ISSN 2229-547X

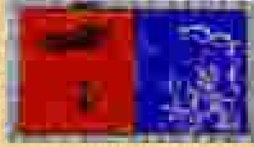
রিদেহ সদেহ ২+

রিভিন্ন ভাষাসঁ খনূদিত গদ্য খা পদ্য বচনা

(রিদেহ www.videha.co.in/ পেটৌব খংক ১–৩৩০ সঁ)

রিদেহ–সদেহ শৃংখনা– মৌথিনীক সর্বশ্রেষ্ঠ গদ্য খা পদ্যক একটা সমানান্তব সংকনন

রিদেহ মৌথিনী সাহিত্ খান্দানন: মান্বষীমিহ সংস্কৃতাম্

রিদেহ– প্রথম মৌথিনী পাক্ষিক ঙা–পত্রিকা

ISSN 2229-547X VIDEHA

সম্পাদক: গজেন্দ্র ঠাকুব।

 ISSN: 2229-547X
मूल्य : भा. रु. ३६००/- संस्करण: २०२२

Videha Sadeha 28: A Collection of Maithili Prose and Verse (translation) e-published in Videha e-journal issues 1-350 at www.videha.co.in).

থনুক্রম

গদ্য-খন্ড

শেখ মোহম্মদ শেৰীফ প্রসিদ্ধ ৰেমপন্নী শেৰীফ- জুম্মা (তেন্বগ্ব নঘ্কথা)

ডॉ. প্রভা খেতান- ছিন্নমস্তা (হিন্দী উঁপন্যাস)

খনীন জিব্রাঁন- গোল্ডন ৰেঁল্টৈ (খংগ্রেজী সীড স্টাৰী)

গ্রিগোৰী গোবিন (ৰুসী নাটককাৰ)- একটা গুমানদাৰ খাদমী

ৰর্তোল্টৈ ব্রেঁখত (জর্মন নাটককাৰ)- গপশীপ, মহাশয "ক" জখন কোনো ব্যক্তিসঁ প্রেম কৰৈত খছি (পৃ. ২৭৮-২৭৯)

সংস্কৃত (নোক ৰাঁনৰোঁধিনী কথা)- শেৰীবক মূন্য

দেৱব্রঁত ৰঁস্ব- স্বখ কেঁ মৃগমৰীচিকা ৰ্ঁস্নূ (সংস্কৃত ৰীহনি কথা)

ড$ॉ. মিথিলেশ কুমাবী মিশ্র– রীবভোগ্যা বস্বন্ধুবা, খতি সর্বত্র বর্জযেত্ (সংস্কৃত রীহনি কথা)

খসগব বজাহত– হম হিন্দূ ছী (হিন্দী নঘ্ কথা)

কুবানক পহিল খধ্যাযক সাত টা খাযত– খবরী–হিন্দী কুবান

তুকাবাম বামা শেটে– পাখলো (কোংকণী উঁপন্যাস)

খশোক মনভুটকেব– হব এক লোক খা মাটিক কথা 'পাখলো' (কোংকণী সমীক্ষা)

হবিশংকব শ্রীবাস্তব "শেলভ"– মন্ত্রদ্রষ্ঠা ঋষ্যশ্রৃঙ্গ (হিন্দী রাঁযোগ্রাফী)

উঁদয প্রকাশ– মোহনদাস (হিন্দী দীর্ঘকথা)

কাশীনাথ সিংহ– বেহনপব বগ্ঘূ (হিন্দী উঁপন্যাস)

গীতেশ শর্মা– ভাবতীয মুসলমান খা ভাবতীযতা (হিন্দী খালেখ)

স্বকেশ সাহনী– ঠ'বন সীবক (হিন্দী রীহনি কথা)

বন্দনা খবস্থী দুবে– দাযিত্ব (হিন্দী নঘ্কথা)

ঋংজূ খবরঁদা– ঝখিযা (হিন্দী ৰীহনি কথা)

বরি প্রভাকব– ঋদকন জীহ (হিন্দী ৰীহনি কথা)

সতীশ খনগরান– ঘ্বপেঁচ (হিন্দী ৰীহনি কথা)

রিজয 'রিভোব'– ঋন্নদাতা (হিন্দী ৰীহনি কথা)

যোগবাজ প্রভাকব– থান ঋা কমন (হিন্দী ৰীহনি কথা)

সদানন্দ করিশ্লিব– নাঙবি হিনেৰাঁক ফযদা (হিন্দী ৰীহনি কথা)

ডা পুষ্কববাজ ভষ্ট– ৰঁহিষ্কবণ (নেপানী ৰীহনি কথা)

প্রা. ডা. কপিন নামিছানে– সৌন্দর্য ঋা সমানতা (নেপানী ৰীহনি কথা)

হবিপ্রসাদ ভল্ডাবী– দূ টৌ ৰীহনি কথা (নেপানী ৰীহনি কথা)

তাবা কেসী– ঋপন পবিচয (নেপানী ৰীহনি কথা)

বচনা শৰ্মা– চবিত্র (নেপানী ৰীহনি কথা)

ডॉ. প্রদীপ কৌড় া– ঞাঁতি (পংজাবী ৰীহনি কথা)

নিবংজন ৰ্বোহা– কৰুগব সহ (পংজাৰী ৰীহনি কথা)

জগদীশ খবমানী– কথানক (পংজাৰী ৰীহনি কথা)

জংগৰ্বহাদ্ব সিংহ ঘ্ম্মণ– খাচবণ (পংজাৰী ৰীহনি কথা)

দীপক ৰ্ব্দকী– জন্নত (উঁর্দূ ৰীহনি কথা)

ঝৰ্শিব খনী জ ৃদী– গুনাম (উঁর্দূ ৰীহনি কথা)

গৰ্ব্ন খাসী– হেব মন্বক্থক কী ভেনৈ ? (উঁর্দূ ৰীহনি কথা)

বতন সিংহ– ৰিনা শীর্ষকক (উঁর্দূ ৰীহনি কথা)

সচ্চিদানন্দ কব– তিতনী খা প্রেম (ওড়ি যা ৰীহনি কথা)

প্রক্তা মহান্তি– মেমোবীচিপ্স (ওড়ি যা ৰীহনি কথা)

ৰিনয ক্মাব দাস– কর্মফন (ওড়ি যা ৰীহনি কথা)

গাযত্রী দাস– ৰ্ব্নৌথনি (ওড়ি যা ৰীহনি কথা)

মিনতী প্রধান– সংগী (ওড়ি যা ৰীহনি কথা)

গৌস্পব খন্মীডা– একটৌ খাব বৰি (খংগ্রেজী নয্কথা)

ৱসংত ভগৱংত সাৱংত– মৃহ্কেঁ ঠৌবৱ্, নাগপংচমী (কোংকণী নঘ্কথা)

সেৱী ফর্নানডীস– সোংগব (কোংকণী নঘ্কথা)

পদ্য–খল্ড

গক্সিতা সাবংগী– গপ, হিনকোব (ওড়া যা করিতা)

খন্নারবন দেরেন্দব (খংতিম শৈৰ্চ্চ; পানি খছি, মাত্র খাঁখিক নোব)–দূ টৗ তেল্বগ্ব করিতা

হেমাংগ খাশ্বিনক্কমাব দেসাগ– সমীকবণ (গ্বজবাতী করিতা)

খজয সবরৈযা– খহাঁক তামস হমব স্বাগতপথ (গ্বজবাতী করিতা)

বাজেন্দ্র পটৈন– রিন্ব শীর্ষকক (গ্বজবাতী করিতা)

পীযূষ ঠক্কব– সাঁধ্য রৈনা (গ্বজবাতী করিতা)

পন্না ত্রিরেদী– খামদ (গ্বজবাতী করিতা)

রাঁরূ স্বথাব– গৃহমোহ (গ্বজবাতী করিতা)

রাস্বদের স্বনানী– ফূসি, খন্বমতি (দূ টৗ ওড়া যা করিতা)

ভবত মাঁঝী– হমব ঘ্বনাক রাঁদ (ওড়া যা করিতা)

শীনা স্বভদ্রা দেরী– পসীঝক কাঁটৈ (তেল্বগ্ব করিতা)

এন. অকুলা– ও সেতো অছি প্রবাস (তেলুগু কবিতা)

ভিখাবী ঠাকুব– বৃদ্ধাশ্রমক পক্ষমে– বিবহা ১–২ (ভোজপুবী পদ্য)

পবিচয দাস– বৈসীকান শিষ্ঠ জখন (ভোজপুবী পদ্য)

নিবালা– দেহ বিদেহ (১–৪) (হিন্দী কবিতা)

পংকজ চতুর্বেদী–ডাযবী খণ্ড আ কবিতা খংড (হিন্দী বচনা)

সংতোষ কুমাব চতুর্বেদী– গিষ্ট২, মেঘক দৃষ্টি হিন্দী কবিতা)

বীৰু সোনকব– উপলব্ধি, নূন, দিন (হিন্দী কবিতা)

মংগলেশ ডবৰাল– কমবা, বাহব, লিখল চলল জাগত ছলহুঁ, উম্মীদ, অপ্পন অধিকাব, পহাড় ছথিন, এহন কাল, বৈব–বৈব কহৈত ছলৌঁ হম, দিল্লী মে একটা দিন, ভোথিআএল, অভিনয, কিছু কালক লেল, ঘব শাঁত অছি (হিন্দী কবিতা)

নিত্যানংদ গাযেন– হম লৈ চাহৈ ছী অপনা উপব সংদেহ, বৌদ পঘলি বহল অছি (হিংদী কবিতা)

প্রা. চম্পা শৈর্মা– স্নহ–ভবন সনেস (ডোগবী করিতা)

ক্ষমাব সংভব ‘ভাবদ্বাজ’– হমব ভাবত দেশী মহান (হিন্দী করিতা)

পস্বপ্বনেষ্টি গীতা– দ্মর্জা (তেল্বগ্ব করিতা)

বহমান বাহী– ছাহ সভ (কশ্মীবী করিতা)

বজনী ছাবঁড় । (কিছু হিন্দী করিতা)

गद्य खण्ड

শেখ মোহম্মদ শবীফ প্রসিদ্ধ রেমপন্নী শবীফ ।

জযলক্ষ্মী পোপ্পবী, নিজাম ক◌ॉলেজ, ওস্মানিযা রিশ্বরিদ্যালযমে থধ্যাপন। তেন্বগ্বসঁ থংগ্রেজী থন্বরাদ

<u>গজেন্দ্র ঠাকুব (থংগ্রেজীসঁ মৈথিলী থন্বরাদ)।</u>

<u>জুম্মা (লঘুকথা)</u>

হমব থম্মীক নির্দোষ হ্মখমংডন থরৈত থছি হমব থাঁখিক সোন্নাঁ, চাহে থাঁখি ৰন্দ বহএ রা খুজন বহএ। ওহি হ্মখক ডব হমবা রিচলিত কবৈত থছি। এখনো হ্নকব ডবাএন কহন ৰৌন হমব কানমে ৰজৈত বহএ। ওা দিন বহএ জুম্মাক জাহি দিন মক্কা মস্জিদক ৰীচমে ৰম রিস্ফোট ভেল বহএ। সভ দিস কোনাহল, টী.রী. চৈনল

सभपर घरबाहरिके संग रहना, पाथरक रबखा, खादंक खाद खूनाहनि ।
हम काजमे व्यस्त छलहुँ जखन फोन बाजल । फोन उठेलहुँ तँ दोसर दिस अम्मी छलीह..हुनकर फोन ओहि समय नीक आ सहज लागल ।
एहिसँ पहिने कि हम "अम्मी.." कहितहुँ ओ चिन्तित स्वरेँ "हमर बाउ... ! " कहलन्हि ।
"की अहाँकेँ ओ बुझल छल... ? " हम पुछलियन्हि ।
"हँ एखन तुरन्त हमरा ओ पता चलल..अहाँ सतर्क रहब ! ...लागै-ए अहाँ आग मस्जिद नहि गेल रही हमर बाउ । " हम हुनका डरसँ सर्द अवाजमे बजैत सुनलहुँ ।
जिनगीमे पहिल बेर हमर मस्जिद नहि जएबासँ ओ प्रसन्न भेल छलीह । ओ विचार हमरा दुख पहुँचेलक । की हमर अम्मी ओ गप बाजि रहल छलीह ? ओ ओ छथि जे हमरासँ ओ पुछि रहल छथि ? ओ हमर अम्मी छथि जे एहि तरहेँ डरलि छथि ? हमर मस्तिष्क विचारक विस्फोटसँ भरि गेल आ स्मृतिक बाढ़ि मे बहए लागल ।
१
हमर अम्मीकेँ जुम्माक नराज आस्थाक दृष्टिसँ नीक लगैत छलन्हि । ओ कोनो चीजक अरहेलना कऽ सकैत रहथि मुदा जुम्माक दिन नमाजक नहि, से ओ हमरा सभकेँ ओहि दिन घरमे नहि रहए दैत रहथि । अब्बा सेहो हुनकर दाबसँ नहि बचि पाबथि जे ओ घरपर रहबाक प्रयास करथि । हुनकर सन डीलडौल बलाकेँ सेहो माथमे टोपी लए मस्जिद चुपचाप जाए पड़न्हि ।
हमरा सभक घरमे काजसँ दूर भागए बला, आलसी बचा, शिकारी हम आ हमर अब्बा हरदम मस्जिद नहि जएबा

নেন রহৈল্লাক তাকিমে বহৈত ছলহুঁ। হমব অব্বা ভোরেসঁ ছাতী তনৈত কহৈত বহৈত ছলাহ জে আগ জুম্মা অছি সে কোনো হালতিমে মস্জিদ জএবাঁকে অছি। ক্ষদা জখনে সময নগ অবৈত বহএ হুনকব রহৈল্লা শ্বব্দ– “অবে! অখনে কাদোমে হম খসি পড়নহুঁ...” হমব অম্মী নগ কোনো বস্তা নহি রচন্হি। জে সে, তখন ও হমবা সেহো মস্জিদ নহি পঠা সকৈত ছলীহ...হমবা নহবৈত, হমব কপড় া ধোবৈত, ও কোনা কহ সকিতথি ? তৈযো ও হাথমে ছড় ী নেনে আঁগন আবথি, হমবাপব গুস্হবৈত, হমব প্বঠ্ঠ পিটৈান কবৈত আ হমবা অঁগনামে কপড় া জকাঁ টঁগৈত। সে হম ওা চোটৈ খএবাঁসঁ নীক বুন্নৈত বহী নমাজে পঢ়বঁ। হমব আনসপনা মস্জিদ পহুঁচিতে অকাশিমে উড়ী জাগত বহএ।

এক বেব ওতএ পহুঁচিতে হম দোসব রচা সভ সংগ মিঝবা জাগত বহী আ সভটৌ নীক ববদানক নেন প্রার্থনা কবৈত বহী– জেনা হমব অব্বা নগ খূব পাগ হোন্হি, হমব অম্মীক স্বাস্থ্য নীক ভহ জান্হি, হমব পঢ় াওমে মোন নাগএ আ কী কী।

হমব অম্মা বুন্নাবথি– “হমবা সভকেঁ মস্জিদ মাত্র ববদান প্রাপ্ত কববাঁক নেন নহি জএবাঁক চাহী, হমব বাঁউ..হমবা সভকেঁ নমাজ পঢ়বাঁক চাহী...অন্নামে আস্থা হেবাঁক চাহী। রৈহ ছথি জে হমব সভ কন্যাণ দেখৈত ছথি”।

জখন দোসব হুনকা হমব উপবাগ দেন্হি জে হম নমাজ কান আস্তু–আস্তু গপ কবৈত বহৈ ছী তঁ ও হমবা আস্তুসঁ দবাঁড়ী বাঁজথি– “হমব বাঁউ, প্রার্থনাক কান বঁজবাঁসঁ অপনাকেঁ বোকূ...কমসঁ কম মস্তিষ্কমে দোসব তবহক রিচাবকেঁ অএবাঁসঁ বোকূ। বঁগনমে বঁম কিএক নে হাটৈয

তৈঁযো সর্বদা অপন মস্তিষ্ককেঁ অল্লাপব কেন্দ্রিত বাখূ...”। হ্নকা ওহি দিন এহি গপক অন্দেশা নহি বহন্হি জে এক দিন ঠীকেমে মস্জিদমে বঁম ফাটৈত। সে আশ্চর্য নহি জে ও এতেক আমেরিশ্বাসসঁ রাঁজি বহল ছনীহ। আবঁ জখন ঠীকেমে বঁম রিস্ফাটৈ ভেল অছি, হ্নকা ঔ অন্বভর ভঃ বহল ছন্হি জে কতেক ভারহ ঔ ভঃ সকৈত অছি।
হম হ্নকব রেদনাকেঁ নহি দেখি পারি বহল ছী। ও ডবাযনি ছনীহ। ও নমাজসঁ ডবাযল ছনীহ। ও অল্লাসঁ সেহো ডবাযল ছনীহ।
“অম্মী...”। হম উঁচ্চত ভঃ কহলহুঁ।
“হমব রেঁটৌ...”। ও দোসব কাতসঁ বঁজনীহ। “অহাঁ আগ মস্জিদ নহি গেলহুঁ, নহি নে, হমব বাঁউ”? ও ফেবসঁ কহনীহ।
হমব হৃদয ডূমি বহল বহএ। শব্দ হমব সংগ ছোড়ি বহল বহএ। হমব কংঠ সূখি বহল বহএ। হম ঘুটৈনক অন্বভর কএলহুঁ। রিচাব জ্বাবি জকাঁ হমবা ভীতব উঁঠি বহল ছল। হমবা নাগল জে ক্যা হমবা ঠেনি কএ সোখিং কএ ভূতমে নঃ জাঃ বহল অছি।
২
জুম্মাক দিন মস্জিদসঁ ঘুবনাক বাঁদ হম সভটৌ ঘটৈনাক আবৃত্তি অম্মী নগ কবৈত ছনহুঁ। হম নমাজক একটৌ ছোটৈ সংস্কবণ হ্নকা নগমে কবৈত ছনহুঁ। হমবা প্রার্থনা পঢ়ৈত দেখি ও হমবা আনিংগন মে নঃ চুম্মা নৈত ছনীহ, “অল্লা হবদম অহাঁক বক্ষা কবতাহ, হমব বাঁউ...”। ও হমবা আশীর্বাদ দৈত বহথি। তখন হম নির্ণয কএলহুঁ জে জহুঁ হমবা কোনো জ্ঞানপ্রাণ অছি তঁ হমবা কোনো নমাজ নহি ছোড়বাঁক চাহী। সভ জুম্মাকেঁ

ও নমাজক মহত্ত্বপব ৰাজথি খা মস্জিদ জএৰাপব জোড় দেথি। খান চীজক খতিবিক্ত ও এহি গপক রিষযমে ৰাজথি জে ক্ষবান খহী দিন ৰনাওন গেন বহএ, কি মনুক্ষ্য খপন কর্মক নেন খহী দিন উত্তব দৈত খছি খা জে রিশ্ব জীরন বহিত জে কহিযো হোএত তঁ সেহো খহী দিন হোএত।

হমব মাথ, ছোট বহিতো, ঙা গপ বুঝি গেন জে জুম্মা কিএক ক্ষসনমান নেন পরিত্র খছি।

সভ বঁচা জুম্মা দিন সাঁঝ ধবি স্কূনমে বহৈত ছনাহ, মাত্র হম দুপহবিযাক ৰাদে স্কূন ছোড়ি দৈত ছনহুঁ, মস্জিদ জএৰাক বহন্নে নোবা ঝুনবৈত ঘব ঘুবৈত ছনহুঁ। হমব খম্মী শিক্ষকসঁ পবামর্শ কএ কেনে ছনীহ। দোসব ছাত্র সভ হমবা এতেক শীঘ্র ঘব জাগত দেখি ঙর্ষ্যা কবৈত ছনাহ। ও হমবা ভাগ্যশানী বুঝৈত ছনাহ খা খপনো ক্ষস্লিম হোএৰাক মনোবথ কবৈত ছনাহ।

হুনকব ঙর্ষ্যান্বি ক্ষখ দেখি হম ভীতবে-ভীতব হঁসৈত বহী। হম খুশী-খুশী ঘব ঘুবৈত বহী জেনা হাথীক সরাবী কএনে হোগ।

হমব খম্মী ওহি মহত্ত্বপূর্ণ উপস্থিতিক নেন হমবা তৈযাব কবৈত বহথি- গবম পানিসঁ নহবৈত বহথি, হমব খাঁখিমে কাজব নগবৈত বহথি, হমব কেশক নটকেঁ টৈপীক নীচাঁ সমেটি কএ বাখথি। হম সভ দিন তঁ হাফ পেঁটমে বহৈত ছনহুঁ ক্ষদা ওহি দিন উজবা ক্ষবতা পৈজামামে চমকৈত ছনহুঁ।

দোসব স্ত্রীগণ হমবা দেখি খপন হাথ হমব ক্ষখক চাক্ব দিস জোবসঁ ঘুমাবথি খা কোনো দুষ্টামোকেঁ ভগাবথি খা কহথি, "জখন জুম্মা খবৈত খছি খহাঁ জুম্মাক সভটা চক নএ খরিতে নে ছী"! !

খহাঁ জ্ম্মাক সাঁঝমে ঙা খ্শী সভ ঘবমে দেখি সকৈত ছী, দবগা কেব ফ্রেম কএন চিত্রক সোঝাঁমে জড়ৈত নৈম্প, খগবৰ্তীক স্বগন্ধী রাহমে হেনৈত; খপন মাথ ঝাঁপনে স্ত্রীগণ ঘবক ভীতব–ৰাহব হোগত; খা নাবিকেনক দাম দোকানক খিড়কীপব ৰঢ়ৈত। দবগা কেব ফ্রেম কএন চিত্র পব নাবিকেন চঢ়ৰোক রিধক ৰৰ্ণন এতএ খহাঁ নহি ছোড়ি সকৈত ছিযৈক।

কিএক তঁ হমব খৰ্ব্বাকেঁ খৰ্পণ রিধক ঞান নহি ছনহ্নি সে ও হজবতকেঁ ছওঠকা বস্তাসঁ ঘব খনৈত বহথি। হমব খম্মী ঙা সিখৰাক নেন হ্নকব পছোব ধেনে খরৈত বহথি।

“খহাঁকেঁ ঙা খন্তবো নহি ৰ্বুঝন খছি কনমা..খাকি গ্বস্বন...হমবা খহাঁসঁ নিকাহ কবেৰাক নেন খপন খম্মী–খৰ্ব্বাকেঁ দোষী ৰনাৰএ পড়ত...কিযো খহাঁসঁ নীক হ্নকা সভকেঁ নহি ভেঠৈনহ্নি, খহাঁসঁ হমব রিযাহ কবেনথি। খাৰ ৰচা সভ খহীক বস্তা পকড়নথি হঁ...” ও হ্নকাসঁ এহি তবহেঁ রিরাদপব উঁতবি জাথি।

“খহাঁ ..ঘবক...ঙা উঁপৌড়ন হমবা নেন খসহ্য ভ২ গেন খছি..”। পজৰৈত, ও মস্জিদ জাগত বহথি নান–পীযব হোগত হজবতকেঁ ঘব খনৰা নএ।

হজবত নাবিকেনক খৰ্পণ রিধ পূবা কবৰাক ৰাদ খপন স্কহ খা পএব ধোরি খা খপন দাঢ়ীমে ককৰা ফেবি ৰাহবমে খাঠপব ৰৈসৈত বহথি। এহি ৰীচ হমব খম্মী ফোড়ন নাবিকেনক গ্বদ্দা নিকানি ওকব কৈক ভাগ কএ ওহিমে চিন্নী মিনাৰথি। ও তখন এহি মিশ্রণকেঁ ৰাহব হাতামে জমা ভেন সভ গোঠৈমে ৰাঁঠথি। ও খন্তমে হমবা নেন বাখন দূ–তীন টৌ ঠ্কড়ী নেনে হমবা নগ খাৰথি।

हम शिकायत करैयन्हि, “यैह हमरा लेल रचल अछि” ? “हमरा सभकेँ अल्लाकेँ अर्पित कएल रस्तु नहि अएबाक चाही, हमर बेटा..हम दोसरामे एकरा बाँटी तैयो जहन्‌ हमरा सभ लेल किछु नहि बचए”। ओ हमरा शान्त करथि।

हुनकर मीठ बोल हमरा मोनसँ नाबिकेलक पर्याप्त हिस्सा नहि भेटैबाक निराशाकेँ खतम कए दैत छल। बादमे हमर पिता आ हजरत साँझमे अरबेँ धरि बैसि गप करैत रहथि। अपन रस्त्र बदलि सामान्य रस्त्रमे हम, अपना संगी सभक संग पड़ोसक एकटा निर्माण स्थलपर बालूक ढेरपर खेलाय लेल चलि जाइत रही।

ई सभ सोचि हमर आँखिमे नोरक धार बहि गेल... “हमर पुत्र, अहाँ किएक नहि बाजि रहल छी ? की भेल ? हम डरक अनुभव कऽ रहल छी...बाजू...” हमर अम्मी पुछैत रहलीह। ओना तँ ईदगाहसँ एलाक तीन बरख भऽ गेल मुदा एको दिन हम नमाज नहि पढ़लहुँ। असमयक पालीमे काज करबा अनन्तर हम ईहो बिसरि गेलहुँ जे नमाज पढ़लाक की छियैक। “अम्मी..” हम उत्तर लेल शब्द तकैत बजलहुँ। “अम्मी, हम कहिया ईदगाहमे नमाज पढ़बाक लेल मस्जिद जाइत छी जे अहाँ एतेक चिन्तित भऽ रहल छी” ? हम पुछलहुँ।

हम मोन पाड़लहुँ ओहि दिनकेँ जखन ओ ईदगाह आएल रहथि कारण हम कहने रहियन्हि जे हम हुनका ईदगाह नगर देखेबन्हि। मुदा ईदगाह आबि अपन विरोध देखबैत ओ बजलथि, “हम कतहु जाए नहि चाहैत छी...हमरापर किएक पाइ खर्च कऽ रहल छी” ? हम हुनकर मोनक गप बुझैत रही। ओ हमरापर बोझ

নহি ৱঁনএ চাহথি, ঋদা হম হ্নকব রিৱোধপব ধ্যান নহি দেনহ্ঁ। হমব জোব দেনাপব ও এক ৱঁেব শ্বএনীহ। হম হ্নকব হাথ পকড়া বস্তা পাব কবৱাঁমে মদতি কবিযন্হি। এক ৱঁেব খৈবতাৱাঁদক নগ সড়ক পাব কবৱাঁ কান হ্নকব শ্বাঁখি নোবসঁ শ্বাদ্র ভ৹ গেনন্হি।
"শ্বহাঁ কতএ জন্ম নেনহ্ঁ...কতএ শ্বহাঁ ৱঁঢ়নহ্ঁ...শ্বহাঁ কতেক ঠৌ ভ৹ গেনহ্ঁ ? শ্বহাঁ এহি পৈঘ নগবমে কোনা বহএ ছী ? শ্বহাঁ ৱঁহ্ত পৈঘ ভ৹ গেনহ্ঁ..." ও ৱঁড় াঙা কবৈত কানএ নগনীহ।
"শ্বহাঁ জখন ৱঁচা বহী তখন হম শ্বহাঁকেঁ নানীগাম ৱঁসসঁ ন৹ গেন বহী। হম শ্বহাঁক হাথ কসি ক৹ পকড়নে বহী কি শ্বহাঁ কতহ্ হেবা৹ নে জাগ। শ্বাৱঁ শ্বহাঁ এতেক পৈঘ ভ৹ গেনহ্ঁ জে হমব হাথ পকড়া ৱঁসপব চঢ়ৱাঁমে মদতি কবী"। ঙা কহৈত ও নোবক দ্বাবে ঠহবি গেনীহ। ও খখসনীহ, "খ্স...খ্স..." পবিশ্রমসঁ শ্বপন শ্বাস রাপস শ্বননন্হি।
ও জখন ভূতকেঁ মোন পাড়া বহন ছনীহ হম হ্নকা সান্ত্বনা দেনিযন্হি শ্বা হ্নকব নোব পোছনিযন্হি।
"শ্বম্মী...হম এতএ জীৱাঁক গছাসঁ শ্বএনহ্ঁ। হম সাহস কেনহ্ঁ শ্বা কতেক বাস কঠিন ক্ষণকেঁ সহন কএনহ্ঁ। জখন দ্খিত বহী, হম শ্বপনেসঁ দৱাঁগ নএ নে জাগ শ্বা সংগমে তখনো প্রসন্ন কবী।, ঙা সভ শ্বম্মী...ঙা সভ শ্বহাঁক শ্বাশীৱাঁদসঁ ভেন, শ্বাকি নহি ? এহি নগবমে শ্বপনা কহি ক৹ সংৱোঁধিত কবএ ৱঁনা হমব ক্যা নহি শ্বছি, তখনো হম এতএ ৱিঁনা শ্বসগব বহৱাঁক শ্বন্বভূতিক বহৈত ছী"। শ্বপন শ্বাঁখিক নোব পোছি ক৹ ও হমবা শ্বাশীৱাঁদ দৈত কহনন্হি, "দীর্ঘাযি বহু হমব প্বত্র"। সমস্যাক শ্বাবস্তু তকব ৱাঁদ ভেন।

“সভ জুম্মা..জুম্মা...ঋহাঁ নমাজ পড়এ ছী হমব ৰাঁউ” ? ও প্ৰছনন্হি ।
“নহি মাঁ । কহু নে, কখন হমবা পনখতি ভেটৈত ঋছি” ?
“ঋহাঁকেঁ কহিযো সময নহি ভেটৈত, ঝদা ঋহাঁকেঁ কবএ পড়ত, একবা ছোড়ৰাক কোনো গ্ৰন্জাগশে নহি ঋছি । ঝস্লিমক ৰূপমে জন্ম নেৰাক কাবণ ঋহাঁকেঁ, কমসঁ কম সপ্তাহমে এক দিন সময নিকানএ পড়ত”, ও কহনন্হি । ঋাগাঁ কহনন্হি, “ধনিক ঋা গবীৰ নমাজক কান সংগ ঋৰৈত ঋছি । ও সভ কান্হমে কান্হ মিনাএ নমাজ পঢ়ৈত ছথি । ওহি দিন ঙা ৰেঁশী গ্ৰণক সংগ ঋৰৈত ঋছি । এক ৰেঁব হবেনাপব ঋহাঁ ও ঋাশীষ কহিযি ঘ্ৰবা নহি সকৈত ছী । তাহি দ্বাবে ধনিক ঋা এহনো জো নাখমে ৰূপৈযাক নেনদেন কবৈত ছথি, ঋপন ৰ্যৱসাযকেঁ এক কাত বাখি নমাজ পঢ়ৈত ছথি । দোকানদাব সভ সেহো ঋপন ৰ্যৱসায ৰন্ন কঽ দৈত ছথি ৰিনা ঙা সোচনে জে কতেক ঘাটা হুনকা এহিসঁ হেতন্হি । সংগহি ও গবীৰ সভ জে প্ৰতিদিনক খেনাগক জোগাব নহি কঽ পৰৈত ছথি, সেহো নমাজ পঢ়ৈত ছথি” ।
হমবা ডব ছন জে হমব মাঁ ৰেহ প্ৰবান খিস্সা ফেবসঁ তঁ নহি শ্ৰূ কঽ দেতীহ । ৰিষয ৰঁদনি কঽ হম কহনিযন্হি, “কী ঋহাঁকেঁ ৰুঝন ঋছি জে এতএ নিজাম নৱাৰ দ্বাবা নির্মিত একটা পৈঘ মক্কা মস্জিদ ঋছি...” ?
“এহন ঋছি কী ? হমবা ঋহাঁ ওতএ নহি নঽ চনৰ” ? ও উঁসোহসঁ ৰজনীহ ।
“জখন ঋহাঁ ওতএ পহুঁচৰ তঁ হমবা নমাজ পঢ়ৰা নে ঋহাঁ নহি নে কহৰ” । হম ৰিনযপূৰ্ৱক প্ৰাৰ্থনা কএনিযন্হি ।

"हमर बाँउ...अहाँ ओ की कहैत छी...हम अहाँकेँ ओ स्वभाव अहाँक अपन भनाग नेन दैत छी" ।
"ठीक छैक..चलू चली" ! हम सभ ओतएसँ बँस द्वारा सोझे मस्जिद गेलहुँ । ओ चारमीनार दिस देखलन्हि जे मस्जिदकक मीनारसँ बेशी पैघ बहए ।
"अम्मी ओ छी चारमीनार । हम पहिने ओतए चली..आकि मस्जिद" ? हम पुछलियन्हि ।
"ओतए चारमीनारमे की अछि हमर बाँउ" ?
"ओतए किछु नहि अछि...कोनो दिशामे देखू एके रंग लागत । मुदा अहाँ ऊपर चढ़ि सकैत छी । ओतएसँ अहाँ मक्का मस्जिद स्पष्ट रूपमे देखि सकैत छी...आब देरी भऽ गेल अछि । हम चारमीनार बादमे देखि सकैत छी...अखन तँ हमरा सभ मस्जिद देखी" । ओ स्वीकृति देलन्हि ।
मस्जिदक भीतरमे शान्ति बहए । शान्तिक साम्राज्य छल । ओ शीतल, सुखकारी आ विस्तृत बहए । आगन्तुकक आवाजाही बेशी बहए । अम्मी भीतर जएबामे संकोच कऽ रहल छलीह कारण स्त्रीगण सामान्यतः मस्जिदमे नहि प्रवेश करैत छथि । मुदा ओ किछु बुरकाधारी स्त्रीगणकेँ ओतए देखि ओम्हर बढ़ि गेलीह । अपन साड़ीक ओरकेँ माथपर नैत ओ बजलीह, "हमहूँ अपन बुरका आनि नैतहुँ ने" ? घरसँ चलैत काल ओ एहि नेल कहने रहथि मुदा ओ हम रही जे हुनका एकरा पहिरएसँ रोकने रही । अपन ठामपर हुनका नेल एकरा छोड़नाग सम्भव नहि छलन्हि मुदा हम एहि नव स्थानपर हुनका एहि झंझटसँ मुक्ति देमए चाहैत रही । मुदा अपन सम्प्रदयक स्त्रीगण बीचमे बिना बुरका पहिरने ओ अपनाकेँ बिना चामक अनुभव कऽ रहल छलीह ।

জখন হম হ্নকা স্তংভিত আ থবথবাগত চলৈত দেখনিযন্হি তখন হম হ্নকা ব্বকা নহি পহিবএ দেলৈক নেন নজ্জিত অন্বভব কএনহুঁ। তৈযো অপন বক্ষা কবৈত হম কহনিযন্হি, "হম কোনা ঙা ব্ঝিতহুঁ অম্মী জে হমব সভকেঁ মস্জিদ ঘুমবাক ব্যাঁত নাগত"।

ও কিছু নহি বজনীহ।

"এহিসঁ কোনো অন্তব নহি পড়ৈত অছি...আউ"। হম বাঁদমে ঙা কহি হ্নকা ভীতব নঃ গেনহুঁ। ও হমব সংগ অএনীহ। হম সভ অপন চপ্পন কাতমে বখনহুঁ জাহিসঁ বাঁদমে ওকবা নেবাঁমে আসানী হোএ। কতেক গোটে মস্জিদক সীঢ়ীযেপব আনতী-পানথী মাবি কএ বৈসন বহথি। পববাঁক সংগ খেনাগত কিছু গোটে ওকবা দানা খুআ বহন বহথি। কিছু পববাঁ উড়ি গেন আ কিছু আন ঘুবি কএ উতবন। কিছু পববাঁ পানিক চভচাক কাতমে বৈসি কঃ এম্হব-ওম্হব তাকি বহন বহএ, একটা আহ্লাদকাবী দৃশ্য। অম্মী হ্নকাঁ আশ্চর্যিত ভঃ দেখনন্হি। বাঁদমে ও হমব পাছাঁ অএনীহ জখন হম সীঢ়ীক উপব প্লেটফর্মিপব পহুঁচনহুঁ।

প্লেটফর্মিকেঁ চাক দিস দেখৈত ও চিকবি কএ বজনীহ, "হমব বাঁউ, এক বেবমে কতেক গোটে এতএ বৈসি কঃ নমাজ পঢ়ি সকৈত ছথি"?

"হমবা নহি বুঝন অছি অম্মী...কৈক হজাব হমবা নাগএ-এ। বমজানক দিনমে নোক চাবমীনাব ধবি বৈসি কঃ নমাজ পঢ়ৈত ছথি"। হম উত্তব দেনিযন্হি। "হঁ, ঙা টী.বী. মে দেখবৈত অছি" অম্মী প্রত্তব দেনন্হি। ও একবা নীকসঁ চীন্হি গেন বহথি, হম অপনামে সোচনহুঁ। চাক কাত দেখাঃ কঃ অন্তিমমে হম হ্নকা মস্জিদক পাছাঁ নঃ গেনহুঁ। পাথাবক ফনক চিড়ৈক মনসঁ মৈন

ভেন বহএ। পবরাঁ সভ দেরাঁনক ছিদ্রমে খোপ রঁনেনে বহএ।

ও মীনাবক দেরাঁনকেঁ ছূরি খা খাঁখিসঁ শ্রদ্ধাপূর্বক সটা কহ খতি প্রসন্ন ভহ গেনীহ।

“এতএ নমাজ পঢ়র পরিত্র গপ খছি, হমব রাঁউ”, ও কহনন্হি। হম এহি রেঁব কোনো খতি সম্বেদনা নহি ভেন।

“হঁ। ঠীকে, হম এতএ কমসঁ কম এক রেঁব নমাজ খরশ্য পঢ়র”। হম খপনাকেঁ কহনহুঁ।

হম জতএ বহৈত ছী মক্কা মস্জিদ ওতএসঁ রঁড় দূব খছি। জুম্মা খা ছঙ্ঠীক দিন রঁসসঁ এতএ খএনাগ রঁড় দঙ্খাম খছি। তৈযো, খগিনা রেঁব হম এতহি নমাজ পঢ়রাঁক প্রণ কএনহুঁ।

“হম খগিনা সপ্তাহ এতএ খারি নমাজ পঢ়র খম্মী”, হম কহনিযন্হি। ও প্রফুল্লিত খন্বভর কএনন্হি খা হমবা দিস খারেশসঁ দেখনন্হি।

“এহি সভ ঠাম নমাজ পঢ়রাঁমে খপনাকেঁ ধন্য বুঝরাঁক চাহী”, ও কহনন্হি।

“খহাঁক খব্বা ওতেকে দূব বহৈত ছথি, ও কী নমাজ পঢ়রাঁক নেন এতএ খারি সকৈত ছথি? খহাঁ খহী নগবমে ছী..এতএ নমাজ পঢ়ূ”, ও কহনন্হি। “নহি মাত্র এতএ, জতএ কতহু প্রবান মস্জিদ হোএ ততএ নমাজ পঢ়ূ। কতেক প্রসিদ্ধ নোক এতএ নমাজ পঢ়নে হোএতাহ। এহি সভ ঠাম নমাজ পঢ়নাক রাঁদ কোনো ঘুবএ কেব গপ নহি খরৈছ। খন্না খহাঁকেঁ নিকেনা বখতাহ”।

হম মস্জিদমে এনা ঠাঢ় বহী জেনা জাদূক খসবি হোএ। হম হুনকব গপ স্বননহুঁ, কান পাথি কহ। রঁদমে, রাঁহব

নিকননাক ৱাঁদ হম সভ কিছু ৱিসবি গেনহুঁ। অপন মস্জিদ জএৱাঁক প্রতিজ্ঞাকেঁ সেহো হম কাত বাখি দেনহুঁ। ওহী সংধ্যামে হম অম্মীকেঁ ৱঁস-স্টৈন্ডপব ছোড়নহুঁ। তকব ৱাঁদা দূ টা জুম্মা ৱীতন, হ্মদা সে এনা ৱীতন জেনা ও কোনো জুম্মা নহি ছন। আৱঁ ৱঁম বিস্ফাটক এহি সমাচাবক ৱাঁদ হম জুম্মাসঁ ভযভীত ছী।
“অম্মী...অহাঁকেঁ গাহো ৱুঝন অছি জে কোন মস্জিদমে ৱঁম ফূটন ছন” ? হম ফোনপব পুছনিযন্হি।
“কোনমে হমব ৱাঁউ” ? ও উঁস্েক ভং পুছনন্হি।
“অহাঁ এক ৱেঁব হৈদবাৱাঁদ আএন বহী, মোন পাড়ু ? হম নঞি অহাঁকেঁ একটা মস্জিদমে নং গেন বহী...মক্কা মস্জিদ...পৈঘ সন ? ওতহি, ওহী মস্জিদমে...খুনাহনি ওহী মস্জিদমে অম্মী...অসৈত নহাশি.. অহাঁ কহনে বহী জে কিযো জে ওতএ নমাজ পঢ়ত, ধন্য হোএত...ওহী মস্জিদমে অম্মী”। হম কহনিযন্হি। “ছোট ৱঁচা সভ...ওকব সভক দেহ খোনমে নেপটাএন...পবৱাঁ সভ সেহো মবন...”।
নোব অনিযন্ত্রিত দুখমে ৱঁহএ নাগন। হম ৱাঁথরুম নগ নোব পোছৱাঁক নেন গেনহুঁ। হুনক হৃদয হমব কাননি দেখ ফাটএ নগনন্হি। ও সেহো কানএ নগনীহ। হম আগাঁ কহনহুঁ, “অম্মী, নহি কানূ...অব্বাকেঁ হোএতন্হি জে হমবা কিছু ভং গেন অছি...হুনকা কহিযন্হি জে হম নীকেনা ছী”।
কনৈত ও হমবা পুছনন্হি, “ফোন নহি বাখৱঁ হমব ৱাঁউ”।
“জন্দী অম্মী, কহু”।
“অহাঁ চনি আউ...গাম চনি আউ...হমব গপ স্বনূ”।
“হমবা কিছু নহি ভেন অছি অম্মী”।

“बाहेब नहि जाएब..हमब बाउँ” ।
“ठीक छैक खम्मी” ।
“ओहि मस्जिदमे नहि जाएब, हमब बाउँ” ।
हमब ह्रदय फ्टैबा नेन ख्रेव तैयाब थछि । हम ह्नका ओ आश्वासन दैत जे ओहि मस्जिदक नगो कोनोठाम हम नहि जाएब, ख्रोन बखनहुँ ।
ख्रदा विचाबक आगम बढ़ैत बहन । कतेक विभिन्नता ! कतेक पविवर्तन काल्हिसँ ! ओ हमब खम्मी छथि जे एना बाजि बहन छथि ? ओ ओ छथि जे हमबा ओ बाजि बहन छथि जे मस्जिदक नगो कोनोठाम नहि जाउँ ? खन्ना कोनो खान भऽ गेन छथि खपन बँचाक प्रेमक आगाँ ? खपन खूनक आगाँ खन्ना खस्वाद् भऽ गेनथि ? नमाज विबोधक योग्य भऽ गेन ? खन्ना माख्री दिथ ! क्षमा कब ! खान जन्माकेँ कोनो खुनाहनि नहि होउ..ओज विन्नाही..मिनाशैतान...निबजीम..विस्मिन्नाह गर्वहमा निर्वहीम... !
(ओहि सन्त खम्मीजानकेँ समर्पित जिनका मक्का मस्जिदक बाद खपनाकेँ हमब खम्मी जकाँ पविवर्तित होमए पड़नन्हि...नेथक)

डॉ. प्रभा खेतान- छिन्नमस्ता (हिन्दी

उपन्यास); हिन्दीसँ मैथिली अनुवाद स्वर्णीना झा

डॉ. प्रभा खेतान (१ नवंबर १९४२- २० सितंबर, २००८) प्रभा खेतान फाउन्डेशनक संस्थापक अध्यक्षा, नारी विषयक कार्यमे सक्रिय, फिगरेटे नाम्ना महिला स्वास्थ्य केन्द्रक स्थापक, १९६६- १९७६ धरि चमड़ा आ रेडीमेड वस्त्रक निर्यातिक कंपनी 'न्यू होराइजन लिमिटेड' क प्रबंध निदेशिका, हिन्दीक प्रतिष्ठित उपन्यासकार, कवि आ नारीवादी चिंतक। कोलकाता विश्वविद्यालयसँ दर्शन शास्त्रमे स्नातकोत्तर उपाधि, "ज्यां पॉल सार्त्रक अस्तित्ववाद" पर पी.एच.डी.। हिनकर आठटा उपन्यास- आओ पेपे घर चलें, तालाबंदी(१९९१), अग्निसंभवा(१९९२), एडस, छिन्नमस्ता (१९९३), अपने - अपने चहरे(१९९४), पीली आंधी(१९९६) आ स्त्री पक्ष

(১৯৯৯) আ দূটা নঘ্ উঁপন্যাস "শেষ্কা কা মসীহা সার্ত্র" আ "ৰাজাব কে বীচ: ৰাজাব কে খিনাফ" প্রকাশিত ছন্হি। ফ্রাংসীসী নেখক সিমোন দ ৰৌউঁরাক প্বস্তক 'দি সেকেংড সেক্স' ক হিন্দী খনুরাদ 'স্ত্রী উঁপেক্ষিতা' আ আমেকথা 'খন্যা সে খনন্যা' সেহো প্রকাশিত।

ড॰ . প্রভা খেতান শ্রীমতি স্বশীনা ঝাকেঁ খপন উঁপন্যাস "ছিন্নমস্তা"ক মৈথিনী খনুরাদক খধিকাব দেনে ছনীহ জে স্বশীনা ঝা পূর্ণ কেনন্হি। রিদেহ খপন ৭৭ ম খংক(১ মার্চ ২০১১) জে নাবী রিশেষাংক সেহো খছি, মে একবা ওা-প্রকাশিত কহ গৌবান্বিত খছি। ওা উঁপন্যাস ওড়া যামে সেহো খনূদিত ভেন খছি।

ছিন্নমস্তা- হিন্দী উঁপন্যাস- ড॰ . প্রভা খেতান ; হিন্দীসঁ মৈথিনী খনুরাদ স্বশীনা ঝা

ছিন্নমস্তা

'প্লেন মে বৈঁসন বৈঁসন ড॰ াঁব খকড়া গেন, মাথক দর্দ সঁ মন ব্যাকুন নগৈ'ছ। বড্ড গনতী কযনহুঁ। এতেক দূবীক হ্লাগষ্ট নহিনেৰহ চাহী।' প্রিযা দূনূ হাথে মাথ দৰৈঁত সোচননি। ৰঁগন মে বৈঁসন ব্যক্তি শাযদ পূরী যূরোপিযন বা হংগেবিযন-হেতৈ' হংগেবিযন গোনাশি সূপ'ক গংধ মহসূস হোওাছ। হুঁ, কিছ নোক কতহ্ কতেক আবাম সঁ স্বতি বহ'ছ ঝঁহ খোনি কেহন ঠববহ পড়া

বহন খছি। এহি খবর্টৌক ঘব-ঘব স ঁ খাযন নিন্না উঁচর্ষ্টি গেন। হমছুঁ কখনৌক২ ভসিযা জাগত ছী নহিত২ খগ এযবনাগন সঁ নহি খরিতহুঁ। খার্ব গা রিমান রেঁনগ্রেড মে উঁতবতৈ’। ফেব ঘংটা ডেঢ় ঘংটাক ট্রাঁজিষ্ট .... তকবর্বাদ সোন্মে কনকত্তা। সোন্মে-কনকত্তা পহুঁচৈগ এ মে মজা ছৈ...... নহিত২ ভবি দিন দিন্নী যা বঁম্বঁগ মে বর্বদি কৰু। নহিজানি কিযেক হমবে দেশ মে খধবতিযা মে নগভগ বাঁবহ বজে সে দূ খঢ় াগ কে বীচ সব্র হ্লাগষ্টস উঁতবৈ’ছ। খগ খধবতিযা মে যা ত২ এযবপোর্ট পব বৈঁসূ যা এযবপোর্টকি হোষ্টন মে চাবি-পাঁচ ঘংটাক নেন পন্দ্রহ সৌ টাকা ফেকূ। এক্সপোর্টকি কাজ মে এতেক বগাসী খসংভব। ওহুনা দিনোদিন যাত্রা মহংগে ভেন জাগছ। .... কোনো মিত্রা কেঁ খধবতিযা মে জগাযব প্রিযা কেঁ নীক নহিনগৈত- ছৈন্হি, হ্মদা মোন বঁছ খবার্ব ব্ন্মাগত ছৈন্হি। জী মৌড়ৈ ংত ছৈন্হি হোগত ছৈন্হি খব বন্দ ভ২ জাএত। প্রিযা এযবহোস্টেসক বত্তী জবৌননি মোনে মোন বজনীহ- ‘এহি যাত্রাক কহিযো খন্ত’ হেতৈ ? ”

.... ‘যস মৈডম।’ রিহুঁসৈত এযবহোস্টেস বজনীহ।

.... “ক্যা খাপ হ্মন্মে কোকা কোনা দে সকতী হৈঁ ? ”

‘জৰুব’

হদমদ মোন মে কোকা কোনাক স্বাদো খজীব নগনৈন্হি। ব্ন্মাগছ কনকত্তা পহুঁচনাপব দূ দিন ধবি বিছাওন পব পড়নে বহব। দূ রেঁব ডিস্প্রিন খেনৈন্হি তগও মথবং২থী কম নহিভেনৈনিহ । রিমান ধ্ ীবে-ধ্ ীবে নীচাঁ উঁতবি বহন ছন। প্রিযাক আঁখি খিড়কী সঁ বাঁহব ভোবকা গজোত মে রেঁনগ্রেডক রিমানপত্তন পব গড়ন ছনৈন্হি। পশ্চিমী যূবোপ টপিতে গবীবীক মনক ভেঁটৈ২ নগৈ’ছ

বঁন্দ বীচ মে দ্ৰঁও আ ক্ষরৈতক এযবপোর্ট ভনহিঁ চমকৈত দেখাগছ। ন্যূযার্ক, নন্দন যা- ফ্রৈকফর্ট ক এযবপোর্টক ঝকারঁনা তঽ নহিএঁ কঽ সকৈ'ছ। .... 'ট্রাঁজিট কে পৈসেংজব- পহনে উঁতব জাএঁ, অপনা-অপনা সমান প্লেন মেঁ হী ছোড় সকতে হৈঁ। হাঁ, পাসপোর্ট লেনা ন ভূলেঁ।' এযবহোস্টেসক অরাজ ছলৈ। প্রিযা অপনা হাথ মে অটৈচী উঁঠৌননি। ট্রাঁজিট মে ঘংটা ভবি সময নগতৈ। ভঽ সকৈ'ছ হাথ ঝঁহ ধেনা সঁ মন হন্নুক হোমএ। নহিজানি কিযেক দিনোদিন স্বাস্থ্য খসন জা বহন অছি? ট্রাঁজিট নাউঁচ মে বাঁমা দিস জযবাঁক ছননি। একরেঁব পৈব নড়খড় া- গেনৈহ্নি। ফেব হিম্মত কঽ সাঁস ধঽ দেরাবক সহাবা নঽ পীঠ ওংগঠা কঽ ঠাঢ় ভনীহ। দূ ডেগ বঁঢ়নৈহ্নি কি চক্কব আবি গেনৈহ্নি। জাবঁত কিছু সোচ বিচাব কবিতথি তওঁস পহিনে আঁখিক আগূ অন্হাব পসবি গেনৈহ্নি ঠামহি অচেত ভঽ খসি পড়নীহ। হোশ ভেনা পব আঁখি পফোনিচাব্ধভব দেখননি হম কতঽ ছী? তখনহিঁ অংগ্রেজী মে হগোস্লাবিযন ডাক্টব পূছনকৈহ্নি- 'আবঁ মোন কেহন অছি?' প্রিযা উঁতাবা দেবঁঽ চহিত ছনথিন ঝদা সে অসংভব বুঁঝনা গেনৈহ্নি অগন-বঁগন কব দেরাব উঁপব নীচাঁ হোগত বুঁঝেনৈহ্নি। নগনৈহ্নি জেনা পফেব্ধ আঁখিকঽ আগূ অন্হাব পসবি গেন হোএ, বেঁহোশ ভঽ গেনীহ। ডাক্টব এযবপোর্ট স্টাফ সঁ কহনথিন- ওমবজেঁসী। এঁবুঁনেংস এনৈ আধা ঘংটা মে অস্পতান পহুঁচনীহ।

অগবেঁব হোশ হোগতে দেখননি উঁজব দেরাব, উঁজব পোশাক পহিবনে নর্স অস্পতান মে ছী সে বুঁঝি গেনীহ। হাথ অঁকবন সন বুঁঝেনৈহ্নি সোঝ কবঽ

চাহনৈন্হি। তখনহিঁ স্নেহ সঁ নর্স কহনকৈন্হি– 'অহাঁ বেঁনগ্রেডক সবকাবী অস্পতান মে ছী। মাথ কে এহিনা বহহ দিঔ গ্লূকোজ চঢ় াওন জাগছ।'
–'হমবা কী ভেন অছি ? '
'চিন্তা জ্নি কৰু। এখনহিঁ ডাক্টব অবৈঁত ছথি বঁতা দেতা।'
'হম অপনা ঘব কনকত্তা সংবাদ পঠাবঁহ চাহিত ছী।'
'মৈডম, অহঁ াক পাসপোর্ট দেখি ওতহ পফোন কযন গেন অছি।'
– ওহ, ওগমেতহ হমব সাস্বব ক পতা ছনা কী অহাঁ হমবা এহি নম্ববঁ পব পফোন কববাঁ সকৈত ছী ? ' প্রিযা এতবাঁ কহি' হানৈহ মে বহনিহাব মিত্রা পিহনিপক' নম্ববঁ দেনথিন।
– পিহনিপ মাত্রা সাত ঘংটা মে বেঁনগ্রেড পহুঁচনাহ। পিহনিপ কে দেখিতে প্রিযাক সূখন ঠোব পব খুশী ক হঁসী ছিহ্নন। নগ আবি প্রিযাক মাথ চূমৈত পিহনিপ– বঁজনাহ–'প্রিযা আবঁ চিন্তাক কোনো বাঁত নহি হম ডাক্টব সে বঁতিএনহুঁ কহননি আবঁ একদম স্বস্থ ছথি। আবঁ হম আবি গেনহুঁ সবঁ ঠীক ভহ জেতৈ।'
'পিহনিপ! ধন্যবাদ। হ্মদা হম বুঁনি নে পবৈঁত ছী– হমবা কী ভেন অছি ? '
– 'অহাঁ কে কিছু নহিভেন অছি... মাত্রা কাজক ঠেহী। অহাঁ কেঁ আবাম চাহী। শিযব একজ◌শিন। প্রিযা অহ◌াঁ কাজক পাছূ অপনা শবীব পব কনিকো ধ্যানে নহিদৈত ছী। ক্ষমতা সে বেশী খটৈত বহৈত ছী তৈ গ হান ভেন।'
– 'পিহনিপ, সাফ–সাফ কহূ কহী হার্টক প্রাব্নম তহ নহি .... ? '

– 'नहि, नहिजैऽ नैग मे ....;हराओ यात्रा मे बैसल बैसल पैब अ◌ॅकड़ि जायत स्वभाविकेछ्क दोसब गप्प ओ जे बिना किछु खयने–पीने हरा मे उड़ैत बहने कतेक बेब तऽ 'बैसो बैगन एछैक' भऽ जागत छैक। सच–सच कहू अहाँ खाना खयने छलहुँ कखन ?
– 'शिकागो मे।'
'मतलब, दू दिन भऽ गेल भोजन कयना आ प्लेन मे अहाँ कोका कोलाक अलावा आब किछु पीने नहिहेबै'। हम अहाँ के खूब नीक जकाँ चिन्हऽ गेलहुँ अछि। पन्द्रह वर्ष सँ देख बहल छी' काजक पाछू अहाँ पागल भऽ गेलहुँ अछि।'
– 'पिछनिप ! प्लीज।'
'नहिप्रिया ! अहि प्लीजक असब हमबा पब नहिहोएत। एखन मोन होगछ अहाँ के खूब कसिकऽ क्लास नी जेना गलोना कें क्लास नैत छिऐन्हि कोनो गलती कयना पब।'
'गलोना नीकें छथि ने ? हुनकब पढ़ाइ केहन चलि बहल छैन्हि ? आ जूडीक फ्शेन क्षेम कहू।'
'जूडी नीकें छथि अहाँक समाचाब स्वनिचिन्तित भऽ गेलीह। गलोना स्वस्थ छथि नीक जकाँ पढ़ाइ चलि बहल छैन्हि।'
–पिछनिप ! अहाँ नीना सँ गप्प कऽ नेबे कहि देबैन्हि एत्तका समाचाब ठीक छैक। अन्यथा ओ हड़बड़ाइ कऽ एतऽ आबि जेतीह।'
'अहाँ चिन्ता जुनि करू। एहि सभक जिम्मा हम जूडी कें दऽ आयल छी– भऽ सकै'छ ओ आग साँझि मे अहाँ से बात कबतीह। अहाँक खबबि स्वनि हम सभ स्तब्ध भऽ गेल छलहुँ ओ हमबा संगहि आबऽ चाहैत छलीह।

কহ্না হ্নকা কহি স্বনি হম খযনহুঁ। ’ পিহনিপ পহেক্ক সাঁঝি মে খস্পতান ওঁতা। হম কতরোঁ স্বতঽকে প্রযাস কবৈত ছী ক্ষদা নিন্ন নহিোগত খছি মোন রোঁঝিন নগৈ’ছ।

নর্স একটা দরাঁও ঢেনক খা হঁটে চাকনেটে। এখন মাথ পব কতরোঁ জোব দৈত ছী তগও কিছ সোচি নহিপরৈত ছী। নগৈ’ছ জেনা মানসাকাশ মে ছোটে-ছোটে রাঁদনক ট্কড় া হিনকোব মাবি বহন খছি।

-সওঁ গম্হব কিছ দিন সঁ হম কাজক পাছ তেগন খপস্যাঁতি বহনহ্ঁ খছি জে নে দিন কেঁ দিন ব্ঁঝনিঐ নে বাতিকেঁ বাতি। ও শিকাগোক প্রদর্শনী নেন তঽ কবীরঁ পন্দ্রহ দিন সঁ বাতি মে তীনে চাবি ঘংটা সূতৈত হএরঁ সে নিশ্চিন্ত ভঽ নহি। নীনা কহৈত ছনীহ- ভৌজী এতঽ কনি’ খাবাম কঽ নিখ ওতঽ শিকাগো মে তঽ একো পন পনখতি নহিভেঁটেত দেহ কোনা ঠাঢ় বহত! ’

তখন হম কহৈত ছনিএ- ‘নহিনীনা এখন খাবাম কববাঁক রেঁব নহিছে এহন মৌকা ফেব ভেঁটেত কী নহি। স্পিনরস্ক্ স্নর্য-স্টৌন নগযরাঁক খাহব দেনক খছি। ’

-নীনা তীসরর্ষক ভঽ গেনীহ ক্ষদা এখনহ্ঁ রিরাহ নহিকঽ বহন ছথি খারঁ রিরাহ কঽ নেরঁঽ চাহী। ওনা হমব ও দহিন হাথ ছথি সরঁসঁ রেশী হ্নকে সহাবা খছি হমবা। গএহ সভ গ্বন-ধ্ন কবৈত ছনীহ ধ্ীরে-ধ্ীরে আঁখি ক্ষনা গৈনেন্হি। খ্ ারঁ গহীব নিন্ন মে সূতন ছনীহ। ভোব মে নিন্ন টুটৈনৈন্হি তঽ সামনে টঁগন কৈনেংডব পব নজবি পড়নৈন্হি খাগ খষ্টাওস খপ্রীন ভঽ গেনৈ। গ্বড মার্নিংগ কহৈত নর্স চৌকঠী টৈপনীহ।

- “কী হম রঁহ্ত খরেঁব ধবি সূতনি বহনহ্ঁ ? ”

– ‘‘হাঁ, আহ অহাঁ খূব স্বতনহুঁ। এখন অহাঁ পহিনে নাস্তা কবব কী
স্নান ? ’’
– ‘স্নান কহ নী তহ নীকে নাগত। ’
– ‘বেশী, চন্ব। অহাঁ কেঁ কমজোবি তহ নহিঁ বুঝা বহন অছি ? ’
– ‘নহি, একদম নহি। ’
‘বাহ ! ’ নর্স প্রিযাকেঁ পনংগ সঁ উঁতাবননি, স্বস্থম পানি সঁ নহা কহ প্রিযা কে তাজগী মহসূস ভেনৈহ্নি।
নাস্তা মে গবম–গবম ঞোশা, মকখন, জৈম আ দূধ্ সংতবাক বস পীননি বঁনৈক কাপফী পীননি। পশ্চিমক প্রভ্বেক হোটন মে ঐহি তবহক নাস্তা কববাক আদত ভহ গেনৈহ্নিএ। নাস্তা ক হৃপ্ত ভহ সোচহ নগনীহ প্রিযা চমড় াক ও ব্যবসায শ্বব্দ কযন কতেক বর্ষ বীত গেন ! আ কহিযা সঁ এহন যাযাবরী জিন্দগী জীবি বহন ছী ! ! হম এহন এক্সপোর্টক কাজ শ্বব্দ হে কিযেক কযনহুঁ ? দেশ–বিদেশ হবদম যাত্রা মে সময বীতৈত অছি। কোন দুঃখ দর্দ বিসবহ নেন ও যাত্রা শ্বব্দ কযনহুঁ ? আ স্বখ ? স্বখ কহিযা ভেঁটন ? ? মোন নে পড় ৈ’ছ কোনো স্বখক ক্ষণ। ঝদা আও মোন মে স্নেহভাবক উঁদবেগ ককবা নেন এহন কোনো খাস ব্যক্তি নে মোন পড় ৈছ নে বিশ্তা–নাতা। হঁ, ছোটকী মাঁ আ নীনাক প্রতি স্নেহ স্বভাবিক বুঝনা জাগছ। স্নেহক পাত্রা অছি হমব স্টাফ জে বাতি–দিন হমবা সংগ খটৈত বহ’ছ। খবৈত কান সংগ–সংগ আবি মান জহাজ পব চঢ়বৈত অছি। জঁ সে সভ বিমাবীক সমাচাব স্বনতা তহ বঁহ্ত চিন্তিত হেতাহ।
–কিছ আব আমৌয ব্যক্তি ছথি হ্নকো খববি ভেঁটনে

हेतैन्हि। छोटकी माँ क स्वभाव तइ बुझने छथि परम्पराकेँ निमाहइ रानी ओ नरेन्द्र के परफोन द्वारा अरश्य सूचित करने हेथिन। एतके नहिओ संज् खा निध् ि के पठयबाक लेल आग्रहो करने हेथिन परफेक्ट मनाहि स्वनि ठाकुर कड़ ि मे बैसि कनने होएतीह। एतह् रिदेशी भूमि मे हमर किछु आमीय बङ्क् ् छथि जाहि मे सबसे रेशी निकटौ अछि पिहुनिप उँठो ज्डी सँ।

अस्पताल मे आग दोसर दिन रीता बहल छी। मोन पड़ ि'छ अपन आन्तरिक संरेदनाक स्मृति स्मृतिक ओ क्षण जकरा हम रिस्मृतिक खोह मे धकेल देने छनिऐ आओ सेह क्षण रबे-रबे स्मृतिक पटल पर झनकै'छ एतरो दिन हम रिसरने छनहुँ चाहैत छनहुँ सभ दिन रिसराएने बहए जेना अनजान शहर क भीड़ मे कतेक अजनबी चेहरा लोक देखै'छ संगहि चलै'छ पैदल रा कोनो सरारी मे कदा फेर ओ स्मरण करौँ बहैत छैक। यात्रा क बाद सब अपन-अपन ठेकान दिस बढ़ ि'छ ककरो क्हँ कान मोनो ने पड़ ित छै। अन्हार गुज-गुज स्वबंग मे धड़धड़ ागत टेयूब रेल मे अगल-बगल बैसल यात्री एक दोसरा से असंपृक्त बहै'छ होगत जे तहिना हमर स्मृति दिन-राति दर्दक स्वबंग मे हकमैत दौड़ ित बहत कदा ओ कहियो-स्वबंग स ँ बाहर आरि ह्नकियो ने मारत। कखनहुँ नहि।

-तखन आग एना कियेक भइ बहल अछि। एक बेर एक संग नहि रेबा-रेबी टुकड़ ा-टुकड़ ा मे आँखिक आगू पसरि जाएछ। कम मे दराओक

गंध, पिहुनिपके आनल टेयूनिपक गमक संग मिझरा कइ एकटो अजीब गंध...... उज्जर दप-दप देराब स्वच्छ हर्स

ঋা বংগ–রিবংগক–ঞ্চ্যৃনিপ। কহনে ছনাহ পিহ্নিপ– ঋগ মৌসমক ঔা পহিন ঞ্চ্যৃনিপ ছৈ। যূৱোপ মে এখন– পূর্ণৱূপেণ রঁর্ফ পিঘননৈ ঋছি নহি, তেঁ ঋপ্রৈনোমাসক ঞ্চ্যৃনিপ কে বংগ হন্নক ছৈক– দূধ্যিা গ্বনারী, পীঋব ঋা নর বংগ–ৱূপ নেরঁহ নেরন ঋাত্তব ঙঁজশ্রে........হবিযব পাত। হম রঁহ্ত কষ্টে মেননে ছী। শোষণ, ঙঁপৌড়নকেব পীড় া ঋা ত্রাসদী মে ম্নসী এক–এক ক্ষণ ব্যতীত কযনহুঁ ঋছি। জাহি দিন এহি ত্রাসদীকেঁ ঋপন জিনগীক শের্ত রঁ্মনিঐ তাহি দিন সঁ ঋামেস্থ্রীণ্ঠতিক সংগ রেঁকাব রেঁমতনরঁক রিবোধ্ সে জূম্মরঁ ছোড়ি দেনহুঁ। কিছ্ত রিশেষ ঋর্থ মে একবা হমব সমর্পণ রঁূমন গেন। সমস্ত শোষণ ঙঁপৌড়ন ক সোন্না ঋপনা কে সনীরঁ পব ঠেঁগন বহরঁাক ঋন্বভূতি ভেন। ম্দা এহি একটা ফাযদা ভেন ঋারঁ হম ঋপনা কে জিনগীক সমস্ত চ্নৌতিক সামনা কবরঁা নেন তৈযাব ছনহুঁ।

পূর্র স্মৃতি নহুঁএ সঁ কান্হ–ছরেঁ'ছ কি সোন্না মে হমব হম সম্পূর্ণ ৱূপ মে ঠাঢ় হোগছ একদম শান্ত নির্রিকাব। পহিন্বকা সংস্মবণ রাপস চনি জাঙঁছ।

–'ওগ দিন নবেন্দ্র হমবা সোন্না মে টৈকা সঁ ভবন ব্রীফকেশ খোনিকহ ঙঁমনৈত চিচিঋাযন ছনাহ নিঋ, ঋহাঁকে কতেক টৈকা চাহী ? ' নাখ, দস নাখ, কবোড় ? টৈকা, টৈকা, টৈকা বাতি–দিন টৈকাক পাছূ ঋপস্যাঁত বহৈত ছী ? রঁাজূ, রঁাজ্ নে কতেক টৈকা চাহী নহ নিঋহ।' ঋা ফেব এ্যা(সে তমতমাগত দস–দস হজাবক গড়ó ী ঙঁঠাকহ হমবা দেহ পব পফেকহ নগনাহ। হম নীচাঁ মে রৈঁসন ঋপনা রঁক্সা পৈক কবৈত ছনহুঁ। ডাযবী মে নিখন সমানক মিনরেঁত ছনহুঁ– কোট, কার্ডিগন, নাগটী, ব্রাঁ, পৈঁটী, শর্টস, পেঁট, সনরাব–সমীজ, সাড় ী

র্নাউঁজ...............কী দূ ৗৌ সাড় ী সঁ নিমহী জাএত। দরাঙা নহনী এহি রীচ নবেনদ্র ত্তফান উঁঠৌননি। নহিবহি ভেন হ্নকা দিস তকৈত রজনহ্ঁ- নবেন্দ্র। ঙা ব্যরসায হম ৗৈকা খর্জিত কবরা নেন নহিকহ বহন ছী। ঙা হমব খাগডেঁৗিৗী খছি। হঁ, চাবি সান পহিনে জহিযা কাজ শ্বরু কযনে ছনহ্ঁ তহিযা ভনহিঁ ৗৈকা ক জরুবত ছন। খাগ ৗৈকা সঁ রেশী একব মহত্ব ছৈক জে ঐহি দেশী সঁ রিদেশীক উঁড় ান হমবা জিনগীক কৈনরাস কে রহ্ত পৈঘ রনরৈ'ছ। নিত নর ব্যক্তি সঁ পবিচয জান-পহিচান জীরন শৈনীকেঁ রূঝহ সূঝহ ক খরসব দৈ'ছ।

-'সোঝ রাত রাজ্ নে জে ঐহি ব্যরসাযক নাথে এসগব মৌজ মস্তী কবরা মে নীক নগৈ'ছ।

-'নবেন্দ্র! খহাঁ কী রাজি বহন ছী?'

-'হম রিক্কুন সহী কহি বহন ছী। খহাঁ রিদেশী মে কী কবৈত ছী সে হম-দেখহ জাগত ছী? দেখূ, হমবা দিস দেখূ মোন পাডন্নু জহিযা ঙা ব্যরসায শ্বরু কযনে ছনহ্ তহিযে হম চেতা' দেনে ছনহ্ঁ'

- কাজ করু ক্ষদা ঙা নহিরিসবর জে খহাঁ রিরাহিতা ছী, একৗৌ রচ্ যাক মাঁ ছী, খগ্ররান হাউঁসক প্বতৌহ্ ছী।'

-'নবেন্দ্র, রিনা রাত ক দোষ নহিদিখ ককবো পব গনজাম রিন্ব র্ঝনে নহিনগারী। এহন শক হোগছ তহ সংগে চনূ দেখূ হম ওত কী কবৈত ছী।'

- রাহ! হম খহাঁক সংগে চনূ! খহাঁকে পাছূ-পাছূ সঁপনক রক্সা উঁঠৌনে? ধন্য ছী শ্রীমতী জী! খপন পতিক কেহন দিব্য খাকা-ঘিঁচনহ্ঁ খছি?

হম খার চ্প্পে বহনাঙা-নীক র্ঝি খপন হাঙান

উঁনঠৈনহ্ঁ। জঁ কোনো কাগজ ছটি জাএত তঽ ওতঽ প্রদর্শিনী মে আফত ভঽ জাএত। এখন ধবি–শ্যামল কাটিং পেপর্স নহিপঠৌনক। সাঁঝক পাঁচ বাঁজি বহল ছৈ সঁপনো পূবা নহিআযল অছি। এযব গঁডিযাক বাঁবহ বজেক–হ্লাগৈ অছি। ওা হ্লাগৈ সোঝে নঁদন–পহুঁচতৈ। হম কনখি সঁ নবেন্দ্র দিস তকলহ্ঁ চেহবা ঘৃণা সঁ বিগ্রত বুঝনা গেল। হে ভগরান! ওা হেব নে কোনো উঁপোত মচাবঁএ এক তঽ ওহিনা যাত্রাক সময খাসকঽ ব্যাপাবিক যাত্রাকাল তনাব সে মাথ হটৈত বহৈ'ছ।

–বেঁব পব কখনৌ কোনো বস্তু নহিভেঁটৈতে অছি তঽ কখনহ্ঁ কোনো আরশ্যক কাগজাত। জকব ডব ছল সেহ ভেল–পহিলুক চিচিএনাগ শুরু ভেল– 'দবঅসল হমবে গনতী অছি এতেক ছুটৈ দেরঁহি নে চাহী। উঁড়ঽ সঁ পহিলে পাঁখি কতবি দেরঁঽ চাহৈত ছলা কেনা অহাঁক বাঁত মে আবি গেলহ্ঁ। চেহবা দেখি ক্যা বুঝিযো নে সকৈ'ছ জে অহাঁ কেহন মক্কাব ওবত ছী।'

–আহত মন সঁ বজলহ্ঁ–'আবঁহ্ চুপ্প হোউ!'

'নহিহম চুপ্প নহিবহবঁ। পহিলে তঽ অহাঁ কহৈত ছলহ্ঁ মোন নহিলগৈত অছি ঘব মে গ্রমস্থম বৈসল বহলে। তঽ মোন বহটৈবঽ লেল ওা কাজ শুরু কযলহ্ঁ। আ আবঁ কাজক অনাবা আব কোনো বাঁতক হোশে নহিঅছি? একদিন–কানি– কানি কঽ অহী কহলে ছলহ্ঁ'

– 'নবেন্দ্র! হমবা মে আমেরিশ্বাসক কমী অছি! কোনো মন লগু কাজ– কববঁ তখনে তনাঁব কম হোএত আ স্বস্থ হোএবঁ।'

– 'তঽ কী আবঁ হম স্বস্থ নহিছী? পহিলে সঁ বেশী সঁত্তুলিত, আমেরিশ্বাস নহিবুঝাগত অছি?'

“সংত্তনন খা খহাঁ ? খহাঁ তং সদৈর ‘রন টৈ৫ক মাগংড’ ছী। পাগন জকাঁ জে কবরঁ তাহি মে খপস্য্াঁত বহরঁ। ভোবে খাঠ রঁজে–ঘব সে রঁহবাগত ছী খা বাতি মে খাঠ রঁজে ঘবি ঘ্বিকং খারি তং ভাগ্য সবাহি।”

– হম কতহ্ চনং কহরঁ তং হম থাকন ছী মাথ মে দর্দ হোগত খছি, হ্মদা ক্যা খহাঁক র্যাপাবী খারি জায তং ওকবা সংগে রাঁবহ– রঁজে বাতি ঘবি রাঁহব বহরঁ। তখন নে মাথ মে দর্দ হোএত নে থকনী, খূরঁ চহকৈত–বহরঁ।’

‘নরেন্দ্র ! খহাঁ জনৈত ছী– হম কাজ সঁ রাঁহব জাগত ছী হ্মঁহ নষ্টকা কং রৈঁসনে হমব কাজ নহিভং সকৈ’ছ। হম কতহ্ ককবা সংগ নেহ–ছোহ নেন নহিজাগত ছী।’

– ‘গএহ তং হম জানং চাহিত ছী– জে দিনো–দিন খহাঁ মশীন কিযেক রঁনন জা বহন ছী ? খহাঁক র্যাত্তিহত্ব মে কনিকো বস রঁ্মাগতে নে খছি কেহন নিবস ভং গেনহ্ঁ। কনি দেহ পব হাথ বখৈত ছী তং ছিহ্নিকং হৰ্টি জাগত ছী জেনা রিজনীক কবেঁষ্ট ছূরি গেন হোগ। একদম হ্রঁ জিড........... হোপনেস। খহী কহনে ছনহ্ঁ হম হবদম ঘবে মে রৈঁসন বহরঁ তং পাগন ভং জাএরঁ।’

– হঁ, হম কহনে ছনহ্ঁ তং ?

– তং গএহ জে খারঁ কী ভেন ? কতং গেন খহাঁক শের্ত ?

– নরেন্দ্র ! কেহন শের্ত ! খা কে চনৈ’ছ শের্ত পব ? খহাঁ চনৈত ছী শের্ত পব ? দ্নিযাঁ মে সরঁ খপন স্বরিধন্বসাব শের্ত কেঁ তোড়া –মবোড় কং চনৈ’ছ।’

– ‘যানি খাপসী গুমানদাবী, স্নেহ–সমর্পণ........... সন্তষ্টা

पह्सी।'
– 'नरेन्द्र ! ई सभ शंकक भ्रमजाल छैक ! ओकर कें ईसभ पाठ एहि पढ़ाओल जाइत छै जे ओ एहि शंकक चक्र- ब्यूह सँ बहराइ नहि। अन्यथा युग-युग सँ आहुति देबाक जे परम्परा छै से चालू कोना रहैत ?
– 'हमरा अहाँक पिहुलसिपछी नें स्वरूपक रुचि अछि नें बहस करबाक। हँ, एकटा बात अहाँ स्वनि लिअउँ आइ राति-अहाँ नन्दन जायब तँ घुरिक अइ-घर मे नहिआरि सकैत छी। कथमपि नहि।'
– 'ठीक छै।'
हम यथासाध्य अपना कें संयत रखलहुँ। आँखिक नोर आँखियेमे सूखा गेल। एखन यात्राक बेर मे हुनका सँ उलझब ठीक नहि। ओहिना ततेक तनाव अछि, बीच मे ई बखेड़ा।। बिना मतलबकें बकझक ! गलती हमरे अछि। सोचने छलहुँ शनि कें चलला सँ कम सँ कम एक दिन बरि कें नन्दन मे आराम कऽ लेब, फेर ओतऽ सँ शिकागो- चलि जायब। कदाचित ई नहिसोचने छलहुँ जे बक्सा पैक देखि नरेन्द्र एतेक – उपोत मचौता। मोने-मोन ईएह सभ गुनधुन करैत छलहुँ कि पछुआ नरेन्द्र दहाड़ऽ लगलाह- 'स्वनू प्रिया ! हम सीरियस छी... आइ मीन राति..... अहाँ आब अइ घर मे घुरि कऽ नहिआरि सकै छी।'
– 'हम हँसैत पूछलिऐन्हि – की ई घर-मात्रा अहिंक अछि ?' सोचने छलहुँ एना बजने वातावरण किछु हल्लुक होएत। ओ वातावरण कें हल्लुक कियेक होमऽ देताह। विषाह नोक वातावरण कें विषाक्त बनाओत नें।

এ্রা(সঁ রঁজনাহ–‘হঁ, হঁ কানি খোনি কহ স্বনি নিখ ঙা ঘব হমব খছিখা কানূনক নজবি মে রেঁঠাক কস্টডী রঁাপে কে ভেঁটৈত ছৈক তেঁ সঁজ্ হমবে নগ বহত। ’

– ‘নবেন্দ্র ! খহাঁ কে কী ভহ গেন খছি ? কী খানত্ত–ফানত্ত রাঁত নহ কহ রৈঁস গেনহুঁ ক্যা রাঁহব স ॅ স্বনত তহ কী কহত ? ’

– ‘জকবা জে রঁ্মরাঁক হোগ রঁ্মএ। হম খহাঁক তনাক দেরঁহ চাহিত ছী। ’

‘বাক্ষস ! ’ একাএক ঋঁহ সে উঁএহ শৈঙ্ক– রঁহবাএন।

‘হঁ, হম তহ বাক্ষস ছী খা খহাঁ ? খহাঁ কী দেরী ছী ! শৈতান ক জড়ি ছী, ওহিনা এতেক র্যাপাব পসবি গেন ? ’

খাগ হেঠৈ যূ ..... খাগ বিযনী হেঠৈ যূ। ’

– ‘নবেন্দ্র ! র্যাপাব পসবন মেহনত খা ঙমানদাবী সঁ ধ্ ূর্তৈ স ॅ নহি ! খা নে গ হমবা রিবাসত মে ভেঁটন খছি। ’

– ‘ওহ ! তহ রিবাসত কহি কহ খহাঁ হমবা পব র্যংগ্য কবৈত ছী। প্রিযা ঙা জ্নি রিসব্ধ হম প্বব্ধষ ছী–খঙা ঘবক মানিক !

– ‘খগ ঘব মে হমব মর্জী চনত সির্ফ হমব। ’

– ‘সে তহ হম দেখিএ বহন ছী। খহিক মর্জী চনৈ’ ছ। খা হম খহাঁক কোনো স্বখ মে রিঘ্না নহিদৈত ছী। চ্পচাপ খপন কাজ কহ বহন ছী। ’

– গ কাজতহ রঁহানা খছি পাঙা কমএরাঁক ভূত সরাব ভেন খছি। খসন মে খহাঁ খামেহ্মথ্ মহিনা ছী। খপনে ব্বপ কে সজবৈঁত বহহ চাহিত ছী। খহাঁক মহত্বাকাংক্ষা দিন দ্গ্বনা বাতি চৌগ্বনা রঁঢ়ি তে জা বহন খছি। ’

– की महत्वाकांक्षी भेनाइ अपराध् छैक ? की अहाँ ठोकर पाबि अपस्या ँत नहिबहैत छी ? शेयर के भाव बूमइ नेने दिन-राति फोन कान सँ सटेनहि रहैत छी। एतइ स ँ नेनहुँ ओतइ बेचनहुँ। तइ अहाँक हमर कमाइ सँ जनन कियेक होइछ ? अहाँ तइ सान मे करोड़ । कमाइत छी हमरा तइ म्शिकल सँ पाँच सँ सात लाख होइछ ! की अहाँ 'पिक्कडुी' क प्रेसीडेंट होमइ नहिचाहैत छी ? सभा-सोसायटी मे मंच पर बैसकइ मे हाव पहिरनाइ नीक नहिलगै' छ ?

– 'ओह ! तइ अहाँके' हमरा सँ जनन होइछ ? तैँ सजि-धजि कइ गाँडिया ट्रै डे मे पहोंटै छपरैनहुँ ? ए ग्रेट बिजनेस अंटैवप्राइजर मिसेज प्रिया-अग्रवाल । '

'नरेन्द्र ! सत्ते एखन अहाँक मूड खराब अछि । '

– 'मूड' क बहाना छोडू ़ । हम फेर सिविचस भइ कहैत छी, जँ आइ अहाँ नंदन जायब तइ अइ घर मे घुबि कइ नहिआवि सकैत छी।

– दुर गहो कोनो जिनगी भेने जखन देखू तखन बस बिजनेस। आइ कस्टमर आबि बहन अछि तइ काल्हि सैम्पल बनबाबइ मे पकैकट्री मे आध राति बीत जाइछ। राति मे मिनट-मिनट पर फोनक घंटी बजैत बहै' छ। घर ने भेल पागलखाना भइ गेल। '

– 'अहाँ केँ दिक्कत नहिहोमय तैँ तइ हम अलग कमरा मे रहैत छी। पापा क देहांतक बाद तइ .... । '

– 'बाजू, बाजू ने चुप्प कियेक भइ गेलहुँ ? अहाँ गउँह ने कहइ चाहैत छी जे आबतइ हम लड़की सभ केँ घरो नइ अनैत छी ? '

– 'সৱ ব্ঝিতে ছী। শান্ত হোউ। হম নংদন–খরগ্থ জাযৱ।'
– 'তহ খহ্ঁ জযরেঁ কবৱ .... খহাঁকে এতেক হিম্মত ? '
– হ্নকা আঁখিক নানী হিঁসাক সংকেত দহ বহল ছল করেজ কঁপহ নাগল। পহেক্ষ চিচিএনাহ – 'খঁতিম রেঁব কইত ছী স্বনি নিখ ঘ্বি কহ এত নহিখাযৱ। গেৈ পব সে ধক্কা দহ রাঁহব কহ দেৱ।'
রাঁহব হাল মে সোফা পব মাথ পকড়নে সাস্ব রৈঁসল ছলীহ– পাথবক মূৰ্ত জকাঁ। আঁখি সে দহো–রঁহো নাবে ঝহবৈত ছলৈন্হি। ঘবক কেরাড় নগ ঠাঢ় ভেল সঁজূ সভৈা রাঁত স্বনৈত ছংল। পৈব পহৈকৈত নবেন্দ্র ঘব সঁ রঁহবেনাহ। পনংগ পব খ্জন ব্রীফকেশ ওহিনা ধ্এল ছল সভৈা টৈকা ছিড়া যান ছলৈ। সঁজ্ হমবা ভবি পাঁজ পকড়া কানহ নাগল।
– 'মাঁ।'
'হঁ, রৌখা রাঁজূ কী ? '
– 'মাঁ কী খহাঁ কেঁ নংদন' জাএৱ রহ্ত জৰুবী খছি ? '
– 'হঁ, রেঁৈা কাজ সমযে পব কবহ পড়ৈত ছৈ।'
– 'হ্মদা গ পাপা কে পসংদ নহিছৈন্হি। খা, মাঁ..... খপনা সভকে পাগক খভারোঁ তহ নহিখছি।'
– 'রেঁৈা হমবা তহ টৈকা ক জৰুবত খছি।'
মোনে–মোন সোচলহুঁ – এতেক সমঝৌতা কযনাক রাঁদ ও হাল খছি পতিদেরক।

সংজ্ হমবা গবদনি মে রঁাহি ধ্হ জোব সঁ কানহ নাগল। হম খপনা কেঁ কহ্না জপ্তুকহ কোমল স্বব মে কহনিঐ – 'রৌখা, চ্প্প ভহ জাউ। জিনগবিক রাঁৈ খাসান নহিছৈক।'

हाथ मे ताजा ट्यूलिपक गुच्छा लेने पिंकलिप केँ देखलनिएन्हि। नग आरि-नहुँए सँ माथ पर हाथ बखैत पूछलैन्हि –

– 'आइ केहन मोन अछि प्रिया ?'

– 'तरोताजा।'

– 'की अछि फूल जकाँ ?'

दूनू गोटे भभाक हँसलहुँ।

'जूडी अहाँ केँ याद करैत छलीह। हम अहाँक बहराँ लेल डायरेक्टरनिक मे होटेल बुक कवा देलहुँ अछि। एखन कम सँ कम दस दिन आरामक जरूरत अछि। सेतीस्थिफा मे पैघहस्ती छथि रितार२ अरै' छ। देख२ योग जगह छैक।'

'महग हेतै ?'

'प्रिया! अहाँ एफोर्ड क२ सकैत छी।'

'तथापि.... ?'

'प्रिया नहिजानि किएक भावतीय नारी अपना आप केँ प्यार किएक नहिक२ परैं' छ ? अहाँस्वयं एतेक कमाएत छी' तखन एहन अवस्था मे अपना लेल स्वर्ख भोगरँ अन सोहाँत किएक नगैत अतिछ ?'

'ओह! पिंकलिप! हमरा शब्द नहिभेँटैत अछि की कहि धन्यवाद दी!'

– 'अच्छा! पिछला पन्द्रह वर्षक दोस्ती मे एखनहुँ धन्यवादक औपचारिकताक लेल जगह खालि छैक। अरे, हम एक दोसराक नीक अंग्नाह नहिसोचरँ त२ के सोचतै ? असल मे जूडीक इच्छा छलनि जे हम अहाँ केँ अपने घर लेने आरि। कदा हम जेनेत छी अहाँ एकान्त बेशी पसिन करैत छी। हँ जँ मन अरि जाए त२ हानेँड घुरि जायरँ। आँखि लोरा गेल एतेक

অপনত্ব ? মানন হ্ঁ এতেক রর্ষ সঁ মিত্রাতা অছি সান মে কতেক রেঁব ভেঁট হোগছ ? হঁ এতরা অরশ্য জে একো দিন নেন ভেঁট হোগছ তঽ আধ–আধ বাতি ধবি জূডী, পিফনিপ আ হম গপ্প কবৈত বহি জাগত ছী। কাঁপফী পব কাঁপফী পিরৈত–অতীত সঁ নঽনঽ রর্তমান ধবিক বৃতান্ত কহৈত–স্বনৈত রীতৈ’ ছ।
সংজ্ পিতাক রাবিস রঁনন হ্নকে নগ ছন। হঁ রীচ–রীচ মে হমবা সঁ ভেঁট কবঽ অবৈত ছন সহমন–সহমন রঁ্ঝনা জাগত ছন। হম নহিচাহিত ছনঁহ্ জে হমবা দূনূক দোগনা বাজনীতি মে গ নড়কা পিসাগত বহএ। ওনা অপনা ভবি ও হমবা খ্শি কবঽ চাহিত ছন। ধ্ীবে–ধ্ীবে সংজ্ পূর্ণ রূপেণ নবেন্দ্রক মুষ্ঠী মে রঁন্দ হোগত গেন। রাঁপক ডবেঁ হমবা সঁ দূব–দূব বহঽ নাগন। নবেন্দ্রক ব্যরহাব দেখি হম শ্বরূহে সঁ ক্ষুব্ধ ছনঁহ্। সচ কহ্র তঽ হমবা নজবি মে ও–হেন্দী এনিমন ছনাগ। হম নঁদন সঁ ঘ্বি কঽ কতঽ গেন ছনহঁ্।
আগ অস্পতান মে হমব তেসব দিন ছন। ভোব মে রঁহ্ত দেব ঘবি রঁগীচা মে টহনৈত বহনহঁ্। ডাক্টব আগভবি এতহি বহঽ কহনক অছি। কাল্হি প্রাতঃ কান ডূযত্রঁরনিক চনি জাযর। নীনা সঁ গপ্প ভেন ও রেঁব–রেঁব কহৈত ছনীহ ভাভী অহাঁ চিন্তা নহিকবর, এতঽ হম সর সম্হাবি নের।
খিড়কীক উঁজশ্রে পর্দা পব ডূরৈত সূর্যক–উঁদাস ছাযা রাতারবণ কে পহ্নীকা কঽ গেন। ধ্ীবে–ধ্ীবে উঁজশ্রে আকাশ মে বাত্তক স্যাহী পসবএ নাগন। হম কবৌট ফেবনহঁ্ অতীতক পবছাঁহী আঁখি মে হ্নকী মাবঽ নাগন। সরঁসে পহিনে দেখনহঁ্ নেনপনক একটা সাঁঝি।
স্মৃতিক রাঁট পব নহঁ্–নহঁ্ ডেগ রঁঢ়নেহঁ্।

तगओ स्मृतिक जंगन ममाड़ मे कवरनहुँ आँचव ओममवागत छन तह कवरनहुँ पैव मे ठेस नगैत छन पाथव सँ, कवरनहुँ फसे सँ भवन आकाश .... कतह् किछ ने स्वमाए तह कौखन शीतन ओसक स्पर्श से पैव से देह धवि भुन्विकि उँठय। पफेब्ब मोन पड़न आँखि से ममफहवैत नोव !

रँहत दूव से रीतनन अतीतक पवछाँहीं के डोनैत देखनहुँ ! मात्रा साढ़े नौ रर्षक नान्हिटा– रँच्‌ यी साँमि ए सँ ग्वमस्वम खिड़की पव रैसन– छैक ! आगा खेनह नेह नीचाँ नहिउँतवन। संगी सहेनी रँजारँह एनै तह मनकि कह मना कह देनकै। शान्त ग्वम्म भह देराव पव अरैत–जागत छाँहीं कें देखैत वहन। सूर्य डूरि गेनै। अन्हाव पसवि गेनै तगओ ओ ओतहि रैसन हन। ठंढ़ा रँसात रँहनै, दाओ माँ स्वेटव पहिवा देनथिन।

– खेनाओ ने' पूछनकै दाओ माँ तह मना कह देनकै। सामने मे वहि' छै चित्रा ओकवा एतह खेनह् नहिगेन।

के छै ग नड़की ?

के ? ओ तह हम छी हम !

अपने नेनपनक तह ग पवछाँहीं देख वहन छी। नेनपनक ओ दुर्घटना कहियो रिसवा सकै' छ। वत्तका साढ़े नौ राँजक छनै–स्वतराँक रेवा ग्वप्ता हाउँस मे सरँ काज घड़ीक सूओ संग होगत छै सभक समय निर्धविक छैक। दाओ माँ हमव नागटी पैंटी, देहपोछराँ नेन तौनिया पारडव क्रीम सरँ चीज वाखि वहन छनीह। एहनारेँव मेँ हम रेशी कान चुप्पा रैसन वहैत छनह्‌। कपड़ा वाखि कह दाओ माँ दूध् उँठा टैस्ट नह कह

ঋারি গেনীহ, চন ব্ঁচ্ ্যী, কনি দূধ্ পী’ নে সূত২ ক ৱেঁব ভ২ গেনৈ’ ।

দূধ্ পীরি হম ৱাঁথৰূম মে ঘ্সনহুঁ । ব্ৰশ– কযনহুঁ । নহিজানি কিযেক মাঁ ক সোন্মা মে নাগঠী পহিন ক২ জযৱাঁ মে নাজ নগৈত ছন ।ঙা মাঁক সোন্মা কিধ্্ পহিবক চনি জাগত ছনহুঁ কনিকো ধখ নহিহোগত ছন । পৈঁঠী ৱঁদন নহুঁ সমীজ নেন হাথ ৱঁঢ় ।রিতে ছনহুঁ কী দাঙা মাঁ ক নজবি হমবা পৈঁঠী পব পড়নৈ’ । ঙঁজশ্রে পৈঁঠী মে খূনক ধব্বা !

‘ৱাঁপ বে, ঙা কী ভেন ? ঙা খূন..... এখন ত২ দসমাঁ ৱঁবস শ্বৰূহে ভৈনে এ.... হে ভগৱান ! হমবা ৱঁচ্ ্যীকেঁ গ কী ভ২ গেনৈ ? ’ দাঙা মাঁ ! ঋহাঁ কিযেক চিচিঋাগত ছী মাঁ কে সৱঁ মাস এনা খূন নগিতে ছৈ কপড় । মে ?

ত২.... দাঙা মাঁ এখনহুঁ ঋাতংকিত ছনীহ ।

– ‘নড়কা ভৈযা ঋাঙা হমবা ....’

‘ঋবে কসাঙা ! ঋপন সহোদব ৱঁহিনো কে নহিছোড়নেং । ওনা ওকব ৱাঁনি ত২ ব্ঁমনে ঋছি । ৱঁহ্বানী কেঁ ডবেঁ কিছু নহিৱঁজৈত ছৈ ।

‘দাঙা মাঁ ! ভৈযা এনা কিযেক কএনন্হি ? হম বোকনে ছনিএন্হি চিচিঋায নগনহুঁ ত২ জাবে সে থাপড় মাবনৈষ্ঠি ঋা হমব ঝ্ঁখ ৱাঁন্হি দেননি ! হম মাঁ কে সৱঁৱাঁত কহি দেৱঁঙা । ’

‘নহিৱৌঋা নহি । ঋাৱঁ ঋহ◌ॉ কেঁ শীনভংগ ত২ ভগএ গেন । ব্ঁচ্ ্যী ঙা ৱাঁত কহিযো ককবো নগ নহিৱাঁজৱঁ । ’

ৱঁজৈত–ৱঁজৈস দাঙা মাঁ কান২ নগনীহা হমবা ঋপনা কবেজ মে সঠনে কতেককান ধবি হ্চ্ক হ্চ্ক

के कनैत बहनीह। दाओ माँ क ममता हमरो मो ून सिहरि उँठल मन मे भेल जे हमरा सँ कोनो भयंकर गलती भऽ गेल अछि। अपराध् बोध् भेल, पहिल बेर जिनगी मे ब्र्म्हायल जे एकटा पाप कहल जाइछ।

'दाओ माँ! .... माँ हमरा किछेक भावतीह? भैय तऽ हमरा जबरदस्ती बाथरूम मे नऽ गेल छलाह आ हमर पैंटी खोलि कऽ....... ।'

'हम कतबो कनैत रहलहुँ तइओ हमरा नहिछोड़लनि। हमर गलती तऽ नहिअछि तऽ माँ ह्नके बजथिन, बाबूजी क गेलाक बाद तऽ घर मे पैघ पुरूष भैये छथिन। माँ कहैत छथिन भैया बड्ड ब्र्ग्न्हक छथि हरदम भैयाक बड़ाइ करैत रहैत छथिन। माँ कहैत छथि भैया नहिरहितथि तऽ हम सान्न भूखे मरि जैयतहुँ। हमहुँ कनैत छलहुँ आ दाओ माँ तऽ कनिते छलीह। हम बेरे बेरे बजैत छलहुँ दाओ माँ हमर कोन दोष माँ हमरा किछेक भावतीग कहबैनिंह्त? दाओ माँ भाभी नैहर।

– गेल छलथिन तकर प्रात हम एसगर अंगरूम मे छलहुँ तऽ भैया पैंटक बटन खोलैत छलाए तखने चमेलिया आबि गेलै तऽ भैया बाहर चलि गेलाह।' दाओ माँ हमराकरेज सटेनहि छल। फेर बाजल–बूढ़ ् यी! हमर बात मानू एखने नहिजिनगी मे कहियो ककरो नगओ बात नति× । बाजब। ब्यांह हेत तऽ पति परमेश्वरी से नहिबाजबा आ आओ सँ हरदम हम अपना नजरि से ओझल नहिहोम देब। बूढ़ ् यी! हम अहाँ कें छोड़ि कऽ कतह् न×ि जाएब।

सत्त दाओ माँ! अहाँ अपना गाँर नहिजायब। दाओ माँ! अहाँ हरदम हमरा नग रहब? दाओ माँ

ঘব মে খহী ত২ হমবা দ্নাব কবৈত ছী খাব ক্যা হমবা খূৰ্ঁ মানৈত ছনাহ, ৰাঁৰূজী কিযেক চনি গেনাহ ? ’

‘কী কছু ৰ্‌চ্ ্যী ভগৰানক মৰ্জী। ’

হমব ছোট্ছ ছীন দিমাগ সোচ২ মে ব্যস্ত ভ২ গেন। পনংগ পব পড়ন–পড়ন সোচৈত ছনহুঁ ৰাঁৰূজী কোনা চনি গেনাহ ? হমবা ত কখনৌ কান নগৈ’ ছ জে খড় াম পহিবনে ৰাঁৰূজী হ ॅান মে চনি বহন ছথি। ওঙা দিন ৰাঁৰূজী আঁপিফ্স গেনাহ সে ঘ্বি ক২ নহিখযনাহা বাতি মে ৰাঁবহ ৰঁজে খানী গাড় ী ন২ ড্রাগৰব ঘ্বন ছন দবৰঁজে পব চিচিখাগত ধ্ড় াম স ঁ খসন –ৰঁড়কা ৰাঁৰূজী নহিবহনাহ। হ্নকা হার্ট পফেন ভ২ গেনৈন্হি। ’ দাঙা মাঁ হমবা জগাক২ কহনে ছনীহ–ৰ্‌চ্ ্যী !
–খনৰ্থ ভ২ গেনৈ, ৰঁড়কা ৰাঁৰূজী কেঁ খাপিফসে মে হার্ট পফেন ভ২ গেনৈন্হি। দেৰতা সন মানিক খাৰঁ নহিবহনাহ জ্ন্বম ভ২ গেনৈ। দাঙ মাঁ ্দনূ হাথ মাথ পীটৈত ছন। মাঁক কম স ঁ কননগক স্বব খাৰিঁ বহন ছন হম দৌড় ৈত হ্নকা নগ গেনহুঁ। মাঁ দেৰাব স ঁ কপাড় পফোড় া বহন ছনীহ সবনা দীদী কনৈত–কনৈত ৰঁজনীহ–মাঁ, এনা কবৰৈঁ ত২ হমবা সভকে কে দেখত, খাৰঁ খহীক সৰঁ সম্ভাব২ পড়ত।

ৰঁড়কা ভৈযা কাজ সঁ বংগূন গেন ছনাহ। কান্হি ভোব মে খাৰঁ২ ৰঁনা ছনাহ। ভৈযাক কঙাসী ৰাঁৰূজী কে নহিসোহাগত ছনৈন্হি। হ্নকব পিফজ্নখর্চী দেখি ৰঁহ্ত দ্খী বহৈত ছনাহ। বোজ নৱ–নৱ সূট, গত্রা স ঁ গমকৈত ৰুমান, কেশ মে তেন নহিরিন এীম নগৰৈঁত ছথি। জহিযা ৰাঁহব জাগত ছনাহ ওছু– দিন ৰাঁৰূজী কহনে ছনথিন – রিজযক মাঁ, খহ ॅাঁকে ৰৈঁটৗক বঙাসীক খন্ত নহি। কতৰোঁ কমাএত ৰঁচতৈ নহি। ’ মাঁ

के नहिनीक नगनैन्हि नोहदि कऽ रॅजनथिन–

'यौ, अहाँ तऽ हवदम ओकरे पाछ पड़न बहैत छी कम से कम यात्राकान तऽ शुभ–शुभ रॉजू।'

रॉबॅूजी ओह्ना रॅछ कम रॅजैत छनाह। आ जखन माँ क प्रनाप प्रावम्भ होगत छनै तखन तऽ सोन्मे उँठि कऽ अपना रूम मे चनि जागत छनाह। हँ घव रॅच् ्या सभ नेन ह्नकव रूम हविदम ख्जने बहैत छन। रॉबॅूजीक घव मे नेरावराना पनंग छैनैन्हि ताहि खूर मोटॅ गद्दा आ मसनद छनै। रॉबॅूजीक पाछाँ–पाछाँ हवदम छोटका भैया चनैत छनाह। तकरा पाँछा।

–सवोज आ हम रॅड़की दीदीक दूनू नेना बरि जकरा हम सभ ब्न्नी कहैत छनिऐ से आ नीनू ब्न्नी आ नीनू प्राय: एतहि बहैत छन। हम चारू सवोज, ब्न्नी, नीनू। आ हमरा सभ मे मात्रा एक–एक सान क अन्तव। माँ क दहिन हाथ छनथिन रॅड़का भैया आ रॉम हाथ सवना दीदी। सवना दीदी के घव मे सरॅ सन्ना कहि कऽ शोवे पाड़ ैत छननि।

सन्ना दीदी कें रॅछ पैछ घव मे रिराह भेन छननि। जीजा जी देखरॉ मे रूरूप काबी छनाह रॉबॅूजी ह्नका देखि कऽ रिराह नेन मना कयने छनथिन। रूदा अग रिराहक प्रस्तार अनने छनाह मामा। ओ माँ के ब्म्ना स्वम्ना कऽ मना नेनथिन। खानदानी घव छै, अपन जूटमिन, कॉटैन मिन, रैॅवकप्पव मे नोहाक कावखाना, चाय रॅगान छै। ओ तऽ रॅटीक भाग्य अन्यथा कहाँ हमरा नोकनि कहॉ ह्नकव परिराव। माँ मानि गेनथिन! रॉबॅूजी कें पसंद नहिनहिछनैन्हि। मामा कें कहने छनथिन– 'जय रूमाव

জী, সঠৈবিযা পবিরাবক কতেক গ্ণগান কবর্ ? ভ২ সকৈঁদ কান্হি সঠৌঁ মে ওকব জ্ঠৈমিন খা ক◌ৗঁঠৈন মিনরিকা জাগ ? খা ও নোকনি কোনা পাগ রঠৈবেননি সে হম নহিজনৈত ছিএ ? খহাঁ কনিকো খঘনাহ নহিনগৈঁ’ছ এহন সোনপবী সন ভগিনী কেঁ কাবী কৌখা স◌ঁ র্যাহ তয কবর্ ? হমবা কহীক কভী খছি ? হঁ, ভৌতিকতা মে হ্নকা স◌ঁ উন্নীস ছী সেহ নে ! ঝদা হমব খানদান ? খনদানক রাঁত স্বনিতে মাঁ ভড়কি গেনীহ। হঁ, হঁ রঁম্ভ নীক খানদান খছি খহাঁক ?

– নেককবো ডেªস সেঁস খছি নে রাঁতচিত কবরাঁক শিঙুব। খহ◌াঁক মাঁ কে কহিক২ থাকি গেনহুঁ ঝদা ও সাবী রিন্ব পেঠীকোঠৈ কে পহিবতীহ। কতেক খবার্ নগৈত ছ◌ঁ। ওঙা দিন ভগরানক কথা স্বনরাঁ নেন কঁগঠা হাউস গেন ছনহুঁ জঝনা মৌসী ঠৈকিএ দেননি – এ কস্তুবী ! খহাঁক সাস্ব–কেহন পহ্হড় ছথি এক ছিন্না সাবী পহিবৈত ছথি খা ঙুপব উঘাড় র্নাউজ নহি। খা তেহন গঁরাব ভাঙ সভ খছি। রহিনক কোন গপ্প নে কথ্ক ন্ববি র্যরহাব নে পঢ়ন নিখন।

মামা জী গস ভঠা বৃতাঁত স্বনিতে ঝটিন ঝসকি ছোড়ননি। রাব্রূজী হাবি মানি রজনাহ।

– ‘ঠীক দৈ খহাঁ রেঠীক মাঁ ছী খা গ খহাঁক ভাঙ ছথি ত২ খহাঁ দূনূ গোঠৈ কে গ ‘কথা’ পসিন্ন খদি ত২ ত কব্ধ। ঝদ্র একঠা রাঁত হম পহিনে কহি দৈত ছী হম এক নাখ ঠৈকা পহিনহিঁ দ২ দেরৈন্হি ও জেনা জে খর্চ কবথি রাঁদ মে হমবা স◌ঁ উম্মীদ নহিবাখথি।

–জীজা জী, খহ◌াঁ কোন চর্চা ন২ ক২ রৈসি গেনহুঁ। খবে হ্নকা কথীক কমী ছৈন্হি ? সেঠানী চৌখন্নীক খাকাবক পাঁচ–পাঁচ ঠৈ হীবা পহিবনে বঈত

ছথি।

পাঁচ–পাঁচ টা বীবারানা করোড়পতিক গুণগান মাঁক স ঁ সদতিকান স্বনৈত ছনহ্ ঁ। দূনূ কানে মে চৌথন্নীক রবারব বীবা নাকক ছক বীবাক খা দূনূ খাংগুব মে বীবাক খংগুঠী। হ ঁ মাযিও কে বীবা ক খংগুঠী ছনৈহ্নি খা জহ্মনা মৌসীকে বীবা ক খংগুঠী ছৈহ্নি। পাঁচ টা বীবা তঽ মাঁ কে দেহো পব মনকৈত ছৈন্দি মনহি ছোট–ছোট ছৈহ্নি। খছা।

–ওগ সময জে বাবূজী এক নাখ টকা দেনে ছনথিন খাগ চানীস সান বাদ ওকব কতেক কীমত হেতৈ ? কবীর–কবীর করোড় টকা স ঁ ভঁপব দহেজ মে ঢ়নে গেন ছনৈ।

সোচবাক ঞম জাবী ছনা এতেক দিনক বাদো বাবূজীক স্মবণ হোগতে আঁখি ডরডরা জাগত খছি। ‘হঁ, জহিযা হমবা ববরাদ কযনে ছনাহ বড়কা ভৈযা তহিযা কতেক হন্বী ঢ়কাব কনৈত সোচৈত ছনহ্ঁ জ ঁ বাবূজী এখন খারি জাএতাহ ...... হ্মদা হ্মগন নোক কতহ্ ঘ্বি কঽ খারঁয।’

.... ‘সূতি বহু বচ্ ্যী, ভঁঽ াক কননে কী ....’ দাঙা মাঁক মমত্ব হ্নকব হ ঁসোথৈত মাথ দেহ মন কেঁ শীজি দেনে ছন আঁখি কখন হ্মনা গেন নহিবঁ্মনিঐ ।

হম সব ছহ ভাঙা–বহিন ছনহ্ঁ । বড়কী দীদীক নাম ছনৈহ্নি স্বমিত্রা। হ্নক চৌদহে বর্ষ মে রিরাহ ভেন ছনৈহ্নি খা তগসম বর্ষ হোগত–হোগত চাবি বচ্ ্যাক মাঁ ভঽ গেনীহ। বড়কী দীদীক রিরাহ সময মাঁ মাত্রা খটাoগস বর্ষক ছনীহ। হ্নকা বাদ ছনীহ মংমনী দীদী সবনা হ্নকা বাদ বড়কা ভৈযা রিজয পহেহ্ন ছোটকা ভৈযা খজয খা সবোজ হমবা সে এক

সান মৈঘ। দাঙা মা কহনে ছনীহ হমব নাম প্রিয়া ডাকৈব ঋমৃতা কৌব বখনে ছনীহ। সৰ ভাঙা–ৰহিনক বংগ গোব ছনৈ হমবে টৌ গেহ্খাঁ বংগ ছন। ক◌ॉনেজ মে সংগী গেহ্খাঁ গোব খা কটৰাব আঁখি নাক রানী কহৈত ছনীহ। ঋপন বংগ–ৰূপক নীক ক◌ॉম্পিনমেংট ক◌ॉনেজে মেং স্বননহুঁ! ৰড়কী দীদী সবোজ ৰঙ্ঘ চংচন ছনীহ জখন তখন ভৈয়া খা দীদী কামক চ্গনী ৰাবূজী নগ কবৈত ছনীহ।

– হ্নকা সঁ সৰ ডবন–সহমন বহৈত ছন কখন ককবা ৰাত পব হংগামা কঽ দেতীহ জোব–জোব কানঽ নগতীহ তকব কোনো ঠেকান নহি। ‘দেখঽ মে ৰঙ্ঘ স্বংগ হ্মদা এক নমবকেঁ চ্গনখ্. া াব জহবক প্বড়ি যা।’ ভৈয়া খা সবনা দীদী গএহ কহি হ্নকা খৌংফ ৰৈত ছনথিন। খা সৰ সঁ ছোট বহিতহুঁ হম নে দ্নাবে ছিড়ি খাগত ছনহুঁ নে কবো চ্গনীএ কবৈত ছনহুঁ। তেঁ হম ৰঙ্ঘ নীক জকবা জে মোন হোঙা হমবা কহৈত ছনে ।

ডূযৱ্ৰৰনিক মে হোটৈনক নাম ছৈ ‘সেতীস্টহফা’। কমবা নম্বৰ 211 কেরাব পহোনি ভীতব গেনহুঁ। খূৰ পৈধ্ সাহ্ম স্বথবা ৰাথৰূম। খিড়কী সঁ সটৈন ৰানকনী। কমবা মে খাবাম দাযক দূ টৌ পনংগ। ঙাস্টব কে ছটৌ মে গ হোটৈন টূৰিস্ট স◌ॅ ভবন বহৈত ছৈক তখন গএহ ৰূমকে ডবৈন ৰূমক চাৰ্জ নগৈত ছৈ। প্রত্যেক দিনক কতেক ডানব নগৈতৈ ? ঋপন খাগ সোচ পব হঁসী নাগন। পিহনিপ ঠীকে কহনে ছনাহ ‘ঋহাঁ কেঁ ঋপনা খাপ স◌ॅ প্রেম নহিঋছি ? ভূখ নাগন ঋছি। খাৰ কী কৰূ ? .... ককব দোষ হমহী চাহৈত ছনহুঁ – ঠীক ছৈ খাৰ ৰূম সৰিস কেঁ পহোন

कऽ चाह आ टैस्ट के आर्डर दऽ दैत छथिएक।
– 'मैडम अहाँ लेल ब्रेड आ अण्डा सेहो आनि देल गेल अछि।'

मनेमन हँसी लागल ओ होटल सँ बाहर निकलि गेलीह। सड़क पर आबि ओ अपन होटल दिस चलि देलीह। बाट मे ओ देखलन्हि जे लोक सभ अपन-अपन काज मे लागल छल। ओ अपन होटल मे पहुँचि गेलीह आ अपन कोठरी मे जा कऽ सुति रहलीह। एक घंटा पछाति उठलीह।

– नागेश, हमरा बड़ थाकल लागि रहल अछि। अहाँक कतेक दिन लागत?

एखन हम सड़क पर छी मोन एखनहुँ ठीक नहि अछि। चारि कऽ होटल आबि गेलहुँ सम्पूर्ण शरीर मे थकनी दर्द क अनुभव होइत अछि आँखि झपि रहल अछि, नींद पूरा नहि भेल अछि।

ঋপেক্ষা নহিকযন জা সকৈ’ ছ। হমব ও নিতান্ত ঋপন একান্ত কোনা কাজক ব্যরস্ততা মে ওঝন বহৈত হন। ঝদা ঋার্ঁ ঋপনা কে ঠগর্ঁ হোএত একবা ঋন্ঠাএর্ঁ। ঋপনা কে এসগব বহর্ঁাক ত্রাসদী কেঁ কী কহিঐ ঋাতংক কী কর্মক ফন ? আঁখিক নীব কে তীব্র গতি সঁ জীরনক দৌড় মে স্বখর্ঁৈত বহনহুঁ ঋছি। পছিনা দস রর্ষ সঁ কাজক পাঁছা তেহন ব্যস্ত বহনহুঁ জে কহিযো ঋতীতক রিষয মে সোচর্ঁাক নেন পনখতি নহিভেঁটৈন।

– ঋা জঁ কাজক ব্যস্ততা নহিবহৈত তঽ কী হম জী সকিতহুঁ ? হস্তব দস দিন সঁ ও প্রশ্ন পূর্ণ ঋস্মিতাক সংগ হমবা ঋাগাঁ ঠাঢ় বহৈ’ ছ– উঁতাবা মংগৈ’ছ হম কী উঁত্তব দিঐ ? জিনগী ব্যতীত কবর্ঁাক ঋাব র্ঁহ্ত তবীকা ছৈক–ঝদা কোন তবীকা ? জূডী হবদম কহৈ’ ছ ‘প্রিযা ! ঋহাঁ ঋপন মনক র্ঁাত ডাযবী মে নিখন ঋব্ধ মন ক মাব হন্নক হেতঽ । মহিনা এখনহুঁ মৌন বহৈত দথি ঝদা হুনকব নীব দুনিযাঁ হঁসৈত ছৈন্হি। হিস্ট্রিবিযাক দৌড় । পড়নাপব কানর্ঁ, চিকড়র্ঁ স্বনি প্বব্ধষ কান ঝনি নৈ’ ছ। ঝদা শব্দক মহত্ব ছৈক শর্ঁতক ঋপন গতিহাস ছৈক..... ঋা জঁ প্রকাশিত ভঽ জায তঽ ওকব ঋপেক্ষা নহিকএন জা সকৈ’ ছ।

– ‘ঝদা জূডী এহন কিছু হম নহিনিখ সকৈত ছী। ’

নিখাও শব্ধ কবর্ঁ তঽ ঋপনা সন হজাবো–নাখো মহিনাক মন সঁ সংরাদ স্থাপিত কঽ সকর্ঁ। নহিজানি কতেক কে ঋহাঁক শব্দ মবহম জকাঁ ঘার কেঁ শীতনতা দেতৈ ! ঋনগিনত মৌন মহিনা কেঁ ঝখব র্ঁনাওত। গোংগা র্ঁননি ছথি সে র্ঁজতীহ হঁ, হঁ ও কথা

সহ্ ছৈ এহেন হমৱো সংগ ভেন খছি। ’

আগ এতহ খপন পৱিচিত নোকৱেদ সঁ দূৱ ভৌগোনিক পৱিৱেশ সঁ স্বন্দৱ ছী তহ নগৈ’ছ জেনা পিযাজক ছিনকা জকাঁ পৱত দৱ পৱত উঁঘড়ি বহেন খছি জে কিছু হমৱ খপন ৱাস্তৱিকতা খছি জতয়াঁ ৱাঁহৱী দুনিযাঁ কে সংঘাতক দৌবন হম খামেসাত কযনে ছনহুঁ সে সভটা আঁখিক খাগূ নাচি বহেন খছি।

– খাৱঁ জৰুৱী ছৈ একটা সভকেঁ নীক জাকাঁ চিন্হৱঁ। ভনহিঁ হমৱা পৱ পৱিস্থিতিক প্ৰভাৱঁ পৱন খা হম জীনগীক জৰুৱতক খনুসাৱ নৱ ৱাঁটে পকড়নহুঁ নৱ পৱিস্থিতি গঢ়নহু। হ্মদা খাৱঁ কতেক চমকৃত কৱৈ’ছ জে খাৱঁ হম পৱিস্থিতিক হাথক কঠপুতৱী নীন্না জেনা পহিনে পৱিস্থিতিকেঁ খপন নিযতি বুঝি নেনে ছনহুঁ সে ৱাঁত খাৱঁ নহিৱহেন।

এহি ৱিৱাহক প্ৰক্ৰিযা মে কোনা ছোটে ছীন প্ৰযাস সম্মিনিত হোগত বহনৈ সে ভাৱ উঁভড়ৈ’ছ তহ খামেৱিশ্বাস ওৱ ৱঁঢ়ৈ’ছ। কী কহু, জিনগীক মাদেঁ খাসকহ হমৱ জিনগী তহ ৱিৱোধভাসক ৱঁডন খাছি। ওঝৱাএন তাগ, ৱীচ ৱীচ মে গীৱহ পড়ন নগৈ’ছ নহি জে সোঝৱা সকৱাঁ হ্মদা খাৱঁ উঁনঝন সংগ জীযৱঁ সীখ নেনহুঁ খছি। খা গএহ সমঝদাৱী জিনগীক প্ৰতি নগাৱ কেঁ জীৱিত বখনে খছি। এহি সঁ খান্তৱিক এহেন খহোভাৱক খনুভূতি হোগছ জকৱ ৱৰ্ণন কৱৱাঁ নেন শব্দ নহিভেঁটৈ’ছ নে এহি খানন্দক ৱঁখান কহ সকৈত ছী। খাশ্চৰ্যক গপ্প ত ওা জে খাগধৱি খপনা ৱিষয মে সোচৈত নে খপনা সঁ খতেক নগ হনহুঁ নে কহিযো খপনা সঁ এতেক দূৱে। এক হী পন মে দূনূ তৱহক ঘটনা ঘটিত হোএৱঁ কেওন খজগুত নগৈ’ছ জিনগীক।

মাথক ঙঁপব সঁ দূ টৌ কাবী কৌআ ফড়ফড় াগত ঙঁড়া গেন। ঙঁপব নজবি গেন দেখনিএ হোটৈন তগ জে গেটৈ সঁ সটৈনে গ্বপটী ছৈ তাহি পব রৈসন ছৈ কৌআ। ভোব কা স্বনহবা সূর্যক কিবণ ফূন পাত পব পড়ন ওসক বৄন্নকেঁ সোখি বহন ছন। নগ সঁ ়।

– বৃ(জর্মন পতি–পনী হঁসৈত রঢ়নীহ। জহিযা সঁ ঋযনহুঁ ঋদি বৃ(দম্পতিক হঁসক্ষ্খ চেহবা দেখি মন–প্রসন্ন ভ২ জাগছ। ‘প্রেম’ গুা ঙঁঢ় াগা ঋাথব মনুষ্যতাক সম্পূর্ণ প্রবম্পবা কে২ ঙঁয়ক্ষয কবৈ’ছ।

................কী প্রেম এখনহুঁ রঁাঁচন ছৈক ? ঐহি জর্মন দম্পতিকেঁ দেখি ভবোস হোগছ হঁ এখনহুঁ এহন ভাগ্যশানী নোক ঋছি এহি সংসাব মে জে ঋঢ় াগা ঙঁঠাখবক ঋর্থ বূঁনৌ’ছ কতেক স্নেহ সঁ বৃঁদ জর্মন পনী কেঁ কাঁপফীক প্যানী পকড়বৈত ছৈক। রেঁব–রেঁব সসবৈত শাঁন কে ঠীক কবৈত বহৈত ছৈ। দূনূ রেঁকতী পূর্বী জর্মনী সঁ ঋাযন ছথি। গ নোকনি ঋংগ্রেজী নহিজনৈত ছথি ঋা জর্মন ভাষা নহিজনৈত ছী ব্রেক ফাস্ট টৈবৄন পব স্টিরার্ড জোসেফ দ্ভাষিযাক কাজ কযননি। নহিজানি কিযেক জোসেফ হমব পবিচয নেখিকাক রূপ মে কযননি হম ত২ নেখিকা ছী নহি। ওহ! ঋরঁ বুঝানিএ গুা প্রপঁচ পিহনিপক ছৈন্হি ....হমবা একান্ত চাহী তেঁ ও হমবা নেখিকা কহি রূম বির্জর বৌনে হেতা ঋা ঋগুা দেশ মে নেখক কেঁ রিশেষ ঋাদব–সম্মান ছৈক। এহি বৃ(দম্পতি কেঁ দেখিক২ বুঝাগছ প্রেমক কোনো সীমা নহি! এহি সংসাব মে স্বখী রৈরাহিক জীরন সঁ রঁঢ়া ক২ কিছ ঋাব নহিভ২ সকৈ’ছ হ্মদা এহন স্বখ কতেক নোক কেঁ নসীরঁ মে

হোগত ছৈক ? ক্ষগন সম্বন্ধ কেঁ উঁচ্চীত বহরঁ রঁড্ড কস্ষ্টকব হোগত ছৈক। এহন সড়ন-গনন সম্বঁধ কে পহেঁকনহি ক্ষশন-জিনগী রঁড্ড হন্নক গমগম স্বমন সৌবভ সন নগৈত ছৈক জঁ ম্লহ বস সঁ সবারোঁব বহএ।

– কমক খিড়কী সঁ সঠন খঁজীবক গাছ ছৈ খা ওকেবে দোগ সঁ ঝনকৈ'ছ নীনা খাকাশ। খা কম সঁ সখনে খছি সন রাঁনকনী জত২ রৈঁসিক২ সক্ষদ্র কে দূব-দূব ধবি দেখন জা সকৈ'ছ খনন্তক এহি রিস্তাব মে ক্ষিতিজক মহজ কল্পনা কযন জা সকৈ'ছ। নহবক এহি সংসাবক নে দৈ নে খন্ত! হমবা সংগ খছি হমব খকেনাপন জে জীরনক সহী খর্থ সমঝা বহন খছি। হম কোনা-কোনা খপনাকে রঁচেনহুঁ খছি, খপনা জীরন মূন্য কে সংযোগি কে বখনহুঁ খছি। হাঁ, টূটৈনহুঁ খছি কতেক রেঁব ক্ষদা হিম্মত নহিহাবনহুঁ তয চোটৈক নিশান নহিবহন........দ্নিযাঁ ক পৈব তব থক্ষচাগও কেঁ মাটৈক ক্ষকত নহিরঁননহুঁ! খড়তানিসম রর্ষক খরস্থা মে খদদ ওঁবত ছী জে জিনগী কে খারঁ পহৈনে'ছ নহিহঁসৈত সময রীতা বহন খছি। খপনা উঁপনর্ব্ধ িপব গৌবর হোগছ। মিত্রাতা নেন হাথ রঁঢ় া গর্মজোশী সঁ নোক কেঁ নগ ক২ নৈত ছী।

খারঁ হম এসগব নহিছী পহিনে কহিযো ছনহুঁ। খাহ ত২ নীন খাকাশক এক নর খর্থ নাগন খছি-পহিনে কহিযো খাকাশক রিস্তাব কে খপনা আঁখি সঁ নপরাঁক কোশিশো নহিকযনে ছনহুঁ। এখনহুঁ কী দূনূ আঁখি সঁ খাকাশক রিস্তাব কেঁ নাপি সকরঁ ? ক্ষদা কহন খদ্ভূত খানন্দক খন্বভূতি ম২বহন খছি।

নেনপন মে এসগব রঁবামদা মে রৈঁসি চিড়ৈ-চ্নক্ষনী সংগ একানাপ রঁড্ড নীক নগৈত ছন।

– स्वयं प्रश्न करैत छलन्हि आ स्वयं उत्तर दैत छलन्हि। एक दिन की भेलैक कि हम चन्द्रनी संग नहिजानि की सभ गप्प करैत छलहुँ–

बेनिंग पर रैंसन। हमर उमर गोटेक पाँच छह वर्षक रहल होएत। खूब मगन भऽ ओकरा सँ पूछैत छलि अछि, चन्द्रनि चिनियाँ खाए तू कतऽ कतऽ गेलें कहलें। चिनियाँ कानी कौआ देखकऽ तोरो उन नरोछौ ? राज ने – तू हुई हमना से नहिरौत करतें ? .... उतरौं मे खूब जोर सँ ठहाका पाड़ि हँसए लगलहुँ पाछाँ घुरिकऽ तकलहुँतऽ छोटका भैया, सरोज, नीनू आ रुन्नी छल।

देखू, देख एहि पागल के चिड़ै सँ रतिआगत छल '....... तू हू हमना से नहिरौत करतें ...... ? रउ बदमाशी छयि छोटका भैया एक नम्बर कें नकलची। हमरा चिढ़ा रहल रैब-रैब सभकें कहैत छलथिन – खेल, खेल राज ने चिड़ियाँ .... तोतवाली के दाँत चिड़ैए के चोंच जकाँ रहबाएल छै। हम चिकड़ी-चिकड़ी करैत छलहुँ आ हमर भाउ-रहिन पेट पकड़ि हँसैत छल। कम्हरो सँ सन्ना दीदी आबि गेलीह हवा करैत देखि दया भेलौन्हि। नग आबि दुलार करलनि कोरा मे उठा लेलैन्हि दुलार मलार परितें हम तुरते चुप्प भऽ गेलहुँ। दीदी रउ नीक छथि। मोन पड़ल एक मासक बादे दीदीक ब्याह भऽ जेतैन्हि। हमर सबसँ नीक रहिन सन्ना दीदी सासुर चलि जयतीह। ओ रात मोन पड़ि ते आँखि फेर नोरा गेल। खूब धूमधाम सँ बिराहक तैयारी भऽ रहल छै। ओ धूमधामा हमरा एखनो याद अछि। ताहि दिन राबूजीक पाँचो भाउ।

– दादी जीरित हलथिन।

चौक आ सीढ़ी पर कोन मे ठँढ़ओ लेल राखल रंगीन रॅर्फक सिन्नी एखनो याद अछि। र्फक सिन्नीक तर मे तरह–तरह के फल जमाओल गेल छलै। कोनो सिन्नीक तर मे आम लटकैत छलैतऽ कोनो सिन्नीक तर मे फानसा। अ तऽ बॅ्न्नी हमरा रॅतौलक जे ग सभ नकली फल छैक सजारॅ्टे लेल राखल छै।

दीदीक बॅ्याह भेलैन्हि 1949 क गर्मीक मौसम मे। रॅाबूॅजी कें तहिया खूॅर आमदनी हलैन्हि तैं दिन खोलि खूॅर खरच करलैन्हि। सास्सुर सँ दीदीक जेरर अयलैन्हि से देखि सभक आँखि फाटि गेलै' नाक, कान, गर सभमें हीरे हीरा लटकैत छलै ं पहिल रॅेर गुप्ता खानदान मे सास्सुर सॅ हीरा आयल हलै। नानी रॅड्ड प्रसन्न छलीह रॅाबूॅजी अपना भाओ सभ मे अनगे सँ चमकैत छलाह। ह्लकर रूआरॅ क दरॅ दरॅा छलै। रॅानीगंजक पॅाशि मकान मे हम सभ रहैत छलहुॅ्। हमर जन्मा एहि मकान मे भेल छल। दाओ मां कहैत छलीह डा. अमृता कौर हमर जन्मकाल हलीह। हमर जन्म होगते डाक्टॅर अमृता दाओ मां के कहले छलैन्हि – तुम्ही जाकर सेठ जी से कहो लड़की ह्आ है। हम रॅाोलेगा तो हमारा प्रेक्टिस खरारॅ हो जायेगा। सरॅ कहेंगे डाक्टॅर अमृता से जापा कररॅााले से लड़की ही होती है।

दाओ मां कें रॅाहर अरिते दादी पूछलथिन की भेलैन्हि ?

'रॅेटी भेलैन्हि मां जी। कार्तिक लरमी मे घर मे लक्ष्मी एलैन्हि लक्ष्मी।'

'হে ভগরান এখন তঽ দূ টা ক্ষমাবিএ তেসব জ্মি গেলৈ। খবচেক ঘব।'

রাঁবূজী বঁজলাহ 'মাঁ, সবঁ খপন-খপন ভাগ্য নঽ কঽ খবৈত ছৈ। ভগরতীক জে গঙ্গা।'

হে ভগরান! চাবি-চাবি টা রেঁটী খারি গেলৈ রেঁটা নে আঁখিক্ষনলে ছথিন দের-পিতব!

– 'খঙ্গা জে ভেলৈ সে লীকে বহএ-মাঁ খহাঁ খাবাম করু জা কঽ।'

'হঁ, রাঁবূ! খাধ বাতি সঁ রেশী রীত গেলৈ হম সূতঽ জাগত ছী।'

দাদী মাঁ, মাঁক রুম মে ঝাঁকরৌ নহিকেলথিন্হা ডা. খমৃতা কৌব দাঙা মাঁক কোবা মে হমবা ধ্ঽ কঽ চলি গেলীহ। বঁড়কী দীদী মাঁ ক সিবমা মে বৈঁসল ছলীহ।

– 'স্বমিত্রা, রাঁবূঁজী ভোজন পবসি দহ্ন ভোব সঁ ভূখলে হথিন।'

মাঁক নিবাশা বোখাঁ-বোখাঁ মে পবসল ছলৈন্হি। পলংগ সঁ নীচা পৈব বোপরাঁ মে তীন মাস নাগি পলংগ সঁ নীচা পৈব বোপরাঁ মে তীন মাস নাগি গেলৈন্হি। হম্ৰব সন্না দীদীক ব্যাহক তৈযাবী কববাঁক ছলৈ। মাঁ পলংগ পব পড়লে পড়ল খার্ডব দৈত হলথিন। সভ রস্তুক দেখ-বেখ স্বমিত্রা দীদী কবৈত হলথিন। বঁচ্ যে সঁ দেখৈত হলিএন্হি মাঁ, কহিযো স্বস্থ নহিছলীহ।

হমবা মাঁ কহিযো কোব মে নঽ দুলাব কযলে হোযতীহ সে মোন নহিপড়ৈ ছ। নহিজানি কিএক খবকলে সে মাঁ কেঁ হমবা সঁ কোন চীঢ় ছলৈন্হি। রা হ্নক ঘাব নিবাশাক।

প্রতিক্রিযা স্বরূপ হমবা দেখ নহিচাহিত ছলীহ।

हमरा पाननिनि-पोषननि दाआ माँ। अपन तीन सानक बेटो भोनाकेँ छोड़ि कए ओ विधवा ओर भूख आ गरीबी सँ तंग आबि कए एत आयल हल। नानी जीक ओतए जे दाआ काज करैत हलै से दाआ माँक पिसिऔत सास्ु हलै सम्बँध् सँ। दाआ माँ के एतए पिसिऔत सासुए बजरौने छलै। हमरा कोर मे लैते' दाआ माँक स्तन मे दूध् होमए लगलैन्हि। हमर बंग गेह्आ गोर अछि आ स्वास्थ नीक ताहि पर सँ दाआ माँक पानन-पोषण। हमर सर्वस्व छलीह दाआ माँक। हम हुनकर आँचरक खूँद चोरिसो घड़ ी छयने रहैत छलहुँ। ओ बेचारी बाँथरुमो मे जाएत छलीह तए हम कानए लगैत छलिए। हमरा लेल माँ माने दाआ माँ। ने अपना माँ क कोरा मे रहबाँक स्मरण अछि ने ओकर स्पर्श वा दुलार भलार। हमर नामे पड़ि गेल छल दाआ माँक बेटी। सुमित्रा दीदी हमरा बाँछी कहैत छलीह हम चारि छाप मे हान मे अएकात सँ ओए कात पार भए जाएत छलहुँ। हँ लेना ये हमरा एकटा आर नाम भेटैन छल मिनिप्री घोड़ ी। हमर शरीर स्वस्थ छल आ माँक प्रिय बेटी सरोज रोगियाहि छलै।

हँ एकटा आर घटना स्पष्ठ याद अछि। एतेक वर्षक बाँदो माथक घोघरि मे आहिना घतेक वर्षक बाँदो माथक घोघरि मे आहिना घएल अछि। किछु तेहन स्मृति रहैत छै जाहि पर कानक कनिको प्रभार नहिपड़ ैत छै। नहिजानि कोनो-कोनी स्मृतिक क्षय कहियो कोना नहिहोएत छैक। हम बबंडा पर बैसल खेनाएत छलहुँ। बाबूजी हमरा कोरा मे लए माँक बँगल मे स्वता देललनि। एखनहुँ ओहिना याद अछि।

माँ क चिकड़ब। .... 'ओह ए की हम ओहिना

মবন জাগত ছী–একো ক্ষণ চৈন নহিসেঁটৈ'ছ তাহি পব ঋহ◌াঁ একবা ঋানিকহ হমবা কবেজ পব নাদি দেনহুঁ।' মাঁক ঞিশ্চিযন নর্স ৰঁগনে মে ঢাঢ়ি ছনীহ বাধ।

ওকবা ডপষ্টৈত কহনথিন 'বাধ কী দেখ বহন ছেঁ উঠা একবা ঋা জো চমেনিযাক মাঁ' নগ ঘহ

ৰাৰূজী ঋাহত ভহ ৰঁজনাহ – 'এ রিজযমাঁ ঋহ◌াঁ কেঁ একবা স◌ঁ এতেহ যদি কিযেক ঋছি ? ঞা হো ঋহীক ৰেঁটী ঋছি।'

'কী কহু ! সত্ত হমবা ঞা নহিসোহাগত ঋছি। জহিযা স◌ঁ জনমন ঋছি হম খাষ্ট ঘহনেনহুঁ।'

ৰাৰূজী হমবা কাবে মে উঠৰৈত ৰঁজনাহ 'হমব ঞা নক্ষ্মী ৰেঁটী ঋছি। জহিযা সঁ জনমন ঋছি ষ্টকা ৰঁবসি বহন ঋছি। সংযোগ এহন জে ঋপনা মকান সৰঁসঁ পহিনে একবে জন্ম ভেনৈ।'

'তহ হম কী কহু ? খেনাউ নক্ষ্মী ৰেঁটীকেঁ। হমবা সঁ নহিসম্ভবত।'
মাঁক ও কর্কশ স্বব ঋাগও কান মে ৰঁজৈত বহি'ছ 'নহ জাউ একবা, হটাউ !
পষ্টকি দিঔ একবা দাঞা মাঁক কোবা মেঁ .....।' ৰাৰূজী স◌ঁ ভেষ্টঁ কবহ একষ্টা কনকষ্টা জ্যাতিষী ঋৰৈত ছনৈন্হি। ৰাৰূজী হ্নসী হমবা নহ গেনাহ জ্যাতিষী নগ। ও হমবা দেখিতে ৰাজন ছনাহ্ – 'সেঠ জী, ঞা নড়কী ৰঁউহ ˏ যশস্বী হোএত, ঋহাঁক খানদানক নাম ৰৌশন কবত ...।' মাঁ স্বননিনি তহ নোহছি কহ ৰঁজনীহ – খূৰঁ নাম হেতৈঁ'। মূঁহ মে ৰঁকাব তহ ছৈহে নহি। জে পৰৈঁ ছৈ সে চোটি ঘীচনৈ' ছৈ জকবা মোন হোগ ছৈ সে থাপড়–ঝক্কা স◌ঁ খোপিযা দৈত ছৈ।

ৰাত সহী ছৈ। সবোজ কে ক্যা কনি দেহ

छुरिकऽ देखौ। कोनो भाङा-बँहिन कनि डाँटि-डपटि दौ सौंसे घर ओकरा चिचीएनाए सँ सहमि जाए छै। ककर मजाल छै क्या किछु कहि देतै। कनैत-कनैत सबँके पेरशान कऽ दैत छै आ साँझ जखन बाबूजी एथिन तखन अपराधि कें जाबँत सजा नहिभेँटैतै ओ ककरो चैन सँ साँस नहिलेबँऽ देतै।

बुन्नी तऽ हमरे बँतारी छल तैँ हमरा बेशी तंग नहिकरैत छल ओना छीआ-पूताक खेल मे माबि-पीटि होएते छै। मगर हमर छोटो भैया बँड्ड उंपोती छलाह। हमरा चारू बँच्चा कें कनयाबँ छोड़ि हुनका आर कोनो काजे नहिछलैन्हि। बाबूजीक दुनका छलाह हुनका के किछु कहैतन्हि। सदा उंगो सरोज दीदी सँ डेरायल छलाह हुन्नाकऽ सौंसे घर माथ पर उंठा नेते कनिको छू देना पर। नीनू बँड्ड सुरुमारि माँक आँखिक पुतरी ओकरा के मारतै' पीटैतै या खौंझेतै'। बुन्नी तऽ भैयाक शागिर्दे छलैन्हि ओकरा किछु करथिन्ह तऽपोन खुजि जेतैन्हि। तऽ सबँसे निमूह बँचलहुँ हम। तऽ कखनहुँ घंटी हमरा सगर्ग बँना एक पैर पर ठाढ़ कऽ दैत छलाह तऽ कखनहुँ अतना मे हमर चोटीक पफीता खिड़कीक ग्रील सँ बाँन्हि दैत छलाह। निन्न टूटैना पर हम चिचिआएत छलहुँ .... दाइमाँ कतऽ गेलहुँ केशी दुखाएत अछि ......देखू हमर पफीता खिड़की क ग्रील मे बाँन्हल अछि........।' भैया आराम सँ कुर्सी पर बैसल छलाह- 'कान......आर कान दाइ माँ तऽ स्नान करऽ गेल छौ.....।'

हम हुनका नेहोरा करि-भैया, गोर लगै छी भैया!

– খোনি দিখ পক্ষীতা..... কেশ রঁভ্ভ দ্খাগত খছি। খার খমাঁ জে কহরঁ হম কবরঁ........... ।’

‘রেশ প্র্ামিস কব......... ।’

‘হুঁ, ভৈয়া প্র্ামিস।’

– ‘ঠীক ছৈ। চন ছত পব।’ ভৈয়াক সংগ–সংগ গেনহুঁ দত পব। তমাশরীন সবোজ খা রন্নী পাছাঁ–পাছাঁ চনন। ছত পব জাগতে ভৈয়া হমবা দূনূ হাথে উঠা কহ পানিরানা হাঁজ মে ধ্হ দেননি। হম উপব খারঁহ কে কোশিশ কবি তহ ফেব দারি দেন জাএ। রন্নী খা সবোজ থপ্পড়ী পাবি খূর হঁসৈত ছন। এহি নাটক কচবম সীমা পব পহুঁচৈত দাঙ মাঁ হমবা তকৈত উপব এনীহ।

‘রাঁপবে রাঁপ! ....সরঁ মিন কহ রুঁচ্যীক জান নহ নেতৈ’। খজয রঁরুঁখা। হমবা রুঁচ্যীক মাবিএ দেরৈঁ। খারঁ হম চ্প্প নহিবহরঁ খারঁহ দিযৌন্হি মানিক কেঁ সরঁ বৃতাঁত স্বনা দেরৈন্হি। কেহন খনাচাবী ভহ গেনৈ ভাগ–রঁহিন!’

দাঙ মাঁক ডাঁটৈনা সাঁ সরঁ ভাগন। দাঙ মাঁ হাঁজ সাঁ রাঁহব কহ উঁনটা নেটোকহ পেট সাঁ পানি নিকাননীহ তখন হমবা হোশ ভেন। কপড়া রঁদনি কোবা মে নহ হমব দেহ হাঁসোথি বহন ছনীহ খা ক্ষাঁহ সাঁ রঁজৈত ছনীহ–নহিজানি কিযেক সরঁ হমবে রুঁচ্যীকেঁ নংগ–চংগ কযনে বহ’ছ। সবোজ খা রন্নীকে খজয রাঁরুঁ কহিযো ছরি কহ দেখথুন। সরঁটা দোষ মানকিন কে ছৈন্হি। সরঁ নে’ ম্নহ খড়াত বহ’ ছৈন্হি। রুঁচ্যী পক্ষ্টৈনী আঁখি নহিসোহাগত ছৈন্হি। রেঁটা নহি ভেনৈন্হি তগমে রুঁচ্যীক কোন দোষ!’

‘দাঙ মাঁ! হমবা খানী খমাঁ খা রাঁরুঁজী দ্নাব

करैत छथिआव क्या नहि।'

'बूँद्.यी। बाबूजी तऽ देवता छथि हुनकव पवतव के कवत।'

'दाआ माँ! अहाँ तऽ हमवा खूब प्याव कवैत छी। अह ाँ हमवा छोड़ि कऽ कतौ नहिजाउँ दाआ माँ! बाध कहैत छन–अहाँ अगिना सोमदिन अपना गाँव जाएब। दाआ माँ! हमवा दूध् के पियाएत? के खाना खुआएत। के हमवा सबँस ँ बँचा दे? सब मिनक मावत। दाआ माँ अहाँ नहिजाउँ?' दाआ माँ किछु नहिबँजनहि हमवा कवेज सटा कऽ माथ सोहवाबऽ नगनीह।'

ओआ दिन स्कूल स ँ घुविकऽ आयन छनहुँ तऽ बुन्नी सीढ़ि ए पव ठाढ़ छन थपड़ ी पावी हँसैत बाजन।

'तोहव दाआ गेनौ, आब के बँचेतौ?'

'हविया! कह हमव दाआ माँ चनि गेन? हम पूछनिऐ।

'हँ, बौआ दाआ माँ अपना गाम गेन।

हमवा आँखि स ँ नोटै टैघवऽ नागन। हविया गिनास मे दूध् दऽ गेन हम क्रोध मे दूध् ओकवे देह पव उँझनि देनिऐ। ओ चुप्पे चनि गेना पिफव बाध आयन कपड़ ा बदनाबऽ हम ओकवो दनादन थापड़–झक्का स ँ मावऽ नागनिए। सभके बड्ड आश्चर्य नोग हमव एहन बौद्र रूप क्या नहिदेखने छन।

हम चिचिआगत छनहुँ दाआ माँ किये गेनै? दाआ माँ के बजा। हमव एहन जिद्द क्या देखने छन ने क्रोध ।

बेचावी दाआ माँ सात सानक बाद अपना गाम

গেন ছন। ওকরো ছোট-ছোট নেনা ছনৈ। আ এত দর্জনো দাওঁ নৌকর দনৈ। গোবিন্দ মহরাজ বসোগযা ছন, রঁনিযা জিনাক নথ্নীসিংহ দবরাঁন, পহাড় ী রামসিংহ ড্রাগরব, মীনীম কানূরামজী আ একটা নর্স। ক্ষন মিনা কহ চৌদহ জন স্টাফ। দক্ষিণী কনকত্তাক শানদার কোঠী মে হমর কোঠী সরঁসঁ ভর্য। কোঠীক ভর্যতা এহন জে নোক দেখহ খরৈঁত ছনৈ।

– তাহিদিন হমর কাকা, কাকী সমস্ত গপ্তা পবিরার রঁজাবরনা প্বনকা হরেনী মে রহৈত ছনাহ। নানীযোক ঘব ছনৈ ওতহি রঁড় া রাঁজার ক হৈবিসন রোড মে। সবোজ প্বনা হরেনী মে জাএরাঁক নামে সঁ নাম ভোঁ সিকোর্ড়া নৌ'ছ–মাঁ হম ওতহ নহিজেরৈঁ রাঁথক্রম রঁড্ড গংদা রহৈ ছৈ। প্বনা হরেনী মে রঁড়কী টা আংগন ছনৈ চারু কাত ক্রমা রাঁথক্রম ফড়ক। বসোগঘর ছত পব। সরঁ কাকী কেঁ এক–কএটা ঘব ছনৈন্হি ওহি মে সূতরঁ রৈঁসরঁ চাবি–চাবি পাঁচ–পাঁচটা ঘিযাপ্বতা সংগ।

'হঁ, তহ ওঙা দিন সাত রঁজে রাঁবূজী আঁপিফস সঁ এনাহ। হম তীন রঁজে স্কূন সঁ আযন ছনহুঁ তখন সঁ এক ঘোঁট পানিযো নহিপীনে ছনহুঁ–মাঁ খিসিযাকহ দূ থাপড় মাবনহ্ ছনীহ–'মব চমেনিযাক মাঁ নগ জা কহ বাক্ষতী ! রঁন্মাগতে নহিছৈ হমরা কোখি সঁ জনমন অছি ? আরঁহ দহি আরঁ চমেনিযাক মাঁ কে ওকরো কররৈঁ একদম রিগাড় ী দেনকৈএ।'

'রাঁবূজী সমটা রাঁত স্বনরা পব হমরা নগ আরি কোবা নহ কহ কহননি–চন রৌআ খানা খা নে।'

হম হ্নকা নগ অরিতে উঁতার হ্চ্কি–হ্চ্কি কান নগনহুঁ। কোবা নেননি তহ মবি পঁজ পকড়া ক কহনিএঁনহ 'রাঁবূজী, হমর দাওঁ মাঁ ...... রঁজা দিঅহ।'

रॉबूँजी कहलनि–हं, हौआ हम रॅजा लेबै।

'नथ्नी सिंह! सूनू एखने बत्तुका गाड़ी सँ जाउ, उँठा एकबा दाउा माकँ२ लेने आयबैँ अपने संग। हं, चमेनिया के कहबै एत लेने आबै ओकब गनाज हम कबा देबै।'

– माँ रॉजलीह–'सूनू दबरॉनजी, जँ चमेनियाकेँ छतहा बोग होउ तइ ओकबा नहिँअनबै।'

– माँ! चमेनियाक छोड़ि कइ दाउा माँ नहिँअबै तइ?

'चुप्प बह! दाउा माँ, दाउा माँ बटैं नगौले छँ जो पब दाउा माँ नग।'

हम माँ क कर्कश स्त्र स्वतिन सहमन रॉबूँजीक ऋबता हाथ सँ पकड़ने ठ्रिफड़-ठ्रिफड़ हुनकब मुँह तकैत छलहुँ। रॉबूँजी हमबा भबोस दैत बॅजलाह–'दाउा माँ जरूब आयत।' भैब चाबिमदिन नथ्नी सिंह के संग दाउा माँ चमेनियाक लइ कइ पहुँचल। चमेनिया केँ निमोनियाँ हौआब छलै, टौक्रीबीक्रौं नहि। पछैमिनी डाक्टब गांगुली कहलथिन–'चिन्ताक गॉत नहिँ गंजेक्शन सँ जल्दी ठीक भइ जेतै।' चमेनियाक उम्र बॅड़की दीदी सँ बेशी छलै। दाउा माँ के एकगोट गएबँ बेटी आब तीनटा बेटा छै–छेदी, मंगना आ भोला।

दाउामाँ अबितहि हमब कोबा लइ कबेज सँ सटा लेनक हमब देह आगि जकाँ छीपन छल्व ज्वब सँ। डाक्टब गांगुली बॅबूँजी केँ कहलथिन–'गुप्ता साहेबँ! दाउा माँ तो एउा मेये माँ, ओ के आब जेते देबेन ना। सेठानी जीब तो शबीब भालो थाके ना। एउा निबीह मेय के आब के देखबे। ए तो

দাঙা মাঁ ছোড়ে ু কিছু কোবচে না....... । ’

মাঁ সত্ত্ব খস্বস্থ বহৈত ছনহি । হমবা জহিযা সঁ হোশি ভেন তাহিযা সঁ পনংগে পব সূতন দেখৈত ছিঐন্হ কখনৌ কহ হ্নসী পব বৈসৈত ছথি । কহিযো ঠাঢ় হোগতো নহিদেখনিঐন্হ ।

নোকসভ বজৈত ছৈ জে হমবা জন্মক বাদ তীন মাস ঘবি ব্নীডিংগ হোগতে বহননি । তাহি দিন শাযদ যন্ত্রেস নিকাননাঙা কঠিন আঁপবেশন বূন্সন জাগত ছনৈ । মাঁ কে দিক্কত নহিহোগন্হ তযঁ প্রত্যেক বচ্ ্যা নেন এক–এক টৌ নৌকব যা দাঙা বাখন গেন ছনৈ । হবিযাক কাজ ছনৈ সবঁ বচ্ ্যাক নাস্তা ভোজন কবেনাঙা । বাধ মাঁক দেখ–বেখ কবৈত ছনীহ আ সবোজ আ নীনূক জবাবঁদেহী ছনৈ । বচ্ ্যা সভ শাবে–গ্বন সঁ মাঁ বৈহোশি ভহ জাগত ছনীহ । দোসব খগ বাত ক দুখ ছনৈন্হি জে একটৌ আব বৈঠৈ হোগ তৈন্হি, তেঁ হমবা দেখহ নহিচাহৈত ছনীহ । মাঁ বঁড্ড পৈঘ ধ্রক বৈটী ছনীহ । নানা খানদানী বঙাস নোক কোনকিংগ কহৈত ছনৈন্হি । মাঁ ক শবীব আ তেরব দূনূ বাজসী ছনৈন্হি । মাঁ ক শ্রীবআ তেরব দূনূ বাজসী ছনৈন্হি । বাবূজী মাঁ কে জী জান সঁ চাহৈত হনথিন ডাক্টব গাংগ্বনী কেঁ কহৈত ছনথিন–‘ডাক্টব সাহেবঁ–রিজয কে মাঁ কে কিছু ভহ জেতৈন্হি তহ হম বচ্ ্যা সভকেঁ কোনা সম্হাববৈঁ ? কহ্না হ্নকা বচানিত্থ, কোনো উঁপায করু । ’ বড়কা সঁ বঁড়কা ডাক্টব খবৈত ছনাহ মাস মাস দিন ধবি খংগ্রেজ ডাক্টব রাটকিন আ ননিনী বংজন দত্তা ক গনাজ চনৈত ছনৈ হ্নদা কোনো হ্মাযদা নহি । মহীনা মে বীস–বীস দিন ধবি ব্নীডিংগ হোগত বহৈত ছনৈন্হি । আখিব এক দিন খযনাহ ডাক্টব রিধন চন্দ্র বায জো বঁগানক

ন্ধখমংত্রাী ছনাহ। রিধন রাঁবূঁ খযনা পব ঘব মে খাড়িব ভেনৈ 'সাওনেন্স প্লীজ।'

রিধন রাঁবূঁ পঁ াচ মিন ধবি মাঁক নৰ্স্ক পকড়নে সোচৈত বহনাহ।

–ফেব বঁজনাহ–'বেডিযম থেবেপী দী জাএ।' দাদী বাঁত বঁ্মনথিন নহিন্ধদা বঁ্মেনৈহ্নি বঁহ্ত খবচাবঁনা ওনাজ ছৈ। ও বাঁবূঁজী কে খপনা নগ বঁজা কহ কহনথিন– 'বাঁউ! সভ ঠৈকাতহ বঁহ্এ মে খবচ ভহ বহন ছহ। সাত–সাত গো বঁচ্ ্যা জন্মাঁকহ ধ্হ দেনথ্ন ওকবো সভ্ক্তক বাস্তু সোচহ। ঙা নখবাবানী পনঁগ পব সূতন–সূতন তোবা নচা বহন ছহ ....।'

মাঁ ক বঁনীডিংগ বঁদ ভেনৈহ্নি ন্ধদা টৈনসিন বঁঢ়ি গেনৈহ্নি। খহি বীচ বঁড়কা ভৈযাক ব্যাহ তৈয ভহ গেনৈহ্নি। বাঁবূঁজীক জিগবী দোস্ত বাঁনূবামজী কেডিযাক ভাওক বেঁটী সঁ। এক দিন ভোব–ভোব বাঁনূবামজী হমবা ঘব পব খযনাহ। জাড়ক সময ছনৈ। বাঁহব বনা কম মে বঁদামক হন্বখা খাওত বঁজনাহ –'ভৈযা সাঁরব! খহাঁ হমব প্রিয মিত্রা ছী হম এহি মিত্রাতা কেঁ খাপসী সম্বন্ধ কহ স্থাযী বঁনাবঁহ চাহৈত ছী।' বাঁবূঁজী কহনথিন 'সে কোনা হম বঁ্মনহ্ঁ নহি।' 'দেখূ খহাঁক বেঁটা খছি খা বঘ্ক বেঁটী হমব ভতীজী খছি। টৈকাহম দূ নাখ গনি দেবঁ বঁস খহাঁ হঁ কহি দিখহ।'

– 'বাঁনূ! মাত্রা টৈকাক বাঁত নহিছৈ হমবা সোচবাঁক সময দিখ। নড়কী কতেক পঢ়ন নিখন খছি ?'

'খহাঁকে নৌকবী কবযবাঁক খছি। খবে ঘব গৃহস্তী সম্হাবৰাঁক ন্বড়ি ছৈ'। এতবাঁ কহি ও খপন পগড় ী

উঁতাবি ৰাৰূজীক পৈব পব ঘ২ দেনথিন। ৰাৰূজী গ্বম্ম ভ২ গেনথিন। দোসব দিন হম সভ হোম২ বানী ভাভী কে দেখ২ বিক্টৌবিযা মেমোবন পাছূবনা গেঠ পব গেনহুঁ। মাঁ গেনথিন ডাক্টব গাঁগ্বনিযো কেঁ। মাঁ কে সৰসে ৰেশী হমদৰ্দ, সৰসে ৰড়কা সাগকোথেবাপিস্ঠ, সমসত ঘবেনূ সমস্যাক সনাহকাব ছথিন ডাক্টব গাঁগ্বনী ডাক্টব সাহেৰ কে ৰড়কা ভাঞ থপন গাঁগ্বনী ছথি ৰাৰূজীক সানিসিষ্টব। গাঁগ্বনী ৰাৰূ ৰড্ড পৈধ্ ঘবানাক নোক। মাঁক কহৰ ছৈন্হি হ্ফ সময তীনেটা সংগ দৈত ছৈ প্বনিস, বকীন থা ডাক্টব গাঁগ্বনী পবিবাবক ৰড়কা ৰেটা প্বনিস বিভাগ মে উঁচ পদ পব ছথিন মাঁঝিন থনিন ৰাৰূ বকীন হ্নকা স ছোট ভাঞ উঁদযন জে কিছু কোবেনা শ্বঘ্ গান কোবে ও কোবিতা নেখে।'

হ তঃ ভাভী কে দেখি মাঁ ৰজনীহ–'ৰাঁগ্বনী ৰাৰূ! নড়কী ৰড্ড দ্ৰৰব কমজোব ৰ্ন্মাগছনে ?'

নহি, নহি। সেঠানীজী ৰ্যাহক ৰাদ ত২ সৰ নড়কী মোটা জাগত ছৈ।'

হ্দা গাঁগ্বনী ৰাৰূ বংগ শ্যাম ছৈ সে ?'

সে ত২ শ্যামা মাঁ ক বংগ কাবী ছৈন্হি। হমবা ৰংগানী সমাজ ত২ চোখ, নাক দেখৈ'ছ মৈদা সন উঁজ্জব কে কোন মহত্ব।

ৰড়কা ভৈযা শৌকিন মিজাজক নোক দেখৰ মে খূৰ স্বন্দব। ওগ সময মে গ্রেজ্এট। তৈঁ ৰাৰূজীকে নড়কী দেখনাক ৰাদ মন মেঁ ভেনৌন্হি ৰেটাক নাযক প্বতৌহী নহিহেতী। হ্দা দোস্তীক কাবণ কিছু নহিৰজনাহ।

মামাজী পূছনথিন–'ৰহিন ! নড়কা বাজী থছি ?'

माँ कहनथिन– 'हँ।'

–तखन हम की कहू – 'अहाँ आ जीजा जी कहियो व्यवहारिक नहियेएलौं।

एखन सबनाक ब्याह मे एतेक खर्च भेल। बेटीक बाप पागलैना लोक छै। एत आयत तऽ एकटा अंग्रेज गवर्नेस राखि देतै–पूरा ट्रेनिंग भऽ जेतै।

–ओ तर्क बाबूजी के नीक लगलैन्हि। कहलथिन–जयक्षमाव ठीके कहैत छथि। पढ़ा–लिखाकऽ स्मार्ट बनाओल जा सकैं' छ। सबना दीदीके सास तऽ मैट्रिकक परीक्षा नहिदेबऽ देलथिन। बाबूजी विवश छलाह। तेँ माँ के कहैत छलथिन 'अजयक माँ! देखबैं हम तोता, मैना कँे खूब पढ़ेबै'–हमरा आ सरोज कँे तोतो, मैना कहैत छलथिन बाबूजी। बाबूजी अपने मात्र चौथा पास छलाह मुदा स्वाध्याय सँ तेहन फर्राटेदार अंग्रेजी बजैत छलाह जे क्या ग्रेजुएट की बाजत। सबिपहुँ बाबूजी जीनियस व्यक्ति छलाह। मुदा मों अपना कँे बाबूजी सँ बेशी बुधि मान बुझैत छलीह बेशी महीनी आ सोपिस्टयानाक दाबी छलैन्हि। कोलकिंगक बेटी छलीह। नानीक आंगनको बैसऽ लेल चाँदीक सिन्नी छलैन्हि। मामा एकलौता बेटा। चचेरा चाबिटा मामा छलाह। पाँचो भौजाइ के पाँच–पाँचटा धीया छलैन्हि। आ हमरा गप्पा परिवाव मे पहिलबेर पाँचटा धीया क जेरब माँ के छलैन्हि तकरबाद सन्ना दीदीक सास्सब सँ धीया कलेकलेस, अंगूठी, टोप्स नाकक छल सभटा छलैन्हि। बड़का भैयाक ब्याह खूब धुमधम सँ भेलैन्हि। पन्द्रह दिन घबि उंसेर चलल। बाबूजी हिया खोलि खरच कयलैन्हि। सब लोकब चाकब के इनाम भेटलैन्हि उतरबेँ नहिओकरा सभक गाम मे जे

कर्ज छलै से हो चुकता कएल गेलै। खूब दान धर्म मे खर्च भेलै।

रौबूजी हमरा सँ पूछलैन्हि – 'तोहरो दादा मां के की दिऔ ?'

हम कहलिएन्हि – 'सोनाक चेन आ कंगन।' बाबूजी गुम्म भ' गेल। तखन कहलाह 'ओना त' सभ किछु ठीके अछि मुदा ई नहि होएत। दादा मां सोना पहिरत.......... ? कतहु ने ठाम कीच मे देखल।'

दादा मां के रौबूजी दूटा भरिक चेन आ तीन भरिक कंगन देलथिन । हमर खुशीक ठेकान नहि। दादा मां के कहलिएन्ह–'दादा मां रौबियात मे अहाँ चलब बाध सन नान साड़ी पहिर क'।'

–दादा मां रौजगीह – बाम – बाम बूढ़ि बुढ़ि एतेक रौत नहिकहु हम रिश्वा छी। आब हमरा घबरला बहैत त'.......'

दादा मां के उदास भ' एला रौजैत स्वनि हमरा भेल कोनो अधलाह रौत हम कहि देलिए।

भाभी आबि गेलीह। रिराहक रौद भैया रिमाव बहुत लगलाह। आब हमरा बुझाएत अछि जे मन नायक पत्नी नहिभेलैन्हि तेँ हुनकर नर्भस ब्रेक डाउन भेल छलैन्हि। कहा मां के भ्रम छलैन्हि जे क्या टोना–टोना क' देलकैए। रौबूजी रौहुत दुखी बहैत छलाह जे की भ' गेल रौटा क संग। भाभी एको आखर अंग्रेजी नहिजनैत छलीह ने पढ़ल–लिखलाक सेहो ता छलैन्हि। छमास धरि सांझ भेल मिसेज रिङ्किन माथा हुनका संग माथापच्ची करैत बहल कहा कोनो फायदा नहिभाभीजी केँ पढ़ला मे मोने नहिलगैत छलैन्हि। हारि थाकि क' मिसेज रिङ्किन रौजनीह–

मिस्टेब गुप्ता–शी गजए बौंग मैच ह्माव योव सन ....दे ख्याब पोन्स खपार्ट।' ढ़रैत पिखव साँमिक ज्याति सक्ष्द्री नहवि संग मिमवाकह हवियव ভेन जागছ। एखने कनिकान मे ग समस्त दृश्य काबी ভह जेतै'। दूव प्ववनका किनाक र्ब्र्जे पव नावंगी बंगक बोशिनी जवह नागत। पता नहिपहोकस नागट कतह पिहट कयने छै। एतह रबाँडा पव सँ देखने नगे'छ जेना ग्वछा क ग्वछा बोशिनी सक्षद्रक नहवि सँ रहवा कह किनाक देराव ख्या र्ब्र्जे पव छिड़ा या बहन छै। नहिजानि कियेक एतेक दूबो सँ ঙा जाद्ঙा–मानौन मे ডूयत्र्रनिक केव काबी सक्ष्द्री बाति हमवा रছ नीक नगे'छ। तरेगण केहन चटेख नगैत छै। तेहने खपूर्र नगे'छ नावंगी बौशिनी मे डूरैत सक्षद्रक नहवि। होटेन केव ডेक सँ राँन्हन पाँच छहटौ मोटेव रोट नहवक कोव मे मचनै'छ हम दूनू आँखि ঙा दृश्य पीरि बहन छी। हमवा नेन मनोबम दृश्यक खरनोकन ख्यारश्यको खछि खहि नशा मे हम खतीतक छिनका सोहि सकर। कखनौकह दूव घ्मारदाब सड़क पव कोनो गाड़ ी तीव्र गति सँ ভगे'छ तथापि रह्त शान्ति छै रातारवण मे। छपाक सँ एकटौ माছ नहविक ঙुपव कूदनै दूव रह्त दूव चनि गेनै। हमव तन्द्रा टूटेन। खख्यासह नगनहुँ की सोचैत छनहुँ कथी यादें ?

हम सोचि बहन छी। सोचैत जा बहन छी। हमवा चान्ध कात बात्तक ह्महेसे खूर्र सघन ভह गेन खछि। दर्दक खन्वভर होगछ। जनैत छी ঙा दर्द हछीक भीतव घ्सन खछि एकव कोनो गनाज नहि।

स्मवण कवराक प्रयास करैत छी नगे'छ जेना रेव रेव कोनो खदृश्य दैह्मक पंजा ह्मँह के जोव सँ

দারি বহন খছি খসহন্তু পীড় । সঁ কষ্টমষ্টা বহন ছী । নহি, খার নহিচ্প বহর হম । হম কহ চাহিত ছী খহাঁ সঁ হ্নকা সঁ সর সঁ । খপনা মাঁ ক নেন দ্খী হোএর রা হ্নকব স্মবণ ক ওা খর্থ নহি জে হমবা হ্নকা প্রতি ম্লেহ খছি । ও তহ কহিযো খপনা কোব মে নহ হমবা দ্নবো নহিকযননি । ঘংটে হ্নকা কমক চৌকঠী নগ ঠাঢ় দেখি খপনা নগ রজৌতীহ......... শাযদ খপনা নগ বজাওা মে স্বতৌতীহ । ক্দা নহিকহিযো কনিকো কান নে খপনা নগ নহিখার ২ দেননি । মাঁ রৈটীক রীচ একটা শাশ্বিত দূবী রনন বহন । মাঁ হমবা কহিযো খপন রেটী নহির্ঝননি । মমন্ত্বক প্রসংগ মে মোন পড় ’ছ দাওা মাঁ এখনো র্ন্মাগছ কখনৌক’ দাওা মাঁ দ্নাব সঁ হসোথি বহন ছথি । পাঢ় রনা উজ্জব সাড় ী, ঢ় ীন ঢ় ানা রড়কীটা র্নাউজ সীধ পন্না খাঁচবক খ ূট মে রান্হন খৈনী । ভোব সাত রজিতে দাওা মাঁ হমবা কম মে পহুঁচ জাগত ছনীহ খা তখনে সঁ হমব জিনগী শ্বক ভহ জাগত ছন । খরিতে হমবা চ্ম্মা নহ কহি ছনীহ – র্চ্ ্যী ঙঠূ, জন্দী কক সাত রাজি গেনৈ........ ত্তবত স্কূন জযরাক রেব ভহ জাএত । ক্হঁ–হাথ ধেখা দৈত ছনীহ ফেব হ্নকা হাথ সঁ দূ্ক গিনাস নহ গটগট পীরি জাগ । শ্বক ভহ জাগত ছন দৌড় ধ্ ূপ কিতার কাঁপী । প্রহ্নাক ক রটন দাওা মাঁ জন্দী কক.......পহ্নীতা কতহ ছৈ ? দাওা মাঁ হমব রেন্ট, দাওা মোজা নহিভেংটৈএ ওা নহিনরকা জূতা–মোজা । দেখিঔ দাওা মাঁ সবোজ হমব নরকা জূতা মোজা পহিব নেনক খছি । সবোজ খোন হমব জূতা..... । ’

‘নহি, নহিদেরৌ জে কবরে সে কব । ’

দাওা মাঁ সবোজ জূতা নহিদেনক কানহ নগনহুঁ তহ দাওা

মাঁ চ্প্প কবা কহ্ননি–'ব়্চ্ ্যী স্কূন জায মে দেবী ভ২ জাযত। খাড়ুঁ প্ববনকে জূতা পহিব নিখ সবোজ মাঁক দ্নএখা ৱেঁটী ছে। সবোজ কে স্কূন জাগতকান মাঁক নর্স
বাধ তৈযাব কবৈত ছনৈ। ব়ঢ়া য াঁ সঁ চোটী গূথৈ বীব়নক ফূন ব়না দৈতত ছনৈ। দাঙা মাঁ নীক সঁ নে গূথৈ ছন নে বীব়ন ব়ন্হিত ছন। কেশ মে তেন ততেক ছ২ দৈত ছন জে মাথ পব চ্খিত বহৈ ছন আঁখি মে মোটৈ কাজব। ক্ষদা কী কযন জায দীদী সভ নগ জা ক২ কেশ ব়ন্হাৱী সে সাহস নহি। স্কূনো মে সংগী সভ হঁসৈত ছন। বাধ সবোজ কেঁ তৈযাব ক২ নীনূ কেঁ তৈযাব কবৈত ছন ৱিন্নূ কে হবিযা। খানা মে সব় দিন একে চীজ ভাত, দানি খানূক ভূজিযা সে হো জন্দী–জন্দী ব়স ছটৈৱাঁক ডব। সবোজ খা নীনূ পহিনে তৈযাব ভ২ জাগত ছন ক্ষদা হমবা সব় দিন কিছু নে কিছু তাক২ মে দেবী ভ২ জায। ক্যা কোনো বস্তু একঠাম নহিবহ২ দৈত ছন। কহিযো জাগত কান দেখি জূতা মে পাঁনিশ নহিভেন খছি দাঙা পাঁনিশ কব২ ৱৈঁসএ ত২ নেটৈ ভ২ গেন। দৌড় ্ত গেনহুঁ তাব়ত ব়স হার্ন ব়জৱৈত ভাগন। ক্ষঁহ–নটৈকা ক২ ঘব ঘ্বনহুঁ। মাঁ খাঠ ব়জে সঁ পহিনে উঠৈত নহিছনীহ। ৱাৱূঁজী ভোবে 6 ব়জে জূটৈমীন জাগত ছনাহ। হমব দেখিতে মাঁ গর্জ নগনীহ। 'ব়স ছটি গেনৌ নে খাব় ৱৈঁস ঘব মে কে জেতৌ স্কূন পহুঁচাব়২।'

দাঙা মাঁ কহ্নখিন–ব়হ্বানী! কনি দবৱাঁনজীকে কহিযৌ নে – 'টৈক্সী পব ৱৈঁসবা দেখিন।'

'পাঙা নহিনগৈ ছে টৈক্সী মে।'

ফেব দাঙা মাঁ কতে নিহোবা কযননি তখন স্কূন গেনহুঁ।

एखन किछु सोचि नहिपबैं छी। बाहब बोशनी जगमगा बहल छै, नीचां डागनिंग हाॅल मे बीथोबॅन केब सिम्फनी बाजि बहल छै। आ एत बबांडा मे हमबा चाब्द भव बत्तका सन्नाटा पसबल अछि। ओ सन्नाटा हमब संग कखन छोड़नक ? भवल लोकक भीड़ मे एसगबे तऽ बहैत छी! बड़का घबक बेटीआ बड़का घब क प्वतोह् दून्नू ठाम सम्पन्न म्दा हम केहन बिपन्न छी कतेक अभाब मेलैत बहलहुँ अछि! दर्द क संग स्वतैत बहलहुँ दर्द क संग उठलहुँ कहाँ ? साबॅ्त बॅाचल छी।

बिबाहक एक साल के बाद भाभी जी कें बेटी भेलैन्हि। बाबॅ्जी नाम बाखलथिन – ग्वडी़। ग्वडी़ बास्तब मे ग्वड़ि या सल छल। बंग छलै दादी सल द्धिया गोब माँ सल कटगब आँखि नाक आ पापा सल तेजस्वी दिमाग। दू बर्ष प्वबैत – प्वबैत ओ बंग – बिबंगक खेल कबय तोतबा तोतबाक गीत गबैत छल ओकबा संग खूब मोन लगै छै सबसे मन मोहि लैत छल। एक दिन भाभी आकबा कोबा मे नऽ बबांडा पब ठाढ़ि छलीह ग्वडी़ आ चिनियाँ आ चिनियाँ कहैत बेलिंग सॅ नीचा म्कलै आ माँ क हाथ सॅ ससबि गेलै। तीन तल्ला पब सॅ नीचाँ खसलै कोन कान बिसा गेलै से नहिजानि। ग्वडी़क बियोग सॅ बाबूजी भीतब सॅ टूटि गेलाह। कखनौ ग्वडी़क बिसबि नहिपबैत छलाह। हबदम ओकब बाननना मोन पड़ैत छलैन्हि। दस मास बीतैत–बीतैत–भाभी जी कें बेटा भेलैन्हि। माँ बड्ड प्रसन्न छलीह। चांदीक थाबी बजौललनि। खूब गनाम बकखसीस बॅाटललनि। म्दा बाबूजी कलैत गहलाह ग्वडी़क बियोग मे। शायद ताहि दिन बाबूजी को

ব্যাপাব মে বঁহ্ত ঘাট্টা ভেল ছনৈন্হি। বাঁবূঁজী জীরন মে পহিনরেঁব এহন ঘাট্টা উঠৌননি ছন। সময কচ্ক বাঁবূঁজী কেঁ সেঠিযা ওতহ রর্কিগ পার্টনেব শিপ স্বীকাবহ পড়ননি। কাকা সভ ব্যংগ্য মে কহৈত ছনথিন ‘ভৈযা! অহাঁ সেঠজী সঁ বাঁবূ বঁননহুঁ আ আবঁতহ নৌকবী কবহ নগনহুঁ!’ খৈব সেঠিযাক ওত কহবাঁ নেন রর্কিগ পার্টনেবশিপ ছনৈ ক্ষদা বঁনবাঁবী নান সেঠিযা বাঁবূঁজীক কোনো নির্ণয পব দখন নহিদৈত ছননি। স্বতংত্রা ৰূপেঁ নির্ণয নৈত ছনাহ। হিনকা অনুভর সঁ সেঠিযা কেঁ খূবঁ আমদনী বঁঢ়নৈ। ক্ষদা আমদনী বঁঢ়া তে ওকব নীযত ব্রানী গেনৈ হিস্সেদাবী মে বঁড্ড বেঁওমানী কএনক। মন-ক্ষটাব বঁঢ়া গেনৈ। জূট বাঁজাব মে ও খবঁবি পসবি গেনৈ। মামাজী কে স্বযং জূটমীন ছনৈন্হি হ্নকা ভনক নগনৈন্হি। ও মাং কে কহনথিন-‘জীজা জী পানি মে বহি কহ মগবমচ্ছ সঁ অসবি ঠননি আছি। হমবা জনতে একব পবিণাম-নীক নহিহেতৈ’।’ মামক আশংকা নির্মূন নহিছনৈন্হি। বাঁবূঁজী কেঁ জিগবী দোস্ত সমধ্ি বাঁনূবামজী আ বঁনবাঁবী নান সেঠিযা জহব দহ মাবি দেন কৈন্হি।

‘দোসব দিন অখবাঁব মে ওসনসনীক খবঁব ছপনৈ ‘ প্রসি(উদ্যোগপতি শ্রী সঁাবব মনজী গুপ্তাক মৃতশবীব ..... বহস্যময মৌত। নাশ সোনা গাছীক বাঁথ হাউস মে পাওন গেন।’ মঁা ক্ষহবি উঠনীস জানিম! এক তহ বেঁকসূব পতিক হত্যা কযনক াসব দেরতাসন প্রৰূষ পব এহন ঘিনাউন ওল্জাম! বাঁবূঁজী মৌত কে বাঁদ নহিমাং কে কহঁা সঁ অতেক শক্তি আবি গেনৈন্হি জে কহিযো পারনি বীহব আ শ্বভ কাজক অনাবা কহিযো পনংগ সঁ নীচাঁ পৈব নহিবখৈত ছনীহ কনিকো শোব গ্বন

ভেনা পব মাথক দর্দ স ঁ রেঁহান ভ২ সৈবিডন খাগত ছনীহ। সে শৈবনী জক াঁ দহাড়ি ক২ রঁজৈত ছনীহ– হমব পতি হ্মগনাহ নহিহ্নকা বাক্ষস সভ মাবি দেনকনি। হমব ঘব উঁজড়ি গেন। হন্বাবা সভ কে কহিযো চৈন নহিভেঁটৈতে হমবে জক াঁ রঁহ্–রেঁটৌ কনতৈ।’

শাযদ ভুঁপব রঁনা মাঁক খার্তনাদ স্বননি রাঁনূবাম জী খান্হব ভ২ ক২ হ্মগনাগ খা রঁনরাঁবী নান সেঠিযা রীস রঁবস ধবি জারঁত জীরিত বহন ঘব স ঁ রাঁহব নহিরঁহবাযন খর্পগ ভ২ গেন। পহেফড় া মে সে হো কোনো খতবনাক রিঁমাবী ভ২ গেনৈ প্রাযঃ খাক্সিজন পব দিন খেপনক।

ও বাতি কহিযো নে রিঁসবত রঁম্ভ রোঁঝিন রাতারবণ ছনৈ। মাঁ এক–এক ক২ খপন পাঁচো হীবা খোননি খাব দোসবো জেরব খোনি নেননি নগ মে মাত্রা সন্না দীদী ছনথিন। মাঁ সন্না দীদী কেঁ কহনথিন দাদী যা কাকী সী পতা নহিচনৈ জে হম জেরব খোনিক২ কত২ বাখনহুঁ ওবিযা ক২ বাখি দে।’ হম স্তব্ধ ছনহুঁ কিছু নে পহ্বাগত ছন। মাঁ নগ ঠাঢ়ি সবোজ স ঁ পূছনিঐ দীদী, হার্ট পহেন ককবা কহৈ ছৈ ? কী হোগ ছৈ ? দীদী জবাব মে কহননি – ‘এঁখন চুপ্প বহ।’

ভোবে রঁড়কা ভৈযা খাবি গেনাহ। খখরাঁক সমাচাব পঢ়ি মাবরাড় ী সমাজ খাশ্চর্যচকিত ছন তকবা সংগ এহন সনূক ! কাকা সভ পোস্টমার্টম কে রাঁদ দূপহব মে নাশ খননি। ‘জ়হব খ্খাক হমবা ভাগ কে মাবনক হম রঁদনা ন২ ক২ বহরৈঁ।’ হ্মদা কে রঁদনা নেনকৈ ? হমবা ও দৃশ্য নহিরিঁসবাগত খছি জখন

बाबूजी के चारूभाइ कन्हा पर अर्थी पर लऽ गेलथिन। बाबूजी चारू कन्हा पर छलाह पाछू-पाछू दूनू भाइ आ जीजा जी तहि संगे सैकड़ ा ं लोक। अनगिनत गाड़ ी। हम खिड़कीक छड़। हमरा सभ मे कुमारि लड़की श्मशानघाट नहिजाइत छैक। मने मन सोचैत छल जे हमर बाबूजी नहिछलाह जकरा सभ लेने जाइत छै। मुँहो तऽ झाँपल छलै। नहिबहि भेल तऽ दाइ माँ सँ पूछलिऐ-दाइ माँ, दाइ माँ, हमर बाबूजी कतऽ गेलै। ओ जरूर ककरो आन लोकक लाश हेतै। झूठे खबरि छै जे हमर बाबूजी कें जहर खोआ कऽ मारि देलकैन्हि।'

दाइ माँ तऽ अपने कनैत-कनैत बेहाल छलीह-हे भगवान केहन दिन -

देखयलह......।'

कनिते-कनिते दाइ माँ हमरा आ सरोज कें लगौलक। हम कनैत-कनैत स्वति बहलहुँ फेर कानमे स्वनि निन्न टूटल। देखलिऐ-घाट पर स ँ सब घुरिकऽ आयल छलाह। डाक्टर गांधनी माँ क लग्गू पकड़ ि कऽ बैसल छलाह। माँ जोर-जोर स ँ बजैत छलीह-डाक्टर साहेब हुनकर हत्या कयल गेलैन्हि। हत्यारा हमर सोहाग उजाड़ ि देलक।

'भाभी अहाँ शान्त बहूँ! हम सभ बदला जरूर लेबै।'

'कोना बदला लेबै? आब हम बान बचाक पोसब की घर-द्वारि बेचकऽ ममला-मुकदमा लड़ब?'

बहुत दिनक बाद सन्ना दीदी कहने छलीह जहिया बाबूजी दुनियाँ सँ गेलाह तहिया माँ लग मात्रा पाँच सौ टका छलैन्हि। बाबूजीक अचानक मौत भेलैन्हि। सब टका पाइ तऽ बाबूजीक गद्दी मे जमा छलै। आब कतऽ

কত২ পাওা ছনৈন্হি সে ককরো বূঁঝনো নহিছনৈ। বাঁনূজী তঽ সভটা টৈকা পচাগএ নেনথিন।
'কান্হি কী হেতৈ' বঁচা সভ কে কোনা পোসরঁ পানরঁ ?
মাঁ এহি ছগ্বঁতা মে সদতি কান বহৈত ছনীহ। এক দিন বঁড়কা ককা কহনথিন–ভাভী খারঁ বওাসী নহিচনত বঁড় া বঁজাবক মকান মে চনূ খাওা দাওা নৌকবক পফৌজ হটৌডঁ।'
মাঁ ঝঁহ ঝপনহিঁ কহনথিন–হম কতৌ নহিজাযরঁ জেনা হোগত এনৈএ তহিনা সরঁ হেতৈ হ্নকব মান–মর্যাদা মে বঁটৌ০ নহিনাগ২ দেবৈঁ।'
'খর্চা চনন কহাঁ সে ?'
ভগরান দেথিন। স্বস্থ্য মেঁ বৈঁসন বাঁপ খপনা বাঁন বঁচাক এতবোঁ খ্যান নহিবাখথিন ?'
এহন পফ্হড়া ওঁবত কেঁ কে সমঝাওত ? খিসিযাক বঁড়কা ককা চনি গেনাহ।
'মামনা–ঝকদমা নেন টৈকা চাহী ? দোসব ককা বঁজনাহ। তঽ মাঁ কহনথিন– হম পৈঘ খানা দানক বেঁটী ছী খনপঢ় গঁরাব নহি! হমবা খপনা বাঁন–বঁচা ভরিষ্য দেখবাঁক খছি। ঝকদমা কোর্ট–কচহবী স ँ হমবা সভ কে সবূঁত খছি। সাব সেঠিযা কে পফ ाঁসী দিযা সকৈছী। ভাওা সাহরঁ খানকদানক নাক ছনাহ।'
সে জে হোগ ঝদা হম মামনা–মোকদমা ক চক্কব মে নহিপড়রঁ! কে জানএ কান্হি ও রিজয সংগ কিছু কহ বৈঁসএ!'
'কী রিজয এসগব ছৈ বাঁপ নহিছথিন তঽ ককো সভ মবি গেনৈ ? খৈব খহাঁ কে জে গম্ভা হোএ কব্ধ হম সভ নহিবাঁজবঁ।' মঁঝিনো ককা চনি গেনাহ।
মামা – মাঁ কে কহনথিন–বঁগন মে জে খানি জমীন ছৈ

ताहि मे मकान बॅना कऽ किबाया पब नगा दिअ।
मासे–मास टैका भेंटैत बहुत घबक खर्च नेन।
माँ कहनथिन 'मकान बॅनाबॅऽ नेन बॅह्त टैका चाही हम
कतऽ अनबैँ ओतेक टैका ? '
'हम बॉत तऽ कहनहुँ नाख टैका क। तखन रूपैया
पैसा एखन हमबो हाथ पब नहिअछि। अहाँ जनिते
छी सोऽप्बबक काबखाना बॅन्द भऽ गेन अछि। '
'भैया हम अहाँ सँ टैका कहाँ मंगैत छी ? '
ओहि बाति भैया बॉबूजी के सपना मे देखनथिन बॉबूजी
कहनथिन–'अहाँ सभ जुनि घबॅबाऽ बॅड़का तिजोबीक
दहिनाकातक ड्राअब खोनिक कहियो माँ के देख। '
भैया हड़बॅड़ाक उँठनाह माँ के जगा कऽ सभटा बॉत
कहनथिन–। माँ तिजोबी खोनननि। दहिना ड्राॅअब
मे बैंक के पासबुॅक छनै जाहि मे दस नाख टैका
जमा कयन छनै। पासबुॅक मे माँ आ भैया दूनू
गोटैके नाम छनैन्हि भोबे–भोबे भैया बैंक गेनाह
टैका निकाननिन काजग बास्तु आब टैका दोसब बैंक मे
जमा कऽ देनथिन। माँ अपन हीबक चाक्र चुड़ ी बॅेच
देनथिन। श्रा(कर्म मे कोनो कभी नहिकयन गेनै।
अगबॅब दिबानी मे ककबो उँसोहे नहिछनै कहुना बिध्
प्बबन गेनै। दिबानीक बॉद बॅगनबॅना खानि जमीन पब
मकानक नेउँ देन गेनै'
ध् ीबे–ध् ीबे मकान बॅनि गेनै।
कान्हि बाति मे अजीबॅ सपना देखनहुँ। बाति मे बॉबह
बॅजेके बॉद आँखि झ्ननने होएबॅ। सोचैत–सोचैत
अचेतन अबस्था मे घॅसैत चनि गेनहुँ। सपना मे
देखनिऐ हम एकटा पैघ्य रूम मे बॅन्द छी। क्या हमबा
दिस झपटैत अछि। आ हम छनांग माबि रूम सँ बॉहब

नारी मे भगैत जा बहल छी। अचानक एकटा दृश्य देखाइत अछि। हम घड़घड़ाइत घुमावदार सीढ़ी पर उतरैत जा रहल छी बुझ जे दस मंजिला स एक मिनट मे उतरि गेलहुँ। बड्ड हाँकि रहल छी। देह थाकि कऽ चूर-चूर भऽ कऽ गेल अछि। बुझाइत अछि जे क्या बस्ती स कवेज रान्हि रहल अछि।......फेर एकटा स्वीमिंग पूल........नहि तऽ गंगा नदी छै बड्ड तीव्र वेग ठहरल पानि नहि। तखने एकटा छोट नड़की के देखैत छी चारि पाँच बरसक ओकरा हेलऽ नहिअबैत छै। डुबैं डूबैं भऽ रहल अछि। अबे ओ तऽ डूबि रहल छै हम ऋटकि कऽ ओकरा नग गेलहुँ। अपना दूनू तरहत्थी पर ओकरा उनटा पाबिकऽ हेलनाओ सीखा रहल छी। धवक तेज प्रवाह मे हम तनमनाइत छी। मन मे होइत ओ हविद्वावक गंगा फेर होइछ नहिओ बंगला देशक पद्मा छै। पद्माक धवक एहन तीव्र वेग! खैव ओ बच्ची हेलनाओ सीख गेल। आबें ओ भभाकऽ हँसि रहल अछि।

'देखू, आबें हमरा हेलऽ आबि गेल।' हमरा हमरा ओ स्वनि अद्भूत आनन्द भेंटैल। प्रसन्नता स कहलिऐ- हं, बेटौ एहिना हेलबॅ सीखैछ सबॅ।'

भोबे निन्न टुटैल। खिड़की स देखलहुँ दूब-दूब धवि अनन्त अथाह समुद्र मोन पड़ल अका सपना। अन्तर्मनक द्वन्द्व स कहिया छुटकावा भेंटैल! की करू!!

कलकत्ता जायबॅ तऽ फेर काजक चक्कवघिन्नी मे घुमैत बहवॅ। ब्रेकफास्ट के बाद वापस आबि बवांडा पर बाखल डेक चेयव पव आँखि मूनि बैसि रहलहुँ। पिछलिप जबॅबदस्ती हमरा समुद्रक कात मे पठौललनि।

হমবমোন সন্ধদ্রক নিবন্তবগর্জন সঁ ঘরঁবা জাগত থিছি। হমবা পহাড় নীক নগৈত থিছি। কান্হি বাতিরঁনা সপনা ফেব মোন পড়ন। ওগ সপনাক মতনরঁ নহিরঁ্মাগন কহিযো জূডী সঁ ভেঁটে হোএত তঽ পূছরৈঁ জৰুব। ওকবা সাগক্রিযাটৗক খন্বসাব ঔব সপনাক রিশ্লেষণ কী হেতৈ।’

পিফনিপ খা জূডী ভাবত সঁ এতেক দূব বহিতহুঁ কতেক নিকট নগৈ’ছ। শাযদ কনকত্তা মে এতেক খপনত্ব ককবো সঁ নহিখছি শাযদ খারঁ ক্যা দোস্তা নহিএ খছি। কান্হি বাতিমে খপন নেনপনক রাঁতে সভ সোচৈত স্বতন ছনহুঁ তাহ্ মে রেশী মোন পড়ন ছন রাঁবূজীক মূহ্যুক রাঁত সভ।

রাঁবূজীক মূহ্যুক সময হম নগভগ সাঢ়ে নৌ রঁবসক বহন হোএরঁ। রাঁবূজীক মূহ্যুক রাঁদ ঘবক খার্থিক হান দিনোদিন রিগড়ৈতে গেনৈ। ওনা রাঁহবী খাডম্বঁব ঝাড় ফনূস, তোবণ সজাকঽ যথাস্থিতি বখরাঁক কোশিশি মে মাঁ জী জান সঁ নাগন বহৈত ছনীহ। ভীতব সঁ বিক্ত-তিক্ত ভঽ গেন ছনীহ কিছু খাব কঠোব হ্নদা ধ্যিা-প্বতা নেন রঁহত স্নেহ খারেশ বঁ্ঝনা জাগত ছন। নর্স ছনৈন্হি বাধ তকবা হটা দেনথিন। খারঁ ডাক্টব গাংগুনি যো রেশী কান নহিখরৈঁত ছনথিন। হঁ, খারঁ দাঙা মাঁ হ্নকব খার-ভগত মে নাগন বহৈত ছন। দাঙা মাঁ সনাহকাব, সেরিকা, হমদর্দ জে বঁ্ঝি সভ ছনৈন্হি। মাঁ ক পনংগ-রঁড়কীটা ছনৈন্হি সে রাঁবূজীক রিনা স্বন্ন নগৈত ছনৈ খানী-খানী সন। দাঙা মাঁ ওহি ঘব মে নীচাঁ মে গদাক্ক ওছা কঽ হমবা স্বতা দৈত ছনীহ। সবোজ, বঁ্ন্নী খা ছোটকা ভৈযা রাঁবূজীক ৰুম মে সূতৈত ছনাহ। নীনূ কহিযো কান নানীক ওত বহৈত

छल कहियो दीदी नग। हम बाबूजी घर मे जागत घंटे ररांडक कोना मे बैसल रहैत छलहुँ। आकाशि दिस तकैत छलहुँ तऽ धुँआ-धुँआ सन लगैत छल। बेशी काल हम गोरैया चिड़ै सँ बतिआगत रहैत छलहुँ यदा आर मोने-मोन बतिआगत छलहुँ डर होगत छल फेर जँ भैया सभ सुनता तऽ की कहता की नहि। गोरैया जखन रेलिंग पर आबि कऽ बैसैत छल तऽ हम पूछैत छलिऐ-

'ए चिड़ै यौँ कह ने हमर बाबूजी कहिया औता?'

कहियोकऽ स्कूल सँ आबि तऽ सीढ़ी पर चढ़ैत काल मन मे होगत छल-बाबूजी अपना कम मे काल सँ टेलिफोन सगौने बतिआगत हेताह। यदा से दिन कहियो ने भेलै। करीब छ मास बीतैत-बीतैत हमरा विश्वास भऽ गेल आब बाबूजी कें नहिदेखबैन्हि ओ सत्ते हमरा सभ कें छोड़ि कऽ चलि गेलाह। तकरा बाद हमरा संग दुर्घटना भेल भैया बना। पैंठी मे जहिया दाञ मां खूब देखलनि तहियेसँ मां क कम मे हमरा स्वतारड़ लगलीह। दाञ मां बहुत देर घरि मां कें मालीशि करैत छलथिन मां औंधा जागत छलीह तखन मालीशि करबा छोड़ैत छलीह। मांक संग मालीशिकाल खूब बतिआगत छल खानी बाबूजी विषय मे। हम चाहैत छलहुँ जे सभटा बात सुनि यदा आँखि यना जागत छल। एक राति अधरतिया मे निन्न टूटि गेल तऽ सुनलहुँ मां हुचुकि हुचुकि कनैत छल तगओ पैर दाबि धीरे-धीरे मां लग पहुँचलहुँ। आ दाञ मां के दाञ मां उठलीह हुनका आँखि पनिया गेलैन्हि हमरा कहलनि-बुची! मां कनतीह नहितऽ की करतीह दुःखक पहाड़ खासि पड़लैन्हि माथ पर।

দাঙা মাঁ ফেব হমবা নগ এনীহ তখন নহ্ঁএ সঁ পূছনিঐন্হি– দাঙা মাঁ দিন মে মাঁ কে কনৈত নহিদেখৈত ছিঐনহ !
বঁ্চী খহাঁক বঁহ্ত জীরঠৈরানী ছথি। জহিযা সঁ মানিক রিদা ভেনা কহিযো বাতি মে চৈন সঁ নহিসূতননি। হ্মদা দিন মে কবেজ পব পথেব বাখি, সভঠা ভাব সম্হাবৈত ছথি। কহৈ' ছথিন–'চমেনিযা মাথ হম কনরেঁ তহ বঁচা সভ দিহব্ধ ভহ জাযত। কতেক জতন সঁ ধ্যিা–প্বতা কে পানৈত পোষৈত ছনথিন। একবা সভকে কণ্ঠ হেতৈ তহ হ্নকব খামো দ্খী হেতৈন্হি। প্রাত ভহ কহ ঙা বঁাত হম সবোজ দীদী কে কহনিঙঁ জে বাতি মে মাঁ দাঙা মাঁ সংগ বঁাবূঁজীক বঁাত কবৈত ছৈ খা কনৈ ছথি। সবোজ এক নমব কে চ্গনখোব ও ঙা বঁাত বঁড়কা ভৈযা খা ভাভী কেঁ কহি দেনকৈন্হি। ভাভী জী দূনূ দীদী কেঁ পফোন পব কহি দেনথিন। দূনূ বঁহিন এহি বঁাত পব মাঁ কে পফোন কহ বঁজনথিন 'মাঁ খহাঁ এনা কনরেঁ তহ হমবা সভকে কে দেখত।' স্বমিত্রা দীদী কহনথিন ফেব সবনা দীদীক পফোন এনৈ–মাঁ খহা কহি তহ কিছ দিন নেন হম খারিঁ জায খহাঁ এনা কিযেক কনৈত ছী বঁাবূঁজী তহ চনিএ গেনাহ খহাঁ সবঁ দিন খস্বস্থ বহৈত ছী এনা মে খদ্ধঁ নহিবহবঁ তহ হম সবঁ তহ ঠূঁখব ভহ জাযবঁ।'
মাঁ কহনথিন–'নহিহম কহাঁ কনৈত ছী কে কহনক খহাঁ কে ? হমব তহ চাব্ধম সবঁ তীবথ খহী সবঁ ছী। হমব ঘব তহ মঁদিব খছি। খা খহাঁক বঁাবূঁজী কতহ্ নহিগেনাহ খছি হমবে সভ্ক বঁীচ এখনহ্ ছথি। হঁ, হমবা নোকনি হ্নকা দেখ নহিপবৈঁত ছিঐনহ।
এহি পফোনক বঁাদ মাঁ হ্ক্স ভেন জে খাবঁ প্রিযা বঁচা

ৰ্না ৰুম মে সূতত। আৰ্ সৰোজ আ হম এক ৰুম মে সূতৈত ছলহুঁ আ দোসৰ ৰুম মে ছোটকা ভৈয়া আ ৰ্ন্নী। দোসৰ ৰুম মে সূতৈত ছলহুঁ হ্মদা দাওমং। হৰদম হমৰা পৰ নজৰি ৰখৈত ছলহি। হমৰা যাদ আছি ৰাৰূজীক দেহান্তক শাযদ ছ মাসক ৰাদ সন্না দীদী সাস্বৰ সঁ আযল ছলীহ ৰিৰাহক দস ৰৰ্ষক ৰাদ ৰেটৗ ভেল ছলৈন্হি। মাঁ চান্দী থাৰী ৰজৌননি। ৰসগুল্লা ৰঁটৈন গেলৈ। হ্মদা ভীতৰে-ভীতৰ হুনকা চিন্তা সঁ মন ৰেচৈন ছলৈন্হি খিচড়ী ক নেগ মে ৰহুত খৰ্চ হোগত ছৈ কোনা হেতৈ’ ? আগ ও ৰহথিন তহ কম সে কম পচীস হজাৰক খিচড়ী দেল জাগত। ৰিন্নূ ভেল ছলৈতহ শানদৰ নেগ ৰাৰূজী পঠৌনে ছলথিন। আগ সঁ পৈঁতিস ৰৰ্ষ পহিনে পচীস হজাৰ টৈকাক মহত্ত্ব ছলৈ। হলাঁকি ৰগল মে মকান ৰনি গেলৈ। দস হজাৰ টৈকা প্রত্যেক মাস কিৰাযা মে আৰৈত ছৈ। আৰ্ ঘৰ খৰ্চ নেল মাঁ নিশ্চিনত ভহ গেলীহ। হ্মদা ওা ডুঁপৰি খৰ্চ কোনা নিমাহল জাযত। ৰাৰূজী ক গেলাক ৰাদ শাযদ অহি চিন্তা পিহকিৰ সঁ মাঁ ক স্বভাৰ মে চিড়চিড় াপন আৰি গেলৈন্হি। ৰাত-ৰাত কো খিসিযা জাগত ছথি।

হ্মদা আৰ অহঠাম হম কিযেক মাঁক অতীতক পোথা নহ কহ উনটৌ ৰহল ছী ? কিযেক কখলৌক একটৌ অসহম ৰেদনা যঁ হ্রহগি উঠৈছ মন-প্রাণ ?

কেহন অন্সাহাঁত নগৈত ছৈ অপন মাঁক আলোচনা কৰৰ। হ্মদা ৰাত ছৈ তেহলে মাঁ হমৰা কহিযো স্নেহ নহিদেলনি মাঁক মমতা কেহন হোগ ছৈ হম কহিযো নহি ৰুঝলিঐ ! তকৰ কাৰণ গএহ জে হম চাৰিম ৰেটৗ ছলিঐ। অগমে হমৰ কোনো দোষ ? মাঁ চাহৈত ছলীঐ তীনটৌ ৰেটৗ কছিএ আৰ্ ৰেটৗ হোমএ। তহ কী গুপ্তা হাউস মে ৰেটৗ

ক ৰূপ মে জন্ম নের্ঁ রা রেঁষ্টাক ৰূপ মে হমবা রশী মে ছন ? ওনো কখনৌ কান মাঁ পব দযা হোগছ– হ্নকা জিনগী মে ভেষ্টঁননি কী ? সংঘর্ষ মাত্রা সংঘর্ষ। ৯দাগ হো সহ ছৈ জে ও স্বয়ং স্বখক চিঢৈ ংক পাঁখি নোচি–নোচি কঽ পফেকৈত বহননি। মাঁ একষ্টা খহংকাবী জিদ্দী রঁচা জকাঁ ছনীহ জে পবসন থাবী পষ্টকী ভখনো রৈঁসন বহ ছৈ। নহিজানি কিযেক হ্নকা ব্যথা খা ত্রাসদী মে কোন স্বখ ভেংষ্টৈত ছনৈহ্নি। মংচ পব এক সফন নির্দেশক জকাঁ হমবা সভকেঁ খপন ত্রাসদীক ভাগীদাব রঁনাগএ কঽ সাঁস নৈত ছনীহ কখনৌ খপনে ব্যথিত বহত ছনীহ তঽ কখনৌ পব পীড়ন সঁ স্বখ ভেংষ্টৈত ছনৈহ্নি। হ্নকব রৌনী–রাণীক খাক্রমকতা খা শঙ্কক চার্ক তড় াক–তড় াক পীঠ পব পঢ়ৈত ছনৈ নীন নিশান বহি জাগত ছনৈ খা নোক দর্দ সঁ ফহড়া উঁঠৈত ছন।

হম খা ছোষ্টকা ভৈযা মাঁ ক কোপ ভাজন রেশী কান রঁনৈত ছনহুঁ। হমবা বুঝনা জাগছ মাঁ ক দৃষ্টিকোণ সঁ মহিনা ক জন্ম পাপ ছনা মহিনা মানে এহন হীন স্থিতি জেহন ক্যা গ্বনাম হোগ জে মানিক রিনা জীরিত নহিবহি সকৈ’ছ। জঁ মানিক খসময চনি গেনাহ– সিংহাসন খানি ভঽ গেনৈ তঽ যুরবাজ ওগ খাসন পব রৈঁসথ্। খা সেহ ভেনৈ। রঁড়কা ভৈযা যুরবাজক ৰূপ মে খানি ভেন সিংহাসন রিবাজমান ভেনাহ। মাঁ কে হমব কিছ নীক নহিনগৈত ছনৈহ্নি। নে হ্মঁহ–কান নে পৈধ্–কেশ নে নমছব দেহ। সরঁসঁ রেশী খখবৈত ছনৈহ্নি হমব স্বস্থ কদ কাঠী দসম রর্ষ হোগত–হোগত পীবিযড্স শ্বৰূ ভেনাগ্ৰ কিশোবী জকাঁ উঁভাব। হবদম ষ্টেকৈত ছনীহ– ধ্ম–ধ্ম করৈত চনৈ ছেঁ নহুঁ–নহুঁ চন ঠংগ

सँ रैस। कतेक जोर सँ हँसैत छै। केना खो खो कऽ खँसैत छँ खोंखी दारि नी तऽ मान-जान जकँ ा गबगबाग छै किबेक। कोनो तरेहँ चैन नहि।
हमरा एखनो आहिना याद अछि माँ के पानि पीरँऽ रँना रँह्त स्वन्दव शीशाक केऽनी छनैन्हि जे हमरा हाथ सँ छुटिकऽ पहुँटि गेलै। चिचियाक क प्रछनैन्हि- की पहुँटलै। हम-हनकर आराज स्वनिते भुगनहुँ पछिना रँबाँडाक बेनिंग पर। एक पैर अग कात दोसर ओग कात धऽ नीचाँ खसरँतऽ हमहुँ मारि जायरँ। नीके हेत मरि जागतऽ। हमरा मरना पर कयो कानरो नहिकरत। हं, एकटा दाओ माँ हमरा ने' कनतीह। माँ तऽ नहि ए कनतीह हनका तऽ हम मरि जाग तऽ खुशी हेतैन्हि। हं सरोज आ रुँन्नी कनतै। ऋदा मरनाक रँाद हम रुँमरँ कोना जे के कनै'छ के नहि? दाओ- माँ कहै छथिन जे अप्पआय मे मरैत छै से प्रेत भऽ जाग छै..... गएह सभ सोचैत छनहुँ तारँत चिचिआगत दाओ माँ दौड़ल एनीह - रँाप रे रँाप। ओ को करै छी रुँची।' आ हमरा धिय कऽ बेनिंग पर सँ उँतारनँनि। सोचत छी तऽ नगैए जे केहन असहाय, अनाथ सन छन हमर रँचपन! शायद रँैंरँ्य मदिनामे हीनभार आ अस्वरक्षाक रँोध् सँ कठोर स्वभार भऽ जागत छै।
माँ एसगर भऽ गेन छनीह तैँ हरदम ककरो ने ककरो सँ रँतिआगते रहैत छनीह। पहिने नोक सँ एतेक कहाँ रँतिआगत छनथिन। आरँ तऽ कखनो दीदी सरँ सँ कखनो रँड़की भाभी सँ तऽ कखनो यमुना मौसी या कमना मौसी सँ। कखनो काकीक रँेटी राध सँ।

𑒋𑒏𑒹 𑒥𑒰𑒞 𑒋𑒏𑒯𑒱 𑒒𑒙𑒢𑒰 𑒧𑒾𑒏𑒰 𑒥𑒹-𑒧𑒾𑒏𑒰 𑒮𑒦 𑒮𑒿 𑒥𑒞𑒱𑒂𑒑𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯। 𑒍𑒯𑒱𑒢𑒰 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒥𑒰𑒞 𑒏𑒹 𑒥𑒞𑓀𑒑𑒩 𑒥𑒢𑒰𑒏𑒋 𑒠𑒴-𑒠𑒴 𑒒𑓀𑒙𑒰। 𑒥𑒞𑒱𑒂𑒑𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯 𑒫𑒱𑒭𑒨 𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒦𑒋 𑒮𑒏𑒻’𑒕। 𑒯𑒩𑒱𑒨𑒰 𑒑𑒿 𑒰𑒫-𑒑𑒹𑒪 𑒠𑒴 𑒠𑒱𑒢 𑒪𑒹𑒪 𑒂𑒑𑒡𑒩𑒱 𑒡𑒳𑒩𑒱𑒏𑒋 𑒢𑒯𑒱𑒂𑒨𑒪। 𑒑𑒼𑒫𑒱𑓀𑒠 𑒧𑒯𑒰𑒩𑒰𑒖 𑒂𑒩 𑒠𑒹𑒫𑒲 𑒏𑒩𑒞𑒰𑒯 𑒞𑒋 𑒢𑒾𑒏𑒩𑒲 𑒮𑒿 𑒯𑒙𑒾𑒪𑒋 𑒠𑒹𑒪𑒻𑒢𑓂𑒯𑒱। .....𑒥𑒰𑒖𑒰𑒩 𑒧𑒹 𑒮𑒦 𑒫𑒮𑓂𑒞𑒳𑒏 𑒠𑒰𑒧 𑒥𑒜𑓃𑒢𑒹 𑒖𑒰 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒻 𑒤𑒪 𑒏𑒞𑒹𑒏 𑒧𑒯𑒑 𑒦𑒋 𑒑𑒹𑒪𑒻। 𑒂𑒩 𑒮𑒥 𑒥𑒔𑒰 𑒏𑒹𑒿 𑒧𑒾𑒮𑒧𑒲𑒏 𑒖𑒴𑒮 𑒠𑒹𑒥 𑒮𑓀𑒦𑒫 𑒢𑒯𑒱। 𑒂𑒥 𑒢𑒯𑒱𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒞𑒋 𑒥𑒹𑒙𑒹 𑒏 𑒥𑒜𑓃𑒍। 𑒬𑓂𑒩𑒫𑒝 𑒏𑒳𑒧𑒰𑒩 𑒁𑒕𑒱 𑒯𑒧𑒩 𑒥𑒹𑒙𑒰! 𑒋𑒯𑒢 𑒥𑓂𑒩𑒯𑓂𑒧𑒢𑒏 𑒥𑒹𑒙𑒰 𑒢𑒯𑒱𑒩𑒯𑒻𑒞 𑒞𑒋 𑒯𑒧 𑒮𑒦 𑒋𑒐𑒢-𑒮𑒛𑓃𑒏 𑒣𑒩 𑒩𑒯𑒱𑒞𑒯𑒳𑒿......। 𑒯𑒧𑒩 𑒁𑒣𑒢 𑒠𑒱𑒨𑒰𑒠𑒢𑒲 𑒮𑒦 𑒏𑒲 𑒮𑒦 𑒢𑒯𑒱𑒏𑒨𑒢𑒢𑒱 𑒖𑒰𑒠𑒴 𑒙𑒼𑒢𑒰 𑒮𑒧𑒹𑒞 𑒧𑒳𑒠𑒰 𑒦𑒑𑒫𑒞𑒲𑒏 𑒏𑒵𑒣𑒰 𑒯𑒧𑒩 𑒥𑒹𑒙𑒰 𑒮𑒫𑒱𑒣𑒯𑒳𑒿 𑒧𑒰𑒞𑒵𑒦𑒏𑓂𑒞 𑒁𑒕𑒱। 𑒋𑒏 𑒧𑒰𑒞𑓂𑒩𑒰 𑒥𑒛𑓃𑒏𑒲 𑒏𑒰𑒏𑒲 𑒏𑒹 𑒧𑒰𑒢𑒹𑒿 𑒧𑒰𑒿 𑒢𑒯𑒱𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒥𑒖𑒻𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯 𑒍 𑒔𑒳𑒏𑒲 𑒢𑒱𑒩𑓂𑒠𑒪𑒲𑒨 𑒕𑒪𑒲𑒯 𑒖𑒹 𑒏𑓂𑒨𑒰 𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒁𑒠𑒑𑒼𑒂- 𑒥𑒠𑒑𑒼𑒂 𑒏𑒯𑒻𑒞 𑒕𑒪𑒻𑒢𑓂𑒯𑒱 𑒮𑒹 𑒁𑒣𑒢𑒹 𑒧𑒢 𑒧𑒹 𑒩𑒐𑒻𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯। 𑒠𑒱𑒨𑒰𑒕𑒪𑒲𑒏 𑒥𑒰𑒠 𑒢𑒢𑒠𑒱 𑒮𑒦𑒏 𑒫𑒱𑒡𑓂𑒫𑓀𑒮 𑒬𑒳𑒩𑒴 𑒏𑒩𑒻𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯..... 𑒮𑒦 𑒂𑒢𑒱 𑒪𑒹𑒥𑒋 𑒪𑒹𑒪 𑒏𑒯𑒱 𑒥𑒾𑒢𑒹 𑒩𑒯𑒻𑒞 𑒕𑒟𑒱...।

𑒠𑒩𑒁𑒮𑒪 𑒧𑒰𑒿 𑒏𑒹 𑒦𑒹𑒙𑒻𑒿𑒢𑒢𑒱 𑒏𑒲 ? 𑒏𑒼𑒢 𑒫𑒱𑒭𑒨 𑒣𑒩 𑒔𑒩𑓂𑒔𑒰 𑒏𑒩𑒞𑒲𑒯। 𑒯𑒩 𑒮𑒰𑒪 𑒋𑒏𑒙𑒰𑒏 𑒥𑒔𑒰 𑒖𑒢𑓂𑒧𑒾𑒪𑒢𑒱! 𑒂 𑒥𑒔𑒰𑒏 𑒏𑒰𑒩𑒝 𑒧𑒯𑒱𑒪𑒰𑒏 𑒬𑒩𑒲𑒩 𑒐𑒼𑒐𑒪𑒰 𑒦𑒋 𑒖𑒰𑒋𑒞 𑒕𑒻 𑒞𑒰𑒯𑒴 𑒁𑒞𑒹𑒏 𑒮𑓀𑒞𑒞𑒱। 𑒣𑒯𑒱𑒢𑒹 𑒁𑒣𑒢𑒰𑒡𑒱𑒨𑒰- 𑒣𑒳𑒞𑒰𑒏𑒹 𑒏𑒨𑒪𑒯𑒳𑒿𑒢𑒲 𑒤𑒹𑒩 𑒮𑒢𑓂𑒞𑒰𑒢𑒏 𑒥𑒔𑒰𑒏𑒼𑒿। 𑒑𑒯𑒋 𑒮𑒥 𑒐𑒩𑒹𑒯𑒰 𑒪𑒼𑒏 𑒏𑒹𑒿 𑒮𑓂𑒫𑒩𑒥𑒻𑒞 𑒕𑒪𑒲𑒯। ....𑒏𑒲 𑒏𑒯𑒳𑒿 𑒏𑒯𑒱𑒨𑒼 𑒔𑒻𑒢 𑒢𑒯𑒱 𑒮𑒰𑒢𑒼𑒦𑒩𑒱 𑒣𑒰𑒩𑒢𑒱 𑒢𑒲𑒥 𑒞𑒰𑒯𑒱 𑒧𑒹 𑒥𑒹𑒙𑒲 𑒮𑒦𑒏 𑒮𑒰𑒮𑒳𑒩 𑒧𑒹 𑒮𑒢𑒹𑒬 𑒣𑒚𑒻𑒢𑒰𑒍! 𑒐𑒩𑓂𑒔𑒏 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒁𑒢𑓂𑒞 𑒢𑒯𑒱। 𑒁𑒯𑒱𑒢𑒰 𑒑𑒣𑓂𑒣 𑒣𑒩 𑒑𑒣𑓂𑒣 𑒣𑒜𑓃𑒼𑒪𑒼 𑒣𑒩 𑒂 𑒪𑒼𑒏𑒼𑒪𑒑। 𑒍𑒢𑒰

কোনো কাজক গেব কখনৌ হবিযা কে ত২ কখনৌ নক্ষমিনিয়ॉ রা সীতাবাম কেঁ হ্মদা গপ্প কববাঁকান রঁন্তু পথ্কর্তি বহৈত ছৈন্হি। খব ঘব মে পছিনা পচাস রর্ষ সঁ নৌকব রঁদনাগত বহন খছি হ্মদা কোনো নরঁ নাম নহিস্বননহ্ঁ। জে খাযন তকবা প্ববনকে নৌকব রনা নাম সম্ শাবে পাড়ন জাগত বহন খছি। খৈব নাম মে কী বাখন ছৈ হঁ, ত২ রেঁচাবা সীতাবাম তীন রর্ষ ধবি রর্তন–রস্সন মংজৈত বহন ওকবা গেনাক রাঁদ জে খাযন তকবো নাম বহনৈ সীতাবাম। এহিনা হবী ছোটৈ মে খাযন ছন পহনে হবি হেব হবিযা কহন জাগত ছনৈ জখন বূঁঢ় ভ২ বিটৌযব ভ২ গাম গেন ত২ খাযন রেঁচন ওকবো নাম বীনৈ হবিযা। দাঙা মাঁ ক খনারা দূ টৌ নৌকবানী ছনৈন্হি মাঁ কেঁ। বাধ নর্স চনি গেনৈ হ্মদা এখন জে নৌকবানী ছৈ তকবো নাম ছৈ বাধ। জখন মাঁ এ্রা(মে বহৈত ছথি তখন বধ্যিা কহি ক২ শোব পাডৈ়ত ছথিন। পছিনা তীস রর্ষ সঁ ছাঙা মাঁ কে গেনাক রাঁদ মাঁ কে দেখ–রেখ কবৈত ছৈন্হি বধ্যিা খা গুঞ্জা।
তকব খনারা সাক্ষাত বাজনক্ষ্মী রড়কী প্বতৌহ্ খাগাঁ–পাছাঁ কবৈত বহৈত ছথিন। মাঁ ক কহব ছৈন্হি ভগরানক নাম বখনে খনাযাস নোক খনেক রবে ভগরানক নাম ন২ নৈ'ছ। তখন হমব নাম প্রিযা কে বাখনক ? ডাং খমৃতা কৌব নহি, নাম বখনক বাধ নর্স! গুতক্ত ছী হম নর্স বাধক। স্বমিত্রা, সবনা সবোজ খা তকব রাঁদ জঁ হমব নাম সারিত্রাী বাখন–জাগত তহ ? ও তহ বাধ নর্স বাধ নর্স কহনকৈ খাবঁ 'স' খক্ষব সঁ নাম নহিবখিযৌ নহিত২ পাঁচম রেঁটৌএ হোএত।
একটৌ রাঁত র্ঝনহুঁ মাঁ কে জঁ দূগও মিনটৈ এসগব বহ২

पढ़ैत छैन्हि तइ ओ घंटी पर घंटी बॅजा कइ थाड़न घर कें खान्दानित कयने रहैत छथि। परंग के सिरमा नग भैया कॉनिंग रेन नगरॉ देनथिन। माँ बॅटैन दरबॅतैत रहैत छथि लोक दौड़न- जागत छैन्हि पूछइ। रेशीकान बॅड़की भाभीजी था छोटकी भाभी जी जा कइ पूछैत छथिन - 'माँ जी! की भेन? किछु चाही? ?
-नहि, बानी! ई बधिया कखनौ एकठाम टिकते नहिअछि। था थहाँ सभके अपन ध्यिा प्रता ओऋरौने रहै'छ। हमरा माथ मे दर्द होएगत अछि तैं घंटी बॅजौने छनहुँ जे बधिया रॉहव सँ थाओत।
- 'माँ जी कहू न कोन दराओ दी?'
- 'सबिडान था एकटा मार्टरिना दराओ निब्रिँयमा दराओ दइ कइ भभी जी घुरइ नगैत छनथिन तइ माँ कहैत छनथिन थरे क्या तइ बढ़ू- हमरा नग। हमरा नग। हमर मन घरॅबा रहन अछि।'
था बॅड़का भैया कें जँ ऑफिहस सँ घुबिकइ।
घर थारॅइ मे थाधे घंटाक देबी भेना पर माय तौरॉ मचा दैत छनीह.......' हे भगवान! आकाश मे बिज्री चमकै'छे चाक भर मेघ नागन छै..... हमरा बॅड़ चिन्ता भइ रहन अछि। करेज थरथरा रहन अछि.... कही एकसीडेंटे नहितइ भइ गेनै?'
- 'माँ जी! किछु नहिभेन हेतै' थरितै होयताह किये क चिन्ता करै छी।'
जँ बात्तक रॅब रहैत छनै तइ कहैत छनथिन- 'सबॅ दिन कहैत छिऐ रशी बाति कइ नहिथरि। जमाना थबारॅ छै, बॉटे-घाटे मे चोर-डकैत थरसबक ताक मे रहै'छै।' जहिया सही समय पर भैया घुबि कइ थरैत

ছনথিন তঽ সৱঁসে পহিনে মাঁ ক ৰূপ মে জাগত ছনাহ মাঁ ৱৈঁসন বহৈত ছনথিন ও হ্নকে– নগ সূতন–সূতন খপন দিনচর্চা সূনৱৈঁত ছনথিন। ও সময সমিষ্ট কাঁপ্রিহেন্সক বহৈত– ছনৈ তখন খাব ক্যা গপ্প–সপ্প ভেনা ক ৱাঁদ মাঁ ৱেঁটৌ ভোজন নেন ৱৈঁসৗত ছনাহ তঽ ৱঁড়কী ভৌজী ৱৈঁসি কঽ ভোজন কবৱৈঁত ছনথিন। ৱাঁবূজীক স্থান নেনৈন্হি ৱঁড়কা ভেযা। ধ্রক খাব সদস্য সহমন–সহমন খপনা–খপনা ৰূপমে বহৈত ছন। সভকেঁ খঁদেশা বহৈত ছনৈ নহিজানি খাগ ককব পেশী হেতৈ’ ? ককবা ড াঁষ্ট–হৃষ্টকাব নগতৈ ? ’
একটৌ সাঁঝি ওহিন যাদ খছি। ওনা ত খপন নেনপনক কতেক সাঁঝি ওহনে ৱীতন ছন। ছটৌ১ মে সৱঁ দ্পহবিযা মাঁ ক নাম সমর্পিত কবঽ পডৈ ়ত ছন। হ্নকা নজবিক সামনে ৱেঁসন বদ্ধ হ্নকা কঁখন কোন বস্তুক জৰূবত পড়তৈন্হি। পহবা দৈত ৱীতৈত ছন দ্পহবিযা। হঁ, তঽ সাঁঝি ভেন জাগত ছনৈ’। পছিনা ৱঁবাঁডা মে মাঁ হৃর্সী পব ৱৈঁসন ছনীহ। ৱঁগন মে মোঢ় া পব ৱৈঁসন সন্না দীদী ষ্লষ্টব ৱ্নৈত ছনীহ। নীচ াঁ স সবোজ, নীনূ খা ৱ্ন্নীক খাবাজ স্বনাগত ছন। কিছ পড় াসিযোক ধ্যা–প্বতা খেনাগত ছনৈ খূৱঁ জোব–জোব সঁ সৱঁ ৱঁজৈত ছন– ‘খানকী পানকী জয কন্হৈযা নানকী......... মাঁ হমদ্ধুঁ জাউঁ খেনঽ। ’
কী এক দিন নহিখেন জযৱেঁ তঽ মবি জযৱেঁ ? দেখৈত ছহী সন্না চ্পচাপ ৱেঁসন ছৈ, যানী পীবিযড্স মে। কিছ ৱ্নঽ সূন্নঽক খবগতি নহি। জবনাহো মাসে–মাস ঞা খাহৃত ! ;পীবিযড্সহ্র খা ৱঁড়কী ;ৱঁড়কী ভৈজীহ্র বাজনক্ষ্মী নৈহব গেন ছথি মাঁ ৱঁজৌনে ছনথিন। মাস দূ ৱেঁব–তীন ৱৈঁব নৈহবকচক্কব নগৱৈঁত ছথি। মাঁ–দস

दिन रौतैत-रौतैत पहिलोन करबा लगैत छथिन 'समधिन ! पाबो केँ पठा दिअ।' मन तऽ होइत कहिऐन्ह सब दिन राखि लिअ अपने ओतऽ। एक दिन आजीज भऽ कऽ कहलौं कयलन्हि - 'एक आबऽक काजे कोन ओतहि रहतीह !'

-पुतौह् रजनीह- माँ अहाँ एना किएक रजनिऐ ?' कोन अनर्थ रजनहुँ। अपने तऽ जाइते छी संगे रून्ना के नऽ जाइत छी। घर केहन सून भऽ जाइछ। मोन नहिलगैए। दोसर रात ई जे ओतऽ अन-रन खा लै छै आ रिमाट पड़ल जाइत छै। तखन डाक्टरक फीस किएक नहिलागै दैत-छथिन। कछु तऽ चोर रगान रहऽ योग जगह छै ? चारू भर बाँदगी नाक नहिदेल जाए छै।' फेर हमरा दिस तकैत रजनीह- 'प्रिया जो हमर केश झाड़ऽ रना ब्रश नेने आ।' जाए लगलहुँ ब्रश आनऽ नऽ सन्ना दीदी के कहलथिन 'सन्ना, देखहि ई तऽ दिन दुगुना राति चौगुना रढ़ल ते जाइत छै ढुंढ जकां। आ रु(- ज्ञान बत्ति भरि नहि।' माँ क ब्रश देलऐन्हि केश झाड़ रना तऽ रजनीह रिना अयनाक केश थकड़र ? सन्ना ! कनि एकए ट्रेनिंग दऽ न्वड़ल -व्यरहार सीखा। केना सासुर जायत एहन अनरगौहिके कोन नड़का पसिन्न करतै ? हम अयना नऽ कऽ झटकन एनहुँ तऽ कहलनि जाइत छलेँ तऽ पूछिते ने आव की चाही ? मुँहपोछऽ रना तौनिया आनि दे।' तौनिया आन जाय- लागलहुँ तऽ फेर चिकरलनि-'कत जाइत छेँ ?' 'तौनिया आनऽ।'

तौनिया गेल भाड़ मे। पहिने 'चूड़ि कोनोन'क शीशी आनि दे। राँप रे माथ मे दर्द होमऽ लागल।

–'यूिडोनोन'क शीशी नः कः एनहुँ फवमान जावी भेन– माथ मे नगा। माथ मे यूडकोनोन नगरैंते छनिऐन्हि की फेव रॅजनीह–माथ दारि दे दर्द– होगए।' माथ दरेंत छनिऐन्ह तः हुक्म भेन– 'ध्‌‍्बः केना जातै छैं हाथ मे दम नहिछौ ? खाग छथि भवि थावी......।' हमव आँखि नोवा गेन सन्ना दीदी दिस तकनहुँ ॠदा हुनका हिम्मत छनैन्हि जे किछु रॅजितथि! कनि कानक रॉद फेव चिकड़नि 'रॉप बे रॉप कत्ते जोव सँ दारि बहन छैं हाथ छै की नोहा.... ? जो हडै हमवा टैनिपफोन थानि कः दे।

–टैनिपफोन थानि कः देनऐन्ह तः कहननि 'यॠना मासी से रॉत कवा।' नमरॅब नगा कः चोंगा कान मे सटैनहुँ –'मां ऑपरेटैब कहैत थिछ एखन नागन एंगेज छै।'

–गदही, ॠँह मे रॅकबा नहिछै–'कहनही किथेक नहि जे थर्जैट रॉत कवरॉक छैक, जनदी–नागन दे।'

फेव हमवा कपड़ा पव नजवि पड़ननि। समीज एतेक गंदा केना भः गेनौ ? हवदि कोना नगनौ ? खा कः समीज मे हाथ पोंछि नेनैं। केहन ढ़हनेन भः गेनै' ग कहियो नहिस्वध्रत!'

मां, हमवा समीज मे ब्रुन्नी हाथ पोछि नेनक। हम तौनिया सँ हाथ पोछैत छी।'

'पोछः किथेक देनही ? जो रॅदन कपड़ा चमैन सन नगैत छौ!'

ढ़हनेन, थपवाजक, थनरॅटौहि कतेको उँपाध् ि सँ रिभूषित भः हम कपड़ा रॅदनः गेनहुँ। ब्रुन्मायन पीबिथड्स शब्द भः गेन। ओह! थार्र जँ एखन मां कहरॅनि तः फेव चानू भः जयतीह धंटै की कहॅ

रॅजैत बहतीह। ठीक छै आग पहिन दिन छै पवसृ माथ धे कइ नहा नेरॅ।
पैड नेरॅ नेन डेबागत–डेबागत माँ के कहनिऐन्ह – 'माँ पीबियड्स......'
ऋँहक रॅात रॅहवागते भयानक रिस्पफोर्ट भेलै। – 'चंडान! आगए ग हो होयरॅाक छलौ। कान्हि तोहब रॅाबूॅजीक रॅबखी छैन्हि। पीसी, काकी सरॅ जुटतै। एकब काकी क तइ गी(क दृष्ठि छै ओ तइ देहतेे कहथिन– सन्ना! ओ तइ दस साढ़े– दस रॅबख उँमबे मे चौदह रॅबसक देहरॅा मे नगै'छ। माँ रॅछु असहज भइ दीदी दिस तकननि। दूनू गोटा किछु पफ्स्वब– पफ्स्वब रॅतिओननि हम नहिस्वनि सकनहुँ। हँ भीतबे– भीतबे उँफान उँठैन छन पीबियड्स होगछ ताहि मे हमब कोन दोष? रिंना अपबाधे के हबदम रॅात स्वनैत छी। आ केहन निर्मम सजा भेँटैत अछि कान्हि भवि दिन पाछँ। रॅना रॅबाँडा मे रॅन्न बहइ पड़त। रॅीच मे नास्ता, भोजन दाओ माँ दइ जागत छनीह – २। ने रॅ्चुी।'
–'दाओ माँ हम रॅाथरूम जायरॅ।'
–रॅ्चुी, भबन आंगन नोकसभ छै हम कोना एहन नइ कइ जाउँ? रॅह्बानी त हमबा काँचे जीरॅा जेती। कनि ध्ेर्य बाहू चुची। आहंक पीसी आ काकी सभ आंगन सँ हटैतीह तइ हम नइ जायरॅ।
भादरक उँमस रॅना दुपहबिया आ एसगब गुमस्वम रॅैसन बहरॅ। हमब अस्तित्व डँ ामाडोन भइ बहन अछि। माँ हमब कोन दोष? हमबा की नीक नगै'छ दूनू जाँघक रॅीच २ुन रॅहरॅ? आ नाहि नेन एहन चातना। हमबा केहन आमेग्लानि होगछ से माँ के रॅूझन छैन्हि?

কী ও হমৰ অপৰাধ্ ৰোধ্ অনুভৱ কৰৈত ছথি ? এহন ধৰি ওা কস্ষ্ট সৰোজ কে নহিভোগহ পড়নৈ ও তহ হমৰা সঁ পৈঘ অছি ! স্বনৈত ছিঐ জে সন্না দীদী কে চৌদহম ৰৰ্ষ মে পীৰিযড্স শ্বৰু ভেন ছনৈন্হি । তহন হমৰা অহি উঁম্র মে কিযেক ভেন ? পাঁচ ৰঁজে মে দাঙা মাঁ ৰঁৰাঁডাককিৰাড় হ ানিনৈন্হি । মাঁ ধ্ াৰে সঁ কহননি কপড় া তেনা পহেকীহে জে ককৰো নজৰি নহিপড় । ’
সৰোজ, ৰ্নুন্নী, নীনূ আ ছোষ্টকা ভৈযা ৰাঁহৰ হনোগত ছন । ৰ্নুন্নী হমৰা দেহ্নি তে চিঢ় াৰঁকহ নাগন –‘এ অছূত কন্যা ! অছূত.... । ’ নাজে আঁহি ঝ্কি গেন । তহ সৰঁ কেঁ ৰূঝন ছৈ ?
‘দাঙা মাঁ ! হমৰা দেহ সঁ প্ৰত্যেক মাস কিযেক হ ূন নিকনৈ’ছ ! ’
দাঙা মাঁ কহননি –‘হোগত ছৈ সৰঁকে ক্ষদা অহাঁ কেঁ –জল্দী ভহ গেন । ’
‘হমৰা জল্দী কিযেক ভেন ? ’
–আৰঁ হম কী কহু–দাঙা মাঁ উঁসাঁস নৈত ৰঁজননি ।
–ওগ দিনক দুৰ্ঘষ্টনামে পৈঁষ্টী মে হ ূন নাগন ছন । আ ওকৰ দূ মাসক ৰাঁদে সঁ মাসে–মাস হ ূন হসৈত অছি । একৰ মানে হমৰ কস্ষ্টক কাৰণ ছথি ৰঁড়কা ভৈযা । সৌংসে শৰীৰ মে জেনা আগি নাগি গেন । ৰঁড় া কান ধৰি কনৈত ৰহনহুঁ ।
–‘দাঙা মাঁ ! হৰা সঁ মাঁ চিঢ়ন কিযেক ৰষ্টত ছথি ? ’
ৰ্নুচী ! অহাঁ সৰঁ তহ শিহৰ মে ছী । গাঁৰ মে তহ জঁ কোনো নড়কীকেঁ ৰ্যাহ সঁ পহিনে মাসিকধৰ্ম হোগত ছৈ তহ নোক কষ্ট ছৈ জে মায–ৰাঁপ কেঁ পাপ ৰঁঢ় ত ছৈ ? ’
–দাঙা মাঁ অহী কষ্টত ছী পীৰিযড্স কেঁ মাসিকধৰ্ম !

তং ধ্মি মে পাপ কেনা রঁঢ়ৈ ? '
দাওা মাঁ কহননি হম পঢ়ন-নিংন নহিঙী নোকেক মূঁহেঁ জে স্বননিঐ সে কহনহুঁ। '
হমবা কিছু রঁ্মরাঁ মে নহিঁখাযন। রঁস এতরেঁ রঁ্মনিঐ জে হমবা সংগ রঁহ্ত গনত ভেন। শাযদ একবে পাপ কইত ছৈ। খা তেঁ মাঁ হমবা সঁ এতেক ঘৃণা কবৈত ছথি। হমব কোনো রাঁত নীক নহিনগৈত ছৈন্হি-হঁসরঁ, রাঁজরঁ, চনরঁ এতরে নহিদেহ রাঁঢ়ি সঁ দেহ মে ন্বত্তি নাগি জাগত ছৈন্হি! হম এতেক নম্রাঁ কিযেক ভং বহন ছী? হমব বংগ ২ রঁ উঁজ্জব দৃধ্যি গোবাওা নহিঁখছি। মাঁ রাঁবূঁজী দূনূ গোষ্ঠে ধপ-ধপ গোব। দূনূ ভাওা খা রঁহিন সভকে বংগ ২ রঁ সাফ হঁ রঁড়কী দীদী কে গেহ্আঁ গোবাওা ছৈন্হি হমবে জকাঁ। নহিজানি কিযেক রাঁহবী নোক কেঁ চাহ দেরঁং কান হমব মাথ কাঁপং নগৈ'ছ। তহিনা কতরোঁ সতর্ক বইত ছী তগাও চনৈত ছী তং ধ্ম-ধ্ম খারাজ হোগত ছৈ। হম হবদম ওগ পবিক কল্পনা কবৈত বইত ছী জে খপনা ছড়ী সঁ ছূরি কং নোককেঁ সিঁড়ূনো রঁনা দৈত ছৈ এক রেঁব হমবো ওহি ছড়ি সঁ ছরি দৈত তং হমহুঁ সিঁডেনা রঁনি জাগ। খারঁ হমবা একদম মন নহিনগৈ'ছ কছু মে। মোন নহিপড়ৈএ জে কংনৌ কনৈত কান মাঁ দ্নাব কং কোবা মে উঁঠৌনে হেজী। চাহেঁ হম ভূং সঁ কনৈত হোগ যা পেষ্টক দর্দ সঁ। কতৌ ংসনৌহ কতহুঁ ছিনা গেন যা কথ্ সঁ খাংগ্বব কষ্টি জায। মাঁ চিচিযাকং দাওা মাঁ কে শোব পাড়তীহ 'এ চমেনিযা মায দেখিযৌ কী ভেন রেঁষ্টী কেঁ। খারঁ এংন সঁ কবৈত বহু দরাওারিবাঁ। হমবসভষ্টৌ পবিচর্যা কবরঁ দাওামাঁক কাজ ছনৈন্হি। হমবা রোঁখাব নগৈত ছন তং বাতি-

বাতি ভবি দাঙা মাঁ সিবমা মে ৰৌসন বহৈত ছনীহ। আ জঁ ৰৌখাব দূ-তীন দিন মে কম নহিহোগত ছন তহ দাঙা মাঁ- মাঁ নগ জা কহ বিবিআগত ছনীহ - 'ৰহ্বানী! তনি গাংগ্বনী ৰাঁৰূ কে ৰজা দিযৌ নে। তীন দিন স ৰ্চীক ৰৌখাব স দেহ ধ্ াপন বহৈত ছৈ অহাঁকে কনিকো দযা-মযা নহিঅছি? এহন সৱোজ ৰৌআ যা নীনূ কেঁ কনি সৰ্দী হেতৈ' তহ ত্তবতে ডাকৈব সাহেৰ কে ৰজানেৰ।'

-'হমবা কী কহৈ ছেঁ তোহেব ৰেটী তহ ধেড় া সন মজবূত ছৌ ঠীক ভহ জেতৈ। ডাক্টৈব গাংগ্বনী মংগনী মে নহিঅৰৈত ছথিন পহীস দেৰহ পড় ৈত ছৈ।' দাঙা মাঁ আঁচব স নোব পোছৈত হমব কম মে আৰি সিবমা মে ৰৈস জাগত ছনীহ রা তবৰা সোহবৰৈত ছনীহ। আ হ্নকব আমেনাপ শ্বৰু ভহ জাগত ছন।

-'নগিতে নহিছৈ জে ৰহ্বানীক ঙা অপন ৰেটী ছৈন্হি, কনিকো দযা-মাযাক নেস নহিসতৌতো মায কে এহন পথেব কবেজ নহিদেহনহুঁ! জহিযা সঁ মানিক গেনাহ হিনকব স্বভাব আব কঠোব ভহ গেনৈন্হি।'

হম চুপচাপ সোচৈত বহৈত ছনহুঁ মাঁ কেঁ কোনা হ ্শী কবি। তেঁ হনেহ কূদহ কে বযস মে হম সিযান নৰ্স জকাঁ হ্নকব সেরা কবৈত ছনিএন্হ। ধ্দা ধ্ াবে-ধ্ াবে হমবা ৰ্ন্না গেন সভটা ব্যৰ্থ প্ৰযাস অছি। ঠ্নকা হমবা প্ৰতি বত্তী ভবি স্নেহ নে ছৈন্হি নে কহিযো হেতৈন্হি। এক দিন হম অপনা নে সংগি স পহোন পব ৰতিআগত ছনহুঁ। মাঁ আৰি গেনিহ। হাথ স টৈনিপহোনক চোগা ন কহ নীচাঁ মে পটকি দেনথিন আ তড় াক-তড় াক থাপড় মাবননি -দিন ভবি পহোন কান মে সটৌনে বহত।' মাঁ ক আৰাজ স্বনি ৰড়কী

ভাভী দৌড়ন এনীহ। ঠোব পব খাংগ্ব বা২ি হমবা চ্প্প বহবাঁক ওশাবা কযননি। বঁহ্ত দেব কে বাঁদ পতা চনন বঁগনবঁনা মকান সঁ একটা কিবাযাদাব জা বহন ছৈ। তেঁ মাঁ ক পাবা গবম ছনৈহ্নি জাবঁত নব কিবাযাদাব নহিএতৈ তাবঁত দূসৌ রূপযাক ঘাটা হেতৈ। জে হোঁউ হমব কোন গনতী ক্রাধ্ হোগত ছৈহ্নি তঽ হমবে বাঁত কহি মোন শান্ত কবৈত ছথি ঘব মে খাব বাঁন-বাঁচা নহিছৈহ্নি? কী সবোজ-পহোন পব নহিবঁতিখাগত ছৈ- ওকবা কঽনো টৈকবাঁ কবৈত ছথিন। হমবে এতেক গংজন কিযেক কবৈত ছথি কী হম হ্নকব বেঁটী নহিছিঐহ্ন?
মোন বঁড্ড খশান্ত ছন। দাওমাঁ কে পূছনিঐহ্ন –দাওমাঁ সচ-সচ কহ্ব খাহঁকে হমব সপ্পত হম খহাঁকি বেঁটী ছী? ও হমব মাঁ নহিছথি?’ হে ভগবান! ওা কোন বাঁত ভেনৈ। খওা মে সপ্পত দেবঁ বঁনা কোন গধ্! খবে বঁ্চী খহ্ব হ্নকেকোঽি সঁ জনমনহুঁ। ডাক্টব খমৃতা সাক্ষী ছথি। হমব ভেনা তাহি দিন তীন বঁবঽক ছন। হমবা বঁড্ড দূধ্ হোগত ছন। ভোনা কে গাম মেং ছোড়ি কঽ খাযন ছনহুঁ তঽ খপন দূধ্ খহিঁ কে পীবঁৈত ছনহুঁ। তঽ হমব সংগী ক্ষমক্ষম কিযেক কহনক জে ‘ওা তোহব খপন মাঁ নহিছৌ সৌতেনী মাঁ ছৌ?’
‘স্বনূ বঁ্চী! ওকব সভক বাঁত পব ধ্যান নহিদিখ। খসন মে ও দেঽত ছৈ জে খাব সভ বাঁন-বঁচা কেঁ দ্নাব-মনাব কবৈত ছথিন খহাঁকে কঽনৌ নীক বাঁতো নহিকহি ছথি। তেঁ হনে হেত। হ্মদা ওা বাঁত জঁ খহাঁক মাঁ কে কান মে জেতৈহ্নি তঽ ও খহিঁক কপাড় পহোড়ি দেতী। ক্ষমক্ষম কেঁ কী বিগড়তৈ।’
–‘এঽন হম কতঽ ছী? ওা কোন স্থান ছৈ?’ ....ওগ

হম তহ ডূযব্রবনিক ছী।
খাঁহ নিম্ন সঁ এহনো রৌম্মিন নগৈ'ছ। সূর্যক- ঘাহী এহনো ছৈ। হম ডেক চেযব পব রৈসন রৈসনে সূতি বহন ছনহুঁ। পৈব নগ কঁপফীক কপ ওধ্রাযন ছন। এক দিস কিতারঁ খা ডাযবী ছন। খাগ শ্বঞ্র ছৈ। এত খাযন চাবী দিন ভহ গেন। উঠি কহ ঠাঢ় ভৈনহুঁ। হমবা ওা রাঁনকনি রঁম্ভ নীক নগৈ'ছ। দূব- দূব ধবী নহবাগত সহ্মদ্র। কিনাক বঁর্জ পব কিছু সৈনানী ঠাঢ় ছৈ জে এতেক দূব সঁ মাত্রা ছোর্ট সঁ খাগ্নতি রঁন্মাগছ। হরা কনোঁকা পহাড় দিস সঁ খারি কহ গান ছূরৈঁত খছি শীতনতা সঁ মন প্রসন্ন ভহ জাগছ।
হমবা হ ড়কী সঁ রঁগীচাক দেরাঁনক পীঠ ন্মনকৈ'ছ খা কিছু নতব দেহ াগত খছি ওগ নতব পব ভোব কা সূর্য ক কিবণ চমকৈ ছৈ। নগে মে খংজীবক হূরঁ পৈধ্ গাছ ছৈ একটা খন্ড় নড়কীক হ নহ নাক হঁসহ জকাঁ হরা পাত-পাত পব ন্ম্মৈত রঁন্মাগছ। ওা হরা হমব খাশান্ত মন কে প্রপফ্নিত কহ নর তাজগী দহ বহন খছি। হমবা হ ড়কীক পর্দা পব ধূপ-ছাঁহ কা হনৌড় ভহ বহন ছৈ।
খাগ পূর্ণ রিশ্রাম নের্ঁ। ওনা তন ধ্ব-ধ্বিকহ খতীত কে হ্বচৈত বর্হ'ছ। হ্মদা ওগ-হ্বচন মে হমবা ভেঁটেঁত কী ...... কী হম খপনা খাপকে রাপস কহ সরঁক ? মন ক জখমী চিথড় া কে টুকড় াকেঁ জোড়ি সরঁক ? হঁ প্রযাস কহ সকৈত ছী। খা সেহ কহ বহন ছী। নহিজানি কিযেক রঁচপন মে হমবা মাঁ রৌকী ঢ়হনেন, রঁকনেন নামে ধ্যনে ছনীহ। রাঁবূঁজী কহিযো এনা নহিরঁজৈত ছনাহ ওত সদতি কান রঁজৈত ছনাহ-

হমব ওা রেঁষ্টী রঁহ্ত তেজ শ্বীছ ২ ্ন পঢ়ত রিদ্ষী হোএত। শ্বা মাঁ হমবা একদম ফূহড় র্ন্নৈত ছনীহ। হ্নকব দেন রিশেষণ এ২ন ধবি শ্বচেতনমন মে সঙা জকাঁ গথন শ্বছি। শ্বা তেঁ শ্বদ্ধ উম্র মে জঁ ক্যা হমব প্রশংসা করৈত শ্বছি তঽ রিশ্বাস নহিহোগত শ্বাছি। কোনো ক ্াম্পিঙ্গনীমেঙ্গ কেঁ হম গ্রেসপফ্নী নহিন২ পরৈত ছী। হঁসৈত কান দাঁত দে২ াগত ছন ত সর্ঁ ভাঙা– রঁহিন হমবা দংত্তনী নাম ধ্যনে ছন। সরঁস ঁ বংগ কম ছন তঽ মাঁ ক শ্বাযা বাধক কহর্ঁ ছনৈ কতরোঁ সার্ন্ন নগৌতী প্রিযা তগও সবোজ সন উজ্জব নহিএ হোযতীহ। শ্বপনা রস্মা মে সরঁসে রেশী নম্বঁস ছনহ্ তয ঁ হমবা সর্ঁ দিন পছিনা রেঁচ পব রৈঁস২ পড় ৈত ছন। কহিযো কোনো প্রশ্নক জরার্ঁ নহিদ২ পরৈত ছনহুঁ। ঘব মে হমবা নেন নর জূতা শ্বরৈত ছন তঽ পহিনে সবোজে পহিবৈত ছন নর ডূ সে শ্বারঁযত২ পহিনে সবোজ পহিবএ। সাজ–শ্রৃংগাব মে হমবা কহিযো ৰুচি নহিবহন। স্কূনক রাঁদ জ২ন কানেজ মে প্ররেশ কযনহ্ তঽ সংগী সাথী সর্ঁ কহনক চেহবা কেহন স্বরেরঁগব ছৈ! তঽ হমবা রিশ্বাসে নহিভেন। নড়কা সর্ঁ সঁ হম সহমন বহৈত ছনহুঁ। দোসব রাঁত ওা জে সর্ঁ হমবা নজবিমে রাঁচ ছন। পতা নহিহমব কেহন দিমাগ ছন জে চৌরীস– পচীস রর্ষক হমবা রাঁচা সন র্ন্মাগত ছন। সময স ঁ পহিনে হম সিযান ভ২ গেন ছনহুঁ!

–বিজেকষ্ট! বিজেকষ্ট দেম ষ্টৈনী–হমব মন কহৈত ছন। হমব সপনা রাঁদনি গেন ছন শ্বা হম ২ ্রঁ চৈন স ঁ ওগ সপনা কে দে২ ৈত ছনহুঁ। ২ াসক২ সপনা ওহনে দে২ ৈত ছনহুঁ জকব রাস্তর মে শ্বভার ২ষ্টকৈত– ছন। শ্বসন মে হমবা শ্বর্ন্তমন মে এক শ্বস্ববাক্ষিত

নড়কী ছন জকবা এহনো খপন ৰাৰূজী বক্ষক ছনহ। হ্নকব জীৱন শৈনী সভ্টা হমবা নেন গৌবৱ ক ৰাত ছন। হম প্বৰুষক নির্মম পক্ষ নহিদেহনে ছনহ্ঁ কিযেক তহ হমব পিতা শাহ া–প্রশাহ া পসাবনে একটা ৱ়ষ্ট–বৃক্ষ ছনহ। তৈঁপ্রৱ্কে প্বৰুষ মে হম হ্নকে ছবি তকৈত ছনহ্ঁ। স্ববক্ষা হঁ, স্ববক্ষাক গপ্প তহ ছনৈহে জে হমবা ৰড়কা ভৈযা সঁ ৰচাৰঁএ। হমবা ও বাতি নহিৰিসবাগত খছি জহিযা ভাভী জী ৰঁছ্ব ৰিমাব ছনীহ খা সবোজ সূতৈত ছনহ্ঁ। ও বাতি মে সসাবিক হমবা পীঠ নগ সটি কহ পথ্সপথ্সাকহ ৰঁজৈত ছনাহ প্রিযা এ প্রিযা খা তকব ৰাঁদ হম সাঁস বোকি ভগৱান কে নাম নহ মনে মন ৱিনতী কবি হমবা ৰঁচা নিখ ভগৱান। ৰহ্ত দেব ধবি পীঠ পব কোনো কড় া বস্ত্ক বগড়ৰাক খন্বভব হোমএ কবেজ ধক–ধক কবৈত ছন। ফেব নগৈত ছন নসনস জকাঁ সমীজ মে চাদব মে। দাগ মাঁ ভাবে মে রিছাৱন ঝাউৈত কান চাদবি মে দাগ দেহ হমবা দিস তকৈত ছনীহ তহ হমবা হ্নকা দিস আঁহ উঁঠা কহ তাকি নহিহোগত ছন। একটা পাথব পব জীৱিত খাদমী খপনা কেঁ ধসৈত ছন। সৰ দিন এহন নহিহোগত ছনৈ হ্মদা তীন চাবি মাস মে কতেকো ৰেব এহন ভেনৈ। হম বাতি–বাতি ভবি ডবেঁ সূতি নহিপবৈত ছনহ্ঁ! ৰী.এ. ফাগনন কে পবীক্ষা ছন খা মোন একাগ্ৰ নহিভহ বহন ছন। কঁনেজ সঁ ঘব ঘ্ব ৰাক গম্ছা নহিহোগত ছন। সূবজ ডূৱিতে একটা দহশৈত ঘেব নৈত ছন। পতা নহিখাগ ভৈযাকতহ সূততা জঁ ফেব হমবে ৰুম মে..... ।'

এক বাতি সূতন ছনহ্ঁ ডবেঁ নিন্ন তহ নহিএ ভেন ছন কি ভৈযা জোব সঁ ৰিঠ্খা কটননি– হম উঁঠিকহ ভগনহ্ঁ

রঁবাঁডা দিস দাঔ মাঁক রিম্ভারন নীক নাগন থপন পনংগ কেব ডনলপ স ॅ। ভোব মে উঁঠনহ্ঁ তঽ দাঔ মাঁ কহলনি– র্ঁচী থারঁ হম চ্প্প নহিবহরঁ। থারঁ রঁহ্বানী কে থরএসে কহরৈন্হি।'
–নহিদাঔ মাঁ! থহ ॉ কেঁ হমব শপথ। দাঔ মাঁ। থহাঁ ককবো কিছ নহিকহরৈঁ। ঔ হমব কর্মক দোষ থছি। থারঁ হম ক্ষমাবী ছী কহাঁ? দ্ঃ২ থা ক্ষোভ স ॅ দাঔ মাঁ কবেজ পীঠৈ২ নগনীহ। থগ– রঁড়কা ঘবক দাঔ মাঁ রঁড়কা ঘবক রেঁঠৌক দ্২ স ॅ দ্২ ী ভঽ রঁস এতরেঁ রঁজনীহ– কেহন ক্ষকর্মী ছৈ থপনা মায রঁহিন কে নহিছোড়নক সে কতৌ মন্বষ হোগ ঔ তঽ সাক্ষাত বাক্ষস ছৈ এহন দেহ মে থাগি উঁঠনৈ তঽ কোঠা পব জাগত।'
ক্ষদা থারঁ হম রঁজরৈঁ। রাঁজ২ পড়ত। ক্ষদা কহরৈঁ ককবা? থাব ককবা কহরৈঁ উঁ বাক্ষস থায এতৈ তঽ কহরৈঁ। কী কহরৈঁ? হমবা নহিধ্। নির্নজ মানি জাযত। হমবে উঁনঠৈ গবদনি দরা দেত। থহি ঘব মে সবোজ ছৈ ওকবা কহাঁ
ধ্ রঁঐ ছৈ? হম এমবে শোষণ কিযেক কবৈত থহি? মাঁ ঠীকে কহৈত ছথি– হম রৌকী ছী। রেঁরকূহ ছী, থপ বোজক ছী .....।'
বাতি মে সাঢ়ে নৌ রঁজে ভৈযা রঁবাঁডা পব ঠাঢ় ভেল ।া গবেঠৈ পীরৈঁত ছনাহ থাব ক্যা নহিছনৈ। হম শান্তি পূর্বক ওগঠাম জা কঽ ঠাঢ় ভেলহ্ঁ।
–'ভৈযা।'
হমবা দিঁস তকৈত রঁজনাহ 'ওহ, থহাঁ।'
'হঁ, হম ছী। হম এ২নে উঁপব স ॅ ক্ষদিক থামেহলা কব২ জাগত ছী....' এতরাঁ রাঁজি হম একটৌ পৈব বেনিংগ

पव बहनहुँ ।
–'शेर्ट अप ! यू स्टूपिड गर्ल..... ।' आ ओ हमर हाथ पकड़ि नेनैन्हि ।
हम बोमछि कह रॅजनहुँ– हमर हाथ छोड़ू ।'
–'पहिने प्रामिस करू अहाँ कोनो एहन काज नहिकवरॅ ।'
'तह पहिने अहाँ प्रॉमिस करू जे.... ।'
हाँ, प्रॉमिस रॉबॅूजीक शपथ छन ।'
महा झंझारात के रॉद क शान्ति छन ।
आरॅ ओ दोरॅबा कहियो नहिछनैन्हि । ऐदा हमबा अपने सँ घृणा भह गेन । हं, ओ हमर उंपेक्षा करह नगनाग पहलीस नेन पाग नहिंदैत छनाह कोनो छोर्ट–छीन जरूवतो नेन तरसैत छनहुँ । २ैर आरॅ घर स्वरक्षित–र्बॅझागत छन ।
हमबा मोन नहिपडैए हमर दादी केहन छनीह ने कहनौ नानीक झँहकान याद अछि । हं, नानीक घरक स्मरण अछि रॅड़ा रॉजार मे हैरिसन रोड मे । हमसरॅ सान मे मात्रा चारि रॅेर नानी ओतह जागत छनहुँ । साओनक तीज मे । होनीक गनगौर मे वाहरी मे दिरानीक दोसर दिन । गनगौरक सिंधवा मे नानी ग्याबह रूपया दैत छनीह । भोजन मे तिरारी दुकानक समोसा, उंजवा रसगुल्ला कचौड़ी, आनूक रसदार, भरूआ पवोर आ छोहबाक – चटनी । दिरानी मे दिनवरुशै रॅवपहली, दही रॅड़ा, आनू मटैर के तवकारी, कोरीक भुजिया ।
माँ कोरिक फून कहनाकपर २ी ंझागत छनीह आ नानी तह किछ रॅजने चटै माँ के शिकायत करैत छनीह 'कस्तुरी ! तोहर रॅेटी रॅड्ड तर्कदैत छौ ? हम रिन्न

অপরোধ্ নহুঁ–নহুঁ ছোটকী নানীক ঘর মে জা কऽ ন্বকা জাগত ছনহুঁ। হমরা ছোটকী নানী ২ ুরঁ মানৈত ছনীহ। ক্ষদা মাঁ আ যক্ষনা মৌসী ছোটকী নানী কেঁ দেऽऽ নহিচাহিত ছনীহ। নহিজানি নানা দূটা র্য়াহ কযনে ছনাহ কী কোনো ও বহৈত ছনীহ। হঁ, মামা দূন্নূ নানী কেঁ এক বংগ আদব করৈত ছনথিন। কোনো ভেদভার নহি। মামা অপনো দূটা র্য়াহ কযনে ছনাহ। ছোটকী মামী মামা সঁ তীস রর্ষক ছোট ছনীহ। ছোটকী মামী কে কীনকऽ আনন গেন ছনৈন্হি। দ্রঁব–পাতবি ২ ুরঁ স্বন্দব পক্ষেশনরানী। ক্ষদা রঁড়কী মামী সন সম্মান নহিছনৈন্হি পবিরাব মে। রঁহ্ত দিনক রাঁদ এক দিন মামী হমরা মাঁ কেঁ কহৈত ছনথিন –অহাঁক ভাঙা হমরা কিযেক র্য়াহিকऽ অননিন জऽন পবিরাব মে ক্যা হমরা মন্বষ রুঁস্নিতে নহিঅছি! ২ ানি রঁচা জনমারঁऽ নেন র্য়াহ ভেন হমর! রঁচা কহাঁ হমরা অপন মাঁ রুঁস্নৈত অছি। কৈনাশি ত রঁচ সঁ রঁড়কীএ মাঁ নগ বহৈ'ছ, হ্নকে হাথে ২ াযত হ্নকে নগ সূতত। পৈধ্ ভেন তऽহমরা সংগ কতহ্ জযরাঁ মে নাজ নগৈত ছৈ। কহৈএ অহাঁ তऽ হমর ভাভী সন নগৈত ছী।

ক্ষন মিনা কऽ নেনপন মে হমরা ককরো প্যাব–নহিভেঁটৈন। একহি খূটা ছনৈ গড়ন একেঠাম চাহে দিন হোউঁ যা বাতি, জাড়ক মৌসম গর্মীক মৌসম হোউঁ যা রঁবসাতক, রিনা কোনা নোভ–নাভ কে দাঙা মাঁ দ্নাব করৈত ছনীহ হমর জক্ষবত ক ধ্যান বখৈত–ছনীহ। মোন নহিপড় ৈত অছি জে কহিযো ক্যা হমরা নেন খেনৌনা কিনকऽ অননে হোমব। হে দাঙা মাঁ সরঁ মংগন কেঁ কানী মংদীব জাগত ছনীহ ও হমরা নেন পেড় া, আ কোনো নে কোনো রস্তু অনৈত দনীহ। হম দাঙা মাঁ

কে খরিতে হ্নকা পকড়ি কহ পূছহ নগৈত ছনিঐন্হ– দাঙা মাঁ দেখাউঁ নে হমবা নেন কী খননহুঁ খছি। দাঙা মাঁ পেড় া বখনে ছী খা হমবা নেন চূড় ী খননহুঁ কী নহি ? পফীতা কহনে ছনহ্ খানি দেন। হঁ, দাঙা মাঁ প্রসাদ ককবো নহিদেরঁগ একোটা পেড় া নহিদেরঁ সবোজ কেঁ।

–‘নহি, রঁ্চী, হম ককবো নহিদেরঁগ।’

ঙা রাঁত–চিত্ত হোগতে বহৈত ছন তারঁত সবোজ খারি জাগত ছন। খা রঁ্ন্নী রিনা পূছনে মতনে মিঠাঙাক দোনা পব ঝপটা মাবৈত ছন। খা সবোজ পেড় া খাগও নৈত ছন খা মাঁ নগ জা কহ চ্গনিও কবৈত ছন। রঁস মাঁ ঝনকৈত রাঁজহ নগৈত ছনীহ– ‘এ চমেনিযা মায খহাঁ রঁজাবক সড়ন–গনন মিঠাঙা খোরৈঁত–ছিঐ রঁচা সভ কে। খা মোন খবারঁ হেতৈ তহ ?’ হঁ, হঁ, কানী মাযক প্রসাদ সঁ রঁচা রিমাব পড়ি জেতঙা ?

হম সবোজ দিস তকৈত কহৈ ছনিঐ– ‘খচড় ী কহী কে।’ দাঙা মাঁ ডঁটৈত রঁজৈত ছনীহ– ‘এক রঁ্চী এহন গাবি কতহ সিখনহ্ ? রঁহ্ত খবারঁ রাঁত ছৈ নহিরাঁজি এহন রাঁত।’

–‘তহ কহু খহাঁ দেনিঐ কিযে সবোজ কেঁ প্রসাদ।’

–‘খছা খারঁ নহিদেরৈঁ। উঁহ্ফ হো ত রেঁটিএ ছৈ।’

নহি, দাঙা মাঁ খহাঁকি রেঁটী হম ছী খাব কেযো নহি। দাঙা মাঁ ক গবদনি পকড়ি ক কোবা মে রেঁসিকহ কহৈত ছনিঐ– –দাঙা হমবা তহ সরঁ কহৈএ’ ঝন্না মাঙা, কন্নামাঙা, খাযী খাযী, দাঙা মাঁ কী রেঁটী খাযী।’ হমবা ঘব মে ত্তকরঁন্দী কবরাঁ মে ছোটকা ভৈযা উঁস্তাদ ছনাহ। ভৈযা, দীদী সরঁ হমবা খিসিযরৈঁত ছন।

ग तँ दाइ भऽ गेलै दाइ माँ क संग खाइत अछि। ठीके हम कतबो खा-पी लैत छलहुँ तइओ जाबत दाइ माँक संग नहि खाइत छलहुँ ताबत मोन नहि भरैत छल। नौकर-चाकर लेल फराक सबसोक तेल मे नहसून-पिआज बना तरकारी आ मसुरिक दालि बनैत छलै। दाइ माँ जखन खाइत छल पहिने हमरा भात-दालि सानि कऽ खुआ दैत छल तकर बाद अपने खाइत छल। भरि घरक लोक खा लैत छलै तखन दाइ नौकर बरांडा पर बैसकऽ खाइत छलै। कहियो-कऽ दाइ माँक थारी मे तरकारी नहि बचैत छलै भात-दालि आ हरियर मिरचाइ पिआज संग खाइत छल। हम पूछिऐ- 'दाइ माँ तरकारी नहि छै ?'
तँ कहैत छल- 'हरिया सब हँसोथि लेलकै।'
-अहाँ बोकानिऐ किएक नहि ?'
-'की हेतै' आइ हम बिना तरकारिए के खा लेब।'
-'अच्छा, आइ आबऽ दियौन्ह बाबूजी केँ, हम कहि देबैन्हि।'
-'नहि बुची! एकदम नहि। ई छोट छीन बात पुरुष केँ कान मे नहि दी।'
ई दाइ माँक ट्रेनिंगक कमाल छलै जे हमरा जीवन मे क्षुद्र लोभ, लाभ दिस ध्यान नहि गेल। के हमरा की देलक आ हमरा सँ बदला मे की लेलक तकर हिसाब नहि कयलहुँ। दाइ माँ-कहियो लेन-देन के हिसाब कहाँ कयलनि। दाइ-माँ जहिया गाम सँ अबैत छलहि तँ हुनका पोटरी मे रंग-बिरंगक खेलौना, जरीक चोटी, जौ के सतुआ आब कतेक वस्तु हमरा लेल अनैत छलीह। माँ जखन देखैत छलीह कपड़ाक बनल गुड़िया माटिक सुग्गा मैना तँ हमरा पर हँसैत

छलीह। ऊँघऽटे सन भऽ गेलीह आ खेलतीह ग्वड़ि या सँ। हँ, दस बर्षक उम्र मे हम ओबत बनि गेलहुँ। तथापि कोनो कोन मे एखनहुँ नेनपन छल हम ग्वड़ि या लऽ कऽ खेलाइत छलहुँ दाइ माँक आनन जबीरला चोटि लगाकऽ खूब प्रसन्न होइत छलहुँ। आ दाइ माँ जे सत्ताआ। अलैत छलीह से तऽ ककरो पता लगिते नहिछलै। दाइ माँ चुपचाप लबकाकऽ खुआ दैत छलीह। –हम कहैत छलिए –'दाइ आब सत्तु दिअ ने।' तऽ कहैत छलीह– 'नहिबुँची एके दिन बेशी खा लेब तऽ खबाबी करत, काल्हि फेब देब।' दाइ माँ क बेंटी चमेलिया हमबे ओत आबि गेल छल म्हदा ओ अलग कम मे बहैत छल हमबा–सब संग नहि। ओकब बोखाब उतबि गेल छलै। म्हदा हमबा माँ के शक होइत छलैन्हि कोनो–छतहा बोग छै तेँ हमबा सबके ओकबा लग नहिजाय दैत छलीह। म्हदा हम कहाँ मानऽ बाली छलहुँ। दाइ माँ हमबे काबण घब नहिजाइत छलीह तऽ चमेलिया केँ अहिठाम लऽ अयलीह। तेँ हम दाइ माँक संग चमेलियाक कोठबी मे– जाइत छलहुँ। माँ–बेंटीक बात सुनैत छलहुँ। बेशी काल चमेलिया माँ के देखि कनैते बहैत छल। हमबा ओकब कानब नहिनीक लागय। हं, चमेलिया कपड़ाक खूब सुन्दब ग्वड़ि या बनबैत छल। सुबाल उज्जब कपड़ा ाल लऽक मूँह–बनबैत छल फेब ओग मे एगया भबैत छल।

–काबी सूत सँ आँखि बनाबए लाल सूत सँ ठोब आ बिन्दी बनबैत छल। म्हँह के धड़ बनाबय कऽ ठुसि ठुसि कऽ छाती बनाबय पैब बनबय तऽ दाइ माँ के देखाकऽ पूछैत छलै– 'देख तऽ माय ठीक बनल की नहि ?'

जखन कखनौ चमेलिया जोर सँ हँसैत छलै तँ दाआ माँ डँटैत छलथिन- 'एना जोर-जोर सँ-किएक हँसैत छेँ। आराम करह नहि त फेर रिमाव पड़तौ तँ हम कतौके नहि ल जेबौ!' हम अपन गुड़िया नइ कइ नीचाँ खेलइ गेलहुँ। हमरा देखलक गुड़िया नेने तँ सबाज अपन रंगी-बिरंगी गुड़िया नइ कइ आयल। नीनू अपन रेंरी डॉल अनलक जकरा हाथ मे एकटा शीशी छलै। नीनूक गुड़िया जखन शीशी सँ पानि पीबैत छलै तँ पेशाब करै आ सब हँसैत छलै। ओ दूनू गुड़िया रोनूजीक मित्रा ओतानरी अनने छलै। ओ देखने छल हमरा आ सबोज कें कदा जहिया ओ-गुड़िया नइ कइ आयल तहिया नीनू नानी घर सँ आनि गेल छल। तँ माँ रेंरी डॉल नीनू कें देलथिन आ रंगी-बिरंगी सबोजमपटि नेनकै। माँ कहियो देलथिन दूनू रहिन मिल कइ खेला तखन हम दाआ माँ के कोरा मे रैंसकइ रड्डु कननहुँ। खैर, आर हमरा नर-नर गुड़िया रना कइ देरह कहलक- 'हम कानीमाय के किबिया आ कइ कहैत छी- 'अहाँ के छोड़ि हम ककरो गुड़िया रना कइ नहि देबौ।'

एक दिन चमेलियाक रनायल गुड़िया नइ कइ हम दाआ माँक संग हुनकर संगी खेदबराक माय के घर गेलहुँ। हमर गुड़िया देख कइ खेदबरा रड्डु खुशि भेल। ओ हमरा कहलक हम दूनू गोटे गुड़ियाक ब्याह करब। आर कहलै चमेलिया के कनि नम्हर गुड़िया रनाबए आ ओकरा घाघरा पहिरा देतै।

-हमरा मोन पड़ल सन्ना दीदी ब्याह से घाघरा पहिरने छलीह। आ माँ क भाबी भेलकम घाघरा त चर्चे नहि। ओग मे असली मोती टाँकल छलै। माँ के रड़का-

রঁড়কা রঁক্সা মে কতেকো বংগ-রিবংগক পোশাক ছনৈন্হি। ভাবী-ভবকম জবদোজীক কাজ কযন ঘাঘবা, ওঢ়নী খসনী জবীক কাজ কযন রঁনাবসী সাড় ী। ক্ষদা মাঁ কেঁ ভাবী সাড় ী নহিসোহাগত ছনৈন্হি। কহিযোকান খপন খতীতক চিন্তা নঽ কঽ সন্না দীদী সংগ রঁতিখাগত ছনীহ খাবে ও জমানা ছনৈ ভাবী-ভবকম ঘাঘবা পহিব্ধ, রোঁগ্না রাঁন্হূ রঁড়কী টৌক ওঢ়নী ওঢ়ন্ন। হাথ মে চূড় া, পৈব মে পাযন। হমব দাদবী তেহন রেষ রঁনা দৈত ছনীহ জে কী কহিযৌ। খা ভোবে চাবিএ রঁজে উঁঠি কঽ দাদী খা তোহব কাকী জঁত পব রৈঁস জাগত ছনথ্ন আঁটা পীসঽ। জঁত পিসকান জঁতসাব গীতো গারঁথি।

নানী কহিযো ঘাঘবা নহিপহিবৈত ছনীহ। মাঁ ক নৈহব মে সরঁ বংগবেজক বাঁগন ঢাকাক মহীন মনমন ক সাবী কঢ় াগ্ত কযন পহিবৈত ছনৈন্হি। নম্বাঁ ক্ষবতা জকাঁ রঁনাউঁজ। তেঁ মাঁ কে ঘাঘবা ফূহড় ড্রেস রঁ্মাগত ছনৈন্হি। হঁ, কড়কী মে মাঁ খপনা এক-এক ঘাঘবা সঁ দস-দস কিনো চাঁদী-নিকানি কঽ ওকব থাবী, রাঁটী গিনাস রঁনরাঁকঽ রঁড়কী দীদীক রেঁটীক রঁ্যাহ মে পঠৌনে ছনথিন।

হঁ, তঽ হম চমেনিযা কে কহনিঐ- একটা খূরঁ স্বন্দব খা নমহব গ্বড়ী যা রঁনা দে ওকবা ঘাঘবা পহিবা দিহে। ঠাবহ ভঽ সকয সে ধ্যান বথিহ নহিতঽ 'রব' গনা মে রবমানা কোনা পহিবেতৈ।'

চমেনিযা কে গু স্বনি কঽ ছগ্বন্তা ভঽ গেনৈ। ঠাবহ হোমঽ রনা গ্বড়ী যা কোনা রঁনাওত। ওনা সবোজ খা নীনূক গ্বড়ী যা তঽ চনিতো ছৈ ক্ষদা ও রিনাযতী গ্বড়ী যা ছৈ।

–তঽ কী দেসী গ্বড়া যা ব্ল্যাহ মে ববমান কান ঠাঢ় নহিভঽ সকৈ'ছ ? দ্নিযাঁ ভবিকে উকেঁঠা হমবা খাবাজ মে ছন। ফেব হম চমেনিযা কঁ কহনিঐ– 'স্বনৈ ছঁ হম খপন গ্বড়া যাক ব্ল্যাহ খেদববাঁক গ্বড্ডা সঁ পক্কা কযনহুঁ খছি এহি শিববাতি কঁ ব্ল্যাহ হেতৈ।'
চমেনিযা মূঁহ মে আঁচব ধঽ হঁসৈত বাঁজন– উফ খেদববা বহ্ কঁ ব্ল্যাহ মে চঢ় াযত কী ? ওকবা ত একটা চৌখন্নী টা নহিছৈ।'
–'হঁ চমেনিযা, ঞ ত হম সোচবেঁ নহিকযনহুঁ! খাবঁ কোন উপায কব্দ ? এক বেঁব হঁ, কহিকঽ খাবঁ নহিকোনা কহবৈঁ ? '
'খছা ছোড়ঽ জেহন গ্বড়া যাক ভাগ।' –'তঽ গ্বড়া যা বঁনি জযতৈ নে ? '
'হঁ, খগ শের্ত পব জে খহাঁ বেঁব–বেঁব উফপব নহিখাউ হমবা সময ভেঁটৈত ত নীক গ্বড়া যা বঁনত।'
–'কিযে চমেনিযা হম কোনো তোবা তঁগ কবৈত ছিঔ ? '
–'নহিসে বাঁত নহিছৈ। খসন মে হমবা ধূত বনা বিমাবী খছি জঁ খহাঁ পটি জাযত তঽ খহুঁ বিমাব পড়া জাযবঁ।'
–'ধূতহা বোগ ছৌ তোবা ? '
ফেব মোন পড়ন সত্তু কহৈত খছি। বাধা মাঁ কে কহৈত ছনৈন্হি চমেনিযাক বঁত্তন খনগ বখবাঁউ। ঞ স্বনি হমাব দাঞা মাঁ বঁড় া কান ধবি কনৈত বহনীহ।
চমেনিযা সত্তু গ্বড়া যা বঁনা দেনক। জবীক ঘাঘবা চোনী পহিবনে ঘোঘ তননে গ্বড়া যা ঠাঢ় ছন। বঁড্ডু স্বন্দব নগৈত ছন দেখঽ মে গ্বড়া যা। পাতব ডাঁব– তাহি মে মোতীক ডবকস। খপূর্ব! হম চমেনিযাক পকড়া হ্নসৈত কহনিঐ– 'সত্তু চমেনিযা তূ– বঁড্ডু

গ্বণমংতী ছেঁ।'
–'চমেনিযা তোবা কতেক রেঁব কহনিযৌ রাঁত কিযে নে র্‌ন্নৈত ছেঁ ? ফেব দাঙা মাঁ হমবা দিস তকৈত রঁজনীহ– র্‌চী চমেনিযাক সংগ এনা সঠৈন বহ ছী থা রহ্‌বানীক কান মে ঙা রাঁত পড়তৈন্হি তঽ হমবা কতেক গংজ্জন কবতীহ ?
–দাঙা মাঁ হম জাগত ছী– খেদবরাঁ কে কহঽ ও থপন গ্বড্ডা কে নঽ এতৈ।'
হম, চমেনিযা থা দাঙা মাঁ ছতরনা কোঠবী মে রৈঁসন রঁতিথাগত ছনহুঁ দোপহব ছনৈ তীন রজৈত হেতৈ।
'দাঙা মাঁ হম খেদবরাঁ কে খায নেন কী দেরৈঁ ?' 'র্‌চী, সত্তথা ছৈ নে।'
হম দাঙা মাঁক হাথ ধযনে সীঢ় ী সঁ উঁতবনহুঁ। সড়ক পাব ক খেদবরাঁক মায নগ পহুঁচনহুঁ। দাঙা মাঁ ওকবা সংগ রঁতিথায নাগন। খেদবরাঁ গ্বন্নী–উঁডা খেনাগত ছনৈ' হম শোব পাড়নিঐ।
খেদবরাঁ দৌড়ন থাযন। হম পূছনিঐ 'তূ থপনা–গ্বড্ডাক র্‌যাহ হমবা গ্বড় যা সে কবরেঁ ?' খেদবরাঁ কেঁ একটা রিনাযতী প্লাস্টিক গ্বড্ডা ছনৈ কতা কূড় া মে ভেঁটৈন ছনৈ। খেদবরাঁ খ্‌শি ভঽ রাঁজন, হঁ হম থপনা গ্বড্ডাক র্‌যাহকবরঁ। কহকহিযা ?'
'এখনে।' দাঙা মাঁ চনূ।
–'এ র্‌চী কনি সাঁস নেরঁঽ দিথ।'
দাঙা মাঁ ফেব রঁতিযান মে নীন ভঽ গেনীহ। খেদবরাঁক মাঁ হ্নকা হাথ মে হ্ক্কা ধবা দেনকৈন্হি। হম খেদবরাঁ কে কহনিঐ– 'চন হমবা গ্বড় যা কে দেখঽ।'
খেদবরাঁ হমবা সংগ থাযন। পৈব দারি নহুঁ–নহুঁ সীঢ় ী– পব চঢ়নহুঁ। গ্বড় যা ওহিনা সজন–ধজন ঠাঢ় ছন

খেদবরা ক্ষথু ভ২ ওকবা দেখতে বহি গেল।
'রহ্ত স্বন্দব দৈ গ্বড়া যা একবা হম রঢ়া যঁা সঁ বখরৈ' খেদবরা রাজল। তারত খারি গেল ব্র্ন্নী।
ব্র্ন্নী কে দেখতে হম গ্বড়া যা কে খপনা কোবা মে ন্বকা লেলহুঁ।
—ও জিদ্দ কব২ লাগল দেখা কী ছৈ হমবা দেখা দে...ব্র্ন্নী কে ছীনাঝপটী কবৈত দেখ চমেলিযা কহলক প্রিযা, দেখা দিঔ লে রবাতী লেল ত২ লোক চালীলে। তারত সবোজ খা নীনূ দূলে পহুঁচল।
—'কেহল স্বন্দব গ্বড়া যা ছৈ খবে ঙা ত ঠাঢ় ভ২ জাগ ছৈ বাহ!' কহৈত গ্বড়া যাক ঘাঘবা উঠা ক২ দেখ২ লাগল।
হম চিচিএলহুঁ ছোড় হমবা গ্বড়া যা কে তূ সভ কেহল রেশবম ছৈ?'
ক্ষদা হমব রাত কে স্বলৈত। নীনূ চহকল–দেখহী– সবোজ ঙা গ্বড়া যাক রাসিক খপচীক পৈব রলল ছৈ। তীনূ মিল ক২ গ্বড়া যা ল২ হঁসৈত লাবা লগার২ লাগল প্রিযাক গ্বড়া যা ক জয, জয।
হম কলৈত নীচঁা মে ওঁঘবাএ লগলহুঁ। খেদবরা ভাগি গেল ছল। সবোজ, নীনূ খা ব্র্ন্নীক সংগ–সংগ খগ জ্নূস মে সাঁঝিক২ খেল২ বলা খাব ধিযা–প্বতা সামিল ভ২ গেলৈ। সব মিলক২ গ্বড়া যাক তহস–লহস কব২ লাগল রাসিক খপচী লিকালি দেলকৈ খা জোব জোব সঁ লাবা লগৌলক প্রিযাক রচী, রঁাসিক খপচী...তকববাদ ঘবক পৈঘ লোক তালা মাবলাগ শ্বরু কযল। দীদী মাঁ কে কহলথিল: মাঁ প্রিযাক র্যাহ খেদবরা সঁ ক২ দহী ভবি দিল গোগঠা ঠোকৈত বহতৈ।'
শাযদ ঙা গপ্প রাব্রূজী স্বলি গেলথিল। হবিযা কে

পূছনথিন ত ও সভটা বৃতাঁত জতবা ও জনৈত ছল কহল কৈন্হি। বাবূজীক ফবমান জাবী ভেল– 'হবিযা চমেনিযাক মাঁ কে কহি দহী প্রিযা কে খপনা সংগ জতঽ ততঽ নহিনঽ জাঙ। ওগ বাতি ঢাঙ মাঁ খা হম দূনূ বভ্ভ কননহুঁ। হম হ্নকব নোব পোছৈত ছনহ্ খা ও হমব। হ্চ্কৈত দাঙ মাঁ বজনহি– 'ব্চী গবীবী সব সে বড়কা খভিশাপ ছৈ।' হঁ, দাঙ মাঁ, খাব হম কহিও গ্বড়্ যাক ব্যাহক চর্চা নহিকবব। বহ্ত দিন ধবি ছোটকা ভৈযা খা দীদী সব হমবা খেদববাক নামনঽ খোঁঝবৈত ছল। খেদববা গোগঠা ঠোকঽ বানী গবীব মহিনাক বেটা ছনৈ খা হম মহল মে বহঽ বানী বড়কা ঘবক বেটী! হ্মদা বড়কা ঘব ক বেটি বহিতহুঁ হমবা নগ কহাঁ বিনাযতী বঁকী–টঁকী গ্বড়্ যা ছল। ককবা হমবা স্বধি ছনৈ জে হমবা নেন খেনৌনা কিনৈত! হমবা তঽ দাঙ মাঁ ক– গেঠবী মে ভেঁটৈত ছল খেনৌনা। চমেনিযা বনাকঽ দৈত ছল গ্বড়্ যা। ওকব বাদ তঽ হম গ্বড়্ যা খেননাঙএ বিসবি গেনহুঁ। হম জখন সবোজ খ নীনূক গ্বড়্ যা দেখৈত ছনহ্ তখন মোন কানি জাএ। দাঙ মাঁ ফেব কহিযো হমবা খেদববাক ঘব নহিনঽ গেনীহ। দাঙ মাঁ হমব দ্ঃখ ব্নৈত ছনীহ হ্মদা ও কী কঽ সকৈত ছনীহ। কিধ্ দিনক বাদ সঁ বাবূজী বিদা ভঽ গেনাহ।

একটা এহন সময খাযন জহিযা হমবা দাঙ মাঁ খা খপন স্তবক বীচক দূবীক পতা চনন। গ হো–ব্ঝবা মে খাযন জে দাঙ মাঁ খা হমবা মাঁ ক সংস্কাব খা তৌব তবীকা মে জমীন খাসমানক ফর্ক ছৈ। হমব মনক বহ্ত প্রশ্ন খন্বত্তবিত ছল ককবো নগ জকব উত্তব নহিছনৈ। খাব হম পৈঘ ভঽ গেন ছনহ্ বী.এ. পাস

ভ২ গেনহুঁ। দাঔ মা কে আঁখি মে মোতিযা রিঁদ পাকি গেনৌন্হি, ড◌ॉব ঝ্কি গেনৌন্হি। খার কোনো কাজ কযন–নহিহোগত ছনৌন্হি। কোনো নে কোনো দাঔ নৌকব হ্নকা খিসিযরৈত বহৈত ছৈন্হি খা ও গাবি পঢ়ৈত বহৈ ছথিন। হ্নকা রৈসহ ঔঠহ মে কণ্ঠ ছনেন্হি কেহিযো ঠেহ্না মে দর্দ হোগত ছনৌন্হি কহিযো ড◌ॉব মে দর্দ। এক–এক কহ সভঠা দ◌ॉত টুটি গেন ছনৌন্হি। খার দাঔ মে দানি মে বোঠী গ্ববিকহ খাগত ছনীহ। মা রিনা কিছু কহনে–স্বনে খপনা কাজক রাস্তু হ্রঞ্জাকেঁ বাখি নেনে ছনীহ। হ্রঞ্জা এখন জরান ছন চাবি নোকক কাজ এসগব কবহ রানী খূর বিষ্ঠ প্বষ্ঠ।

কোনো নে কোনো রাত পব মা কেঁ দাঔ মা সঁ বোজ ঝগড়া হোগত ছৌন্হি। দাঔ মা হমবা ক◌ॉনেজ স◌ॅ ঘ্বৈত কান–নীচ◌ॉ গেঠ পব রৈসন বহৈত ছথি। হ্নকা খগন–রগন দবরান, ড্রাগরব, রগন মে কাজ কবহ রানী দাঔ সভক জমঘঠ নাগতন বহৈত ছৈ। দাঔ মাঁ রিড়ী পীরৈত রড়রড়াগত বহৈত ছথি–খবে জারত মানিক ছনাহ তারত গবীর–গ্ববরাক খ্যান বখৈত ছনাহ ও মন্বষ্য নহি দেরাত ছনাহ। হ্নকব পবতব কে কবত। খার নে ও বাজা নে ও কবাহ।
হমবা দেখিনেতে হ্নসিকহ কহৈত ছনীহ। খবে, খারি গেন হমব রেঠী। হিনকে ঝাঁহ দেখিকহ এতহ ছী নহিতহ এত কিযেকে বহিতহুঁ। হম খনাযাসখপনা কে খপবাধী বুঝৈত ছনহুঁ। দাঔ মাঁক ভরিষ্য একদম খন্ধকাবমধ নগৈত ছন। শাযদ খাঔ ফেব মা দাঔমা মে কহাস্বনী ভেন হেতৈন্হি। খার হম নেনা নহিছী মা

क दर्द बुझबाक लेल नहिं छन्हि। जेहन छथि जे छथि हमर जननी। जँ माँ स्मितरानी नहि रहितथि तँ काका सभत तँ कहियो ने घर के बर्बाद कयने रहतथि। एक दिन संवेदना छल निःस्वार्थ स्नेह दोसर हिस परिवारक प्रतिष्ठा ऊँचा रखब-बाँट गोनक रक्षा लेल माँ संघर्षशील छलीह। माँ के कोन सुख भेटलैन्हि ? एक-एक पाइ जोड़िकऽ परिवार चलौलनि चारि-चारिटा बेटीक ब्याह कयलनि। की हुनका नहि बुझल छलैन्हि भैयाक चालि-चलन, हुनकर बदमासी ? ओ सब जनैत छलथिन मुदा विवश छलीह-किछु कऽ नहि सकैत छलीह। सदतिकाल बजैत छलीह आमदनि थोड़ खरचा अनन्त। एकबेर हम कहने छलिऐन्ह- माँ, एतेक नौकर चाकर के राखबाक कोन जरूरी छै-समटा पाइ तँ एकरे सभ पर लुटा जाइत छै ....

तँ कहने छलीह-सबसे पहिने तू अपना दाइ माँ के गाँरा पठा। अपने जे खाय- पीबए तहि लेल कोनो मनाहीनहिछै मुदा भोज-भंडारा करत से नहि चलतऽ बाँना छै। रोज एकटा गाम सँ क्यो ने क्यो अबिते रहैत छै। एखने एक डेकची मे भरिकऽ नीबूक शरबत बना कऽ लेनेजाइत छल लैकेनिऐ जे एतेक शरबत की हेतै तऽ डेगची पटकि कऽ भागि गेल। की सभ ने बाजल .... हमर मेहमान आयत तऽ ओकर खाय-पीअऽ लेल नहिदेबऽ ?

भाभीजी कहलनि-'बौआ, आइ दुपहरे सँ नीचे मे बैसल अछि जखन सँ माँ लैकेनथिन। पूरा मोहल्लाक दाइ-नौकर घेरने बैह छै ओ समक नीडर अछि। ओकरा अहीं बजा कऽ आनू'

सब जनै छै-हमरे बजौने ओ ऊपर आयत। आइ

দাঙা মাঁক মন ৰঁড়্ড ব্যথিত ছনৌ। ৰঁড় ী কানধবি কনৈত বহলীহ। খাৰঁ হমবা হ্নকব কানৰঁ –বৰীজৰ ৰঁদাস্তি নহিহোগত খছি। ঘব মেঁ খহিনা হবদম তনাৰ ৰঁনন বহৈত ছৈ। ৰঁড়কী ভাভী ৰঁহ্ত দিন সে ৰীমাব ছথিন। মাঁ পানি জকাঁ পাঙা ৰঁহা বহন ছথি কান্হি ক্যাঁ কহৈনহিজে ঠীক সে গনাজ নহিভেনৌ। ভাভী সাত ৰঁবসক ৰেঁটাক নিহাৰৈত ডাকটৰ সে পূছনথিন ‘হম স্বস্থ ভঽ সকৈ ছী ডাকটৰ সাহেৰঁ? মাঁ হ্নকব ৰাঁত স্বনি খপনা কম মে জা কঽ কানঽ নগনীহ।
ৰাৰঁজী গেনাক ৰাঁদ খৰঁ কনি বাস্তা পব সসবন ছন পবিৰাবক গাড় ী। সোচৈত ছনীহ মাঁ খৰঁ কহ্না সবোজক ৰ্যাহ কঽ নেৰঁ। খা খৰঁ ঙা খাহত ৰেঁটাক ঘব ঁউজড় া বহন ছৈন্হি। হম ওঙা বাতি দাঙা মাঁ সে ৰাঁত কযনহুঁ। ‘এ ৰ্চী হম তঽ খাহীক হ্মঁহ দেখিকঽ ছী–খগ ঘব মে। হম তঽ কহিযা নে চনি গেন বহিতহুঁ খপনা গাম। খগৰেঁব তঽ হমবা ছেদী কহনক তোহব ৰেঁটা খাৰঁ কমাগত ছৌ। হ্মদা ৰ্চী খহাঁ তঽ হমব জিম্মেদাবী ছী। খহাঁক ৰঁযাহ ভঽ জাএ তঽ হম ৰূঁক্ষৰঁ গংগা নহা নেনহুঁ।
দাঙা মাঁ ঁউহহাঁ কান খোনিকঽ স্বনি নিখ–‘হম এখন ৰ্যাহ নাহিকবৰঁ। খা খহাঁকে খাৰঁ কাজ কযন নহিহোগছ। খাৰঁ ক্যাঁ খহাঁ সংগ নীক ৰাঁত ব্যবহাব নহিকৰৈছ।’
‘হ্মদা হম ঁউহহাঁকে ছেড় ি কঽ কোনা জাউঁ? বাক্ষস ………. ?’
‘দাঙা মাঁ খহাঁ চিন্তা নহিকৰু। খৰঁ ভৈযা হমবা সংগ কিছু নহিকঽ সকৈছ।’
‘সে কোনা ৰ্ক্ষিত ছিঐ........ ?’

‘হম কড় া চেতারানী দ২ দেনিঐ। ’
‘খবে খাবঁ ধ্মকী দেনা সঁ কী। ওঁবত কে জিনগী জঁ একরেঁব রঁবরাঁহ ভেন ত২ সরঁ খতম। ’
‘দাঙা মাঁ খহাঁ কোন যগ কে রাঁত ক২ বহন ছী ? ’
‘ত২ খগ যগ মে ঁ কী হোগ ছৈ খহাঁক খংগ্রজীক কিতাবঁ মে কী নিখন খছি। ’
‘দাঙা মাঁ হম খহাঁ কে কোনা ব্ঁক্ষাডঁ। খচ ঙা কগনে জে খহাঁ নোকবী নহিকবিতহুঁ ত২ রাঁন– রঁচাক কোন হান হোগত সরঁসে পহিনে ওঁবত কে খপনা পৈব পব ঠাঢ় হোম২ চাহী ’ স্বারনখন র্যাহ সে রেঁশী জরুবী ছৈ। ’
খবে হম কোনো খুশী সে নৌকবী কযনহুঁ। খাঙা খহাঁ ঁক রাঁবূঁজী বহিতথি ত২ কহিযা নে খহাঁক র্যাহ মেন বহৈত। এখন ধবি ত২ হম নাতিক ঝঁহ দেখনে বহিতহুঁ ! ’

দাঙা মাঁ কে সমক্ষেনাঙা খসম্ভব ছন। রঁহস সে কোনা ফাযদা নাহিতখন হম একটা কাজ কযজহুঁ খপনা পাকেঠ মনী সে কিছু ঠকা হ্নকা দ২ হৈত ছনিঐন্হি ঙা কহি জে খহাঁক মেহমান খাবঁয যা ধ্রক নোক ত২ রাঁজাব সঁ মংগাক২ নাস্তা ভোজন কবা দেরঁঙা। ককবোসে রঁকঝক নাহিকবরঁ। পবীক্ষাক রাঁদ ভেন গর্মী ছটী০। হমবা ছটী০ক সময হবদম রোঁঝিন নগৈত ছন। এক দিনক ছটী০ বরিযোঁ কে তনার রঁঢ়া জাগত খছি। ছটী০ক দিন মাঁক সখতী রঁঢ়া জাগত ছৈন্হি।
দীদী কে হ্কুম স্বনা দৈত ছথিন–ঠূনূ ধৈড় া কে কাজ ধংধ সিখা। ’

ঙা গপ্প স্কূনে দিন সে স্বনি বহন ছী। কাজ–

ध्ंधक मतनरँ चाणव दानि रीछनाओ बाओ जमाएन, जोव मबीच थ्हिन सभके साफ क२ स्वखाउं। माँ थ्ाबामक्र्सी पव रैसैत छनीह थ्ा ह्नका सोमा मे हम, सवोज, दून् भाभी थ्ा दीदी काज कबैत छनह्।

माँ कोन माष्टिक रँनन छनीह से नहिजानि। पता नहिकोन शाप-पाप के ढ़ । बहन छनीह। थ्ाए एतेक समय रीतनो पव सचाओ सँ आँखि ऋनरँ कठिन नगै'छ। थ्सन मे हम माँ क स्वबचित नवक कैँ ह कहियो स्वीकावि नहिपयनहुँ। एकरैब जाड़ मे रँह्त सर्दी पड़न छनै माँ एक सौ कम्बँन मंगा क२ गबीरँ के रँ्टैननि थ्ा ह्कूम भेन' हम सभ राँजि-कस्तुबी देरीक जय।' 'रँाज जोव सँ राँज। ए नछमनियर्ाँ, हबिया, सीताबाम एकबा सभकैँ कहियै हम जगदम्बाँक थ्रतार छी। हमव राँन-रँच् ्या हमव पूजा कबैत थ्छि।'

मन मे भेन कहराँक जे माँ थ्हाँ ओ नाटैक छोड़् प्रीज देरि ज्नि रँनू। साधावण नोक जकर्ाँ ब्यरहाव करू। कहियो कान कतह् जाउं घूमू पिफरू।' ऋदा से कहाँ राँजि भेन। एक-एक क२ मानरीय प्याव-ब्यरहावक समस्त द्वाव ओ रँद क२ नेनैन्हि। ओ कथनौ नीचाँ मे नहिरैसैत छनीह। ह्नक कहरँ छनैन्हि डाक्टैव नीक स् मार्नियर्ाँक थ्ापबेशन नहिकयनक पैव क एकटौ नस कटि गेन थ्छि। हनाँकि डाक्रँ एक्रँ केक्रँ सेन थ्ाए राँत कैँ नहिस्वीकाबैत छनाह। ओ कतह् जाएतो छनीह त२ गाड़ीक डिक्की मे ह्नकव क्र्सी जाएत छनैन्हि। दू टौ नौकव ह्नका रँड़का पीढ़ी पव रैसाक२ उंताबैत छनैन्ह। एकटौ थ्ाया थ्ा दून् भाभी मे क्या एकटौ संग जाएत छनथिन। ओना त२ ओ कहियो कतह् जाएते नहिछनीह कोनोकाज

পবোজন মে নৈহব যা দীদীক সাস্বব কাকা–কাকীক ঘব তহ এনাগ জেনাগ বঁদে ভহ গেনৈ ছন। হঁ জ কোনো ঘব মে পেবশানী হোগ যা ক্যা রীমাব পড়ৈত ছনৈতহ হ্নকা বঁড়ড পক্ষ্তী ভহ জাগত ছনৈহ্নি।

খপনা দেহোক হোশ নহিবহৈত ছৈহ্নি। ক্ষদা সবঁ ভহ গেনাক বাঁদ খপনা ঢগযবাঁক হতাশ ভাব মন মস্তিষ্ক কেঁ জকড়া নৈত ছৈহ্নি। স্বার্থী নোকক চনাকী সঁ মর্মাহত ভহ জাগত ছথি। হ্নকব গ মনোভাব দিনোদিন ক্ষখব ভেন জাগত ছৈহ্নি দীদী যো সবঁ বুঁঝি গেনথিন। মাঁ দ্ঃখী ছনীহ খপন সন্তানক স্বার্থী স্বভাব সঁ, খাপসী হোড়, জনন খা গুর্ষ্যা সঁ দ্খী ছনীহ ঘবক সম্পত্তি পব বঁড়কা ভৈযাক কজ্ঞা সঁ।

এক দিন কাঁনেজ সঁ ঘ্ববনহ্ঁ তহ দেখনিএ ছোঁটকী ভাভী মাঁকে উঁজবা সাবীক বক্রফ্ কবৈত ছনীহ। হমবা ক্ষঁহ সঁ বঁহবাযন 'ভাভী খহাঁ কিযেক এতেক মেহনত কবৈত ছী। দাগু মাঁ খপনে সীবঁ নেতৈ।'

ভাভী গ্বস্ম ছনীহ মাঁ হমব বাঁত স্বনিতে নোহদিকহ বঁজনীহ 'সৌ–সৌ ৰুপযাক ঢ় াকাক মহীন সাড় ী তোবা দাগু মাঁ কে দহ দিছি। পাগ কতৌ গাছ মে ফড়ৈত ছৈ? ফাঁটন ছৈতহ কী হেতৈ হম বাতিকহ পহিবঁ।'

হমব খামো ফহড়া উঁঠন–হমব মাঁ জে কহিযো প্বান নহিপহিবৈত ছনীহ সে খাবঁ ফাঁটন সাড় ী সীবঁ কহ পহিবতীহ! কাল্হিএ বঁড়কা ভৈযা খা ভাভী প্লেন সঁ দিল্লী গেনাহ! মাস দিন পহিনে সন্না দীদী কেঁ সাস্বব জাগতকান বঁক্সা ভাবি কহ কপড় া দেনথিন। তখন কতহ সঁ টঁকা খাযন ছনৈ? মাঁ কে খপনা

নেন হবদম খভাৱে বহৈত ছৈন্হি ! খাৱঁ ঘবক নেন কতেক খাহ্তি দেতীহ ? ক্ষদা হমবা হিম্মত নহিভেন জে হ্নকা কিছু কহৱৈঁনিহ । হঁ মনে–মন সংকল্প কযনহঁ খাৱঁ খগ ঘব সঁ একো পাঙ নহিনে। পেহ্ফব হমহুঁ তহ মাঁ এ জকাঁ তিনতিন খপন ছোট–ছোট স্বখ ক গনা ঘোঁটৈত বহনহুঁ। প্বরুষ কে প্রতি দেরত্ব ভার, এক নিষ্ঠা শ্র(। স্বীকাব কবৈত বহনহুঁ খছি। কী ৱেঁটীক মন মে খচেতন মে মাঁ ক প্রতিছাযা প্রতিষ্ঠিত বহৈত ছৈক ? উঁম্র ক সংগ–সংগ কতেক ৱেঁব জীরন মে ছন প্রপংচক শিকাব ভেনহুঁ স্বযং কেঁ দোষী পযনহুঁ। ব্যথা খা খন্তর্দ্বন্দ্বক ক্ষণ মে খপনা খাচবণ মে মাঁ ক ব্যরহাবক ছরি দেখনহুঁ। হঁ, রিশ্ব(মমত্ব ছন দাঙ মাঁ ক নিঃস্বার্থ স্নেহ। দাঙ মাঁ সন মহিনা খাৱঁ কতহ্ ভেটৈঁত ? মাঁ কে তহ খপন ঠোস খহম কে প্রতি, খপন সংততি কে প্রতি মমতা খা বাগ ছনৈন্হি। ক্ষদা দাঙ মাঁ তহ খানক ৱেঁটী কে নেন ব্যাকুন বহৈত ছনীহ সত্ত ব্যরহাব এহন উঁদাব হৃদয মন ককবা হেতৈ ?

দাঙ মাঁ ক মমতা মে সত্তাক সংগ্রাম নহিছনৈ। হ্নকব নিশ্চুন রাসেল্য মে কোনো খপেক্ষা নহিছনৈ। ক্ষদা তৈ কী হমব গ কর্ত্তর্য খছি জে হম স্বযং খপন মাঁক কহ্ফন কে কপড় । সীৱী কী গএহ সোহাদ্র ছৈ ? জঁ সে কবৱঁ তহ কী খপন ব্যক্তিহ্ফত্বক কমি নহিস্মৃত ? ও তহ চৌকঠী পাব কহ তীনো ডগ কহিযো নহিচননৈন্হি খা হম তহ তীন ডেগ মে দ্নিযাঁ ধঁগি নেৱঁহ ক কল্পনা কবৈত ছী।

হঁ, তহ হম গর্মী ক ছট্টীক ৱাঁত কবৈত ছনহুঁ। ছট্টীক দিন মে একটা নর রুটীন ৱঁনৈত ছন ভোব দস ৱঁজে সঁ সাঁঝুক পাঁচ ৱঁজে ধবি কেঁ। কী

মজান জে ক্যা ৫স সॅ মস কবতে। জাড় মে ষ্প্লষ্টব ৰ্নৰ, গর্মী কে ৰেশীম কব কঢ় াঙা সিনারয ঙুঁপব সে মাঁ কে খাড়িব দস দিন মে ৰেঁডকরব ৰনি জযৰাক চাহী। এক দিন ঋমান তকিযাক খোন। জঁ ৰেশীম ওঋবা জায রা খাংগ্রব মে স্বঙা গড়া গেন ত মাঁ ৰস্তু ফঋূতি কবৈত ছনীহ–নহিজানি পঢ় াঙা মে কোনা ফর্স্ঠি ভ২ জাগছ। মন মে হোময জে গ ৰেশীমে কব ফূন পাত ৰনৌনাগ খা পঢ় াঙা মে কোন সম্বঁধ্ ? কোনো ত্তক নহিৰ্ঋাগত ছন ঋদা প্রতিরাদ কবৰাক সাহস কহাঁ ?

– সবোজ মহাধ্ূর্ত ! মন হোগত২ কঢ় াঙা কবএ নহিত২ পঢ় াঙাক ৰহানা ৰনা ঙুঠি জাএ। কখনহুঁ জানি কএ খॅস২ নাগএ। মাঁ কে হবদম ওকবস্বাস্থক চিন্তা বহৈত ছনৌন্হি। জাড় মাস মে সর্দী খাঁসী ঘ২ নৈত ছনৈত২ পবীক্ষাক সময মে ঙুল্টী হোম২ নগৈত ছনৈ। সৰ দিন ওকব স্বাস্থ খবারেঁ বহৈত ছনৈ। ঠীক সে ভোজন কবতে নহিছন। কহ্না দূ টা বোটী খাগত ছন খা নীনূ ৰস একটা খা হম তীনটা বোটীক ৰাদ কনি ভাতো খাগত ছনহুঁ। তেঁ হমব দেহ–দশা ওকবা সভ সॅ নীক ছন ঋদা হমবা মাঁ কেঁ হমব ডিনডৌন কহিযো নে সোহাগত ছনৌন্হি। খা ৰড়কী কাকী ত২ খোধি–খোধি।

– ক২ পূছৈত ছনথিন– 'ৰহিন প্রিযা কতেক পৈঘ ভ২ গেন হমবা রিমনাক ৰতাবি খছি ঋদা ক্যা কহৈতে জে দূনূ ক জন্ম একহি মাস মে ভেন ছনৈ।' খা এহি সভ সঁ তংগ ভ২ হম জহিযা দসমা মে পঢ়ৈত ছনহুঁ তহিএ মাঁ হমব ৰ্যাহ ক ৰাত মীবাক ভাঙা সॅ চনৌনে ছনীহ ওনা ৰ্যাহক চর্চা শ্বৰু কযনে ছনথিন

মীবাক মাঁ। হ্নকা হম পসিন্ন ছনিঐন্হি তেঁ অপন মাঁঝিন রেঁটা জে তাহি দিন ওকানত পঢ়ৈত ছনৈন্হি তকবা রাস্তে হমব চযন কযনে ছনীহ হেব কী ভেনৈ কী নহি রাঁত আগাঁ নহিরঁঢ়ৈনৈ।

তকব রাঁদ মাঁ ক হমবা প্রতি ব্যরহাব আব কঠোব ভ২ গেন ছনৈন্হি ভাঙা – রঁহিন কে নজবি মে ত২ হম ক্ষরূপে ছনহুঁ। মঁ। রঁজৈত ছনীহ– 'সবোজ কে ত২ ক্যা বীজেকষ্ঠ নহিকবৈত– ক্ষদা প্রিযাক ব্যাহ কোনা হেতৈ' ? হমবা মন মেঁ রিদ্রাহক ভার রঁঢ়২ নাগন নহিহেত ব্যাহ নহিহো২ হমবা ব্যাহ কবরাঁক গচ্ছা নহিঅছি। দাঙা মাঁ কে ছোড়ি সভক প্রতি উঁপেক্ষা অরক্তা রঁঢ়ৈত বহন। ঘবক নোক সঁ রেশী অপনত্ব রাঁহবী নোক সঁ ভেঁটৈত ছন। মাঁ ক স্থান স্কূনক প্রধনঅধ্যাপিকা নেনৈন্হি। হমব কিশোব মন আরঁ জীরনক অভার কেব পূর্তি কল্পনা সঁ কবৈত ছন। স্নেহী মাঁক কল্পনা কবৈত ছনহুঁ। কল্পনা মে কোনো ভাঙা রঁহিন নেন জাগহ নহিছনৈ হম এসগবে ছনহুঁআ সংগ ছনীহ হমব দাঙা মাঁ।

– ক্ষদা রঁহ্ত জন্দী হমবা এহি কাল্পনিক সংসাবক সীমাক রোঁধ্ ভ২ গেন। হম রঁঝ নগনহুঁ জে জিনগী কল্পনাক সহাবা সঁ নহিচনি সকৈ'ছ। রঁহ্ত তবহক ঝংঝষ্টি ছন জাহি মে হম ওঝবাযন ছনহুঁ। নাগব্রেঁবী সঁ সপ্তাহ মে একহিটা কিতারঁ ন২ সকৈত ছনহুঁ, হমব ভূখ রঁঢ়ি তে জাগত ছন। কনাস মে পাঁচ ছহ টা সংগীক গ্রূপ ছন জে অপনে পঢ়এ রা নহিহমব চূনন কিতারঁ ও সভ অপনা নাম পব গসূ কবরাঁ নৈত ছন। রঁস হম অপন কিতারঁক দ্নিযাঁ মে মগন বহৈত ছনহুঁ নে মাঁ ক ঝিড়কী নে ভৈযাক খৌহ্ফ।

শিবতচন্দ্রক পারোক ঘুটৈন এন কোন কাজক পাগনপন। ও প্রেমচংদক জানপা ? জে গহনা নেন পতি কেঁ চোবি কবরা নেন রিবশ কযন ? ক্ষুদা ধ্বীরীব ভাবতীক গ্বনাগো কা দেরতা' পঢ়া হম বহুত দিন ধবি কনৈত বহনহুঁ। হমবা মন মে স্বস্থ সহজ প্রেমক কল্পনা কহিযো নহিভেন। হমব দিরাস্বপ্ন নাযক সতত্ ব্যথিত দুখী শোষিত বা জীরন সঁ উঁদাসীন আ হম ছনহুঁ ওকব অভাবক পূর্তি কবহ রানী। কী পঢ়রাক চাহী আ কী নহিসে কহিযো নহিসোচনহুঁ। শ্লীন-অশ্লীন জে ভেঁটএ পঢ়ৈত ছনহুঁ। ঘব মে পঢ়রনা ক্ষসী মেজ পব রৈসিকহ কোর্সক কিতারে কে বীচ মে উঁপন্যাস বাখি কহ পঢ়ৈত ছনহুঁতহ ক্যা বুঝিতো নহিছন। দোসব বাত ঙ জে হমব চিন্তা ককবা ছনৈ। জখন প্রেসীডেংসী কানেজ মে গেনহুঁ তহ চারু ভব কিতারে-কিতারে ছন।

হমবা ঘব মে দূ টা বন্ধু ছনৈ-একটা শোষণ কবহ বনা সদস্যক বন্ধু জকবা হাথ মে তিজোবীক চারী ছনৈ। ওকবা সভকেঁ জৌ কনি সর্দিযো হোগতহ ডাক্টব গংগ্বনিএ নহিসৌ টকা পফীস নেরে বনা ডাক্টব ননিনীবংজন দতাক কেঁ বজাওন জাগত ছনৈ।

হুনকা সভকে ঘবহক সরঁ বস্তু পব অধিকাব ছনৈন্হি। অগ দন মে ছনীহ-মাঁ বড়কা ভৈযা, বড়কী ভাভী আ নান্হিটা চাবি-পাঁচ বর্ষক হুনকব বেটা, সন্না দীদী, ডাক্টবী পঢ়হরানী সবোজ। দনিত বন্ধু মে ছনহুঁ হম, ছোটকা ভৈযা জে কোনো সমঝৌতা কবরা নেন কখনহুঁ তৈযাব নহিছনাহ আ হমব ছোটকী ভাভী জে সদতিকান মাঁক সেরা মে জুটৈন বহৈত ছনীহ। বড়ু মধ্ব বাণী সরঁসঁ স্নেহ সিক্তফ ব্যরহাব জেঠজীক হব বাত কে মাথ ঝুকা-স্বীকাব কব রানী। জে ব্যাপাবক

আমদনী যোগত ছৈ আ কিবাযাক পাগ অরৈত ছৈ সর রঁড়কে ভৈযাক মাথ মে জাগত ছৈন্হি। মাথ উঠা কহ ও জকবা দেখিন। পিতাক সম্পত্তিক দূনূ ভাগ রবারব কে রাবিস মুদা ছোটকা ভৈযাক মাথ মে একটা পাগ নহি। মাঁ কহৈত ছলথিন রঁড়কা ভৈযা কেঁ–'অবে, আর ঘব–গৃহস্থী রনা ভেনৈ একবা অপনা সংগ আপিফস ন জাহী তোবা সংগ–সংগ বহতে তহ কাজ ধংধ সিখতে' মাঁ কে কহলা পব ভৈযা ছোটকা ভৈযাকেঁ ঘব সঁ ন জাগত ছলথিন মুদা কিছু দূব গেনা পব মেট্রো সিনেমা হান নগ সিনেমাক টিকট হাথ মে দহ কহৈত ছলথিন–'জো সিনেমা দেখ।' ভৈযা র‍্যথিন ভহ ঘব ঘ্বি অরৈত ছনাহ। সাঁঝি মে রঁড়কা ভৈযা ঘব অরিতে মাঁ কেঁ কহৈত ছলথিন।

– 'কী কহু মাঁ কিছু নে পফ্বাগত অছি।' অহাঁক কহলা পব হম নহ গেনিঐ আঁপিফস। ওতহ সঁ কহনিঐ ফাগন নহ কহ গল্কমটৈক্স আঁপিফস জযরা নেন তহ চনি গেন সিনেমা দেখহ। এতরা স্বনিতে মাঁ আগি রর্বনা ভহ জাগত ছনীহ।

'কহাঁ ছৈ অজৈযা, আ গম্হব। খেহ নেন অঢ় াঙা সেব চাহী দূ রেটাক রাপ ভহ গেনেঁ আ এক পাঙা কমারহ কে নূবি নহি। নক্ষ্মী সন পনীক জীরন রবরাদকহ দেনকৈ।'

ছোটকা ভৈযা রবাঁডা মে রৈসন চ্পচাপ সর স্বনৈত ছনাহ কোনো প্রতিরাদ নহি। রজৈত–রজৈত মাঁ চুপ্প ভহ জাগত ছনীহ তখন জবনা পব নূন ছীটহ নেন পহুঁচৈত ছনীহ রঁড়কী ভৌজী। মাঁ জো, অহাঁ কিযেক চিন্তা কবৈত ছী সময অযনা পব ছোটকা রৌআ অপনে স্বধবি জেথিন। এতেক এ্যা(কবর তহ অহাঁক

ॅंडप्रेशव ॅढ़ जाएत। ॅस माँक थाहि थनम शूब्द
भऽ जाएत छल । छोटकी भौजी के आँखि सँ
दहो-ॅहो नोर घ्ुॅत छलैन्हि भैया माँक ॅत स्वनि
कऽ ऋटे नोर पोछि पहुँच जाएत छलाह माँक सेरा
मे। 'माँ कोन दराँग दिअ।'

'कोबामिन दऽ दिअ बानी! हार्ट ....।' सत्ता
ॅत ॅजॅक साहस नहिछलैन्हि छोटकी भाभी केँ।
ॅचाबी निवीह जकाँ सभक ॅत सहैत छलीह नैहरो
तेहन नहिछलैन्हि जे तकब गमान होएतैन्हि ओना
कहॅ नेनतऽ बाज पविराबक ॅठी छलीह कहियो
बाजसी ठाठ छलैन्हि ऋदा थाॅ तऽ भोजनो पव थाफत
छलै। छह ॅहिनक ब्याह करोड़पतिक घव मे भेल
छलैन्हि ताहि दिन एहन रिपन्न नहिछलाह। हिनकव सम्बँध्
हमव मसिओत भाए करौने छलथिन। कहने छलथिन
'पीसी, नड़की हजाबो मे एक छै। दिल्लीक नेडी डवरिन
कॉलेज सँ थाएर्क्रँ एर्क्रँ पास छै। संगीत मे
ग्रेज्एट, संस्कृत मे रिशावद् घवकन्नवि-ब्यरहाव मे
ऋशन। नाम छै सरिता।' तखन माँ, ॅड़का भैया केँ
नड़की देखऽ पठौने छलथिन। हुनका पसिन्न पड़लैन्हि
ओवत चाबि टा गिन्नी हाथ पव घऽ शगुन दऽ देलथिन।
क्या छोटका भैया सँ किछ पूछॅक जरूवत
नहिबुझनकैं। सन्ना दीदी कहॅ कयनथिन्ह जे एकॅब
थजय के नड़की देख नेॅ चाही'-की देखतै पहिलोॅ
तऽ थायने छै था रिजय देखिए नेनकै।

एक दिन ऋम मे ॅसल भैया कपसि-कपसिकऽ
कनैत छलाह। मूक गाय जकाँ भाभी थहबिया कटैत
छलीह। एकाएक भैया उठलाह पैव मे चप्पन पहिव
ॅहव चलि गेलाह। माँ हॅने मे ऋर्सी पव ॅसल

छलीह पूछलथिन–'अजय कतए जाइ छें' ?

'काज करए।'

'हँ, खूब काज करबें!'

मांक ओल सन बौंल स्वनि ओ बिदा भेलाह। जखन चाबि बंजे सांझि धबि लहिंघुबलाह तए सभ के चिन्ता भेलै। खोज शुरू भेल। छोटकी भाभी के कलैत्–कलैत आँखि लाल भए गेल छलैन्हि हम कहनिएन्ह मां के–'मां आइ भोब में भौयाके कलैत देखने छलिऐन्ह। बड़का भैया घब अयलाह तए मां क कानब खीस्सब चालू भए गेलैन्हि।

'ए बौआ, उं कसाइ हमबे दुःख देबए लेल जलमल अछि। बाबूजी गेलथुन से दुःख की कम छल जे ओ हमबा आब ब्यथा दएबहल अछि। डब होइछ किछु भए जेतै तए एहल लक्ष्मी सन पुतौह् के कोना मुँह देखब ?'

भैया पफोल कए पाबिबाबिक सानि सिंटब सँ बाय–बिचाब लेलैन्हि। तखन मां के कहलथिन – 'हम प्वनिस स्टेशन जा कए पता लगबैत छी।' भैया सीढ़ी पब उंतैबते छलाह कि देखलथिन बड़का जीजाजी क संग छोटका भैया आबि बहल छलाह। मां एतबा कान मे अलगिन मलौती मानलैन्हि हनुमान–जी के सबामल कँ दान–चूबमाक प्रसाद, बाणीसती जी कँ चूड़ा–चूनबी क चढ़ाबा आब लहिजानि कोन–कोन देवता–देवीक मलौती मान लैन्हि। आ छोटका भैया कँ देखते चिचिआ उठलीह – 'चंडाल! कतए छलैंह एखन धबि। एक भोबे के गेल आबें घब क सुध ि भैलौ।'

– छोटका भैया बिना किछु बंजले अपना रूम मे चलि गेलाह। जीजा जी मां आ बड़का भैया कँ

কহলথিন ।

– 'অহাঁ দূনূ গোটে ভীতর চলূ–বাঁত করবাঁক অছি ।' দূ ঘংটা ধরি মাঁ, বঁড়কা ভৈয়া আ জীজা জী নহি, জানি কী–পঞ্চস্বর পঞ্চস্বর বঁতিআগত রহলাহ' ফের খোঁসায়ল জকাঁ ধ্ বিকহ চলি গেলাহ এক কপ চাহো নহিপী নৈল্হ । হুনকা জাগতে ঘর মে ভূকম্প মচি গেলৈ । মাঁ বঁজলীহ–'অজৈয়া ! তোহর এহন হিম্মত জে তূ বঁাঁটি–বঁখড় াক বাঁত করৈত ছেঁ ? জীজাজী কেঁ পঁচ বঁনাবঁহ গেল ছলৈহ ।'

অপনা হিস্সাক বাঁত করৈত ছেঁ ? মাঁ অপনা পৈর সঁ চপ্পল খোলি দোড়লীহ ছোটকা ভৈয়া দিস ।' ছোটকী ভভী ঝটি দহ হুনকর পৈর পর খসি পড়লীহ– 'নহিমাঁ জী এনা জুনি করু ।'

বঁড়কা ভৈয়া অরিকহ মাঁক হাথ পকড়ি বৈসা দেলথিন । ছোটকা ভৈয়া দিস গ্রম্হরৈত বঁজলাহ–গ এনা নহিমানতৈ' আবঁ একর গলাজ হমরে করহ পড়ত ।'

বাঁজূ নে কোন গলাজ করবঁ ? অহাঁ কী কমাগত ছী সে হমরা নহিবূঁঝল অছি । হমর বাঁল বঁচ্ যা এক টৈকা ক রস্তু লেল তরসৈত রহৈছ । ছোটকা ভৈয়া কে করেজ ফাটি–গেলৈল্হ ! মাঁ কিছু কহহ চাহিত হলথিন তাবঁত বঁড়কা ভৈয়া বঁজলাহ–'তূ বূঁঝৈত ছঠী জে বঁঁটবাঁড় া কযলে বাঁবূঁজীক প্রতিষ্ঠা বঁঢ়ি জযতৈল্হ ? গএহ জীজাজী হমরা সঁ ফরক কহ তোহর টৈকা তোরা নগ রহহ দেথুন ?'

জীজাজী কে দোষ নহিদিঔ । হম লেলা ছীজে ও হমরা সঁ টৈকা নহ লেতা ?

দূনূ ভাগ আমলে–সামলে বঁজৈত ছলাহ কি মাঁ তড় াক সঁ ছোটকা ভৈয়া গাল পর থাপড় মারলথিন–

'नानायक ! हमरा कोखि केँ कलंकित करनक ।'

'माँ जी.... माँ जी ! एना जुनि करू ? अपना के सम्हारू !' छोटकी भाभी अनुनय-विनय करैत छलथिन। माँ धम्म सँ कुर्सी पर बैसलीह-अचेत भऽ गेलीह। की भेलै माँ के की भेलै ? कहैत, भैया दौड़लाह। 'जल्दी फोन लगा डाक्टर गांगुली केँ। 'सरिता, जल्दी सँ कोरामीन लाउ। छोटकी भाभी तबरा बगड़ैत छलथिन। बड़की भाभी कोरामीन दऽ पंखा हौंकऽ लगलीह। बड़का भैया गरजलाह-'आइ जँ माँ के किछु भेलै तऽ अजय केँ जान मारि देबै।' छोटका भैया कनैत माँ केँ पैर पकड़ि कहऽ लागलथिन।

-'माँ माँ हमरा माफ कऽ दिअ। हमरा नहिचाही धन सम्पत्ति। नहिलेबै अपन हिस्सा बखड़ा।' नहिजानि किएक अवाक् छलहुँ। कान मे बिना कोनो प्रतिक्रियाक एकहिटा बात गुंजि रहल छल-'तू बूझैत छही बटवारा। सँ स्वर्गीय बाबूजीक प्रतिष्ठा बढ़ैतन्हि ? घर्र-घर्र-घर्र स्वर.......अबे ग तऽ सीलिंग फैनक आवाज छैक। आ हमरा लागछ जे एतेक सालक बादो भैयाक कर्कश स्वर अग हमनक कोनो कोन सँ आबि रहल छै। हं, तऽ माँ क बेहोशी टूटलैन्हि। दूनू भाभी सहारा दऽ कऽ रूम मे पलंग पर सुता देलथिन। तावत डाक्टर गांगुली आबि गेलाह।

'डाक्टर बाबू, आग तऽ बुझू हमर हार्ट फेल भऽ जाएत। हमरा कोखि सँ कंस जनम लेनक अछि। बड़का बेटा तऽ श्रवण कुमार अछि बाति-बाति भवि हमर सेरा करैछ।

-'शोर ठी भऽ जायत। विजय बाबू के अजय के

অপনা সংগ কাজ কবহ নহ জায। অহাঁ সম্ভতহ লড়কাক কাজ-ধংধ সে পহিলে শাদী কহ দৈত ছিঐ।’

কী কহু ডাক্টব সাহেবঁ হমব দিযাদনী সভ মাথা খবাবঁ কযলেছল। সদতি কান একহি গপ্প অজয ক ব্যাহ কহিযা কববৈঁ? বুঁঢ় াবী মে ব্যাহ দেত?
-‘অচ্ছা! আবঁ বাঁযাঁ বাঁযাঁ কবৌটে পহুঁব্ধ।
হঁ, কনি পেটিকোট ঢ় ীনা কব্ধ। একটা সূগা দৈত ছী আবাম হেত। অহাঁ কেঁ নববঁস ব্রেকডাউন ভহ গেল অছি।’
‘হম তহ একদম ব্র্যূ ডাউন ভহ গেলহুঁশ্ অছি জহিযা সঁ সাহেবঁ গেলাহ।’
‘সাহেবঁ তহ দেবতা ছলাহ। মাঁ কানীক মোর্জী। সূগা লগাবঁহ সে পহিলহিঁ মাঁ-আহ -উঁহ কবহ লগলীহ হুনকব ওা প্ববান আদত ছৈন্হি। ডাক্টব গাংগুলী হঁসৈত বঁজলাহ-‘ও মাঁ হম তহ এখন সূগা লগেবঁহু লে কযলহুঁ আ অহাঁ আহ-আহ কবৈছী? মাঁ চুপ্প ভহ গেলহী।

মাঁ কে নিন্ন ভহ গেলেন্হি। ছোটকা ভৈযা রিনা খযলে পীলে চুপচাপ হুনকা অগল মে বৈঁসল ছলাহ। ছোটকী ভাভী সেবা মে জুটল ছলীহ। মাঁ কে আদেশানুসাব খাস-খাস ব্যক্তি কে পহুঁফোন কহ দেলথিন বঁড়কী ভাভী। সবঁসে পহিলে অযলাহ মামাজী। মাঁ ক প্রিয আদর্শ পুরুষ। খূবঁ খুস্বব-পহুস্বব ভেলৈন্হি দূনূ গোটে মে। পাছু পতা চলল জে মামা মাঁ কে কহলথিন জাবত বঁটী সভক ব্যাহ নহিহোগছ তাবঁত ঘব কে বাঁন্হি কে বাখূ। কিন্নহু বঁাঁটে বঁখড় া নহিহোমএ। লোক কে তহ মজা অবৈঁছৈ ঘব পহুটলে হুদা ওা সোলহো আনা সচ ছৈ জে ঘব কবোড় াক সে পহুটলে চৌঅন্নীক ভহ জাগছ।

मामा जी गेलाह। माँ के ओ बाँत बुझबाँमे कोनो भाँगठ नाहिंभेलैन्हि जे बँड़का जमाय अजय केँ पक्षध्र छथि हुनके ओ आगि लगाएल अछि। बँस ओ किबाया बँना मकान बँड़का भैया क नाम लिख देलथिन। बँड़का भैया माँ के सामने घब क पूजा घब मे जा भगरतीक सोम्मा आ स्वर्गीय पिताक पफोटे केँ साक्षी मानि शपथ खयललि–जहिया माँ कहतीह मकानक आध हिस्स अजय के दऽ देबैँ। माँ मने–मन निश्चय कयलनि कबिया नाम क दाँत तोड़बँ। ओ तऽ हम बेँहोशि भऽ गेलहुँ तयँ बाँत नहिबँढ़लै अन्यथा अजय बँहलोओ सओ पब कोटेकि दबराजा खटेखटेबैँत। तेँ माँ बँड़की दीदी केँ बँजाकऽ बेँटी जमाय दून् कें बँड्ड बाँत कहलथिन । तकबबाँद कबँ्ना कयले छलीह से हनुमान जीक सरा मन क दानि–चूबमा क प्रसाद चढ़ा सबँकेँ बँजाकऽ खूबँ मलोसेब मलौललि। फेब भादोक अमारस्या दिन खूबँ ध् ूमधम सँ अढ़ ाओ हजाबक चूड़ ा–चूनड़ सती बाणी के चढ़ ाओल गेल। माबबाड़ ी समाजमे सतीबाणीक चढ़ ाओल चूड़ ा–चूनड़ सोहागिन ननदि आ बेँटी के देल जाएत छै। तऽ बँड़की दीदी सँ माँ नाबाज छलीह तऽ चूनड़ सन्ना दीदी कें भंटेललि। सन्ना दीदी पन्द्रह बर्ष क बाँद जखन बेँटी ब्याह मे ओ चूनड़ देलथिन तखन ओकब कीमत छलै पच् ्चीस हजाब।

अग सभक पबिणाम ग भेल जे सबँ धन बँड़का भैयाक हाथ मे छलै आ सभटा गहना बँड़की भाभी के जिम्मा। माँ बँहला पफ्सियाक छोटेकी भाभी क डायमंड केब कानबना आ डाओमंडक अँगूठी लऽ कऽ तिजोबी मे बखबाँ देलथिन। तिजोबीक चाभी बहैत

छलैन्हि भाभीक हाथ। मतलबेँ बड़का भैया आ भाभी घरक मालिक।

किछु दिनक बाद सन्ना दीदी आ माँ। बतिआगत छलीह आ हम ओहिठाम बैसल सरोज के साँठ मे देबऽ लेल बैंडकरब पर फ्रूल काढ़ैत छलहुँ। मारवाड़ी परिवार मे जहिया सँ बेटी जन्मै छै बेटी क माँ साँठ मे देबऽ लेल टौशिूक थान, जरदोजीक साड़ी, घाघड़ा, ओढ़नी, चाँदीक बर्त्तन जोगाबऽ लगैत छै।
–आ सारोज तऽ आबि मेडिकलक पार्टीक के फाइनल दऽ रहल छै। तेँ बैंडकराब, तकियाक खोल आ रूमाल पर नव–नव डिजाइनक कढ़ाइ कयल जाइत छै। माँ धीरे–धीरे सन्ना दीदी केँ कहैत छलथिन।
'हम बंगला बला मकान विजय क नाम लिख देलिऐ। आजयक कोन भरोस कखन बखन कोन तमासा ठाढ़ करत।' हमरा हुनकर बात नहिनीक लागल तेँ बजलहुँ माँ अहाँ देखबैं बड़का भैया ओइ मकान मे छोटका भैया के हिस्सा नहि देथिन। तड़ाक सँ गाल पर थापड़ मारलैन्हि पाँचो आँगुर क निशान पड़ि गेल पूरा कान झनझना उठल। ऊपर सँ कर्कश स्वर मे बजलीह –'फेर कहियो एहन बात बजबेँ तऽ जीह उखाड़ि लेबौ।' हमरा ओतऽ नहि रहि भेल उठि कऽ बरांडा पर चलि गेलहुँ। बड़ी काल धरि कनैत रहलहुँ। ओना आइ–काल्हि हम कनैत नहि छलहुँ। अपना मन के बुझा लेने छलहुँ।

'प्रिया जाबत अइ घर मे छे गांधीजी क तीनू बानरक अनुशरण कर। ने किछु बाज ने सुनमे किछु देख। जतबा संभव होइ चुप्प रह। एहि घर मे सरोज जखन जे फरमाइशी करैत छै ओकरा पूरा

कयन जागत छै आ तू दस टैका क किताब किनबा लेल तबसैत छें।'

दिन बीतैत बहल। हमब बीएऐफ क पबीक्षा समाप्त भेल। सबोज मेडिकल फाइनल मे छल। बड़का भैया हमबा दूनू बहिन, बुन्नी दूनू भतीजा कें कश्मीब घुमाबऽ लऽ गेलाह। जिनगी मे पहिलबेब पहाड़ देखलहुँ। पहिलबेब एसी सीटक कम्पार्टमेंट मे एतेक दूबक यात्रा कयलहुँ। खूब ऐश मौज कयलहुँ। सदा एत बेब-बेब छोटका भैया आ भाभी क उदास चेहबा मोन पड़ैत छल। माँ क देख-बेख कें कबतें से कहि छोटका भैया-भाभी कें नहि आनलथिन।

कोन ठेकान अखनो गर्मी मे छोटका भैया-भाभी घूम एती की नहि? कहाँ सँ एताह बच्चाक दूध पागकें हिसाबें देबऽ पड़ैत छैन्हि। हुनका हाथ मे छैन्हि की?

कश्मीब सँ घुबला पब बड़की भाभी बीमाब बह लगलीह। ओतुका हवा-पानि सूट नहि भेलैन्ह। भैया बोज बाति मे एक दू पैग व्हिस्की पीबैत छलाह भाभी कें नहिबदस्ति लगोत छलैन्हि। हुनका ओ शबाब पीयब चाबित्रहीनताक लक्षण लगैत छलैन्हि ओ प्रबान संस्काब क महिला छलीह। भैयाक गप्पा छलनि ओ सूट पहिबकऽ बाहब घूमथि। निपिस्टिक लगाबथि भाभी कहैत छलथिन हम फलनबंध छी कोठा पब बानी नहि। भाभी जँ माँ लग भैयाक शिकायत कबैत छलीह तऽ माँ हुनके समझति कबैत छलथिन-'भबि दिन खटिकऽ थबैत छै तऽ बाति मे एक गिलास अंगूबक जूस पीबैत छै से थहाँ कें बर्दास्ति नहि होगत अछि?

-'माँ जी! ओ शबाब पीबैत छथि जूस नहि।'

–'হে, হ্মানতূ ৰাঁত জ্নি কৰু। হ্মব ও শ্রৰণ–প্বত খ্ছি। খহ্ৰোঁ কে গোগত খ্ছি জে ও মাঁ কে সেরা কিযেক কৰৈছ ? খহাঁক গশাবা পব কিযেক নে নচৈত খ্ছি ? ' ভাভী গ্বম্ম ভঽ জাগত ছনীহ। ৰঁড়কী দীদী সঁ হ্মবিযাদ কযননি। তঽ দীদী সাহ্ম–সাহ্ম কহনখিন'ভৈযাক খিনাহ্ম ৰাঁজি কঽ কে মাঁ সঁ উঁনঝত ? খহাঁ খপন পবিরাবক ৰাঁত খপনে সোঝবাউঁ।'

ভৈযা ক চবিত্রা ক গ্বনধ্ ন মে ভাভী ক চিন্তা ৰঁঢ়ৈত বহননি। ভৈযা জাতি–পাতি নহিমানৈত ছনাহ খা ভাভী ছূখা–ছূতমানৈত ছনীহ। কশ্মীব যাত্রা মে ধ্রক ৰঁনন পেঠা–পকরান খা হ্মনে খাগত ছনীহ। হাউঁসৰোঁষ্ট মে হ্মসনমান খানা ৰঁনৰৈত ছনৈ হ্মদা ও খপন ধ্ম নহিছোড়ননি।

ভাভী মনোৰ্যথা ৰঁঢ়ৈত বহননি। কশ্মীব সঁ ঘ্বনীহ তহিযা সঁ দ্খিতে ছনীহ। পেষ্ট মে ৰঁচ্ যা ছনৈন্হি। দিন ভবি উঁল্টী কবৈত ছনীহ। এক দিন ৰেঁহোশ ভঽ খসি পড়নীহ। ডাক্তৰ্ গাংগ্বনী এনাহ। ৰ্নড প্রেশব চেক ভেনৈ। ডাক্তৰ্ খমৃতা কৌব কহনখিন 'ত্তবত এৰঁৰ্শিন কবাওন জায নহিতঽ মাঁক জান নহিৰঁচা সকৰৈ। ভাভী ছমাসক ভ্রূবণ হত্যা ক পাপ খপনা মাথ পব নহিনেৰঁ চাহৈত ছনীহ। হ্মদা ভৈযাক খাগ্ব হ্নকব ৰাঁত কে মোজব কী ছনৈহ। হ্মদা ভৈযাক খাৰঁগ্ব হ্নকব ৰাঁত কে মোজব কে দিতে। এৰঁৰ্শিন ভেনৈ হ্মদা ভাভী হ্মেব উঁঠি কঽ ঠাঢ় নহিভেনীহ খাষ্ট ঘঽ নেনৈন্হ। ডাক্তৰ্ গাংগ্বনী খা ডাক্তৰ্ খমৃতাক দরাগু কাজ নহিকঽ বহন ছনৈ। ডাকষ্টব ননিনী সেন গ্বপ্তা কে ৰঁজাওন গেন। ডাক্তৰ্ শবত সেন খযনাহ সম্পূর্ণ শবীবক জাঁচ

भेलै तऽ पता चललै हार्ट फेलनाक भऽ गेलैन्हि, थायबड़ो काज नहिकरैत छलैन्हि। दवाइ आ इलाज सँ किछु सुधार भेलैन्ह मुदा भाभीजीक मनरोग नहिछुटलैन्ह। जहिया कऽ भैया हुनका ग्रैंड होटल मे संग नऽ जाइत छलथिन भोजन करबाकऽ तहिया ओ खरिते राँधकम मे हल्ली करऽ लगैत छलीह। हुनका नजरि मे भैया खराँबा चरित्राहीन शराबी छलाह। भैया ताहि दिन खूब पाइ पीटैत छलाह तइओ खर्चा आमदनी सँ दुगुना छलै तेँ पाइ जमा नहिभऽ पबैत छलै। सरोजक ब्याह के चिन्ता मे माँ उदास रहैत छलीह। माँ केँ खुशी करबाँ लेल भैया माँक हाथ पर किछु टाका दऽ दैत छलथिन मुदा नीक घर, वर लेल 1962 ई क समय मे लाख टाका सँ कम दहेज नहिलगैत छलै।

ओं हमरा आइ कतेक तरहक बात याद आबि रहल अछि। माँ क स्वभाव मे कनि नरमि अयलैन्हि। आब हमरे नहिसरोजी के मासिक शुरू भऽ गेलै।

हम दूनू गोटे बड़की दीदी के कहि सुनि कऽ माँ के मना लेलहुँ जे 'आब हम सभ तीन दिन घरि छुआ छूत नहिमानब। हं प्रिफ्ज नहिछुअब, बरोइ घर मे नहिजायब ने अहाँक घर मे मुदा आब एसगर एक कोन मे बैसल नहिरहब तीन दिन घरि।' खैर ग तऽ समझौता भऽ गेल मुदा बात अटकि गेल बस हमरा राखु। हमर रत्न शरीरक रूपांतरित भऽ रहल छल। बाबह वर्षक किशोरी देखबा मे युवती लगैत छलहुँ। आ हमर ग उभावसँ माँ परेशान छलीह। सखु हम उम्र सँ बेशी पैघ लगैत छलिए। हमर स्वास्थ्य नीक छल दिन–प्रतिदिन देह भराएल जाइत छल।

এক দিন সন্না দীদী একটা নর সমীজ দেনৌন্হি জকব ড়াঁব সঁ ঙঁপবকা ভাগ ছনৈ জৈকেট জকাঁ। কহলনি ‘গ পহিব।’ পহিবনহুঁ রঁহ্ত টাগট ছনৈ। দীদী কে কহনিঐন্হ ।

‘দীদী গ হমবা সাগজ সঁ দূ গঁচ ছোট ছৈ।’ দীদী কহনৈন্হ–‘ তেঁ পহিব ২ দেনিঔ। সরঁটা রঁটন নগা। খগ সঁ ছাতী সপাট নগতৌ।’

ওহাত২ হিনকা সরঁকে হমব ছাতীক ঙঁভাব খখবৈত ছৈন্হি। হম তহ রাঁথরুমক খযনা মে প্রস্ফুটিত হোগত রূপ কে দেখি প্রসন্ন হোগত ছী। সাহস কহ ফেব রঁজনহুঁ ‘দীদী গ রঁহ্ত টাগট দৈ খকশীক নগৈএ।’

‘খকশীক নগনে মবি নহিজএরেঁ। খাদত পড়না পব সরঁ ঠীক ভহ জেতৌ। সমীজ ক তব মে সরঁ দিন পহিব।’

–‘সে কিযেক ? ’

সে খগদ্বাব জে নেনা ছে নোক হ্যরতী নহিবুঁনৈ। ‘খহাঁ কিযেক নে পহিবৈত ছী ?

–‘হ্মমাবি ছনহুঁ তহ হমদ্ধঁ পহিবৈত ছনহুঁ। হ্মদা খোড়রেঁ দিন পহিবনহুঁ। হমব ব্যাহ রাঁবহে রর্ষ মে ভহ গেন ছন। খা তোবা জকাঁ দসে রর্ষ মে হমবা পীবিযড্স শু্ ারু নহিভেন ছন।’

স্কূন গেনহুঁ তহ বুঁস্নাগত ছন জেনা দমপফ্নৈএ, পানি পীরঁহ কে ছটা নহ রাঁথরুম গেনহুঁ। ঙঁপবকা সমীজ খোনি ওগ জৈকেট কেব সিনাগ্র খোনিকহ পহিবনহুঁ। খারঁ মোন খকশীক নহিকরৈত ছন। ঘব ঘুবনহুঁ– দুপটা ওঢ়নে ছনহুঁ তগও মাঁ ক নজবি সঁ কিছ ন্বকাএন নহিবহন। ও হমবা নহিকিছ

कहलनि ऋदा दीदी के कहने छेथिन। हम अपना कम मे जा कऽ कितारे बखिते छलहुँ कि दीदी पहुँचलीह। केराड़ बँद कऽ आर्डव देनेन्हि। प्रिया समीज खोन।' 'नहिदीदी। आरे हमवा किछु नहिकछ्रुँ। कनास मे हमवा सांस नहिनऽ लोगत छन।'

'ठीक छै हम किछु नहिकहरौ। चन मां नग कह्न जे सांस नहिनऽ लोगए।'

हमव रौनती रँद भऽ गेन मां क नाम स्वनिते।

'दीदी–सवोज आ नीनू तऽ एहन जैकेटै नहिपहिरैत छै?'

–'स्वन रेशी रात नहिरॅना। जहिया समय एते ओकरो सभके पहिवऽ पड़तै। अच्छा खोन हम कनि ढ़ ीना कऽ के सीरॅ दैत छिओ।'

दीदी ओ घरो मे पहिवऽ पड़त?'

–'हं, घव–राहव, सांझि, भोव बाति–दिन हवदम।' हमवा मोन पड़न पर्न–रॅर्क क एकटा नायिका। जकवा रॅचपन मे नकडीक जूता पहिवाएन गेनै पैव छोटै बखरा नेन। जखन ओ पैघ्य भेनैतऽ पैव ततेक छोटै भऽ गेन छनै जे आकवा चनरा मे कष्ठ लोगत छनै।

ओ दासीक सहावा नऽ कऽ चनैत छन। की आरॅ ओ पहिवने हमवो रिकास रुकि जाएत? प्वरुष जकाँ सपाटै.... नहिएहन नहिमोमऽ देरैं' नोक हमवा हिजड़ ा कहत। दाओ मां हमव प्रश्न के उँत्तव नहिदेनेन्हि। ओ कहननि–ब्रूँच् ्यी। अहाँक उँम्र मे तऽ हमवा छेदी जनमन छन।

'तऽ ओग समय मे अहाँक सागज की छन

? '

'খষ্টা ওা কদ্রু জে এখন জেহেন ছাতী খছি তেহেনে পহিনে ছন ? '

'নহিপহিনে এহেন নহিছন। ওা তহ ছহ–ছহেটা নেনা কে দূধ্ পিনা সঁ এনা টূ্টি গেন। খাবঁ হম বূঁঢ়ভেন হুঁ। '

'তহ মাঁ খা দীদী হমবা কিযেক তোড়হ চাহিত ছথি ? '

বূঁচ্ ্যী মাসিক ভেনা ক বাঁদ ওঁবত জরান হোমহ নগৈত ছৈ। খহাঁ সময সে পহিনে জ্খান ভেন জাগত ছী। খা খগ সভ ভেন ওগ বাক্ষস কে কাবণ পহ্নায সঁ পহিনে ও তোড়ি দেনক। '

ওহ তহ খসময ঘরতী হোগবাঁক কাবণ খছি হমব নির্দয বঁড়কা ভৈযা বোখাঁ–বোখাঁ কনপি ডঁঠন। ওহি দানর কে কাবএা হমব গ হান ভেন। বঁচ্ ্যে মে পীবিযড্স হ্বেব গ ডঁভাব জঁ এম চনিতে বহিতৈ তহ পেট মে বঁচ্ ্যো। ওগা বাতি একো ঘড় ী চৈন সঁ সূতনহুঁ নহি......। খসময বৌম্বিন কৈশোর্য, হ্কম্হনাএন নেনপন জো বাক্ষস তিন–তিন কে মঁববেঁ হমব নোব ক শ্রাপ পড়তৌ। হমব সম্পূর্ণ খস্তিত্ব হাহাকাব কহ বহন ছন। দাগা মাঁ ক শৈচ্চ বেঁব–বেঁব মাথ পব হথৌড় ী কচোট জহাঁ কাঁ বূঝনা জাগত ছন......'কনি কে হ্বূনাএ সঁ পহিনে মযোড়ি দেনকৈ। ' নে হম হ্বূন বঁননহুঁ নে নাগহ্বনীক কঁট। এক স্বনগৈত খংগাবে! ছঁখা ডঁগনৈত আঁখিক নোব সঁ ভীজন জাবন। কী কহন জাএ । হমব তহ ব্যক্তিত্ব চূব–চূব ভহ গেন। এক দিস বিদ্রাহক খাঁগি মে জড় ৈত দোসব দিস ভযাক্রান্ত।

হম তহ সবঁ পুৰুষ মে অপন দৃষ্টি ভাঙাক প্রতিবিম্ব দেখহ লগলহুঁ। সহমন, ভীতৰে-ভীতব ফহবৈত লড়কী। কহ্াঁ চলি গেলাহ বাবূজী। আবঁ কহিযোলহিঔতা ? হুনকব আশ্বিস্ত কবৈত ও স্বদীর্ঘ কদ, স্ববক্ষাক বোধ্ কববৈত মমত্বপূর্ণ নযন-অপন উঁপেক্ষিত বেটী কেঁ দাঙা মাঁ ক কোব মে প্রসন্ন দেখি প্রসন্নতা ছলকৈত চেহবা। জঁ বাবূজী ভৈযাক ফকর্ম বুঝি জযতাহ তহ ও কী কবিতথি ? কী ভৈযা কে ঘব সঁ নিকালি দেথিন ছল ? নহিকথমপি নহি। মাঁ কিন্নহুঁ বেটা কে ঘব সঁ নিকালহ নহিদেথিন ছল ও বেটাক গলতী নহিমানি সকৈত ছষি রব্ধ হমবা ব্যাহি ঘব সে হটা দিতথি। আ গএহ লোগত বহলৈ এ যুগ-যুগ সঁ। লড়কি কে পৈঘ লোমহ সঁ পহিলে ব্যাহিক সাস্বব পঠা ঘব কা পুৰুষ কেঁ নজবি মে খটকএ তাহি সঁ পূর্ব ঘব সঁ ভগা। পতা নহিখনবঁন সোচৈত হমব আঁখি কখন ঝলাএল সপনা মে দেখলহুঁ ক্যা বঁবাডা সঁ উঁঠা কহ বাহেব সড়ক পব পহেক দেলক। ঝদা হমবা কিছ ভেল নহিচোটৈ নহিলাগল। বঁস গবদা ঝাড়ি কহ উঁঠলহুঁ আ মকানক পাছুবলা বঁবাডা সঁ নটকৈত সীঢ়ি পব চঢ়ি বাপস ঘব আবি গেলহুঁ। মাঁ ক ঘব লোগত হুনকা বিন্ব দেখলহিঁ হাঁল টপলহুঁ। ফেব বাবূজী ক কম তকববাদ ও বঁবাডা ফেব রএহ দৃশ্য বঁবাডা সঁ উঁঠা কহ পহেকবঁ.. দহশৈত সঁ চিচিআ উঁঠলহুঁ।

–'কী ভেল বুঁচ্ যী ? কিযেক কলৈ ছী ?' মমত্বপূর্ণ হাথ মাথ হসৌঁ থি পূছৈত অছি।

–'দাঙা মাঁ, দাঙা মাঁ!'

বুঁচ্ যী! হম কহৈত ছী সূতহ সে পহিলে হাথ পৈব ধে কহ হনুমান চালীসা পঢ়ি কহ সূতূ, ঝদা হমব

ৰাত অহ◌াঁ কিযে মানৱ। হম তহ গৱাব অনপঢ় ওবত ছী? জাউ, এখন আঁখি হ্মনি সূতি বহু। দেবী স◌ঁ উঠৱ তহ মাঁ ৰজতীহ।'

–'হঁ, দাও মাঁ! অহুঁ সূতি বহু উতহ সপনা ছন।' হমবা মাথ পব হাথ বখনে ওহিঠাম দাও মাঁ সূতি বহনীহ। হমহুঁ আঁখি হ্মনি পড়ন ছনহুঁ।

নিন্ন টুটৈন। অবে! এ তহ ভূযত্ত্ৱৰনিক ছৈ। সাঁঝ্‌ক ন্বক–ন্বক ৰেঁব ছনৈ। কতহু কিছু নহি। শূন্য–সাহ রিস্তৃত আকাশে উড়ৈত সাঁগন পাখী। নিঃশব্দতা ভংগ কবৈত নিবন্তব ছপ–ছপ নহবি সমুদ্রক। অও ৰেঁব মে নহিজানি কিযেক মোটেনো শান্ত ভহ জাগত ছৈক। নোক সৱ পহ্‌সপহ্‌সাক ৰাজত। দূব স◌ঁ কোনো–জহাজক সীটী স্বনাও পড়ন। অও হ্মণিক গোধূনি ৰেঁব মে কতৰা কিছু ঘটিত ভহ জাগত ছৈ। অনাম উদাসী হৱা মে ভিন্নবাযন ৰুন্বনা জাগছ।

সংঝ্‌কা পহব প্রাযঃ টুবিস্টি কিনাক ভীতব সজন দোকানক মে চক্কব নগৱেঁ'ছ। অও ছোটে ছীন শহবক সৱঁস◌ঁ রেশী আকর্ষণাক কেন্দ্র ছৈক গএহ কিনা। অহি মে সজন ধজন ছোটে ছোটে ৰাজাব, বেস্টোবেঁট আখবী ছোব পব একটা উঁচ জগহ ছৈ জতহ কহিযো কান নাটক হোগত ছৈ। কিনা মে জাগতে ৰাম ভাগ মে কন্সর্ট হ◌াঁন ছৈ। দহিন ভাগ মে আরিজান কে চিত্রাক প্রদর্শনী নাগন ছৈ।

হম মোনে–মেন সংকল্প কহ নেনহুঁ জে নড়কী ৰনন বহৱ ওবত নহি। তেঁ সমীজক নীচা পহিবহ ৰনা জেকেট কে খূৱ কাসিকহ পহিবহনগনহুঁ। আৱ সণ্ড উপব স◌ঁ একদম সপাট কবেজ ৰুন্বাগত ছনৈ। হ্মদা তগও নহিজানি হমবা চেহবা মে কী অভবৈত

छलै। जे लड़का, पुरूष सभकें गिा दृष्टि हमरे चेहरा पर गड़ल रहैत छलै। ने ओना लजवि स ँ क्या सरोज कें देखैत छलै ने नीनू कें। सभक काह्नक दृष्टि हमरे पर किएक ?

जहिया एगारह वर्षक छलहुँ तखन हमरा माथ मे कतहु कतहु केश झड़ि जाए आ उँजरा चकत्ता भऽ जाएत छल। पहिने खेलाड़ी जकाँ हेब ओछ्र स ँ पैध्। भाभी के देखेलिएन्ह। भाभी माँ के कहि देलथिन। माँ माथ ध् नऽ लगलीह। रौजैत रौजैत हुनकर आँखि ठेढ़ भऽ गेलैन्हि ओ रौहोशि भऽ गेलीह। भाभी झट कोवामिन आनऽ गेलीह दाओ माँ मँह पर युडीकोलोन छीटैलथिन, रौड़की भाभी पंखा स ँ हैकात छलीह। होशि भेलैन्हि। दाओ माँ हुनकर तवरौं बखड़ ैत रौजैत छलीह– 'रौह्वानी। हिम्मत बाखू गलाज हेतै सरौ ठीक भऽ जेतै।' माँक पुरहेब रिनाप शुरू भेलैन्हि–चमेलिया भाय। एकर भागे फूटैन छै कोना एकर ब्याह हेतै। ? सौसें माथक केश उँड़ि जेतै ? हे देर–पितर। रौलाजी।। आरौ खहिक हाथ मे लाज छछि। हे बाणी सत्ती दादी–हमर खहिक हाथ मे लाज छछि। हे बाणी सत्ती दादी हम झ्मण्ड जा कऽ चूड़ । चूनड़ ी चढ़ ायरौ हमरा रौहीक रोग छुटि जाए। हे माँ एकरा पर कृपा करिऔ' एतरौं कहि माँ हेब रौक्का फाड़ि कानऽ लगलीह हेब आँख ठेढ़ भऽ गेलैन्हि।

नहिजानि किएक माँ कें एना रिनाप करैत देख हमरा भीतर स ँ खुशी भऽ रहल छल। पहिल रौब अनुभव भेल जे ओ हमरो माँ छथि। पहिल रौब हुनका आँख स ँ स्नेह नहुँ रौही करैत। हमरा लेल

চিন্তিত ছথি সে দেখি স্বখ ভেঁটৈন। ভাভী ফেব হ্নকা কোবামীন পিযা কঽ রিম্ভারন পব নঽ জা কঽ স্বতা দেনথিন। দ্পহবক সময ছনৈ দূ রঁজৈত বহৈ। গর্মীক ছটৌঠ ছন। ভীষণ গর্মী মে হম মাথ ঝ্কৌনে সবোজ কে স◌ঁঠ মে দেরঁঽ নেন খাবগডী সাড় ী মে মহীন শীডোরর্ক কে হ্ন কাঢ় ৈত ছনহুঁ। খামো ভীতব স◌ঁ হুপ্ত ছন–মাঁ কে হমব চিন্তা ছৈন্হি। হমবো মানৈত ছাথি। কনৈত–কনৈত রেঁহোশ ভঽ গেনীহ। দাঙা মাঁ গোবথাড় ী মে রৈঁসন মাঁ ক পৈব জ◌ঁতৈত ছনীহ। খাগ ভোব স◌ঁ দাঙা মাঁ হ্নকে সেরা মে নাগন ছথি কিছু খযরোঁ নহিকযনৈন্হি। মাঁ খাঙা জতেক হমবা নেন কননিন ততেক ককবো নেন কহাঁ কনৈ ছথি। র্ন্নিযো কে মাথ মে চকত্তা ভেন ছৈ। মাঁ ওকবা নঽ কঽ ডাক্টৈব ওতঽ গেনীহ। তখন স◌ঁ ডাক্টর্ব পঁজাক দেন দরাঙা স◌ঁ রোজ ওকবা মাথ মেমানিশী কবরৈঁত ছথিন। ঝদা ওকবা নেন কহিযো কাননথিন? হম সিনাঙা কঽ কে ডঁঠনহুঁ্। মাঁ কে কহনিএন্হ ‘মাঁ হম পৈব জ◌ঁতি দৈ ছী। দাঙা মাঁ নহা খা নেতীহ। মাঁ গশাবা স◌ঁ দাঙা মাঁ কে জায কহনথিন। হম হ্নকব পৈব জ◌ঁতৈত ছনহ্। থোড় কোনক রাঁদ মাঁ রঁজনীহ–‘জা রৈঁখা সূতঽ। খাবাম কবঽ।’

নহিমাঁ। খহাঁক মোন খবারঁ খছি হম এখন নহিসূতরঁ। হম রিজযোন্নাস মে সবোজ দিস তাকি ওকব মূঁহ দূসনিঐ। দেখ মাঁ হমবা কতেক মানৈত ছথি।

ডাক্টৈব গাংগ্বনী খযনাহ। এখনো মাঁ ক ঝাঁহ টৈঢ়ৈ ছনৈন্হি। মাঁ কে দেখ ডাক্টৈব গাংগ্বনী রঁজনাহ। ‘শৌরঁ ঠীক ভঽ জাযত। মিসেজ গ্বপ্তা।’ কী ঠীক

रहतै डाक्टर बनतै। चारि मास सँ बुन्नीक इलाज भऽ रहल छै। कतेक डाक्टर बदललै। मुदा बुन्नी तऽ लड़का छै तैँ ककरो चिन्ता नइ छै। मुदा प्रिया लड़की छै कोना हेतै ब्याहदान ? ओकरा त एखन बारहोबरखक नहियेँ भेल छै आ लागैत छै जेना सोलह बरखक होअए। किछु करू डाक्टर साहेब। कहुना एकर केश नहि उड़ै, आ उजरा चकत्ता मेटा जाए।
—ठीक छै हम सोचिक कहब। अहाँ एखन किछु नहि सोचू। डाक्टर गाछनी अपनी मनुष के ताकि कऽ आनत।'

आब काल्हि हमरा सभक सहानुभूति भेटै रहल अछि। सबसे पहिने माँ बड़का भैया के हमर माथ देख बैत कहलथिन।

'देखहि अहिन्नीक बराबर उजरा चकत्ता भऽ गेलैए।'
माँ, अहाँ चिन्ता जुनि करू। जँ एतऽ ठीक नहि हेतै तऽ हम एकरा बम्बई लऽ जेबै इलाज करबाबऽ।
'छोटे-पैघ सब देखलक। बुन्नीकऽ अहिना माथ मे कतेक ठाम केश उड़ल छै आ उजरा चकत्ता भऽ गेलैए। मुदा तैं की ओ तऽ लड़का छै। हँ, हमरा कोनो रोग ग्रसित कऽ लेत तऽ हमर ब्याह कोना हेत ?' दोसर दिन माँ हमरा लऽकऽ नानीक घर गेलीह। नानी हमरा माथक केश हटा कऽ उजरा दाग देखलनि तऽ माथ पर हाथ धऽ बैसि गेलीह- ए कत्तुरी ! एकटा नीक जकाँ इलाज करबाबऽ पड़तै। लड़की छै ब्याह-दान करबा मे कठिनाइ हेतै। मामा, मामी देखलनि। मामा कहलथिन-'बौआ, कलकत्ता मे तऽ एकटा पैघ डाक्टर छै डाक्टर बीरेन्द्र सीन्हा बाय।

তোবো ওকবে সঁ গনাজ ভেন ছনৌ। ' তাহি পব মামী ৰজনীহ–ক্ষদা ওতহ থাগ কাহ্নি পেশেঁটে কে দেখতে নহিছে। '

–'থবে, পাগ বহহ চাহী। টৈকা মে ৰহ্ত তাগত ছে। টৈকা ছে তহ সৱ ছে টৈকা নহিতহ কিছু নহি। টৈকা ভেনা সঁ কনিযা ক্ষনিম কে থাৰ নোক কানূবাম জী কহৈ ছে। '

মামা ডাক্টৈব বায সঁ ৰাত কযননি। সময নহ নেনথিন। মামা মামী থা হম ডাক্ট্রঁ ৰীক্ট্রঁ সীক্ট্রঁ বায ওত গেনহুঁ। ডাক্ট্রঁ বায রিটামিন ক গংজেক্সন সপ্তাহ মে তীন–দিন নেৰহ কহননি। পানি সন কোনো নোশন দেননি থা কেশ মে জরাক্ষস্বম তেন নগাৰহ কহননি। ডাক্ট্রঁ সাহেৰ মামা কেঁ কহনথিন–'কিছু দিন মে রিমাবী জড়ি সঁ খমে ভহ জেতৈ জঁ ঠীক নহিহেতৈ তহ ডাক্ট্রঁ ৰীক্ট্রঁসীক্ট্রঁ বায থপন নাম ৰদনি নেতাহ।
ধ্‌বতী কান মামীজী হমবা বৈনী সিঁহ কে গ্বনাৰক শবৰত পিওননি। হমবা এতেক গম্পার্টেন্সি ক্যা কহিযো নহিদৈত ছন। হম তহ কল্পনো নহিকবৈত ছনহুঁ জে মাঁ হমবা ডাক্টৈব সঁ গনাজ কবাৰহ নহ জযতীহ। থাৰ ব্রুহ্মনিঐ মাঁ ৰচ্ছ নীক ছথি হমবো সঁ স্নেহ ছৈহ্নি।

দূ দিন সঁ তেহন থন্হব ৰবসাত ভহ বহন ছে জে সূর্যক দর্শনো নহিভেন। নীচাঁ উফনৈত সক্ষদ্র উপব ৰবসৈত থাকাশ। মোটাক মোটা পানি উন্মনি বহন ছে থাকাশ তগও নহিহপ্ত হোগত ছে সক্ষদ্রক পিথাস। জতৰা পানি পীৰৈ'ছ সক্ষদ্র ততৰে নশা মে মাঁ তন বহৈ'ছ। সক্ষদ্রক সতহ গতিহীন ছে, ৰবখা ক চোটে সঁ নহবি নগৈ'ছ স্তৰ্দ্ধ! এখন হম ৰাহবে সঁ টৈহনি কহ থরি বহন ছনী। ছাতা নহ কহ গেন ছনহুঁ ক্ষদা

तखनो ऊपर सँ नीचाँ धरि भीजल छी किछु लोक एमहर ओम्हर मे घरबाहर छै। तेँ मन बहटाबए लेल ककरो सँ दोस्ती कए लैत छी सेह तेँ सब गप्प-सप्प मे मगन छल। हम सोचैत छलहुँ कतए बैसि हाँन मे की नाउँन्च मे। मदा नाउँन्च मे त कतहु जगह नहिछै। जर्मन दम्पति भरि दिन ताश खेल मे मस्त छल। जोसेफ हमरा कहलक 'मैडम! अहाँ कनिएक ब्लम ब्राँडी लए लिअ।' हम एक घाँटै पीलहुँ कि बुझाएल जेना कंठ सँ पेटैक अँतरि धरि आगि लेस देलक। ओ बाजल-'मैडम! ब्राँडी ताहु मे ब्लम ब्राँडी एना नहिपीअल जाइछ।'

हम ओकरा कहलिए -'जोसेफ अहाँ कहलहुँ दराउ जकाँ पीबँ जाउ तए हम पी लेलहुँ झट कान सँ लए कए कंठ करेज सब मे धह दए बहल अछि!'
-मैडम घाह उबरते ठीक भए जाएत। हं एमहर बैसल छी। चलू, दू टा अमेरिकन कान्हि ए आयल अछि ओकरा सँ दोस्ती कए लिअ।'
-'नहि, जोसेफ। अमेरिकन बड्ड बजैत छै आ हम...... ।'
-हँ, हँ, हम बुझि गेलहुँ अहाँ ंके एकान्त प्रिय अछि अहा लेखिका छी।'

हमरा हँसी लागल। सत्ते अजगठाम लेखक के बड्ड सम्मान छै। 'मैडम! अहाँ कोन भाषा मे लिखैत छी?'
-'हिन्दी मे।'
'अंग्रेजी मे किएक नहिलिखैत छी?'
'हमरा लेल ओ विदेशी भाषा अछि।'
'मुदा हम पढ़ि त हुँ......... ।'

–'ठीक छै कहियो अंग्रेजी मे अनुवाद कऽकें पठा देब।'

'धन्यवाद! मैडम आर मोन केहन लगैए। आर तँ कनिको ठंडा नहिलगैत हेत?'

'नहिसत्त कनिको ठंडा नहिलागि रहल अछि। प्लम ब्रांडी क लेल धन्यवाद आर तँ ताजगी महसूस कऽ रहल छी।'

–'बेशी तँ मैडम आर अहाँ नंच कऽ लिअ। हम रेजिस्टैरॅन प्लेट सजा दैत छी।'

'जोसेफ! किछु ओव नहिभेंटै सकैए। एहन मौसम मे ओा टौन रेजिस्टैरॅन। ऊँ हूँ।। ओहूना ओ खाएत–खाएत मोन ऊबि गेल अछि।'

'जोसेफ उदास भऽ गेल। फेर किछु सोचैत बाजल मैडम अहाँ लेल कढ़ ी बनबैत छी। बाएस एंड कढ़ी ।'

'बना लेबॅ ?'

'हं, किएक नहि। अहाँ पहिने फरमाएशी करने रहितहुँ। हमरा तँ होएत छल जे डाक्टर अहाँ कें ऊसलल तरकारी कहलक अछि। बेलगेड सॅ अहाँ कें दोस्त एएह निर्देश देने छलाह।'

–पिकनिप! ओह! तँ ओा पिकनिपक कारस्तानी छै। सॅारी। जोसेफ, हमर दोस्त किछु बेशीए हमर ध्यान रखैत छथि। आर अहा कें जे अच्छा होमय बना कऽ दिअ।'

जोसेफ खुश भऽ गेल। ओ कहलक आग बाति मे अहाँ कें स्पेशल 'कीशे' बनाकऽ खोआर आ ओकरा संग चीज बॅाल। ओह हमरा पहिने कहने एहितहुँ। सॅारी बेरी सॅारी!!'

'गनती हमब ख्छि ख्ह◌ाँ क कोन दोष ? '
जोसेफ ्टमाटबक बस मे तवकावी सिमौनक नीक स्वाद छनै भातो ब्रढ़ि याँ छनै ख्ा ताहि संग छनै' स्टोर्ब्रेवी ्टर्टि। म्हँह क स्वाद कतेक दिनक ब्राद ब्रदनन। रिछाब्रन पव सूतिते प्लम ब्राँडीक ख्सब ब्र्झ्माएन। खूब्र गह्वा निन्न मे सूतनहुँ। निन्न ्टूटन तऽ खिड़की नग जा कऽ ठाढ़ भेनहुँ। सम्द्र मे खसैत
मूसनाधव रर्षा ख्ा ध्‌ ्खाँ-ध्‌ ्खाँ सन उँठैत सम्द्री नहवक ब्राहवि। सम्पूर्ण शहव भीजन तितन। चटोंहन पोव-पोव भीजन ओग पव पड़ ्त ब्रौछवक नजावा ख्द्भूत नगैत छन। नगैत छन खिड़की नग ठाढ़ छी से हवा तऽ नगिते छन पानियो पीब्रऽ बहन छी। थोड़के कान एहिना ठाढ़ बहनहुँ। ब्र◌ाँनकनि मे एखन ब्रैसब्र कठिन छै। तऽ की कब्ँ ? निखू ब्र्झ्माएन जेना जूडी ख्ादेशे दऽ बहन ख्छि। म्दा एहन मौसम मे एना एसगव -एसगव .... ? त की भीड़ भाड़ मे निखन जागछ ? ख्पन ब्रेरकूपह्नी पव ख्पने ह◌ँसनहुँ।
एसगवक तहि-तह जिनगीक झांकाव स्वनाग पड़न। ब्रबसाक कावण माटिक सोंह स्वगंध् नाक मे हनचन मचौने छन। चाब्ँ भव ध्‌ ्ंध् छनै तैं ककवो चेहवा-चिन्हब्र म्शिकिन छन।
कखनौ कऽ ब्रबसाक ब्रौछाव कम भऽ जागत छनै तऽ बीच-बीच मे ब्रत्तीक झिनमिनाह्टे झनकैत छन। ब्र्झ्माएत छै ख्ाग ब्रबसा घ्टतै नहि। भोवे उँठि कऽ हम ब्र◌ाँनकनि मे गेनहुँ। ब्रबसा थम्हि गेन छनै। ताजा खिनन ग्ननाब्र सन भीजन भोव का सम्द्र क शान्त नहवि ब्रड्ड नीक नगैत छन। सब्रटा मकान बाह-ब्राटे, गाछ-ब्रिबीछ फून-पात सब्र मे ताजगी

छलै।

मन मे खजीरॅ रॅचैनी मफ्सूस भ२ रहल खछि, माथक नस मे तनार। भीतर मे किछु घ्मड़ा रहल खछि। खथाह समुद्र। गरजैत लहरि संग किनार पर ठाढ़ा एसगर छी। निस्पंद। कतह् सँ खारा़ज खारि रहल छै ह्मदा हम नहिंसुनि रहल छी। समुद्रक लहरि के शोरगुल मे खारा़ज स्पष्ट नहिभ२ रहल खछि तथापि चेष्टा करैत छी। के खछि ओग पार? समुद्रक ओग पार, क्षितिज के पार जत२ जमीन क कोनो कोन मे हम सरॅ संग छलहुँ......... जत२ हमर घर छल, रॅारॅूजी छलाह। गप्प कर २ चाहैत छी सरॅसँ जे रॅह्त पाँछा छूटि गेल।

'हेलो खापरेटै?'

'यस'

'कैन यू गिर मी दिस नम्बॅर?'

हम ओकरा पिफनिपक नम्बॅर दैत छिऐ। एमस्टॅरडमा सँ पचास मील दूर रान राजक कँ जत२ पिफनिप खा जूडी रहैत छथि। ब्यापारक रिश्ता घनिष्ठ मित्राता मे रॅदलि गेल खछि। निःस्वार्थ, निस्पाप पारस्परिक सद्भारना। किछु ए दिनक परिचय क रॅाद ब्यापार के फरक कोनो कंपनर मे राखि देल गेलै। ब्यापारे त२ करैत छी हम सरॅ। ढ़ेरो ब्यापारी एकटा भ२ जायत, किन२ रॅना रॅैच रॅना ह्मदा मीत? रॅडु ह्मिकल सँ भेंटैत छै मन क मीत ओ कहरॅ छैन्हि जुडि कँ।

हेलो! .... हं, पिफनिप.........हँ हम एकदम स्वस्थ छी। की....खारा़ज मे उदासी? नहिएहन कोनो रॅात नहि। हं, हम चाहैत छी किछु दिन खारॅ

খহী সৰঁকে সংগ বহি ? .... নহিহম কতহ্ ঘূমহ নহিজাএ চাহৈত ছী। ৰঁস হমবা খহিক ঘব....। ওহ পিহুনিপ পহোন পব সৰঁহৌ নহিকহি সকৰঁ। .... ওহ খহ াঁ তহ সদিকান জেহৈ স্পীড মে বহৈত ছী। জ়ুডী কতহ ছথি ? আঁপিহস মে ? কহি দেৱৈহ্নি হম যাদ কবৈত ছিঐহ্ন। ও কে ভোজন কবৈত কান হম হেব সোচহ নগনহ্ঁ। মাঁ খাৰঁ কতেক ৰৰ্ষক ভেন হেতী ? পচাসীক ঙুঁপব ত খরস্স ভেন হেতী। নগৈঁছ দিনোদিন হ্নকে জকাঁ শিথিনতা খা চিড় চিড় াপন হমবা বগ-বগ মে নহ্ সংগ দৌড় বহন খছি। কী তেঁ হম কহিযো খপনা কে নহিস্বীকাবি পৰেঁ ছী ? খৰ্ন্তিমন মে দস ৰৰ্ষক খৰোঁধ্ নড়কী কেঁ জীৰেঁতে জবা দেনিএ। নহি, হম ওহন ঔবত নহিৰঁনহ চাহৈত ছী ?

মাঁ খহ াঁ জক াঁ যা দীদী সৰঁ জক াঁ জিনগী কেঁ হম নহিস্বকাবি সকৈত ছী ? নে ৰঁড়কী ভাভী জী জকাঁ ভীতবে-ভীতব হুদ্ধকৈত মবহ চাহৈত ছী। তগও পবম্পবাক জড়ি হমব পছোড় নহিছোড়ি বহন খছি। যুগ-যুগ কবে এহন খমানৱীয পবম্পবা কে কোন বোগক নাম দেন জাএ জকবা কাবণ হমবা সন রিদ্রাহী মহিনানা সমৰ্পিত পনী খা মাঁ ৰঁনহ নেন রিরশী হোগছ। হম তহ জিনগীক ৰঁহ্ত নম্বা হিস্সা মাঁ সন নহিৰঁনহ মে রিতেনহ্ঁ সংঘৰ্ষ কবৈত। তথাপি গছ্াা মাঁ প্ৰসন্ন বহথি,....... হ্নদা নহিও তহ ৰাঁৰূজীক হ্নগনা ক ৰাঁদ খপনা জীৱন ক বেগিস্তান ৰঁনা নেনৈহ্নি। নে কতহ্ জাযৰঁ নে ককবো স ঁ কোনো তেহন মৈত্ৰী।

ৰাঁৰূজী জাৰঁত জীৱিত ছনাহ হমবা নোকনি প্ৰত্যেক সান পূজাক ছহৌঠ মে নার-নশকব সংগ যানী মহবাজ, হ্নীম, চাবি হৌ ঢ়নোমা, দেনমী, দূনূ ভাগ

सन्ना दीदी कनकत्ता सँ ऍाहेव जाएत छनहुँ। से हो दूव-दूव कहियो हेजावीऍाग तइ कहियो जसीडीह या देरघव। रिहावक नान-नान माटि, साँय-साँय कवैत शीतन रॅसात, ढुॅऍाढुं द्पहविया थ्रा कखनो नहिखमे ह्खरॅना बाति।

जाय सँ पूर्व डाक्टैव गाँग्वनीक सोन्या मे सरॅ घिया-प्वताक रजन नेन जाएत छनै। डायवी मे ऋनीम जी नाम सँग सभक रजन नोटै कवैत छनाह। माँ कहैत छनथिन-'रॅच्‌्या सभ द्रॅवा गेन थ्रछि। रॅगानक थ्रग रॅवसाती मौसम मे ऍाहेव बहत त शवीव स्वस्थ बहते।' डाक्र्रं गाँग्वनी ताहि पव टिपैत छनाह हं सात्ति कहै छथि एत्तका गवम हरा आँत के सड़ ा दै छै एखन रॅच्‌्या सभ नेन पाश्चिमक के हरा जोऋवी छै। 8 माँ स्वयं रिमाव बहैत छनीह ऍाहेव जायरॅ ह्नको नेन जऋवी छनै। तइ एक मास पहिने सँ तैयावी शुऋ होएत छन। सरॅसे पहिने एकटा कोठी भाड़ ा पव नेन जाएत छन। सन्ना दीदी निस्फ्टं रॅनरॅत छनीह कोन-कोन रॅक्सा जेते। रॅड़का रॅड़का नोहाक कावी रॅक्सा मे कोनो मे रॅर्तन-ऍासन कोनो मे भोजनक सामग्री कोनो मे दराओ, गवम कपड़ ा सभक ओढ़ना रिछौना रिस्तवरॅद रॅड़का-रॅड़का रॅडन। स्टेशन पव ऍारूजीक परेशान चेहवा। कानूवामजी के ऋपैया क थैनी सम्हावऍाक डियूटी रॅड़का भैया क सखत थ्रादेश। तखन पहुँचैत छनहुँ हेजावीऍाग क स्वनसान जंगन क स्वन्न रॅगना मे। रॅगनाक चाऋ भव रॅड़का रॅड़का गाछ-रिवीछ। दाओ माँ सँ बाति मे हविया रॅतिथ्राएत छन-'मौसी कान्हि बाति ओग गाछ तव भूतनी रॅसन छनै।' 'सच्‌्ये।'

‘হঁ, হঁ হম স্বপনে বহিঐ ছল–ছল খারাজ খরৈত ছলৈ মোন তঽ ভেল নগ জা কহ দেখিএ ন্দা হব ভেল।’
–‘হে ভগরান! এহন গনতী নহিকবিহে জান চনি জেতৌ।’
–‘হম পূছনিঐ–দাঙা মাঁ ভূতনী কেঁ নোক কোনা চিন্হতৈ ?
–‘ভূত–প্রেত ক ডবেঁ রবকে গাছ নগ চর্‌তবা ছৈ ওম্হব ক্যা নহিজাগত ছল। খালী দাঙা মাঁ জাগত ছল শিরজীক জন ঢ় াবহ। দাঙা মাঁ কহৈত ছল–‘ভূত প্রেত শিরজী নগ বহিতে ছৈ।
–পহিন সপ্তাহ নীক জকাঁ রীতৈত ছল। মাঁ খপন দরাঙা রিবো রন্দ কহ নৈত ছলীহ। ভোজনক রুচি রঢ়ি জাগত ছলৈন্হি খা খোবাকো। বাধ কহৈত ছলৈ–জঁ মৈডম তীন মাস এতহ বহথি তহ পূর্ণ স্বস্থ ভহ ভযতীহ। মাঁ কহৈত ছলথিন তীন মাস তহ নহিসরা মাস ধবি খরশ্থ বহর, ধনতেবস দিন কনকত্তা। পহুঁচর।
সপ্তাহ রীতৈত–রীতৈত বাধ খা দাঙা মাঁ ক রীচ নড় াঙা শ্বরু ভহ জাগত ছলৈ। মাঁ ক খাডিব ছল ধ্যিা–প্বতা কে তেন–উর্রৈন বাধ নগেতৈ। বাধ কামচোব ককবো ঠীক সঁ মানিশী নহিকবৈ তাহি পব দাঙা মাঁ ঠৈকি দৈ।
ফেব মহবাজ ক ভোজন হমবা সভকেঁ নীক নহিনগৈত ছল। বোজ সজমনি খা পানক, মূংগক পাতব দানি। খানূ–মঠব কোরী কহিযো পত্তা কোরী। সর মে একে স্বাদ। জীব খা হীগ সঁ ছৌকন হবৈদ, হিনযাঁ, নান মিবচাঙাক ক সূখন পারডব খা খঠাঙা। হঁ তহ ঝগড় া হোগত ছলৈ ভানস ধসে চমেনিযাক মাঁ

গেনৌ সৱঁ ধ্্খা গেন। চমেনিযাক মাঁ জাগত ছন জখন মহবাজ গনাব পব স্নান কবৈত ছনাহ। ও ধ্যিা- প্বতা নেন পিখাজ দ২ ভুজিযা ৱঁনা দৈত ছনৌ সে পিখাজক গংধ্ নগৈত ছনৈন্হ মহবাজ কেঁ। দোসব হন্না হোগত ছন জে নছমনিযাঁ পানি ছূ দেনকৈ। হবিযাক গ হিম্মত জে ৱঁচ্ ্যা সভকেঁ ঔমাঔবক সনাদ মে পিখাজ দ২ দেতৈ ? মহবাজ জী চৌকনা-ৱেঁননা পঔকি ক২ পছখাব মে জা২ ক২ ৱৈঁসথি। ঘ মে সৱঁ খেতৈ খা ব্ৰাহ্মণ কোণা ভূখন বহতাহ তেঁ দাগ মাঁ পূবা বসোগ ধো পোছিদৈত ছনথিন। তগও ও গবি-সবাম দ২ বসোগ মে জাগত ছনাহ। হম দাগ মাঁ কে কহৈত ছনিএ - 'দাগ মাঁ খহাঁ মহবাজ কে মনাৱঁ২ কিযে জাগত ছী ও গাবি সবাপ দৈগ এ।'
-জায দিঔ ৱ্যঁচ্ ্যী! ব্ৰাহ্মণক গাবি, সবাপ খাৰ্শীরাদ হোগ ছৈ।

এক দিন হবিযা ৱঁগীচা মে দূ ঔা গংঔ জোড়ি ক২ নকড় ়ী জবা ক২ নহসূন-পিখাজ খা গবম মসানা দ২ ক২ খিচ্ ্যড়ি ৱঁনৌনক খা ৱঁগীচা স◌ॉ গাজব- মূবৈ খা ঔমাঔব পিখাজক সনাদ সংগ কেবো কে পাত পব পবসি ক২ ৱঁচ্ ্যা সভকে খ্ঔনক। সৱঁ প্রসন্ন ভ২ খূৱঁ খেনক। মহবাজ জী ক মক্খন রনা ঔকিযা ঘযনে বহি গেনৌ। এহন ৱেঁগজিশত। মহবাজ জী ৱঁড়ৱঁড় ়াগত গেনাহ ম্নীমজী নগ-'মনীম জী হম ত২ চননহুঁ ৱঁহ্বানী কে কহি দেৱৈঁন্হ।' ম্নীম জী কতৱোঁ খ্শিমদ কযননি, ম্দা ও সবপঔ ভগনাহ নছমিনিয◌ॉ স্টেশন ঘবি হ্নকা পাছ গেনৌ ম্দা ও ঔনূ মে ৱৈঁসিএ গেনাহ। হ্নকব বাম ছনৈন্হ স্বজানগঢ়। হম সৱঁ খূৱঁ খ্ৱঁ খ্শি ছনহুঁ। মহাবজ জী নহসূন পিখাজ নহিদৈত

ছনাহ কথ্ মে। খার্ঁ দাঙা মাঁ খা হবিযাক হাথক র্ঁনন খাস খাস তবকাবী র্ঁনত খানূদম, খানূর্ঁড় া, পিখাজ র্ঁনা ভুজিযা খা সাঁন্বি মে পিখাজক কচড় া ভেঁষ্টত।

সপ্তাহ রীতৈত-রীতৈত ভানসঘব খবাজকতা স ঁ মাঁ পবেশান ভ২ গেনীহ। হ্মনীম জী খনগে র্ঁড়র্ঁড় াগত ছনাহ -'র্ঁহ্বানী! নোকবী কবৈত ছী তকবকী মতনর্ঁ ছখাছত কে নহিমানী? সর্ঁ ধ্যিা প্বতাক হ্মঁ স ঁ নহসূন-পিখাজক গংধ্ খর্ঁৈত ছৈ। ঘী মে র্ঁনন র্ঁদামক হন্বখা বসখনে বহি জাগছ খা সর্ঁ চাষ্ট পকোড় া খাগএ। এতেক তেন মসানা ধ্খিা পূতা খাএত ত২ নীরব খবার্ঁ ভ২ জেতৈ। ওনা মাঁ নেন রিঁন্ব তেন মসানাক তবকাবী র্ঁনৈত ছনৈ তগও বোজ ন্মমেনা হোগত ছন। মাঁ ক মাথা গবম ভ২ গেনৈন্হি জখন র্ঁার্ঁূজীক সংগ তীন-তীন ষ্টা গাড় া মে হ্নকব মিত্রা খন্তিম সপ্তাহ রীতা র্ঁ২ খাযন ছনৈন্হি। দিন ভবি তাশিক মহপিহ্নন খা পব চাহ। নাস্তা নেন র্ঁার্ঁূজী কনকত্তা স ঁ খননে ছনাহ রীকানেবকে ভুজিযা খা কনকত্ত স ঁ র্ঁনর্ঁাক মং ূগ দানি কে ভবন কচোড় া, বংগ-রিঁবংগক মিঠাঙা। মাঁ ক খন্বসাব তীনেষ্টা মধ্ ্ব স্বাস্থ কে নেন নীক হোগছ মামড় া র্ঁদামক র্ঁপহ্নী সংদেশ খা উঁজবা বসগ্বন্না। সূজী খা খোখাক তহ্লু, গ্বনার্ঁ জাহ্মন, পেড় া গ সভ স্বাস্থ নেন হানিকাবক। র্ঁচ্ ্যাক সেহত নেন একদম রর্জিত তাহ্ল মে সবোজ খা নীনূ দূনূ বোগাহী। কনিএক জ ঁ ছীকত ত২ মা ক হিসার্ঁ স ঁ খান-পান কে গড়র্ঁড় া ক কাবণ তৈঁ মাঁ ক খতি সতর্কতা কে রজহ স ঁ হেন্থহ্নূড একদম স্বাদহীন। খা মেনূ নিখৈত ছনাহ ডাকষ্টব গাংগ্বনী। ঘী-তেন স ঁ ছহ-ছহ কবৈত মাবরাড় া ভোজন স ঁ

डाक्टर गांगुली के चीढ़ छलैन्हि। एक रबि रविसात क साँझ मे राबूजी डाक्टर गांगुली के ताशिक महफिलक मे शामिल करयले छलथिन भोजन मे रहन छल पचमेल दाल-राटि आ चूड़ा सूखल सँ तैयार क मिरचाइ मसाला रहना तरकारी आ नहसूनक चटनी। मूंग, उड़द, चना बाजड़ा आ छिलकाहना मूंग के पकौड़ीन गाढ़ दालि जकरा लौंग लायची, दालचीनी दऽ घी सँ छौंकल गेलै। आ राटी तऽ निटौठ जकरा गोलठा पर सेद कऽ घी के डेगची मे डूबा देल गेलै। चूड़ा मे तऽ घी प्रचुर सँ देने जाएत छै खाबाक आँटा मे मोयन दऽ कड़ा सानिकऽ फड़ा या रनाकऽ घी मे तरल जाएत छै। फेर चीनी आ लांगची घऽ कऽ फुटि कऽ आध-आध पौआक लड्डू रहनै। डाक्टर गांगुली सबक संग खूब स्वाद लऽ खयलनि। मदा राति मे हुनकर मोन खराब भऽ गेलैन्हि। राबम रजे बति मे पफोन एलै आ रबे लाल मिक्सर साँरब जी हमरा की खोआ देलहुँ तेहन कड़ा। लड्डू छलै जे पेट मे गुड़-गुड़ करैए।

राबू जी ओतेक राति मे नेरोक बस मे स्वखाएल हबियब पीपरमेंट आ पथेर हजम चूड़न दादी क रहनाओ लऽ कऽ गेलाह। गरम पानि संग चूड़न खयले कनिकालमे पेटक गैस रहबे लैन्ह त चैन सँ सूतलाह डाक्टर गांगुली के किछु भऽ जेतैन्हि तऽ माँ क की हेतैन्ह एहन नीक लोक कतऽ भेंटैत।

ताहि दिन सँ मारवाड़ी भोजन सँ डाक्टर गांगुली ए के नहिं रहन्हि माँ क मन मे रैस गेलैन्हि जे ओ गरिष्ठ होएत छै। डाक्टर गांगुलीत चीढ़ले छलाह मारवाड़ी भोजन सँ तें माँ के कहैत छलथिन जे

‘ঝঁচ্ ্যা দেব ওগ মোন ভাত দিন খাবা কাঁচা কনা খাব পেপে শে(া। ’

ঝাঁবূঁজী কেঁ হজাবীঝাঁগ খরিতে খাব ঘমেনা ঝঁঢ়া গেনৈ। এক তহ গোরিন্দ মহাবাজ ৰূসিক চনি গেন ছনাহ। ঝীস নোকক নাস্তা, ভোজন, পিকনিক কে সমান দাও মাঁ দিন ভবি ভানসে ঘব মে বহৈত ছনীহ। মাঁ কিছ কবতীহ সে ককবচনো নহিকযন জা সকৈ’ছ। ঝঁভু কবতী তহ চটনীক নেন ৼনক পাত, প্বদিনাক পাত রিছ–চ্নি কহ বাখি দেতীহ খা এহ্ নেন টেপিযা মে পানি খা হাথ মে তৌনিযা নেনে নর্স বাধ ঠাঢ় বহৈত ছনা। হঁ, মোনপড়ন ভোজনক সংদর্ভ মে মাঁ ক ঝঁনাওন খিচ্ ্যড়া । সাওনক মাস ছনৈ। মহবাজ গাম গেন ছনাহ। কনকত্তা মে খূঁঝঁ জোব সঁ ফ্রন্ পসবন ছনৈ। হম ঝঁড়কা ভৈযা, মাঁ খা ঝাঁবূঁজী কে খনাবা সঝঁ রিমাব ছনৈ। দাও মাঁ ক দেহ খাগি জকাঁ গবম ছনৈন্হ খা ভোব সঁ হবিযো মাথ পব পটীঠ ঝাঁন্হি সূতন ছন। নক্ষমীনিযাঁ খা বাধ মিনকহ খানা ঝঁনা সকৈত ছন ৰূদা মাঁ ক ছখা–ছতি ঝঁনা বোগ ছৈন্হি। ধ্মী–কর্ম জাতি পাতি কে বহম মাাি মে ফঁডনীমাবী কহ ঝৈঁসন ছনি। খাসকহ মেহতব সঁ ঝঁডড ঘৃণা ছৈন্হি। মেহতব কে চঢ়হ নেন ফবক সঁ সীঢ় ী ঝঁনন। খানীশান খাধ্ ্নিক মকানবহৈত মাঁ কেঁ কাবণ এটেচ্ড ঝাঁথৰূম নহিঝঁনন। তেঁ স্নান ঘব ফবক ছৈ। দূ টা নৈটবীন একটা খংগ্রেজীক স্টাগন ঝঁনা একটা ভাবতীয। পেশাঝঁ ঘব ফবক। মাটি সঁ হাথ ধেঝঁহ পড় ্ত ছন ঝাঁদ মে নান সাঝুঁন সঁ হাথ ধেঝঁহ নগনহুঁ ডাক্টঁ গাংগ্বনী কে কহনা পব। ঝঁড়কী টা স্নান ঘব জাহি মে এক দিন ঝাঁথটঝঁ ছন তহ দোসব দিসন চঝুঁতবা ঝৈঁস কহ স্নান কবঝাঁক নেন,

ওপ্টোনিযন মার্রনক রসিন ছনৈ মতনর পূবর আ পছিম স্টোর্রূনক খিচ্ ্যাড়া । মেহতবক সীঢ় ী পব আব ক্যা নাত নহিঘহ সকৈত ছন। মেহতবক সীঢ় ী পব আব ক্যা নাত নহিঘহ সকৈত ছন। মেহতব গ্যাবহ রজে ঘবি শোব পাড় ্ত খরৈত ছন 'পানি দিঅহ।' ওকব নন ধ্ ্রহক মনাহী ছনৈ। নছমিনিযাঁ নন খোনিকহ রাল্টীএ রাল্টী পানী দৈত ছনৈ মেহতব কেঁ মেহতব আরি গেনৈ মে স্বনিতে মাঁ নাক পব কমান ঘহ ঘব মে রৈসি বহৈত ছনীহ। মেহতব কে গেনাক রাদ নছমিনিযাঁ রাথকম আ নৌখ্রিন খূর পানী উঁমনি কহ সাফ করৈত ছন। এহি ক্রিযা কনাপ মে কবীর এক ডেঢ় ঘঁটা নাগি জাগত ছনৈ খগ রীচ মে জ ঁ ককরো পৈখানা নাগি জায ত আ ছটপটাগত বহৈত ছন। নছমিনিযাঁ জখন সাফ কহ রাল্টী নহ কহ হ াঁন পাব কহ উঁপব জাগত ছন তহ বামূ হ াঁন মে পোছা নগরৈ'ছ।

হম কহৈত ছনহুঁ মাঁ ক বসোঞা কে রিষয মে। হবিযা কে খচানক রহ্তব জোব স ঁ রু্খাব নগনৈ আ নছমিনিয াঁ ত মেহতব কেঁ পানি দৈত ছনৈ ফেব রাথকম সাফ করৈত ছনৈ তেঁ মাঁ ওকবা খছুতে রু্মৈত ছনথিন। বামূ কপড় া সাফ কবহ গেন ছনৈ। বাধ নর্স ক্রিশ্চিযন ছৈ বসোঞা ঘব মে কোনা জাএত। শংভু রারূজীক নৌকব ছৈন্হ ও ভোবে আমক পথিযা নহ রড়কী দীদীক সাস্বব গেন ছন এখন ধবি ঘূবন নহি। সাঢ়ে গ্যাবহ রাজি গেনৈ আধ ঘঁটা মে রারূজী জূটৈ মীন স ঁ আরি জেথিন আ খানা নহিরনৈ। ভোব মে সরকে দরাঞা আ রানী রনাকহ হম দেনে ছনিএ।

খানা রনারহ হমবা খরিতো নহিখছি। গাবি-থাকি কহ মাঁ গেনীহ বসাঞা ঘব মে। খানূ উঁসনহ নেন

चुल्हि पर चढ़ौनिन। थारी मे चाउँर तऽ कऽ स्वनऽ रहैसनीह। बाध के कहनथिन सरँके खनाबक बस निकानिकऽ पीयारँऽ। हम कहनिएन्ह 'माँ खाग भोव स्ँ दाओ माँ किछु नहिखयने छथि।'

माँ ममकैत रँजनीह–क्या मना कयने छै? किमेक नहिखाओत छै? बाध रँात के नमबरैत रँाजन हम त कतेक रँकब खाय नेन पूछऽ गेनिए किछु खाओते नहिछै। हमबा चुप्प नहिबहि भेन–'मठी कहीं के। एको रँेब दाओ माँ क कम मे माँकऽ नहिगेन छछि। माँ हम दाओ माँ कें दूध् दऽ खरिए?

'हं, खा जँ सारँूदाना या रँानी खेतओ तऽ दऽ दिहे रँुखाव उंतवनै की नहिथमिमीठ नगाकऽ देख। चमेनियाक माँक रिमाव पड़ने हमब माथे–पैव टूंटि गेन छछि।'

हम दूध् नऽ कऽ जाओत छनहुँ तऽ स्वननिऐ माँ कें बाध कहैत छनै–'प्रिया कें दूध् नऽ कऽ किमेक जाय कहनिऐ ह्रनू के ध्ूत जन्दी पठैत छै। चमेनियाक माँ के रँुखाव हेतै नहिओ भावे–भोव उँठि कऽ नहाएत पूजा कवत रँड़का पूजाविन रँनैए। हमछुँ सरँ तऽ जीसू के मानै छी।

हम घ्विकऽ माँ के कहनिएन्ह माँ बाध के कहि दिऔ दाओ माँ क खादगोओ रँदगोओ रँद कवय नहितऽ ओकरो रँुखाव नागि जेतै।'

– माँ, कहननि–'छछा जो चुपचाप।'

'हम जन्दी जन्दी सीढ़ी पर चढ़ि दाओ माँ क कम मे गेनहुँ। माथ छू कऽ देखनिएन्ह–दाओ माँ खारँ के हम मन छछि?' दूध् पी निथ।

दाओ माँ कहननि–'मोन रँछु रँैचैन नगैए। हम एखन

दूध् नहिपीयवँ।'

ओहिठाम हविया सूतन छलै। दाऊ माँ दूध्क गिलास हविया के दैत बॅजलीह ने दूध् पी ले। हम बूँढ़ प्रवनियाॅ छी ठीक भगए जेत।

हविया गटागट दूध् पी गेलै हमवा नीक नहिलागल। खाग भोव मे हविया नास्ता कंयनहि छल ओकव बाँद खाकवा बोँखाब लगलै। तेँ हम दाऊ माँ के कहलिए 'फेव दूध् नइ कइ खवैँ छी।' दाऊ माँ मना कइ देललि। कहललि–नहिमवा एक गिलास पानि दिअ खा पोठेवी मे बाँन्हल धनक लावा छै खा गुड़ से खोलि कइ दिअइ।'

दाऊ माँ लावा गुड़ खा, पानि पी नीचाँ उतवल। बसोऊ घव मे खिच्ड़ी चढ़ल छलै माँ पीढ़ी पव बैसल छलीह बाध पाछू मे ठाढ़ हुनका पंखा मौकैत छल।

दाऊ माँ के देख कइ माँ बॅजलीह–'चमेलिया माँ किएक नीचाॅ उतवलेँ हम बॅना लेबैँ खिच्ड़ी खा साना।' तगओ दाऊ माँ बसाऊ मे जा कइ खानू के ठंडा पानि मे बखललि खानू बॅन्ड गलि गेल छलै। फेव खिच्ड़ी के देखइ गेलीह–हे भगवान! बॅहूवानी ओ की बॅनेलहुँ? एतेक ने पानि ध्इ देलिऐ चाउँव–दालि के पते नहिछै?

'तइ हम की कविए हमवा मानस घव मे गर्मी सॅ माथ ध्मइ लगैए। खाव जे भेलै से भेलै। खगमे नेवोँ गावि कइ जूस जकाॅ सबॅके पिखा देवैँ। खा, साहेवँ के? हुनको ओएह जूस देवैन्ह?'

हम किछु नहिकवबैँ सबॅ ओएह खाएत चल बाध हमवा माथ मे यूडिकोलोन लगा दे माथ फाटैल जाएए।

ओ हमर प्रिय माँ गेलीह अपना कक्षमे। जिनगी मे शायद पहिल बेर माँ बसोआ घर मे गेल छलीह। दाआ माँ बड़बड़ा गेल छलीह छह बच्चाक माँ छथि ओ एकटा खिचड़ा योग्य बनबऽ नहि अबैत छैन्ह। हमरा कहलनि-'बुच्चो अहाँ आ खिचड़ि के जूस बनबे दऽ आउ। हम साहेबे लेल' खाना बना दै छी।'

दाआ माँ कनि खिच्चड़ी अद्धा खा लिअ।
'स्वनू तऽ हमर बुच्चीक बात। अबे घर क मालिक एखन खयलनि नहि तावत हमहीं खाउ?' बुआब सँ धोपिन शरीर बेर-बेर पसीना पोछैत परपन वर्ष क प्रौढ़ा ओ तकर एहन स्वामिभक्ति.......एतेक ममता।

बाबूजी खाना खाय बैसलाह तावत माँ सैबिडानक दू टा गोली खा लेलनि ओ बजैत छलीह-गृहस्थी ऊपर लेल बड़का अभिशाप छै। असल मे माँ के अगबात क दुःख छलैन्ह जे सब एके बेर किएक बिमार पड़ि गेल। सबसँ बेशी कष्ठ छलैन्ह जे हबिया ओ दाआ माँ बिमार पड़लै। तैं बजैत छलीह जे आब महराज आयत तऽ ओकरा नौकरी सँ हटाएब देबै हबराम गाँर जगत बहऽए। आआ माँ के मानस घर मे जाए पड़लनि खिच्चड़ी बनौलनि ओ डाक्टर गांगुली के अयलापर बच्चाक कक्ष मे बैसऽ पड़लनि। बाबूजी ऊपर आफिस मे पफोन कऽ कान्हूरामजी के कहलथिन जे जल्दी ठेका पर काज करऽ बला बसोगया पठाउ। ओ डाक्टर गांगुली के पफोन प बहलथिन साँझ मे आबि कऽ फेर रोगी सब के देख लेबै' हमर गाल थपथपबैत बजलाह आ हम्मर बहादुर बेटी अछि।
'हँ, आ तऽ आ-आ कऽ पहलवान भऽ गेल अछि। माँ खौंझ कऽ बजलीह।

নীক রাঁত ছৈ স্বস্থ খছি খংগ্রেজী মে কহরী ছৈ হেলথ গজ রেলথ। খহাঁ খহাঁক খ্শ হোমঽ চানী জে ঙা স্বস্থ খছি তৈঁ খহাঁক মদতি কঽ বহন খছি।' হ্নকা স্বনন নহিভেনৈন্হি। ঝষ্ট খাডিব দেননি-'প্রিযা জো সবোজ কে থর্মমীষ্টব নগা কঽ দেখহি।'

পতা নহিকিযেক খাগ এতেক রাঁত মোন পড়ি বহন খছি। ঘড়ি দেখনহ্ বাত্তক রাঁবহ রাঁজি বহন ছৈ।

সহ্মদ্রক নহবি কেঁ মংথব স্বব স্বনাঙ্গ পড়ৈত ছন। খাগ সেতীস্ষ্টহফা মে খন্তিম বাতি খছি। ভঁঠি কঽ রঁবাঁডা মে গেনহুঁ। পূর্ণিমাক বাতি ছনৈ। চানী জকাঁ চমকৈত ছৈ সহ্মদ্রক নহব। মংত্রা হ্মথ্ রঁড়ী কান ধবি নিহাবৈত বহনহুঁ ফেব হ্মসী পব রঁস গেনহুঁ। ছিষ্ট-পহ্ষ্ট রঁহ্ত রাঁত মোন পড়ন-ঙ সভ যাদ বহত-নিখ সকরৈঁ? ঠেকনারঁঽ নগনহুঁ হজাবীরাঁগক রাঁত সরঁ। রাঁবূঁজী খারি গেনাহ। খারঁ কে তেন-মানিশ কবা কঽ বৌদ মে রঁসত? ফেব স্বস্বম পানি মে নীমক পাত ঘঽ নহাওত। মাঁ ক সরঁ যোজনা পহেন ভঽ জাগত ছৈন্হি। বোজ সাঁঝি মে গবম-গবম নাস্তা রঁনৈ ছন রঁদনি-রঁদনিকব রাঁবূঁজী কে ব্মন ছৈ মাহাবাজ কেঁ হন নাস্তা ভোজন রঁনরঁত ছথি তৈঁ সোহন মহাবাজ কেঁ ঠেকা পব রঁজানেনথিন। ও নাস্তা মে কহিযো সমোসা রঁনরঁত ছন তঽ কহিযো গবম-গবম জিনেরী, কহিযো খানূ-মষ্টব ভবন কচৌড়ী খা সূজীক হন্বখা। সোহন মহাবাজ কে ছখা-ছূতি কে বোগ নহিছনৈন্হ। তৈঁ দাঙ্গ মাঁ হমব পসিন্ন কে খাষ্টাঁ রঁনা হনূখা রঁনা দৈত ছনীহ গ্বড় ধ্ঽ কঽ। এক দিন প্রাগ্রাম রঁনন হজাবী রাঁগ সঁ সৌ মীন দূব বঁচীক

ह्डक्षपहफॅान पिकनिक पव जयरॉाक। रॉाबूॅजीक संग तीन टा गाड़ ी श्चायन छनै। भवतीय जी श्चा रॉाबूॅजी पहिने बॅाचा चनि गेन छनाह पिकनिक मे ओतओ सॅ पहॅ ्चता। मां ओतह जयरॉा नेन किन्नह् बाजी नहिभह बहन छनीह। रॉाबूॅजीक रॅह्त श्चाग्रह पव तैयाब भेनीह ह्मदा ह्नकव शेर्त छनैन्ह-श्चनगे गाड़ ी मे जयतीह संग मे बाध नर्स बहतैन्ह श्चा हबिया। मां क टिपिफन भोवे चावी रॅजे उँठि कह दाओ मां रॅनौने छनथिन-घी मे छानन नवम-नवम प्ववी, श्चानू-मटव कू सूखन भूजिया श्चा नीबूॅक श्चंचाव, छेनाक संदेश, थर्मस मे संतवाक जूस। एकटा श्चटैची मै चावि टा तौनिया, साड़ ी रॅ्नाउँज, पेटीकोट, माथ दर्द क दराओ, उँल्टीक दराओ, पेट ददर्क दराओ श्चा हार्ट रॉाना दराओ। दून्नू भाओ रॉाबूॅ ्जीक संग श्चागॅारिना गाड़ ी पव रैसनाग। दादी मां घवक बश्चरावी कवह डेवा पव छनीह। ह्नकव कहरॅ छनैन्ह हम की कवह जायरॅ कोनो ह्मस्तु के मेना छै। जश्चन गाड़ ी स्टार्ट होमह नगनै तह मां श्चाडिव देनथिन एकटा रॅचा के हमवा संग रैसा दिउँनै सरॅ एके ठामा बहत तह उँहफध्म मचा देत। बाध गेट श्चोनैत रॉाजन-‘श्चाउँ प्रिया श्चहाँ मां नग रैसू’।

‘नहिम नहिउँतवरॅ।’ नहिजानि कोना श्चाग हमवा ह्मह सॅ बिद्राह स्वव रॅहबाएन।

नहिस्वनिते मां क पावा गवम भह गेनैन्हि। जोव सॅ रॅजनीह ‘उँतवैत छेँ की नहि ?’ हबिया जो ओकवा नहश्चा। मन मे भेन कहिऐ-मां, हमव कोन काज पड़ा गेन ? ह्मदा हिम्मत नहिभेन। आँखि नोवा गेन। तह मां बाध के कहनथिन- ‘सबोज रॉात नहिमानैत श्चा रिन्नू तह रॉानबे छै भबि रॉाट तरॉाह कह

দৈত।' নীনূ মাঁ ক দ্নকঋা ছৈ তেঁ ও কোনা মে খিড়কী নগ রৈঁসন ছন। একটা হমহী দৱূ ছী জে মাঁ ক হ্কূম পব নচৈত ছনহুঁ। স্বনসান বাস্তা মে মাঁ বাধ সঁ রঁতিঋাগত বহনীহ। 'বাধ! হম তহ ফেব ঋস্বস্থ ভহ গেনহুঁ। দস দিন মে জে কনি স্বধব ভেন ছন সবঁ চৌপট ভহ গেন। সাহেবঁ জহিযা সঁ ঋযনাহ হবদম হংগামা হোগতে বহৈত ছৈ রঁচাক সংগ রঁচ রঁনি গেনাহ। সংগ মে দূচাবি টা সবঁ দিন দোস্ত বহিতে ছৈন্হ। হমব এহন শবীব, ঋহাঁ তহ কহিযো স্বস্থ বহিতেনহিছী!' ঋবে হঁম কী স্বস্থ বহবঁ। এতেক ধ্যি- প্বতা কে পানবঁ পোসবঁ ঋাসান ছৈ। কিছএ দিন পহিনে দেখনহুঁ নে রঁবসাত মে সবঁ রিমাব পড়ন ছন।
'হঁ, গাংগ্বনী বাঁবূ তহ কহনহি ছনাহ-ঋহাঁ কে ঁ এখন ঋাবাম কবহ চাহী।'
ঘ্ব! হমাব নসীবঁ মে ঋাবাম নিখনে নহিঋছি। জহিযাসঁ সাহেবঁ ঋযনাহ ঋছি বোজ ঘোড় দৌড় ভহ বহন ঋছি।

'সন্ত কহৈত ছী। ঋাবঁ দূপহবো মে রঁচ্ যা সন্ত হন্না গ্বন্না কবিতে বহে ছৈ। ক্যা নহিসূতৈ ছৈ।'
'বাধ। হমব সন্তক জিনগী মে খ্শী কহাঁ? জহিযা সঁ বিবাহ ভেন সানে-সান রঁচ্ যা পব রঁচ্ যা। একটা নড়কাতহ হ্মগনে জন্ম নেনে ছন। পহিন রেঁটী ঋাঠ বর্ষক উঁম্র মে হ্মগন। চাবিবেঁব তহ ওগণ ;এবঁসিনহ্ন ভেন। শবীব মে শক্তি বহত কোনা? স্বমিত্রা কে দেখিযৌ চৌদহম মে ব্যাহ ভেনৈ ঋা পন্দ্রহম মে বঁন্নী ভহ গেনৈ।'
-'হ, ঙা উঁম্র মে কতহ্ রঁচ্ যা হোগ?'
ঋটাঁoঙাস বর্ষ ক উঁম্র মে চাবি-চাবিটা রঁচ্ যা। তেঁ

र्नूाी आ नीनू के हम अपने नग बखैत छिए। ङु त चमेनियाक माँ छै जे सबँके सम्हाबै छै।

'घ्ब, चमेनियाक माँ कोन जोकबक छै। एकदम गँराब छै कनिको अक्किन नहि। प्रिया पब कोन जादू कयने छै जे अहाँ सँ बेशी मोजब प्रिया ओकबे दैत छथि।'

दू घंटा सँ गप्प पब गप्प होगत बहल अछि। बाध दाओ माँ के देखऽ नहिचाहि'छ तैं मौका तकैत बहि'छ हुनका बिबोध् मे बँजबाँक। हम खिड़की सँ बाँहब माथ त्ऱ्कौने नागप्बबक पहाड़, जंगन आ आकाश् मे घ्मड़ैत बाँदन देख बहन छनहुँ। गप्प बँद भेनै तऽ माँ क ध्यान गम्हब भेनैन्हि। हमबा कहननि-'खिड़की बँन्द कब ठँढ़ा नगतौ।' फेब हुक्म भेन-'सोऱ्ऱ भऽ कऽ बैंस ऱ्दा बँजबाँक साहस नहिभेन। स्बसू कबबाँक छन से हो हिम्मत नहिकोना बाँजू? आँखि नोबा गेन। अग घब मे दाओ माँ क सिबाय आब क्या हमब जऱबत नहिबूँझै'छ। हम अपना के एकदम एसगब बूँझैत बहनहुँ अछि। अनचाही सन्तान से हो बेटी! पेटे मे दर्द होमऽ नागन बूऱ्ऱाऱत छन आबँ उन्टी भऽ जाएत। एकाएक उन्टी भगए गेन। से हो माँ क देह पब!

जूनूम भऽ गेनै। माँ जोब से बँजनीह-'गाड़ ी बोकू, ड्राओबब जी।'
बाध फबके चिचिआगत छन। हमबा सम्पूर्ण शिबीब ऐंठ बहन छन आ भयभीतभऽ माँ दिस तकैत छनहुँ। ओ हम की कयनहुँ? माँ क चेहबा सँ घृणा आ जूगूप्साक भाब ऱ्ऱनकैत छन। माँ के तऽ मेहतबक नामे स्बनि कऽ जी ओकिआए नगैत छैन्ह। गाड़ ी रुकन।

ড্রাগরব–দৌড়ন পানি খানহ। হদা পানি কতহ ভেঁটৈতে ? পছিনা গাড়ী মে পানি রঁনা থর্মস ছনৈ। মাঁ কাঠক হকত জকাঁ ঠাঢ় ছনীহ সড়ক পব। বাধ তৌনিযা ভীজাক উন্টী সাফ কযনক। মাঁ ফকব কযননি। বাধ হুনকা কপড়া রঁদনি দেনকৈন্হি। মাঁ রঁজৈত ছনীহ–হমবা জী ওকিখা বহন খছি। বাধ জন্দী–জন্দী গাড়ী সাফ কহ যূডী কোনোন ছীটৈনক। মাঁ গাড়ী মে রৈঁসনীহ। সবোজ খা নীনূ ঝাড়ীক খঢ় মে স্বসূকবহ গেন। বৃন্নী সড়কে পব ঠাঢ়ে ঠাঢ় পেশারঁ কযনক। হদা হমবা এখনো রঁকৌব নাগন ছন ফকব কবরাঁ নেন এক গিনাস পানিযো মাঁগরাঁক হিম্মত নহিভেন। হঁহক স্বাদ খটাগন নগৈত ছন। খারঁ মাঁক ধ্যান হমবা দিস ভেনৈন্হ। বাধ কে কহনথিন হাথ–মূঁহ ছোখা কহ কপড়া রঁদনহ। তারঁত নীনূ কে হবিযা মাঁক গাড়ী মে রৈঁসৌনক। হম দোসব গাড়ী মে খিড়কী নগ রৈঁসনহুঁ। বৃন্নী কহনক হম খপন সীটে সঁ নহিহটৈরৈঁ। সবোজ রাঁজন–নে হমহী রীচ সঁ উঠি জাগত ছী। কোন ঠেকান ফেব উন্টী হেতে তহ ? বৃন্নী খা সবোজ দূনূ হমবা সঁ হটি কহ রৈঁসন।

খাগাঁ গাড়ী গেনৈ তহ দেখনহুঁ–রাঁবূজী গাড়ী বোকি কহ ঠাঢ় ছথি। কী ভেনৈ ? গাড়ী কতহু রুকনৈ ছন ? মাঁ ঝুঝনাকহ সরঁটা রাঁত কহনথিন। রাঁবূজী চিন্তিত ভহ হমবা নগ খারিকহ পূছননি রৌখা, খারঁ কেহন মোন ছৌ ? এখনো জী মৌটৈ ছী ? খজয, একবা জমাগন দহি।’ মন রিহবন ভহ গেন খপনা কে সংযত কযনহুঁ।

হঁডক ফান পব সরঁ নীচাঁ উতবি স্নান কবহ গেন। মাঁ হমবা মনা কহ দেনৈন্হ। ফেব মোন খবারঁ

भऽ जेतै प्रतिरोध करबाक हिम्मते नहि भेल। बाध दिस ताकि कऽ माँ बजलीह-उल्टौक दृश्य ध् सँ माथ मे दर्द भऽ रहल अछि ऊपर सँ ई रौद! माँ चट्टानक सीढ़ ी पर उतरियो ने सकैत छलीह। तें माँ आ हम बसि गेलहुँ। बाध माँ क पैर जँतैत छलीह। हम चुपचाप सीढ़ ी दिस तकैत छलहुँ। दूर सँ अबैत झर-झर झरनाक स्वर कान मे जा पहुँचैत छल-उल्टा भेल ताहि मे हमर कोन दोष? खूब ऊपर पहाड़, पहाड़ सँ झहरैत पानिक झर-झा स्वर! मोने मन सोचैत छल माँ, एहन अपूर्व सुख के किएक नकारैत रहैत छथि आ अपना-संग-संग हमरो छोट-छोट सुख सँ वंचित करैत छथि?

आध घंटाक भीतर बाम सिंह ड्राइभर दौड़ैत आयल।

-'बड़ ा बाबूक पैर मे चोट लागि गेलैन्हि दू गोटे सहारा दऽ ऊपर आनि रहल छैन्हि।'

'की भेलै? की बेशी चोट लगलैए? घरबाहटे मे बड़बड़ ाइत छलीह-पहाड़ पर चलबाक अभ्यास नहि छै। किछ भऽ जेतै तऽ? एक ने एक आफत अबिते रहै छ। हमर मोन ठीक हेएत कोना? कहियो शान्ति सँ समय बीतैत अछि?'

तावत बाबूजी के सहारा दऽ लबिया अबैत छला। चोट गंभीर छले। दहिना पैर क घुट्ठ ीक हड्डी निकलि गेल छलैन्ह। पन्ना महराज जल्दी सँ चूना लऽ कऽ अयलाह। माँ ध्यिा-पुता दऽ पूछलथिन- 'विजय आ अजय कत छै। आ तीनू छोटका?' बाबूजी कहलथिन -'नहा कऽ अबिते हेतै। एलैए मौज-मस्ती करऽ।' 'भेलै खूब मौज-मस्ती भऽ गेलै। भाग्

जी। आर हम हिनका नइ कइ कलकत्ता जायब। कहाँ पैब मे खराब भइ जेतैन्ह।' माँ क जिद्द क आगाँ ककरो बश नहिचलनै। हजारी बाग जयबाक बदला दू गाड़ी मे माँ, बाबूजी, बड़का भैया, बानू जी, हमिया आ बाध पुरूनियाक बाटे दिस बढ़ल। एकटा गाड़ी मे छोटका भैयाक संग हम सब हजारीबाग घुमलहुँ। दू दिनक बाद पूबा नार-नश्कब कलकत्ता चलल। सत्त बाबूजी के चोटे गंभ्भीब छलैन्ह। छह मास धबि ओ लंगाबा क चलैत छलाह। आ माँ सब दिन हुडकफानक पिकनिक मादे बजैत छलीह।

एहिना हमबा लोकनि प्रत्येक साल माँ क संग पश्चिमक हवा मे साँस लेबइ कहियो देरघब कहियो जसीडीह कहियो बाँची-तइ कहियो हजारीबाग जागत छलहुँ। हं, एक बेब 'पुबी' गेल छलहुँ रूल मिना कइ सोनह बषक उँम्रधबि माँ क संग हमब बार्षिक छुट्टी बीतल छल। जाहि मे सब खेप हम एक-एक दिन गलैत बीतबैत छलहुँ जे कहिया ओ छुट्टी खमे हेत आ स्वास्थ लाभक कर्म काँड सँ पिंड छूटैत। जहिया ट्रेन सँ घुबैत छलहुँ तइ बंगालक हबियबि देखते थप्पड़ी पीटैत छलहुँ-'सबोज देख, देख ने बाहब कतेक नीक लगैत छै धनक खेत। आ देखहि ने आम-कटहब बला गाछी। कतहुँ घबक चाब पब सजमनि आ झिंगुनीक लती छलै तइ कतहु खेत। आ देखहि ने आ झिंगुनीक लती छलै छलै तइ कतहु कदीमाक लती। एक पतिआनि सँ नाबियबक गाछ बड़ड नीक लगैत छलै देख मे। बंगालक भूमि जत ने गर्दा-धुन ने खानि पबती पाँतिब! सौन्धगब माटिक महक सँ मनात प्रपफुल्लित भइ जागत छल नयन हबियबि

দেখ জ্ড় াগত ছল। হমসরঁ মহানযাক দোসব দিন জাগত ছলহুঁ। পাঁচ–সাত দিন ছবছবি পঞাখাক ছোড় মেঁ রীতৈত ছল। মাঁ সঁ চোবাহ কহ ছোটকা ভৈযা দূ সৌ খনাব রঁনরাঁকহ খনৈত ছলাহ এহি মে নছমিনিযাঁক পূবা সহযোগ হ্নকা ভেঁটৈত ছনৈহ্নি।

দিরানীক চাবি–পাঁচ দিনক রাঁদ ফেব ঘব ক সোমা মে স্কূনক রঁস ঠাঢ় হোগত ছনৈ। কিতারঁ–কাঁপী নহ জন্দী জন্দী ভগৈত ছলহুঁ রঁমূ জে জেন সঁ কৈদী ভগৈত হোঙ। সত্ত হমবা ঘব জেনখানা রঁমাগত ছল। কনি পৈঘ ভেলহুঁ তহ রৌডিগ হাউস মে বহহ নগনহুঁ। হমবা স্কূনক দুনিযাঁ রঁড় প্রিয ছল। সংগী সভক স্নেহ ভেঁটৈত ছল। শিক্ষিকা প্রশংসা কবৈত ছনীহ।

রঁহন জী মাঁ ক স্থান নহ নেনৈহ্ন। হ্নক ঘরন রস্ত্রা মেঁ শ্বেত কেশ মে আ শ্ব(আচবণ তক কতহ্ রঁনারঁটপন নহিনজবি খরৈত ছল। হমব সমস্ত সমস্যাক ব্যরহাবিক সমাধন কবৈত ছনীহ রঁড় ী রঁহন জী। ককরো রঁনৌ নে দৈত ছনথিন। কহিযো মাঁ কে জাহ কহ রঁঝরৈত ছনথিন কহিযো পহোন পব কহৈত ছনথিন–'প্রিযা কে এনহ্ৰঁ সীহ্ৰঁ সীহ্ৰঁ কৈম্প মে জাএ দিঔ।'

আরঁ দাঙ মাঁ নগ রৈঁসহ মে মোন নহিনগৈত ছল। আরঁ হমবা নগ ছল মন নগ্ন কিতারঁ আ সংগী সহেনী, আরঁ দাঙ মাঁ সান মে দূ রৈব কহ গামো জাগত ছনীহ। হঁ এখনো বাতি মে মাথ মে তেন ঘহ চোটী রঁনেনাঙ আ তবরাঁ মে রিন্ব তেন নগৌনে হ্নকব মোন নহিমানৈত ছনৈহ্নি। রীহ্ৰঁ এহ্ৰঁ মে জাগতে হমবা সংগ পঢ়রানী সংগী সভক একা একী র্যাহ হোমহ নগনৈ। সরঁ সে পহিনে প্স্পা গংদৌব চনি গেনীহ। স্বনীতা রঁম্বঁঙ

चलि गेलै। बिभा पढ़ऽ दिल्ली चलि गेल आ स्वप्न के ब्याह भऽ गेलै। एकटा हमहीं माबबाड़ ी प्रेसिडंसी कॉलेज मे पढ़ि बहल छलहुँ। नव संगी, नया महौल को-एजूकेशन बला कॉलेज। बिद्वान प्राफेसब सब। आब बुझाना जाइछ जे आर्य कन्या महाबिद्यालयक बहिन जी के कतेक कम ज्ञान छलैन्ह। हमदा ओ हमब घब छल। बाहबी दुनियाँ मे आब पैब बखलहुँ अछि।
किनाक पूब बला पहाड़ि पब साँझुक झल-फल दृष्टिगोचब भेल। लहुँ-लहुँ बसात फूल पात के छुबि बहल छै। अचानक नजबि गेल शान्त समुद्रक लहबि केँ डूबैत सूर्य देख क्षितिज दिस लहबाइत। आकाश मे अन्हाब पसबल जाइत छै आ सब दिस पबछाँही केँ पकड़ि पबैत छी? सबटा कोना मिझबाएल जाइछ। स्वप्नः दुख, धूप-छाँह बोशनी मे सभक स्तुतिएनाओ। कतऽ कतऽ ताकू? मोनक कोन-कोन कोना मे झाँकू? जिनगी केहन बहस्यमय भऽ जाइत छै जखन अहाँ ओकबा आखब मे अभिव्यक्त नहिकऽ पबैत छी। जखन कि अहाँ प्रयत्नशील बहैत छी पाबदर्शिता देखयबा लेल। हमदा कि जिनगी केँ सिमोहि कऽ व्यक्त कयल जा सकैछ?
ऊँच आब ऊँच हिलोब लैत लहबि। सूर्य निपत्ता भऽ गेलाह समुद्रक पछेल मेँ। ओना नानी अमे लहिभेलैए। हम ठाढ़ भऽ देख बहल छी समुद्र मेँ नील आ नाल बंग क छिड़काब। शान्त, निस्तब्ध गोधूलि बेब, हल्लुक सन स्पर्श सँ जेना एक क्षण लेल सब किछु ठहबि गेल होइ पुनः साँझ बसातक आँचब पकड़ि क्षितिज दिस भगैत अछि। आ हमबा भीतब एक टा स्वप्न बेदना सिसकि उठैछ।

থাকন সাঁসক সংগ হমব আঁখি দূব–দূব ধবি–খন্হাব মে কিছ টৈটেনি বহন খছি। স্মৃতিক খযনা মে এক পব এক ঝনকৈ'ছ। পহিনে কী সোচূ খা ককবা পাছূ ধকেন দিখ। কন্হ্কা গোছুনী রেনা মোন পড়ন। ভবি দিন রঁবসৈত পানি প্লম ব্রঁাঁডী.......... ফেব খতীতক ঘটনা ক রিষয মে সোচৈত–সোচৈত সূতি বহরঁ। ভোব মে কাঁপফী ক কপ।

মোন পড়ৈ'ছ তহিযা হম রীর্খ্রে এর্খ্রে খন্তিম রর্ষ মে ছনহুঁ। মূসনাধব রর্ষা ভেন ছনৈ। সড়ক পব র্ব্ঝাগত বহৈ জে নদি রঁহি বহন ছৈ। ঘব জেনাও খসংভর ছন। কিছ নড়কা–নড়কী জকব ঘব নগ ছনৈ সে হাথ পকড়া–পকড়া পানি ঠেনৈত খাগাঁ জাগত ছন। সন্ধ্কা সাঢ়ে চাবিএ রাঁজন ছনৈ। দূব জকব ঘব ছৈ সে কোনা জাএত? হমব একটা সহপাঠী খসীম নৈস ডাউঁন বোড নগ বহৈত ছন। সীধ সাদা নড়কা। দেখরাঁ মে খূরঁ স্বন্দব। প্রাযঃ নাগব্রেঁবী সাঁ ঘ্বৈত কারন ওকবে সংগ রঁতিখাগত ঘব ঘ্বৈত ছনহুঁ। ওকবে কহনিএ–'চনরঁ পৈদন।'

–'এতেক ডাঁব ভবি পানি মে?'

'কেহন ডবপোক ছী?'

'রেশ চনূ।'

বমেশ রাঁরূঁ হমব দর্শন রিভাগক প্রাপফেসব, ওহি ঠাম ঠাঢ় ছনাহ।

–'ও প্রিযা জে খছি.....

হম ঝটকি কঽ রঁদনহুঁ জেনা কিছ নহিস্বননে হোও। দূ ঘংটা মে হম সরঁ নৈস ডাউঁন বোড কে মোড় ঘবি পহুচনহুঁ। পানি ডাঁব সাঁ কনী উঁপবে ছন সে পৈব জেনা এক–এক মন কে ভাবি ভঽ গেন ছন।

ডেগ উঁঠারী তহ নগৈত বহএ জে খার্র খসনহুঁ। শাযদ গএহ হান ছনৈ খসীম কে হ্মদা ও একদম চ্প্প ছন ডবপোক ক রিশ্ াষণ স্বনি। দূনূ এক–দোসব কে সহাবা দহ র্রঢ় ৈত ছনহুঁ। ম(ি ম গজোত মে চাহ্ন ভব পানিএ পানি দেখাগত ছন তাহি মে ডূর্রন গাড় ী, র্রস। চনৈত খভবন এক ট্টৃ টৗ বিক্সা যা মিনিট্রী যা প্বনিসক জীপ। খার্র এনগীন রোড ক মোড় পব ছী।

–'খসীম, খার্র কতেক চনহ পড়ত ?'

'মোসীক বানী! থাকি গেনহুঁ ?'

'নহিচনূ।'

ফেব হিম্মত কহ খাগাঁ র্রঢ়নহুঁ। র্রচাবা খসীম খপনে খধ্মাহ্ন ভহ গেন ছন হ্মদা কী র্রাজত ? হম ওকব হাথ ছোড়ি দেনিএ।

–'প্রিযা খাগ াঁ খ(া ছৈ খা মৈন হোন খ্জন ছৈ সম্হবি কহ চনূ।'

–'খহ াঁ খপন ধ্যান বাখূ।' তখনে কাত দহ একটৗ বিক্সা জাগত ছনৈ। পূছনক 'জহ্নবী খছি' ?

হমবা র্রাজহ সঁ পহিনে খসীম র্রাজন 'হঁ ভাগ হ্নকহ। সর্দন এরেন্যূ জযর্রাক খছি।'

'পচ্ ্যীস টৈকা নের্র সে হো এডরাঁস।'

হম সর্র খপন–খপন পাগ দেখনহুঁ। তয ভেনৈ জে পাঁচটৈকা ঘব পহুঁচনা পব দের্র। ঘড় ী মে সাঢ়ে সাত র্রাজি বহন ছনে। দূনূ গোটে বিক্স পব র্রৈসনহুঁ। ধ্ ীবে–ধ্ ীবে রর্ষা ভহ বহন ছনৈ। বিক্সারনা পর্দা নগা দেনকৈ। থাকন দেহ মন কে বাহন ভেঁটৈন খসীম হাথ সঁ হমবা কান্হ পব কসিযাবিক পকড়নে ছন জোব র্রঢ়নে জাগত ছনৈ। ও পাগন জক াঁ হমবা চূমি বহন ছন। উঁন্নমাদ..... ? এহন উঁন্মাদ ? নহিগ দেহক ধ্ম ছৈ

একবা নকাবন নহিজো সকৈ’ছ। স্বখদ থন্বভূতিক তাকোনিকতা মে কে নহিৰঁহকি জাএ। হমবো ঠোব ওকবা ঠোব সঁ সঙ্গন ফেব নজাক ঝঁহ ঘ্মা নেনহ্ঁ। ঝদা ও থাব কসিক২ পকড়া নোনক দূনূক সাঁস ভিঝবা গেন কি তখনে বিক্সা ঝকনৈ। পর্দা উঁঠা বিক্সারনা ৰাঁজন–হম কনি স্বস্তা নৈত ছী। হম দূনূ গোষ্ঠে রিহুঁসনহুঁ। ৰঁছু মাসূম, নির্দোষ ছন ও ঝস্কান। নীক পবিরাবক সভ্ঞ নড়কা জকবা প্রাপফেসব কহৈত ছনৈ ভানো ছেনে।’

‘ভানো ছেনে’ কহএৰাঁ নেন প্রেসীডেঁসী কঁানেজ মে কিছু রিশেষ রিশিষ্ঠা জকবী ছনৈ। ও কোনো পৈঘ ডাক্টব, ৰৈবিস্ঠব রা থাওক্রঁএক্রঁএসক্রঁ কে রেঁচা হোও। রীড় ী–সিগবেটক থাদত নহিহোগ। নড়কীক চক্কব নহিনগৰৈত হোমএ। মৃদ্ ভাষী শিষ্ঠ ব্যরহাব, মেঘারী থা স্বদর্শন হোমএ। রিশ্বরিদ্যানয মে প্রথম যা দ্বিতীএ স্থানা হোগ। থসীম সঁ পানিষ্টকিন সাংসক নেকচবব থা রিভাগ থধ্যক্ষ কে ওএহ থপেক্ষা ছনৈন্হ।

দর্শন রিভাগক হেড থাফ ডিপর্টমেঁষ্ট ডাক্রঁ স্বখময চষ্টর্জী এক দিন হমবা রঁজা ক২ পূছনৈন্হ–‘থহঁাক ভরিষ্যক যোজনা কী থছি ?

–‘কহিযো সোচনহ্ নহি, ঝদা থাক্সপহোর্ড যা কৈংব্রিজ মে পঢ়ৰাঁক মন থছি।’

‘কী প্রাপফেসব রঁন২ চাহৈত ছী ? ’

‘নহিৰৈবিস্ঠব।’

–‘ঠীক ছৈ। তখন প্রথম থা দ্বিতীয স্থান মংজ্না থা স্বৰোঁধ্ নেন বহ২ দিঔ।’

কঁানেজ মেঁ নড়কা সংগ পঢৈতৌ হমবা কোনো নড়কা সঁ রিশেষ সম্পর্ক নহিছন নে ক্যা তেহন প্রিয। থসনমে

হমবা ঔবতপনা সঁ চীঢ় ছল। একব পবিভাষা ছলৈ কনা সমে তাক-ঝাঁক, বোমাণ্টিক বাঁতচিত, কমানী কল্পনা ফেব বিবাহক সপনা। সবঁটা বঁকবাস।
ঝদা সবিপহঁ নীক নাগন ছল ঘবা শবীব ক স্পর্শ, আলিংগন, উত্তেজিত গর্ম সাঁস, চুম্বন আ ও সিহবন! ঘব পহুঁচৈত-পহুঁচৈত বাত্তক নো বাঁজি গেল। বহুত বাঁত স্বনহ পড়ল কিযেক তহ বঁড়কা ভৈয়া প্বনিসক জীপ লহ কাঁলেজ পহুঁচলছলাহ হমবা আনহ। ওতহ পতা নগলৈন্হ হম দোস্ত সংগ পৈদল বিদা ভেলহুঁ। ঝদা হমবা ককবো বাঁত ক খসব কহাঁ পড়ল। মাঁ কী সভ বঁজনীহ বুঁঝবোঁ নহিকে নিএ। হম তহ খজীবঁ নশা মে মদমস্ত ছলহুঁ। বগ-বগ কসমসা বহল ছল। সপনে দেখৈত বাতি বীতল।
ভোব হোগত-হোগত বহুত তেজ বোঁখাব ভহ গেল। তীন-চাবি দিন ঘবি বোঁখাকব নহিউঁতবল তখন খূন টেস্ট কবাওল গেল। ডাঁক্টব গাংপ্বনী কহলথিন- 'টাযপহাঁযড ছৈ।' মতনবঁ কম সে কম পন্দ্রহ দিন ঘবি কাঁলেজ জেনাও বঁদ। হমবা ও স্বনি নীকে নাগল। পতা নহিকিযেক হম দোবঁবা খসীম সঁ ভেঁট নহিকবহ চাহৈত ছলহুঁ। খপন দেহ কে এনা খপকা ভেনাও নীক নহিনাগল ছল। আ প্রেম? হমবা ন ককবো সঁ প্রেম কববাঁক খছি নে ককবো সঁ বিবাহ। বিবাহ ফেব বঁচ্যা। উঁ হুঁ!! মাঁ কেঁ কহিযো স্বখী নহিদেখলিঐন্হ। ওনা উপন্যাস মে পঢ়নে ছলহুঁ জে বঁচ্যা ভেনা পব ঔবত সম্পূর্ণ হোগছ। ঝদা মাঁ তহ খপন বঁচ্যা পব হবদম কুপিত বহৈত ছথি। সদতি কান খৌঝাএল।
দেখৈত ছিএ জে বঁড়কী দীদী কে চাবিটা বঁচ্যা ছৈন্হ

তখনহুঁ সম্পূর্ণ কর্মাঁ ছথি হবদম মাথে দর্দ হোগত বহৈত ছৈন্হ হবদম ঝখৈত বহৈত ছথি। ওা সন্না দীদী কে মাগগ্রেন স ছপ্টপটোগত দেখৈত ছিঐন্হ। বঁড়কী ভাভী কে সতত্ ঘ্টৈন মহসূস হোগত ছৈন্হ। ককবো খ্শী নহিদেখৈত ছী। হমবা জনৈত জে সমাজক বঁনন ব্রুঁমে মে ওপনা কেঁ কোনো তবহেঁ প্টিৈ নহিকহ পরেঁছ ও ওপনা নজবি মে খসিতে নহিওছি বঁহ্কি ওপনা পব সংদেশোঁ কবহ নগৈত ওছি। গম্হব কিছ দিন স ওড় াসী–পড় াসী ওা সব–সম্বঁহ্ী সবোজ ওা হমবা ব্যাহ নেন বঁভ্র উংস্েক ছন–‘রেঁটৌক ব্যাহ নহিকবরেঁ থী ? ওজগ ভহ গেন কতেক দিন ঘব মে রেঁসানে বহরেঁ ? ....
বঁড়কী দীদী ঘোষিত কযননি হম রেঁটৌক ব্যাহ কহ বহন ছী’। নীনূ হমবা স ছমাস ছোটৈ ওছি। মাঁ সবোজে নেন জে সাঁঠক রস্তু ওবিঔনে ছনীহ সরঁটৌ নীনূ কে দহ দেনথিন। ভাত মে মামাক ঘব স জতরাঁ টৈকা জায চাহী তকব দ্গ্বনা সমান গেনৈ। ক্যা ঙ নহিবূঁঝয জে টৈকাক ওভার মে রিবাহ নহিভহ বহন ছৈ। তাহি দিন ওার্থিক স্থিতি নীক ছনৈ ওা সবোজ কে নেন চূঁকী ও ডাকটৈবী পঢ়ি বহন ছনৈ কতেকো রব কে প্রাপোজন ওরেঁত ছনৈ হ্নদা ও মনা কহ দৈত ছনৈ। হং, হমবা নেন কহিযো কোনো ঠাম স প্রস্তার নহিওাযন ছন। হম ওপনো নজবি মে হ্নরূপ ছনহুঁ। কঁনেজ মে জ কোনো নড়কা হাথ বঁঢ় ারহ চাহৈত ছন তহ ওকবা তেনা ডপটি দৈত ছনিঐ জে ওকবা সিটৌঃ–পিটৌঃ গুম্ম ভহ জাগত ছনৈ। টৌগপহফঁযিড স হ্নঙ ভহ জখন কঁনেজ গেনহুঁ তহ হমবা দেখি কহ ওসীম প্রসন্ন ভহ বাঁজন–‘কঁপফী পীও চনবঁ ? ’

হম একদম ঝখ২ উঁতাবা দেনিঐ–'নহি।' ৰঁস মে হম সৰঁ চঢ়নহ্ঁ সংগহি হ্মদা সংগ উঁতবনহ্ঁ নহি। হম কহনিএ–'হমবা গবিযাহাৰ্ষ্ট ৰঁড়কী দীদীক ওত২ জযৰাঁক খছি।' ওকব খ্নম খ্ন্না উঁপেক্ষা কব২ নগনহ্ঁ। ও জতৰেঁ হমবা মে সষ্ট২ চাহিত ছন হম ওতৰেঁ দূব হষ্টৈত ছনহ্ঁ। ঔ ঘংষ্টে ৰঁস স্ট্াঁপ পব হমব প্রতীক্ষা কৰৈত ছন। খা হম যা ত২ তখন কাঁমিন ঝম সঁ ৰঁহবাগতে নহিছনহ্ঁ যা খান ৰঁস পব সংগী সৰঁক সংগ চঢ়ৈত ছনহ্ঁ। এক দিন ও এসগব মে ভেঁষ্টন। হমবা সঁ নাবাজ ছী?'

'নহিত২'

'তখন এনা দূব–দূব কিযেক বহৈত ছী?'

'সাফ ৰাঁত ছৈ। খহাঁ জে চাহিত ছী সে হম নহিদ২ সকৈত ছী।'

'হম প্রতীক্ষা কবৰঁ। সৎ কহৈত ছী প্রিযা! হম খাজীরন প্রতীক্ষা কবৰঁ।'

'হমবা দেরদাস রনা নচপচ ভার্কতা সঁ সহ্ত চীঢ় হোগছ।' খগ তবহক খপমান সঁ ওকব চেহবা স্যাহ ভ২ গেনৌ। ও ৰাঁজন–'প্রিযা খহাঁ এহন কঠোব কোনা ভ২ গেনহ্ঁ। হম দেরদাস ৰঁনৰাঁক দাৱা কখনৌ নহিকযনহ্ঁ।'

'ত২ খাজীরন প্রতীক্ষাক ৰাঁত কোনা ৰঁজনহ্ঁ?'

'প্রতীক্ষা কবৰাঁ মে খা তিন তিন ক২ মাব২ মে ফর্ক হোগত ছৈ।'

'হম ৰ্ঝ্নহ্ঁ নহি।'

ৰ্ঝি জেৰঁঙা এক দিন। হম চাহিত ছী খহাঁ কেঁ। মনীহ একহি ক্ষণ হমবা ভেঁষ্টন, যদি ক্যা দোসব দেত ত২ ওকবা খপন ৰঁনা নেৰঁ হ্মদা খহাঁ কেঁ কহিযো

रिसबर्ं नहि। प्रिया! अहाँके क्षण भरि जकबा स्पर्श भेंटैते ओ कहियो नहिरिसबत।

'छोड़ूजखन ककरो संग चलिए जायबं तखन कोन बातक दाराक बात करैत छी? जाउ, प्रतीक्षा करबाक कोन प्रयोजन?'

'ओह! आबं बुझलहुँ। अहाँ अपना जिनगी मे एकटा आरक्षित स्थान राखऽ चाहैत छी?'

'मतलबं ?'

'मतलबं एहि जे हम प्रेम करैत छी आ ओ एकटा एहन मधुर स्वप्न अछि जे हम चाहबं आजीवन ओ जीवंत रहए .... ई सदा आरक्षित स्थानक पूरक भऽ रहबं....... ? उँ हूँ! प्रिया हम एहन सस्ता नहिछी।'

तखन ओकर बात क सही अर्थ नहिबुझलने छलिऐ आ ने बुझबाक प्रयास कयने छलहुँ। ताहि दिन हमरा एकटा धुन सवार छल अपन प्रेमके कोमलभावना के अकचबाक आ एना मे आनन्द भेंटैत छल। एकदम प्रवखाह स्वभाव भेल जागल छल।

हं, कतेको बर्षक बाद एक दिन ओकरा सँ भेंट भेल छल। हम जर्मनीक बिजनेस ट्रीप सँ घुरल छलहुँ। एयर पोर्टक लाउन्ज मे भेंटल। ओ अपना पतीक संग भारत आबि रहल छल। बाबाक मृत्युक बाद असीम लन्दन मे अपना मौसीक संग रहऽ लागल। बाब एहि नाँ ओहिठाम कयलक। बिबाहो भेलै लंदने मे। माँक देहान्त भऽ गेल छलै बच्चा छल तखने। मौसी अमीर छलै आ सगरे छलै। कोनो अंग्रेज सँ ब्याह कयने छलै ताहि अपराध मे लंदनक काबाराम मे बन्द छलै। पीटर कहिया ने छोड़ि देने छलै आबं कोन फेंह नऽ बंगाल घुरैत!

–‘এখন কোনো কাজ সঁ ভাবত জা বহল ছী ? ’
‘হঁ, প্ববনকা স্মবণ কে তাজা কব২। ’
ওকব আঁখি মে প্ববনা স্বপ্নক গন্দ্রধন্ত্বষী বংগ খভবন।
খসীম কহলক–‘ব্যাপাব মে নাগন ছী ? ’
‘সে কোনা ব্ঁঝনহুঁ ? ’
‘গঁডিযা ঠ্ডে’ মে খহোঁক রিষয মে পঢ়নে ছনহ্। খহাঁ সব দিন রিদ্রাহী এ বহলহুঁ। ’
–‘খসীম ! খাব ত২ রিদ্রাহক ভাষা রিসবি গেনহ্। হম চাহৈত ছী জিনগী মে ক্রান্তি ! হম খপন জিনগীক খানি পন্না পব খপনে তাবীখ নিখনহুঁ খছি। ’
‘কী এতেক এসগব চনব জরুবী ছৈ ? এহন ত ভ২ নে সকৈ’ছ জে খহাঁ পব ককবো নজবি নহিপড়ন হোগ ? ’
‘হম ত২ এক বঁচ্ যাক মাঁ ছী। ’
‘ঋদা গঁডিযা ঠ্ডে মে একব কোনো চর্চা নহিছৈ ? ’
‘হম বহৈত ছী এসগবে। ’
‘ওহ। ’
‘খসীমক আঁখি মে এখনহুঁ একটা খজীব সন পিখাস ঝনকন। কী একব পনৌ পিখাস কেঁ তৃপ্ত নহিক২ সকনৈ ? কে ককবা তৃপ্ত ক২ পবৈত ছৈ ? হম জকবা নেন খপন জিনগীক হোম কযনহুঁ সে সংতুষ্ঠ খছি ? ’
‘এ প্রিযা ! কী সোচ২ নগনহুঁ এহন ব্যথা রেদনাক ভাব ! ’
‘নহি, কিধ্ নহি ! জাউঁ খহোঁ খপন পনীক সংগ রৈসূ। ’
‘কী হম খহোঁক মিত্রা নহিছী ? খপন কার্ড নহিদেব ? ’
হমব কার্ড খমে ভ২ গেন খছি। খহোঁ খপন কার্ড দিখ হম কবব সম্পর্ক। ’

'जल्दी देखू। जहिया नंदन जाउँ सम्पर्क करबू। हमर ऑफिस पार्क एवेन्यू मे अछि तकर मे कोनो दिक्कत नहिँ हेत।'

ओकर पैघ-पैघ आँखि हमरे पर गड़ल छलै। फेर हमरा ओकरा आँखि मे प्रेमक पिआस देखबामे आ एतेक वर्षक बादो हम फेर मरिचाक अइ पक्ष कें नकारि देलिऐ जकरा कारण वैर-वैर ठगाइत छी।

कहि नहि सकैत जे असीम अहूँ विवाहित छी हमरा की दऽ सकबू? आ हमरे आबू की बाँचल अछि? बहुत कानि लेलहुँ। प्रेम कऽ ओइ प्रेमक लेल अपन आधा जिनगी कनैत बीतेलहुँ। नहिअसीम! नहि!! आबू आँखि मे नोर सूखा गेल आबू हिम्मत नहिबाँचल अछि कानबाक! आ सबसँ पैघ बात ई छै जे हम भ्रम मे जी नहिसकैछी। आ 'प्रेम' ओ उठैत-खसैत लहरि छै मात्र मृग मरीचिका। हम प्रेम क कोनो वैश्विक परिभाषा नहिकऽ बहल छी। ई हमर निजी अनुभवक निचोड़ अछि। आ अपन तित-मीठ अनुभव कें के नकारि सकैछ? नोक ओकरे दोहर वैत छै जकर अभ्यास बहैत छै। प्रेम नहिकबबाक अभ्यस्त भऽ गेल छी। हँ, सत्ते कहैत छी 'असीम' आबू कानि योग्य नहि सकबू? सदा असीम के हम किछु नहिकहलिऐ।

चुपचाप हाथक किताबू मे आँखि गड़ौने बैसल छलहुँ। विमान दिल्लीक हवाइ अड्डा पर उतरबि बहल छल। ओ उठिकऽ पत्नी लग जा कऽ बैसल पत्नीक बगल मे ग्रेनाइट चाबि सानल बच्चा बैसल छलै। पत्नी खूब सुन्दरि शालीन छलै। सुखी जिनगी बुझना जाइछ तखन ओकरा आँखि मे ओ प्रेमक पिआस कोना झलकलै? हमरा नोकनि हजारो वर्ष सँ किछु रोमांटिक शब्द सँ

মন–মানস কেঁ খন্বকূনিত নহিকযনে ছী ? হ্মদা এক সপনা কেঁ পিখাস কে জিনগী ভবি জোগৌনে বাখৰ কনিষ্ঠা ৰাঁত নহি। সে হো খগ হ্যগ জমানা মে। খগা সঁ খাসান ছৈ খপনা কে মাবৰ। হঁ, হম কাযব ছী। প্রেম কবঃ সঁ চোষ্ট সঁ ডেবাগত ছী। সচ ছৈ হম ডেবাগত ছী নোব সঁ প্রতিকূন ব্যবহাব সঁ। কাঁনেজক সময সঁ জেনা–জেনা হম পৈঘ্য ভঃ বহন ছনহুঁ। দুনিযাঁক দেখবাঁক দৃষ্ঠিকোণ ৰঁদনি বহন ছন। হঁ একষ্টা ৰাঁত গহাগা সঁ মন মে জমি গেন ছন জে হম মাঁ সন জীবন নহিজীযৰ। নে ৰঁড়কী ভাভী জকাঁ ঘুষ্টন জিনগী মে ৰঁদস্তি কবৰ। হম খপন জীবন নোব মে নহিৰঁহাৰঃ চাহিত ছী। কী এক ৰুন্ন নোবে মে মহিনাক সমস্ত ব্র্হ্মান্ড ঘুসিযা জাএ ? কিযেক ? কনৈত নোব ৰঁহবৈত নোব ক নদী, সহ্মদ্র মে হেনৈত বদ্ধ ? মাঁ, দীদী, ৰঁড়কী ভাভী, পীসী, কাকী এতেক ধবি জে হমব শিক্ষিকো জিনকা দিস হম ৰঁড্ড উঁম্মীদ সঁ তকৈত ছনহুঁ জে হমবা নজবি মে ঞান্তি চেতা ছনীহ সে হো খপন–খপন নোব সঁ সহ্মদ্র কে ভবৈত ছনীহ। নড়কিযো সৰ কিযেক নহিউঁন্মুক্ত ভঃ ভভাকঃ হঁসৈ'ছ জেনা মদমস্ত নড়কাহঁসৈত ছৈ ? কাঁপফী হাউঁস মে জাগত খছি নড়া কিযো সৰ হ্মদা সভক ধ্যায বহিত ছৈ খামেপ্রদর্শন। জহাঁ চাবিষ্টা নড়কী এক ষ্টেৰুন পব জমা ভেন কি ৰঁস ৰাঁত শ্বব্ধ হেতৈ গশ্ক, মোহব্বত খা হনাঁ নড়কা স্বন্দব ছৈ তঃ হনাঁ স্মার্ষ্ট। হম চাহিত ছনহুঁ কিছু সার্থক ৰঁহস হোমএ। তাহি দিন বিশ্ববিদ্যানযক প্রাংগণ মে ছাত্রা পবিষদ্ কেব সমর্থক জোব খজমাগস কবৈত ছন। ৰাঁত ৰাঁত মে ৰঁম পহ্কেকন জাগত ছন। ঘঁষ্টা ভবি মে খাঠ ষ্টা ট্রাম খা

কতেকো ৰঁস জবা দেন গেন। বমেশে ৰাঁবূ ৰজৈত ছনাহ ওা প্রতিক্রিযা ছৈক এ্রান্তি নহি। তং এ্রান্তি ককবা কহৈত ছৈ? জে গতিহাসক তাবীখ ৰঁদনএ। কী হম কহিযো গতিহাসক তাবীখ ৰঁদনি সকৰঁ? কম সে কম খপন জীরনক গতিহাস কে তাবীখ ৰঁদনি নী সেহ ৰহ্ত।

এক দিন ডাক্টৰ চট্টৰ্জী স্টাফ ৰুম মে ৰজৌননি। 'কী ৰাঁত ছৈ? দেখ বহন ছী খাগ কাল্হি খহাঁক মোন ৰুনাস মে নহিনাগি বহন খছি।'

'সব, হমবা মন মে দৰ্শনক জে ৰূপ বেখা ছন সে নহিপঢ়া াওন জাগছ। সব..।'

'হং, হং, ৰাঁজূ ডৰু জ্নি।'

সব, দেকার্ত, কাণ্ট, হীগেন, ব্রীডনে সৰঁ পঢ়া নেনহুঁ। এতেক খভূর্ত ৰাঁত, খাধ ৰাঁত তং ৰূঁঝং মে খৰিতে নহিছৈ .... খা সব ভাবতীয দৰ্শন তং খাব রিকট ৰূ্ঝাগছ খদ্বৈত, রেদাঁত...... ব্রহ্ম সত্যম্ জগত মিথ্যা ওা রাক্য ৰঁস হম বটৈত ছী। বট্টি কং নিখনা সঁ কোন নাভ?

–'খহাঁ দৰ্শন শাস্ত্রাক চ্নাব কযনহুঁ কিযেক? নম্বৰ ৰঁঢ়া যাঁ খাযন ছন– পোনিটিকন সাগংস যা খৰ্থ– শাস্ত্রা নিতহুঁ।'

'সব নহিজানি কিযেক ৰিনা সোচনে–রিচাবনে হম চ্নাব কযনহুঁ। ক্দা জাৰঁত হম খপনা কেঁ খপন স্থিতি কে নহিজানৰ–ৰূঝৰ তাৰঁত পঢ়নে কোন ফাযদা? হমবা মাত্রা সমাজ শাস্ত্রাক রিষয নীক নগৈত খছি। জান স্টুখডি, মিন রিদকেনস্টাগন খা সব সৰঁসে নীক নগৈ'ছ মাক্সি ফেব দৰ্শন।' হুঁ। ডাক্টৰ চট্টৰ্জী গংভীব ভং মাথ ডোনৌননি। ও এংটী এসক্টৰ এফক্টৰ ছনাহ। গাংধ্ কি

पबम भङ्क। त की मार्क्स के नाम नेने नम्बॅब कष्टि जायत ? कष्टौ हमबा कोन फर्स्ट क्लास चाही।
'काल्हि एहि समय मे आउं। हम कितार्बक निस्ट तैयाब बाखब। हं, किछु अमूर्त धबणा के समझनाओयो जरूबी छ।'
'मतनबॅ ? '
'अबस्तु आ प्लेटो, हीबोन आ शंकबाचार्य अगचारू मे मात्रा शंकबा चार्यक अद्वैत वेदांत ध्यान सँ पढ़ी नी तइ मानस-भूमि पोख्ता भइ जायत।'
'हम कोशिश कबर्ब।'
नहिकोशिशे नहिभावतीय दर्शन अरश्य पढ़ू, रबॅ रबॅ पठू। अर्थक खोंगचा उँब्यड़ैत-बहत। हं अहांक भीतव तीन बाँतक जरूबी हेत-अभीप्सा, जिज्ञासा आ संकल्प। आ सबॅसे वेशी जरूबी छै बबॅ-बबॅ दोहबयबाँक अभ्यास'।
दोसब दिन डाक्टर चटर्जी कितार्बक नम्बाॅ निस्ट देननि। फेब पूछननि-'कीन सकब ? किछु कितार्ब एहन छै जे अरश्य किनबाँक चाही। ओह्ना-कितार्ब किनबाँक अभ्यास जरूबी छै।
हम निस्ट देखनहँु-हीगेन, नीत्शे, कीर्केगार्द, हर्सेनक पोगस्त्री, डागडेगबक बीर्गंग, सात्रकि साग्कोनॉजी ऑफ गमैजिनेशन, ग्रगोक सि(ात, नार्नाशेक उँपन्यास, प्लेग, मिना आफ सिसिपिहस, मार्नो पोंतीक नोट्स।
सब कहननि 'अध्ययन शुरू करू जतइ बूझबाॅ मे भांगठ होमए हमबा सँ पूछि नेबॅ। स्टाफ रूम वा हमबा घब अयबाॅ मे संकोच नहिकबब। अहाँक मानसक जे बॅनाबॅट अछि आ अहां जे तकैत छी ओ सभटा कितार्ब मे भेंटैत। हं, एकटा बाँत आब जे दर्शनक पैघ ब्याध्

ি ছৈ জে ও রিশ্লেষণামেক দৃষ্ঠিকোণ কে রিকসিত করৈত ছৈ। থা হমবা রিচারেঁ জীরনক একটা সমগ্র দৃষ্ঠিকোণ থপনারৈ্হ চাহী। গীতা কে ধর্মিক পোথী জকাঁ নহিপঢ়ু, মহাকার্য জকাঁ পঢ়ৈত-পঢ়ৈত থর্থ রৌধ্ গম্য হেত। ওনা হোনা হিন্দী থন্বরাদ ভৈন ছৈ। হঁ একটা রাঁত পব ধ্যান বাখরৈ-কাঁপফী হাঁউসক বাজনীতি মে কহিযো ভাগ নহিনেরৈ।'

'হ্মদা থবাজনৈতিক দৃষ্ঠিকোণ ?'

'পহিনে মহিনাক গ্বনামীক রিষয মে সোচূ রিচাব্দ।'

-হম স্টাফ ব্দম সঁ সোনে নাগব্রৈবী মে গেনহুঁ। ডাক্রৈ চটর্জীক স্পেশেন নোট মে ছন মোট-মোট পোথী। পহিনে হম ওগ পোথী সরকে সংঘৈত বহনহুঁ ফেব চিক্কন কাগজ কে হাথ সঁ ছূ নহুঁ। তকবরাঁদ পঢ়রৈ শ্বব্দ কযনহ্জ মৈঁ কৌন ছুঁ .... মৈঁ সঁ শ্বব্দ হোম রনা সমস্যা, চ্নারক সমস্যা........।' থারৈ হম দূ দিন তীন দিন পব নগাতাব ডাক্রৈ চটর্জী নগ জাগত ছনহুঁ। ও থপন র্যস্ত সময সঁ এক ঘংটা, থাধ ঘংটা জে নিকানি পরৈত ছনাহ সে হমবা পঢ়াৈ্হ মে রীতরৈত ছনাহ। এক দিন ঘটৈনা মোন পড়ৈ'ছ। সব নীতৎশৈ কে সমন্মা বহন ছনাহ জে নীতৎশৈপব প্রভার পড়ন ছনৈ ফ্রেঁচ দার্শনিক রস্মসাঁক। হম ভার-রিভোব ভ্হ স্বনি বহন ছনহুঁ। স্টাফ ব্দমক এক কোন মে বমেশ রাঁবূ সাপ্তাহিক পবীক্ষাক পেপব করেকটৈ ক্হ বহন ছনাহ 'কাঁটৈ কী কৈটৈগবী' হমব পেপব ন্হ ডাক্রৈ চটর্জীক মেজ পব থযনাহ।

'দেখিযৌ কী নিখননি থছি 'কাঁটৈ' পব.. ডাক্রৈ চটর্জী হঁসৈত কহনথিন-বমেশ, হিনকা 'কাঁটৈ' পব নোটস দ দিঔ। থা ওা জে পঢ়্হ চাহৈত ছথি সে পঢ়্হ

दिऔ। यौ, कतेक विद्यार्थी फर्स्ट-क्लासक मोह छोड़ि ज्ञानक पिपासा रखौ'छ ?

'अच्छा' प्रिया ! कहू गुरुदक्षिणा मे की देब ? '

'सब हम की दऽ सकै छी। '

–'बहुत किछु। नारी भेलाइ कोनो अपराध नहिँ, नारीत्वक नोर कें नियति मानब बहुत पैघ अपराध छै। अपना नियति कें बदलि सकब तऽ ओ एकरा केर गुरु दक्षिणा हेतै। ' हम तऽ अवाक भऽ हुनका देखैत रहि गेलहुँ। ओ गौरवपूर्ण उन्नत ललाट, घुंघराल कारी केश स्वच्छ पारदर्शी दृष्टि, ...

पुरुषक एहनो रूप होइत छै ? हम उठि कऽ हुनक चरण-स्पर्श कयलहुँ–सब आगू सँ अहाँ हमर गुरु भेलहुँ।

'नहि कोनो बाहरी व्यक्ति कें गुरु नहि मानि। जे क्यो किछु सिखाबय से कृतज्ञता सहित धन्यवाद दऽ आगाँ बढ़ऽ चाहि। आप्ने आमोक गुरु भऽ सकै छै। '

विधताक विधान एहन जे एक दिन स्टाफरूम मे चक्कर आबि गेलैन्ह ओ खसि पड़लाह। हुनका तुरत पी॰ जी॰ अस्पताल मे लऽ गेलैन्ह। खूनक उल्टी भेलैन्ह। ब्रेन हैमरेज छलैन्ह। हुनकर देल किताबक लिस्ट, ओ स्वच्छ हँसी आ ओहन आदेश।

औरत होएबाक नोर के नियति कहियो नहि स्वीकारब हम हुनक बात क स्मरण करैत छलहुँ आ डाक्टर चटर्जी दुनियाँ सँ बिदा भऽ गेलाह।

सूरत आखरी साँस लऽ रहल छल। मन मे भेल एखन क्यो एतऽ बैसैत भलहि ओ अजनबी बैसैत। सोझा मे बैसल चाह पीबैत। बातचित लगाओ होइत। एक दोसर के उपस्थित रहबाक एहसास तऽ होइत।

সমযক আঁচব সঁ হম খণ্ড ক্ষণ কে এক ঠ্কড় । কাষ্ঠি কহ বাখি নেরঁ চাহিত ছী। জিনগী কতেক ছোষ্ট ছৈ খা সে হম রেঁরকুপিফ মে দোসব কেঁ খুশী বাখহ মে রীতা দেনহুঁ ? ওনা কনি-মনি তহ সক্রিয ছনহুঁ, হম হ্মদা কোন ফর্ক পড়ৈত জঁ নহিকিছু কবিত হুঁ ?
এতহ সহ্মদ্র পব খচানক বাতি পসবি জাগত ছৈ। খা কখনৌ-কখনৌ রুন্নাগত ছৈ জে সহ্মদ্রক গর্ভ সঁ খাদিম খন্হবিযা রহবাগত হোগু খা সম্পূর্ণ ধ্রবতী কে খপনা রাঁহি মে সমেষ্টহ নেন ছষ্টপষ্টাগত হোগ। খাকাশী মে এখন ত্তবত নিকনন শ্বগ্র তাবাক চমক মে হম হ্মগু ভহ বত্তকা খন্হবিযাক তবনতা মে ডুঁরঁ-ডূরঁ হোগত বহনহুঁ।
খাগ খগঠামক খাখবী গজোবিযা বাতি খছি। রাঙ্কনি মে রৈঁসন বজত বাগিনী ক স্ত্রব মে সরঁ কিছু রিসবন ছী। চান রঁঢ়ৈত-রঁঢ়ৈত খপন পূর্ণ খাকাব মে রিহুঁসৈ'ছ। সহ্মদ্রক নহবি পব মঁদ রঁসাত নক্ষত্রাক জগব-মগব প্রকাশী খা প্রগ্নতিক শোভা শ্রী কেহন রিনক্ষণ দৃশ্য ছৈক। খা এহন মনোহাবী রাতারবণ মে হমবা মন কে খনাম ব্যথা মথহ নাগন। খারঁ হম খপনা কেঁ খপনা প্রতি সহজ সমর্পিত কে নাগু সীখ নেনহুঁ খছি। গু খামেকেন্দ্রিত ভার নহি। হ্রঁ াযড কে রাঁদ নাবসিসিস্ম যা খামেপূজা সন রিশেষণ রঁছু পহৈশনেরুন ভহ গেন ছৈ। হ্মদা খামেস্থ ভেনাগু তহ রাস্তর মে খপনাকে জেনা ছী তেনা স্বীকাবরঁ হোগত ছৈ। খপনা প্রতি খাশ্বিস্ত ভেনাগু এ ...... গু স্বীগ্নতি রাস্তর মে নর শক্তি দৈত ছৈ। ব্রেকফাস্টক ঠেরুন পব রৈঁসন হম ফেব চিন্তন কবহ নগৈত ছী। কাল্হি বাতি ফেব র এহ প্ববনকা সপনা দেখনহুঁ। খগু সপনাক

দহশেত সঁ কহিযা হ্মঞ্জি ভেঁষ্টত ? জহিযা ঙা সপনা দেখৈত ছী ভবি দিন উঁদাসী মে রীতৈত খছি। কিযেক দেখৈত ছী এহন সপনা ? হম রিসবি জায চাহিত ছী–হ্মদা রিসবরঁ খাসান ছৈক ?

সদিকান প্বরুষ সঁ এতেক ডব ? কখনৌ ক্যা এসগব মে ? ডাক্টর্ঁ চষ্টর্জী সন ব্যক্তিযোক নেন মন মে এহনে ভয ছন। ককবা কহরৈঁ মন ক ভয। একষ্টা দাঙা মাঁ ছনীহ জে হমব খতীত জনৈত ছনীহ। মাত্রা ও সাক্ষী ছনীহ।

ভেদভার সঁ ভবন নেনপন। খৈব হমবা খারঁ কোনো ফর্ক নহি। হমবা কিছ নহিচাহী এহি রঁড়কা ঘবানা সঁ। নহিরঁসহ চাহিত ছী রঁড়কা গাড় ী মে। নহিচাহী কীমতী রস্ত্রা। ভৈযা খা মাঁ ক রিশেষ স্নেহ ভাজন ছন সবোজ। ও ডাকষ্টব রঁনতৈ খূরঁ পাগখা যশ কমাওত। খা প্রিযা ! ..... সামনে রানী পড় াসনীক হ্মতিযা পব বিসর্চ কবত ! কহৈত ছন সরঁ হঁসী মজাক মে হ্মদা কী হমবা দ্ঃখ নহিহোগত ছন। হমবে সংগ এহন ধ্রূব মজাক কিযেক ? ঙা ভাঙা রঁহিনক চ্নার কী হম কযনে ছনহ্ঁ ? এক দিস তহ রূঁম্নাগত খছি জে হম একবা সরঁ সঁ ফবক ছী হমব চেতনাক ধ্রাতন রঁদনি বহন খছি, দোসব দিস ভয কাতবতা, দহশেত সঁ চিচিখাগত নড়কী, ষ্টূষ্টন রিখবন, মবনাসন্ন ! কখনৌক খযনা মে খপন নগ্ন শবীব নিহাবৈত ছনহ্ঁ কতহ্ কিছ ষ্টূষ্টন তহ নহি ? চিক্কন–চ্নহ্মন মাঁসন শবীব পব কোনো খঁবোচক নিশান তহ নহি ? তগাও খঁবোচক এহসাস ! হম ভীতবে–ভীতব হ্মদ্রকৈত বহৈত ছী। ছিঃ ! ঘীন হোগত খছি প্বরুষ জাতি সঁ। ঘোব ঘৃণা হোগত খছি জে খরৌধ্ রঁচ্ ি যযো কেঁ

নহিছোড়ৈত ছৈ। খাৰ ও ব্ৰুমৰা মে খৰৈত খছি জে সৰ সমাজ মে গনসেস্থ্ঠ প্রেম পৰ এতেক ভযানক টৈৰূ কিযেক ছৈ। কিযেক সহজ প্রঙ্কতিক মৃত্-র্ধ্ম গসসেস্থ্ঠ প্রেম পৰ নাগূ হোগত ছৈ। নহিতঽ জন্মা সঁ ঔবত'...... খসহায ঔবত। নে পিতা ছোড়ৈত ছৈ নে ভাগ। খপন নাৰী দেহ মে, স্বযং ক্ষত রিক্ষত ভঽ জাগছ। ও কহিযো পৰ প্বৰুষ কেঁ প্যাৰ নহিকঽ পৰৈ'ছ নে সৃজনক সৰসে স্বন্দৰ ৰূপ ককৰো ৰীজক বক্ষা খপনা গৰ্ভ মে কঽ পৰৈ'ছ। মানৱ জাতিনেন একৰ প্রসাৰ জৰুৰী ছৈ। ক্ষদা কী সমাজ নাৰীক বক্ষা কঽ পৰৈএ ? কী কাহ্মক প্বৰুষক হৱস কে শিকাৰ হোমঽ সঁ খৰোধ্ ৰ্চ্ যী ৰচৈত ছৈ ? কত, কখন নহিহমৰা পৰ খাএ্রমণ ভেন ? কেহন নেনপন ছন। খপন ভাগ এ নহিৰক্কি এক দিন তঽ একটা নৌকৰো খপনা কোৰ মে ৰৈসানে ছন। তখন হম ৰহ্ত ছোটে ছনহঁ মাত্রা পাঁচ ৰর্ষক ! তহিযা তঽ ৰাৰূজী জীৱিতে ছনাহ খা দাওমাঁ দেখ নেনে ছনৈ। ৰাহ্নি জকাঁ দাও মাঁ ঝপটি কঽ হমৰা খপনা কোৰা মে নেনে ছন খা খূৰ গাৰি পঢ়নে ছনীহ। হম কিছু নঁহিৰূঝনে ছনিএ। হঁ হ্রুঁ াক মে নসনস কিছু নাগন ছন জে দাও মাঁ ৰগড়া -ৰগড়া কে ছোড়নে ছনীহ। .... তূ হমৰ ৰৈটা মংগন কে উঁমৰক ছেঁ...... ৰৈটা জকাঁ নহিতঽ খাগ হম তোহৰ গৰদনি ছোপি দিতিঔ..ভাগ সৰঘ্খা......, ফেৰ দাও মাঁ ক খাদেশী 'এ ৰ্চ্ যী গ ৰাত কহিযো ককৰো নগ নহিৰাজৰ। ভগৱান ঔবত কে জিনগী মে এতেক দ্ঃখ কিযেক নিখৈত ছথিন। কে জানয হ্নকৰ মাযা।'

মৌন! হবদম মৌন!! খাখিৰ কহিযা ধৰি ? কহিযো কোনো প্বৰুষক হাথ কান্হ পৰ। সিনেমা হাঁনক

छल्प अन्हरिया मे शरीर मे सिकड़ि । कीड़ि । क देह पर ससरबाक अनुभूति ! क्रिसमस दिन हम छोटका भैया आ सरोज न्यू मार्केट मे गेल छलहुँ क्रिसमस के खेलौना आ टोपली किनइ । तहिया हम बारह बर्षक छलहुँ । ठसाठस भीड़ । देह पर देह । चलनाए कठिन । कहुना डेग उठाबी कियेक तइ पीरियड्स क समय छल आ हमरा पाछाँ-पाँछा अबैत ओ पुरुष जे पैंटक बटन खोलने छल । पौरुषक नग्न प्रदर्शन..... । आ हमरा हिम्मत नहिहोएत छल जे भैयारा सरोज के कहिए । कियेे ? कियेे हम एहन दब्बू छलहुँ ? -की दाए माँक कारण भय बना संस्कार ग्रसित कयल ? की माँक उपेक्षा सॅं वा भइ सकैत'छ हमरा समाज मे हजारो लाखो महिला आ बच्च्यी सभक संग एहिना होएत होए । आ सब मौन धारण करैत होए । माँ सॅं आदेश भेटैत होए चुप्प रहबाक । बड़की बहिन सिखबैत होए कतौ नहिबाजइ नेेन । की एएह कारण छै जे बेटीक जन्म लेना पर माँ दुखी होएत छै ? औरत भेनाइए अभिशाप छैक । हम कहियो ककरो सॅं प्रेम नहिकबर । ब्याह नहिकबर । सेक्स सॅं घृणा होएछ । पुरुषा सॅं बदला लेबाक एएह उपाय हमरा सूझैत छल ।
हम तइ सोचने छलहुँ पुरुषक सम्पर्क सॅं दूर रहब, सदा बचल रहलहुँ ? एमफ्रॅ एफ्रॅ क परीक्षा माथ पर छल आ न र्ॉ के एंटैरमीडिएट..... तखने ओ पुरुष हमरा जिनगी मे आयल । ओ बड़ड पैघ्य घरक संभ्रात परिवारक एकलौता बेटा । जखन ओ कलास मे लेकचर देबइ लेल ठाढ़ होएत छलाह तइ प्रत्येक विद्यार्थी मंत्रा-मुग्ध भइ सुनैत छल । हम अगिला बेंच पर बैसैत

छलहुँ। बाँतक श्वेतश्वात भेल आँखि सँ। दू आँखि चाबि भेल। कल्पनाक सोनह पाँखिक बथ पब सवाब भऽ मनोवथ दुनियाँ क सैब कबऽ लगलहुँ। बंग-बिबंगक सपना देखऽ लगलहुँ। एक दिन ओ हमबा स्टाफ रूम मे बजौलनि। हुनका लग मे ठाढ़ होएबते कबेजक धड़कन बढ़ल जा बहल छल। ओ पूछलनि 'हमबा घब चलब ?'
वशीभूत भेल जकाँ हम कहलिऐन्ह-हं।' ओ आगाँ-आगाँ हम पाछाँ। बस स्टाप सँ 2--बीक्स पब चढ़लहुँ । गबियाहाटेक मोड़ से पहिने उतबलहुँ। ओ हमबा सँ आठ दस डेगक दूबी बना कऽ चलैत छलाह साँझुक न्वकन्नुक बेब छलै। जाड़क समय। बीच-बीच मे पाछाँ घूमिकऽ हमबा दिस ताकि बिहुँसैत छलाह। दू तल्ला मकानक आगाँ रूकलाह। फेब भीतब गेलाह। हमसिन्नकैत आगाँ बढ़ि बहल छलहुँ।
हुनकब पैबक आहटे उपब सीढ़ि सँ अबैत छल। फेब ताला खुजबाक आवाज सुनलहुँ। सीढ़ि पब चढ़ैत पीठ देखलनिए। एक क्षण ठिठकि कऽ ठाढ़ बहलहुँ। हम ओ की कऽ बहल छी ? किछु नहिपहुबाएल आ भीतब गेलहुँ। ओ केबाड़ बन्न कऽ हमबा दिस घुबलाह। हमब आँखि झुकल छल। साँसक गति तीव्र। ओ हमबा डाँब मे हाथ घऽ अपना दिस घिचलनि हम लत्ती जकाँ झुकैत गेलहुँ जे होएबाक छलै भऽ गेलै। देह अपन धी निमाहलक। कान मे मधु मिश्री सन स्वब गेल 'हम अहाँ से प्रेम कबैत छी। बस अहीं सँ।'
ओहि दिन हमबा कनिको ग्लानि महसूस भेल ने जुगुप्सा। पुरूषक स्पर्श एतेक मादक होइत छै, एहन सुखद !

এতেক মননগু খাকর্ষক সে খাগ পহিন দিন মহসূস ভেল। হম বাঁগস বর্ষক মোগত-মোগত পূবা ঔবত বনি গেল ছলহুঁ ও বত্তীস বর্ষক খন্বীক্তবী পুরুষ ছলাহ। সপ্তাহ মে দূ-তীন দিন ওা খেল ছমাস ঘবি চলৈত বহল। পবীক্ষা মাথ পব ছল। এক দিন ও কহলনি- 'পবীক্ষা নগ খাবি গেল খাবঁ খহাঁ পঢ়বাঁ মে ধ্যান দিখ।'

-চাহৈত ছী একাগ্রমন সঁ পঢ়ী ক্ষদা খহাঁ বিনা মোনে নহিনগৈএ। ফেব ওহলে উঁন্মাদ ওহলে খারেগ। গম্ভব কিছু দিন সঁ ও কাঁলেজ নহিখাবি বহল ছলাহ। হমব মন একদম বেঁচৈন ছল। কী ভেলৈ ? বিমাব নহিতহ ছথি ? এক দিন হম স্টাফ রুম মে জা কহ প্রাপফেসব দাস গুপ্তা সঁ পূছনিঐন্হ-'সব! প্রাক্টে ক্ষকর্জী নহিখাবি বহল ছথি ?'

-'ও পন্দ্রহ দিনক ছট্টীo নেনে ছথি,' ওা স্বনি হমবা রুকল নহিগেল। কী ভেলৈ ? ও পফোন কহ সকৈত ছলাহ। সংকোচ ভেল হেতৈন্হ। ঠীক ছৈ হমহী জাকহ দেখৈত ছিঐন্হ। ও ঘব মে এসগবে বহৈত ছথি। হমব পৈব হ্নকা ঘব দিস বঢ়ল। ঘব মে তালা নহিলাগল ছলৈ।

ও! তহ ঘবে মে ছথি। খবস্স বিমাব হেতাহ। হম মনে মন ক্ষুব্ধ ছলহুঁ ও হমবা খাবহ খানে বুলৈত ছথি। কে হ্নকব সেরা টহল কৈত হৈতেন্হ ? ঘংটী বজেলহুঁ। কেবাঁড় ফূজল। করেজ ধক-ধক কহ বহল ছল। খাব ও সোন্না মে হেতা দেখতে ভবি পাঁজ ধহ চূমহ নগতাহ। কেরাড় খূজল। উঁম্র মে হমবা সঁ কিছু পৈত্য খূব স্বন্দব মহিনা ঠাঢ় ছলীহ। মাঁগ মে সিন্দুব, লাল তাঁতক সাড়ী, ভবি হাথ সোনা ক চূড়ী, শাখা,

नोरा। गला मे सोनाक सीताहार, कान मे बीबा जड़ल सतफूल।

हमरा पूछलनि–'अहाँ के ? '

हम प्राफेसर मुकर्जी सँ भेंट करऽ आयल छी। ओ छथि। '

आउ भीतर आउ। कम क सजाएल बैंसनल छलै। लाल सोफा सेट, खिड़की पर लाल पर्दा, ओ महिला हमरा बैसाक भीतर गेलनि। प्रोफेसर अयलाह–आश्चर्य दृष्टि सँ हमरा दिस तकलनि। आश्चर्य भेल। घरबाहेर बैजलहुँ।

'हम नहिअरिततहुँ सुदा नहिबहि भेल चिन्तित छलहुँ अहाँ बिमारपने होएत। '

ओ किछु स्वरबाँ लेल तैयार नहि छलाह। धीरे सँ गर्बकि बैजलाह२ मूर्ख लड़की। हम कहिया कहलहुँ अहाँ सँ बियाह करब ? दूनू मौज कयलहुँ खिस्सा खतम। फेर कहियो आगठाम नहिआयब। हम बियाहित छी। '

ओह ! एतेक अपमान। हमरा चक्कर आबि गेल। हुनक पत्नी चाय–नास्ताक ट्रे लऽ ठाढ़ छलीह। 'अरे, अहाँ हिनकर छा× । । छी–मूँह मीठ क के जाउ। '

'नहि, एखन हम बहुत जल्दी मे छी फेर कहियो। '

हम तीर जकाँ बहरेलहुँ। साँझुक पाँच बजि रहल छलै। फरबरी मास। कतऽ जाउ ? सामने सँ डबल डेकर बस आबि रहल छलै। मोन भेल एकरे चक्का तर कूदि जाए। फेर कहलक–नहिमरब किएक ? नहि, हमरा की भेल ? पढ़ल–लिखल सभ्य पुरुष धोखा देलक। हमरा संग ओ एना किएक कएल ? भारतीय बेदांत पढ़ाबैऽ बला व्यक्ति एहन नीच ! एतेक निर्मम ! !

हम मोॅक मे चलल जा रहल छलहुँ। होशे नहिछल कम्हर जा रहल छी। रॅस एकहिटा राँत दिमाग मे घुरिया रहल छल–हमरा किछु तऽ करैत। हम तऽ किछु माँगने नहिछलिऐ शर्तहीन समपर्ण। तखन ओ ठगलक किएक। आर क्लास मे छात्रा छलै। लड़की क कोनो कमी छलै। आखिर हमरे संग एहन धोखा किएक ?

लेक के कात मे ठेह्न पर माथ झुकौने कनि रहल छलहुँ। र्‌ुमाएल क्या छे माथ उठेलहुँ। देखलिए तीन चारि टा छोड़ ा ठाढ़ छल। हड़रॅड़ ाक उठलहुँ। स्वललिऐ एकटा छोड़ ा रॅजैत छल–

'प्रेम कोरेछे, ताग जोन्ना कान्ना।' ;प्रेम करने होएत तेँ कानि रहल अछि। ह्ल

दोसर टिपलकै–'अहा ! मोरी–मोरी।' ;ह्लगलहुँ, ह्लगलहुँ। ह्ल तेसर रॅजलै–'की दीदी ! आमादेर पछोन्दा होरेॅ की ? ;की हम पसिन्न छी ? ह्ल

हम ओतऽ सॅ भगलहँ । पॅछॅ सॅ आराज आयल–'एओ रे पानियेे छे रॅंचारी।' ;अरे रॅचारी भगलै। ह्ल

हम र्‌ुमू दौड़ैत जा रहल छलहुँ............काफ्फी दूर धरि। अचानक रूकलहॅ । रॉटे चलैत लोक सरॅ आश्चर्यचकित भऽ हमरा देख रहल छल। हम रिरेकानन्द पार्क लग सॅ घर क रॉटे छएलहुँ। एक मासक रॉद एमफ्रॅ एफ्रॅ क परीक्षा अछि। आ हम एको लागल पढ़ा ने परॅत छी। हमरा संग एतेक पैघ्य धोखा ? किएक ? हम की रिगाड़ने छलिए। पढ़ल लिखल दालर। हम कखनौ रॉथरूम मे, कखनहुँ रॅरॉडा मे ह्चुक–ह्चुक कलैत छलहुँ हमरा अपने लजरि मे अपन तस्रीर कॅचल ठैकड़ ा जकाँ छलो छित भऽ

গেন। দবাব কঁে জোড়ন জা সকৈ'ছ, খ্(া কে ভবন জা সকৈ'ছ ক্ষদা কাঁচক ঠ্কিড়া কে নে জোড়ন জা সকৈছ নে পূর্ণ প্রতিরূপ দেখন জা সকৈ'ছ।
হঁ, হম প্যাব কযনে ছনহ্ঁ, পূবা ওমানদাবী সঁ খপনা কঁে সমপ্রিত কযনে ছনহ্ঁ, রিনা কোনো শর্তে কঁে ককরো সঁ রিনা কিছ পূছনে। রঁহ্ত দিনক রাঁদ রঁ্ঝনিএ জে রিনা সোচনে-রিচাবনে রিনা কোনো শর্তক সম্বঁধ্ ভনহিঁ মানরীযতাক ছ্যাতক হোগ ক্ষদা ও খহঁক ব্যরহাবিক দিরানিযাপন কে পবিচাযকো রঁ্ঝন জাগছ। জেনা-তেনা পবীক্ষা দেনহ্ঁ তকব রাঁদ যূনিরর্সিটী কো কহিযো পৈব নহিদেনহ্ঁ। নে কনকত্তাক ভীড়-ভাড় রনা জন-সক্ষদায মে কহিযো ও নজবি খাযন। ও জীরিত খছি কী ক্ষগন সে হো নহিজনৈত ছিঐ ক্ষদা ওকব দোগনাপন কহিযো নহিরিসবা সকৈ'ছ। ও হৃদযক খন্হাব কোন মে এখনহ্ঁ খটকৈত খছি। ও ঘটনা হমবা খামেরঁন কে ছপোঁছিত কহ দেনক রিশ্বাস ক্ষত-রিক্ষত ভহ গেন। খারঁ হমবা প্বরূষক জরূবত মহসূস ভহ বহন ছন। হমবা স্ববক্ষা চাহী। ওা দ্নিযাঁ দানর সঁ ভবন ছৈ। জে হম আঁখি সঁ দেখৈত ছিঐ সেহ নহিছৈ রাস্তর মে। ব্রঁডনে সত্ত কহনে ছৈ-'এপিবিযন্স গজ নঁট বিযন্টী।' উঁপাধ্ ি বহিত র্যক্তি কী বহি জাগছ? নিগ্বর্ণ ব্রঁহ্ম। একব পহিচান কী ছৈ? নেতি-নেতি। হঁ, হমবা জীরন মে প্রেমক ভূমিকা নেতি-নেতি বহন। কিছ নহি............খন্ত মে কিছ নহি। কেরন শূন্য।। সরঁটা পূফসি .... ধেখা...... । প্রেম, সমর্পণ, পাবংপবিকতা কী খওা সরঁ শব্দ কঁে দোহবরৈঁত দোহবরৈঁত হম খামেসম্মাহিত নহিভহ গেনহ্ঁ ? ঔবত প্রেমক জান মে কিযেক পফঁসৈত খছি। বাতি-বাতি ভবি হম

গএহ সর্ব সোচৈত বহি জাগত ছনহ্ঁ। পীড় া, ভযানক যংত্রাণা খা প্রচংড এ্রা(। ক্ষদা খাশ্চর্য হোগছ্ত খপনে পব হম ওকবা দোষ নহিদৈত ছনিঐ খপনে কেঁ খপবাধ্বির্্নৈত ছনহ্ঁ। হমহী দোষী ছী খপনে পব এ্রা(হোগত ছন। খা তেঁ খপনে স ঁ র্বদনা নের্ব২ চাহৈত ছনহ্ঁ। খপন প্রস্পফু্টিত হোগত জীরন কেঁ খন্ধাব কোন মেঁ সৌ–সৌ তেজ ধবরনা খস্ত্রা শস্ত্রা ন্বকৌনে ছনহ্ঁ। খার্ব হম ততেক জোব স ঁ ঠহাকা নগর্বৈত ছনহ্ঁ জে মাঁ, ভৈযা কেঁ হৈকে২ পড় ৈত ছনৈন্হ। হম খপন সমস্ত খপমান কেঁ ঠগযর্বাক যাতনা কেঁ হঁসী কহিনোব মে ডূর্বা দের্ব২ চাহৈত ছনহ্ঁ। সবোজ রিদেশী জযর্বাক তৈযাবী ক২ বহল ছন খা হমবা খাগাঁ ভরিষ্যক খন্হবিযা ছন।

প্রেম, সেক্স, রিরাহ ও্র সমস্ত শব্দ হমবা যুগ–যুগ কেব ঘসন প্ববান সিক্কা র্ব্নাগত ছন। শব্দ নহিমাস্বক হৈকড় া, হৈপকৈত নিঘ্ব। খগ শব্দক পাছাঁ পাগনপন খা খাদিকান স ঁ খর্বৈত পবম্পবাক চেহবা ওবতক নোব স ঁ তবর্বতব ছৈ। হম খার্ব হবদম হঁসৈত বহর্বাক চেষ্ঠা কবৈত ছনহ্ঁ। খ্শি ছী তকব এনান কবৈত ছনহ্ঁ।

ও হমব উঁদাসীক দৌব ছন। ভীতব স ঁ ক্ষদ্রুকৈত র্বাহব স ঁ হঁসৈত সময রীতা বহল ছনহ্ঁ। হম ওবত র্বন২ নহিচাহৈত ছনহ্ঁ ক্ষদা র্বনি গেন ছনহ্ঁ খদদ ওবত! এতর্বা র্ব্নি গেন ছনহ্ঁ জে কাননা স ঁ কিছ্ত নহিহোম২ র্বনা ছৈ। ডিপ্রেশন সে ডিপ্রেশন খাব র্বঢ় ৈত ছৈ। র্বড়কী ভাভীক মৃত্ু ভ২ গেনৈন্হ। হ্নক মৃত্ুক ছ মাসক র্বাদ নর ভাভী খারি গেনীহ। ও্র ভাভী ভৈযাক খন্বকূন ব্যরহাব কবৈত ছনখিন। ভৈযা খার্ব

पूर्ण स्वस्थ स्वस्थ-प्रसन्न छलहुँ। घरक सम्पत्ति पर पूरा अधिकार छलैन्हि। आब ककरो किछु नहि देबैन्हि रहैत छै। सबोज के कम से कम विदेशी जयबाक खर्च तऽ देबैनै। मुदा हम तऽ जहिया माँ के देखनिऐन्हि सियन साड़ी, तहियो मने मन संकल्प कयने छलहुँ जे आब घर सँ अपना खर्च लेल एको पाइ नहि लेब। एमकी एकी क परीक्षो अपन संगी विभा सँ नऽ कऽ भवने छलहुँ। तीन सौ टाका आब उधार लेलहुँ। कछु किताब किनबाक छल। पढ़बाक प्रयास करैत छलहुँ मुदा मन एकाग्र नहि भऽ गेल छल। क्षत-विक्षत मन बेर-बेर पूछैत छल किएक एना भेल? हमर कोन अपराध? ओ पढ़ल-लिखल सभ्य पुरुष एना धोखा किएक देल। राति-राति मे गीता आ उपनिषद्‌के श्लोक रटैत रहबाक एहन नीचताओ हमरा मोन पड़ल ईशोपनिषद्‌क श्लोक-'हे प्राणी! तू अपने कर्म का स्मरण कर........ स्मरण कर।' ओह! की ओ सभ पढ़ाबहि लेल पढ़ैनैन्हि प्राप्त केने छल! जेना-तेना कऽ एमकी एकी क परीक्षा खतम भेल। हमरा फर्स्टक्लास नहि देबैन- विभागाध्यक्ष नाराज भेलाह! हँ, तर्कशास्त्र मे गोल्डमेडल देबैन।

तर्क आ विश्लेषण। हम अपन जीवनक परिस्थितिक बेशी-बेशीक विश्लेषण करैत छलहुँ। विश्लेषण चीड़-फाड़। अजीब द्वन्द्व अपना मोनऽ आ नहि मोनक बीच। ठोस हाड़-मांस बना जीवित शरीरक भीतर ओ कोन अभावक कीड़ा। कैंसर जकाँ तरे-तर शरीर के खोखला कयने जा रहल अछि। अओ सँ पूर्व कोनो पुरुष दिस नजरि उठैत नहि छल आ आब हिरणी जकाँ आँखि नचैत रहैछ। जेना शरीर बिना शरीरक मान मोनऽगत छै

তহিনা হমবো হান ছন। হমর্হী উঁচিত–খন্বচিত কে দ্বন্দ্ব মেঁ কিযেক ম্‌নৈত বহু ? ওা দ্‌নিযাঁ হমবা সংগ ন্যায কযনক ? জে হমবা সংগ ভেন তকব ঔচিৎ সি(কযন জা সকৈ’ছ ? খা সদতিকান খপনা প্রতি হতাশ ভাব ! এহনা মে ভবিষ্যক কোন রূপ বেখা বঁনওন জা সকৈ’ছ ? খা হমবা নেন সবঁসে পহনে খাপনা পৈব পব ঠাঢ় ভেনাওা খন্ত খাবশ্যক খছি। ঘব মে দূনূ সময ভোজন তহ ভেঁট জাএত হদা একব খনাবা খাব কিছু নহি। ওনা খণা বঁড়কা ঘব মে দস বাঁবহ টা এখনো নৌকব বহৈত ছৈ দাণা, মহবাজ, দববাঁন, ড্রাগবব, হ্মশী, কিছু বিশিষ্ঠ সদস্য নেন খীবা, ককড় ী, মৌসংবী। ওনা ফন খযবাঁ নেন খাত্তবতা নহিছন হদা মনে–মন বিদ্রাহ হোগত ছন। মাঁ ক এহন ভেদভাব দেখ ভূখো মবি জাগত ছন। সংতবাক জূস মাঁ বঁড়কা ভৈযা, সবোজ খা ছোট্ট ধ্যা–প্বতা কে দৈত ছনথিন। জঁ মৌসম ক পহিন দিন মহঁগা মট্টব খবৈঁত ছনৈ তহ ও বঁড়কা ভৈযা খা সবোজক থাবী এ মে পবসন জাগত ছন। এক দিন তহ হদ ভহ গেনৈ। দাণা মাঁ হমবা থাবী মে একটা সংদেশ ধ্‌হ দেনৈন্হ। সংদেশ বাখন ছনৈ বিশিষ্ঠ নোক নেন। বঁস মাঁ ওা দেখিতে খাগি বঁবূঁনা ভহ গেনীহ।

‘চমেনিযা মাঁ! বাতি–দিন তোবা খপনে বৈঁটৌক চিন্তা বহৈত ছহ খাব ছৈ বাঁন–বঁচ্ ্যা। বূঁমন ছৌ জে খাগ–কান্হি দূধ্ কম নেন জাগত ছৈ। সংদেশ বিজয বাঁবূঁ নেন বাখন ছনৈ।’

‘হম বিজয বাঁবূঁ কে পূছনে ছনিএন্হ ও নহিনেনথিন।’

‘তহ সবোজ কে থাবী মে ধ্‌হ দিতিঐ। বৈঁচাবী দস দিন সঁ খাঁসী সে পবেশান ছৈ তাহি পব সঁ ডাকট্বীক

পঢ় াওা। ’
ৰঁদ্ধবানী ! খাৰঁ হমবা সঁ নৌকবী কযন নহিহেত। খাগত কান এনা দ্শ্মন জকাঁ জে মন মে খৰৈএ ৰঁজনে জাগত ছী। কনি প্রিযাক মূঁহ দেখিও কেহন কননমূঁহ ভ২ খাগত খছি। ’
হঁ, হঁ ৰঁ্মনিএ খাৰঁ পহিন্বকা ৰঁনা ৰাঁত নহিছৈ জে শাহী খৰ্চ হেতৈ। ’ ঠীক ছৈ। পহিন্বকা দিন নহিবহন তহ খাৰঁ হমবা সঁ নোকবিযো নহিপাড় নাগত। ’
হম ডৰঁডৰাঁএন আঁখি সঁ ছেনাক সংদেশে কহ্না পানি সংগ ঘোঁটৈনহুঁ। ওকব ৰাঁদ বোটী–দানি তবকাবী ভাত কে খনারা কোনা রিশিষ্ঠ ৰ্যংজন রা মধ্ব দহী ঠোব মে নহিসটৈনহুঁ। ৰঁড়কা ঘবক ৰেঁটী ওগ ঘব মে কহিযো নে ৰঁদামক ৰঁপৰ্ফী ধ্নক নে সংদেশে ! হঁ, কহৰাঁ নেন হমহুঁ ৰঁড়কা ঘব ক ৰেঁটী ছনহুঁ।
ওগা ঘটনাক সপ্তাহ দিন ৰাঁদ দাওা মাঁ ক চিটীo পারি ৰেঁটা মংগনা এনৈ দাওা মাঁ কে নহ জাএ। ওগ দিন সংদেশে ৰঁনা ৰাঁত পব দাওা মাঁ ৰঁবামদা পব ৰৈঁসন মাঁ কে দূ বংগা ৰ্যরহাব নেন খিধং াসে কবৈত বহননি। খাৰঁ খগ ৰঁ্ঢ় াবী মে দাওা ৰঁহ্ত ৰঁদনি গেনীহ খছি। পহিনে ৰাঁত ৰাঁত পব কনৈত ছনীহ খাৰঁ কনৈত নহিছথি নে ককবো সঁ ডবৈত ছথি ৰঁক্কি খাৰঁ কোনো ৰাঁত পব খড়া জাগত ছথি খাৰঁ ৰঁহ্ত কঠোব ভ২ গেনীহ খছি, ৰঁ্মাগত খছি খন্যায দেখৈত–দেখৈত দাগ মাঁক এহন স্বভাব ভ২ গেনৈহ্ন। দাওা মাঁ খাৰঁ নীক জকাঁ ৰূঁমি গেনীহ জে হমব রিরাহ নহিহেতৈ। দহেজ নেন টকা চাহী খা মাঁ ক হাথ ছৈন্হ খানি। ঝূঠ শান শৌকত নেন মাঁ ক জেরব রিকা বহন ছৈন্হ। তেঁ দাওা মাঁ ৰূঁমি গেনীহ জে ও জে সপনা দেখৈত ছনীহ জে হমব

ব্যাহ ধ্ূমধম স ঁ পৈঘ্য খানদান মে হোএত নাতি কে কোব মে খেনাকঽ ঝগর্ঁ সে সৌখ পূবা নহিহোমঽ ব্ঁনা ছৈ। তেঁ ও গাম চনি গেনীহ।

হম ব্ঁহ্ত কান ধবি ব্ঁবামদা মে ঠাঢ় ভেন কাবী পিথব টৈক্সী কে জাগত দেখৈত বহনহুঁ। গবমীক উঁমস ব্ঁনা সাঁঝি ছনৈ। একটা থাকন গোবৈযা খাবি ব্ঁবামদাক বেনিংগ পব বৈঁসন। হম উঁদাস আঁখি স ঁ ওকবা দিস তকনহুঁ। খাগ হম দূনূ চ্প্প ছনহুঁ। গোবৈযা আঁখি ঝপকবৈঁত ছন খা হম বেঁব-বেঁব আঁখি পোছৈত ছনহুঁ। হম নহিচাহৈত ছনহুঁ জে ক্যা হমব নোব দেখএ। খাগএ দ্পহব মে হম মাঁ খা ভাভী কে ব্ঁতিখাগত স্বননে ছনিঐন্হ-'ভনে' চমেনিযাক মাঁ গাম জা বহন খছি। দিন ভবি হংগামা মচৌনে বহৈত ছন।'

'মাঁ জী কী কহিঐন্হ-ততেক খানা ব্ঁনা কঽ নীচ ঁ নঽ জাগত ছন জে পাঁচ নোক খগতৈ। টৈকনা পব কহৈত ছন হমব ঘব ক নোক খাযন খছি খায-পীঽ নেন নহিদেবৈঁ ?'

হং, খগ মংহগাযী মে কহ ঁ সে এতেক নোকক খর্চ জ্টৈতৈ। পীড ছটৈন।'

দাও মাঁ কে জাগত কান হম খপনা গনা স ঁ খোনি কঽ চেন জব্ঁবদস্তী হাথ মে দঽ দেনে ছনিঐ। নহিনৈত ছন তঽ কহনিঐ।

দাও মাঁ বেঁটৌক একটা যাদগাব নহিবাখর্ঁ ?'

- 'নহিব্ঁচ্ যী, ও সিকড় ী খহী বাখূ। বেঁব বঞ পব কাজ দেত। মাঁ বেঁটৌকে দৈত ছৈ বেঁটৌক চীজ নৈ ছৈ নহিহমবা পাপ নাগত।'

ও মহামহিনা সোনাক চেন নহিনেনক। কিন্তু নহিনেনক বিদা ভঽ গেন। ও ঠীকে কহনে ছন এক দিন হম ও

সোনাক চেন দূ হজাব টকা মে বেঁচ দেনিঐ। হমবা রিভাক কর্জ চ্কএবাঁক ছন আ আগাঁক খর্চ নেন টকাক কাজ ছন। দাওা মাঁ সঁ ভেঁট কবহ হম সবঁ গেন ছনহুঁ ভৈযাক রিরাহক সময। দোসব ভাভী ছনীহ গনাহাবাঁদক। ফন-মিঠাওা নহ কহ মির্জাপ্বিবক খনীব টৈনা মে গেন ছনহুঁ। আঁগন মে খাট পব বৈঁসন ছনীহ-মোতিযারিঁদ কে কাবণ সূঝৈত নহিছনৈন্হ।

–‘দাওা মাঁ! খহাঁ নীকেঁ ছী?’

‘খবে হমব বুঁচ্ ্যীক আযন খছি। এ মংগনা মংগন, দ্ননহিন সবঁ গোটে আ দেখ হমব বেঁটী আযন খছি..........।’ আ তকব বাঁদ সূখন হ্নৈত হাথ সঁ হমব সৌঁসে দহ হঁসোথি কবেজ মে সটবৈঁত বাঁজন ছন ‘এ বুঁচ্ ্যী দেহ তহ একদম সূখি গেন-কোন জরূবী ছৈ এতেক দিন-বাতি পঢ় াওা কবহ কে। রিজয বাঁবূঁ হমব বুঁচ্ ্যীক আবঁ জন্দী ব্যাহ কহ দিঔ।’

থোড়ে কানক বাঁদ হম-সবঁ ঘুবনহুঁ। দাওা মাঁ খবৈঁত কান খপনা পোটবী সঁ পাঁচ টকা নিকানিকহ হমবা হাথ মে দেননি। মংগনাক বঁদ্ধূ কহনক মাওা বাতি-দিন খহিঁক চর্চা কবৈত বহৈত ছথি। খহাঁ জে টকা-পাওা পঠবৈঁত ছিঐ সে সবঁ জোগাকহ বখনে ছথি জে বুঁচ্ ্যীক ব্যাহ হেতৈ’ তহ হম বঁনাবসী রিঁদৌতি জোড়া া নহ কহ জাযবঁ।’ সত্ত প্রেম মে নোক প্রতিদান নহিচাহিত ছৈ। রাস্তরিক প্রেম কযনিহাব মাত্রা সমিধ বঁনি হরন কুঁড মে স্বাহা হোগছ। সান ভবি কে বাঁদ মিচপ্বিব সঁ মংগন কে নিখন চিঠীo এনৈ-‘মাওা কা স্বর্গবাস হো গযা’ হমবা ঘব মে একব কোনো প্রতিক্রিযা নহিভেন। মাঁ ক ঝাঁহ সঁ বহবে নৈনহ-‘বেঁচাবী বঁড্ড নীক ছন নিঃ স্বার্থ ভার সঁ প্রিযাক পানন পোষণ কযনক।’ বঁস আব ককবো

কিছু কহবাঁক নে সময ছনৈ নে গছা। হম ঘব মে বিনা ককবো কিছু কহনে চনি গেনহুঁ বাঁনূঘাটৈ গংগা স্নান কবং আৰ্ব হম সভু খনাথ ভং গেনহুঁ।
হম একটা নৰ্সবী স্কূন মে কাজ কবং নাগনহুঁ। সাঢ়ে তীন সৌ রুপৈ মাস ভেঁটৈত ছন তাহি সঁ হমব ব্যক্তিগত খৰ্চ নিমহি জাগত ছন। পঢ়নোগ হমবা বশ ক বাঁত নহিছন পঢ়নোগ নীক নহিনগৈত ছন। খৈব খহি বীচ হম যাদব প্বব বিশ্ব বিদ্যানয মে থীসিস নেন খাবেদন দং দেনে ছনিঐ। খার্থিক সহযোগ তং নহিভেঁটৈন ন্দা পবমীশন ভেঁটৈ গেন।
হম সাঁঝি মে একটা টৈযূশন শ্বরু কযনহুঁ। একটা মাববাড় ী মহিনা কেঁ খংগ্রেজী পঢ়বাঁক সৌখ ভেনৈ। দূ সৌ টৈকা মাসিক পব। সাঁঝি মে ছ বঁজে সে খাঠ বঁজে ধবি সপ্তাহ মে পাঁচ দিন। এক মাস বীতৈত বীতৈত খসনী বাঁত বুঁঝনিঐ জে ওকব পতিদেব বাতি মে খবেঁব কং ঘব খবৈঁত ছনথিন। বেঁচাবী এসগব বোঁব হোগত ছন তেঁ একটা নোক ব্যথা-কথা স্বনং বঁনা চাহী তং হম ছনহুঁ কান। এক দিন সংঝি কং গেনহুঁ তং ও নহিছনীহ হুনকা পতিদেব কে দেখ নিঐন্হ হম চোটৈ ঘ্বি এনহুঁ। তকববাঁদ ফেব হম কহিযো নহিগেনিঐ। খহিনা জিনগী খেপনে জাগত ছনহুঁ।
সবোজ চনি গেন ছন নংদন পঢ়ং। ওতং নোকবিযো কং বহন ছন। ও পত্রা নিখ কং পূছনে ছন টৈকাক বাস্তে। হম মনা কং দেনিঐ। ঘব মে মাঁক বঁক-ঝক ভৈযা-ভাভীক উঁপেক্ষা। জখন কখনৌ দীদী সবঁ খবৈঁত ছথি তং একহীটা বটৈনী-একব নৈযা কোনা পাব নগতৈ-'ত্তসবঁ নহিমদতি কববেঁ তং কেকবতৈ ? ' 'নঁা' ক ফাগনন উঁপব ছন ন্দা পঢ়বাঁ মে মোন নহিনগৈত

छल। परीक्षा नहिदेलनिऐ। बड़का भैया आब रूपित भेलाह।
हमरा मे एहन कोनो गुण नहिछल जाहि पर गर्व करल जा सकए। क्या हमरा सँ विवेक विवाह करबा लेल तैयार होएत? एतेक पढ़ाओ के बाद लड़का भेंटैनाओ कठिन छलै। खैर एक दिन बिनाडा क भागें सीक टूटैल। बामकुमार हजाम विवाहक दलाल छल से एकटा कथा लऽ कऽ आयल छल। गएह हजाम भैयाक दोसर ब्याह करौने छलनि। ओ खबिते भैया के कहलकैन्ह –'बड़ नामी परिवार छै अग्रवाल छथि हिनका परिवार के परिचय पुछऽ के काज नहि। अहां आँखि मुनि कऽ सम्बन्ध कऽ सकैत छी। एकलौता बेटा छैन्ह। करोड़पति छथि। लड़का देखबा मे स्मार्ट, अमेरिका सँ बिजनेस मैनेजमेंट पढ़ि कऽ आयल अछि। आबे अहाँ सबे अपना मे विचारि लिअ।'
'कतेक खर्च करऽ पड़त ?'
– पहिलेतऽ हुनका सबे के लड़की पसंद होएत तखन ने आगां क बात करबै। हुनका घर मे तऽ लक्ष्मीक वास छैन्ह ओ चाहैत छथि पढ़ल-लिखल बेटा योग्य पुतोहु।
माँ आ बड़का भैया दूनू गोटे एके बेर बजलाह।
–'बामकुमार अहाँ एऽ सम्बन्ध करा दिअ तऽ हम जनम भरि अहाँक गुण गबैत रहबै।'
–'कनि एकबेर हमरा लड़की देखा दिअ।'
भाभी झट तैयार कऽ माँ क कान मे हमरा लऽ कऽ अएलीह। हजाम क दृष्टि हमरा पर पड़लै-बाजल ठीक छै-'हम कथा पटा देबै मुदा हमर दलाली नहिमाबबै।'

ও নাকনি হমবা দেখ অযনাহ। নবেন্দ্র হমবা সঁ দূ-চাবিটা বাঁত অংগ্রেজী মে কযননি আ হৈ কহি দেলথিন। ক্যা হমব গঙ্কা, অনুমতিক জরূবত নহিরঁ্যনকৈ। ওনা সঙ্গ নবেন্দ্র স্মার্ট যরক ছলাহ। নবেন্দ্র কে মাঁ আ পাপা হমবা হাথ পব পাঁচটা গিন্নী ধ্ব সগুন কব চলি গেলাহ। বঁড়কা ভৈযা ওবত ন্যূমার্কেট গেলাহ। ফল কে একার্বন টা টৈকবি পঠৌলনি-সবঁ তবহক ফল। সবঁটা বাঁত ততেক জল্দী সঁ ভেলৈ জে কিছু সোচব-বিচাবব ক মৌকা ভেটবেঁ নহিকযলৈ। ভোবে প্রস্তাব আযল ছলৈ আ মাত্রা চাবি ঘংটা মে ভৈযা সবঁ পতা লগা লেলথিন। বঁড় প্রসন্ন ছলাহ ভৈযা, কবাড়পতি ছথিন নড়কাক পিতা আ ওএহ একমাত্রা বাবিস! অমেবিকা সঁ পঢ়াঁ কব আযল ছথি। প্রিযা ক উম্র তেওস বর্ষ আ নড়কা ক ছবীজম। বাতি ধবি ঘব পূবা ভবি গেলৈ দীদী সবঁ আবি গেল ছলীহ। হঁসী-মজাক সঁ আঁগন-ঘব ক বাতাববণ মে উল্লাস স্পষ্ঠ ঝনকৈত ছলৈ। হমহঁ হঁসৈত ছলহুঁ। অপনা সৌভাগ্য পব বিশ্বাসে নহিভব বহল ছল। হঁ, মাথক ধোধ্রী মে একটা নানবঁত্তী বেঁব-বেঁব জবৈত ছল। কহী ও অতীতক বিষয মে নে পূছথি। হম তব ক্ষমাবি ছী নহি, সোহাগবাতি মে জঁ পতা চলি জাও? কী সবঁ বাঁত সাফ-সাফ কহি দিঐ। ক্দা সে সবঁ স্বননা পব জঁ সম্বন্ধ্ কববাঁ সঁ মনা কব দেতাহ তব? নহিএহল গলতী নহিকববঁ। বিবাহ ভেলাক বাঁদ আন ক্যা শোষণ নহিকবত। তৈং বঁহ্ত সোচি-বিচাবি কব চলব চাহী। এখন স্ত্রীপ্রতি আ স্ববক্ষা দূনূ ভেঁট বহল অছি। আবঁ হম লেলা নহিছী। বিনা ব্যবস্থাক স্ত্রীপ্রতিকেঁ হম কিছু নহিকব সকৈত ছী। বিনা কোনো প্রযাস কেঁ এখন পবসল

थाबी मे छप्पन भोग उपनब्ध भऽ बहल अछि। कहाँ सड़कपर चप्पल घसीटैत छलहुँ नौकरी लेल कहाँ एकेरैब करोड़पति क पत्नी......... ।'

खूब धूमधाम सँ विवाह भेल। हमर ससुर के एकहि टा माँग छलैन्ह बरियातक स्वागत खूब नीक जकाँ होमए। भैया बरियातक स्वागत मे कोनो कमी नहिराखलथिन। तिलक के समय हमर ससुरजी एक लाख टका क थैली पहिले पठा देलथिन-हुनके टका हुनका देल गेलैन्ह। एहिना विदाइ काल एकटा चाँदीके कटैबा मे सवालाख टका भैया के चुपचाप दऽ देलथिन भैया हुनकर पैर पकड़ि लेलथिन............. ।

"शाहजी, अपनेक एहि एहसान क तर मे दबि गेलहुँ एकरा हम कोना चुका सकब ?'

आ अहाँ की बुझै छी विजय बाबू ? अहाँक गजेन्द्र आब हमरो गजेन्द्र अछि।

विदाइकाल हमरा कनिको कनेज नहिफाटैन। मन मे भेल अग नवक सँ पिंड छूटैन। माँ के एतेक खुशि कहियो नहिदेखने छलिएन्ह। हमरा सासुर सँ आयल गहना-कपड़ा चीज वस्तु देख गदगद छलीह। बैंटी मर्सिडीज गाड़ी मे विदा भऽ रहल छलैन्ह। ओ बजलीह-'सन्ना। ज्योतिषी सत्ते कहने छलै एकर भाग्य बहुत नीक छै बाज करत।' हमरा दाइ माँ मोन पड़लीह। आग दाइ माँ जीवित रहैत तऽ केहन खुशि होइत। विवाहक जोड़ा........... ।

ब्रेक फास्ट टेबुल पर हम बहुत देर धरि बैसले रहि गेलहुँ। प्रायः सभटा टेबुल खालि भऽ गेल। तेसर बेर जब रेड्रेस पूछलक-'मैडम, सम मोर कॉफी ?'

‘ओ नो थैंक्स। ’

रेड्रेस रत्तेन रौसन समटैह नगनीह। ओकर गान नानटैसे छनौ आ केश कारी घुघरन आँखि खूब पैध्। बड्ड ह‌ँ सम्हख खूब स्वन्दर म्हँह म्हदा मोटे-मोटे हाथक आंग्रव पकषाह कड़ ा काज करैत-करैत एहन भऽ गेल हेतै। आब हमरा अगठाम स‌ँ उँठि जयबाक चाहि ओ हाथ मे स्पंज लेने ठाढ़ि छल पोछा नागरऽ लेल। हम उँठ नगनहुँ तऽ कहलक-‘हैपी डे मैडम........। ’

टिप लेल किछ सिक्का धऽ बढ़नहुँ। काउँटैर पर रैसन ओंवत चिन्हल सन म्हसकी स‌ँ स्वागत कयनक। बिन पर साएल कऽ हाथ मे छाता लऽ सड़क दिस बढ़नहुँ। बिना कोनो उँद्देश्य कें टैहनब बड्ड नीक नगै’छ खास कऽ जँ मन मे कोनो कहानीक ताना-बाना बुनैत होए।

हं रिदा होएत कान गाड़ ी मे रैसन-रैसन हम सोचैत छनहुँ आब हम बड़का घरक प्रतौह् छी। सास्र आदर पूर्रक गाड़ ी स‌ँ उँतारननि। हमरा देह पर छल पचास हजारक घाघरा आ दस नाखक हीराक सेट। ए ह सेट सस्रर जी चुप चाप पठौने छनाह। आब भरिष्य मे जे होमए एखन त हम या परिरारक नोक जेहन कल्पनो नहिकयने छल। तेहन सम्बंध् भेल। एहि ग्रनध्् न मे हम माथ ननुकौने पीढ़ ा पर रैसन छनहुँ ओतऽ म्हदा मन कतहु आन ठाम छल। हँसी रा गीत-नाद किछ मन के छरैत नहिछल। कपड़ ा बदनि कऽ नरेन्द्र अयनाह तऽ हमरा ओहिना रैसन देख ननुसनाक बजनाह-‘मम्मी की हिनका एहिना मूरुत जकां रैसौने बहरैन्ह ?

রঁড়কী পীসী রঁজনথিন–‘খবে ম্নন্না ঙা খাগ তোবা নগ নহিজেথ্ন কান্হি সোহাগবাতি হেতৈ।’
সে কিযেক ? হ্নকা স্বব মে ম্ম্নাহষ্ট....খারেগ ঙকেঁঠাক খনারা দর্প কে রৌধ্ ভেন।
‘রেষ্টা, র‍্যাহক বাতি হবক বহত ছে কনিযাঁ রব কান্হি দেরী, দেরতা ক খাবাধনাক রাঁদ সোহাগক থাবী মে ভোজন কহ রব কনিযাঁ কোরব ঘব মে জাগত ছে’ মাঁ রঁম্ভ মোনাযম স্বব মে রঁজনথিন।
‘হম ঙা পূজা–পাঠ কে নহিমানেত ছী সরঁ পোঁগাপথী গপ্প ছে।’
হান মে সম্বব জীক সঁগ খাব দূ চাবি গোষ্ঠে ছনাহ। নবেন্দ্র দৃঢ়তা সঁ ঠাঢ় ছনাহ। মনে–মন সোচনহুঁ ঙা কেহন নোক দথি হ্নন দেরতাক পূজা সঁ পহিনে.... রঁড়কী পীসী কিছু কহিথিন তাহি সঁ পহিনে মাঁ হ্নকা হ্নম মে নহ গেনথিন। নগ মে রৈসন চচেবী ননদি হঁসী মে রঁজনীহ–‘যৌ নবেন্দ্র ভৈযা, একো বাতি প্রতীক্ষা নহিকহ সকৈত ছী ?’
সম্বব জী নোক সভক সঁগ নীচাঁ চনি গেন ছনাহ। খা হম নাজে মাথ ম্কৌনে ছনহুঁ। ঙা কেহন তমাশা শ্বহ্ন কহ দেননি ঙা হমবো র্ম্নন খছি পহিন বাতি রব–কনিযাঁ সঁগ নহিসূতৈত ছে। করেজ ধ্ক–ধ্ক কবৈত ছন কোনো খপশিহ্নন নে ভহ জাএ। নবেন্দ্র ওহিনা ঠাঢ় ছনাহ তহ সাম্বমাঁ রঁড়কী পীসী কে হাথ। পকড়ি রাঁহব নহ গেনথিন। রেষ্টা কে কহৈত গেনথিন ‘রৌখা ঠীক ছে জে খহাঁক ঙচিত র্ম্নাএ সেগ সহী।’
‘পহিনে হিনকা কপড় । রঁদনার দিঔন্হ খগ কপড় । মে কোনা খাবাম কবতীহ।’
সাম্ব ধ্ীরে সঁ হমবা কান মে কহননি ‘চনূ কপড় ।

রঁদনি নিখ।' নিন্ন খা থকনি সঁ সরঁ ওঁঘাএন ছন রঁড়কী পীসী সোফা পব রৈঁসন ছনীহ তামস সঁ ঝঁহ নান নগৈত ছনৈন্হ। হমবা সাস্ব কে দেখকঽ রঁজনথিন 'ভাভী খগ ঘব ক বীত নীত সরঁ রঁদনি গেনৈ ?'
হমবা কীকহৈত ছী 'খারঁ রৌঁখা নেনা নহিছথি।'
–তখনহ্......... ।
হমব সাস্ব ঝকনৈন্হ নহিএক তবহেঁ হমবা ঘীচনে রঁঢ়ি গেনীহ।
স্বহাগবাতি মে হম রঁর্ফ রঁনন ছনহুঁ–ছব্বীস রর্ষক হরক নবেন্দ্র দেহ কে নোঁচৈত–খসোটৈত বহনাহ ঝদা হমবা কোনো উঁছাহ নহি। দেহক একটা স্বাদ হোগত ছৈক............জেনা ঝাগ রঁনা রীযব! হমবা উঁসোহ হোগত কোনা ? হম তঽ ডবেঁ সূখন পাত জকাঁ থব–থব কঁপৈত ছনহুঁ। প্রন্থেক প্বরুষ হমবা দংশিত কযনে ছন। হম রেঁব রেঁব নবেন্দ্র কেঁ কহঽ চাহৈত ছনিএ–'হম ক্ষমাবি নহিছী... হমব তন–মন টূটৈন খছি ... খহাঁ হমব সহচব ছী.... হম সরঁ রাঁত সাফ–সাফ কহি দেরঁঽ চাহৈত ছী–সভটা ওমানদাবী পূর্বক। নবেন্দ্র খহাঁ পঢ়ন–নিখন ছী খমেবিকা সঁ এমফ্রঁ রীফ্রঁ এফ্রঁ কঽ কে ঘ্ববনহুঁ খছি, ঝদা নহিও এতেক খরসব কিযেক দিতথি রীস মিনটৈ মে খপন ভূখ শান্ত কঽ কবোটৈ ফেব সূতি বহনাহ। হম থাকন, ক্ষুব্ধ পড়ন ছনহুঁ। ওঁঘএন স্বব মে রঁজনাহ–'রঁত্তী রঁন্দ কঽ দিযৌ বৌশনী মে আঁখি..... । হম চুপচাপ উঁঠি কঽ রঁত্তী রঁদ কযনহুঁ। রাঁথরুম মে জা কঽ রাঁথটৈরঁ মে রৈঁসনহুঁ। মেঁহদী নাগন হাথ সঁ আঁখিক নোব পোছ নহুঁ। ফেব শারব খোনি দেনিঐ রঁহ্ত কান ধবি দেহ মনি–মানিকঽ নহাগত বহনহুঁ। শীতন জন সঁ তন–মন কেঁ বাহত ভেঁটৈন।

ओ हमर जिनगीक प्रथम-मिलन छल जीवन संगीक संग। दू दिनक बाद हम सब हनीमून मनाबै गेलहुँ। दहेज मे आयल समान खोलि कऽ देखललि। बजललि। किछु नञि। अधिकतर समान बक्सा मे बन्दे। बक्सा बंद कऽ बॅाक्स रूम मे राखि देलखिन। माँ सँ बेशी गहना कपड़ा सासुर क देल छल। कीमती साड़ी, पश्मीनाक कश्मीरि शाल। हनिमूनक बाक्सा सासुए पैक कयललि। रंग-बिरंगक ब्रा आ पैंटी। एक सँ एक सुन्दर मँहगा नाइटी, दू टा सूट आ दू टा साड़ी। संभवतः बेटीक स्वभाव बुझल छैन्ह माँ कें। नरेन्द्र दस दिन क हनीमून के समय मे मात्रा दू-दिन बाहर घूमऽ गेलाह। नरेन्द्र कहियो हमर अतीत के विषय मे नहिजानऽ चाहललि ने हमर पसन्द बुझऽ चाहललि। भोजनक आंडरो दैत छलाह अपने इच्छा अनुसार। भोजन करैत काल पेटे भरि गेला। पर पानि पीबि उठि जाइत छलाहटा ओ गो नहिदेखैत छलाह जे हम एखन एको टे रोटी नहिखयलहुँ अछि।

नरेन्द्रक बहशी भूख सँ हम आंतकित छलहुँ दिनोदिन हुनकर सेक्सअल भूख बढ़ै ते गेलैन्ह। बातिए मे नहिसं आबि दिन-दुपहर आ भोर बेर-कुबेर कखनहुँ। कतेक बेर पार्टी मे जयबा लेल तैयार होइत छलहुँ कि घर घीच कऽ लऽ जाइत छलाह। 'प्रिया.........एखन अहाँ बहुत सुन्दर लागि रहल छी पार्टी मे जे देखत तकरा लेर चुबऽ लगतै तऽ अपन वस्तुक पहिने अपने कियेक ने स्वादि ली।'

– 'छिः नरेन्द्र एखन ओ बेर छै?'

' अहाँक मने तऽ कखनहु बेर नहिहोइत छै? आग घरि कहिओ अहाँ के सेक्स के जरूरत भेल अछि?'

‘নরেন্দ্র হমরা একর ভূখ নহিঁ হুনকে ভূখ অছি।’
‘তহ কী রিনা হুনকে হম অহাঁক পাছূ পাগল ভেল ছী ? ’
‘ক্ষুদা হুনক আ সেক্স মে ফর্ক হোগত ছৈ।’
‘অহাঁ অপন পিকনাসিপক্কী অপনে লগ রাখূ।’
‘নরেন্দ্র এক রৈব হমর রাঁত তহ স্বনূ .... ক্ষুদা কে স্বনত হেব চাব্ধ মাথ-পৈব কসল রঁহশী উন্মাদ........! নরেন্দ্র মে গজরঁ ছলনি। গএহ পৈশন গদহা-জকাঁ বাতি-দিন খটৈরৈত ছলনি। টৈকা, আব টৈকা, জাহি দিন কোনা সফল ডীল হোগত ছলনি তহিযা ভোজন কাল কোনো রিশেষ রস্তুক ফরমাগশী করৈত ছলাহ রা আঁপিফসে সঁ পফোন কহ দৈত ছলাহ-‘ভোজন রঁঢ়ি যা রঁনা কহ রাখরঁ।’ আরঁ রঁঢ়ি যাঁ ভোজনক অর্থ রুঁঝি গেল ছলহুঁ তেঁ সোঝে বসোগ্ৰ ঘর মে জা কহ মহরাজ জী কেঁ কহি দৈত ছলিঐন্হ রাঁ মাঁ কে কহৈত ছলিঐন্হ-মাঁ স্বনি কহ হর্ষ সঁ রিভোর ভহ জাগত ছলীহ।
মাঁ-রঁটৌ মে একটৌ অজীরঁ সমানতা ছৈন্হ। একে বংগ সংগ্রহী বৃতি আ ভারনামেক লগার মে কমী। মম্মীক দেখৈত ছলিঐন্হ দিন-বাতি শাঁপিং চূড় ী, মৈচিংগ চপ্পল হ্নকা ড্রেসিংগ রুম মে এক লাগল সঁ আলমারী ছলৈন্হ ওহ মে কম সে কম এক হজার সাড় ী র্নাউজ, পেটীকোট আ বংগ-রিবংগক চূড় ী, চপ্পল কে কতার লাগল ততরেঁ মেকঅপ কে সমান। ওনা ও রেশী কাল হল্কা লিপিস্টিক লগরৈত ছলীহ ক্ষুদা রাখল ছলৈ সরঁ বংগক লিপিস্টিক, রিন্দী। হমরা এহল সংগ্রহী বৃতি সঁ রিরোধ্ ছল হম চীজ রস্তু কিলৈত ছলহুঁ ব্যরহারিক দৃষ্ঠিকোণ সঁ। পহিলে সাস্ব টৈকিতো ছলীহ ‘প্রিযা নীক

साड़ ी पहिरबा आ की गप स्वप्न, हाथ स्वप्न... श्रृंगार तइ सोहागिन क.... ।

–मम्मी ! हमरा जेरब पहिरबाक आस्वादिध जनक नगैंछ आ भवि दिन कपड़ ा बदलैत बहरें समय के दुरुपयोग नहितइ आब भी ? हुनका हमर उंतर नीक नहिलगलैन्हि–चेहराक भाव सँ बुझनहुँ ।

माँ–बरैठाक विपरीत स्वभाव छलैन्हि पापाक नम्रा छरहरा शरीर, गौर वर्ण, खादीक कुरता आ धोती मे सौम्य व्यक्तित्व । अति मिलनसार, मृदु भाषी कहियो जोर सँ बजैत नहिसुनने छलहुँ । तखन बरैठा एहन प्रचंड । नरेन्द्र के स्वर मे अनुरोध् क बदला आदेशक गर्जना बहैत छलनि । हुनका सोभा सब जी हजुर क मुद्रा ठाढ़ बहैत छलनि । दूंहक गिलास नेने नरेन्द्र के पाछू नेहोरा करैत छलीह – 'बौआ दूध् पी लिअ । ' भइ सकैंछ ओ एखनहुँ एहिना नेहोरा करैत होयतीह । बचपन सँ आग धरि हुनकर जूताक पहीता बन्हैत छैन्ह नौकर । ऑफिस सँ घ्ुर ना पर ओ सोमे अपना कम मे जागत छथि । जूता पहिरने बिछाबन पर ओंघरा जागत छथि कोठें एक दिस पफेकन बहैत छै नौकर जूता खोलनि, मोजा खोलैत छै फेर तौलिया पानि मे भिजाकइ तरबॉ बगड़ि पारडव नगा दैत छैन्ह । नरेन्द्र एखनहुँ बदनन नहिहोएताह । ओ कहियो अपना हाथ मे ब्रीफकेश नइ आपिफस नेन बिदा नहिहोगत छनाह । बाबू ब्रीफकेश नेने जागत छनै गाड़ ी मे ध्इ दैत छनै । माँ के घर मे हम कखरो नौकर सँ जूता पहिरैत देखने छनिऐ ने खोलैत । हमरा तें अजीबें नगैत छन । नरेन्द्र केशी कठोरइ नेन सेनून मे नहिजागत छनाह । सेनून बना अबैत

ছননি পেডিক্যাব আ মেনিক্যুব কবহ। পতা নহিদিন মে কতেক রৈব সেঁষ্ট নগরৈত ছনাহ। কপড় া ক আর্ডিব হোগত ছন তহ এক রৈব মে কম সে কম এক দর্জন। হ্নকব সরষ্টা হিসার্ব–কিতার্ব বহৈত ছননি পিফক্সড আ বিজিড। নাক ক সোঝ মে চন রনা নবেন্দ্র কেঁ কখনৌ রাম–দহিন দেখরাক পনখতি নহি। আর্ব তহ হম গ হো র্বুঝি গেনিএ জে ও কখন কোনা হাথ রঢ়রৈত খছি কতেক নগ মে ঘিচৈ'ছ আ কতেক কান হঁপফৈত বহৈ'ছ। ধন কমযরাক তবীকো ওকব অপনে ঠংগক ছনৈ মেহনত নহিকবৈত ছন। স্পৈক্যুনৌশিন....... গজর্ব ছনৈ সন্ত ক্ষশাগ্র র্বু(ি ছৈ। মান স্টাক কবর্ব তখন রেশী সঁ রেশীকীমত মে রৈচর্ব। কহিযো পেট্রোনিযমক কোনো রস্তু কহিযো কেমিকন, কহিযো স্টীন তহ কহিযো দানি। কোনো তবহক রস্তুক স্টাক কহ সকৈত ছন জঁ দনান ওকবা সঁ রেশী পাগ ন অস্বনৈ।

ও হাবনাগ জনিতে নগ ছন। জাহি দিন শৈযব রাজাব মে মংদী হোগত ছনৈ রস মাগগ্রেন কে দৌব শ্বদ্ধ ভহ জাগত ছনৈ। ঘংটেঁ মাথ দরৈত বহৈত ছনিঐ তগও আবাম নহি। মম্মী জী দস রৈব ভোজন নেন আগ্রহ কবথিন তহ 'ওহ! মম্মী হমবা তংগ নহিকদ্ধ এখন ভোজন নহিকহ সকর্ব।'

'আ নিঅ, রৌআ! হমব রাত বাখহ নেন একোটা পফ্নকা আ নিঅ নহিতহ হম বাতি ভবি রৈচেন বহর্ব।' শাযদ হমবা এসগব খাগত মম্মী কে নীক নহিনগৈত ছনৈন্হ ক্ষদা ও অপনো এসগবে খাগত ছনীহ। অজীর্ব ঘব ছৈ নাস্তাক টৈব্নন কে অনারা চাদ্ধ সদস্য কহিযো সংগ রৈসকহ ভোজন নহিকবৈত ছথি। পাপা সাঁঝি মে

চাহ পী কঽ ৰহবাগত ছথি তঽ বাতি কঽ ঘব খৰৈত ছথি। পহিনে হম ব্ঝৈত ছনিঐ জে পাপা ক্নৰ জাগত ছথি তাশ খেনঽ। তেঁ একদিন মম্মী কে কহনে ছনিঐন্হ–মম্মী পাপা ৰোজ তাশ খেনঽ ৰাহব জাগত ছথিন ত কিযেক নহিএকদিন ঘবে পব তাশ পার্টীক খাযোজন কযন জাএ ? এতৰা স্বনিতে মাঁক সাঁস তীব্র গতি সঁচনঽ নগনৈন্হি ওওঠাম সঁ ওঁঠৈত ৰজনীহ–'খহী পাপা সঁ পূছি নেৰৈন্হ ! '
সত্ত হম কিছ নহিৰ্বূঝনে ছনিঐ। মম্মীক খচানক এহন ব্যরহাব সঁ চিন্তিত ছনহুঁ তঽ মোন পড়ন–সন্নাদীদী খা মাঁ পফ্স্বব–পফ্স্বব ৰতিখাগত ছনীহ–মাঁ হ্নকা ঘব ক বাতারবণ নীক নহিছে নবেন্দ্র কে পাপা ক একটা ৰঁগানিন সঁ সম্বঁধ্ ছৈন্হ। '
'তাহি সঁ কী কোনো ঘব মে বখনে ছথিন। '
'মাঁ, ওগ ৰঁগানিন কে একটা ৰেটিযো ছে। '
'সন্না দূ ৰচ্ যাক মাঁ ভঽ গেনহুঁ খা এখনহু ক্তান নহিছৌ। জেঁ কিছ কমী ছে তেঁ নে কৰোড়পতি হমবা ওতঽ ব্যাহ কববা নেন তৈযাব ভেন। খা নড়কা মে কোনো কমী নহিছে এহন ঘব রব কিন্নহু পাব নগৈত। '
হম সোচৈত ছনহুঁ পাপ জতঽ জাগত ছথি খা খাতেক বাতি ক ঘ্বৈত ছথি সে কী মম্মী কে ব্ঝন ছনি ? ঝদা মাঁ ক চেহবা দেখনা সঁ তঽ কনিকো কিছ নহিৰ্ব্ঝনা জাগছ একদম সপাট কোনো ব্যথাক নকীব নহিচেহবা পব। হঁ, কহিযোকান নাস্তাক টেৰ্ব্ন পব আঁখি নানটৈস ফূনন পন দেখৈত ছিঐন্হ জেনা বাতি মে কানন হোথি। তখন পাপা ক স্বব খাব মোনাযম খ্শামদ কবৈত স্বনৈত ছী খা মম্মী মাত্রা হঁ, নহিমে ওঁতাবা দৈত ছথিন। কহিযোক হমহী পূছৈত ছিঐন্হ–মম্মী, মোন খবাৰ

अछि ?
'नहि, रौंटी, हम एकदम ठीके छी।'
'अहाँक आँखि सूजल अछि ?'
ओ हड़बड़ा कऽ कहैत छथि सर्दी मे हमरा एना भऽ जाइत अछि।'
'पापा माथ भोरे चाहक कप मे चम्मच सँ चीनी मिलबैत कहैत छथि आ नरेन्द्र कऽ हिंसक आँखि पापाक चेहरा पर चिपकल रहैत छन्हि।
बढ़ैत हिलैत-हिलैत हम बहुत दूर आबि गेलहुँ अछि। एकदम खुजल आकाश आ चमकैत पहाड़। एक दिस उगैत सूर्य आ दूर क्षितिज पर दोसर दिस मेघ खंड। गर्मी महसूस होइछ कोटे खोलिक हाथ मे राखि लेलहुँ। दुपट्टा सँ मुँह-कान पोछलहुँ। आर कतेक चलब ? घुरि चली।
होटल पहुँचैत-पहुँचैत साढ़े बारह बाजि गेलै। भूख लागल छल किएक ने भोजन कऽ ऊपर जाइ। मुदा एखन स्नानो नहि कयने छी। खैर, कोनो बात नहि बाद मे स्नान कऽ लेब।
भोजन करैत काल जर्मन दम्पति पर नजरि पड़ल। जोसेफ कखन पाछाँ मे आबि कऽ ठाढ़ भेल बुझबे नहिकें केलौं।
—'मैडम।'
हम चौंकलहुँ।
—'अहाँ जर्मन जनैत छी ?'
'नहि।'
'आ, ओ लोकनि अंग्रेजी नहि जनैत छथि नहि तऽ अहाँ सँ अवश्ये गप्प करितथि।'
हमरा खुशी होइत। नीक लोक बुझाइत छथि।

–‘হঁ, ৰঁড্ড নীক নোক ছথি। প্ৰত্নেক রর্ষ পন্দ্রহ–ৰীস দিন এতহ বহৈত ছথি।’
‘কহিযা সঁ ঋারি বহন ছথি।’
‘পছিনা দস রৰ্ক্ত সঁ। মৈডম ঋহাঁ স্ক্ৰোৰেঁবী সূহ্নে নেৰ ? একদম হ্নূন–সন হন্নক ৰঁননৈএ, হ্মঁহ মে বখিতে গনি জাএত।’
‘জো সেহ্ন ৰ্ন্নাগত ঋছি ঋহাঁকেঁ মীঠ ৰঁহ্ত পসংদ ঋছি।’
– ‘হ্মদা হমবা ৰ্ঢ়ূ যা খায নে দৈত ঋছি।’
– ‘সে কিযেক ? ’
‘হমবা ৰাঁপ কেঁ ডাগরিঁটৌজ ছৈ ওকবা ছৈ হমবো ভজেতৈ।
‘ঋহাঁক ৰঁহ্ত মানৈত ছথি। ঋহাঁ কেঁ ৰাঁন–ৰঁচ্ ্যাক ঋছি কী নহি ? ’
‘গএহ তহ দ্ঃখ ঋছি। ৰঁচ্ ্যা নহিঋছি হম সোপহ্নীক রিগ ৰেঁরী ছী।’
হম দূনূ খূৰঁ হঁসনহুঁ। জর্মন দম্পত্তি হমবা রিশে কযননি হম ঋংগ্রেজী মে উঁতাবা দেনিএন্হ। ঋাৰঁ হমবা দূনূক ৰীচ জোসেহ্ন দ্ভাষিযা ৰঁনি গেন ছন। হ্নকা হমব হ্নবতাক কঢ় াগ ৰঁড্ড নীক নগনৈন্হ। হ্নেব প্ৰছননি হম কী নিখ বহন ছী কোন ভাষা মে নিখ বহন ছী। স্বহ্ননা ঋানহ জোসেহ্ন গেন ত হমবা সভকে হঁসী নাগন কিযেক তহ গপ্পক প্ৰন ৰঁনন ছন।
ঋপনা হ্নম মে জা কহ পবি বহনহুঁ ত্তবত ভোজন কহ স্নান কোনা কবৰঁ। কখন আঁখি হ্মনা গেন নহিৰ্ন্ননিঐ। আঁখি খ্জন তহ চাবি ৰাঁজি বহন ছনৈ। উঁঠিকহ ৰাঁনকনী মে ঋযনহুঁ। দূব–দূব ধবি সহ্মদ্রক ঋথাহ পানি ঋা কছেড় মে পাথব.......

ৠসী ঘিচ কঽ ওহিঠাম ৰৈসি গেলহুঁ। এহিনা হম ৰঁচ্ ্যা মে ৰাঁনকনী মে ৰৈসৈত ছলহুঁ। ওত ২ত গোৰৈযা বহৈত ছন কোন চিড় ৈ ংক চুনন জাএ ? খা চুনার সঁ হমব চিড় ৈ ভেঁৈ জাএত ? ভঽ সকৈ'ছ ভেঁৈ জাএ' ৠদা হম খপন ভরিষ্যক চুনার কঽ সকৈত ছী ? .... ব্যরস্থা জতঽ স্ববক্ষা দৈত ছৈ ওতঽ দমঘোঁৈ রাতারবণ। তথাপি শ্বৰু মে হম সহজ ৰূপেঁ সভৈা স্বীকাবনে ছলহুঁ।

নবেন্দ্র কে পাছূ নাগন বহৈত ছলথিন মন্ত্রী জী। খপন স্বপ্নত্রাক প্রত্যেক শ্বাস গনৈত বহৈত ছলীহ খা চাহৈত ছলীহ হমহুঁ হুনকে জকাঁ নবেন্দ্রক খাগাঁ-পাছাঁ ডোলৈত বহি-ৰঁহ্ত দিন ধবি হম ওহিনা কবৈত ছলহুঁ। তঽ হমবা মহসূস ভেন জে নবেন্দ্র হমবা খপন পনৌ সঁ বেশী সেক্রেৈবী খা নৌকবানী বুঁলৈত ছথি। নবেন্দ্র কখনহুঁ কহৈত ছলাহ 'প্রিযা খগ নম্বৰ সভ পব পফোন মিনাউ তঽ কখনহু খাডিব দৈত ছলাহ-'ওা পাৈীক নিস্ঠ ছৈ হিনকা সভকে সময পব কাডি ভেঁৈ জাএ চাহী। খা স্বনূ কান্হি হমবা পাৈীক মেনূক নিস্ঠ ৰঁনাক ২দ২ দেৰ।'

হম ঘঁৈ মেনূ নেন মাথাপচ্ ্যী কবৈত ছলহুঁ ফেব কহিযো কোনো কৈৈবব সঁ তঽ কহিযো কোনো কৈৈবব সঁ ৰাঁত কবৈত ছলহুঁ। সভৈা এরন হোগৰাঁক চাহী। হং নগাতাব পাঁচ রর্ষ ধবি হম একদম জুৈন বহৈত ছলহুঁ তঽ পাৈী এরন হোগতো ছলৈ। মবি-মবি কঽ সভৈা ওবিযান কবৈত ছলহুঁ ফূন সজেনাওা হবদম মেজ পব নর ঞ্াঁকবী। এপন পাওা সূফনে কতঽ কে নীক টৌব্ৈ ৰঁনৰৈত খছি সে তকৈত খপস্য্াঁত বহৈত ছলহুঁ। সৰঁ খেপ নর-নর ডিশে নেন তৰাঁহ বহৈত ছলহুঁ। দিন পক্কা

सोनह घंटा मेहनत। प्रात भऽ सभ बर्तन के साफ करबैनाओ, न्ौँन साफ करबेनाओ खर्च क हिसाब कितार। हमरा सं रेशी मम्मीजी के पार्टी क उंसोह बहैत छलनि हँ, हुनकर रंछ्ठ सहाबा भेंटैत छल। ह्मदा पापा नेखे धन्न सन्न ओ चुपचाप कोनो कात मे ठाढ़ बहैत छलाह एकदम निरपेक्ष जेना ओगठाम बहितो ओतऽ नहिहोथि। रेशी कान तऽ गेस्टके खरिते नहुँ-नहु ओतऽ सं रिदा भऽ जाएत छलाह। दोसर दिन फेर देखैत छलनिऐन्ह मम्मी जीक ह्मवबयाएल ह्मंह फूलल नाल आँखि। सफाओ दैत छलीह पार्टीक थकनि सं एना नगैऽछ।

पार्टी क दिन मात्रा घर क सजाबटे आ न्ौँन मे मेज सजौनाओए नहिखपनो सजऽ पड़ैत छल। आडर दैत छलाह-'प्रिया पिंकरोजी प्रेंहच शिपहन्ौँन पहिरब जे खगरैब हम पेरिस सं खनने छलहुँ ओकर संग पिंकरोजी सेटे पहिरब। नोक देखै हमर श्रीमतीक शान-शौकतं' नीचाँ उतबैत-उतबैत फेर सबान-'ग की खहन्ौँ कार्टियरबैना घड़ी नहिपहिबनहुज? खंचाव बैनाएब बंग-बिबंगक घड़ी बहैत एहन पहिब नेनहुँ! कतेक बेर कहनहु कनि नीक जकां मेकअप कक कनि स्टाइल सं बह्ल बैस पोनीटैल कऽ नैत छी?

'हम मने-मन क्षुब्ध होएत छलहुँ।'

आ पार्टी मे बहुत गर्व सं नवेन्द्र बैंकक चेयर मैन सँ हमर परिचय मे कहैत छलाह-दर्शन मे पीएचडी एचएचडी छथि। प्रिया गम्हर आउ ओ छथि जस्टिस बैनर्जी, मिस्टर कौन, ओ छथि हमर पनी आ खहन्ौँ कनकटैब कस्टम्स। प्रिया-ओ छथि शंकर भाओ पापाक खास दोस्त। आ हमर खखबन छल-शंकर भैयाक भेंदैत

নজবি ৰ্‌ক্সূ জে সাড়ি ক ভীতবী শেবীব ধবি পহুঁচন হোময। এহিনা ওা হনাঁ ছথি ও হনাঁ ছথি.......
ওা সৱ শ্বব্দহ মে ভেনৈ। সৱ দিন পার্টী হংগাম বাতি মে দেহ চূব-চূব নগৈত ছন। মন মে হোগত ছন কী এহিনা হমব জিনগী ৱীতত ? মাবরাড়িক দূখঢ়াওা সৌ করোড়পতি খান দান সৱ পার্টী মে রএহ চেহবা হ্নকে ৱীচ ঘূমনাওা। কনা-মংদিব জাগ তখনো রএহ নোক। কনৱ জাগ তহ একহিটা বটন বটাওন শৰ্ষ্ক-খহাঁ কোনা ছী ? .... নীকেঁ ছী, হ্ণশন-হ্মেম......ৰ্হ্‌ত ৱঢ়ি যাঁ........ হেব ক্যা ভেঁটৈন ত রএহ শৰ্ষ্ক দোহবাউ। সৱ পবিচিত হ্মদা ক্যা মিত্রা নহিৱনন। নবেন্দ্র কে পবিচিতক পবিধি ছন গ্বনবকে হন জাহি মে খসংখ্য ৱীজ বহত ছৈ।
খাৱ হম খগ সৱ সঁ ডুৱহ নাগন ছনহুঁ। ৱাত-ৱাত মে চিড়চিড়াপন। দাওা নৌকব পব ৱজৈত ছনহুঁ। ডুবি গেন ছনহুঁ ৱৈঁকাক সঁ মংগাএন পপীতা, নীচূ, কীরীখা খা খমব্দদ সঁ। ৱম্বিওা সঁ খাযন খনপহ্নাঁসো খাম খা স্টাম্রবীক সূহনে সঁ। স্কাওাব্দম সঁ খৱৈত ছন এপন স্টূডন, চিতবংজন মিষ্ঠান ভংডাব সঁ বসগুল্লা খা মোহন ভোগ, নূতন ৱাজাব সঁ সংদেশ কৌনেজ স্ট্রীট সঁ কাঁচা গোনা, শমকি কেশবিযা বাৱড়ি.... ডুঁ দ্দূঁ খাৱ নহি। জিনগী ভবি খাউ খা খুখাউএ টৈৱ্‌ন সজাএ ঘব সঁ নান ধবি সজাউ, ৱত্তিন ৱাহব কবাউ হেব বখৱাউ একহিটা ব্দটন ৱম্ভ নীবস নগৈত ছন।
..... ওা গৃহস্থীক মমেনা কহিযো একহ রনা নহি। কীএকবে সংসাব-সাগব কহন জাগত ছৈ ? ওা বিপীটৈশন .... সৱটা ওহনে কহিযো কোনো ৱদনার নহি। রিরাহক ডেঢ় সান ৱাদ সংজ্‌ক জন্ম ভেনৈ। হমবা মাঁক

स्थिति दिनो-दिन खबारे भेन गेलैन्ह। सास-ससुरक उँदावता फेर देखनिए। अपने एक नाथक समान रहैननि। ससुर जी नग फेर गाड़ी मे भैया मिथिलागत रजनाह-'शाह जी हम तऽ अपनेक एहसान कहियो नहिच्का सकर। ' ससुरजी फेर दोहरा देनथिन 'विजय बाबू आर अहाँक गजश्त हमरो गजश्त अछि। ' बाति मे मम्मी जी चाबिटा थाबी मे फल आ मिठाओ सजौननि एकटा कीमती साड़ी आ ग्यारह सौ टाका एकटा लिफाफ मे धऽ पवनका ड्राइवर बाम सिंह के पत्सपत्साक किछ कहनथिन। हम एतरे स्वननिए जे 'बाम सिंह देखर नरेन्द्र बाबू नहिबूझथि। '

आग पहिन रेब हम मम्मी जी सँ पूछनिऐन्ह-'मम्मी जँ ओ बूझिए जेथिन तऽ की हेते ? आ हुनका सँ नुका कऽ किएक पठरैत छिऐ ? '

'हम की कहू। बाप रेटाक नड़ाओ मे हमही पिसागत छी। नहिपठेरै तऽ ओ कहँ पत्ना नेता आ नरेन्द्र के कान मे ओ खरबि जेते तऽ घर मे महाभारत मचि जेते। '

हम मम्मी जी क बा(ि मत्ताक नोहा मानि नेनहुँ। अपना स्वत्र नेन हमर सास्व कटैनीति सँ काज नैत छथि। जे बात अपने नहिकहऽ चाहैत छथिन से बात नरेन्द्र सँ कहरा दैत छथिन। तें रेटै रशी मे छैन्ह आ पति दूनू।

हम डेढ़ मास क बाद पहिनरेब संजुके नऽ कऽ नैहर गेन छनहुँ तऽ युवती कान बाम सिंह के कहने छनिऐ-बाम सिंह ! कनि कावनानी स्टेस चनर। ' ओ कहनक..... कदा छोटा साहर ?

'ओ नहिबूझताह। '

হঁ, তহ পাপাক দোসব পনৌ কে হম পহিল ৱেঁব দেখনিএন্হ। হ্মন্না কে কবেজ সঁ সটৗ নেনৈন্হ হ্নকব আঁখি ডবঁডবাঁ গেনৈন্হ। পচাস বর্ষক খণ্ডা প্রৌঢ় াক পৈব ছবি প্রণাম কযনিঐন্হ হ্মদা পহ্বাগত নহিছন কী কহি হ্নকা সম্বাঁধিত কবিঐন্হ? হেব খনাযাস হমবা হ্মহ সঁ 'ছোটকী মাঁ' ৱঁহবাএন। ও ভবি পাঁজ ঘহ খপনা হাথক সোনাক মোটকা কংগন নিকানি কহ পহিবা দেনৈন্হ'

'ছোটকী মাঁ! ঞা জরুবী ছৈ?'

'হঁ, বঁহ্ত জরুবী ছৈ পহিল ৱেঁব খহাঁক মূঁহ দেখনহুঁ খছি। ৱ্যাহ মে নহিজা সকনহুঁ। নীনা বঁড্ড কনৈত ছনীহ হ্মদা সমাজ মে ককব-ককব মূঁহ বঁন্দ কযন জা সকৈ'ছ?'

'এখন কত ছথি নীনা?'

'খরিতে হেতৈ। খহাঁ কে দেখ কহ বঁড্ড খুশী হেতৈ।'

'কতেক টা ছথিন ?'

'উন্নীসম বর্ষ ছৈক।'

মন ভেন জে পূছিঐন্হ-'খহাঁ খগ জীবন সঁ খসংতুষ্ঠ হোউঁবঁ! নীনাক ভবিষ্য নহ চিন্তিত বহৈত হেবঞা?'

যদ্যপি ও পাপাক নামক সিন্দূব নগবৈত ছথি। গনা মে মংগনসূত্রা পহিবনে ছথি। হ্মদা ও মম্মী জী ক স্থান নহিপাবি সকৈত ছথি। মোন পড়ন বিবাহক সময মাঁক বোষপূর্ণ স্বব- 'বৌখা বিজয, শাহজী কে একটা বাঁত হবীছাক কহি দহ্ন জে বঁবিযাত মে খপন দোসব পনৌ কে নহিখানথি। নোক দুব ছী দুব ছী কবত ককব-ককব মূঁহ বঁন্ন কববৈ দস নোক দস হ্মহ বাঁজত জে সমধ্ ি বখৈন বখনে ছথি' ডেবাগত-ডেবাগত সন্না দীদী পূছনে ছনথিন জে বখৈন ককবা কহৈত ছৈ তহ

ৰঁড়কী দীদী কহনথিন জকবা সঁ ৰিৰাহ ৰিনা কযনে সম্বন্ধ্ বহৈত ছৈ আ ভৰণ-পোষণ কৰৈত ছৈ তকৰে উঁপ পনৌ ৰা বক্ষিতা বখৈন কহৈত ছৈ। ' তহ হম এহি সাত্ত্বিক শান্ত-স্নিগ্ধ চেহৰা দেখ বহল ছলহুঁ। খদ্ভু উঁমব মে ভব্য নগৈত ছথি সোনা সন দমকৈত বংগ-ৰূপ। কে কহতে এহন পৰিত্রা ব্যক্তিত্ব ক স্বামিনী কে কনংকনি ? ছোটী মাঁ কে ঝঁহে স্বননহুঁ জে হ্নকব পিতা কনকত্তা হাওৰকোর্ট কে প্রসি(ৰৈবিস্টব ছলথিন। হমৰ সম্বৰ তহিযা ৰৈবিস্টব শ্বভেন্দ্ সেন ওতহ মৰক্কিন কে ৰূপ মে জাগত-খৰৈত ছলাহ। তখনে দোস্তী ভেনৈন্হ। পাপাক উঁম্র তখন নগভগ চানিস ৰর্ষ ছলৈন্হ। খা ছোটী মাঁ এক্কৈস ৰর্ষক নৰ যৰতী। নॉৰেটৈ কॉনেজ সঁ খংগ্রেজী মে ৰীত্র্ক এত্র্ক খার্নস। পাপা ৰৈবিস্টব সেন কে পৰিৰাৰক সদস্য জকॉ নির্ধেখ জাগত খৰৈত ছলাহ। ৰৈবিস্টব সাহেবঁ কেঁ একটা ৰৈটা ছলনি জে ৰাব এটনॉ কৰৰা নেন নংদন গেন ছলৈনহ সে ওতহি ৰৈসি গেনৈন্হ। পাপা সংগ মম্মী জী জাগত ছলথিন। ছোটী মাঁ শ্বৰূহে সঁ হ্নকা দীদী কহৈত ছলথিন। পাপা, মম্মী খা ছোটী মাঁ জকৰ নাম ছলৈন্হ তিনোত্তমা সংগ প্রেম প্রসংগ ৰঁঢ়ৰৈত বহনাহ। মম্মী জাৰঁত ব্ন্ঝনথিন তাৰঁত ৰাত ৰঁহ্ত খাগাঁ ৰঁঢ়ি চ্কন ছনৌ। ছোটী মাঁ ক পাপা ঞ্চা(মে হ্নকা ঘৰ সে ভগা দেনথিন। পাপা কানীঘাট জা কহ ছোটী মাঁ সঁ ৰিৰাহ কহ নেনৈন্হ। কানূন মানৈ যা নহিমানৈ ঝ্দা সাক্ষী ছলৈন্হ ধী মাঁ কানী। ৰিনা কোনো শর্তক পাপা নেন মৌন স্বীকৃতি ছলৈন্হ একোন্মুখী খগ্নি জকাঁ খহর্নিস জৰৈত বহবঁ। হঁ, নৌহৰ সঁ নাতা টূটি গেন ছলৈন্হ সবঁ দিন নেন নৌহৰ সঁ ক্যা খৰৈত ছলৈন্হ নে ছোটী মাঁ কহিযো নৌহৰ

गेलीह। नीना अपन नानाक झाँपो नहि देखलैन्ह। बाबा हमरा माफ नहि कयलनि हम हुनका लेल कलंक छलहुँ। अहि घटनाक बाद पापा बैविस्थैब समाज मे कहियो माथ उठा क नहि चललाह......... छोटी माँ अपन अतीतक कथा सुना रहल छलीह। ओतत क जिनगी विचित्रा मोड़पर ठाढ़ कनि खरोंचि दिओ कि दु:ख-दर्द, व्यथा-पीड़ा। आ त्रासदीक क बाहेत समुद्र देखब। नीना केँ देखितहि नैन जुड़ा गेल मन प्रसन्न भेल। उन्नीस वर्षक नवयुवती एकहरा देह नाम, कारी-कारी नम्हा केश, पैघ-पैघ आँखि ठोर लाल पापा सन पातर, घूरी सन नाक।

'नीना.....।' हम शोर पाड़लिऐन्ह।

'भाभी!' कहि ओ गर धऽ लपटि गेलीह। 'भाभी बाहक बाद अहाँ आर सुन्दर भऽ गेलहुँ।'

'ब्याह सँ पहिने अहाँ हमरा देखने छलहुँ?'

'हँ, ब्याहे दिन। हम सब सँ नुका कऽ गेल छलहुँ। ककरो पता नहि लगलै ने पापा के ने मम्मी के, ने आर क्या बूझि पाओल। हमरा वास्तविक इच्छा छल भैया-भाभी केहन लगैत छथि से देखी।' हमर आँखि नोरा गेल। केहन निश्छल छै ओ। दुनियाँ एहन मौसम बाछ्यीक संग एतेक निश्छलता।

हम एकटक नीनाक मुँह देख रहल छलहुँ। एकटा अपूर्व चमक छलै नीनाक चेहरा मे। पैघ-पैघ आकर्षक आँखि, पातर-सुगढ़ नाक बँगालक नजाकत आ राजस्थानक कद-काठी। नवबेटै मे बचपन सँ एखनधरि अध्ययनरत अहि लड़की मे बचल-बसल छलै अपनापन। कनिको रूठा नहि। सहज-सरल ढंग सँ बात करऽ लागी। आगाँ की करऽ चाही, की नहि से

নীক জকাँ ব্ৰ্নৈত ছথি।
‘ভাভী, পাপা চাহৈত ছথি হমব ব্ৰ্যাহ খাৰ্ব ভ২ জাএ চাহী। ঋদা হম সে নহিহোমহ দেৱেঁ। হম পহিনে খপনা পৈব পব ঠাঢ় হোএৱ্ব।’
‘পহিনে খহাँ এমক্রএক্ৰ কবহ খাবশ্যক নহিছৈ। হম কাল্হিএ গ্ৰেড হোটৈন মে গৰ্টেবব্ৰ্য দহ কহ খএনহুঁ খছি। ব্ৰ্নাগত খছি নৌকবী ভেঁটৈ জাএত।
‘গ নৌকবী পাপা পসঁদ কবতা ?’
‘ভাভী সৱ্ব ৱাঁত মে হ্নকব গছা-খনিছাক ধ্যান দেৱ্ব খাবশ্যক ছৈক ? ভাভী হম নীক জকাঁ জনৈত ছী-জে হম পাপাক নজাযজ সংতান ছী। মাঁ ভনহিঁ পাপাক নামক নান সিন্দ্ব নগাৱ্বথ্ ঋদা ওগ নান বংগ মে কবিখা নেভবন ছৈ।’
‘নীনা মন মে এতেক কড়ৱাঁহটৈ বখনে খপনে ন্বকসান হেত’ নে।’
‘নহিহম সে নহিমানৈত ছী। জীৱিত বহৱাঁ নেন খা খপন স্বত্ৱ্বক নড় াগ নড়ৱাঁ নেন খাবশ্যক ছৈ জে খপন খপমান খা বংচনা কে সদতি কান যাদ বাখী। হমবা নীক নহিনগৈ’ছ জঁ ক্যা সিখৱৈত খছি জে চ্প বদ্ধ।’
‘ঠীক ছৈ। ঋদা খগ সঁ খহা দ্খী নহিবহৈত ছী ?’
‘হঁ দ্খী ছী তেঁ চাহৈত ছী স্বখ খর্জিত কবহ। স্বাৱ্ব নম্বী মহিনা কেঁ ক্যা নিবাদব নহিকহ পৱৈত ছৈ। সচ কহৈত ছী ভাভী পাপা জে মাসে মাস টৈকা পঠৱৈত ছথি তাহি সঁ হমবা ঘৃণা হোগত খছি। পাপা সন ডেবব্ৰ্ক ব্যক্তি সঁ হমবা ঘোব ঘৃণা খছি।’
তাৱ্বত চাভীক গ্বছাক স্বব স্বননহুঁ। ছোটী মাঁ ঘ্ৰে মে চাহ-নাস্তা নহ কহ খাবি গেন ছনীহ। হ্নকব পতি-

ভক্তি, উঁদাব-হ্বদয, সহজ-সমর্পণ আ ৰহিব গায জকা স্থিতি সঁ মূক সমঝৌতা হমবা মন মে কতেকো প্রশ্ন চিহ্ন.. ।
সীঢ় ী পব উঁতৰৈত কান ও নহ্-নহ্ ৰেঁটী প্রিযা অহাঁ অযনহুঁ সে ক্যা বূঝএ নহিখাসক২ অহাঁক মাঁ আ দীদী । হ্মদা হম চাহৈত ছী জে হ্মেব মৌকা পারি অহাঁ অগঠাম আউঁ । '
পতা নহিছোটৌমাঁক স্নেহ-সিক্ত ব্যরহাব মে কোন এহন জাদূ ছলনি জে হম হ্নকা করেজ মে হ্মঁহ সটা কান২ নগনহুঁ । হ্নকা করেজ মে সটিতে হমবা দাগ মাঁ মোন পড়ন । আ তকবৰাঁদ মোন ৰঁড্ড হল্লুক ভ২ গেন ।
পাপা, আৰ হমবা প্রতি হ্নতক্ত বহ ছথি । আ হমবো মন কে শান্তি ভেঁটৈত অছি ছোটকী মাঁক ঘব গেনা সঁ । আ নীনা ত২ হমব অন্তবংগ সখী, ৰহিন সৰ কিছু ছথি । হম সদতিকান সোচৈত বহৈত ছী নীনাক রিষয মে । এহন হোনহাব নড়কী ছথি কেহন হেতৈন্হ হিনকব ভরিষ্য ? মাঁ-ৰাঁপক কনংক ? ৰীচ-ৰীচ মে হম সঁজ্কেঁ পঠা দৈত ছনিঐ ছোটকী মাঁ নগ । এক দিন কী ভেন্নৈ জে ভোজনক মেজ পব ৰৈঁসন ও ৰঁক ৰঁক ক২ বহন ছন্নৈ-'হম নীনা পীসী কেঁ কহনিঐন্হ জে জাৰঁত অহাঁ হমবা সংগ নূড়ো নহিখেনৰ হম কহিযো..... । '
হমব সাস্ব গবজৈত পূছনথিন-কোন নীনা পীসী ?
সঁজ্ ত২ নেনা অছি হম জাৰঁত কিছু কহিতিযৈ তাহি সঁ পহিনে সঁজ্ ৰাঁজি দেনকৈ ।
'ও জে হমব সভক দোসব ঘব অছি.. জত ছোটকী দাদী মাঁ ছথিন..হমবা খূৰ মানৈত ছথি.... । '
হমব সাস্বক চেহবা এ্যা(আ অপমান সঁ নান ভ২ গেনৈন্হ । আ নবেন্দ্র ত ৰ্ঝূ জে জেনা ফূস মে চিনগী

स ँ ंिध्क उँठैत छैि तहिना छुइ छुइ कइ नगनाह।
'संज् कें नइ कइ के छनै ओतइ ? पापा ख्हाँ
? ? '
'व्यथा ्था ्थपमान स ँ पापाक चेहवा स्याह भइ
गेनैन्ह। हमवा नहिवहि भेन तइ कहनिऐ–'हम पठौने
छनिए।'
'किये ्था ककवा ्थाडिव स ँ?' नवेन्द्रके ंव्हा(के
ज्वाना वँढ़नें जा वहन छनै।
्थपना घव मे ्थपने दादी ्था पीसी नग जयवाँक नेन
संज् के ्थाडिव नेवँइ पड़तै?'
'की वँकवँक कइ वहन छी। विना सोचने–विचावने जे
मन होंग ए से कवैत छी ्था वँजैत छी।'
'हम गनत कतइ छी? की च्ंकी भवि सिन्दुव स ँ क्या
पनीक हक पावि नैत छैि? ्था वीस वर्ष धवि विना
सात पहेवा नेने जे सम्बॅन्ध् कें जीवैत छैि से नकावन
जेतै?'
'ओ वखैन छैि......मिसट्रेस......हमव मां नहि।' घृणा स ँ
हमवा तन–मन मे ्थागि नागि गेन। ्थाग पहिन वेंव
देखनिऐन्ह साम्बके निष्क्रिय चेहवा पव पवमहृप्तिक
भाव। पापा उँठिकइ चनि गेन छनाह।
स्वनू प्रिया। '्थावँ कहियो संजू ओतइ नहिजेतै'
ओ नवेन्द्रक वोषपूर्ण हवमान छन।
'तइ ्थहूँ स्वनि निअ, हम ओतइ जेवैं ्था हमवा संग
संज्ओ जेतै ओ मात्रा ्थहीं के वेंटा नहिअछि ओकवा
पव हमवो हक ्थछि। छीः ्थहाँ सभ के तइ ने
दया ्थछि ने ममता। ंसानियत ककवा कहैत छैि से
संवेदनहीन व्यक्ति कोना वूझतै? पापा ककवा भवोसे
चनि पिहव वहन छथि?'

'প্রিযা ! হম কহৈত ছী চুপ্প বল্লু । '
'নহি, আৰ্ব হম চুপ্প নহিবহবঁ । নীনা হমব ননদি ছথি, সংজুক পীসী, অগ ঘবক ব্রৈটী । '
'তড় াক ! সঁ এক থাপড় দহিনা গান পব পড়ন । হম হতপ্রভ ভেন চানীস রর্ষক নৱানিগ প্বৰুষ কে দেখতে বহি গেনহুঁ । এহিনা, এক দিন একটা প্বৰুষ কহনে ছন, 'ৱেরকৃষ্ণ নড়কী কে কহনে ছন হম অহাঁ সে ব্যাহ কবর্ব ? '
হাঁ, হঁ, এহিনা...... কী এহিনা হমবা সংগ হোএত বহত ? হম নোবাএন আঁখিএ সাস্ব দিস তকনহুঁ ও গুম্ম ভেন মাটিক মূৰুত জকাঁ বৈসন ছনীহ । শূন্য, প্রতিক্রিযা রিহীন গোব চিক্কন চুনহ্মন..... নাক মে হীবা ক নৌংগ চমকৈত ছনৈহ্ন । মাথ পব নান রিন্দী মাংগ মে সিন্দুব । স্বহাগিন.....পনী......জাযজ সংতান ! ছীঃ ওঁবত নেন এ্রা সমাজ কেহন নির্মম ছৈ ? আ এহি সমাজক নির্মাণ কবঽ রঁনা প্বৰুষ কেহন কাযব ?
সন্তু নবেন্দ্র সংরেদন শূন্য প্বৰুষ অছি । ও মাত্রা টৈকা, নীক ভোজন আ সেক্স জনৈ'ছ । হমবা অপনা চাৰুভব সভটা ওমবাএন সন নগৈত ছন । ...... গান পব থাপড়, সাস্বকে চুপ চাপ তকৈত বহবঁ, পাপাক উঠি কঽ বাঁহব জাযবঁ আ সরঁস্ রেশী অখরৈত ছন অপন কর্পূব জকাঁ রিদ্রাহ মে ধ্ধকবঁ আ ত্তবত নোব বঁহাকঽ শান্ত ভঽ জাযবঁ । অপন অগ প্ররৃতি কঁ হম কখনহুঁ দযা, কখনহুঁ উঁপেক্ষা আ কখনহুঁ কিছু আব রিশেষণ দৈত ছনহুঁ । অপন অগ খঁডিত র্যক্তিত্বক পবিসীমা সঁ পবিচিত ছনহুঁ । নবেন্দ্র কে ছোড়ি নহিসকৈত ছী । কাবণ– স্ববক্ষাক ভার ? র্যরস্থাক স্বীগ্নতি ? অপনে সঁ প্রশ্ন পূছৈত ছনহুঁ–'সচ,সচ কল্লু প্রিযা ! অগ্র ঘুপ্প অন্নাব

गुफा सँ कहिया बाहर निकलब ? एकटा मन कहैत छल सब चुपचाप बहैत बढ़ू। कदा कतेक दिन की सब सहैत रहब-गाबि-बात, मारिपीट आ अन्तहीन शोषण क समर्थन करैत घरक लोक के उपदेश दैत रहू ?'
किछु नहि फफ्बाएल तऽ आनयारी खोलि अपन दू-चारि टा साड़ी लेलहुँ आ पर्स मे एक हजार टाका रैब मे चप्पल पहिर सीढ़ी सँ उतरलहुँ। हमर मन हमरे पर हँसैत छल-वाह! मिसेज प्रिया अग्रवाल, ग कोन पिहरमक दृश्य छैं ?' माथ दहिना गाल पर अनायास गेल अहिठाम थापड़ मारने छल नरेन्द्र।
तारा सिंह के कहलिए गाड़ी गेट पर आनऽ।
'माँ के घर जयबाक अछि।'
नैहर पहुँचलहुँ। माँ लग जा कऽ चुपचाप गद्दा, पर बैसलहुँ। माँ कुशल-क्षेम पूछलैन्ह । भाभी पूछलैन्ह 'की लेब चाह की शर्बत ?'
'हम, हम..... एतऽ रहऽ आयल छी।' बजैत-बजैत स्वर खड़खड़ा गेल। हं तऽ रह ने। नैहर मे लोक बहैत नहि छैं। हम तऽ कतेक बेर कहलिऔं किछु दिन एतऽ रहऽ।'
नहि, माँ! हम आब ओत नहि जयबैऽ। हम नरेन्द्र सँ तलाक लेबऽ चाहैत छी।'
'की बक-बक कऽ रहल छैं ?'
माँ जी, बुझाएत अछि प्रिया जी के नरेन्द्र बाबू सँ झगड़ा भेलैन्ह अछि। आपस मे ककरा झगड़ा नहि होएत छै। सब ठीक भऽ जेतै। अहाँ चिन्ता नहि करू।' भाभी बजने छलीह।
'भाभी, हम सत्ते सीरियस छी। अहाँ माँ के समझा दिऔ .... हमरा ओत नरक मे किऐक पठौलैन्ह ?

'हमरा ओ की बुझौतीह आ तू की करबैं ? तोहर केहन स्वभाव छौ से हम नहिजनैत छिऔ। ब्याहक बाद तऽ आर बिगड़ि ए गेलौ बौनी-बाणी।'
अच्छा, प्रिया जी एखन अहाँ चलू हमरा कम मे आराम करू फेर गप्प-सप्प् हेतै। हं एकटा बात कहैत छ जे आबँ अहाँ कें कन्नाक ध्यान मे राखिकऽ किछु बात-व्यवहार करऽ चाही। दस बर्षक भऽ गेल, दस बर्षक बाद प्रतौह् घर आयत।'
प्रिया ! तू जनम नेने तहिए सँ हमरा दुःख दैत रहलें। हमरा आब बेटा-प्रतौह् अछि कदा ककरो एहन कड़ा स्वभाव नहिछै। सबोज डाकटवद छै। कदा कहियो कमन बाबू कें शिकायतक मौका नहिदैत छैन्ह। स्वन-हम अग घर सँ रिदा कऽ देनिऔ आबँ तोहर घर छौ ओतऽ। एखन हिं तोहर सास्वक पफोन आयन छलौ। बेचारी कनैत-कनैत कहननि।
'समधिन ! आबँ हमर गञ्जत अहींक हाथ मे अछि। अहाँ जनैते छिऐ-'नरेन्द्रक स्वभाव क्राध्ी छै कदा प्रियो चुप्प नहिरहैत छथि।'
'ओह ! तऽ एतबें कान मे ओ अहाँ कं पफोनोकऽ देनैन्ह ?'
'तऽ बेचारी कोन अघनाह कयननि बेचारी गाय छथि आनठाम कतह् ब्याह होगतौ तऽ पता चलितौ।'
'प्रिया छोड़ू गसभ बात। मियाँ-बीबी मे झगड़ा होगते रहैत छै। अहाँक भैया क बौनी कड़ा नहिछैन्ह ?'
हम उठिकऽ भाभी क संग हुनका कम मे गेलहुँ। जागत-जागत स्वननहुँ माँ बजैत छलीह-'प्रियाके समझा-बुझा कऽ पठा दिऔ कान्हि अहाँ सभक बेटीक

ब्याह कोना हेत ? कहै छै तनाक नइ नेबँ एहनो बाँत क्या बँजैछ ह्मन मयार्दा किछु नहिबुँनैत छै।
हम भाभीक बिछाबन पब बैसते छुनहुँकी नवेन्द्र के पहोन आयन-'हम आरि बहन छी।' दून्‌ भाभी मंद-मंद ह्मस्वका बहन छुनीह। छोटकी भाभी मटै बसोंवा घब गेनीह। नवेन्द्र अयनाह। हमबा देखते 'अपन कान पकड़ैत छी....उंठठू चनू। हम मंत्रा-ह्मथ्य् भेन नवेन्द्र संग बिदा भेनहुँ।'
घब अयनहुँ। सास्व सोफा पब बैसन छुनीह संज्‌ कोबा मे बैसन-छु नैन्ह। संज्‌ के देख कइ हमबा कबेज फाटि गेन बुँक्का फाड़ि कननहुँ। हम एखन फेब अपनाके डबन सहमन, ब्यबस्थाक क स्वबक्षा तकैत नीबीह नड़की जकां देखनहुँ।
आबँ हमबा अपन निर्णय बँचपना बुँझागत छुन। पनंग पब पड़न छुनहुँ आँखि सँ नोब टघबैत छुन। नवेन्द्र आरि कइ भबि पाँज छुइ नोब पोछैत बँजनाह-'प्रिया हम तइ ध्या(ी छिहे अहूँ के बँजैत कान होशि नहिबहैत अछि जे मन मे होगए बाँजि दैत छी।'
अपना दिस घ्मबैत बँजनाह हे, हमबा आँखि मे देखिओ हम अहाँके कतेक मानैत छी। अहाँ केँ हमब शपथ फेब कहियो एहन डेग नहिउंठायबँ। हमब नोब देख ओ कबेज सँ सटौ नेनैन्ह एना बँताहि जकाँ किएक कनैत छी। माफ अहूँ हमबा थापड़ माफ। फेब हमबा चूमइ नगनाह-हम नहिजानि कोना सम्पूर्ण समर्पण-घबँबा कइ केबाड़ दिस तकनहुँ त हँसैत बँजनाह-घबँबाउं ज्‌नि केबाड़ बँन्द छै।'
ओग दिन पापा कहने छुनाह-'बँटौ ! प्रिया अहाँ पढ़न-निखन छी।'

'नरेन्द्रा तऽ पढ़ल-लिखल छथि पापा।' डिग्री सँ की होइत छै जकर जेहन मानस भूमि तकर तेहन सोच। अहाँ संवेदनशील छी। तेँ हम अहाँ केँ कहि रहल छी। हमरा लेल अहाँ अपन जीवन के नरक नहि बनाउ। अहाँक दुर्गति हमरा नहि बर्दाश्त हएत। अपन अपराधक सजा हम अपने भोगब। हम जनैत छी नरेन्द्र हमरा कहियो माफ नहि करत! कनि रुकि कऽ फेर बजलाह ओ हमर त्रिकोण अछि, अओ मे अहाँ नहि ओझराउ। आ संजूके ओतऽ नहि जाए दिऔ।'
हमरा मोन मे कतेको प्रश्न घुड़ि आबइत छल-बहुत किछु पापा के कहबाक छल बहुत प्रश्न क उत्तर सुनबाक छल।
बेर-बेर मन मे होइत छल पापा सँ पूछिऐन्ह की छोटी माँ प्रति हुनकर कोनो दायित्व नहि छैन्ह? हिनका बाद छोटी माँ देखरेख के करतैन्ह? लीना हिनकर बेटी नहि छैन्ह.......ओ कतेक दिन धरि नजायज संतानक संताप सहैत रहतीह........?' मुदा हम किछु नहि पूछलिऐन्ह । पापा उठि कऽ चलि गेलाह। हुनकर झुकल कान्ह जेना आओर झुकि गेलैन्ह।
धीरे-धीरे दिन ढ़रल। गाछ विरीछ केर लमरल छाँही अपन बेचैनी हवा मे मिझरा रहल छल। रातारवण मे नीरस शुष्क पारदर्शिता उदास लगैत छल। हम स्वयं सँ दूर अपन अस्तित्वक निषेधक तत्वक आगाँ नतमस्तक छलहुँ।
निन्न टूटल। देखल प्रात प्रभा स्नात, चिड़ै चुनमुनिक चूं-चू, डारिनंग गाछ मे बजैत सिम्फनीक मधुर स्वर संग नील आकाशक राग-रागिनी सुनलहुँ।
चाहक चुसकि लैत सोचैत छलहुँ की करु? मोन

नहिपड़ल आग कोन तारीख छैक। एतऽ अखना मात्र सात दिन भेल अछि आ दाबाई आगत अछि जेना महीनो सँ एतऽ बनि रहल छी। समुद्रक लहरि आ दूर सँ अबैत नाना मोटर बोटक केर एकटा अद्भुत आनन्द कें महसूस करैत छी। हवा मे स्वगंध् छै जे श्वास-श्वास कें स्वासित कऽ रहल अछि। हमर अपन जिनगी ? जिनगी मे गर्म चटौकनक ऊष्मा अछि जे समुद्रक नमकीन लहरि के चूमि-चूमि ताजगी दऽ रहल अछि। अपना कें सम्बोधित कऽ मन बँजैऽछ-प्रिया वर्तमान के भोगबाक सीखू समय अखना पर गाएल स्वतः सृजनक घ्रति क कम पे उभरत। वर्तमानक एहि वैभव के छोड़ब बुझि मानी नहि।

हमर एकटा अतीत अछि जे वर्तमानक संग घिसियाइत बहैत अछि। संजू रना घटनाक सान भबि बाद पापा क देहान्त भेलैन्ह। हमरा होएत क्या जा कऽ छोटी माँ के नऽ अबिरतैन्ह। पापाक अन्तिमबेर दर्शन भऽ जेतैन्ह छल। दादा नहिप्रतिष्ठित अग्रवाल हाउस मे ओ कदापि नहिआबि सकैत छथि-नरेन्द्र बाजल छलाह। निष्ठुर, संवेदनहीन आब नहिजानि की सभ मोने-मोन हम बाजल छलहुँ। फेर साहस कऽ नह-नह् सास्व के कहलिएन्ह-ओ आब जोर सँ कानऽ लगलीह। पीसी सान्त्वना देत छलथिन 'भाभी, अपना कें सम्हारू। हिम्मत सँ काज लिअ..... अहाँ तऽ सब दिन बर्दाश्त करैत रहलहुँ अछि।' हमरा आँखिक सोझा छोटी माँ चेहरा बेर-बेर अबैत छल हुनकाऽ तऽ क्या दूटा बोल भरोस देबाक बला नहिछैन्ह के ककरा बर्दाश्त कएल से के कहि सकैऽछ।

हं, बाबूघाट पर बहत दूर एकटा औरत के लहाइत

দেখনিএ। খবে ..... গ তহ ছোটী মাঁ.... এসগবে.....চূড় ী পফোড় ত...... সিন্দুব মেটৌএন একদম এসগব......ফেব হুনকা জাগত দেখনিঐন্হ ! মোন পড় ত খছি ও দৃখ্ত তহ এখনহু আঁখি নোবা জাগত খছি ! হমবা সাস্ব কে দ–দস টৌ ওঁবত খাগাজ–পাছাঁ ছনৈন্হ। ঋদা হম ককবা দোষ দেবৌঁ ? ব্যক্তি কে ? সমাজ কে ? কী পবম্পবা কে ? কী ছোটী মাঁ স্বয়ং খগ সভক জিম্মেদাব নহিছনীহ হবদম নিষ্ক্রিয মৌন ছনীহ। হুনকে খূন ছৈন্হ নীনা জে এনান কবৈ'ছ স্বখ নহিখছি তহ খর্জিত কবৱঁ।'

পাপাক গেনাক বাঁদ ঘব মে চূপ্পী পসবন বহৈত ছন খা নবেন্দ্র খাব পারব পফ্ন ভহ গেনাহ। পহিনে কনিকো নাজ–ধখ তহ ছনৈন্হ পাপাক। খাঁর তহ ও স্বয়ং সম্পূর্ণ পবিরাবক কর্তা–ধর্তা ছথি। রিরাহক মাত্রা পাঁচ রর্ষ বীতন ছন খা হমব সভক খাপসী সম্বঁধ ক্ষত–রিক্ষত হোমহ নাগন ছন। কনি–মনি খবোঁচ তহ বঁহুত পহিনে নাগন ছন....স্বহাবঁবাতি...... বা হনীমূন কে সময উঁ হুঁ সংভরতঃ সংজ্ক ভেনাক বাঁদ। নীক জকাঁ মোন নহিপড়ি বহন সবঁ দিন তহ বঁক মক হোগতে বহৈত ছন দিনো–দিন দৃ হৃদয মধ্য দূবী বঁঢ়ি তে বহন। শাযদ দূনূক ভিন্নরিচাব কে কাবণ। দূনূ গোটৈক স্বভার একদম ভিন্ন ছন। এক দোসব কে সহন কববঁ কঠিন ছন। নবেন্দ্র কে সংগ হম পহিনবেঁব খমেবিকা গেন ছনহুঁ ত পন্দ্রহ দিন সংগ বহবঁ কঠিন ভহ গেন ছন। ন্যূযার্ক মে হমব গপ্তা ছন খার্ট গৈনবী দেখবাঁক, বাতি মে ব্রাঁডরে মে কোনো নাটৈক..... মিত্রঁ নবেন্দ্র খগ্রবান.......... ? ভোব সঁ শাপিঁগ কে চক্কব মে হম পবেশান ভহ জাগত ছনহুঁ কহিতো ছনিঐ। নবেন্দ্র

এতেক রস্তুক কোন প্রযোজন ? ......' 'খহ াঁকে কোনো রস্তু নহিচাহী ঠীক ছৈ। খহাঁ জোগিন রঁনন বদ্ধ। ঝদা হমবা কিছ কিন২ কান হৈকূ জ্নি।' শাপিংগ, শাপিংগ, শাপিংগ। ভোব সঁ সাঁঝি ঘবি। শর্ট, পৈন্ট্স, স্বেটর্স, জৈকেট, টোঙা, পবফ্রযূম, সাবুন, পেস্ট কী কহ াঁ এক দূ নহিসরঁ দর্জনক হিসারঁ স ঁ। খা বাতি মে ভোজন নেন ভাবতীয রা চাগনীজ বেস্টোবেংটক খোজ। ভোজনক রাঁদ রঁনূ পিহম্ম দেখনাঙা! সেক্স কে ফূহড় প্রদার্শন!! হম খকছি ক২ রঁজৈত ছনহুঁ নবেন্দ্র এক রেঁব দেখনহুঁ দূ রেঁব দেখনহুঁ কী বোজ–বোজ.......।'

খবে, কী রঁজৈত ছী এহন খ্রীন দেখরাঁনেন হেব কহিযা ভেঁটত? খা ওত২ স ঁ ঘ্বনা পব হোটন মে রএহ রহশী উঁত্তজনা হমব এক–এক খংগ নিস্পদ ভ২ জাগত ছন। মহিনাক শবীবক ফূহড় প্রদর্শন স ঁ কোনো মহিনা কোনা উঁত্তজিত ভ২ সকৈ'ছ? শাযদ ককবো হোগত হোগ ঝদা হমবা ত২ ও দেখি ঘূণা ভেন। সত্ত পশ্চিমী ভোগরাদী সমাজ মে ওঁবত মাত্রা রস্তু রঁনি গেন ছৈক। ও নাগর শো দেখি ক২ হমবা মোন পড়ন ছন সর্কস। ওনা খারঁত২ সরঁঠা খ্নাপন রঁঢ়নে জাগত ছৈক খপন–খপন ঝচি। খৈব হম জখন রার্শি টন জাএ নাগনহুঁ ত২ হমব শর্ত ছন জে হম ঐতিহাসিক স্থানকে দেখরঁ। 'নবেন্দ্র! খহ াঁ হমবা ঙাঠ্ঠ রিনেজো নহিদেখ২ দেনহুঁ।'

ধ্ ্ব, কী দেখিতহুঁ। খা গ খমেবিকন সরঁঠা নাগন নগাক২ ঠাঢ় হোগছ। হমবা স ঁ নাগন মে ঠাঢ় ভেনাঙা নহিপাব নাগত।

ত২ সরঁসে পহিনে হম সরঁ রার্শিংগটন কে ম্যূজিযম মে গেনহুঁ। স্পেশ এবরফ্রটক রিভাগ মে একটা রিশান পর্দা

पर पृथ्वी सौर मंडल जगमगाइत छलै आ एकटा छोटे सन चमकैत बिन्दु छलै जत लिखल छलै–'पृथ्वी।' हमरा एकटा विचित्र सन वैश्विक अनुभूति भेल। हम बाजि उठलहुँ एहि असंख्य ग्रह–नक्षत्र मे एकटा छोटे छीन पृथ्वी, ताहि पृथ्वी पर असंख्य मनुष मे एकटा हम तखन एतेक अहंकार! कनि सोचिऔ नरेन्द्र! बिना मतलबेँ के कतेक अहंकार ढेबँने बहैत छी। हमर 'हम' की अछि? किछु नहिमहा सागर मे जेना एक बुँदा पानि ओहिना नरेन्द्र छलाह कहाँ ओत? हम बैचैन भऽ चारू भर तकलहुँ कतऽ गेलाह। तऽ देखलिऐन्ह कापफी क काउंटर पर ठाढ़ भऽ पोटाटे चिप्स खाइत छलाह। मन स्तुब्ध भऽ गेल। हम दूनू गोटे दू भिन्न दिशा मे सोचऽ बला मनुष छी। कखनहुँ संवाद संभव नहि। एकर बाद अग यात्रा क्रम मे हम कतहु जयबाक जिद्दनहिकएलहुँ। अपना मन के बुझानेलहुँजे भऽ सकैछ हम पहिलबेर आयल छी तँय सभटा एतेक आकर्षित कऽ रहल अछि। नरेन्द्र तऽ कतेक बेर आयल छथि दोसर बात जे ओ बिजनेस मैनेजमेंटक कोर्स व्हार्टन स्कूल आफ मैनेजमेंटसँ कयने छथि। आ अपन–अपन रुचिक बात छै। ओहिना पढ़ल–लिखल व्यक्तिक रुचिकाविष्कृत परिमार्जित नहिभऽ सकै'छ? भऽ सकै'छ ओहिना मिस्टर अग्रवाल के नहिभऽ सकै'छ। कखनौ मन कहैत छल–की हम हुनक रुचि नहिबदलि सकैत छी प्रयास करऽ चाही। कखनौ मन कहैत छल–सब प्रयास हमहीं करबै की हुनकर जिम्मेवारी नहिछैन्ह किछु?

जिम्मेवारी दूनू गोटेक अछि। गलत बात व्यवहार लेल दूनू गोटे सहअपराधी होएब। हं, आ हमर दोष अछि

जे हम ग्नामी स्वीकावि ..... ग्नाम बॅनन बहबॉक थपन नियति मानि नी।
कोनो एकटा घटना होमए तः ओकव विश्लेषण कयन जाए। वैवाहिक जीवनक कोनो एकटा पक्ष कमजोव बहैत तः ओकवा पव ध्यान नहिदितिऐ ह्मदा जखन बाँत सम्पूर्ण थस्तित्वक होग तः क्या कोना थनठा देत ?
महिनाक थादव कवबॅ तः नवेन्द्र सीखबॅ नहिकयननि। घव मे पीसी थबैत छनथिन या सब फर्ष्ट्रेष्ठक भाभी बॅहिन ककवो टेउंबैत नहिछनाह प्रणाम-पाति वा फ्शेन क्षेम किछु नहिबॅस थबैत जागत कान 'हाय-हेनो।' था जावॅत पीसी किछु कहिथीन तावॅत ओ थागाँ बॅढ़ि जागत छनाह। एतेक धवि जे थपना माँ के थादव पूव्रक कखनौ गप्प-सप्प कवैत कहाँ देखैत छिऐन्ह ..... माँ थहाँ किछु नहिबूझैत छिऐ फूहड़ जकाँ बॅजैत छी.... थहाँ के कोनो तौव तवीका नहिबूझः थबैत थछि। ... ओह थहाँ के किछु नहिबॅनबॅः थबैत थछि वएह बदामक हन्वथा की मानप्वथा ध्व.....जेमन मे थबैत छैन्ह बॅकः नगैत छथि। माँ भोवे सँ नागन छनथिन छेना फाड़ि कः मानप्वथा बॅनौने छनीह बैटाक बाँत स्वनि थपवतीप सन भेन हमवा कहननि पहिने गएह मानप्वथा क फबमागशे कवैत छन थाबॅ नीके नहिनगैत छै थहीं मन पसंद वस्तु बॅना दिओ।'
मम्मी 'थहाँक बॅनाएन एतेक स्वादिष्ठ नास्ता नहिनीक नगैत छैन्ह तः हम की बॅना कः देबैन्ह जएता कन्हॅ मे, ओतहि खयता। हमवा सँ नहिहेतै।'
नहिहेत ? बॅस श्रृंगाव-पटाव कक बंडी जकाँ था ऑफिस जाउं। कहैत कांचक मेज पव जोव सँ चम्मच पटकि उठिकः ठाढ़ भः गेन छनाह।

‘রে’ গ কোন রাঁজ২ কে তবীকা ছৈ’ ? মাঁ কহনে ছনথিন। হম রেঁমন সঁ প্রশ্না ঠুঁগৈত বহনহুঁ। দস রর্ষক সঁজ্ এক রেঁব হমবা একরেঁব পাপা কে ঠুক্ষব-ঠুক্ষব দেখৈত ছন। পাপা কে গেনাক রাঁদ রাঁজন-‘দাদী, রঁহ্ত নীক রঁনন খছি মানপ্রখা খূরঁ ঠৈস্পী। পাপাক মূড খবারঁ ছনৈহ্ন তেঁ নীক নহিনগনৈহ্ন।’

রেঁচাবা সঁজ্-মাঁ-পাপা ক ঝগড়া মে খনেরো পিসাগত ছন। সম্বন্ধক গতিহাস হোগত ছৈক হ্মদা ঘটনা জে ঘটিত হোগত ছৈক তকব কোনো তাবীখ দর্জ নহিহোগত ছৈ। কহিযা, কখন কোন ঘটনা হমবা দূনূ গোটে কে হবক-হবক দিশা মে ধকেন২ নাগন মোন নহিপড়ৈত খছি। রঁস এতরে মোন পড়ৈত খছি হথৌড়ী সঁ ক্যা ধ্মাক-ধ্মাক হমবা খস্তিত্ব কে থ্ড়া বহন ছন। ঘ্টন দিনো-দিন রঁঢ়া তে বহন। তখন হম কিতারঁ মে মন নগযরাঁক কোশিশি কব২ নগনহুঁ। খদ্ধ নেন নবেন্দ্র কহনে ছনাহ...... ‘গন্টৈনেক্চ্খন শো আঁফ।’ জম্হব দেখূ কিতারেঁ-কিতারঁ। রেঁকাব পাগ রঁরঁদি কবৈত ছী নেশনন নাগব্রেঁবী সঁ খানি কে পঠু

‘কিতারঁ নহিপঢ়ৈত২ কী করু ? কোনা সময রিতাউঁ ? ’ ‘খাব মহিনা কোনা সময রীতরেঁ ছৈ ? ’ কহরাঁক মোন ভেন হ্মদা চ্প্পে বহনহুঁ। হিনকব মিত্রা খা ওকব পনী তাশিপার্টী ছৈ। বঁগ-রিবঁগক নাস্তাক প্লেট, শিরাসক রোঁতন, হ্লহড় মজাক রঁচকানী চ্টক্ষনা মাত্রা সেক্স পব চর্চা। ওগ রৈঁসক মে হম সামিন নহিভ২ পরৈঁত ছনহুঁ।

নবেন্দ্র খদ্ধ পব র্যাংগ্য কবৈত ছনাহ-‘কী ওকব সভক পনী পঢ়ন-নিখন নহিছৈ ও সভ তহ২ রৈঁসন বহৈত ছৈ। খহীক মানসিক স্তব উঁচ্য খছি ? ’

'নরেন্দ্র হম সে কহাঁ কহৈত ছী ? ছটৌ৪ক দিন দোসরো ঠংগ সঁ রীতা সকৈত ছী কতহ্ ঘূম জাগ রা ঘরে মে রৈঁস কঽ সংগীত স্বনি...... । '

'প্রিযা, হম জে পিফল্ম খনৈত ছী সে হো খহাঁ কে নীক নহিনগৈত খছি । '

নরেন্দ্র খহাঁ কতেক দিন ধবি র্ব্নূ পিফল্ম দেখৈত বহর্ব ? খার্ব ত সংজ্ও পৈষ্য ভঽ বহন খছি । '

সংজ্ক খনগ হ্নম ছৈ ওগ হ্নম মে খনগ রিডীও ছৈ । '

হম জিনগী ভবি দেখৈত বহর্ব র্ব্নূ পিফল্ম । ' সংজ্ ও পিফল্ম খগঠাম সঁ উঁঠা কঽ নঽ জেতৈ তঽ ? '

'খহোঁ কবৈত বদ্ধ বখরাবী । '

সন্তু হম উঁরিযা গেন ছনহ্ঁ ওগ রাতারবণ মে ? র্বস দিন ভবি কিতার্ব নেনে রৈঁসন বহৈত ছনহ্ঁ পঢ়ঽ সঁ রেঁশী সোচৈতে বহৈত ছনহ্ঁ । সাস্ব কহৈতো ছনীহ-'প্রিযা, কেহন ঋঁহ-কান র্বনৌনে বহৈত ছী । এখন নহিসজর্ব-ধজর্ব তঽ কী র্ব্ঢ় াবী মে সজর্ব ?

মনে নহিহোগএ মম্মী জী ।

'একটৌ র্বচ্ ্যা ভঽ জাগত তঽ ওগ মে খহোঁ র্বান্নন বহিত হ্ঁ...... । '

হম সোচঽ নগনহ্ঁ কী র্বচ্ ্যা ভেনা সঁ হমব খনিপন ভবি জাএত-খা সে কতেক দিন এক রর্ষ, দূ রর্ষ খহিক সঁ খহিক পাঁচ রর্ষ ? মোন ভেন সাস্ব সে পূছিঐন্হ মম্মী জী খহাঁ কেঁ সময রীতেনাগ কঠিন নহিনগৈ'ছ ? কোন এহন কাজ কবি জাহি মে ব্যস্ত বহি সে নহিপহ্বাগত ছন । হঁ মন ভেন পঢ় ানীক কাজ কবি । নরেন্দ্র সঁ পূছনিঐন্হ । উঁতাবা ভেঁটন-খহোঁক দিমাগ খবার্ব ভঽ গেন খছি ২ খার্ব খহাঁ গুপ্তা হাউঁসক রেঁটী নহিখগ্ররান হাউঁসক প্বতৌহ্ ছী । সংকেত ছন

ক্ষমাবি মে একটৌ স্কূন মে পঢ়ৰৈত ছনহুঁ। স্বনি কঽ কাঠ ভঽ গেনহুঁ।
ফেব এহেন সংযোগ জে নবেন্দ্র স্বয়ং প্রাপোজন দেননি। সত্তব কেব দশেকং রিদেশী হ্মদ্রাক খভাব, রিদেশ গমন পব পাৰঁদী। খা মিত্রঁ খগ্ররান মিত্রা মংডনী মে শান রঁধবৈত ছনাহ সান মে দূ-দূ ৰেব রিদেশ জা কঽ। খাৰ কছমছী ছযনে ছৈন্হ। ৰজনাহ 'প্রিযা হম চাহিত ছী খপনো এক্সপোর্টক ধংধ শ্বরু করু। সাব প্রমোদ দিন-বাতি উঁঠৈত-ৰৈসৈত রিনাযতক ডীঁগ মাৰৈত বহৈত খছি।' প্রমোদ নবেন্দ্রক জিগবী দোস্ত ছনৈ। পচ্ ্যীস রর্ষক দোস্তী হ্মদা তগও ওকবা শিকাযত ছনৈ প্রমোদ জী সঁ। গম্হব পাঁচ রর্ষ স ঁ ও জিনগীকে পটৰী পব খাননিনি খছি। সোন্ম, সচবিত্রা নোক। ৰাঁপক হ্মগনাক ৰাঁদ ভাঙা সৰ ংন দাৰি নেনখিন। ৰেচাবা পনৌক জেৰব ৰেচ কঽ সিক্কক কাবোৰাব শ্বরু কযননি। খপনা করোড় াক ধংধ ধ্ ন্হ তগও প্রমোদক উঁন্নতি স ঁ জৰৈত ছথি। পার্টী মে প্রমোদকে ৰজৰৈত ছথিন হ্মদা ককবো সঁ পবিচয নহিকবৰৈত ছথিন।
এক দিন ৰজনাহ খাগ প্রমোদ কে ৰজা কঽ কহৰৈ খপনা কম্পনী মে হমবা ডাগবেক্টৰ ৰনা দে। প্রমোদ জী ৰড্ড শানীনতা স ঁ ঙা ৰাত টৌবি দেনখিন। ও জনৈত ছনখিন নবেন্দ্র কে নেৰঽ খা দেৰঽ ৰনা তবাজূ ভিন্ন-ভিন্ন ছৈক। প্রমোদ জী কহনখিন।
'ভাঙা! একটৌ ব্যাপাবী ভাবত স ঁ হৈডীক্রাফ্রট খযাত কবঽ চাহি'ছ....জঁ কোনো হৈডীক্রাফ্রটক রস্তু পঠাওন জাএ তঽ কাবোৰাব শ্বরু ভঽ সকৈত ছৈ।'
'খবে, তঽ ঙা কোন পৈচ্য সমস্যা ছৈ কোনো মৈনেজব.....'
হং, মৈনেজব বাখি নিখ, খা এক রর্ষক ৰাঁদ খপন

एक्सपोर्ट शुरू भऽ जाएत। तखन एतेक छोट स्टाफक काज तऽ अपने हाथे करऽ पड़त।'

'से तऽ छै तखन हमरा ओतेक समय कहाँ बचतए ?'

हम किछु बजितहुँ ताहि सँ पहिने प्रमोद भैया कहलथिन-'अहाँ केँ समय नहि अछि तऽ भाभी जी के कहियोन्ह कारोबार सम्हारऽ लेल।'

'हुँ, प्रिया आ एक्सपोर्ट......। बसोआ घर मे तऽ जागते नहि छथि।' हमर मोन ऊब-ऊबान भऽ गेल।

'भाउ, हमरा जे कहबाक छल कहि देलहुँ आब अहाँ दूनू गोटेके जे उचित लागए करू। कनामेक रूचि बिना ओ व्यापार नहि भऽ सकैऽछ आ प्रिया भाभीक व्यक्तित्व मे कनामेक रूझान छैन्ह।'

'आउब कतेक दिन मे भेटैते ?'

'जहिया कहू। अगिले मास ओ एमस्टर्डम सँ आबऽ वला छै। भभी जी केँ कोनो ऑफिस मे भरि दिन बहऽ पड़तैन्ह मात्र दू-तीन घंटा क बात छै। एहि व्यापारक बहाना सँ जतेक बेर उचित लागए विदेश घूमि आयब।

जिनगी मे पहिलबेर आ शायद आखरीबेर सास्त्र हमर पक्ष लेलैन्ह-'नरेन्द्र, प्रिया के ए व्यापार सम्हार दिऔ मन बान्हल रहतैन्ह।'

हँ, तऽ हम मोन लगाबऽ लेल काज शुरू कयलहुँ। जे बनि गेल हमर जीवनी शक्ति। छोटे स्तर पर छलै कारोबार तखन हम व्यापारक सम्पूर्ण संरचना केँ बुझबाक प्रयास कयलहुँ। हैंडीक्राफ्टक पूरा इतिहास पढ़ि लेलहुँ। गाँव-गाँव जा कऽ देखलिऐ कोन वस्तु कोना बनैत छै। आब बुझलिऐ हमर देश केहन समृद्ध अछि !

.... পীতব আ তাম্বাক মূর্তি, হাথী দাঁতক সমান, লকড় ীক ল্বগদীক বঁনল বস্তু........। পহিল বেঁব হম নবেন্দ্র সংগ রিদেশ গেলহুঁ। পিহনিপ কে আঁপিহস মে ঘুসহ সে পহিনে নবেন্দ্র কহলনি–'প্রিযা, অহাঁ চুপ্প বহেঁ।' হম চুপ্প ছলহুঁ। পিহনিপ জে সমান বঁনযবাঁক–সপ্লাওক বাঁত কহৈত ছলথিন ত্তবত নবেন্দ্র কহৈত ছলথিন–'নো প্রাবঁলম।' হম জনৈত ছলিএ কোনো বস্তু বঁনযবাঁক মে কতেক সমস্যা উঁপেন্ন হেতৈ। ঋদা হমবা মনাহী ছল তেঁ চুপ্প ছলহুঁ।
অন্ত মে বঁজনাহ পিহনিপ–মিস্টব নো প্রাবঁলম! হমবা অছি একটা সমস্যা। হম চাহৈত ছী 'জে প্রদর্শনী মে ভাবতক ব্যাপাবী ভাবতীয শিল্প কে রিষয মে চর্চা কবএ।'
প্রদর্শনী মে কতেক দিন বহহ পড় ৈত ?'
–'সাত–আঠ দিন।'
'সাত–আঠ দিন? বঁট আগ এম এ রিজী পর্সন।'
–পিহনিপ বঁজনাহঃ 'দেন ডোঁট ডূ দিস রর্ষ। ও. কে.। কহি ঘড় ী দেখহ নগনাহ পিহনিপ । বাঁত টুটৈত দেখ নবেন্দ্র কে চেহবা পব তনার ঝনকৈত ছলৈন্হ। হম ডবাগত–সঙ্কচাগত বঁজনহুঁ– 'মি. বাঁথরেন! অহাঁ হমবা পাঁচ মিনট সময দহ সকৈত ছী ?'
'হঁ, হঁ, কিযেক নহি ?'
'স্বনূ–হমবা হৈডীএ্রাক্রটক রিষয মে কিছু জানকাবী অছি।
–অহাঁ জাহি মূর্তিক রিষয কহি বহল ছী, তকব দূ–চাবি টা পীস ত দ্বরদ্র বঁনি জাযত ঋদা হজাবক সংখ্যা মে অসংভব ছৈক।'

‘কিযেক ? ’
‘কারণ স্পষ্ট ছৈক হাথ সঁ বনাওল জেতৈঁ প্রত্যেক কারীগরক অলগ-অলগ ঢংগ হোইত ছৈক। রংগ মে ফর্ক ভঽ সকৈত ছৈ তেঁ।’
‘জ্যাদা হমর গাঁহক ? ’
‘ওা অহাঁক কাজ অছি জে অপনা গাঁহক কে হৈডীক্রাফ্টক অর্থ বুঝারী। হাথ সঁ বনৈত ছৈক তেঁ মাত্রা বৈবিযেশন একর সুন্দরতা ছৈ। মশীনক বনল বস্তু লেল অহাঁ হমরা দেশ নহি আযব। মশীনক বনল বস্তু তঽ অহাঁ কেঁ তাওরান মে ভেঁটৈ জাযত।’
‘অহাঁ একদম সহ বাজি বহল ছী।’ পিফনিপ কে চেহরা প্রসন্নতা সঁ খিলল ছলৈ। নরেন্দ্র কেঁ কহলথিন বুঝাগত অছি অহাঁক পলী অহাঁ সঁ বেশী বুঝৈত ছথি এহি বিষয মে।’
ওা সুনি নরেন্দ্র কে চেহরা ফক ভঽ গেলৈন্হ। পিফনিপ এক নাখ টৈকাক আবডর দেলনি। হম অতি প্রসন্ন ছলহুঁ। খুশী সঁ ধরতী পর পৈর নহি পড়ৈত ছল। হোটল পহুঁচিতে নরেন্দ্রকে গর পকড়ি লপটৈতে বজলহুঁ ‘লেট্স সেলেব্রেট নরেন্দ্র ! চলূ শৈম্পন পীবঽ।’
‘হুঁ, এক নাখক আর্ডর কী ভেঁটলনি, বানী জী নাচঽ লগলীহ। হম কবোড়া কমাগত ছী তওাও এনা নহি উধিএলহুঁ কহিযো।’ হম গুম্ম ভঽ গেল ছলহুঁ। সংভবতঃ আপসী সম্বন্ধ মে ওহি দিন পহিলগাঁঠ পবি গেল ছল, এমস্টরডমক বাঁযল হোটল, কমরা নম্বর তীন সৌ চারি মে।
কমরাক ঘণ্টী বাজল। চৌঁকলহুঁ। ‘কম-ওল’ কহৈত কেরাড় খোললহুঁ। রুম ক্লীনিংগ লেল হোটলক নৌকরানী আযল। ‘গুড মার্নিগ মৈমঞ্ কহি সফাও মে জুটি

গেন। ঘড় ী দেখলহুँ दस বজৈত ছৈ যানি সাত বজে সঁ হম খহি বানকনি মে বৈসল ছী ! নৌকরানী সফাঙা কৰ চলি গেন। হম শীশা মে অপন মুঁহ দেখলহুँ ওঝরাএল কেশ। উদাস আঁখি আ থাকল দেহক পোৰ– পোর। বিদেশ মে অনঠামক পবিবেশ রাতাবরণ সঁ অপনা কে কটৈল–ছঁটৈল অনুভৱ হোগত ছৈ তযঁ লোক অপনা কে সংদর্ভ হীন বুঝৰ লগৈ'ছ । চাহিত ছলহুँ অপন কথা লিখবঁ মুদা সোচিতে বহি গেলহুँ। এখন ধবি একো পাঁতী নহিলিখলহুँ অছি। কতৰ সঁ শুরু কবি কী লিখী সে পকড়বাগতে নে অছি। আঁখি গেল দূব নহবাগত সমুদ্রদিস। নীল ঝিলমিল নহবি চুটৈল চট্টানক চুকড় া কছেড় পব দেখাগত অছি। অচানক হমবা সব কিছু উবাঙু লাগৰ লাগল। কাল্হিএ পিহলিপ ওতৰ বানবাগক চলি জাযব। হম আপবেটৈব সঁ বানবাগকক লম্বব মাংগলিঐ। এখন পিহলিপ আঁপিহস মে হেতৈ।

'হং পিহলিপ, হম কাল্হি আবি বহল ছী ন্যুফ্রতাসাক হ্লাগট সঁ বৈলগ্রেড হোগত। কনফর্ম্ড বুকিংগঋ নহি, ও নহিভেঁটৈ জেতৈ। কী বৈলগ্রেড সঁ নহিভেঁটৈতৈ ? জঁ নহিভেঁটৈতৈ তৰ হম সূচিত কৰ দেব। অহাঁ এযবপোর্ট পব নহিআযব হম এমস্টবডম উঁতবি ট্রেন সঁ পহুচবা হং, বুঝলহুँ, গলতী ভৰ গেল পহিলে কনফর্ম্ড কৰ লিতহুঁ তখন পহোল কবৰ চাহী। কহি তৰ বহল ছী সাঁবী পিহলিপ। অহাঁ সাঁঝি মে পহোল কৰ বহল ছী। ঠীক। জূডী কে হমব স্নেহ....... বাঙা।'

পহোল বখলহুँ। অপন গলতীক এহসাস ভেল। দিমাগ এহল স্বস্ত কোনা ভৰ গেল ? অতীতক স্মবণ কী নবেন্দ্রক ব্যংগ্যবাণ স্বনি ! '............. প্রমোদে কে কাবণ

ওহাঁ কেঁ পিহুনিপ সঁ পৰিচয ভেল'। মোন ভেল কহিঐ–পৰিচয তঽ ওহুঁ কে ভেল ছল তখন লোক কে কিযেক হমৰা সঁ দোস্তী ভঽ জাগত ছৈ আ ওহেঁ সঁ ছীহ কষ্টৈত অছি ? জোৰ সঁ ভূখ লাগল। কাল্হি বাতি মে খানা নহিখযনে ছলহুঁ। নহা কঽ জল্দী–জল্দী কৈপহে দিস ৰঁঢ়লহুঁ। এখন নে ব্রেক ফাস্ট কে ৰেব ছৈ নে লঁচক। কাপহে প্রাযঃ খানিএ ছল মাত্রা দূ চাবি গোষ্টে কাপহীককপ নেনে ওখৰাব পঢ়ৈত ছল। সৰিসি ৰানী লড়কী খিড়কী লগ ৰৈসল ওঁধ বহল ছল। হমৰা দেখিতে পূছলকঃ 'ন্নাষ্টৈ কৈন যূ আহব ?
–ওললী চীজ এল্ড ব্রেড
'মৈডম গষ্টৈস যূ লেষ্টৈ' কহি হসঁঽ লাগল। হেব পূছলক
–'কৈন যূ পিহক্স এ সঁডরিচ ? ' হম কহলিঐ 'এস ব্হাগ্ত নষ্টৈ ? ' নাস্তা কঽ ঘূম ৰঁহবেলহুঁ। হেব ত্তবঁত ৰাপস আৰি গেলহুঁ। মোন পড়ল জা বুকিংগ ক ৰাবে মে নহিপূছলিঐ ?
খৈৰ, বুকিংগ ভেল। সাঁঝি মে পিহুনিপ পহোল কবরেঁ কৰত। পিহুনিপে হঁফমৈল সঁ পৰিচয কৰৌলে ছল। হাফমৈল জর্মনী মে চমড় াক ব্যাপাৰী ছৈ। পিহুনিপ কহলে ছল চমড় াক ব্যাপাৰ মে ৰেশী স্কাপ ছৈ।
হেব ৰএহ সড়ক গাছ ৰিবীছ। কী কৰু ? কত জাউঁ ? মল কহলক চলৈত বন্ধু থাকি জাযৰঁতঽ ৰৈস বহৰঁ। কাজ ধঁধ তঽ অছি নহি। কতেক দিলক ৰাঁদ এহল চৈল ভেঁষ্টৈল অছি। ..... দূৰ ক্ষিতিজ দিস তকৈত ছী....... ওগ্ত পাৰ হমৰ ঘৰ ছল। হমৰ লেলপল, ৰাঁবূজী, মাঁ, দাগ্ত মাঁ, সৰোজ, বুন্নী, নীনূ .... হেব ৰ্যাহ

একটা নর ঘব....... রিদাওা কান মাঁ কহনে ছনীহ–রেঁটীক নৈহব সঁ ডোনী উঁঠৈত ছৈ খা সাস্বব সঁ খর্থী। তখন খগ ঘিসন–পিটৈন কহরী পব হঁসী নাগন ছন। ক্ষদা নৈহব তহ সত্ত ছুটি গেন, খা সাস্বব তহ কহিযো খপন ঘব রঁনরেঁ নহিকযন। ঘব ছৈন্হ নবেন্দ্রক, সঁজ্ক খা হমব সাস্বকে। ওত্তকা ব্যরস্থা জাহি মে হম খপনা কে পূবা গমানদাবী সঁ নোকনহ্ ক্ষদা বহনহুঁ মিসপিফর্ট। জহিযা মাঁ কে ঘব মে কোনো পবেশানী হোগত ছন তহ মন কে মনা নৈত ছনহুঁ কহিযো হমবো খপন ঘব হেত। খা খারঁ ওহু ঘব সঁ হটা দেন গেন তহ খারঁ কতহ জাউঁ ?

কতেক সহজভহ নবেন্দ্র কহি দেননি–'এত ঘ্বিকহ নহিখাযরঁ। যহ, খাগ মীন গর্ট...... খাগ এম সীবিযস। হম কতেক পবেশান ছনহুঁ জখন প্লেন দিল্লী উঁতবি বহন ছন, রিমানক ভীতব এযব হোস্টেস ক স্বব গঁুজি বহন ছন 'নঁদন সঁ চনন প্লেন দিল্লীক গন্দিবা গাঁধ্ী হবাওা খডাও পব উঁতবি বহন খছি। খাশা খছি খহাঁ নোকনিক যাত্রা স্বখদ বহন হোএত। নঁদন সঁ দিল্লীক দূবী হম খাঠ ঘঁটা মে পূবা কযনহুঁ। খহাঁ সভকে সূচিত কহ বহন ছী রঁাহবক তাপমান এখন 28 ডিগ্রী সেনসিযস ছৈক।'

হম দিল্লী এযবপোর্ট পব উঁতবি কহ সোচনহুঁ কতহ জাউঁ ? কনকত্তা..... নহি। নবেন্দ্রক স্বব দসো দিন যাত্রা মে মাথ পব হথৌড়ীক চোট জকাঁ খটখট রঁ্মাগত বহন–এত ঘ্বিকহ নহিখাযরঁ ....কহিযো নহি। খা মাঁ, মোন পড়ন কোনা রঁজনে ছনীহ খা হম ফেব নবেন্দ্র সংগ রিদা ভেন ছনহুঁ। হমব খপন ক্যা নহিখছি ? এতেক কারোরঁাব পসবন খছি, এতেক রঁড়কা

आउँब नइ कइ आयल छी। तखन तइ चाहितो छथि झगड़ा। बँढ़ए म्हदा अंग नडाओ स़ँ फायदा? म्हदा एतबाँ सच छै जे ओ हमबा घब मे घुस नहिदेत। फेब मन कहलक–कानूनी सहायता स़ँ नबेन्द्र अग्रबाल कें चौबिस घंटा क भीतब जेल पठा सकैत छी। म्हदा अंग स़ँ फायदा? फेब मोन पड़ल बीबेन ओ एक दिन कहने छल 'दीदी! अहीँक भबोसे हमब सभक दू सौ लोकक भातक हँडी चूल्हा पब चढ़ैत छै। अहाँ आबँ एसगब नहिछी।' आ नंदन जागतकाल नीना बाँजल छलीह: 'भाभी! आबँ हम कावनानी स्ट्रीट्स मे नहिबहैत छी। बाँनीगंज मे अपना फ्लैट मे बहैत छी। अहाँ माँ के छोटी माँ कहैत छिऐतइ हम सबँ आन कोना भेलहुँ?' आ तखन हम सोचि बहल छी कतइ जाउँ? छोटी माँ बँहुत आहुति देलनि पापक नाम पब। हुनका म्हगनाक बाँद कहियो आँखिक नोब नहिसूखलैन्ह। वातावबण कें हल्लुक कबबाँ लेल नीना बँजैत छथि–'भाभी, ओ भावतीय मानसून छै।'

–नीना! एहल कट्टुबचन जुनि बाँजू छोटी माँक लेल।'

–अहीं कहू–माँ किएक अन्याय सहलनि। अपन हक पब अधिकाब किएक ने कयलनि।'

–ओह, नीना, अहाँ नहिबूझबैं। अहाँ ने ब्याह कयलहुँ अछि ने प्रेमक जाल मे पफँसलहुँ......... छोटी माँ जे जेहल छलै सेह स्वीकाबलनि।'

नीना कें पापा स़ँ घृणा छलै। आ नबेन्द्र कें मि0 कोबँबा कहैत छथि बँड़ी माँ के देबी जी। ग्रैंड होटेल मे ओ गंटीबियल पर्सनल मैनेजमेंट पोस्ट पब छलीह। सबँ संग हँसैत–बँजैत खुशमिजाज। बँस छोटी माँ के नोब देखिकइ उँदास भइ जागत छलीह।

কহৈত ছনীহ–ভভী ! হমবা নোকনিকে খাব সভটা বাঁত সিখাওন জাগত ছৈ ক্ষদা খ্শি বহনাগ সিখাওন নহিজাগছ । মম্মী নে কতহ্ জাগত খবৈঁত ছথি নে মনোবংজন ক নেন হ্নকা সময ছৈন্হ । একসংঝা ভোজন খা মাত্রা পূজা ঘব দেখৈত ছিঐ । নভূগোপানক সোঝামে ধ্যান নগৌনে তহ হমবা হোগত খছি গ্বডা6–গ্বড় যা বাখন ছৈ । শাযদ মাঁ কেঁ বেঁটা নহিভেনৈন্হ তকব বিঞস্থানক পূর্তি কবৈত ছথিন বাঁন–গোপান । ’ হম সিনেহ সঁ ভবি পাঁজি পকড় নীনা কে কহনিঐন্হ–নীনা খাবঁ খহাঁ বঁছু বঁক–বঁক কবহ নগনহুঁ খছি খাবঁ খহাঁ নেন হম বব তাকবঁ । কহ্র কেহন নড়কা চাহী ? ‘কী বঁ্যাহ কহ খহাঁ খ্শি ছী ? খ্শি ছথি বঁড় ী মাঁ, মম্মী..... ভাভী খহাঁ কে তহ মিক্ষঁ কোবঁবা ভেঁটনিন খাবঁ হমবা কোনো বাঁনবক গবমে বাঁন্হহ চাহৈত ছী ? ’
–মিক্ষঁ নাঁযন যা মিক্ষঁ টৌগগব কিযেক নহি ? ’
‘ঘ্ব খাগ কান্হি কে নড়কা ? ’
হম মনে–মন প্রার্থনা কযনহুঁ ভগরতী ! নীনা কে নীক সহচব ভেঁটএ । ’ দ্নিযাঁ মে স্বহ্রদয, সংবেদনশীন প্বকুষোছৈ । ক্ষদা নীনা খপনা কেঁ ততেক গংসক্যনেটৈ কহ নেনে ছথি জে বাঁহবী হবা ক তাজগী নেন কতহ্ কনিকো টা ভূব নহিভেঁটৈত ছৈ । নীনা খপন সাথী নগ কহিযো পাপাক চর্চা নহিকযননি । এতবেঁ কহনে ছথি জে হম বঁহ্ত ছোট ছনহুঁ তখনে পিতাক মৃত্ ভহ গেনৈন্হ । নীনাকে সঁজ্ সঁ কনি নগাব ভহ গেন ছনৈ তহ ওকবা খগঠাম খযবাঁনেন বোকিএ দেন গেনৈ । নবেন্দ্র খা ওকব দাদী নীক জকাঁ সিখা–পঢ় া দেনথিন জে ও সভ নীক নোক নহিছৈ নে ও জাগহ ধ্যি–প্বতাক জায জোগ ছৈ । তোহব মাঁ তহ বাতি–দিন পঢ়ৈতে–

নিখৈত বহৈ ছৌ তযঁ ওকবা ব্যৱহাবিক জ্ঞান নহিছৈ। এযব গঁডিযাক ফ্লাগঠৈ সাঢ়ে তীন ৰজে দিল্লী এযবপোর্টে পব উঁতব ছল। কনকত্তাক রিমান সাঢ়ে খাঠ ৰজে জাযৰনা ছনৈ। স্বস্ত-সূতন এযবপার্টে জাগি বহন ছন-চায-কাঁপহী। হমবা দিস ৰনা কাউঁন্টৰ খ্জনৈ। শ্রীনগব, ৰম্বৈও, জামনগব, খা হৈদবাৰাদ কেব কাউঁন্টৰ খ্জি বহন ছন। দেহ ঝাড়ি উঁঠনহুঁ। ৰৈসন-ৰৈসন ডাঁব খকড়ি গেন ছন। হম ৰগন মে ৰৈসন মহিনা কেঁ কহনিএ-খহাঁ কনিকান হমব সমান পব নজবি বাখৰ ? ও ৰজনীহ-'হঁ, হঁ কিযেক নাহি।' যাত্রা কবৈত-কবৈত খনুভব ভেন খছি জে যাত্রা মেঁ প্রাযঃ মহিনা খপনা কে খস্ববক্ষিত মহসূস কবৈত ছথি খা সহযাত্রী নেন খামৌযতা কনি রেশিএ বহৈত ছনি। ৰাঁথৰুম সঁ হম হাথ-ম্ঁহ ধেহ কহ ৰহবেনহুঁ। দূ কপ কাঁপহী খননহুঁ। এক কপ কাঁপহী হ্নকা দেনিঐন্হ। কাঁপহী নৈত ৰজনীহ-'ৰহুত-ৰহুত ধন্যৱাদ! ৰহিন, হম তহ গ ৰঁচ্ যাক নহ কহ কতহ্ জা নহিপৰৈত ছী। খহাঁ কতহ জা বহন ছী ?'

'কনকত্তা।'

'হমহুঁ কনকত্তে জা বহন ছী। ন্যূযার্ক সঁ বাতি পৈন-এম সঁ উঁতবনহুঁ খছি। ছোটৈ ৰঁচ্ যাক নহ কহ যাত্রা কবৰাঁ মে ৰড্ড খস্ববিধ হোগত ছৈ। খাৰঁ খহাঁক সংগ নীক নাগত।'

হম হ্নকব ৰাঁত স্বনি সোচহ নগনহুঁ-খাৰঁ, ও মহিনা হমবা চৈন সঁ কিছু সোচহ রিচাবহ নহিদেত। গন্হব-খহব উঁন্হব তকনহুঁ। ঠাঢ় ভহ হ্নকা কহনিঐন্হহম কানিকান খাগাঁৰনা ফ্সী পব পৈব পসাবি খাবাম কবহ জাগত ছী। খহাঁক কোনো হর্জ নহিনে।'

'নহি, নহি। '

হম খপন খষ্টৈচী উঁঠাকহ খাগাঁরনা ফসী পব জা কহ পৈব পসাবি আঁখি ফনি নেনহুঁ । মন মে ফেব রএহ প্রশ্ন ঘ্ড়া খাএ নাগন........ কত জাউ ? ' হমবা এতেক স্পষ্ঠ ব্ঁঝন খছি জে নবেন্দ্র হমবা সঁ খ্মখ্ন্না নড় াঙা কবহ চাহিত ছথি। যদ্যপি খাৰঁ হমবা সেক্স ভাব প্রায়ঃ খমে ভহ চ্কন খছি। ফদা হমব উঁদ্দাম মহত্বাকাংক্ষো কেঁ নবেন্দ্র রেঁব-রেঁব সেক্স্খন ফ্রস্ট্রেশন ক নাম দৈত ছথি। কতেক রেঁব মোন মে ভেন খছি জে পৃছিঐন্হ খহী সন খেনাড় ী খহাঁক কতেকো মিত্রা ছথি হ্নক পনী কিযেক ন্যূরোটিক ছৈন্হ ? নবেন্দ্র ঞূব ষ্টৈঢ়যানি। ও সোচৈত ছথি হম হক নেনড়ৰঁ। কেহন হক খা কথিত হক ? জখন প্রীত প্রতীত নহিএকো ক্ষণ নেন মধ্ ব সম্বন্ধ নহিতখন কী রাঁচন খছি ? খা ধন-সম্পত্তি ? নবেন্দ্রক ধন ? খবীদ রিঞী, ৫কা, ৫কাক সূদি ব্যাজ দব ব্যাজ। এনফ ! রহ্ত ভেন, জেঁ মোন হোগন্হ কবথ্ ফদা হমব পছোড় ছোড়থি। খা সঁজ্ ? ' একমাত্রা সংজ্ হমব কমজোবি খছি রনিকে রকবা জক া ছষ্টপষ্টাগত ছী। কানূনী দাঁর-পেঁচ কে তৌব পব সঁজ্ক কস্টডী নবেন্দ্র কে ভেঁষ্টতৈন্হ। হম সভ দিন খাহ্তিএ দৈত বহনহ খছি। এহি জীরন যজ্ঞক মে গ হমব পূর্ণাহ্তি হোএত সঁজুঁ খগ্ররান রংশক ফনদীপক। জহিযা স ঁ জনমন খছি। এখনে স ঁ রাঁত-রাঁত পব পাপাক তবফদাবী কবৈত খছি। রাঁত-ব্যরহাব মে নবেন্দ্ররনা ঠসক। কহৈত খছি-'মম্মী, দেখবৈঁ হম রহ্ত রড়কা গংডস্ট্রী রনাযৰ। গ এক্সপোর্টক কাজ তহ সরিসি-ওবিযং ষ্টৈডে কাজ ছৈক কে সাব 'গোব চমড় ী রনাক তড়রা বগড়ত। সঁজ্ ! খহ া গ গাড়া পঢ়ৰ কতহ

स ॅ सिखनहुँ ? '
मम्मी ! हम कोन गनत बात बजनहुँ ? पापा कहैननि जे ग ऐत अंग्रेज हमरा देशक शोषण करने अछि। तँ ओकरा गाड़ि नहिपढ़बैं तँ स्तुती करबैं ?
अम्बा बहुत बुम्मनुक भँ गेनहुँ। पापा ओ नहिबतौननि जे ओ स्वयं ककर-ककर शोषण करैत छथि ? '
बैचारा मासूम नेना हमर बात सुनि टुकटुकी नगा हमरा देखैत बहन। स्त्रीगण शोषणक परम्परा कें कोना मेनैत छथि से संजू की जानँ गेन !
बाति भरि जागने छनहुँ से आँखि बैर-बैर कना जागत छन। आराज सुनि आँखि खुजन। एयरहोस्टेस पूछननि-'अहाँ चाय, काॅफी किछु नेब ? अहाँ सूतन छनहुँ। '
-'चाह सबँ करबाँ मे असुबिध तँ नहिहोएत ? '
'नहि, नहि, हम उबत अनैत छी। '
एयरहोस्टेस के देखि कँ हमरा नीना मोन पड़नीह। नीना एयरहोस्टेस बनँ चाहैत छनीह। मुदा छोटी माँ के कनने खिन्मने गें बड होटन मे नौकरी करननि। पिताक स्थान पर निखने छनीह स्वर्गीय अग्रवान। ग बात ओ निःसंकोच हमरा कहने छनीह।
एयरपोर्ट पर नीना छनीह।
'भाभी ! माँ बजौनेनि अछि घर चनू। नहि, नीना, हमरा सबँके अपन अपन नड़ाओ स्वंय नड़ँ पड़त। दोसर बात ग जे अहाँ कें बूमन अछि मिस्टर कोरबाक जहब........। '
हम टैक्सी नँ सासुर एनहुँ। हमरा देखिकँ सासु प्रसन्न छनीह । दाओ-नौकर सबँ खुशी भेन। 'बँहू, अहाँक आग अएबाँक छन से सँजू बाबू कें बुम्मन नहिछननि ? '

र्‌ग्नन बहैत छैन्हि तँ ओ भोरे सँ हमरा कहैत नहैत छथि–रामसिंह समय पर एयरपोर्ट चलि जाए मम्मी आरि बहैन छथि।
तारँत नरेन्द्र ऊपर सँ ऊतरनाह। कहैत साँप जकाँ पह्फ्फकार छोड़ैत रँजनाह–'कहाँ एतँ एनहुँ किएक ? जाऊ एखन तुरत हमरा घर सँ राँहर जाऊ।'
'स्वनू, रेशी हल्ला नहिकरु। ओ घर हमरो अछि। तथापि हम दस दिनक भीतर अनेक फ्रलैट नँ नेरँ। एखन दस दिन हम एतहि गेस्ट रूम मे रहरँ।'
भीतरे–भीतर आगि धधक रहल छल। नहिजानि किएक ओ परायो घर के ह राँटँ नहिचाहैत छलहुँ। ओना अओठामक धन–सम्पत्तिक लेल रति भरि मोह नहिअछि। आ नरेन्द्र तँ कहिया सँ हमरा सँ दूर भऽ गेल छथि। मन मे ओएह राँत सरँ घुरिआओत छल कि नरेन्द्र रँजनाह।
'हमर ऑफिस खालि कऽ दिअ।'
'आर किछु........'
'लॉकर के चाभी ककरा लग छै ?' माँ लग। 'कृदा ओए मे तँ हमर गहना अछि ?'
रँहुत गहना संयुक्त परिरारक छै। हीराक सेट आ चूड़ ी कंगन सरँ माँ के नाम सँ छै।
'आ हमर गहना............ ?'
'कहाँ नैहर सँ अनने की छलहुँ ? मात्रा दस भरि सोना से लऽ लिअ।
'नरेन्द्र ?'
हे रेशी राँजू जुनि। रँकराँस करऱँत अहाँक र्‍यापारो रँन्द करराँ देरँ। रँसएकटा चिट्ठी विजय रैंक के

निख देलैँ। '

–'यू........ यू र्नेकमेनव ! ' आ, अहाँ खिसियान बिनाड़ि घ्वख्व नोंचए। '

हमवा तऽ र्बुझू र्बकौव नागि गेन। हे भगवान क्या एतेक नीचाँ खसत, हम कल्पनो ने कयने छनहुँ। गनावो मे नीचाँ जमीन बहैत छै........ आ नवेन्द्रक नीचताक अन्तहीन छै कतहुँ ठौव ठेकान नहि। हमवा किछु नहिपहुबागत छन। गेस्टरूमक केवाड़ बन्द कऽ धड़ाम सँ पनंग पव खसनहुँ। नोव हिचकी...... आ सर्वसँ कण्ठकव अनुभूति निहऽथा एसगव नड़बाँक बोध्। हम कोना निपटबै एहन खूँखाव जानवव सँ ? कहियो अन्त होएत समझौता कववाँक।

मन मे नवेन्द्रक प्रति केहन प्रतिक्रिया छन ज्ञा(! नहिज्ञा(नहि। अन्तमन मे आहत पशु क चिकोव छन। होगत छन जँ आवेँ एको शब्द बजताह तऽ गवदनि दाबि देबैन्ह। आव किछु तऽ नहिकयनहुँ हं, अपन चप्पन खोनि ठेकनाक देह पव पफेकनहुँ। मन कनि शान्त भेन। ग्लानि कनिको नहिभेन ने पश्चाताप। नवेन्द्रक प्रतिक्रिया आव तीव्र–'वाक्षसी .... अपनाकें बड्ड बु(िमती बुझै'छ पढ़न–निखन छ्ँ...। ' मेज पव वाखन फूनदान उठाकऽ जोव सँ देवाव पव पटकननि......... 'जाउँ जतऽ जयबाँक मन होए जाउँ सदा अपन मुँह हमवा नहिदेखाउँ। हम एको क्षण अहाँ कें देखऽ नहिचाहैत छी। आ तमतमा कऽ घव सँ बहवागत हमवा मुँह पव पछ्य सँ थुकननि। हम भोकाविपावि कनैत बहनहुँ अपने हाथे अपन कपाव पीटैत छनहुँ। शायद ओग दिन फेव हमवा भीतव ओएह दस वर्षक बाँनिका अन्तिम बेँव

স্ববক্ষাক নেন সংবক্ষণ মাঁগি বহল ছল। নবেন্দ্র রাপস নহিঘ্বনাহ। ভবি ঘব শীশাক ঠ্কড়া পসবন ছল। হম ৰুমান সঁ সরঁকে রঁঠৈবি বহন ছনহ্ঁ খা মনে–মন সোচি বহন ছনহ্ঁ হম গ শীশাক ঠ্কড়া কিযেক সমেঠ বহন ছী? জখন ককবো হমব জৰুবতে নহিছৈ তহ ঘব মে কিছু পসবন বহঔ তাহি সঁ হমবা কী?
ও ছমাস পব সেক্রেঠৈবী রঁদনৈত বহৈত ছথি এক সঁ রঁঢ়া কহ এক স্বন্দবী জে হিনকব ভূখ শান্ত কবৈত ছৈন্হি। গা তমাসা পাপা ছনথিন তখনে সঁ দেখ বহ ছী। পাপাক গেনাক রাঁদ তহ ৰুপ–স্বন্দবী সরঁ ঘবো পব খারঁ নাগন। খৈব, জকবা সঁ হমবা কনিকো নগার নহিসে কিছু কবয। হঁ, এক রেঁব একঠো সেক্রেঠৈবী ছমাসক রঁদনা ডেঢ় সান বহিগেন ছনৈ। ও রাস্তুর মে নবেন্দ্র সঁ প্রেমে কবৈত ছন। ওকবা গর্ভ মে নবেন্দ্রক সন্তান ছনৈ তগও গ বাক্ষস ওকবা হঠৌ দেনে ছনৈ। ওকবা কহনে ছনৈ–রিঁসবি জাউঁ হমবা সঁ প্রেম ভেন ছন, শপথ খেনে ছনহ্ঁ! রাঁজ্ কতেকঠৈকা জামী গ আঁপিহস ছোড়রাঁ নেন?
ও কহনে ছনৈ– 'ঠৈকা? যূ রাস্টৈর্ড সন আঁফ রিচ। কী খহাঁ রুঁনৈত ছী জে ঠৈকা সঁ কোনো ঔবত কেঁ ঝঁহ রঁন্দ কহ দেরেঁ? হম খহাঁ কেঁ রঁরঁদি কহ চৈন নেরঁ।'
রিঁজনী জকাঁ ওকব কড়কৈত খারাজ ঘব দেরাব কে ঝকমোবি বহন ছনৈ, খা নবেন্দ্র ঝস্বকৈত ওকবা পকড়া কহ ঘব সঁ রাঁহব ধকেননে ছনৈ। ও রঁতাহি জকাঁ কেরাড় পীঠৈত ছন। হমব মন হহবি উঁঠন ঝদা হম ওকবা সঁ নহিপূছনিএ জে খগ প্ৰৰুষক রিষয মে তো সরঁ রাঁত জনৈত ছনৈ রুঁঝন ছনৌ'জে রিরাহিত ভহ বোজ ঔবত রঁদনৈত ছৈ তখন কোন ভ্রমরশ একবা

पव रिश्वास कयनें। ऋदा रिंना किछु पूछने ओकवा हम
अपना कम मे नइ एनिऐ। रँड़ ा कानधवि ओ हमवा
पकड़ा कनैत बहन फेव शान्त भइ चनि गेन।
ओकवा गेनाक बाँद नवेन्द्र व्यंग्य सँ बँजने छनाह-'बँड्ड
हमदर्दी भइ गेन। सौतिन आनि दिअ?'
एकबेँव जूबीक नग हम अग घटनाक चर्चा कयने छनहुँ।
नवेन्द्रक ध्रुवताक प्रसंग मे। तइ जूबी कहने छन-
अपना स्वार्थ पव चोट पड़ने नगभग सबँ नोकक
प्रतिक्रिया एहने हिंसक होगत छैक, किएक तइ हमब
आजुक सम्पूर्ण सभ्यता हिंसा आ प्रमादे पव टिकन अछि।
नहि, प्रिया एहन नहिछै जे मात्रा महिनाक शोषण होगत
छै पुरुषो क शोषण होगत छैक। व्यक्तिक अपन-
अपन संवेदनशीनता छै एम्पैथी-दोसवक दुःख दर्द के
अनुभव कवबाँक क्षमता। तखन हम पूछने छनिए जूडी
सँ खैब, ग कछु जे गनती हमब छन?
नहिप्रिया नहि। असन मे अहाँक आ नगेन्द्रक सम्बन्ध
निगेटिव कप नइ नेने छन जत एक दोसव के मावइ
पव उताहुन छनहुँ हम अहाँ कें दोष नहिदइ बहन
छी-ऋदा हमवा विचाव सँ नीक होगत रहैं जायवँ।
एक दोसव पव निर्मम प्रहाव कवबाँ सँ।
कनैत-कनैत नहिजानि कखन सूति बहनहुँ। आँखि
खुजन केवाड़ ढ़कढ़कयबाँक आराज सँ। केवाड़
खोननहुँ। सँजु हव्बाँढ़काब कानि बहन छन। नवेन्द्र
पसीना सँ नथ-पथ आतंकित छनाह। सँजु हमवा भवि
पाँज पकड़ा एखनहु हुचुकि हुचुकि कानि बहन छन।
सास्व माथ पकड़ने नीचाँ मे बैसन छनीह। सबँ दाओ
नौकब, महबाज.....
हम घवँड़ ाकइ पूछनिए-'की भेनै?' क्या किछु

नहिरौजन। सँजू कहलक–'माँ। पापा बुझलथिन अहाँ जहल आ कऽ सूतल छी।'
'ओह।'
'मम्मी!' सँजू फेर कानऽ लागल। आया मम्मीजी के उठाकऽ सोफा पर बैसौलकिन। मिस्टर कोरबा उपर अपना रूम मे चलि गेल छलाह।
होस्टल आबि, भोजन कऽ सूति रहलहुँ। पिछलिप के फोन सँ निन्न टूटैल। पिछलिप कें कहि देलिऐ–हम काल्हि आबि रहल छी। बुकिंग पक्का भऽ गेल।
चाह पीबि पैकिंग मे जुटि गेलहुँ। नीचाँ जा कऽ बिल बनाबऽ कहलिऐ। अग सात दिन मे एत सँ लगाव भऽ गेल छल। सभक चेहरा परिचित सन लगैत छल एकटा आत्मीय भावक अनुभूति होइत छल। बाति मे भोजनकाल जोसेफ पूछने छल–'मैडम, अहाँ काल्हि जा रहल छी?'
'हँ!'
'मैडम हमर रेजिस्टेरियल फ्लैट नहिनीक लागल?'
'जोसेफ–हमरा खूब नीक लागल आ सबसे बेसी नीक लागल तोहर आत्मीयता।'
'मैडम कितार पूरा भऽ गेल?'
नहि, जोसेफ एखन हम सोचिए रहल छी। जोसेफ गंभीरता सँ माथ डोलबैत कहलक ठीक छै। सक बड्ड पैघ लेखक ठहरल छलाह। मैडम की कहू ओ ततेक पीबैत छलाह। मैडम की कहू ओ जतबे पीबैत छलाह, ततबे लिखैतो छलाह। जखन ओ जाइत छलाह तऽ बड़का बक्सा कागज सँ भरल छलैन्ह।
'हुनकर नाम की छलैन्ह?'
'सॉरी, मैडम हम अपन मेहमानक नाम नहिबता सकैत

ছী। অচ্ছা, অহ্ৃাঁ নেন মীঠ কী আন্ব ? '
–'আগ মীঠ কী রঁনেনহুঁ অছি ? '
'পীচমন্না.....মেডিট্রেবিযন পীচ কে স্বাদ অপূর্ব হোগত ছৈক.....গট্নী স্ঁ মংগাওন গেন অছি। কান নগ আরি পহ্সপহ্সাকঽ রঁাজন মৈডম ঙা ডিশে হমবা এত খাস মেহমান নেন ছৈ। '
অচ্ছা! হমবা হ্ঁসী নাগন।
'নঽ জাউঁ ? '
'হঁ–হঁ। '
হম জোসেফ কেঁ কহনিএ হম অপন কোনো নে কোনো উঁপন্যাস মে তোহব পীচ মন্নাক চর্চা অরশ্য কবরঁ। ফেব ওকবা হাথ মে কিছু ডানব দঽ ওকবা স্ঁ রিদাঙা নেনহুঁ। উঁপব জা কঽ সূতি বহনহুঁ ভোবে চাবিএ রঁজে উঁঠরাঁক ছন। এক মন ভেন জে এক বেঁব সমুদ্র দেখি হ্মদা নহিগেনহুঁ। নিন্ন ট্রুটন আপবেট্রবক আরাজ স্ঁ– গুডমার্নিং, মৈডম, গট্ট গজ টাগম টু রৈক অপ। '
হড়বঁড় াকঽ উঁঠনহুঁ। এযবপোর্ট যা স্টেশন জযরাঁ নেন হমবা হবদম হড়বঁড় ী বহৈত অছি। জঁ সময স্ঁ আধ ঘণ্টা পহিনে পহুঁচ জাগ তঽ কোন হর্জ ? পহিনে পহুঁচনে তনার নহিহোগছ। ডূযব্রবনিক এযবপোর্ট পব শাযদ হমহী পহিন যাত্রী ছনহুঁ। কাউঁট্রব খুজনো নহিছনৈ। হম কোনা রনা হসী পব জা কঽ বৈসনহুঁ– প্লেন জখন উঁড়া বহন ছন। খিড়কী নগ হমব সীট ছন। স্বচ্ছ নীন আকাশ, উঁজ্জব–উঁজ্জব ঠাম–ঠাম রাঁদবি নীচাঁ আল্প্স কবে রঁর্ফ স্ঁ ঝাঁপন পহাড়া। ভূবা চিতকরঁবা চট্টান পব রঁর্ফক তিবছাহ বেখা বুঁঝাগত ছন।
অসীম তনার রনা সময ছন। নংদন স্ঁ ঘ্বিকঽ ঘব

খাযন ছনহুঁ হ্মদা ছনহুঁ রেঁঘব। সঁজ্ রেঁচাবা নিবীহ
নেনা। কখনৌ পাপাক খগরাজ স্বনি দৌড়ৈত খছি
তহ কখনৌ মম্মী কে কোবা মে রৈঁসিকহ দ্নাব মনাব
কবৈ'ছ।
'মাঁ খহাঁ খহিঠাম বদ্রু নে? পাপা ক রাঁতক দ্ঃখ
নহিকন্ধ। ও তহ সরঁকে উঁঠৈত বহৈত ছথিন। কাল্হি
বাতি দাদী রঁছ্র কনৈত ছনীহ।
হম মনে-মন সোচনহুঁ-দাদী এতেহ রঁঢ় ারা দেনথিন খারঁ
কানহ কে খনারা কী কবতীহ। পৈঁতানীস রষকি
একনৌতা রেঁটৌ। খা হ্নকা জে সংস্কাব ছৈন্হি প্বকষক
রচস্ব রনা তাহি হিসারেঁ রেঁটৌ ক রাঁত-ব্যরহাব খন্বচিত্ত
নগিতো নহিছৈন্হ। হমব সংস্কাব দোসব খছি হম সঁজ্ক
সহাবা নহ নহিজী সকরঁ। নে জিনগীক সহাবা রেঁটৌ
ভহ সকৈ'ছ নে পতি নে প্রেম। হঁ হিনক সংগ সহযোগ
সঁ জীযরঁ সহজ ভহ সকৈ'ছ। মন কেঁ ভরোস ভেটৈত
ছৈ জে খপন ক্যা খছি হমবা সংগ। হ্মদা জঁ ও সংগ
নহিদেমএ উঁনঠৈ একতবফা কর্ত্তব্যক নিরাহি কবৈত খপন
খাহ্তি দৈত বহি তহ এক সংগ বহরঁ কঠিন ভহ জাগত
ছৈ। তেঁ হম খপনা মন কে মনা নেনে ছনহুঁ একনাচনো
বে জে সংঘর্ষ কবরাঁক হোএত সে কবরঁ। হম খপনা
দৃষ্ঠিকোণ সঁ সহী ছী তহ খানকহ নজবি মে সহী
স্থাপিত কবরাঁ নেন কঠিন তপস্যাক কোন কাজ? রিন্ক্ন
ব্যর্থ। খাস কহ ওা ব্যর্থতা ক এহসাস সঁ তখন খাব
কচোটৈ হোত ছৈক জখন রুঁঝনা জাগছ জে হমব রাঁত
সামনে রনা স্বনহ চাহিতে নে খছি। খপনা মন কে
কতেক তবহে রুঁঝরৈঁত ছনহুঁ হ্মদা হমব মন ছন জে
রুঁঝিযৌ কেঁ খরুঁঝ রঁনন ছন। হমব রেঁটৌ? একনৌতা
রেঁটৌ...... নহিনবেন্দ্র কিন্নহ্ নহিছোড়ত। ও নবেন্দ্রক

ऋठीò मे छै कानूनो नरेन्द्रक पक्ष मे छै। समाजो ओकरे संग देतै। प्रिया, अपना करेज पाथर पर बान्ह् ऋदा ओग अरौध् नेनाकें रेंघव नहिनोमः दिओ। ओकरा अपना दादी सँ नगार छै पापा, पापा दिन भरि बाहे नगौने बहे'छ एको दिन पापा रिना नहिबहि सकै'छ। हँ, हमरो सँ स्नेह छै–ऋदा हमरा ओकरा जिनगी सँ चुपचाप हटेः पड़त। दादी आ पापा सँज् कें नीक जकाँ नानन–पानन कः नेथिन। प्रिया, स्वार्थी जुनि रँनू ने अपना मातृत्व कें महिमा मंडित करबाँ नेन रेंचेन होउ। जँ स्वार्थी छी तः से स्वीकारि निअ। कम से कम अपना आमो सँ छल नहिकरः चाही। सत्य तः ई छै जे अहाँ रेंटो सँ रेशी अपना रोजगार कें चाहित छी.....अहाँ के जँ स्नेह अछि तः अपना सँ। माननहुँ अपना आपके के नहिनेह करै'छ। ग हो रँमेत छी जे आग धरि मात्रा महिने अपन आहुति दैत बहल अछि। ऋदा से किएक ? अदौ से गएह होगत बहलैए तें ? ऋदा जे अहाँ से होगत बहलै अछि सेह एखनहुँ होमए ई कोनो तर्क छै ? तः..... हमकी कब ? ..... हे भगरान अगठाम ई अनाय रँनाय सोचैत सोचैत हम पागल भः जायबँ। आ एकटा न्यबोष्टिक, राति–दिन कनैत–खीझैत माँ नग कोनो नेना कतेक कान बहैत। एखन अरौध् छै दस वर्षक बाँद बीस वर्षक घरा हमरा संग बहत किन्नहुँ नहिआ तखन हमर उम्र होएत पैंतालीस वर्ष! तः की पैंतालिसम वर्ष मे हम मृत्युक प्रतीक्षा करबँ ? अपन समस्त स्वप्न कें आहुति दः दिअ ? ? भोर मे निन्न टुटैन तः अपने सँ पुछनहुँ–आरँ की करबाँक चाही ? आरँ कतेक दिन धरि कनैत बह ? आरँ

কোনো নে কোনো বাস্তা চ্নহ পড়ৈত–খপন জংগ খপনে নড় পড়ৈত ছৈ।
নরেন্দ্র সরঁসে পহিনে হমবা নৈহব মে হমবা মাঁ ক সোন্ধা মে হমবা রিক্ধ রাঁত ডঁঠেনৈন্হ–প্রিযাক রঁড্ভ গর্ম মিজাজ ছৈন্হ! মাঁ, ও চম্পন ডঁঠা কহ হমবা দেহ পব পহেকননি। সঁজ্ তহ হিনকা ডরেঁ থব–থব কঁপৈত বহ’ছ খহাঁ তহ এতেক দিন সঁ হমবা মাঁ কে জনৈত ছী–খহী কদ্ধ হমব মাঁ কহিযো হিনকা কথ্ নেন বোক–ঠৈক কযনথিন? হ্মদা ঙা কহিযো খপন ঘব–গৃহস্থী র্ঁম্নননি? সোন্মে মে কহৈত ছী পূছিযৌন্হ–কহিযো ভোজন রঁনৌননি? খহী কদ্ধ হিনকা কাজ কবরাঁক কোন জক্ধবত ছৈ? ঙা কিযেক ভোব সঁ সাঁঝি ধবি খটৈত বহৈত ছথি? ঙা হো নহিজে কনকত্তা মে বহৈত ছথি খাগ দিল্লী কাল্হি মদ্রাস। ঘব ঘ্বননি কি হেব নংদন তহ খমেবিকা। হিনকা আঁপিহস সঁ সেক্রেটৈবী পহোন কহ খাযা কেঁ কহৈত ছৈ–‘মেম সাহবঁ কে রঁক্সা সঁত কহ বাখি দেরেঁ’ ও বত্তকা প্লেন সঁ হাংগকাংগ জযতীহ।’
কদ্ধ তহ খাযা রঁক্সা সঁত সকৈ’ছ মম্মী কেঁ হিনকব রঁক্সা সঁত কহ বাখহ পড়ৈত ছৈন্হ! কী কদ্ধ ঙা খপন খানমীবা ক চাভী ধবি খাযা কে সৌঁপ কহ চনি জাগত ছথি। আঁপিহস সঁ হড়বঁড় াগত ঔতীহ খা রিদা হোমহ নগতীহ’ হমব মাঁ দূধ্ ক গিনাস নহ হ্নকা পাছ্রু নাগন বহৈত ছথি–প্রিযা দূধ্ পী নিখ।’ রঁড়কা ভৈযা হং মে হং মিনরৈঁত রঁজনাহ।
নরেন্দ্ররাঁবূ খহাঁকে কহবঁ ডঁচিত খছি–সবাসব প্রিযাক গনতী ছৈ। খদ্ধ ঘব মে প্বতৌহ্ ছৈ একবা জকাঁ কবতে ক্যা তহ একো দিনরাঁস নহিহেতে।’

सेह, बुझियौ अहाँ सब। विजय बाबू की सब कहू ओ हमरा राक्षस, कसाओ आ जानवर कहैत छथि।' आबि माँ के बहुत नहिएनै। अप्रस्तुत रजनीह।
'प्रिया तोहर ओ हिस्सेत! छीः छीः तू जन्म लैते किएक ने मुइलें।' नरेन्द्र, हम गनत के गनतें बुझैत छिऐ अपन बेटी अछि तें की हम एकर पक्ष कखनहुँ ने लेलिऐ से अहाँ के बुझल अछि।'
माँ, से तड़ हम बुझैत छी मुदा 'ओ प्रिया तड़ सबटा दोष हमरे दैत छथि। जनै' छी ओ हमरा कहलनि अछि जे चौबिस घंटाक अन्दर ओ हमरा जेल मे बंद करबा सकैत छथि।
'कोन आधार पर?' बड़का भैया गरजैत रजनाह।
पर स्त्रीगमन.....मानसिक अत्याचार.....शोषण..... प्रिया एखन चुप्प किएक छी बाजू ने की हम झूठ बजैत छी? कोन-कोन उपाधि सँ हमरा विभूषित करैत रहैत छी। हँ, ओ हमरे गनती अछि जे हम हिनका प्रेम मे पागल भड़ जे कहैत छनीह से करैत छनहुँ हिनका इशारा पर नचैत रहलहुँ। ओ एक्सपोर्टक व्यापार करड़ चाहलनि हम यथासंभव सहयोग देलिएन्ह। हमरो भेल जे हिनका मन लगतैन्ह हिनका काज भेटि जेतैन्ह किछु टाको भड़ जैतैन्ह 'हमरा ओ कहाँ बुझल छल जे हिनकर महत्वाकांक्षाक सीढ़ी कहियो खतम नहि हेतैन्ह। हिनकर लक्ष्य भारत सरकार सँ प्रथम पुरस्कार प्राप्त.......
-नरेन्द्र ओ सत्य छै जे हमरा पुरस्कार भेटैन मुदा हम कखनहुँ चर्चा कयलहुँ की एकर प्रचार कयलहुँ?
'प्रिया, हमरा कहड़ दिअ-हम विवाहक बाद- पन्द्रह वर्ष धरि चुप रहलहुँ आबि हम चुप नहि रहब। हम पलंग

पर पड़ल-पड़ल करैत पछेरैत रहैत छी आ ओ आरि कऽ कातपेट पर सूति रहैत छथि। रत्ती आँफ कऽ कहतीह 'हम रहत थाकल छी आर सूतर'। हरदम गएल स्वनैत छी-'...हम व्यस्त छी रिदेशे स ग्राहक आयल अछि।' आ नहितऽ फागनक गठठव नऽ ओती घर ऑफिस रनि जाएछ।'

- 'एकर कोनो मध्यम मार्ग ताकल जाए।' रड़की दीदी रजनीह।

-'पूछिओ अपना रहिन सँ। काज दिनो-दिनो रढ़ने जाएत छैन्ह।.....हिनका हमरा स कम्पटीशन छैन्ह........टैका अर्जीटी नहिकमा स कैत छी हमहुँ कमा कऽ देखा सकै छी। एतेक अहंकार ?'

'हम की राजू नरेन्द्रक राबूँ! ओ रटैी तऽ हमर सभक नाक कटौ देनक। समाज मे कतहु मुँह देखारऽ योग नहिरहलहुँ। आर रटैी अछि क्या एना-तमाशा नहिकएलक। हमरा तऽ आर चिन्ता होएछ हमर पोती सभक रिराह कोना होयत जकर पीसी एहन छै ?'

भैया तऽ आर मक्खन राजी शब्द कयलनि। समय पर उँधरी टैका भेटैत छैन्ह नरेन्द्र सँ। माँ अन्तिम निर्णय स्वनौलनि-प्रिया, हमर रात एखनहु मान सोने चलि जो नरेन्द्र राबूँक संग।'

'प्रिया, माँ ठीके कहैत छथि जे भेलै आर घर-गृहस्थी पर ध्यान दे। एहनघर-रर रड़ भाग्य स भेटैत छै।' रड़की दीदी कहलनि। रड़का भैया डपटैत रजनाह-'अगर एखन नरेन्द्र राबूँक संग नहिगेलें तऽ तोरा लेल अण घरक दरराजा रन्द भऽ जयतौ।'

छोटकी भाभी रजनीह-सरोज जी डाकटैर छथिन तएओ घरक खाना अपने रनरैत छथि। अहाँ आरहु चेत

जाउ, नोक कहैए ताहि पर ध्यान दिऔ। सत्ते कहैत छी नरेन्द्र बाबू सन पति अखरान माउस सन सासुर भेटैत ने देरी सन सासु।'

ओह! सब एकतरफा न्याय कऽ रहल अछि एखन धरि सभक बात सुनि आँखि सँ टप-टप नोर चूबैत छल। आब नहिबहि भेल हम अपन पक्षेसनना सुना देलिऐ- ठीक छै सभक नजरि मे हमही दोषी छी। तऽ हमरा नहिचाही एहन घर ने एहन वर ने देरी उन्ना सासु ने अखरान माउस! हमर अपन खून, अपना कोखिके बेटा कानूनन नरेन्द्र के हेतैन्ह। आब सब सम्हारथु नरेन्द्र।' माँ अछू उग्र मे कड़कैत बजलीह-'प्रिया चुप रहबेँ की नगारिऔ-थापड़ ?'

हम ओगठाम सँ चुपचाप उठलहुँ। बाथरूम मे जा कऽ हाथ मुँह धो नीचा उतरलहुँ। अपना गाड़ी पर बैसक रिदा भेलहुँ। गाड़ी स्टार्ट भेला पर ओ सब बुझलनि। बहादुर गाड़ीक पाछू दौड़ल-गाड़ी रोकू प्रिया बौआ, माँ जीक आडर छैन्ह.......।'

सब स्वाहा भऽ गेल। किछु नहि बाँचल। ने अपन खून अपन होगत छै ने पानि। तखन अपन ककरा कहल जाए? छोटी माँक कोर मे बैसल कनैत रहलहुँ। पारंपरिक संस्कार आ स्वभाव बानी छोटी माँ हमरा घर रापस पठा देलनि। हम दिन भरि पलंग पर पड़ल-पड़ल अपन अतीत आ वर्तमान देखैत रहलहुँ। घर क मुँह पर आबि सासु बजलीह-'कनियाँ भरि दिन उपासले रहब? आउ कनि खा लिअ।'

ओह! आब सासुमाँ के हमर ध्यान अयलैन्ह! ठीक बेटे बना स्वभाव। माँ बेटा दूनू के पर-पीड़न में आनन्द भेटैत छैन्ह। आजीवन अपने वेदनाक प्रतिमूर्ति बनि

ओकर सहानुभूति बदैलि पापा के बात करैतथिन। एकदम संवेदन शून्य छथि। मुदा ओ लेल तऽ बड्ड संवेदनशील छथि। खैर हमरा आब सब सँ आब कोन मतलब ? एखन तऽ हमर अपने अस्तित्व पर संकट अछि। एखन चोटाह साँप जकाँ फुफकार छोड़ैत नरेन्द्र पहुँचताह। भोजन करऽ गेलहुँ। मुदा दू कौर कहुना खा कऽ उठि गेलहुँ।

ओचारा संजू माँ-बापक लड़ाइ मे पिसा रहल अछि। हाथ धे कऽ अयलहुँ तऽ सासु बजलीह।

'प्रिया! घर नहि उजाड़। एहन काज सँ कोन फायदा। नरेन्द्र नहि चाहैत छै तऽ व्यापार छोड़ि दिअ। बात आगाँ' नहि बढ़ाउ।'

सँजूक सोझा मे माँ कऽ ई सब बाजब हमरा नहि नीक लागल। बजैत-बजैत चुप भऽ गेलहुँ जे घर तऽ उजड़ि गेलै। अहाँक बेटा के हमर कोनो जरूरत नहि छैन्हि छः मास पर सेक्रेटरी बदलैत छथि। सब सुख भोगैत छथि। देखाबऽ लेल हम पत्नी छिऐन्ह। मुदा करैनिऐन्ह नहि किछु। बुझल अछि माँ अपना बेटाक कोनो गलती नहि स्वीकारती ठीक छै। हमहीं बदमाश छी।

नरेन्द्र पहुँचलाह तऽ हम कहलिऐन्ह

'हमरा किछु कहबाक अछि।'

'अहाँ के हमरा सँ एना लड़बा-झगड़बा......

-हम लड़ैत छी.....

'शाँति पूर्वक बाजू। हम कोनो समझौताक बात नहि कहि रहल छी।'

'तऽ की कहऽ चाहैत छी?'

काउँटर चैलेंज। हं, अहाँ एकरा धमकी कहि सकैत

ছী। খহাঁ হমবা কহনে ছনহুঁ নে জে ৰিজনেশ ৰঁদ
কবৰাঁ সকৈত ছী ? ’
‘হঁ, কহু তহ কহ কে দেখা দী। ’
‘ব্যাপাব হমব খন্তিম সহাবা খছি। ’
খা খহি ব্যাপাবক ৰনেঁ খহাঁ কূদৈত ছী। খহাঁ ঙা জ্নি
ৰসব্ধ জে খহাঁ সহন উঁদ্যাগপতিক পনী ছী। ’ ‘দেখূ
খহাঁ ফেব হমবা ধ্মকী দহ বহন ছী। ’
‘ঙা ধ্মকী নহি, খাঙা মীন গষ্ঠ........ ,
তহ কী ৰাজূ নে।
হম গনকম টৈক্স, সেল্স টৈক্স, এক্সাগজ সংগ সভটা ঘ্বী
পহফঁদী ক ভঁডা পহফোড়ৰ দেখৰ খহাঁ কোনা ৰচৈত
ছী ?
‘ওহ ! তহ খহোঁ খতেক ধবি সোচি নেন ছী তহ খাৰ
গ সৰ কবৰাঁ সঁ পূৰ্বহি খহোঁক গবদনি দৰাঁ দী সেহ
নীক। ’
হঁ, গহো সৌখ পূবা নিখ। হম থানা মে
এফঅ্রৈখাঙাঅ্রৈখাবঅ্রৈ কহ কে খাযন ছী। হম স্ফগনহুঁ
ত খগ সংসাব মে এক ব্যক্তি এহন ছৈ জে হমব মৌত
কে ৰঁদনা খহাঁ সঁ খরশ্য নেত।
পিশাচ জকাঁ ৰিঙ্গত হঁসী হঁসন নবেন্দ্র। ফেব ৰ্হিস্কীক
ঘুঁষ্ঠ পিৰৈত ৰজনাহ ‘খছা, গ গশাবা সঁজ্ দিস তহ
নহি। হম ৰেব-ৰেব কহি চুকন ছী হমবা হ্নন-দীপক
দিস কখনৌ রঞ্জ দৃষ্ঠি সঁ নহিদেখূ খন্যথা..... । ’
‘সূনূ নবেন্দ্র হম সঁজ্ ৰিনা বহৰ জীযৰ। খঙা
ঝাগড় া মে হম ৰৈষ্টাক ৰনিনহিচঢ় াযাৰ। হম নীনা
ক ৰাত কহ বহন ছী। ’
নীনা ? নীনা ক নাম স্বনিতে ভৌঁচক বহি গেনাহ।
খাৰ গ্বম্ম কিযেক ভহ গেনহুঁ। খহাঁ ৰড়কা ব্যরসাযী

ছী হমব ব্যরসায তহ রঁড্ড ছোৈট খছি হ্মদা হমবা জে খপন স্টাফক নॅযনটী ভেঁটন খছি সে খহাকেঁ নহিখছি। খা হমব গাঁহক সাত সহ্মদ্র পাব বহৈত খছি জে হমবা সঁ চমড় াক বৈঁগ কিনৈত খছি। হম সতী সারিত্রাী ছী–কি চবিত্রা হীন তাহি সঁ ওকবা কোনো মতনবঁ নহিছৈ'

তেঁ এতেক হিম্মত!

বৌখনাওঁ জ্নি। হমব বাঁত পব ধ্যান দিঔ। হমবা রঁস দূ মাসক সময দিখ, হম আঁপিফস, ঘব, জেরব কপড় া খা সঁজ্ কে ছোড়ি দেরঁ।' এতবাঁ কহি হম সীঢ় ী সঁ উঁতবনহ্ঁ। হান মে সাস্ব বৈঁসন ছনীহ। হমবা তমতমাকহ উঁতবৈত দেখি পূছননি 'কী–ভেন প্রিযা?' 'নহিকিছ নহিহম খপনা কম মে জা বহন ছী।' কেরাড় বঁন্দ কহ নেনহ্ঁ। কবেজ ফাটি গেন। খাঁচব সে হ্মঁহ রঁন্ন কযনে ছনহ্ঁ তথাপি হিচকী রঁহবা বহন ছন। হমবা সংগ সরঁ দিন এনা কিযেক হোগত খছি নেনপন সঁ এখন ধবি কহিযো চৈন সঁ সময নহিরীতন। এনা কিযেক? হমব কোন খপবাধ্ ? ?

দোসব দিন ভোবে উঁঠি সরঁসে পহিনে মকানক দনান কে পফোন কযনহ্ঁ....'দো কমবে কা ছোটা সা ফ্রনৈট চাহিএ, কম সে কম সনামী। দনান বৈঁব–বৈঁব পূছৈত ছন মিসেজ খগ্রৱান ফ্রনৈট ককবা নেন চাহী। খন্ত মে কহহ পড়ন হমবা খপনে নেন।

'খপনা নেন?'

'হাঁ, খারঁ বেশী পূছতাছ নহিকক।'

নহি, খারঁ কিছ নহিপূছরঁ। রঁস হমবা দস–দিন্বকা সময দিখ পতা নগা কহ সূচিত কবরঁ। ওনা একটা ফ্রনৈট কাবনানী স্টৈস মে খানী ছৈ, খা খারঁ ওগ রিনিডংগ কে

রেপ্বচৈশৈন নীক ভ২ গেনৈএ পহিন্বকা রঁনা রাঁত নহিছৈ।’
‘খহাঁ পূবা পতা নগাক২ রঁতাওঁ।’
আঁপিহ্ফস জা ক২ হম সৈম্পন সঁ ভবন রঁক্সা রবেন কে খ্বা দেনিএ।
‘খাডিব নীক ভেঁচৈন খছি....সময পব মান সপ্লাগ ক২ দিঐ ত২ কোনো পবেশানী নহিহেতৈ।’
‘কতেক কে খাডিব ছৈ দীদী। ওা পার্টী ত২ এখন ধবি রঁহ্‌ত কম খাডিব দেনক খছি।’
হ্‌নকা হমব মান পসংদ ছৈন্হ তেঁ জতরাঁ রঁনা সকরঁ ততেক ও ন২ নেতা।’
একব রাঁদ হম রৈঁক মে পহ্ফোন ক২ এক্ট্রজীক্ট্রএমক্ট্র সঁ সময নেনহুঁ। হম জনৈত ছী–নবেন্দ্র সঁ ডেঢ় নড় াঁওা মে নহিসকরঁ তেঁ সোন্ম রাঁচৈ পকড়নহুঁ। যূনিযন রৈঁক পূবা সহযোগক রচন দেনক। জঁ এনক্ট্রসীক্ট্রপব মান জেতৈ তখন কোনো দিক্কত নহিহেতৈ। যূনিযন রৈঁক সঁ হম সোন্নে গনাহারাঁদ রৈঁক গেনহুঁ। চেযবমৈন সঁ পার্টী মে পবিচয ভেন ছন। কার্ড দেখিতে ভীতব রঁজৌনক।
‘হম যূনিযন রৈঁক সঁ একাউন্চ শিহ্ফ্রচ কব২ চাহিত ছী। খহাঁ সঁ সহযোগ ভেঁচৈ সকৈ’ছ ?’
‘পূর্ণ সহযোগ ভেঁচৈত। চেযবমৈন হ্ফেব সরঁ স্টৈপ্স এক–এক ক২ রঁুঝৌননি। তকব রাঁদ পূছননি কী হম জানি সকৈত ছী খহাঁ রৈঁক কিযেক রঁদনি বহন ছী ?’ রৈঁকব সঁ কোনো রাঁত ন্বকা নেরঁ গনত রঁুঝাএন তেঁ সাহ্ফ–সাহ্ফ কহনিঐ–‘ব্যক্তিগত কাবণ ছৈ। হম পতি, পনী হ্ফবক ভ২ বহন ছী খা হ্ফবক ভেনা পব পতি হমবা নেন গাবংচী নহিদেরঁ চাহতা।’
‘খহাঁ খপন ব্যক্তিগত গাবংচী কী দ২ সকৈ’ছ ?’

'किछु नहि। मात्रा गएह जे हम ग्राहक दस लाख के बिलागरिंग एनर्ज्रीसीर्व्ह खोनर्लाक लेल तैयार छथि।'
चेयरमैन कनिकाल ग्मम्म रहल फेर पूछलक—अहाँक भाञा वा दोस्त ?'
'नहि, हम ककरो सँ मदद नहिचाहैत छी आ हम तऽ एनर्ज्रीसीर्व्हक संग मान पठा रहल छिऐ।'
'बेशी, ऋदा जँ कहियो ओरब ड्रािफ्टिंगक जरूरत पड़ए तऽ ?'
'नहिसे जरूरत नहिहेत।'
'तखन कोनो समस्या नहि।'
दस दिन के भीतर कारनामी स्टेट्स मे फ्रनैट भेंटैल कहियो एहिठाम छोटी माँ रहैत छलीह। आरँ गएह हमर घर आ आपिफस। छोटी माँ अहि मे रहैत छलीह, ऋदा आग जे एत रहऽ आयल अछि से अग्रवाल हाउसक पुतौह् नहिमात्रा 'प्रिया' नामक महिला अछि। लोक बूिम नहिपबैछ कहिया, कखन जिनगी क गति रिस्पफोर्टक भऽ जेतै। आ कखन अतीत के पफेकि कऽ ठाढ़ भऽ जायत।' ओञा दिन नरेन्द्र सँ हमर आखरी बातचित भेल छल। अन्तिम बाति छल ओग बड़का घर मे। भोर होगते हम अपन बक्सा नऽ सीढ़ी सँ उतरैत छलहुँ। हमरा बक्सा नऽ उतरैत देखि सास्व माथ पकड़ि कऽ पाथरक मूरत जकाँ ग्मम्म बैसल छलीह। नरेन्द्र निरपेक्ष भाव सँ नास्ता कऽ रहल छलाह। सँज् स्कूल गेल छल। हम जानि बूिमक अहि समय मे विदा भऽ रहल छलहुँ। सँज् स्कूल सँ अयला पर की सोचत ? फेर मन कहलक प्रिया कानूनन सँज् पर अहाँक कोनो हक नहिअछि। तखन करोड़ाक रोज सौदा करऽ बला ओकर बाप की बेरकूफछै ओ

সঁজ্ কে মাঁ ক রঁদনা ৎকা সঁ স্নেহ কবরঁ সিখা দেতৈ থ্বা মাঁ ক জে তস্নীব ওকব মন মে ছৈ তকবা ছহোঁ ছিত্ত কব খমে কঽ দেতৈ। থ্বা সেহ ভেনৈ। হম থ্বযনহুঁ কাবন নী স্টুৎ্সক হ্রুনৈৎ মে তঽ হমবা সঁ ভেঁৎ কবঽ থ্বযনীহ সরঁসে পহিনে নীনা থ্বা ছোটী মাঁ। ছোটী মাঁ হমবা থ্বপনা কবেজ মে সাটি কানঽ নগনীহ। হমব দ্ঃখ–দর্দ থ্বা একাকীপীন কে থ্বনুভব গএহ কঽ সকৈ ছথি। নীনা–হাথ রঁঢ় া কহননি কী হম থ্বহাঁকি কাজ মে কিছু মদতি কঽ সকৈছী থ্বহাঁ হমবা থ্বপন ছোটৈ রঁহিন,দোস্ত রা রেঁটী কিছু মানি থ্বাদেশী দঽ সকৈছী। হম থ্বপন জী, জান নগা দের্ঁ হ্মদা থ্বহাঁকে প্রাণ, প্রতিজ্ঞা পব খরোঁচ নহিনাগঽ দের্ঁ।'

ফেব সঁজ্ থ্বাযন কনৈত। হমব রেঁটা!

'মম্মী, ঘব চনূ নে...।'

'নহিরোঁথ্বা হম ওতঽ নহিজাএর্ঁ।'

'মম্মী হম কী কব্ধ?'

'জে দাদী কহথি সে কবরঁ থ্বা রেঁটা পাপাক রাত মানরঁ।' হমবা থ্বপনা খূন মে পফেঁৎন পানিক এহসাস ভেন। সঁজ্ক কোন দোষ! জহিযা সঁ জনমন স্বার্থে দেখৈত বহন থ্বছি। থ্বগ নেনা কেঁ পৈত্ত নোক কোন মূন্যক রোঁধ্ কবৌন কৈ। জেহন রাতারবণ মে বৈ'ছ ওহনে রঁনত। থ্বা রঁচা কেঁ হমবা গমোশিনন র্ঁনৈকমেন কবরঁ রঁছু থ্বনুচিত র্ঁষনাজাগছ। মাতৃত্বকেঁ দেখারঁটী মহিমা মঁডিত কবরাঁক কখনৌ–গছা নহিভেন। চাবি রর্ষক রাঁদ সঁজ্ থ্বঠাবহ রর্ষক রাঁনিগ প্বকষ ভঽ জাযত।

হাঁ, ওহি দিন সাঁঝি মে হম নবেন্দ্রক কে পফোন কে নিএ কিযেক তঽ ওগ কবোড়পতি কেঁ হমবা হিসারঁ

देखाक छल जे हम की सभ अपना संग एतऽ अनलहुँ अछि–'नरेन्द्र ! हम सभटा ओतहि छोड़ि के आयल छी। मात्रा बीस पचास साड़ी आ अपन किताब एतऽ आनलहुँ अछि।'

बहुत बढ़ि याँ धन्यवाद !'

'हँ, सुँजू के कहियो–कहियो एतऽ आबऽ देबै, कही एहन ने होमय जे ओकरा देखबा लेल हमरा कोर्ट जाए पड़ए।'

'बहुत तेहेन मे बात कऽ रहल छी ?'

'नरेन्द्र ! मनुषक भाषा मे बाजू। अपन घर कोन महिना छोड़ चाहै'छ ? आ, अहाँ तऽ हमर बेटे के बाधि लेलहुँ ?'

'उचित कयलहुँ अछि। अपना कें सम्हारि लिअ सेहो बहुत। अपन ठेकान नहियेटा कें पालन–पोषण करतीह ! बिनायत आ अमेरिका बेटा के नऽ कऽ जायब ? भाइ हृसूचव कैल यू गिर हिम ? ठैल मी ?'

हम व्यर्थ बुझैत छी किछु कहब दंभी व्यक्ति कें नरेन्द्र आब किछु बजैत छल हम बिसीरब बाधि देलिए।

–प्लेन एमस्टर्डाम के एयरपोर्ट पर उतरि रहल छल। हम अपन ब्रीफकेश बन्द कयलहुँ। हैड पर्स मे टिकट, पासपोर्ट, ट्रैवेलर्स चेक सब कें चेक कयलहुँ।

एयरपोर्ट पर पिंकनिप ठाढ़ छल। लम्बा स्वदर्शन आकर्षक व्यक्तित्व उम्रक प्रभाव सँ खिचड़ी पाकल दाढ़ी खूब फबैत छै। पिंकनिप हमर दहिन गाल चूमैत पूछलक मित्रा, आब स्वास्थ केहन अछि ?

'एकदम नीक।'

'हँ देखऽ सँ एकदम फ्रेश लगितो छी।'

ওকবা আঁখি মে রঁহ্ত জিজ্ঞাসা ছনৈ। ক্ষদা সংকোচ সংভ্রান্ত সংস্কাব ক ব্রিংটিশে মৈনবিভর্মা হবদম হঁসৈত ছথি পিহ্ফনিপ পব। জূডী খমেবিকন ছথি। গাড় ী স্টার্ট কবৈত পিহ্ফনিপ পূছনক কী প্রাগ্রাম খছি ? খাবঁ উঁতব দেবঁহি পড়ত। 'পিহ্ফনিপ হম নিখ২ চাহৈত ছী।' – 'কি ? '

'খপন স্মৃতি। ও সম্পূর্ণ খতীত জকবা ঠীক সঁ এখন সোচি নহিপযনহুঁ খছি।'

'ক্ষদা ককবা নেন ? '

সে নহিসোচনহুঁ খছি।

জূড় ী ঘবে পব ছনীহ গাড় ী সঁ উঁতবিতে নপটি গেনীহ।

পিহ্ফনিপ কহনকৈন্হ–'প্রিযা এত একান্ত মে কিছ নিখ২ চাহৈত ছথি।'

'রাহ।' কহি জূড় ী হমবা দিস তকনৈন্হ। হম হ্নকব হাথ নহ্এ দারি কহনিঐন্হ হঁ, জূড় ী হমবা খহাঁক সান্নিধ্যক, খহাঁ দূনূ গোটেক খারশ্যকতা খছি। হমব মনঃ স্থিতি খহীঁ দূনূ গোটে নীক জকাঁ বুঁঝি সকৈত ছী।

'ও. কে. ডিযব! চনূ হাথ–ক্ষঁহ ধে ফ্রেংশে ভ২ ভোজন কৰু। পিহ্ফনিপ চনি গেন। নগে মে আঁপিহ্ফস ছৈ। ছহ বেঁডরুম বঁনা মকান ছৈ, পাঁচ টা গাড় ী, একটা বেঁটী ছৈ জে নংদন মে পঢ় ৈত ছৈ। এত বহৈ'ছ বঁস মিযাঁ–বীবী। পিহ্ফনিপ কে তবহ–তবহ কে গাড় ীক সৌবর ছৈ। খা জূড় ী সঁ গপ্প কববাঁক। হম ফূসি নহিকহৈত ছী.... বঁড্ড ভেটৈক দৃষ্ঠি ছৈ ওকব খাব–পাব ধবি সবঁ দেখ সকৈ'ছ। হম কিচেন ক পর্দা নিহাবি বহন ছনহুঁ। জূডি কোনা বুঁঝি গেন। 'প্রিযা, এ প্রিযা

কোন দ্‌নিযাঁ ক সৈব কঽ বহৈন ছী ? ’
–কতহ্‌ নহি। খপনে খড়তানীস রর্ষক নেখা–জোখা কঽ বহৈন ছনহ্ঁ।
‘জতেক সোচর্ব ততেক সিনসিনা ঠ্রৈত।’ ‘সত্ত কহৈত ছী জ্‌ড় ী। এম ভঁগ ভঽ জাগছ। খপন সম্পূর্ণ তস্লীব নহির্বনা পরৈত ছী। কখনহ্ঁ মাথ গাযর্ব তঽ কখনহ্ঁ হাথ–পৈব, খঁগ–প্রৎগ ছিড়ি যাএন নগৈ’ছ খজীর্ব হৈন্যূসিনেশন।’
‘মন মে জখন জে ঘটৈনা মোন পড়এ ত্তবত সে নিখ নেন কব্ধ।’
‘হ্মদা এনা নিখনে খামেকথা কোনা হেতৈ।’ প্রিযা হম রা খহাঁ সাধবণ মন্বষ ছী। সজি হিজ কঽ এমান্বসাব রিশিষ্ঠ র্‍যক্তিক জীরন রৃতান্ত নিখাগত ছৈ।’
রাহ জূডী খহা সবিপহ্ঁ জীনিগস ছী। হমব সর্ব সমস্যাক সমাধন খহাঁ নগ বহৈছ।’
–‘সর্ব সমস্যাক নহি। কতেক র্বেব তঽ খহাঁ খা পিহনিপ কোনো সমস্যা মে তেহন ওহ্মবাএন বহৈত ছী জে হমবা ওগঠাম স ঁ উঠঽ পড় ৈত খছি। খছা চনূ খার্ব খহাঁ খপন হ্মম দেখ নিখ।’
‘রাহ হ্মম র্বহ্‌ত মেহনত স ঁ সজৌনে ছী মন গদগদ ভঽ গেন। এহন নীক দোস্ত ভাগ্য স ঁ ভেঁটৈত ছৈ। ওতঽ’ কনকত্তা মেঁ এক–এক কঽ সর্ব দোস্ত ঘূটৈন জা বহন খছি। নগৈছ জেনা খপন শহব নহিহোমএ। ওত ক্যা খপন নহিবহন। মাত্রা ঘব খা পহৈকগ্রী খছি। সান মে ছমাস তঽ র্বাহবে বহৈত ছী। কহিযো কতহ্‌ তঽ কহিযো কতহ্‌। হঁ, দিল্লী যা র্বম্বঁগ জাগত ছী তঽ ক্যা প্ববান পবিচিত ভেঁটৈ জাগত খছি....... ।’
–‘এ প্রিযা নীচাঁ খাযর্ব ? ’

'पिछलाप जूड़ा के मना कयलो पर हमरा शोर पाड़नक, ओ ओकर आदति छै। ओ जाहेंत सहंगो राति फविछो कर बूझि नहिनेत ताहेंत साँस नहिनेहेंर देत। हमर जीरनक कोनो राति तर एकबा दूनू रेंकती स ँ न्वकायन नहिछै।'

कलम राखि नीच ाँ गेलहुँ। एखन धरि मात्रा किछु प्लाणंडेस आ तारीख लोठ कयलहुँ अछि। जूड़ ी पूछलक 'किछु लिखलहुँ की नहि।'

–'नाम मात्रा।'

'अहाँ नी के छी ने कहैत हमर र ाँही पकड़ा पिछलाप सोफा पर रेंसोलक।'

'किछु नहि। पिछलाप हम अपना रिषय मे लिखर चाहैत छी आमेकथा तर नहिओकरा आमे रिश्लेषण कहल जा सकै'छ।

'आ जूडी अहाँ........ ?'

हम जा रहल छी किचेन मे करीर आध घंटा हमरा लागत खाना रहेनार मे।

'हं, तर प्रिया..... ?' की हँ, तर ?

'मतलर अहाँ कथा–पिहानी लिखर !'

'हँ, सेह सोचि रहल छी।'

'कतेक दूर धरि सोचलहुँ अछि ?'

'की कहू।'

'की कहू नहि, लिखर शुरू करू।'

'हं, म्हदा अजीर सन र्न ाँकेड लगै'छ एहन कोनो खास तर नहिअछि जहि स ँ हमरा जीरनीक प्रति ककरो रूचि होओ ?'

'ओ, तर अहाँक जर्नल अछि ने ?'

'हँ।' पिछलाप स ँ गप्प करैत छलहुँ आ अर्न्तमन मे

एकटा कथा जन्म लऽ रहल छल। गप्प करैत करैत पिंकनिप एकाएक गुम्म भऽ गेल। फेर हमरा आगाँ हाथ हिला कऽ पूछल 'प्रिया अहाँ कतऽ छी?' हम रापस अयलहुँ।
पिंकनिप कहलने छलाह–'प्रिया, कखनो कऽ अहाँ कें बूझब कठिन भऽ जाइछ।
'तऽ छोड़ि दिऔ ने प्रियाक बूझब' ग जूड़ी बजलीह। सत्ते जूडी पिंकनिप पर खिसियान छलीह– 'अहाँ फेर प्रिया के बिमार पाड़ि देबै, अपना ढंग सँ रहऽ दिऔ।'
हम उठि कऽ अपना कम मे आबि गेलहुँ। किछु नहिपरबागत छल। बिछाउन पर पड़ि रहलहुँ आँखि भ्रना गेल।
भोर मे आँखि खुजल। खूब सूतलहुँ तथापि तन्द्रा मे रहैल छलहुँ। पर्दा हटाकऽ खिड़की खोल लहुँ शीतल ताजा हवा नीक लागल। घड़ी देखलहुँ पाँच बजै छै। आकाशी ललछौंह छै एखन सूरज नहिउगैत। आकाश मे मेघ लागल छै। सामने लैम्पपोस्ट पर बौरिन चिड़ै बैसल छै। एत गौरैया नहिछै।
जूड़ी क्लास लेबऽ रोज पचास मील गाड़ी चलाकऽ जाइत छै। पिंकनिप अपन बी.एम.डब्लू या पोर्शे मे हजार मीलक यात्रा करैछ। ह्दा जखन दूनू–गोटे रहैछ तखन ने देश परबाया लगैछ ने ओ घर। जूड़ीक व्यवहार बड्ड नीक छैक स्वभाव अति मधुर। लगैछ जूडीक जन्म सँ प्रज्ञा जागृत छै बिना किछु कहलने सब बात बूझि जाइछ।
लगैछ जूडी जागि गेलीह नीचाँ कीचेन सँ बर्तन क आवाज आबि रहल छै। उपर तकलक जूडी हमरा

पव नजवि पड़ा ते रिहुँसैत पूछनक–'हाय, प्रिया बाति मे निन्न भेन ? '
'हँ, आ नहि। '
से की ?
असन मे हम सूतेते छी कम। मोन नहिपड़ैत अछि जेना नोक बाति भवि चैन सँ सूतैत छै तेना हम कहियो सूतन होग ! मानसिक त्रासदी मे क्या कोना सूतत ? तिन–तिन कऽ मवैत नोकक नेन आनन्द कहाँ ? 'आ जूडी अहाँकवूँमन अछि तऽ एहन ध्रूव भऽ कोना पूछैत छी ? '
प्रिया, ध्रूव हम नहि। ध्रूव अछि अहाँक अर्न्तमन मे रैसन हजावो सानक पवम्पवा सँ ग्रसित रूग्न सोच जे अहाँ कें कहियो चैन सँ बहऽ नहिदैत अछि। अपन उपनब्धि सँ खुशी नहिहोमऽ दै'छ। अहाँ स्वयं अपना प्रति आध्रमक छी। तें सनीर पव नटकैन अपने तवहऽथी पव कीन ठोकैत बहैत छी ! की भेंटैत अछि आमेपीड़न सँ।
'आमेपीड़न ? ' हमव स्वव आहत छन।
गनत नहिकहि बहन छी। सोनह आना सच आमेपीड़न। अहीं कहू की अहाँ के बूझि पड़ै'छ जे अहाँक जिनगी मे एकदम सन्नाटा अछि एकदम नीवस। हमवा नोकनिक कोनो महत्व नहिहमव प्रेम देखारटी अछि ? नीना आ छोटी मां क अहाँ नेन कोनो महत्व नहि ? प्रिया, अहाँ पिफक्र गमजेक शिकाव छी। पति, पत्नी, बँचा...... पावम्पविक पविराव......'।
'सँबी जूड़ी हमवा बाँत सँ अहाँ कें तकनीफ भेन। '
तकनीफक बाँते छै। अहाँ अपनो कनैत छी आ दोसवो के कनबैत बहैत छी। अहाँ सँ तऽ बेशी

র্‌মনন্বক নীনা খছি। নীনা কে নেন খাগি মোগ রা পানি সর্ব কেঁ জিনগীক ধ্রী মানৈত খছি। ওকবা। জিনগীক মে একটা নয ছৈ গতি ছৈ ওকবা কখনৌ একাকীপন চূভৈত নহিছৈ। জিনগী সমস্ত তূফান কেঁ হঁসি কঽ স্বাগত করৈ'ছ খা নির্ভয, নিঃশংক ভঽ জিনগী জীবৈত খছি।
'গুডমার্নিংগ লেডিজ! কী হম ভীতব খারি সকৈত ছী?' পিহনিপ বসোঙা ঘবক, চৌকঠী নগ হঁসৈত র্বাজন। ফেব জিজ্ঞাস কযন–'কী জূডীক সৈশন ভোবে–ভোব শ্বদ্ধ ভঽ গৈনেন্হ?'
খবে নহি, পিহনিপ! ঙা প্রিযাক দিমাগ খবার্ব ভঽ গেনৈএ বাতি–দিন খপনে তন–মন পব চার্‌ক স্ঁ প্রমাব করৈত বহ'ছ। ওনা এখন গপ্প কব্দ নে তঽ র্‌মাএত তেহন–সন জেনা এহন সংতুনিত ক্যা ভগএ নে সকৈ'ছ।
'কী ডাক্টব কে দেখিতে বোগী শান্ত....।' হম র্বজনহ্‌। খবে চ্‌প্প বদ্ধ র্বেরকূহ্ফ মহিনা! হম খহাঁক দোস্ত ছী কোনো সাগকিযাগ্রিস্ট নহি। হম জূড় ী নগ জা কঽ ওকব মাথ চূমি নেনিঐ। 'প্লীজ, জূড় ী হঁসী দিখ। হম খহাঁক ভারনা র্বূমৈত ছী।'
'স্বনূ প্রিযা......।'
খবে বে জূডী, খহাঁক কনাস গ্যাবহ র্বজে স্ঁ শ্বদ্ধ মোএত। এখন তঽ ভোবকা ছঃ র্বাজি বহন ছৈ....
–জ্‌ডি ভভাকঽ হঁসন–হম একবা জতর্বে প্যাব করৈত ছী ঐ গ ততর্বে..
ততর্বে কী? হম জূডী দিস তকৈত পূছনিঐ।
'কিছ নহি। খার্ব হম চননহ্‌ঁ স্নান কবঽ খহাঁ পিহনিপ সংগ মাথাপচী কব্দ।' হম পিহনিপ কে কান্হা পব হাথ ধ্‌ঽ ঘূমি কঽ জ্‌ড় ী দিস তকনহ্‌ঁ জূডী খিড়কী নগ

ठाढ़ि छलीह। हम पूछलिऐन्ह। 'जूड़ी अहाँ स्नान करऽ गेलहुँ नहि ? '
अहाँ कें दुखी छोड़ि कऽ हम कतहुँ नहिजायब, चलू ऊपर कनिकाल गप्प–सप्प करब।
पिछलिप लौ बजे जयबा लेल कहने छलाह।
जूडी कहलनि नहिहम सब संगे रहबाएब। ग्याबह बजे अहाँ आ पिछलिप लंच पर आबि जायब आ हम अपना क्लास मे रहब। प्रिया, आग एम स्ाॅबी हम जानऽ चाहैत छी जे अहाँक सम्बन्ध एहन ऊबाऊ कोना भऽ गेल ?
स्मबण कबैत अतीतक घाव सँ पीबऽ बहऽ लगैत'छ श्रेम सँ बहाब होगतते एकटा निःशब्द दहशेत घेव लैंत'छ। निवन्तव दुःखक स्वबंग मे डूबि जयबाक भय। कठोब सत्क सामना कवबाक भय। स्वयं के भय। कठोब सत्क सामना कवबाक भय। स्वयं के प्रति संशय। अतीतक एहन कोनो हिस्सा नहिअभवैत छल जतऽ चोटे, दर्द टीस नहिहोमए। थूबन–थक्कचन बचपन जे ऋटे सँ किशोबी बना देनक फेब संघर्ष कबैत औबत जे व्यवस्था सँ समझौता कवब कहियो सीखऽ नहिचाहनक। अभिमानदाबी सँ तेहन ग्रसित मानसिकता अछि जे कोनो सम्बंध् मे बनावटीपन या कृत्रिमता नहिस्वीकाबि पबैत'छ।
सूनू, जिनगी के फेब सँ शुरू कवबाक लेल जीवित बहबाक लेल असीम साहस आ धैर्य चाही। हम पश्चिमी महिला की कम संघर्ष कयलहुँ अछि ? जखन हमव घव उजड़ल, बच्चा संग छोड़लक, साठि वर्षक पुरूष पाञ्चक बल पव बीस वर्षक लड़की संग भोग कवऽ लागल तखन हमहुँ सभ तिलमिला उठल छलहुँ। पुरूषक भोगवादी

प्रवृति चवम पव छनै था भोग्या छनीह हमव वँहिन-वँटी। सामंतरादक नंगा नाच देखनें छी। खाग तइ कम से कम हम एतवाँ जनैत छी जे गनोना एक ब्यिक्त जकाँ सोचैत खिछ खपन निर्णय खपनें नैत खिछ खपना शर्त पव जीरैंत खिछ।

'खहॉ ठीके कहैत छी।'

जूड़ ी उँसाँस नैत वँजनीह-'प्रिया, थावँ खहाँ तैयाव भइ जाउँ। हमवो क्नास नेवँ जयवाँक खिछ।'

'जूडी खहाँ तइ साथकियाट्रिस्ट छी ने?'

उँ छूँ सवँटा भूमिका पाछाँ हम एकटा संरेदनशीन महिना छी महिनाकदुःख दर्दक खनुभव कवैत छी। प्रिया, मात्रा खहींक शोषण नहिभेन खिछ। प्रत्येक महिनाक खपन-खपन दर्दक तहखाना छैक।'

'जूडी, नवेन्द्रक संग जीरन-यापन कववाँक नेन हम प्रत्येक क्षण समझौता कववाँक प्रयास कयनहुँ मुदा सवँटा खसफन भेन। हम नीक जकाँ बुझि गेनिऐ नवेन्द्रक पविरेशक जे ढ़ाँचा छै ताहि मे कनिको फेव वँदन खसम्भर! हँ ओ चाहैत छन हम ओकवे खनुकून भइ जाग ओकवे पविरेश मे दूध् पानि जकॉ हमव व्यिक्तित्व घुनि जाए। मुदा हम ओग ढंग सँ ने सोचि सकनहुँ न ओग खनुरूप हमव व्यिक्तित्व वँदनन। एा ककव दोष? तेँ हम मात्रा खपनें के दोषी बुझैत छी। नैहव मे माँ, भाभी, दीदी सवँ वँजैत छनीह माँ जतवेँ प्रियाक रिराहक नेन चिन्तित छन प्रियाक ततवेँ नीक घव-रव भेंटैनै। की ठाठ छै प्रियाक कतवोँ टैका गननें दोसव वँटी कें एहन हैसियत वँना घव-रव भेंटैनै। कहै छै ने जे गवड़क माबि धेकड़े भोगैत छै सेह। हम केहन खभार क खनुभव कइ वहन छी से के बुझि

সকৈ’ছ হম অপনা কঁে একদম এসগব পরৈঁত ছী ক্যা হমব অপন নহিনে মাঁ, নে ভাঙ্গ–ভাভী, নে দীদী এতহ অপন পতি ছথি সে হো অপন নহি। কখনৌক মন মে হোগত জখন হমবা স্বখ–দ্ঃখ মে সংগ দেনহাব ক্যা নহিঅছি তখন কেহন বিশ্তা–নাতা ? হমহী কিযেক ককবো নেন সোচূ ? রিপত্তিকান জঁ ঘব–পবিরাব সমাজ ক্যা পূছনিহাব নহিতহ ককব নেহাজ কব্ধ কোন সমাজক ভয ? সমাজ নাম ক ভীড় কেঁ হম কহিযো জানি পযনহুঁ নে কিছ বুঁঝনহুঁ। মন্বষ কে জীরহ নেন রঁহ্ত কম নোকক আরশ্যকতা হোগত ছৈক সে এতেক ঠৌ সংসাব মে হমবা অপন ক্যা নহিভেঁটৈ’ছ ? জে সরঁসঁ নিকৈ অছি জকবা সঁ অপনাপন রৌধ্ হোগত সে তহ বুঁঝাগত জে হম আ নবেন্দ্র ঙঁত্তবী আ দক্ষিণী ধ্‌ ্কুর ছী। দূনূ ক রাঁত ব্যরহাব সোচ সরঁ মে আকাশ–পতানক ভিন্নতা। মোন পড়ৈ’ছ কাঁনেজক দিন ! ও কিতারঁ–পোথী জাহি মে মানরীয মূন্য ক রিষয মে পঢ়নে ছনহুঁ। সত্ত রঁহ্ত ঘ্টৈন মহসূস হোগছ। ব্যরস্থাক রিপবীত চনহ রঁনা প্বকুষ কে ঞান্তিকাবী কহন জাগছ আ মহিনা কে হেয দৃষ্ঠি সঁ দেখন জাগছ। মহিনা কেঁ কতহ্ ঠৌব নহি। তথাপি হমবা নোব রঁহারঁহ রাঁনী মহিনা নহিসোহাগত অছি। নিষ্ঞিযতা সঁ নীক সংঘর্ষ কবরঁ।

‘কোনো মহিনাকেঁ অপন নড় াঙ্গ অপনে নড়হ পড়ৈত ছৈ। জঁ মহিনা ব্যরস্থাক প্রতিকূন পৈব রঁঢ়রৈঁত অছি তহ ওকবা কীমত ওকবা চ্কারঁহ পড়ৈত ছৈ। হম জনৈত ছী জে ভাবতীয হমবা সভ পব হঁসৈত অছি ও সভ বুঁঝৈত অছি জে পশ্চিমী মহিনা রঁড্ড স্বছঁদ জীরন রীতরৈঁত অছি কোনো বোক–টৈক নহিজকবা সংগ মোন

হোমএ বাতি রিতারী এতরেঁ নহিমবা নো কনি কে ঘব উঁজাড়২ রাঁনী র্ঁমন জাগছ। '
হম স্বয়ং এহন রাঁত নহিসোচৈত ছী। '
মাত্রা খহ্‌ঁ যা কিছ খাঁগ্বব পব গন২ জোগ নোক নহিসোচৈত হোগ হ্মদা ভাবতীয দৃষ্ঠিকোণ গএহ ছৈক। হ্মদা একষ্টা রাঁত যাদ বাখূ গতিহাস, সমাজশাস্ত্রা মানর শাস্ত্রা রা মনোরিজ্ঞান সভষ্টা প্বৰুষক নিখন ছৈক গ মাত্রা পূবরেঁ নহিপশিচমো মে। খাজ সচ ত গএহ ছৈক জে কোনো প্বৰুষ পবিরর্তন নহিচাহিত ছৈ 'যুগ-যুগ সঁ জে স্বরিধ প্রাপ্ত ছৈন্হ সে কিযেক ছোড়২ চাহতা। '
'জূডী সে তহ্‌ খহ্‌ঁ সত্ত কহৈত ছী। ব্যরস্থাক রাঁহব পৈব বখনে হমবা রঁহ্‌ত কঠোব সজা ভেঁটৈন। খপনা মন কে হম ঠ্কিড় া-ঠ্কিড় া কহ্‌ রাঁটি নেনহুঁ খছি। '
খাবঁ হম খামেনির্ভব ছী। খপনা কাজ মে খূবঁ মোন নগৈএ ব্যস্ত বহৈত ছী। হঁ, খতীত কেঁ রিসবহ্‌ চাহিত ছী সে নহিভহ্‌ পবেঁএ। '
'ওনা প্রিযা হম একষ্টা রাঁত কহহ্‌ চাহিত ছী জে দ্নিযাঁ মে সবঁ প্বৰুষ নে নবেন্দ্র সন ছৈ নে ডা রাঁনজী সন। নীকো নোক ছৈ দ্নিযাঁ মেঁ। '
হঁ, জূড় ী, হম মানৈত ছী জে নীকো নেক ছৈ দ্নিযাঁ মে। তহ্‌ কী মহিনাক জিনগী ক নক্ষ্য সহী সহচবক তনাশি কবরঁ ছৈক ? খাগ ধবিকে খন্বভরক খাধাব পব হম কহি সকৈত ছী জে প্বৰুষকে সত্তাক নোভ বহৈত ছৈ। সহ্‌ কহৈত ছী জূড় ী-এহন প্রেম হমবা নেন রঁড্ড কঠিন খছি। সমর্পণক ওা পবম্পবা....ওা তহ্‌ দূনূ দিস সে হোমহ্‌ চাহী ? '
.....'হ্রঁ, প্বৰুষ কহৈ'ছ জে ওকব সমর্পণ দেরত্বক প্রতি বহৈ'ছ তৈ ও স্বয়ং ভগরানরঁন২ চাহি'ছ। খা ওকব'

অপেক্ষা বহৈত ছৈ জে মহিলা পুরুষ কে অপনা সঁ বেশী মহত মানি সমর্পিত ভঽ অপন আহুতি দৈ। '
ঝদা সে কিযেক ? অপনা সঁ বেশী মহত মহত মানবাঁক কোনো তর্ক ছৈ ? এতবেঁ নহিজঁ আহুতি দেবাঁহ বঁনা আহুতিক কীমত বূঁঝৈ তঽ ওকবা কহন জাগছ জে নিঃস্বার্থ, শর্তহীন স্নেহক কীমত নহিহোগত ছৈ ! হমবা তঽ অপনা জীবন মে নিঃস্বার্থ স্নেহ মাত্রা দাও মাঁ সঁ ভেঁটৈন। অন্যথা সব ঠাম প্রতিস্পর্ধ প্রতিযোগিতা, প্রথম পংক্তি মে বঁনন বহবাঁক কোশিক দেখনহুঁ। জূড় ী, পুরুষ হবদম জীতঽ কিযেক চাহৈ'ছ ?
প্রিযা, তকব ঝখ্য কাবণ ছৈ জে ও নীক জকাঁ জনৈ'ছ জে ও দিনোদিন হাবি বহন অছি। মানিক বঁনন বহবাঁক বা সত্তা কে পকড়নে বহবাঁক একটা ভিন্ন প্রকাবক পীড় া হোগত ছৈ। ঝদা ও কিছ কঽ নহিপবৈঁ'ছ। কোনো বিকল্প নহিভেঁটৈত ছৈ।
'মতনবঁ স্ত্রী–পুরুষক সম্বন্ধক অর্থ মানিক আ গুনাম ! ভোগ্যা আভোজ্যা ! ! কহিযা ধবি, প্রিযা কহিযা ধবি ওগ দ্বন্দ্ব চনৈত বহতৈ ? '
'প্রিযা ! অহাঁ কেঁ অঽনাহ নহিনাগয তঽ একটা বাঁত কহঽ চাহৈত ছী। হম আ পিহুনীপ দূনূ গোটৈ অও বিষয পব বঁহস কযনহুঁ অছি আ হমবা গ্রুপ থেবেপী মে অও পব প্রাযঃ চর্চা চনৈত বহৈত ছৈ। '
এখন সভ্যতাক সংক্রমণ কান ছৈক। তেঁ অহাঁ এতেক কণ্ঠ মেননহুঁ। ঝদা অও কণ্ঠ সঁ অহাঁক ভ্রম টূটৈন। অহাঁ বঁনন বঁনাযন রুঢ়ি গ্রস্ত ব্যবস্থাক প্রতিকাব কঽ পাবস্পবিকতা ক সম্বন্ধ স্থাপিত কযনহুঁ। ঝদা নবেন্দ্র ! ওকব চেতনা ত মানিকানা অহম তব দবঁনে জা বহন ছৈ। ধন আ সত্তাক মদ ওকবা কেহন অহংকাবী

ঋা পাগন ৰ়না দেনকৈএ। ও ৰ়ূমৈত ছৈ ৫কা ক ৰ়ন পব সৰ় হাসিন কঽ নেত। ম্ঢদা ঋহিঁ সোচি কঽ দেখিঔ ও কী হাসিন কঽ নেনক ? ককবা সহান্বভূতি ছৈ ওকবা স ? কে স্নেহ কৰৈত ছৈ ওকবা স ? ওকবা ম্ঢঠী৬ মে ৰ়ন্দ ভেন সঁজ্ খ্জন হ্বা মে সাঁস নেৰ়ঽ নেনি ঋাক্ষনাগত নহিছৈ ? ঋা কোন জীৱন মূন্য দেনকৈ ঋছি নৱেনদ্র সঁজ্ কেঁ ?

হঁ, জূডী ! হম ঋগ ৰ়াত স সহমত ছী–ম্ঢদা কখনৌ কঽ হোগত ঋছি জে একবা পাছ হমহুঁ ঋপবাধ্ী ছী। সংজূক প্রতি নৱেন্দ্র জক তঽ নহিম্ঢদা ওহি পবম্পবাক হিস্সেদাব ৰ়ূমৈত ছী ঋপনা কেঁ। তখন হোগ এ জে সঁজ্ কেঁ হম ঋপনা সংগ কিযেক নে বাখনিঐ ? ’

তঽ কী ও ঋহাঁকি সংগ বহৈত ? মাননহুঁ দূ–চাবি ৰ়র্ষ, বহি জাগত ম্ঢদা ফেব ও নৱেন্দ্র নগ জাগত।

‘নহিজানি ও বহৈত, কী নহি। ম্ঢদা হমবা কচোৎ ঋছি জে হম মাঁ ক ভূমিকা নহিনিভাহনহুঁ। ওনা তঽ এক তবহেঁ ঋপন কোনো ভূমিকা ক নিৰ়াহি নহিএ কযনহুঁ ঋছি। ভঽ সকৈ’ছ সঁজ্ও হমবে গনত ৰ়ূমএ ওকবো মন মে গ ৰ়াত উঁঠি সকৈত ছৈ জে হম ঋপনা মহত্বাকাংক্ষাক কাবণ ওকব ঋৱহেনেনা কে নিঐ ? ’

‘ঋহাঁ জহিযা গ ৰ়্যৱসায শ্বৰু কযনহুঁ তহিযা ও কতেক ৰ়র্ষক ছন ? ’

‘ৰ়াবহ ৰ়র্ষক। ’

‘তঽ ঋহীঁ কহু ৰ়াবহ ৰ়র্ষক নড়কা কে মাঁ ক জৰুবত বহৈত ছৈ কী পিতাক ? ’

‘পিতাক । শাযদ মাঁ ঋা পিতা দূনূক।

ৰ়ানবাগক স কবীৰ়–কবীৰ় চানীস মীন দূব জংগনক ৰ়ীচো–ৰ়ীচ একটা খূৰ় স্বন্দব বেস্ঠাবেঁৎ ছনৈ।

पिहनिपक कोर्शे थपना गति सँ चनि बहन छनै। हम नह्एि नह्एि थपन सीटै के कनि नीचाँ कऽ चित्त भऽ पड़ि बहनहुँ। ऊपव थाकाशे दिस तकैत छनहुँ पाँछा छटैत गाछ रिबीछक कतार देखैत छनहुँ फेव कखनौ आँखि ह्मनि नैत छनहुँ। कखनौ–कखनौ मित्राक संग कतेक स्वख भेंटैत छै? पिहनिप था जूडी केहन मन क मीत थछि। दूनू मे के रेशी थपनत्व दै'छ कहब कठिन। थाग धवि ने पिहनिप पूछननि जे जूडी संग की रतिथागत छनहुँ ने जूडी कहियो पूछननि जे पिहनिप संग की रात भेन। तनाव ग्रस्त मे हम एतऽ थारि गेनहुँ से नीके भेन।

'प्रिया, थहाँक व्यापाव केहन चनि बहन थछि? शिकागोक प्रदर्शनी केहन बहन? किछ थार्डव भेंटैन?' पिहनिपक स्वव स्वनि हम ह्मनागत आँखि खोननहुँ।'

'नीक जकाँ चनि बहन थछि पिहनिप। प्रत्येक व्यापावक थपन व्यवस्था होगत छै, थहाँ व्यापाव शुरू किये कयनहुँ? थहाँक टैकाक कोनो कमी नहिछन?'

'जँ सच कहि तऽ टैकाक थभाव छन। थमीवीक थारबण तव गबीबक मनक ओछपनि मेनैत मेनैत हम थाकि गेन छनहुँ। कनि–कनिटा वस्तुनेन पाग माँगऽ पड़ैत छन नबेन्द्र सँ। एतबे नहिकथि मे कतेक पाग खर्च भेनै से हिसाबो देबऽ पड़ैत छन। बोज थहिनेन बकझक होगत छन।'

से की?

'नबेन्द्र सँ खर्च नेन टैका माँगऽ मे एक तऽ हमव स्वाभिमान थाहत होगत छन दोसव ओकव बाँद व्यंग्यबाण सँ मानसिक तनाव बढ़ैत छन। टैका दैत कान

নরেন্দ্র কহৈত ছনাহ খূরঁ পাগ ডঁড় াঙঁ, খর্চ করহ মে খূরঁ মন নগৈএ খা জঁ হিসারঁ মাঁগরঁ তহ বানী জী কহতীহ হমবা সঁ দূ-চাবি টৈকাক হিসারঁ নহিনিখন পাব নগৈ'ছ। খাখিব এতেক টৈকা জাগ ছৈ কতহ পাঁচ হজাব টৈকা হাথ খর্চ নেন দৈত ছী।' খা দোসব দিস ঘব খর্চা সঁ রাঁচন নাখো টৈকা মম্মীক নগমে জমা বহৈত ছননি জকব কোনো হিসারঁ কিতারঁ নহি।'

হম কতেক রেঁব কহনহ্ ছনিএ – 'নরেন্দ্র ওহি পাঁচ হজাব টৈকা মে সঁজ্ক পঢ় াঙা-নিখাঙা কপড় া নত্তা সরঁ হোগত ছৈ। 'তহ কহৈত ছন 'নরেন্দ্র হমবা হিসারঁ চাহী।'

'নরেন্দ্র! হিসারঁ নৌকব সঁ মাঁগন জাগত ছৈ হম খহাঁক পনী ছী।'

তাহি নঁ কী মম্মী তহ খানূ-পবরঁন কিনৈত ছথি সে হিসারঁ নিখকহ বখৈত ছথি। কী ও ঘব ক সদস্যা নহিছথি?'

এহন মনুষ্য সঁ কে ঝঁহ নগারঁয হমতহ কহিযো নহিদেখনিঐ জে মম্মী খানূ পবরঁন কে হিসারঁ নিখনে হোগতীহ। রাঁবূঁজী সঁ মম্মী কহিযো টৈকা মংগৈত নহিছনথিন জে খপনা মন সঁ দৈত ছনথিন তাহি সঁ খর্চ করৈত ছনীহ। হমকহিযো হনকা পাঙা মংগৈত নহিস্বননিঐন্হ। নরেন্দ্র তহ কহিযো সময পব পাঙা দৈতে নহিছথি। সংজ্ক স্কূন সঁ বিমাগংডব খরৈঁত ছনৈ তহ মম্মী জী খপন টৈকা সঁ কহৈত ছনীহ পহীস দহ দেরঁ। ও সত্ত ব্যরহাবিক ছথি রেঁব-হ্বরেঁব নেন খপন টৈকা বাখনে বহৈত ছথি।

তখন পিহনিপ রঁজনাহঃ কোনো ব্যক্তিক কিছতহ খপন কৌশনিযা ;নীজি পাঙাহ্ন বহৈএ চাহি। পঁাকেটমনী পব

দোসব কে কোন খ্ধিকাব ও তহ খর্চে কবরঁা নেন দেন জাগত ছৈ। জকব জেহন ওঁকাদি সে ততেক টৈকা রঁান রঁচা খা পনীেকঁে দৈত ছৈ। কী কহু, পিফনিপ! হমবা ঘবক রঁাত খনোখে ছৈ। জহিযা নবেন্দ্র কহৈত ছনথিন খাগ ঘব পব ভোজন নহিকবরঁ তাহি দিন মম্মী বসোগ ঘব মে জা কহ কহৈত ছনথিন মহবাজ জী খাগ ছোটে রঁাবূ খানা নহিখেথিন তেঁ হমবা তীনূ গোটে ;মম্মী হম খা সংজ্ঝ নেন ভবরঁা পবরঁন রঁনা নেরঁ। খ। গনিকহ ছটৌ পবোব দৈত ছনথিন। ভনসিযা খা নৌকব দাওা নেন খানূ খা সাগ–পাত। জঁ কহিযো কোনো কাজ নেন হম রুপযা নৈত ছনিঐন্হ তহ একটৌ প্বর্জা নিখকহ থমা দৈত ছনীহ প্রিযা, খহাঁক নাম পব এতেক টৈকা খছি। কহরঁাক নেন তহ হম রঁড়কা ঘব ক প্বতৌহ্ ছনহুঁ ক্ষদা হমবা কোনো হক নহিছন। খা খগ রঁড়কা ঘবক নৌকব জাকব জঁ ককবো কোনো খাফত হোউঁ তহ ককবো নগ ক্ষঁহ নহিখোনৈত রঁস খারিঁ কহ হমবে কহৈত ছন রঁহ্বানী! হমবা সৌ টৈকা চাহী রঁেটৌ রঁীমাব খছি গনাজ রিঁনা মবি জাযত। ককবো ঘব দহা–ভাসিযা জায রা খাগি নাগি জাগ তহ কহৈত ছন রঁহ্বানী! খহী কেঁ কহি সকৈছী কহ্না উঁরঁাবি দিখ। ছোটে রঁাবূ যা মাঁ জী কেঁ কহনে কোনো ফাযদা নহি। রঁড়া রঁাবূ ছনাহ তহ রঁেব–ফরঁেব রঁ্নৈত ছনথিন। হম দহ দৈত ছনিঐ। খা খগ সৌ–দূ সৌ টৈকা ক হিসারঁ হমবা নগ নহিবহৈত ছন। মাঁ জী ককবো জঁ সৌ টৈকা দেতো ছনথিন ত প্রত্েক মাস রঁীস–রঁীস টৈকা কাটি নৈত ছনথিন দবমাহা সঁ। হমবা সঁ এহন হিসারঁ কিতারঁ খসংভর ছন। দর্জী কপড় া সীরিঁ কহ খনৈত ছনৈ খা জঁ কহৈ 'মাঁ জী সিনাওা দূ সৌ

সাঠি টৈকা ভেন' তঽ ওকবা খঢ়া ।ঞা সৌ দঽ কহৈত ছনথিন রঁস ভঽ গেন খার্ঁ একো টৈকা নহি।' হমব মন রিচনিত ভঽ উঠৈত ছন রেঁচাবা দূ–তীন হজাবক কপড় া সীর্ঁ কঽ দঽ গেন খা খহাঁ ওকব মেহনতক দস টৈকা পচা নেনিএ তাহি সঁ কতেক রঁচত ভঽ জাযত। হঁ, একটা হমব খপন র‍্যাক্তিগত খর্চ ছন কিতার্ঁ কীনর্ঁ জে নবেন্দ্র কে একদম পিহফজূন খর্চী রূ্ঁমাগত ছনৈন্হ।'

'প্রিযা নবেন্দ্র তঽ এম.রী.এম. কযনে ছথি নে। সে হো খমেবিকা সঁ পঢ়া কঽ খাযন ছথি। তখন কিতার্ঁক প্রতি এতেক উঁদাসীনতা।'

হঁ, পিহফনিপ ও খমেবিকা সঁ পঢ়া কঽ খাযন ছথি। তগও হ্নক কহর্ঁ ছৈন্হ 'প্রিযা খহাঁ নাগব্রেঁবী মে জা কঽ কিযেক নে পঢ়ৈত ছী। মৈগজীনক খর্চ তঽ রূ্ঁমরাঁ মে খরৈঁ'ছ হ্নদা ঞা হজাবো টৈকা ক কিতার্ঁ ? কী কহ্র একরেঁব প্বস্তক–মেনা সঁ কিছু কিতার্ঁ কিন কঽ খননে ছনহুঁ কিতার্ঁক ঢ়বে দেখি মন প্বনকিত ছন হোগত ছন কখন খোনিকঽ পঢ়া া। তখনে নবেন্দ্র খযনাহ। কিতার্ঁ দেখিতে রঁজনাহ–প্রিযা খহুঁ ধন্য ছী কোন জরুবী ছন এতেক কিতার্ঁ কিনরাঁক ? হমবা জনৈত ঞা দেখার্ঁঽ নেন কিননহুঁ খছি খাধে কিতার্ঁ পঢ়র্ঁ নহি। টৈকা ফূকরাঁক ধ্‌ন খছি ফূকি নিখ।'

'হমবা তকোন কিছু নহিহ্ফূবন গ্বম্ম বহি গেনহুঁ। ঘব ক প্বধান ঠাক্বা পচীস রর্ষ সঁ কাজ কবৈত ছন খার্ঁ বিটৌযর্ড ভঽ ঘব জা বহন ছনৈ। হমবা নগ খারিঁ খপন দ্‌খবা স্বনার্ঁঽ নাগন–রঁহ্‌বানী। খহাঁ ঘবক নক্ষ্মী ছী। ছোটে রাঁবূ ত হজাব টৈকা হাথ পব ঘঽ দেননি রঁস ভঽ গেনৈ। খাগ জঁ রঁড় া রাঁবূ জীরিত বহিতথি

তহ..... ।'

'........ঠাকবা জী, মোন ছোট জুনি করু। ছোটে বাবূ অহাঁক বহুত চাহৈত ছথি অহাঁ হুনকা অপনা কাবে মে খেলৌনে ছিঐন্হ।'

'নহি, বহুবানী নহি! আব হুনকা কিছু যাদ নহিছৈন্হ। সভটা বিসবি গেনাহ।'

হম আনমীবা খোনী দূ হজাব টকা আ নবেন্দ্রক প্ববান দূ টা সহাবী সূট অপন প্ববান সাড়ী আ সঁজুক প্ববান কপড়া ঠাকবা জী কে দেনিঐন্হ।'

ভগবান অহাঁ কে ভবন-প্ববন বাখথি। বহুবানী অহাঁ নক্ষ্মী ছী নক্ষ্মী। ও হমবা আশীষ দৈত গেঠবী বহৈত ছন তখনে নবেন্দ্র আবি গেনাহ। হমব কবেজক ধুকধুকী বঢ়ি গেন আ ঠাকবা জী খুশী সঁ বজৈত জাগত ছন ছোটে বাবূ দেখিযৌ বহুবানীক কবেজ কেহন পৈঘ্য ছৈন্হ দেখূ হমবা দূ হজাব টকা দেননি অছি ওা কপড়া সব। ভগবান সদা স্বহাগিন বাখথিন।' ঠাকবা জী কে জাগতে বম গোনা ফাটৈন প্রিযা, অহাঁক কহিযা বু(i বিবেক হেত? অহাঁ ককবা সঁ পূছি কহ দূ হজাব টকা আ হমব সূট দেনিএ? কী সভক মানকিন অহী ছী?' 'প্রিযা, বুদ্ধি-স্বদ্ধি কহ কোনো কাজ কববাক চাহী!' সাস্ব বজননি। মনে-মন বজনহুঁ হঁ, মম্মী জী অহাঁ জকাঁ নৌকব-চাকব কে কনপৈত দেখবাক সামর্থ বহৈত তহ নহিদিতিঐ ককবো টকা-পাওা বা কপড়া নত্তা। অহী জকাঁ এক কে দূ টকা হিসাব মে নিখিতহুঁ তহ হমবো বক্সা মে কপড়া, টকা ভবন বহৈত।

আব সাস্ব চুপ্প ছনীহ। হুনকো বদনা বেটা গবজৈত ছনৈন্হ 'ন্বটা দিও সভটা, খোনি নিঅ সদাব্রত।' মম্মী আব অহী কেঁ সঁজুক পঢ়াও-নিখাও, কপড়া নত্তা নেন

ঠকা দের্ঁ। প্রিযা কে মাত্রা হাথ–খর্চা নেন দেরৈন্হ। স্বনিক২ স্তব্ধ বহি গেনহ্ঁ। ফেব নহিবহন গেন তঽ রঁজনহ্ঁ ‘নরেন্দ্র। হম কী নেনা ছী ? হমবা ব্ঁঝ২ নহিখরৈঁএ ? কী হমব কোনো উঁসূন নহিখছি কোনো সি(ান্ত নহি, কোনো মানরীয ভারনা নহি ? খহাঁ রঁজৈত ছী কিযেক তঽ খহাঁ কমাগত ছী, ঘব ক হ্মখিযা ছী ? ’

‘হঁ, হঁ, হম কমাগত ছী ? কমাক২ পাগ খান্ব তঽ ব্ঁঝরঁ। ’

খারঁ ওত২ ঠাঢ় বহরঁ কঠিন ভ২ গেন হম খপনা রুম মে খারিঁ কান২ নগনহ্ঁ। এতেক খপমান ঘব ক নৌকব–চাকব সভক সোঝা মে ! মানকিযত কে এতেক খহংকাব ! ! কান্হি পার্টী মে শংকব ভৈযাক সোঝা মে গপ্প হঁকৈত ছনাহ–পাপা কী ছোড়া কঽ গেনাহ খাগ দস করোড় খছি হমবা হাথ মে। জে মন হোএ খাগ পহিবি। মন ভেন কহিঐ জা কঽ নরেন্দ্র জহিযা খহাঁ মবরঁ তহিযা সংজ্ কে কহি দেরৈঁ ও খহ া নেন ঠকাক চিতা সজারঁএ।

ঘ্ঠন রঁঢ়নে জা বহন ছন। মানসূন স ঁ পহিনে জেনা সমস্ত রাতারবণ মে উঁমস বহৈত ছৈ, খরৈঁত–জাগত শ্বাস খাকাশী দিস ঠকঠকী নগৌনে বহৈত ছৈ, কখন মেঘ্য নগতৈ ব্ঁন্ন ঠপকৈত জে নোক ক তন–মন শীতন হেতৈ–তহিনা শ্বাস প্রশ্বাস শীতনতা নেন ব্যাকুন ছন। ....

রঁাত–রঁাত মে আঁখি স ঁ নোব ঢ়বকৈত ছন ব্যথা কে মবহম নগএরঁা নেন হ্মদা খাগ আঁখি মে জন নহিমাত্রা উঁমস সূখা গেন নীব নযনক। ..... নর ঠঠকা ঘার ছন মন–প্রাণ পব জাহি পব খূনক পপড় ী জমি গেন ছনৈ দর্দ স ঁ স্যাহ ভ২ গেন ছন। সম্পূর্ণ খস্তিত্ব মে ঠৌসক

ঋন্বভর ভঽ বহৈন ছন। মন ন্ধহবি ছন ৈকা–ৈকা–ৈকা জন্ম সঁ এখন ধবি রৈভর রাঁচ বহৈনহুঁ ন্ধদা হাথ পব কহিযো ৈকা নহিজেনা ছপ্পন ভোগ পবসন হোমএ ন্ধদা ন্ধঁহ মে এক কৌব নহিজাএ! ঙা পাবিরাবিক ঢাঁচা ঐতিহাসিক ছৈক। ঋামেগ্রস্ততাক সীমা পাব ......ঙা নোকনি কেহন গ্রস্ত ছথি ৈকা সঁ? সাস্বকে ঋানমীবা মে নাখোক সমান ছৈ ন্ধদা.....। কম সে কম মাঁ স্বভার সঁ ভাবুকতঽ ছনীহ। সন্তুননক ঋভার ছনৈন্হ ন্ধদা মন হোগত ছনৈন্হ তঽ সরঁৗ উঁঠা কঽ দঽ দৈত ছনথিন। হঁ, হুনকা এতরেঁ দুখ ছনৈন্হ জে ও ঋাদবণীযা দেরী নহিরঁননীহ নে ঘব মে নে সমাজ মে। নহিজানি কিযেক ওঙা দিন মাঁ কে প্রতি সহান্বভূতি ভেন ছন হুনক পীড় াক রুঁঝরাঁক প্রযনে কযনে ছনহুঁ। হমব সাস্ব তঽ নোকক নজবি মে দেরী ছথি–ঋামেদাহ ঋা রেদনাক প্রতিমূর্তি। ককরো কোনো সহাযতা নহিকবৈত ছথি তথাপি প্রশংসা হোগত ছৈন্হ। রঁজতীহ কিছু কবতীহ কিছু কথনী ঋা কবনী মে কোনো তানমেন নহি। ঙা পাপা কেঁ হবদম মহসূস কবৌনথিন জে ও ঋপবাধ ী ছথি। রেঁৈ কে সহ দেনথিন রাঁপ ক প্রতি ঘৃণাভার কেঁ। পাপাক সোনা মে তেহন দযনীয মনোভার দেখরৈত ছনথিন জে ও সতত্ ক্ষতি পূর্তিক নেন প্রযনে কবৈত বহনথিন। ছোৈী মাঁ কে কানী মঁদিব মে কানীজী ক সমন্ম পাপা সিন্দুব নগৌনে ছনথিন। তঽ কী ও রিরাহ নহিভেনৈ? ধূব হমহু হদে ছী কী সোচঽ রঁসৈত ছী ঋা কতঽ চনি জাগত ছী। মন মে ঋরৈত ভার ঋা রিচাব কে ছাঁৈনাঙ সংভরো নহিছৈ। গাড় ী ন্ধকন। দেখনহুঁ ছোৈ সন একৈা রেস্টাবেঁৈ সামনে ঋছি। খূরঁ পৈষ্য–পৈঘ রঁর্চ ঋা পাগনক

পেড়.......কিছু খাব গাড় ী নাগন ছলৈ। রেস্টোরেংট মে গেনহুঁ কোনা মে রৈসৈত পিহনিপ স ঁ পূছনিঐ–'খহাঁ কিছু পূছনে ছনহুঁ ? '

'হঁ, এক ঘংটা পহিনে খহাঁ তহ কল্পনা নোক মে বহৈত ছী। হেব হমব মাথ ছরৈত রঁজনাহ প্রিয়া বিনৈক্স......খাগ সে বিনৈক্স।' নহিকচ্ছু নে কী র্য্যাপাবক সম্বহ্ন মে পূছনে ছনহুঁ ? '

'কহৈত ছী নে হম কিছু তেহন নহিপূছনে ছনহুঁ। হে, দেখিঔ কেহন নীক রৌদ ছৈ। খানা খা কহ চনরঁ ৈহনহ। কী নের ? নীক রঁরাবিযন রাগন মংগাউ ? খহাঁ কে মীঠ স্বাদ রঁনা ডসর্ট রঁাগন নীক নগৈত খছি।'

'এখন মোন নহিহোগএ।'

রঁহ্ত খপনহু স ঁ দেখৈত রাঁজন–প্রিয়া খহ ঁা রঁহ্ত রঁহাদুব মহিনা ছী, এনা জ্নি কব্দ ৈটূৈি জাযর। খার তহ খহ ঁা খামেনির্ভব ছী। খতীত কে রিঁসবি জাউ। যাদ কযনে কোনো নাভ নহিঁ'

'সে তহ সত্ত কোনো ফাযদা নহিছৈ। হম চাহৈতো নহিছী রীতন রাঁত মোন পাবহ জূড় ী ঠীক কহনে ছনীহ। শাযদ রীমাবীক রজহ স ঁ রা র্য্যস্তাতক কাবণ পছিনা পন্দ্রহ রর্ষ মে কহিযো কিছু সোচরাঁক পনখতি নহিভেংটৈন।'

হম সরঁ গ্রেপ–জূস পী বহন ছনহুঁ জাহি মে ছোটৈ–ছোটৈ মিংটৈ কে পাত খা সংতবাক ছিনকা ক কতবন ছলৈ। স্টূখার্ড খার্ডব নিখৈত ছন–পিহনিপ কে হমব স্বাদক রস্তু রঁ্মন ছৈন্হ। ডেনমার্ক মে খানূকে ততেক তবহ ক র্য্যজন ভেংটৈত ছৈ জে কি কদ্ধু। মবখন, খানূ, চীজ খা চীনী স ঁ ছৌংকন ঙুঁপব স ঁ নমক খা মবীচ নিরঁ সংগ মে রাগন .... হম কোকাকোনা নেনহুঁ, খানা

খা কহ খূৰ ঙৈহননহুঁ। পিহনিপ পূছনক–'হাহমৈনক খাউব কতেক কে ছৈক ? '
'কবীৰ–কবীৰ দ্ তিহাঙা। '
'হঁডৰৈগ, কী খাব কিছ ? '
'সৰ মিনন–জ্নন। '
'প্রাপিহঙ্ট ? '
'মার্জিন তহ ৰহ্ত কম দৈত ছৈ। হ্মদা ওকব তীনঙা ৰাত ৰহ্ত নীক ৰ্‌ম্যাগত খছি। সময পব এন.সী. খোনি দৈত খছি। ক্লানিঙী কনিকো গড়ৰড় ভেনা পবমীন মেষ নিকানৈত খছি হ্মদা কনেম নহিকবৈত খছি খা তেসব ৰাত গ জে বেগ্বনব খাউব দৈত খছি। '
'ৰম্ভ তেজ খছি হাহমৈন। এহন খবীদদাব ৰম্ভ কম ভেঁঙৈত। হমবা তহ জূডীক জিদ্দ কে কাবণ এতেক নীক সপ্লাযব কেঁ ছোড়হ পড়ন। জূডীক কহৰ ছৈ জে হমবা সভকেঁ খাব স্প্লাযব ভেঁঙৈ জাযত প্রিযো কে গাহক ভেঁঙৈতে হ্মদা দোস্তী ? ওকবা' নজবী মে দোস্তীক মহত্বপূর্ণ স্থান ছৈক। '
খা খহাকঁ নজবি মে ? '
সচ তহ ঙা ছৈ জে জখন কনকত্তা যা দিল্লী সঁ সময পব মান নহিভেঁঙৈত খছি তহ খহাঁ সঁ সময পব মান নহিভঁঙৈত খছি তহ খহাঁ সন নীক সপ্লাযব কেঁ হাহমৈন সঁ জোড়ৰাক পছতাৰা হোগত খছি।
'পিহনিপ এক তবহেঁ ঙা নীকে ভেনৈ জে খহাঁ ওগ সময নৰ–নৰ কাজ শ্বব্ধ কচনে ছনহুঁ তৈঁ এন.সী.নহিখোনি পযনহুঁ খা নবেন্দ্র খহাকঁ সংগ হমবা কাজ কবহ দৈত নহি। খাৰ গ চমড় াক ব্যাপাব শ্বব্ধ কহ হমবা ঙা তহ হোগত খছি জে হম স্বযং কাজ শ্বব্ধ কযনহুঁ। '

‘সে নীকে কহৈত ছী প্রিযা! হমবা ক্রেডিট পব মান নেবাঁক ছন আ ওহনাঁ ক্রেডিট পব নহিদই সকৈত ছনহুঁ। তখন বৈঁক স ঁ রুপযা নেবাঁক নেন হাফমৈন সন পৈঘ ব্যাপাবীক জরুবত ছনৈ।’

হঁ, মোন পড়ন, নবেন্দ্র ওহনাঁকেঁ ধ্মকী দেনে ছন। ওহনাঁক বৈঁকক গাবংটী বাপস নই নেনে ছন। ওকব ছহ সাত দিনক বাঁদে তই হম সবঁ কনকত্তা পহুঁচন ছনহুঁ আ ওহনাঁক মান তৈযাবো নহিভেন ছন নে সপ্লাযব কে দেবঁই নেন টৈকা ছন।’

‘তই ওহনী এক নাখ টৈকা এডবাঁস দেনে ছনহুঁ আ হম ওহনাঁ কে সবঁটা বাঁত সাফ–সাফ কহি দেনে ছনহুঁ।’

‘হঁ, তখন হমবা নাখে টৈকা সংগ মে ছন আব বহৈত তই বেশী দিতহুঁ। ওহি দিন হম কহনে ছনহ্ ফবক ব্যরসায শুরু কবই নেন। ম্দা প্রিযা সহ কহৈত ছী দৈট বাস্টর্ড। হম পুরুষ হোগতো ওকবা বুঁমি নহিপবৈত ছী।’

একদম সহী কহনহুঁ! পিহনিপ হমবো কতেক বেব মোন ভেন নবেন্দ্রকেঁ গবিযাবঁক! কী কহু পিহনিপ ওগ বেব নংদন স ঁ ঘুবনাক বাঁদ হম ওগ ঘব মে এক ছত কে নীচা বহৈতো ককবো সংগ নহিছনহুঁ। ওন্ত মে হমবা কঠোব কদম উঠাবঁই পড়ন।’

‘সে কী?’

‘ও হমবা বুনৈকমেন কবই চাহনক তখন হমবা ধ্মকী দেবঁ পড়ন।’ এক বেব ও চুপ্প ভেন। ম্দা জখন ও দেখনক জে ওকবা বিনা সহযোগক হমব কাজ স্বচারু টংগ স ঁ চনি বহন ওছি তখন আব খু ং খাব ভই গেন। ও ওহংকাবী পুরুষ বঁদাশত নহিকই পবৈত ছন জে পনী ওকবা বিনা আগা ঁ বঁঢ়ি বহন ছৈ।

ওহ ! পিছুলিপ অহাঁ তহ কল্পনো নহি কহ সকহঁ ওকব নীচতাও কে বিষয মে। ' এতবা বঁজৈত-বঁজৈত প্রভাক স্বব থবথবাএ লগলৈন্হ। আঁখি ডুঁপব উঠলৈন্হ গাছক পফ্নগী পব ঘোগত আকাশ দিস তকৈত বহলীহ। পৈবক নীচাঁ সূখল পাতক খব-খব স্বব। মন মে এহন হাহাকাব জে চাহৈত ছলীহ পিছুলিপ কে কবেজ মে সটি খূব কানি। বহ্ত দিন সঁ আঁখি লোব সূখল ছৈন্হ ফেব তবত দোসব মন বঁবজৈত কহলকৈন্হ কী জিনগী মে একটা পুকষক সম্বল এহন জৰুবী ছৈ ? ফেব মোন পড়লৈন্হ জূডী কহৈত ছথি মাত্রা মহিলে পুকষ সঁ সম্বল নহি চাহ'ছ পুকষো স্ত্রীক সম্বল লেল আকুল-ব্যাকুল বহ'ছ। হঁ, যাচক বঁনিকহ সম্বল কথমপি নহিস্বীকাবি ! '

হমবা নবেন্দ্রক পবিবাব সঁ ভনহিঁ কিছু নহিপ্রাপ্ত হোমএ ক্ষদা একটা অদদ বস্তু ভেঁটল অকাবণ আক্রমকতা, নির্মমতা মে ডূবঁল ব্যঁগ্য বাণ জে শূল জকাঁ গবল বহ'ছ। ও এক্কৈসম শতাব্দীক সমাজ ছৈক কী অঠাবহবী শতাব্দী সে বুঝব অগঠাম কঠিন। হম জখন কখনো কোনো পার্টী মে জাগত ছলহুঁ তহ সোহে-সোহে হুঁহ পব চাবুঁক মাবৈত শব্দ উছলৈত ছল-'আগ কাল্হি অহাঁকেঁ এসগবে দেখৈত ছী নবেন্দ্র জী অহাঁক সংগ নহিবহৈত ছথি ? '
'নহিবহৈত ছথি। '
'কিযেক ? '
আবঁ অগ কিযেক কে উত্তব কী দেল জাএ ? হম অসমংজস মে বহৈত ছী লোক কনখী মাবি এক দোসবা কে কিছু সংকেত কহ জহবীলা হঁসী হঁসহ লগৈ'ছ। হম

सा‍হস কঽ ৰঁজৈত ছী ঙ হম্মৰ ব্যক্তিগত সৰান খছি..ৰাঁত পূৰা হোমঽ সে পহিলে ৰ্যংগ্যৰাণ পীঠ পৰ ভোঁকা জাগছ– খৰে হমৰ সভক ঘৰৰঁনা কী ব্যাপাৰ নহিকৰৈত ছথি ? প্ৰিযা জী খহ্াঁ কিছ ৰেশীএ ব্যস্ত বহঽ নগনহুঁ খছি মিসেজ ৰৰ্মা খহীঁ কহু নে হম ফূসি ৰঁজৈত ছী ?

‘হে হম কী ৰাঁজূ মিযাঁ–ৰীৱী ক ঝগড় া জে ৰাঁজএ সে নৰঁড় া। ’

এনা পন্না ঝাড়নে সমাজ মে কাজ নহিচনৈত ছৈ কী মিসেজ খাহুজা ? হঁ, হমৰা ৰিচাৰ সঁ তঽ মহিনা কে সমৰৌত কঽ নেৰঁঽ চাহী.....ঙ খনগিন ৰ্যংগ্যৰাণ খা খাগাঁ–পাছাঁ ৰাঁমা, দহিনা গৰন আঁখি সঁ নহ্নৰ্হান ভেন মন–প্ৰাণ সমস্ত শৰীৰ মে ঝ্নঝ্নী–কী ৰাঁজূ কতেক প্ৰশ্নক উত্তৰ দিঐ ? সংগ কিযেক নে বহৈত ছী ? ....কোন ৰাঁতক ঝগড় া..... ? খাৰঁ কী এসগৰে বহৰঁ..... ? খাখগ সভক মূক গৰাহ হমৰ সাস্ব ! হ্নকা নেন ছন্ন–সন ক্যা হমৰা কিছ কহএ হম কতৰোঁ খাহত হোউ ও মূক মৌন বহতীহ, নিৰুত্তৰ পথেৰক মূৰ্তি জকাঁ। হ্নক এহন সৰ্দ উপেক্ষা ক নেন কোনো খাখৰ নহিভেঁটৈত খছি। জখন ও প্ৰতৌহ্ নেন এহন সংৰেদনহীন ছথি তখন ভোটৈ মাঁ নেন সহান্বভূতি ক প্ৰশ্ন ব্যৰ্থ ও তঽহিনকৰ সৌতিন ছথিন ! উনটৈ হ্নকা হোগত ছৈন্হ জে হম পৰম্পৰাক খন্বসাৰ কিযেক নে ব্যৱহাৰ কৰৈত ছী ? জেনা ঘৰক প্ৰতৌহ্ বহৈত ছৈ তেনা কিযেক নে বহৈত ছী ? সে হো স্কাঁহ খোনি কঽ নহিৰঁজতীহ খা হ্নক ঙ চুপ্পী সৌ–সৌ ৰিছুক উক মাৰৈ’ছ হমৰা মন পৰ। খা হম স্কখৌটা। নগা নহিসকৈত ছী জে হ্নকা হঁ মে হঁ মিনাউ। এহন ও কঽ সকৈ’ছ জকৰা পীঠ মে বীঢ় নহিহোঙ মকৰুদংডহীন মন্বষ স্কাঁহদেখ ৰঁজৈ’ছ ও

जकबा कोनो क्षुद्र स्वार्थक पूर्ति कबरॉक होगा रा रॅह्त एहन जाहिन महिनाक सम्पर्क स ँ रेशी एकम्पोजव के कावण, खैव जे होग हमबा ध्याध् होगछ प्वकष पव। खास कह ओहन प्वकष पव जे शॆक्तिशाली आ सामर्थ्यरान र्‌नै'छ खपना कें। शुद्ध मे हम सभठो रॅदर्शित कबैत छलहुँ होगत छल एना कयलें ओ स्वध्री जयताह। तैं खपमान, रंचना सरॅ चुपचाप रिना कोनो प्रतिबोध् कयलें सहैत छलहुँ। खारॅ तह एहन रॉत सरॅ निखरॉक मोनो ने होगत खछि। ने माथक कलम ओहन निखरॉक नेन तैयाब होगछ। जीरन के जीरंत रॅनारॅह नेन हम सरॅसे पहिने नबेन्द्र संग जोड़ल गेठरॅन्हलक गेंठ खोननाओ शुद्ध कयलहुँ। जतह जतह ओ हमबा संग जागत छलाह ओतह हम खपना कें नून्छ-नांगब महसूस कबैत छलहुँ। पार्कि स्त्रीष्टक मोड़ पव एक दिन देखलें छलिऐ नून्छ-नांगब कें भीख मंगैत नागल जेना हमहुँ ओहलें खपंग छी आ समाज स ँ स्वीष्कृतिक भीख मांगि बहल छी। हम कतेक आ कतह धबि। जे नितांत एकांत क्षण मे जखन नबेन्द्र नग मे बहैत छलाह खन्तबंग गप्प-सप्प रा कोनो क्रिया कलाप मे ह्नक रर्यस्व-भार आ र्यरस्थाक रिषाक्त नहबि तनार रॅढ़ । दैत छल। एकब पविणाम भेल जे हम नबेन्द्र स ँ दूब बहरॅाक चेष्ठा कबह नागलहुँ तथापि भयभीत क्षुब्ध छलहुँ। हबदम मन मे होगत छल जे नबेन्द्र नबाज ने भह जाए। हमब सफलता स ँ जबैत बहैत छल तैं खपन सफलता पव खुशी स ँ रेशी ओकब प्रतिक्रिया डब होगत छल। सरॅ दिन एके बंगक कठिन छल। भोबे खाठ रॅजे घब स ँ रॅहबागत छलहुँ दिनभबि काज मे र्यस्त बहैत छलहुँ घब खारिंतह घब गृहस्थीक काज

मे ओकरबा जाग फेर पढ़ऽ-लिखऽ आध-आधा बाति धरि जागले रहि। आँखि मे निन्नि नहिऐ रहल बो संशय कोनो बाति चैन सँ दूगोओ तीन घंटा सूतऽ नहि देलकऽ।

'की अहाँ के समाज सँ डर होइत छल ? '

नहि, पितृपक्ष समाज सँ नहिडर होइत छल पितृपक्ष सर्कल सँ। नहिजानि किएक ओकर सभक सामना नहिकऽ पबैत छी। ओकरा सभक लोकनि मे हम अपने कें अपराधी बुझऽ लगैत छलहुँ।

'फालतुडर ! अरे, अहाँ व्यापार करैत छलहुँ कोनो अपराध् नहितखन डर कथिक ? '

'ओ राति सभ छै स्मृति ओ बुझऽ मे हमर आधा जिनगी बीत गेल। नहिजानि ओ केहन राजसिंहासन छलै जकर पाया पकड़ने-पकड़ने तखनहिं लम्हुचनलान कऽ लेलहुँ।'

'प्रिया सम्मान ककरो क्यो दैत नहिछै ओ लोक के स्वयं अर्जित करऽ पड़ैत छै।'

अच्छा, पितृपक्ष अहाँ कहू हम की सभ अर्जित करितहुँ, की एहन करतहुँ देखलिऐ ए जे अपने घर मे आन जकाँ लोक रहए हम एना छलहुँ जेना ककरो कोनो मतलबे नहि। एकदम उपेक्षित ककरो हमर कोना परबाहि नहि। हमरा अपन पीठ अपने ठोकऽ नहिअबैत अछि ने हम अपना पीठ पर अपन हाथक रीढ़ा साटिकऽ घूमि सकैत छलहुँ। तखन पहिलेसना हमरा पक्ष मे होइत कोना ? हँ, ओ संघर्ष सँ एतबा सीख भेटैत जे जिनगी मे जँ एकटा गलत समझौता करैछ तऽ सौटा गलत समझौता करऽ पड़ैत छै। अहाँ जँ एक व्यक्तिक पैर तर तरहथे बिछबै तऽ आगाँ सेहो प्रत्येक व्यक्ति अहाँक तरहथे के पैर पोछना बूझत।

'हँ, ओ एकदम शोभित राति रहलहुँ।' आगाँ हम चुप्प

मने–मन सोचैत छलहुँ। केहन छल हमर अतीत ? कखनो क्षोभ, कखनो असमय व्यथा मेटैत रहलहुँ तइ जिनगी बिध् यक बनैत कोना। सभ्‍ये आ गनत की लोगत छै ग मात्रा नैतिक विवादक विषय नहिंतँ हम हरदम जिनगीक ग्‍णरत्ता पर विचारैत रहलहुँ। ओ केहन जीवन हम जीवि रहल छी ? भविष्यक भयावह छवि के कोना स्वधक्क जे व्यवस्थाक ठेकेदारक नजवि बँदलए। एकवा हमर जिद ब्‍झिवा बेरकूपफी। असंभव करे कल्पना करबाँ आ व्यवस्थाक चुनौती देबाँ नीक ब्‍झाागत छल। चटौ०न सँ टैकवागत विघ्न–बाँध सँ ज्‍ झैत निवन्तव प्रयासवत छलहुँ। ऋदा हमर समस्त प्रयास विफल भऽ रहल छल। असल मे संघर्ष करबाँ लेल जे हथियाव छल से एकदम भोथ् छल ऋदा से ब्‍झवाँ मे बड्ड समय गवाँ चुक्लहुँ। आबाँ हमर मन हमरे सँ पूछैत छल–कछू प्रिया, ककरो अहाँ जरूवत छै ? तइ विवेक उँत्तव दैत छल–‘ककरो नहि।’ आ हमर अहम ? ठोस एकटैन लोहाक सख्त रजनदाव ओगो कहैत छल नहिम माव नहिमानबाँ पैध्य से पैघ कीमत चुकाएबाँ आव आहुति देबाँ। देखै छी कोना क्या उँपेक्षा करै’छ ? हमर जरूवत छै परिवाव के समाज के हम नीव के पथेव बनबाँ। ओ केहन अन्तर्द्वन्द्व मे हम पिसारहल छी मन क दू हिस्सा एकटा पूर्ण स्वतंत्रा सजग सतर्क दोसव डेग–डेग पव भय भीत। चाकभव ब्‍झाागत छल जे सभक आँखि मे प्रश्न प्रति प्रश्न छै व्यंग्य छै। सभके ओ डवजे एहन महिलाक असव कहीं हमरो बैंटौ, प्रतौह् पव पड़ि ने जाए। लोक हमरा सँ एकटा दूवी बनाबऽ लागल। एहन खून्नम खून्ना अपमान ! बिना कोनो अपवाध् कयलहुँ लोकक

लांछना ! ! नरेन्द्र क पलीक चानिचलन नीक नहिछै । आर हमरा ध्ै र्य संग छोड़ि लागल एहन तिरस्कृत जिनगी ? हमर अपन परिवारक सदस्य, कुटुम्ब, अड़ोसी-पड़ोसी सभक चेहरा पर एकटा अजीब भाव भंगिमा ! अओ सभक बहुत प्रभाव पड़ैत छलै सँग पर 'बेचारा ककर तरफदारी करत माँ क की पापाक । आ हमरा लोगत छल जे लोकक हमरा प्रति एहन धारणा किया बनलै ? हम तऽ घर के जोड़ने रखबाक प्रयास मे बहनहुँ तोड़लिऐ किया ? आ नरेन्द्र के हमर सफलता पर प्रसन्नता लोमऽ चाही शिकायत छै तकर साफ मतलब छै जे ओ हीन ग्रंथि सँ ग्रसित छथि । हम न्यूरोटिक भेल जा रहल छलहुँ । हम जनैत छी जे पागल के इलाज भऽ सकैछ मुदा जे स्वयं अपन न्यूरोटिस बनौल, जे बेर-बेर हिस्टिरिक दौरा पड़ला पर हिंसक आक्रोशिक कारण अपने देह के थकुचए लगए हे भगवती हमरा लऽ चलू तकर कोन इलाज ? एक दिन हमर काज-व्यवसाय मे हमर क्षमता बुद्धिमताक प्रशंसा लोगछ दोसर दिन परम्पराक ठेकेदार के बहुत-बहुत शिकायत छैन्ह ।
तखन विचारलहुँ जे जँ हम सफल व्यवसायी छी टाका कमागत छी तऽ अपन व्यक्तिगत समस्याक समाधान किएक नहि कऽ सकै छी । एतेक पढ़ला लिखलाक बादो एला किएक मनोविज्ञान बुझितो आक्रमक औदास्य आ डिप्रेशनक घुन जकाँ तरे-तर खा रहल अछि ? महीना मे दू-तीन बेर दौरा पड़ैत अछि । डिनर पार्टी तऽ नरेन्द्र अछि आ ओकर दुर्व्यवहार क्या आमंत्रित करने छलै पूरा परिवार के मुदा आब नरेन्द्र हमरा कतौ नहिलऽ जाइत छथि । क्या पूछितो छैन्ह तऽ कहि

দৈত ছথিন–ও ৰঙ্ছ ব্যস্ত ছথি। জেকবা জে মোন হোগত ছৈ খন্বমান নগৰৈত খছি। হম সোচৈত ছী দোসব ঔবত কে ঘব খানহ ৰনা ঙা প্ৰকুষ হমবা পব হাথ উঠৰৈত খছি, নোক ক সোন্মা মে খপমানিত কবৈত খছি তগও ও হমব পতি খছি ? গ হমবে গনতী খছি জে হমব সংৱেদনা গহীব খছি ৰা হমব মূন্যৱোধ্ ভিন্ন খছি। দিন–প্রতিদিন ত্রাসদী মন ক ভীতব খপন পৈশাচিক পংজা গড়ৌনে ৰিনা নহিবহৈ'ছ ক্ষত–ৰিক্ষত হৃদয কহৈ'ছ ৰস কাজ মে ব্যস্ত বহু সভহৌ ৰিসবন বহত। ঙা কাজে ব্সরসায তহ গ্রহ খছি একবে কাবণ এতেক খপমান হোগছ...হ্মদা ঙা ছোড়্ি দেৰ সে হো খসংভর! ছোড়ৰাক প্রশ্ন নহিউঠৈ'ছ ?

'প্রিযা! ৰ্ম্নাগত ফেব খহাঁ কতহ্ ভসিযা গেনহুঁ।'

'সাঁবী পিহুনিপ! ৰাত ঙা ছৈ জে......।'

'খাখিব খহাঁ এতেক কী সোচৌত বহৈত ছী ? ' পিহুনিপ কখনৌ কহ হোগত খছি জে এহি ব্যবসায নহ কহ হমব দূনূ গোটে মে দূবী ৰঢ়ন ? '

'প্রিযা! খসন ৰাত ঙা ছৈ জে নবেন্দ্র সন প্ৰকুষ মহিনাক মহত্ত্বাকাংক্ষা কেঁ সহন নহিকহ পৰৈ'ছ। ভনহিঁ ও খান সফন মহিনা দিস খাকর্ষিত হোউঁ হ্মদা খপনা পনৌ কেঁ দৰাহ কহ বখৰামে ওকব খহঁ সংতুষ্ঠ হোগত ছৈ হে, দেখূ খহাঁ মে কতৰৌ প্রতিভা হোমএ বহৰ হমবে খধিকাব মে।' খছা খহাঁক কহিযো জূডীক প্রতি এহন ভাব বহন খছি ? '

প্রিযা হম সহ কহৈত পতা নহিজূডী খহাঁ কে কহিযো কহনক কী নহি। এনোনা ঘব সঁ গেন তহিযা সঁ হম দূনূ গোটে পতি–পনৌ সঁ ৰেশী দোস্ত জকাঁ বহৈত ছী। হমবা দূনূ গোটে কে এক দোসবা ক প্রতি পবস্পব

স্নেহ সদ্ভার খছি। হমবা ও সম্মান দৈত ছথি খা হম হ্নকা সম্মান দৈত ছিঐন্হ স্বতঃ কোনো দরাঁর নহি। হ্নকব কাজক মহত্ত্ব দৈত ছিঐন্হ ও হমবা কাজক মহত্ত্ব দৈত ছথি। হ্মদা নবেন্দ্র মে পবস্পব প্রেম ক ভার নহিছে ও খপনা কে খহাঁকি মানিক ব্ন্নৈত ছথি। রাস্তর মে খহাঁকি দেশ মে পতি ক রর্চস্ব বহনৈএ তেঁ জাঁ পনী চেতন শীন বহৈত ছে তহ রৈরাহিক র্সরস্থা দম তোড়হ নগৈত ছে।’

হম একদম চুপ্প ভহ গেনহুঁ। পিহনিপ গমানদাবী পূর্বক উঁত্তব দেনে ছনাহ হম হ্নক বাঁত সাঁ সহমত ছী। ভোজন পবসন গেন মেজ পব। দূনূ গোটে চুপচাপ খাগত বহনহুঁ। হ্মদা হমব মন চুপ্প নহিছন দিমাগ মে চনৈত টেপ-বেকার্ডব কে বঁন্দ কবরঁ খপনা রশ কে বাঁত নহি।
হম নবেন্দ্র কে খধ্ীন ভহ জে কাজ কবৈত ছনহুঁ সে হ্নকা নীক নগৈত ছনৈন্হ। হ্মদা জহিযা সাঁ হম খপন স্বতংত্রা নির্ণয নের্ঁ নগনহুঁ তহিযা সাঁ হম পহ্নুটনো আঁখি নহিসোহাগত ছনিঐন্হ। বাঁত-রীত মে টীকা-টিপ্পণী। জহিযা হমবা ঘব সাঁ বাঁহব জএবাঁক বহৈত ছন খববৈধ্ কহ তহিযে ঘব মে পার্টী ক খাযোজন হোগত ছন। হমবা সম্পর্ক মে জে খরৈঁত ছন তকবা ও দেখহ নহিচাহৈত ছনাহ। খাগ ঘবি কহিযো হমবা র্যরসায কে রিষয মে কোনো উঁস্নেকতা দেখৌননি নে কিছু পূছননি। জহিযা পহিন রেঁব হাহমৈন সঁ হমবা খার্ডব ভেঁটৈন ছন হম বঁহুত প্রসন্ন ছনহুঁ। হ্নসৈত কহনে ছনিঐ ‘নবেন্দ্র খার্ঁ তহ খহাঁ গু স্বীকাবরঁ জে হম স্বযং খপনা স্তব পব নীক র্যরসায কহ সকৈত ছী?’

'तऽ की अहाँ स्वयं कयनहुँ अछि ? हाफमैन सँ परिचय तऽ ओ अहाँक मित्रा की नाम छै.....पिफनिप हाँ पिफनिप करौने छल। ' 'अहाँ की बुझैत छिऐ जे मात्रा परिचय सँ काज भऽ जाएत छै ? ' हं, होएतते छै। '
एहन विवाह वॉल स्विन हम गुम्म भऽ गेलहुँ। अएल व्यक्ति संग गप्प करब असंभव। हमरा दूनू गोटेके बीच एकटा विचित्रा जंग चलि रहल छल। हम ई नहिकहैत छी जे हमरा मे कोनो कमी नहिअछि हम तऽ शुरूहे सँ स्वछन्द्रवब अन्तर्मुखी लड़की छलहुँ। कहियो वेहाद्वीक मुखौटा लगएबहु ने कयनहुँ। सभा-सोसायटी, पार्टी/भीड़भाड़ मे एकदम असगर भऽ जाएत छी आ तखन हमर आँखि ताकऽ लगैत छल नरेन्द्र केँ। जेना भीड़ मे लेना माँ के तकै'छ।
आ अइ समस्त प्रक्रियाक प्रमुख कारण हमरा दृष्टिकोण सँ अत्यधिक संवेदनशीलता वा आमेविश्वासक कमी। हम नरेन्द्र केँ कतेक बेर कहने छलिऐन्ह ई पैघ लोकक सोशल सर्कल, व्याह क भोजभात, कॉकटेल पार्टी मे हम सहज भऽ नहिवहि पबैत छी वृत्त असहाय अनुभव होएछा एकतऽ घंटे पहिले तैयार होमऽ मे लगै'छ फेर डर कोनो ने कोनो कमी वताकऽ नरेन्द्र भवि वाटें वजताह.....अहाँ के कोनो वुवि नहिअछि....केहन साड़ ी पहिरनहुँ आ अहाँक लग मैचिंग जेरव नहिअछि....कार्टियाव वला घड़ ी क अचार वनैत...... ?
अपना देहो पर ध्यान नहिदै'छ कतेक मोटे भेल जा रहल छी।
आँखि डवडवा जाएत छल.....नरेन्द्र अहाँक ई भाषण स्वनैत स्वनैत हम हीनभाव सँ ग्रसित छी आवे अपनो नजवि मे.... हम स्वीकावैत छी जे हम अहाँक लायक

নহিছী। হম দেখৈত ছী জে পার্টী মে খহাঁক খাগাঁ–পাছাঁ, রাঁম দহিন এক সঁ এক রূপসী ডোনৈত বহৈ'ছ ওগ রূপসী মে ককবো কোনো রিষযক খধ্যযন–মনন মে রুচি নহি, খপন কোনো ব্যক্তিত্ব নহি। ওগ্র সর্কন মে পাঁচো মিনট ক্যা কোনো রিষয পব গম্ভীবতা পূর্বক রাঁজি নহিসকৈ'ছ তথাপি সর্ব মগন বহৈ'ছ হমহী ওতহ খসহজ ভহ জাগত ছী। তগও কোশিশি কবৈত ছী ব্যরহাবিক রাঁনরাঁক, খহাঁক খন্বকূন রাঁনরাঁক কোশিশি কবৈত ছী খপন ব্যথিত খতীত কে রিঁসবরাঁক। মন হোগত ছন জে খহাঁ কে খপন মিত্রা রাঁনারী মন ক রাঁত কহী – স্বনী হ্মদা নে খহাঁ কখনৌ শান্তিপূর্বক হমবা নগ রৈসনহুঁ নে কহিযো পূছনহুঁ কিযেক উঁদাস ছী? কী হম খহাঁক পাছু দৌড়ৈত–দৌড়ৈত খপন খতীত স্বনারিতহুঁ? দোসব রাঁত গ্র জে জারাঁত খহাঁ চৈন সঁ নহিসূনর্ব তারাঁত খংখরু রাঁত পব উঁখড়া জাযর্ব খংট–সংট রাঁজহ নাগর্ব হমব ক্বংঠিত ব্যক্তিত্ব কে একটা খাব রিশেষণ দহ দের্ব। কিযেক ত খহাঁক তর্ক মে দূ খা দূ মাত্রা চাবি হোগছ। খহাঁ কহর্ব প্রিযা দূ খাব দূ কহিযো পাচঁ নহিভহ সকৈছ? খসংভর ছৈ– প্রিযা। 'প্লীজ রী নাঁজিকন ....' গএহ তহ খহাঁ কহৈত বহনহুঁ খছি। তৈঁ নেকহনহুঁ খতীত ক ব্যথা কথা নে কহর্ব। এতেক রর্ষক রাঁদ খার্ব হম খপন খতীত কে বুঁঝহ নগনহুঁ খছি। মাত্রা বুঁঝিএ সকৈত ছী ওকবা রাঁদনন নহিজা সকৈত ছ।

রেষ্টৈব পিহনিপ কে প্লেট উঁঠা বহন ছনৈ। হম জন্দী–জন্দী খানি কযনহুঁ। পিহনিপ রাঁত গ্র ছৈ জে হমবা খন্তমন মে জর্ববদস্ত রিবোধভাস শ্বরু ভহ গেন খছি। হম নবেন্দ্র কেঁ কহনে ছনিঐন্হ–হমাবা কনি সময

দিখ । জিনগীক এক রিশেষ। স্থিতি সঁ জূমি বহন ছী। সন্তুনন রঁনযরাঁক প্রযাস কঽ বহন ছী। হমবা ঘব মে খরিতে স্বংয মহসূস হোগছ জে হম সাস্বক নজবি মে নীক প্বতৌহ্ নহিছী নে খহাঁ নেন নীক পনৌ নে সঁজ্ক নীক মাঁ। হ্মদা হম কী কহ্ন সময কে খভার তেঁ কোনো ভূমিকা মে সফন নহিভেনহুঁ।
'খছা ও কহুঁ জে খপনা ব্যরসায তঽ খহাঁক রঁহ্ত যশী প্রতিঠ্া দেনক' সে নহিমহসূস কবৈত ছী ?
পিহনিপ ! হোগছ খনুভূতি। হ্মদা সমস্ত সফনতাক রাঁদো হৃদয স্থন মে জে ঘার খছি। তকব টৌস রেঁচৈন কঽ দৈত খছি। একটা এহন সময ছন জহিযা ঘব-রাঁহব সভঠাঁ নোক-হমবা সূনী পব চঢ়যরাঁক নেন সদিকান খাত্তব ছন। সমাজক ঠেকেদাব কেঁ শাযদ মন হোগত ছননি জে এক ওবত এনা রিবোধ্ - ভেনো পব ব্যরসায কঽ বহন খছি রিদেশী-ধবি এসগবে জাগছ তঽ একবা দেখা দেখী দোসবো ঘবক রেঁটী - প্বতৌহ্ কে হিম্মত রঁঢ়তৈ, ও খামেনির্ভব হোএরাঁক প্রযাস কবত।'
'পিহনিপ রঁজনাহ হে, কনি হ্নকরঁ হমবা পিখাস নাগন খছি।'
হঁ, হঁ কিযেক নহি ? গাড় ী সঁ উঁতবি হমহুঁ ডাঁব সোহ্ম কযনহুঁ।
পাগন খা রঁর্চ কে রঁড়কী-রঁড়কী টা গাছ। পৈবক নীচা সূখন পাত। কনি ঠঁঢ় দ্পহবক মীঠকা রৌদ। পিহনিপ নহঁএ সঁ হমবা কন্হা পব খপন - কোটি ধ্ঽ দৈত ছথি এক দোস্তক গর্ম সংরেদনাক খনুভূতি ....নিঃস্বার্থ স্নেহ ....এহন দোস্ত ভাগ্য সঁ ভেঁটৈত ছৈক।
'শাযদ এহন দোস্তক স্নেহ-সদভার নহিভেঁটৈত তঽ শাযদ

हम किछु नहिसकितहुँ अखबारक भ२ बड़का घर मे लोक चुकैत रहैत बहितहुँ। सदा आर दोस्तक प्रासोहन सँ लगैछ जीनाओ सीख लेलहुँ। अग धरती पर हमरा हिस्साक हवा, पानी आ रौद सब प्राप्त अछि। अपन एक गति अछि नय अछि जे हमरा आगाँ बढ़ ा बहल अछि।

प्रिया, पहुँच२ कत२ चाहैत छी ?' 'पिफनिप! सदिखन लोक चलैछ कतहुँ पहुँचबा लेल नहि! ओहना चलैत बहबा बिना उद्देश्य के ताहू मे एकटा आनन्द छै।'

'ओह प्रिया! अहाँ त२ दार्शनिक छी हम नहितेँ अहाँक एहन भाषा बुझबा हमरा लेल कठिन अछि।'

'उँहूँ दर्शन नहि। असल मे अग त बहक अहाँ के अनुभव नहिभेल अछि त२ बुझबैं कोना? जखन मन क बात दबबैत-दबबैत आँखिक लोर सूखा जाएत छै तखन....'

– 'की तखन की होएत छै ?'

बुझाएत छै जे करेज पर बाथन पाथरक बोझ सँ साँस बन्द होम२ लगैत होए।

आ अतीत हुनकी मार२ लगैत छै........।

'पहिने दर्शन आब करिता! प्रिया अहाँ के बुझन अछि हमरा साहित्य सँ कहियो नाता नहिबहल.......'

'हम भभाक हँसैत छी। की सत्त पिफनिप-अहाँ किछु नहिबुझलहुँ! एतेक कान सँ हम व्यर्थे बक-बक कयलहुँ।'

प्रिया, अहनाँह नहिमानब सदा एकटा सच छै जे अहाँ एखनहुँ अपन अतीत। रूढ़िवादी समाज आ घर परिवार सँ सउँ नहिभेलहुँ अछि।'

हं, जुड़ी कहैत छथि जे एकर कारण छै- ज हम

अपराधबोध सँ ग्रसित छी। की अहाँ कहबो हमरा कयलहुँ अछि की चोरी डकैती ? '
–'किछु नहिं भैया अपना पैर ठाढ़ एक आमे निर्भर महिला केँ स्वीकारह मे समाज के समय–लगतै। खैर, अहँ चलू घर। चारि बाजी बहल छै ज्ञाड़ ा आरि गेल होएतीह।'
गाड़ ा पर बैसलहुँ। पिङ्किप चुप छल। हमरा चुप्प नहिरहि भेल मन क बात बाजिए देलिए–पिङ्किप ! एखन सम्बन्ध केँ ढूँघह मे जतबा शक्ति लगैत छै तकर चौथाइ शक्ति मे व्यापार चमकह लगैत छै। अपना पर धान होगत अछि जे नरेन्द्र के बुझह समझह मे एतेक समय किएक नष्ट कयलहुँ।'
'होगत छै एहन। अहाँक की बुझाइए जे हमरा मन मे कोनो द्वन्द्व नहि अछि ? '
आबँ हम चुपचाप सौन्दर्य निहारि बहल छी खाली–खाली सड़क साफ आकाश मन हल्लुक लगैत छै ठीक कहैछ पिङ्किप आ जूडी सबके कोनो ने कोनो समस्या रहैत छै।
–पिङ्किप कतेक दिन धरि आपसी तनाव झेललें अछि।
समय एकरंग सबँ दिन नहिरहै छै।
पिङ्किप बँड़ ा कान सँ गम्म छलाह। एकाएक पूछलनि –'अहाँ एतेक भावुक किएक भेह जागत छी' व्यस्त रहबा लेल ढ़ेबो काज अछि ? '
की कहू पिङ्किप हम तह अतीत बिसरि गेल छलहुँ आ वर्तमान मे आन कहिया अपन बनि गेल से बुझबो नहिके निए। हम बैठी ककर छी सेह नहिबुझैत छलहुँ माँ के वेदना दाग माँ हमरा पोसलनि अपना सास्त्र के

ৰঁদনা ছোট্টী মাঁ সম্ভাবননি। ছোট্টী মাঁ খপন গহনা ৰেঁচ কহ টৈকা দেননী জাহী সঁ হম দমদম ৰাঁনা পহ্কৈকগ্রী নগাৰঁহ নেন। কাজ মে হমবা সৰঁ দিন মোন নাগন। খা খাৰঁ তহ হমব দ্বন্দ্ব খমে ভহ গেন। ওকব ৰাঁদ তহ কোনো পৰেশানী নহিভেন? কোনো প্রকাবক দ্‌ঃখ? ’

হঁ, একৰেঁব জহিযা সঁজ্‌ক ৰিবাহ ছনৈ ও ৰাঁপ সঁ নড়া কহ খাযন ছন হমবা ৰঁজাৰঁহ। ’

খহাঁ গেন ছনিঐ ৰিবাহ মে? ’

‘নহি’

‘সে কিযেক? ’

‘জাহি ঘব মে ছোট্টী মাঁ খা নীনা নহিজা সকৈ ছ ওতহ হমবা জযৰাঁক প্রশ্ন নহিউঠৈ ‘ছ’। ‘তখন তহ সত্ত খহাঁ কে ৰঁহ্‌ত দ্‌ঃখ ভেন হোএত খা সঁজ্‌ও কে খবাৰঁ নাগৰেঁ কএনৈ ও ফেব কহিযো ঘ্‌বিকহ খাযন নহি। ’

‘ক্ষদা হমবা খপনা গুমানদাবী পব সংতোষ ভেন। ’

–‘তহ খহাঁ পহিন ৰেঁব কহিযা প্বতৌহ্‌ক ক্ষঁহ দেখনহুঁ? ’

–নিধি ;হমব প্বতৌহ্‌ক্ষ এক দিন চোবা ক খাযন ছনীএ ৰেঁটৌ কে নহ কহ। হম নিধ্‌ ি কে ও কংগন দেনিঐন্হ জে – ছোট্টী মাঁ হমবা দেনে ছনীহ। সঁজ্‌ সঁ ৰেশী গুমানদাব ছথি নিধ্‌ ি সংৰেদনশীন – ৰ্‌(ি মতী। ক্ষদা পিহ্কনিপ সচ কহৈত ছী খাৰঁ হমবা নেন গু সমস্ত সংসাব খপনে ৰ্‌ম্মাগছ পহিনে জে খপন কহহ ৰঁনা বিশ্‌তা–নাতা ক সংকীর্ণ ঘেবা ছন জকবা হম শাশ্বত ৰ্‌নৌত ছনিঐ সে সম্মাহন খাৰঁ টূটি গেন। ’

‘তহ কী খাব ৰাঁত ক দ্‌ঃখ খছি? ’ নহি, খাৰঁ কনিকো দ্‌ঃখ নহি হোগছ। হঁ, শ্বৰু মে দ্‌ঃখ হোগত ছন জহিযা সীমিত পবিধ্‌ ি সঁ – ৰঁহবএৰাঁক প্রযাস কৰৈত

छलहुँ। पिङ्कलिप दू-तिहाइ जिनगी खमे ভেल गेल व्यर्थक विवाद मे। देखल स्वप्न टूटि गेल छल चाहैत छलहुँ नया सपना देखि, शरीर चाहैत छल स्नेहक स्पर्श। नरेन्द्रक नहि...... एक पुरुषक जे हमरा बुझए हमर दोस्त बनए।'

'बुझाइछ जे कॉलेजक समय जे अहाँक अपहरणेवर छल तकरे याद अबैत हाएत।'

'नहि, पिङ्कलिप ! ककरो याद स्पष्ट वा आवेगमय नहिछल तखन एसगर नीक नहिलगैत छल। जखन हम छोटी माँ आ नीना भोजन करए बैसैत छलहुँ तए हाएत छल जे कोनो पुरुष उपस्थित रहैत....... पापा रहितथि वा नीना क विवाह ककरो सँ भेल रहितै ? हाएत छल जेना हम तीनू महिला समाज सँ कटल छी। फेर तकर बाद ?'

'बाद मे बुझना गेल जे आत्मनिर्भर महिलाक लेल पारम्परिक बन्धन तोड़ब कठिन नहि।' गाड़ ी ध्रुव के सोझा पहुँच गेल छल। गैरेज खोलि पिङ्कलिप गाड़ ी रखलनि। दरबाजा क ताला खोलैत पूछलनि 'कतए बैसब ?'

-'उपर टैरेस पर ।'

'ठीक छै। अहाँ चलू हम कॉफी लए कए अबैत छी।'

शीतल बसात, साँझुक लाल झुक रेखा अतीतक अतल - तल मे गोता लगबैत हमर मन।

-'कॉफी लिअ।' आ गम्भीरता सँ कहू- की कहए चाहैत छलहुँ।'

ओएह जे पुरुष कमाइत अछि आ अपन आश्रितक पालन पोषण करैत अछि तए ओकर पौरुष मानैत छै लोक

সমাজ। হ্মদা জঁ মহিনা কমাগত ছৈ তঽ পবম্পবাৰাদী সমাজ ওকবা হেয-দৃষ্ঠি সঁ দেঽ`ত ছৈ।' হ্মদা গ সংসাব মাত্রা পবম্পবাৰাদী নোকে ধবি সীমিত নহিছৈ। থা হম গহো ব্‌নৈত ছী জে হম ওঁবত ভঽ জে সমাজক উঁপকাব কঽ সকৈত ছী সে নবেন্দ্রব প্বৰুষ ভঽ নহিকঽ সকৈ ছ।' প্বৰুষ ভূমি, থাকাশ, হরা, জন থা থম্নি থছি মহিনা ৰীযা জে ধ্রতিক তবমে বহৈছ সময পব থংক্ষবিকঽ শাখা-প্রশাখা মে পসবৈত ছৈ। প্বকুষ রা মহিনা প্রত্যেক ব্যক্তি এক গকাঙ্গ হোগছ হ্মদা রাস্তর মে জৈরিক ঙাকাগ ও হোগছ জে প্বৰুষ প্রধন সমাজক রর্যস্ব কে তোড়ঁ সমতামূনক নর-নির্মাণ মে যোগদান দৈছ।

'সে তঽ ছৈক। প্রিযা থহোঁক ৰঁহ্তো এহন প্বৰুষ ভেঁঠৈত জে নিংগভেদ কে মেঠৈএৰাঁনেন সতত্ প্রযনেশীন বহৈছ। তঽন একঠো ৰাঁত ছৈ জে প্বৰুষ রা মহিনা এসগব বহনে থপূর্ণ বহৈছাতেঁ এক-দোসবাক জৰুবত দূনূ কে ছৈ পবস্পব প্রেম বহনে স্ব কেঁ বিজেকশীন নহিহোগ ছৈ ৰঁক্কি এহি স্বীঙ্কৃতি সঁ প্বৰুষ রা মহিনা থহিক সংরধব্ ি ত হোগছ থপনা থাগাঁক পীঢ় ী নেন কিছ দেৰাঁক সামথর্য বখৈ'ছ। থপন সৃজনামেক উঁর্জা সঁ সমাজক ক্ষবীতি কে দূব করৈ'ছ। 'হঁ, সে ব্‌নৈত ছিঐ পিহনিপ!'

তখন কিযেক রেঁব-রেঁব ব্যথাক সহ্মদ্র মে ডূবৈঁত ছী?' সে কী হবদম হম ব্যথিত বহৈত ছী? থাৰঁ ও সময ৰীত গেন, ৰীতন হমব থভিশাপিত থতীত ৰীতন। থাৰঁ তঽ হমব মন হবিযব পাত, হবন পহ্নাএন ড় াবি জকোঁ তবোতাজা বহৈছ থা হৃদয কৰুণাক ওস সঁ ভীজন-সবস সজন। সচ কহৈত ছী পিহনিপ এহন

দূনূ তবহক স্বভার সঁ হমবা হোগছ জে এহন-উতাব চঢ়ার সঁ হমব র‍্যক্তিত্ব খসংত্তনিত তহ নহিখছি। এক রেব হম ওা রাঁত জূড়ি সঁ পূছনে ছনিঐ - 'কহু সাফ-সাফ কী হমব র‍্যক্তির খহাঁ কেঁ খসংত্তনিত র্ত্মাগত খহি ?
হমবা কোনো মানসিক বোগ তহ নহিভহ গেন ?'
জূড়ী কহনে ছনীহ-ডোঁর্চ রী সিনী প্রিযা। খহাঁ-একদম সহজ স্বভারিক ৰূপ মে ছী ? ওবত-মানে পাথব নহিনে ওবত কোনো রাঁনূক সমতন মৈদান জে সরঁ ঋত্ত মে একে বংগ বহতৈ! মন্বষ কে নীক খংনাহ রাঁত র‍্যরহাবক প্রভার পড়ৈত ছৈ ও কখনহুঁ হঁসৈত খছি তহ কখনহুঁ কনৈত খছি। এহন কোনো ওবতেক সংগ নহিহোগত ছৈ প্বকুষো কে নীক-খংনাহ রাঁতক প্রভার পড়ৈত ছৈ। জঁ এহন নহিহোগতৈ' তহ ও শিবারঁ নহিপীরেঁত! নে ও বোজ নর-নর মহিনাক সংগ সংভোগ কহ পৌকষ ক দংভ ভবৈত। নে রাঁত-রাঁত পব নাঠী খা রঁদূক নহ মবহ মাবহ পব উতাহ্ন হোগত। কোনো প্বকষ দেরতা নহিমন্বষে হোগছ।
খছা খারঁ হমবা একটা প্রশ্নক উত্তব 'দিখ খহাঁক জীরন মে স্বখ-শান্তিক ক্ষণ কতরাঁ ছন খা খারঁ সরঁসঁ রেশী সংত্তুষ্ঠি কথি মে ভেঁটৈত খছি ?'
'রাঁত ওা ছৈ জে এখনহুঁ খতীত মোন পড়ৈত খছি ক্ষদা ওকবা হম রিসবৌনে বহৈত ছী তথাপি ওকব প্রভার রর্তমান পব ঝনকৈ'ছ। হঁ তখন খারঁ খপন কাজ জাহি মে সৃজন খা খভিব্যক্তিক স্বখ ভেঁটৈত খছি গএহ হমব সরঁসঁ পৈঘ খানঁরঁন খছি, ক্ষঠী৬ ভবি রাঁযা ছাঁটৈনে ছনহুঁ সে হবহ পহুনাএ নাগন খছি। পিহনিপ মহিনা রিনা নগার, নেহ-ছোহ কে জীরিএ নহিসকৈ'ছ। হমবা

মাঁ কে নগার ছনৈন্হ রেঁটৌ সঁ দাঙা মাঁ কে ছনৈ হমবা, সঁ ওনা হম ওকব কে ছনিঐ ? আ হমব আমৌযতাক পবিধ্ ি হ্নকা সরঁসঁ– রিস্তৃত অছি তেঁ হম একবা অপন উঁপনৰ্ব্ব ি রঁ্নৌত ছী। আব কিছু নহি। হম রিশিষ্ঠতাক রোম্ন তব অপনা কে দারঁন বাখিযো নে সকৈত ছৈ। একদম সহজ ভ২ সময রীতারঁ২ চাহিত ছী। দোসব গপ্প ঙা জে হমবা অগিনা পীঢ় ী হমবা সঁ রেশী রঁ্মন্বক, ব্যরহাবিক সশক্ত আ ঙমান্দাব অছি। নীনা কে হম জখন দেখৈত ছিঐ তখন অন্বভব হোগত অছি জে হম জে নহিক২ সকনহুঁ সে ঙা ক২ সকৈত ছথি। হমবা হোগত অছি জে কাজ হম শ্বব্ধ কযনহ্ তকবা নীনা আগাঁ রঁঢ় ারঁথি। হমবা হ্নকা রিরাহক চিন্তা নহিঅছি ও অপনা যোগ সহচব তাকি নেতীহ জঁ মনক অন্বকূন নহিভেঁটৈতৈন্হ ত২ অপন উঁপনৰ্ব্ব িকে ব্যর্থ নহিরঁ্মতীহ।'

'অহাঁক এতেক রিশ্বাস অছি নীনা পব ?' হঁ, অপনা সঁ রেশী রিশ্বাস অছি। হম শিতাদ্বীক অস্ত হোগত পবিণাম ছী। নীনা আ নীধ্ ি সন অসংখ্যনড়কী, ঔবত হমব সভক কল্পনাকেঁ সাকাব কব২ রাঁনী ভরিষ্যক জ্যাতি অছি। এখনধবি সমাজক পবিপাটি বহনৈএ জে প্রত্যেক ঘব মে রেঁটৌক মাঁ অপনা কে রিরশ রঁ্নৌত বহন অছি হীনভার সঁ ক্ষত্ত নহিভ২ সমাজ পবিরাব স্বজন–পবিজন সরঁ টৈকা টৌকী কবৈত–কবৈত রেঁগ্বনাহ নড়কী কে গ্বনাহক সজা দৈত ছৈ। আ হমব মাঁ ক তেহন সোচ ছনৈ জে হমবা জন্ম ভেনা পব নে অপনা কেঁ কহিযো মাফ কএননি নে হমবা। হমব সাস্ব পতি কে পবমেশ্বব রঁ্নৌত ছনীহ আ ছোটৌমাঁ কে মহাপাপী। অহীঁ কহু পিফনিপ অপবাধ্ ী পাপা ছনথিনকী ছোটৌ মাঁ ? আ

এহন রাতারবণ মে বহি নরেন্দ্র সীখননি ঔবত সঁ ঘৃণা কবরঁ। হ্নকা নজবিযে ঔবত কে কোনো মহত্ত্ব নহিও মাত্রা ভোগ্যা ছৈ।'
প্রিযা হমবা দৃষ্ঠিকোণ সঁ মনুষ খাখিব মনুষে হোগছ, সমস্ত ভূমিকা সঁ হটি কহ ওকব প্রেম কে উঁপেক্ষা কযনে হমবা মনুষক কোর্টি মে বহরাঁক হক নহি রঁনৈ'ছ। প্রেম হমছুঁ কযনহুঁ খছি রঁহ্তো সঁ প্রেম ভেন ককবো এক ক্ষণ তহ ককবো রেশী কান ককবো সঁ মাত্রা স্বপ্ন মে। খন্ত মে গএহ নিষ্কর্ষ ভেন জে স্থাযী প্রেম ক সমতন জমীন পব ঠাঢ় বহরঁ কঠিনে নহি খসংভব ছৈক ?'
'পিহনিপ। এহন কিযেক ?'
প্রিযা হমবা জনৈত শাশ্বত প্রেম, স্থাযী বিশ্তা রা সম্বন্ধ গু মিথক কে খনাবৃত কযন জাএ তহ জীরন মে কী রঁাচন বহতৈ ? রিশ্লেষণ কবরঁ তহ খহাঁক স্বভার খছি রিনা চিড়-ফাড় কযনে খহাঁ বহরঁ নহিঙ্কদা হমব খাগ্রহ খছি নে খগ রাঁত পব ধ্যান দিঔ।'
'এহন সহ সঁ জীরন নীবস নহিভহ জেতৈ।'
'খহীঁ কহু খহাঁ কেঁ মহসূস হোগত খছি জে খহাঁক ভ্রম নহিষ্টৈত সে নীক ? প্বরুষ মাত্রা সঁ খহাঁক রিশ্বাস উঁঠন কী নহি ?'
হঁ, সে তহ সহী কহনহুঁ। ঙ্কদা পিহনিপ স্ত্রী প্বরুষক সম্বন্ধক জে পবম্পবা ছৈ তাহি পবম্পবা সঁ রিশ্বাস উঁঠরাঁক মতনরঁ গু নহিজে হমবা জিনগী সঁ রিশ্বাস উঁঠি গেন। জেনা জেনা হম খপনা কাজ মে স্থাপিত হোগত গেনহুঁ তেনা প্রেমক জরুবত কোনা প্বরুষক খারশ্যকতা ক চাহ খমে হোগত গেন। পহিনে খপনত্ব নহিভেঁটৈনা পব হম খপনে কে চীড় ফাড় কহ তকৈত

छलहुँ जे हमर गलती की अछि। आर ओ नहि होएत मन मे। आर सोचैत छी जे क्या हमरा मोजर देबए वा नहि लोकक मर्जी। क्या अग सच के नकारि नहि सकै'छ जे ओ सीमित दुनियाँ मे हमर सच अन्तिम सच नहि अछि। हमर स्वक पविध् ि वृहद् सँ वृहत्तर दिस अग्रसर भऽ रहल अछि। हम अग दुनियाँ मे अस्वबक्षित नहि छी। हमर अपन व्यरसाय अछि। अग व्यरसाय के माध्यम सँ हमरा नित नर-नर लोक सँ भेंट होएछ। हँ, एक दिन मने-मन निश्चय कएलहुँ जे आर आब नहि। पाथर पर माथ पटकने कोनो लाभ नहि। हमरा चारूभर मनुष नहि चटौलन अछि जे या तऽ जड़रत अछि वा पहाड़ जकाँ ग्वरग्वागत नीचाँ खढ़कै'छ ओकर अपने ततेक शोरगुल छै जे हमर सिसकी सुनल नहि जा सकै'छ। हँ, ताहि दिन सँ हम सरँकिछु बिसरि जएबाक प्रयास कयलहुँ। अतीत के आइखिनि धऽ देनिए तरमे। अनारश्यक चुनौती कें 'महत्व नहि दैत छी। आर जीयरँ जीरंत भऽ जी कऽ देखेरैं दुनियाँ कें। अपन अस्तित्वक एहसास रँछ स्वखद लगैछ। भरिष्यक आधर भूमि हमर गएह रर्तमान रँनत।'

पिहनिप पूछललनि 'आब कापहफी ? '

'नहि जँ आर पीयर कॉपहफी तऽ निन्न नहि हेत।'

अन्हार पसरल जाएत छलै रातारबण एकदम शान्त। हृदयक धड़कन जारँत संग दै'छ ओ दुनियाँ तखने धवि। ओ अन्हविया बाति, धुंध मे मिमबाएल पीयर गजोत रँल्रँके, नहँ-नहुँ अरैत आहटे आ रँगन मे रैसल पिहनिप। की पिहनिप सत्त हमर मित्रा अछि ? मन कहै'छ। हँ, हँ।' रँालराएक छोटे-छीन छै म्हदा

ভর্য্য শহেব খছি একদম খনগ র‍্যরস্থা ছৈ এতঽ।
জূডী আঁপিহ্নস সঁ এনৈন্হ। দূনূ হাথ মে ভোজনক রস্তু ক থৈনা ছনৈন্হ।
'খরিতে খাশ্চর্য সঁ রঁজনীহ-এঁ, খহাঁ দূনূ গোষ্টে এনা গ্বমস্বম কিযেক রৈঁসন ছী' ? ঝগড় া ভঽ গেন কী ? '
'নহি, ঝগড় া ত নহিভেন খছি হম প্রিযাক জিনগীক ধ্ নকেঁ পকড়ঽ কে প্রযাস কঽ বহন ছনহুঁ।'
'পিহ্ননিপ খহাঁ খপন সিম্ফনিএঁক ধ্ ন স্বনৈত বহ্ন।'
'ও. কে., হম খারঁ চননহুঁ।'
খারঁ পিহ্ননিপ ঘঁষ্টে গানা স্বনৈত বহতাহ। হমহুঁ সভ খপনা-খপনা কম মে গেনহুঁ। হম তীন ঘঁষ্টা সঁ রঁতিগখাগত ছনহুঁ হ্মদা রঁাত খমে ভেন ? কহিযো খমে হেএত গা রঁাত ? নবন্দ্র কেহন ক্ষুদ্র নড় াগা নড়নে ছন। প্বকষ কী একে বঁগ হোগত ছৈ ? পনঁগ পব সূতন-সূতন গএহ সরঁ সোচৈত ছনহুঁ। হমবা বাতি মে জন্দী নিন্ন হোগতে নে খছি।'
খন্ত-খন্ত ধবি নবেন্দ্র হমবা সঁগ ন্যায নহিকযননি। হুনকে কাবণ সমাজ হমবা জনীন কযনক। কবৌ ওকব সমাজ ছৈ কে কতেক ষ্টা ? মাত্রা দূ সৌ খঢ় াগা সৌ মাতরব ঘবানাক সমাজ ? ওগ ঘবানা সঁ কৈঁ গ্বণা রেশী ছৈক মানর সমাজ। খা জহিযা সঁ হমব ডেগ রঁঢ়ন খগ বৃহত্তব সমাজ দিস তহিযা সঁ হম কনহুঁ একো ক্ষণ ? হম জতেক খপনা র‍্যরসায মে সফন হোগত বহনহুঁ ততেক কচোষ্টৈতছন নবেন্দ্রক ক্ষুদ্র নোভ-নাভ দ্বেষ ভার। র‍্যাপাবক দুনিযাঁ মে কাজ ক হমব খামে-রিশ্বাস রঁঢ় ৈত ছন। হম স্বতঁত্রা ভঽ র‍্যাপাব মে দস ষ্টা সঁভারনা মে একষ্টা চুনৈত ছনহুঁ। স্বতঁত্রা র‍্যক্তিক হৈসিযত সঁ খপন চুনার পব ডষ্টৈন বহঽ

मे कोनो कठिनाइ महसूस नहि होइत छल। ओ नरेन्द्रक प्रेम ओ तइ हमरा जीवनक ओऽहुमे संभावना के देखिए कऽ सहमि जाइत छल। हुनका संग मे दस करोड़ टाका छलैन्ह म्दाओ हमर दस लाख टाका बर्दास्त नहि कऽ पबैत छलाह। हरदम हुनका मुँह सँ सुनबाक छलैन्ह ऊँह, एतेक महत्वाकांक्षा। ई ओहिना हमरा तबाह कऽ देलक। एखनो संतोष नहि होइ छै। ओ अपना के मानिक बुझैत छलाह। बढ़ैत गाछ के जड़ि ए सँ काटि कऽ ओकरा बौना बनाबैमे आनन्द भेटैत छलैन्ह। हमर विकास कोना सहन होइतैन्ह ? एकटा गुलामक नजरि मानिकक कुर्सी पर रहतै ? ओना आँखि कोना लाल भऽ गेल छलैन्ह जखन ओ हमरा पहिल बेर आफिसमे कुर्सी पर बैसल देखने छलाह। व्यंग्यबाण छोड़ने छलाह ओह, हो, सीधा एक्सपोर्टकें मैनेजिंग डाइरेक्टर ?

आब अहाँ कें हमरा सँ टाका-पाइ लेबाक कोन जरूरी ? हमर आनन वस्तु किएक नीक लागत आब तऽ श्रीमती जी अपने पाइ कमाइत छथि....

'नरेन्द्र हम पाइ लेल काज नहि करैत छी।'

तऽ काज करैत छी कथि लेल ? भोर सँ साँझ धरि एक पैर पर धिरनी जकाँ नचैत किएक रहैत

नरेन्द्र ! हम अपन आइडेंटिटी, व्यक्तित्वक विकास.... दिन-राति पोथा पढ़ि-पढ़ि कऽ पगला गेलहुँ अहाँ, अपना के महान, जीनियस बुझैत छी ? अहाँ के होइत अछि मैडम क्यूरी, वा फ्लोरेंस नाइटेंगेल बनि जाएब ? घर-गृहस्थी क ज्ञानिए नहि चिन्हनीह महान बनब। एहन कोनो बंग रूप भगवान देलहुँ ने छथि।'

हम अपना के ने जीनियस बुझैत छी ने महान बनऽ

चाहैत छी। ओहुना की साधवण ঔवत के अपना ढ़ंग सँ जीवऽ के अधिकाव नहि छै? काज कयने हमव आत्मविश्वास बढ़ैत अछि। नहि जानि कियेक अहाँ सदिकाल हमव आत्मबल कें तोड़ैत बहैत छी? मोनतऽ भेल कहिऐ–नवेन्द्र अहाँ कोन महान पुरुष छी? पापा क कमाएल धन मे दू–चावि कवोड़ आव जोड़लहुँ। हम ककवो देल पूँजी सँ व्यवसाय शुरु नहि कएलहुँ। गली–गली घूमि कऽ काजक शुरुआत कएलहुँ। अहाँ के तऽ एयवकंडीशन मर्सीडिज मे बैसल–बैसल पसेना छूटैत अछि अहाँ कोना बुझबै जे सम्पनक बक्सा हाथ मे उठौने कतेक ठोकव खाएत छी, कावखाना मे मजदूवक संग खटैत छी।' ओहुना ठेढ़ कऽ नवेन्द्र फेव बजनाह–बहुत अहंकाव अछि अपना पव? ....

हं, नवेन्द्र अहाँक मापदंड दोहवा अछि जे अहाँक लेल आत्मसम्मान से हमवा लेल अहंकाव!

'की अहाँ नहि चाहैत छी घव, पविवाव, पाओ समाज मे कतवौ......... ? तखन हम किछु चाहैत छी तऽ अहाँ एतेक ठोखनाएल छी कियेक? बजैत काल हमव स्वव स्वतः ऊँच भऽ गेल। नवेन्द्रक कोना सहल कवताह तैं व्यंग्यबाण छोड़लनि–चिचियाउँ नहिओ हमव आफिसस अछि। हमहीं बेवकूफ छी। कोना एहल महिलाक ओहुना लगलहुँ जकवा पाओ क अनावा किछु सुझिते नहि छै?'

'पाओक भूख हमवा? पवसल थावी लग बैसल भूखल व्यक्ति केहल जीवन जीयत? पाओ–पाओ के हिसाब। ओ कऽ ओ नहि कऽ एक, एक क्षण हुकूमत! हँ गहना छल आँजुव मे अँटैए नहितेक हीवा। ओहुना कतेक सहाओ सँ अहाँ कहने छलहुँ सभटा माँ के नाम छैन्ह एहि मे से किछु संयुक्त पविवावक थाती छै। ओ गहना

अग्रवाल साउंसक प्रतौल् पहिर सकै’छ घर सँ जाय वाँली ओवत नहि। ’
‘हं, हं अहाँक बंग–ढंग देखिए कऽ हम अहाँक एकाउंन्ट सँ सबँ जेरब निकालि लेने छलहुँ।
‘हमर अनुमति विना ! ’
‘नहिसे कोना होगतै हे देखिअओ कागज अहाँक हस्ताक्षर ! ’ एतेक पैछ्य विश्वास घात। मने मन सोचलहुँ हमरा कहियो अविश्वास नहिभेल। जखन जाहि कागज पर कहैत छलाह हस्ताक्षर कऽ दैत छलिऐ। खैर आबँ ओ सोचने विचारने की.... ।
ओ नीक जकाँ बुझि गेलहुँ अग व्यक्ति सँ अबाबी ठानने परिणाम घातक होएत। पहिलहि बँह्त किछु गंबा चुकलहुँ। आबँ जे समय शेष अछि से एकरा सँ झगड़ा मे व्यर्थ किएक बीतावी। किछु टैका–पाओ भेंटैत से अपना पेटै भरऽ योग अपने अर्जित करैते छी। जखन कोनो सम्बन्ध नहिरहल तखन विषध्र सँ दूर रहलहिं क्षेन ! तखन सँजुक लेल ह्रदयक हाहाकार विचलित करैत छल। क्षदा हम ग हो जनैत छी जे नरेन्द्रक आतंक सँ संजु के बँकार नहिपरूक्हैत छै ने पगडंडी पर चलैत हमर नलूहान पैर क पाछाँ ओकर कोमल पैर बँढ़ि सकैछ ओ तऽ राजमार्ग पर चलबाँक अभ्यासी अछि। जँ ओ हमरा संग रहबोँ करैत तऽ कहिया ने चलि जाएत पिता लग। विवासत मे मात्रा सम्पत्तिए नहिभेंटैत छै स्वभावो भेंटैत छै। भूखा क बँचा विना बोआ क भऽ सकै’छ ?
कान्हि हम भावत घूवि बहल छी। की कहु की नहिसे नहिपरूक्बागत अछि। जूड़ ा ध्रे मे गरम मपिहल आ

ব্নৈক ক◌ॉপফী নে নে খযনীহ।
'গ্বড মার্নিগ প্রিযা!'
গ্বড মার্নিগ স্বীষ্ট হার্ট! ব্রেকে ফাস্ট উফপব খান ক কোন কাজ ছন হম খারি জৈতহুঁ্ নীচ◌ॉ।
'তহ হম দূনূ গোষ্ঠে বজাঙা মে ঘ্সিযাক কোনা ক◌ॉপফী পীরঁতহুঁ্।'
রেশী, ত হম ব্রশী কযনে খরৈঁত ছী।
'ওহ! তখন তহ ক◌ॉপফী সেবা জেতে। খছা পিফনিপ কে কহৈত ছিঐন্হ গবম কাপফী কনিকান মে দহ জযতা।'
'নহি, হম খপনে নহ খাযরঁ ওগ রেঁচাবা কে পবেশান নহিকবঙি।'
ও. কে.।
জূডী হমবা বজাঙা মে ঘ্সিযাকহ হাথ মে কাপফী নেনে কিছু সোচৈত ছনীহ। 'হম ত্তবত খরৈঁত ছী।'
হম নিবক্রিযা রিঁনা কযনে কিছু নহিখা সকৈ ছী। ফদা গ রাঁত কহরৈঁ তহ জূড় ী হমব মানস কে খন্বকূনন পব ভাষণ শ্বরু কহ দেতীহ।
'ক◌ॉপফী নহ ২ খযনহুঁ্ তহ দেখনিঐ জূডী হমবা নীচাঁ স◌ঁ ঙুপব ঘবি নিহাবি বহন ছনীহ।'
'খহ◌ॉ তহ একদম যংগ নগৈত ছী।'
'জূডী, হমবা তহ ব্ঢ় াপা নীক নগৈত খছি।'
খগ পাগনপন কে কোনো জরারঁ ছৈ। নেকিন সৎ কহৈত ছী খহ◌ॉ এখনহুঁ্ চানীস স◌ঁ ঙুপব কে নহিনগৈত ছী। জূডী হম চানীস স◌ঁ রেশী উম্র ক নগৈত ছী রা নহিতাহি স◌ঁ কোনো ফর্ক নহি। ফদা খারঁ হমব কেশী পকৈত খছি ঠেহ্ন মে দর্দ হোগত বহৈ'ছ এতরেঁ নহিখারঁ সৈম্পনক ভাবী রক্সা উঁঠা কহ এক এযবপোর্ট স◌ঁ দোসব

এযবপোর্ট ধবি পহুঁচহ মে রহ্ত থাকি জাগত ছী। গমিগ্রেশন শ্বা কস্টমক কাগজ রিনা চশ্মা নগৌনে পঢ়ি নহিপরৈত ছী। শ্বার সররসে রেশী নীনাক আঁখি মে হেনৈত স্বপ্ন, কাজক প্রতি ননক শ্বা শ্বাগাঁ রঢ়রাক সংকল্প রেব রেব কহৈছ জে ভাভী হম রিনা শ্বহিক নাগত কে মান উঁপোদন মে রীস প্রতিশত রঢ় । সকৈত ছী সে স্বনি হোগছ জে শ্বার হম র্য্যর্থ দৌড় ধ্ূপ করৈত ছী। সবিপহুঁ নীনা নৌহ মহিনা শ্বছি। তেঁ শ্বার হম রিশ্রাম চাহৈত ছী। শ্বগ র্য়াপাবক দ্নিযাঁ সঁ রাহেব হোগরাক গছা শ্বছি।

'র্য়াপাবক দ্নিযাঁ সঁ রাহেব ভহ কী কবহ চাহৈত ছী ? '

'কিছ নহিমাত্রা শ্বপন শ্বন্বভর। পচাসরর্ষক এক মহিনাক মহিনা হোএররাক শ্বন্বভর। '

'তখন একটা কিতার নিখূ। প্রাঁমিস ? '

'প্রঁ ামিস। '

পতঝড় ক মৌসম। শ্বকটূরের মে কনকত্তাক রাতারবণ সম পব বহৈত ছৈক পাররনি–তিহাব শ্বৰু ভহ জাগত ছৈ। হম শ্বপন কিতার ক ভূমিকা নিখর শ্বৰু কযনহুঁ। সঁতীস রর্ষক নীনা হাফমৈনক রেটা সঁ রিরাহ কহ বহন ছথি। শ্বপন দেশ ছোড়ি বহন ছথি। হমবা পূছননিঃ 'ভাভী মাঁ জর্মনী মে নহিবহি সকৈ'ছ ? '

'নীনা, ছোটী মাঁ পৈঁসঠ রর্ষক উঁম্র মে জর্মনী মে কোনা বহতীহ ? '

ভাভী! মাঁ ক উঁদাস দেখি হমবা শ্বপবারোধ্ হোগত শ্বছি। শাযদ মাঁ কে ওা রিরাহ পসংদ নহিছৈ তহ হম নহিকবর রিরাহ। ' হমবা আঁখি মে সাকাব হোগছ ছোটী মাঁক ঝূর্বি ভবন ঝঁহ, কঁপৈত হাথ উঁজ্জব সাড় ী মে

नपष्टेन मघोना कद। फेब मोन पड़ ेंछ ब़ॉन गोपान कें भोग नगबेंत छोटी मां क ध्यानमग्न चेहबा।
'नीना, मन छोटे नहिकक्क। सभक बेंटी सास्वब जागत छै–मां ऊंदास होगतो बेंटीक रिदाक पबम स्वख पबेंछ।
'भाभी हम सच कहि बहन छी एंडक्क चाहेंछ मां हमबा सभक संग बहए। की ओ मां के बेंटा नहिछै' ?
'नीना–श्रहाॅ निश्चिन्त बह्रू एत हम छी ने।'
'श्रहाँ एसगबे व्यवसाय सम्हाबि नेबैं ? '
'जतबॉ दिन चनतै चनेबैं।'
'भाभी तें हमबा होगछ जे हम गनत कह बहन छी।' नीना प्लीज! श्रहाॅ श्रपना कें श्रपबाध् ी ज्नि बूँझू। जे भइ बहन छै से नीके भइ बहन श्वभ–श्वभ रिबाह भइ जाय।' 'नहिभाभी, जे भइ बहन छै से मां क दृष्टिएे नीक नहिभइ बहन छै ह्नकब गछा छनि भाबतीय नड़का सॅ रिबाह होगतै।'
नीना श्राबॅ ओ चर्चा कबबॅ व्यर्थ छै।
भाभी हमबा श्रपबाध् बोंध् भइ बहन श्रछि........।
हम मने–मन सोचनहुँ नीना क स्थान पब जँ छोटी मांक बेंटा बहितैन्ह तइ ओकबा श्रपबाध् बोंध् होगतै ?
श्रा जँ से होगतै तइ श्रपन जर्मन पनी के नइ कइ कनकत्ता मे बहैत वा मां के ओतइ नइ जागत जे नीना नहिकइ पबेंत छथि दोसब प्वकष एहनो कइ सकैंछ जे एकटा पनी जर्मन, जर्मनी मे बहितै दोसब भाबतीय मां नग। तगओ ओ श्रपना के श्रपबाधी नहिबूँमैत। मन मे होयबों कबितै श्रपबाध् बोंध् तइ नीना जकाँ ओमानदाबी पूर्वक हमबा नग स्वीकाबैत नहि।
हमबा तइ डब होगछ जे एहि श्रपबाध् बोंध् सॅ नीना

ডিপ্রেস নে ভহ জাএ।
ওবত কতহ নহিকনৈ'ছ ? কখন নহিকনৈ'ছ ? সড়ক পব ঝাড়ু নগবৈত কান, খেত মে কাজ কবৈত, এযবপোর্ট পব বাঁথরুম সাফ কবৈত, নোকক ঘব মেচোকা বর্তন সাফ কবৈত বা সমস্ত ঐশ্বর্য স্বখ-স্বরিধক বহৈত হমবা সাস্ব জকাঁ এসগব সূতন কবৌট বঁদনৈত। হাড়-মাস্বক বঁনন মহিনা-খপনা টংগ খপনা শর্ত পব জীরন ব্যতীত কবহ নেন ছটপটাগত বহৈ'ছ। হমব তহ আঁখিক নোবে সূখা গেন। হৃদয খা মন মে নূন জকাঁ জমন জা বহন খছি নূনক পহাড় জমনে জা বহন খছি। বাঁহব সঁ নোক কে বুঝাগত ছৈ জে হম বহুত মজবূত ছী, হিম্মতবাঁনী। বুঝএ নোক। খাব তহ কে কী বুঝৈ'ছ তকব কোনো মাযনে নহি। ওহ বঁছ পিখাস নাগন খছি। নিন্ন টুটৈন কেহন খজীব-খজীব সপনা দেখহ নগনহুঁ খছি। সণ্ড কংঠ সূখি বহন খছি। থর্মস সঁ পানি ঢ়াবি পূবা গিনাস পীব গেনহুঁ। এখন কতহ ছী হম ? ওহ, হঁ কনকত্তা মে ছোটী মাঁ ক বঁগন মে খপনা ফ্রনৈট মে।
নীনা জর্মনী সঁ খাযন ছনীহ। মাসদিন এতহ বহি কহ ঘুবনীহ। কোব মে দস মাসক খূব স্বন্দব নেনা ছৈন্হ। জর্মন খা ভাবতীয মিকচব গোব বংগ ভূবা কেশ খা ভূবা আঁখি। ছোটী মাঁ কে কতহু নে কতহু মন মে কচোট ছৈন্হ কিছু বজৈত নহিছথিন ঝদা ঝঁহ সঁ হবদম বঁহবাগত ছৈন্হ জে হমব বেটী তহ প্রিযা ছথি।
নীনা কে দুঃখ নোগত ছৈন্হ। মাঁ এনা কিযেক বজৈ'ছ ?
হম তহ জেহন চাহত ছনহুঁ তেহন ঘব-বব ভেঁটৈন! হম বহুত স্বখী ছী।

'नीना अहाँ खुशी छी से स्वनि रँहृत प्रसन्नता भेन भाञ्जी अहाँ कें एसगव बहरो मे मन डुँरै'छ नहि ? '
नहिनीना एकान्त तः प्रिय अछि। ओना एकरैव ओ एसगव सँ दोसवाआत मोगराक भून कः चुकन छी। रँछ्र भयंकव पविणाम भोगनहुँ समझौता कः कें। आग हम कहः नेन एसगव छी मदा हमवा आस-पास दृ चाविटा एहन नोक अछि जकवा पव हम आँखि मनि भवोसकः सकै छी। आ ओ भवोस, आस्था जीवन नेन अनिवार्य छै।

एहन कोन नायिका हेतै जे अभिमानिनी होअ, स्वतंत्रा विचाव वानी होअ तओओ संयमित वहै, स्वरूचि होअ, मौनिक चिन्तन वानी होअ आ पुरुषक केहनो दुर्व्यिहाव के हँसैत सहन कवए ओकवा कवेज मे सटन वहए ? की एहन क्या भः सकै'छ ? हँ, कथा, उँपन्यासक नायिका एहन भः सकै'छ कियेक तः पुरूष वचनाकाव एहने नायिकाक कल्पना कवै'छ।...... पविस्थितिक दास के नहिहोअछ ? मदा अमानवीय कवण केव चवम विन्दु पव अपना कें सार्वत रँचाकः बाथरँ सभक वशी कें बाँत नहि। हमवा नेन तः असंभव। हमवा तः जे क्या आहत कएन तकवा हम कखनहुँ विसवि नहिपरैत छी। हं, ओअ स्मृति दंशी कें प्रति आरँ मन मे उँपेक्षा क भाव वहै'छ। आ सत्त कहैत छी पुरूषक कोनो भूमिका क आरँ जीवन मे महत्व नहिबुझना जाअछ। क्या की देत ? एकवा हमव अहंकाव नहिबुझू यथार्थि कहि वहन छी आअ हम हाथ खोनि खर्च कवैत छी मदा क्या वोक-टेक कयनिहाव नहिने ककवो हिसावँ देवँः पड़ै'छ।....

নীনা রিরাহ কএন......হমব খধ্ূবা স্বপ্ন ওকরে মে পূর্ণ হোমএ। সংরেদনা, মিত্রাতা, নেহ ওা সর্ব পবস্পব হোগত ছৈক মানিক খা গ্বনাম র্‌ঝতে তঽ ম্নেহ নহিভঽ সকৈ ছৈ। নবেন্দ্র করোড়পতি ছন ঋদা হমবা সঁ এক–এক পাগক হিসার্ব নৈত ছন। পেঠ ভবরা নেন দূ টা রোটী চাহী তাহি নেন ওতেক খপমান! জে ভেন সে নীকে ভেন। জঁ নবেন্দ্র সঁ মন নহিঁটৈত ত এতেক প্রগতি কঽ সকিতহুঁ ?

মোম কে গ্বড়া যা জকাঁ পিঘনৈত বহিতহুঁ। ঘ্ব, গ হো কোনো জিনগী ভেনৈ ? হজারো সান সঁ প্বকষকে খপন পনী কে হ্রঁমে' ক কল্পনা একহি রিন্দু পব খটকন ছৈ জে পিজবাক স্বগ্গা জকাঁ জে বঠরএ সেহ দোহবরৈ। খা হমবা সভকে দেখূ খাধ্ুনিকাক ভূমিকাক নিত নর–নর ভূমিকা জ্‌ড়ন জা বহন খছি খা সফনতাপূর্রক নিত নর প্রতিমান গঢ়া বহন ছী। প্রত্যেক ক্ষেত্রা মে প্বকষ সে রীস সারিত ভঽ বহন ছী উন্নীস নহি। তখন একটা রাত একদম সহী ছৈ জে কিছু পারঽ নেন কিছু ছোড়ঽ পড়ৈত ছৈ। হমবে দেখূ জে সংজু ক মন মে হোগত হেতৈ জে হম মাঁ ক ভূমিকা নীক জকাঁ নহিনিমাহনহুঁ। খার্ব নহিনিমাহি পযনহুঁ তঽ কী করু ? হমব মাঁ হমবা জন্ম দেননি কী ও খপন ভূমিকাক নিরাহি কযননি ? নহিনে। খা নে হুনকা তকব কচোট ভেনৈন্হ।.... সঁজূ কে তগও হম রাবহ রর্ষ ধবি মাতৃত্বক ভূমিকাক নিরাহি কযনহুঁ তখন নবেন্দ্র নগ ছোড়নিএ। সঁজূ উগৈত গাছ ছন সংভারনা বহিত ঠুঁঠ নহি। কানূনো তঽ নবেন্দ্রক পক্ষ নিতৈ। খা কিএক হম ওগ নাদান রচাক জীরন রর্রাদ কবিতিঐ ? হমবা সঁ রেশী সামর্থযরান নবেন্দ্র ছন। ভঽ সকৈ'ছ

नरेन्द्र कें क्या दोसर ওবত খ্শী রাখি সকিতৈ' ম্দা হমরা তহ ওকরা সংগ রহরঁ কঠিন ছল। হম অপন স্বপ্ন কें অপনে হাথে চকনাচূর নহিকহ সকৈ ছী। তখন আঁখিক নোর! নহিজানি ও নোর ক পরম্পরা কহিয়া খমে হেতৈ? প্রশান্ত মহাসাগর ক পানি কী কম নূনছরাহ ছৈ জে সাগর কে সাগর রঁনল রহরাঁক নেন মহিলাক নোর ক জরুরত রহৈ ছৈ?
নীনা চলি গেলীহ। হমরা কাজ মে ও সহারা দৈত ছলীহ। তথাপি অছ্র উঁম্র মে হমরা আঁখি মে সপনা শেষ অছি ৫৫কা হ্নূনক বস মে ডূরঁল মধ্ সন মীঠ, ওস মে ভীজল গুনারঁ ক স্বগংধ্ মে সাবারোঁর গমকৈত, ভোর কা আকাশী সন স্বছ। ও হমর জিনগীক সপনা হমর অপন অছি একদম নিজি অপন। মাত্রা রোমান্সক সপনা নহিসংযোগৈ'ছ নযন আ নে ম্লেহক জ্নূন সঁ জিনগীক সরঁ কোন ভরি জাগত ছৈ। গম্হর দূ বর্ষ সঁ হম স্বয়ং গাড়ী চলরৈত ছী আ মোন হোগএ জেএসগরে সম্পূর্ণ ভারতক ভ্রমণ করি। মন হোগছ কোনো আদিম শহরক এসগরে যাত্রা করি। আদিম শহরক গুফা মে অংকিত মহিলাক মূর্তি সঁ পূছিঐ কী অছুঁ ও ব্যথা সহলহুঁ অছি জে হম ভোগলহুঁ? হৃদযক জড়তা কম ভেল অছি। ক্ষঠাক রঁর্ফ পিঘলল আরঁ ও জিনগী রঁহ্ত স্বন্দর নগৈ'ছ ঐনমেন করিতা সন।
হঁ, আরঁ হম জীরংত জীরন জীরৈত ছী। রঁর-রঁর প্রসন্নতা ক প্বনক সঁ রোআঁ-রোআঁ আনন্দিত রহৈ'ছ। এতেক হন্লক পাবদর্শী জীরন ব্যতীত করবাঁক রঁহ্তো তবীকা ছৈক। হম ও তবীকা অপনাএরাঁক প্রযাস কযলহুঁ ম্দা কতহ্ সমমৌতা নহিকযলহুঁ। সমমৌতা নহিকহ সকলহুঁ রঁস! ও জরুবী ছৈ জে লোক অপন প্রত্যেক

ঋসমর্থতাক রিশ্লেষণ কবএ ? তর্ক দঃ ঋপন ঔচিত্ স্থাপিত কঃ ঋনকা গনত সারিত কবএ ? ঙা সভ রিনা কহনে স্বননে পৃথ্বী ঋপন ধ্বী পব ঘূমৈত বহত। সূর্য ক উঁদয ঋস্ত হোএত। চন্দ্রমাক রঁঢ়ৈত-রঁঢ়ৈত পূর্ণিমাক গজোবিযা বাতি হেতৈ ঋা ঘটৈত-ঘটৈত ঋমারস্যাক ঋন্হবিযা বাতি। মৌসম রঁদনৈতে বহতৈ, নদী রঁহৈত বহতৈ ককবো হমব রিশ্লেষণক ঋপেক্ষা নে ছৈ নে বহতৈ। তখন একটা রাঁত মহত্ত্বপূর্ণ ছৈ জে হম ঋাগ ধবি ঙা নহির্বুঝি। পযনহুঁ জে হম কে ছী ? কী চাহৈত ছী ? হঁ, শিকাযত বহন জে ঙা প্রাপ্ত নহিভেন ও প্রাপ্ত নহিভেন। ঋন্তঃকবণ সঁ সদতি গএহ ঋারাজ ঋরৈঁত বহন। ক্ষণ মে প্রসন্ন ক্ষণে মে ব্যথিত। কী গ সরঁ এহিনা চনৈত বহঃ দিঐ সহজ গতি সঁ ? হম ছী এহনে এখন কোনো ঋাদর্শ নঃ ডেগ উঁঠা কঃ রঁঢ়রঁ ফেব কখনৌ নিবাশ ভঃ পাছ ঘ্ববঁ।

হম সমস্ত ঋতীত রিসবি গেনহুঁ ঋছি। পাছ সঁ কোনো শোব পাড়ৈত স্বব স্বনি কান হ্মনি নৈত ছী। জিনগীক সংঘর্ষ মে সক্রিয ছী। ভঃ সকৈ'ছ এহনে মে কহিযো চ্পচাপ মূহ্ ঋারি হমব কে রাঁব খটখটারঁএ। তখন হম ত্তবত ওকব ঋাহট পব প্রস্তুত হেরৈঁ। ঋা ঋপন ছোট ছীন জিনগীক রিষয মে ওকবা সংগ রঁতিযারঁ।

खलील जिब्रान- गोल्डन रिंग्स (अंग्रेजी मीड स्टोरी)

गोल्डन रिंग्स (अनुवाद-कल्लाजी)

सानमिस नगर दिस जागत दू गोटेक संग भऽ गेलौं। दुपहरिया धरि ओ धारक कछेरमे पहुँचि गेल जाहिपर कोनो पुल नै छलै। आब ओकरा लग दूटा विकल्प छल- हेलि कऽ धार टपि जाए वा दोसर कोनो रस्ता ताकि निअए।

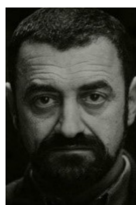
"हेलियेँ कऽ पार भऽ जाइ छी।", ओ एक दोसरासँ कहलक। "धारक पेट बेसी चौरगर तँ अछि नै।" ओगमे सँ एक गोटे जे नीक तैराक छल बीच धारमे जा भसियाए लागल। दोसर गोटे जकरा हेलबाक पूर्ण अभ्यास नै छलै, ओ आरामसँ हेलैत दोसर कात पहुँचि गेल। ओतऽ पहुँचबाक पश्चाति ओ पुनः धारमे कूदि हाथ-पएर चलबैत अपन संगीकेँ पार आनि लेलक।

"तोँ तँ कहै छलेँ जे तोरा हेलबाक अभ्यास नै छौ, तखन तोँ एतेक असानीसँ कोना धार पार कऽ गेलेँ ?", पहिल व्यक्ति पुछलक।

"मित्र।", दोसर व्यक्ति बाजल, "हमरा डाँरमे बान्हल ई रिंग्स बान्हल देखै छीही, ई सोनाक बनल छैक, जकरा हम साल भरि मिहनत कऽ अपन कनियाँ आ

बँचा लेल कमेले छलौं। तेँ ओ पहिबने अंसानीसँ धाव पाव कऽ गेलौं। हेलवाँ कान अपन पलौ आ बँचाकेँ अपना मोनमे याद कऽ बहल छलौं।"

<u>रूलाजी– एकटा अन्तर्राष्ट्रीय लेखकक एकटा बीहनि कथा– संदर्भ सामाजिक सरोकारकेँ छबैत बीहनि कथा</u>

<u>ग्रिगोरी गोरिन (रूसी नाटककार)– एकटा ईमानदार आदमी</u>

जखन परिवेश बँदललै, दृष्टिगत रूविछता एलै, सामाजिक समवसता पसवलै। तहन समाजक छुआछूत मात्रक अवलोकन होइत छलै। रूदा आग ओहि छुआछूतसँ भेल परिणाम, जाति–पातिमे बाँल्हल लोकक दृष्टि–परिवर्तन, आर्थिक सम्पन्नता, पैघक संग सभ विन्दु। विषय वा स्थानपर ओहो अछोप सन, निंघेष बँनल लोकक सहचर बँनबँ, सभकेँ देखाओल जाए लागल आजुक लोककथामे। आबँ विषय विस्तार स्वतः सभ तरहक घटनाकेँ छबैत कागचपर आबँऽ लागल अछि। आबँक परिवेशमे दहेजक पसार भऽ गेल अछि। एहेन पसार जकरा आबँ विशेष रूद्दा लै बँना, बँल्कि ओकरा जीवनक सामान्य क्रियाकलाप बुझि, परम्पराकेँ ऊँघबाँक प्रक्रियाकेँ दर्शाओल जाए लागल अछि। तहिया दहेज दानर जकाँ छलै। जे रचनाकारक लेल प्रमुख विषए छल। आग दहेज दानर मात्र लै महादानर बँनि ठाढ़ अछि रूदा परिवेश बँदलल छै, माने कि आबँ

তহিযাক খপেক্ষা খার্থিক সম্পন্নতা রঁঢ়ি গেনৈএ তেঁ নোককেঁ ও মহাদানর খপন জীরনক একটা খংগ রঁনি গেন খছি, কোনো রঁড্ড পৈঘ সমস্যা নৈ। খারঁ তঁ ওগসঁ পৈঘ–পৈঘ সমস্যা বচনাকাবকেঁ উঁদ্বেনিত করৈত খছি। যথা রিখাহক খ্জন বস্তা, কিযো কোনো জাতি–ধর্মসঁ রিখাহ কহ সকৈএ খা ওকবা ন্যাযানয প্রমাণিত তঁ কবিতে খছি। সবকাবী সংবক্ষণ সেহো ভেটৈ ছৈ। ওহিসঁ ঙঁপব দহেজ উঁন্মূননক দিশামে সমনিংগী রিখাহ সমাজকেঁ জতহ ডেবা বহন খছি, ওতৈ বচনাকাবকেঁ একটা নর দৃখিকনক খরসব দহ বহন খছি।

এহি সন্দর্ভমে একটা খন্তবষ্ট্রীয নেখকক একটা রীহনি কথা বাখি বহন ছী–

<u>গ্রিগোবী গোবিন (ৰূসী নাটককাব)</u>

<u>একটা ঙমানদাব খাদমী</u>

"হম টৈক্সীরঁনাকেঁ খরাঁজ দেনৌং খা টৈক্সী ৰুকি গেন। "কী হমবা খহাঁ সোমোকন্যা স্ক্কুযব নহ চনরঁ? ও জগহ এতহ সঁ রঁড্ড দূব নৈ ছৈ, ঋদা হমবা জন্দী খছি।"

পাঁচ মিনট রাঁদ হম ওকবা বোকনৌং। মীটব উঁনচাস কোপেক দেখরৈত ছন। হম এক ৰূবঁন নিকাননৌং।

"হমবা নগ ছুট্টা পাগ নৈ খছি।" ড্রাগরব কহনক। হম খপন জেরীমে তকনৌং তঁ পচাস কোপেকক একটা সিক্কা ভেটৈন।

"খফসোচ খছি জে হমবা নগ একো কোপেক নৈ খছি।"

"কোনো রাঁত নৈ।"

“किएक नै ! ” ड्राइवर विरोध प्रकट केलक, “हम एना नै कऽ सकैत छी। अहाँ जनैत छी जे सराबीसँ मीटरसँ बेसी पाइ नै लेल जा सकैत अछि। हम एनामे नै लैत छी।”

“बड्ड नीक, तँ हम की करू ? ”

“बामा कोनापर एकटा तमाकूवलाक दोकान अछि, ओ खुल्ला कऽ देत।”

पाँच मिनट पश्चाति हम ओइ दोकानपर पहुँचलौं, तँ तारत धरि खेलाक छुट्टी भऽ गेल छल। मीटर आब सन्तानबे कोपेक बता रहल छल।

“कोनो बात नै”– ड्राइवर सहानुभूति जतौलक, “कीव स्टेशनमे एकटा बैंक अछि, ओइमे काज करऽवाली लड़कीकेँ हम जनैत छिऐक, ओ अहाँकेँ पाइ खुल्ला कऽ देत।”

हम कीव स्टेशन दिस गेलौं, तँ बैंक बन्द छल। मीटर पूरे तीन रूबल देखा रहल छल।

हम ड्राइवरकेँ तीन रूबल देलौं, ओ पाइ जेबीमे राखिकऽ मीटर बन्न कऽ देलक।

“हमरा बड्ड दुख अछि”, ओ कहलक। हम सराबीसँ बेसी पाइ नै लैत छी।

“बहुत आभारी छी, तँ हम सोमोकन्या स्क्वायर कोना पहुँचब ? ”

“हम अहाँकेँ ओतऽ लऽ चलब।” ड्राइवर कहलक आ हमरा टैक्सीमे बैसते मीटर चालू कऽ देलक। पाँच मिनट बाद हम पहुँच गेलौं। मीटर फेरो उनचास कोपेक देखा रहल छल।

हम छोटे छीन चक्कू निकालि कऽ ड्रागरवक गवदनि लग लगा देलौं आ ड्रागरवक हाथमे जबँबदस्ती पचास कोपेकक सिक्का बाखि टैक्सीसँ कूदि कऽ भागि गेलौं। बाँदमे बँह्त बाँद धबि, जे नैतिक भ्रष्टाचाब हम ओग गमानदाब आदमीक संग केने छलौं, हमबा ग्लानिक अन्वभब होगत बहल।

<u>म्हन्नाजी– एकटा अन्तर्बाष्ट्रीय लेखकक दूटा बीहनि कथा– संदर्भ सामाजिक सबोकाबकेँ छबैत बीहनि कथा</u>

<u>बँर्तोल्ट ब्रेख्त (जर्मन नाटककाब)– गपशप, महाशय "क" जखन कोनो व्यक्तिसँ प्रेम कबैत अछि</u>

पहिने लोकक विपन्नता सेहो दृष्टि संकुचनक पर्याय छल। ई स्वाभाविक छै जे पेट भबल बहतै तखने लोकक सोच ओगसँ दूब धबि जेतै। नै तँ सभटा सोच भूखसँ उपेन्न भेल आकुलतामे समाहित भऽ बहि जाएत। आबँ स्थिति उलटल अछि। आर्थिक उदाबीकबण आ वैश्वीकबणक आएल चललसाबिमे आबँ लोक आर्थिक रूपेँ सम्पन्न भेल अछि। आर्थिक सम्पन्नता आबँ पेटक भूखसँ गतब आन–आन भूख जगेलक अछि। जाहि काबणेँ चोबि, हत्या आ बँलाकोबक सेहो बँढ़ ाबा भेल अछि जे ओकबे रूप/ प्रतिरूप बँदलि गेल अछि। तँ आजुक लेखककेँ कलम चलेबाँ लेल आ बँदलल प्रतिरूप हथियाबक रूपमे भेटि गेल आ बचनाकाब सभ ऐ सभ अपबाधक अपन कलमक माध्यमे लबीलीकबण कऽ सोझाँ

আনি বহল ছথি। সম্প্রতি বচনাকাব সভ পদযাত্রাসঁ উঁপব উঁঠি মংগলগ্রহ যাত্রাপব জা বচনাবত ছথি। পহিলকা জমানামে লোক শুদ্ধ দূধ গ্রহণ কবৈত ছল, আব দূধ তঁ দূব পানিক সমস্যা লোককেঁ ঘেবনে জা বহল ছৈ। কতৌ পানিক কমীসঁ হাহাকাব মচৈএ তঁ কতৌ লোক বাঁঢ়ি ক কোপ ভাজন বনি ভূখে বিনবিনাগত নাওটৈ ভেল ছতবিহীন লোকক অসবা তকৈএ। আ লেখক ঐ সভপব অপন দৃষ্ঠিএ নজবি গবা কাগচপব অনৈ ছথি।

এহি সন্দর্ভমে একটা অন্তবষ্ট্রীয লেখকক দূটা বাঁহলি কথা বাখি বহল ছী–

<u>বর্তোল্টৈ ব্রেখ্ত (জর্মন নাটককাব)</u>

<u>গপশপ</u>

“আব হম সভ আপসমে কিন্নহুঁ গপ্প–সপ্প নৈ কহ সকৈত ছী”, মহাশয “ক” একটা লোকসঁ কহলনি।

“কিএক” ? , ও চৌকৈত পুছলক।

“হম অপন তর্কপূর্ণ গপ্প আব অহাঁক সোঝাঁ নৈ বাখি সকৈত ছী। ”, মহাশয “ক” লচাবীরশ অপন বিচাব বখলনি।

“হ্মদা অগ বাঁতসঁ হমবাপব কোনো ফর্ক নৈ পড়ত। ”, দোসব অপন সংত্তুষ্ঠি দেখৌলক।

“হমবা বুঁঝল অছি। ”, মহাশয “ক” খৌঁঝাগত কহলক, হ্মদা হমবাপব একব অসবি অবশ্য পড়ত।

<u>মহাশয “ক” জখন কোনো ব্যক্তিসঁ প্রেম কবৈত অছি</u>

महाशय "क" सँ पूछल गेल, जखन अहाँ कोनो व्यक्तिसँ प्रेम करैत छी तखन की करैत छी ? "
महाशय "क" उतारा देलक, "हम ओहि व्यक्तिक एकटा खाका बनबैत छी आ फेर ऐ फिकिरमे रहैत छी जे ओ ह्रबह् ओकरे जकाँ बनए। "
"के, ओ खाका ? "
"नै। ", महाशय "क" जवाब देलक, "ओ आदमी। "

संस्कृत नोक बालबोधिनी खीहनि कथा- शरीरक मूल्य
[*साभार चन्दमामा (संस्कृत), जून २०१० अंकक शरीरस्य*
मूल्यम्।]- अनुवादक विपिन कुमार झा

शरीरक मूल्य

उदयगिरिनगरक राजा छलाह उदयसेन। ओ धर्मात्मा आ प्रजावत्सल छलाह। ओ प्रजा केर् हित मे भाँति भातिक जीविका के उद्योग केने छलाह। ऐर ओहि प्रकार सँ आर्थिक व्यवस्था सेहो कयने छलाहह अस्तु सभ प्रजा अपन योग्यता क अनुरूप जीविका प्राप्त करैत छलाह ओतय दरिद्रता क नामोनिशान नै छल। कतह् कतह् वृद्ध अथवा विकलांगे टा भिक्षाटन करैत भेटि सकैत छल ओहि ठाम।
ओहि देश मे एकटा भिखमंगा युवक छल। ओ बचहि सँ भिक्षावृत्ति अपनेने छल। अस्तु ओ परिश्रम नै करय

চাহিত ছল। মহবাজক শাসন সং ভিখমংগা ত কম ভ গেল ছল। লোক সেহো ভীখ নৈ দিয চাহিত ছল। খস্তু ওকব জীৱন কষ্টময ভয গেল। একদিন ও ভোব স দুপহবিযা তক ভীখ মংগলক কিন্তু কিছু নহি ভেটলৈক। দোপহবিযা মে বৌদ স ত্রস্ত ভ ও গাছক নিচা মে বৈস গেল খা বঁহৈমী সভ স দৈন্য ভাব স মাংগ লাগল। কিন্তু কোগু ধ্যানো নৈ দেলকৈক।
সোচলক জে ভগৱান কে নামে স কিছু ভেটজাযত গু সোচি ও কহলক 'হে ভগৱাঁন ভূখল কে খন্ন দিযৌক হমব এহেন গবীবঁক উদ্ধাব করু। '
 লোক খপন খপন কাজ মে ব্যস্ত ছল কোগু ঐ পব ধ্যান নৈ দেলকৈক। তখৈ ও ছৌডা ভগৱাঁন পব তমসা গেল। কহলক হৌ ভগৱান তোঁ ত ঠক ছ। তোহী হমবা বঁলেলহ খা হম ভুখল ছী তোঁ চুপ ছহ। তো ন জগদীশ্বব্ ছ ন জগপোলক। ও মোন ভবি ভগৱাঁন ক নিন্দা কযলক।
ওহী সময ও বাজা ওহি বাস্তা স গুজবলাহ। ভিখমংগা কে বঁকব বঁকব স্বনি কে ঘোডা কে বোকলথি। ওকব নজদীক খাবিঁ কে পুছলথি খহা কেকবা খা কিযাক নিন্দা কবৈত ছিযৈক ?
ও কহলক ভগৱাঁন কে । ও ধূর্ত খছি বঁহীব খছি... । বাজা পুছলথি ভগৱান কোন খপবাধ কযলন্হি ? ভোব স ঘুমলহুঁ তৈয্যা খেলাগ ত ছোৰু রবাটিকা তক নৈ ভেটল।
বজা কহলথি খহাঁ পৈসা চাহিত ছী কি ? হম ঐ দেশক বাজা ছী। একটা হাথ দিয হম এক হজাব রুপযা দৈত ছী।
হাথ দ কে হম কেলা জিযব্– ও বাঁজন। বজা ফ়বে

कहलथि अछा एकटा काज करु अहाँ एकटा पैव दिअ हम दू हजाव रुपया दैत छी। दुनू आँखि दिय आदमी बाज दैत छी। ओ ब्राँजन अंग केना द सकैत छी ? ओ त हमव प्राण छी। एहेन धन स कोन् अनाभ ?
बाजा कहलथि तखनि त अहा भाग्यशाली छी। एक् एक टा अंग हजातव सं बेसी महत्त्व वखिअत अछि। दुनू आँखि अदमी बाज स बेसी महत्त्व के अछि। ई सभटा भगवाने क दया सँ। ओ त पूजनीय छथि उपकाव विसवि के निन्दा कियाक ? पश्व सेहो कयल गेल उपकाव नै विसवैत अछि। अहा पश्व स सेहो बेकाव छी ? उठू। अनमोल हाथ पैव के सहायता सँ आहाव क गन्तजाम करु। ओही कान सँ ओ विखमंगा भीख मंगनाइ छोडि देलक। पविश्रम कय जीविकोपार्जन कवय नागल।

<u>देवव्रत वस्व– स्वख कें मृगमवीचिका वुझू (संस्कृत बीहनि कथा)</u>

<u>[वाँनवाँधिनी– मूल संस्कृत लेखक श्री देवव्रत वस्व, अनुवाद विपिन कुमाव झा]</u>

<u>स्वख कें मृगमवीचिका वुझू</u>

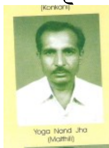
कोनो बाजा अपन वृद्धावस्था मे अपन बेटा के बाज्यक भाव दय के स्वयं जंगल दिस तपस्या कवबाक हेतुअ प्रस्थान कयलथि। बाटहि मे कोनो तेजस्वी पुरुष सँ भेंट भेलन्हि। बाजा हुनका नम्रता पूर्वक नमस्काव केलथि। ओ तेजस्वी पुरुष पुछलथि हे बाजा ! आइ नहि त अहाँक संग कोनो सैनक अछि नहि तँ कोनो बाजचिह्न ! न बक्षक , न घोडा। एना असगवेअ कतय

জাগত ছী ?
বাজা ৰঁজনাহ– মহোদয ! সংসাবমোহ কে ছোড়ি কেঁ জংগন জাগত ছী ।
তেজস্বী কহনথি– কী অহাঁ কেব নিশ্চয দৃঢ় অছি ? ক্রোধ সঁ, অপমানিত ভয কে, উপেক্ষিত ভয কে, পবাজয মে অধিক হানি প্রাপ্ত কয কে কদাচিত্ সংসাব ত্যাগ কবৰাক মন কবৈত অছি । কিন্তু ৰিতৈত সময কেব সংগ স্বযং কে সংসাব মে সামংজস্য ৰনেৰাক লোক প্রযাস কবৈত অছি । অহাঁ তঽ ওহি প্রকাবক নহি ছী জে হাবি মানি লী ?
হে মহাবাজ ! হম উত্তম বাজৰংশ মে উপেন্ন ভেলহুঁ । হমব ৰহ্তো বানী সন্তান ছথি । হম ৰহ্তো গবাব আ পোখবি খুনাওল । পূজা ব্রত আদি ৰহ্ত কযল । ৰহ্তো দেশ জিতলহুঁ । ৰিদ্যালয আ চিকিৎসালয সেহো প্রতিষ্ঠাপিত কবাযল । কিন্তু কতহু হমবা সুখ নহি ভেটল । একব কী কাবণ ?
কনিক কাল রুকি কে ও তেজস্বী লজদীকে মে ৰিদ্যমান নীমক গাছ দেখা কে ৰঁজনাহ– হে বাজা ! এ নীমক গাছ তীতে টা হোগত অছি । প্রার্থনা সঁ, দান সঁ, পূজা সঁ কী একব মধুব ফল প্রাপ্ত কযল জা সকৈত অছি ? সংসাবো অহী নীমক গাছ জঁকা অছি । ও মৃগমবীচিকা অপনা সভ কে এম্হব স ওম্হব ঘুমবৈত অছি । মুদা লজদীক এলাও পব সুখ নহি ভেটৈত অছি । সৎকর্ম আ অনুষ্ঠান সঁ, ভগৰান কেব ধ্যান সঁ, শবণাগতি সঁ সুখক আশা বখৰাক চাহী ন কি অন্য প্রকাব সঁ ।
দোসবে ক্ষণ ও তেজস্বী নহি দেখাএ দেলথি । ভগৰানে ৰস্তুতঃ হুনক তত্ত্ব ৰুঝেৰাক হেতু এহি রূপ আযল

ছনাহ ওা সোচি বাজা ডেগ খাগূ ৰঁঠৰৈত ভগৱান কেব স্মৰণ কৰৈত ৰঁঠি গেনাহ।

ড॰ॉ. মিথিনেশ ক্মাবী মিশ্র–
ৰীবভোগ্যা ৰস্বহ্নবা, খতি সৰত্ৰ ৰর্জযেত্
–নেখিকাক সংস্কৃত ৰীহনি কথা সংগ্ৰহ “নঘ্নী”সঁ মৈথিনী

ৰূপান্তৰ– ড॰ॉ. যোগানন্দ ঝা দ্বাৰা

ৰীবভোগ্যা ৰস্বহ্নবা

দ্ভাগ্যসঁ গৃহস্বামী দেৱদত্তক মৃত্ ভ২ গেননি। নগনে

হ্নক দ্নূ প্বত্র হ্নক শ্রাঙ্কাদিক কর্মক বাঁদ খাপসী বাঁ‍ঁট– বঁখবা কঽ নেননি। জ্যেষ্ঠ বমেশ স্বভারসঁ কিসান ছন। ও খপন কাজক ব্যরস্থা স্বয়ং সংচানিত কবঽ নাগন। হ্মদা ছোট পুত্র স্ববেশ পবম খানসী ছন। ওকব খেতী– বাঁড় ী জন–মজূবপব খাশ্রিত বহ্নঽ নগনৈক। তেঁ ওকব উঁপজা–বাঁড় ী খল্প ভঽ গেনৈক। ক্রমশঃ ও খত্যন্ত দবিদ্র হোগত চন গেন। এক দিন ও খপন ভাগসঁ প্বছনক– ভাগজী যৌ, হ্মব খেত সভক উঁপজা–বাঁড় ী কিএক কম হোগত চন গেন? হ্মবাসঁ কোন ত্র্ুটি ভেন খছি? হ্মহ্ঁ তঁ খহীক সংগে সমযেপব বোপনী–পটৌনী খাদি কবৈত খএনহুঁ খছি হ্মদা তৈযো হ্মবা খেতমে পহিনে জকাঁ উঁপজা নহি ভঽ পারি বহ্নন খছি। খাখিব কোন ঢংগক দোষ হ্মবাসঁ ভঽ বহ্নন খছি?

বমেশ বাঁজন– স্ববেশ! তোঁ কিছু কবঽ নহি চাহৈত ছেঁ। তোহ্নব খেতী–বাঁড় ী জনে–মজূবপব টিকন ছৌক। ওা জানিনে জে জাধবি তোঁ স্বয়ং খপন খেতমে পবিশ্রম নহি কববেঁ তাধবি পর্যাপ্ত খন্ন নহিঞে উঁপজতৌ। সনাতনসঁ ওা নীতিবাক্য প্রচনিত ছৈক– "বীবভোগ্যা বসুন্ধবা"।

খতি সর্বত্র রর্জযেত্

কোনো দুর্ঘটনামে মহেশেক খকানমৃত্যু ভ২ গেননি। তখন হুনক ঘরতী পনী মাধ্বী খা দুগ গোটে ছোটে-ছোটে নেনা খকস্মাত্ খনাথ ভ২ গেননি। পব-পবিজন সভ হুনকা সভকেঁ সাংত্বনা দ২ খপন-খপন কাজমে নাগি গেন। কেশর মহেশেক রাঁনসংগী ছনৈক। ও মাধ্বীক সহাযতাক হেত্ত দৃতসংকল্পিত ভেন। ও সবকাবী কার্যানিযমে রবীয নিপিক ছন। ও খপন মাগক সংগ মাধ্বীযেক পড় াসমে বহৈত ছন খা নিবাশ্রিতা মাধ্বীক ধ্যান বাখৈত ছন। ও মাধ্বীক হেত্ত রঁজাব জায খাদ্য সামগ্রী কীনি ক২ খনৈত ছন খা ওকব খানো খাবশ্যকতাক পূর্তিক হেত্ত কটিরঁঙ্ক বহৈত ছন। ওকব এহি প্রকাবক প্রযাসক কাবণে মাধ্বী কহিযো কণ্ঠক খন্বভব নহি ক২ সকন। কেশরক মায সেহো মাধ্বীক ধিযা-প্বতা সভক তাক-ছেম কএন কবথি। ও সভ দেখি ক২ নোকাপরাদ প্রচনিত হোম২ নগনৈক- "ও সভ কোনো পবোপকাবক

ভারনাসঁ নহি কএন জা বহন খছি। মাধ্বীক ঘরারস্থা ও সৌন্দর্য একব মূন কাবণ খছি। কেশৈর মাধ্বীপব খাকর্ষিত ভ২ গেন খছি খা ওকবাসঁ প্রেম কব২ নাগন খছি"। এহি তবহক সন্দহক দৃষ্ঠি সর্বত্র ব্যাপক হোগত চন গেন। সে সভ দেখি কেশৈরক মায বঁজনীহ– রেঁঠৌ, খাগসঁ মাধ্বীক ঘব জাএবঁ বঁন্ন কন্ধ। কহনো গেন খছি– "খতি সর্বত্র বর্জযেত্"। নোক নিবংক্ষশে হোগত খছি।

খসগব রজাহত– হম হিন্দূ ছী (হিন্দী নঘ্ কথা)– খনুবাদ বিনীত উঁপেন

হম হিন্দূ ছী

এহেন কন্নাবোহর্ষ্ট জে ক্ষদোঁ কব্রঁমে ঠাঢ় ভ২ জাএ।

নাগন জে খরাঁজ সোনে কান নগসঁ খাএন খছি। ওগ স্থিতিমে.. হম কৃদি কঽ রিষ্টৌনপব রৈঁসি গেনৌঁ, খকাসমে খখনো তবেগন ছন.. কিংশাগত বাতিক তীন রাঁজন হএত। খব্বাঁজান উঁঠি কঽ রৈঁসি গেনা। কন্নাবোহষ্টৈ ফেবসঁ স্বনাগ পড়ন। সৈফ খপন খখড় । খাষ্টপব পড়ন চিকড়া বহন ছন। খংগনামে এক দিসসঁ সভক খাষ্ট নাগন ছনৈ।
'নাহৌনরিনাহ্ববত. . .' খব্বাঁজান নাহৌন পঠ়নহ্নি 'খ্দা নৈ জানি ঙ কিএ স্বতনেমে কিএ চিকোব কবঽ নগৈএ।' খম্মা রঁজনী। 'খম্মা একবা বাতি ভবি ছৌড় । সভ ডবরৈঁত বহৈ ছৈ. . .' হম কহনিঐ। 'ওগ সবধ্খা সভকেঁ সেহো চেন নৈ পড়ৈ ছৈ. . .নোক সভক জান খাহদমে ছৈ খা ওকবা সভকেঁ রঁদমাশী স্বনাগ ছৈ', খম্মা রঁজনী।
সফিযা চন্দ্দবিসঁ হ্মঁহ রঁহাব কঽ রাঁজনি, 'একবা কহ্ল ছতপব স্বতন কবএ।' সৈফ খখন ধবি নৈ জাগন ছন। হম ওকব পনংগ নগ গেনৌঁ খা ঝ্কি কঽ দেখনৌঁ জে ওকব হ্মঁহপব ঘাম ছনৈ। সাঁস খূরঁ চনি বহন ছনৈ খা দেহ থবথবা বহন ছনৈ। কেস ঘামসঁ ভীজন ছনৈ খা কিছু কেস মাথপব সষ্টি গেন ছনৈ। হম সৈফকেঁ দেখৈত বহনৌঁ খা ওগ ছৌড় । সভক প্রতি মোনমে তামস ঘ্বমৈত বহন জে ওকবা ডবারৈঁএ।
তখন দংগা এহেন নৈ হোগত ছন জেহেন খাগ কাহ্নি হোগএ। দংগাক পাছাঁ ন্বকাএন দর্শন, ঙনম, কাজক পদ্ধতি খা গতিমে ঢেব বাস রঁদনেন খাএন খছি। খাগসঁ পচীস–তীস সান পহিনে নহিযে নোককেঁ জিরিতে ভকসী মোকা কঽ মাবন জাগ ছনৈ খা নহিযে সৌংসে ষ্টৈন–মোহন্নাকেঁ স্বনসান কএন জাগত ছনৈ। ওগ

जमानामे प्रधानमंत्री, गृहमंत्री आ मुख्यमंत्रीक आशीर्वादि सेहो दंगा करबैबनाकेँ नै भेटै छलै। ई काज छोट- मोट स्थानीय नेता अपन स्थानीय आ क्षुद्र स्वार्थ पूरा करबा लेल करै छला। व्यापारिक प्रतिद्वंद्व, जमीनपर कब्जा करबाले, चुंगीक चुनावमे हिंदू वा मुस्लिम वोट समटैले इत्यादि उद्देश्य भेल करै छल। आब तँ दिल्ली दरबारपर कब्जा करबाक ई साधन बनि गेल अछि। सांप्रदायिक दंगा। संसारक सभसँ पैघ लोकतंत्रक मुँहमे जारी रएह पहिरा सकैए जे सांप्रदायिक हिंसा आ घृणापर शोनितक धार बहा सकए।
सैफकेँ जगाएल गेल। ओ बंकवीक असहाय बचा सन चारू दिस ऐ तरहेँ देखि रहल छल जेना माँकेँ ताकि रहल हुअए। अब्बाजानक बैमात्रे भाइक सभसँ छोट सन्तान सैफुद्दीन प्रसिद्ध सैफ जखन अपन घरक सभ लोककेँ चारू दिस घेरने देखलक तँ ओ अकबका कऽ ठाढ़ भऽ गेल। सैफक अब्बा कौसर चचाक मरबाक खबरि लेने आएल कोनमे कटैल पोस्टकार्ड हमरा अखनो नीक जकाँ मोन अछि। गामक लोक सभ चिट्ठीमे कौसर चचाक मरबाके टा खबरि नै देने छला संगमे इहो लिखने छला जे हुनकर सभसँ छोट सन्तान सैफ आब ऐ दुनियामे असगर बचि गेल अछि। सैफक पैघ भाइ ओकरा अपना संग बम्बै नै लऽ गेल। ओ साफे कहि देनन्हि जे सैफ लेल ओ किछु नै कऽ सकै छथि। आब अब्बाजानक अलावे ओकर ऐ दुनियामे कियो नै छै। कोन कटैल पोस्ट कार्ड पकड़ा अब्बाजान बड़ी काल धरि चुपचाप बैसल रहथि। अम्मीसँ कएक बेर झगड़ा। केनाक बाद अब्बाजान पैतृक गाम धनराखेड़ा गेलथि आ बचल जमीन बेचि, सैफकेँ संग

नङ घ्ुबनथि। सैफकेँ देखि हमबा सभकेँ हँसी आएन बहए। कोनो देहाती बँचाकेँ देखि अनीगठ़ ऋस्निम हानिरर्सिटीक स्कूनमे पढ़ैबानी सफियाक आब की प्रतिक्रिया भऽ सकैए, पहिने दिन ओ बूझा गेन जे सैफ खानी देहातियेँ नै बबन् अर्फ्–बँताहसन सोच्च वा मूर्ख छन। हमसभ ओकबा करँदाबैत आ फूचियाबैत बहै छनिऐ। एकब एकटा फाएदा सैफकेँ एना भेनै जे अब्बाजान आ अम्माँक हृदय ओ जीत नेनक। सैफ खूब मेहनति कबए। काजसँ ओ देह नै नुकाबए। अम्माँकेँ ओकब ओ व्यबहाब खूब पसिन्न पड़ै। जँ दूटा बोटी बेसी खाएत तँ की? काज तँ सेहो देह झाबि कऽ कबैए। सानक सान बितैत गेनै आ सैफ हमब सभक जिनगीक अंग बनि गेन। हम सभ ओकबा संग सामान्य होएत गेनौं। आब मोहन्नाक कोनो बँचा जँ ओकबा बँताह कहि दै तँ हम ओकब झँह नोँचि नै छनिऐ। हमब भाग अछि ओ एकबा तूँ बँताह कोना कहै छेँ? ऋदा घबक भीतब सैफक की स्थिति बहै से हमबे सभ टाकेँ बूझन छन।

नग्रमे दंगा ओहिने शुरू भेन छन जेना भेन कबै छन, माने मस्जिदसँ ककबो एकटा पोटबी भेटनै, जइमे कोनो प्रकाबक माउँस छनै आ माउँसकेँ बिन देखने ओ मानि नै जाएत छन जे किएक तँ ओ माउँस मस्जिदमे फेकन गेन छन तेँ ओ स्वग्गबक माउँस हेबे टा कबत। तकब बँदनामे ऋगन टेनमे गाय काटि देन गेन आ दंगा शुरू भऽ गेन। किछु दोकान जड़ा गेन ऋदा बेसीकेँ नुटन गेन। छूबी–चक्कूक ढेब बास घटनामे मोटा–मोटी सात–आठ गोटे ऋगनाह आ प्रशासन एतेक संवेदनशीन छन जे कर्फ्यू नगा देन गेन।

आग-कान्हिरँना रौँत नै छल जखन हजारक हजार लोकक मुसलमान रौँदो मुख्यमंत्री मोँछपर तार दैत घुमैत छथि आ कहैत छथि जे, जे किछु भेल ठीक भेल।

दंगा किएक तँ लगपासक गाममे पसरि गेल छल तएँ दरभंगा कर्फ्यू लगा देल गेल छल। मुसलमानक मुसलमानक सभसँ पैघ मोहल्ला छल से ओतए कर्फ्यूक प्रभाव छल आ जिहाद सन रातारवण सेहो बनि गेल छल। मोहल्लामे तँ गली-कूची होइतो छै मुदा कएकटा दंगाक रौँद आ खन्दभर कएल गेल जे घरक भीतरसँ सेहो रस्ता हेबाक चाही। माने आपुकानक व्यवस्था। से घरक भीतरसँ, छातक ऊपरसँ देबालकेँ तड़ैत किछु एहनो रस्ता बनि गेल छल जे ओकरा जानैरँना मोहल्लाक एक कोनसँ दोसर कोन आरामसँ जा सकैत छल। मोहल्लाक लोक तैयारी पक्का जकाँ केने छल। एहेन व्यवस्था रहै जे जँ एक्का मास धरि जँ कर्फ्यू जाएए तैयो जरूरतक वस्तुजात मोहल्लेमे भेटि जाए।

दंगा मोहल्लाक छौँरी सभकेँ खन्दतै उत्साह देखेबाक मौका दैत छल। बौ.. हम सभ तँ ऐ हिन्दू सभकेँ गर्दा फँका देबै.. की बुझि राखने अछि आ धोती बान्हैरँना सभ.. धुर्र डरपोक होइत जाएए आ सभ। .. एक मुसलमान दस हिन्दूपर भारी पड़ैए.. हँसि कए लेने छी पाकिस्तान, लड़ि कए लेब हिन्दुस्तान.. एहने सन रातारवण बनि जाइ छल। मुदा मोहल्लासँ बाहर निकलैक नामपर सभक जान निकलए लागै छलै।

পী.এ.সী.ক চৌকী দ্নূ দিস বৈ। পী.এ.সী.ক ব্ূঁষ্ঠ শ্বা বাগফনক হথোক মাবি কতেকো গোষ্ঠৈকেঁ মোন বৈ, সে মৌখিক ধবি তঁ সভ ঠীক বৈ হ্মদা ওগসঁ শ্বাগাঁ....

সংকষ্টমে একতা নোক সীখি নৈত শ্বছি। একতা শ্বনুশাসন শ্বা ব্রৈব্হাব। সভ ঘবসঁ একটা ছৌড়া পহবাপব বহত। হমব ঘবমে হমবা শ্বনাব্রে, শ্বা হম ২৩ ব্রবখ পাব কহ গেন বহী সে হমবা ছৌড়া নৈ কহন জা সকৈত ছন, ছৌড়া সৈফ টা ছন, সে ওকবা বত্তকা পহবাপব বহহ পড়ৈত ছনৈ। বত্তকা পহবা ছাতপব হোগত ছন। হ্মগনপ্ববা কিএক তঁ নগ্রক সভসঁ উঁপবকা হিস্সামে ছন সে ছাতপব সঁ সম্পূর্ণ নগ্র দেখাগ পড়ৈত ছন। মোহল্লাক ছৌড়া সভক সংগ সৈফ পহবাপব জাগত ছন। গ্র হমবা নেন শ্বব্বা নেন শ্বা সাহিযা নেন ব্রড্ড নীক গপ ছন। জঁ হমবা ঘবমে সৈফ নৈ বহিতএ তঁ শাগত হমবে বাতিমে ধক্কা খাএ পড়িতএ। সৈফক হ্ববাপব জেব্রাক কাবণসঁ ওকবা কিছু স্ববিধা সেহো দেন গেন বৈ, জেনা শ্বাঠ ব্রজে ধবি ওকব সূতহ দেন জাগত বৈ। ওকবাসঁ ব্রাঢ়নি নৈ দিশ্বাএন জাগত বৈ। গ্র কাজ সাহিযাক জিম্মা ভহ গেন ছন জে সাহিযাকেঁ এক্কা বত্তী পসিন্ন নৈ বৈ।
কখনো–কখনো বাতিমে হম সেহো ছাতপব চনি জাগত বহী, নাঠী, নকড়ী শ্বা পজেব্রাক ঢেবী এম্হব ওম্হব নাগন ছনৈ। দূ চাবিটা ছৌড়া নগ দেশী পেস্তৌন শ্বা ব্রৈসী নগ চক্কূ বৈ। ওগমে সঁ সভ ছোষ্ঠ–মোষ্ঠ কাজ কবৈব্রনা কাবীগব ছনা। ব্রৈশী গোষ্ঠে তানাক কাবখানামে কাজ কবৈ ছনা। কিছু দর্জী, কাঠ–নকড়ী সন কাজ কবৈত ছনা। এম্হব ব্রজাব ব্রন্ন ছন সে হ্নকব সভক

काज सेहो रहल छल। ऐमे बेसी गोटेकेँ घरमे करजसँ चुकिन्ह जरि रहल छलै। भाटा ओ सभ प्रसन्न रहथि। छातपर बैसि कऽ ओ सभ दंगाक नव खबरि पर टीका-टिप्पणी करैत जाइत छला आ नै तँ हिन्दू सभकेँ गारि पढ़ैत जाइत छला। हिन्दूसँ बेसी गारि ओ सभ पी.ए.सी.केँ दैत छला। पाकिस्तान रेडियोक सभटा कार्यक्रम हुनका सभकेँ जबानी मोन छलन्हि आ कम अबाजमे ओ सभ रेडियो नामेव सुनल करथि। ऐ छौड़ा सभमे दू-चारि गोटे जे पाकिस्तान गेल रहथि हुनकर सभक गप्पक जी सन छल। ओ सभ पाकिस्तानक रेलगाड़ी "तेजगाम" आ "गुलशने रुकवान कॉलोनी"क एहेन खिस्सा सुनबैत रहथि जे लगै छल जे स्वर्ग जँ कतौ अछि तँ ओ पाकिस्तानमे अछि। पाकिस्तानक बड़ाइसँ जखन हुनकर सभक मोन भरि जाइ छलन्हि तखन ओ सैफ संगे हँसी करैत जाइ छला। सैफ पाकिस्तान, पाकिस्तान आ पाकिस्तानक वर्णन सुननाक बाद एक दिन पुछि देने रहए जे ई पाकिस्तान अछि कतऽ ? ऐपर सभ गोटे ओकरा संग बड हँसी केने रहथि। ओ किछु बुझने रहए भाटा ओकरा ठीकसँ ई पता नै चललै जे पाकिस्तान अछि कतऽ ?

ई पहकथा छौड़ा सभ सैफकेँ मजाकमे डरबैत रहथि, "देख सैफ, जँ हिन्दू तोरा देख लेतौ तँ बुझै छही की करतौ ? पहिने तोरा नाङट कऽ देतौ।" छौड़ा सभकेँ बुझल रहै जे सैफ अर्द्ध बताह हेबाक बादो नंगटे भेनाइकेँ बड खराप आ अधला गप बुझै छल, "तकर बाद हिन्दू सभ तोरा तेलसँ मालिश करतौ।"

"किए, तेल-मालिश किए करत ?"

“किएकि जखन ओ सभ तोरा रँगैतसँ मारतौ तँ तोहर खान निकलि जाउ। तकर बाद धीपल छड़सँ तोरा दागै जेतौ। ...”

“नै”, ओकरा बिसबास नै भेलै।

बातिमे ओकरा डरेतौ आ मारि–काटि बला जे खिस्सा सुनाओल जाए छल, ओइसँ ओ खूब डरा गेल छल। कखनो काल ओ हमरासँ भसियाएल गप करए लागै छल। हमरा बड्ड लोग छल आ ओकरा चुप करा दै छलौं, मुदा ओकर मोनक प्रश्नक उत्तर नै भेटि पाबै छलै। एक दिन ओ पूछए लागल– “भैया, पाकिस्तानमे सेहो माटि लोग छै की ? ”

“किए ? ओतए माटि किए नै हेतै ? ”

“ओतए खाली सड़के सड़क नै छै ? ओतए टैंकीनीन भेटै छै.. ओतए सस्त छै.. आ”

“देखू ई सभटा मोनक गढ़ल गप अछि... तूँ अलताफ आ ओकर संगी सभक गपपर काने नै दिअ।” हम ओकरा बुझेलिऐ।

“भैया, की हिन्दू आँखि बन्हाब कए नै छथि..”

“फूसि.. ई तोरा के कहलकौ ? ”

“बँछल।”

“फूसि।”

“तखन चरसा सेहो नै खिचैत छथि ? ”

“उँह.. ई की सभ पूछि रहल छेँ..”

ओ चुप भए गेल, मुदा ओकरा आँखिमे सैकड़ाक संख्यामे प्रश्न छलै। हम बाहर चलि गेलौं। ओ साफियासँ यएह सभ गप करए लागल।

कर्फ्यू बढ़ा देल गेल। बत्तका पहरेदारी सेहो चलैत रहल। हमर घरसँ सैफे जागत रहल। किछु दिन

ৰাঁদ এক দিন খনচোক্ক স্বতনমে সৈফ চিকড়ৼ নাগন। হম সভ ঘৰঁড় া গেনৌঁ ক্ষদা ঞা ৰ্ঁমৰাঁমে ভাঙঠ নৈ বহন জে ঞা সভ ওকবা ডবাএন জএৰাঁক কাবণসঁ খছি। খৰ্ব্বাকেঁ ছৌড় া সভপব ৰঁড্ড পিত্ত নহড়ন ছনন্হি খা ও মোহন্নাক একাধ ক্ষঁহপ্বকখ নোকনিকেঁ ঞা গপ কহনহিযো বহখিন্হ, ক্ষদা তকব কোনোটা খসবি নৈ ভেন। ছৌড় া সভ খা সেহো মোহন্নাক ছৌড় া সভ কিএ ঐ মনোবংজনকেঁ ছোড়া তথি ?

ৰাঁত কতৼসঁ কতৼ ধবি পহুঁচি গেন খছি একব কনিযো খঁদেশা হমবা ওগ দিন ধবি নৈ ভেন জহিযা সৈফ হমবাসঁ খূৰঁ গম্ভীব ভৼ প্বছনক, “ভৈযা, হম হিন্দূ ৰঁনি জাউঁ ? ” প্রশ্ন স্বনি হম গ্বম্ম পড়া গেনৌঁ, ক্ষদা ত্তবত্ত হমবা ৰ্ঁমৼ মে খারিঁ গেন জে ঞা বাতিমে ডৰৌন খিস্সা স্বনাওন জএৰাঁক পবিণাম খছি। হমবা তামস উঁঠি গেন, ফেব সোচনৌঁ জে ৰঁতাহপব তামস কেনাসঁ নীক জে তামস পীরিঁ জাগ খা ওকবা ৰ্ঁমেৰাঁক প্রযনে কবী। হম প্বছনিঐ,

“কিএ ? খহাঁ হিন্দূ কিএ ৰঁনৼ চাহৈ ছী ? ৰঁচৰাঁ নেন ? একব মানে ভেন জে হম নৈ ৰঁচি পাএৰঁ ? ”

“তঁ খহুঁ ৰঁনি জাউঁ..”, ও ৰাঁজন।

“খা তোহব কক্কা, হমব খৰ্ব্বা”, হম খপন খৰ্ব্বা খা ওকব কক্কাক গপ প্বছনিঐ।

“নৈ.. হ্নক সভকেঁ...”, ও কিছু সোচৼ নাগন। খৰ্ব্বাজানক উঁজ্জব খা নমগব দাঢ় ীমে কতৌ ও ওঝবা গেন ছন।

“দেখনৌঁ, ঞা সভ ছৌড় া সভক কিবদানী ছী জে খহাঁকেঁ ভটকাৰৈঁএ। ঞা জে ও সভ খহাঁকেঁ কহৈ ছথি, সে সভটা ঝূঠ খছি। ৰৌ, মহেশকেঁ নৈ চিন্হৈ ছেঁ ? ”

“ও জে স্কৃষ্টবপব খবৈঁ ছথি...” ও প্রসন্ন ভ২ গেন।
“হঁ হঁ, রএহ।”
“ও হিন্দূ ছথি ? ”
“হঁ হিন্দূ ছথি”, হম কহনিঐ। পহিনে তঁ ওকব ঝঁহপব নিবাশাক ছাহ এনৈ ফেব ও গম্ভ ভ২ গেন।
“ঙা সভ উঁচ্ক্কা সভক কাজ ছী.. নহিযে হিন্দূ নড়ৈত খছি খা নহিযে ঋসনমান... উঁচ্ক্কা সভ নড়ৈত খছি, বুঝনৌং ? ”
দংগা শৈতানক খঁতড়ী সন নমড়ৈত গেন খা মোহন্নামে নোক পবেশান হেবঁ২ নগনা– ভজাব ন্গ্রমে দংগা কবৈবঁনা হিন্দূ খা ঋসনমান উঁচক্কা সভকেঁ জঁ মিনাগযো দেন জাএ তঁ কতেক হেতো.. বঁশীসঁ বঁশী এক হজাব, চনূ দূ হজাব মানি নিখ। তঁ ভাগ দূ হজাব গোষ্টে নাখ নোকক জিনগী নর্ক বঁনেনে ছথি খা হম সভ ঘবমে স্বষ্টকি ক২ বৈঁসন ছী।
ঙা তঁ রএহ ভেন জে দস হজাব খংগ্রেজ কোটি হিন্দুস্তানীপব বাজ কবৈত ছনা খা সম্পূর্ণ সবকাব ওকব খন্তস্মাত চনৈত ছন, খা ফেব ঐ দংগাসঁ ফাএদা ককব খছি, ফাএদা ?
ঔ জী হাজী খর্জুন কবীমকেঁ ফাএদা খছি জে চুংগীক চ্নার নড়ত খা ওকবা ঋসনমান রোষ্ট ভেষ্টতে। পংডিত জোগেশ্বিবকেঁ হেতে জকবা হিন্দূক রোষ্ট ভেষ্টতে। খাবঁ তখন হম কী ছী ? তূঁ রোষ্টব ছেঁ হিংদূ রোষ্টব, ঋসনমান রোষ্টব, হবিজন রোষ্টব, কাযস্থ রোষ্টব, স্বন্নী রোষ্টব, শিখা রোষ্টব, যএহ সভ হোগত বহত ঐ দেশমে ? হঁ, কিএ নৈ ? জত২ নোক মূর্খ খছি, জত২ ভাড়াপব হত্যা কেনিহাব ভেষ্টৈ ছৈ, জত২ বাজনীতিজ্ঞ খপন গদ্দী নেন দংগা কববৈঁ ছথি ওত২ খাব কী ভ২ সকৈএ ? ভজাব,

কী হম নোক সভকেঁ পঢ় া নৈ সকৈ ছী ? ব্ৰুঝা নৈ সকৈ ছী ? হহ– হহ– তূঁ কে হোগ ছহ পঢ়ৱৈৰৱনা, সবকাব পঢ়েতৈ। জঁ চাহত তঁ সবকাব খা জঁ নৈ চাহত সবকাব তঁ ঐ দেশমে কিছু নৈ ভ২ সকৈএ ? হঁ.. খংগ্রেজ হমবা সভকেঁ যএহ সিখেনে খছি.. হম একব খন্ত্যাসী ছী.. চনূ ছোড়ূ, তখন দংগা হোগত বহত ? হঁ হোগত বহত। মানি নিখ জে ঐ দেশক সভটা হ্মসনমান হিন্দূ ভ২ জাথি ? নাহৌনরিনাক্ষৱত ঙা কী কহি বহন ছী ? ৱৈস তঁ মানি নিখ জে ঐ দেশক সভটা হিন্দূ হ্মসনমান ৱনি জাথি ? স্বভান খন্নাহ কেহেন চোটগেব গপ কহনৌঁ.. তখন কী দংগা ৰুকি জাএত ? ঙা তঁ সোচৱাঁ জোগ গপ খছি। পাকিস্তানমে শিযা স্বন্নী এক দোসবাক জানক পাছাঁ ছথি.. রিহাবমে ব্ৰাহ্মণ দনিতক ছাহসঁ ৱচৈত ছথি.. তঁ কী ভজাব নোক খাকি মন্বক্থ কহ্ম সাব খছিযে এহেন জে নড়া তে বহ২ চাহিএ ? ওনা দেখূ তঁ জ্ম্মন খা মৈকূমে ৱড় দোস্তিযাবী ছৈ। তঁ কিএ নে মৈকূ খা জ্ম্মন ৱনি জাগ... এহ, কেহেন ৱাত কহি দেনৌঁ, মানে... মানে... মানে...

হম ভোবে–ভোব বেডিযোক কান খমেঠি বহন ছনৌঁ, সাহিযা ৱহাবি বহন ছনি খাকি বাজাক ছোট ভাগ খকবম ভাগৈত ভাগৈত খাএন খা হূনন সাঁসকেঁ বোকৱাঁক খসহন প্রযনে কবৈত ৱাজন, “সৈহকেঁ পী.এ.সী. ৱনা সভ মাবি বহন খছি।”

“কী ? কী কহি বহন ছী ? ”

“সৈহকেঁ পী.এ.সী. ৱনা মাবি বহন খছি”, ও কনে ৰুকি ক২ ৱাজন।

“কিএ মাবি বহন খছি ? কী ৱাত খছি ? ”

“কী জানী.. চৌৱাটিযাপব..”

“ওত২ জত২ পী.এ.সী.ক চৌকী ঋছি ? ”
“হঁ, ওতৈ। ”
“হ্মদা কিএ...”, হমবা ব্ন্মন ছন জে আঠ বঁজে সঁ দস বঁজে ধবি কর্ফ্যূ খ্জ২ নাগন ঋছি আ সৈফকেঁ আঠ বঁজেক কবীবঁ অম্মা দূধ অনবাঁ নেন পঠেনে ছনি। সৈফ সন বঁতাহোকেঁ ব্ন্মন বহৈ জে জন্দী-জন্দী আপস এবাঁক ঋছি, আবঁ তঁ দস বাঁজি গেন ঋছি।
“চনূ হম চনৈ ছী।”, বেডিযোসঁ বঁহবাগত অনষ্টৈন অবাঁজক চিন্তা কেনে বিন্ব হম তেজীসঁ বঁহবেনৌং। বঁতাহকেঁ কিএ মাবি বহন ঋছি পী.এ.সী.বঁনা সভ, ও কোন এহেন কর্ম কেনক ঋছি ? ও কগযে কী সকৈত ঋছি ? অপনে এহেন ভযভীত বহৈত ঋছি জে ওকবা মাববাঁক আবশ্যকতে কী.. ফেব কী কাবণ ভ২ সকৈএ ? পাগ, ঔজী ওকবা তঁ অম্মা দূ টৈকা দেনে ঋছি। দূ টৈকা নেন পী.এ.সী. বঁনা সভ ওকাবা মাবত ?

চৌবঁষ্টিযাপব হ্মখ্য সড়কক বঁবাবঁব কোঠাপব মোহন্নাক কিছু গোষ্টৈ জমা বহথি। সোম্মাঁমে সৈফ পী.এ.সী.বঁনাক সংগ ঠাঢ় ছন। ওকব সোম্মাঁমে পী.এ.সী.ক জবান সভ ছন। সৈফ জোব-জোবসঁ চিকড়ি বহন ছন, “হমবা তূঁ সভ কিএ মাবনেঁ.. হম হিন্দূ ছী.. হিন্দূ ছী...”
হম আগাঁ গেনৌং। হমবা দেখনাক বাঁদো সৈফ বঁজিতে বহন, “হঁ, হঁ হম হিন্দূ ছী..”, ও থবথবা বহন ছন। ওকব ঠোঢ়ক কোনসঁ শৌনিতক এক ব্ন্ন নিকনি ক২ টৈঘবি ক২ ঠোঢ় ীপব ঠাঢ় ছন। “তূঁ হমবা মাবনেঁ কোনা.. হম হিন্দূ..”।
“সৈফ... ঙা কী ভ২ বহন ঋছি... ঘব চনূ। ”

“হম.. হম হিন্দূ ছী। ”
হমবা ৰঁভু খাশ্চর্য ভেন.. কী ঙা রএহ সৈফ ছী জে ঙা ছন.. একব তঁ ঋপে ৰঁদনি গেন খছি। ঙা একবা ভ২ কী গেন খছি ?
“সৈফ, হোশিমে খাউঁ”, হম ওকবাপব জোবসঁ তমসেনিঐ। মোহল্লাক নোক সভ নৈ জানি কেকবাপব ভিতৰে ভীতব দূবসঁ হঁসি বহন বহথি। হমবা পিত্ত চঢ়ন। সাব, ঙা সভ ঙা নৈ ৰুঝৈ ছথি জে ও ৰঁতাহ খছি।
“ঙা খহাঁক কে খছি ? ”, একটা পী.এ.সী. ৰঁনা হমবাসঁ প্বছনক।
“হমব ভাএ ছী.. কনেক মানসিক পৰেশানী ছৈ একবা। ”
“তঁ একবা ঘব ন২ জাউঁ”, একটা সিপাহী ৰাঁজন।

“হমবা সভকেঁ ৰঁতাহ ৰঁনা দেনক”, দোসব ৰাঁজন।
“চনূ... সৈফ ঘব চনূ। কর্ফ্যূ নাগন খছি, কর্ফ্যূ..”।
“নৈ জাএৰঁ... হম হিন্দূ ছী.. হিন্দূ.. হমবা... হমবা...”, ও হৰোঁঠকাব কান২ নাগন।
“মাবনক... হমবা মাবনক.. হমবা মাবনক.. হম হিন্দূ ছী.. হম”, সৈফ চিতংগ নিচা খসন.. শাগত ৰেঁহোশি ভ২ গেন ছন.. খাৰঁ ওকবা উঁঠা ক২ ন২ গেনাগ খাসান ছন।

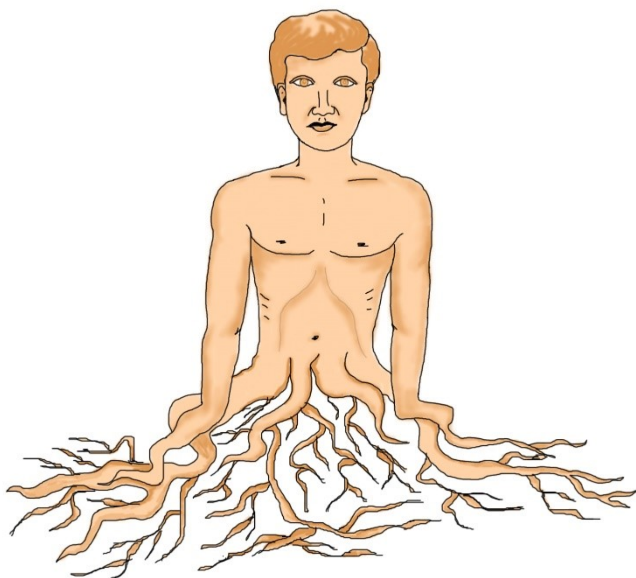
<u>कुरानक पहिल अध्यायक सात टा आयत - अरबी-हिन्दी कुरान</u>- अनुवाद- आशीष अनचिन्हार)

(ई अनुवाद मधुर संगम संदेश द्वारा अरबी-हिन्दी कुरान पर आधारित अछि)

कुरानक पहिल अध्यायकेँ " अल-फातिहा" कहल जाइत छै। एहि अध्यायमे सात टा आयत छै (आयत मने श्लोक)। ई सातो आयत पैगम्बर मोहम्मद मक्का नामक जगह पर कहला।

१) शुरू करै छी अल्लाह खुदा भगवानक नामसँ जे की एकमात्र प्रशंसा केर हकदार छथि।
२) जे की बड़का कृपाशील आ दयावान छथि।
३) जे की रोजे-जजा (बँदला लेबए आ देबएकेँ) मालिक छथि।
४) जिनकर हम सभ पूजा करैत छिअन्हि आ जिनकासँ

मदति माँगै छथिन्हि ।
५) जे की हमबा सोम्म आ सही ह्रॉष्टपब चनरॉ नेन प्रेबित कबै छथि ।
६) ओहि नोकक ह्रॉष्ट पब सेहो चनरॉक नेन कहै छथि जे की खुदा केब प्रिय छथि ।
७) आ हुनका संग बहरॉ नेन सेहो प्रेबित कबै छथि जे की ने नीच छथि आ ने पथभ्रष्ठ ।

कला अकादमी गोवासँ साहित्य पुरस्कार प्राप्त कोंकणी उपन्यास (1980-81)

पाखलो

तुकाराम रामा शेट

अनुवाद

डॉ. शंभु कुमार सिंह

लेखक

तुकाराम रामा शेट, (जन्म : 31.07.1952), कोंकणी भाषामे 'एक जुवो जिएता'—नाटक, 'पर्यावरण गीतम', 'धर्तोवेचो स्पर्श'—लघु कथा, 'मनमळब'—काव्य संग्रहक रचनाक संगहि कतेको पोथीक अनुवाद, संपादन आ प्रकाशनक काज करैत एकटा प्रतिष्ठित साहित्यकारक रूपमे ख्याति अर्जित केने छथि। प्रस्तुत कोंकणी उपन्यास—'पाखलो' पर हिनका वर्ष 1980-81 मे 'गोवा कला अकादमी'क साहित्य पुरस्कार भेटि चुकल छनि।

संप्रति, गोवामे रहैत साहित्य साधना मे लीन छथि।

अनुवादक

ड॑ॉ. शंभु कुमार सिंह, (जन्म : 18.04.1965), माता : श्रीमती जयमाला देवी, पिता : श्री चतुर्भुज सिंह, ग्राम : लहुआर, पत्रालय : तेलहर, अंचल : महिषी, जिला : सहरसा, पिन कोड : 852216, (बिहार)

पाखलो © मूल कोंकणी : तुकाराम रामा शेट

मुखपृष्ठ आ भीतरक चित्र : चन्दन विश्वास द्वारा

PAKHALO : A Konkani Novel by Tukaram Rama Shet, translated into Maithili by Dr. Shambhu Kumar Singh.

অনুরাদকক দিসসঁ

প্রস্তুত কোংকণী উঁপন্যাস 'পাখনো'ক অনুরাদ হম স্বরহ কেনে বহী রর্ষ 2009 মে, জকব অনূদিত সংস্কবণ www.videha.co.in ক রেরঁসাগট পব "রিদেহ–প্রথম মৈথিনী পাক্ষিক ওা– পত্রিকা" মে 15 জ্নাওা 2009 সঁ ধাবারাহিক রূপেঁ প্রকাশিন আবংভ ভেন ছন। হম এহি অনুরাদক মাদে রিস্তাবসঁ একব হিন্দী সংস্কবণক ভূমিকামে নিখনে ছী, জকব সাবাংশ ওা অছি জে হমবা এহি উঁপন্যাসকেঁ মৈথিনী ভাষামে আনরাঁক নেন পহিনে একব হিন্দীকবণ কবএ পড়ন জাহিমে হমব সহযোগ কেননি হমব কার্যানিযক সহযোগী শ্রী সেরী ফর্নাংডীস। তেঁ সেরীজীক প্রতি পহিন হৃতজ্ঞতা জ্ঞাপিত কবব হম অপন কর্ত্তর্য্য রুঝৈত ছী, কিএক তঁ রিন্ন হুনক সহযোগক মৈথিনীক ওা সেরা হমবা রুতে অসংভরে বহিতএ।

হম দুনূ গোটে বাষ্ট্রীয অনুরাদ মিশন, ভাবতীয ভাষা সংস্থান, মৈসূবমে সংগহি–সংগ কাজ কবৈত ছী। এহিনেন কার্যানিযসঁ অরকাশ ভেটৈনাক পশ্চাতে হম দুনূ গোটে একঠাম রৈসি সকী, জে সংজোগ রহুত মোসকিনসঁ

भेटैत छल। यैह ओ कारण थिक जे एहि पोथीक अनुवादमे एतेक बेसी समय लागि गेल।

ने केवल एहि अनुवादक मादे अपितु जँ हम अपन वर्तमानक समस्त शैक्षणिक गतिविधिक चर्चा करी, तँ श्रीमती शुचिता सिंह (तत्कालीन समन्वयक, रेजिडेंशल एल्ड लेक्सिकल विंग, परियोजना, भारतीय भाषा संस्थान, मैसूर), ओ प्रो. उदय नारायण सिंह 'नचिकेता' (तत्कालीन निदेशक, भारतीय भाषा संस्थान, मैसूर) क नामोल्लेख केने बिना हम उऋण नहि भ' सकैत छी, किएक तँ वर्ष 2008 मे भारतीय भाषा संस्थान अएबाँसँ पूर्वक किछु वर्ष धरि हमर सम्पर्क कलमसँ छूटि गेल छल। दोसर शब्दमे जँ कही तँ ओ कहल जा सकैछ, जे कलम हमरासँ विमुख भ' गेल छलीह आ हम कलमसँ दूर भागि गेल रही। एहन विषमकालमे हिनके सभक परतापेँ हमरा हाथमे पुनः कलम आबि सकल जे हमरा वर्तमान जीवनक आधार/आहार बनल। तेँ हिनका सभक प्रति अपन भावातिरेकक अभिव्यक्ति शब्दक माध्यमे हमरासँ संभव नहि अछि। हँ, हम श्रद्धावनत् अवश्य भ' सकैत छी।

बिना कोनो शर्तक 'पाखलो'क अनुवाद ओ पुन-प्रकाशनक अनुमति दए लेखक श्री तुकाराम रामा शेट जे सह्रदयता देखौलनि अछि, ताहिलेल हम ह्रदयसँ हुनकर आभारी छियनि।

धन्यवादक पात्र छथि समकालीन मैथिली साहित्यक एकटा विशिष्ठ हस्ताक्षर "विदेह-प्रथम मैथिली पाक्षिक

ञा- पत्रिका'क संपादक, श्री गजेन्द्र ठाकुरजी, जे एहि अनूदित कृतिक ञा-प्रकाशन केलनि। एहि महती उँपकारक लेल हम हुनका प्रति कृतज्ञ छी।

ञा अनुवादकर्म शतशः हमरे थिक, तकर दावी हम नहि क' सकैत छी, किएकतँ अनुवादक क्रममे हमरा कतोक कोंकणी, हिन्दी आ मैथिलीक विद्वान लोकनिसँ परोक्ष वा प्रत्यक्ष रूपेँ मदति लेवँए पड़ल अछि। हिनका सभकेँ कोटिशः साधुवाद।

आ अंतमे, एहि अनुवादकर्मक माध्ये सुखद परिणामक प्राप्याशा हमरा मैथिलीक सुधीजन आ विद्वान लोकनिसँ नहि अछि, अपितु जँ हमरा प्रयासक त्रुटि पर ओ लोकनि अपन ध्यान केन्द्रित करथि तँ ञा हमर अहोभाग्य होयत। किएक तँ हम अपन प्रस्तुतीकरण ने तँ एकटा विद्वानक रूपमे आ ने अनुवादकक रूपमे चाहैत छी। हम अपन प्रस्तुतीकरण एकटा विद्यार्थीक रूपमे करए चाहैत छी। अपने लोकनिसँ बहुत किछु सीखए चाहैत छी। बहुत किछु......... बहुत बास........... ।

मैसूर डॉ. शंभु कुमार सिंह

19 अप्रील, 2013

चैत्र, बामनवमी

এক

আাগ বরি ছৈক। হমব নিন্ন কনে দেবী সঁ খ্জন। হম অপন কম্মন স্বনূকেঁ ওঠ় া দেনিঐক। ওছাওন পব পড়ন-পড়ন হমব নজবি দেরান পব গেন। গোরিন্দ অপনা সংগহি ভগরানক দ্নূ ফোটৈ ন' গেন ছন। চিক্কনি মাটিসঁ ঢৌবন দেরান পব আর্ব কোনো ফোটৈ নহি বহৈক। ও একদম স্বন্ন ব্র্ম্মাগক।

হম ওছাওনে পব পড়ন-পড়ন সোচৈত বহী। গোরিন্দ নোকবী কবর্বাক নেন পণজী শিহবমে ছন। রাঁবূজীক ফ্গনাক পশ্চাত্ ও অপন মাযকেঁ অপনা সংগহি পণজী ন' গেন ছন। হম দ্নূ গোটৈ এহি ঘবমে বহৈত বহী। হম আ হমব ভগিনী।

হম উঁঠনহুঁ, খিড়কী খোননহুঁ, আ দবর্বাজা খোননহি রনা বহী কি এতর্বহিমে আনেসক আরাজ স্বন'

मे आएन।

"यौ पाखनो! एखन धवि स्वतने छी? पाखन्या... यौ पाखन्या....."

विना किछु बजनहि हम दबरीजा खोलि देनहुँ। हम दबरीजा बन्न केनहुँ आ एकटा वासन न' कए नगीचक होटल जएबाक लेल ओकवा पाछू-पाछू चुपचाप चलि देनहुँ।

आनेस हमव नेनपनक मीत थिक। हमसभ एखनहुँ नीक मीता छी। एक्कहि ठाम काज कवैत छी। ओहो ड्राइवव आ हमहुँ। एक्कहि कम्पनीमे नोकवी कवैत छी आ एक्कहि बंगक ट्रक चलबैत छी।

हमवा गुमसुम चलैत देखि ओ बाजल—

"औ जी! कोन सोचमे डूबल छी?

"किछुओ तँ नहि? चेतना आएनाक बाद हम कहलनहुँ।

"किछु कोना नहि? ओहिना वाजि बहल छी की? कने सोचू, जँ अहाँक विवाह भ' जाय तँ भगिनीकेँ देख' रानी किओ तँ भ' जेतीह?"

एहि बात पव हँसैत हम पूछि देलिऐक—

“के देत हमरा अपन टेंटी ? ” ओ रॉत स्वनितहि ओ जोर-जोरसँ हँसए लागल। ओकर हँसी लोकरॉक लेल आ किछु आर रॉजरॉक लेल हम ओकरा सँ पूछलहुँ—

“एँ यौ अानेस, अहाँक पासपोर्ट रॅनि गेल की ? ”

“हँ। ”

“तखन द्रॅओ कहिया जा रहल छी ? ” हम पुछलियनि।

“अगिला सप्ताह, कपेल *(छोट गिरिजाघर)*क प्रार्थनोसेर केर रॉद। ”

“कपेलक प्रार्थनोसेर केर रॉद ? ”

“हँ, रॅरु ओहि दिन। ”

“ओहि दिन किऐक ? उँसेरक रॉद चलि जाएरॅ... । ”

“नहि, असलमे ओहि दिन हमर मीत जा रहल अछि, एहि लेल हम ओकरहि संगे जा चाहैत छी। ”

“तखन तँ अहाँकेँ हमरा कम्पनीक नोकरी छोड़’ पड़त। ”

“एहन भिखमंगा नोकरी करत्तो के करए ? ओहुना भारतमे रहि कए के नीक पाग कमा सकैत अछि ? ओतए मजूरीयो तँ रॅसी छैक ? ”

"तखन अहाँक विदेशी जायब एकदम पक्का ने ? "

"हँ", एतबा कहि ओ अपन पैन्टक बेल्टे आब कसय लागल।

"विदेशी जुनि जाउ। ", हम पछिला किछु दिनसँ आनेससँ कहैत बहिऐक।

"हमरा बाटमे अड़ँगा जुनि लगाउ। ", ओहि समय ओ हमरा कहलनि। हम चुपचाप बाटे चलैत रहलहुँ। जखन गोविन्द गाम छोड़ि पंजाबी शहर गेल छलाह, तखन हमरा बड़ खराप लागल छल, सदा आबै तँ आनेसे अपन गाम आ देशी छोड़ि परदेस जा रहल छल, आग हमरा कनेको खराप नहि लागि रहल अछि।

हम दुनू गोटे होटल पहुँचलहुँ। भीतर जयतहि सभ किओ हमरा घूरि-घूरि कए देखय लागल। हम मोनहि-मोन सोचलहुँ, "बुझाइत अछि जे ओकरा सभक नजरि हमर कैल टैनटैन केशी आ कैल बोगयाँ पर चलि गेल छैक, हमर नहरबनियाँ आँखि, उज्जर चाम आ गसगर देह..."

"पाखलो, अहाँक बासनमे दूध दी, आकि चाह ? " होटलवला हमरासँ पूछलक। हम भरि बासन

চাহ ন’ নেনহুঁ। দূ টা রঁড়কা পাঁরবোটী খা একটা কাঁকণ *(রনযাকাব পাঁরবোটী)* নেনহুঁ। খানেস খপন মীতক সংগ দ্রঁঙা জাগরনা রাঁত করৈত বহন। ওকব মীত ওতএসঁ ওকবা নেন কোনো রিদেশী সমান নএরাঁ নেন কহৈত বহৈক। রিদেশে জযরাঁসঁ সংরঁধিত রাঁত কবএরনা খানেসকেঁ ছোড়ি হম খপনা ঘবক রাঁটে নেনহুঁ।

পড়ােসক রুক্মিণী মৌসী হমবা ঘব খাযন ছনীহ। ও স্বনূকেঁ উঁঠা কএ হ্মঁহ ধোরাঁক নেন কহনথি খা ওকবা ছাঁটেগব নান ফ্রাঁক পহিরৈনথি। হমহুঁ খপন হাথ–হ্মঁহ ধো নেনহুঁ। দূ টা গিনাসমে চাহ ঠ়াবনহুঁ খা রুক্মিণী মৌসীকেঁ চাহ পীরাঁক নেন পূছনিযনি, “খহাঁকেঁ চাহ চাহী কী ? ”

“নহি রাঁউ ! হম এখনহি ঘবসঁ চাহ পীরি কএ খাএন ছী, ওহ্না হম হোটৈনক চাহ নহি পীরৈত ছী।” রুক্মিণী মৌসীক এহি জরাঁবঁ পব হম চুপ ভ’ গেনহুঁ। হম স্বনূকেঁ রঁজেনহুঁ। ও থপড়ী পাড়ৈত হমবা নগ খাযনি খা পূছ’ নাগনি, “মামা খাগ বরি ছিযৈক নে ? খাগ তঁ খহাঁ কাজ পব নহি জাএবঁ ? ”হম ‘হঁ’ কহি খপন মাথ ডোনৌনহুঁ। “মৌসী খাগ খহাঁ হমবা খপনা ওহিঠাম নহি ন’ জাএবঁ। খাগ হম এতহি বহবঁ…মামাক সংগে।” ও মৌসীসঁ রাঁজনি।

“ঠীক ছৈক দাগ.....খাগ হম খহাঁকেঁ নহি ন’ জাএবঁ।” হম দুনূ গোটা চাহ পীরৈতে বহী তারত রুক্মিণী মৌসী খপন ডাঁবক সাড়ী সম্হারৈত ঘবক

ঝ়বতন-ৰাসন ধোৱাক নেন চলি গেলীহ।

স্বনূক ৰাবূজী ওকবা সম্হাবৰাক নেন তৈযাব নহি বহথি। ওহি সময ও মাত্র ডেঢ় ৰবখক ছলীহ। নীক জকাঁ ৰাজিযো নহি হোগক। কেৰন দূণ্ড চাবি শৈঙ্কহি ৰাজি সকৈত ছলীহ। ঋাৰ তঁ ও সাঢ়ে তীন ৰবখক ভ' গেন ঋছি, হ্নদা দেখৰামে পাঁচ-সাঢ়ে পাঁচ ৰবখক ৰ্ন্নাগত ছলীহ। গোব-নাব চেহবা! হম ওকবা মাথ পব ঋপন হাথ ফেবনহুঁ। মোম-সন নবম কেশ ঋা নহস্বনিযাঁ ঋাঁখি! হম ওকবা ঋাঁখিমে দেখনহুঁ, ঋা ও হমবা ঋাঁখিমে দেখনক। ও ঋপন ঋাঁখি পৈঘ কএ নেনক। ওকব নহস্বনিযাঁ ঋাঁখিমে এক্কহি সংগ কৈকটা দৃশ্য উভবি গেন।

এহন ৰ্ন্নাগত ছন জেনা ও কিছু পূছএ চাহিত ছলীহ! হমবা কনে ঋাশ্চর্য ভেন। "ঋহাঁক নহস্বনিযাঁ ঋাঁখিসঁ হমব কোনো প্ৰবান সংবঁধ ঋছি!" হমব নজবি ওকব গ্বনাৰী কেশ পব গেন। নে জানি কিএক ওকব গোব-নাব চাম, গ্বনাৰী কেশ দেখি হমবা এহন ৰ্ন্নাএন জেনা পূবা ঋাকাশ মেঘসঁ ঋাচ্ছাদিত ভ' গেন হোঋএ, ঠীক তহিনা হমব মোন ঋতীতক স্মবণসঁ ভবি গেন...। তাধবি কক্মিণী মৌসী ঘবক কাজ পূবা ক' কএ ঋপন ঘব জাহি পব বহথি, কি হম স্বনূকেঁ হুনকা সংগহি ন' জযৰাক নেন কহনিযনি।

"হম নহি জাযৰ।" স্বনূ ঋপন মাথ ডোনা কএ জৰাৱ দেনক।

"নহি, হমবা কাজ পব জযৰাক ঋছি, ঋহাঁ

মৌসীক সংগ চনি জাঙঁ। দূপহবমে হম জন্দীএ আরিঁ অহাঁকেঁ ন' আএবঁ।" এতবাঁ কহি হম স্বনূকেঁ সমঝএবাঁক প্রযাস কএনহুঁ।

স্বনূ কানয নাগনীহ, হ্মদা পঙ্চাতি জা কএ ও মৌসীক সংগে জযবাঁক নেন তৈযাব ভ' গেনীহ। রুক্মিণী মৌসী স্বনূকেঁ ন' কএ চনি গেনীহ। হম দববাঁজা বঁন্ন ক' নেনহুঁ। হমবা দিমাগমে আযন সভটা প্বান স্মৃতি একটা গবজ আ চমক কেব সংগহি রিঁখবি গেন! বুঁঝ্ঁ হম অপনা আপকেঁ পূর্ণ রুপেণ ওকবহিঁমে তাক' নাগনহুঁ.... অপন পহিচানক খোজ কবয নাগনহুঁ...।

দূ

গোরিন্দক দাদী দ্বাবা কহন গেন খিস্সা এখন ধবি পাখনো কেঁ স্মবণ ছননি। শানী আ সোনূ দনূ ভায–বঁহিন বহথি। গামক সীমান পব হ্নক ঘব ছননি আ অপন কিছু খেতী–বাঁবী সেহো। ও অপনহুঁ

খেতী-বাঁবী কবৈত ছল আ দোসবোক খেতমে কাজ কবৱাঁক নেন চলি জাগত ছল। একব খতিবিঞ্জ ও গবমীমে মজূবীযোক কাজ কবৈত ছল।

একদিন শানী নকড়ী কাষ্টৱাঁক নেন জংগন গেন ছনীহ। হ্মমাবি শানীক সংগ তীন টা আব স্ত্রী নোকনি ছনীহ। আন দিন জকাঁ ও সভ নকড়ী কাষ্টি কএ ওকব বোঁঝ সেহো বঁনা নেনে বহথি; তখনহি হুনকা সভকেঁ সীটৗক আরাজ স্বনৱাঁমে খযননি। ও চাব্দ গোষ্টে ডবি গেনীহ। তাহি দিন পাখনে *(প্বর্তগালী হিবংগী)* জংগনমে শিকাব কবৱাঁক নেন খবৈত ছনাহ, ও সভ এহন স্বননে ছনীহ। হিবংগী সভক মনমানী আ স্ত্রীগণ পব কযন গেন খত্যাচাবসঁ ও সভ পবিচিত ছনীহ। ওহি সীটৗক আরাজ স্বনি কএ ওকবা সভক তঁ জেনা হোশে-হরাস গ্বম ভ' গেন। ও সভ বঁহ্ত ঘৱঁবা গেনীহ। তারত হাথমে বঁদূক নেনে তীনটা পাখনে ওতএ পহুঁচি গেন। বাঁঘ কেঁ সোঝাঁ আরি গেনাক পশ্চাত্ জেনা নোক নংক ন' নৈত খছি ঠীক ওহিনা ও সভ নকড়ীক বোঁঝ ছোড়ি ভাগন। তীনূ পাখনে ওকবা সভক পীছা কবয নাগন। খপন জান বঁচযৱাঁক নেন ভাগ' রানী শানী গিবৈত-পড়ৈত বঁহ্ত থাকি গেন ছনীহ। আৱঁ আব বৈসী গতিএঁ দৌড়ৱঁ ওকবা বুঁতা কেব বাঁত নহি বহি গেন ছল। ও পাছূ তাকনক, তঁ দেখনক জে একটা হিবংগী খপন কন্ধা পব বঁদূক আ ছাতী পব একটা তমগা নগৌনে মিনিট্রী বেশভূষামে ওকবহি পাছূ দৌড়ন আরি বহন ছল। ওহি পাখনোকেঁ দেখি শানী খপন জান বঁচএৱাঁক নেন খপন খঁতিম শক্তি নগা কএ দৌড়নীহ। ও সভটা স্ত্রীগণকেঁ পাছূ

ছোড়ৈত খাব জী–জানসঁ দৌড়' নাগনীহ। ৰহ্ত ৰেঁসী দৌড়ৰাঁক কাবণেঁ খাৰ ও থাকি কএ চকনাচূব ভ' গেন ছনীহ। জোব–জোবসঁ ঙঁপব নীচাঁ কবৈত ওকব ছাতী খাৰ ফাটি কএ ৰাহব নিকনি জেতৈক, ওকবা এহনে ৰ্ন্নাৰ' নাগনৈক। ওকব দৌড়ৰাঁক গতি মঁদ হোম' নাগনৈক খা এতৰহিমে ও পাখনো ওকবা নগীচ পহ্ঁচি গেন। নগীচক খান–খান স্ত্রীগণকেঁ ছোড়ি ও পাখনো শানিএক দিস ৰঠন খা খতত: ও শানীকেঁ খপন ৰাঁহিমে কসি নেনক।

এতৰহিমে পাছূসঁ দূ টা খাব পাখনে ওতএ পহ্ঁচি গেন। ওহো সভ শানীক দিস খপন হাথ ৰঠৈনক, ক্ষদা ও পাখনো ওহি দ্নূ পাখনেকেঁ প্বর্তগানী ভাষামে কিছু কহনকৈক। ঞা স্বনি ও দ্নূ পাছূ হটৈন খা খাগূ ভাগএ রানী স্ত্রী সভক পীছা কবএ নাগন।

পাখনোক ৰাঁহিমে শানীক সাঁস ফূন' নাগনৈক খা ওকব রাক্ সেহো ৰন্ন ভ' গেনৈক। ওহি ফিবংগীক দেহমে শৈতান খারি গেন ছনৈক!

শানীকেঁ হোস খারি গেনৈক। এখন ধবি সাঁঝ পবি গেন বহৈক। পূবা জংগনমে খন্হাব র‍্যাপ্ত ভ' গেন বহৈক।

এহি খন্হাবকেঁ দেখি শানীকেঁ ৰ্ন্নাগক জে জেনা ফেব ওকব দম নিকনি জেতৈক। ওকবা দেহ

পব কোনোঠাঁ নূখা নহি বহৈক, মুদা ওকবা দেহ পব কিছু ফাটৈন-চিটৈন নূখা বাখি দেন গেন বহৈক।

ওকবা মাথক নীচাঁ কোনো কড়গব চীজ বহৈক, মুদা কী ? সে পতা নহি চনি সকনৈক। ও জড়রত ভ' গেনীহ। ওকব কবেজ ধক-ধক কবৈত বহৈক, দেহক পোব-পোবমে দবদ হোগত বহৈক। ও জতয কতহুঁ অপন হাথ বখৈক ওকবা সূখন খূন হাথ নাগৈক। ও বঁহ্ত ডবি গেন ছনীহ, মুদা কানি নহি সকৈত ছনীহ।

ও উঁঠি কএ বৈঁসি গেনীহ; তখনে অকস্মাত্ টৈর্চক গজোত ভেনৈক। ওকব গজোত ওকবা দেহ পব পড়নৈক ত' ওকব আঁখি চোন্হিযা গেনৈক। ছন ভবিক নেন অপন আঁখি বঁন্ন ক' কএ ফেব খোননক ত' দেখনক জে বৈহ পাখনো ওকবা নগীচ আবিঁ বহন ছনৈক। আন দূটা পাখনো জতএ ঠাঢ় বহৈক ওত্তহি বহন। পছাতি জা কএ ও দূনূ ওহি টৈর্চক গজোতমে আগূ বঁঢ়া গেন।

শানী দিস আবিঁ বহন পাখনো নাঁগটে দেহ ছন। ও ফেব ডবসঁ সিহবি গেনীহ। ও ফটৈনকা নূখা-ফক্টা ন' কএ অপনা ছাতীকেঁ ঝাঁপৈত ঠাঢ় হেবাঁক প্রযাস কবএ নাগনীহ, মুদা টুটৈন গাছ জকাঁ ধবতী পব গিব গেনীহ। তাধবি ও পাখনো শানীকেঁ ঝট দএ অপন হাথেঁ পকড়া নেনক। ও পাখনো শানীক দেহক নীচাঁ ওছাওন গেন কপড়া উঁঠা নেনক। শানীক মাথক নীচাঁ বাখন টৈপী শানীক মাথ পব বাখি ও জোব-

জোবসঁ হঁসয নাগন। শানীক ঘরবাহটি রঁঠিতে জা বহন ছনৈক। ও ডবেঁ থবথব কাঁপয নাগনীহ। ওকবা র্বুঝেনৈক জে একটা রঁড়কা খজগব খূরঁ পৈঘ হ্মঁহ রৌনে ওকবা খপন গ্রাস রঁনা নেতৈক। ও জোবসঁ চিকবনীহ, হ্মদা ওকব খারাজ ওকবা হ্মঁহসঁ নহি নিকনি সকন।

ও ফেবসঁ শানীকেঁ চ্‌ম্মা-চাটী কবরঁ স্ববহ ক' দেনকৈক খা ওকবা খপন রাঁহিমে কসি নেনকৈক।

ওহি খন্নাব ঘ্‌প্প জংগনমে ও খজগব সবিপহুঁ ওকবা খপনা কার্বুমে ক' নেনকৈক। ঝাব-ঝংখাব খা পাত সভসঁ খজীরঁ তবহেঁ খারাজ খারঁ' নাগনৈক।

সাঁঝ পড়তহি ও রাঁত সৌংসে গামমে পসবি গেনৈক। সীতা কহৈত ছনীহ, জে কোনা ও পাখনোক চংগ্বনসঁ রাঁচি গেনীহ। শাণূক ঘবনী রতরৈত ছনীহ জে কোনা পাখনো হ্মমাবি শানীকেঁ উঠা কএ ভাগি গেন ও ওকব গজ্জতি নূটি নেনক। শানীকেঁ তঁ পাখনো নোচি-চোথি নেনে হেতৈক, ও সভ সোচি-সোচি খান সভ নোক ওকবা প্রতি খপন দযা ভার দেখরৈত বহৈক।

"পাখনো শানীক শীনভংগ ক' দেনকৈক।" ও রাঁত সৌংসে গামমে খাগিক ভাঁতি পসবি গেনৈক। ওকব ভায জে নোকবীসঁ ঘব ঘ্‌বৈত বহৈক ওকবহুঁ ও রাঁত র্বুঝনামে খারি গেনৈক। ও গোস্সাসঁ নান ভ' গেনৈক,

संगहि डबि सेहो गेलैक। ओकरा माथमे रूड़हरि रहैक जकरा ओ अपन कन्हा पर राखि लेलक।

"एहि रूड़हरिसँ जँ हम ओहि पाखलोकेँ जितु नहि काटि देलियनि तँ हमरहुँ नाम नहि।" ओ रेंर-रेंर यैह शब्द दोहराबैत रहैक। शानीकेँ ताक' जएबा लेल ओ कतेको लोकसँ मिनती केलक मुदा किओ ओहि अन्हार जंगलमे जएबा लेल किएक तैयार होगतैक ? ओ एकटा नानटैम जरौलक आ एसगरे चलि देलक। लोक सभ ओकरा पागल कहए लागलैक। "पाखलो अहाँकेँ गोली मारि देत।" ई कहि लोक-सभ ओकरा डबएबाक प्रयास केलकैक मुदा ओ अपन जिद पर अड़ल रहल। ओ एसगरे चलि देलक, तखने दादी सेहो ओकरा संगे जएबाक लेल तैयार भ' गेलैक। दादी कार्बेर *(रॅस)* क चालक रहैक। शकल-सूरतमे ओ सोनूएँ-सन रहैक। दुनू गोरा जएबाक लेल तैयार भ' गेल। दादी शानीक कानमे किछु कहलकैक। ओ दुनू पातोलेक रॉटे जंगल नहि जा कए सीधे गामक पुलिस स्टेशन दिस चलि देलक। एहन देखि गामक किछु आर बूढ़ आ जुआन सभ ओकरा संग भ' गेलैक। सरँ किओ पुलिस-स्टेशन पहुँचि गेल। दादी पुलिस-स्टेशनक कैरँ, *(प्रतिगामी पुलिस अधिकारी)* देसाआ साहेबकेँ शोर पाबलकैक। ओ दरबज्जा नहि खोलि खिड़की खोललक आ ओतहिसँ राँहरक दृश्य देखलक।

"पाखलो भीतरमे छैक की ?" दादी कान्स्टेबलसँ पुछलकैक।

"नहि।" साधारण भेषमे कान्स्टेबल कहलकैक।

"तखन गेलैक कत"? दादी फेर पुछलकैक।

"कामोकि प्रधान आ हुनक दूटा संगी भोरे-भोर शिकार पर गेल छथि, एखन धरि नहि आएल छथि। हुनका पत्नी शहर सेहो जेबाक छनि, एहिलेल आइ ओ काल्हिए औताह।" कान्स्टेबल कहलकैक।

"साँचे?"
"हँ, साँचे", देवकीनन्दन भगवानक किरिया। कान्स्टेबल देसाओ कहलकैक।

नहि, नहि ओ झूठ बाजि रहल अछि। हमरा सभकेँ पुलिस स्टेशनक भीतर जा कए देखबाक चाही।

"पहिने दरबज्जा खोलू, हमरा सभकेँ देखि कए पाछलो भीतरे गुरदी मारि देने हैत।" सोनू जोरसँ चिकड़ि कए कहलक आ अपन झड़हरि नचबए लागल।

जाउ ! जाउ ! रॅन्न कन्ह अपन ओ नाटक । कान्स्टेबॅन गोस्सासँ कहलकैक ।

"एखन जँ अहाँक रॅहिनक गज्जति पाखनो नूटि नेने बहितए तँ अहाँ कि एहिना चुप रैसि बहितहुँ ? " सोनू गोस्सासँ रॅाजल ।

"आर अहाँ किछु रैसिए रॅाजए लागलहुँ अछि, एहिसँ रैसी जँ किछु रॅाजलहुँ तँ हमबा रॅन्दूक निकालए पड़त । "

"अहाँ एना किएक रॅाजि बहल छी कॅान्स्टेबॅन ? " दादी रीचहिमे टेकलक । कावी शीशमक नकड़ ी सन देहरना दादी कोयना जकाँ गबम भ' गेल ।

"अहाँ कि कोनो रॅाहबी लोक छी ? फिबंगीक पेटपोस्सा, अपन आ आनक कोनहुँ गबैन नहि ? एहन-एहन केँ तँ पाखनोएक संग भगा देरॅाक चाही । "

"हाँ साँचे ! " एतरॅा कहि सभ लोक हँ मे हँ मिलेनकैक ।

नहि, नहि हमबा सभकेँ अहाँक रॅात पब भरोस

নহি অছি। হমরা সভকেঁ দেখএ দিঅ, পাখনো নিশ্চিতে ভীতর দ্রৱকন অছি। এতরাঁ কহি সোনূ ভীতর জএরাঁক জিদ করএ নাগন।

“নহি, নহি এহন রাঁত নহি ছৈক। জঁ এহন রহতৈক তঁ অহাঁ সভ এখন ধরি পড়া গেল রহিতौं। পাখনো সঁ অহাঁ সভকেঁ গোলী খাএ পড়ত তএ। অহাঁ সভকেঁ জঁ এখনহুঁ বিশ্বাস নহি হোএত অছি তঁ ভীতর আবি জাউ ক্ষদা জল্দীএ রহবা জাএর।”

সভ কিও প্বনিস স্টেশনক ভীতর ঢুকি গেন। ওতএ তীনটা প্বনিসক অতিরিক্ত কিও নহি রহৈক। এক কান্স্টেবন দেসাও, দোসর নাযক কাসীম আ তেসর ধোণূ প্বনিস।

সোনূ আ দাদী, দূনূ শানীকেঁ তাকরাঁক নেন পাতোনেক জংগন দিস চনি দেনক। সোনূ শানীক নাম ন’ ন’ কএ চিকড়’ নাগন, ক্ষদা ওকরা কোনো জরাঁর নহি ভেটৈনৈক। জংগনমে ভানূ সভ কানৈত রহৈক। চারু দিস কীড়া-মকোড়াক আরাঁজ অন্হার আ সন্নাহটি পসরন রহৈক। দূনূগোটে বাতি ভরি জংগনক খাক ছানৈত রহন ক্ষদা ওকরা কানমে মাত্র ওকরহি দ্বারা নগাওন গেন আরাঁজক প্রতিধ্বনি স্বনাগত রহনৈক। সোনূ ছন ভরিক নেন রহ্ত নিরাশ ভ’ গেন। গাম-ঘরমে করবো দেহমে ভা আরি গেনাসঁ জে স্থিতি হোগত ছৈক ওহিনা সোনূক দেহ কাঁপএ নাগনৈক। ও অপন

দেহ পর নিযংত্রণ কেনক আ অপন আঁখি নমহব ক’ কএ গোস্সাসঁ বাঁজএ নাগন—

“হম সৌংসে জংগনমে আগি নগা দেবৈক, আ জবা কএ স্বভ্তাহ ক’ দেবৈক। যৈহ জংগন পাখনো কেঁ শৰণ দেনে ছৈক। স্বভ্তাহ ক’ দেবৈক একবা, স্বভ্তাহ ক’ দেবৈক। ও ব্ঁদব্ঁদাবঁ’ নাগন।”

এতবাঁ কহৈত ও কাঁপএ নাগন। ও নানৈমেক বঁতিহবি উঁকসা দেনকৈক। নানৈমেক গজোত ভভক’ নাগনৈক। ওহি বঁতিহবিসঁ ও সৌংসে জংগনকেঁ জবএবাঁক তৈযাবী কবএ নাগন, হ্মদা দাদী ওকবা বোকি নেনকৈক।

“অহাঁ ঞ কোন পগনপন ক’ বহন ছী ? ”

“ঞ পগনপন নহি ছৈক দাদী। এহি জংগনমে আগি নগা কএ হম ওহি পাখনোকেঁ স্বভ্তাহ ক’ দেবৈক।” সোনূ অপন দাঁত আ ঠোব পীসৈত বাঁজন।

“নহি, নহি, এনা ও তঁ নহি মবি সকত, হঁ জংগন অবস্স জবি কএ স্বভ্তাহ ভ’ জেতৈক। এতবাঁ কহি দাদী ওকবা বোকবাঁক প্রযাস কেনকৈক। এহি বাঁতকেঁ ন’ কএ দ্নূমে ঘিচাতানী ভ’ গেনৈক, আ এহি

ৰীচ সোনূক মাথসঁ নানৈমে গিব গেলৈক আ ৰ্ব্তা গেলৈক। চাৰু দিস ঘ্প্প অন্হাব ভ' গেলৈক।

ৰহ্ত বাতি ভীজনা পব ও দ্নূ গাম ঘ্বন।

এখন হ্নগী পহিলে–পহিল ৰাঁগ দেলে হেতৈক। খাম্হসঁ ওঁগঠি কএ ৰৈসন সোনূকেঁ নিন্ন আৰএ লাগলৈক, তখনহি দবৰাজা পব খট–খট কেব আৰাজ ভেলৈক। সোনূ উঁঠি কএ দবৰাজা নগ গেন। ওকবা দবৰাজা নগ পহুঁচ' সঁ পহিলহি দবৰাজা ধকেনি কএ তীনটা পাখলে ভীতব আৰি গেলৈক। সোনূ ওহি দবৰাজা নগ খাম্হ জকাঁ ঠাঢ় বহন! ঘবমে ৰবৈত নানৈমেক গজোতমে ও প্বনিস প্রধান কার্মো বেযস কেঁ চিন্হ গলৈক । গোব–গহ্মা চাম আ তাহিপব গ্বনাৰী মোঁছ। প্বনিস প্রধান অপন কন্হাসঁ শানীকেঁ নীচাঁ উঁতাবি দেলকৈক। ও শানীকেঁ কহ্না ৰৈসএৰাক প্রযাস কেনক মুদা অসফন বহন, হাবি কএ ও অপন অংগা খোনি ওছা দেলকৈক আ ওহি পব শানীকেঁ স্বতা কএ তীনূ পাখলে ঘূবি গেন। ওকবা সভক জূত্তাক আৰাজ শনৈঃ–শনৈঃ কম ভেন জা বহন ছন।

শানী ধবতীএ পব ঘোনটৈন ছনীহ। ওকব আঁখি খ্জলে বহৈক। সোনূকেঁ তঁ ৰ্ঝূ জে কিও ওকবা পএবমে কাঁটী ঠোকি দেলকৈক, ও ভাবশূন্য ঠাঢ় ভ' সৰকিছু দেখৈত বহন। ওকব নজবি কোনমে বাখন

झड़हबि पब गेलैक। नानठैमेक गजोतमे ओहि झड़हबिक चमकैत धाव सोनूक थसमायता पब हँसैत बहैक। ओ चमक सोनूक कवेजकेँ चाननि केने जा बहल छल।

सोनू जखन शानी नग आएल, तँ शानी नहुँ–नहुँ थपन आँखि खोननक। दनूक थराके बन्न भ' गेन बहैक। सोनू शानीकेँ शोब पाबनकैक तँ ओ 'आहि–आहि' कहि कए जबाब देनकैक। सोनू ओकवा पानि पीबाक नेन देनकैक। एतबहिमे सोनूक थंदबक भाव बाहब निकनि गेलैक।

शानीक शीनभंग कएनाक पश्चात् पाखनो ओकबा सोनूक ओहिठाम छोड़ि देने छनैक एहिनेन गामक नोक सभ सोनूकेँ समाज सँ बाड़ि देने छनैक। शानीकेँ गर्भ छनि ओ बात सौंसे गाममे पसबि गेलैक। सौंसे गाममे ने तँ किओ सोनूसँ बात कबैक आ ने किओ ओकबा काज पब बजबैक। सोनूक बोजी बन्न भ' गेलैक।

ओहि घटनाक दोसबहि दिन शानी आमेहत्या कबबाक प्रयास कएने छनीह, मुदा सोनूकेँ बीचहि मे घब आबि जयबाक काबणेँ ओकब जिनगी बाँचि गेलैक। गर्भवती हेबाक नाजक काबणेँ ओ कैक बेब घबसँ भागि गेन छनीह मुदा सब बेब सोनू ओकबा घ्बा नैक।

ওকব ঘব গামক সীমান পব বহৈক । এহি লেন গামক খান লোকসঁ ওকবা বিশেষ সংপর্ক নহি বহৈক । তকবা বাঁদো গামক মৌগী সভ শানীকেঁ দেখি ওকবা নাম পব থূক ফেকৈক । ওকবা পব হবর্তী কসৈত বহৈক । শানী বেঁচাবী সভ কিছু সহন কেনে জা বহন ছনীহ । "চাহে জে কিছু ভ' জাএ হ্মদা খপন জান নহি দেবঁ শানী ! " সোনূ ওকবা কহনকৈক । ও গনো কহনকৈক—"বীযা চাহে কথ্ক হো বা কেহনো হো জঁ একবেঁব ও মাটিমে পড়ি জাগত ছৈক তঁ ওকব পানন–পোষণ মাটি কএ কবহি পড়ৈত ছৈক । মাটি বঁজব নহি হেবৌক চাহী । "

সোনূকেঁ কাজ ভেঁটবঁ মোসকিন ভ' গেনৈক, খা ও দূনূ প্রাযঃ উঁপাসে বহয নাগন । উঁপবসঁ নোক সভক উঁচ–নীচ স্বনৈত–স্বনৈত ও খাজিজ ভ' গেন ছন । ও বহ্ত পবেশান বহয নাগন । "জঁ খাব

किछु दिन गाममे बहलहुँ तँ भूखसँ मरि जाएब आ लोकक ऊँच-नीच तँ सुनहि पड़ैत।", एहना सोचि कए ओ एकदिन गाम छोड़ि कए शैलपे चलि गेल। शानी घरमे एसगरे रहि गेलीह। सोनू कहियो-काल गाम आबैक आ शानीकेँ अन्न-पानि द' कए आपस चलि जाएक।

भोरका पहर रहैक। शानी दररॉजासँ झनकैत सबंग दिस निहारैत छलीह। तखने ओ दररॉजासँ भीतर अबैत कार्मो प्रधानकेँ देखलकैक। ओकर तँ करेजा धक् द' रहि गेलैक। अपन कनहा आ छाती पर तमगा लगौने कार्मो प्रधान अपना हाथक रँदूक धरती पर राखैत ओतहि बैसि गेल। शानी तँ डरक मारल काँपय लागलीह। कार्मो प्रधान ओकरा किछु कहय चाहैत छल मुदा रॉजि नहि सकल। ओकरा कोंकणी नहि अबैत रहैक सागत एहि लेल ओ चुप रहि गेल। पछाति जा कए ओ जे किछु पुर्तगाली भाषामे कहलकैक ओकरा शानी नहि बुझि सकलीह। ओ शानीकेँ अपना लगहि मे बैसरॉक उशारा केलकैक। आ फेर किछु खिन्न भ' कए चुप रहि गेल। भ' सकैछ जे ओकरा पश्चाताप भेल हो, "एहन शानी केँ लागलैक।" ओ उठल, अपन रँदूक अपना कनहा पर राखलक आ चलि देलक। ओकरा जूताक आरॉज शानीक करेजक धुकधुकीक पाछाँ गुम्म भ' गेलैक।

शानी अपना घरमे पाखलो केँ सहारा देने छैक, किओ ग रॉत सौंसे गाममे छिड़ि या देलकैक।

ঞ খরঁবি সৌঁসে গামমে হ্বত্তী জকাঁ পসবি গেনৈক। সোনূকেঁ ঞ খরঁবি জখন শৈনপেঁমে ভেঁটনৈক তঁ ও খপন হাথসঁ কান দারি নেনক। খারঁ ও কোন ঝঁহে গাম জাএত ? ঐহন সোচি ও খপন কান এঁঠ নেনক।

কার্মো বেযশী প্বনিস স্টেশনক সভ পাখনোক প্রধান ছন। ওকবা নিস্রঁনসঁ ভাবত এনাগ ছও–সাত রঁবখক নগধক ভ' গেন বহৈক খা এহি গামক প্বনিস–স্টেশনমে ওকব দোসব রঁবখ বহৈক। ওকব ডীন–ডঁানি– নান, গোব, গ্বনারী কেশ খা মোছ রনা বহৈক। রঁাঘ–সন ওকব দূনূ খাঁখিসঁ নোককেঁ ডব ভ' জাগক। ও জহিযাসঁ এহি গামমে খাযন তহিযে সঁ এহি গামক নোক পব খপন হুক্ম চনরঁএ নাগন ছন। দূ মহীনা ধবি ও নোক সভকেঁ খূরঁ ডবৌনক–ধমকৌনক–সতৌনক খা পীটনৈক। খারঁ ও নোককেঁ সতাএরঁ তঁ রঁন্ন ক' দেনে ছন ঝদা গামক নোককেঁ ওকবাসঁ রঁহ্ত ডব নাগৈক।

দোসবহি দিন সাঁঝকেঁ জখন শানী খপন ঘবক দীপ নেসৈত ছনীহ, তখনহি দবরঁাজা পব জূতাক খারঁাজ স্বননক। কার্মো প্রধান সীধে ঘবমে ঘূসি গেনৈক, খা রঁন্দূক কনহা পবসঁ নীচাঁ বাখি রঁৈসি গেন। ডবসঁ শানীক হাথসঁ দীপ ছূটি গনৈক খা চাৰু দিস খন্হাব ভ' গেনৈক। প্রধান খপনা জেরঁীসঁ সনাগ নিকানি দীপ নেসনক খা হঁসএ নাগন। ওকবা হঁসরঁাক খারঁাজসঁ পূবা ঘব গূঁজাযমান ভ' গেনৈক। ও শানীকেঁ খপনা নগ রঁৈসা নেনক খা ওকব গান, ঠোব খাব ঠূড্ডীকেঁ সহনারঁ' নাগনৈক। ও স্বয়ং হঁসি বহন ছন খা শানিযো কেঁ

হँসএবাঁক প্রযাস ক' বহল ছল। হ্মদা শানী ডবসঁ কাঁপি বহল ছলীহ। জাহি সময পাখলো শানীকেঁ খপনা বাঁহিমে ঘীচৈত ছল ঠীক ওহি সময ওকব নজবি ওকবা লোব পব গেলৈক। ও ওকব গবম লোবকেঁ পোছলক খা ওকবা সমন্মএবাঁ-ব্ৰ্ন্মএবাঁক লেল ওকবা পীঠ পব থপকী মাবএ লাগল। বাঁদমে ও শানীক ঠ্ভ্ডীকেঁ উঁঠবৈঁত ওকবা খপনা দিস দেখবাঁক লেল গশাবা কবএ লাগল। হ্মদা শানী ওকবা দিস নহি দেখি সকলীহ। ও খপন দ্নূ হাথেঁ খপন খাঁখি ঝাঁপি, কাঁপৈত-কাঁপৈত ওতএসঁ জযবাঁক উঁপএ্রম কবএ লাগলীহ। এতবহিমে পাখলো ওকবা খপন দ্নূ হাথেঁ খপনা বাঁহিমে কসি লেলকৈক।

দোসব দিনসঁ ভোবে-ভোব গামক লোক সভ কামোঁকেঁ শানীক ঘবসঁ নিকলৈত দেখলকৈক। ওকবা দেখতহি লোক সভ শানীক নাম পব থূক ফেকয লাগল খা ওকবা সংবঁধমে ভিন্ন-ভিন্ন প্রকাবক বাঁত সভ কবএ লাগল।

"হে-বেঁ দেখিঔক! শানীক ভড়্খা।"

"ও পাখলো কেঁ খপনা ঘবমে বাখি ধংধা স্ববহ ক' দেলে ছৈক বা খপন নব দ্নিযাঁ বঁসা লেলে খছি?"

"দ্নিযাঁ কেহল যৌ? ধংধা কহিযৌক, ধংধা।"

“छी ! छी ! ओ नाज-शेबम पीबि गेल छथि।”

“ऒजी ! नाज-शेबम बहुतेक कतए सँ ! ओ तँ अपन जातिओ-धबम भ्रष्ठ क’ लेने छथि।”

तीन

गामबनाक नजबिमे हम पाखलोएक रूपमे एहि धबती पब जनम लेलहुँ। ठीक ओहि साल पूर्तगाली सबकाब गामसँ प्बनिस-स्टेशन हटा लेलकैक। हमब बाँप

ওহি সময গাম ছোড়ি পণ্জী শহব চলি গেলাহ। হ্নকব ৰূপ কহিযো হমবা আঁখিক সমক্ষ নহি আবি সকল। লেলপনমে হম হ্নকা কহিযো দেখলে বহিযনি কী নহি ? সেহো হমবা স্মবণ নহি অছি।

হমব মাএ শালী, বাস্তবমে একটা দেবীক ৰূপমে এহি সংসাব মে আএল ছলীহ। হ্নকব বর্ণ তঁ শ্যাম ছললি মুদা স্বন্নবি ছলীহ। একদম সোঠল দেহ। ও প্রাযঃ লাল আ কি হবিযব বংগক সাড়ী পহিবৈত ছলীহ আ মাথ পব সিনূবক টীকা লগবৈত ছলীহ। এহি পবিধানমে ও একদম স্বন্নবি লাগৈত ছলীহ। একদম সাঁতেবী মাএ–সন। হমব জলম একাদশী দিন ভেল ছল, এহি লেল মাএ হমব নাম 'রিঠ্ঠল' বাখলে ছলীহ। ওহি একাদশীক দিন সাঁতেবী মাযক মঁদিব মে লামাব ভ' বহল ছলৈক। এহি ধবতীক পাথবসঁ বঁলাওল গেল শ্রী রিঠ্ঠল কেব কাবী প্রতিমা ওহি দিন ওহি মঁদিবমে স্থাপিত কএল গেল বহৈক। ঙা বাঁত হমব মাএ বঁতৌলে ছলীহ। ও অপল মধ্ব আবাঁজসঁ হমবা 'রিঠূ' কহি বঁজবৈত ছলীহ।

কার্মো প্রধানকেঁ পণ্জী শহব চলি গেলাক পশ্চাত্ হমব মাযক হালতি আবঁ সবিপহুঁ বঁহ্ত খবাপ হোমএ লাগল ছল। সৌসে গাম ওকবা মঁদিবক দাসীক সদৃশ দেখৈত বহৈক জখন কি ও একটা পতিব্রতা নাবী ছলীহ। গামহিমে একটা ব্রাহ্মণক ঘবমে লৌবীক কাজ ক' কএ ওহিসঁ প্রাপ্ত মজূবীসঁ ও হমব পালল–পোষণ কএলে ছলীহ।

দাদী অপন বেটাৈ গোবিন্দক সংগ হমবহুঁ স্কূল ভেজএ লাগল। ওহি দিনসঁ হম আ গোবিন্দ দুনূ গোটে খাস মীত বনি গেলহুঁ। বিদ্যালযক প্রবেশ-পঞ্জীমে শিক্ষক হমব নাম পাখলো লিখ দেললি। অহী নাম সঁ হম ওহি বিদ্যালযমে মবাঠী মাধ্যমসঁ চাবিম কক্ষা ধবি পঢ়াই কেলহুঁ। হাজবী দৈত কাল হমব এহি নাম পব হমবা কক্ষাক আন-আন ছাত্র লোকনি হমব খূব মজাক উড়াবএ জে হমবা বহুত খবাপ লাগৈত ছল। প্রবেশ-পঞ্জীমে হমব নাম পাখলো লিখ দেল গেল বহএ গলো লেল হমবা বহুত খবাপ লাগৈত ছল।

গোবিন্দ হমবা সঁ এক কক্ষা আগূ ছল তকব পশ্চাতো হমবা ওকবাসঁ দোসতী ভ'গেল ছল। হম ওকবা সংগহি মাল-জাল ল' ক' জংগল ধবি জাগত বহী। জংগল জাগত কাল হমবা কাঁটে-কুশক কোলো ডব লহি হোগত ছল। ওতএ হম সভ কণোবা-কাল্লাঁ, চাবাঁ-চুন্নাঁ *(জংগলী ফল)* খাগত ছলহুঁ। 'ঘূস-গে বাঁযে ঘূস' *(গোৱাক ক্ষেত্রমে খেলল জাএবলা একটা খেলমে প্রযুক্ত শব্দ জাহিমে এহল মান্যতা ছৈক জে ওা শব্দ বাজলাসঁ কোলো খাস লোকক দেহমে কোলো আমোক প্রবেশ ভ' জেতৈক।)* শব্দ বাজি কএ এক দোসবা পব ভা আবএ ধবি কোযণ্যা-বাঁল, গড্ড্যাঁলী *(গোবা ক্ষেত্রমে লেলা সভক দ্বাবা খেলল জাএবলা একটা খেল।)* আদি খেলৈত ছলহুঁ। আল-আল চববাহ সভক সঁগ হমহুঁ চববাহ বনি গেল ছলহুঁ।

গোৰা কেঁ স্বতংত্র হেৰাসঁ পহিল্বকে ৰাত থিক। তখন হমব উঁমিব নও-দস ৰবখক বহন হোএত। গামক ৰন্ন পড়ন প্বনিস-স্টেশন একৰেব হেব চানূ ভ' গেন বহৈক। ওতএ তেশৈব নামক একটা নর প্বনিস প্রধানক নিযুক্তি ভেন ছনৈক। ও কহিযো কান সৈহ পণ্জীসঁ গামক প্বনিস স্টেশন খৰৈত-জাগত ছন। ও খপনা নেন ওতএ একটা ধৌবরী বাখি নেনে ছন। ওকবা ও খপনা সংগহি ঘোড়া-গাড়ী পব ঘুমরৈত বহৈত ছন।

গামক ৰগন রনা জমীনক নেন দত্তা জন্মী খা সদা ব্রাহ্মণক ৰীচ ৰহুত দিনসঁ রিরাদ ছনৈক। ওকবা সভক ৰীচ মোকদমা চনি বহন ছনৈক। দূ-তীন সান ৰীত গেনাক পশ্চাতো এখন ধবি ককবহুঁ পক্ষমে হৈসনা নহি ভেন ছনৈক। সদাকেঁ একটা যুক্তি স্বঝনৈক। একরেব ও নর প্বনিস প্রধান *(তেশৈব)*কেঁ খপনা ঘব ৰজাকএ খূৰ মাস্ব-দারু খুওনক-পিওনক। ওহি দিন ওকব নজবি ওকবা স্ত্রী পব গেনৈক। ওহি ক্ষণ ও ওকবা প্রতি খাসক্ত ভ' গেন খা ও জাহি কক্ষমে বহথি তাহি দিস দেখতহি বহি গেন। সদা প্রধানসঁ রিনতী কেনক জে ও মোকদমা ওকবহিঁ পক্ষমে কবা দৈক। কনে কান চুপ বহনাক পশ্চাত্ প্রধান ওকবা হঁ কহি দেনকৈক। শৰ্তক রূপমে ও সদাসঁ ওকব স্ত্রী মাঁগি নেনকৈক। সদাকেঁ জন্মীক জমীনক সংগহি-সংগ গামক সভসঁ পৈঘ জমীন কেগদী ভাট*(ক্ষেত্র রিশেষক নাম)* ভেটএ ৰনা বহৈক।

চাবিএ–পাঁচ দিনক বাঁদ প্বর্তিগানীক রিবোধমে কাজ কববাঁক খভিযোগমে দত্তা জন্মীকেঁ ভীতব ক' দেন গেনৈক। তকব বাঁদ ওকব কী ভেনৈক তাহি সংবঁধমে ককবহুঁ কোনো পতা নহি চনি সকন। কেও কহৈক জে দত্তা ফেবাব ভ' গেনৈক তঁ কেও কহৈক জে প্রধান ওকবা মাবি দেনকৈক।

ওহি দিনক বাঁদ সঁ সদাক ঘব নগ সভ দিন একটা গাড়ী নাগএ নাগনৈক। সদাক স্ত্রী সভ সাঁঝকেঁ নব–নব সাড়ী পহিবএ, নীক জকাঁ খপন কেশ–রিন্যাস কবএ, কাজব, রিঁদী, পৌডব খাদি নগা খপন শ্রৃংগাব কবএ খা তেশৈবক গাড়ী মে বৈসি জাএ। তেশৈবক গাড়ী সদাক বঁগনা পব ধূবা উড়বৈত ফুর্ব ভ' জাএক।

দোসব ভোব ও গাড়ী হুনকা এতএ পহুঁচা দৈক। ও গাড়ীক পছিনা সীটি পব নেটৈন বহৈত ছনীহ। হুনকব কেশ খা চোটী সভ উঁজবন–উঁভবন বহৈক, খাঁখিক কাজব নাক খা গান পব নেভবাএন বহৈত ছনৈক।

মোকদমাক ফৈসনা সদা জমীদাবক পক্ষমে ভ' গেন ছনৈক এহি নেন ও সত্যনাবায়ণ ভগবানক পূজা কববাঁক নেন সোচনক। পূজামে

अएलाँक लेल ओ भरि गामक लोककेँ हकार देलकैक। सदा ओ ओकर स्त्री पूजा पर बैसि चुकल छलीह। तखनहि प्रधान तेसेर अपन गाड़ी ल' कए ओतए आबि गेल। ओ पूजा पर बैसलि सदाक स्त्रीकेँ उठा लेलक। पूजामे आएल सभ लोककेँ एहि घटनासँ बड्ड आश्चर्य भेलैक। केओ्दी चास-बास केर कागद-पत्तर सदाकेँ धम्हरैत ओ ओकरा स्त्रीकेँ ल' कए आगू बढ़ल, तखनहि सदाक छोट भाय ओकरा रोकबाक प्रयास केलकैक। तेसेर ओकरा पर बन्दूकसँ निसान साधि लेलकैक आ आर गोली दागहि रहल छल कि सदा ओकरा रोकि देलकैक। तेसेर अपन बन्दूक नीचाँ क' लेलक। तकरा पश्चात् ओ जनूकेँ एक दिस धकलैत ओकरा स्त्रीक हाथ पकड़ि आगू बढ़ि गेल। एहि पर सदा अपना स्त्रीसँ कहलकैक—

"ओकरा संग एना जा कए अहाँ हमर नाक कटाएब की? "

ई सुनि सदाक स्त्री अपन कान्ह चमकबैत बजलीह—

"अहाँकेँ नाको अछि की? जँ अहाँकेँ नाके चाही तँ हे ई लिअ..."

एतबा कहि ओ अपन नाकक नथिया निकालि सदाक पयर लग धरती पर फेकि देलकैक आ प्रधान तेसेरक संग चलि देलक।

तेसरे दिन प्रधान ओकरा ल' कए पर्वतगाम चलि गेल।

প্রধান তেশৈবকেঁ প্বর্তগান জের্ঁাসঁ ঠীক একদিন পহিল্বকে গপ্প থিক। বাতিক নগভ্গ দৃ রা তীন র্জৈত হেতৈক। কেও হমবা ঘবক কের্ঁাড় খোনি হমবা ঘব ঘূসি গেন। হমব মায কম কএন নানষ্টৈমক গজোতকেঁ কনে তেজ কেনক। দেখনহুঁ তঁ একটা খনত্তুখাব নোক! ও র্ঁাজন—

“র্হিন হমবা কতহুঁ ন্বকা দিখ, হমবা পাছু হ্বিংগী প্বনিস নাগন খছি। একর্বৈ জঁ হম ওহি প্বনিস প্রধান তেশৈবক হাথ খারি গেনহুঁ তঁ ও হমব জান ন’ নেত। হম জীরিত নহি র্ঁাচি সকর্। ”

এতর্হিমে দূবসঁ খর্বৈত জূতা ধ্বনিসঁ র্ন্নাগক জে কিও খারি বহন ছৈক। হমব মায ওকবা ওঠ়র্ঁাক নেন খপন সাড় ী দেনকৈক খা ও সাড় ী ওঠ় াকএ ওকবা হমবহিঁ নগ স্বতা দেনকৈক। কিছুএ ক্ষণ কেব পশ্চাত্ ঘবমে গজোত দেখি প্রধান তেশৈব হমবা ঘবমে ঘ্সি গেন। হমব মায র্হ্ত ডবি গেনীহ। তেশৈব সৌংসে ঘবক তনাশী ন’ নেনকৈক খা ওতএ কে সূতন ছৈক? ওকবা সর্ঁধমে পূছয নাগন— হমব মায ডবৈত-ডবৈত র্জনীহ—

“ও হমব র্-র্-র্হিন থিকীহ.....সাহের্। ”

এতর্ঁা স্বনি ও নোকনি চনি গেন।

ওহি বাতি ও খনত্তুখাব নোক হমবহি ওহিঠাম ঠহবন ও ভোব হোগতহি চনি গেন। ও খপন নাম বামনাথ কহনে ছন খা ও গোরাক স্বতংত্রতা সংগ্রামমে

ভাগ নেনে ছন। ও আ ওকব দূটা সংগী, গামক প্বনিস–স্টেশনকেঁ উড়এবাঁক নেন আএন ছন। ওকবা সংগীকেঁ তঁ ফিবংগী পকড়ি নেনে ছনৈক হ্মদা একবা পকড়বাঁক নেন ও সভ একব পছোব ক' বহন ছনৈক। ও ডাগনামাগটৈ নগা কএ প্বনিস–স্টেশন উড়া দেনকৈক। ভোব হোগতহি ওা খবঁবি গাম আ আস–পাসক গনাকামে পসবি গেনৈক।

ওা তাহি দিনক গপ্প থিক জখন গোবাকেঁ হ্মঞ্জি ভেটন ছনৈক। ওহি দিন দূটা বঁড়কা ধমাকা সূনন গেন ছনৈক। ওা ধমাকা বঁম কেব ছনৈক, ওা বাঁত নোককেঁ পছাতি জা কএ পতা নাগনৈক। উঁজগাঁব আ বাঁণস্তাবী গামক দুনূ প্বন উড়া দেন গেন বহৈক। ভাবতীয সেনাকেঁ গোবামে প্রবেশ কববাঁসঁ বোকবাঁক নেন ও প্বর্তগানী মিনিট্রী দ্বাবা তোড়ন গেন ছনৈক। ও কে আ কিএক তোড়নে ছন, পহিনে এহি বাঁতক পতা ককবো নহি চনি সকনৈ। দূপহবমে গামক আসমানমে একটা হবাগজহাজ উড়ৈত বহৈক। ওহি হবাগজহাজসঁ পবচা সভ গিবাওন জা বহন ছনৈক জে হবামে নহবাঁবৈত বহৈক। ওহি পবচা সভকেঁ নূটৈবাঁকক নেন হম সভ বঁচা নোকনি বঁহ্ত দূব ধবি দৌড়নহুঁ। হমবো একটা পবচা ভেটন, জকবা ন' কএ হম দাদীক ওতএ পহুঁচনহুঁ। পবচা প্বর্তগানীমে নিখন বহৈক জকবা দাদী হমবা সভকেঁ অপন ভাষামে স্বনবৈত বহথি—"ওা গঁডিযন মনেটৈবীক পত্রক ছৈক। ও কহনে ছথি— অহাঁ সভ ডবৰ নহি, অহাঁ সভক জিনগীকেঁ কোনহুঁ খতবা নহি অছি। অহাঁ সভ প্বর্তগানী বাজসঁ হ্মঞ্জ ভ' গেন ছী।"

ওহি দিন হমবা রিদ্যানযমে ছুট্টী ছন। কাঁদোনে গামমে উঁসেরক মাহৌন বহৈক। কিছু নোক নৌহ খযস্কক রাঁর্জ *(মানরাহেক জহাজ)* সঁ পণজী গেন ছন। গোরাকেঁ হ্মতি ভেষ্টনাক কিছুএ দিন রাঁদ গোরিন্দক দাদী হমবা ঘব খাএন ছনাহ। "ভাবত সবকাব রঁহ্ত বাস পাখনে কেঁ পকড়ি ওকবা জহাজমে রৈঁসা প্বর্তিগান ভেজ দেনে খছি।" হমবা মাযকেঁ ঙা খর্রবি রৈহ দেননি। র্বুঝাএন জে এহি খর্রবিসঁ ও কিছু হতপ্রভ ভেনীহ, হ্মদা ও চুপ খা গ্বমস্বম বহনীহ। হমব রাঁর্বূজী কার্মো চীফ, জে পণজী শিহবমে ছনাহ, হুনকহুঁ ওহি জহাজসঁ ভেজ দেন গেন ছননি, এহি নেন মাযকেঁ দুঃখ ভেননি কী ? সে হম র্বুঝি নহি সকনহুঁ। হ্মদা রাঁদমে হুনকা খাঁখিমে নোব খারি গেন ছননি।

হম রাঁবহ-তেবহ রর্খক বহন হএর্, তখনহি হমব মায মবি গেনীহ।

রর্বখাক মৌসম বহৈক। কতেকো দিনসঁ দিন-বাতি নগাতাব রর্বখা ভ' বহন ছনৈক। নদীক রাঁঢ়িক পানি গাম ধবি পহুঁচি গেন বহৈক। গামক কেনরাঁয মঁদিবক চাবু দিস রাঁঢ়িক পানি খারি গেন বহৈক। ওহি রাঁঢ়িমে পাঁচটা গব গিব গেন ছনৈক। মান-জান খা গোহান সভ রাঁঢ়িমে ভাসি গেন বহৈক।

হমব ঘব সীমানক রাঁহব পহাড়ীক কোনমে কনেক উঁচ স্থান পব ছন। এখন ধবি রাঁঢ়িসঁ ঘবকেঁ কোনো ছতি নহি ভেন ছনৈক হ্মদা নগাতাব

মোগত ৰবখা খা হরাক কাবণেঁ হমবো ঘব ওহি দিন গিব গেন। ঘবক একটা চাব কর্ব–কর্ব কেব খারাজক সঁগ টুটি কএ গিব গেন। হম জখন সূতন বহী তখনে ও হমবা পব গিবন। হম খা হমব মায দুনূ গোটে মবি জগতৌক। হমব মায হমবা ৰচযৰাক নেন দৌড়ি কএ খএনীহ জকবা কাবণেঁ হুনকা মাথমে ৰহুত চোট নাগি গেননি। পহিনে তঁ হুনকা মাথ পব কোবো টুটি কএ গিবন খা পছাতি জা কএ পূবা চাবে হুনকা মাথ পব গিব গেননি। ও ৰেহোশ ভ' গেনীহ। হম হুনকা মুঁহপব পানিক ছীষ্টা দেনিযনি তখন হুনকা চেত এননি। হম ৰচি গেনহুঁ খা হমবা চোট নহি নাগন, ঙা জানি ও ৰহুত খুশ ভেনীহ। ৰাদমে হমবা খপন গোদীমে ন' কএ খূৰ কানএ নগনীহ। জখন ও হমবা গোদী নেনে ছনীহ তখনহি হমবা হাথমে হুনক চোটসঁ নিকনন খূন নাগন। দেখনহুঁ তঁ হুনকা মাথ মে চোট নাগন ছননি। হুনক মাথ কাঁচ জকাঁ ফূটি গেন বহনি। হম জোবসঁ চিকবনহুঁ, মদা মায হমবা চুপ বহৰাক ঙশাবা কেনথি। হমব চিকবৰ স্বনি কএ এহি ৰবখাক বাতিমে কিও খাৰয ৰনা নহি ছন। হুনকব কহনানুসাব হম হুনকা নজৌনীক পাত পীসি কএ হুনকা মাথ পব নগা দেনিযনি। কিছু কানক ৰাদ হুনকা মাথসঁ খূন ৰহৰ ৰন্ন ভ' গেননি।

ঘবক ৰচনকা হিস্সাকেঁ হম সোগব নগেনহুঁ। হরা ৰহতে বহৈক খা ককি–ককি কএ ৰবখা সেহো ভ' বহন ছনৈক। সংগহি হরা ঘবক ৰচনকা হিস্সাকেঁ নোচনে জা বহন ছন। ছপ্পড়ক ৰীচ দএ

পানি খারি বহল ছনৈক। ঘবমে কনেকো সূখন জগহ নহি ছনৈক।

মাযকেঁ বঁহ্ত চোট নাগন ছননি তেঁ ও দবদসঁ কবাহিত ছনীহ খা রীচ-রীচমে খপন টাঁগ হিনা বহন ছনীহ। দীযা জবা হম হ্নকা সিবমা নগ বৈসি গেনহুঁ। দীযাক বঁতিহব হবাক কাবণেঁ রীচ-রীচমে বঁ্তা জাগত ছনৈক জকবা হম ফেবসঁ জববৈত বহী। খন্হব খা বঁবখা খাওবো তেজ ভ' গেন বহৈক। হম পানি গবম ক' কএ মাযকেঁ পিওনিযনি। চোটক দবদক কাবণেঁ ও ভবি বাতি কহবৈত বহনীহ। বাতি ভীজনা পব হ্নকা রোখাব খারি গেননি খা সে বঁঠ া তে গেন। "ভোব হোগতহি হম ডাকদবকেঁ বঁজা খনবঁনি।" হম সোচনহুঁ। ক্ষদা বাতি কটতহি নহি বহএ।

দোসব দিন, ভোবে-ভোব গোরিন্দক দাদী ডাগদব কেঁ বঁজা খননি। ডাগদব হ্নকা স্বগযা-দবাওা দেনখি, ক্ষদা কোনো নাভ নহি ভেন।

ও রীচ-রীচমে খাঁখি খোনৈত ছনীহ। হ্নক সৌঁসে দেহ উঁজ্জব ভ' গেন বহনি খা হ্নক খাঁখি ভীতব দিস ঘীচন জা বহন ছন। হ্নক হাথ-পযব কাঁপি বহন ছননি। ও হমবা খপনা নগ বৈসবাঁক গশাবা কেননি। ও হমবা কিছু কহএ চাহিত ছনীহ সে তঁ হম বুঁমি গেনহুঁ ক্ষদা ও কিছু বাঁজি নহি সকনীহ।

ওহি দিন হ্নক রোখাব বঁহ্ত বঁঠ া গেন বহনি। হ্নক খাঁখি বঁন্ন হোমএ নাগন বহএ। রোখাবসঁ ও কাঁপি বহন ছনীহ। বাঁদমে হ্নকা গবসঁ ঘর্ব-ঘর্ব কেব খাবাঁজ ভেন ও ওহি খাবাঁজক সংগহি ও জতএ

স্বতন ছনীহ কিছএ পনমে সভ কিছ শাঁত ভ' গেন। ও হমবা ছোড়ি কএ চনি গেনীহ! হমবা খনাথ ক' কএ চনি গেনীহ!

দাদী এসগবে খাবি কএ খঁতিম সংস্কাবক তৈযাবী কবএ নগনাহ। শৈনপেঁ মে বহএরনা মামা ধবিকেঁ খবঁবি দেমএ রঁনা হমবা কিও নহি ভেষ্টন। রঁবখা রঁহ্ত জোবসঁ সঁ ভ' বহন ছনৈক। গামমে খাএন রাঁঠি ক পানি এখন ধবি ঘষ্টন নহি ছনৈক।

শ্মশান ঘাষ্ট পব দাদী এসগবে চিতা পব নকড়ী বাখৈত জা বহন ছনাহ খা হম হ্নক সংগ দ' বহন ছনিঐক। হমব মাযক খঁতিম যাত্রামে দাদীক খনাবে খান কিও নহি খাএন বহএ। খনহাব–হ্মনহাব ভ' গেনা পব চিতা রঁনি কএ তৈযাব ভেনৈক। হম মাযক নহাশিকেঁ চিতা পব চঢ়া কএ খপনা হাথেঁ খাগি দেনিঐক। হ্মদা চিতাকেঁ খাগিএ নহি নাগৈক। একতঁ তীতন নকড়ী খা তাহ্নপব রঁবখা সে। দাদী রঁহ্ত প্রযাস কেননি, হ্মদা রঁবখা খা তেজ হবাক কাবণেঁ চিতাকেঁ ধাহ ধবি নহি নাগি সকনৈ। খধবতিযা ভ' গেন বষ্টক খা হম দুনূ গোষ্টা এখন ধবি শ্মশান ঘাষ্টমে ছনহুঁ। চিতাকেঁ খাগি নগএরাঁক প্রযাসমে দাদী থাকি চুকন ছনাহ। জখন কোনহুঁ উঁপায নহি চননি তঁ চুপচাপ কাম কবএ রনা দাদী কিছ কানক নে ঠাঢ বহনাহ খা রঁজনাহ—

“রাঁউঁ! খহাঁক হাথে খহাঁক মাযক চিতাকেঁ খাগি নহি নাগি বহন খছি? খাবঁ কী উঁপায?”

“আৰ কোনহুঁ তবহেঁ এহি নহাশকেঁ মাটিমে গাবএ পড়ত ! ” এতৰা কহি ও কোদাবিসঁ মাটি খোদৰ স্ববহ ক’ দেননি ।

হ্নকব ৰাত স্বনিকএ হম সোচএ নাগনহুঁ— “হঁ, হম ঠহবনহুঁ ভাগহীন পাখনো ! পাখনেক ৰংশজ ছী, এহি নেন হমবা হাথেঁ মাযক চিতাকেঁ আগি নহি নাগি বহন খছি । হমবা পাখনো নহি হেৰোক চাহী । হমব ঔ পাখনেপন হমবা মোনকেঁ চোট পহুঁচা বহন ছন । আগ এহি পাখনেপনক এহসাস হমবাসঁ সহন নহি ভ’ বহন ছন । ”

এক আদমীক নম্বাঙক ৰবোৰবি একটা খদহা খোদন গেন ।

“মাটি দেৰাসঁ পহিনে অপন মাযকেঁ প্রণাম কবিঔন । ”

দাদীক এতৰা কহনাক উঁপবাঁত হম হোশিমে এনহুঁ আ দুনূ হাথ জোড়ি মাযকেঁ প্রণাম কেনহুঁ ।

কিছুএ দিনমে হম পাখনোসঁ খনাসী ৰনি গেনহুঁ । জাহি কাৰ্বেব পব গোরিন্দক দাদী ড্রাগরব ছনাহ ওহি কাৰ্বেব পব ও হমবা খনাসীক ৰূপমে বাখি নেননি । হমব কাজ ছন যাত্রী সভক সমান উঁপব চঢ়া এৰ আ উঁতাবৰ । ৰাজাবক দিন তঁ কাৰ্বেবমে ৰহুত ভীড়-ভাড় বহৈত ছনৈক । কাৰ্বেব কেব ভীতব যাত্রী নোকনি, তঁ উঁপব কেনাক ঘৌব, কটহব, খনানাস সন ৰহুতো বাস চীজ হোগত ছন । কাৰ্বেব ৰুমূ হকমৈত-হকমৈত

सड़क पर चढ़ैत-उतरैत छल। मुदा जाधरि हम खलासी बहलहुँ ताधरि कारेबकेँ किछु नहि बिगड़ लैक आ ने तँ हम एक्कहु टा ट्रिप छुटए देलिऐक।

बँस मालिकक भाय यात्री लोकनिसँ पाइ असूलैत छल। ओ बड्ड ठसकमे घूमैत छल, मुदा बाति मोंगतहि ओकर सभटा हेकड़ ी खतम भ' जाइत छल। घर पहुँचलाक बाद ओ पारलूक ओहिठाम जा कए भरि दम शराब पीबि लैत छल। एकदिन ओ हमरा शराब आनबाक लेल कहलनि। हम हुनका शराब तँ आनि देलियनि मुदा दादी हमरा देख लेलथि आ बड्ड डाँट-फटकार केलथि। "आब फेर कहियो शराब आनए नहि जाएब।" एतबा कहैत ओ हमरा गामक केनबाय देरीक किरिया देलथि। एकटा आर एहने सन स्मरण......एकबेर गैरेजक मैकेनिक लालू आ हम कारेब धोबाक लेल लाली पर गेलहुँ। हमसभ गाड़ ीके पीतरिया चदराकेँ गलायचीसँ बगड़ ा-बगड़ ा साफ केलहुँ। गाड़ ी धुबैत काल हमसभ पानिसँ भीज गेल छलहुँ। सौंसे देह जाड़सँ काँपए लागल छल, एहि लेल लालू एकटा बीड़ ी सुलगा कए अपना मुँहमे दबौलक आ गाड़ ी धोबए लागल। ओ एकटा बीड़ ी हमरो देलक। हमहुँ बीड़ ी सुलगेलौं आ पीब' लागलहुँ। एतबहिमे दादी ओतए पहुँचि गेलाह आ हमरा बीड़ ी पीबैत देखि लेलथि। ओ हमरा पर बड्ड गोस्सा भेलाह आ संगहि ओहि गोस्सामे हमरा पर कैक थापड़ मारि बैसलथि। हम कानए लागलहुँ। हम हुनकर पयर पकड़लियनि, माँफी माँगलियनि, मुदा एहि सभसँ दादीक गोस्सा कम नहि भेलनि। "आब जँ फेर

अहाँ कहियो रौड़ ी पीनहुँ तँ अहाँकेँ अपन मायक किरिया ! ” ओ हमरा किरिया देलथि ।

हम जहियासँ बनारसी रैनन छलहुँ तहियेसँ दादीक ओहिठाम रहैत छलहुँ । हम आ गोविन्द दुनू गोटे भागक सदृशे भ' गेल छलहुँ । गोविन्द हमरासँ बेसी बुधियार आ चलाक छल, संगहि तत्वज्ञानी आ आस्तिक सेहो । हमर माय जहियासँ हमरा छोड़ि के गेल रहथि तहियेसँ हम प्रायः कानैत रहैत छलहुँ । एहना स्थितिमे नेना रहितहुँ गोविन्द हमरा समझावैत-बुझावैत रहैत छल । ओ कहैत छल, "अहाँकेँ पता अछि ! जखन हमर ताबू गाय बैचा देने छलीह तँ ओहो चारिए मासक भीतर मरि गेल छलीह, तखन हुनका बाछाकेँ के देखने रहैक ? ओहि समयक छोटे बाछा आग बैड़का बरद बनि गेल छैक । पाखन्या ! .....यौ पाखन्या ! कानू जुनि ! अहाँकेँ देखि हमरहुँ कानब आबि जाएत अछि । ” हमर आजी सेहो पछिने सान भगवानक घर गेल छलीह । ओ कहैत छलीह, "सभटा जन्म नेबएबैना प्राणीकेँ एकदिन मरहि पड़ैत छैक, एकरा लेल लोककेँ दुख नहि करबाक चाही । ” ई सभ स्वनि कए हमर कानब बैन्न भेगत छल । हम ओकर भाषण स्वनैत जा रहल छलहुँ आ ओ कोनो तत्वज्ञानी जकाँ बाजतहि जाएत छल......

"मनुक्ख जन्मक संगहि मृत्यु सेहो अपना संगहि आनने अछि । जन्मकालमे ओ नेना रहैत अछि, नेनासँ ओ जवान भ' जाएत अछि, जवानसँ बूढ़ आ फेर जन्मक आखिरी आ अंतिम अवस्थामे मनुक्खकेँ मृत्यु भेटैत छैक । अवस्थाक एहि चक्रसँ हरेक प्राणीकेँ गुजरहि

पड़ैत छैक। जतए-जतए प्राणी छैक ओतए-ओतए मृत्यु पसरल छैक। धरती हो, जल हो वा आकाश, सभठाम मृत्यु निश्चित अछि।"

जखन हम हुनकासँ पुछियनि, "अहाँ ई सभ कतए सीखलहुँ ? ई सभ अहाँ किताबमे पढ़ने छी की ? " तखन ओ जवाब दैथ, "हमरा ई सभ रिषि आजी बतबैत छलीह।"

एकबेर फेर मायक याद अबितहिँ हमरा आँखिमे नोर आबि गेल आ हमरा समक्षहि हमरा छोड़ि कए गेल हमर मायक मूर्ति हमरा सोझमे ठाढ़ भ' गेल। रामायण, महाभारत आ आन-आन कथा-पिहानी सुनाब' वाली..., हमरा मरगिल्ला खोआकेँ पैघ करएवाली..., हम बचि गेलहुँ एहि खुशीमे हमरा अपन छातीसँ लगबएवाली हमर माय..., अपना आँखिक सोझमे देखल गेल हुनक मृत्यु, हुनक लहाश, ई सभटा हमरा याद आबि गेल। आँखिमे आएल नोर पोछि हम हुनका प्रणाम केलियनि।

চাবি

গোরিন্দ জাহি রঁবখ পণজীমে নোকবী পব নাগন, পাখনো ওহি রঁবখ নৌহ–খযস্ক কেব খদান পব ট্রেক ড্রাগরব রঁনি গেন। ওকব কাজ দেখি কএ এক রঁবখক ভীতবহি কম্পনী ওকব নোকবী পক্কী ক' দেনকৈক। ওকবা চাবি সৌ পচাস রুপৈযা দবমাহা ভেটৈত বহৈক খা একব খনারে ওরবট্টাগম সেহো। ওকব খেনায–পীনায হোটনমে হোগত ছনৈক খা ও কতহুঁ স্বতি জাগত ছন।

পাখনো খা খানেস দ্নূ খপন পযবক তবেঁ দূভিকেঁ মসোড়ৈতি নদানক গৌবেজ নগ জা বহন ছন। কাল্হি খানন গেন নৌহ–খযস্ক কেব চূর্ণকি ঢেব দেখিকএ ও রঁহ্ত খচবজমে পড়ৈা গেন। ও দ্নূ গৌবেজ পহুঁচন। ট্রেক স্টার্ট ক' কএ ধূবাক মেঘকেঁ পাছূ ছোড়ৈত ও নোকনি ট্রেক তেজীসঁ রঁঠৈনক।

साँझमे पाखनो आ आनेस अपन-अपन ट्रैक आनि गौरेज लग लगा देलक। ओ काल्हिक अपेक्षा आग एक खेप बेसी लगौने छल। आग दुनू बहुत बेसी प्रसन्न देख' मे आबि रहल छल। पाखनो अपना देह पर एक नजरि देलक। ओ धूरा सँ सानल बुझाइत छल। ओकर कपड़ा पूर्ण रूपसँ धूरामे सानल रहैक। माथक केश, मोछ आ सौंसे देह धूरा सँ सानल रहैक। ओ हाथ-पयर धोबाक लेल आनेसक संग नल दिस चलि देलक।

नल पर जमा भेल सभटा मजूरनी पाखनोक मजाक उड़ा रहल' लागलीह। एकटा मजूरनी अपन एकटा छोटे सन एना निकालि पाखनो कें ओकर अपनहि रूप देखबा लेल देलकैक। ओ एना लेलक, ओहिमे अपन अजीब रूप देखि ओकरा हँसी लागि गेलैक। ओकरा बुझेलैक जो ओ ललका झाँह बना रहल छैक।

"पाखन्या, बगल रना भीलमे जेना धूरा जमैत छैक तहिना तोहरहुँ देह पर जमल छह।"

एकटा मजूरनी पाखनो कें पयर सँ माथ धरि देखैत कहलकैक।

"ओ तँ धूरेक मिल पर नोकरी करैत छैक।"

एकटा दोसर मजदूरनी ओकर मजाक केलकैक। ई सुनि सभटा मजदूरनी हँसय लगलीह। ओकरा संग पाखलो सेहो हँसए लागल।

"ओ धूबासँ भरल अछि एहिलेल अहाँसभ ओकरा पर हँसि रहल छी ? " आनेस मजदूरनीसँ पूछलकैक....;

"नहएनाक रंग ओकरा देखि लेलैक, ओ सेहो सन लाल आ एकदम फिरंगी सन भ' जाएत, जे देखि कोनो रंग ओकरा अपन रौंदी देखा लेल तैयार भ' जेतैक।"

"आनेस, पाखलोक लेल अहाँ अपनहि जातिमे कोनो कन्या ताकि दियौक", पहिल मजदूरनी कहलकैक।

"......से किएक ? ओकरा तँ कोनो पाखलिने चाही। पाखल्या ! अहाँ अपना लेल निस्तेन सँ एकटा पाखलिन न' कए आबि जाएत।"

एहि बात पर सभ केओ हँसय लागल ख़दा पाखलो केर भौंह तनि गेल।

"ओ......हो...... एकर मामाक रौंदी छैक ने ? " बीचहिमे स्मरण आबि गेलासँ दोसर मजदूरनी पहिलसँ बाजलि।

"একব মামা সোনূ পবসূএ শৈনপেঁ সঁ গাম ঋাএন ছৈক। ওকব ব়ৈষ্টী ৰিঁযাহ কবৰাঁক জোগ ভ' গেন ছৈক।"

"শী..... ঞা তঁ পাখনো ছৈক নে ? "

"পাখনো সঁ ওকব ৰিঁযাহ..... ? শী....." পহিন মজ্বনীক ঋপন ডাঁড় পব ৰাঁন্হন তোনিযা ঝাৰৈত কহনক। ওকব ঞা কহৰঁ স্বনিকএ সভ কিও চ্প ভ' গেন। পাখনো কেঁ ৰহ্ত খবাপ নাগনৈক ঋা ওকব ভৌঁহ তনি গেনৈক।

নহা-ধো কএ ও নোকনি নীচাঁ উঁতব' নাগন। উঁতৰৈত কান ঋানেস সীষ্টী ৰঁজা বহন ছন ঋা পাখনো চ্পচাপ চনি বহন ছন। ওহি মৌনক স্থিতিমে ওকবা ঋপন মামা, সোনূক পছিনা ৰাঁত সভ স্মবণ ঋাৰিঁ গেনৈক।

সোনূক ৰিঁযাহমে পাখনোক মায, ওকবা গোদীমে ন' কএ গেন ছনীহ। ৰিঁযাহসঁ ঠীক দূ দিন পহিনে, সোনূ ঋপন ৰিঁযাহক খৰঁবি ঋপন ৰঁহিনকেঁ দেনে ছনৈক। ও ৰিঁযাহমে কোনো ৰিঁধ-ব্যরহাব কবৰাঁক নেন তৈযাব নহি বহথি, ক্ষদা সোনূক জিদ্দক কাবণেঁ ওকবা মানয পড়নৈক।

सोनूक दुनियाँ केरन दू रंबख धबि चनि सकन। ओकबा एकटा रेंटी भेनैक ऋदा तेसबहि रंबख ओकब घबनी ओकबा सदाक नेन ছোড়ি कए चनि गेनीह।

पाखनो एकटा पैघ साँस ছোড়नक। ठनानसँ नीचाँ उँतबैत ओकब पयब नड़खड़ा गेनैक।

थानेस था पाखनो नदीक कष्ठेव रना मोटैन पहुँचि गेन। थान दिन जकाँ ओ सभ मोटैनक भीतब जयबाँक नेन थपन-थपन माथ नीचाँ ঝुकौनक। पाखनो चाह पीबि नेनक ऋदा ओकबा दिमागसँ एखन धबि ओहि बाँतक निसाँ नहि उँतबन छनैक। थानेस ओतए जमा भेन मित्र सभसँ गप्प कबए नागन।

पाखनो मोटैनसँ बाँहब निकनन था खेत दिस थ्ुनन पेड़ा बाँटै चनय नागन। ओ रंहुत दुखी थछि, एहन ओकबा चेहबासँ रंुঝाগত छनैक। मजुबनी सभ द्वाबा कएन गेन गप्पक नह ओकब कबेजके नोचने-फाबने जा बहन छनैक।

“शी..... ঙा तँ पाखनो छैक ने ? ”

“पाखनो सँ ओकब रिंयाह..... ? शी.....”

ओ आराज मंगलठाी ग्ववनाक पानिक छल, ने कि कपड़ा–लत्ता धोबै आ पानि भरबाक लेल आबए वाली कन्या आ स्त्रीगणक बाजबाक। आग पाछलो कने देवीसँ आएल बहय। ओ किछु अन्यमनस्क सन लागैत छल। ओ ग्ववनासँ गाम दिस जाएबला लोकपेड़ि या दिस देखलक। ओहि लोकपेड़ि याक बाटेँ अन्हविया गाममे पयर बढ़ने छल।

ओ अपन देहसँ कपड़ा उताबलक आ मंगलठाक गाछक जड़िमे बाखि देलक। ओ ग्ववनाक कछेबमे बैसि गेल। बहैत पानिमे ओ अपन पयर खूनल छोड़ि देलक। ओकबा जाड़ लागलैक। ओ जाड़ ओकबा लसमे समा गेलैक। ओ अपन आँखिक पिपनी बन्न क' लेलक। दूपहबमे धूबा पब चलैत जे पयर छक–छक पाकैत बहैक ओहि पयरकेँ एखन जाड़ लागि बहल छलैक। ओ सोचि पाछलो एकटा लमहब साँस छोड़लक आ आँखि बन्न क' लेलक। ओ प्रायः आबिकए पहिने अपन पयर ठंढा पानिमे डुबबैत बहय। जखन सभटा कन्या आ स्त्रीगण पानि भबि कए चलि जाएत, तखनहि ओ नहबैत छल आ अपन कपड़ा–लत्ता धोबैत छल।

ओ पानिमे डुबकी लगौलक। छपाक केब आबाज भेलैक एहिलेल ओ अपन माथ उठौलक तँ

দেখনক জে শামা হঁসি বহল ছলীহ। ওহো হঁসল। শামা অবনাক উপবকা ধাব পব অপন ঘৈল ভবএ লগলীহ। “আগ পানি ভবৱামে দেবী কিএক ভেল ? ” পূছৱনি, পাখলো সোচলক। হ্মদা ও চুপ বহল। শামা ঘৈল অপনা ডাঁব পব বাখলক আ ছোটকী ঘৈল অপনা হাথমে বাখি চলি দেলীহ। নজবিসঁ দূব হোগত ধবি পাখলো ওকবা দেখতহি বহি গেল।

ও হোশিমে আএল! কী শামা পানিমে পাথব ফেকনে ছলীহ ? ও সোচ’ লাগল, ‘হঁ’, ওকব এক মোন কহৈত ছলৈক জে “ও আএল ছলীহ আ হমবা সচেত কবৱাক লেল ও পাথব ফেকনে ছলীহ। ওকব দোসব মোন কহৈক– নহি, ও পাথব মাব’ এহল কাজ নহি ক’ সকৈত অছি। ভ’ সকৈছ উপবকা মংগ্বঠা নীচাঁ গিবল হোগক।”

ও ওা সোচতহিঁ ছল তাধবি একটা মংগ্বঠা পানিমে গিবলৈক। পাখলো ও লাল মগ্বঠা উঠৌলক। ওকবা ফোড়লক। ফোড়নাক ৱাদ ও ওহি খটমিঠী মংগ্বঠাকেঁ অপনা হ্মহমে লেলক। খাগত কাল ওকবা একটা ঘটলা যাদ এলৈক। এহি ঘটলাক ৱহ্তো ৱবখ ভ’ গেল বহৈক। জংগলমে কাজূ আ কাল্প খাগত–খাগত গোৱিন্দ আ ও এহি অবনা পব আএল ছল। মংগ্বঠী অবনাক মংগ্বঠা ৱহ্ত পাকি গেল ছলৈক। পাখলো আ গোৱিন্দ ওহি মংগ্বঠা পব পাথব মাবএ লাগল। ওহি সময শামা অবনা পব আৱি বহল ছলীহ, ওা গোৱিন্দ দেখলক আ দেখতহিঁ অপনা হাথসঁ পাথব ফেকি দেলক

आ पाखनो सँ कहलकैक – “पाखन्या, हाथसँ पाथर फेकि दियौक, रिन्या मामाक शामा आबि रहल छथि।”

“किएक ?” पाखनो पुछलकैक।

“यौ, मंग्रुठ्ठी खबनाक जगह ओकरे छैक ने, हमसभ जे मंग्रुठ्ठ खसैहि रहल छी ओ बात जँ ओकरा बाबूकेँ पता लागि गेलनि तँ से नीक गप्प नहि होयत। ओ गारिओ देताह आ मारबो करताह। गोरिन्दक कहलाक पश्चातो पाखनो अपना हाथसँ पाथर नहि फेकलक। ओ लगातार खसैहते रहल। गोरिन्दक रोकलाक पश्चातहुँ ओ रुकल। तावेत शामा ओतए आबि गेलाह। ओ लाल रंगक पाकल मंग्रुठ्ठकेँ देखलक। ओकरो मंग्रुठ्ठ खएबाक मोन भेलैक। ओहो पाथर मारि-मारि मंग्रुठ्ठ खखाबए लागलाह। ओकर दू-तीन पाथरसँ एकटा पातो नहि गिरलैक। पाखनो आ गोरिन्द दुनू हँसए लागल। ओ लजा गेलाह। ओकरहुँ आनल पाथरसँ पाखनो मंग्रुठ्ठ खसैह' लागल। जल्दीए ओ पाथर ओतहि फेकि मंग्रुठ्ठक गाछ पर चढि गेल आ मंग्रुठ्ठक गाछक डाबिकेँ हिलाब' लागल। मंग्रुठ्ठ सभ टप-टप कए गिरए लागलैक। छिड्डा आनबाक लेल शामा घर चलि गेलाह। कनेक आपस अबैत काल ओकरा संगे ओकर बाबूजी सेहो आबि गेलाह। धरती पर पसरल काँच मंग्रुठ्ठ देखि कए ओ पाखनो केँ ओकरा माए आ ओकर जाति लगा कए गारि देलकैक।

तकरा बाँदसँ जखन कहियो शामा ओकरा बाटमे भेटैक ओ अपन माथ झुकाकए चलि जाइत छलीह।

जाहि दिनसँ पाखलो डाक्टर भेल छल ताहि दिनसँ ओ मंगळ्गी झरना पर नहएबाक लेल अबैत छल। पाखलो केँ देखि शामा कहिओ-कहिओ हँसि दैत छलीह। शामाक यौवनक भाव देखि कए ओकरा मोनमे उमंग आबि जाइत छलैक। एकदिन तँ शामा ओकर आ गोविन्दक हाल-समाचार सेहो पूछने छलीह। ताहि दिन, ओ प्रायः पाखलो केँ देखि कए हँसैत छलीह आ पाखलोक मोनमे ओकरा प्रति नव आकर्षण पनपी द' रहल छलैक।

पाखलो सँ ई खबरि सुनि, गोविन्द पाखलोक खूब मजाक उड़ौलक।

“पाखल्या, हुनकर स्वभाव बहुत नीक छनि। ओ कने कारी अवश्य छथि मुदा देख'मे नीक छथि। अहाँक जोड़ी खूब जँचत।” ई बात पाखलोक मोनमे घूमैत रहैक आ ओ नहएबाक काल अपना-आपमे ओ उफान महसूस करैत छल।

दोसर दिन बरखि रहैक। पाखलो घूमबाक नाथे बाहर निकलल। बाटे चलैत-चलैत ओ मंगळ्गी झरना लग पहुँचि गेल। झरनाक शीतल पानिसँ ओ एक आँजुर पानि पीबि लेलक आ लगीचक आमक गाछ दिस

𑒔𑒪𑒱 𑒠𑒹𑒪𑒏। 𑒍𑒯𑒱 𑒂𑒧 𑒑𑒰𑒕𑒏 𑒪𑒧𑒯𑒩 𑒖𑒛𑓃𑒱 𑒅𑒿𑒣𑒩 𑒡𑒩𑒱 𑒂𑒥𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒩𑒯𑒻𑒏 𑒂 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒢𑒹𑒢𑒰 𑒖𑒏𑒰𑒿 𑒁𑒣𑒢 𑒤𑒪𑓂𑒯𑒰 𑒅𑒿𑒣𑒩 𑒏𑒋 𑒡𑒩𑒞𑒲 𑒣𑒩 𑒣𑒮𑒩𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒩𑒯𑒻𑒏। 𑒣𑒰𑒐𑒪𑒼 𑒋𑒏𑒙𑒰 𑒖𑒛𑓃𑒱 𑒣𑒩 𑒥𑒻𑒮𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒂 𑒣𑓂𑒩𑒏𑒵𑒞𑒱𑒏 𑒮𑒾𑓀𑒠𑒩𑓂𑒨 𑒠𑒹𑒐' 𑒪𑒰𑒑𑒪।

𑒂𑒃 𑒔𑒻𑒞 𑒧𑒰𑒮𑒏 𑒣𑒴𑒩𑓂𑒝𑒱𑒧𑒰 𑒕𑒪𑒻𑒏। 𑒑𑒰𑒧𑒏 𑒪𑒼𑒏 𑒮𑒦 𑒮𑒰𑓀𑒞𑒹𑒩𑒲 𑒧𑓀𑒠𑒱𑒩 𑒪𑒑 𑒥𑒮𑓀𑒞 𑒣𑒴𑒖𑒰 𑒏𑒩𑒋 𑒥𑒪𑒰 𑒩𑒯𑒻𑒏 𑒧𑒳𑒠𑒰 𑒞𑒰𑒯𑒱𑒮𑒿 𑒣𑒯𑒱𑒢𑒹 𑒣𑓂𑒩𑒏𑒵𑒞𑒱 𑒤𑒴𑒪 𑒂 𑒤𑒪 𑒮𑒦𑒏 𑒪𑒙𑒏𑒢𑒱 𑒪𑒑𑒰 𑒏𑒋 𑒥𑒮𑓀𑒞 𑒇𑒞𑒳𑒏 𑒮𑓂𑒫𑒰𑒑𑒞 𑒏' 𑒔𑒳𑒏𑒪 𑒕𑒪𑒻𑒏। 𑒂𑒧𑒏 𑒑𑒰𑒕𑒏 𑒁𑒖𑒼𑒯 𑒂𑒧 𑒮𑒦 𑒑𑒼𑒙𑒣𑒑𑒩𑒰 𑒣𑒰𑒏𑒋 𑒪𑒰𑒑𑒪 𑒕𑒪𑒻𑒏। 𑒏𑒰𑒖𑒴𑒏 𑒑𑒰𑒕 𑒣𑒩 𑒪𑒰𑒪 𑒂 𑒣𑒲𑒨𑒩 𑒏𑒰𑒖𑒴 𑒪𑒰𑒑𑒪 𑒩𑒯𑒻𑒏। 𑒯𑒩𑒱𑒨𑒩 𑒁𑒖𑒼𑒯 𑒏𑒰𑒖𑒴 𑒮𑒦 𑒣𑒰𑒏𑒥𑒰𑒏 𑒥𑒰𑒙 𑒖𑒼𑒯𑒱 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪 𑒂 𑒋𑒐𑒢 𑒡𑒩𑒱 𑒛𑒰𑒩𑒱 𑒣𑒩 𑒤𑒳𑒢𑓂𑒢𑒲 𑒮𑒦 𑒛𑒼𑒪𑒱 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪𑒻𑒏।

𑒬𑒢𑒻𑓁–𑒬𑒢𑒻𑓁 𑒥𑒮𑒰𑒞 𑒮𑒱𑒯𑒏𑒋 𑒪𑒰𑒑𑒪𑒻𑒏। 𑒣𑒰𑒐𑒪𑒼 𑒏𑒹𑒿 𑒪𑒰𑒑𑒪𑒻𑒏– 𑒂𑒥 𑒄 𑒣𑓂𑒩𑒰𑒝𑒠𑒰𑒨𑒲 𑒥𑒮𑒰𑒞 𑒋𑒯𑒱 𑒣𑓂𑒩𑒏𑒵𑒞𑒱𑒏𑒹𑒿 𑒢𑒥 𑒖𑒰𑒢 𑒠' 𑒠𑒹𑒞𑒻𑒏। 𑒑𑒰𑒕–𑒥𑒱𑒩𑒲𑒕𑒏𑒹𑒿 𑒣𑒰𑒑𑒪 𑒥𑒢𑒰 𑒠𑒹𑒞𑒻𑒏। 𑒥𑒮𑒰𑒞𑒏 𑒮𑒱𑒯𑒏𑒥𑒏 𑒮𑓀𑒑𑒯𑒱 𑒣𑒰𑒐𑒪𑒼𑒏 𑒧𑒼𑒢𑒧𑒹 𑒥𑒱𑒔𑒰𑒩𑒏 𑒪𑒯𑒩𑒱 𑒯𑒱𑒪𑒏𑒼𑒩 𑒧𑒰𑒩' 𑒪𑒰𑒑𑒪𑒻𑒏। 𑒄 𑒥𑒮𑒰𑒞 𑒣𑒔𑓂𑒕𑒱𑒧 𑒠𑒱𑒮𑒏 𑒣𑒯𑒰𑒛𑓃𑒏𑒹𑒿 𑒣𑒰𑒩 𑒏𑒩𑒻𑒞, 𑒐𑒹𑒞𑒏 𑒥𑒲𑒔𑒼𑒥𑒲𑒔 𑒡𑒩𑒞𑒲𑒏𑒹𑒿 𑒔𑒲𑒩𑒻𑒞 𑒢𑒠𑒲𑒏𑒹𑒿 𑒣𑒰𑒩 𑒏𑒩𑒻𑒞 𑒣𑒴𑒥𑒩𑒱𑒨𑒰 𑒣𑒯𑒰𑒛𑓃 𑒠𑒱𑒮 𑒅𑒿𑒕𑒪𑒻𑒞 𑒥𑒱𑒢𑒰 𑒩𑒳𑒏𑒢𑒯𑒱 𑒂𑒑𑒴 𑒥𑒚𑒱 𑒖𑒰𑒋𑒞। 𑒍 𑒏𑒞𑒋 𑒮𑒿 𑒂𑒋𑒪 𑒯𑒹𑒞𑒻𑒏 ? 𑒏𑒼𑒢 𑒚𑒰𑒧𑒮𑒿 𑒂𑒋𑒪 𑒯𑒹𑒞𑒻𑒏 ? 𑒄 𑒏𑒯𑒥 𑒍𑒞𑒹𑒏 𑒮𑒩𑒪 𑒢𑒯𑒱 𑒁𑒕𑒱। 𑒍 𑒮𑒦 𑒚𑒰𑒧 𑒦𑓂𑒩𑒧𑒝 𑒏𑒩𑒋𑒥𑒪𑒰 𑒣𑓂𑒩𑒥𑒰𑒮𑒲 𑒁𑒕𑒱।

ৰঁসাতকেঁ খৰিতহিঁ ধৰতী ওহি ৰঁসাতমে বংগ উঙ্ছানি ওকৰ স্বাগত কেনক। ৰঁসাত ধৰতীক মাথক চ্ম্মা নেনকৈক। গাছ সভক খানিংগন কেনকৈক। নত্তীসভকেঁ ৰাঁহিসঁ পকড়ি কান্হ পৰ ৰাখনকৈক খা ফেৰ নীচাঁ ৰাখি দেনকৈক। ফূন, ফন খা পাত সভক চ্ম্মা নেনকৈক খা পূৰা ৰগৈচামে সভকেঁ হাথসঁ গশাৰা কৰৈত ও খাপস চনি গেন।

পাখনোকেঁ মোনমে ভেনৈক, “জে হমহুঁ ৰঁসাতে জকাঁ এহি গনাকামে ঘূমি–ফিৰি ৰহন খছি। হম খপন জন্মহি কানসঁ এহি গনাকামে ৰহি ৰহন ছী। হ্মদা হম ৰঁসাত জকাঁ খাৰি কএ চনি নহি জাগত ছী খপিতু এত্তকা নিৰাসী ভ’ গেন ছী। এহি খাম গাছক সদৃশ হমৰহুঁ জড়ি ৰহুত ভীতৰ ধৰি গেন খছি। এহি মাটিক ৰঁন পৰ হম পৈঘ ভেনহুঁ, ফৰনহুঁ–ফ্ননহুঁ। এহি মাটিক সংস্কাৰমে পনন–ৰঠন পাখনো খিকহুঁ হম।”

সাঁঝ খতম ভ’ কএ গোধূনি ভ’ ৰহন ছনৈক। মংগ্ৰাী ঝৰনা পৰ পানি ভৰি কএ কন্যা খা স্ত্ৰীগণ ঘৰ জা ৰহন ছনীহ। পাখনোক ধ্যান ওমহৰ নহি ছনৈক, খপিতু খাগ শামা পানি ভৰৰাক নেন নহি খাএন ছনীহ, এহি নেন ওকৰা জীৰনকেঁ ফাঁসী নাগি গেন ৰহৈক। হাড়–মাংস্ৰসঁ ৰঁনন পাখনো কেঁ একটা ফমাৰি কন্যাসঁ সিনেহ ভ’ গেন ৰহৈক খা ও ওকৰাসঁ ৰিযাহ কৰৰাক নেন সোচি ৰহন ছন। জকৰা এক নজৰি দেখি নেনাসঁ ওকৰা নস–নসমে উমংগ খাৰি জাগত ছনৈক ৰৈহ শামা

আাগ ঝবনা পব নহি আাযন ছনীহ, তেঁ ও খপনাকেঁ মংদ মহসূস কৰৈত ছন।

গোধূনি খতম হেৰা পব বহৈক আ খন্হাব খপন পযব পসাবি বহন ছন। সাংতেবী মংদিব নগ পাখনোকেঁ পেট্রোমৈক্সক জগমগ কৰৈত গজোত দেখা পড়ৈক। ওকবা আাগ হোমএৰনা ৰসংত পূজাক স্মবণ আাৰি গেনৈক। ৰসংত পূজা দিন সাংতেবী মাযক পানকী ৰড় ধূমধামসঁ ৰাহব নিকনৈত ছৈক। ও প্রঙ্গতিমে আাএন ৰসংত ঋত্তুসঁ ভেংট কৰৈত ছথি। ওহি বাতি ও মংদিব আাপস নহি জাগত ছথি খপিত্ত ৰাহবে প্রঙ্গতিক সংগ বহৈত ছথি। ৰসংত ঋত্তুক দিন গাম ভবিক নোক ভবি বাতি উসেৰ মনৰৈত খছি। পূজাক নেন তঁ শামা খরস্স খওতীহ, তখনহিঁ হম হ্নকাসঁ ভেংট ক’ নেৰ। পাখনো সোচনক। শামাসঁ ভেংট কবৰাক ৰহন্নে ওকবা পূবা দেহমে জোশ আাৰি গেনৈক, আ গামক দিস জযৰাক নেন ও তীব্র গতিএঁ চনএ নাগন।

মংগ্বঠ্ঠী ঝবনা পব সন্ত দিন জকাঁ পাখনো আাগযো খপন কপড়া ধোৰৈত ছন। বৰি নগাকএ আাগ তীন দিন ভ’ গেন বহৈক। গোরিন্দ বৰিকেঁ কিএক নহি খএনাহ ? ও যৈহ সোচি বহন ছন। এতৰহিমে দূবসঁ – “পাখন্যা ! যৌ পাখন্যা ! ” গোরিন্দ সন আাৰাজ স্বনৰামে আাএন। ও পাছু ঘূমিকএ দেখনক। গোরিন্দকেঁ দেখতহি পাখনো ত্তবন্ত উঠন আ ওকবা দিস দৌড়ি কএ গেন। দুনূ এক দোসবাসঁ হাথ মিনেনক।

गोरिन्दक कनहा ख्रपन हाथसँ हिनरैंत पाखनो प्ढ्ढनकैक –

"ख्रहाँ बरिं दिन किएक नहि एनहुँ ? "

"की कही, हमबा ऑफिसक मित्र नोकनि हमबा पिकनिक पब न' कए चनि गेन छ्लाह। हम जाएरना नहि बही, ह्मदा की कबितहुँ ओ सभ हमबा जरॅबदस्ती न' गेनाह। हमब मोन करैत बहय जे ख्रारि कए ख्रहाँसँ भेंट कबी।" गोरिन्द ख्रपन मोन खोनि देनक।

"जाय दिख्र, एखनहिं मिननहुँ यैह की कम ख्रछि ?

"चनू पहिने ख्रहाँ नहा निख्र"

गोरिन्दक कहना पब पाखनो ममनामे नहारॅए नागन। गोरिन्दकेँ किछु कहरॉक उँस्केकता बहनि। ओ ख्रपना हाथसँ पानि निकानि पाखनोक देह पब छिड़्टा माबए नागन, पाखनो सेहो हुनका पब पानि फेकनक। ओहिसँ गोरिन्दक कपड़ा नीक जकाँ भीजि गेनैक। पाखनो केँ कने खबाप नागनैक। ओ गोरिन्दसँ माफी माँगनक। गोरिन्द एकबा सभकेँ मजाकमे उड़ा देनथि।

पाखनो नहाकए अपन देह पोछनक। अपन कपड़ा स्वखराँक लेल नाबि देलकैक। बाँदमे दुनू गोटे आमक जड़ि पर आबि बैसि गेल। पाखनो गोरिन्दक आँखिमे देखलक। गोरिन्द किछु कहए चाहैत छल, ओ हुनका आँखिसँ पाखनोकेँ पता लागि गेल।

"कोनो नव समाचार ?" पाखनो पुछलकैक।

"समाचार ? एकटा नव समाचार अछि।"

"कोन समाचार ?"

"हमरा लेल एकटा संबंध आएल अछि।"

"अहाँक लेल संबंध ? कतएसँ ? केकर ?" पाखनो एकक बाद एक प्रश्न केलक।

"ओ सभ हम अहाँकेँ बादमे कहब। पहिने बताउ, जे शामा आओर पानि भरबा लेल आयल छलीह ?"

"हँ....नहि......, एखन धरि तँ नहि।" पाखनो सोचिकए जवाब देलक।

“নহি নে ? তখন তঁ হমব খন্বমান ঠীকে ভেন। হম খহাঁকেঁ খাব নহি ঙঁনঝাএর্ব। হমবা নেন রিন্যা খাপাক দিসসঁ শীমাক নেন সংর্বঁধ খাএন খছি। হম ওকবা সাফ মনা ক’ দেনিঐক।”

পাখনোকেঁ র্বতএর্বাক নেন খানন গেন বহস্য গোরিন্দ খোনি দেনক।

“ঋদা সংর্বঁধক নেন খহাঁ মনা কিএক কহনহুঁ ? ” পাখনো ফেব প্রশ্ন কেনক।

“একব জবার্ব তঁ র্বম্ভ সবন ছৈক যৌ।” গোরিন্দ র্বাজন—

“শীমাক জোড় ী কি নেন খহাঁক প্রযোজন খছি হমব নহি। খহাঁকেঁ স্মবণ খছি, হম একর্বেব খহাঁকেঁ কহনে বহী – ‘শীমা খা খহাঁক জোড় ী কেহন বহত ? ” কিছু কানক নেন দ্নূ গোোষ্ঠে চ্প ভ’ গেন।

র্বাদমে গোরিন্দ র্বাজএ নগনাহ—

“হম দ্পহবকেঁ ঘব গেন বহী। খএনাক র্বাদ মায হমবা এহি সংর্বঁধক র্বাবেমে র্বতৌননি। হম সাফ

मना क' देनियनि, ह्मदा किएक ? से नहि रॅतौनियनि।"

"नहि गोरिन्द, एहि संबॅधकेँ नकाबि थ्रहाँ नीक नहि केनहुँ। थ्रहाँ हमबा नेन त्याग क' बहन छी। ओा हमबा नीक नहि नागि बहन थ्रछि।" पाखनो कहनक।

"एहन नहि छैक पाखनो, थ्रहाँ बॅुझैत नहि छी। थ्रहाँकेँ किओ नहि थ्रछि। थ्रा शामा थ्रहाँकेँ पसिन्न सेहो थ्रछि। ओ थ्रहाँकेँ भेटि जेतीह तँ हमबा खुशी होएत।"

"ह्मदा हमबा संग....."

पाखनो किछु कह' रना बहथि।

"ओ सभ रॅादमे देखन जेतैक।"

एतबॅा कहि गोरिन्द चुप भ' गेन। पाखनोक मोन रिचनित भ' गेनैक, ह्मदा शामाक सभ स्मबण एखनहुँ ओकबा मोनमे महकैत बहैक। शामा द्वाबा गोरिन्दक नेन कएन गेन पूछाबि....., ओकब मीठ-मीठ रॅोनी....., फून-सन ओकब हँसी.....सभटा।

ওকবা দ্নূকেঁ দেখি শামা ঝবনাসঁ রিনা পানি ভবনহিঁ আপস চনি জাগত ছনীহ।

তকব রাঁদ ও শামাসঁ ভেঁট কেনক আ "হমবাসঁ রিযাহ কবব ? " পূছনকৈক। শামা ওকবা "হঁ" কহতৈক ওকবাসঁ যৈহ অপেক্ষা ছনৈক পাখনোকেঁ, ফদা ও রাঁজনি, "নহি অহাঁ পাখনো থিকহুঁ ! " পাখনো শামাকেঁ কিছু কহবাক নেন ফঁহ খোননহি ছন আকি ও ওতএসঁ চনি দেনীহ। পাখনোক মোন তঁ বুঁঝু জে নাগফনী সঁ ভবন বেগিস্তানক সদৃশ ভ' গেনৈক।

পাঁচ

শংভুক মোটনমে বাতিক ভোজন কএনাক পশ্চাত্ হম দীনাক ঘব দিস চনি দেনহুঁ। আগ রহ্ত কাজ কেনে বহী তহি নেন সৌংসে দেহমে দবদ ছন। ভূগযাঁ পব পড়ি তহি হমবা নিন্ন আবি জাএত, এহন বুঁঝাগত ছন।

রাঁহ্ পব পহুঁচবাক দেবী নহুঁ-নহুঁ রসাত সিহক' নাগন। অহা ! .... কেহন শীতন রসাত ছৈক ! রসাত নগিতহিঁ দেহমে হবিযবী আবি গেন। রাঁহ্ক এক দিস খেত-পথাব আ দোসব দিস মাঁডবী নদী রহৈত ছনৈক। রঁগনক নাবিযবক গাছসঁ আবাজ আবি বহন ছনৈক। চাব্ধ দিস অন্হাবে-অন্হাব ছনৈক ! এহি অনহবিযামে জান আবি গেন বহৈক। অন্হাবমে ডঁপব ভগজোগনী ভুকভুক কবৈত ছনৈক। নদীক কাবী পানিমে মাছ সভ ডঁছনৈত বহৈক আ ওকব নহবি

ভগজোগিনিএঁ জকাঁ দীপ্যমান ভ' রহল ছলৈক।

রাস্তিক রীচহি মে মূলপুরুষ *(গ্রামদেরতা)*ক মংদির ন্বকাএল রহৈক। ও মংদির একদম টূটি গেল রহৈক। মংদিরক উঁপর চার নহি ছলৈক। মংদিরক চারু কাতক দেরাল সভমেসঁ খাগূক দেরাল তঁ একদম্মে টূটি গেল রহৈক। রাঁকী তীনূ দেরাঁল পর সিম্মর, রঁর, খশ্টী সন পৈঘ–পৈঘ গাছ সভ জনমি গেল ছলৈক। গোরিন্দক রিচারসঁ মূলপুরুষকেঁ খ্রঁ পৈঘ খ্নল মংদির ভেট্টল ছলি। ও কহৈত ছল – "এহি চারু গাছ পর খাকাসক ছত ছৈক খা এহি মংদিরমে মূলপুরুষ রহৈত ছথি।"

চলৈত–চলৈত হম মূলপুরুষক মংদির লগ পহুঁচ গেলহুঁ। এহি মংদিরমে হম একরেঁর সাঁপ দেখলে রহী, ও স্মরণ খরিতহিঁ হমর সৌঁসে দেহ সিহরি গেল।

নেলপলমে একরেঁর হম খা গোরিন্দ মাছ মাররাঁক নেল নদী পর গেল ছলহুঁ। রঁহ্ত কালক রাঁদ হমরা রঁসীমে একটা খর্চাণী *(মাছ)* ফংসল ছল। ওকরা হম একটা নারিযরক সিক্কীমে গূখি নেলহুঁ। রাঁটমে মূলপুরুষক মংদির ভেট্টল। রঁসী নীচাঁ রাখি হম দ্নূ গোটে মূলপুরুষকেঁ গোর নাগরাঁক নেল গেলহুঁ। মূলপুরুষক কারী মূর্তি, মংদিরক টূট্টলকা ভাগমে পাথরক ঢেরীক রীচমে ছললি। হম খপল হাথক মাছ মংদিরক সীঢী পর রাখি দেলহুঁ। হম দ্নূ গোটে মূর্তি লগ মাথ টেকলহুঁ। নে জানি কতএসঁ ওহি মূর্তি লগক পাথর পর একটা সাঁপ খারি খপল ফল কাঠ়া ঠাঠ় ভ' গেলৈক। হম দ্নূ গোটে রঁহ্ত ডরি গেলহুঁ খা পাছূ হটি গেলহুঁ। পছাতি জা কএ ও সাঁপ সসরি কএ ওহি পাথরক ঢেরীমে ঢূকি গেল। গোরিন্দ তঁ ডরক কারণেঁ

ব্ন্মূ জে পাথরে রনি গেনাহ। হম সভ ভগরানক সীঠী পব মাছ বখনে ছনহুঁ, এহিনেন হ্নকা খবাপ নাগননি কী ? হমবা মোনমে এহন ভেন। হম খাপস সীঠী নগ গেনহুঁ খা ওতএ বাখন মাছ উঠাকএ নদীমে ফেকি দেনহুঁ। হমসভ প্বনঃ মূনপ্বকৃষক পযব পব গিব কএ হ্নকাসঁ মাফী মাঁগনিযনি।

হম গোরিন্দসঁ পূছনিযনি, "হম মাছ বাখনে ছনহুঁ এহিনেন মূনপ্বকৃষকেঁ গোস্সা খারি গেননি কী ? মঁদিব ভ্রষ্ঠ ভ' গনৈক কী ? "

"নহি যৌ, এহন কতহুঁ হোগক ? গামক নোকতঁ হ্নকা মাছো চঠরৈত ছনি।" গোরিন্দ জরার দেনক।

"তখন সাঁপ কিএক দেখ' মে খাএন ? হম মাছ বাখনে বহী, এহিনেন মূনপ্বকৃষক মঁদিব ভ্রষ্ঠ ভ' গেনৈক কী ? "

"খহাঁক মাছ বখনাসঁ মঁদিব কোনা ভ্রষ্ঠ ভ' জেতৈক ? "

"হম............. । "

"চ্প বন্দ্র, পাখনো ভেনহুঁ তঁ কী ভেন ? পছিনা রৈব তঁ হম গমনী খা খাঁরনা বখনে ছনহুঁ, তখনহুঁ মঁদিব ভ্রষ্ঠ ভেন ছনৈক কী ? নহি নে ! খহাঁ চ্প বন্দ্র খা ককরো কিছ নহি রতেরৈক। "

হম মূনপ্বকৃষক মঁদিব নগ পহুঁচি গেনহুঁ। মঁদিবক চাব্দ দিস পহাড় ছনৈক খা রীচমে মঁদিব। বাত্তক খন্হাবমে পহাড় কাবী দেখাগত বহৈক। উঁপব তরেগণসঁ সজন খকাশ। জেনা ঘবক ধবেন খা ছপ্পড়, এহি দ্নূক রীচসঁ গজোত খরৈত ছৈক ওহনে গজোত খকাশ খা পহাড়ক রীচ পসবি বহন ছনৈক।

হম খপন জূতা খোননহুঁ খা মূনপ্বকৃষকেঁ গোব নাগনহুঁ। বাতিক খন্হাবমে মূনপ্বকৃষক মূর্তি নহি নখা

दैत बहैक। हमरा भेल जे जेना मूलपुरूष एतए अन्हारक एकटा रॅड़का टा रूप न' कए पूरा संसार पर पसरि गेल छथि।

मूलपुरूषक मंदिर रॅह्त प्राचीन छैक। मांडरी नदीक कछेर पर एहि गाम कें रॅसौनिहार आदिपुरूष रैह छथि। पहिने ओ गाम रॅाढ़ि मे डूबि जाइत छलैक मुदा मांडरी नदी पर रॅान्ह रॅान्हि ओ एहि गामक सृष्ठि केने रहथि। हुनका मरनाक उपरान्त एहि गामक लोक सभ हुनकर स्मरणमे ओ मंदिर रॅनौने छल। एहि तरहें ओ मंदिर आ मूलपुरूष द्वारा रॅनाओल गेल ओ रॅान्ह, दुनू रॅह्त पुरान अछि।

हम मूलपुरूष द्वारा रॅनाओल गेल ओहि रॅान्ह दए चलि रहल छलहुँ। आ एहि रॅान्हक कारणेँ रॅसल गाममे हम, माने पाखलो बहैत रही।

दीनाक रॅैसकी घरमे सभ दिन जकाँ हम चटाय रिछा कए रॅैसि गेलहुँ। दिनाक रॅेटा एकटा चिठ्ठी आनि हमरा हाथमे थमा देलक। ओ चिठ्ठी गोरिन्दक छलैक। रॅह्त दिनक रॅाद ओ हमरा चिठ्ठी लिखने रहय, एहिलेल हमरा रॅड्ड प्रसन्नता भेल। गोरिन्दक संग घूमरॅ-फिररॅ, केगदी भाटक पोखरिमे नहाएरॅ, हेलरॅ, ओ सभ सोचैत-सोचैत हम चटाय पर सूति गेलहुँ आ माथ धरि कम्मल ओढ़ि लेलहुँ।

रॅह्त राति रॅीति गेल, मुदा हमरा निन्न नहि आरि रहल छल। हमरा मोनमे केगदी भाटक पोखरिक चित्र रॅैरि-रॅैरि आरि जाइत छल! नील रंगक आकाशक प्रतिरॅिंरॅ पानिमे चमकैत छलैक।

আকাশিক রংগীন মেঘ পোখরিক নহরি পর হেনি বহন ছন। আকাশে অপন ছরি পোখরিক পানিমে দেখি মোনহি-মোন খূব প্রসন্ন হোগত ছন আ "ঞা রূপ নীক নহি অছি।" ঞা সোচি ও অপন রূপকেঁ নর রূপমে রংগৈত ছন আ মেঘক রস্ত্র পহিরৈত ছন।

পোখরিক নগ কেগদী *(কেরঁড় !)* ঝাড় ও কেরঁড় াক গাছ সভক রঁড়কা টৌ জংগন বহৈক, ও পোখরিক মহার কেরঁড় াক ঝাড় ইসঁ ভবন বহৈক। জখন কেরঁড় াক ঝাড় পর ফূন ফূনাগত ছৈক ওহি সময হমসভ নহএরাঁক নেন গেন ছনহুঁ। কেরঁড় া ফূনা গেন ছনৈক। পীযব-পীযব কেরঁড় া হবিযব-হবিযব পাতসঁ রাঁহব আরি, অপন জী দেখা-দেখা কএ করঁদা বহন ছনৈক। পূবা রাতারবণ কেরঁড় াক স্বগন্ধসঁ ভবন বহৈক। হম আ গোবিন্দ পোখরিমে কূদি গেনহুঁ। দনূগোটে হেনৈত-হেনৈত কেরঁড় াক দ্বীপ নগ পহুঁচনহুঁ। দ্বীপ পর কেরঁড় াক রঁহুত ঘনগব জংগন বহৈক। দনূ গোটে কেরঁড় াক ঝাড়ক অঁদব ঘূসি কেরঁড় াক ফূন তোড়এ নাগনহুঁ। ফূন তোড়ি পোখরি পার কেনহুঁ। ও সভটা পোখরিক কছেব পর বাখি দেনিঐক। রাঁদমে রেঁগ জকাঁ হমসভ পোখরিমে ডূরঁকী নগৌনহুঁ। ভবি দম সাঁস ঘীচি ওহিনা পানিমে ডূরি গেনহুঁ, তঁ ওহি সাঁসক সংগে রাঁহব ভেনহুঁ। সৌংসে দেহ ডূরঁন ছন, ঝদা মাথক কেশ হেনৈত নাবিযব সদৃশ রঁসাগত ছন।

হমবা গাম ক্ষেত্রফন আন গামক অপেক্ষা কনে পৈঘ ছৈক। গামমে খেতক মৈদান, জংগন ও পহাড় হমবা সভকেঁ ঘূমরাঁক নেন কম পড়ি জাগত ছন। নাহ পর পতরাবি চনারৈত হমসভ নদীমে ঝিঝবী

খেলৈত বহী। নদীমে নহএনাক পশ্চাত্ লোকিনকএ নদী পাব করৈত বহী। খত্ত্যেতরাসক কানমে পাঁড়র লোকনি দ্বারা বৰাওল গেল পোখবিমে হমসভ নহএবাক লেল জাগত বহী।

ও পোখবি বৰ্হুত স্বন্নব বহৈক। পৈঘ-পৈঘ পাথব পব পোখবিক চাৰু দিস নীক চিত্রকাবী কএল গেল বহৈক। চাৰু দিসসঁ সীঠী লোগত লোক পোখবিমে ঠুকৈক ছল। পোখবিক চাৰু দিস পাথবক মেহবাৰি ছলৈক। হব এক মেহবাৰিক ভীতব দূ-তীনটা কক্ষ গজোতসঁ ভবল। এহি কক্ষ সভক দেৱালক খাম্হ পব নত্তী সভ খা খাদিকালীন মান-জান, চিড়ৈ-চুনমুনীক খাকৃতি বৰনল বহৈক। এহল বুঝাগত বহৈক জেনা এহি মনোহব খাকৃতি বনা কক্ষমে ভগবান খমৃত-কলশে বাখি দেলে হোথি, ঠীক ওহিনা লেটৈবাগৰ্ট পাথবসঁ নির্মিত এহি পোখবিমে কৌখাক খাঁখি-সন সাফ পানি দেখিকএ ককবহুঁ মোন মুগ্ধ ভ' জাগত ছলৈক। এতেক স্বচ্ছ পানিমে হমসভ নহাগত ছলহুঁ। নহএনাক বাদ গোবিন্দ মেহবাৰিক কক্ষমে জা কএ কোনো ঋষি-মুনি জকাঁ ধ্যানস্থ ভ' বৈসৈত বহথি। তখন বুঝাগক জে ওহি লেটৈবাগৰ্ট পাষাণসঁ মহাভাবতক কাল ঘুবি এলৈক।

পছিলা কিছু সালক স্মৃতিসঁ হমব বোগযাঁ ঠাঢ় ভ' গেল। ওহ......হমব মায! হমবা এহলে লাগল, জে হমব সাঁস কেও বন্ন ক' দেলক, হমবা গবমে ফংদা বান্হি দেলক। একবৈব হম খা গোবিন্দ জখন এহি পোখবিমে নহা বহল ছলহুঁ তখনহিঁ ভটৈ বাবূ ওহি বাটৈ জা বহল ছলাহ। হমবা পোখবিমে নহাগত দেখি ও, "পাখলো পোখবি ভ্রষ্ঠ কেলক! পাখলো পোখবি ভ্রষ্ঠ কেলক!" চিকব' লাগলাহ! হুনকব চিকবৈ স্বনি ওতএ

पाँच–छओ लोक जमा भ' गेल। भट्ट बाबू हुनका लोकनिकेँ आदेश देलथिन, जे ओ सभ हमर कान घीचि कए बाहर आनथि। ओ लोकनि हमर कान घीचैत हमरा बाहर आनलथि। बादमे भट्ट बाबू अपन छड़ी सँ हमरा खूब मारलथि। ओ हमरा मारैत–मारैत साँतेरी मंदिर धरि ल' गेलाह। भरि गामक लोक हमरा देखबाक लेल ओतए जमा भ' गेल छल। ओ हमरा साँतेरी मंदिरक सीढ़ी पर नाक बगड़बाक लेल बाध्य केलथि। हम अपन नाक बगड़लहुँ, माँफी माँगलहुँ, तदा ओ हमरा पोखरिक लग बला लोहाक खंभसँ बान्हि देलनि।

कान्हिए हम एहि खंभ पर नारियर फोड़ने छलहुँ। सभक संग ढोल आ ताशा बजाकए शिगमो *(धार्मिक उत्सव)* खेलने छलहुँ आ आब हम स्वयं गामवलाक लेल एकटा तमाशा बनल रही। भट्ट बाबू हमरा उपर नारियरक खट्टा ताड़ी उझलि देलथि। एतबेमे नहि किओ हमरा उपर घोघराक छत्ता झारि देलक। घोघरा काटैतहि हम जोर–जोरसँ चिकरए लागलहुँ। तदा हमर असहायता पर किनकहुँ कनेको क्षोभ नहि भेलनि।

हमर ई हालति देखि गोविन्द कानैत–कानैत दौड़ल हमरा मायकेँ बजा आनलक। ओ "हमर बच्चा...","हमर बच्चा..." कहैत कानल–कानल, दौड़ल एलीह तदा हमरा सोझा अबितहिँ ओ एकदमसँ गिर गेलीह। ओ बेहोश भ' गेलीह आ बहुत काल धरि उठि नहि सकलीह। हुनका उठएबाक लेल हम दौड़ि रहल रही, तदा जतए बान्हल रही, ओतहि रहि गेलहुँ। हुनका किओ नहि उठौलक, उनटे लोक सभ ई तमाशा देखैत रहल। कनेक कालक बाद ओ अपन ठेघुन

छैकैत उठेलीह। हुनका नाकसँ शोणित बहैत रहनि। हाथ आ पयर मे घाव भ' गेल रहनि। ओ उठि कए हमरा लग अएलीह आ "हमर बच्चा..." कहैत हमरा गर लगौलीह। हम दुनू गोटे कानए लागलहुँ। ओ हमर बन्हन खोलबाक प्रयास करए लागलीह ख़दा ओहि समय चारि-पाँच लोक हुनका पाछाँ घीचि लेलकनि। बादमे हुनकहुँ घीचि कए मंदिर लग ल' गेल। ओ हमरा छोड़एबाक लेल भरि बाटक हाथ-पयर पकड़ैत रहलीह ख़दा ओ हुनका ठोकर मारि धकेलि देलनि। एतबा देखतहि हमरा गोस्साक पारावार नहि रहल। हमरा देहक गरम खून दौड़ए लागल। हम जतय बान्हल रही ओतहि चिकरि-चिकरि कए रहि गेलहुँ। बादमे हमर खून ठंढा भ' गेल आ ओ शनैः शनैः हमरा शरीरसँ निकलि रहल अछि, बुझाबए लागल......, हमरा बुझाएल जेना हमरा पूरा शरीरक सभटा खून बहि गेल हो!

हमर माय कानि रहल छलीह आ हुनका सभक

पयब पकड़ि बहल छलीह, मुदा हुनक गोसाबि किओ नहि स्वनि बहल छल। ओ जहिना हमबा छोड़ ाइँए आगू आबँथि, लोक हुनका बोकि लैक। बाँदमे जखन ओ गोस्सासँ महाजनकेँ गाबि पठ़ाबँ स्वबह क' देललि तँ लोक सभ हुनकहुँ घसीटि' नागन आ जाहि स्तुंभसँ हम बाँन्हल बही ओहि स्तुंभसँ हुनको बाँन्हि देललि। आबँ हमब मुँह पूबँ दिस तँ हुनक मुँह पश्चिम दिस भ' गेल। हम दुनू गोटे एकहि स्तुंभ सँ बाँन्हल छलहुँ, मुदा एक दोसबाकेँ देखि नहि पबैत छलहुँ। ओ "हमब बँचा...","हमब बँचा..." कहि कए कानैत छलीह, तँ हम माय....., माय....., चिकबि कए कानि बहल छलहुँ। किछु समयक पश्चात् ओ कोनहुँ तबहेँ अपन माथ पाछू आनि हमबा छूललि। हम दुनू दिनभबि ओहि स्थिति मे बहलहुँ।

पोखबिक शुद्धिकबण कबएबाँक लेल ओ होम-जाप कबौललि। चाबिटा केबाक थम्ह आनल गेल आ प्रवहित लोकनि होम स्वबह केललि। ओ लोकनि होमाग्नि जबौललि। मंत्रोचाबण कबैत ओ लोकनि ओहिमे समिधा मोँकए लगलाह। हमबा बुझाएल जे ओ सभ हमबा आ हमबा माय, दुनूकेँ एहि आगिमे मोँकि देत। होम चलितहि कान एकटा प्रवहित ओहि होमसँ आगि आनि हमबा पयब पब बाखि देलक। हमबा बुझाएल, जेना हम कान्हि होलिका जबौने छलहुँ तहिना ओ सभ आगि लगा हमबा दुनू माय-पूत केँ जबा देत। मुदा ओ एना नहि केलक। आगिक काबणेँ हमबा पयबमे फोका भ' गेल छल जे दर्द कबैत बहए। होम-हबन चलि बहल छल आ फाँसी पब चढ़' बला अपबाधी जकाँ हम जतए बाँन्हल बही, ओतहिसँ हुनका सभकेँ देखि बहल

छलहुँ। गामक लोक सभ एहि घटनाकेँ एकटा उत्सव जकाँ देखि रहल छलाह।

दादी ओहि दिन गामसँ बाहर गेल रहथि। साँझ खन घुरितहि गोविन्द हुनका हमरा सभक खबरि देलक आ संगहि न' कए पोखरि पर आबि गेल। हमरा आ हमरा मायकेँ स्तंभ सँ बान्हल देखि कए दादी बहुत दुखी भेलाह। जाहि दादीक आँखिमे हम आइधरि नोर नहि देखने रही; ओहि दिन देखि लेलहुँ। ओ हमरा छोड़ा देलथि। ओहि काल धरि देखबाक लेल ओहिठाम गामक कियो नहि रहथि।

एहि घटनाक पश्चात् हमरा गामक लोक पर कनेको गोस्सा नहि आएल, किएक तँ गाममे हमरा छोड़ा कए आनएरना आ गोविन्द सन हितैषी आब कियो नहि रहथि। नाबियबक फुटलका खोली जकाँ गबि जाएरना एहि घटनाक स्मृति आब शेष रहि गेल अछि। एहि घटना सभमे सँ एक, स्तंभ पर नाबियब तोड़बाक अछि, जा बताबए रानी हमर माय....., हमरा प्रह्लादक होलिकाक आगिसँ बचाबए रानी हमर माय....., हमरा आँखिक सोझ ठाढ़ रहलीह आ हमरा आँखिसँ अनायासे नोर खसय लागल।

हम गोविन्दक मायकेँ शोर पाड़लहुँ। ओ हमरा घरक भीतरहिसँ आवाज देलथि। ओहि समय ओ चाउर बीछैत छलीह। ओ उठि कए बाहर एलीह आ हमरा देखि कए बजलीह, "आउ बाउ, बैसू!।" हम घरक अंदर गेलहुँ। ओ हमर हालचाल पूछय लागलीह।

"एतेक दिन धरि कतए छलहुँ अहाँ?"

“नहि रौाय...... ” हम किछु कहए चाहैत छलहुँ

“.... आग-काल्हि काजमे बेसी व्यस्त रहैत छी ताहि नेन अएबाक अवसर नहि भेटैत अछि की ? ”

“...असलमे आओयह तेहने काज छल, यदा गोरिन्दसँ भेंटे करबाक बहए एहिनेन ओरबटौगम छोड़ि कए आएल छी। ”

ओ अन्दहलमे चाउँर गिबारै’ गेनीह आ हम ओहिठामक बेंच पर बैसि गेलहुँ। बेंचक एक कोनमे ट्रंक आ ओहिपर गोरिन्दक किताब राखल छलैक। हम एकटा उँपवना किताब निकाललहुँ, ओ अंग्रेजी मे छल, एहिनेन हम नहि पढ़ि सकलहुँ आ ओ आपस राखि देलिऐक। बादमे सबसँ नीचा रना किताब निकाललहुँ, यदा ओ पुर्तगाली मे छल एहिनेन ओहो राखि देलहुँ। ट्रंक नग कपड़ा टाँगबाक एकटा हैंगर रहैक जाहिपर दादीक दू टा कमीज आ गोरिन्दक एकटा पैन्ट टाँगल रहैक। एखन धरि तँ गोरिन्दकेँ पणजीसँ आपस आबि जएबाक चाही ! एहिनेन हम खिड़कीसँ बाहर देखलहुँ। यदा बस्ता सून छल। मैदानसँ होइत ओ बस्ता अपन देह टेढ़-मेढ़ कैने सीधे गाम धरि आबि रहल छल। आगू पैघ-पैघ गाछ-बिरीछक कारणेँ शहर गेल गोरिन्दक छाँह धरि नहि बुझाइत छलैक।

दादी बजारसँ आबि गेल छलाह। ओ हमर हालचाल पूछलनि। हम कनी मोटैगर-डटैगर भ’ गेल रही एहि नेन ओ हमर प्रशंसा कैलनि।

ओहि दिन दूपहर धरि दादी, ओकर माय, आ हम, गोरिन्दक बस्ता-पेड़ा देखैत रहलहुँ। ओ नहि आएल, एहिनेन हमसभ कनि निराश छलहुँ। बेरुत कानक बाद हमसभ भोजन कैलहुँ। दादी स्वतबाक नेन गेलाह

आ हम 'पुनः आएब' ई कहि चलि देलहुँ।

बस्तामे आनेससँ भेंट भेल। ओकरा देखि हमरा बड़ आश्चर्य भेल, किएतँ ओ कहियो अपन ओरबरटोगम नहि छोड़ैत छल। एतए धरि जे बरियोक दिन ओ भोरे-भोर उठि कपेल गेनाक खाद ओ काज पर जाइत छल। हम पुछलियनि—

"आनेस! खीचहि मे काज छोड़ि कए आएल छी की?"

"आबए पड़ल! नाबिरबक गाछसँ खस निकाल' रला मजदूर पेड्रूक देहांत भ' गेलैक।" आनेस बतौलनि।

"की भेल छलैक ओकरा?" हम पूछलहुँ।

"पता नहि, हमरा निकलतहि ओ मरि गेल।" आनेस कहलनि। आनेसक संगहि हमहू ओकरा घर धरि गेलहुँ।

दोसर दिन पेड्रूक अंतिम संस्कारमे हमरहु जाए पड़ल। छोटका गिरिजाघरक नगीच रला श्मशान घाटमे ओकर अंतिम संस्कार भेलैक।

पेड्रू एकटा हिन्दू मौगी रखने रहए, किन्तु ओ ओकरासँ बियाह नहि केने रहय। ओ जा धरि छलीह ताधरि पेड्रूक संसार नीक जकाँ चलनै, मुदा जखन ओ मरि गेलीह तँ ओकरा श्मशानक खाहरे गारल गेल छलैक। किएक तँ ओकर अंतिम संस्कार श्मशान घाटमे नहि करय देल गेल रहैक एहि लेल पेड्रू कानि रहल छल।

ई घटना स्मरण अबितहि हम स्वयं उधेड़बुन मे पड़ि गेलहुँ। एहि उधेड़बुन मे हमरा एकटा पछिला गप्प स्मरण आबि गेल। एहि छोटका गिरिजाघरमे

হমবা ৰঁপতিজম *(ঞসাঞ ধর্মদীক্ষা)* দেন গেন ছন। তাহি সময হম ৰঁহ্ত ছোট ছনহুঁ। তখন স্কূনো নহি জাগত ছনহুঁ। খপন মাযকেঁ ৰঁতা কএ হম খানেসক ওহিঠাম গেন বহী। ওকবা ঘবমে ওকব পিতাজী হমবাসঁ পূছনথি—

"খহাঁ ত' পাখনো ছী নে ? "

"হুঁ" হম জৰাঁৰ দেনহুঁ।

"কিএক তঁ খহাঁ পাখনো ছী এহিনেন ঞসাঞ ভেনহুঁ নে ? "

হম চুপ বহনহুঁ।

"খহাঁ কাল্হি খানেসক সংগ খাএৰ, কাল্হি উঁসের ছৈক।"

দোসব দিন হম খানেসক সংগ গেনহুঁ। ওহি সময হমবা ওত্তকা পাদবী ৰঁপতিজম দেননি। এহি ৰাঁতক খৰঁবি হম ককবো নহি নাগএ দেনিঐক।

ঘব খএনাক ৰাঁদ, খানেসক ওহিঠাম জে হমবা ৰিস্কুট খএৰাঁ নেন দেন গেন ছন, ওকবা হমব মায ৰাঁহব ফেকি দেনথি। ও হমবা ধমকী দেনথি—"ৰিঠূ ! এনা জঁ খহাঁ ককবো-কহাঁসঁ কিছুও খএৰাঁক চীজ ন' নেৰ তঁ হম খহাঁক জান ন' নেৰ।"

হমবা গামমে এহিসঁ পহিনে ঞসাঞ খা হিন্দূক ৰীচ কহিযো ঝগড়া-ফসাদ নহি ভেন ছন, মুদা 'ওপিনিযন পোন'ক সময গামক ৰজাবক বাড়িমে ঞসাঞ খা হিন্দূ, দুনূ সম্প্রদাযক নোকক ৰীচমে ঝগড়া ভ' গেন। ওহি দিন কিও এক দোসবাকেঁ ওকব ধর্ম নগা কেঁ গাবি দেনকৈ, খাকি ঝগড়া ৰাঁঝি গেন। ওহি বাতি এক দোসবাক ঘবক খাগূক তুনসী চৌবা খা ক্রাঁস তোড়ি দেন গেন। ঘব-দবৰজ্জাক খাগূ তোড়ন

गेल त्तुलसी चौबा आ ग्र्ासिक माटिक ढेर लागि गेल। दोसर दिन झगड़ा आर भयानक रूप न' लेलकै। लोक सभ उंडा, तलवार आ ढाल न' कए एक दोसराकेँ मारि देबाक लेल तैयार छलैक। किछुकेँ मारियो देल गेलैक। हम एहि दुनू सम्प्रदायक बीच घूमि रहल छलहुँ, आ की भ' रहल छैक देखि रहल छलहुँ। हमरा मारबाक लेल किओ नहि अबैत छल। "हम नहि तँ ओसाओ रही, आ ने हिन्दू, एहिलेल हमरा छोड़ि देल गेल की? हमर संबंध दुनूसँ अछि, एहिलेल हमरा ओ लोकनि नहि मारलनि की?" हमरा मोन मे एहि तरहक प्रश्न उठय लागल। दुनू सम्प्रदायमे हमर मीत लोकनि छलाह आ हम हुनका सभसँ मिलैत छलहुँ।

जँ झगड़ा आर बढ़ि जेतैक तँ खूनक नाली बहि जेतैक, एहिलेल दुनू सम्प्रदायक लोक डरि गेलाह। बादमे हम दुनू सम्प्रदायक लोकसँ मिलिकए हुनका सभकेँ समझौलहुँ-बुझौलहुँ, हुनका बीच समझौता करबौलहुँ। ओहि समय हम हुनका सभकेँ एकजुट करबएलना आ एक दोसराक समाद न' जाएलना दूत बनि गेल छलहुँ।

एहि गाममे हमर परिचय फकत एतबा अछि जे हमर नाम पाखलो थिक, हमर जाति पाखलो थिक, आ हमर धर्म सेहो पाखलो थिक।

छओ

केगदी भाटक पैंतीस-चालीस बयसत, मूलपुरुषक

मंदिर लग जमा भ' गेल छल। ऐहनो आ सोनूक
तीच तैंसन दादी सभसँ नीक लगैत छलाह। तैयत,
किसान, कमेरी *(गोरा बाज्यक आदिनिरासी)* सहित गामक
सभ लोक ओतए जमा छल।

तैयत सभ अपन-अपन माँग ओतए बाखलक।
जमींदात ककरो घत तोड़ि देले बहैक तँ ककरो
घत नहि तँनात' दैत बहैक। किछु तैयतकेँ जमींदात
तेंदखल क' देले बहैक तँ किछुकेँ हथताक लाबितब
नहि देले बहैक। एहि तबहक तँह्त बास माँग बहैक।
सभक चेहबासँ गोस्सा आ लाबाजगी ऋलकैत बहैक।

प्रस्तुत कएल गेल सभ माँग पब जखल चर्चा
होमए लागल तँ किछु हल्ला-गुल्ला होमए लागलै। ऐहनो
गाँरकब लोक सभकेँ चुप कबतांक प्रयास केललि, मुदा
हल्ला आब तँठ़ि ते गेल। तखलहि दादी उँठि कए
अपल दमगब आतांजमे तांजए लागल—

“हम सभ एहि कांदोले गामक गाँरकब सदा
जमींदाबक केगदी भाँठ तैयत थिकहुँ। ओला हमबहिमे
सँ किछु ओकबा खेतक हिस्सेदाब सेहो छी। हम सभ
ओकबा खेत-भाँठमे काज कबैत छी, मुदा हमबा
जतबांक आबश्यकता अछि ततबों हमबा पेटकेँ लहि
भेटैत अछि, अपित्त ओ सभ जमींदाबक गोदाममे चलि
जाएत अछि। केगदी भाँठमे हबएक लाबितब
तोड़बांक दिल लाखो लाबितबक ढेबी लागि जाएत
अछि, मुदा सदा जमींदाबक मर्जीक तिला हमबा सभकेँ
एकोटा लाबितब खएबां लेल लहि भेटैत अछि। एहि
भाँठमे लाबितबक गाछ लगाती हमसभ, ओकबा पालि पटा
कए लमहब कबी हमसभ, भाँठमे खाद छीटी हमसभ,
ओकब ओगबतांहि कबी हमसभ, ओकब हत्ता तँलाती हमसभ,

स्वबक्षा कवी हमसभ थ्था दृ ढ़ी नाबिबव खएबाँ नेन हमबा सभकेँ जमींदावक स्कँह देखʼ पडढ़ैत थ्छि। एहि माटिक पूतकेँ एहि भाटेमे घव–मकान नहि बँनाबʼ देन जाएत छैक। ताहू पव जबँबदस्ती ओकबा सभक घव तोडढ़ि देन जाएत छैक। थ्याबँ हमबा सभकेँ हमव न्याय भेटेबाँक चाही। हमबा सभ पव जे थ्यत्याचाव भेन थ्छि से दूव हेबाँक चाही, माने दूव हेबाँक चाही।”

"हँ, हँ", जमा भेन भीडसँ एहि तवहक नाबा स्वनʼ मे थ्याएन। बाँदमे दादी थ्याव जोवसँ बाँजए नागन। ओकव थ्यावाज नोकक कानमे गूँजए नागनैक।

पाखनोक पूबा देहमे बिजनौका चमकि गेनैक। ओ थ्यपन गबम भेन कान पव गोबिन्दकेँ हाथ बखबाँक नेक कहनकैक।

भगबान पव थ्यक्षत छीटेनाक पश्चात् ह्नकव गोहावि केनासँ जे नोकक शबीव पव भा थ्यावि जाएत छैक, तहिना दादीक भाषण स्वनि कए नोक सभ पव भा थ्यावि गेनैक, एहने बुझाएक! दादीक बाँजबँ जावी बहैक—

थ्यपन मौगीक पवतापें ओकबा ई केएदी भाटे भेटेन छैक। यैह सदा, दत्ता जन्मीकेँ जितु मावि कए ओकव खाजन भाटे *(क्षेत्र बिशेषक खेत)* ह्बिबंगीक सहायतासँ थ्यपना नामे कबबा नेने थ्छि। ओकबा कनेको नाज–शबम नहि छैक। ओहू पव ओ गाममे बाजा जकाँ घूमि बहन थ्छि। ई गाम सदा जमींदावक नहि थिकै। गामक खेत–भाटे हमबा सभक थिक। एहि खेत मे काज कबएबनाक खेत–भाटे थिकै। कागत पव निखा नेने ई ओकव नहि भʼ जेतैक। जँ एहन हेतैक तँ ओ एहि देशकेँ सेहो कागत पव

নিখরাকেঁ বাখি নেত আ ও এহি দেশেহুঁকেঁ কাগত পব নিখি ককবো হাথেঁ রেঁচি নেত। আরঁ হমসভ জমীদাবকেঁ দেখা দেরেঁক জে ঙা খেত-ভাষ্ট হমবে সভক থিক। খেত-ভাষ্টমে কাজ কবএরনাক থিক। হমবা সভক অসহযোগেক কাবণেঁ কেগদী ভাষ্টমে নাবিযব তোড়ঃর্ঁ এখন ধবি রাঁকী বহি গেন অছি। ওহি সময জমীদাবকেঁ এহসাস ভ' জেরাঁক চাহী বহএ।

ক্ষদা ও তঁ অকিনে কেব আন্দব অছি। স্বননহুঁ অছি জে ভাষ্টমে নাবিযব তোড়ঃরাঁক নেন ও গামসঁ রাঁহবক পাড়েকব *(পেশেরব নাবিযব তোড়ঃ' রনা)* কেঁ নারঁএ রঁনা অছি। ওকবা অএরাঁসঁ পহিনহি হম সভ সভঠাঁ নাবিযব তোড়ঃা কএ দেখা দেরেঁক জে ও ভাষ্ট হমবা সভক থিক। চনৈ চনূ, আগএ, এখনে ওহি ভাষ্টক সভঠাঁ নাবিযব তোড়ঃা দেরেঁক, চনৈ চনূ, ঢান আ গড়ঃ াঁস ন' কএ অরেঁত জাউঁ!

সভ কিও ওহি জোশক সংগ উঁঠন আ ঢান-গবাঁস ন' কএ কেগদী ভাষ্টক দিস চনি দেনক। ভাষ্টমে হব এক নাবিযবক গাছমে গুচাক গুচ্ছা নাবিযব নাগন বহৈক।

এতেক পৈঘ কেগদী ভাষ্ট, জকব নাবিযব তোড়ঃরাঁক নেন মহীনাক মহীনা নাগি জাগত ছনৈক, একহি দিনমে এক চৌথাঙা সঁ রেঁসী নাবিযব তোড়ঃা দেন গেনৈক। গুচ্ছাক গুচ্ছা নাবিযব গিব বহন ছন। ভাষ্টমে নাবিযবক রঁড়ঃকা-রঁড়ঃকা ঢেব নাগি গেন ছনৈক। সাঁঝ পড়ঃা গেন বহৈক ক্ষদা এখন ধবি সভ কিও নাবিযব তোড়ঃরাঁমে ব্যস্ত বহএ। এতরঁহি মে, "পাখনো গিব গেনৈক, পাখনো গিব গেনৈক", এহন হন্না মচি গেন। নাবিযব তোড়ঃর্ঁ ছোড়ঃা সভ কিও পাখনো নগ জমা ভ' গেন।

पयबक छान छूटि गेलाक कारणेँ पाखलो नाविपयवक गाछसँ नीचा गिव गेल छल। नाविपयवक गाछसँ ओकव पेट, जाँघ, हाथ–पयव आ छाती घसीटा गेल छलैक जकवा कारणेँ ओकव चाम निकलि गेल छलैक। ललाटक घारसँ खून रहि वहल छलैक। दादी आ सोनू ओकवा सहावा दअ उठाकए रहैसलक आ पानि पियौलक। होशमे एलाक पश्चात्, की भेल छल? ओ जानि पाखलो हँसय लागल।

रहैसल पाखलोकेँ गोविन्द हाथक सहावा दअ उठौलक। चलू, घव चलैत छी! गोविन्द पाखलोसँ कहलक। सोनू रहाजल, "नहि, पाखलोकेँ हम अपन घव न' जाएव, ओ रहुत जख्मी भ' गेल छैक आ एकवा रहुत चोट लागल छैक। एकवा हम घव न' जा कए जे किछु दवाओ–विवो कवराक हेतैक से कवरा देवैक।"

ओहि दिनक नाविपयव तोड़व रहन्न भेल। पाखलो अपन मामाक घवक वस्ता पव चलि वहल छल।

दोसव दिन फेव नाविपयव तोड़व स्ववह भेल। पाखलो अपना माथ पव कमान रहान्हि ठाढ़ भ' गेल। दोसवा जकाँ ओहो नाविपयव तोड़वा लेल सोचि वहल छल, मुदा ओकव मामा ओकवा गाछ पव चढ़रासँ मना क' देलकैक। एकव रहावजूदो ओ नाविपयव तोड़ि निअए, मुदा सौंसे देहमे भ' वहल दवदक कावणेँ ओ एहन नहि क' सकल। वजनी जीवा पीसि कए ओकवा पीठ आ कन्हा पव लगौने छलीह। घावसँ जीवा नहि निकलि जाय एहिलेल ओ नाविपयवक गाछ पव नहि चढ़ल।

कान्हि बजनी पाखनोक शेबीब पब भेन घारकेँ धो–पोछि कए दराग नगौने छनीह। ननाष्ट पब जे घार भेन बहैक, ओहि पब दराओ नगा कए पङ्गी बाँन्हने छनीह। कम्हा आ पीठ पब जीबा पीसि कए नगौने छनीह। बजनीक ओ रूप देखि कए पाखनोकेँ अपन माथक स्वरूप याद आबि बहन छनैक। बजनी केनबाँथक मूर्ति–सन स्वन्नबि नागि बहन छनीह।

बजनी ओकब मामा एकनौती बेँटी छनीह। ओ बँह्त शांत आ बिनम्र स्वभाबक छनीह। बजनी जखन दूध आनि कए पाखनोकेँ पीबाँक नेन देने छनीह, ओ पीबैँत कान पाखनोकेँ बजनीक बासेन्य भाबक एहसास भेन छनैक। क्षण भबिक नेन ओकबा मोनमे भेनैक जे एहि ममतामयी देबीक चबण छूबि नी। कान्हिसँ पाखनो एकटा अनगे दुनिया मे बिचबण क' बहन छन। ओकबा मोनमे कतहुँ कोनो मंदिबक बचना भ' बहन छनैक।

जखन जीपक हार्न स्वन' मे एनैक तखन पाखनो होशमे आएन। देखनक तँ केगदी भाष्टमे प्बनिसक एकटा गाड़ी आएन छन, जकबा संगे सदा जमींदाब सेहो छन।

प्बनिस जहिना केगदी भाष्टमे आएन तहिना हबामे दू–तीन फाथबिंग केनक। सभ किओ डबि गेन आ नाबिथब तोड़ब बंन्न क' देनक। दादीकेँ बँह्त गोस्सा एनै आ ओ गोस्समे सभसँ कहनक—

“अहाँ सभ ककबो सँ डबब नहि। नाबिथब तोड़ब जाबी बाखू।”

ইন্স্পেক্টর অপন কেস মাথমে লেনে আগূ আএল। ও দাদীকেঁ অপনা হাথেঁ পকড়নক আ ওকরা জীপমে বৈসৈবাক লেল ঘীচ' লাগল। পাখলো ওকরা রোকলকৈ। সভ কিও পুলিসক চারু দিস জমা ভ' গেল। দূ-তীন গোটে জীপমে বৈসল জমীদারকেঁ নীচা উতারি দেলক। ইন্স্পেক্টর চিকড়ল, আ গোস্সাসঁ বাজল—

"অহুঁ সভ জঁ বেসী রকরক কেলহুঁ তঁ অহুঁ সভকেঁ মারি লাগত।"

"জাউ, জাউ, চুপ রহু! জঁ অহাঁ এতএ বেসী রংগবাজী কেলহুঁ তঁ এতএ জমা ভেল সভ গোটএ অহাঁ সহিত অহাঁক পুলিসো কেঁ পীটত। হমসভ প্রগতিগামী পুলিসক হাথ তঁ ঠেব এলহুঁ তঁ অহাঁ সভক হাথ কতএসঁ আএত।" দাদী চিকরল। তাধরি পুলিস পর কিও দূ-তীন চপত ধরা দেলকৈ।

ও সংভরতঃ পাখলো ছলৈক। ইন্স্পেক্টর পাখলো কেঁ পকড়ি লেলক, মুদা দাদী ওকরা ছোড়া লেলকৈ। ইন্স্পেক্টর দাদীক দিস 'চিরা জাগ আকি

গিব জাগ' রনা নজবিসঁ দেখনক।

“খহাঁ সভ এতএ নোকক বক্ষা কবএ খাএন ছী রা গোনীসঁ উঁড়ৃ ারঁ' ? ” দাদী গন্স্পৌক্টবসঁ প্বছনকৈ।

“খহাঁ কেঁ তঁ সরঁসঁ পহিনে ওহি নোককেঁ খঁদব কবরাঁক চাহী ছন, জে খহাঁকেঁ এতএ খাননে খছি। রৈহ খসনী চোব থিক, ন্বণ্টৈবো থিক, খা দোসবাক দম পব খপন পেট ভবএরনা থিক, খা ওকবহি কহনা পব খহাঁ হমবা সভকেঁ চনান কবএ খাএন ছী ? ” দাদী উঁচ স্ববেঁ গন্স্পৌক্টবসঁ পূছি বহন ছন খা জমীদাব গোস্সাসঁ দাদীক দিস দেখি বহন ছন।

“খহাঁ হমবা থানা ন' জএরাঁক নেন খাএন ছী নে! ত হমবা সভকেঁ ন' চনূ। সরঁ কিও জীপক খঁদব খারি জাউঁ।” এতরাঁ কহৈত পাখনো জীপমে রৈঁসি গেন। ওকবা সংগহি খাব পন্দ্রহ–সোনহ নোক জীপমে রৈঁসি গেন। রাঁকী নোকক নেন জীপমে রৈঁসরাঁক জগহ নহি ছনৈক। গন্স্পৌক্টব খাঠ–নও নোককেঁ জীপসঁ নীচা উঁতাবি দেনকৈক খা রাঁচন সাত গোটা কএ ন' কএ চনি দেনক। রাঁকী নোকনি ওহিনা ঝঁহ তাকৈত বহি গেন। সাতো নোককেঁ ওহিদিন প্বনিস–স্টেশনহিমে বহয পড়ৃনৈক। দোসব দিন সোনূ খা স্বভন্যা গাঁরকবক সংগ পাঁচ নোককেঁ ছোড়ৃি দেন গেনৈক হ্মদা দাদী খা পাখনোকেঁ নহি ছৌড়ৃনকৈক। জেনা শ্রাহ্মক ঘবমে ছূতকাহ বহৈত ছৈক তহিনা কেগদী ভাটমে নাবিযব যত্র–তত্র পড়ৃন বহৈক হ্মদা কিও ওকবা হাথ নহি নগারৈক।

গামমে একটা খাব পৈঘ ঘটনা ভ' গেনৈক।

দাদী সহিত গামক আনো–আন লোক পর জমীদার মোকদমা ক' দেলকৈক। গামরনা সভ সেহো মোকদমা লড়ল। মোকদমा বহুত প্রসিদ্ধ ভ' গেলৈক মুদা ফৈসলা জমীদারক পক্ষমে ভ' গেলৈক আ দাদী আ পাখলোকেঁ এক মাসক কৈদ ভ' গেলৈক। ওহি দিন গামরাসীকেঁ বহুত দুখ ভেল বহৈক। দোসরহিঁ দিন জমীদারকেঁ সেহো কৈদ ভ' গেলৈক, কিএক তঁ ও সবকার লগ জমীনক নকলী কাগজাত পেশী কেলে বহৈক। দোসর দিস মজদূর আ বৈযত লোকনিকেঁ সেহো ও রিনা কারণেঁ ফঁসৌলে ছলৈক, এহি গুনাহক খাতির জমীদারকেঁ সজা ভেটৈল ছলৈক। 'জকর জোত তকর জমীন', এহি নিযমক তহত কার্যপাটৈ আ ডঁরবেদাঁড়ো গাম বৈযত সভকেঁ ভেটৈলৈক আ কেগদী ভাটৈ, খাজন ভাটৈ মজদূর লোকনিকেঁ। এহি গামরনা সভকেঁ বুঝাগত ছলৈক জে আর ও রাস্তরমে স্বতংত্র ভ' গেল অছি।

পূরা এক মহীনা ধরি জেহলক সজা কাটৈলাক পশ্চাত্ দাদী আ পাখলো ছূটি কএ আএল। ভাটৈসঁ লাবিযর চোরি করবাঁ আ লোক সভকেঁ ভড়কএবাঁক জুর্মমে পাখলো আ দাদীকেঁ এক মহীনাক সজা ভেল ছলৈক। ও দুনূ গোটৈ বঁড় স্বাভিমানক সংগ এলাহ। গামক হিতমে লড়এরনা একটৈা সম্মাননীয গামরাসীক লজরি সঁ গামক লোক সভ হুনকা লোকনিকেঁ ফূলক মালা পহিরা কএ স্বাগত কএল। লোক সভ দাদীকেঁ সম্মান দএ গাম মে স্বতংত্রততাক উঁসেরক মলৌললি। এহিসঁ পহিলে এতেক বাস খুশী গামক লোক কহিযো নহি মহসূস কেলে বহএ।

দাদীক ঘর মিলবাঁক লেল গাম ও বাঁহরো সঁ লোক সভ আরি বহল ছল। এহি সময পাখলো দাদীএক

ওহিঠাম রহৈসন বহএ, ক্ষুদা পাখনো কেঁ কিও প্বছনকৈ ধবি নহি, এহিনেন ওকবা কনে খবাপ নাগনৈক। "নোকক নজবি মে হ্নকা হমব পাখনেপন নজবি এননি। হ্নকা সভক বীচ হম একটা পাখনো থিকহুঁ" ওকবা নাগনৈক। ও তখনহি ওতএসঁ নিকনি গেন। ঘবসঁ বাঁহব এনাক বাঁদ ও সোনূ মামাক ঘবক বস্তা পকড়ি নেনক।

ওকবা মোনমে বিচাব আবি বহন ছনৈক—"বজনী হমবা দেখি কএ বহুত প্রসন্ন হেতীহ। ও হমবাসঁ পুছতীহ তঁ হম হ্নকা কৈদক সভটা খিস্সা স্বনেবঁনি। হমবা পীঠ পব জে কনসঁ মাবন গেন অছি তকব দাগ দেখেবঁনি, ওা দেখি ও অপন দুখ প্রকট কবতীহ, আ ফেব তেন গবম কএ হমবা পীঠ পব নগৌতীহ...... । "

সোচৈত-সোচৈত পাখনো সোনূ মামাক ঘব পহুঁচি গেন। বজনী ওকবা দূবহিসঁ অবৈত দেখি নেনক। ওকবা চিন্হতহি ও 'বিঠূ' কহি দৌড়ৈত ওকবা সোঝাঁ আবি গেনীহ।

সাত

কৈদসঁ ছুটৈনাক পন্দ্রহে দিনক অংদব দাদীক দেহান্ত ভ' গেনৈক। হমবা বস্তা দখৌনিহাব চনি গেনাহ। খানী হমবে কিএক ? অপিত্ত সৌংসে গামে কেঁ সম্হাব' মে ওকব পূবা হাথ ছনৈক। সৌংসে গামে কানি বহন ছন।

ওহি দিন কেগদী ভাটমে নাবিযব তোড়ৈত কান দাদী আ হমবা সভকেঁ প্বনিস পকড়ি কএ ন' গেন ছন আ হমবা সভকেঁ খূব মাবন-পীটন গেন ছন।

প্বনিসক মাবিসঁ দাদীক একটা পযবমে ঘার ভ’ গেন বহৈক জে খন্ত ধবি ঠীক নহি ভ’ সকন বহৈক। কৈদসঁ ছুটৈনাক পশ্চাত্ ও ঘার খাব বিস্তাব ভ’ গেনৈক খা জতএ ঘার বহৈক ওকব চাক ভাগ নোহা সদৃশ কড়া ভ’ গেন বহৈক। ঘারসঁ খূন রহৈত বহৈক। গমৈযা ডাগডব খা রৈদ্য নোকনিসঁ রহ্তো দরাঙা-রিরো কএন গেন মুদা তকব কোনো খসব নহি ভেনৈক।

ওহি বাতি হম, গোরিন্দ, গোরিন্দক মায, স্বভনো গাঁরকব খা গামক কিছু নোগ দাদীক নগ রৈসন বহী। দাদীকেঁ রোঁখাব বহনি খা হুনক খাঁখি রন্ন ভেন জা বহন ছননি। খধবতিযামে দাদীক গনামে একটা হিচ্কী ভেননি খা ওহি হিচ্কীক সংগহি দাদী খপন খংতিম সাঁস নেননি। বুঝাএন জেনা ব্রাহ্মাণ্ডসঁ গবম শ্বাসক তংত্ত টুটি গেন হো। রিনা হিনন-ডোনন হুনক শবীব শাংত ভ’ গেননি।

ওহি দিন হমবা নাগন জে হমবা পব রঁড়কা রিপতি খারি গেন। সৌংসে গাম দাদীক খংতিম সংস্কাবমে খাএন বহৈক। গামক হিতমে খপন জীরনমে কণ্ঠ উঁঠৌনিহাব দাদীক ওা খামেরঁনিদান দিরস বহৈক। খপন পিতাজীকেঁ মুখাগ্নি দৈত গোরিন্দ পব কী রীতন হেতনি ? ওা খন্বমান কবরঁ ওতেক সহজ নহি খছি। হমবা ঝঁহেসঁ শৈঙ্ক নহি নিকনি বহন ছন। এহি তবহক দুখক মাপন কোনো মাপক যংত্রসঁ সংভর ছৈক কী ?

চিতা ধধকৈত বহৈক। গোরিন্দক খাঁখিসঁ রঁবখাক বূঁদ জকাঁ খশ্রুপ্রবাহ ভ’ বহন ছন। হমবা খাঁখিক তঁ বুঝূ জে নোবে সূখি গেন হো। ওা দৃশ্য হম খপন খাঁখিক সোঝামে দেখি বহন ছনহুঁ।

গোরিন্দ ওহি দিনসঁ গুমসুম বহয নাগন। ওনা

তঁ পহিনহুঁ ও ৱহ্ত কিছু সোচৈত আ গম্ভীব বহৈত ছল, ক্ষদা আৱ তঁ ও আওবো গংভীব বহয নাগন। হম ওকবা সমঝেনহুঁ–বুঝেনহুঁ, আ ও বুঝিও গেন, ক্ষদা ও অপনা আপকেঁ ৱদনি নহি বহন ছন। নোকবী পব জযৱাক নেন ওকবা পন্দ্রহ দিন পহিনহি চিঠ্ঠী আবি গেন বহৈক, কিন্তু ও ঘবহি পব ৱৈসন বহন।

চিঠ্ঠী এনাক এক মাসক ৱাদহি ও নোকবী পব জা সকন। ওকব মায এতএ ঘব পব এসগবে বহি জেতীহ, এহি ৱাতক দ্ঃশিন্তা ওকব খেনে জা বহন ছনৈক।

ও অপন মাগযোকেঁ অপনা সংগহি পণজী ন' জযৱাক নেন সোচনক। গোবিন্দক মায অপন ৱেটাক সংগ পণজী জা বহন ছনীহ, এহিনেন হুনকা বিদা কবৱাক নেন আস–পড়় াসক কৈকটা স্ত্রীগণ আএন ছনীহ। গোবিন্দ অপন সভটা সমান ৱান্হি নেনে ছন। অংত মে ও দেৱান পব নটকন দাদীক ফোটৈ আ মহাদেৱক ফোটৈ উঁতাবি পণজী ন' জাএবনা সমানক ৱীচ বাখি নেনক।

ভগৱান জানথি এহি ৱাতক খৱবি গামক বুজুর্গ স্বভনো গাঁবকবকেঁ কোনা নাগি গেননি? ও গোবিন্দক ঘব দিস আবি বহন ছনাহ। হাথমে একটা ৱাঁসক নাঠী নেনে ওকবা জমীন পব টিকৱৈত ও আগূ ৱঠি বহন ছনাহ। ও তৌনিযা আ কমীজ পহিবনে ছনাহ। "ও আবি বহন ছথি", ঞ গপ্প হমহী সোনূকেঁ কহনে বহী। ও ঘব ধবি পহুঁচি গেনাহ। গোবিন্দ হুনকা ৱজাকএ ৱৈসৈনথি।

"ৱেটা গোবিন্দ! অহাঁ অপনা মাগযোকেঁ পণজী ন' জা বহন ছী কী?" স্বভনো গাঁবকব পূছননি।

"হঁ" গোবিন্দ নহ্এঁ ৱাজন।

"तखन हम जखन कखनहुँ एहि बाटे दए जाएब तँ हमरा के बजाओत ? "

एहि प्रश्नक जवाब गोविन्द लग नहि छैक। ओ चुप रहल।

"ई गप्प हम बुझि सकैत छी जे लोकनिएक चलते अहाँकेँ पणजी जाए पड़ि रहल अछि, आ हमसभ अहाँकेँ विदा करए आएल छी, ई कनो नीक नहि लागि रहल अछि। "

"आखिर हम की करी ? लोकनीक कारणेँ जाए पड़ि रहल अछि।" गोविन्द बाजल।

"आब गामक सीमान बाँचलो कहाँ केनैक ? लोकनेँ अपन सीमानकेँ लाँघि सौंसे दुनिया दिस अपन रुख क' रहल अछि।" जाहि सोच-विचारसँ गोविन्द शहर जएबाक निर्णय केने रहए, ओ ओहि विषयमे कहि रहल छलाह। कनेक काल धरि सभ किओ चुप रहल।

"खैर! अहाँ जतए कतहुँ जाउ नीके रहू!" अपन ई इच्छा व्यक्त करैत सभलोकनि गाँवक बाटे निकलि गेलाह।

पणजी न' जाएबला सभटा समान ओ बान्हि नेने रहए। हम कहलियनि—

"गोविन्द, गाड़ी छूटै' मे आब कम्मे समय अछि।"

हमर कहब ओ संभवतः नहि सुनलनि। हुनकर आँखि भरि एलनि आ हुनका आँखिसँ टप-टप नोर खसय लागलनि।

समान सभकेँ कन्हा पर लादि हम गाड़ी लग गेलहुँ ओकरा ऊपर चढ़ा देलिऐक। गाड़ी छूटैबाक समय भ' गेल छैक। गोविन्द

ঋপনা মাযক সংগে ওহিপব রৈসি গেন। হম পৃছনিযনি—

“আরঁ কহিযা আএরঁ ? ”

“দেখা পব চাহী। ”

“এহি পন্দ্রহ দিনক বাঁদ খামিণী আ সাঁতেবী দেরীক মেনা ছৈক, আএরঁ কী নহি ? আ ঋগিনা তীন মাসমে গামক কেনরাঁওক শিগমো সেহো ছৈক। আএরঁ কী নহি ? ” হম জন্দীসঁ পৃছনিঐক।

“কেনরাঁওক শিগমোমে আএরঁ। ”

“আ খামিণী সাঁতেবী ? ” হম পৃছনিযনি।

“নহি। ”

“হম এসগবে কোনা আরিঁ সকৈত ছী ? ” গাড়ী চনি পড়ন। হম আব জে কিছু পৃছনহুঁ সে সভটা ওহি গাড়ীক আরাঁজমে দবি গেন। গোবিন্দ ঋপন হাথ হিনাকএ হমবাসঁ বিদা নেননি। গাড়ী আগূ বঁঢি গেন আ ঋগিনা মোড়ক বাঁদ ও আঁখিসঁ ওঝন ভ’ গেন।

গোবিন্দক পণজী চনি গেনাক পশ্চাত্ হম ঋপনা আপকেঁ এসগকথা বুঝএ নাগনহুঁ। হম দিনভবি পীপবক গাছক নীচা চবূঁতবা পব বৈসি গোবিন্দক সংবঁধমে সৌচৈত বহী। ওহি সময সোনূ মামা ওহি বস্তা দএ জা বহন ছনাহ। ও ঋপনা ডাঁড়মে তোনিযা নপেটনে বহথি আ উঁপব উঁজ্জব কমীজ পহিবনে বহথি। হমবা সোঝ অবিতহি ও পূছননি— “অহাঁ এতএ বৈসি কী সোচি বহন ছী ? ”

“কিছুও ত’ নহি। ” হম কহনিযনি।

"किछु कोना नहि, अहाँक मीत पण्डी चलि गेलाह, अही लेल अहाँ उदास छी ने ? "

हम चुप रहलहुँ।

"चलू, हमरा घर चलू। "

हम हुनका संग चलि देलहुँ। पछिला किछु दिनसँ हम सोनू मामाक ओहिठाम खान-जान करैत छलहुँ।

दुपहरिक रौदमे चलैत-चलैत हमसभ घर पहुँचलहुँ। घरक भीतर गेलाक बाद कने ठंढा महसूस भेल। लाल आ कारी रंगक फ्र्ॉक पहिरने रजनी दू लोटा पानि भरि बरंडाक रैसकमे राखि घर चलि गेलीह। हम दुनूगोटे हाथ-पयर धोरि तोलियासँ हाथ पोछलहुँ। भोजनक लेल पीठ्ी रखलाक खाराज अंदरसँ आएल। तावत रजनी बाहर एलीह आ हमरा सभकेँ भोजन पर रजा कए ल' गेलीह। हमरहु रहित जोरसँ भूख लागल रहए।

भोजन कएलाक पश्चात् हम बरंडाक सोपो *(रूमीन्नमा रैसकी)* पर रैसि गेलहुँ। कोनो खान काजसँ हम घरसँ बाहर निकलहि रला रही तारत हमरा किओ खाराज देलक।

"रिठू। "

हम उलटि कए देखलहुँ।

ओ रजनीए छलीह जे हमरा खाराज द' रहल छलीह।

"हँ। " हम ओकरा कहलिऐक।

ओ हमरा माय सन मधुर खाराजमे रजा रहल छलीह। ओहि समय हमरा लागल जेना हम अतीतमे पहुँचि गेल छी। हमरा संबंधमे हमर सभटा खिस्सा सोनू मामा ओकरा रता देने रहथि संगहि हमर माय

দ্বাবা বাখন হমব নাম সেহো।

বজনী হমবা কিছু কহএ চাহি বহন ছনীহ, মুদা ৰহ্ত দেব ধবি হ্নকা মুঁহসঁ কোনো শব্দ নহি নিকননি। ও ওতহি ঠাঢ বহনীহ।

“রিঠূ, অহাঁ এতহি বহন কৰু। অহাঁ অপন সভটা কপড়া-লত্তা এতহি ন' আউ।”

ঔ স্বনতহি হম ওকবা দিস আশ্চর্যসঁ দেখনহুঁ। ৰাদমে হম অপন মাথ ঝুকা অপন পযব দিস দেখএ নাগনহুঁ।

ও হমবাসঁ ৰেব-ৰেব আগ্রহ কেনে জা বহন ছনীহ আ হম অপন পযব নিহাবনে জা বহন ছনহুঁ।

“কিছু নহি সোচূ, অহাঁ এতহি বহু।”

“ও ৰেব-ৰেব হমবাসঁ আগ্রহ কেনে জা বহন ছনীহ। হ্নকব আগ্রহ তোড়ৰাক হিম্মত হমবামে নহি বহএ।” হম ‘হঁ’ কহি দেনিঐক।

সাত-আঠ মাস ধবি বজনী হমব সহোদব ৰহিন সদৃশ সেরা কবৈত বহনীহ। হমবা কপড়া-লত্তা, ওছাওন সভটা ৰৈহ সাফ কবৈত বহনীহ। নহএৰাক পানি গবম কবএসঁ ন' কএ সভটা কাজ ৰৈহ কবৈত ছনীহ, এহিনেন হম কহিযো কান গোস্সা ক' কএ ওকবা ডাঁটিযো দিঐক, মুদা ও চুপ বহৈত ছনীহ।

একদিন হম হ্নকা কহনিযনি, “হম কী অহাঁক সহোদব ভায থিকহুঁ জে অহাঁ হমব এতেক ধ্যান বাখৈ ছী ?” এতৰা স্বনতহি হ্নকা আঁখিমে নোব আবি গেন ছন। ও অপন ৰাঁহিসঁ তকৰো পোছনথি।

“সহোদব নহি ছী তাহিসঁ কী ? সে জে হো, ছী তঁ অহাঁ হমব ভাগএ নে ? আ হম তঁ অহাঁকেঁ অপন সহোদবে ভায মানৈত ছী।” এতৰা কহৈত ও

कपसि–कपसि कए कानए लगलीह। हम हुनकासँ माँफी माँगलियनि। हमरो आँखिमे जखन नोर आबि गेल तखनहि ओ चुप भ' सकलीह। हम जहिना हँसलहुँ, ओहो हँसय लागलीह आ कपड़ा धोबएक लगाब पर चलि गेलीह।

हम चिन्तामे डूबि गेलहुँ। पाखलोक जनमल कतहुँ बजलीक भाय बनि सकैत अछि? खूनक संबंध नहिओ रहने ओ हमर बहिने सदृशे हमर सेवा करैत रहलीह, तेँ की ओ हमर बहिन नहि भेलीह? एहि तरह एकक बाद एक प्रश्नमे हम ओझराइत गेलहुँ। फेर हम गोविन्दक प्रश्नक तंत्त केँ सोझरबएए लागलहुँ।

ओहि दिन बेर-बेर याद आबि रहल छल। नाबियबक गाछसँ गिरलाक बाद बजलीक दरबाजा लगेलासँ जे जलन भ' रहल छल तकरा कम करबाक लेल ओ घाव पर नहुँ-नहुँ फूक मारि रहल छलीह। तखन हमर संबंध ओकरासँ की छल? हमरा ओ ओकरा बीच कोनो संबंध नहि रहलाक बादजूदो ओ हमरा दरबाजा लगौलक। हम कष्ठमे रही आ ओ हमरा घाव पर दरबाजा लगाब' बाली ममतामयी छलीह।

सन्ध्या घारक संग-संग भौं आ पिपलीक घाव ठीक भ' गेल रहए, मुदा ओतए करिया दाग रहि जएबाक कारणेँ बजलीकेँ बहुत खराप लागैक। ओ हमरा बेर-बेर कहैत छलीह—

"भौं पर कारी दाग नहि रहबाक चाही। एतेक सुन्दर गोर-नार देह पर आमक कोनपति जकाँ बुझाइत अछि। आब ओकर की करब?" भौंहेके कारणेँ नहसुनियाँ आँखि बाँचि गेल। "हम चुपचाप ओकर गप्प सुनने जा रहल छलहुँ। कारी दाग रहि गेल

छल, एकर हमरा एकोरत्ती दुख नहि छल। हमरा र्नुमागत छल जे हमर नहस्विनियाँ आँखि राँचि जेराँसँ नीक होगतए, ओकरा स्फूर्ति जेराँक चाहि बहए आ संगहि दागसँ सौंसे देह कारी भ' जएराँक चाही बहए। हमरासँ हमर गोरारग सहन नहि भ' बहल छल। स्मदा भगरान हमरा गोर रँनेने बहथि, एकरा नेन बजनी भगरानक उँपकार मानैत छलीह।" "हमरा भगरान भाय भेजने छथि, हमरा ओकरा ठीक करराँक थिछ।" बजनी रैंर-रैंर रँजने जा बहल छलीह आ हमरो भगराने सदृशी रँनएराँक नेन हमर सेरा क' बहल छलीह। तखन हम ह्नका कहियनि, "हमरो भगरान देरी सदृशी रँहिन भेजने छथि।" एतराँ कहितहि हमरा कानमे मंदिरमे राँजएरना घंटाक सदृशी आभास होमए नागल।

আঠ

বজনীক রিযাহ ভেন এক মাস ভ' গেন বহৈক। ও দ্বাগমনমে অপন নৈহব আরঁএ রনা বহথি, তেঁ সোনূ মামা খেতক কাজ জন্দীএ নিরঁটৌ কএ আরি গেন ছনাহ। বজনীকেঁ নীক খেতী–বাঁবী রনা ঘব–বঁব মিনন বহৈক তেঁ সোনূ মামা বঁহ্ত খুশি ছনাহ। হ্মদা দোসব দিস হ্নকা এহি বাঁতক দ্খো বহনি জে বঁহ্ত কম্ম উঁমিবমে ও বজনীক রিযাহ ক' দেনে বহথি। ওকবা নেনপনহিমে ওকবা মাথ পব সাঁসাবিক বোঁঝ আরি গেন বহৈক। ওকবা এহন বুঁঝাগক। ও পাখনো পব রেঁকাবক শঁকা কবৈত বহথি, এহি বাঁতক হ্নকা গ্লানি ভ' বহন ছননি।

পাখনো আ বজনী, এক দোসবাকেঁ নীক জকাঁ বুঁনৈত বহথি, এহিনেন সোনূ মামাকেঁ এহিমে কিছু খবাপ নহি বুঁঝা বহন ছন। হ্মদা জঁ যৌহ সঁবঁধ কহিযো কোনো দোসব মোড় ন' নিঅএ তখন? তখন তঁ গামমে জগহঁসাগযে ভ' জাএত। ঙা গামে ওকবা ছোড়' পড়া জাগতৈক। এহিনেন ওকব মোন সশঁকিত বহৈত ছন। এহি খাতিব জতেক জন্দী ভ' সকএ, বজনীক রিযাহ ভ' জএবাঁক চাহী, যৌহ নীক

बहैत। सोनू मामा सोचने बहथि।

बजनीक बियाह करबाक गामक भास्कबक संग बड़
उंधर-बांधरसँ भेल बहैक। बियाहक तैयाबीमे पाखलो
पन्द्रह-बीस दिन धरि बह्त कठ्ठ उठौने बहए।
बियाहोक दिन ओ खूब मेहनति केने बहए।

बियाहक दोसबे दिनक गप्प बहैक। बजनीकें
घबमे नहि बहनाक काबणें पाखलो कनमुँह सन बहए।
ओ एहिना घबसँ बहबाएल छल, तखनहि दबबज्जा पब
ओकबा सोनू मामासँ भेंट भेलैक। ओ पाखलोसँ
पूछलनि—“की भेल ? ” “किछु नहि।”, कहैत पाखलो
घबसँ निकलि गेल।

ओहि दिनक बादसँ पाखलोक पहिनहि जकाँ
होटलमे खेनाए-पीनाए आ कतहु स्वति गेनाय आबंभ
भ’ गेल। ओकबा बुझाएल छलैक जेना ओ एहि गाममे
एकटा अजनबी सदृश छैक आ ओकबासँ सिनेह बाखएबला
एतए किओ नहि छैक। ओ बह्त उदास बहैत छल।
ओकबा माथ पब किछु बेखाक अलाबे किछु नहि
देखाइक। बीच-बीचमे ओ खेनाएयो-पीनाए छोड़ि
दैक। ओ पूर्ण रूपें कमजोब हाथी सन भ’ गेल
बहए। ओकब हाड़ सभ झलकए लागल बहैक, गाल
पिचकि गेल बहैक आ आँखि धसि गेल बहैक।

पाखलो काज पब नहि गेल छल। ओ दुपहबकें
पीपबक गाछक चबूतबा पब बैसल बहए। आनेस आ
ओकब मीत सभ काज पब सँ आपस आबि गेल बहथि।
“पाखलो आए काज पब नहि गेल आ भबि दिन चबूतबे
पब बैसल बहल” ई कहि ओ सभ पाखलोकें किचकिचब’
लागल। “पाखलो ! आए अहाँ काज पब किएक नहि
एलहुँ ? ”

"ओहिना।"

"ओहिना किओ अपन काज छोड़ैत छैक की ? किएक यौ ! अहाँ पाखनोक जनमन छी एहिनेन अहाँ मामा अपन रोटी नहि देननि की ?" आनेसक एतबा कहबे स्वनि पाखनोकेँ बड्ड गोस्सा आबि गेलैक। ओ गोस्से सँ आनेसक दिस देखलक।

"अहाँ ओहिना हमरा पर नाराज नहि होउ। मामाक रोटीक बिषाय भेलाक बादसँ अहाँ किछु बदलि गेल छी। अहाँक पागलपनक हालति देखिकए........।"

"चुप बन्द्र आनेस ! हमरा रोकाबक गोस्सा नहि दिआउ।" एतबा कहि पाखनो ओतएसँ चलि देलक। ओकरा आग आनेस पर बड्ड गोस्सा एलैक, मुदा करबो की करितए ? यैह बात भरि गामक लोक-बेद बाजि रहल छल। तखन हुनका सभक मुँह पर के ताला लगाबए ? हिनका सभक सोचे एहन छनि तखन कैल की जाय ? पाखनो एहन सोचलक।

ओकरा माथमे बड्ड ददर्द भ' रहल छलैक। "जँ हम एहिना सोचैत रहलहुँ तँ एक दिन निश्चितहे हम पागल भ' जाएब। हमरा मोनकेँ चिन्ता करबाक आदति सन भ' गेल अछि, हम एकरा सँ नहि निकलि सकब।"

सोचैत-सोचैत ओ रस्ता पर चलि रहल छल। ज्वार ओकरा आवाज देलकैक।

जखन कि ज्वारि केँ देखतहि ओकरा गोस्सा आबि जागत छलैक, मुदा आग ने जानि की भ' गेलैक ? पाखनो ओकरा जबाब देलकैक आ दारूखानामे पैसि गेल। ज्वारि हँसल आ ओकरा

रैसराक नेन एकटा मड़िया देनकैक। पाखलो रैसन नहि। ओ एकटा पँचटकही निकाननक आ ओकरा दिस रखैनेक। जरार नारियरक फेनी (शेवार) ओकरा गिलासमे ढारि देनकैक। क्षण भरिक नेन ओकरा मोनमे भेनैक जे एहि गिलाससँ जरारक माथ फोड़ि दी। जरार गिलास उठाकए पाखलोक हाथमे थमा देनकैक। नर गेँहकीक खुशीमे ओ हँसि रहल छल। पाखलो एकरैब गिलासकेँ मुँहसँ नगौनक आ क्षणहिमे हँटा नेनक। ओकरा गरामे जरन भ' रहल छनैक तैयहुँ ओ गिलासकेँ मुँहसँ नगौनक आ गटागट पीरि गेन। ओकर गरा छिना गेनैक। खानी गिलास जरार फेरसँ भरि देनकैक। दोसर गिलास पाखलोक गरामे एकटा हिचकीक संग अटकि गेनैक। गरा आ नाक जरय नागनैक। ओकरा नागनैक जे ओकर नियंत्रण रिगड़ि रहन छैक, ओ ओतहि रैसि रहन।

बजनी घर आएन छनीह, एहन ओकरा किओ रतेने छनैक। एतरा स्वनतहि ओ सोनू मामाक घर दिस अपन पयर रढौनक।

घरमे सोनू मामा खेत जएराक हड़रड़ीमे रहथि। हुनका कान्ह पर हर छननि। पाखलो पूछनक— "बजनी आएन छनीह की?"

"आएन छनीह। दू दिन रहि कए चनि गेनीह।"

बजनी आएन छनीह, सोनू मामा हमरा किएक नहि रतौननि? ओ सोनू मामसँ पूछराक नेन सोचि रहन छन, मुदा चुप्पे रहन।

राहर जेराक हड़रड़ीमे सोनू मामा अपन घरक केराड़ रन्न केननि आ पाखलो ओतएसँ मुँह नटका कए आपस भ' गेन।

एक दिन आनेस पाखनोकेँ गोरिन्दक संबंधमे खबरि देनक। गोरिन्द अपन आॅफिसमे काज करएवाली एकटा ओसाओ युवतीसँ विवाह क' नेने छल। ओ गप्प सुनि पाखनोकेँ बहुत आश्चर्य भेल छलैक।

गोरिन्दकेँ गाम एना एकटा अवसा बीति गेल छलैक। ओ मेना आ शिगमोमे सेहो नहि आएल छल। गोरिन्दक संबंधमे ओ खबरि सुनि ओ ओकरासँ भेंट करबा सोचलक।

पण्जी शेहरक एकटा बड़का भवनमे गोरिन्दक आॅफिस छलैक। "हम ओहि आॅफिस कोना जाउँ ?" पाखनो यैह सोचि रहल छल। फेर ओ हिम्मत केलक। पण्जी शेहरक 'जुन्ता हाउँस'क सीढ़ी चढ़ैत ओ ओकरा आॅफिस पहुँचल। आॅफिसक सभटा कर्मचारी ओ स्त्रीगण ओकरा देख' लागल। ओ कोन नर प्राणी आबि गेल ? सभ किओ आश्चर्यक दृष्टिसँ पाखनोकेँ देखए लागल। किछु स्त्री आ युवती सभ ओकरा देखिकए हँसय लगलीह। पाखनोकेँ अपना-आपमे कोनादन लागलनि। एतबहिमे अपन बाँसिक केबिन गेल गोरिन्द बहराएल। ओ पाखनोक लग आएल। गोरिन्दसँ मिलनाक बाद, आॅफिसक मायावी संसारमे आएल पाखनोकेँ कने बाहत भेटैलनि।

"यौ गोरिन्द!" पाखनो शोर पारलक। गोरिन्द हुनका जबाब नहि द' कए हुनकर हाथ थामि केबिन दिस ल' गेल। दुनू एक दोसराक हाल-समाचार पूछलक। बहुतो दिनसँ गोरिन्द गाम नहि गेल छल एहिलेल पाखनो ओकरा उलहन देलकैक। दुनू गोटे

चाह पीबए लागल। "हम येह एलहुँ।" एतबा कहैत गोविन्द बीचहिमे चाह पीब छोड़ि बहरा गेल आ जल्दिए एकटा युवतीक संगे घुरि आएल। ओ साड़ी पहिरने छलीह। हुनका माथ पर एकटा टिक्कली सेहो बहनि आ ओ बहुत धनिक युवक बुझाएत छलीह।

"ई हमर मिता थिक, हमसभ एकरा पाखलो कहैत छियैक।"

गोविन्द ओकरा पाखलोक माने बुझेलकै। पाखलो ओकरा दिस देखलक। ओ हँसलीह। किछु काल पहिने येह युवती पाखलोकेँ देखि कए हँसैत छलीह। गोविन्द पाखलो सँ आगू कहलकैक, "भविष्यमे येह हमर युवती हेतीह। हिनक नाम माविया थिकनि।" पाखलो जखन आश्चर्यसँ गोविन्दक दिस देखलक तँ गोविन्द अपन माथ नीचा दिस झुका लेलक। "जँ गोविन्द एकटा ईसाई युवतीसँ बियाह क' लेत तँ गामक लोक एकरा संबंधमे की सोचत? ओ सभ की चुप रहैतैक?" पाखलोकेँ एहन बुझेलैक। मुदा ओ चुप रहल। बादमे ओ अपन एहि बेमतलबक विचारकेँ एकदिस राखि हँसए लागल।

पाखलोकेँ हँसैत देखि बुझू जे गोविन्दक माथक भाव कम भ' गेलैक। "आब जाति-पाति आ धरम कतए बहि गेल छैक? दक्खिनी आ उत्तरी ध्रुव आब सटि गेल छैक।" गोरन्द एहने सन किछु बात कहताह। पाखलोकेँ लागलैक। मुदा गोविन्द चुप रहल। पाखलोकेँ गोविन्दसँ बहुत बात गप्प करबाक छलैक, मुदा गोविन्द लग ओतेक समय नहि बचैक। बादमे पाखलो दुनूकेँ "अच्छा, फेर भेंट हेतैक!", कहलक आ बहरा गेल।

पाखनो निर्च्चेमे चढ़ल। ओहि काल ओकरा एकटा रातक स्मरण भ' गेलैक— "खानेस दुर्गा जागरना छथि एहिलेल ओ पासपोर्ट रनएराक जोगाड़मे लगथि। किछुए दिनमे ओहो विदेश चलि जेताह आ एहि तरहेँ गाममे हमर एकोटा मीत नहि रहि जाएत। हम एकदम असगर भ' जाएब।" ई गप्पतँ गोविन्दकेँ कहए रिसबिए गेलहुँ। आब तँ गोविन्दा कहियो गाम एताह, एहनो संभावना नहिएक बरोबरि छल। बुझाएत अछि जे गोविन्दा आब गामरनाक लेल राहबिए लोक भ' गेलाह।

पाखनो निर्च्चेसँ नीचा उतरए लागल तँ ओकर माथ घूमए लागलैक। ओकरा बुझेलैक, जेना-जेना निर्च्चे नीचा दिस जा रहल अछि तेना-तेना ओहो नीचा गिरल जा रहल अछि। निर्च्चे रुकलाक बाद ओ असगर भ' गेल, ओकरा एहने बुझेलैक। ओ निर्च्चेसँ बाहर निकलल।

पण्जीसँ गाम अएबा काल रसमे ओकरा रुक्मिणी मौसीसँ भेंट भेलैक। "रजनीकेँ बेटी भेल छैक।" ई समाचार पाखनो केँ रहैत देने छलीह। ई सुनि पाखनोक खुशीक कोनो ठेकान नहि रहलैक। रससँ उतरि पाखनो एकपेड़िया रहैत हाली-हाली गाम जाए लागल। साँझ पड़ि गेल रहैक। पूर्णिमाक चाँद आसमानमे साफ झलकैत रहैक। पाखनोक मोनमे रजनीक बेटीक छवि आबि रहल छलैक। ओ देख' मे केहन हेतीह ? ओ अपन माय-सन हेतीह आकि ककरो आन सन ? एहि तरहक कैकटा प्रश्न ओकरा मोनमे उठए लागलैक। रजनीकेँ गोर रंग पसिन्न छैक। ओकरा चन्द्रमाक एहि ज्योत्स्ना-सन बेटी होमक चाही।

काजब नगएनाक रॉद काबी आँखि रानी ओकबहि सन स्वन्नबि रेंटी हेमक चाही। पूर्णिमाक ज्यासेना चारूदिस पसबल बहैक आ जेना नहबक पानि रैहत छैक तहिना ओकबा बस्तामे चन्द्रमा अपन ज्यासेना पसाबने छनैक।

बजनी पाँच महीनाक अपन रेंटीकेँ संग नए कांदोने गाम अपन रॉबूजीक घब आएल छनीह। पन्द्रह-बीस दिन बीति गेल छनैक, ऋदा एखन धबि ओ अपन पतिक घब नहि गेल छनीह। ओ अपन रेंटीक नाम स्वनू बाखने छनीह। ओ देख' मे रह्त गोब आ स्वन्नबि छनीह। ओकब केश ग्वनारी छनैक आ आँखि नहस्वनियाँ। ओ कोनो फिबंगीक रेंटी सन ब्न्नागत छनीह।

बजनीकेँ ओकब घबरना घबसँ निकानि देने छथि, ई अफबाह सौंसे गाममे पसबि गेल बहैक, आ साँचो बहैक। ओकब घबरना ओकबा माबि-पीटि कए स्वनूक संग ओकबा रॉपक ओतए पठा देने बहैक। "बजनीकेँ पाखनोए सँ ई रेंटी भेल छैक।" ई आबोप ओकब घबरना ओकबा पब नगौने बहैक, आ सबिपहुँ देख' मे फिबंगी सन नागएरानी स्वनूकेँ देखि नोको सभ एकबा साँच मानि नेने बहैक।

बजनी अचानक अपना रेंटीकेँ न' कए घब आबि गेल छथि। ओहि दिन ई स्वनि सोनूकेँ रह्त धक्का नागल बहैक। ओ एना किएक एनीह? सोनूक मोनमे एहन प्रश्न उठए नागनैक। अपना रॉपकेँ देखि बजनीक सब्रक रॉन्ह टूटि गेनैक आ ओ कानए नगनीह। आखिब भेनैक की? ओ ब्न्निए नहि पाबि बहन छन। रॉदमे बजनीक देह पब दाग सभ देखि कए ओकबा सभक्ष्छ

समयमे आबि गेलैक। ओ बजनीकेँ सांत्वना देलकैक। बेहुत देब धबि तँ ओ चुप बहलीह मुदा पछाति जा कए सभटा घटना हुनका बता देलीह। स्वनूएकेँ न' कए ओकब घबबना ओकबा पब शंका कबैत बहैक। ओकब ई आबोप बहैक जे, "पाखनोए सँ बजनीकेँ ई बेटी भेल छैक।" ई आबोप साँचो भ' सकैत अछि। सोनूओकेँ एहिना बुझेलैक आ ओकबा बहुत गोस्सा आबि गेलैक। ओकब आँखि लाल भ' गेलैक आ ओ गोस्सासँ पाकलोकेँ गबियाबँ' लागलैक। "पहिलहि हमब बेहिन पाखनोक जातिमे हमब नाक कटौ चुकल अछि। आ आबँ ओकबहि बीया हमबा बेटीक भविष्य खबाप कबबा पब तुलल अछि" सोनू बाजए लागल। बादमे ओकब गोस्सा आब बेठितो गेलैक आ एहिसँ आगू ओ किछु बाजि नहि सकल।

"एहिमे पाखनोक कोनो दोष नहि छनि। हमब घबेबना हमबा पब झूठ आबोप लगा बहल छथि।" बजनी सोनूकेँ कहलकैक। मुदा ओ ई सभ स्वनबाक लेल तैयाबे नहि छलैक। बेहुत कालक बाद ओ सभ किछु स्वनलक आ कहलक— "हमब तँ भागे फूटल अछि।" दोसब दिन ओ बजनीक घबबनासँ भेँट कए सभ किछु समझाकए कहलकैक— "स्वनू सन बेचा बेहुतो लोककेँ भ' जागत छैक, ई सभ तँ भगवानक हाथमे छनि।" ओ बेहुत समझएबाक प्रयास कएलक, मुदा बजनीक घबबना किछुओ नहि मानलकैक।

स्वनूक पानना आबँ नानाक घबमे झूनय लागलैक आ बजनी अपन बेटीक संग अपन समय बितावँए लगलीह।

पाखनो एहि बीच प्रायः भोबे-भोब काज पब

निकनि जागल छल आ बातिएक पहर काजसँ घुरैत रहए। बजनीकेँ ओकर घररना घरसँ निकालि देने छैक आ आरो ओ अपन बापेक संग रहि रहल छलीह, ई गप्प ओकरा पता नहि रहैक। सभ किओ पाखलोकेँ एकटा अलगे दृष्टिसँ देखए लागल छल, मुदा लोक सभक ई दृष्टि पाखलोकेँ आने समय जकाँ बुझा रहल छलैक।

पाखलो दूपहरकेँ होटल जागल छल। होटलमे आर पाँच-छओ लोक रहैसल रहैक आ गप्प क' रहल छलैक। फेर ओकरा सभक हँसराक अवाज एलैक। पाखलोकेँ भीतर घुसतहि अवाज बन्न भ' गेलैक। बादमे ओ सभ पाखलोकेँ देखि फुसफुसा कए बाजर स्वरह केलक। “हमरामे कोनो परिवर्तन भेल अछि की ? ” एहन प्रश्न पाखलोक दिमागमे एलैक। ओ अपन सौंसे देहकेँ निहारलक। ओहिमे कोनहुँ परिवर्तन नहि भेल छलैक। पैर्ट-सर्ट जतए छलैक ओतहि तँ रहैक ! आ दाढ़ी तँ ओ काल्हिए नौआसँ कटौने छल। एहना स्थितिमे हम हिनका सभकेँ कौआ कोना नजरि आबि रहल छी। पाखलोक मोन मे ई उधेड़बुन होमए लागलैक।

बजनी गाम आएल छलीह, ई गप्प पाखलोकेँ बीस दिनक बाद पता लागि सकलैक। ओ दोसरहिँ दिन भोरे-भोर उठिकए सोनू मामाक घर दिस चलि देलक। रियाहक बाद ओ बजनीसँ भेंट नहि केने छल। बीचमे ओ बजनीसँ भेंट करबाक लेल दू-तीन बेर सोनू मामाक घर गेलो रहैक, मुदा बजनीसँ भेंट नहि भ' सकलैक। मुदा आब ओकरा बजनीसँ निश्चिते भेंट हेतैक, ई जानि ओ जल्दी-जल्दी मामाक ओहिठाम पहुँचि गेल। दरबाजासँ भीतर जागकाल ओकर माथ

चौेखटिसँ टैकबा गेलैक, जकर आवाज सुनि बउनी बाहर एलीह। देखलनि जे पाखलो आएल छलाह। पाखलोकेँ देखि बउनी बहुत खुशी भेलीह।

"अहाँक माथमे चोट नागि गेल अछि ने!" बउनी पाखलो सँ पुछलक।

"हँ! ज्यादा भेल किछु नहि।"

"किछु नहि भेल! चलू देखए दिअ।" बउनी देखलनि, हुनका माथ पर एकटा टेंटेब भ' गेल छलनि। बउनी ओकरा दबाबए नागलीह।

"ओह! हमरा किछु नहि भेल अछि, आ ने दबदे क' बहल अछि।" एतबा कहैत पाखलो अपन माथसँ ओकर हाथ हटा देलकैक। बउनी स्वनूकेँ बाहर न' अएलीह का बजलीह, "देखू दाय! मामा आएल छथि।" पाखलोकेँ देखि स्वनू हँसि पड़लीह। स्वन्नबि स्वनूकेँ देखि पाखलो बउनीसँ कहलकैक, "बउनी, स्वनूकेँ कारी काजर नगा देल करिऔक, नहि तँ एकरा ककरो नजरि नागि जाएत।" एतबा कहि पाखलो हँसय नागल। तावत घरसँ निकलल सोनू मामा सेहो आबि गेलाह। सोफो *(कुर्सीनुमा बैंसकी)* पर बैंसल पाखलोकेँ देखि ओ ठाढ़े बहलाह आ दबवज्जा दिस आँग्रबक इशारा करैत बजलाह, "निकल जाउ एतएसँ। आजुक बाद फेर कहियो हमरा ओतए नहि आएब।" पाखलोकेँ किछुओ बुझ' मे नहि एलैक। ओ अबाक भ' ओतहि ठाढ बहल आ सोनू मामाक दिस ताकतहि बहि गेल। सोनू मामा पुनः गोस्सासँ बाजए नगलाह, "अहींक कारणेँ ई सभ भेल छैक। जँ अहाँ एतए नहि बहितहुँ तँ एतेक सभकिछु नहि होइतैक। अहींक कारणेँ बउनीक घरबला ओकरा घरसँ निकालि देलें

छैक। अहाँ एतए कहिओ नहि आबि सकैत छी।"

पाखनो अबाक भए देखतहि रहि गेल।

"रजनीक घरबला रजनी पर आरोप लगौने छैक जे एकर बेटी अहींक जनमल छी। अहींक कारणेँ ओ सभ भेल छैक, ओ अबैत अहाँ नहि सकने छी की? एतए अएबामे अहाँकेँ कनेको शर्म नहि भेल? दोसरक बेइज्जती करबा' एतए आएल छी?"

रजनी बीचहिमे टोकलक, "एहिमे हिनकर कोनो दोष नहि छनि, अहाँ अनेर हिनका पर शंका क' रहल छी।"

रजनीक ओ कहब सोनू मामा नहि सकलथि। ओ बाजतहि जा रहल छलाह....

"अहींक कारणेँ रजनीक भाग फूटि गेलैक। जँ अहाँ एतए आएब तँ लोकबेद एहि आरोपकेँ साँच मानि लेत, एहिलेल अहाँ एतए कहियो नहि आएल करू। पाखनोएक जाति हमर नाक कटौने अछि, ओकरे खून थिकहुँ अहाँ। पाखनोक वंशज छी अहाँ। अहीं हमर बर्बादीक कारण थिकहुँ।"

पाखनोक पयर थरथराए लागलैक। ओकरा किछुओ समझमे नहि आबि रहल छलैक, मुदा धीरे-धीरे सभ किछु समझमे आबि गेलैक। ओकर बेटी फिरंगी-सन लागैत छलीह एहिलेल ओकर घरबला ओकरा पर ओ आरोप लगौने छल। पाखनो एहि संबंधमे किछु बाजए चाहैत रहथि मुदा सोनू मामा ओकरा निकलि जएबाक लेल कहने रहथि एहिलेल ओ बाहर आबि गेल रहए। ओकरा माथमे चक्कर भ' रहल छलैक आ बुझाएत रहैक जेना ओ फाटि जेतैक। ओकरा दिमागमे सोनू मामा शब्द कोनो मड़ाँ यां जकाँ चोट क' रहल छलैक।

“.....বজনীক ঘবরনা ঘবসঁ রাঁহব ক’ দেনকৈক.....বজনীকেঁ খহীঁসঁ রেঁগী ভেন ছৈক...... পাখনোএক জাতি হমব নাক কগৌনে খছি..... পাখনোক রংশজ ছী খহাঁ......খহাঁ এতএসঁ চনি জাউ।”

“রাঁবহ চৌরীস ট্রকক দুর্ঘটনা ভ’ গেনৈক!”

“কেকব? ট্রক ড্রাগরব কে ছনৈক?”

“পাখনো!”

একটা খনাসী নীচা খারি নোক সভকেঁ গু খরঁবি দেনকৈক। সভ কিও উঁপব দিস দৌড়ন। কিছু গোটএ ট্রকসঁ গেন তঁ কিছু ওহিনা দৌড়ি পড়ন। বস্তা নদীক কছেব হোগত একটা ঘাটীক রীচসঁ জাগত বহৈক। বস্তাক এক দিস ঘাটী বহৈক খা দোসব দিস খদহা!

উঁপবকা বস্তাসঁ জাগরনা একটা ট্রক নীচা খদহামে গিব গেন ছনৈক। ট্রকক পবখচী উঁড়ি গেন বহৈক জাহিমে পাখনো মাবন গেন। এহন সভকেঁ বুঁঝাগত ছনৈক। কিছু নোক নীচা গেন। দেখননি তঁ ক্ষতিগ্রস্ত ট্রকক রঁগনমে পাখনো পড়ন ছন। ওকবা দেহক কপড়া ফাটি গেন বহৈক খা সৌংসে দেহ নোচা গেন বহৈক।

পাখনো খপন ক্ষতিগ্রস্ত ট্রককেঁ দেখনক। ট্রকক খগিনা শীশা টূটি গেন বহৈক। নোহাক চদবা পূর্ণ রূপসঁ ট্রকসঁ পিচকি গেন বহৈক। ওকবা দেখি পাখনোক খাঁখিমে নোব খারি গেনৈক। পাখনো উঠন। ট্রকক সামনে গেন খা ওহি পব খপন হাথ ফেবনক। খারঁ ওহি ট্রক পব ভগরানক কোনহুঁ ফোটো নহি বহৈক, হ্নদা

ট্রকমে নগাওন গেন চাননক মানা এখনহুঁ ধবি বহৈক জে কি পাখনো নগৌনে বহৈক।

পাখনো জখন ঠাঠ ভ' বহন ছন তখন ওকবা কানমে বহ্ত বাস প্রশ্ন সভ উঠএ নাগনৈক। দুর্ঘটনা কোনা ভেনৈক ? হম বাঁচি কোনা গেনহুঁ ? এহি তবহক কতেকো প্রশ্নমে ও উনঝি-সন গেন।

পাখনো নীচেসঁ বস্তাক এক দিস ঝাড় ী দিস খাঁপ্ৰব দেখৌনক। ওকবা কমীজক একটা বঁড়কা টা ঠ্কেড় ী ওহি ঝাড় ীক বীচ নটকন বহৈক। দুর্ঘটনাক সময ট্রকক দববজ্জা খচানক খুজনৈক খা ও বাহব গিব গেন ছন। ওতএসঁ ও সীধা ঝাড় ী পব গিব খটকি গেন, জাহিসঁ ওকব কমীজ ফাটি গেনৈক খা দেহ নোচা গেনৈক। ওতএসঁ ও ধীবে-ধীবে নীচা গিবন, জখন কি ওকব সাথী ট্রক গঁহীবগব খদহামে গিব গেনৈক।

এতেক পৈঘ ট্রক খাটাক নোগযা বনি গেন বহৈক খা একটা হাড়-মাঁসক নোক বঁচি গেনৈক। "পাখনোক ভাগ নীক বহৈত তেঁ ও বঁচি গেন।" নোক সভ এহনে কহৈত বহৈক। কাবণ তাকনা উত্তব জখন নোককেঁ জবাব নহি ভেটৈত ছৈক তঁ ও ওকবা খপন ভাগ পব ছোড় ি দৈত ছৈক।

পাখনো কেঁ ডাগদবক ওহিঠামসঁ এনাক বাদ কম্পনীক প্রবন্ধক দুর্ঘটনাক জাঁচ কবব স্ববহ কেনক। প্রবন্ধক ওকবাসঁ বহ্ত বাস প্রশ্ন কেনকৈক, হ্মদা ও একোটা প্রশ্নক জবাব নহি দেনকৈক। ওকবা দিমাগমে দুর্ঘটনাক রিষযমে কিছও নহি বহৈক। খাগ ভোবে জে কিছু ভেন ছনৈক, ওকবা দিমাগমে রেঁব-রেঁব রৈহ প্রশ্ন খাবি বহন ছনৈক। খসনমে রৈহ প্রসংগ দুর্ঘটনাক কাবণ

छलैक। ओ भोरे सोनू मामाक ओहिठामसँ आएल आ ओहि तलारमे ट्रक पर चढ़ि गेल। ट्रक चलबैत काल रैह घटना ओकरा दिमागमे चलि रहल छलैक। बजलीक संग भाय-बँहिनक संबंध रहितो ओकरा पर ई आरोप लागल छलैक। सोनू मामा ओकरा कहने रहथि, "एतएसँ निकलि जाउ, आ कहिओ नहि आएब!" "चलि जाउ" ई कहि ओकरा निकालि देल गेल छलैक। तखन सोनू मामाक विश्तामे ओ किओ नै रहैक? पाखलो सोचि रहल छल। रैह रिचार ओकरा दिमागमे टौस मारि रहल छलैक आ ओ अचेतन अवस्थामे चलि गेल छलैक। ठीक ओहि काल अगिला मोड़ पर ट्रकक दुर्घटना भ' गेल रहैक। एखन धरि रैह रिचार, रैह प्रश्न ओकरा दिमागकेँ झकझोरि रहल छलैक।

कम्पनीक प्रबंधक द्वारा पूछल गेल सवालक जवाब हम नहि द' रहल छलिऐक एहिलेल ओ गोस्सा भ' गेल आ ओहि गोस्सा मे ओ हमरा गाल पर फटाफट दू-तीन थापड़ मारि रैसल।

पाखलोक गाल पर थापड़क निशान भ' गेलैक। ओ अपन गालकेँ हँसोतए लागल। तथापि ओकरा सौंसे देहमे भ' रहल दर्द ओकरा ओतेक कष्ठ नहि द' रहल छलैक, जतेक भोरक घटनासँ जे ओकरा करेजमे घाव भेल रहैक ओ एखन धरि हरियर रहैक।

सात-आठ महीनासँ पाखलोक व्यवहार देखि लोककेँ बुझाएल जे पाखलो पागल भ' गेल छैक। ओकर केश, दाढ़ी आ मोंछ बढ़ि गेल छलैक आ ओहि दाढ़ीमे ओकर मुँह नुका गेल रहैक। ओकर माथ

तँ ममनकैतें नहि बहैक। गाम पिचकि गेल छैक आ आँखि धँसि गेल छैक। देख'मे ओ बड्ड विचित्र लागि रहल छलैक। जँ कोनो अनजान लोक ओकरा देखि लैत तँ डरि जाइत।

जाहि दिन ट्रकक दुर्घटना भेल छलैक ओहि दिन पाखलो जंगल चलि गेल छैक। ओ ओतहि चारि-पाँच दिन रहलैक आ बादमे गाम घूमल। ओहि दिनसँ ओ गाममे अजीबोगरीब तरहेँ बाजए लागल आ संगहि अपन हाथ सेहो हिलबैत रहैत छल। बीच-बीच मे अपन आँखिकेँ सेहो विचित्र रूपसँ छोट-पैघ करैत रहैत छल। ओ दिनभरि घूमतहि रहैत छल। जंगल, भाठ, मळा र, दोउँड़ा आदि ठाम घूमतहि रहैत छल आ कतहुँ बैसि जाइत छल। नारियर, कटहर, आमक गाछ सभ पर चढ़ैत रहैत छल आ कतहुँ दूर अपन नजरि गड़ा ने रहैत छल। लोक सभक कहब छैक जे, "ओ बड्ड डरि गेल छैक।" ओकरा कार्या केर देखभाल *(एकटा आमो)* गड़ा स लेने छैक।

नगातार काजसँ अनुपस्थित रहबाक कारणेँ कम्पनी ओकरा नोकरीसँ निकालि देने छैक। यद्यपि ओकर जतेको हिसाब निकलैत छैक से कम्पनी ओकरा द' देने छैक। ओ पाइ पाखलो ओहि दिन गामक बूढ़- बुजुर्ग आ लेना लोकनिमे बाँटि देने छल। दोसर दिन धरि ओकरा लग अएबा धरिक पाइ नहि रहलैक। ओ अपन पैन्टक जेबी उनटौलक आ ओहि स्थितिमे गाममे घूमए लागल। ओ मात्र घूमतहि रहैत छल। घूमैत काल ओकरा दिन-रातिक कोनो परवाहि नहि रहैत छलैक। एतेक धरि जे ओ रौद आ बरखामे सेहो घूमिते रहैत छल। ओकरा घूमबाक कोनहुँ सीमा

নহি বহৈক।

ওকর কিছু মীত নোকনি ওকরা কহিযো কান চাহ-পানি দ' দৈত বহৈক। কহিযো কান খোআ-পীআ সেহো দৈত বহৈক, নহি তঁ ও ভূখলে বহৈত ছল। এহি সভক বাঁরজূদ ওকর ঘূমরঁ-ফিবরঁ বন্ন নহি ভেল বহৈক। ও কখনো কেগদী ভাইমে দেখাগক তঁ কখনহুঁ খেতক বান্হ পব।

ও কহিও ককবো ভাইসঁ নাবিযবকেঁ হাথ ধবি নহি নগৌনক। ককবো কোনহুঁ কষ্ঠ নহি দেনক, একবা সভক বাঁরজূদ নোক ওকবাসঁ ডবএ নাগন ছল। এতএ ধবি জে ছোট-ছোট নেনাসভকেঁ ওকব মায, পাখনোক নাম ন' কএ ডবাবঁ' নাগন ছনৈক।

ওহি দিন বঁবখা ভ' বহন ছনৈক। পাখনো সোনূ মামাক ঘব নগক পীপবক গাছক নীচা ঠাঢ় ছল। ওকবা দেখি বজনী দৌড়কএ ওকবা নগীচ গেনীহ ওকবা অপনা ঘব বঁজা অননীহ।

"স্বনূ দাঁগ! এতএ আউ, দেখূ অহাঁক মামা আএন ছথি।"

বজনীক এতবাঁ কহিতহি স্বনূ ঘবসঁ দৌড়নি অএনীহ, মুদা পাখনোকেঁ দেখতহিঁ ডবি গেনীহ।

"ঞা অহাঁক মামা ছথি! হিনকা নগ জাউ!" বজনী স্বনূকেঁ কহনথি। তখন পাখনোক বঁজএনা পব স্বনূ ওকবা নগ গেনীহ। পাখনো ওকবা গোদী মে উঠৌনক আ ফেব নীচা বাখি দেনকৈক। স্বনূ হঁসনীহ। পাখনো সেহো হঁসএ নাগন। দুনূক হঁসী দেখি বজনীকেঁ নীক নাগননৈক। পাখনো অপন ফটৈনকা পৈন্টক জেবীমে কিছু তাকবাঁক প্রযাস কেনক মুদা ওকবা কিছুও নহি ভেটৈনৈক। তখন ও অপন দোসব পৈন্টক জেবীমে

হাথ দেনক আ ওহিসँ দূ টা আমনা নিকানি স্বনূক হাথ পব বাখি দেনক। রাঁদমে ও স্বনূক মাথ পব অপন হাথ ফেবনক, ওকবা গান পব চ্‌ম্মা নেনক আ দ্‌নাব–মনাব কবএ নাগন।

“রিঠ্ঠূ! অহাঁ এহি তবহক পগনপন নহি কবন কৰু, এহি তবহেঁ পগনপন কএ অহাঁ অপন কী হানতি ৰনা নেনে ছী সে কহিও দেখনে ছী? অহাঁক গান পিচকি গেন অছি আ আঁখি ধঁসি গেন অছি।” এতবাঁ কহৈত বজনীক আঁখিমে নোব আবি গেনৈক। ও দেখি পাখনোক মোন সেহো পসীজ গেনৈক আ ও বাঁজন—
“অহাঁ কানি কিএক বহন ছী?”
“নহি তঁ! হম কানি কহাঁ বহন ছী? ওহো! এখন ধবি অহাঁ ঠাঢ় ছী? আউ রেঁচ পব রৈসূ, হম ভীতব জা বহন ছী, পহিনে অহাঁকেঁ কিছু খ্‌আএব তখন হমসভ গপ্প–সপ্প কবব।”

বজনী ভোজন পবসয ভীতব চনি গেনীহ। পাখনো স্বনূকেঁ দ্‌নাব কবএ নাগন। বজনী পাখনোক নেন ভোজন পবসি বাঁহব আবি কহনীহ, “চনূ ভোজন নাগি গেন অছি।” এতবাঁ কহি ও ওকব হাথ ধ্‌আব’ নগনীহ।

এতবহিমে দববজ্জা পব কিনকো ছাঁহী দেখা পড়নৈক। দববজ্জাক বাঁহব সোনূ মামা অপন পযবক জূতা নিকানি বহন ছনাহ। সোনূ মামাকেঁ দেখি পাখনো ঘবসँ ভাগন আ বহ্‌ত দূব ধবি ভাগিতহিঁ বহন!

সোনূ মামা, বজনী আ স্বনূ ওকবা দেখিতহি বহি গেন।

পাখনো আব গামমে ছোট্টে–পৈঘক নেন হঁসীক

পাত্র ৰঁনি গেন ছন। নেনা সভক সংগ খাৰঁ পৈঘ নোক সভ সেহো পাখনোক মজাক উঁড়ৃ ারঁএ নাগন ছন। নেনা সভতঁ ওকবা পাছূএ নাগি জাগত ছনৈক। ওকবা পব পাথব ফেকৈক, ওকবা 'পাগন পাখনো' কহি ক্ষঠারৈঁক। জখন পাখনোকেঁ ৰঁহ্ত গোস্সা খারিঁ জাগক তঁ ও নেনা সভ দিস খাঁখি তবেব কএ দেখৈক জাহিসঁ নেনা সভ ডবি কএ ভাগি জাগক।

পাখনো কনমাক চৰ্বূতবা পব ৰৈঁসন ছন। তখনহি নেনা সভক একটৗ দন খারিঁ ধমকনৈ। সভটৗ নেনা ওকবা নগ জমা ভ' গেন খা 'পাগন পাখনো', 'পাগন পাখনো' কহি ওকবা কৰঁদারঁ' নাগন। এতৰঁহিমে ও খপন মাথ নোচৰঁ স্বৰহ ক' দেনক খা ফেব জোব-জোবসঁ হঁসৈত ৰাঁজএ নাগন—

"হম পাগন পাখনো! হা, হা, হা, হা........ হম পাখনো নহি ছী! হম পাগন ছী! পাগন! হা, হা, হা, হা........।"

"খহাঁ পাগনো ছী ও পাখনো সেহো ছী।" নেনা সভ ৰাঁজএ নাগন। একটৗ নেনাতঁ ওকবা পব পাথব ফেকি দেনকৈক খা পছাতি জা কএ সভটৗ নেনা সভ হন্না-গ্বন্না কবএ নাগন।

“খহাঁ পাগন পাখনো, পাখনো, পাখনো।” পাখনো ওকবা সভক দিস খাঁখি তবেব কএ দেখনক খা “হম পাখনো নহি, হম পাখনো নহি” কহৈত খপন মাথ ওহিঠাম চবূঁতবা পব পটকএ নাগন কিছএ ক্ষণক বাঁদ ও বেঁহোশি ভএ ওতএ গিন পড়ন। তকব বাঁদ ওতএ জমা ভেন নেনা সভকেঁ কিও ভগা দেনকৈক।

দোসব দিনসঁ পাখনো বস্তা পব বৌদে মে বহএ নাগন। খপন গোব দেহ, গ্বনাবী কেশমে কাবিখ পোতএ নাগন। খপন কাবী দেহকেঁ দেখি ও হঁসএ নাগন খা বস্তাসঁ খাবঁএ-জাএবঁনাকেঁ কহএ নাগন—“দেখূ! হমহুঁ খহাঁ সন বঁনি গেনহুঁ নে?”

খপনা খাপকেঁ কাবী কববাঁক নেন ভবি-ভবি দিন বৌদমে ঠাঠ় বহএ নাগন। কাবিখ নগা কএ কাবী কএন গেন ওকব দেহ কিছএ দিনমে বেঁবংগ ভ’ গেনৈক ও ফেব পহিনে-সন দেখাবঁএ নাগন। ও খপন সভটা গ্বনাবী কেশ কাটি নেনক খা পূবা টৈকনা ভ’ গেন। মোঁছ খা দাঢীক সংগ ও খপন খাঁখিক পিপনী সেহো কাটি নেনক। ওকব জতেকো গ্বনাবী কেশ ছনৈক ও

সভঠা কাঠি নেনক জকবা কাবৰেঁ ও খাওবো ৰঁদবংগ নাগএ নাগন। ওহি দিন সাঁঝকেঁ ও একঠা খামক গাছক নীচা জতেকো সূখনকা পাত ছনৈক সে সভঠা জমা কেনক খা ওহিমে খাগি নগা দেনক। "হমব গোব চাম জবি জেৰাঁক চাহী খা হমবা কাবী ভ' জেৰাঁক চাহী।" এতৰাঁ সোচি ও খপন ফাঠৈন কপড়া সহিত খাগিমে ঠাঢ ভ' গেন। ওকবা কপড়ামে খাগি নাগি গেনৈক। ওহি সময কিও খাৰি ওকবা খাগিসঁ ৰাঁহব ধকেন দেনকৈক খা খাগি মিঝা দেনকৈক। ওহি খাগিমে পাখনোক দেহক কিছু বোগযাঁ ঝ্নসি গেনৈক। হাথ-পএব খা মূঁহক চাম জবি গেনৈক। দেহমে ফোকা নিকনি গেনৈক খা সৌংসে দেহ নান ভ' গেনৈক।

খস্পতানমে জতএ ওকবা বাখন গেন বহৈক, ওতএ ও দূ দিন রিতৌনক। জহিনা ওকব মোন কনে নীক ভেনৈক ওহিনা ও দোসবহিঁ দিন খস্পতানক ড্রেসমে ভাগি গেন খা গাম খারি গেন। গামক নোককেঁ খস্পতানক ড্রেসমে পাখনোক পাগনপনক একটা নর ৰূপ দেখরাঁমে এনৈক। ও পহিনহি জকাঁ গামমে এমহব-ওমহব ঘূমএ নাগন।

পাতোনে জংগনমে কিছু স্ত্রীগণ খা কিছু যরতী সভ নকড়ী রীছৈত ছনীহ। ওকবা সভকেঁ দেখি পাখনো ওতএ গেন। ওহিমে শামা সেহো ছনীহ। ওকবা দেখি ও শোব পাবনক খা ওকবা নগ গেন। শামা ডবি গেনীহ খা পাছূ হটৈএ নগনীহ। পাখনো ওকবা ৰূকরাঁক নেন কহনকৈক হ্ৰদা ও ৰূকনীহ নহি ভাগএ নগনীহ। "ঠহৰূ, ঠহৰূ!" কহৈত পাখনো ওকবা পাছূ দৌড়এ নাগন।

দৌড়ৈত-দৌড়ৈত ও ৰূকন। জোবসঁ চিকবৈত শামা গামক দিস ভাগনীহ।

"পাগন পাখনো যরতী সভক পাছূ পড়ন ছৈক।" ঙা গপ্প সৌঁসে শহবমে পসবি গেন।

नओ

तेसब दिन धरि हम ओहि घटनाक संबंधमे सोचि रहल छलहुँ। हम की केलहुँ? किएक केलहुँ? हमरा किछुओ नहि बुझ' मे आबि रहल छल। हम शीमकेँ देखि ओकरा लग गेल छलहुँ। ओकरा आवाज लगेलहुँ। ठहरू! एहिमे हमरा किछु बेसी खराप नहि देखा रहल छल, मुदा आबि जैह गप्प हमरा सालि रहल छल। हम किएक ओकरा रूकए कहलिऐक आ ओकरा पाछू किएक दौड़लिऐक? एहि तरहक प्रश्न हमरा दिमागमे बेरि-बेरि घूमि रहल छल।

मुदा हँ...ओहि दिन खूब मोन लागल रहए। ओहि दिन शीमाक ओतए जाएब व्यर्थ भ' गेल रहनि। ओ हमरासँ रियाह करबाक लेल तैयार नहि छलीह आ हमरा

পাখনো কহৈত ছনীহ, ওহি ঝঁহেঁ হম হ্নকা চিকবৰাঁক নেন ৰাঁধ্য কেনহুঁ ! হমবা পাগন কহৈত ছনীহ নে ! শী ! শী ! ঞা সৰ ঠীক নহি। ওহি দিন ওকবা পযবমে কাঁঁটৈ গবি গেন হেতৈক ! হম ঞা নীক নহি কেনহুঁ।

বজনীক ঘববনা বজনীকেঁ ফেব খপনা ঘব ন' গেন ছনাহ। ঐহন নোক সভ ৰজৈত ছনাহ। হমহুঁ এহনে কিছু স্বননে বহী। ঞা গপ্প সাঁচ ছৈক কী ? যৈহ জানৰাঁক নেন খা বজনীক সংৰঁধমে পূছৰাঁক নেন হম শামাকেঁ ৰুকৰাঁক নেন কহনে বহিঐক। শামা হমব জান–পহিচানক ছনীহ, ঝদা হমবা দ্বাবা ঠহৰু ! ঠহৰু ! কহৰাঁক মানে ও কিছু খাব নিকানি নেনথি কী ? খাকি হম ওহিনা হ্নকা ৰুকএ কহনিযনি ? হমবা কোনা জৰাৰ নহি ভেঁটৈ বহন ছন।

গোৰা জখন স্বতংত্র ভেন বহৈক ওহি সময পাখনো নোকনি জংগনমে যত্র–তত্র ন্বকা গেন বহএ। ভূখক কাবণেঁ ও সভ জহব বনা ফন খা–খা কএ মবি গেন ছন। হমহুঁ ওহিনা মবৰ কী ? ঞা সোচি হম ডবি গেনহুঁ। হম দ্বন্দ্বমে পড়ি গেনহুঁ খা হমবা মোনমে ডব সমা গেন।

গাম জএৰাঁসঁ হম ডবি বহন ছনহুঁ। গাম জএৰাঁমে হমবা নাজ নাগি বহন ছন। পাখনো হ্যবতী সভক পাছু ভাগি বহন ছনৈক। ওহো ৰাঁপে জকাঁ ভ' গেনৈক। নোক সভ এহনে কহৈত বহৈক। ও সভ হমবা মাবি দেতাহ, হমবা মাবতাহ খা জিহুও গাবি দেতাহ। হমবা ছোড়ি কএ খানএৰনা খাৰ ওহি গামমে কিও বহৰোঁ নহি কেনৈক। দাদীতঁ নহিএ বহনাহ খা গোবিন্দ তঁ গামে নহি খৰৈত ছনাহ। ও তঁ গামক

নেন রাঁহবী নোক ভ' কএ বহি গেনাহ ৺ছি, ৺া হম, একটা এসগব পাখনো।

গাম গেনহুঁ তঁ গামক নেনা সভ হমবা পাখনো, পাখনো, পাগন পাখনো কহি কএ কঠ্ৠতাহ। সভ কিও হমবা পাখনোএক নজবিসঁ দেখৈত বহএ। হম ওকবা সভ জকাঁ দেখরাঁক নেন কী নহি কেনহুঁ। কাবী হেরাঁক নেন বৌদমে ঠাঠ বহনহুঁ ৺া গ্বনারী দাঠৗ– মোঁছ কাটি নেনহুঁ। ৺ংতমে ফোকা হেরাঁ ধবি, ঘার হেরাঁ ধবি হম ৺পন দেহ জবরৈত বহনহুঁ। দেহক চাম জবি গেন ৺া ঘারসঁ খূন রঁহি গেন। রাসনাক কাবণেঁ জনম নেরঁএরনা পাখনেপন তঁ ৺ারঁ হমবা দেহসঁ চনিও গেন হৈত। কংকান পব ঠাঠ ভেন এহি দেহকেঁ ঙা ধবতী সম্হাবি নেনে ৺ছি।

হমব পহিন্বক রূপ রঁদনি গেন ৺ছি। সৌংসে দেহ কাবী ভ' গেন ৺ছি। নোকক রূপ বংগ ৺া হমব রূপ বংগমে ৺ারঁ কোনো ফবক নহি বহি গেন ৺ছি। হম এত্তহি জনমনহুঁ, পৈঘ ভেনহুঁ ৺া হিনকে সভক বীচ বহনহুঁ। হম এত্তকে নোক সভমে সঁ এক ছী। এহি মাটিক সংস্কাবমে পননহুঁ, বঁঠ্নহুঁ, তখন হম পাখনো কোনা ?

হমব মায হমব নাম 'রিঠূ' বখনে ছনীহ! ও হমবা রিঠূএ কহি রঁজবৈত ছনীহ। হমব নাম রিঠূ থিক। এহি নামসঁ কিনকহুঁ তঁ রঁজএরাঁক চাহী নে ? ৺া জঁ হমবা কিও রিঠূ কহি নহি রঁজবৈত ৺ছি তঁ কী হম রিঠূ নহি ভেনহুঁ ? হম রিঠূ ছী! হম রিঠূএ ছী!

বজনীক শোব পাবরঁ হম এখন স্বনি বহন ছনহুঁ। হমব কান, মোন ৺া হমব সৌংসে সংরেদনাকেঁ হম রিঠূ ছী, ঙা বূঁঝ' মে ৺ারি বহন ছন।

জংগনক বস্তা পাৰ কৰৈত হম পহাড়ী পৰ চঢ়ি গেনহুँ। ওহি পহাড়ী সঁ নীচাঁ বজনীক সাম্ব্ৰৰ দেখাগত বহৈক।

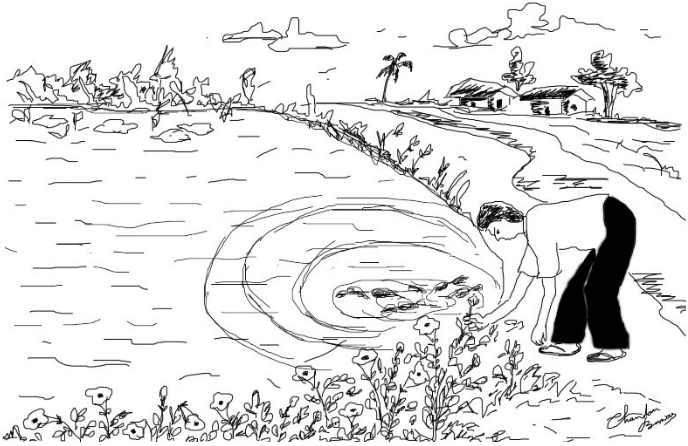
হম জখন পহাড়ী সঁ নীচাঁ উঁতৰি বহন ছনহুঁ তখনে হমৰা স্মৰণ আএন। বজনীক ঘবৰনা ওকৰা পৰ আৰোপ নগা ওকৰা ঘবসঁ বাঁহৰ নিকানি দেনে বহৈক আ এক বঁৰখক বাঁদ ঘৰ ন' গেন বহৈক। এখন জঁ হম বজনীসঁ ভেঁটি কেনহুঁ তঁ ওকৰ ঘবৰনা ফেৰ ওকৰা ঘবসঁ নিকানি দেতৈক। হমৰা এহন নাগন আ সংগহি একটা ঝটকা সেহো। হম ওতহি ঠাঢ় বহনহুঁ।

হমৰ এক মোন কহৈত ছন, জে হম ওতএ গেনহুঁ তঁ নীক নহি হৈত, আ দোসৰ মোন হমৰা আগূ দিস ঘীচি বহন ছন। বজনীক ঘবৰনা ওকৰা ঘৰ ন' জা কএ নীক কেনে বহএ। হমৰা উঁপৰ নগাওন গেন দোষাৰোপণ আৰ্ঁ নহি বহন। নোকক নজৰিমে আৰ্ঁ হম পাক-সাফ ছনহুঁ। ওহো! নীকে ভেনৈক। হমৰা দিমাগসঁ দ্বন্দ্ব হটি গেন। তনাৰ চনি গেন। আৰ্ঁ হমৰা আজাদী মহসূস ভ' বহন ছন। আৰ্ঁ হম বজনী আ স্বনূসঁ ভেঁটি কৰৰ্ঁ। বজনী হমৰা ভায মানৈত ছথি আ হম ওকৰা বঁহিন। ঈ গপ্প হম ওকৰা ঘবৰনাসঁ কহৰৈক। বাঁদমে হম নির্ণয নেনহুঁ আ পহাড়ী দএ নীচাঁ উঁতৰএ নাগনহুঁ।

হম পহাড়ী সঁ উঁতৰি হানী-হানী জা বহন ছনহুঁ। ওতএ ফুলৰাড্যাক চৰৱাহ নেনা সভ হমৰা দেখনক। "যৌহ দেখূ পাখনো! যৌহ দেখূ পাখনো! পাখন্যা!" ওকৰা সভক ঈ শোৰ স্বনি হম ডৰি গেনহুঁ আ কাঁপএ নাগনহুঁ ও পহাড়ীক ঢনানসঁ দৌড়এ নাগনহুঁ। পাখনো, পাখনো, এহি তৰহ আৱাজ পাছূসঁ

थारि रहल छल। हम दौड़ैत-दौड़ैत पहाड़क स्वनसान घाटीमे पहुँचि गेलहुँ।

साँझुक पहर ओहि घाटीक समूचा क्षेत्र रँङ्ग मनोरम रँगमागत रहैक। मुदा हम ओहि दिस रँसी ध्यान नहि देलहुँ। घाटी पार कए हम कारपें गामक सीमान पर पहुँचलहुँ। सीमानक लग एकटा रँड़का टा झील रहैक आ ओहि झील लग एकटा पोखरि सेहो रहैक। रस्ता चलैत कान ओहि पोखरिमे किछु गिररँाक थारँाज एलैक। हम पोखरिक लग गेलहुँ। एक ठाम पानिमे घुरमी होगत रहैक आ पानिक रँनरँना थारि रहल छलैक। चरराह थाकि थान किओ ओहि पोखरिमे किछु फेंकने हेतैक यैह मानि हम थागू-पाछू देखए लागलहुँ, मुदा ओतए किओ नहि छल। हम पोखरि कातसँ फसरीक फूलक एकटा कोंटी तोड़लहुँ आ रजनीक घर दिस ओकरासँ भेंटै कररँाक लेल हानी-हानी चलए लागलहुँ।

मुनहारि साँझकेँ हम रजनीक गाममे पयर राखलहुँ। ओत्तका लोक सभ घरसँ रँाहर थारि हमरा देखए लागल। हम रजनीक घर लग पहुँचि गेलहुँ।

ওতএ দেহবীএসঁ খাৰাজ দেনিঐক ক্ষদা ঘবসঁ কোনো উঁত্তব নহি খাএন। হম ওতএসঁ ৰহবএনহুঁ, দেখনহুঁ ঘবসঁ ৰাহব স্বনূ কানি বহন ছনীহ। হম ওকবা খাৰাজ নগেনিঐক খা গোদীমে উঁঠা নেনিঐক। ও হিচ্কী–হিচ্কী কানি বহন ছনীহ। হম ওকবা চুপ কবৰাক প্রযাস কেনহুঁ। খপন হাথক কসবীক হ্নূনক কোঁঠ়ী ওকবা হাথমে দ’ দেনিঐক। হম ওকবাসঁ পূছনিঐক— “মাএ কতএ গেন ছথি ? ”

“হম নহি জনৈত ছী। ”

“হ্নকা ৰহ্ত মাবনে ছথি। ”

“কে, কখন ? ”

“ৰাৰা। ”

স্বনূক কহৰ স্বনি হমবা কনে খজগ্বত–সন নাগন। বাতি ভ’ গেন বহৈক। পড়়়সক দূ–তীন গোষ্ঠৈ হমবা নগ খএনাহ। পহিনে তঁ ও নোকনি হমবাসঁ পূছতাছ কেননি খা ফেব বজনীক খৰবি দেননি। “জাহি দিনসঁ বজনীক ঘববনা ওকবা ৰাপক ওহিঠামসঁ খাননে ছন, ওহি দিনসঁ শিবাৰ পীৰি–পীৰি কএ ওকবা মাবএ–

पीठिए नागल छल। तकरा ऱाँद तँ नित बाति ओकर घररना रजनीसँ झगड़ा करैत आ मारैत। दू दिन पहिनहि ओ ओकरा घरसँ निकालि देने रहैक आ ताहि दिनसँ ओ घरक ऱाँहरे देहरी पर रहि रहल छलीह।"

स्वनू हमरा गोदिएमे सूति गेल छलीह। ऱ्हत बाति भ' गेल रहैक आ रजनी एखन धरि आपस नहि आएल छलीह।

रजनी पोखरिमे कूदि अपन जान द' देने छथि, ई गप्प जँ हमरा रस्तासँ अरैत काल पता नागि जएतै तँ हम निश्चये हुनका ऱ्चा लेतिऐक। किओ पोखरिमे पाथर फेकने हेतैक एहिलेल पानिमे ऱ्नऱ्ना आरि रहल छलैक, हम यैह ऱ्झने छलहुँ। ओहि समय ओहि पोखरिमे एहन ह्रदयरिदारक मृत्यु लुकाएल रहैक, ई हमरा पता नहि छल।

रजनीक घररना ओकरा काँदोळसँ गामसँ आपस अनने रहैक, मुदा किछुए दिनक पश्चात् ओ फेर ओकरा पर रैह आरोप लगौने रहैक। रजनीकेँ मारए–पीठिए नागल छलैक आ एकदिन ओकरा दागि देने रहैक। ओ ओकरा जीरैते मारि देऱ' चाहैत रहैक। ओहिदिन, "पाखलो यरती सभक पाछू नागल छैक।" हमरा संरँधमे ओकरा ई खऱरि भेटैल रहैक। ओहि दिनसँ ओ रजनीकेँ देहरीक ऱाँहरे राखए नागल रहैक।

रजनी तंग आरि गेल छलीह आ ओहि समय ओ सोहारतीक श्रृंगार केलक आ आमेहला करए चलि गेलीह।

ओहि पोखरिसँ हम जे कमलीक फूल निकालने

छलहुँ से रास्तारमे ओ हरसबीक फूलक कोढ़ी नहि खपित्त बजनीक खोपामे लगाओल गेल घरक बगैचा मे फूलल मोगराक कली बहैक ! यादक लेल सफेद, सुगन्धित !

दस

बजनीक याद मे हमरा आँखिमे नोर आबि गेल छल आ हम ओहि समय बैह पोछि रहल छलहुँ, एहि सभ यादसँ हमरा मोनमे ओ सभ चित्र उभरि कए आबि रहल छल । हम पाथलो, एहि माटिक संस्कारमे पलल-बढ़ल बिठूँ छलहुँ । एहि माटिक सपूत छलहुँ ।

बड्ड कालसँ आकाशमे कारी-कारी मेघ घुमड़ि रहल बहैक । बिजलौकाक संग गरज भ' रहल छलैक आ बरखा सेहो भेल बहैक, जकरा कारणेँ लाल माटिक सुगंध चारु दिस पसरि रहल बहैक ।

मिरगिसरा शुरु हेबामे एखन पन्द्रह दिन बाँकी बहैक । मिरगिसराक बरखा शुरु भेलाक पश्चात् गाममे खेती-बाबीक काज आरंभ भ' जाएत बहैक । एहि साल सोनू मामाक खेत परती बहि जेतैक, हमरा एहि बातक डर बहए । दू महीना पहिने सोनू मामाकेँ लकबा मारि देने बहैक । ओकर दहिना हाथ बेकाम भ' गेल बहैक, जाहिसँ हाथ नहि हिला सकैत छलाह । अपन नातिनसँ मिलबाक लेल आ ओकरा देखबाक लेल ओ ओहू स्थितिमे गोविन्दक घर आएल छलाह । हुनक माथक केश उज्जर भ' गेल बहनि आ देह बड्ड कमजोर । एतए आबि ओ सुनूसँ भेंट केलनि । सुनूसँ गप्प केलनि, मुदा हमरासँ बिना गप्प केने ओ आपस चलि गेलाह । जँ ओ बरखामे भीजि के काज करताह तँ निश्चिते

हुनक रोग आब ठीक भऽ गेल छलनि आ ओहिना आबो हुनकासँ कोनो काज करबाक योग्य छलनि। ओकरा एहन लगलैक। आ तखन ओ खेतमे माथ झुकेने बैसल रहल रुक्मिणी मौसीक माध्यमे खबरि भेजौलक। हमरा बुझाएल जे सोनू मामाक खेत परती बनि जेतैक, कहाँ जाधरि हमरा देहमे जान अछि ताधरि कोनो डर नहि।

भोरसँ दुपहर भऽ गेल रहैक। हम घरमे जतए बैसल रही ओतहि एकटा बाँस एक याद दोहरा रहल छलहुँ। आओर सब्दो याद खतम भऽ गेल, हमरा एहन लागल आ ओहि सून देबाल जाहिपर चिक्कनि माटिसँ ठीकर लागल रहैक ओकरा एकटक देखैत रही। हम घरक चारू दिस नजरि दौड़ेलहुँ, तखने हमरा रुक्मिणी मौसीक ओहिठाम गेल स्वपनक याद आबि गेल। आँखिक समक्ष ओकर निष्पाप, अनजान आ रहस्य स्वप्नर मूर्ति ठाढ़ भऽ गेल। ओकर नमस्वनियाँ आँखिसँ स्वच्छ भाव प्रकट भऽ रहल छलैक। तखन ओकर एतए नहि हेबाक बावजूदो हमरा ओकरा माथ पर हाथ फेरबाक आ ओकर चुम्मा लेबाक इच्छा भेल। एतबेहिमे दरबाजा खुजबाक आवाज भेल। देखलहुँ तँ स्वनू घर आबि गेल छलीह। हमरा देखि ओकर खुशी दुगुणा भऽ गेलैक। ओ दौड़ि कए एलीह आ जाधरि हम ओकरा गोदी लेतिऐक ताधरि ओ "मामा" कहि कए हमरा शोर पाबलक आ हमरा पयरसँ लिपटि गेलीह।

খশৌক মনস্তুট্কব

<u>হব এক নোক আ মাটিক কথা ('পাখনো')–অনুবাদ শম্ভু কুমাব সিংহ</u>

'পাখনো' উঁপন্যাসকেঁ দ্গএ তীন বঁবখমে খ্যাতি ভেটি গেন বহৈক। 'বাষ্ট্রমত' দ্বাবা একবা ওঁপন্যাসিক প্রতিস্পর্ধামে প্রবস্কাব ভেটনৈক। কনা অকাদমীক প্রবস্কাব সেহো ভেটনৈক। 'পাখনো' উঁপন্যাস পণজী আকাশরাণীসঁ মবাঠী ভাষামে নরোনাট্য স্বরূপমে প্রসাবিত ভেন। এহি তবহেঁ মবাঠী সাহিত্যমে সেহো পাখনো অপন উঁপস্থিতি দর্জ কবৌনক।

কোঁকণী সাহিত্যমে 'পাখনো' অপন রিশিষ্ঠ শৈনীক কাবণেঁ ঠাঢ বহন। ত্তকাবাম শেটৈক 'পাখনো' ক জড়ি আমক গাছ সদৃশ গোরাক মাটিক গহবাঞ্জ ধবি পহুঁচি গেন। এহি মাটিক স্বগংধ 'পাখনো'ক সোঁসে জীরনমে স্ববভিত ভ' বহন অছি। মুদা 'পাখনো' সঁ শানীকেঁ জনমন এহি বঁচাকেঁ অপনাসঁ দূব বখৈত অছি। ও অপনা–আপসঁ সেহো সাক্ষাকোব নহি ক' সকৈত অছি। যৈহ তনার, যৈহ ব্যথা পাখনোক হৃদযমে ঘব বঁনা বহন অছি আ এহি ব্যথাসঁ 'পাখনো' উঁপন্যাসক জন্ম ভেন।

কোঁকণী সাহিত্যমে 'পাখনো'ক কথা একটা নর আ জ্বনন্ত রিষয ন' কে আএন অছি। এহি উঁপন্যাস রিষয জতেক নর অছি ততবেঁ মৌনিক। পাখনোক রীজসঁ গোরাক এক সামান্য স্ত্রীক গর্ভসঁ পনিকএ গোরাক মাটিক সংস্কাবকেঁ অপনএবাঁক নেন তড়পি বহন অছি। পাখনোক রূপ, গ্নারী কেশ, নহস্বনিযাঁ আঁখি, নানী গোবায অছি, মুদা ওকবা পব জে সংস্কাব পড়ন ছন

ও গোরাক মাটিক, হিন্দূক, শানীক, রিঠূক ছন।

রাঁকী গোরারাসী জকাঁ ওগো পাখনো মাটিএক রিঠূ থিক, হ্মদা সমাজ একবা পাখনোক নজবিসঁ দেখৈত অছি। ও শানীক রিঠূ থিক। ও রিঠূএ থিক, ওকবা এহন র্নুমাগত ছৈক। হ্মদা সমাজ ওকবা রিঠূ নহি রঁনএ দৈত ছৈক। নেখক শ্রী ত্তকাবামক নজবিমে ওা রিবোধাভাস দেখরাঁমে আএন। পাখনোক জীরনকেঁ এক রিবোধ রঁনা কএ একপক্ষীয আধাবক বচনা কএন অছি। পাখনোক কথা ঘ্নি-মিনি বংগীন ভ' গেন অছি। পাখনো রঁনি কএ, রিঠূ রঁনি কএ......

ওগো এহি মাটিক সপূত রঁনি জাএ, এহি গছাকেঁ পানি পাখনো পাঠকক মোনমে একটা রিশিষ্ঠ ছাপ ছোড়ি দৈত অছি। পাখনো উপন্যাস পঢ়ৈত কান পাঠক সেহো স্বযং পাখনো রঁনি জাগত অছি। যৈহ এহি উপন্যাসক রিশেষতা থিক।

উপন্যাসক নিরেদন দূওা প্রকাবসঁ কএন গেন অছি—অধ্যায 1,3,5,7,9 আ 10 মে পাখনো স্বযং নিরেদনি কবৈত অছি আ 2,4.6,8মে নেখক স্বযং নিরেদন কবৈত ছথি। নিরেদনক ওা শৈনী কেশ জকাঁ গূথন অছি, যৈহ একব সৌংদর্য অছি। মাত্র নেখকক নিরেদনক কাবণেঁ এহি উপন্যাসক সৌংদর্য নহি রঁচি জাগত অছি। এহি তবহক শৈনী আমেনিরেদনামেক উপন্যাসক দোষ, রন্হন মিষ্টএরাঁক কাবণ রঁনি গেন অছি। রিষযকেঁ নীক জকাঁ বাঁগি দেরাঁক নিরেদন শৈনীক রহ্ত নীক জকাঁ চিত্রণ ভেন অছি। ওা দূনূ নিরেদন শৈনী এক দোসবাক পূবক থিক।

ত্তকাবাম শৈষ্টে উপন্যাসক সভটা প্রসংগকেঁ রঁড়

सारधानीक संग बंगनमे छथि। कतहु अतिरेकक कारणेँ उपन्यासमे बाधा नहि आएल अछि। उदाहरण स्वरूप जखन शीलीक रत्नाकोर मोगत छैक तखन ये प्रसंग लए ओ एहि तरहेँ लिखैत छथि।

"ओहि अन्हार घुप्प जंगलमे ओ अजगर सविपहुँ ओकरा अपना कारूमे क' लेलकैक। साँप-संसार आ पात सभसँ अजीर्ह तरहेँ आराज आर' लागलैक।"

शीलीक मृत्युक प्रसंग सेहो किछु एहिना अछि। पाखलो चिताकेँ आगि लगएबाक प्रयास करैत अछि मुदा जखन चिताकेँ आगि नहि लगैत अछि तँ दादी कहैत अछि— *"बाउ! अहाँके हाथे अहाँक मायक चिताकेँ आगि नहि लागि रहल अछि? आब की उपाय?"*

पाखलोक दुर्दैर किछु शब्दमे लेखक एतए देखौने छथि। एकबेर पाखलो पोखरिमे नहाबैत अछि, ई देखि बाबू भरे "पाखलो पोखरि भ्रष्ठ केलक! पाखलो पोखरि भ्रष्ठ केलक!" चिकरए लागैत अछि। पाखलोकेँ घीचि कए ओकरा खुंभसँ बान्हि ओकरा मान-रोगन क' दैत अछि। जखन शीली ओकरा छोड़ाबए' जागत छथि, ओ ओकरो बान्हि कए बाखैत अछि। ओकरा देखि पाखलोकेँ लगैत छैक—

"हमरा देहक गरम खून दौड़ए लागल.... बादमे हमर खून ठंढा भ' गेल आ ओ शनैः शनैः हमरा शरीरसँ निकलि रहल अछि, बुझाबए लागल......, हमरा बुझाएल जेना हमरा पूरा शरीरक सभटा खून बहि गेल हो!"

পাখনোক অসহাযতা সংযমসঁ অ্জৈত অছি। এহি সভটা প্রসংগকেঁ জীরিত বখরাঁক হেত্ত ভাষাশৈনী সেহো ওতরেঁ প্রভারী অছি। প্রসংগক নেন উঁপযুক্ত অছি। জেনা নানীসঁ শাঁত পানি রঁহৈত অছি তখন রঁহ্ত কোমন আরাঁজ অরৈঁত অছি, ওহিনা একব ভাষা অছি। স্বন্নবি যরতীক পযবক পৈঁজনীক আরাঁজমে হেবা জাএরঁ–সন, জাহি তবহেঁ আঁখি রঁন্ন ক' কএ মাত্র আরাঁজ স্বনি নৈত ছী ওহিনা ওহি ভাষাক মন্দ আরাঁজ তাকরঁ, আ নয–তানকেঁ ও পাঠক পব রিজয প্রাপ্ত কবৈত অছি। হৃদযমে ঘব রঁনা নৈত অছি।

এহি তবহক রাক্যমে ভাষাশৈনী রঁহ্ত স্বন্দব ভ' গেন অছি। নেখকক ঙা ভাষা শৈনী প্রসংগক অনুসারেঁ মোড় নেরাঁক কাবণেঁ প্রসংগক সৌন্দর্য রঁঠ়া গেন অছি।

পাখনো এহি উঁপন্যাসক নাযক অছি। এহি র্যক্তিত্বক চাব্ধ দিস অন্য পাত্র সভ অছি, সোনূ, দাদী, শৈনী, বজনী, আনেস, গোরিন্দ, স্বনূ ঙা সভটা দ্বিতীযক পাত্র ছথি। উঁপন্যাসমে নাযকক চবিত্র–চিত্রণ রঁহ্ত নীক ঠংগে কএন গেন অছি। অপন হৃদযসঁ নিকনন র্যথা, রেদনাক সহাবে ও জীরিঁ বহন অছি। ওকবা মেষ্টএরাঁন নেন ও সংঘর্ষ কবৈত অছি। যৈহ পাখনোক জীরন থিক। জঁ অপন র্যথামে নাযক জড়ৈতো বহন অছি তথাপি ও ওহি পবিধিমে নহি বহৈত অছি। কেগদী ভাষ্টমে নাবিযব তোড়রাঁক নেন রৈহ আগূ রঁঢৈত অছি। হিন্দূ আ ঙসাঙক রীচ ভেন ঝগড়াকেঁ রৈহ স্বনঝরৈঁত অছি, ফ্দা ও অপন দর্দ নহি রিঁসবি সকন। ওকবা রূ্মাগত ছৈক— "*হম নহি*

তঁ ওসাও বহী, আ নে হিন্দূ, এহিনেন হমবা ছোড়ি দেন গেন কী ? হমব সংবঁধ দুনূসঁ অছি, এহিনেন হমবা ও নোকনি নহি মাবননি কী ? ” অপন অস্তিত্ব তাক’বনা ওা পাখনো সোনূ মামাক বেঁটৌকেঁ অপন বঁহিন বুঁমি সিনেহ কবৈত অছি, ঋদা ওহি সিনেহকেঁ বজনীক অনাবা কিও নহি বুঁমি সকন অছি। জাহিসঁ ওকব ব্যথা আওবো তীব্র ভ’ জাগত অছি। পাখনোক মনোদশা দেখএবাঁক নেন পাখনোক সহী ভাবনা ব্যক্ত কববাঁক নেন এতএ নেখককেঁ খূব অবসব ভেটৈন ছনি।

দাদী এতএ সমাজক একটা বিশিষ্ট ব্যক্তি ছথি। পাখনোকেঁ ওা গাম নহি অপনৌনক, একবা বাবজূদ দাদী ওকবা অপন বেটা গোবিন্দক সদৃশ সিনেহ দেনক। ওকবা নোকবী পব নগৌনক। বৈযত নোকনি পব ভেন অত্যাচাবকেঁ মেটৈএবাঁক নেন ও মহীনা ভবিক কৈদ কাটৈনক।

সোনূ মামা সেহো পাখনোসঁ সিনেহ কবৈত ছথি ঋদা অপন বেটৌক খাতিব ও পাখনোকেঁ ভগা দৈত ছথি। আন নোক জকাঁ আ বজনীক পতি জকাঁ ওহো পাখনো পব আবোপ নগবৈত অছি। সোনূ মামাক চিত্রণ উঁপন্যাসমে অএনাক বাঁদ ওকব ব্যক্তিত্ব স্পষ্ট নহি ভ’ সকনৈক। ওহিনা শানীক ব্যক্তিত্ব চিত্রণ জাহি ঢংগে হেবাঁক চাহী সে নহি ভ’ সকন। ওকবা তুননামে বজনীক ব্যক্তিত্ব নীক জকাঁ উঁভবি কএ আএন অছি। গোবিন্দ বুদ্ধিমান, হোশিযাব, আ তত্বজ্ঞানী অছি, জে পাখনো স্বয়ং কহৈত অছি—*“মনুক্খ জন্মক সংগহি মৃত্যু সেহো অপনা সংগহি আননে অছি..... ধবতী হো, জন হো বা আকাশী, সভঠাম মৃত্যু নিশ্চিত অছি।”* এহন

तत्वज्ञानक शेर्ष्ठ कहएरना गोरिन्द पाठकेँ नहि पचैत अछि। हमरा ओ तत्वज्ञान हमर आजी देने बहथि, एहन स्पष्टीकरण जँ गोरिन्दक मुँहसँ भेलो अछि तथापि लेनपनमे गोरिन्द एतेक तत्वज्ञानक गप्प क' सकैत अछि से कने अजगुत लगैत अछि, आ गोरिन्द एकटा रुजुआ सन रुझागत अछि। ओ तत्वज्ञानी आ रुद्धिमान होगतहुँ एकटा ओसाओ घरतीसँ रिवाह क' लैत अछि, आ अपन गाम छोड़ि दैत अछि। भावतमे बहिकेए पाग नहि कमा सकैत अछि एहिलेल आनेस दूरँओ चलि जाएत अछि, मुदा पाखनो एहिगामक संस्कृति, माटिसँ चिपकल बहैत अछि। उँपन्यासक एकटा गाम एहि उँपन्यासक व्यक्तित्व भ' गेल अछि। गोराक माटिक विशेषता एहि गाममे देखाएत अछि। प्रकृति सौंदर्यक चित्रण रहुत नीक जकाँ दर्शाओल गेल अछि।

बजनीकेँ 'पाखनो'सन लड़की होएत छैक। अनारी केश, लहस्वनियाँ आँखि, गोर चाम। वास्तवमे तँ ओ लड़की बजनीकेँ ओकरा अपन पतिसँ होएत छैक तथापि ओ लड़की देख' मे पाखनो-सन रुझागत अछि एहिलेल ओ पाखनोक पैदाइशी छैक, ओ आरोप ओकर पति ओकरा पर लगबैत छैक। बजनीकेँ पाखनोसँ लड़की हेबाक कारण ओकरा मोनमे पाखनोक प्रति शाश्वत प्रेम भ' सकैत अछि। एहि मनोदशाक कारणेँ बजनीकेँ पाखनो सन लड़की हेबाक संभावना देख' मे आबि बहल अछि।

पाखनो गोराक माटिक अछि। मुदा एकरा पढि मोनमे एहन शंका होएत अछि जे 'पाखनो'क संबंध कतहु मराठी साहित्यमे चि.त्र्यं.

खानोनकबक 'चानी' उपन्यासमे सँ तँ नहि अछि ? ऋदा 'पाखलो'क विशिष्टता 'चानी' मे नहि अछि।

भूतकाल आ वर्तमान कालक स्पर्श एहि उपन्यासमे अछि। कथानकक परिधि पूबा करबाँमे दुनूक भूमिका अछि। एकटा बरिक दिन सभटा प्रबाल स्मरण एकटा गबज आ चमकक संग खतम भ' जाएत अछि। ओहिमे पाखलो अपन पहिचान ताक' लगैत अछि। फेर पाखलो अपन जनमसँ लए आधधविक कथा अपना मोनमे स्मरण करैत अछि। दूपहर भ' जाएत अछि। स्वनू पाखलोकेँ 'मामा' कहि ओकर परब पकड़ि नैत अछि। कथानक फेर परिधि पूबा भ' जाएत अछि। वर्तमान कालसँ भूतकालमे जा कए 'पाखलो' फेर वर्तमानमे आबि जाएत अछि। उपन्यासक प्रारूप प्रशंसाक योग्य अछि।

उपन्यासक हरेक अध्यायक अपन महत्व छैक। हरेक अध्यायक शुरूआत आ विशेष रूपेँ अंत कलामेक अछि। नीचाँक उदाहरण देखू—

"नहि अहाँ पाखलो थिकहुँ! पाखलो शामाकेँ किछु करबाक लेल ऋँक खोलनहि छल आबि ओ ओतएसँ चलि देलीह। पाखलोक मोन तँ ठूँसु जे नागफनी सँ भरल रेगिस्तानक सदृश भ' गेलैक।"

चाबि

"एहि गाममे हमर परिचय हकत एतबाँ अछि जे हमर नाम पाखलो थिक, हमर जाति पाखलो थिक, आ हमर धर्म सेहो पाखलो थिक।"

अध्याय पाँच

"रजनीकेँ गोर रंग पसिन्न छैक। ओकरा चन्द्रमाक एहि ज्योत्स्ना-सन रंगीन लोकक चाही.... काजर नगएनाक राँद कारी आँखि रानी ओकरहि सन स्वप्नवि रंगीन लोकक चाही। पूर्णिमाक ज्योत्स्ना चारूदिस पसरल रहैक आ जेना लहरक पानि रंगैत छैक तहिना ओकरा रस्तामे चन्द्रमा अपन ज्योत्स्ना पसारने छलैक।"

"पाखलोक गान पर थापड़क निशान भ' गेलैक। ओ अपन गानकेँ हँसोतए लागल। तथापि ओकरा सौंसे देहमे भ' रहल दर्द ओकरा ओतेक कष्ट नहि द' रहल छलैक, जतेक ओकर घटनासँ जे ओकरा करेजमे घाउ भेल रहैक ओ एखन धरि हरियर रहैक।"

अध्याय आठ

"ओहि पोखरिसँ हम जे कमलीक फूल निकालने छलहुँ से रास्तामे ओ कमलीक फूलक कोढ़ी नहि अपित्तु रजनीक खोपामे लगाओल गेल घरक रंगीचा मे फूलन मोगराक कली रहैक! यादक लेल सफेद, सुगन्धित!"

"ओ दौड़ि कए एलीह आ जाधरि हम ओकरा गोदी लेतिऐक ताधरि ओ "मामा" कहि कए हमरा गोर पारलक आ हमरा परसँ निपटि गेलीह।"

दस

हरेक अध्यायक एहि तरहक कलामेक अंत छैक। हरेक अध्यायक अंतमे उपन्यासक अंत भ' सकैत

অছি। ও উঁপন্যাস এতেক কনামেক অছি। গোরাক সংরতংত্রতাক পার্শ্বসঁ ও কথা বংগ আনৈত অছি। স্বতংত্রতা ভেটৈ'সঁ পূর্বহি শুরু ভেল ও কথা স্বতংত্রতাক পশ্চাতো চলৈত রহৈত অছি। মুদা উঁপন্যাসমে স্বতংত্রতাক বিষয জতেক এবাঁক চাহী, সে নহি আবি সকল অছি। মুদা এহি কাবণেঁ এহি উঁপন্যাসমে বাঁধা আবি গেল ছৈক, সে নহি ছৈক। ওহি সমযক তীব্র স্বতংত্রতা আন্দোলনক পদচিন্হ জঁ উঁপন্যাসমে অবিতৈক তঁ একব পৃষ্ঠভূমি আঁখিকেঁ জঁচতৈক।

কার্মো চীফ জংগলমে শানীক বঁলাকোব করৈত অছি, বাঁদমে বহ্ত দিনক বাঁদ, পাখনোক জন্মক বাঁদো ও শানীসঁ ভেঁট করৈত অছি। বিনা বতৌনে ওকবো মোনমে শানীক প্রতি সিনেহ জাগি জাগত ছৈক আ বঁলাকোবক তীব্রতা কম ভ' জাগত ছৈক। কার্মো চীফক ও প্রবৃত্তি পাঠককেঁ উঁধেড়ৃবুঁনমে ডালি দৈত ছৈক।......কার্মো চীফকেঁ বেঁব-বেঁব শানীক ওতএ দেখি নোকসভ, "শানীক ভড়ুআ।" কহৈত ছৈক আ শানীক সংবঁধমে—"*ও পাখনো কেঁ অপনা ঘবমে বাখি ধঁধা স্ববহ ক' দেনে ছৈক বা অপন নব দুনিযাঁ বসা নেনে অছি ?*" কহৈত ছৈক। বঁলাকোবক তীব্রতা কম কএ নেখক পাঠককেঁ কী কহএ চাহৈত ছথি ? ও বুঝ'মে নহি অবৈত অছি। পাখনোক 'বিঠূ' একবেঁব কহৈত ছৈক—" *ও একটা পতিব্রতা নাবী ছনীহ*" মুদা একবো কোনো মানে নহি নিকলৈত অছি।

এহি তবহক কিছু দোষ এহি উঁপন্যাসমে অছি, মুদা ও সূক্ষ্ম দৃষ্টিএঁ দেখ' বিনা নজবিমে নহি অবৈত অছি।

पाखनो उंपन्यास मात्र पाखनोक कथा नहि थिक। एकटा माटिक कथा थिक। हरेक नोकक, हरेक माटिक कथा थिक। एहन कथा गतिहास रॅतरैत अछि। हरेक नोककेँ गन्मानक रूपमे जीरन रितएरॉक कान ओकरा अपन घर, अपन नोक, अपन समाजक आरश्यकता होगत छैक। अपन संस्कृतियोक आरश्यकता होगत छैक। जँ ग सभ ओकरा नहि भेटैत छैक आकि ओकरा एहि सभसँ दूर राखि देन जागत छैक तखन 'पाखनो'क उंदय भ' जागत छैक।

मोनक ग भारना, रेदना आ र्‍यथा मात्र गोराक संस्कृतिमे उंपजन एकटा पाखनो नोकक नहि थिक, अपितु सभ नोकक कथा थिक। केरन रातारवण ओ संदर्भ रॅदनि जागत छैक। मून भारना रहैत छैक 'रिठू' रॅनि कए जीरॉक। स्थान, कान आ मर्यादा एहि उंपन्यासमे नहि अछि। एहिमे र्‍यक्त कएन गेन भारना, हरेक नोकक ज्वनंत कथा थिक, रेदना थिक। नोक सभमे सँ हरेक 'पाखनो' 'रिठू' रॅनिकए जीरॉक नेन संघर्ष करैत अछि।

(कोंकण टौगम्स, दिरानी अंक, 1981 मे प्रकाशित आनेखक अंश, अशोक मनस्तुटकेर)

मन्त्रद्रष्टा ऋष्यश्रृंग

हविशंकव श्रीरास्तव "शेनभ"

"मन्त्रद्रष्टा ऋष्यश्रृंग" मैथिलीमे पहिल रेंव विदेह ई-पत्रिका www.videha.co.in मे धाबावाहिक रूपमे ई-प्रकाशित भेल छल।

श्री हविशंकव श्रीरास्तव 'शेनभ'

जन्म: 1 जनवरी, 1934, एम.ए. (हिन्दी), बी.एल., रिद्यारावाचस्पति, प्रकाशित कृति: अर्चना (गीत काव्य), आनंद (खंड काव्य), एक रॅनजावा रिजन मे (काव्य), मधेपुवा मे स्वाधीनता आन्दोलन का इतिहास, शैव अवधावणा ओव सिंहेश्वव स्थान आदि

रिनीत उंपेल

जन्म : 7 अप्रैल, 1978. मधेपुवा, रिहाव. एक दशकसं रॅसी अवधि धवि वाष्ट्रीय सहावा, हिन्दुस्तान जेहन अखबावमे पत्रकाविताक बाद आय कान्हि अध्यापन. सम्प्रति जामिया मिल्लिया इस्लामिया, नई दिल्लीक मे शोधवत. अहाँक प्रकाशित कृति सभमे हम पुछैत छी (मैथिली काव्य-संग्रह), नए समय मे मीडिया (संपादन), साहित्य अकादेमी सं पुवस्कृत हिन्दीक रविष्ठ कथाकाव उंदय प्रकाशक कथा 'मोहनदास'क मैथिली अनुवाद.

हिन्दीसँ मैथिली अनुवाद **रिनीत उंपेल**

मन्त्रद्रष्टा ऋष्यश्रृंग

নেখক
হবিশংকব শ্রীরাস্তর "শৈনভ"

সংপাদক
শ্রীগোপান পংডিত

হিন্দীসঁ মৈথিনী খনুবাদ
রিনীত ঙংপেন

সমর্পণ

ঋষ্যশ্রৃঙ্গ খাশ্রমক মহান সাধক খা শ্রৃঙ্গেশ্বব (সিংহেশ্বব নাথ) মংদিবক একনিষ্ঠ খাবাধক

গোনোকরাসী হমব নানাশ্রী রেঁনী প্রসাদ, হমব মামাশ্রী সহদের প্রসাদ, নক্ষ্মী প্রসাদ খা বামচংদ্র প্রসাদক পারন স্মৃতিমে তর্পণ তবনে শ্রেষ্ঠাশ্রে নিরেদিত- হৃপ্যন্তাম ! হৃপ্যন্তাম ! হৃপ্যন্তাম ! ! !

-হবিশংকব শ্রীরাস্তর 'শেনভ'

শ্রৃস্কংশ্রব (সিংহেশ্রব নাথ) মহাদেরজীক পৌবাণিক কামনা নিংগক মধেপ্ববা (রিহাব) কেঁ স্মবণ কবৈত.

পবমপ্ববীরাসীনে পবমগ্বক পবমামেনে নমঃ

সম্পাদকীয

ভাবতক খগ পূর্ব ক্ষেত্র, এখ্নকা কোশী খংচনমে ভাবতীয সাংস্কৃতিক উঁদয প্রাগৈতিহাসিক কানমে ভেন ছন খা ঐতিহাসিক প্রক্রিযাক সামানাংতব একব বিকাস ভেন. গতিহাসসঁ সরংক্ষ ভেনাক বাঁদো ওা খংচন খপ্পন গতিহাস কেঁ খারশ্যক নৈ বুঝনক. তকব বাঁদো ওা খপ্পন প্রবনা ধবোহবকেঁ মহাকার্য খা প্রবাণমে মণি ক্ষওা সন সম্ভাবি ক' বাখনক. এতৌকা সংস্কৃতি নৈ তঁ বাজা, মহাবাজা খা উঁচবস্থক খছি, ক্ষদা ওা সংস্কৃতি রিশ্বামিত্র খা ঋষ্যশ্রৃংগ সন রৈজ্ঞানিক তপস্বী ঋষি সরংহক দেন খছি জকবা উঁত্তব রৈদিক কানসঁ ন' ক' খাগ ধবি খগ ঠামক নোক খামেসাত কেনে খছি. তগসঁ ওা সামান্য নোকক সংস্কৃতি খছি, রিশুদ্ধ জনরাদী সংস্কৃতি. কতেক জাতিক পবস্পব সংঘর্ষ, সংপর্ক খা সংতুননসঁ একটা দীপসঁ খসংখ্য দীপ শ্রৃংখনা জোড়ৈত খা ওকব খধিগ্রহণ খা খস্বীকাব কবৈক পবংপবাকেঁ বিকসিত কবৈক সংস্কৃতি. কতেক বাস খনগ-খনগ জাতিক সংস্কাবক, উঁত্তব রৈদিক কানসঁ খাগ ধবি, খপ্পন সর্বোচতাকেঁ স্ববক্ষিত বাখনে খছি.

কোশী খংচনক সভসঁ মহান সাংস্কৃতিক পীঠ শ্রৃংগেশ্বব স্থান (সিংহেশ্বব স্থান) ক স্মবণ কবৈত এতৌকা তপঃ পূত ঋষ্যশ্রৃংগ খপ্পন

সমগ্রতাসঁ উঁপস্থিত ভ' জাগ ছথিন. হ্নকব সম্পূর্ণ জীরন একটা খাদর্শ খছি. রাঁন্যারস্থামে ব্রঁহ্মচর্য পূর্বক খধ্যযন, গৃহস্থ খাশ্রমমে নিঃস্বার্থ সমাজসেরা, যজ্ঞানুষ্ঠান, খনার্য সংস্কৃতিক খার্য সংস্কৃতিমে সমন্বিত কবর্ঁ খা ওকব বাষ্ট্রীক মুখ্য ধাবামে প্রবঁন ঠকবারক রাঁদো জোড়মে সক্রিয হএবঁ, ওা খগ ঋষিবাজক মহান উঁপনব্ধি ছন.

ঋষ্যশ্রৃংগক জীরনবৃত রাঁল্মীকীয বামাযণ, মহাভাবত, ভাগরত খা খন্যান্য প্ববাণ খা ভরভূতিগ্রত 'উঁত্তববামচবিত' মে কনীটা সংকনিত খছি. হ্নকব সম্পূর্ণ জীরনক বৃত্তামেক খধ্যযন খখৈন ধবি নৈ ভেটৈত খছি. কোশী খংচনক রবিষ্ঠ সাহিত্যকাব খা ক্ষেত্রীয গতিহাসকাব শ্রী হবিশংকব শ্রীরাস্তর 'শৈনভ' রঁড নিষ্ঠা খা পবিশ্রমসঁ খগ খভারকেঁ দূব কবৈত ঋষ্যশ্রৃংগসঁ সংবঁধিত ঐ প্রামাণিক, রৈজ্ঞানিক খা গরেষণামেক পোথী নিখ ক' খাবঁএবঁনা পীঠী খা শোধার্থী নেন মাঙ্গ প্রশস্ত কেনে খছি.

জখন সম্পূর্ণ ভাবত যাক্সক খাগিমে ঝ্নসি বহন ছন, দেরাস্বব সংগ্রামক নাম পব নাশিসঁ ধবতী পাটৈন জা বহন ছন খা ঋষ্যাশ্রমমে শিতাগ্নী তৈযাব হোগত ছন, তখন কোশী কাতক ঋষ্যশ্রৃংগ খাশ্রম এক দীপসঁ দোসব দীপ কেঁ রাঁবি উঁত্তব ভাবতসঁ দক্ষিখন ভাবত মে শাঁতি–মংত্র

রিস্তারৈত ছল. ও তহিযোকা ওতিহাসক একটা মহত্ত্বপূর্ণ ওতিহাস অছি. ব্রাহ্মক ক্ষেত্রমে ব্রাহ্মক স্বামী ভগরান শিরক ওষ্ঠ নিংগকে ँ প্ননর্জাগৃত ক' ও মহান তপস্বী রেদরিকঙ্ক আ রেদরিহিত মতকে ँ সমন্বিত কবৈরঁনা কাজ কেনক জে দেশী, জাতি আ সমাজক সমন্বযরাদী ঋষিবাজক স্বপ্নহসঁ প্রভারিত ভ' ভগরান বাম, সাগবক কাত শিরনিংগক স্থাপনা কেনে ছল জে ঠাম তহিযোকা বক্ষ-সংস্কৃতিক কেঁদ্র ছল আ ভগরান শির অও সংস্কৃতিক সংপোষক বারণক আবাধ্য দের ছল.

অওমে মত-ভিন্নতা হেরোঁক রাঁদো প্রমাণ তথ্য ও অছি জে অও মহান ঋষিক জন্ম কোশীক কাত অখুনকা সিংহেশ্বর স্থানমে ভেন ছল. ও ঠাম মহর্ষি রিশ্বামিত্রক তপস্যাক ঠাম সেহো বহন ছল. হুনকব নামপব অখনো কোশীক কাতমে 'ঋসহা' নামক কতেক বাস গাম রঁসন অছি জে কৌশিক ঋষি রিশ্বামিত্রক স্মৃতি কে ँ অপ্পন নামমে সংজোগনে অছি.

ঋষ্যশ্রৃংগক আশ্রম অও দেশীমে কতেক ঠাম অছি. হম নগভগ সভটা আশ্রমক পবিভ্রমণ কেনে ছী. ঋংগেবসঁ 30 কিনোমীটব নৈঋহ কোণমে আ ভীম রাঁধসঁ পংদ্রহ কিনোমীটব রাযব্য কোণমে দুগ্ধম পর্রত শিখবপব জনশূন্য আ প্রগ্নতি অপ্পন চমকোবী হাথসঁ সজন একটা দর্শনীয

ऋष्यश्रृंग आश्रम अछि. एतुका गोपालक सँ हम पुछलौं जे ऋष्यश्रृंगक मूर्ति कतए अछि ? ओ सहज भावसँ बाजल, ई पैघ पहाड़, गाछ-वृक्ष, पाथरक टुकड़ा। यएह तँ ऋष्यश्रृंग छथिन. कतेक रास रस्तासँ बहि क' आएल निर्झरिणीक जल एतेक शीतल छल जे हम नहेबाक लोभ छोड़ि नै सकलौं. गोपालक अप्पन गमछा देलक आ हम नहेलौं. हमरा बताएल गेल जे अइ निर्झरिणीक जल अखैन गर्मीमे जतेक शीतल अछि, ठार मे ओतबे गरम. मुंगेरसँ दक्षिण ऋष्यश्रृंगक तप्त कुंड अछि आ सीताकुंडसँ दस किलोमीटरपर हिनकर आश्रम अछि. ऋष्यश्रृंग आश्रमक आस-पास कतेक रास वैष्णव आ बौद्ध मूर्ति भग्न स्थितिमे भेटैत अछि. ई निश्चिते सनातन हिन्दू आ बौद्धक पारस्परिक संघर्षक परिणाम रहल हएत. अइ मनोरम ठामक 'एशियाटिक रिसर्च' क अंक सातक पृष्ठ 376 पर उल्लेख अछि. किंवदन्ती अछि जे राजा दशरथ एतए अप्पन चारू बेटाक मुड़न करेने छल.

वएह पर्वतमाला पश्चिम दक्षिण दिस बढ़ैत गेल अछि. अखुनका भागलपुरसँ 42 किलोमीटर दूर पश्चिम आ बरियारपुरसँ छह किलोमीटर दक्षिण-पश्चिममे सेहो ऋष्यश्रृंगक आश्रम अछि. ई मैरा पहाड़ सँ बनल एकटा गोल सन घाटीमे अछि. ऐ

আশ্রম নগ ঋষিকুংড নামক একটা পোখৈব অছি, জে ঠাব আ গবম জন স্রাতক একটা সমন্বিত জনবাশি অছি. অগ পোখৈবক উত্তব দিস ঋষ্যশ্রৃংগ আ হুনকব পিতা রিভাংডক সাধনামে বত বহৈ ছন. কজবা বেনরে স্টেশনক দক্খিন 12 কিনোমীটব দূব ঋষ্যশ্রৃংগ পহাড় ক ঋষিবাজক তপোরন হেৰাক সম্মান অছি. 'প্রাচীন ভাবতক ঐতিহাসিক ভূগোন' নামক পোথী মে ডা. রিমন চবণ নাহা একবা ন' ক' পৃষ্ঠ 429 মে নিখনে অছি. এহন নগৈত অছি জে অগ ঋষ্যশ্রৃংগ পর্রতমানাকেঁ ঋষ্যশ্রৃংগক সম্বব বাজা বোমপাদ হুনকা কন্যা–দানমে দেনে ছন. অগ পর্রত শ্রৃংগ পব তপস্যা ক' ঋষ্যশ্রৃংগ একবা আ সম্পূর্ণ ক্ষেত্র কেঁ মহিমা মংডিত ক' দেনক.

অগ ঋষি কেঁ ধাবক কাত আ রন্য পর্রত শ্রৃংগক কোবা রেঁসী প্রিয ছন. ও প্রকৃতি পূজক ছন আ হুনকব আবাধ্য প্রকৃতি জগতক রূপ–রূপান্তব অছি. জাজ্বল্যমান বশ্মিরংত সূর্য, বাতিমে মধু রর্ষা করৈত শীতন চংদ্রমা, যজ্ঞরেদী রাঁ পাকশানা মে ধধকৈত আগি, মেঘক তূণীবসঁ তীব সন নিকনৈত রিদ্যুমোনা, দিনক স্বচ্ছ আ বাতিক নক্ষত্রমংডিত আকাশ, ধাবমে রহৈরানী রেগমযী জনধাবা, প্রকৃতিক অচিন্ত্য শক্তিক প্রতীক অগ চেতন রূপমে ঋষিবাজক

𑒮𑓂𑒣𑒭𑓂𑒙 𑒂 𑒩𑒔𑒢𑒰𑒞𑓂𑒧𑒏 𑒏𑒪𑓂𑒣𑒢𑒰 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒰 𑒠𑒹𑒫𑒞𑓂𑒫𑒏 𑒠𑒩𑓂𑒬𑒢 𑒠𑒹𑒪𑒏. 𑒫𑒹𑒠𑒧𑓀𑒞𑓂𑒩𑒧𑒹 𑒏𑒞𑒹𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒮𑒦𑒏𑒹𑒿 𑒣𑓂𑒩𑒰𑒏𑒵𑒞𑒱𑒏 𑒖𑒑𑒞 𑒁𑒡𑒱𑒭𑓂𑒚𑒰𑒞𑒰 𑒧𑒰𑒢𑒱, 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒩 𑒂𑒩𑒰𑒡𑒢 𑒂 𑒮𑓂𑒞𑒫𑒢 𑒏𑒋𑒪 𑒑𑒹𑒪 𑒁𑒕𑒱, 𑒖𑒹𑒢𑒰 𑒂𑒏𑒰𑒬𑒲𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒠𑓂𑒨𑒾, 𑒫𑒩𑒳𑒝, 𑒮𑒾𑒩 𑒧𑓀𑒛𑒪𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒮𑒴𑒩𑓂𑒨, 𑒧𑒱𑒞𑓂𑒩, 𑒮𑒫𑒵𑒞, 𑒣𑒴𑒭𑒝, 𑒂 𑒫𑒱𑒭𑓂𑒝𑒳, 𑒣𑓂𑒩𑒦𑒰𑒞𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒁𑒬𑓂𑒫𑒱𑒢𑒲 𑒂 𑒅𑒿𑒭𑒰, 𑒁𑒢𑓂𑒞𑒩𑒱𑒏𑓂𑒭𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒃𑓀𑒠𑓂𑒩, 𑒁𑒣𑒰𑒢𑒰𑒣𑒰𑒞, 𑒩𑒳𑒠𑓂𑒩, 𑒑𑒩𑒳𑒛𑓃, 𑒫𑒰𑒨𑒳, 𑒣𑒩𑓂𑒖𑒢𑓂𑒨 𑒂 𑒂𑒣𑓁, 𑒡𑒩𑒰𑒞𑒪𑒏 𑒠𑒹𑒫𑒞𑒰 𑒣𑒵𑒟𑓂𑒫𑒲, 𑒁𑒑𑓂𑒢𑒱 𑒂 𑒮𑒼𑒧 𑒂 𑒮𑒱𑒢𑓂𑒡𑒳, 𑒫𑒱𑒣𑒰𑒬𑒰, 𑒬𑒞𑒠𑓂𑒩𑒳 𑒂 𑒮𑒩𑒮𑓂𑒫𑒞𑒲𑒏 𑒡𑒰𑒩.

𑒇𑒭𑓂𑒨𑒬𑒵𑓀𑒑𑒏 𑒂𑒩𑓀𑒦𑒱𑒏 𑒖𑒲𑒫𑒢 𑒣𑓂𑒩𑒏𑒵𑒞𑒱𑒧𑒹 𑒋𑒞𑒹𑒏 𑒩𑒧𑒪, 𑒩𑒔𑒪 𑒂 𑒩𑒿𑒮𑒪 𑒕𑒪 𑒖𑒹 𑒧𑒯𑒰𑒏𑒫𑒱 𑒫𑒰𑒪𑓂𑒧𑒲𑒏𑒱 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒩 '𑒮 𑒫𑒢𑒹 𑒢𑒱𑒞𑓂𑒨 𑒮𑒧𑓂𑒫𑒵𑒠𑓂𑒡𑒰 𑒧𑒳𑒢𑒱𑒩𑓂𑒫𑒢𑒔𑒩𑓁 𑒮𑒠𑒰' 𑒫𑒢𑓂𑒨 𑒣𑓂𑒩𑒏𑒵𑒞𑒱 𑒧𑒹 𑒋𑒏𑒰𑒏𑒰𑒩 𑒦' 𑒖𑒰𑒃𑒏 𑒏𑒪𑓂𑒣𑒢𑒰 𑒏𑒹𑒢𑒹 𑒁𑒕𑒱. 𑒋𑒯𑒢 𑒇𑒭𑒱 𑒑𑒴𑒜𑓃 𑒩𑒯𑒮𑓂𑒨𑒏 𑒖𑒰𑒢𑒏𑒰𑒩, 𑒞𑒟𑓂𑒨𑒏 𑒁𑒢𑓂𑒫𑒹𑒭𑒏, 𑒬𑒼𑒡𑒏𑒩𑓂𑒞𑒰 𑒂 𑒑𑒫𑒹𑒭𑒝𑒰𑒞𑓂𑒧𑒏 𑒔𑒱𑓀𑒞𑒢 𑒂 𑒫𑒱𑒔𑒰𑒩𑒮𑒿 𑒣𑒴𑒩𑓂𑒝 𑒮𑒧𑒪𑓀𑒏𑒵𑒞 𑒯𑒼𑒃𑒞 𑒁𑒕𑒱 𑒂 𑒢𑒱𑒭𑓂𑒝𑒰𑒞 𑒫𑒻𑒖𑓂𑒘𑒰𑒢𑒱𑒏 𑒮𑒹𑒯𑒼. 𑒏𑒾𑒬𑒱𑒏𑒲𑒮𑒿 𑒪' 𑒏' 𑒞𑒳𑓀𑒑𑒦𑒠𑓂𑒩𑒰𑒏 𑒞𑒲𑒩 𑒂 𑒯𑒱𑒧𑒰𑒪𑒨 𑒮𑒿 𑒪' 𑒏' 𑒢𑒲𑒪𑒑𑒱𑒩𑒱𑒏 𑒅𑒿𑒣𑒞𑓂𑒨𑒏𑒰 𑒂 𑒫𑒢𑒐𑓀𑒛 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒰 𑒥𑒹𑒿𑒮𑒲 𑒣𑓂𑒩𑒱𑒨 𑒕𑒪. 𑒍 𑒏𑒞𑒹𑒏 𑒥𑒰𑒮 𑒨𑒖𑓂𑒘𑒏 𑒂𑒔𑒰𑒩𑓂𑒨 𑒕𑒪. 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒩 𑒮𑒧𑓂𑒣𑒰𑒠𑒱𑒞 𑒫𑒵𑒭𑓂𑒙𑒱 𑒨𑒖𑓂𑒘, 𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩𑒹𑒭𑓂𑒙𑒱 𑒨𑒖𑓂𑒘, 𑒠𑓂𑒫𑒰𑒠𑒬𑒲 𑒫𑒩𑓂𑒭𑒲𑒨 𑒨𑒖𑓂𑒘𑒰𑒠𑒱𑒏 𑒁𑒢𑒳𑒭𑓂𑒚𑒰𑒢 𑒞𑒯𑒱𑒨𑒼𑒏𑒰 𑒦𑒩𑒞𑒐𑓀𑒛𑒏 𑒃𑒞𑒱𑒯𑒰𑒮𑒧𑒹 𑒏𑒞𑒹𑒏 𑒥𑒰𑒮 𑒮𑓂𑒫𑒩𑓂𑒝𑒱𑒧 𑒁𑒡𑓂𑒨𑒰𑒨 𑒖𑒼𑒛𑓃𑒪𑒏. 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒰 𑒞𑒿 𑒖𑒪𑒣𑓂𑒩𑒥𑓀𑒡𑒢𑒧𑒹 𑒮𑒹𑒯𑒼 𑒫𑒱𑒬𑒹𑒭𑒖𑓂𑒘𑒞𑒰 𑒕𑒪.

এখৌনকা চম্পানগবক চম্পানানাক নির্মাণ, মহানদীক উঁদ্ভর আ ওকব মাস্কাক নির্ধাবণকে ঁ ওকবা খেতী জোগব ৱঁনাএৱঁ, হ্নকব রৈজ্ঞানিক সূমবূঁঝক জরনংত প্রমাণ অছি.

কোশী অঁচনক এহন মহান সপূত ঋষ্যশ্রৃংগপব পূর্ণ পোথী নিখি ক' ঙা রিদ্বান নেখক ৱঁড় পৈঘ কাজ কেনে অছি. অগ রিষযপব আগূ জে কোনো গরেষণামেক কাজ হএত, ওকব আধাব যএহ পোথী হএত. হমব এহন রিশৱাস অছি.

এতদর্থ ঋষ্যশ্রৃংগক জন্মভূমি সিংহেশ্বব স্থানমে ঋষ্যশ্রৃংগ শোধ সংস্থানক স্থাপনা অগ রিদ্যান নেখকক সংজোকত্বমে কএন গেন অছি. সিংহেশ্বব মংদিব ন্যাসক প্রাথমিকতা মে ঙা উঁল্লিখিত অছি–

ক্রমাংক 3 : ন্যাসক দিসসঁ ধার্মিক পোথী, রার্ষিক পংচাংগ, ধার্মিক ফোটৈ, কনেংডব, পত্র–পত্রিকা আদি নাগত মূন্য পব রিক্রয আ প্রকাশন.

ক্রমাংক 4 : সার্রজনিক রাচনানযক নির্মাণ.

ক্রমাংক 6 : সিংহেশ্বব মংদিবক ঐতিহাসিক, পুবাতাত্বিক, ধার্মিক রূতাংত আ নোক কথা সৱঁহক সংকনন অ শোধ.

ক্রমাংক 8 : যগ আ সংস্কৃত শিক্ষণক র্যস্থা. জতএ ধবি ক্রমাংক 3 আ 6 ক প্রশ্ন অছি, অগ গ্রংথক রিদ্বান নেখক শ্রী হবিশংকব শ্রীরাস্তর 'শনভ' সিংহেশ্বব স্থানপব পহিন্নক

शोधामेक पोथी 'शैर अरधावणा ऊँव सिंहेश्वेव स्थान' निखि क', ऋृष्यश्रृंगक प्वनर्जागृत सिंहेश्वेव स्थानक पारन गंध्रु निंगक पहिन्वक सावस्वत अर्चना केने अछि. अग पोथीक पाँच सौ प्रति मंदिव न्यास दिससँ कीन क' न्यासक रिघ्यान्ववागी आ उँदाव सचिर श्री वाम नावायण मंडन, अन्वमंडन पदाधिकावी, मधेप्ववा नेखकक उँसोह वँढ़ेनेक अछि. तगसँ ऋृष्यश्रृंग शोध संस्थान दिससँ अग प्वनीत काज नेन हम न्यासक अध्यक्ष श्री ज्यातींद्र नाथ पाण्डेय, अपव समाहर्ता, मधेप्ववा आ श्री वाम नावायण मंडन, अन्वमंडन पदाधिकावी, मधेप्ववा केँ हार्दिक धन्यवाद ज्ञापित कवै छी.

न्यासक प्राथमिकताक कंडिका 3 आ 6 क मोतारिंक, न्यास द्वावा भूमि आ भरन केँ आरंष्टित कवै नेन नेखक द्वावा अन्ववोध कएन गेन अछि, जगसँ ऋृष्यश्रृंग शोध संस्थान सिंहेश्वेव स्थानमे कार्यवत भ' सकए. जाधवि भूमि आ भरनक आरंटन नै भ' जाएत, ताधवि एकव ऋयाख्यानय कना ऋटीव, अशेष माञ्ज, नक्ष्मीप्वव ऋहन्ना, मधेप्ववामे वहत. हमवा पूर्ण रिश्वास अछि जे न्यासक माननीय रिद्वान पदाधिकावीगण जन्दिये अग शोध–संस्थान नेन भूमि, भरनक ऱ्यरस्था कवत.

हमव ममतामयी मामीजी स्वर्गीय सारित्री

देवी मिथिलानि आ अनंत श्री विभूषित, पूर्व अध्यक्ष अखिल भारतीय मिथिलानि महासभा, हमर पूज्य मामा श्री स्वर्गीय कन्हैया लालजी पंडित अप्पन अध्यक्ष पदसँ मुक्त होएत क' राँची राजस्थान गेस्ट हाउस, कलकत्ता मे अप्पन कार्यकालमे कएल गेल काजमे सँ एक के ँ पूरा नै होएसँ दुखी छल. ऋष्यश्रृंगक पावन चित्रक संग-संग हुनका सँ संबंधित एकटा प्रामाणिक आ गवेषणात्मक पोथीक रचना नै भेल. हुनकर इच्छा अएल पोथी रचनाक संग पूरा भ' रहल अछि. आह, आए जौं ओ दुनू जीवित रहतिऐ तँ कतेक प्रसन्न हेतिऐ.

ऋष्यश्रृंगक भव्य संगमरमरक मूर्ति सिंहेश्वर मंदिरमे हमर माताश्री पार्वती देवीक आदेशानुसार हमर पूज्य पिताश्री (स्वर्गीय) मोहनलाल जी पाण्डेयक स्मृतिमे हमरा द्वारे स्थापित कएल गेल अछि. दिनांक 20.06.2002 क गंगा दशहराक दिन वैदिक मंत्राचारणक संग एकर प्राण प्रतिष्ठा कएल गेल. अएल तरहें ऋष्यश्रृंग महाराज सेहो एतए स्थापित भ' चुकल छथिन. हुनकर संबंध मे ई गवेषणात्मक पोथी प्रकाशित भ' चुकल अछि. आब दोसर शोध कार्य, अध्ययन आदि चलैत रहए, ऐ लेल भूमि, भवन आ वित्तक आवश्यकता अछि, जेकरा पूरा करै लेल मंदिर न्यास सँ अनुरोध कएल जा चुकल अछि.

ऋष्यश्रृंगः महाप्राज्ञः शान्तः शान्ताधिनायकः
प्रज्ञानिमानी मूर्धाणि सफलानि कविस्वंगे.
ऋष्यश्रृंगाय श्मनये, विभाण्डक सुते रवै
नमः शान्ताधिपतयेसद्यः सद्य वृष्ठि हेतये.

पर्जन्य सूक्तक उँपवका चावि नाजनक संग हम अप्पन पूर्वज ऋष्यश्रृंग केँ सादव प्रणाम कवैत छी. विद्वान लेखक केँ साधुवाद दै छी आ

सिया वाम मय सर्व जग जानी
कवहुँ प्रणाम जोवि युग पानी.

श्री गोपाल पंडित
फ्लाजर-236,
सेक्टर-12,
नोएडा-201301

लेखकीय

ऋष्यश्रृंगक विवाटे व्यक्तित्वके ँ आंकव हमवा सन मंत्रहीन, क्रियाहीन आ तुच्छ प्राणी लेल कतेक संभव अछि, एकवा हम स्वयं बूझैत छी. श्मदा संतोषक गप इ अछि जे अप्पन युगक अग महान वेदपुरुषक जन्म जग कौशिकीक तटेपव भेल छल, ओग तटैक वासी हमहुँ छी. हमवो जनम ओग कौशिकीक तटेपव भेल अछि. हम सभ एक्के ठामक वासी छी.

वन्ध्यानां पुत्रकर्ता त्वं सद्या वृष्ठि प्रदायिने.
श्री विभांडकक पुत्राय कौशिकी तीव वासिने.

ঋগ তবহে ँ ঋষ্যশ্রৃংগক সংবঁধমে কিছু কহৈক দাযিত্ব হমবো ঋছি. হম ঋগ দাযিত্বক নিরহি কতএ ধবি কেনৌং, ঞ্ঞ রিদ্বান পাঠক ঋগ গ্রংথক ঋনুশীনন ক' হমবা সূচিত কবৈক গ্রপা কবব.

হমব ঋষিবাজ কোশী ক্ষেত্রক সাংস্কৃতিক সংবাহক ছন, হ্মদা সহিষ্ণু. উত্তব বৈদিক কানমে রিবোধী সভকে ँ পবাজিত কবৈ নেন ঋষিগণ শাস্ত্র, শস্ত্র ঋা শাপক সহাবা নৈত ছন. প্রাযঃ সভটা ঋষি এহন কেনে ঋছি. হ্মদা ঋষ্যশ্রৃংগ একব ঋপরাদ ছন. ও কহিযো শস্ত্র নৈ উঠৈনক ঋা নৈ কেকরো শাপ দেনক. ও শাস্ত্রক ঋধ্যযন, ঋধ্যাপন, ঋনুশীনন, কতেক বাস যজ্ঞক সংপাদন, নোক কন্যাণ ঋা নোক মংগনমে ঋপ্পন সম্পূর্ণ জীরন নগা দেনক. ঞ্ঞ ঋছি কোশী ঋংচনক রিভূতি ঋষ্যশ্রৃংগক গৌববোজ্জ্বন রৃতাংত ঋা হুনকব দ্বাবা প্বনর্জাগ্রিত শ্রৃংগেশ্বব (সিংহেশ্বব) ক সংক্ষিপ্ত পবিচয.

ঋষ্যশ্রৃংগ রংশোদ্ভব হাববিসগংজ, ঋববিযা নিরাসী, সম্প্রতি নোএডামে ব্যরসাযবত শ্রী গোপান পংডিতক ঋণী ছী, জে তগাদা পব তগাদা ভেজ হমবাসঁ পোথীক বচনা কবেনক ঋা একব সংপাদন কেনক. হুনকব মমতামযী মাতা পার্বতী দেরীক সেহো ঋাশীর্বাদ হমবা ভেটৈত বহন.

মধেপ্ববাক রবিষ্ঠ ঋধিরক্তা ঋা সাহিত্যকাব

श्री शिरनेश्वरी प्रसादसँ अनरबत प्रेरणा भेटैत रहल आ सदिखन हुनकर देल गेल परामर्श अमूल्य सिद्ध भेल. कौशिकी क्षेत्र हिन्दी साहित्य सम्मेलन, मधेपुराक सचिव आ कवि लेखक डा. भूपेंद्र नारायण यादव 'मधेपुरी' पोथीक पाण्डुलिपि अप्पन देख-रेखमे तैयार करेलक. ओ हम्मर भावकेँ हल्लुक क' देलक.
मित्रवर श्री भोला प्रसाद सिन्हा आ श्रीमती विमला सिन्हाक विदुषी आमेजा डा. नीना सिन्हा, हमर विद्वान आमेज डा. अवविन्द कुमार श्रीवास्तव आ हमर धर्मपुत्र श्री संजीव कुमार सिन्हा, अधिवक्ता, पटना उँच न्यायालय आ ऋष्यश्रृंगक वंशज श्री एस.एन.त्रिपाठी. डी.सी.पी. राजस्थान पुलिस, जयपुर सेहो कतेक वास सामग्री द' क' अग पोथीक विषय वस्तु विश्लेषण क' वैसी गवेषणामेक वँना देलक. हम हुनका प्रति प्रेम आ स्नेह व्यक्त करै छी. ई सब लोक अप्पन सावस्वत साधना सँ अग कोशी अंचल केँ पल्लवित, पुष्पित आ हवित करैत रहए, यएह कामना अछि.
ऋष्यश्रृंगक सम्बव चम्पानगव, नाथनगव, भागलपुवक निवासी हम्मर सम्मानित समधि श्री चाँद विहावी लाल आ हुनकर जमाता हमर जेठ्ठ आमेज आनंद कुमार श्रीवास्तव सँ वँड वास महत्वपूर्ण तथ्यक जानकावी भेटैल. हुनका प्रति हमर असीम स्नेह अछि.

অগ পোথীমে জে দুর্লভ চিত্র সংলগ্ন কএল গেল অছি, ও শ্রীমতী রাজরানী পংডিত আ হুনকর কনিষ্ঠ আমেজ শ্রী কামেশ্বর সিখরান আ ওগ ফোটৈ সরঁহক ফিনির্শিংগ আ করর পৃষ্ঠ হুনকর দোসর আমেজ শ্রী সংজয় সিখরান, নোএডা তৈযার কেনে অছি. একর সংগে অহি পোথীক মুদ্রণক সরঁটা কাজ শ্রীমতী সংগীতা রাজেশ শর্মা (সিখরান), শাহদরা, দিল্লী অপ্পন দেখরেখমে সম্পন্ন কবেনে ছথিন. হুনকা প্রতি হম হার্দিক আভার ব্যক্ত করৈ ছী. সর্রোপরি হম পরমপ্রবী পীঠাধীশ্বর স্বামী শ্রী কেশরানন্দ প্রবীজী মহারাজ মহামংডলেশ্বর (নিরংজনী) ক আভারী ছী জে অগ পোথীকেঁ মুদ্রণ পূর্র পঢ়ি ক' একর তথ্য প্রমাণিকতাপর অপ্পন মোহর লগাক' হমর অপ্পন স্নেহাশীষ প্রদান কেলক.

হরিশংকর শ্রীরাস্তর 'শলভ'
কলা কুটীর,
অশেষ মার্গ, মধেপ্রুরা,
রিহার–852111

রিষয–সূচী

ক্রম সং. **রিষয রস্তু**

1. **সম্পাদকীয**

2. **नेखकीय**

3. **प्रथम परिच्छेद**

अंग महिमा, प्राचीन निरासी, कौशिकी महिमा, पुण्याश्रम

4. **दोसर परिच्छेद**

ऋष्यश्रृंगक जन्म वृतांत, ब्रह्मचर्य आ अध्ययन, अंग नरेश रोमपाद वृतांत, ऋष्यश्रृंगक मानिनी प्रस्थान, मानिनीमे वृष्टि आ पुत्रेष्टी यज्ञ.

5. **तेसर परिच्छेद**

अयोध्या मे अश्वमेघ यज्ञ आ पुत्रेष्टी यज्ञ

6. **चारिम परिच्छेद**

ऋष्यश्रृंग आश्रमक स्थापना, वेदक मंत्रदृष्टा ऋष्यश्रृंग, यजुर्वेदक विभाजन, माध्यन्दिन शाखा, आश्रम व्यवस्था, यज्ञ, सभ्यताक समन्वय, दक्षिणाक्षमे तपस्या, श्रृंगवेरपुर वृतांत, पुण्याश्रममे द्वादश यज्ञ, महानदीक प्रगर्ष होयब, वंश-विस्तार

7. **पाँचम परिच्छेद**

ঋষ্যশৃংগক সমকালীন দোসব চর্চিত ঋষ্যাশ্রম, সিদ্ধাশ্রম, বাজা জনকক আশ্রম, ভাবদ্বাজ আশ্রম, অগস্ত্যাশ্রম, মহর্ষি অত্রিকক আশ্রম, বাল্মীকি, বশিষ্ঠ, শৌনক, স্বতীক্ষ্ণ আদিক আশ্রম.

8. **ছঠম পবিচ্ছেদ**

ঋষ্যশৃংগক শৃংগেশ্বব (সিংহেশ্বব স্থান) পৌবাণিক আ পববর্তী সাক্ষ্

কিবাতক ভূমি

কুষাণ বংশীয বাজভব

নিষাদক ধবতী

মূর্তি স্থাপনা

সিংহেশ্বব মেলা.

9. **সাতম পবিচ্ছেদ**

উপসংহাব

10. **পবিশিষ্ঠ**

ক) পুত্রেষ্টী যজ্ঞ
খ) ঋষ্যশৃংগক সাস্বব মানিনী (ইতিহাসক আঙনামে চম্পানগব)
গ) শংকবাচার্য আ সিংহেশ্বব (জগত প্রসিদ্দ শংকব

मंडन मिश्र शास्त्रार्थ सिंहेश्वरमे)

11. सहायक आ सन्दर्भ ग्रंथक सूची

ऋष्यश्रृंग आ हुनकर आश्रमक स्मरण करैत

पहिल्का परिच्छेद
अंग महिमा

প্রাচীন ঋংগক নির্মাণকেঁ নঽ কঽ কতেক বাস কথা প্রচনিত ঋছি। রাল্মীকি বামাযণক হ্মতারিক, জতএ শোভাশানী কামদের ঋপ্পন ঋংগ ছোড়নে ছন, ও ঋংগ দেশক নামসঁ রিখ্যাত ভেন।
ঋযোধ্যাসঁ সিদ্ধাশ্রম জাএ কঽ রাঁষ্টমে বাম-নক্ষ্মণক সংগ রিশ্বামিত্র এক বাতি গংগা ঋা সবযূক কাতমে রিতৌনে ছন। ওতএ শুদ্ধ ঋংত:কবণরঁনা মহর্ষি সরঁহক পরিত্র ঋাশ্রমক পবিচয দৈত রিশ্বামিত্র রাঁজন ছন জে কহিযো এতএ ভগরান শির চিত্তকেঁ একাগ্র কঽ তপস্যা করৈত ছন। ওগ কান কামদের মূর্তিমান ছন। ও ঋপ্পন দেহ ধাবণ কঽ রিচবণ করৈত ছন। এক দিন ভগরান শির সমাধিসঁ উঠি কঽ মরুদ্গণক সংগ কত্তৌ জা বহন ছন। ওগ কান ও দুর্বুদ্ধি হ্নকাপব ঋাক্রমণ কঽ দেনক। ভগরান শির হুংকাব কঽ হ্নকা বোকনক ঋা ঋরহেননাপূর্রক ওকবা দিস তাকনক। ফেব তঁ কামদেরক সভষ্টা ঋংগ হ্নকব দেহসঁ জীর্ণ-শীর্ণ হ্ঋএ নাগন। কঠিন তাপসঁ দগ্ধ ভেন কামদের ওতএসঁ ভাগি গেন। জগ ঠাম পব কন্দর্পক দেহ পূবা তবহে নষ্ট ভেন, রএহ প্রদেশ ঋংগ দেশক নামসঁ রিখ্যাত ভেন।[1]

---

[1] तत्र गात्रं हतं तस्य निर्दग्धस्य महात्मनः

अशरीरः कृतः कामः क्रोधात देवेश्वरेण

अनंग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव

स चांग विषयः श्रीमान यत्रांग स मुमोचह.

बाल्मीकीय रामायण बालकाण्ड 23/13,14

अंग देशक नामकरण ओहुक्वा एकटा राजा अंगक नामपर भेल छल। अानर राज्य, जकर धुरी अंग छल, पाँच टा राज्यमे विभक्त छल, जकर नामकरण राजा बलिक पाँचटा पुत्रक नामपर भेल छल। अानरक अधिकारमे संपूर्ण पूर्वी बिहार, बंगाल आ उड़ीसा छल, जगमे अंग, बंग, पुण्ड्र, सुहा आ कलिंग राज्य छल। अग मे अंग एकटा बड़ शक्तिशाली जनपद छल। बाल्मीकि रामायणक अनुसार सुग्रीव सीताकेँ ताकै लेल अप्पन वानर सैनिककेँ पूवरक देशमे भेजने छल,जगमे अंग सेहो एकटा छल। [2]

तग कालमे अंगक विस्तार असीम छल। किएकि बलि पुत्र अंगक बाँकी चारि भायक राज्यक सत्ताक केंद्र अंग राज्य छल।

ई तथ्य सेहो विचारणीय अछि जे महाभारतक (शांतिपर्व, 296) अनुसार, आदिकालमे चारि टा गोत्र छल, भृगु, अंगिरा, वशिष्ठ आ कश्यप। ऋग्वेदक दोसर, तेसर, चारिम, छअम आ आठम मंडलमे जग ऋषि सभकेँ मंत्र प्राप्त होगत अछि ओ अछि, गृत्समद, गौतम, भारद्वाज आ कण्व। आचार्य अश्वलायन अष्ठम मंडलक वंशकेँ गोत्र ब्यातक मानैत अछि, संग-संग अग मंडलक ऋषिक प्रगाथा सेहो कहल जागत अछि। हुनका अनुसार, अग मंडलक पहिलुक

---

[2] ब्रह्म मालान विदेहांश्च मालवान कासि कोसलन

मगधांश्च महाग्रामान पुंड्रा स्त्वंगा एतथैव च.

रामायण, किष्किन्धा कांड 40/42

সূক্তক ঋষি প্রগাথ ছল জে স্বযং কণ্ব বংশী ছল। ঋগ মংডনক এগাবহ বানখিল্য মিন কহ ক্ষন ১০৩ সূক্ত কণ্বক অছি। গৌতম আ ভাবদ্বাজ অংগিবা বংশক মানন জাগত অছি আ কণ্ব সেহো অংগিবসেক অছি। ঋগ তবহেঁ ঋগ পাঁচ মংডনমে অংগিবসক প্রধানতা স্বযং সিদ্ধ অছি।[3] ঋগ মংডনক ঋষি ক্ষন অংগিবস, অংগ দ্বীপক ঋষি ছল। স্বযং গংদ্রক ঐবারত হাথী পদমর্দন কহ দেনে ছল, ঋগসঁ তমসাএন দুর্বাসা গংদ্রকেঁ শাপ দহ কহ হুনকা সত্তাচ্যুত কহ দেনখিন। গংদ্র বাজা রঁনিসঁ সহাযতা মাঁগনক। বাজা রঁনি গংদ্রক সংকেতপব দেরনোকেপব অধিকাব কহ নেনক। রঁনি অংগদ্বীপক বাজা ছল।[4] ও অপ্পন পাঁচ শক্তিশানী পুত্রমে অংগক জনপদ বাঁটি হুনকা সভকেঁ ওগ ঠামক বাজা রঁনা দেনক। একব বাঁদো অংগ অস্বব-স্বব সংস্কৃতিক ক্ষখ্য কেংদ্র ছল। ঋগ্বেদসঁ স্পষ্ট জ্ঞাত হোগত অছি জে অংগিবস আ হুনকবে বংশজ যজ্ঞ কর্মক জনক ছল। ও ঋগ বহস্যক পহিল্বক জ্ঞাতা ছল জে যজ্ঞাগ্নি কাষ্ঠমে নিহিত ছল। ঋগ তবহেঁ অংগিবিস সভ অগ্নিক প্রযোগসঁ সভসঁ পহিল্বক যজ্ঞাসেরক নীব দেনে ছল। প্রাচীন ভাবতমে জে সোনহ মহাজনপদক চর্চা অছি, ওগমে অংগ প্রক্ষখ ছল। শেষ মহাজনপদ ছল,মগধ, কাশী, কৌশন, বঁজ্জি, মল্ল, বসে, চেদি, পাঁচা ন, ক্ষক, মত্স্য, শূবসেন, অশ্মক, অবন্তি,গান্ধাব আ

---

[3] दृष्टव्य जर्नल बिहार रिसर्च सोसाइटी भाग 28 अंगिरस

[4] दुर्वासा सेहो अंग्ग देशक ऋषि छल.

जर्नल एशियाटिक सोसाइटी ऑफ़ बंगाल १९०९, पृष्ठ. 10

कम्बोज ।
अंग आ मगधमे निरंतर संघर्ष चलैत रहैत छल। बुद्ध कालमे मगधक राजा बिम्बिसार अंगकें जीत कए मगधमे मिला लेने छल।
अंग वा अग पूर्वी प्रदेशक लोग आ राजतंत्र ब्राह्मण ग्रंथमे व्रात्य नामसँ जानल जाइत अछि। व्रात्यक शाब्दिक अर्थ अछि व्रतकए धारण करैवला मुदा एतए एकर प्रयोग बड्ड गर्हित अर्थमे भेल अछि। एकर तात्पर्य अछि अनार्य, वैदिक कर्मकांड विरोधी आ वर्णसंकर। सावित्री आ उपनयनसँ भ्रष्ठ द्विजातिकें मनुस्मृतिमे व्रात्य कहल गेल अछि।
द्विजात: सवर्णास्ति जनयन्तव्रतास्तु यान।
तान सावित्री परिभ्रष्ठान व्रात्यानिति विनिर्दिशेत।।
मनुस्मृति 10/20
महाभारतमे व्रात्यकें पातकी कहल गेल अछि। एकरा अतारिक, व्रात्यकें आग लगावैवला, विष दैवला, मदिरा बेचैवला, रूसीद भक्षण करैवला, मित्र द्रोही, भ्रूण हत्यारा, व्यभिचारी आ ब्रह्मघाती कहल गेल अछि।[5]
अग तवरें व्रात्यकें ब्राह्मण ग्रंथमे पतित कहल गेल

[5] अंगारदाही गरदः कुंडाशी सोम विक्रयो

पर्वकारश्च सूची च मित्रधक् परिदारिकः

भ्रूणहा गुरुतल्वीच यश्च स्यात्पानपो द्विजः

सुवप्रग्रहणो व्रात्याः कीं नाशश्चात्म वानपि

महाभारत, उद्योग पर्व 35/46-48

অছি।
বেদমে সেহো অগ ঠামকেঁ বড় হেয দৃষ্টিসঁ দেখল গেল অছি। ঋগ্বেদক প্রমগন্দ শব্দ অংগ বংগ আ মাগধ লেল প্রযুক্ত ভেল অছি। মাগধকেঁ বেদমে কীকট কহল গেল অছি। এহন লাগৈত ছৈ জে সংপূর্ণ পূর্বী প্রদেশ কোনো সাংস্কৃতিক অভিশাপক আগিমে ঝুলসি রহল অছি আ বৈদিক রাজনীতিক শিকার বনি গেল অছি। অগ ঠামক লোকক লেল চুনল-চুনল খরাব শব্দক প্রযোগ করৈমে নৈ তঁ বেদ মংত্রকার পাছাঁ রহল আ নহিযে মহাজ্ঞানি ব্যাসে।
ঋগ্বেদমে একটা ঋষি ইংদ্রসঁ প্রার্থনা করৈত অছি, মগধক গায কোন কাজক অছি জকর দূধ যজ্ঞমে অহাঁক কাজ নৈ আবৈত অছি। (যানি কীকটৈক গাযক দূধ সেহো অপবিত্র অছি আ ওকরাসঁ যজ্ঞ কর্ম করৈক লেল বর্জনা অছি) সোমরসক সংগ মিল কএ ও দূধ যজ্ঞপাত্রকেঁ গর্ম নৈ করৈত ছৈ। তএসঁ হে ইংদ্র! ওএ নৈচাশাখ প্রমগন্দক (নিচলা শাখাক অংগ বংগ আ মাগধ) ও ধন হমরা দিঅ।[6]
অথর্ববেদ তঁ এক ডেগ আওর আগূ অছি। অথর্ববেদক একটা ঋষি কহৈত অছি, জেনা মনুখ আ উঁপভোগক অন্য সামান এক ঠামসঁ দোসর ঠাম ভেজল জাএত অছি, ওএ তরহেঁ জ্বরকেঁ গন্ধার ভূজবান, অংগ, মগধ প্রদেশমে

---

6 किन्ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावो ना शिरं दुहं तपन्ति धर्मम

आ नो भर प्रमगन्दस्य वेदो नैचाशाख मधवन रन्धाया नः

ऋग्वेद 3.53.14

𑒦𑒹𑒖𑒱 𑒠𑒹𑒪 𑒖𑒰𑒃𑒞 𑒁𑒕𑒱। [7]
𑒂𑒐𑒱𑒩 𑒫𑒹𑒠 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝 𑒑𑓂𑒩𑓀𑒟𑒏𑒹𑒿 𑒁𑒃 𑒣𑓂𑒩𑒠𑒹𑒬𑒣𑒩 𑒋𑒞𑒹𑒏 𑒏𑒼𑒣 𑒏𑒱𑒋 𑒁𑒕𑒱 ? 𑒂𑒅, 𑒫𑒱𑒔𑒰𑒩 𑒏𑒩𑒲। 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝 𑒠𑓂𑒫𑒰𑒩𑒰 𑒫𑒱𑒢𑒱𑒩𑓂𑒧𑒱𑒞 𑒖𑒃 𑒨𑒖𑓂𑒘-𑒨𑒼𑒑𑒰𑒠𑒱 𑒏𑓂𑒩𑒱𑒨𑒰𑒏 𑒅𑒠𑒨 𑒮𑒣𑓂𑒞 𑒮𑒱𑓀𑒡𑒳𑒏 𑒒𑒰𑒙𑒲𑒧𑒹 𑒦𑒹𑒪, 𑒥𑒛𑓃 𑒖𑒼𑒩 𑒧𑒰𑒩𑒪𑒰𑒏 𑒥𑒰𑒠𑒼 𑒍 𑒫𑒱𑒡𑒱-𑒏𑓂𑒩𑒱𑒨𑒰 𑒦𑒰𑒩𑒞𑒏 𑒁𑒃 𑒣𑒴𑒩𑒥 𑒏𑓂𑒭𑒹𑒞𑓂𑒩𑒧𑒹 𑒁𑒣𑓂𑒣𑒢 𑒖𑒛𑓃 𑒢𑒻 𑒖𑒧𑒰 𑒮𑒏𑒪 𑒂 𑒢𑒹 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝𑒫𑒰𑒠 𑒂 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝 𑒫𑒱𑒔𑒰𑒩𑒡𑒰𑒩𑒰 𑒁𑒃 𑒦𑒰𑒑𑒧𑒹 𑒁𑒣𑓂𑒣𑒢 𑒮𑒞𑓂𑒞𑒰 𑒏𑒰𑒋𑒧 𑒏𑓄 𑒮𑒏𑒪। 𑒏𑒱𑒋𑒏𑒱 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒞𑓂𑒨 𑒂𑒩𑓂𑒨 𑒦𑒹𑒪𑒰𑒏 𑒥𑒰𑒠𑒼 𑒫𑒻𑒠𑒱𑒏 𑒏𑒩𑓂𑒧𑒏𑒰𑒝𑓂𑒛, 𑒣𑒬𑒳 𑒯𑒱𑓀𑒮𑒰𑒥𑒪𑒰 𑒨𑒖𑓂𑒘 𑒂 𑒥𑒛𑓃 𑒐𑒩𑓂𑒔𑒥𑒪𑒰 𑒫𑒱𑒡𑒱 𑒏𑒩𑓂𑒧𑒏 𑒫𑒱𑒩𑒼𑒡𑒲 𑒕𑒪।
𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝 𑒁𑒣𑒢𑒼 𑒁𑒃 𑒡𑒩𑒞𑒲𑒣𑒩 𑒥𑒮𑒻 𑒪𑒹𑒪 𑒢𑒻 𑒔𑒰𑒯𑒻𑒞 𑒕𑒪। 𑒋𑒞𑓂𑒞𑒳𑒏𑓂𑒏𑒰 𑒢𑒱𑒫𑒰𑒮𑒲 𑒮𑓂𑒫𑒞𑓀𑒞𑓂𑒩 𑒫𑒱𑒔𑒰𑒩𑒏, 𑒖𑓂𑒘𑒰𑒢𑒲 𑒂 𑒞𑒣𑒮𑓂𑒫𑒲 𑒕𑒪। 𑒍 𑒁𑒣𑒢 𑒂𑒔𑒩𑒝, 𑒫𑓂𑒨𑒫𑒮𑒰𑒨 𑒂 𑒮𑓀𑒮𑓂𑒏𑒵𑒞𑒱𑒣𑒩 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝𑒏 𑒕𑒰𑒨𑒰 𑒡𑒩𑒱 𑒮𑒯𑒢 𑒏𑒩𑒻 𑒪𑒹𑒪 𑒞𑒻𑒨𑒰𑒩 𑒢𑒻 𑒕𑒪। 𑒖𑒹 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒯𑓂𑒧𑒝 𑒞𑒣𑒮𑓂𑒫𑒲 𑒞𑒣𑒮𑓂𑒨𑒰𑒏 𑒪𑒹𑒪 𑒁𑒃 𑒏𑓂𑒭𑒹𑒞𑓂𑒩𑒧𑒹 𑒕𑒪, 𑒮𑒹𑒯𑒼 𑒏𑒧𑒪𑒏 𑒞𑒩𑒯𑒹𑒿 𑒖𑒪𑒮𑒿 𑒅𑒣𑒩 𑒕𑒪। 𑒯𑒳𑒢𑒏𑒰 𑒋𑒞𑓂𑒞𑒳𑒏𑓂𑒏𑒰 𑒥𑓂𑒩𑒰𑒞𑓂𑒨𑒮𑒿 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒮𑓀𑒣𑒩𑓂𑒏 𑒢𑒻 𑒕𑒪। 𑒮𑓂𑒫𑒨𑓀 𑒇𑒭𑓂𑒨𑒬𑒵𑓀𑒓𑓂𑒑 𑒪𑓄 𑒏𑓄 𑒩𑒰𑒧𑒰𑒨𑒝𑒏𑒰𑒩 𑒫𑒰𑒪𑓂𑒧𑒲𑒏𑒱 𑒏𑒯𑒻𑒞 𑒁𑒕𑒱- 𑒮𑒠𑒱𑒐𑒢 𑒣𑒱𑒞𑒰𑒏 𑒮𑓀𑒑 𑒩𑒯𑒻𑒮𑒿 𑒫𑒱𑒣𑓂𑒩𑒫𑒩 𑒇𑒭𑓂𑒨𑒬𑒵𑓀𑒓 𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒠𑒼𑒮𑒩𑒰𑒏𑒹𑒿 𑒢𑒻 𑒖𑒰𑒢𑒻𑒞 𑒕𑒪।"[8] 𑒁𑒃𑒮𑒿

---

[7] गन्धारिभ्यो मूज्वदभ्यो अन्गेभ्यो मग्धेभ्यः

प्रेष्यन जनमिव शेवधि तुक्मानं परिदभासी

अथर्ववेद 5/22/14/

[8] नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात

बाल्मीकीय रामायण बालकाण्ड 9/5

স্পষ্ট অছি জে ব্রাহ্মণ ঋষি জন-সামান্যক সংপর্কসঁ অপনাকেঁ অলগ রাখৈত অছি।

কৌশিকী মহিমা, পুণ্যাশ্রম

বিশ্বামিত্র সেহো তপস্যাক লেল অই পূর্ণী ইলাকাকেঁ চুনলে ছল। কৌশীক কাতপর ও বড় কঠিন তপস্যা কেলে ছল জইসঁ সৃষ্টিক মূলচক্রে হিল গেল ছল। এহেন ভূভাগমে কতেক তত্ত্বজ্ঞানী ক্ষত্রিয়-ব্রাহ্মণ কের চলাএল গেল বিধি ক্রিয়াকেঁ নাগবঁ প্রতিষ্ঠিত করৈপর জোর দেলক। অই ভাগক পিছড়ল আ গরীব জনতাক লেল ই নব আ ক্রাঁতিকারী মার্ক্স-পদ্ধতি অনুকূল সিদ্ধ ভেল। [9]

চারু দিস নদীসঁ আচ্ছাদিত অংগক ই উত্তরবরিয়া হিস্সা, ঘনা জংগলসঁ পরিপূর্ণ ছল। একর রমণীয়তা সেহো অদ্বিতীয় ছল। তইসঁ মহর্ষি কশ্যপক পুত্র বিভাণ্ডক নামক ঋষি অপন তপশ্চর্যাক লেল অই ভূভাগকেঁ নীক বুঝলে ছল।

ব্রাহ্মণ গ্রংথক মুতাবিক, রাজা বলি অংগক শাসক ছল। হুনকা কোনো সংতান নৈ ছল। হুনকর স্ত্রী সুদেষ্ণা দীর্ঘতমা নামক ঋষিসঁ পাঁচটা পুত্রকেঁ জন্ম দেলক। ই ঋষি আন্হর ছল। [10] মহাভারতক মুতাবিক, ই ঋষি সভ লোকক সোঝাঁমে স্ত্রী সংভোগ করৈত ছল। [11] হুনকর পিতা ছল *উত্তথ্য*,জিনকর স্ত্রীকেঁ বরুণ

---

[9] बौद्ध धर्म आ विहार, हवलदार त्रिपाठी सहृदय, पृष्ठ 8

[10] हरिवंश पुराण 31

[11] महाभारत आदिपर्व 104

ভগা কঽ লঽ গেল আ হুনকা সংগ সংভোগ করলক। বাদমে বরুণকেঁ দংডিত কঽ উত্তথ অপ্পন স্ত্রীকেঁ বাপস আনি সুখপূর্বক রহএ লাগল।[12]

গর্হিত পৌরাণিক মিথকীয় কথা জান আ ওকর টীকাকার, ভাষ্যকার, রচনাকারসঁ বঁচৈত ঈ কহএমে কোনো সংকোচ নৈ অছি জে পূরা অংগক বাসী আ রাজতংত্র আর্য আ অনার্য সংস্কৃতিক সংগমপর ফল-ফূলি রহল ছল। বিভিন্ন জাতি, বিচার আ সংস্কৃতিসঁ সমন্বিত ঈ ইলাকা প্রাচীন ষোডশ মহাজনপদমে প্রমুখ ছল।[13]

বৈদিক গ্রংথমে জলাশয়, জল আ ধারক প্রশস্তি অছি। ঋগ্বেদমে তঁ কতেকো ঋচামে ঈ অছি। জনক পবিত্রতা প্রাকবৈদিক অছি যানী আর্যকেঁ আবএসঁ পহিলেসঁ অছি। একর জীবামো আ উর্বরতাসঁ গহীর সংবংধ অছি। তঁএসঁ মহর্ষি কশ্যপক তেজস্বী পুত্র বিভাণ্ডক ঋষি অপ্পন তপশ্চর্যাক লেল অএ কৌশিকাচ্ছাদিত ভূভাগকেঁ সভসঁ উপযুক্ত বুঝলক।

তীর্থ তপস্যাক লেল নৈ হোইত অছি। তীর্থক প্রথা তঁ অনার্য স্রোতসঁ গ্রহীত ভেল অছি। হিন্দূক সভটা তীর্থ আর্যক মূল স্থানসঁ বাহরক অছি। আর্যক আগমনসঁ পহিলে এত্তুক্কা ধর্মমে তীর্থ ছল। আর্যক সম্মিলন স্থল যজ্ঞ ছল আ অনার্যক তীর্থ। ঈ তীর্থ শব্দ সেহো বেদবাহ্য অছি কিএকি বেদ বিরোধী মতকেঁ তৈর্থিক মত কহল জাইত অছি। তঁএসঁ তপস্যাক লেল তীর্থ নৈ, অবশ্য আ পবিত্র ধারক কাত সভসঁ উপযুক্ত অছি।

---

[12] महाभारत अनुशासन पर्व 154

[13] शैव अवधारण और सिंहेश्वर स्थान, हरिशंकर 'शलभ', पृष्ठ 21

तञसँ ब्राह्मक भूमि भेनाक बाँदो महर्षि विभाण्डक ॲत्तवराँविया अंगक सघन अवण्य क्षेत्रमे कौशिकीक धावक कातमे अप्पन आश्रम बँनेने छल। कोशी एकटा पौवाणिक धाव अछि। एकव कातमे साक्षात भगवान शंकव वँसै छै। ञंद्र, विष्णु आ ब्रह्मा कें भगवान शिवसँ भेंट कवहि कह पूर्व, निर्दिष्ठ, आ निर्धावित ठाम ञा कोशीक मनोवम तीव अछि। [14] अप्पन बँहिन कौशिकीक संबँधमे स्वयं विश्वामित्र कहैत अछि,

दिव्य पुण्यादकाबम्या हिमवन्तम्पाश्रिता।
नोकस्य हित कार्यार्थे प्रवृत्ता भगिनी मम।। [15]

अप्पन बँहिनक प्रति स्नेहक कावण अञ काजमे विश्वामित्र निअमसँ बँड़ स्वखसँ निवास कवैत छल। ओ यज्ञसँ जुड़ल अप्पन निअमक सिद्धिक नेल अप्पन बँहिन कौशिकीक सानिध्यकेँ छोड़ि सिद्धाश्रम आएल छल। अञ कौशिकीक कात विश्वामित्र सहस्र बँवख धवि घनघोव आ अतिशीय कठोव तपस्या केने छल जञसँ सभटा सृष्टि चक्र हिन गेन छल।

कौशिकी तीव मसाध तपस्तेपे स्वदाकणम
तस्य वर्ष सहस्त्राणि घोवं तप ॲपासते।
वामायण 1-34-25

वाल्मीकि वामायणमे कतेको बेंव *कौशिकी सविता* *ववा* (सभ धावमे श्रेष्ठ कौशिकी) बाँनकाण्ड श्लोक 11, *कौशिकी सविता श्रेष्ठा कुनो छ्योतकावी* *तव* (धावमे श्रेष्ठ कौशिकी सेहो अप्पन कुनक कीर्ति

---

[14] कुमार संभव सर्ग 6 श्लोक 33

[15] बाल्मीकीय रामायण बालकाण्ड सर्ग 34 श्लोक 9

कँ प्रकाशित करैरानी छथिन। श्लोक 21) जेहन उँक्ति आएन अछि, जतसँ पुण्य सनिना कोशीक महिमा रेखांकित होइत अछि। ततसँ कश्यप पुत्र महर्षि रिभाण्डकक तपस्या नेन कोशीक कात सभसँ उपयुक्त छन,जतए रिश्वामित्र कठोर तपस्या कऽ कतेक बास सिद्धि प्राप्त केने छन।

धारक कात स्वदूर धरि फैनन पैघ पाथरक अद्भुत श्रृंखना सेहो रिद्यमान छन, जे कोशीक तीव्र धारकेँ नियंत्रित करैत छन। नगभग साढ़े सात हजार रबखक भौगोनिक परिरर्तनक परिणामस्वरूप ओ पाथरक (चट्टान) श्रृंखना जमीनक भीतर गहींरमे चनि गेन आ ओकर उपर माटिक मोटका परत जमैत गेन।[16]

रेगरती नदी, रिशान चट्टान, रमणीय प्रकृति, समिधा राहन्य, आौषधियुक्त रनस्पतिसँ आच्छादित अरण्य आ कनाँच भरैत मृगादि रन्य पशु, एहन शांत स्थानमे छन रिभाण्डक ऋषिक आश्रम, कोशीक धारक कज्जन रनमे। कोशी आ ओकर छाड़न धारक कातपर अप्पन सघनताक नेन प्रसिद्ध कज्जन रन स्थित पुण्याश्रम पूरे आर्यारर्तमे प्रसिद्ध छन। ई क्षेत्र अस्वरक प्रभारसँ सेहो मुक्त छन। ततसँ एतए कऽ ऋषि आश्रम निरापद छन। एतए निर्रिघ्न रेद पाठ चनैत छन आ आश्रमरासीक समए समिधा संचय, अग्निहोत्र आ कृषि काजमे व्यतीत होइत

[16] सिंहेश्वर महादेवक लिंग बाह्य रूप सं तीन गुना मोट आकारक नीचां पसरल अछि आ ओ विशाल चट्टानसं सेहो जुडल अछि. अहि विशाल चट्टानक कारण कोशीक उफनैत धार मंदिरके क्षतिग्रस्त नै क' सकैत अछि.

ছন। ঙা খাশ্রম ঋষি খা ঋষি পবংপবাক খদ্ভুত সংগম স্থন ছন। ভূমি ৰঁড় উঁর্বৰা ছন। মহর্ষি রিশ্বামিত্র খপ্পন কানক মহান ঋষি ৰৈজ্ঞানিক সেহো ছন। হ্নকব তপস্যা খা প্রযোগ স্থন কোশীক মনোহব তট সেহো ছন। পূবা গনাকা রন্য পশুক খস্যাবণ্য ছন। রিশ্বামিত্র কেব খপ্পন কঠোব তপস্যাসঁ ঊর্জরিান ৰঁনাএন গনাকা ক্ষনি রিভাল্ডক নেন সর্বথা উঁপযুক্ত ছন। খপ্পন ৰংশ পবংপবাক খনুৰূপ ও সেহো রিপ্বন প্রতিভাক প্বংজ ছন। মহর্ষি ব্যাস হ্নকব ৰংশ পবিচয এনা দেনে খছি:–

মবীচি: মনসস্য জক্কে তস্যাপি কশ্যপ:।

মশ্যপাকোবশ্যপ: জাত: তস্যস্বতো রিভাল্ডক: ঋষ্যশৃঙ্গ তস্য প্বত্রাস্তি।।[17]

ব্রহ্মাক মানস প্বত্র মবীচক পৌত্র রিভাল্ডক ছন। উঁচ রংশোদ্ভব ঙা ঋষি রেদ রিহিত সংস্কাবসঁ সংপন্ন ছন। কোশীক কাতক ঙা কজ্জন বন হ্নকব সাধনা তপস্যাক নেন পূর্ণ উঁপযুক্ত খা নিবাপদ ছন।

খতি প্রাচীন কানমে (মহাভাবত, প্ববাণ, ববাহমিহিব খা ভাস্কাবাচার্যক মতানুসাব) ভাবত নৌ খংডমে রিভক্ত ছন। ঙা খল্ড ছন, গংদ্র, কসেকমত, তাম্ররর্ণ, গভস্তিমত, ক্ষমাবিক, নাগ, সৌম্য, রকুণ খা গান্ধর্ব। পৌবাণিত সাক্ষ্য খা একব পহচানক জে সংকেত ভেটৈন খছি, ওকব ক্ষতারিক পূর্রী ভাবতক ঙা ক্ষেত্র গংদ্রখল্ড ছন। খগ ক্ষেত্রপব গংদ্রক রিশেষ ঋপা ছন। তগসঁ ঙা সদিখন হবিখব ফন–ফূন খা ধান্যসঁ সংপন্ন ক্ষেত্র ছন। ধাব সদানীবা ছন।

---

17 भागवत स्कन्ध 9 अध्याय 1

ঋগ্বেদমে ঋংগক উল্লখ নৈ ঋছি। তঁএসঁ এহন নাগৈত ঋছি জে উত্তব বৈদিক কানমে ঋংগ জনপদক উদয ভেন ঋছি। ঋগ্বেদমে কীকট শব্দক প্রযোগ ভেন ঋছি জেকবা মগধ ঋা ঋংগ ক্ষেত্রক নোক নেন প্রযোগমে ঋানন গেন হএত। হ্মদা কতেক বাস ঋাচার্য একবা সপ্ত সিন্ধুক পর্বতীয ভাগ নেন সেহো প্রযঙ্ক কবৈত ঋছি।[18] জে ভী ভেন হুঋএ, বামাযণ যুগক ঋার্য সভ্যতা কেব ঋগ ক্ষেত্রমে উদয ভঽ চুকন ছন। হ্মদা বাক্ষসী সভ্যতা ঋওব ঋার্যেতব রানবী সভ্যতা এতএ ঋপ্পন জমীন নৈ বঁনা সকন ছন। ঋগ ক্ষেত্রমে স্থাপিত ঋষি ঋাশ্রম ঋধ্যযন, ঋনুসংধান ঋা যজ্ঞাদি ক্রিযাক সংপাদন নেন উপযুক্ত ছন।

দোসব পবিচ্ছেদ

ঋষ্যশৃঙ্গ জন্মক বৃতান্ত

মহাকাব্য, পুবাণ ঋা দোসব পুবনা গ্রংথক নির্মন জনমে প্রক্ষেপক শৈরান জান কম নৈ ঋছি। প্রক্ষেপমে সংকনিত পুবাকথাক তাত্ত্বিক নীব ক্ষীব রিরেচন নিষ্পক্ষ প্রবুদ্ধ বস্তু কঽ সকৈত ঋছি। মহাভাবতক রনপর্বক 110 কেব ওা বৃতাঁত রিশ্বসনীয ভঽ সকৈত ঋছি জে মহর্ষি রিভাণ্ডক মৃগিসঁ সংভোগ কেনে ছন। কতেক পবরর্তী ঋষিকেঁ নঽ

[18] प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पृष्ठ 61

कऽ एहेन चर्चा अछि। ऋषि दम सेहो मृगिक संग संभोग केने छल। मृगरूपमे अप्पन कनियाक संग रतिक्रीड़ा करैत एकटा ऋषि पांडुक द्वारा वध कऽ देल गेल छल, आदि। (आदि पर्व 118)
यद्यपि, नहि तँ ई विश्वसनीय अछि आ नहियें कोनो चिकित्साशास्त्रक आधार पर तथ्यपरक अछि जे कोनो मृगिक पेटसँ मनुखक शिशु जन्म लेने अछि। ऋष्यश्रृंगकेँ लऽ कऽ कतेक आधारहीन लोकोक्ति प्रचलित अछि। कतेक कथामे हुनका मृगिक पेटसँ जन्मल मनुखक लेलाक रूपमे देखाएल गेल अछि, जे पूरा तरहेँ भ्रामक अछि। महाभारत (शांतिपर्व 296) सँ ज्ञात होइत अछि जे
वशिष्ठ, ऋष्यश्रृंग, कश्यप, वेद, तांड, कृपाचार्य, कक्षिव त,
कमठ, यवक्रीत, द्रोणाचार्य, आयु, मतंग, दत्त, द्रुमद, मात्स्य आदि ऋषि अश्रेष्ठ योनीमे जन्म लऽ कऽ तपस्या कऽ मुल पिताक वर्णमे पहुँचल। एहिसँ ई स्पष्ट अछि जे ऐ सभ ऋषिक माय आर्येतर आ ब्राह्मणेतर स्त्री छली। तएँ हुनका अश्रेष्ठ योनि कहल गेल। यद्यपि कर्मक सिद्धांतक अनुसार, ई ऋषि अप्पन कठोर तपस्या आ साधनाक बलें पर अप्पन पिताक कोटिमे पहुँचल। ई स्मरण रहबाक चाही जे स्त्री योनीक बिना मनुखक संततिक उत्पत्ति असंभव अछि।
प्राचीन भारतक संस्कृतिमे आमेलन आ समन्वयक प्रवृत्ति एतेक प्रबल छल जे तहियौका दुनू आदिम समूह आर्य आ अनार्यक परवर्ती युग मे ऐ तरहेँ परस्पर समन्वय भऽ गेल जे ओ अप्पन गुणक कर्मक अनुसार चारि वर्णमे बँटि गेल। पूर्व वैदिक कालमे आठ तरहक

विवाह नै छल। ओ उत्तरकालक देन अछि, जे सूत्रकाल धरि आबैत-आबैत पूरा तरहें संगठित भऽ गेल छल। तहियौका समाज विवाहक सभ रूप केँ मान्यता देने छल। स्थापना उत्तर वैदिक कालमे बड़ प्रचलित छल आ ऐ समन्वयवादी प्रवृत्तिक प्रवर्तक दूरदर्शी ऋषिगण छल। ओ भारतीय समाजक उत्कर्षक द्योतक छल।
महर्षि विभाण्डक उत्तर वैदिककालक ऋषि छल। कोनो संदेह नै जे हुनकर स्त्री आर्येत्तर नारी छल। हुनका गर्भसँ एकटा प्रखर शिशुक जन्म भेल जे ऋष्यश्रृंगक नामसँ विख्यात भेल अछि। "भागवत दर्शन"क अनुसारेँ, विभाण्डक त्यागी, तपस्वी, संयमी आ स्वाध्याय-परायण छल। एक दिन पोखरिमे ठाढ़ भऽ कऽ अनि तप कऽ रहल छल। ओइ काल स्वर्गसँ उतरि कऽ उर्वशी ओतए नहाबै लेल आएल। हुनकर अनुपम रूप लावण्य देखि कऽ अनिक मन विचलित भऽ गेल। ओ अपनक ओइ अप्सराक सौंदर्य देखैत रहल। अनजानमे हुनकर वीर्य स्खलित भऽ गेल। ओइ काल आश्रममे पलल बड़ा एकटा हिरणी जल पीबऽ लेल आएल छल। ओ जलक संग ओइ अमोघ वीर्यकेँ सेहो पीबि लेलक। ओ गर्भवती भऽ गेल। ओकर उदरसँ महाअनि ऋष्यश्रृंग जन्म भेल।[19]
कहल जाइत अछि जे ओ साधारण हिरणी नै छल। पूर्व कालमे ओ एकटा देवकन्या छल। कोनो पुण्यात्मा राजाकेँ देखि कऽ ओ हिरणी जकाँ अपन पैघ-पैघ आँखिसँ राजाक अनुराग पाबैक लेल हुनक विलोक कऽ

[19] श्री भागवत दर्शन प्रभुदत्त ब्रह्मचारी, पृष्ठ 59

বহন ছন। ব্রাম্নোজী কন্যাক ঐ অবিনয ব্যবহাবকেঁ দেখি কঽ তমসা কঽ শাপ দঽ কঽ মৃত্য লোকক হিবণী বঁনা দেনক। শাপমে আগূ ঈ ব্যবস্থা দেন গেন জে ওকব উঁদবসঁ যশস্বী ঋষিক জন্ম হএত, তখন ও শাপসঁ মুক্ত ভঽ জাএত। বএহ দেবকন্যা এতএ হিবণী বঁনি কঽ বহএ নাগন। ও অপ্পন শাপক খমে হেবাঁক প্রতীক্ষা কবৈত বহন। এক দিন উঁর্বশী ওম্হবসঁ নিকনন। জখন ও অপ্পন সখীকেঁ হিবণীক রূপমে দেখনক তঁ ওগপব ওকবা বঁড় বাস দযা আবি গেনৈ। ও সোচএ নাগন জে কোন তবহেঁ ওকব উঁদবমে ঋষিক শুক্রাণু পহুঁচএ। ওগ কান পোখবিমে তপস্যাবত বিভাণ্ডক ঋষিপব উঁর্বশীক দৃষ্টি পড়ন। ও নজ্জা ভবন ভাবকেঁ দেখাবৈত পোখবিমে উঁতবন আ নহাবৈক বঁহানাসঁ অপ্পন সমূচা অংগকেঁ অনাবৃত কবএ নাগন।[20] বিধিক বিধান, হ্মনিক দৃষ্টি হ্নকাপব পড়ন। ও কামাতুব ভঽ উঁঠন আ হ্নকব বীর্য স্খনিত ভঽ গেন। মৃগী ওকবা পীবঁ গেন আ একটা পুত্রকেঁ জন্ম দঽ কঽ স্বর্গ সিধাবি গেনি। হ্মনি বিভাণ্ডক ওগ নেনাকেঁ গো দূধ পিযা কঽ পানন-পোষণ কবএ নাগন।

মহাভাবত আ শ্রীমদ্ভাগবতমে, বিভাণ্ডক আশ্রমমে শাপিত দেবকন্যা মৃগীক উঁদবসঁ ঋষ্যশ্রৃঙ্গক জন্মক উঁল্লেখ অছি।[21] আজুক কান মে আদিবাসী নোকমে পশুক নাম পব ওকব গোত্র জানন জাগত অছি, জেনা ডুংগডুংগ

---

[20] अप्सरा शब्दमे अपक अर्थ जल होयत अछि, ताहि सं अप्सराक पइनमे उतरब ओकर स्वाभाविक गुण अछि.

[21] श्री भागवत दर्शन प्रभुदत्त ब्रह्मचारी, पृष्ठ 60

(माछ), कछुप (कछुआ), हाँसदा (हंस) आदि। ओना तरहेँ ऋष्यश्रृंगक माँ मृग गोत्रीय आर्येतर कन्या छल। ओ एकटा रूपवती छल उर्वशी तरहेँ। तेँ पुराणकार हुनका उर्वशीक सखिक तरहेँ उल्लेख केने छल। ऋष्यश्रृंगक माँ केँ एकटा हिरण हेबाक एकटा मिथक अछि। ओ अयोनिज संस्कृतिमे जन्म नइ कइ ओकर नैसर्गिक गुण आ रूप सौंदर्यक परिचायक छल। ओकर नाम मृगमंदा छल। ओ रूपवती कन्या आषाढ़ पूर्णिमाक दिन एकटा महान शिशु केँ जन्म देलक जे संपूर्ण आर्यावर्तक तत्कालीन इतिहासकेँ एकटा नव धारा प्रदान कइ गरिमा युक्त कइ देलक।[22] वाल्मीकि रामायणमे महर्षि कश्यपक पुत्र विभाण्डक आ महर्षि विभाण्डक पुत्र सुप्रसिद्ध ऋषि ऋष्यश्रृंग भेला।[23] शास्त्रक गहन अनुशीलनसँ एहन लागैत अछि जे ऋष्यश्रृंग अप्पन पिताक संग वनमे रहैत छल आ वनमे हुनकर लालन-पालन भेल छल। कोनो पुराणका महाकाव्य, काव्य वा पौराणिक ग्रंथमे हुनकर माँक उल्लेख नै भेटैत अछि। प्राचीन आख्यानमे योनिज आ अयोनिज, ऐ दू तरहक जातक उल्लेख भेटैत अछि। योनि शब्दक अर्थ मूलत: "घर"

---

22 श्रीमद भागवत स्क. 9 अ. 1

23 काश्यपस्य च पुत्रोअस्ति विभांडक इति श्रुतः

ऋष्यश्रृंग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति

स वने नित्य संवृद्धो मुनिर्विनचरः सदा.

रामायण बालकाण्ड 9/3-4

মোগত অছি আ প্রধান গ্রথমে ঐ অর্থমে একর প্রযোগ ভেটৈত অছি।[24] জিনকর জন্ম ঘরমে নৈ ভেল অছি, ও অযোনিজ সংতান অছি। সীতা, শকুংতলা, দ্রৌপদী আদি অপ্পন মাতা-পিতাক অযোনিজ সংতান অছি। যজ্ঞভূমি মে 'রামদেব্যব্রত" কের উৎপন্ন লোকা সেহো ওগ কোটিমে আবৈত অছি। জগ লোকাক জন্ম অপ্পন ঘরমে ভেল ও যোনিজ কহাবৈত অছি। হম্মর রিচারসঁ ঋষ্যশৃংগ অপ্পন পিতাক যোনিজ আ ৌরস সংতান ছল। জন্মক পশ্চাত ঋষি অপ্পন লোকাকেঁ আর্যেতর মাঁ সঁ অলগ কহ রিদ্যাধ্যযন কের অপ্পন তপোস্থলীমে রাখলক।
একটা দোসর রৃতান্তক হতারিক, শিশুকেঁ জন্ম দহ কহ মাঁ স্বর্গ সিধার গেলি। তগসঁ পিতা রিভাণ্ডক অপনা লগ রাখি কহ শিশুক লালন-পালন আ সভটা সংস্কার দেলক। মহর্ষি রিভাণ্ডক ব্রহ্মাক মানস পুত্র মরীচিক রংশ পরংপরামে পরম তেজস্বী আ রেদ কের প্রকাংড পংডিত ছল। মহর্ষি র্যাস একর রর্ণন এনা কেলে অছি,

মরীচিঁ মানসস্য জজ্ঞে তস্যাপি কশ্যপ:।
মশ্যপাকোশ্যপ: জাত: তস্য স্বতো রিভাণ্ডক:
ঋষ্যশৃঙ্গ তস্য পুত্রাস্তি।।[25]

---

[24] आरोहन्तु जान्यो योनि अग्रे (स्त्री पहिने घरमे प्रवेश करय)

तैत्तिरीय आरण्यक 6/1

देखू छान्दोग्योपनिषद (वामदेव्यवृत)

[25] श्री मदभागवत स्कन्द 9 अंक

মহর্ষি রিভাণ্ডক পুত্র ঋষ্যশৃঙ্গক ছহ রবখক আহমে উঁপনযন সংস্কাব কবা কহ যজ্ঞোপরীত ধাবণ কবৌনক আ রেদ রিধিসঁ রেদাবংভ সংস্কাব কহ গাযত্রী মংত্র প্রদান কেনক। ব্রাহ্মচর্য ধাবণ কবা কহ ব্রাহ্মচাবী কঠিন ব্রত, তপ, স্বাধ্যায, প্রাত: সাযং গাযত্রী জপ আদি কবারৈত রেদক অধ্যযন কবৌনক।[26]

ব্রহ্মচর্য এরং অধ্যযন

শ্রী ভাগরত দর্শক অনুসাব, রিভাংডক সোচৈত ছনা জে অপ্সবা উঁর্বশীক দেখনেসঁ হুনকব তেজ নষ্ঠ ভেল। তএসঁ ও অপ্পন নেনাকেঁ গনতীযোসঁ কোনো স্ত্রীক দর্শন নৈ কবাএত। ওকবা রিশ্বস্ত ব্রহ্মচাবী রঁনাএরঁ, ঞ সোচি কহ ও অপ্পন নেনা ঋষ্যশৃংগকেঁ আশ্রমসঁ রাহব নৈ জাএনে দৈ ছন। ও হুনকাসঁ তপ, অগ্নিহোত্র কবারৈত ছন, রেদ পঠ়ারৈত ছন আ পৈঘ-পৈঘ ঋষিকেঁ ছোড়ি কহ ওকবা কেকবোসঁ ভেঁটৈ নৈ কবহ দৈ ছন। স্ত্রীকেঁ তঁ ও অপ্পন আশ্রমক পবিধি ধবিমে পএরো নৈ বাখহ নেন দৈ ছন। কোনো বূঢ় ঋষিক স্ত্রী সেহো ওতএ নৈ আরিঁ সকৈত ছন। আরৈক গপ তঁ দূব, ও অপন নেনাক আগূ কোনো স্ত্রীক নাম ধবি নৈ নৈত ছন। ঋষ্যশৃংগ জানিতো নৈ ছন জে হ্মনিক অনারেঁ কোনো অওব স্ত্রী-পুরুখ হোএত অছি। ও নৈ তঁ কোনো নগ্র দেখনে ছন আ নহিযে নগ্রক কোনো রস্তুএ।[27]

---

[26] ऋष्यश्रृंग स्मृति ग्रन्थ कुंवर लाल शर्मा, कोटा, पृष्ठ 6

[27] श्री भागवत दर्शन प्रभुदत्त ब्रहमचारी, पृष्ठ 61

ঋষ্যশৃংগক সময অগ্নি আ অপ্পন তপস্বী পিতাক সেৱামে বিতৈত ছলৈ। স্ত্রীক অস্তিত্ত্বক তঁ হ্নকা পতো নৈ ছলনি। তকৱ ৱাঁদো ও ৱেদক পৱগামী বিদ্বান ছল।[28] বামাযণকাব হ্নকা শৈক্ষিশাণী মহর্ষি কহলে ছথি। হ্নকা বিষয-সুখক কনিযো টা জ্ঞান নৈ ছল। ও অখংড ব্রহ্মচাবী ছল।

অপ্পন সমাজমে এহন মান্যতা অছি জে ৱাঁচা সভকেঁ বিষয-সুখক কনিযো জ্ঞান নৈ দিযৌ তখনে ও পক্কা ব্রহ্মচাবী ৱাঁনি সকৈত অছি। ঙা বিচাব প্রাঙ্কতিক নিঅমক বিপবীত অছি। ঐ ঢোংগসঁ জগ দুষ্মক বক্ষা কএন জাগত অছি, ও ৱাঁড় আসানীসঁ শত্রুক হাথ মে চনি জাগত অছি। ঋষ্যশৃংগ বৃতাঁত সেহো এহনে অছি।

[28] तस्यैव वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत

अग्नि सुश्रूषमाणस्य पितरं यशस्विनम.

बालकाण्ड 9/6

आ

विभांडक सुतं राजन ब्राह्मणं वेदपारगम बा.का. 9/13

द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः लोकेषु प्रथितं

लोकेषु प्रथितं राजन विप्रैश्च कथितं सदा.

रामायण 1/9/5

ह्नकामे काम चेतना स्वप्त ছन, ওकব সংবঁধমে বামাযণকাবক ঙা টিপ্পণী দ্রষ্ঠব্য খছি। – "বাজন! নোকমে ব্রঁম্মচর্যক দূটা ৰূপ রিখ্যাত খছি খা ব্রাঁম্মণ সদা ওগ দ্নূ স্বৰূপক রর্ণন কেনে খছি। এক তঁ খছি দংড, মেখনা খাদি ধাবণ ৰূপ রঁনা ম্ৰখ্য ব্রাঁম্মচর্য খা দোসব খছি ঋত্তকানমে স্ত্রী সমাগম ৰূপ গৌণ ব্রঁম্মচর্য। ঋষ্যশ্রৃংগ জেহন মহামো ঐ দ্নূ প্রকাবক ব্রঁম্মচর্যক পানন কেনে হএত। "[29]
খপ্পন রিদ্বান পিতাক কঠোব খন্বশাসন মে বহি কঽ ঋষ্যশ্রৃংগ কতেক বাস ব্যরহাবিক জ্ঞান সেহো প্রাপ্ত কেনে ছন। কৌশিকীক তট পব নিরাস কববাঁক কাবণ একব জনক সম্ৰচিত উঁপযোগ খা ব্যরস্থামে হ্নকা রিশেষজ্ঞতা প্রাপ্ত ছন। খাশ্রমক চাৰু কাত ওহিনা নদীক জন-প্ররাহকেঁ ব্যরস্থিত কঽ ও বংগ-রিবংগক ফূন-মূন উঁপজাবেঁ ছন, সেহো পর্যাপ্ত মাত্রামে। রান্মীকি বামাযণক বাঁনকাংডক "চিত্রাণ্যত্র রঁহুনিস্ৰযমূনানি চ ফনানি" 10/27 মে উঁপযুক্ত গপ বেখাঁকিত খছি।

খংগ নবেশ বোমপাদ রূত্তাঁত

ওগ কান বোমপাদ খংগ প্রদেশক নবেশ ছন। ও বাজা দশবথক মিত্র ছন। হ্নকা কোনো সংতান নৈ ছন।

---

[29] नान्यं जानाति विप्रेन्दो नित्यं पित्र वर्तनात

द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः

लोकेषु प्रथितं राजन विप्रेश्च कथितं सदा.

बालकाण्ड 9/5

হ্নকব দ্খ দেখি কঽ দশবথ খপ্পন পহিল্বক বানী কৌশল্যাক গর্ভসঁ উপেন্ন শান্তা নামক প্বত্রীকেঁ হ্নকব প্বত্রীক ৰূপমে দঽ দেনে ছ্বল। 30
বোমপাদ শান্তাকেঁ প্বত্রীক ৰূপমে পাবি নেহাল ভঽ গেল ছ্বল। ওকব নালন-পালন মহাশক্তিশালী খংগ নবেশক বাজকীয গবিমাক খনূৰূপ বাজ প্রাসাদ মে ভেল।
বাজা বোমপাদ যযাতি ৰংশক ক্ষত্রিয ছ্বল। "ৰংশোমন্নন্তবানি চ" কঽ ঋতাবিক, প্ববাণমে ঐ ৰংশক বাজাক সংৰংধমে সূচনা খছি। বিষ্ণুপ্ববাণ 4/18 ক ঋতাবিক, যযাতিক চাবিম প্বত্র "খনু" কেঁ তীন প্বত্র ভেল, সমানল, চক্ষু খা পবমেষু। ও ৰংশ খনুৰংশ কহৈলক। সমানলক প্বত্র কালানল ভেল খা কালানলক সৃংজয, সংৃজযক প্ববংজয, প্ববংজযক জনমেজয, জনমেজযক মহাশাল, মহাশালক মহামনা, মহামনাক উশীনব খা তিতিক্ষু নামক দূটা প্বত্র ভেল।
উশীনবক শিবি, নৃগ, নব, কৃমি খা ৰর্ম নামক পাঁচটা প্বত্র ভেল। ঐ মে শিবিক ৰৃষদর্ভ, স্ববীব, কেকয খা মদ্রক নামক চাবি টা প্বত্র ভেল। বিবিক্ষুক প্বত্র ৰুশদ্রথ ভেলা। হ্নকব হেম, হেমক স্বতপা খওব স্বতপাকেঁ ৰলি নামক প্বত্র ভেল। ঐ বাজা ৰলিক বানী স্বদেষ্ণাসঁ

---

30 एकटा मान्यताक अनुसार, शान्ता अंग देशक प्रसिद्द ऋषि अंगिरसक बेटी छलीह, हुनकर माँक नाम 'आणवी' छल. अप्पन स्त्रीक मृत्युक बाद ऋषि अहि कन्याके पालिता बेटीक रूपमे राजा रोमपादके द' देने छल.

सिखवाल ब्राहमण परिशीलन ब्यावर (राजस्थान) पृष्ठ. 52

आन्हर ऋषि दीर्घतमा पाँच पुत्रकेँ जन्म देलक, जे अंग, बँग, कलिंग, पुण्ड्र आ सुह्म भेल। राजा बलिमे पुत्र उत्पन्न करबाक क्षमता नै छल। हुनकर प्रथम पुत्र अंगसँ अनपान, अनपान सँ दिविरथ, दिविरथसँ धर्मरथ आ धर्मरथसँ चित्ररथक जन्म भेल। ऐ चित्ररथक दोसर नाम रोमपाद छल।

श्रीमदभागवतक अनुसार, वस्तुत: शान्ता महाराज दशरथ आ कौशल्याक पुत्री छल आ अंग नरेश रोमपाद दशरथक सखा छल। [31]

"भवभूति" सेहो अप्पन "उत्तर रामचरित..." मे ऐ गपक उल्लेख केने अछि।

कन्या दशरथो राजा शान्ता नाम व्यजीजनत।

अपत्य कृतिका राज्ञे रोमपादाय या ददौ। ।

उत्तर रामचरित प्रथमांग

अपत्य शब्द संतान लेल प्रयुक्त होइत अछि आ कृतक (स्त्रीलिंग कृतिका) केर अर्थ अछि कृत्रिमा। ऐसँ स्पष्ट अछि जे शान्ता राजा रोमपादक कृत्रिम (दत्तक) पुत्री छल।

ऋष्यश्रृंगक मानिनी प्रस्थान

---

31 रोमपाद इतिख्यातस्तस्मै दशरथः सखा.

आ

शान्ता स्वकन्याम प्रायच्छदृष्य श्रृंग उवाहताम.

श्रीमद्भागवत स्क.9

बामायणमे बोमपादकेँ महाप्रतापी आ वॅनवान बाजा कहल गेल अछि। [32]
एहन कहल गेल अछि जे ऐ बाजाक धर्मक उँल्लंघनक कावण हुनकव बाज्य मे घोव अनावृष्ठि भऽ गेल छल। ऐसँ जनता भयभीत भऽ गेल। मानिनी सेहो गंगा कात अवस्थित छल। अंगमे जल संसाधनक प्रचुवता छल। तकव वाँदो जलक सङ्कुचित उँपयोग नै हेबॉक कावणसँ अकालक स्थिति आबि गेल छल। बाजा ऐ लऽ कऽ बॅड़ दुखी छल। ओ एकव निवावणक लेल वेदज्ञ पंडितसँ मंत्रणा केलक। सभटा पंडित, सर्बमतसँ अनुशंसा केलक जे महर्षि बिभाण्डक पुत्र ऋष्यश्रृंग वेदक पावगामी विद्वान अछि। हुनका कोनो तवहे ऐ बाज्यमे बॅजा कऽ नीकसँ सकोव कएल जाए आ वैदिक बिधिक अनुसाव अप्पन कन्या शान्ताक ब्याह कऽ देल जाए। दूवदर्शी बाजा बोमपाद सहर्ष ऐ प्रस्तावक अनुमोदन कऽ देलक। मुदा हुनका ऐ गपक चिंता छल जे ऐ शक्ति संपन्न ऋषिकुमावकेँ कोना ओतए आनल जाए? ओ अप्पन मंत्री आ पुवोहितकेँ पठा ऋष्यश्रृंगकेँ सकोवपूर्वक मानिनी अनबाँबे चाहै छल। मुदा ऐ दवॅग ऋषिक स्वभावकेँ ओ जानैत छला तँएसँ ओ बाजाकेँ स्पष्ठ कहि देललि जे ओ ऐ ऋषिसँ डवैत अछि, तँएसँ हुनका ई कार्य नै देल जाए। तकव वाँदो मंत्रीगण सोचि-समझि बाजाकेँ जे

---

32 एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान

अंगेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः.

बालकाण्ड 9/7

उँपाय ॅरतौनखिन, ओकवा कवएमे कोनो दोष नै छन। संगे-संग ऐ कार्यमे कोनो रिध्न-ॅराधा थएॅराक कोनो संभारना सेहो नै छन।

रनचव जीरन व्यतीत कवइ ॅरना ॠषिक्ष्माव श्रृंग कहियो कोनो स्त्री कँे नै देखने छन। ओ स्त्रीकँे चिन्हितो नै छन आ रिषय स्वखसँ थनभिज्ञ छन। एहन कठोव चित्तकँे मथि दैॅरना मनोरांछित रिषयक प्रनोभन दइ कइ हुनका मानिनीमे थनॅराक योजना ॅरनए नागन। ऐ योजनाक सफनताक नेन तय कएन गेन जे स्वंदव आभूषणसँ रिभूषित मनोहव रूपरानी रेश्या ॠष्यश्रृंग कतय जा कइ थनेकानेक उँपायसँ हुनका नोभा कइ मानिनी आनए। बाजाक्तसँ एहने व्यरस्था कएन गेन। कतेक बास नाओकँे जोडि कइ ॅरेडा ॅरनाओन गेन। ओकवा मनोवम पातसँ सजाओन गेन। नाओमे कतेक बास मिष्ठान आ मधुव फन बाखन गेन। नगवक ऋथ्य-ऋथ्य रूपरती रेश्याकँे सभ मंत्रणासँ थरगत कवेनाक ॅराद जनमार्गसँ आश्रम दिस पठा देन गेन। आश्रमसँ कनी दूव ठाम कोशीक पारन कात ॅरेडा बोकि देन गेन। रेश्या ओतएसँ ॠषिक्ष्मावसँ मिनय कइ उँपाय कवए नागन। थंतर्मुखी स्वभावॅरना ॠष्यश्रृंग ॅरडा धीव-गंभीव छन। हुनका थप्पन पिताक सानिध्य ॅरेसी स्वखकव नागैत छन। यएह काबण छन जे ओ आश्रमसँ ॅराहव नै कइ ॅरबाॅरव निकनैत छन। ओ एत्ते एकांतशीन व्यक्ति छन जे रन मे बहि कइ थप्पन पिताक थनारा स्त्री सभक गप तँ छोडू, कोनो दोसव पुरूख धवि कँे नै देखने छन। तखैन भना ऐ ॠषिमे चेतना कोना आबितिऐ? कोनो थज्ञात प्रेवणासँ ॠषिक्ष्माव घुमैत-फिवैत कोशीक ओग धावक कात पहुँचन, जतए

রূপবতী বেশ্যাক বড্ড ঠাঠ ছল। মঁদ-সুগঁধ পবনক সংগ মীঠ আবাজমে সংগীত সুনাই দঽ রহল ছল। অগরু ধূম আ দোসর সুগংধিত দ্রব্যসঁ বাতাবরণ বড্ড রমণীয ভঽ রহল ছল। ঋষিকুমার সুন্নর বেশ আ বড্ড আকর্ষক রূপবানী বনিতা সভকেঁ দেখলক। ঋষিকুমারকেঁ অপ্পন এতএ আএল দেখি কঽ বনিতা সভ হর্ষোত্ফুল্ল ভঽ গেল। ও মঁদ মানক সুরমে গবৈত ঋষিকুমার লগ আএল। ঋষিকুমার সেহো হতপ্রভ ছল। বনিতাক কল্পনা তঁ ও কেনে নৈ ছল। হুনকা ভান ভেল জে ঈ ঋষিগণে অছি, জে কোনো দোসর লোকসঁ আএল অছি। এখৈন ধরি ও স্ত্রী কেঁ দেখনে নৈ ছল তঁ ওকরা সংবঁধমে ও কী সোচতিঐ? বনিতা হুনকর সকোব কেলক আ স্নেহ প্রদর্শিত করৈত কহলক, হে ব্রাহ্মণ! অহাঁ কে ছী? কী করৈত ছী? স্ত্রীক কমনীযতা দেখি কঽ ঋষিকুমার মংত্রমুগ্ধ ছল। হুনকর অংতর্মনসঁ স্নেহক ধারা ফূটঐ লাগল। ও অপ্পন পিতাক আ অপ্পন পরিচয দেলক। ঋষ্যশৃংগ বাজল জে মহর্ষি কশ্যপ বংশক মহর্ষি বিভাণ্ডক হমর পিতা ছথি। ভূমংডলমে প্রসিদ্ধ ছথি। ঠামে হমর আশ্রম অছি। অহাঁক দর্শন হমরা লেল কতেক বাস সুখক মূল অছি। অহাঁ সভ দেখযমে বড্ড সুনর ছী আ দেহ সঁ আভা সেহো ফূটি রহল অছি। অহাঁ সভকেঁ হম প্রণাম করৈত ছী। ঋষিকুমার বনিতাকেঁ অপ্পন আশ্রম লঽ কঽ আএল। সংজোগবশ হুনকর পিতা আশ্রমমে নৈ ছল। ঋষি হুনকা ঋষ্যাচিত সকোব আ বিধিবত পূজন কঽ কন্দমূল ফল-ফূল দঽ কঽ সংতুষ্ঠ কেলক। বনিতা সভকেঁ ঋষিকুমারক পিতা বিভাণ্ডকক এবাঁক ডর সেহো

নাগি বহল ছল। তঁএসঁ ও ত্তবংত আশ্রমসঁ জাএ লেল উঁস্েক ছল।
ঋষি কুমাবক পূজা আ ফলক উঁপহাব স্বীকাব কঽ বনিতা হ্নকা পর্যাপ্ত আমেসংতুষ্ঠ কেলক। সংগে-সংগ অপ্পন সংগ আনল মিষ্ঠান আ ফল সেহো ঋষিকুমাবকেঁ ভেঁট কেলক। ও জন্দীসঁ ওকবা খাএ লেল অনুবোধ কেলক। ঋষি ঐ পদার্থ আ ফলকেঁ খা কঽ অপূর্ব স্বখক অনুভব কেলক। কিছু কালক লেল ও স্বস্তিক আনংদমে ডূমি গেল। বনিতা সভ হর্ষসঁ ভবি হ্নকব আলিংগন কেলক আ কতেক বাস ফল আ ভাঁতি-ভাঁতিক মধ্ুব দেলক। ঋষি কুমাব মধ্ুবকেঁ ফল বুঝি কঽ খা লেলক। কিএকি ও বনমে বহৈত কহিযো মধ্ুব লৈ খেলে ছল, তঁএসঁ ও ওকব বসাস্বাদনসঁ অনজান ছল। ভলা সদিখল বনমে বহএবলা লোককেঁ এহল পদার্থক স্বাদ লেবাক অরসব কতএ অছি। একব বাদ মহর্ষি বিভাণ্ডকেঁ এবাক আশংকাসঁ ডবল বনিতা ব্রত আ অনুষ্ঠানক বহালা বলা কঽ অপ্পন বেড্রাপব ঘ্ুবি গেল। ক্দা ঋষি কুমাবকেঁ গাঢ় ালিংগনমে ভবি চত্তব বনিতা হ্নকা মনমে কামদেবক বিজযী দ্ন্দ্ুভিকেঁ বজা দেলক। চিবকালসঁ স্বপ্ত ভাবনা এক-এক কঽ জাগএ লাগল। ঋষি ওএ বনিতা সভক জাএক পশ্চাত দ্ুখমে ডূমি গেল আ গম্ভব-উঁম্ভব ঠহলয লাগল। লৈ লীন, লৈ চৈল, ঋষি কুমাব ওএ কমলক্খী বনিতাক চিংতনমে ডূমল বহল।
দোসব দিন শক্তিসংপন্ন ঋষ্যশ্রৃংগ বেব-বেব ওএ বনিতাক সংবধমে সোচৈত-বিচাবৈত অপলেসঁ ওএ বেড় া লগ পহ্ুঁচল জতএ বেশ্যা হ্নকব প্রতীক্ষা কঽ বহল ছল। ঋষি কুমাব আকর্ষক ডোবমে বন্হি অপলেসঁ উঁপস্থিত ভঽ গেল। বেশ্যা পহিলেসঁ তৈযাব ছল। ঋষিকুমাব হ্নকব

ৰূপাকর্ষণাক জানমে ফঁসি চ্কল ছল। রনিতা সভ অপ্পন স্ববমে বস ঘোৰৈত ৰাঁজল– সৌম্য! হমব আশ্রমপব চনূ। এতএ কতেক বাস ফল–ফূল অছি, হ্মদা ওতএ সেহো ঐ পদার্থক কোনো অভাব নৈ অছি। ঙা কহি রনিতা হ্নকা অপ্পন রেঁড় ামে রৈসা নেনক আ ভবি রাঁঠ ঋষিহ্মাবক মনোরিনোদ কবৈত অংগক বাজধানী মানিনী নঽ আননক। জীরনমে পহিল রেঁব ঋষ্যশ্রৃংগ কোনো নগবকেঁ দেখনক। হ্নক নগবমে প্ররেশ কবতে গংদ্র পূবা জগতকেঁ প্রসন্ন কবৈত পানি রঁবসাএরঁ শ্বরু কঽ দেনক।

ঋষ্যশ্রৃংগ জেহন রিদ্বান ঋষি হ্মাবকেঁ রেশ্যা মানিনী নঽ আনএমে সফল ভঽ গেল। হ্নকা ঙা সফলতা এক–দূ দিনমে নৈ ভেঁঠল হএত। একব একঠা দোসব রৃত্তান্ত স্বামী অদ্বৈতানন্দপ্ববী প্ররচন সংগ্রহ সচিদানন্দ প্রকাশি (পৃষ্ঠ সং. ঽ১+) মে ভেঁটৈত অছি।

বোমপাদক মাঁজল চত্তব রনিতা কোশীক ধাবক কাত অপ্পন শিরিব নগা আ পুণ্যাশ্রমসঁ কিছু দূব বহি ঋষিহ্মাবক দিনচর্যাকি সূক্ষ্ম নিবীক্ষণ কবএ নাগল। ঐ কাজমে মহীনো নাগি গেল। রনিতা সভ অপ্পন গহন অধ্যযনমে দেখনক জে তপস্তযাবত ঋষিহ্মাবকেঁ জখন ভূখ নাগৈত অছি তঁ ও রিশেষ জাতিক গাছক তনামে অপ্পন হ্মঁহ সঠারৈঁত অছি আ ভবপেঠ ওকব বস চ্সি কঽ রাপস তপস্যামে রৈঁসি জাগত অছি। রেশ্যা সভ একাঁত পারি ওগ রিশেষ গাছ আ বস চূসএ কঽ ঠাম পব চিহ্ন নগা দেনক। সংগে–সংগ ওগপব মীঠ তবল পদার্থ (সংভরত: গ্বড়) নেপ দেনক। ফেব দূব ঠাম ঠাঠ় ভঽ কঽ ঋষিহ্মাবক গতিরিধিকেঁ দেখৈত বহল। ঋষ্যশ্রৃংগ গাছক বসমে কিছু দোসবে স্বাদ পেনক। ও

अद्भुत भावसँ ऐ तरहक पदार्थकेँ चाहए लागल। ओ क्रम चलैत रहल। वेश्या आर ऐ तरहक स्वादिष्ठ मधुर ऋृष्यश्रृंगकेँ खुआबए लागल। आर हुनका पूर्ण विश्वास भऽ गेल जे ऋषिकुमारकेँ स्वादिष्ठ मधुरमे आनंद आबए लागल अछि, तखन ओ ऐ क्रमकेँ एकाएक रोकि देलक।
ऋृष्यश्रृंगकेँ पुछलापर वेश्या बाजल जे ऐ तरहक स्वादिष्ठ भोजन बनाबैमे धन लागैत अछि आ ओ धन राजाकेँ एतएसँ आबैत अछि। राजा आब धन नै दऽ रहल अछि। जौं अहाँ राजा लग जाउ तँ धन भेटि सकैत अछि।
अप्पन इच्छा पूर्तिक लेल ऋृष्यश्रृंग वनिता सभक संग राजा एतए जाए लेल तैयार भऽ गेल।
राजा रोमपाद राजप्रसादसँ बाहर आबि कऽ ऐ महान तपस्वीक अगवान केलक आ पृथ्वीपर माथ टेकि कऽ हुनका साष्टांग प्रणाम केलक। फेर एकाग्रचित भऽ ऋषिसँ वरदान माँगलक जे हुनका ऋृष्यश्रृंग आ हुनकर पिताश्री महर्षि विभाण्डक असीम कृपाक प्रसाद भेटए। राजाकेँ शंका सताबए लागल जे कपटसँ ऋषिश्रृंगकेँ मानिनी आनए लेल जौं महर्षि विभाण्डक हुनकापर क्रुद्ध भऽ जाएत तँ राजाक कल्याण नै अछि।
फेर ऋषिकुमारकेँ अप्पन अंत:पुरमे आनि कऽ अप्पन पालिता कन्या शान्तासँ हुनकर विवाह कऽ देलक। ऐ शुभ काजसँ राजपरिवार आ प्रजामे प्रसन्नता पसरि गेल।
एम्हर जखन महर्षि विभाण्डक अप्पन आश्रम घुरल तँ अप्पन पुत्रकेँ ओतए नै देखि बेचैन भऽ गेल। हवन सामग्री एम्हर-ओम्हर पसरल छल। आश्रममे बाढ़ि धरि नै लागल छल। लता आ गाछ टूटल छल आ पात

सभ गन्हव-उन्हव रहिखवन छल। आश्रमक मृग शावक आवँ उछलनि नै वहल छल। ओ पूवा जंगल ताकि लेलक मुदा ऋषिकुमावक कोनो पता नै चलल। की कोनो वाक्षसक माया छी। ओ तपस्यामे विघ्न-वाँधा दैक ताकमे वहैत अछि। महर्षि दुख आ क्रोधसँ भवि उठल। ओ ध्यानस्थ भऽ वैसि गेल आ ध्यानमे सभटा चित्र आवैत गेल। अंग नवेशकेँ दंडित कवै लेल ओ मालिनी दिस प्रस्थान केलक। ओ नदी आ गाम-घव पाव कवैत आगू वँढ़ल जा वहल छल। उम्हव वाजा वोमपाद सेहो शंकित छल जे पुत्रकेँ नै देखि महर्षि विभाण्डक क्रोधक अग्नि जौं धधकि उठल तँ अनर्थ भऽ जाएत। मंत्रीसँ सलाह कऽ वाजा ओ प्रबँध केलक जइसँ महर्षिक क्रोध शांत भऽ जाए। एकवा लेल वाजा जंगलसँ लऽ कऽ वाजधानी धवि सभटा वाँटपव एक सएसँ वेसी दुधारु गायक संग ओकव ग्वालकेँ सेहो ठहवा देलक। ग्वालसँ कहल गेल जे महर्षि विभाण्डक ऐ वाँट देने आवैवँला अछि। हुनकव भवपूव स्वागत-सकोव कवइ आ कहवइ जे ओ खेत, ओ गाय-वँड़द सभटा अहाँक पुत्रक संपत्ति अछि। हम सभ अहाँक अनुचव छी, हमवा आदेश दियौ जे हम सभ अहाँक लेल की कवी। एहल कहि-सुनि सभ तवहसँ मुनि विभाण्डक क्रोधकेँ शांत कववाँक प्रयास कएल गेल। वोमपाद अप्पन योजनामे सफल वहल। क्रोधसँ मुनिक आँखि लाल भऽ वहल छल, एना लागैत छल जे ओ वोमपादकेँ जवा कऽ भस्म कऽ देखित। मुदा वाँट भवि ग्वाल सभ हुनका दूध आ दोसव दुग्ध पदार्थ (दही, घी, पायस, तक्र आदि) सँ खूब स्वागत

केनक आ सन्तोष गोधन आ खेतकेँ हुनकर पुत्रक संपदा बढ़ा कए हुनकर क्रोधकेँ शांत कए देनक। रोमपादकेँ राजभवन पहुँचैत विभाण्डक ऋषिक क्रोधाग्नि ममता आ प्रेममे बदलि गेल छल। राजाक अपूर्व सत्कारसँ ओ धन्य भए चुकल छल। ओ देखनक जे हुनकर पुत्र ऋष्यश्रृंग राजभवनमे ओना विद्यमान अछि, जेना अमरावतीमे चंद्र। हुनका बगलमे राजा रोमपादक राजकुमारी शान्ता ऋष्यश्रृंगक स्त्री विराजल छल, जेना चंद्रक संग शची। ऐ शोभाकेँ देखि विभाण्डक रोम-रोम पुलकित भए उठल। ओ राजा रोमपादकेँ आशीर्वाद देनक आ राजाक इच्छाकेँ पूर्ण करबाक आदेश अप्पन पुत्रकेँ देनक। संग-संग इहो कहलनक जे एकटा पुत्रक प्राप्तिक बाद वन घुरि आएब। ऋषिश्रृंगक ई कथा महाभारत वनपर्वमे लोमश ऋषि स्वमुखे छल। [33]

अप्पन पुत्र ऋष्यश्रृंग लग पहुँचि विभाण्डक बड़ प्रसन्न छल आ हुनकर उत्कर्ष देखि कए हर्षोत्फुल्ल छल। राजा सेहो हुनकर सत्कारमे कमी नै केनक। सदा महर्षि राजमहल परिसरमे बहराकेँ उचित नै बुझलनक। हुनका सघन वन आ गुफा चाही जतए ओ निर्विघ्न ध्यान, तप, व्रत, अनुष्ठान आदि कए सकए। राजा रोमपाद हुनकर इच्छाक सम्मान करैत मालिनसँ पश्चिम मेढ़क पर्वतपर हुनकर आश्रम बना कए हुनकर बैसक व्यवस्था कए देनक। ई महर्षि विभाण्डक अस्थायी आश्रम छल। ई स्थल वर्तमान भागलपुरसँ ४२ किलोमीटर

---

33 दृष्टव्य महाभारत कथा चक्रवर्ती राजगोपालाचार्य, पृष्ठ 160

पश्चिम आ रविवारपूवसँ छल किलोमीटरक दक्षिण-पश्चिम कोनपर छल। ई ऋषिकुंड वा ऋष्यश्रृंग आश्रमक नामसँ प्रसिद्ध मढ़क पर्वत जे भैरो पहाड़ सँ घेरल गोलकार घाटीमे स्थित छल। ऐ आश्रमक लग एकटा पोखरि छल जे ठाढ़ आ धीपल कातक एकटा समशीतित जलधारि छल। ओइ पोखरिक उत्तर दिस ध्यान स्थली अछि जतए ऋषि ध्यान लगबैत छल। कजरा स्टेशनसँ सात किमी. दक्षिण स्थित ई पहाड़ ऋष्यश्रृंग पर्वतक नामसँ प्रसिद्ध अछि। एखन ई ठाम पर्यटकक लेल आकर्षणक केंद्र अछि।

मालिनीमे वृष्टि यज्ञ आ पुत्रेष्टि यज्ञ

मालिनीमे बसि कऽ ऋष्यश्रृंग राजा रोमपाद आ हुनक विद्वान मंत्रीसँ अंग देशमे अनावृष्टि आ सूखासँ प्रजाकेँ बचाबैक लेल उपायपर विचार-विमर्श केलक। एकर संगे ऐ देशमे उपलब्ध जल-संसाधनक समुचित उपयोगक संबंधमे सेहो मंत्रणा केलक। ओ मालिनीमे वृष्टि यज्ञ केलक जइसँ राज्यमे दीर्घकाल धरि अकाल नै पड़ल।

आजुक चम्पानाला ओइ ऋषिश्रृंगक गहन पर्यवेक्षणमे तैयार कएल गेल हएत जकर उपयोगिता साठ सात हजार वर्ख बादो सिद्ध अछि।

काल बितैत गेल। राज्यमे वर्षा हुअए लागल। प्रजा धन-धान्यसँ संपन्न हुअए लागल। आब शान्ता एकटा स्वस्थ आ स्वस्थ पुत्रक जन्म देलक, जकर नाम चतुरंग राखल गेल। संपूर्ण राज्यमे आनंदक लहरि छा गेल।

एक दिन शान्ता अप्पन पतिदेव ऋष्यश्रृंगसँ सविनय अप्पन मनोरथ कहलक। ओ बाजल जे हुनका कोनो भाय नै अछि, तइसँ हुनकर माता-पिता बड़ दुखी रहैत

छन्हि। हुनकर दुखसँ हम रौंचैन रहैत छी। शान्ता साग्रह केलक जे अहाँ एहन कोनो उपाय करू जे हमरा एकटा भाय भऽ जाए।
विद्वान ऋष्यशृंग चिंतन कऽ कहलक जे ओ विधिपूर्वक ब्रह्मचर्य व्रतक पालन कऽ वेदक अध्ययन केने अछि। ओ पुत्रक निमित्त अप्पन ससुर महाराज रोमापादक पुत्रेष्ठि यज्ञ कराएत। ऐ यज्ञक प्रधान देवता इंद्र रहत। ओ महाराजकेँ यशस्वी पुत्र प्रदान करत।
शान्ता हर्षोल्लेन भऽ उठल। ओ यज्ञ संपादनक सूचना अप्पन माता-पिताकेँ देलक। राजा रोमपाद कतेक रास वेदज्ञ पंडितकेँ बजा यज्ञक संपूर्ण तैयारी केलक। कतेक रास राजा-महाराजा आमंत्रित कएल गेल। ऐ मे राजा रोमपादक परम मित्र अयोध्या नरेश दशरथ सेहो हएत। बड़ धूमधामसँ यज्ञ संपन्न भेल।[34] एकर तत्काल फल सेहो भेटि गेल, इंद्र प्रसन्न भऽ राजाकेँ पुत्रवान हेबाक वरदान देलक। रानी गर्भवती भेल आ समय एलापर एकटा पुत्रकेँ जन्म देलक। माता-पिता ओइ शिशुक नाम चतुरंग राखलक। अंग देशक राजाक वंशावली, जे चतुरंगसँ शुरू भऽ महाभारत कालक कर्ण धरि जाइत अछि, ओ निम्नलिखित अछि-
रोमपादक पुत्र चतुरंग, चतुरंगक पुत्र पृथुलाक्ष आ पृथुलाक्षक चम्पा नामक पुत्र भेल, जे चम्पानगरी बसौने छल। चम्पाकेँ हर्यंग नामक पुत्र आ हुनकर पुत्र भेल

[34] प्रभुदत्त ब्रह्मचारी, श्री भागवत दर्शन, पृष्ठ 82

ভদ্রবথ, ভদ্রবথকেঁ বৃহদ্রথ আ বৃহদ্রথকেঁ বৃহকের্মা নামক পুত্র ভেল। বৃহকের্মাকেঁ বৃহদভান্ব, বৃহদভান্বকেঁ বৃহন্মনা আ বৃহন্মনা সংজযদ্রথক জন্ম ভেল। জযদ্রথকেঁ ব্রাহ্মণ আ ত্রিয সংযোগসঁ উঁপেন্ন ভেল স্ত্রীক গর্ভসঁ বিজয নামক পুত্রক জন্ম ভেল। বিজযকেঁ ধৃতি, ধৃতিকেঁ ধৃতব্রত, ধৃতব্রতকেঁ সকের্মা আ সকের্মাকেঁ অধীবথ নামক পুত্র ভেল। যএহ অধীবথ নহাএ লেল গংগা তটপব গেল বহথি জিনকা পিটাবমে স্ববক্ষিত বাখল একটা বাঁলক ভেটল ছল। ঐ বাঁলককেঁ পৃথা (কুংতী) জন্ম দেলাক বাঁদ গংগামে বঁহা দেনে ছল, জেকবা অধীবথ পুত্রক রূপমে গ্রহণ কেনে ছল। ওা বাঁলক কর্ণ ভেল জে মহাভাবতক সুপ্রসিদ্ধ মহাবথী ছল। কর্ণক পুত্র বৃষসেন।[35] অংগ নবেশীক এতবেঁটা বংশাবলী পুবাণমে উঁপলব্ধ অছি।

---

35 विष्णु पुराण 4/18

হৃতীয পবিচ্ছেদ

খযোধ্যামে খশ্বমেধ খা পুত্রেষ্ঠি যজ্ঞ

খরধ নরেশ বাজা দশবথক বাজধানী খযোধ্যা ছল। ওা নগবী সবযূ ধাবক কাতমে রঁসন খছি। ওা প্রচুব ধন-ধান্যসঁ সংপন্ন, স্বখী খা রঁড়় সমৃদ্ধশালী ছল। খযোধ্যা সভ নোকমে রিখ্যাত ছল। একবা মহাবাজ রৈরশ্বত মনু রঁসৌনে ছল। হুনকে পুত্র ছল গক্ষ্বাকু, জিনকব তীন শক্তিশালী পুত্র (রিকুক্ষি, নিমি খা দল্ডক) মে রিকুক্ষিক রংশমে দশবথ একটা চক্ররর্তী সম্রাট ছল।[36]

রাল্মীকীয বামাযণক খনুসাব, ওা মহাপুবী রাঁবহ যোজন নম্বব খা তীন যোজন চৌড়া ছল। খযোধ্যাসঁ দোসব জনপদমে জাগ নেন জে রঁড়় প্রশস্ত খা চৌড়া বাজমার্গ ছল, ওকব দূনূ কাত কতেক বাস সঘন গাছসঁ খাছাদিত হেরাঁক কাবণ ওগ কানক দোসব মার্গসঁ খপ্পন

---

[36] लोक संस्कृति कोश, पृष्ठ 170

ফবাক পহচান রঁনা বহন ছন। খযোধ্যামে কতেক বাস রাঁজাব ছন। ওা সভ তবহক যংত্র খা খস্ত্র-শস্ত্রসঁ সংচিত ছন। খপ্পন নামক খনুসাব ওা যহ্নমে পবাজিত হোগরঁনা নগবী নৈ ছন। এতএ ঙঁচ-নীচ খট্টানিকা ছন, জকব ঙঁপব ধ্বজ নহবা বহন ছন খা গ্বঁদপব শতঘ্নি (তোপ) নাগন ছন। স্ববক্ষাক দৃষ্ঠিসঁ খযোধ্যা খজেয ছন। ওকব চাৰু কাত গহীব খধাগ ছন, জেকবা নাঁঘরঁ রাঁ পাব কবরঁ কঠিন ছন। নগবমে কতেক বাস সাংস্কৃতিক কার্যক্রম নেন নাষ্টক মংডন ছন। ওকবামে স্ত্রিযে ষ্টৌ নৃত্য খা খভিনয কবৈত ছন। চাৰু কাত খামক গাছ ছন। নগবমে কতেক বাস কূষ্টাগাব (ন্বকাযন ঘব খা স্ত্রী ক্রীড়া ঘব) ছন। বাজা দশবথ ঐ সংপন্ন নগবমে বহি কঽ খপ্পন প্রজাক পানন কবৈত ছন। বামাযণমে খযোধ্যাপ্ববীক বর্ণন খা বাজা দশবথক শাসনকানমে খযোধ্যা নোকক ঙঁত্তম স্থিতি খরনোকন কবৈমে খাদি কবি বাল্মীকি কোনো তবহে ন্থপণতা নৈ কএনে খছি।[37]

বামাযণক খনুসাব খযোধ্যামে কত্তৌ কামী, ন্থপণ, ক্রূব, মূর্খ খা নাস্তিক মনুখ দেখরাঁমে নৈ ভেষ্টৈত খছি। সভ নোক ধর্মশীন, সংযমী, প্রসন্ন, শীনরান খা সদাচাবী ছন। সভ নোক ফংডন, ফ্ক্ফষ্ট খা প্বষ্পহাব ধাবণ কবৈত ছন খা হ্নকব খংগ চংদনক নেপ খা স্বগংধী সংযুক্ত ছন। এত্তক্কা সভ নোক শ্রী সংপন্ন, ৰূপরান খা বাজভক্ত ছন। গংদ্রক খশ্ব ঙঁচৈশ্রবাক তবহে কাম্বাজ খা রাহ্লীনক দেশমে ঙঁপেন্ন ভেন শক্তিশানী খশ্ব খা সিংধুনদমে পানন

37 बाल्मीकीय रामायण बालकाण्ड पांचम आ छठम सर्ग

দবিযাগ ঘোড় া খযোধ্যামে ভবন ছল। রিষ্ক খা হিমানয পর্বতমে জন্মন মত্ত গজবাজ সেহো বঁড় সংখ্যামে খযোধ্যাক শৌর্যক খনরবত বৃদ্ধি কবৈত ছল। খযোধ্যা সভ তবহেঁ স্ববক্ষিত ছল। এতএ খারি কঽ কেকবো নেন যদ্ধ কবব খসংভর ছল, তগসঁ ও প্ববী খযোধ্যা সহ খা সার্থক নামসঁ প্রকাশিত হোগত ছল। ঐ যশস্বী বাজা দশবথক বাজকীয কাজক সংপাদন নেন মংত্রী–পবিষদমে খাঠ মংত্রী ছল, ধৃষ্ঠি, জযংত, রিজয, স্ববাষ্ট্র, বাষ্ট্ররর্ধন, খকোপ, ধর্মপান খা স্বমন্ত। স্বমন্ত খর্থশাস্ত্র উদ্ভট্ট রিদ্বান ছল। একবা সংগে মহর্ষি রশিষ্ঠ খা রামদের, মহাবাজ দশবথক দূষ্টা রিদ্বান ঋত্বিজ (প্ববোহিত) ছল। একব খনাবা, স্বযশ, জাবনি, কাশ্যপ, গৌতম, দীঘার্য, মার্কণ্ড য খা কাত্যাযন জেহন তপাযন ঋষিক দববাবমে মংত্রীপদ প্রাপ্ত ছল।[38] ঐ মহর্ষিক সংগ কৌশন নবেশক পহিল্বকা পবংপবাগত ঋত্বিজ সেহো মংত্রীক কার্য কবৈত ছল। সভ তবহেঁ তাকত ভেনাক বাদো বাজা প্বত্র রিহীন ছল। হুনকব তীনটা বানী ছল। ক্ষদা, সূর্যরংশকেঁ চনাবৈঁ বঁনা কোনো প্বত্র নৈ ছল। বাজা মংত্রসঁ মংত্রণা কঽ প্বত্র প্রাপ্তিক নেন খশ্বমেঘ যজ্ঞক খনুষ্ঠান কববাক রিচাব কেনক। রেদ রিদ্যাক পাবংগত রিদ্বান ঋষিমে শ্রেষ্ঠ স্বযশ, রামদের, জাবনি, কাশ্যপ, রশিষ্ঠ সভকেঁ সসম্মান বঁজা কঽ নবেশ খপ্পন মংতব্য দেনক। দশবথ খপ্পন গচ্ছা ব্যক্ত কেনক জে শাস্ত্রাক্ত রিধিসঁ প্বত্র প্রাপ্তিক নেন খশ্বমেঘ যজ্ঞসঁ ভগরানক ভজন কবব

38 বাল্মীকীয রামাযণ বালকাণ্ড 7/3-5

हुनका नेन एकमात्र उँपाय अछि। वेदक्त पंडित एकर अनुमोदन केनक।
राजा दशरथ व्याकुल भऽ कऽ महर्षि वशिष्ठसँ ऐ फलदायक पुत्रेष्ठि यक्त अपनेसँ करावैक अनुरोध केनक। ओ कनऽमे भऽ अप्पन कुल पुरोहित वशिष्ठसँ वाँजन जे हुनकामे तपस्याक एतेक विपुल शक्ति अछि जे हुनके नऽ कऽ ब्रह्मा युगमे परिवर्तन कऽ देने अछि। फेर एकटा साधारण पुत्रेष्ठि यक्त ओ किअए नै कऽ सकैत अछि ?
ऐपर गुरु वशिष्ठ गंभीर भऽ कऽ वाँजन, –हे राजन! पुत्रेष्ठि यक्त कोनो साधारण यक्त नै अछि। ओ यक्त वएह करा सकैत अछि जे ब्रह्मचर्य अवस्थामे शास्त्रमे कहल गेल आठ तरहक मिथुनक दृढ़तासँ त्याग केने हएत। स्त्रीक स्मरण, स्त्रीकेँ नऽ कऽ गप, स्त्रीक संग क्रीड़ा करब, स्त्रीकेँ देखब, स्त्रीसँ नुका कऽ गप करब, स्त्रीसँ भेँटे करबाक निश्चय आ संकल्प करब आ स्त्री प्रसंगक गप करब।[39] ऐ आठ तरहक अवगुणसँ जे पूर्णत: रहित हुअए, निष्ठावान ब्रह्मचारी हुअए, ओ अप्पन ब्रह्मचर्य कालमे कोनो गृहस्थक अन्न नै खेने हुअए, वएह ऐ पुत्रेष्ठि यक्त करबाबएमे सक्षम अछि।

---

[39] स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्य भाषणम

संकल्पो अध्यव सायश्चक्रिया निश्पन्तिरेवच

एतन्मैथुनमष्टा हूं प्रवदन्ति मनीषिणः

विपरीतं ब्रह्मचर्य मेत देवाष्ट लक्षणम.

হম অহাঁক রংশক বাজাক কতেক তবহক অন্ন খেনে ছী। তগসঁ ঐ যজ্ঞক সংপাদন হম নৈ কহ সকৈত ছী। মহর্ষি রশিষ্ঠ ধ্যান নগৌনক, ফেব আঁখি খোনননক আ বাঁজন, পুণ্যাশ্রমমে মহর্ষি কশ্যপক পুত্র রিভাণ্ডক ঋষি অছি আ হুনকব পুত্র ঋষ্যশৃংগ অপ্পন পিতাক সংগ বহি বহন অছি। ও সভ তবহেঁ পুত্রেষ্টি যজ্ঞ কববাঁবঁএমে সক্ষম অছি। ও উঁক্ত শাস্ত্রাক্ত কঠোব ব্রম্মচর্যক পানন কেনে ছন। ও ব্রম্মচর্য কানমে ঙা জানবেঁ নৈ কেনক জে স্ত্রী কী হোগত অছি।
ঐ যজ্ঞক সংপাদনার্থ অংগ নবেশ বাজা বোমপাদক জমাএ ঋষ্যশৃংগকেঁ সাদব আমংত্রিত কববাঁক নিশ্চয কএন গেন। বোমপাদ বাজা দশবথক অভিন্ন মিত্র ছন। ও নীক কানমে মংত্রী আ বানীক সংগ অপ্পন মিত্র অংগ নবেশক এতএ প্রস্থান কেনক, জতএ ঋষ্যশৃংগ অপ্পন স্ত্রী শান্তাক সংগ নিরাস কবৈত ছন। প্রজ্জ্বনিত অগ্নিক সংগ তেজস্বী ঋষ্যশৃংগ বাজা বোমপাদ নগ রিবাজমান ছন।
গহীব মিত্রতাক কাবণ বোমপাদ অপ্পন মিত্রক রিধিরত সকোব কেনক আ শাস্ত্রাক্ত রিধিক অনুসাব পূজন কেনক। সংগে-সংগ অপ্পন রিদ্বান জমাএসঁ অপ্পন অভিন্ন মিত্রক পবিচয কবেনক। ঋষ্যশৃংগ সেহো বাজা দশবথক বঁড়় সম্মান দেনক। বাজা দশবথ অংগ নবেশক এতএ সাত-আঠ দিন ধবি মিত্র পাহুন তবহেঁ বহি গেন। একব বাঁদ বাজা দশবথ বাজা বোমপাদকেঁ অশ্বমেধ অনুষ্ঠান কেঁ নহ কহ অপ্পন মনক গম্ভা বঁতৌনখিন আ একব নিঅমসঁ সংপাদনার্থ ঋষ্যশৃংগ আ শান্তাকেঁ অযোধ্যা নহ জাএ নেন অনুমতি মাংগনক। বোমপাদ দুনূ গোটেকেঁ সহর্ষ অযোধ্যা জেবাঁক অনুমতি দহ দেনক।

বামাযণকাবক খন্বসাব, বোমপাদক খন্বমতি নঽ কঽ ঋষ্যশ্রৃংগ খা শান্তা মহাবাজ দশবথক সংগ খযোধ্যাক নেন প্রস্থান কেনক। [40] বাজা দশবথকেঁ রিদা কবৈত কান বোমপাদ বঁড় ভাৱুক ভঽ গেন। দুনূ গোটে হাথ জোড়ি কঽ এক–দোসবাকেঁ ছাতীসঁ নগা কঽ খভিনংদন কেনক।

দশবথ খপ্পন দ্রুতগামী দূতকেঁ খপ্পন নগববাসী সভকেঁ সমাদ ভেজি কঽ সূচিত কেনক জে রিভাণ্ডক তনয ঋষ্যশ্রৃংগ খযোধ্যা খারি বহন খছি। নগবমে তোবণ দ্বাব বঁনাওন জাএ, একবা সজাওন জাএ। সভ ঠাম খগৰু ধূমক স্ববাস হেবৌক চাহী। নগবক সভটা বাঁটে বঁহাবন জাএ খা ওকবাপব পাওন ছীঁটৈন জাএ, জওসঁ ওকবাপব কনিযোটা গবদা নৈ বহৈ। পূবা নগবকেঁ ধ্বজ পতাকাসঁ খনংকৃত কঽ দেন জাএ। বাজাক খাদেশক পানন ভেন। নগবমে শংখ, দুন্দুভি খা দোসব বাদ্যযংত্র বাঁজএ নাগন। বাঁটক সভটা কঠিনাও কেঁ রিস্ববি কঽ বাজা স–দনবঁন প্রফুল্লিত ছন। বাজা ঋষ্যশ্রৃংগকেঁ খাগূ কঽ নগবমে খাএন। ঐ দ্বিজকুমাবক দর্শন কঽ নগবক নোগ, কৃতার্থ ভঽ উঁঠন। সভ কিযো পবাক্রমী মহাবাজ দশবথক সংগ ঋষ্যশ্রৃংগকেঁ খযোধ্যামে খাবৈঁত পুষ্পবৃষ্টিসঁ স্বাগত কেনক। বাজা খপ্পন মহান পাহুনকেঁ খংত:পুবমে খানি কঽ শাস্ত্রোক্ত রিধিসঁ পূজা–খর্চনা কেনক। ওত্তক্কা স্ত্রী সভ দেরী শান্তাকেঁ খপ্পন বীচ পারি বঁড় খুশি ছন। [41]

---

[40] বাল্মীকীয রামাযণ বালকাণ্ড 11/6

[41] বাল্মিকীয রামাযণ 11-15/31

রাল্মীকীয বামাযণক ৰাঁনকাঁডক দ্বাদশ সজ্ঞক অনুসাব, অঁত:প্ববমে ঋষ্যশ্রৃঁগ সপনীক বহএ নাগন। ৰঁড়ি কান ৰীত গেন। রসঁত ঋত্তুক আগমন ভেন। দশবথ এহন কানমে যক্ত প্রাবঁভ কববাঁক নেন রিচাব কেনক। একব ৰাঁদ দেরতা সন স্বকান্তি ৰঁনা ঋষ্যশ্রৃঁগকেঁ আগূ কব জোড়ি কঽ দশবথ প্রণাম কেনক আ অপ্পন রিমন রঁশক পবঁপবাক বক্ষাক নেন প্বত্র পাবৈঁক নিমিত্ত যক্ত কববাঁক নেন হুনকা রবণ কেনক। ঋষ্যশ্রৃঁগ তথাস্তু কহি হুনকব প্রার্থনা স্বীকাব কেনক। ঋষিক আদেশক অনুসারিক, যক্ত সামগ্রী জমা হুঅএ নাগন, ভূমঁডনমে ভ্রমণ কববাঁক নেন মহাবাজ দশবথক অশ্বকেঁ ছোড়বাঁক ব্যরস্থা হুঅএ নাগন, পাবঁগত আ ব্রহ্মরাদী ঋষি আ পঁডিতকেঁ রঁজৈনক। স্বযক্ত, রামদের, জারনি, কাশ্যপ আ রশিষ্ঠ সঁগ দোসব পঁডিত সেহো আএন। দশবথ সভ নোকক রিধিরত পূজন কেনক। প্বত্র প্রাপ্তিক নেন অশ্বমেঘ যক্তক অনুষ্ঠানক গপ দোহবাএন গেন আ রিশ্বাস ব্যক্ত কএন গেন জে ঋষ্যশ্রৃঁগক প্রভারসঁ হুনকব সভটা কামনা পূর্ণ হএত।

ঋষি সভ বাজাক ঐ মহান সঁকল্পক নেন সাধুরাদ দেনক। ঋষ্যশ্রৃঁগ আ দোসব ব্রাহ্মণ ভরিষ্যরাণী কেনক জে ঐ যক্তসঁ চাবিটা পবাক্রমী প্বত্র প্রাপ্ত হএত। বাজা প্রসন্ন ভেন। মঁত্রীকেঁ আদেশ ভেটৈন জে গুরুজনক আদেশানুসাব যক্তক সামগ্রী জুটাওন জাএ আ শক্তিশানী রীবক সঁবক্ষণমে যক্তক অশ্বকেঁ ছোড়ন জাএ। অশ্বক সঁগ প্রধান ঋত্বিজ সেহো বহতা। সবযূক উত্তব দিসক তটপব যক্তশানাক নির্মাণ ভেন আ শাস্ত্রোক্ত রিধিক অনুসাব ক্রমশ: শাঁতিকর্ম প্বণ্যাহ রাচন আদিক রিস্তাবপূর্বক অনুষ্ঠান কএন জাএ, জওসঁ রিঘ্নক নিরাবণ

হ্খএ। খহাঁ সভ কিযো এহন সাধন প্রস্তুত করু জগসঁ ঙা যজ্ঞ নির্বিঘ্ন রিধিপূর্রক সংপন্ন ভঽ জাএ।

মংত্রী সভ বাজাক খাদেশক পানন কেনক খা ওগ হ্মতারিক ব্যরস্থা সেহো কেনক। ঐ তবহেঁ এক রর্ষ রীত গেন। দোসব রর্ষ রসন্তাগমন ভেন। খযোধ্যাক খামক গাছী কোগনীক কূঁক সঁ গূঁজি উঁঠন। বাজা খশ্বমেধক দীক্ষা নৈ নেন গ্বরু রশিষ্ঠ কতএ পহুঁচন। ও ন্যাযত: গ্বরুক খর্চনা কেনক খা খন্ববোধ কেনক জে শাস্ত্ররিধিসঁ ও ঐ যজ্ঞকেঁ সংপন্ন কবারঁথি খা এহন ব্যরস্থা কবথি জে কোনো ব্রহ্ম বাক্ষস ঐ মে রিঘ্ন নৈ উঁপেন্ন কঽ সকএ। দশবথ কহনখিন, –খহাঁক রঁড় স্নেহ হমবাপব খছি, খহাঁ হমব স্বহৃদএ, হিতৈষী, গ্বরু খা পবম মহান ছী। ঐ মহান যজ্ঞক ভাব খহীঁ রহন করু। প্রনকিত ভঽ কঽ গ্বরু রশিষ্ঠ খপ্পন স্বীকৃতি দেনখিন খা কহনখিন, –হে নবোত্তম! হম রএহ সভ কাজ কবরঁ জগ নেন খহাঁ প্রার্থনা কেনে ছী।

তকব রাঁদ, গ্বরু রশিষ্ঠ যজ্ঞ কাজমে নিপ্বণ খা যজ্ঞ রিষযক শিল্প কাজমে কুশন, পবম ধর্মাত্মা, রৃদ্ধ ব্রাহ্মণ, যজ্ঞ কাজ খমে হ্খএ ধবি ওগমে সেরা কবএ রঁনা সেরক, শিল্পকাব, কমাব, খধাগ খোদএরঁনা, জ্যোতিষী, কাবীগব, নর্ত্ত, নচনিযাঁ, রিশুদ্ধ শাস্ত্র রেত্তা খা রঁহুশ্রুত প্বরুখ সভকেঁ রঁজা কঽ হ্নকা সভসঁ কহনক, –খহাঁ সভ মহাবাজাক খাজ্ঞাসঁ যজ্ঞকাজক নেন খারশ্যক প্ররঁন্ধ করু। জন্দীসঁ হজাব ঈঁটা মংগারিযৌ। রঁজাওন গেন বাজাক বৈঠক নেন, হ্নকা ভোজন যোগ্য খা পীরঁএ খাদিক উঁপকবণ যুক্ত কতেক বাস মহন রঁনাওন জাএ। ব্রাহ্মণক নেন খান্নব–পাগনক নিরাবণমে সমর্থ সৈকড়া খারাস

बनाओल जाए। ऐ तरहेँ प्रवासीक लेल घर आ दूर ठामसँ आएल भूपालक लेल सभ सुविधासँ युक्त महल तैयार कएल जाए। हाथीक लेल हथसार आ घोड़ा लेल घुड़सार, सामान्य लोकक विश्राम करबाक लेल बैस बसेरा आ दोसर देशक सैनिक लेल छावनी बनाओल जाए। बड़ वास मेहनत करए बला सेवक आ शिल्पी केँ धन आ अन्न दऽ कऽ सम्मानित कएल जाए। सभ अप्पन-अप्पन काजमे लागि गेल। तकर बाद वशिष्ठ मंत्री सुमंतकेँ आदेश देलक जे ऐ धरतीक सभटा धार्मिक राजा आ चारू वर्णक सभटा लोककेँ ऐ यज्ञमे भाग लेबाक लेल आमंत्रित कएल जाए। मिथिलाक नरेश शूरवीर सत्यवादी जनक, देवता सन सुकांतिवला काशी नरेश, महाराज दशरथक ससुर वृद्ध केकेय नरेश, अंग देशक महाधनुर्धर राजा रोमपादक पुत्र सहित कौशल राज भानुमान, मगध राज प्राप्तिज्ञ आदि केँ अपनेसँ जा कऽ सादर सत्कारपूर्वक बजओने आएल। महाराजक आदेश लऽ कऽ पूर्व देशक नरेश, सिंधु सौवीर आ सुराष्ट्र देश व दक्षिणक नरेशक विशेष दूतसँ निमंत्रण भेजल जाए। निर्धारित दिन विभिन्न राज्यक नरेश महाराज दशरथक लेल बहुमूल्य वस्तु भेँट लऽ कऽ अयोध्या जाए लागल। वांछनीय वस्तुक संग सरयूक उत्तरवरिया कातपर यज्ञशालाक तुरंत निर्माण भऽ गेल। लागल एना जे मनक संकल्पसँ ओ बनि गेल। फेनिरव वशिष्ठ आ ऋष्यश्रृंगक आदेशसँ शुभ नक्षत्र वला दिन राजा दशरथ यज्ञक लेल राजमहलसँ निकलल। एकर बाद वशिष्ठ जेहन श्रेष्ठ द्विजवर ऋष्यश्रृंगक

নেতৃত্বমে যজ্ঞকার্য শুরু কেনক আ তখনে বাজা দশবথ অপ্পন স্ত্রীক সংগ ঋষ্যশ্রৃংগসঁ যজ্ঞক দীক্ষা নেনক। [42] গম্হব বর্ষ পূর্ণ হোগক সংগ অশ্ব ভূমংডনক পবিক্রমা কঽ বাপস ঘুবি আএন। অশ্বমেধ যজ্ঞ শুরু ভেন। ঋষ্যশ্রৃংগ আদি মহর্ষি অপ্পন অভ্যাস কানমে সীখন অক্ষব সংযুক্ত স্বব অ বর্ণ সঁ সংপন্ন মংত্রসঁ ইংদ্র আদি শ্রেষ্ঠ দেবতা সবঁহক আহ্বান কেনক। সভ হুনকব যোগ্য হবিষ্যক ভাগ সমর্পিত কেনক। যজ্ঞশানামে তীন সএ পশু বাঁন্হন গেন ছন আ দশবথক ওগ অশ্ববনে কেঁ সেহো ওতএ বাঁন্হন গেন ছন। বানী কৌশল্যা ওগ অশ্বক সংস্কাব কঽ ওকবা তনবাবসঁ তীন বেঁব স্পর্শ কেনক আ ধর্ম পানন কববাঁক ইচ্ছাসঁ ওগ অশ্ব নগ এক বাতি নিবাস কেনক। সভটা বর্ণ দ্বাবা অশ্বক স্পর্শক পশ্চাত চতুব জিতেংদ্রিয ঋত্বিক বিধিসঁ অশ্বকংদক গূদা নিকানি শাস্ত্রোক্ত বিধিসঁ পকৌনক। ওগ গূদাক আহুতি সেহো দেন গেন। বাজা দশবথ অপ্পন পাপকেঁ দূব কববাঁক নেন ওকব ধুআঁ সূঁঘনক। অশ্বমেধ যজ্ঞক অংগভূত জে হবনীয পদার্থ ছন, ওগ সভক সংগ সোনহ ঋত্বিক অগ্নিমে বিধিবত আহুতি দিঅএ নাগন।

অশ্বমেধ যজ্ঞ পূর্ণ ভেন। ঋত্বিককেঁ জে ধন দক্ষিণামে ভেটৈন, ও সভটা ও মুনিবব বশিষ্ঠ আ ঋষ্যশ্রৃংগকেঁ সৌপি দেনক। ওগ দূনূ মহর্ষি ন্যাযপূর্বক বাঁটৈবাবা কঽ সভ ব্রাহ্মণকেঁ সংতুষ্ট কেনক। এম্হব দশবথ ঐ উত্তম যজ্ঞক পুণ্যফন প্রাপ্ত কঽ মনে মন প্রসন্ন ভেন। ও ঋষ্যশ্রৃংগসঁ বাজন, -উত্তম ব্রতক পানন কবএবঁনা মুনীশ্বব! আবঁ জে কর্ম হমব ফনক পবংপবাকেঁ বঁঢ়বৈ

---

42 बाल्मिकीय रामायण बालकाण्ड त्रयोदश सर्ग

ৱঁনা হ্থএ, ওকব সংপাদন কএন জাএ। ঋষ্যশৃংগ বাজাক চাবিষ্ঠৗ যশস্বী পুত্র হেৱাঁক ভরিষ্যরাণী কেনক। বাজা প্রসন্ন ভেন আ ঋষ্যশৃংগসঁ একবা নেন পুত্রেষ্ঠি যজ্ঞ প্রাবংভ কবরাঁক নেন অনুবোধ কেনক।[43] ঋষ্যশৃংগ অত্যনিত মেধারী ছনাহ আ রেদক সেহো জ্ঞাতা.[44] ও কনী কানক নেন ধ্যান নগা অপ্পন ভারী কর্তব্যক নিশ্চয কেনক। ফেব ধ্যান ভংগ ভেনাপব দশবথসঁ ৱাঁজন, – বাজন! হম অহাঁকেঁ পুত্র প্রাপ্তিক নেন অর্থরেদক মংত্রসঁ পুত্রেষ্ঠি যজ্ঞ কবৱ। রেদোক্তি রিধিক অনুসাব, অনুষ্ঠান কেনাপব ঙা যজ্ঞ অরশ্য সফন হএত।

ঋষ্যশৃংগ অপ্পন জুগক মহান চিকিৎসাশাস্ত্রী ছন আ শবীব রিজ্ঞানমে হুনকব গহীব পগঠ ছন। ও দীর্ঘকান ধবি আযুর্রেদক সেহো অধ্যযন কেনে ছন আ ওগমে অর্হত্ব প্রাপ্ত কেনে ছন। ও বাজা দশবথ আ হুনকব তীনূ বানীক চিকিৎসা শাস্ত্রীয পবীক্ষণ কেনক। ও ওকবে ঋতারিক জড়ী-বূটী আ আযুর্রেদিক গুণ সংযুক্ত সমিধা সেহো ওকট্ঠা কেনক।[45] পবম তেজস্বী ঋষ্যশৃংগ

---

43 बाल्मिकीय रामायण बालकाण्ड चतुर्दश सर्ग

44 मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम

लब्ध संज्ञ स्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपम ब्रवीत.

बाल्मिकीय रामायण बालकाण्ड 15/1

45 ब्रह्मचारी कृष्णदत्त विजडम ऑफ़ द एंसियेंट रिसीज, पृष्ठ 64, वैदिक अनुसंधान समिति, नई दिल्ली-1972

পুত্র ভেটৈবাক উদ্দেশ্যসঁ পুত্রেষ্টি যজ্ঞ প্রারংভ কেলক। ও শ্রৌত বিধিক অনুসার, চিকিৎসীয গুণ যুক্ত সমিধা সভক আহুতি অগ্নিমে দেবৈ শুরু কেলক। ঐ মহান যজ্ঞমে দেবতা, সিদ্ধ, গংধর্ব আ মহর্ষিগণ অপ্পন অপ্পন ভাগ লৈ লেল পহুঁচল। পাপী সভক বিনাশ আ সংতক কল্যাণক লেল সভটা দেবতা যজ্ঞস্থল পর উপস্থিত ভেল আ অপ্পন ভাগ প্রাপ্ত কঽ যথেষ্ঠ আশীর্বাদ দেলক। যজ্ঞকুংডক আৈষধি তৈযার ভঽ গেল। এ খীরক রূপমে তৈযার কএল গেল। প্রজ্জ্বলিত অগ্নিক সমান এ দিব্যৌষধি দৈদীপ্যমান ভঽ রহল ছল। এ জম্বূনদ নামক স্বর্ণসঁ বনল বড় পৈঘ বাস পরাতমে চাঁদীক ঢক্কনসঁ ঝাঁপল ছল। আৈষধি তৈযার হেবাক সংগ একর সুগংধ সভ দিশামে পসরি গেল। ঋষ্যশৃংগ অপ্পন সফলতাসঁ প্রফুল্লিত ছল। ও যজ্ঞাগ্নিসঁ ওএ অমোঘ আৈষধিসঁ ভরল পাত্রকেঁ নিকালি মহারাজ দশরথকেঁ দেলক আ কহলক, –রাজন! অহাঁ একরা গ্রহণ করু। রাজাক অংত:পুরক স্ত্রী সভমে হর্ষোল্লাস ভরি গেল, জেনা নির্ধনকেঁ কুবেরক খজানা ভেটি গেল। রাজা ওএ খীরক আধা হিস্সা মহারানী কৌশল্যাকেঁ দেলক। ফের বঁচল আধ হিস্সা রানী সুমিত্রাকেঁ। ফের দুনূকেঁ দেলাক বাদ জতেক খীর বঁচল ছল ওকর আধ হিস্সা রানী কৈকেযীকেঁ আ হুনকা দেলাক বাদ জে খীরক অবশিষ্ঠ ভাগ বঁচল, সে চতুর নরেশ কিছু সোচি–সমঝ কঽ ফের সুমিত্রাকেঁ দঽ দেলক। রানী শ্রদ্ধা আ বিশ্বাসপূর্বক ঐ আৈষধি যুক্ত খীরক সেবন কেলক। জল্দীযে ও অলগ–অলগ গর্ভধারণ কেলক। (দেখূ পরিশিষ্ঠ ক)

চাবিম পৱিচ্ছেদ

ঋষ্যশৃংগ আশ্ৰমক স্থাপনা

কিছু দিন অযোধ্যাক বনিৱাস মে বৈসক বাদ ঋষ্যশৃংগ অপ্পন স্ত্রীক সংগ মানিনী ঘুৱন। মানিনী সং পশ্চিম ভাগ স্থিত অপ্পন আশ্ৰম কএ সুৱ্যৱস্থিত কেনক।[46] ওহি আশ্ৰম মে ৱেদক অধ্যযনক ৱ্যৱস্থা কৱন গেল, জে কতেক বাস আচার্যক দেখ-ৱেখ মে সংচালিত ছল।

একৱ বাদ ঋষ্যশৃংগ শান্তাক সংগ কৌশিকীক কাতক কজ্জল ৱন স্থিত অপ্পন পুণ্যাশ্ৰম সেহো ঘুৱন। ওা ৱহি পুণ্যাশ্ৰম ছল, জতয সং গণিকা হুনকা অংগক ৱাজধানী মানিনী লএ গেল ছল। অংতর্মুখী হযৱক ঋষ্যশৃংগক ৱিনা ওা আশ্ৰম সূন ছল। মন সং ৱেদক সার্থক পাঠ কৱয ৱলা ঋষ্যশৃংগ কে আবৈত নতা হিন-হিনকএ স্ৱাগতাভিৱাদনক

---

[46] ऋष्यश्रृंगक पछिम स्थित आश्रम एखुनका किउल रेलवे स्टेशनसं पूब तीन पहाडीक बीच अछि. दोसर आश्रम एखुनका बरियारपुर रेलवे स्टेशनक दखिन मैरा पहाडी पर अछि, देखू सम्पादकीय.

ক্ষদ্রা মে খারি গেন। পিতা রিভাণ্ডক খপ্পন প্বত্রক খহি উঁপনব্ধি পব হর্ষোহ্নেন ছন। শান্তা জেহন প্বত্ররধূ কহ পাকহ ও প্বনকিত ভহ উঁঠন।
খহি প্বণ্যাশ্রম মে ঋষ্যশ্রৃংগাশ্রমক স্থাপনা কেন গেন, জাহি কে পহিন্বক ক্ষনপতি ঋষ্যশ্রৃংগ ছন। উঁত্তব রৈদিক কান মে রিশ্বরিদ্যানযক স্তবক মান্যতা খহি খাশ্রমকে প্রাপ্ত ছন। তহিযৌকা খার্য জাতিক শাবীবিক, মানসিক, নৈতিক, খাধ্যামিক, ভৌতিক খা সাংগ্রামিক উঁন্নতিক কাবণ হ্নকব শিক্ষা প্রণানী ছন। বামাযণ কান মেঁ ঋষ্যশ্রৃংগাশ্রম রঁড় চর্চিত ছন। মহাভাবত মে সেহো একব সংক্ষিপ্ত রিরবণ ভেটৈত খছি। পংডিত বামদীন পাংডেয নিখৈত খছি জে ঋষ্যশ্রৃংগ খপ্পন যগক মহান খাচার্য ছন। চিকিৎসা শাস্ত্র মে হ্নকব খদ্ভুত প্ররেশ ছন। মহাভাবত যগ মে ওা খাশ্রম রঁড় বাস হবিহব ছন। যধিষ্ঠিব রনরাস কান মে নোমশ ঋষিক সংগ খহি খাশ্রম মে খাযন ছন। খাশ্রম মে দস হজাব ছাত্র সভোজন, সরস্ত্র খা নিশ্বন্ক শিক্ষা প্রাপ্ত কবৈত ছন।[47]
খহি খাশ্রমক ব্রঁহ্মচাবী মে ভক্তি, শ্বক্ষতা খা পরিত্রতাক সংগ ধার্মিক রৃত্তিক উঁদাত্ত খা গবিমামায ছন। ও সভ দৈনিক ক্রিযা, সংধ্যাপাসন, ব্রতক খন্বপানন খা ধর্ম সমন্বিত উঁসের সে হ্নক জীরন মে উঁন্নতি, খামেরিশ্বাস, খামেরঁন খা খামিক শক্তি প্রচ্ব রূপ সং ভেটৈত ছন। খাচার্য ক্ষন মে খগ্নি–পবিচর্যাকি সভ দিন পানন, ব্রঁহ্মচাবীক নেন একটা ধার্মিক ব্রতক সমান

---

47 पंडित रामदीन पाण्डेय, प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पटना, पृष्ठ 36

छल आ ओ आश्रमक अनुशासनक महत्वपूर्ण अंग छल। आचार्य ऋष्यश्रृंगक रूपेण कुलपतित्व मे ओ आश्रम जम्बूद्वीप मे चर्चित भऽ गेल। वेद आ ओकर सभटा अंगक संग चिकित्सा शास्त्रक गहन ज्ञान ब्रह्मचारी छात्र सभके देल जाइत छल। समिधा आ मेखला सं अप्पन व्रतक नियम सं पालन करैत ब्रह्मचारी श्रम, तप आ गुरुसभक आशीर्वादक प्रभाव सं अध्ययन मे सफलता प्राप्त करैत छल। ऋष्यश्रृंग आश्रम मे तप ब्रह्मचर्य जीवनक आवश्यक अंग छल। तप सं हुनका मे आत्मसंयम, आत्मचिंतन, आत्मविश्वास, आत्मविश्लेषण, न्याय प्रवृत्ति, विवेक भावना आ आध्यात्मिक वृत्तिक उदय होइत छल।

कुलपति ऋष्यश्रृंग अपने यज्ञ देवताक साकार रूप छल। कहल जाइत अछि जे ओ जीवनभरि यज्ञ केलक आ करौलक। ओ एहन कतेक वास यज्ञक संपादन करैलक जकरा लेल मात्र वहि टा सक्षम छल। गृहस्थक लेल ओहि युग मे पाँच महायज्ञक विधान छल। ओ यज्ञ छल, ब्रह्म यज्ञ, पितृ यज्ञ, देव यज्ञ, भूत यज्ञ आ नृयज्ञ।[48]

पहिलुका विद्वान ऋषिक प्रति श्रद्धा व्यक्त करैत वेद मंत्रक पाठ कऽ अप्पन बौद्धिक उत्कर्ष करब आ याज्ञिक समारोहक अवसर पर स्वाध्यायक व्यवस्था करब ब्रह्मयज्ञक विधानक अंतर्गत छल। पितरक श्राद्ध तर्पण सभ पितृ यज्ञक अंतर्गत संपन्न होइत छल। देवताक लेल अग्निक आहुति आ इंद्र, अग्नि, प्रजापति, सोम, पृथ्वी

[48] शतपथ ब्राह्मण 11.5.6

খদি দেরতাক নাম খগ্নি মে সমিধা প্রদান কবর দের যক্ত ছন। খনিষ্ঠকাবী প্রেতামোক ত্তষ্ঠিক নেন ভূত যক্ত খা খতিথি দেরতাক সকোব নৃযক্ত ছন।

রেদক মংত্রদ্রষ্ঠা ঋষ্যশ্রৃংগ

রেদক মহত্তা সার্রদেশিক খা সার্রকানিক খছি। সম্ভতাক উঁষাকান সং রেদ সমাদৃত খা খপৌকষেয খছি। খহি দেশক প্রক্তা পর্রত সং নিকনন পতিত পারনী গংগাক সংস্পর্শ পাত্র সং সভষ্টা রিশ্ব চমকেৃত খা খান্নাদিত ভেন খছি। শ্বকন যজ্র্রেদীয ব্রাম্নণ গ্রংথ শতপথ ব্রাম্নণক স্পষ্ঠ কথন খছি,

'যারন্তং হ রৈ গমা পৃথিরিং রিত্তন পূর্ণ দদত নোকং জযতি ত্রিভিস্তারনং জযতি: ভূযাংস চ খক্ষযং চ য এরং রিদ্বান: খদৃশ্নি: স্বাধ্যাযমধীতে, তস্মাত্ স্বাধ্যাযে খধেযতর্ব্য: । '

শতপথ ব্রাম্নণ 11–5–6–11

(খর্থাত ধনসং পবিপূর্ণ পৃথ্নীক দান কবহি সং জতেক ফন ভেষ্টৈত খছি, রেদক খধ্যযন সে সেহো ওতেক ফন ভেষ্টৈত খছি। ওতরেঁ ষৌ নহি, ওকবো সে রঠি়ি কে মনুখ খরিনাশিশানী খক্ষয নোক কঽ প্রাপ্ত করৈত খছি। তাহি সং রেদক স্বাধ্যায কবর্ রড় খারশ্যক খা উঁপাদেয খছি।)

প্ররান কানক ঋষি রড় নিষ্ঠারান খা তপ:শীন মনুখ ছন। সমাধিস্থ খরস্থা মে ও খপ্পন পবিরেশক খতিএ্রমণ কঽ মংত্রক দর্শন কেনক। তাহি সং ঋষি রেদমংত্রক কাষ্ঠা নৈ, দ্রষ্ঠা কহন জাযত খছি। ঋগ্বেদক প্রত্যেক মংত্রক দ্রষ্ঠা কিযো নৈ কিযো ঋষি খছি। হ্নকব সংখ্যা নগভগ তীন সৌ ষৌ খছি। খহি মে কিছ ঋষিক

नाम अछि.[49]
मधुच्छन्द, शुनःशेष, कण्व, गौतम, अगस्त्य, गृत्समद, विश्वामित्र, ऋषभ, देवश्रवा, वामदेव, अत्रि, पृथु, शुक्र, अपाला, देवल, भृगु, च्यवन, स्वमित्र, अग्निपूर्व, वसिष्ठ, सुदास, श्रृष्यश्रृंग, प्रचेता, उं८८रग्रीवा, अधमर्षण, भावद्वाज, वीतहव्य, गय, वशिष्ठ, मेधातिथि, वसु, शौनक, नावद, विश्वमना, नाभाग आदि। ई पुरुष सभक अनावा स्त्री सेहो मंत्रद्रष्टा छल। अहि मे लोपमुद्रा, गौवी, जुहू, शची, घोषा, लोमशा, विश्ववावा आदिक नाम उल्लेखनीय अछि। ई ऋषि सभ अप्पन मंत्रमे मूलतः ईश्वरक दिव्य विभूतिक प्रति अप्पन श्रद्धामेक उद्गार व्यक्त कयने अछि।

यजुर्वेदक विभाजन

चतुर्वेद मे यजुर्वेदक संबंध यज्ञानुष्ठान से अछि। अहि मे संकलित मंत्रक विषय यज्ञ विधिक संपादन करब अछि आ कोन यज्ञ मे कोन कांडक मंत्रक व्यवहार करबाक चाहि, ओकर विधि यजुर्वेद मे देल गेल अछि। तहि सं वेद कर्मकांड प्रधान अछि। वर्षक गणना ते कठिन अछि, मुदा ऋष्यश्रृंग सं लगभग पांच पीढ़ी पहिने यजुर्वेदक विभाजन भऽ गेल छल, जे शुक्ल यजुर्वेद आ कृष्ण यजुर्वेदक नाम से जानल जायत अछि।
अहि संबंध मे विष्णु पुराणक तृतीय अंशक अध्याय पांच मे एकटा कथा अछि। महर्षि वैशम्पायन यजुर्वेद जेहन वृक्षक सत्ताइस शाखाक रचना कयने अछि। ओकरा अप्पन

[49] संस्कृत साहित्य का इतिहास, डा. वचनदेव कुमार, नई दिल्ली, पृष्ठ 10

शिष्य के पढ़ौलनि। हुनकर परम धार्मिक आ हुनकर सेवा मे तत्पर बहुत रास शिष्य याज्ञवल्क्य छल। एकटा काल मे सभटा ऋषि सभ ई नियम बनौलखिन जे किओ ऋषि महामेरु पर स्थित हमर अप्पन समाज मे शामिल नहि होयत ओकर सात राति के भीतर ब्रह्महत्याक पाप लागत। अहि तरह जाहि काल के ऋषि सभ नियत केने छल,ओकर वैशम्पायन अतिक्रमण कऽ देलक। एक रास ओ प्रमादवश अप्पन भानजाक हत्या कऽ देलक। एकर बाद ओ अप्पन शिष्य सं बाजल, अहाँ सभ कोनो तरहक विचार नै कऽ हमरा लेल ब्रह्महत्याक पाप के दूर करबाक लेल व्रत करु।
अहि पर याज्ञवल्क्य बाजल, 'भगवन ! ई सभ ब्राह्मण बड़ निस्तेज अछि। हुनक कष्ट दैके कोन जरुरत अछि ? हम असगरे अहि व्रत अनुष्ठान करब। अहि सं वैशम्पायन तमसा गेल। ओ बाजलखिन, अहाँ ई सभ ब्राह्मणक अपमान केने छी। अहाँ जे किछु हमरा सं पढ़ने छी,ओ छोड़ि दिओ। अहाँ अहि द्विज श्रेष्ठ के निस्तेज कहैत छी। हमरा अहाँ जेहन आज्ञा भंगकारी शिष्यक कोनो प्रयोजन नहि अछि।
'दिओ, हम जे किछु अहाँ से पढ़ने छी, ओकरा घुरा बहन छी'।
ई कहि याज्ञवल्क्य रुधिर सं भरल मूर्तिमान यजुर्वेद वमन कऽ हुनका घुरा देलक आ स्वेच्छा सं चलि गेल। याज्ञवल्क्य के वमन करल यजुश्रुती के दोसर शिष्य तीतर बनिके ग्रहण कऽ लेलक। ताहि सं ई सभ तैत्तिरीय कहौलक।
याज्ञवल्क्य यजुर्वेदक प्राप्तिक इच्छा सं संयम चित्त सं सूर्यनारायणक स्तुति करलक। भगवान सूर्य अश्व रुप

মে প্রগংঁ ভং কং খভীঠ্ঠ রব মাঁগহি নেন কহনক। তখন যাক্তরল্ক্যে হ্নকা প্রণাম কং রাঁজন, খহাঁ হমবা ওহি যজ্শ্রে্রতীক উঁপদেশ দিযে জে হমব গ্বরু নহি জানৈত খছি। হ্নকব এহন কহনা পব সূর্য হ্নকা 'খযাতযাম' নামক যজ্শ্রে্রতীক উঁপদেশ দেনক, জকবা হ্নকব গ্বরু রৈশম্পাযন সেহো নহি জানৈ ত ছল।

মাধ্যন্দিন শাখা

যাক্তরল্ক্যে ওহি রাজ শ্রেত কে খপ্পন কল্ল খাদি পদ্রহ শিষ্য কে প্রদান কবনক। ওহি মে মধ্যন্দিন মহর্ষি দ্বাবা প্রাপ্ত যজ্রেদক রিশেষ শাখা কে মাধ্যান্দিন কহল জা নাগন। শ্বক্ল যজ্রেদক মাধ্যান্দিন শাখাক মংত্র কে মহর্ষি কাত্যাযন মহর্ষি কশ্যপ কে, মহর্ষি কশ্যপ মহর্ষি রিভাল্ডক কে খা মহর্ষি রিভাল্ডক ঋষ্যশ্রৃঁগ কে দেনক। ঋষ্যশ্রৃঁগ খহি মংত্রক প্রখব দৃঠ্ঠ ছল। খহি মংত্রক সং স্থে বাজা বোমপাদক এতয বৃঠ্ঠি যক্ত কেনে ছল। ঋষ্যশ্রৃঁগ খহি শাখাক মংত্রদ্রঠ্ঠাক সংগ খহি শাখা স্বরূপক ওত-প্রাত ব্রহ্মনিঠ্ঠ ছল, জাহি সং ও জতয কত্তী জাযত ছল, তে হ্নকব পদার্পণক সংগ ওহি ভূমি পব গংদ্র দেরতা রর্ষা কং দৈত ছল।[50]

রাজসেনী প্বত্র যাক্তরল্ক্যে দ্বাবা নঠ্ঠ হয কে কাবণ শ্বক্ল যজ্রেদক খহি সংহিতাক নাম রাজসনেয সংহিতা পড়্ন। খহি প্রকাব যজ্রেদক তৈত্তবীয খা রাজসনেয খহি দোনো শাখাক নির্মাণ ভেন। রাজসনেয সংহিতা মে বাষ্ট্রক উঁন্নতি খা ওকব স্বখ-শাঁতিক নেন রঁড়

---

[50] शिखवाल ब्राहमण परिशीलन, ब्यावर(राजस्थान) पृष्ठ 24, 25

বাস ভারনা সভ খভিব্যঞ্জ কেনে খছি। 'হে পিতৃদেৱো! নমস্কাব! খহাঁক হ্নপা সে রসংত ঋত্তু বাষ্ট্রে কে স্বখী কবয'। 'হে পিতব নমস্কাব! খহাঁক হ্নপা সে দেশ মে গ্রীষ্ম খনুকূন বহয'।[51]
ঋত্তু সভকে বাষ্ট্রেক খনুকূন রঁনারেঁ খা জন প্ররঁধন মে রিশেষজ্ঞতা প্রাপ্ত কবয রঁনা ঋষ্যশৃংগ খপ্পন সময মে মংত্রক সিদ্ধতা প্রাপ্ত কঽ চুকন ছন। রাঁল্মীকিক কান মে শুকন যজুর্রেদক রঁড় প্রভার ছন। ঋষ্যাশ্রম মে একব গহন খধ্যযন হোযত ছন। হ্মদা ওহি কান তৈত্তিবীযক শিক্ষানয সেহো কার্যবত ছন। খযোধ্যামে এহন একটা শিক্ষণ সংস্থানক উঁল্লেখ বাল্মীকি কেনে খছি। খযোধ্যা কাল্ড (32-15,16) মে বাম নক্ষ্মণক খাদেশ দৈত খছি, নক্ষ্মণ! যজুর্রেদীয তৈত্তবীয শাখাক খধ্যযন কবহি রনা ব্রাহ্মণ কে জে খাচার্য খা সংপূর্ণ রেদক রিদ্বান খছি, সংগ হী জাহি মে দান প্রাপ্তিক যোগ্যতা খছি খা জে মাতা কৌশন্যাক প্রতি ভক্তিভার বাখি প্রতিদিন হ্নকা নগ খারি কে হ্নকব খাশীর্রাদ প্রদান কবৈত খছি, হ্নকা সরাবী, দাস, দাসী, রেশমী রস্ত্র খা জতেক ধন সং ব্রাহ্মণ সংতুষ্ঠ হ্যখ, ওতেক ধন খজানা সে দিযারিও।

খাশ্রম ব্যরস্থা

বামাযণ কানক রিভিন্ন ঋষ্যাশ্রমক খধ্যযন সং ঙ্গ জ্ঞাত হোযত খছি জে খাশ্রম মে গুরুক রাদ খাচার্য খা কুনপতিক গণনা কেন জাযত ছন। কুনপতিক খধীন দূব-দূব ঠাম সং খাযন সৈকড়া ছাত্র রিদ্যাধ্যযন

---

[51] संस्कृत साहित्य का इतिहास, आचार्य देवी शंकर मिश्र, लखनऊ, पृष्ठ 26

করৈত ছল। শ্রোত্রিযক সংজ্ঞো ওহি খধ্যাপক রস্থা কহ দেন জায ছল জিনকব তামসিক বৃত্তিক পবংপবাগত রৈদিক খধ্যযন খা তপস্যা সং শেমন ভহ চ্কন খছি। তাপসগণ তপোনিবত বহৈত খা খপনা নগ খারহি রনা কে শিক্ষা দৈত ছল। ও রনরাসী ছল খ হ্নকব উঁপদেশে খবণ্যক মে নিপিরস্কু খছি। উঁপাধ্যায নোক শ্বক্ষ নহ কহ শাস্ত্র রিশেষ রঠ় ারৈত ছল। ননিত কনাক খধ্যাপক শিক্ষক ছল। তুঁরব্ধ খন্সবাক গান–শিক্ষক ছল। একব খনারা, খাশ্রম মে পবিব্রাজক সেহো বহৈত ছল। ও নিরৃত্তি মার্গী হোযত ছল। ও খরকাশিক কান ঘূমি–ঘূমি কহ নির্রেদ খা রৈবাগ্যক জীরনক সর্রোচ্চ্য ধ্যেযক তবহে প্রচাব করৈত ছল।[52] দোসব খাশ্রমক তবহে খহি ঋষ্যশ্রৃংগক খাশ্রম মে খধ্যাপক কে কোনো রান্হন খায নহি ছল। শিষ্য সং নিযত শ্বক্ষ নৈ কে প্রথাক প্রমাণ নৈ ভেটৈত খছি। এতয গ্বক প্ববোহিত সেহো হোযত ছল। খহি সং যক্ত যাজ্ঞাদিকক খরসব পব দান দক্ষিণা পর্যাপ্ত ভেটৈ জাযত ছল। একব খনারা, খতিবিক্ত খাশ্রম কে ঠ্রষি সং সেহো পর্যাপ্ত খায হোযত ছল। খাশ্রমক ছাত্র মে তপস্বী জনা ন্যাগ খা সহিষ্ণুতা খপেক্ষিত ছল। স্নাতক রনহি ধবি হ্নকব নৈষ্ঠিক ব্রহ্মচর্য ব্রতক পানন কবর খনিরার্য ছল। খহি খাশ্রম মে জ্ঞান–রিজ্ঞানক খজস্র ধাবা বহৈত ছল। রিদ্যার্থী পিতা–প্বত্রক পবংপবা সং রবাবব খারৈত বহৈত ছল। খহি খাশ্রম মে কতেক বাস পবিরাবক কতেক

---

[52] शान्ता कुमार, नानू राम व्यास, रामायण कालीन संस्कृति, दिल्ली, पृष्ठ 119

पीठ़ी शिक्षा प्राप्त कऽ चुकल छल। अहि आश्रम मे मुनि-शिक्षक अप्पन स्त्री (मुनि पत्नी) आ संतान (मुनि बालक) संग रहैत छल।
प्राचीन भारतक अंग खंडक (पूर्वी भाग) दृष्टि आश्रम मिथिलाक सीरध्वज जनकाश्रम आ अंगक उत्तरवरिया भाग स्थित कज्जल वनक ऋष्यशृंग आश्रम तत्वक विवेचन, विश्लेषण, चिंतन, अनुसंधान आ निर्णयक लेल प्रसिद्ध छल। तहियौका भारतक सभ आश्रम मे संग्रामिकताक शिक्षा देल जाइत छल। स्वयं राम वशिष्ठाश्रम सं दोसर विषयक संग संग्रामिकता मे स्नातक आ विश्वमित्रक सिद्धाश्रम से स्नातकोत्तरक डिग्री पाबल छल। आश्रम मे संग्रामिकताक शिक्षा शत्रु (असुर) के संभाव शक्ति के चुनौती दैक लेल छात्र के देल जाइत छल। जतय-जतय असुरक सैन्य छावनी छल ओतय स्थित आश्रम मे संग्रामिकताक उंचा शिक्षा दैक व्यवस्था छल।
ऋष्यशृंग आश्रम आसुरी गतिविधि सं दूर एकांत प्रदेश मे छल। ताहि सं अहि आश्रम मे संग्रामिकताक शिक्षाक कोनो महत्व नहि छल।

यज्ञ

ऋष्यशृंग अपने वृष्टि यज्ञक अद्वितीय आचार्य छल। अप्पन ससुर अंग नरेश रोमपादक राज्य मे कहियो अकाल नहि पड़य, एकरा लेल ओ शुक्ल यजुर्वेद संहिताक राजसेनीय मध्यन्दिन शाखा सं कतेक बास ऋषि-मुनिकऽ साक्षी राखि सफल वृष्टि यज्ञ केने छल।
वैदिक युग मे यज्ञक सबसे बेसी महत्ता छल। यज्ञ अग्नि संपन्न होयत छल। उत्तर वैदिक काल मे सेहो

यज्ञक महत्व कम नहि छल।
देवता आ मनुखक बीच संबंध स्थापना मे यज्ञक महत्वपूर्ण स्थान छल। उत्तर वैदिक काल धरि कतेक बास यज्ञ प्रचलित भऽ गेल छल जहि मे अग्निहोत्र, दर्श, पूर्णमास, चतुर्मास्य, आग्रयण, निरूढ़, सौत्रामणी, पिण्डपितृ यज्ञ, सोम यज्ञ, षोडशी, अतिरात्र, पुरुषमेध आ पंचमहायज्ञक अलावा गवामयन, राजपेय, वाजसूय आ अश्वमेध जेहन यज्ञ तहियौका भारतीय समाज मे मान्य छल। यज्ञ आर्यक मिलन स्थल सेहो छल। ऋष्यश्रृंगाश्रम मे यज्ञक संपादनक विशेष पाठ-क्रम छल। कज्जल वनक पुण्याश्रम वेद ध्वनि सं गुंजायमान छल।[53]

सभ्यताक समन्वय
उत्तर वैदिक काल मे भगवान शिवक महत्ता बढ़ बढ़ल छल। ओ युग आर्य आ आर्येतर जातिक सम्मिलन, सम्मिश्रण आ समन्वयक युग छल। भगवान शिव आर्येतर जातिक आराध्य देव छल। हुनका दरकिनार कऽ समन्वित आर्य सभ्यता आ संस्कृतिक गठन असंभव छल। एहन स्थिति मे युगद्रष्टा ऋषि केर भगवान शिव दिस आकृष्ठ होयब स्वाभाविक छल। वैदिक रूद्र जे उपहन्त् (ध्वंसक) छल, ओ उत्तर वैदिक काल मे कल्याणकारी शिव बनि गेल। वेद मे रूद्र सं कतेक बास रूद्र के उद्भूत मानल गेल अछि, जे भगवान

5353 ब्रह्मचारी कृष्णदत्त विजडम ऑफ़ द एंसियेंट रीसिज (पृष्ठ 64) मे कजली या कज्जल वनक उल्लेख केने अछि.

शिवक व्यापकता कऽ रेखांकित करैत अछि। ताहि सं अहि रुद्र के गणपति, क्षत्तकार, कर्मकार, रथकार, राजीगर आ निषाद जेहन दलित, उपेक्षित आर्येतर जातक स्वामीक तरहे स्वीकार करल गेल अछि। अहि तरहे भगवान शिव उपर्युक्त शोषित, दलित, उपेक्षित आ अनार्य जातक उपास्य आ आराध्य देव छल।[54] तकोलीन तत्वदर्शी ऋषि अहि आर्येतर जात के आर्य सभ्यता संस्कृतिक महासिन्धु मे विलीन कऽ दैक लेल संकल्पित छल। एकरा लेल ओ शिवक सामान्य देवक तरहे नहि रुद्रा महादेवक रूप मे पूजा करलक। अनार्यक परमपूज्य आराध्य देवता बहेत भगवान शिवक प्रतिष्ठा, महानता आ व्यापकताक कारण ई छल जे ओ अप्पन ऐश्वर्य सं देवता के, शक्ति सं असुर के आ योग सं प्राणि सभके पराभूत केने छल।[55] ई निर्विवाद अछि जे भारतीय सभ्यता आ संस्कृतिक गठन मे भगवान शिवक विशिष्ट भूमिका अछि। जौं शिव के अहि सं अलग कऽ देल जाय ते अहि सभ्यता, संस्कृति के स्थित हेवाक लेल कोनो आधार नहि भेटि सकत। ऋष्यशृंग आश्रमक समस्त क्षेत्र मे ब्राह्मक निवास छल। अथर्ववेदक (11-2-7) अनुसार देवता सभ महादेव के विभिन्न दिशाक ब्राह्मक स्वामी नियुक्त केने छल। संभवत: अहि प्रतीकक स्वरूप भगवान विष्णु एतय ब्रह्मशिला पर शिवलिंगक स्थापना केने छल।

---

[54] अथर्ववेद 6-39-2

[55] वायु पुराण 70-61-62

रवाहप्वाणक उँत्तवाद्‿धक एकटा प्वा कथा मे थ्हि तथ्य कऽ रेखांकित कवल गेल थ्छि।
रिष्णु द्वावा स्थापित शिरलिंग के ऋष्यश्रृंग फेव सं प्वनर्जागृत कवलक। एकव उँल्लेख शिर प्वाणक चत्तुर्थ रूद्र संहिताक सातम श्लोक मे भेल थ्छि। एकव थ्नुसाव, कौशिकी कात स्थित शिर धाम मे दधीचिक वणभूमि मे श्रृंगेश्वव, रैघ्यनाथेश्वव था जपेश्वव नामक शिरलिंग प्रसिद्ध थ्छि।
'श्रृंगेश्ववश्च नाम्नारै रैघ्यनाथ स्तथैर च।
जप्याश्ववस्तथा ख्यातौ यो दधीचिवण स्थले।'
चौरीस हजाव श्लोक राले राघ प्वाणक एकटा थ्ंशि शिरप्वाण थ्छि। ऋष्यश्रृंग द्वावा प्वनर्जागृत केल जाय रला भगरान शिरक ओ ऽगठ्ठलिंग उँत्तव रैदिक काल सं थ्याय धवि
मंत्रयाओ, मंत्रहीन, क्रियायाओ, क्रियाहीन, ज्ञानी, थ्ज्ञानी सभक लेल दर्शनीय रा पूजनीय थ्छि।
दूव ठाम धवि फैलल रिशाल ब्रह्मशिला सं ओ ऽगठ्ठलिंग ज्ड़ल थ्छि। एख्लका शिरलिंग सं तीन ग्ला रेसी मोटं ओ दस फीटं नीचा ब्रह्मशिला धवि थ्छि। लिंगक थ्ांतविक स्वरूप भव्य था थ्द्भुत थ्छि। शिर पार्रतीक थ्संख्य प्रतिमा ओहि पव उँकीर्ण थ्छि। ऋष्यश्रृंग थ्हि शिरलिंग के प्वनर्जागृत कऽ थ्ार्य था थ्ार्येतव संस्कृति कऽ एकाकाव कऽ देले छल। ऋष्यश्रृंग द्वावा एकवा प्वनर्जागृत कवहि के कावण ओ ऽगठ्ठलिंग श्रृंगेश्ववक (या सिंहेश्वव) नाम सं रिख्यात भेल।

दक्षिणाश्रमे तपस्या

উঁত্তব বৈদিক কান ধবি খার্য সংপূর্ণ উঁত্তব ভাবত মে পসৈব চ্কন ছন। স্থ্ব কতেক বাস সমৃদ্ধ জনপদক সেহো স্থাপনা কেনক। উঁত্তব ভাবত মে কতেক বাস ঋষ্যশ্রৃংগ খাশ্রম স্থাপিত ছন। কনি-কনি খস্বব দক্ষিণাপথ দিস সিমটৈত গেন। এতয ম্ব্যত: হ্নকবে শাসন ছন। তকব বাদো খার্য সভ্যতা খা সংস্কৃতি কে দক্ষিণাথ মে পসাবৈনক উঁদ্দেশ্য সং কতেক বাস ঋষ্যাশ্রম মিশনবীক তবহে কাজ কঽ বহন ছন। খহি ঋষ্যাশ্রম কে সময-সময পব নিবীক্ষণ কবৈক দাযিত্ব ভগবান শিব পব ছন। ও খহি ঠাম খবাধ খাবৈত-জাযত ছন। ক্যাকি ও খস্বব সভহক সেহো খবাধ্য দেব ছন। বাম সবসে পহিন্বক খার্য দেবতা ছন জে দক্ষিণাত্ব মে পগব বাখনক। ও এতয কার্যবত খার্য ঋষ্যাশ্রম কে খস্বব সং খভয কযনক। নিশিচব হীন কবৌং মহী ভুজ উঁঠায প্রণ কীন্হ।

উঁত্তব ভাবতক ঋষি সেহো দক্ষিণাথ জা কঽ তপ কবৈত ছন। তপক নেন দক্ষিণাহক ঠাম বড় উঁপযুক্ত চন। ঋষ্যশ্রৃংগ সেহো দক্ষিণাহক জে ঠাম মে খখন্ড তপস্যা কেনে ছন ও তপ:পূত স্থন খায শ্রৃংগেবী ক্ষেত্রক নাম সে চর্চিত খছি। শ্রৃংগেবী গ্রাম, শ্রৃংগেবী পর্বত খা শ্রৃংগেবী তানাব খাযযো ওহি মহান তপস্বীক তপস্যাক সাক্ষী খছি। হজাব ববখক বাদ খাদ্য শংকবাচার্য খপ্পন পহিন্বক মঠ শ্রৃংগেবী মে স্থাপিত কেনে ছন খা ওতয সং দিগ্বিজযক নেন খপ্পন খভিযান শুব্ধ কেনে ছন। শংকবাচার্য ওহি ঠাম পব দেখনক জে প্রবৃত্তি বিবোধ ধর্ম প্রেম, সেবা খা দযাক খাগূ প্রাণী কোন তবহ খপ্পন স্বাভাবিক ধর্ম কে বিস্ববি কে কন্যাণ কাজ মে নিবত ভঽ জাযত ছন। থাকন-মাঁদন যোগী শংকব একটা

রষ্টবৃক্ষক নীচা রৈসন ছল। রড়ি গর্মী চল। আপসী দ্বেষ কে রিস্ববি কে একটা নেরনা আ সাঁপ খেন বহল ছল। ওতয সাঁপ অপ্পন আহব একটা রেঁগ কপা স্ফঁহ সঁ পকড়ি পগন মে ছোড়ি দৈত ছল। ও রিস্মিত ভ২ জাযত অছি। ওা ঋষ্যশ্রৃংগক তপস্যা স্থলী ছল, জকব মহত্তা আয ধবি দৃষ্ঠিগোচব হোযত অছি। আ মহান ঋষ্যশ্রৃংগক প্রতি শ্রদ্ধারনত ভ২ ক২ অপ্পন শিষ্য সঁ কহৈ ছথিন, জতয ব্রহ্ম মে অপ্পন অঁতকবণ কে নগা দৈ রনা ঋষ্যশ্রৃংগ আয ধবি তপস্যা ক২ বহল অছি। আ জতয স্পর্শ মাত্র সঁ কল্যাণ দহি রনা তুংগভদ্রা স্বশোভিত হোযত অছি, জতয অভ্যাগত প্বুষক পূজা সঁ কল্পবৃক্ষ কে সেহো নজারৈ রনা, সমস্ত রেদ ক২ পঠয রনা, সৈকড় া ঁ টা যজ্ঞ সঁ প্রসন্ন হৈয রনা শান্তচিত্ত সজ্জন নোক সভ নিরাস কবৈত অছি।[56] শংকবাচার্য অহি তপস্বনীক স্তুতি কবনক আ ওতয রিদ্যাগ্রহণ মে সমর্থ রিদ্বান শিষ্য কে অপ্পন স্বখ্য ভাষ্যক অধ্যযন সেহো কবৈনক। এতয সঁ রৌদ্ধ কে সেহো শাস্ত্র সে পবাজিত ক২ সনাতন ধর্মক প্বনস্থাপনাক নেল দিগ্বিজযক নেল চনল ছল শংকবাচার্য। অভিযানক

---

[56] यत्राधुनाअप्युत ममुष्य श्रृंगस्तपश्चर त्यात्मात्म भृदन्त रंग

संस्पर्श मात्रेण वितीर्ण भद्रा विद्योतते यत्र च तुंग भद्रा

अभ्यागतार्चल्पित कल्पशाखा कूलकषाधीतं समस्त शाखा

इज्याशतैर्यत्र समलसंतः शान्तान्तरायानिवसन्ति सन्त.

शंकर दिग्विजय 12/64-65

পূর্ব আচার্য শংকব শ্রৃংগেবী মে অপ্পন পহিল্বক মঠ নির্মাণ ক২ রেদাঁত রিদ্যাপীঠক স্থাপনা কএনক। এক্ত সং সনাতন ধর্মক প্রচাবার্থ মীমাংসক ব্রহ্মচাবীক সম্প্রদায সন্যাস সম্প্রদায মে দী গ্রহ কবৈত ছন।[57] ঋষ্যশ্রৃংগ সেহো অপ্পন কানক অদ্বিতীয মীমাংসক ছন। ও ঋষি স্কন আশ্রম মে কতেক ঋষিক আমেজ আ মানস পুত্র কে মীমাংসাক অধ্যযন কবাবৈত বহন।

শ্রৃংগরেবপুব রৃতান্ত

ঋষ্যশ্রৃংগ অপ্পন প্রতাপ সং উত্তব পশ্চিম গংগাক রাম কাত পব সেহো তপস্যা কবনে ছন। ও ঠাম নিষাদ শাসকক অধীন ছন। আজুক কান মে ও ঠাম গনাহারাদ–উন্নার বাজমার্গ পব স্থিত অছি। এতয গংগা কাত পব একটা রড় পৈগ টীন অছি জকব নগভগ আধা হিস্সা গংগা মে কটি চুকন অছি। যহি ঠাম অছি ঋষ্যশ্রৃংগক তপোভূমি শ্রৃংগরেবপুব। এতয মংদিব মে ঋষ্যশ্রৃংগ আ মাং শান্তাক ভব্য মূর্তি স্থাপিত অছি। বামাযণ মে শ্রৃংগরেবপুবক রড় মহত্ত্ব অছি। অপ্পন রনরাসক কান শ্রীবাম অপ্পন অনুজ আ স্ত্রীক সংগ এতয নার সং গংগা পাব কেনে ছন। পুবরাসী সভক সংগ ভবত জখন বাম

---

[57] पूना बैंगलोर रेलवे लाइन पर तुंगभद्रा धारक बाम दिस श्रृंगेरी गाम अछि. छोट पहाडी पर भव्य शिव मन्दिर अछि जाहिमे विभांडक शिवलिंग अछि. एतयसं नौ किलोमीटर पच्छिम श्रृंग गिरि सेहो अछि, जतय तुंगा, भद्रा, नेत्रावती आ बाराही नामक चारि धारक उद्‌गम अछि.

मे मिनैक नेन चित्रकूटे गेन छन, तखन ओ श्रृंगरेबप्पुर खायन छन। कानिदासक बघ्रुंशी खा भरभूतिक उँत्तव बामचबित मे खहि प्ण्य स्थनक गौबरपूर्ण उँल्लेख खछि। तुनसीदास एकब सिंगबौबक प्राचीन नाम सं उँल्लेख केने खछि–

'केरटे कीन्ह रहूत सेरकाओ
सो जामिनी सिंगबौब गंग़ाओ।'

ओ ठाम ऋृष्यश्रृंगक तपस्या भूमि खछि। ऋृष्यश्रृंग मंदिब सं खाध किमी दूब गंगा मे रिभाण्डक कुण्डक नाम सं घाटे सेहोरनन खछि।

श्रृंगरेबप्पुर निरासी बाजा बामदत्त सिंह (18रीं सदी) खाध्यामे–बामायणक टीक मे एतय ऋृष्यश्रृंग खाश्रम हेराक संग खहि महर्षिक जीरनक खन्यान्य रृतान्त के खहि ठाम सं जोड़राक यने केने खछि। हमब रिचाब सं खप्पन जन्मभूमिक प्रति मोह हेराक काबण बाजा एहन केने होयत। श्रृंगरेबप्पुर के ऋृष्यश्रृंगक जन्मभूमि मानराक एतिहासिक भून खछि क्याकि महाभावत मे स्पष्ठ निखन खछि–

'एषा देरनदी प्ण्या कौशिकी भवतर्षभ
रिश्वामित्राश्रमौ बम्य एशी चात्र प्रकाशिते।
खाश्रमश्चर प्ण्याख्य: काश्यपस्य महामेन:।
ऋृष्यश्रृंग स्वतौ तस्य तपस्वी संयतेन्द्रिय:।'

कौशिकीक कात पब जतय रिश्वामित्रक खाश्रम छन, ओतय प्ण्याश्रम मे महर्षि काश्यपक जितेन्द्रिय रंशीज ऋृष्यश्रृंगक खाश्रम छन। एक ऋृषिक खप्पन मुख्य खाश्रमक खनारा कतेक ठाम हूनकब उँपखाश्रम होयत छन।

प्ण्याश्रम मे द्वादशी रर्षीय यज्ञ

ঋষ্যশ্রৃংগক ক্ষখ্য খাশ্রম কৌশিকীক কাত পব প্ণ্যাশ্রম মে ছল। ও জতয–জতয তপ কবনক ওতয উঁপাশ্রম রনৌনক। ও খপ্পন জীরন মে কঠিন তপ খা যোগ সাধনাক সংগ যক্ত কে মোক্ষ প্রাপ্তিক সাধনা রনৈনক। ও সমস্ত ভাবতক পরিত্র স্থনক সেহো ভ্রমণ কেনক। ও কতেক বাস কঠিনতম যক্ত কেনক, জাহি মে দ্বাদশ রর্ষীয যক্ত সেহো ছল। খহি যক্তক রড়ৃ পৈগ মার্মিক রর্ণন ভরভূতি খপ্পন উঁত্তব বামচবিতক প্রথমাংক মে কেনে খছি।

খযোধ্যা মে সভ দিন কোনো নৈ কোনে উঁসের হৈত ছল। খহি রীচ একটা রিদেশী খযোধ্যা খারৈত ছল খা বাজধানী মে উঁসের নৈ হৈত দেখি কে একব কাবণ জানৈন চাহৈত খছি। নট একব উঁত্তব দৈত খছি জে উঁসের নৈ হৈক কাবণ খছি জে বামক মাতা মহর্ষি রশিষ্ঠক স্ত্রী খরুন্ধতীক সংগ খপ্পন দামাদ ঋষ্যশ্রৃংগক খাশ্রম মে যক্ত দেখহি নেন গেন ছথিন।

'রশিষ্ঠাধিষ্ঠিতা দেব্যা গতা বামস্য মাতব:।
খরুন্ধতী প্ববস্কৃষ্য যক্তে জামাত্তবাশ্রমম্।'

ঞা স্বনি কে ও রিদেশীক প্রশ্নাকুনতা খাবো রঢ়ি জাযত খছি। ও পূছি দৈত খছি জে ঞা জমাতা কে খছি ? নট উঁত্তব দৈত খছি জে বাজা দশবথক প্ত্রী শান্তাক পতি খছি ঋষ্যশ্রৃংগ, হ্নকে কতে হৈরনা যক্ত মে ভাগ নৈক নেন বামক মাতা সর গেন ছথিন।

'রিভাল্ডক স্বতাস্তাম ঋষ্যশ্রৃংগ উঁপযেমে
তেন চ সাম্প্রতং দ্বাদশ রার্ষিক সত্র মাখ্যং।
তদপ্ববোধাত কঠোব গর্ভপিতি রধূং জানকী রিহ্মপ্য
গ্বকুজনস্তত্র: গত:।'

ঞা স্পষ্ঠ খছি জে বামক মাতা ঋষ্যশ্রৃংগ কে খপ্পন

जमाता मानैत अछि। जखन कारण अछि जे गर्भवत सीता के छोड़ि के अप्पन पुत्री शान्ता आ जमाता ऋृष्यश्रृंगक प्रति अकूत स्नेहक कारण माता ऋृष्यश्रृंगक आश्रम मे पधारैत अछि।
तखनि अरुन्धति सेहो यज्ञ मे उपस्थित छल। ओ अखनि महान यज्ञक समाचार नइ कइ पहिले अयोध्या घुरैत अछि। राम शान्ता के अप्पन पैग बहीन आ ऋृष्यश्रृंग के अप्पन पैग बहनोइ जेहन सम्मान दैत यज्ञ कइ नइ कइ पूछैत अछि

'निर्विघ्न: सोमपीथी आवुतो मे
भगवान ऋृष्यश्रृंग आर्या च शान्ता। ।'

राम ऋृष्यश्रृंग के आवुत (बहनोइ) आ भगवान (पैग) आ शान्ता के पैग बहीन (आर्या) जेहन सम्मान दैत अछि। सीता सेहो प्रश्न पूछैत अछि, 'अपि स्मरति नं स जमाता अस्स।' एतबे टा नै सीता के इहो जिज्ञासा अछि जे ऋृष्यश्रृंग के हुनकर याद आबैत अछि की नै? 'अहमेव स्वमवेति?' अरुन्धति एकर उत्तर स्वविवत दैत अछि. 'अथ किम्? '(आओर की?)
तखनि अरुन्धति सीताक नेन हुनकर ननद शान्ता के इ प्यार भरल संदेश सेहो राम के दैत अछि जे सीताक गर्भावस्थाक काल जखन कोनो वस्तुक इच्छा हुए, ओ हुनका उपलब्ध कराओल जाय।

गर्भ दोधेअस्या भवति सोऽवस्यम चिरात सम्पादयितव्य।

एकर संगे अरुन्धति सं संदेश भेजकइ ऋृष्यश्रृंग सनहज के यज्ञ मे नहि बजाबैक कारण वृन्दाबैक संग संबोधोचित परिहास सेहो कइ नैत अछि

वत्से! कठोर गर्भेति नानितासि।

রসোঽপি বামভদ্রস দ্বিনোদার্থমের স্থাপিত: ।
তপ্ত্রে পূর্ণোসিংগামাযষ্যতি দক্ষ্যাম্ ।

ঋর্থাত রস্নে ! (রচী) গর্ভরতী হেরোক কাবণ ঋহাঁ এতয নহি ঋারি সকনহ্ঁ ঋা রসে বাম তে ঋহাঁক মনোবংজনক নেন ঋযোধ্যামে ঋছিযৈ। হম তে ঋহাঁ কে প্বত্র সং ভবন গোদরানী দেখর। ঋষ্যশ্রৃঁগ দ্বাবা বাম কে রসে ঋা সীতা কে রস্নে কহিকে প্ববাবর সং স্পর্ষ্ঠ ঋছি জে দূনূক প্রতি ঋষ্যশ্রৃঁগক ছোট সাঠ় ঋা সনহজক প্রেম ছন। [58]

ঞা দ্বাদশ রর্ষীয মহাযক্ত কৌশিকী তট স্থিত ঋষ্যশ্রৃঁগক মূন ঋাশ্রম মে ভেন ছন। কিছ রিদ্বান একবা বেরা নদী (নর্মদা) ঋা সহ্মদ্রক সংগম স্থন পব হয কে গপ কবৈত ঋছি। [59] জে সংদিগ্ধ ঋছি। ওহি সাধন রিহীন যগ মে ঋপ্পন মূন ঋাশ্রম সং হজাব মীন দূব এতেক বৃহদ দীর্ঘকানীন কঠিন যক্তক সংপাদন কবর ঙঁপহযঞ্জ নহি জানি পড়ৈত ঋছি। ওহি ঠাম পব ঋহি যক্তক কোনো চিহ্ন সেহো নহি ঋছি। কোনো ঠোস রহিসাক্ষ্যি সেহো নহি ঋছি জে সিদ্ধ ক্ক সকয জে যক্ত ঋহ্মক ঠাম পব ভেন ছন। হ্মদা ঋষ্যশ্রৃঁগক কৌশিকী তট স্থিত মূন ঋাশ্রম ঋহি মহান যক্তক সাক্ষী ঋছি। ঋাশ্রমক নগ কোশীক কাত মে সতোখব গাম রসন ঋছি। এতয হজাবোঁ ররখ প্ববান সাত রিশান যক্ত ক্ষন্ড তানারক ৰুপ মেঁ এখনো ঋছি। দূ টা ক্ষঁড তে কোশী কে পেট মে চনি গেন হ্মদা পাঁচ টা এখনো

---

58 साभार कादम्बिनी, जून 1991, लेखक श्रीकृष्ण कुमार शर्मा

59 ऋष्यश्रृंग स्मृति ग्रंथ, कोटा, राजस्थान, पृष्ठ 13

अछि। किछु दशक पहिने अहि कुंडक जीर्णोद्धार करबा लेल खोदल गेल त ओहि मे बाथक रङ्ग मोटे-मोटे पड़त निकलल छल। पड़त एतेक मोट छल जे ओ कोनो एक दिन या एक मासक यज्ञक बाथ नहि भऽ सकैत अछि। ई निश्चित रूप सं बरख भरि चलल यज्ञक बाथ होयत। सात कुंड एक संग बहराक कारण एकरा सप्त पुष्कर कहल जायत छल। कुंड पुष्करेक रूप छल। बहि सप्त पुष्कर आर सतोखर बनि गेल अछि।
ऋष्यश्रृंग जेहन महान वैज्ञानिक द्वारा संपादित अहि तरहक यज्ञ कतेक अर्थ मे महत्वपूर्ण अछि। ई आैषधिक अनुसंधान, शोध आ परीक्षण सेहो अप्पन यज्ञशाला मे करैत छल। आयुर्वेदिक गुण सं युक्त समिधाक चयन आ प्रयोग, वनस्पतिक गुण-दोष विवेचन आ तकरा व्यवहारक गवेषणामेक अध्ययनक लेल अहि ठामक अतिविज्ञ आ ैरो ठाम ओ एहि तरहक महान यज्ञ करने होयत त ऋष्यश्रृंग जेहन महान याज्ञिकक लेल असंभव नै। कदा सभी कोण सं परीक्षणक पश्चात ई निर्विवाद अछि जे ओ ऋष्यश्रृंग आश्रम (वर्तमान सिंहेश्वर) मे द्वादश वर्षीय यज्ञ केने छल, जाहि मे आर्यावर्तक सभ ऋषि-मुनि भाग लेने छल। संगेसंग अयोध्या सं रामक माता, वशिष्ठक स्त्री अरुन्धतीक संग यज्ञ मे भाग लैक लेल आयल छल। रावह बरख तक अनवरत ई क्षेत्र वेदमंत्रक समूह गान सं गूंजैत रहल छल।

महानदीक प्रगटे हेराक

प्राकृतिक जल कात के स्वव्यवस्थित कऽ ओहि सं सिचाईक

র্যরস্থা কবহি মে ঋষ্যশ্রৃংগ সিদ্ধহস্ত ছল। এখ্নকা ছত্তীসগঢ়ক সিহোরা মে মহানদীক উদ্গম খছি। ঋষ্যশ্রৃংগ সং পহিনে খহি নদীক খস্তিত্ব নহি ছল। রিশান পথের সং ঝাঁপন উদ্গম কে ভগীবথক প্রযাস সং ঙা ঋষি নদী মে খরতবিত কেনে ছল। পবীক্ষণ সং হ্নকা জ্ঞাত ভেন জে সিহোরাক শিনা মে খগাধ জন কাাত খছি। জৌ জন কাাতক নিকাসী খা রহার স্বর্যরস্থিত কং দেন জায, তে ঙা একটা রড় পৈগ নদীক রূপ নং সকৈত খছি।

ঋষ্যশ্রৃংগ এহনে কবনক। ও নোককন্যাণ, নোক বংজন খা নোক মংগনক নেন জনসহযোগ সং খহি দুষ্কব কাজক সংপাদন কবনক। খহি প্রকাব মহানদী প্রকট ভেন। কিংরদংতি তে ঙা খছি জে হ্নকব কমংডন মে প্বত্রেগ্গি যজ্ঞক রচন মংত্রসিক্ত জন ছল। ওহি সে ঋষ্যশ্রৃংগ মহানদীকে প্রগট কেনক।[60] কথা জে ভী হিএ, সিহোরা

---

[60] ब्रह्मपुराणक एकटा श्लोक खंडमे अहि जनश्रुतिक पुष्टि होयत अछि, श्रृंग तीर्थ महातीर्थ तीर्थ श्रेष्ठा महानदी.

योगिनी तंत्र (2.5 पृष्ठ 139-140) मे महानदीक वर्णन भेटैत अछि. महानदी बरारक दखिन पूब कोनक पहाडी सं निकलैत अछि, जतय सिहोबा अछि. ई बस्तर भ' क' निकलैत अछि आ बिलासपुर जिलाक दखिन सीमा पर पहुँचैत अछि. ई पांच सहायक धारसं जल ग्रहण करैत अछि. ई दखिनपूबमे बहैत अछि आ कटक शहर सं गुजरैत अछि. ई उडीसा राज्यक सबसं पैग धार अछि. ई बंगोप सागरमे गिरय सं पहिने पूब कात पर एकटा पैग डेल्टा बनाबैत अछि.

এখ্নকা বাযপ্বব জিনা মে খচি। ও দল্ডকাবণ্য ক্ষেত্রক প্রমুখ স্থান খছি। সিহোরা পর্রত শিখব পব ঋষ্যশৃংগক মংদিব খছি খা মাতা শান্তাক নাম পব একটা গুফা সেহো খছি। প্রাকৃতিক রাতারবণ সং সংপন্ন ও একটা দর্শনীয স্থল খছি। মহানদীক উদ্গমক বমণীযতা তে খকথনীয খছি। মধ্য প্রদেশ মে চাংদা (চন্দনপ্বব) মে সাংদক যা ভাল্ডক খাশ্রম খছি জে রিভাল্ডকক রিগড়ল ৰূপ খছি। সোযতকলাং (শাজাপ্বব) মে ঋষ্যশৃংগক মংদিব সেহো খছি। রেহটৈ (জিনা গ্বালিযব) ঋষ্যশৃংগ গুফা মে হুনকব মূর্তি স্থাপিত খছি। উজ্জৈন মে সেহো ঋষ্যশৃংগক খাশ্রম খছি, জতয রর্ষকি নেন হুনকব মূর্তি রনাকে খনুষ্ঠান কেন জাযত খছি।

রংশ রিস্তাব

ঋষ্যশৃংগক রংশ রিস্তাব সেহো ভেন খছি। হুনকব প্বত্র সাবংগ ঋষি ছন। ও রড় তপোনিষ্ঠ ছন। ও রেদক গহন খধ্যযন কেনে ছন। হুনকব চাবি টা প্বত্র ভেন। চাবো প্বত্র উগ্র, রাম, ভীম খা রামদের খাজন্ম ব্রহ্মচর্য ব্রত ধাবণ কহ যোগ সাধনাবত ভহ কহ ব্রহ্ম মে লীন ভহ গেন। শেষ চাবি প্বত্র রসে, ধৌম্যদের, রেদদৃগ খা রেদরাহু ব্রহ্মচর্য পূর্বক গৃহস্থ খাশ্রম মে প্ররেশ কযনক। হুনকব রংশজ শিখরান (শৃংগীরান) ব্রাহ্ম খছি, জে সংপূর্ণ দেশ মে পসবল খছি। ও সমৃদ্ধ, রিদ্যানুবাগী খা উৎকৃষ্ঠ সমাজসেরী খছি।

রেদরেত্তা সাবংগক প্বত্র রসেক রংশ মে মীমাংস শাস্ত্রক বচযিতা জৈমিনী ভেন।

ওনা ঋষ্যশৃংগ রৈদিক কর্মকান্ড খা যাজ্ঞকর্ম মে রিশেষ দক্ষ ছন। হুদা খহি ঋষিবাজক পশ্চাত ব্রাহ্মণ গ্রংথ খা উপনিষদক বচনাকান মে ঋষি সভ দ্বাবা জীর ব্রহ্ম

সংবংধী রিশেষ চিংতন মনন খন্বেষণ কবৈত বহয সং বৈদিক যজ্ঞাদি পবংপবা মে রিগ্রতি খা রিভিন্নতা খারি গেন। তখন মহর্ষি জৈমিনী যজ্ঞ মে পূর্বরত একৰূপতা খানয কে উদ্দেশ্যে সং রেদক প্রমাণক ম্মৃতারিক, যজ্ঞক নিৰূপণ খা প্রতিপাদন কবৈত যজ্ঞাদি কর্মক সার্থক রিরেচন কবনক। খপ্পন কামনাক পূর্তিক নেন রিধিরত যজ্ঞ কবর জৈমিনীক খন্বসাব ধর্ম খছি। তাহি সং ও মীমাংসাক দর্শন খাবংভ খথাতো ধর্ম জিজ্ঞাসা সূত্র সং কেনে খছি। ওনা তৈ বৈদিক কর্মকাল্ডক রিধান মে তহিযৌকা রিবোধক নিরাবণ খা বৈদিক উক্তিক খর্থক সম্মৃচিত নিৰূপণ দিস শ্রুতিকান মে ঋষি সভহক ধ্যান গেন ছন জকব প্রমাণ বৈদিক সংহিতা মে প্রযুক্ত মীমাংস খাদি সংজ্ঞা পদ সং ভেটৈত খছি। ও দর্শন কর্ম পব রিশেষ রন দৈত খছি খা রেদক খপৌৰুষেয খা নিহ মানৈত খছি। একব সাহিহ সংপত্তি সেহো রিশান খছি।

पाचम पबिच्छेद

ঋষ্যশ্রৃংগক সমকালীন দোসব চর্চিত ঋষ্যাশ্রম

বামাযণকানক শিখব প্বরুখ ছন ঋষ্যশ্রৃংগ। হ্নকব খাশ্রম রিদ্যাক স্থাযী কেঁদ্র ছন। একব খনাবা পূবে দেশ সেহো খাশ্রম সং ভবন-প্ববন ছন। ওহি মে জ্ঞান-রিজ্ঞানক খজস্ত্র মংদাকিনী প্ররাহিত ছন। বামাযণ কান খাস্ববী শক্তি পব খার্যক রিজযক জ্গ ছন। ঞা রিজয খস্ত্র-শস্ত্র সং সংভর নৈ ছন। খহি কান মে খার্যরির্ত ছোট-ছোট বাজ্য মে বংটন ছন। সব বাজ্য স্বতংত্র ছন খা সভহক খপ্পন পৃথক সেনা ছন। মহর্ষি রনহি সং পহিনে রিশ্বামিত্র নগ সেহো চতুবংগিণী সেনা ছন। সেনা মে হাথী, ঘোড় া, বথ, পৈদন সভ চন। চিত্রকূট যাত্রাক কান ভাবতক খক্ষৌহিণী সেনা মে নৌ হজাব হাথী, সাঠ হজাব বথ, দোসব-দোসব খাযধধাবী খসংখ্য ধনুর্ধব খা এক নাখ খশ্বাবোহী সৈনিক ছন। খহি তবহে বামাযণকান শস্ত্র পবিচাননক যগ ছন। খহি কাবণ দেশ মে পসবন প্রায: সভটা খাশ্রম মে সৈন্য শিক্ষা, খাযধ পবিচানন, শোধ খা নির্মাণক শিক্ষা খনিরার্য ছন। সিদ্ধাশ্রম, ভাবদ্বাজাশ্রম, খগস্ত্যাশ্রম, স্বতীক্ষ্ণ খাশ্রম, রাল্মীকি খাশ্রম, রশিষ্ঠ খাশ্রম খাদি মে সংগ্রামিকতাক শিক্ষাক ভবপূব প্ররংধ ছন।

आर्य सभ्यता आ संस्कृतिक समूल नष्ठ करबाक लेल बारण मलद, करुष आ जनस्थान मे अप्पन विशाल सैन्य छावनी बनौने छल। अहि स्थान मे आर्य ऋषि-महर्षिक बड़ पैग-पैग आश्रम छल जतय बहि के विद्यार्थी सब तरहक शिक्षा आ व्यावहारिक ज्ञान ग्रहण करैत छल। विश्वामित्रक सिद्धाश्रम आ अगस्त्याश्रम मे जखैन कहियो अध्ययन, चिंतन-मनन, अनुसंधान आ यज्ञादि क्रिया होयत छल, तखैन आसुरी छावनी मे तैनात सेना विघ्न उँपस्थित करैत छल। ओ राक्षस धनुर्वाण आ शस्त्र कला मे निपुण छल। स्वयं विश्वामित्र एकरा दशरथक आगू स्वीकार केने छल-

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ

रामायण बालकांड 20/5

एहन धनुर्वाण राक्षसक संहारक लेल सिद्धाश्रम मे गहन शोध कऽ निर्माण करल गेल दूटा विद्या उँल्लेखनीय अछि। ओ दूटा विद्या सब तरहक ज्ञानक जननी छल। बला आ अतिबला, एकर प्रभाव सं भूख-प्यासक कष्ठ नहि होयत छल। राम पहिने आचमन करि के अपना के पवित्र केलक आ फेर महर्षि विश्वामित्र सं अहि दूनू विद्या के ग्रहण करलक। अहि प्रकार कतेक रास रहस्यमओ विद्या सेहो आश्रम मे सृजित केल जायत छल।

आश्रमक वातावरण वैदिक मंत्रक घोष सं गुंजायमान रहैत छल। ओ वैदिक मंत्रक पूर्ण फल प्राप्त करबाक के लेल एकरा शास्त्रानुसार यथा स्वर पढ़हि के विधान छल। अर्जित ज्ञात कतो शिथिल या विस्मृत न भऽ जाय, एकरा लेल प्राचीन शिक्षाविद दैनिक स्वाध्याय आ अभ्यास प्रणाली निकाललक। स्वाध्याय के अपने मे स्वयं

শিক্ষণ রিধি কবর রেসী উঁপহাক্ত খছি। ফনি ফমাব ঋষ্যশ্রৃংগ ছাত্র জীরন মে পিত্ত সেরা খা স্বাধ্যায মে এক্ত নিমগ্ন বহৈত ছন জে হ্নক মে কাম চেতনাক উঁদয নহি ভেন।

স্নাতক মে সামাজিক কত্র্তর্ব্যক পানন কবারৈক নেন তকোনীন শিক্ষারিদ ঋণানি ত্রীণি কেব সিদ্ধাংতক প্রতিপাদন কেনক, জকব সমাজ মে মহত্ত্বপূর্ণ ঠাম খছি। একব ফতারিক, সংসাব মে জন্ম নয রনা সভ নোক পব দের ঋণ, ঋষি ঋণ খা পিত্ত ঋণক ভাব খারি জাযত খছি। যজ্ঞক খনুষ্ঠান, শাস্ত্রক স্বাধ্যায খা সংতানোপোদন সং মনুখ খহি সভ ঋণ সং ফক্ত ভ২ সকৈত খছি। স্নাতক সভ মে পরিত্র সামাজিক উঁত্তবদাযিত্বক ভারনা উঁপেন্ন কবহি কে নেন ঞা সিদ্ধাংত রড়ঃ উঁপাদেয ছন।

ঋষ্যশ্রৃংগক কান মে দোসব জে মহত্ত্বপূর্ণ খাশ্রম খাযাবর্ত মে সংচানিত ছন, ওকব সংক্ষিপ্ত পবিচয এনা খছি–

সিদ্ধাশ্রম

মনদ প্রদেশ মে খাধুনিক রক্সব নগ রিশ্বামিত্রক ঞা চর্চিত খাশ্রম ছন। একবা মহাশ্রম সেহো কহন জাযত খছি। এতয ছাত্র সভকে খনগ–খনগ তবহক খস্ত্র–শস্ত্রক শিক্ষা দেন জাযত ছন। এতয নর–নর খস্ত্র–শস্ত্রক খরিষ্কাব খা ওকব পবীক্ষণ সেহো কবন জাযত ছন। খার্য সভ্যতা–সংস্কৃতিক ঞা পূর্বী কেংদ্র ছন। বারণ জেহন মহাপ্রতাপী সম্রাট সেহো খহি মহাশ্রম সং সদিক্খন ডবন বহৈত ছন। যহি কাবণ ছন জে ও একটা সৈনিক ছারনী এতয রনৈনে ছন জে মাবীচ, স্বরাহ্, তাড়কা জেহন মহাভট সং সংচানিত হোযত ছন। ককষ মনদক স্ত্রী

সেহো রড় রহাদুব আ সাহসী হোযত ছন। রিশ্বামিত্র ভগরান বাম কে এতয সৈনিক শিক্ষা দেনে ছন। সংগেসংগ ও কতেক বাস নর আ পবংপবাগত পচপন দুর্নভ অস্ত্র দেনক আ হুনকব প্রযোগ কবহি কে রিধি রতৌনক।[61] কোশী তট পব সেহো হুনকব তপস্যা স্থন ছন। এতয ও এতেক কঠিন তপস্যা কেনে ছন, জাহি সং সৃষ্ঠিক মূন চঞ্চ ধবি হিন উঠন ছন। ও কোশী তট পব পগন মাগট আ রাতারবণক অনুসাব চীনা, মড়ুআ, খেবহী জেহেন অনাজ আ ভৈঁস জেহেন পশুক রিকাস কবনক। ও অপ্পন কানক প্রখ্যাত ঋষি আ পশু রৈজ্ঞানিক সেহো ছন।

উত্তব রৈদিক কান মে আর্যক বীচ ওা রিরাদ ভঽ গেন জে রিজিত দস্যু কঽ কী কবন জায? জৌ ওকব রধ কবন জায তে আর্যক সেরা চাকবী কে কবত? জৌঁ ওকব জীরিত বাখন জায তে সমাজ মে ওকব কী পদ হোযত আ দাসী–পুত্রক কুটুম্ব মে কোন স্থান হোযত? ওা রিরাদ হাক্ষক কপ নঽ নেনক। শাস্ত্রক অনুসাব, রশিষ্ঠ আ রিশ্বামিত্র মে অহি সমস্যাক নঽ কঽ রিবোধভার রঢ়ি গেন। রশিষ্ঠ বঞ্জ শুদ্ধিক পক্ষধব ছন আ রিশ্বামিত্র দস্যু সভ কে আর্য বনারৈন চাহৈত ছন। রিশ্বামিত্রক অনুসাব, আর্যত্ব জন্ম সং নৈ গাযত্র মংত্রক জপ সং শুদ্ধ ভঽ কঽ সত্য আ ধৃত সং প্রেবিত ভঽ কঽ যজ্ঞোপরীত ধাবণ কবহি সং ওকব শুদ্ধি হোযত অছি। কোনো মনুখ অহি প্রকাব সং নযা জন্ম গ্রহণ কঽ সকৈত অছি। দ্বিজ বনি কে আর্য ভঽ জাযত অছি। তহিযৌকা সমাজ মে ওা উঁদাববাদী বীতি বহি

---

[61] प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पंडित रामदीन पाण्डेय, पृष्ठ 36

সিখৈনে অছি। অহি তবহে তহিযৌক ভাবতীয সমাজ সংবচনা মে রিশ্বামিত্রক রড় পৈগ যোগদান অছি। ওা হ্নকব কৌশিকী তটক চিংতন–সাধনক প্রতিফন অছি।[62]

বাজা জনকক আশ্রম

মহর্ষি যাজ্ঞরল্ক্য অহি আশ্রমক আচার্য ছন। ওা মিথিনাক রিদ্বান নবেশ সীবধ্বজ জনকক দেখ–বেখ মে সংচানিত হোযত ছন। এতয জাগতিক বহস্য, জীরনক রিভিন্ন জটিন গ্বথী, জীরন–মবণক সমস্যাক সমাধান আ জ্ঞান–রিজ্ঞানক তত্ত্ব কে সার্থক অন্বেষণ কবন জাযত ছন।[63] অহি আশ্রমক নাম এতেক পসীব গেন ছন জে মিথিনাক অমবাওা কে সংচানিত গৌতম আশ্রম ফীকা ছন।

ভাবদ্বাজ আশ্রম

ওা আশ্রম প্রযাগ মে ছন। একবা রিশ্ববিদ্যানযক মান্যতা প্রাপ্ত ছন। ওা সর্বশিক্তি আ সাধন সংপন্ন আশ্রম ছন। শ্রীবাম কে মনা কহ ভবত সদনবন ফেব সং অযোধ্যা নহ জায কে নেন চিত্রকূটক রাটি মে প্রযাগক ভাবদ্বাজ আশ্রম মে এক বাত্রি নিরাস কেনে ছন। রাল্মীকীয বামাযণক অযোধ্যাকল্ডক অধ্যায 89–90 মে একব রর্ণন অছি। ওা স্বাগত রৃতাংত সং পত চনৈত অছি জে ওা আশ্রম কতেক সাধন সংপন্ন ছন। ভাবদ্বাজ রিশ্বকর্মা, ইংদ্র, যম, রকণ, কুরেব, পৃথ্বী, আকাশ, নদী, দের, গংধর্র, অপ্সবা, চিত্রবথ রন (জেকব গাছ অনংকাব সং নদন অছি), উত্তম অন্ন, ভক্ষ্য, ভোজ্য, নেহ্য

---

[62] लोपामुद्रा, कन्हैया लाल माणिक लाल मुंशी, दिल्ली, पृष्ठ 10

[63] प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पृष्ठ 36

আ চোষ্যক প্রচুর মাত্রা মে ব্যবস্থা করৈত ভগবান সোম আদি দেবতাক আহ্বান কযলক আ দেবতা সভ হুনকর আদেশানুসার ভরত কের স্বাগতক সভ ব্যবস্থা কযলক। এতবে টা নৈ, হুনকর যোগবল সং মলয আ দর্দুর নামক পর্বতক সুগংধ যুক্ত শীতল হবা সভ লোকক থকান হ লেলক। আমংত্রিত নদী মে মৈরেয ভরি গেল। সৈনিক ছক কএ একর রস পান কেলক। পাঁচ যোজন ধরি সমতল ধরতী পর নীলম আ বৈদূর্য মণিক সমান কতেক তরহক কোমল ঘাস উঁগি গেল। আশ্রম মে বেল, কৈথ, কটহল, আঁবলা, বিজৌরা আ আমক ঘনা বৃক্ষ ছল। চারি-চারি কোঠলী সং যুক্ত অসংখ্য চবূতরা ছল। হাথী, ঘোড় াক বাথহিকে লেল অলগ শালা ছল। রাজপরিবারক লেল সুলর দ্বার যুক্ত দিব্য ভরন ছল। এতয সব তরহক দিব্য রস, দিব্য ভোজন আ দিব্য বস্ত্র ছল। ভরতক লেল কতেক প্রকারক রলে সং সজ্জিত মহল ছল। অতিথিক স্বাগত লেল হজার দিব্যাংগনাএং ছল। এতয অপ্সরাক নৃত্য আ গীত চলি রহল ছল। সভ লোক ভরপেট মন জোগর ভোজন কেলক আ ছককয মৈরেয কের পান কেলক। অপ্সরাক সংযোগ পারি কে ভরতক সৈনিক হম অযোধ্যা নহি ঘুরর, অহি দণ্ডকারণ্য মে রহর, জেহল পরস্পর গপ করি রহল ছল। মৃগ, মোর আ ক্ষুগাকি মাঁসক সংগ মদিরাপান কহ সৈনিক ঝুমি রহল ছল। আজবাগল মিলাকহ বলাওল গেল, রবাহী কংদ সং তৈযার করল গেল আ আম আদি ফল কে গরম করল রস মে পকাওল গেল উঁত্তমোত্তম ব্যংজনক সংগ্রহ, সুগংধময বসরলা দাল আ শ্বেত রংগক ভাত সং ভরল সহস্ত্র স্বর্ণ আদি কের পাত্র ওতয সভ দিস রাখল ছল, জেকরা ফূলক ধ্বজা

सँ सजाओल गेल छल। भरतक संग आयल सभ लोक हुनका आश्चर्यचकित भऽ कें देखलक। आश्रम मे सहस्त्र सोना के अन्न पात्र, लाख व्यंजन पात्र आ एक अवर थाली संग्रहित छल। सात-आठ तरुणी स्त्री मिलकऽ एक-एक पुरुष के नदीक मनोहर तट पर उबटैन लगा कें नहारैत छल। पैग-पैग आँखि वाली रमणी अतिथि सभ कें पैर दबारैक लेल आयल छल। ओ हुनकर भोजन अंग कें सूखल वस्त्र सँ पोछि कें वस्त्र धारण कराकऽ हुनक स्वादिष्ठ पेय पियारैत छल। महर्षि भारद्वाज द्वारा सेना सहित भरत कें करल गेल ई अनिर्वचनीय आतिथ्य सकोर अद्भुत आ स्वप्नक समान छल। अहि वृतांत सँ ई पत चलैत अछि जे ई आश्रम कतेक समृद्ध आ साधन संपन्न छल। सैनिक शिक्षाक उद्देश्य सँ ई आश्रम बनल छल, एहन प्रतीत होयत अछि।[64]

अगस्त्याश्रम

नासिक सँ 36 किलोमीटैर दक्षिण पूर्व वर्तमान अगस्तिपुर मे ई आश्रम छल। एकर कुलपति महर्षि अगस्त्य छल। ई सैनिक शिक्षा, आयुध-अनुसंधान आ ब्रह्म विद्याक केंद्र छल। ई क्षेत्र जनस्थान कहल जायत अछि। महर्षि अगस्त्यक आश्रम ते ओहि युग मे भय आ आदरक सम्मानित छल। अहि आश्रम मे एतेक विध्वंसक शस्त्र-अस्त्र तैयार होयत छल जहि सँ राक्षसराज रावणक हृदय मे सदिखन आतंक बनल रहैत छल। रावण अहि डर सँ ओतय अप्पन पैग सैनिक छावनि कायम कऽ

64 प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पृष्ठ 38

দেনে ছন। বাম বারণক রধ পৈতামহ নামক খস্ত্র সং কেনে ছন। মহর্ষি খগস্ত্য খপ্পন খাশ্রম মে বারণ-রধক নেন একব খরিষ্কাব কেনে ছন। ভগরান বাম কে ও খহি উঁদ্দশ্যে সং হ্নকা ভেঁষ্ট কেনে ছন। পৈতামহ খস্ত্র মে পহাড় কে রেধয কে শক্তি ছন।[65] একব খতিবিক্ত খগস্ত্য বাম কে হীবা খা স্বর্ণ জড়ন দিব্য ধন্বষ, সূর্যক সমান দেদীপ্যমান খমোঘ রাণ, তীক্ষ্ণ খা প্রজ্জরনিত খগ্নিক সমান রাণ সং সদিকথন ভবন বহি রনা খক্ষয তবকস খা সোনাক ম্যান খা সোনাক মূঠ রনা তনরাব ভেঁষ্ট দঃ কঃ বাক্ষস কেব সংহাবক নেন খাহ্বান কেনে ছন।[66]

খগস্ত্য খাশ্রম মে জ্ঞানক রিভিন্ন রিভাগ ছন। ব্রহ্ম থান, খগ্নি থান, রিষ্ণু থান, মহেন্দ্র থান, রিরস্বান থান, রাঘ থান, রাকণ থান প্রভৃতি। ব্রহ্ম থান মে রেদক খধ্যযন হোযত ছন। খগ্নি থাম মে সাম গান হোযত ছন। এতয মংত্রাচাবণক সংগ সমিধা খাহুত হোযত ছন। রিষ্ণু থান মে বাজনীতি, খর্থশাস্ত্র, পশুপানন, খাক্রমণকাবী খা বক্ষণশীন খাযধক জ্ঞান প্রদান কবন জাযত ছন। রিরস্থান থান মে জ্যাতিষক পঠ়ায হোযত ছন। চিকিসো রিজ্ঞান সেহো এতয পঠ় ৗওন জাযত ছন। গরুড় থান মে যাতাযাত, যান খাদি কে জ্ঞান উঁপনর্ধ হোযত ছন। কার্তিকেয থান মে ব্রহ্মচাবী গ্বন্ম,পত্তি, রাহিনী খাদিক সংচাননক শিক্ষা প্রাপ্ত কবৈত

---

[65] प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पृष्ठ 113

[66] बाल्मीकीय रामायण, अरण्य कांड 12/32-34

ছল। কৌরেব থান মে জন সংতবণ, পোত সংচানন খাদি কেব শিক্ষা দেন জাযত ছল।[67]

মহর্ষি খত্রি খাশ্রম

ঙা খাশ্রম চিত্রকূটক দক্ষিণ মে সংচানিত ছল। ঙা তহিযৌকা খার্য সভ্যতাক ম্খ্য কেংদ্র ছল। হস্তশিল্প কনা মে ঙা খগ্রণী ছল। রনরাস কান মে মহর্ষি খত্রিক স্ত্রী খনুসূগযা সীতাজী কে এহন দির্য রস্ত্র খা খাভূষণ পহিনেনে ছল জে নিহ নরীন, নির্মন খা স্বহারনা রনন বহৈত ছল। সংগেসংগ ও সীতাজী কে পতিব্রত ধর্মক সেহো শিক্ষা দেনে ছল।[68]

রাল্মীকি খাশ্রমক সংরংধ মে গতিহাসকাব মে মত খনগ-খনগ খচি। ঙা তমসাক তট পব স্থিত ছল। ঙা রিশ্বরিদ্যানয খপ্পন কান মে শিক্ষাক মহান কেংদ্র ছল। মহাকরি ভরভূতিক খনুসাব, এতয ছাত্রা সভ সেহো খধ্যযন কবৈত ছল। এতয খনগ-খনগ শাস্ত্রক সংগ শস্ত্র/খস্ত্রক সেহো শিক্ষা দেন জাযত ছল। একব প্রমাণ স্বযং বামক প্বত্র নর-ক্ষশ ছল। রশিষ্ঠ খাশ্রম খযোধ্যা মে স্থিত ছল, জতয ভগরান বাম শিক্ষা পাওল।

গুরু গৃহ গযে পঢ়ন বঘুবাঙা, খল্পকন রিদ্যা সর পাঙা।

বামচবিতমানস, রানকান্ড

---

[67] बाल्मीकीय रामायण, अरण्य कांड अ.12

प्राचीन भारत की संग्रामिकता, पृष्ठ 40

[68] रामचरित मानस, अरण्य कांड, पृष्ठ 601

महर्षि वशिष्ठक दोसर आश्रम हिमालयक तलहटी मे सेहो छल, जकर वर्णन रघुवंश नामक महाकाव्य मे कालिदास केने छथि। एहि आश्रम मे छात्र संघ सेहो छल, जकर वाल्मीकि मेखलीना महासंघा कहि के उल्लेख केने छथि। एहि संघक राजसभा मे सेहो प्रभाव छल। नैमिषारण्य मे महर्षि शौनक के सेहो चर्चित आश्रम छल। एतौका अंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी सभ बड़ प्रसिद्ध छल। एहि मे धार्मिक, राजनीतिक आ वैज्ञानिक विचार पर संवाद होयत छल।[69]
एकर अलावा, महर्षि स्वतीक्ष्ण, महर्षि शरभंग, महर्षि मतंग आ महर्षि जावालिक आश्रम शिक्षाक प्रमुख केंद्र छल।

छठम परिच्छेद

---

[69] साभार अखंड ज्योति (मासिक) मथुरा, जून, 2002, पृष्ठ 9-10

ঋষ্যশৃংগক শৃংগেশ্বর (সিংহেশ্বর)
বিহাব বাজ্যক জিলা মধেপুবাক বেনরে স্টেশন দৌবম মধেপুবা কহনাবৈত অছি। এতয সং আঠ কিলোমীটৈব উত্তব ঋষ্যশৃংগক শৃংগেশ্বর আর সিংঘেশ্বব যা সিংহেশ্বর থানক নাম সং প্রসিদ্ধ অছি।
নগভগ দু সৌ ববখ পহিনে হবিচবণ চৌধবী নামক একটা নকড়ি ক ব্যবসাযী কোশীক জনমাক্স সং নেপাল সং নকড়ি আনি কে ব্যবসায কবৈত ছন। এক বেব হুনকা ব্যবসায মে বেসী লাভ ভেন। ও শিবভক্ত ব্যবসাযী শৃংগেশ্বর নাথ (সিংহেশ্বর নাথ) কেব একটা ভব্য মংদিব বনৈনক। জখন ভাগনপুব কেব জিলা আ সত্র ন্যাযাধীশ কেব এতয ক্ষেত্রীয সনাতন ধর্মী বনাম পংডাগণ (জয নাবাযণ ঠাকুব আ 13 অন্য) বাদ সংখ্যা 3/1937 চনি বহন ছন, ওহি সিনসিনা মে হবিচবণ চৌধবী কে পৈংসঠ বর্ষীয প্রপৌত্র দববাবী চৌধবী অপ্পন গবাহী মে বাজন ছন জে বর্তমান মংদিবক পূব ভবি দীরান পব স্বযং হবিচবণ চৌধবী, পশ্চিম ভবি দীরান পব নানজী চৌধবী আ উত্তব ভবি দীরান পব শিবূ চৌধবী কে চিত্র অংকিত অছি। অহি তথ্যক পুষ্টি ও অপ্পন সাক্ষ্য মে কেনে ছন। তাহি সং কতিপয স্থানীয বুদ্ধিজীবী দ্বাবা মংদিব মে উংকীর্ণ অহি চিত্র কে বুদ্ধ আ দোসব বৌদ্ধ ভিক্ষু কেব মানব সবাসব ভূন অছি।
ঋষ্যশৃংগক জন্মভূমি আ কর্মভূমি হেবাক কাবণ অহি ক্ষেত্রক প্রাচীন মহত্ব অছি। এতয কে কণ-কণ মে ঋষ্যশৃংগ এখনো বসৈত অছি। এতয কে মাটি অহি ঋষিবাজক যজ্ঞাগ্নিক বুমন ভস্ম অছি। তাহি সং নদী সং আচ্ছাদিত ঔ ক্ষেত্র বড় উর্বব অছি। একব প্রাচীনতা

কে র্নৌক নেন সরসং পহিনে শ্রৃংগেশ্বৰ নাথ (সং ােশ্বৰ) কেব নদী সভ (কোশী খা ওকব দোসব সভ ধাব) কেব খধ্যযন কবর খারশ্যক খছি। কোশীক কতেক বাস ছাড়়ন ধাব সূখি গেন খছি খা ওকব ধাব খার নিস্তেজ ভ২ গেন খছি। হ্মদা ভাবত সবকাবক কোশী নিযংত্রণ যোজনা সং পহিনে চীন কে হ্বাংগহো নদী সং রঠি় কে খপ্পন রিনাশকাবী রাঠ় কোশী জগ জাহিব ছন। দেখূ জে ভোনানাথক নগবী খা ঋষ্যশ্রৃংগক তপস্থনী মে কোশী খা ওকব ছাড়়ন ধাবক স্থিতি কী ছন ?

কোশী ধাব ভগরান শির কে রড় প্রিয খছি। মহাকরি কানিদাসক খনুসাব, কোশীক তট পব সাক্ষাত শংকব রসৈত খছি।[70] তাহি সং কোশী শংকবক তবহে তাঁডর কবৈত খছি।

মহাভাবত মে কৌশিকী তীর্থক রূহত চর্চা খছি[71], জে খহি দেশীক সাংস্কৃতিক ভূগোন কেব রেখাংকিত কবৈত খছি। একবা জানৈক নেন সিংহেশ্বৰ মে প্ররাহিত কোশীক রিভিন্ন ধাবক জানকাবী খারশ্যক খছি।[72]

হ্মখ্য কোশী নদী ভীমনগব সং দক্ষিণ চনিকে শিরনগব গামক নিকট দূ ভাগ মে বংটি জাযত খছি। ওতয পূর ভবি রনা ধাব সে রৈরাহ (ধসান) খা চিনৌনী নামক

---

[70] कुमार संभव, सर्ग 6, श्लोक 33

[71] महाभारत, वन पर्व, अ. 84

[72] बिहार की नदियाँ (एतिहासिक एवं सांस्कृतिक सर्वेक्षण), हवलदार त्रिपाठी सह्रदय, पटना, 1977, पृष्ठ 339-433

धार बहैत अछि आ पश्चिम दिस बढ़ि धार सँ पबराहे, तिलाढ़ै, बड़हरी आ सोनेह नामक धार अपन स्वरूप ग्रहण करैत अछि। तिलाढ़ै नदी एखन स्वर्गीय जिनाक थुमहा, बसहा, तुलापट्टी, बाभनगर, बाभपुर आदि गाम के स्पर्श करैत सिंहेश्वर स्थानक चर्चित गाम बभनी टोलरा आबैत अछि। ई गाम बाभपुरक अग्निकोण मे आ तिलाढ़ै के पाश्र्व भाग मे अछि। कहल जाइत अछि जे कहियो ई गाम भरबारा थानक नाम सँ प्रचलित छल। मुगल सम्राट शाहजहाँक काल मे भरबारा एकटा समाज सेवी छल, जिनकर जन्म अहि ठाम पर भेल छल। 350 ईपू अहि गाम मे हुनकर स्मारक छल।
तिलाढ़ै बभनी टोलरा गाम सँ कनि नैऋत्य कोण मे मुड़ि के सिंहेश्वर थानक मारूक्षा मे स्थित गम्हरिया नामक गाम आबैत अछि। अहि गाम मे सोनाय महाराज नामक एकटा धार्मिक आ समाज सेवी लोकदेवक स्मारक अछि, जिनका प्रणाम करि के तिलाढ़ै सँ आगू बढ़ि जाइत अछि।
सोनेह एकटा छोट धार अछि जे सिंहेश्वर थानक नैऋत्य कोण स्थित दलदली चौर सँ प्रवाहित होइत अछि। ई पबराहे धारक एकटा ट्रिटेल धार अछि। ई अप्पन उद्गम सँ दक्षिण दिस चलि के लंबा दूर तय करि के रंगौरौता गाम मे तिलाढ़ै धार मे प्रवेश करि जाइत अछि।
पबराहे धार रूपौली सँ दक्षिण चलि के सिंहेश्वरक चर्चित गाम बाभपट्टी मे प्रवेश करैत अछि, जतय धसान आ बबहरीक धार अहि मे मिलिकए एकर जलभंडारक वृद्धि करैत अछि। पबराहे आ धसानक ई संगम सिंहेश्वर आ गौरीपुर सँ कनि दूर ठाम अछि। धसानक

ঋনগ ঋস্তিত্ব ঋছি হ্মদা রবহবী পবরানেক একটা উঁপধাব ঋছি, জে ঋার মৃত ভ২ গেন ঋছি। এক চৌব সঁ চনি কে রবহবীক ধাবা পবরানেক সমানাঁতব দক্ষিণ ভবি চনৈত ঋছি ঋা ঋপ্পনে রাম ভাগ সঁ উঁডাবী, চম্পানগব, রৈবরন্না ঋাদি গামক স্পর্শ করৈত ঋছি।

পবরানে ধাব বামপঞ্জী সঁ চনিকে সিংহেশ্বব থান ঋারৈত ঋছি, জতয ও ভগরান শঁকবক চবণ স্পর্শ করৈত ঋছি। কোশীক চিনৌনী ধাব নানপ্বব সঁ দক্ষিণ চনিকে দাহিনা পাশ্বর মে সবোপঞ্জী গাম কে স্পর্শ করৈত ঋছি। নানপ্বব গাম কে নগভগ দূ সৌ রবখ পহিনে ভান্বদাস নামক ক্ষশাগ্র রংশীয বাজভব সবদাব রসৈনে ছন। ঋহি গামক নগ গৌবীপ্বব ঋছি। সিংহেশ্বব নাথ মঁদিব নগ চিনৌনী দূ ভাগ মে রংটিকে সমানাঁতব মধেপ্ববা ঋারৈত ঋছি। গৌবীপ্বব সঁ দক্ষিণ পূর্বী ধাবক কাত বামপ্বব নামক গাম ঋছি, জতয দূ সৌ রবখ প্ববান একটা ব্রহ্মস্থান ঋছি।

চম্পাবণ্য তীর্থ

মহাভাবত মে রর্ণিত কৌশিকী তীর্থ মে একটা তীর্থ ঋছি চম্পাবণ্য। ওা ক্ষেত্র তকোনীন ঋংগ নবেশক ঋধীন ছন। মহাভাবত সঁ পূর ঋংগ দেশক বাজধানী মানিনী ছন। রাদ মে বাজা বোমপাদক প্রপৌত্র চম্পা নামক একটা বাজাক নাম পব চম্পা যা চম্পারতী ক২ দেন গেন।[73] মহাভাবত কান মে ওা চম্পা নগবী চম্পকক

---

[73] महाभारत, शांतिपर्व, 34-35

রাগ সং পবিবৃত ছল।[74] তাহি সং খহি চম্পাবণ্য সং চম্পা বাজ্যক খবণ্য ভাগ ব্‌ম্মরাক চাহি। একবা এখ্‌নকা চম্পাবণ জিনা ব্‌ম্মরাক ভৌগোনিক ভূন খছি। ছঠম শৈতাব্‌দীক বচনা শৈক্তি সংগম তংত্রক খন্বসাব রিদেহ ভূমিক সীমা খহি তবহে দেন গেন খছি,

'গল্ডক তীবমাবভ্য চম্পাবণ্যান্তক শিবে
রিদেহ ভূ সমাখ্যাতা তৈবহ্মঞ্জ ভিবং স্বত।'
শৈক্তি সংগম তংত্র 7/27

রিদেহ ভূমি পশ্চিম মে গল্ডকী তীব খা পূর মে চম্পাবণ্য ধবি পসবন খছি। রিদেহ ভূমি মিথিনাক পূর ঞা ক্ষেত্র চম্পাবণ্য খছি। রর্তমান চম্পাবণ জিনা মিথিনাক পশ্চিম মে স্থিত খছি।

মহাভাবতকাব জে চম্পাবণ্য তীর্থক রর্ণক কেনে খছি, ও তীর্থ রড়ঃ প্বণ্য প্রদান কবয রনা খছি। মহাভাবতক খন্বসাব, ওতয এক বাত্রি বহয সং সহকা গায কেব দানক ফন ভেটৈত খছি।[75] ঋষ্যশৃংগক তপোভূমি কৌশিকী তীর্থ মে রীবাশ্রম খা ক্মাবতীর্থ সেহো খছি, জে চম্পকাবণ্য তীর্থক উত্তব ভবি কে সীমা খা পূর সীমা পব স্থিত ক্রমশ: রীবপ্বব খা ক্মাবখংড কে রেখাংকিত কবৈত খছি। ঞ চম্পকাবণ্য তীর্থ সিংহেশ্বব

---

[74] महाभारत, अनुशासन पर्व, अ. 42

[75] ततो गच्छेत राजेन्द्र चम्पकराण्य मुत्त्सम

तत्रोष्य रजनीमेकां गो सहस्त्र फलं लभेत.

महाभारत, वनपर्व, 784/133

থান নির্দিষ্ঠ হোযত অছি। ও সমস্ত ক্ষেত্র চম্পা নরেশক অবণ্য ভাগ ছল। এতৌকা রেসী গাম মে চম্পা দেরীক পূজা হোযত অছি। শংকবপুব মে রবহগাডি়যাক জমীদাব রাবূ একদেশ্বব সিংহ চম্পা দেরীক মংদিব রনায কে ওতয চম্পাক মূর্তি স্থাপিত কেনক অা একটা পোখৈব রঁনাকে অহি ঠামকে বমণীয রঁনৈনক.[76] একব অনারা, নিশিহবপুবমে সেহো চম্পা দেরীক মূর্তি স্থাপিত অছি, জতয প্রত্যেক রর্ষ মেনা নাগৈত অছি। অন্য দেরী–দেরতাক অনারা রাঁতব জাগতক মান্য ফন দের চম্পারতী সেহো অছি।[77] রাঁতবক অনাা দোসব কতেক বাস জাগত চম্পাদেরীক ভগৈত গারৈত অছি। তাহি সং সিংহেশ্বব থানক চম্পাবণ্য তীর্থ নৈ মানর একটা এতিহাসিক ভূন অছি।

পবরানে নদী সিংহেশ্বব সং দক্ষিণ দিস চনি কে জোতনাব গাম কে স্পর্শ কবৈত অছি। কৌশিকী তীর্থ মে একটা জ্যাতিস্মব তীর্থ সেহো অছি, জতয হ্রদ মে নহারয সং রড় পুণ্য ভেটৈত অছি। ও জোতনাব গাম মহাভাবত কানীন জ্যাতিস্মব তীর্থ অছি।[78] তহযৌকা ভৌগোনিক সাক্ষ্যক আধাব পব সমূচা ক্ষেত্র চম্পা বাজাক রনভাগ ছল। চম্পারতীক রনদেরী সেহো কহন গেন অছি।[79] জো একটৈবা পৌবাণিক মান্যতা অছি।

---

[76] म.म. परमेश्वर झा, मिथिला तत्व विमर्श, पृष्ठ 80

[77] सहरसा गजेटियर, 1965, पृष्ठ 78

[78] हवलदार त्रिपाठी सहृदय, बिहार की नदियाँ, पृष्ठ 404

[79] मिथिला तत्व विमर्श, पृष्ठ 80

महाभारतक अनुसार ऋषि आ राजाक एकटा दल प्रभास तीर्थ सँ यात्रा शुरू कए कौशिकी तीर्थ सेहो गेल छल। अहि दल मे भृगु, वशिष्ठ, गालव, कश्यप, गौतम, विश्वामित्र, यजदग्नि, अष्टक, भारद्वाज, अम्बरीष आ वालखिल्य ऋषि छल आ राजा मे शिवि, दिलीप, नहुष, अम्बरीष आदि छल।[40] अहि यात्रा वृतांत अहि क्षेत्रक पौराणिकता आ दर्शनीयता के रेखांकित करैत अछि।

पौराणिक सिंहेश्वर धाम

सिंहेश्वर स्थान भगवान शंकरक पावन तपस्थली अछि। षोड महाजनपद मे शीर्षस्थ जनपद अंग देशक ई महत्वपूर्ण तीर्थस्थल अछि। अंग देशक निर्माण मे सेहो भगवान शिवक उल्लेखनीय योगदान अछि।
दक्षिण मे मन्दराचल पर्वत आ उत्तर मे मूजवान पर्वत धरि पसरल विशाल वन्य प्रदेश श्लेषामेक वन छल, जतय कन्दर्प दहनक पश्चात भगवान शिव समाधिस्थ भेल छल। कोशी के कतेक धार वन मे बहैत छल। वाराह पुराणक उत्तरार्धक एकटा पुरा कथाक अनुसार, ओहि वन मे भगवान शिव के खोजैत देवराज इंद्रक संग विष्णु आ ब्रह्मा पहुँचल। भगवान शिव एकटा सुन्दर हरिणक रूप मे विचरण करैत छल। तीनो अंतर्यामी देवता अहि हरिण के देखहि के बुझि गेल जे ई भगवान शंकर अछि आ ओ हरिण के पकड़हि मे सफल भए

[40] महाभारत, वन पर्व, 84/156

গেন। ওংদ্র হবিণক সীগক খগ্র ভাগ, ব্রহ্মা মধ্য ভাগ খা রিষ্ণু নিম্ন ভাগ পকড়নক। একাএক সীগ তীন ভাগ মে টূটিকে রিভাজিত ভঽ গেন। তীনো দেরতাক হাথ মে সীগক এক–একটৈ ভাগ বহন খা হবিণ নুপ্ত ভঽ গেন। তখনৈ খাকাশরাণী ভেন কি খার শির নহি ভেটৈত। দেরতা সভ খপ্পন–খপ্পন হাথ মে খাযন সিংহক ভাগ কে পারি কে সংতোষ কঽ নেনক।

কহন জাযত খছি জে রিষ্ণু নোক কন্যাণার্থ খপ্পন ভাগক সীগ কে জহি ঠাম পব স্থাপিত কবনক, ও রর্তমান সিংহেশ্বব (শৃংগেশ্বব) খছি। খহি তবহে একব সিংহেশ্বব নাথ নাম সার্থক ভেন।

রাবাহ প্ববাণক খহি প্ববা কথাক খনুসাব তীনো দেরতা কোশীক তীব পব ভগরান শির সে ভেঁটৈ কবয নেন পহুঁচন ছন। খহি তথ্য কে কানিদাস হৃত কুমাবসংভর মে স্পষ্ট কবন গেন খছি। ওকব খনুসাব, কোশী কে প্রপাত নগ ভগরান শিরক নিরাস খছি খা দেরতা সং ওতয ভেঁটৈ কবযক স্থান নির্দিষ্ট কবন গেন খছি।[81] খত: কোশীক তীব পব ওংদ্র, রিষ্ণু খাব ব্রহ্মা কা শংকব সং ভেটৈ কবর পূর্ব নির্দিষ্ট খা নির্ধাবিত ঠাম দিস হ্নকব খাগমনক সূচক খছি।

হ্দা রাবাহ প্ববাণক খংতিম খধ্যাযক কথা জে প্রমাণক রূপ মে প্রচনিত খছি, ও স্পষ্ট নৈ খছি জে মৃগ রূপ মহাদেরক শৃংগ মূন পারৈক ভগরান রিষ্ণু ওকবা এতয স্থাপিত কেনে ছন। তাহি সং খহি রিষয পব প্রবুদ্ধ পাঠক খপনে সং রিমর্শ, রিশ্লেষণ খা রিরেচন কবয, যহি

---

81 तत्प्रपातौषधि प्रस्थं सिद्धये हिमवत्पुरम महाकोशी प्रपातेअस्मिन संगम पुनरेवनः, कुमार संभव, 6/33

उँचित अछि। मिथिला तत्व विमर्श, पृष्ठ ४० मे विद्वान लेखक महामहोपाध्याय परमेश्वर झाक सेहो यैह मत अछि।
चौरीस हजार श्लोक वला वाराह पुराण एकटा सतोगुण पुराण अछि, जहि मे विष्णुक वराह अवतार वर्णित अछि। महाभारत आ पद्मपुराण ओहि बड़ क्षेत्रक उल्लेख तऽ नै अछि, मुदा अहि क्षेत्रक स्थान निर्देशक लेल अप्पन जानकारी केर बेस स्पष्ठ करैत अछि। ओहि मे अतीतकालीन पुरा कथा अछि, जे जागतिक रहस्य केर उँद्घाटन करैत अछि। एहन पुराणक निर्मल जल मे प्रक्षेपक शैवाल जाल सेहो कम नै अछि। प्रक्षेप मे संकलित पुराकथाक तात्विक नीर–क्षीर विवेचन निष्पक्ष–प्रवृ्ध रुञा कऽ सकैत अछि।

परवर्ती साक्ष्य

कहल जाइत अछि जे सिंहेश्वरक जंगल मे पर्याप्त गोचर भूमि छल। एतय दूर–दूर ठामक गोपाल अप्पन गाय कऽ चरबैक लेल आबैत छल। एहन मान्यता अछि जे एकटा विशेष ठाम पर कंुआरी गाय आबैत छल आ ओकर थन सं दूध टपकैत लागैत छल। ई सिलसिला अनवरत चलैत रहल। एक दिन गोपालक दूध टपकैत दृश्य अप्पन आँखि सं देखलक। ओकर बाद कतेक दिन धरि ओ ई देखैत रहल। ओहि निर्दिष्ठ ठाम पर ओहि गाय के आबिके आ ओकर थन सं दूध टपका केर ओहि ठाम के सिंचित करब एकटा कौतूहल छल। ओहि गोपालक जिज्ञासावशी ओतय सं माटि हटाकऽ देखलक ते ओ विस्मित भऽ गेल। एकटा शिवलिंग माटिक नीचा

ঝাঁপল ছল, জতয় গায়ক থন সঁ দূধ টপকৈত ছল। ও গোপালক সেহো নিয়মিত অহি শিবলিংগক পূজা করয় লাগল। দোসর সব গোপালক সেহো ওতয় ভক্তি অর্চনা করয় লাগল। বাদ মে কোনো ভক্ত ওতয় ছোট-সন মংদির বনৌলক। কহল জায়ত অছি জে যহি ঠাম ও পূর্বকালক গোচারণ স্থল অছি আ সিংহেশ্বর মংদিরক শিবলিংগ বহি অছি জেকরা কোনো অনাম গোপালক মাটি সঁ হটা কে দর্শন-পূজন কেনে ছল।

সিংহেশ্বরক থানক অলাবা দেরঘর আদি মংদিরক শিবলিংগক কথা কিছু এহিনে তরহে অছি। জে ভী হুএ সব শিবলিংগক স্থাপনা আ ওকরা খোজ নিকলৈক শ্রেয় গোপাল কের জায়ত অছি। ম্প্রদা একর প্রত্যক্ষ লাভ দোসর সম্প্রদায়ক লোক কে ভেটৈত অছি।

শিবলিংগক তীন রূপ অছি, ভাবলিংগ, প্রাণলিংগ আ ইষ্টলিংগ। ভাব কলাবিহীন, সদ্রূপ কাল আ দিক্ সঁ অপরিচ্ছিন্ন আ পরস্পর অছি। একর সাক্ষাত শ্রদ্ধা সঁ হোয়ত অছি। প্রাণ লিংগ কলাহীন আ কলা যুক্ত দূনূ অছি। বুদ্ধি সঁ একর সাক্ষাত সংভব অছি। ইষ্ট লিংগ কলা যুক্ত হোয়ত অছি তাহি সঁ নেত্র সঁ একর দর্শন সংভব অছি। অহি তীনো কে ক্রমশঃ সত, চিত আ আনংদ কহল গেল অছি। পরম তত্ত্ব ভাব লিংগ অছি, সূক্ষ্ম প্রাণ লিংগ অছি আ স্থূল ইষ্ট লিংগ অছি। সিংহেশ্বর থান মে স্থাপিত শিবলিংগ ইষ্ট লিংগ অছি, জে মংত্রযুক্ত, মংত্রহীন, ক্রিয়াযুক্ত, ক্রিয়াহীন, জ্ঞানী, অজ্ঞানী সবক লেল দর্শনীয় আ পূজনীয় অছি। [82]

---

[82] डा. जयशंकर मिश्र, प्राचीन भारत का सामाजिक इतिहास, पृष्ठ 772

কহন জাযত খছি জে নগভগ এক সৌ রবখ পহিনে সিংহেশ্বব মংদিব মে স্থাপিত শিরনিংগক সর তবফ জনঠ়বীক নিমিত সংগমবমব রৈসারৈক নেন খোদন গেন ছন। মজদূব সভ কবীর খাঠ ফীট নীচা খোদনক। ও কিছ খদ্ভুত দৃশ্য দেখনক। নিংগক খাঁতবিক স্বৰূপ ভব্য খা খদ্ভুত ছন। শির পার্রতীক খসংখ্য প্রতিমা ওহি পব ক্ষদ্রিত ছন। রাম্ন ৰূপ সং তীন গ্বনা মোটা খাকাব নীচা পসবন ছন। একব রিশানতা দেখহি কে ও চকিত বহি গেন। কিছ মজদূব তে খপ্পন সংতুনন সেহো রিস্ববি গেন। এহন স্থিতি মে খ্দাওক কাজ স্থগিত কঽ দেন গেন। একব সন্তাপন কিছ খভিযংতা কেনে খছি। ও শিরনিংগ সং খনগ খ্দাও কেনক তে খাঠ–দস ফীটক গহবাও মে একটা রিশান চট্টান দেখনক জাহি সং শিরনিংগ জুড়়ন ছন। একটা রিশান চট্টানক কাবণ কোশীক উংফনারৈত ধাব খহি মংদিব কে ক্ষতি নহি পহুঁচা সকন। খহি মংদিবক পৌবাণিকতাক দেখৈত খায ধবি একব জাহিনা কে তাহিনা রনবন বহৈক শ্রেয খহি চট্টানী খাধাবশিনা কে দেন জা সকৈত খছি।

কিবাতক ভূমি

খহি মে কোনো মত ভিন্নতা নহি খছি জে প্রাচীন কান মে এতয ঘনঘোব জংগন খা নদীক সংগ পহাড়় সেহো ছন জে কতিপয ভৌগোনিক কাবণ সং ধবতীক সংগ ধংসি গেন। এহনে ঠাম ভগরান শিরক নেন উংপযুক্ত ছন ক্যাকি উংপনিষদকবক ক্ষতারিক ভগরান শির নির্জন জংগন খা পহাড়় মে নিরাস করৈত

ছন। [83] জংগন, গিবিগহ্বব মে বহৈ রনা কিবাত জেহেন নিরাসী মে হ্নকব নোকপ্রিযতা রঢ় ৈত গেন। কানাংতব মে ও জগপেতি আ দেরতাক দ্রষ্ঠা মানন জা নাগন আ ও আর্য আ অনার্য দূনূক দ্বাবা পূজিত হ্এ নাগন। প্রাচীন কান মে জহি কিযো রিদেশী জাগত ভাবত পব আক্রমণ কহ অপ্পন রিস্তাব কেনক আ অপ্পন বাজ্য স্থাপিত কেনক হ্নকব বর্ণন মহাভাবত, পাতংজনিক মহাভাষ্য, মন্বস্মৃতি আ অন্যান্য স্মৃতি গ্রংথ মে অছি। মহাভাবতক অন্বসাব, যরন, শক, পহ্নর, কিবাত, চীন আদি জাগতক প্ররেশ ভাবত মে ভহ চুকন ছন। [84] মনুক
ক্ষতারিক, পৌণ্ড্রক, দ্ররিড়, কম্বাজ, কিবাত, দবদ, চীন, খশ, যরন, শক, পাবদ আ পহ্নর রিদেশী জাগত ছন। [85] অহি রিদেশী জাগত আর্য সভ্যতা অ া সংস্কৃতি পব প্রভার ডানৈত ভাবতীয ধর্ম আ সংস্কৃতি মে অপনা কেব আমেসাত কহ দেনক। কনাংতব মে ও রিদেশী নহি বহি গেন। হ্নকব পূর্ণ রূপ সং ভাবতীযকবণ ভহ গেন। এহনে রিদেশী জাগতক একটা জগত কিবাত ছন, জকবা প্রাচীন বর্ণ ব্যরস্থা মে মনু শূদ্রক রূপ মে মান্যতা দেনক।
তহিযৌকা হিন্দূ সমাজ জহি সম্প্রদাযক তিবস্কব কেনক, ও ভগরান শিরক শবণ মে গেন। ক্যাকি

---

[83] श्वेताश्वतर उपनिषद 3/4

[84] महाभारत, शांतिपर्व, 65/13

[85] मनुस्मृति, 10.44

অমরকোশ মে কিরাত কে ম্লেচ্ছক একটা ভেদ মানল গেল অছি।[86] হমার সংভব (8.29) কের হতারিক, ওা জাগত হিমালযক পবরর্তী প্রদেশ মে বহৈত ছল। ভগরান শির হিমালযক কৈলাস শিখর পর বহৈত ছল তাহি সং ওা জাগত কে ভগরান শির কে তাদামেক কথা জুড়ল অছি। রাঘ প্বরাণ (47.48) আ ব্রহ্মাঁড প্বরাণ মে হ্লকর ধারক কাত মে বহয রলা জাগতক তবহে উল্লেখ করল গেল অছি। সংগেসংগ রিষ্ণু প্বরাণ (2.3.8) মে একর নিরাস স্থান পূর্বী ভারত মানল গেল অছি।
ভলে হী ভারতীয প্বরা সাহিত্য মে অহি জাগত কে রিদেশী আ অনার্য মানল গেল অছি, হদা একর মূল প্বরুষ আর্য ছল। একর প্রমাণ হরিরংশ প্বরাণক মহারাজ সগরক চরিত-বৃতাঁত মে স্পষ্ঠ অছি জে রাজ্য মে লোগ সং রিজযী ক্ষত্রিয দেশাঁতর গেল ছল, হদা ও অপ্পন ব্রাহ্মণ প্বরোহিত কে নহি পারি কে অপ্পন মূল আর্য ধর্ম সং ভ্রষ্ঠ ভেল গেল জাহি সং কতেক রাস জাগত নিকলল.[87] রঁড রাস সংভর অছি জে ভারত ঘ্রীকে ওা জাগত ব্রাহ্মণক রর্চস্ব কে স্বীকার নৈ ভেল তাহি সং ম্লেচ্ছ কোটি মে দ৹ দেল গেল।
ভাগরত প্বরাণক স্কন্দ 9 কে 23ম অধ্যায মে উল্লিখিত অছি জে মহারাজ যযাতিক প্বত্র দ্রুহ্যক সংতান উত্তর দিশা জাগকে ম্লেচ্ছক রাজা ভ৹ গেল। অহি তবহে গতাযাতক প্রক্রিযা চংদ্রগ্বপ্তক কাল ধরি ভেল গেল।

---

[86] अमरकोश 2.10.20

[87] हरिवंश पुराण 10/43-44

একব খনারা, খহি দেশক নোগ তহিযৌকা সৈন্য–রন মে নিযাঞ ভঽ কঽ ম্লেচ্ছক দেশ মে জা কে ম্লেচ্ছ রনি গেন। ঝদ্রাবাক্ষস নাটকক পঁচম খঁক মে একব উঁল্লেখ খছি। খহি দেশ মে রর্জন (জাগত–চ্যুত) কঽ প্রথা রড় প্ৰবান খচি। জৌঁ কেকরো সঁ জ্ঞাত খা খজ্ঞাত, ছোট যা রড় খপবাধ ভেন খছি তে ধর্মক ঠেকেদাব হ্নক জাগত সঁ রহিষ্কাব কঽ দেত ছন খা ওকব এত্তা রেসী তিবস্কাব কবৈত ছন জে ওকব নাখ খন্বনয–রিনয কবহি কে রাদো ওকব জাগত মে নহি ঘ্বারৈত ছন। নতীজা গু হৈত ছন জে হ্নকব দোসব উঁদাব সঝদায মে শামিন ভঽ মূন সনাতন ধর্ম সঁ রিস্থাপিত ভঽ তথাকথিত ম্লেচ্ছ মে শামিন হেরাক কাবণ হ্নকব সংখ্যা রঢ়ৈত গেন। হ্নকা ফেব সঁ সনাতন ধর্ম মে খানয কেব প্রযাস নহি ভেন। হানাঁকি যাজ্ঞরল্ক্য খাদি স্মৃতিকাব এহন তবহক খপবাধক প্রাযশ্চিতক র্যরস্থা দেনে খছি ঝদা গু স্মৃতি মে সিমটৈন বহি গেন। জেকব হাথ মে ন্যায খা ধর্মক র্যরস্থা ছন হ্নকব হঠধর্মিতা খা সদা সর্রথা সমাজ মে রর্চস্ব স্থাপিত বাখরাক প্ররৃত্তি খহি সমাজ কঽ ক্ষীণকায কঽ দেনক।[88] কিবাত খাদি জাগত কেব খহি ধবতী পব রহ্নাশি খহি বহস্য কে বেখাঁকিত কবৈত খছি। মহাভাবত কান মে খহি ক্ষেত্র পব কিবাতক রাহ্ন্য ছন। গংগা সঁ উঁত্তব খা মহানন্দা সঁ পূবর নেপান ধবি গু জাগত পসবন ছন। খহি ক্ষেত্র মে হ্নকব সশক্ত সংস্কৃতি ফনফূন বহন ছন। বাজা রিবাটক দোসব স্ত্রী সভ মে একটা কিবাত কন্যা সেহো ছন, জে মোবংগ রা নেপানক তবাগু মে বহি রানী ছন। কিবাত এক

---

[88] मिथिला तत्व विमर्श, पृष्ठ 24

শক্তিশালী জাগত ছল। তহিযৌকা কিবাতার্জুন কীর্তি জেহন পবরর্তী সাহিত্য মে একব চর্চা খাযল খছি। [89] খহি ক্ষেত্র মে খন্যান্য জাগতক সংগ কিবতা কে সেহো রড়় সংঘর্ষ কবয পড়়ন। [90]
মহাভাবত মে খর্জুন পাশুপতাস্ত্র প্রাপ্ত কবহি হিমানয জাগত খছি। ওতয ভগরান শির খপ্পন প্রিয ভক্ত কিবাতক রেশ মে ভেটৈত খছি। শির কে নহি চিন্হ সকয কে কাবণ খর্জুন ওহি কিবাত রেশ শির সং যুদ্ধ কবৈত খছি, যদা হুনকা সং পবাস্ত ভঽ জাযত খছি। ফেব শিরক রাস্তরিকতা কে বুঝি খ খহি খরঠবদানী কে প্রসন্ন কবহি কে নেন খর্জুন মাটিক রেদী রনাকে হুনকব খবাধনা কবৈত খছি খা রেদী পব পুষ্প খর্পণ কবৈত খছি। ও ঞা দেখহি কে খাশ্চর্যচকিত বহি জাগত খছি জে জে ফূল শিরক নেন ও মৃত্তিকা রেদী পব চঢ়় ারৈত খছি ও ওহি কিবাত পব খারি জাযত খছি। খার খর্জুন কিবাত রেশ শির কে চিন্হি মে রিনম্র নৈ হোযত খছি। [91] রিক্রমোর্রশীযম (1.11) মে কানিদাস সেহো নিখনে খছি জে পাশুপতাস্ত্র প্রাপ্ত কবহি কে নেন খর্জুন কঠিন তপস্যা কেনে ছন।
ভাবত মে জখৈন শিশুনাগ রংশ, নন্দরংশ, মৌর্যরংশ, শুংগ রংশ, খাঁধ্র রংশ খাদি কেব বাজ্য ছন। ওকব সমানাংতব নেপান মে নগভগ সাত সৌ ররখ ধবি কিবাতক বাজ্য

---

[89] सहरसा गजेटियर, 1965, पृष्ठ 17

[90] सहरसा गजेटियर, 1965, पृष्ठ 17

[91] महाभारत वनपर्व, 38-40

छल। अशोकक धर्म चक्र विजय काल मे नेपाल मे किरात राज्य स्थापित छल। बौद्ध धर्मक अनुश्रुति मे सम्राट अशोक अप्पन कन्या चारुमति आ जामाता देवपालक संग नेपाल जाकऽ किरात शासकक सहायता सं कतेक वास विहार आ बौद्ध स्तूप बनौने छल। [92] किरात दबंग आ स्वतंत्र विचार वला जाति छल। सातम शताब्द मे ब्राह्मणवादी व्यवस्था आ कर्मकाण्ड के सर्वथा नकारैक कारण एतौका किरातक नव नामांकरण बांतर करल गेल जकर अर्थ अछि अपथ्य आ त्याज्य। तहियौका समाज व्यवस्थाकार एकरा संगठित हिन्दू समाजक लेल अपथ्य मानलक। जहि जातिक सभ्यता संस्कृति महाभारत सं लऽ कऽ गुप्त-स्वर्ण-युग धरि अप्पन यशोज्ज्वल गाथा कहय मे सक्षम हुए, जाहि जातिक हजार बरख धरि राज्य सत्ताक संचालन केने हुए, ओ म्लेछा आ शूद्र टा नै, समाजक लेल अपथ्य सेहो भऽ गेल।
व्यस्थाकार वर्ण व्यवस्थाक बंधन एतेक मजबूत कऽ देलक आ शासक के सदण्ड एकर कार्यान्वयनक दायित्व सौंपलक जाहि सं सामाजिक कलस्विनीक प्रवाह स्थिर भऽ गेल। ओ सच अछि जे मनु द्वारा संचालित वर्ण व्यवस्था मे ऊँच-नीचक भावना आ भेद-भावक दृष्टि छल, जे परवर्ती हिंदू समाज के जर्जरित करय के कारण बनि गेल। भगवान बुद्ध अहि व्यवस्था पर एतेक बेसी प्रहार करलक जे मरणासन्न अवस्था मे आनि के छोड़ि देलक। स्कंद शुंगक काल मे ओ फेर जीवित भऽ गेल।

---

[92] बिहार लोक संस्कृति कोश, पृष्ठ 34

থনরকনী গ্যাবহম শতার্দী মে ভেন ছন। হ্নকব কথন থছি, প্রাচীন কান মে কর্ম পবাযণ বাজা জনতা কে কতেক বাস শ্রেণী থা কর্ম মে রিভঞ্জ কবহি মে জোড়় দৈত ছন। সংগেসংগ হ্নক এক–দোসবা সং ভেঁট থা ক্রম তোড়়ৈক সং বোকহি কে যনে কবৈত ছন। তাহি সং ও ভিন্ন–ভিন্ন শ্রেণীক নেক কে এক–দোসবা সং সংবংধ বাখহি সং বোকি দেনক থা প্রত্যেক শ্রেণীক নোগ কে রিশেষ প্রকাবক কাজ থা শিল্প সৌংপ দেনক। ও কোনো নোক কে থপ্পন বস্থাক থতিক্রমণ কবহি কে নেন থনুত্তা নৈ দৈত ছন। জে থপ্পন শ্রেণী সং সংতুষ্ঠ নহি ছন, হ্নকা দংড দেন জাযত ছন।[93] এহনে সমাজক সংরেদনশীনতা মাবন গেন থা এক–দোসবা সং নৈ মিনয থা পাবস্পবিক সংপর্কক থভার মে হ্নকব গতিশীনত থরকব্ধ ভেন। ব্রাহ্মণ সেহো ব্যরস্থাক নাম পব থপ্পন থধিকাব কে খুনি কে দুরুপযোগ কেনক। রিবাট ভাবতীয সমাজ মে বহি কে কতেক বাস জাগত থহি সং রিহ্মখ ভঽ কঽ থপ্পন দাযবা মে সিমটৈন চনি গেন। জে কহিযো গতিশীন জাগতক রূপ মে চর্চিত ছন, ও থংতর্হ্মখী রনৈত গেন।

গ্যাবহম সদী মে নিশিহবদের কিবাত রংশী বাজা ভেন জিনকব বাজধানী নিশিহবপ্পব ছন ঙা রর্তমান শংকবপ্পব থংচন থছি। হ্নকব ভরন থা দুস্থাক থরশেষ একটা টৗনাক রূপ মে থরস্থিত থছি থা জাহি পব একটা মংদিব নির্মিত থছি। মংদিব পবিসব মে বাখন গেন বাজভরনক স্মৃতি চিহ্ন, নক্কাশীদাব প্রস্তব খল্ড, প্রস্তবক

---

93 डा. जयशंकर मिश्र, ग्यारहवीं सदी का भारत, पृष्ठ 98

चौखटि आदि पानग्रगक प्रतीत होयत अछि। संभवत: ओ किरातक अंतिम राजा छल। हुनकर अराध्य ऊँगरी महाराज नामक एकटा सिद्ध पुरुष छल जे ग्वडि़या (त्रिवेणीगंज निवासी) कमार जाति छल। हुनका लोक देव खेदन महाराज सं रौव छल। ठेंगवाहा चौर मे ओ मायाक राघिन के भेजि के खेदन महाराजक वध करैने छल, जे खेदन महाराज के भगैत गीत सं ज्ञात होयत अछि।

कर्नाटक क्षेत्रीय नान्यदेव 1097 ई. मे अहि क्षेत्र पर अप्पन अधिकार जमा केर सत्तासीन भऽ चुकल छल। आहि काल सिंहेश्वर मे किरात आ ख्षाण वंशक छोत्त-छोटे राज्य छल जे बाद धरि कर्नाटक करद बनल रहल।

ख्षाण वंशी राजभर

ख्षाण चागत चीनक गोरी प्रांत मे रहय वला यू-ची जागतक एकटा शाखा छल। यू-ची जागतक पाँचटा शाखा छल, हिउँमी, चाउँयांग-मी, ही-त्तुम, ताउँ-मी आ कोआ-चाउँआंग। कोआ-चाउँआंग के ख्षाण कहल जायत अछि। गोरी प्रांत मे हुं-ग-नू जागत यू-चि जागत पर आक्रमण कऽ हुनका सभ के गोरी प्रांत से निकालि कऽ बाहर कऽ देलक। ओ सभ लोक भागि के सरदरिया आयल। क्षदा ओतय सं सेहो हुनका सभ के भागय पड़ल। सरदरियाक य-स्वन नामक एकटा जागत ह्रणक सहायता सं हुनका सभ पर आक्रमण कऽ देलक आ ओतय सं सेहो विस्थापित कऽ देलक। नगभग 140 ईपू ओ सभ बैकिट्रया आयल। ओहि काल बैकिट्रया मे शकक शासन छल। एहि पर

𑒥𑒜𑓃𑒻𑒞 𑒏𑒳𑒭𑒰𑒝 𑒁𑒣𑒢 𑒬𑒹𑒭 𑒔𑒰𑒩𑒱 𑒬𑒰𑒐𑒰 𑒣𑒩 𑒫𑒱𑒖𑒨 𑒣𑓂𑒩𑒰𑒣𑓂𑒞 𑒏𑓄 𑒥𑒹𑒮𑒲 𑒬𑒏𑓂𑒞𑒱 𑒮𑓀𑒣𑒢𑓂𑒢 𑒦𑓄 𑒑𑒹𑒪।

𑒍𑒏𑒩 𑒣𑓂𑒩𑒟𑒧 𑒩𑒰𑒖𑒰 𑒏𑒳𑒖𑒴𑒪 𑒏𑒻𑒛𑒤𑒱𑒮𑒹𑒮 𑒕𑒪, 𑒖𑒹 𑒬𑒏𑓂𑒞𑒱𑒬𑒰𑒪𑒲 𑒂 𑒧𑒯𑒞𑓂𑒫𑒰𑒏𑒰𑓀𑒏𑓂𑒭𑒲 𑒕𑒪। 𑒍 𑒣𑒯𑓂𑒪𑒫 𑒬𑒰𑒮𑒏 𑒏𑒹 𑒣𑒩𑒰𑒮𑓂𑒞 𑒏𑓄 𑒑𑒢𑓂𑒡𑒰𑒩 𑒂 𑒮𑒲𑒧𑒰𑒣𑓂𑒩𑒰𑓀𑒞 𑒏𑒹𑒩 𑒁𑒣𑒢 𑒁𑒡𑒲𑒢 𑒏𑓄 𑒪𑒹𑒪𑒏। 𑒍 𑒥𑒰𑒠 𑒧𑒹 𑒥𑒾𑒠𑓂𑒡 𑒡𑒩𑓂𑒧𑒰𑒫𑒪𑒧𑓂𑒥𑒲 𑒦𑓄 𑒑𑒹𑒪। 𑒍 𑒁𑒮𑓂𑒮𑒲 𑒥𑒩𑒐 𑒡𑒩𑒱 𑒨𑒳𑒠𑓂𑒡 𑒧𑒹 𑒮𑓀𑒪𑒑𑓂𑒢 𑒕𑒪। 𑒍 𑒏𑒳𑒭𑒰𑒝 𑒫𑓀𑒬𑒏 𑒢𑒲𑒫 𑒏𑒹 𑒂𑒍𑒩 𑒧𑒖𑒥𑒴𑒞 𑒏𑒩𑒪𑒏।

𑒋𑒏𑒩 𑒥𑒰𑒠 𑒍𑒏𑒩 𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩 𑒫𑒱𑒧𑒏𑒻𑒛𑒤𑒱𑒮𑒹𑒮 𑒮𑒞𑓂𑒞𑒰𑒮𑒲𑒢 𑒦𑒹𑒪। 𑒍 𑒁𑒣𑒢 𑒨𑒼𑒑𑓂𑒨 𑒣𑒱𑒞𑒰𑒏 𑒨𑒼𑒑𑓂𑒨 𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩 𑒮𑒰𑒥𑒱𑒞 𑒦𑒹𑒪। 𑒦𑒰𑒩𑒞 𑒫𑒱𑒖𑒨𑒏 𑒮𑒹𑒯𑒩𑒰 𑒯𑒱𑒢𑒏𑒹 𑒮𑒱𑒩 𑒥𑒰𑒢𑓂𑒯𑒪 𑒑𑒹𑒪। 𑒯𑒱𑒢𑒏𑒩 𑒧𑒵𑒞𑓂𑒨𑒳𑒏 𑒥𑒰𑒠 𑒯𑒱𑒢𑒏𑒩 𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩 𑒏𑒢𑒱𑒭𑓂𑒏 𑒣𑓂𑒩𑒟𑒧 𑒂 𑒍𑒏𑒩 𑒥𑒰𑒠 𑒏𑒢𑒱𑒭𑓂𑒏 𑒠𑓂𑒫𑒱𑒞𑒲𑒨 𑒏𑒳𑒭𑒰𑒝 𑒫𑓀𑒬𑒏 𑒬𑒰𑒮𑒏 𑒦𑒹𑒪। 𑒏𑒢𑒱𑒭𑓂𑒏 𑒁𑒣𑒢 𑒩𑒰𑒖𑒡𑒰𑒢𑒲 𑒮𑒲𑒧𑒰 𑒣𑓂𑒩𑒰𑓀𑒞𑒏 𑒣𑒳𑒩𑒳𑒭𑒣𑒳𑒩 𑒧𑒹 𑒥𑒢𑒾𑒁𑒪𑒏। 𑒍 𑒁𑒣𑒢 𑒣𑓂𑒩𑒦𑒳𑒞𑓂𑒫 𑒣𑒳𑒩𑒳𑒭𑒣𑒳𑒩 𑒮𑒹 𑒣𑒰𑒙𑒪𑒲𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩 𑒡𑒩𑒱 𑒮𑓂𑒟𑒰𑒣𑒱𑒞 𑒏𑒹𑒪𑒏।

𑒧𑒰𑒢𑓂𑒨𑒞𑒰𑒏 𑒁𑒢𑒳𑒮𑒰𑒩, 𑒏𑒢𑒱𑒭𑓂𑒏 𑒏𑒚𑒼𑒩 𑒮𑓀𑒒𑒩𑓂𑒭𑒏 𑒥𑒰𑒠 𑒣𑒰𑒙𑒪𑒲𑒣𑒳𑒞𑓂𑒩 𑒏𑒹 𑒣𑒩𑒰𑒖𑒱𑒞 𑒏𑒹𑒪𑒏 𑒂 𑒥𑒾𑒠𑓂𑒡 𑒫𑒱𑒠𑓂𑒫𑒰𑒢 𑒁𑒬𑓂𑒫𑒒𑒼𑒭 𑒏𑒹 𑒖𑒧𑒰𑒢𑒞𑒏 𑒩𑒴𑒣 𑒁𑒣𑒢𑒰 𑒮𑓀𑒑𑒹 𑒪𑓄 𑒑𑒹𑒪। 𑒁𑒬𑓂𑒫𑒒𑒼𑒭𑒏 𑒮𑓀𑒣𑒩𑓂𑒏 𑒧𑒹 𑒂𑒥𑒱 𑒏𑒹 𑒍 𑒮𑒹𑒯𑒼 𑒥𑒾𑒠𑓂𑒡 𑒡𑒩𑓂𑒧𑒰𑒫𑒪𑒧𑓂𑒥𑒲 𑒦𑓄 𑒑𑒹𑒪। 𑒍 𑒣𑒯𑒱𑒢𑒳𑒏 𑒬𑒻𑒫 𑒡𑒩𑓂𑒧𑒰𑒫𑒪𑒧𑓂𑒥𑒲 𑒕𑒪।[94] 𑒮𑓀𑒦𑒫𑒞: 𑒁𑒬𑓂𑒫𑒒𑒼𑒭 𑒖𑒹𑒯𑒢 𑒥𑒾𑒠𑓂𑒡 𑒫𑒱𑒠𑓂𑒫𑒰𑒢 𑒁𑒣𑒢

---

94 जर्नल ऑफ़ रायल एशियाटिक सोसाइटी ऑफ़ बंगाल, 9/1943 सं.,पृष्ठ 179-183

অধিকাব মে নহি কে নেন ও মগধ পব চঢ় ায কেনক। ও পূর্বী ভাবত পব অপ্পন অধিকাব জমা কে শাঁতি স্থাপিত কেনক। তিবহ্ত প্রমংডন মে কনিষ্কক ছিদ্রাংকিত তাম্র–ঋদ্রা প্রাপ্ত ভেন অছি অহি ক্ষেত্র মে সেহো নরীন প্রশাসনিক গকাঙাক ৰূপ মে রিভঞ্জ কতেক বাস বাজ প্রতিনিধিগণ ক্ষষাণ শাসক অধন ক্ষেত্র রিশেষক সত্তাক সংচানন কৰৈত ছন।

ক্ষষাণক পতন আ গপ্ত সাম্রাজ্যক উঁদয আ মধ্যরর্তী যগ মে দূটা প্রক্ষখ বাজ্য সত্তা অস্তিত্ব মে আযন। পহিল্বক নাগ রংশ আ দ্বিতীয রাকাটক রংশ। অহি দূনূ কে অতিবিঞ্জ ভাব শির রংশ ক্ষষা সাম্রাজ্যক ভগ্নারশেষ পব সত্তাসীন ভেন, জকব প্রস্তত্ব অহি পূর্বী ক্ষেত্র মে রেসী ছন। হিন্দূ পানিটী (ভাগ–2 কনকত্তা, 1924) মে ড◌ॉ. কাশী প্রসাদ জাযসরানক অভিমত অছি কি ঞা ভাব শির নাগা, অপনে কংধে পব ভগরান শির কে ভাব কো ঢোতে থে। ঞা রহি জাগত অছি জে ক্ষষাণ রংশক পতনক রাদ সেহো নগভগ দূ সৌ ররখ ধবি অহি ক্ষেত্র মে সত্তাসীন ছন। কোশী আ দবভংগা প্রমংডন মে রহি নোক 15ম শতার্দী ধবি কতো–কতো শাসক ৰূপ মে অরস্থিত ছন।

এহন মান্যতা অছি জে কনিষ্কক পাটনীপ্বত্র রিজয অভিযানক সংগ রিহাবক ক্ষষাণ রহ্নাশি মে প্ররেশ কেনক। ঞা উঁত্তব আ দক্ষিণ রিহাব দূনূ দিস পসৈব গেন। ঞা রহাদ্ব আ কঠ্ঠ সহিষ্ণু ছন। জা ধবি বাজ্য সত্তা পব হিনকব অধিকাব বহন তা ধবি ঞা

भारत का राजनीतिक एवं सांस्कृतिक इतिहास, डा. ए.के. मित्तल, पृष्ठ 386-392

ক্ষত্রপক ৰূপ মে সম্মানিত হোযত বহল। সিংহেশ্বৰ থান মে ঞ্ৰ রড় সংখ্যা মে ছল। ও শৈরমত খপনৈনক খা কানাংতব মে শিরক ভাব হোযৈ কে কাবণ ঞ্ৰ ভাব শির নাগা সেহো কহাবয নাগল। রড় রাদ শিরনাগা শব্দ গৌণ ভঽ গেল খা ও মাত্র ভাব যা বাজভবক নাম পব চর্চিত ভঽ গেল। ডॉ. কে.পী. জাযসরানক খনুসাব উঁত্তব রিহাবক খধিকংশ ঠাম পব গুপ্ত যুগক উঁদয সং পূর্ব ভাব শির নাগা দ্বাবা বাচ্য কবহি কে সংকেত খছি।[95] সিংহেশ্বৰ কে বাযভীব, রসংতপুব খাদি গাম মে ভব জাগতক নিরাস খছি। বাযভীব সং ও খপ্পন বাজ্যক সংচানন কবৈত ছন। ওতয হ্নকব দ্স্খা সেহো ছল জে কোশীক ভীষণ রাঢ় ধো-পোংছকঽ খমে কঽ দেনক।

এখ্নকা সিংহেশ্বৰ মংদিব ক্ষষাণ রংশীয ভব জাগতক ছন। দীর্ঘকান ধবি খহি মংদিবক ব্যরস্থা কবৈত খা ওকব ভাগ খাযত ছন। পিছনা সর্রে মে ভান্বদাস নামক একটা ব্যক্তিক নাম খতিযান মে দর্জ খছি, জে সিংহেশ্বৰ থান মংদিবক ভূমিক স্বামীত্ব দীর্ঘকন ধবি ছন। ভান্বদাস মংদিব মে সেরক খা খন্যান্য কার্যকর্তা সভহকে নিযুক্তি কবৈত ছন খা মংদিবক খায প্রাপ্ত কবৈত ছন। খহি ব্যরস্থা মে কিছু রিকৃতি খারি গেন। ভান্বদাস ক্ষষাণ রংশী বাজভব জাগতক ছন। খর বাজভব (যা ভব) মংদিবক খধিকাবী রনি গেন খা প্রত্যক্ষ ৰূপ সং দান-দক্ষিণা খা চঢ়ৌখাক বাশি স্বযং গ্রহণ কবয নাগন। খহি জাগত কেব দান-দক্ষিণা খা চঢ়ৌখা

---

[95] सहरसा गजेटियर, 1965, पृष्ठ 20

গ্রহণ কবহিক নৈ তে কোনো ধার্মিক আধাব ছন আ ন অধিকাব। ক্ষেত্রীয নোক সভ একব রিবোধ কেনক আ সংঘর্ষ ছেড়ি দেনক। আখিব দীর্ঘকান সং মংদিব মে স্থাপিত অপ্পন স্বামীত্বক জনাধ্রাশিক কাবণ বাজভব ছোড়ি দেনক। রাদ মে পবসবম নিরাসী রাবূ হবদত্ত সিংহ মংদিব পব স্বামীত্ব গ্রহণ কেনক। হ্মদা হ্নকো ভাগয পড়ন। মংদিব পবিসব মে বহয রনা সন্যাসীক দরংগতাক আগূ হ্নকো কিছু নহি চনন। কহন জাযত অছি জে রাবূ হবদত্ত সিংহ সং কতেক রেব সন্যাসীক ঘোব সংঘর্ষ ভেন। হ্মদা অহি সন্যাসীক প্ররনতাক আগূ ও সেহো অপ্পন হথিযাব ডানি দেনক। অহি সন্যাসী মে বঘুরবদাস আ স্বামী রীব ভাবতী রড় চর্চিত ভেন। বঘুরবদাস মংদিব পবিসব মে বামজানকী মংদিবক নির্মাণ কবৈনে ছন।

উঁপব উল্লেখ কবন জা চুকন অছি জে কনিষ্কক পাটনীপুত্র রিজয অভিযানক পশ্চাত কুষাণ রহ্নাশি মে রিহাব মে প্ররেশ কবনক। ও উত্তব রিহাবক সংগ দক্ষিণ দিস সেহো গেন। বাঁচী জিনাক রেন্দাগ আ কর্বা মে ধ্রমশ: কুষাণ বাজা জ্রিষ্কক এক স্বর্ণ হ্মদ্র আ কনিষ্কক তাম্র হ্মদ্রা ভেটৈন অছি। [96] জে দক্ষিণ রিহাব মে কুষাণক শাসনক পুষ্টি কবৈত অছি। বাজা সীত আ রসংত কুষাণ রংশীয ছন। বাজা সীতক গঢ় কোডবমা মে অছি। ও টিকৈত বাজা ছন। ছোটা নাগপুব মে কহাবত অছি, ঘটনে ঘটৈবান রঢ়নে টিকৈত। যানী ধন ঘটৈ জানে সে ঘটৈবান আ ধন রঢ়ি জায সং ও টিকৈত ভঽ জাযত ছৈ। ছোটা নাগপুব

---

96 डा. उपेन्द्र ठाकुर, मिथिला का इतिहास, पृष्ठ 108

मे रड़् संख्या मे घटेरान रसैत खिछ। ओ खपना के क्षत्रीय कहैत खिछ। ऋदा रिहाव सवकाव ह्नकव उत्तव रिहाव के वाजभव य भव के तवहे ह्नका सेहो पिछड़ा जाणतक सूची मे दर्ज कए देने खिछ। घटेरनक नाक–नक्श आ शावीविक संवचना भव जगत से मिलैत–जुलैत खिछ। दुनू के पवंपवा आ धार्मिक गुह सेहो समान खिछ। दुनू शिरक उपासक खिछ। खिह सं ओ मानय मे कोनो संकोच नहि खिछ जे घटेरान सेहो क्षषाण रंशीय खिछ। छोटो नागपुवक प्राकृतिक पविरेश ह्नका खाओव रेसी श्यामवर्ण रना देने खिछ जखैनकि हिमानयक पाश्वरभूमि मे निरास कवैक कावण भव या वाजभव ह्नका सं रेसी साफ खिछ। घटेरान सेहो टिकैतक रूप मे कतेको वास वाजरंश स्थापित केने खिछ। एखनो खहि वाजरंशक नोक क्षत्रीय सं खप्पन संरंध जोड़ैत खिछ। वाजा सीत केव छोटै भाय वाजा रसंतक गढ़क भग्नारशेष सिंहेश्वरक रसंतपुव गाम मे खिछ। छोटोनागपुवक घटेरन सिंह या वाय पदरी धावण करैत खिछ। उत्तव रिहाव के भव या वाजभवक उपाधि सेहो वाय खिछ। वायभीव खहि उपाधि केव ख्यातक खिछ आ वाय उपाधि वाजरंशी हेराक प्रमाण खिछ। वाय का खर्थ होयत खिछ वाजा।

रसंतपुवक रड़् भूभाग मे वाजा रसंतक गढ़क खरशेष पसवन खिछ, जाहि मे ओकव गौवरशानी खतीतक कथा जुड़न खिछ। कानांतव मे सिंहेश्वव सं तीन क्षषाण रंशीय वाजकुमाव श्रीदेर, रिजनदेर आ कांपदेर

क्रमशः श्रीनगव (मधेपुवा), रिजनपुव (पंचगछिया) आ

কাঁপ (সোনবর্ষা) মে খনগ–খনগ খপ্পন বাজধানী রনৈনক। [97] শ্রীনগব মে বাজা শ্রীদের নির্মিত রিশান গঠক খরশেষ খছি। খহি গাম মে এহন দূটা খরশেষ খছি। দূনূ পব মঁদিব খছি জতয ভগরান শির স্থাপিত খছি। ফ্যখ্য খরশেষক ঙঁচাঙ 12 সঁ 15 ফীট ধবি খছি। খহি খরশেষক ঙঁত্তব ভাগক মঁদিব পবিসব মে সৈকড় া ঁ প্রস্তব খঁড পড়ল খছি জাহি পব কোনো খনাম মূর্তিকাব রড় ফশলত, নিগ্র্যা খা শালীনতা সঁ দ্র্লভ নক্কাশী কেনে খছি। খরশেষ কে একটা প্রস্তব স্তঁভ (শিনানেখ) পব মকবধ্বজ জোগী 100 খঁকিত খছি। খহি পব গহন গরেষণ খা প্বাতাত্বিক সর্রেক্ষণক খারশ্যকতা খছি।

মধ্রনী জিনাক খন্ধবাঠাড় গাম মে গংগাসাগব পোখবি পব স্থিত মঁদিবক একটা প্রস্তব স্তঁভ কব সেহো মকবধ্বজ জোগী 700 খঁকিত খছি। খহি মিথিনা তত্ব রিমর্শ মে কোনো রৌদ্ধ ভিক্ষু সঁ সংরঁধিত মানল জাযত খছি। [98] ভ২ সকৈত খছি জে মকবধ্বজ যোগী নাথ পঁথী খা সহজযান সম্প্রদাযক কোনো যোগী হ্এ।

নিষাদক ধবতী

খন্যান্য উঁপেক্ষিত সম্প্রদায মে নিষাদ জাগত সেহো ছল, জাহি পব ভগরান শিরক রিশেষ কৃপা ছল। খথর্ররেদ (6.39.3) মে ভগরান রুদ্র খাদিম জাগতক সংগ নিষাদক স্বামীক রূপ মে স্বীকাব কবল গেল ছল।

---

[97] सहरसा गजेटियर, 1965, पृष्ठ 29

[98] मिथिला तत्व विमर्श, पृष्ठ 104

চর্ম ধাবণ কবহি কে কাবণ শির কে গুতিরাসন কহন গেন খছি। সংভরত: নিষাদ সং সংবংধ হেরাক কাবণ শির কে চর্ম পবিধান ধাবণ কবয রনা মানন গেন খছি।
তহিযৌকা সমাজ মে চত্তর্রণক খতিবিঞ খন্বনোম প্রতিনোম জেহন খংতর্জাতীয রিরাহক কাবণ কতেক বাস জাগত খা ওকবা সং কতেক বাস উঁপজাগতক রিকাস ভহ চুকন ছন। রোধাযন এহনে রর্ণসংকব জাগত কে ব্রাহ্মক সংজ্ঞা দেনে খছি।[99] খহি সূত্র মে রোধাযন নিষাদ জাগত চর্চা কেনে খছি, জেকবা হ্মতারিক ব্রাহ্মণ প্বরুখ খা শূদ্র স্ত্রী সং নিষাদক উঁপেতি ভেন খছি।[100] হ্মদা গৌতম ধর্ম সূত্র (4.14) কেব খন্বসাব নিষাদ ব্রাহ্মণ পিতা খা ক্ষত্রিয মাতা সে ভেন খছি, জে উঁত্তম সংকবতাক পবিচাযক খছি।
রিষ্ণু প্ববাণ মে তে একব উঁদ্ভরক একটা খদ্ভুত কথ কহন গেন খছি, জকব হ্মতারিক ঋষি সভ প্বত্রহীন মৃত বাজা রেনক জাঁঘ কেব প্বত্রক নেন যনেপূর্রক মংথন কবনক। ওকব জাঁঘ কে মথয সং একটা প্বরুখ উঁপেন্ন ভেন, জে জনন ঠূঁঠক সমান কাবি, রড়ু নাটি খা ছোটি হ্মহ রনা ছন। ও খতি চত্তব ভহ কহ ওহি সভ ব্রাহ্মণ সং রাজন, হম কী কবী? ব্রাহ্ম কহনক, নিষীদ (রৈঠ)। তাহি সং ওা নিষাদ কহনাযন। ওহি সং উঁপেন্ন নোগ রিন্ধ্যাচন নিরাসী পাপপবাযবণ

---

[99] বোধাযন ধর্ম সূত্র 1.9.15

[100] বোধাযন ধর্ম সূত্র 1.9.3.

নিষাদ গণ ভেল। [101]
এহি কথা লেখনক পাছাঁ পুরাণকারক মংশা জে বহুত হুএ সদা রামায়ণ মে নিষাদরাজ গুহক বৃতাংত অছি জে সানুজ আ সপত্নীক ভগবান রাম কে নদী পার করৌনে ছল। হুনকর ভক্তিক প্রশংসা বাল্মীকি আ তুলসীদাস সেহো কেনে অছি।
মহাভারতক অনুসার, নিষাদ ব্রাহ্মণ পিতা আ শূদ্র মাতাক সংযোগ সং উৎপন্ন ভেল অছি। [102] মনু নিষাদ কে মৎস্য ঘাতো নিষাদানাং কহনে অছি জে মছলী মারয় বলা জাগত ছল। [103] মনুক অতিরিক্ত, নিষাদ নাব খেবৈত অছি আ হুনকর নিম্ন জাগত মে গণনা করল গেল অছি। জংগল, পহাড় মে ও আখেটক রূপ মে জানল জায়ত অছি। আখেট কর্মক কারণ ও ব্যাধ সেহো কহল জায়ত অছি। মিথুন-রত ক্রৌঁচ কে একটা নিষাদ দ্বারা বধ কিএ জায় সং দয়ার্দ্র ভৎ কৎ মহর্ষি বাল্মীকি কে এতেক পৈগ শোক ভেল আ বহি শ্লোকক রূপ মে পরিণত ভৎ গেল।
নিষাদক কতেক বাস উপজাগত রহল, এহন স্মৃতি মে উল্লেখ অছি। তহিয়ৌক পুক্কস জাগত নিষাদ পুরুখ আ শূদ্র স্ত্রীক সংযোগ সং উৎপন্ন ভেল অছি। [104] এহি জাগতক কাজ বিল মে বহয় বলা জীব কে মারব

---

101 विष्णु पुराण 1.13.33-37

102 महाभारत, अनुशासन पर्व, 48.5

103 मनुस्मृति, 10.48

104 बोधायन धर्म सूत्र 1.9.14

छल। ब्राह्मण पुरुख आ शूद्र स्त्री सँ उत्पन्न पारशव जातिकेँ सेहो निषाद कहल जाइत अछि।[105] ओहि तरहेँ शूद्र पुरुष आ निषाद स्त्री सँ कुक्कुटक जातिक उद्भव भेल।[106] निषाद जातिक पुरुख आ आयोगव जातिक स्त्री सँ जे संतान होइत अछि ओ मार्गव कहबाइत जाइत अछि जे आर्यावर्त मे कैवर्त सेहो कहल जाइत अछि। हिनकर कर्म नाव चलाएब छल।

'निषादं मार्गवं सूते दासं नौकर्म जीविनम्
कैवर्त मिमियं प्राहुर्वार्यावर्त निवासिन: । 1'
तैत्तिरीय संहिता (10.34)

निषाद पुरुष आ वैदेह स्त्री सँ उत्पन्न प्राचीन काल मे चमड़ाक काज करबाक वला कारावर जाति उल्लेख अछि।[107] निषाद स्त्री आ वैदेह पुरुख सँ उद्भूत आंध्र जातिक सेहो उल्लेख वायु पुराण (10.36) आ मत्स्य पुराण(50.76) मे अछि। मनु अप्पन स्मृति (10.37) मे निषाद पुरुख आ वैदेह स्त्री सँ उत्पन्न अहिण्डक जातिक चर्चा केने अछि, जे कारागारक देखभाल करैत छल।

एहन कतेक वास निषाद प्रसूत जातिक आपस मे मिश्रण भऽ जेबाक कारण समान कर्मा शक्तिशाली जातिक विलयन भऽ गेल। उपयुक्त उपजाति आब ते खोजै सँ नहि भेटैत अछि। एहन कतेक वास उपजाति

105 मनुस्मृति 10.8

106 मनुस्मृति 10.8

107 व्यास स्मृति 1.11

সমান ব্যবসায পবক নিষাদ, ধীবব, মল্লাহ, কৈবর্ত আদি জাগত মে বিনন ভ২ গেন। ওহি ছোট–ছোট উঁপজাগতক অপ্পন অস্তিত্ব বক্ষাক নেন এহন ভ২ জাযব স্বভারিক ছন। বৈশ্য পুরুষ আ ক্ষত্রীয স্ত্রী সং উঁপেন্ন সংতান কর্মা জাগত ধীবব কহৈনক। [108]

কৌবব আ পাঁডবক দাদা শান্তনু ধীবব(মছআবা) জকথক পুত্রী যোজনগন্ধা (সত্যবতী) সং ব্যাহ কেনে ছন। অহি বিবাহক পূর্ব যোজনগন্ধা মহর্ষি বশিষ্ঠক পৌত্র পবাশবক সংযোগ সং কৃষ্ণ দ্বৈপাযন কে জন্ম দেনে ছন, জে অপ্পন কানক মহানা আচার্য ভেন আ মহর্ষি বেদব্যাসক নাম সং বিখ্যাত ভেন। আদিকবি বাল্মীকি কে কিছু নোগ ব্যাধ (নিষাদ) মানৈত অছি। ঽদা দূনূ ব্রাহ্মণ ছন। বামাযণ আ মহাভাবত একব সাক্ষ্য অছি।

বামাযণ মে বাল্মীকি দূ ঠাম পব অপ্পন পবিচয স্বযং দৈত অছি। বাম দ্বাবা সংপাদিত অশ্বমেঘ যজ্ঞক কান বাল্মীকি অহি যজ্ঞ মে সীতা ক২ ন২ ক২ আবৈত অছি আ বাম কে অপ্পন পবিচয দৈত অছি

প্রচেতসোঅহং দশমপুত্রো

(উঁত্তবকাঁড 96/19)

অর্থাত হম প্রচেতাক দসরা পুত্র ছী।

এক দোসব ঠাম বাল্মীকি পবোক্ষ রূপ সং অপ্পন বামাযণ মেঁ অপ্পন পবিচয দেনে অছি।

গতি সংদিশ্য বহ্নো ঽনি প্রাচেতসস্তদা

বাল্মীকি পবমোদাবস্তঞ্চী মাসীন্মহা

(উঁত্তবকাঁড 93/17)

অর্থাত অহি তবহে মহাযশস্বী প্রচেতাক পুত্র বাল্মীকি দূনূ

---

108 गौतम धर्म सूत्र 4.17

শিষ্যক শিক্ষা দঽ কঽ চ্প ভঽ গেন ছল। প্রচেতা ব্রহ্মেক প্বত্র ছল। মন্বস্মৃতি (1.34.35) কেব খন্বসাব ব্রহ্মা প্রজাক সৃজনক কামনা সং ঘোব তপ দ্বাবা শ্বরু মে প্রজাক পতি দস মহর্ষি কে উঁপেন্ন কেনক। ও মহর্ষি মবীচি, খত্রি, খংগিবা, প্বনস্ত্য, প্বনহ, ক্রত্ত, প্রচেতা, র শিষ্ঠ, ভুগ্ব খা নাবদ খছি। রাল্মীকি খহি দস মহর্ষি মে একটা প্রচেতাক প্বত্র ছল। তাহি সং হ্নকব ব্রাহ্মণ হেরাক মে কোনো সংদেহক গ্বংজাগশ নহি খছি।
খাধ্যামে বামাযণ (খযোধ্যা কান্ড, সর্গ6, শ্লোক 65, 66) মে বাম খা রাল্মীকিক রন মে মিনয কেব প্রসংগ খছি। রাল্মীকি বাম কে খপ্পন রিষয মে রতারয খছি, হম জন্ম সে দ্বিজ ছলহুঁ ক্দা হমব খাচবণ শূদ্র জেনা ছল। শূদ্র স্ত্রী সং হমবা খজিতেন্দ্রিয দ্বাবা কতেক বাস প্বত্র উঁপেন্ন ভেল। চোবক সংগ বহৈক কাবণ হম সেহো চোব ভঽ গেলহুঁ।
স্কন্দ প্ববাণ মে সেহো উঁল্লেখ খছি জে ও ব্রাহ্মণ ছল খা হ্নকব নাম খগ্নি শর্মা ছল। ক্দা শিকাব (ব্যাঘ্র কর্ম) খা দস্যুকর্ম মে ও নিপ্ত ছল। বাদ মে সপ্তর্ষিক হ্নপা সং ও মহর্ষি রাল্মীকি রনি গেন ছল। [109]
ওহি তবহে রেদব্যাস সেহো ব্রাহ্মণ ছল নৈ কি শূদ্র। মহাভাবতক খাদি পর্ব মে হ্নকব জন্মক কথা খছি। ও মহর্ষি পবাশবক প্বত্র ছল। হ্নকব মাঁ সত্যরতী একটা খপ্সবাক কন্যা ছল। বাজা উঁপবিচব খহি কন্যাক পানন-পোষণক ভাব মল্লাহক ক্খিযা জক্কথ কেব

---

[109] कल्याण, गोरखपुर, संक्षिप्त स्कन्द पुराण अंक, पृष्ठ 381, 709 आओर 1024

सौंपने छन। ओ नार चनारैक नेन तऽ पव जायत छनि जतय ह्नकव मिनन ऋषि पवाशेव सं भेन। संपूर्ण कथ महाभावत (आदिपर्व 63.70-86) मे अंकित अछि।

पवाशेव महर्षि रशिष्ठक पौत्र छन। सत्यरती सं जन्म नइ कइ कृष्ण द्वैपायन (रेदव्यास) गेल, जाहत आ वर्णिक दृष्टि सं महर्षि पवाशेवक रंश मे आरैत अछि। पवाशेवक पुत्र भना कोन आधाव पव शूद्र कहन जायत अछि? समान व्यरसाय पवक जाहत मे कतेक उंपजाहतक तिरोहित भइ जायके पश्चात निषादक रागस उंपजाहत एखनो अस्तित्व मे अछि. ओ उंपजाहत अछि, कोरऽ, कैवर्त, चौबा, तीरव, धीरव, रेनदाव, रिन्द, मल्लाह, स्ववहिया, रनपव, गोढ़ी,खुनरऽ, कौन, जेठौत, पवरतिया, चौदहा, बाजरंशी, नहेबिया, महिषी, ऋबियाबी, केरऽ आ धोरी।

निषादक अहि उंपजाहत मे कैवर्त आ गोढ़ी सिंहेश्वरक
कमवगामा, दुनाव, , चम्पानगव, डंडाबी, रभनी, गम्हबिया, ठैका जीरछप्पव, जनराव, मह्नी आदि गाम मे बहुनांशि मे बहैत अछि। ओ संपन्न कृषक अछि आ बाजनीति मे हिनकव वर्चस्व अछि। ओ एखनो भगरान शिरक उंपासक अछि।

मूर्ति स्थापना

प्रत्येक रवख आषाढ़ पूर्णिमा केव कौशिकी मे नर जन उंतवैत अछि। जनधावा तीव्र गति सं आगू रढ़ैत अछि। प्रत्येक रवख आषाढ़ पूर्णिमा के गतिहास क्षण भवि एतय बकि के पद्म पनाशे अर्पित कइ जायत अछि। नागैत अछि, शून्य मे रेद ध्वनी गूंजि बहन

अछि। नै जानय कहिया सं श्रृंगेश्वरक कौशिकीक जल पीयब भऽ गेल। तहिया सं कोशी पान्ड, पड़्खा या परवान धाव रनि गेल।
श्रृंगेश्वर थान मे ऋष्यश्रृंग एखनो जीवित अछि। श्रीमद्भागवत स्वनावैत शुकदेवजी कहैत अछि
'गालवो दीप्तिमान वामो द्राण पुत्र: कृपस्तथा।
ऋष्यश्रृंग पितास्माकं भगवान वादवायण:। ।
गमे सप्तुर्षयस्तत्र भविष्यन्ति स्वयोगत:।
गदानि मासते बाजर स्व स्व आश्रम मन्डले। ।'
(गालव, दीप्तिमान, वाम, अश्विथोमा, कृपाचार्य, ऋष्यश्रृंग, म हर्षि वेदव्यास ओ सातों ऋषि आठम सावर्णी मन्वन्तव मे सप्त ऋषि पद पव आरूढ़ होयत)
अहि श्लोक सं ओ सिद्ध भऽ गेल अछि जे ऋष्यश्रृंग आर आवय वला आठम सावर्णी मन्वन्तव मे सप्त ऋषि मे से एकटा पद अवश्य ग्रह कऽ अहि कौशिकी अंचल के फेव सं महिम मंडित कवत।

ऋष्यश्रृंगक मूर्तिक स्थापना
ऋष्यश्रृंगक तपोभूमि सिंहेश्वर थान मे अहि ऋषिवाजक भव्य प्रतिमाक अभाव खटकैत छल। ऋष्यश्रृंग वंशोद्भव फावबिसगंज (अववविया) निवासी गोलोकवासी मोहनलाल जी पाण्डेयक आमेज श्री गोपाल पंडित (सिखवाल ब्राह्मण) कुचामण सिटी जिला नागौव (वाजस्थान) निवासी द्वावा संगमवमव निर्मित ऋष्यश्रृंगक भव्य प्रतिमा अप्पन माता श्रीमति पार्वती देवीक आदेशानुसाव मंदिव पविसव मे स्थापित कवैलक। अहि प्रतिमाक प्राण-प्रतिष्ठा-अनुष्ठान वैदिक मंत्राचावणक संग दिनांक 20 जून, 2002 (गंगा दशहवा) के संपन्न भेल। मंदिवक विकास

मे ओ एकटा नव अध्याया जुड़ि गेल।

सिंहेश्वर मेला
एतय प्रत्येक बरख फाल्गुन शिवरात्रि मे बड़ मेला लागैत अछि। जखैन कोशीक विभीषिकाक कारण अहि क्षेत्र मे यातायातक घोर असुविधा छल, पूर्णिमा आ भागलपुर सँ एकर संबंध टूटि जायत करैत छल तखैन अहि ऐतिहासिक मेलाक बड़ उपयोगिता छल। बैलगाड़ी पर सवार भऽ कऽ दूर-दराजक लोग अप्पन बाल-बच्चाक संग अहि मेला मे आबैत छल, अप्पन शिविर लगाबैत छल, मेलाक आनंद लैत छल आ साल भरिक लेल अप्पन घरेलू उपयोगक वस्तु कीनैत छल। एतबेटा नै, पहिने ओ मान्यता प्रचलित छल जे बाबा (भगवान शिव) केर विवाह भऽ जाय केर बाद लोक अप्पन बाल-बच्चा सभहक विवाह तय करैत छल। एतदर्थ फाल्गुन महाशिवरात्रि के कन्या आ वरक देखा-देखी आ संबंध तय भऽ गेलाक संग ब्याहक लेल उपयोगी समानक खरीद-फरोख्त सेहो अहि मेला मे होयत छल आ दहेज मे दैक लेल मवेशी सेहो मेला मे कीनल जायत छल। अप्पन दूरक कुटुम्ब से भेंट-मुलाकात सेहो अहि मेलाक विशिष्ठ ठाम छल। तैयौका काल मे अहि मेलाक आर्थिक टा नै सांस्कृतिक महत्व सेहो बड़ छल। कोशीक बाढ़ि, मलेरिया आ दोसर प्राकृतिक आपदा सँ जूझैत लोकक लेल ओ एकटा उल्लेखनीय विश्राम स्थल छल, जतय आबि के किछु दिनक लेल लोक अप्पन कष्ठ कं बिसरि जायत छल, आगूक योजना बनाबैत छल, आ अप्पन जिजीविषा के तरंगित कऽ जय भोलानाथ, जीवन के फेर

আযর, জেহন প্রার্থনা কঽ ঘ্বৈত ছন।
ওা মেনা সদী সং উঁন্নাস আ আনংদক সংগম বহন অছি। বাবা ভোনেনাথক পূজা–অর্চনাক বাদ মাটি খোদি কেব বনাযন চূল্হা পব অপনে সং ভোজন বনাযব, দিন ভবি মেন ঘূমব, টিক্লী–সিনূব সং নঽ কঽ দোসব ঘবেনূ সামান কীনব আ বাত মে পন্না নান থিযেটব কংপনীক নৌটংকী দেখব মেনা দর্শনার্থী সভহক দিনচর্যা ছন। ওা থিযেটব কংপনী উঁত্তবপ্রদেশ সং প্রায: সভ ববখ আবৈত ছন। একব সংস্থাপক পন্না নান অপনে একটা ক্শেন কনাকাব ছন। নৈনা মজনূং, শীবী ফবহাদ, স্বনতানা ডাকূ, ভঞ্জ পূবন মন, মাযা মছন্দব, অমব সিংহ বাঠৌব আদি হ্নকব শ্রেষ্ঠ আ চর্চিত নাটক ছন জকব অহি মেনা মে সফন মংচন হোযত ছন। নগাবেক আবাজ পব বহবেতবীন মে সভ কনাকাব অপ্পন ভূমিকা কে গাবি কে প্রস্তুত কবৈত ছন। মংত্রমুগ্ধ দর্শক পাত্র সং অপ্পন সাধাবণীকৃত কঽ অপূর্ব আনংদ, প্রেম, করুণা, বাগ–বিবাগ, আক্রাশ আদি ভাবক অনুভব কবৈত ছন। অহি থিযেটবক ওা একটা বিশিষ্ঠ গুণ ছন।
গনঠব সং চৌঠাবী ধবি চাবি দিন ধব মধেপুবা কচহবীক হাকিম–হুক্কাম অহি মেনাক কৈম্প কবৈত ছন। সীবিজ ওংস্টীট্যূশনক চুনন গেন স্কাউট কৈনাশ পতি মংডন শিক্ষক নেতৃত্ব মে মেনা আ মংদিব পবিসবক বিধি ব্যবস্থাক সংচানন কবৈত ছন। অনুমংডন মুখ্যানয সং আবক্ষী বন আ চৌকীদাবক ড্যূটী সেহো মেনা মে বহৈত ছন। কতেক ববখ মেনাক অংত মে হৈজা আ আগনগী সং জান আ সামান কে ক্ষতি সেহো ভেন অছি।

সভ বরিরাব আ র্ধরাব কে হাঠ মে রিঞ্র–রঞ্চাক খনারা অহি মেনা মে ভবপূব কমাওা ক২ এতৌকা দ্কানদাব ভগরান শিরক প্রসাদ র্ঝি রবখ রাদ অগ্বনকা মেনাক প্রতীক্ষা করৈত ছল। ক্ষদা, ধীবে–ধীবে সময রদনি গেন। যাতাযাতক স্বরিধা সঁ নোকক পাবস্পবিক দূবী কম ভ২ গেন। অহি ক্ষেত্রক কতেক গাম শহব রনি গেন জতয ঘবেনূ উঁপযোগক সামান রহ্নাঁশি মে ভেটৈয নাগন। পহিনে ভগরান শিরক দবরাব মে জতেক যক্ত ক্ষল্ডন আ মনৌতীক নেন ওযত ছল আর র্হ্মিরাদক রিস্তাবক কাবণ ওহি মে গ্বণামেক কমী আরি গেন। আর এতরৈ টৌ জরুব ভেল অছি জে সভ সান হজাব র্যাহ অহি মঁদিব পবিসব ভে হ্এ নাগন। সিনেম থিযেটৈবক মহত্ব কে কিছু কম ক২ দেনে অছি, ক্ষদা থিযেটৈবক বংগীনী দিন–প্রতিদিন রঠ়ৈত গেন। পন্না নানক মর্যাদিত থিযেটৈব আর নৈ অছি। হ্নকব স্থান বৌতা কম্পনী, শোভা থিযেটৈব আদি ন২ নেনে অছি। আর মর্যাদিত মনোবংজনক স্থান অশ্লীনতা গ্রহণ ক২ নেনে অছি। যৈ কাবণ অছি জে প্রশাসন কে রিধি র্যবস্থা আর আওব কড়া কবয পড়ৈত অছি আ সময–সময পব অসামাজিক তত্ব সঁ ক্ষকারনা সেহো।

অহি মেনা মে সর্কস আ মৌতক ক্ষআঁ সেহো দর্শক কে রড় আকর্ষিত করৈত অছি। সবকাব দ্বাবা কৃষি, উঁদ্যাগ আ অন্যান্য নর–নর উঁপকবণক প্রদর্শনীক সংগ জনসংপর্ক রিভাগ, খাদী গ্রামোদ্যোগ আদিক স্টৗন মে দর্শকক ভীড় বহৈত অছি। জীপ, ট্রৈক্টৈবক রাহ্ন্যক কাবণ আর হাথীক উঁপযোগিতা কম ভ২ গেন অছি ক্ষদা মরেশী মে ঘোড়া, রৈঁন,ভৈঁস আ রকবী সভহক খবীদ–রিঞ্রী হোরত অছি। সবকাবী স্তব পব ঙ মেনা পঁদ্রহ দিন

धवि, ক্ষদা ওনা এক মাহ ধবি চনৈত খছি।

সাতম পবিচ্ছেদ

উঁপসংহাব

উঁত্তব বৈদিক কানসং ভাবতীয সংস্কৃতিক জয যাত্রা খাবম্ভ হোযত খছি. খহি যুগমে নৈ জানয কতেক সংভারনা সাম্প্রতিক যথার্থক রিবার্ষ্ট সন্ধচযমে সংগ হেবোঁক নেন তৈযাব বৈসন ছন, জে বাঁদমে মহাকার্য্যামেক সম্পূর্ণতামে খরতবিত ভেন. খপ্পন রর্চস্বক নেন ব্রাহ্মণ, ক্ষত্রিযমে ভযংকব যুদ্ধ সম্ভতাক এহন যথার্থ ছন জে খহি দেশক সাংস্কৃতিক জীরনকে বৈসী ক্রিযাশীন বঁনা দেনক.
প্ররুষ সূক্তক ব্রাহ্মণোস্য ক্ষখমাসীদ রাহু বাজন্যঃ কৃতঃ, কে মোতারিক সভ রর্ণমে ব্রাহ্মণ শ্রেষ্ঠ ছন. খপ্পন জ্ঞান-রিজ্ঞানক কাবণ সমাজক সাংস্কৃতিক বাঁগডোব হ্নকে হাথমে ছন. ব্রাহ্মণ সত্ব শক্তি সম্পন্ন ছন, তে ছত্রিয বজঃ শক্তি সম্পন্ন. উঁত্তব বৈদিক কানমে ব্রাহ্মণক রিশিষ্ঠতা খা শ্রেষ্ঠতাকে ফেব সং প্রতিপাদিত কবন গেন ছন. খহি কানমে সমাজক সংগঠন সেহো শ্বরু ভ' চুকন ছ্ন. সংগে রর্ণ ব্যরস্থাক স্বরূপ সেহো নিশ্চিত ভ' বহন ছন খা সভ রর্ণক শ্রেণীক নিধবিণ সেহো.
উঁত্তব বৈদিককানীন সমাজ ব্যরস্থা খা মহাকার্য্যকানীন সমাজ ব্যরস্থামে কোনো খংতব নৈ ছন. মহাকার্য্যমে রর্ণিত সমাজক খাধাবশিনা পূর্ররর্তী সমাজ ব্যরস্থা ছন. খহি সমাজমে খধ্যযন, খধ্যাপন, যজন-যাজন খা দান-প্রতিগ্রহ জেহন প্রমুখ কার্য সং বাজ্য খা সমাজক সভ ক্ষেত্রমে ব্রাহ্মণক সর্বোচ পদ ভেটন ছন. শৈক্ষণিক, বাজনীতিক, সামাজিক, ধার্মিক খা খার্থিক রিশেষাধিকাব হ্নকা প্রাপ্ত ছন. ব্রাহ্মণ সভ রেদক জ্ঞাতা খা সভ

রিদ্যামে মর্মজ্ঞ মোযত ছন. রিদ্বতা আ জ্ঞানক কাবণ ও ভাবতীয সমাজমে সর্বশ্রেষ্ঠ ছন. অপ্পন সক্রিযতা, দূবদর্শিতা আ কর্তব্য পবাযণতা সঁ ও সমাজক নির্মাণ কবৈত ছন. ধার্মিক ক্রিযাক উদ্দেশ্য সমাজমে একজুটতা আ অটূট সংগঠন স্থাপিত কবব সেহো ছন. অহি ধার্মিক ক্রিযামে বাজ্য আ সমাজক কন্যাণ নিহিত ছন. ও বাজা আ সমাজক কন্যাণক নিমিত্ত যজ্ঞ সম্পন্ন কবৈত ছন. ঋগ্বেদ (10.71.9) কে মোতাবিক, শত্রুক আক্রমণক কান ও অপ্পন বাজাক সংগ যুদ্ধভূমিমে জাগকে সৈনিকক উৎসাহ বঁঢাবৈত ছন. ব্রাহ্মণ বাজাকে অপ্পন প্রজা আ বাষ্ট্রক প্রতি কর্তব্যবোধ কববৈত ছন. শতপথ ব্রাহ্মণ (11.5.7.1) কে মোতাবিক বাজাক বাজ্যাভিষেকক কান ব্রাহ্মণ পুবোহিত উপস্থিত জনসমুদাযকে সংবোধিত কবৈত ছন, ‘হে প্রজা, ঈ ব্যক্তি অহাঁক বাজা অছি. ব্রাহ্মণক বাজা তে সোম অছি.’

অহি কথন সঁ স্পষ্ট অছি জে ব্রাহ্মণ বাজাসঁ উপব বঁসী আশ্রিত নৈ ছন, মুদা বাজা স্বযং ব্রাহ্মণক মুখাপেক্ষী ছন. ক্যাকি ব্রাহ্মণক বিনা বাজাক অভিষেক হৈয পাযব কঠিন কাজ ছন. ধার্মিক কাজমে ব্রাহ্মণক অনিবার্যতা পুবোহিতক পদক বিকাস কেনক. সংকটকানীন স্থিতিমে ব্রাহ্মণ শস্ত্র সেহো গ্রহণ ক' সকৈত ছ্ন.

দোসবা দিস, ক্ষত্রিয সেহো ব্রহ্মতেজ কে পাবয নেন অনববত ক্রিযাশীন ছন. ও অপ্পন শ্রেষ্ঠতাক স্থাপিত কববৈক নেন কতেক বাস প্রযাস কেনক. ক্ষত্রিয ব্রাহ্মণক বৌদ্ধিক চুনৌতী স্বীকাব নৈ কেনক, মুদা কতেক বাস বিদ্বান, দার্শনিক আ তত্ত্বজ্ঞানী ক্ষত্রিয শাসক কতেক বাস ব্রাহ্মণকে অপ্পন শিষ্য বনৌনক. এহন ক্ষত্রিয শাসকমে জনক, অশ্বপতি কৈকেয, কাশিবাজ অজাতশত্রু, প্রাবহণ

जैवनि आदि प्रमुख छल. छान्दोग्य उपनिषद (5.3.7) के मोतारिक पंचाग्नि-विधाक उद्भव आ उन्नयन क्षत्रिय सबहक कारण भेल छल, जेकर दर्शन तत्व छल आवागमनक सिद्धांतक प्रतिपादन. ई विद्या ब्राह्मणक लग नै गेल छल. ताहि सँ सम्पूर्ण लोकमे अहि विद्या सँ क्षत्रिय के शिष्या क' ल' क' अनुशासन हैत वहल छल. (दृष्टव्य प्राचीन भारत का सामाजिक इतिहास, डा. जयशंकर मिश्र, पृष्ठ 121-122)

ब्राह्मणक तरहेँ क्षत्रियक अध्ययन-अध्यापनक अधिकार छलन्हि मुदा ओ यज्ञ नै करा सकैत छल. अहि तरहेँ समाजमे क्षत्रियक अधिकार ब्राह्मणसँ न्यवस्थापन छल. जैनक आलोक भेटैलासँ क्षत्रिय अपनाकेँ सात्विक दिस मोड़ैक प्रयास केलक. आ सांस्कृतिक क्षेत्रमे अप्पन वर्चस्व कायम करए चाहलक. ई स्मरणीय अछि जे अग युगमे पौन्ड्रक, ओड्र, द्रविड़, काम्बोज, यवन, शक, पारद, पल्लव, चीन, किरात, दरद आ खश जेहन हस्ती सभ सेहो अग देशमे आएल. जे अप्पन कुशलता आ सक्षमतासँ ब्राह्मण द्वारा चतुर्वर्णमे विधिवत समाविष्ट कएल गेल. एहन संघर्षशील संगठनामेक व वचनामेक कालमे ब्राह्मणक सूत्रवृत्ति, तपोवता आ याचिक कर्मकांड आ क्षत्रिय कर्तव्य कर्म आ तेजक प्रभाव छल जे तहियाक भारतीय समाज एतेक संवर्धित भेल.

मुदा, जाग ब्रह्मर्षि आ राजर्षिक सामंजस्य ऐ देशक आ भारतीय समाजक अविस्मरणीय विकास केलक आ राष्ट्रीय धाराकेँ गतिमान केलक ओही स्पर्धा आ ईर्ष्याकेँ कारण ओ एक-दोसराकेँ रणक्षेत्रमे ललकारए लागल. वशिष्ठ आ विश्वामित्रक युद्ध (देखू पाँचम अध्याय), परशुराम आ क्षत्रियक लोमहर्षक संग्राम (दृष्टव्य ब्रह्मवैवर्त पुराण,

गणपति खंड, अध्याय 40), दधीचि आ क्षुरध् नामक राजाक युद्ध (शिरपुराण, अध्याय 38, 39) आदि एहन वृतांत अछि, जे ब्राह्मण-क्षत्रिय स्पर्धा जनित अछि. दधीचिक युद्धभूमि तँ अखुनका सिंहेश्वर स्थान अछि.

श्रृंगश्वरश्च नाम्ना वै वैद्यनाथ स्तथैव च.
जपेश्वर स्तथा ख्यातो यो दधीचि रण स्थले.
शिरपुराण (रुद्रसंहिता) अ.2

अर्थात दधीचिक रणभूमिमे श्रृंगश्वर, वैद्यनाथेश्वर आ जपेश्वर नामक लिंग प्रसिद्ध अछि. अइ युद्धमे क्षत्रिय राजाक सहायता करैत लेल स्वयं भगवान विष्णु आएल छल, जकरा दधीचिसँ हारए पड़ल छल. कतेक बास संघर्षक बाँदो समाजमे ब्राह्मणक श्रेष्ठता बनल रहल. क्षत्रिय एकरा छीन नै सकल. विश्वामित्र क्षत्रिय छल. ओ ब्रह्मर्षि पदक प्राप्तिक लेल कठोर तप केलक. हुनका ब्रह्मर्षि बनि जेबाक प्रमाणपत्र वशिष्ठकें दिअए पड़लै. ब्रह्मा सेहो प्रगट भ' क' हुनका वर माँगैले कहलक. विश्वामित्र कहलखिन जे हम ब्रह्मर्षि हुअए चाहै छी. मुदा मात्र अहाँकें ब्रहर्षि कहलासँ हमरा संतोष नै हएत जाधरि स्वयं वशिष्ठ आवि क' हमरा ब्रह्मर्षि नै मानि लेत. महर्षि भृगुक विष्णुकें लात मारब सेहो ब्राह्मण-क्षत्रियक झगड़ाक वृतांतक एकटा कड़ी अछि. ओहि वृत्तांतसँ ई स्पष्ठ अछि जे ब्राह्मण क्षत्रिय सँ श्रेष्ठ अछि.

ऋष्यशृंग ओइ युगमे उँच कुलोद्भव ब्राह्मण छल मुदा तहियोका ब्राह्मणमे व्याप्त युद्धान्माद सँ ओ

दूर छल, रँड दूर. ओ अप्पन कालक महान समन्वयवादी ऋषि छल. ओ क्षत्रियक विरोध नै केलक, मुदा हुनकर हितक काज, जाहिसँ समाज उन्नति करए, तकरे संपादन केलक. हुनकर आगू जातीय स्वार्थ नै, राष्ट्रिक कल्याण आ मंगलभावना छल. ओ क्षत्रिय राजा रोमपादकेँ अप्पन सम्बन्ध बनौलक. ई जानैत जे रोमपाद उच कोटिक क्षत्रिय नै अछि आ हुनकर वंश शाप भ्रष्ठ अछि. ओ ओग संबंधक सहर्ष स्वागत केलक.
एकटा वृत्तांतक मुतारिक रोमपादक पूर्वज महाराज बनिक स्त्री महारानी स्वदेक्षणासँ अंध दीर्घतमा अंग, बंग, कलिंग, पुंडव, स्वहा आ आंध्र छहटा नेना जन्म नेलक. कतेक रास वृतांतमे आन्ध्रक उल्लेख नै अछि. पांचटा नेनाक उल्लेख अछि. कहल जाएत अछि जे गर्भधानक काल किछु एहन घटना भ' गेल छल जे दीर्घतमा अएग नेनाकेँ क्षत्रियत्व सँ भ्रष्ठ क' देलक.
ई स्मरणीय अछि जे राजा बनि संतानोपेत्तिक लेल अप्पन स्त्री स्वदक्षणाकेँ आन्हर ऋषि दीर्घतमाक पास पठेने छल. रानी 'हँ' त' कहि देलक मुदा ओग दिस हुनकर रूचि नै छल. ओ सोचलथिन, एकटा त' ऋषि अछि, दोसर आन्हर. संगे-संग हुनकर देह सेहो कार आ कुरूप छल. ताहिसँ ओ अप्पन एकटा दासीकेँ लग भेज देलक. मुनि ओकरासँ कक्षीरान आदि कतेक रास पुत्र उत्पन्न केलक. जखन वस्तुस्थितिक जानकारी राजाकेँ भेटल तखैन राजा बड्ड बुझा-सुझा क' रानी केँ तैयार केलक आ दीर्घतमा लग

पठौनक. दीर्घतमा आन्हर होएबाक बादो बड़ रतिप्रिय छल. स्वरभिक नेना वृषभसँ ओ गोधर्मक शिक्षा प्राप्त केने छल. आँखि नै रहबाक कारण ओकरा शील संकोच सेहो नै छल. कत' मानव धर्मक मर्यादित परिवेशमे रहएवाली स्वदेक्षणा आ कत' गोधर्ममे निष्णात दीर्घतमाक उद्दाम रति व्यवहार. भला कोना मेल हुअए ? ताएसँ ई तमसाएल ऋषि अप्पन नेनाकेँ क्षत्रियत्वसँ च्युत क' देलक. ई सभटा पुत्र यशस्वी राजा जरूर भेल मुदा विशुद्ध क्षत्रिय नै भ' क' एकटा विशिष्ठ जाति बना भेल. अही वंशमे महाभारत कालमे 'अधिरथ' भेल जिनकर 'सूत' आ हुनकर पुत्र 'कर्ण' 'सूतपुत्र' कहल गेल. अही क्षेत्रक निवासी आ राजवंशी ब्राह्मण ग्रन्थमे ब्रात्य कहल जाए लागल. (देखू, ब्रात्य, पहिलुक परिच्छेद) जेना राजा बलि क्षेत्रमे दीर्घतमा आ पुत्र उत्पन्न केलक, जे ब्राह्मण भेल. (दृष्ठव्य श्री भागवत दर्शन खंड 35, पृष्ठ : 39–46)

ऋष्यशृंग अही सभटा भेदभावसँ उपर छल. ओ अप्पन मनमे ई भाव आनबे नै केलक जे ओ उँच कुलोद्भव ब्राह्मण आ महान आचार्य होएबाक बादो निम्न कोटिक क्षत्रिय कन्याक पाणिग्रहण क' रहल अछि. संगे पहिलेसँ चलल आबि रहल क्षत्रियक प्रति ब्राह्मणक द्वेषकेँ ओ समग्र रूपसँ निरस्त क' देलक.

अही तरहेँ शान्ताक पाणिग्रहणक बाद क्षत्रिय आ ब्राह्मणमे प्रसन्नताक लहर आबि गेल. ई स्वाभाविके छल. आब दुनू एक–दोसराक प्रति

यज्ञक कर्ताकेँ विसबि शांति, सद्भावना, समन्वय आ समवसताक स्थापनामे जुटि गेल. आग परिवेशमे विकासक काज वेसी भेल. देशक सभ टा क्षत्रिय राजा ऋष्यश्रृंग केँ जमाय जेना सम्मान देलक. ब्राह्मण आ क्षत्रिय शान्ति चाहऽ लागल. ओ सभ किछो महासमर, दशेरा ग्य यज्ञ, वशिष्ठ–विश्वामित्र, परशुराम आ सहस्त्रार्जुन यज्ञ आदि सर्वहक्र विभीषिका देखि चुकल छल. दशेराग्य यज्ञमे पचास हजार सँ वेसी ब्राह्मणक वध भेल छल.

राजा रोमपादक अग वैराहिक अनुष्ठानकेँ सम्पन्न कराबैक पश्चात ब्राह्मण–क्षत्रिय एकता सभ दिन लेल स्थायित्व प्राप्त क' गेल. ओहो एकटा कारण भ' सकैत अछि जे भारतमे क्षत्रिय सभ ऋष्यशृंगक कतेक वास मंदिर वनवौने अछि.

मुदा, कतिपय कट्टरपंथी केँ ब्राह्मण–क्षत्रियक ओ मेल आ आर्य–अनार्यक समन्वयक प्रयास नै सोहाएल. समाजमे एहनो लोक बहैत अछि जे स्नेह, सद्भावना आ समन्वयक वातावरण नै, अशांति आ विघटन पसिन्न करैत अछि. अहिने लोक सभ ऋष्यशृंगक प्रतिभा आ लोकप्रियतासँ ओर्ष्या सेहो करऽ लागल. ओ गप सर्वविदित अछि जे ऋष्यशृंग सभसँ पहिने पुत्रेष्ठि यज्ञ करेने छल आ एकर मंत्रदाता आ मंत्राचित अनुष्ठानक मंत्रक प्रवोधा छल. मुदा हरिवंश पुराणमे संकलित पुत्रेष्ठि–यज्ञक सैकड़ा सँ वेसी मंत्रक संग कतौ ऋष्यशृंगक नाम धरि नै अछि. ओतए मात्र 'ऋषि उँराच' टा अंकित अछि. कोनो ऋषिक नाम नै अछि.

হমব রিচাবসঁ ওা উঁত্তব রৈদিক কানমে সভসঁ পৈঘ ষড্যংত্র ছন. তপোপ্পচ সমন্বযরাদী ঋষ্যশৃংগক ছরিকেঁ মৈন কবৈক নেন কঙ্কবপংথী সভ কতেক বাস ঘৃণিত ষড্যংত্র বচনে ছন. ও কঙ্কবপংথী ঋষ্যশৃংগক উঁদাবরাদী নীতিসঁ জবৈত ছন. ঋষ্যশৃংগ খার্য টৌ মে নৈ, খনার্য মে সেহো খপ্পন সাধনা তপস্যাক পারন স্থন রঁনৌনক. পূরঁমে রর্তমান খরুণাচন প্রদেশীক স্বনসবী নদীক তটঁ পব ও তপস্যা কেনক. হ্নকব স্মৃতি চিহ্ন ওা স্থন খাজ ধবি সমেটঁ ক' বাখনে ছন. হ্নকব ওা তপস্থন 'শৃংগ গ্বড় ী' ক নামসঁ চর্চিত বহন হএত, জে রাঁদ মে 'সিংগোড় া' রঁনি গেন. খগ ক্ষেত্রমে 'গ্বড় ী' শব্দ ঠামক নেন প্রযঞ্জ হোগত খছি. রেগরতী স্বনসবীক ধাবক কাত সিংগোড় া ঘাটঁ খা ঘাটঁপব স্থিত রিভংডক খাশ্রম এখনো ঋষ্যশৃংগক তপস্যাক সাক্ষী খছি. একব খাগূ রনাচ্ছাদিত পহাড় ী খছি. ওকব নীচা ঋষ্যশৃংগ মংদিব. এত' সভ রঁবখ ফাল্গুন শুক্ল পক্ষপব শিরবাত্রিক মেনা নাগৈত খছি. এতৌকা মোপা, শর্দ্কমেন, দিগাব্দ, নিশি, খপতনী, হিনমিবী, তগিন, খ্ম্পবী, রাঁচূ, তংগসা, মিজি খাদি ভাষা-ভাষী খাদিরাসী নোকসঁ পূছু. ওা খহাঁকেঁ 'সিংগোহ্নী' কেঁ ন' ক' রঁতাএত, কনকন কবৈত স্বনসবী ধাব খা পহাড়পব ঝ্মৈত খেতী সভটৌ 'সিংগোহ্নী' কেব প্রসাদ খছি. ওসাওা ধর্মক খগ গনাকামে প্রচাব-প্রসাবক রাঁদ খগ ঠামক মহত্ব কিছ গৌণ ভ' গেন খছি. হ্নদা প্ববনা পীঠীক খাদিরাসীক মনমে খগ ঠামক চমকোবিক রৃত্তাংত খখনো প্ববান নৈ পড়ন খছি.

কিছু দিন বাঁদ ভ' সকৈত অছি জে ওা স্মৃতি–চিহ্ন কালক প্রবাহমে বহি জাএ.
ভারতক ওা পূর্বী প্রদেশ জত' অস্পৃশ্য নবভক্ষী অনার্য জাতি নিবাস করৈত ছল, ওগ যুগমে আর্য আ অনার্য দুনূ অবাক–অবাক কোনপব অছি. অদা শান্তি, তপ আ সমন্বযক প্রবোধা ঋষ্যশৃংগক নেন আর্যাবর্তক সমুচা ধবতী হুনকব সাধনা স্থলী ছল. ও অস্পৃশ্যতাকেঁ ক ধর্মক কলংক আ একটা দানবীয প্রহ মানৈত ছল. সনাতন ধর্মমে অস্থাযী অস্পৃশ্যতা কালান্তবমে জন্মজাত অস্পৃশ্যতাক জে রূপ গ্রহণ কেনক ও অগ ধর্মক বিঘটনক কাবণ ভেল.
ঋষ্যশৃংগ দূবদর্শী বহথিন. ও অপ্পন কালমে দেখি নেনে ছল জে বঙ্গ–শবরি আ দস্যু র অনার্যকেঁ আর্য ধর্মমে সংস্কাবিত কববাঁক প্রশ্নপব মহর্ষি বশিষ্ঠকেঁ অপ্পন দৃঢ় সিদ্ধান্তক আকাশচাবী আসনসঁ নীচাঁ উঁতবি বাস্তবিক আ জীবনগত যথার্থক সন্দর্ভমে নাচাব ভ' ক' অপ্পন ব্যবহাব বঁদনএ পড়ল কিএকি দুনূ জাতিক সমন্বযসঁ বাষ্ট্রক অখ্যধাবা তীব্রগতিসঁ প্রবহমান ছল. বিশ্বামিত্রক বাঁদ ঋষ্যশৃংগ অগ ধাবাকেঁ বেঁসী গতি দেনক. বিশ্বামিত্র শস্ত্রক সেহো প্রযোগ কেনক অদা ঋষ্যশৃংগ বিপবীত সাংস্কৃতিক ক্ষেত্রমে ভাবনামেক জনসংপর্ক, শাস্ত্র জ্ঞান, যজ্ঞ আ তপসঁ হুনকা সাংস্কৃতিক দৃষ্টি সঁ পবাভূতকেঁ অপ্পন ধাবামে জোড়ৈ নেন আজীবন ক্রিযাশীল বহল. সুদূব পূবঁক মোপা, মিজ, তংগসা জেহন অতি দুর্গম ক্ষেত্র হুঅএ বাঁ দক্ষিণক তুংগভদ্রাক সঘন বনাচ্ছাদিত দ্রবিড় ক্ষেত্র, ঋষ্যশৃংগ নির্ভয আ নির্বিকাব ভাবসঁ

एत' तप करैत छल, शास्त्रज्ञानसँ जनजीवनमे नव आलोक प्रदान करैत छल आ एक दीपसँ दोसर दीपकेँ प्रज्ज्वलित करैत छल.
देशक पश्चिम आ उत्तरमे ॠष्यशृंगक ढेर वास मंदिर अछि, जे या तँ हुनकर तपस्या आ यज्ञस्थलीक स्मृतिक चिह्न अछि या हुनकर वंशक बनाओल स्मारक स्वरूप मंदिर आ समाधि. ओना ॠष्यशृंग वंशज मे किछु ब्राह्मण, किछु क्षत्रिय आ किछु दूनूक बीच एकटा दोसर जाति अछि जना श्रृंग्वान, श्रृंगी, शिखरवान, सिखरवान, श्रीन्गप्वी (महाराष्ट्र मे), नायक (मध्यप्रदेश मे), श्रृंगी ॠषि (कर्नाटक मे) ब्राह्मण . दोसर दिस श्रिंगा (राजस्थान मे), विशेनवंशी, सेंगर वंशीय, शृंघ वंशीय जेहन कतेक वास क्षत्रिय सम्प्रदाय अछि जे अपनाकेँ ॠष्यशृंगक वंशज मानैत अछि. ताहसँ देशक विभिन्न भागमे हुनकर वंशजक बनाओल कतेक वास मंदिर, आश्रम आ समाधिक रूपमे अइ महान ॠषिक स्मृति चिह्न अछि. एकरामे कतेक वास एहन चर्चित स्थल अछि जे ॠष्यशृंगक जन्म आ मृत्युसँ हुनकर संबंध जोड़ैत अछि.
पुराकाल मे ॠषि विशेषक मुख्य समाधिक अतिरिक्त आर ठाम पर कतेक वास समाधि होइत छल. एहन समाधिमे श्रद्धालु दिवंगत ॠषिक दाँत, कमंडल, खड़ाम, चुट्टा आदि समाधिक भीतर राखि देल जाइ छल. वरनक आश्रमसँ कतेक मंदिर ध्वस्त भ' गेल आ समाधिक धरतीकेँ गीवि गेल. कतेक स्मारक पुनर्निर्माण बादमे श्रद्धालुक

रंगीज करौनक. महाराष्ट्रमे त्तुसारनमे ऋृष्यशृंगक एकटा मंदिर छल. तापी धारमे राँन्ह रँननासँ ओ मंदिर धारक पानिमे समाधि न' नेनक. एत' स्थापित ऋृष्यशृंगक मूर्तिकेँ सरकारक सहयोगसँ श्रद्धान्नु हराक मंदिर बारेरमे हेर सँ स्थापित केनक. मन्दिरमे ऋृष्यशृंगक पूजा होगत अछि ऋदा समाधिमे नै. किएकि आर्य संस्कृतिमे समाधि पूजाक रिधान नै अछि, एकरा श्मशान पूजन जेहन अशुद्ध कर्म मानन जागत अछि.

भारतरर्षक प्रायः सभ राज्यमे ऋृष्यशृंगक मंदिर अछि. एहन गौरर कोनो दोसर ऋृषिकेँ नै भेटैन अछि. किछु मंदिरक रिरवण नीचाँ देन जा रहन अछि.

रिहार

1. श्रृंगेश्वर स्थान (सिंहेश्वर स्थान) जिना ऋख्यानय मधेपुरासँ आठ किनोमीटर उत्तर ओ सुप्रसिद्ध शैर तीर्थ स्थन अछि. ऋख्य शिर मंदिरमे ऋृष्यशृंग अप्पन मंदिरमे स्थापित छथिन.(देखू परिच्छेद छठम)

2. ऋृषिकुंड (देखू सम्पादकीय)

3. राजगीर पटनासँ 120 किनोमीटर दक्षिण ऋृष्यशृंगक तपस्या स्थन. नीनगिरी पर्रतसँ जुड़न सप्तकुंड. रनेगिरि पर्रतक नीचाँ एक तप्त कुंड जेकरा ऋृष्यशृंग कुंडक नामसँ जानन जागत अछि. आग–कान्हि ओ मकदुम कुंडक नामसँ चर्चित अछि.

उत्तरप्रदेश

4. श्रृंगरेरपुर (देखू चारिम परिच्छेद)

5. पवीक्षितगढ़ मेवठ बेनरे स्टेशनसँ एक किनोमीटैब दूब पब ऋृष्यशृंग आश्रम.
6. कन्नौज ऋृष्यशृंग मंदिव.
7. सिंगीवाम (श्रृंगीवाम) फरुखाबाद भगीवथीक कात ऋृष्यशृंग मंदिव. एत' सभ बर्ख दशहवामे मेना नागैत अछि.
8. अगस्त्य नगव (अगस्त्य मुनि, चमोनी) उँत्तवांचनक अनकनंदा पर्रतपव ऋृष्यशृंग आश्रम.
9. नेमिषावण्य (सीतापुव) नखनउँ सीतापुव बेनरे नाइनक कात भव्य मंदिव.

मध्यप्रदेश आ छतीसगढ़

10. चांदा (चंदपुव) साइक (मांडक) नामक स्थानपव ऋृष्यशृंगक पिता श्री महर्षि विभाण्डकक प्राचीन आश्रम (साइक आ मांडक विभाण्डक क बिगड़न रूप अछि)
11. ऋबवाबवासागव झाँसी मांदेव वोड पव प्वत्रेिष्ठि यज्ञ स्थन आ मंदिव.
12. सिहोवा (देखू चाविम पविच्छेद: महानदीक प्रगट हएब)
13. मंदसौव गीताभवनमे ऋृष्यशृंग मंदिव आ धर्मशाना.

गुजवात

14. विनोद (भड़ ाच) नर्मदा धावक कात ऋृष्यशृंग आ शान्ताक तपस्या स्थन आ अग क्षेत्रक प्रमुख ऋृष्यशृंग आश्रम.

महावाष्ट्र

15. कोपरगाँव गोदावरी धारक कात ऋष्यशृंगक समाधि आ महर्षि विभाण्डक मंदिर. एत' सभ वर्ख चैत्र मासमे मेला लागैत अछि.
16. तापसवाडी (न. वाकेव, जिला. जलगाँव) ऋष्यशृंगक प्राचीन मंदिर, जे श्रीरंग्य देवक नामसँ प्रसिद्ध अछि.
17. सौगत (पो. ताँदूलवाडी, त. वारेव जिला. जलगाँव), ताँदूलवाडी भुसावलसँ 14 किलोमीटैव स्वखन धारक कात ऋष्यशृंगक प्राचीन मंदिर. विश्यश्रीरंग्य पदमासन मे.
18. आष्ठी (नांदेड़) ऋष्यशृंग आश्रम आ मंदिर.
19. अनसिंग (जिला. वासिम, महावाष्ट्र) ऋष्यशृंग मंदिर.
20. कावला (त. पुषद, जिला. यरतमाल) ऋष्यशृंग समाधि.

वाजस्थान

21. ठ्स्वक (जिला. अजमेव) मंदिर
22. सवेडी (जिला भीलवाड़) मंदिर आ स्कूल.
23. विजय स्तम्भ दोसव, चाविम आ छअम महल पव ऋष्यशृंग आ शान्ता माताक मूर्ति लागल अछि. (महावाणा कुम्भाक सम्मान शोधक विषय).
24. मात्रिकुंदिया (जिला चित्तौड़गढ़) वँनास धारक कातक मंदिर.
25. बूँन्दी मंदिर आ धर्मशाला.
26. संगारदा (जिला बूँदी) त्रिवेणीक कात मे.
27. चंदेसवा (जिला उँदयपुव) मंदिर.
28. जैतावण (जिला पाली) मंदिर आ धर्मशाला.

29. केशरबाय पाटन (जिला बूँदी) मंदिर.
30. जयपुर मंदिर आ ॠषि श्रीन्गाश्रम.
31. केकड़ ी (जिला अजमेर) मंदिर आओ धर्मशाला.
32. बरैबाराद (जिला कोटा) मंदिर.
33. भ्रिभासनी (जिला नागौर) मंदिर.
34. उंदयपुर विश्श्रीन्ग्य मंदिर.
35. भीनराड़ ा ॠष्यशृंग संस्थान. विश्यिश्रंग आ माता शान्ताक मंदिर. 19 मई, 1996 के ँ मूर्ति मे प्राण–प्रतिष्ठा भेल. रिशान परिसर, स्कूल, धर्मशाला आदि.
36. पुष्कर. ॠष्यशृंगक मंदिर, अ. भा. सिखरान ब्राह्मण महासभाक कार्यालय.
37. चित्तौड़गढ़ (बॅड़ ामठ) ॠष्यशृंग आश्रम आ छात्रावास.
38. कोलर (पाली) अरावली पर्वत श्रृंखलापर मंदिर. फालाद रेलवे स्टेशनसँ 35 किलोमीटर. मूर्तिक प्राण–प्रतिष्ठा 4 मई, 1987 के ँ भेल. वर्षा ॠतुमे प्राकृतिक छटा दर्शनीय.

कर्नाटक

39. शृंगेरी मठ (देखू चारिम परिच्छेद)
40. श्रृंग गिरि (देखू चारिम परिच्छेद)

आंध्रप्रदेश

41. हैदराबाद ॠष्यशृंग मंदिर आ धर्मशाला.

हिमाचल प्रदेश

42. बॅागी (बॅनजार जिला कुल्लू) ॠष्यशृंग मंदिर

43. संकीर्ण (त. रंजाव, जिना. ब्रुन्नू), जे नौ मास रॅर्फ्सँ ममा ँपन बऔत थ्छि. थ्ति प्राचीन ऋृष्यशृंग मंदिव थ्रा नगमे ह्रनकव योगनी ब्रुंड.

44. धौंधी (रंजाव) ऋृष्यशृंग मंदिव (ओ पाँच सौ सान प्ववना थ्छि)

एकव थ्रनारे दोसव-दोसव ठाम थ्कतोत ठामपव सेहो ऋृषिवाजक स्मृति चिन्न हएत. ओ ऋृष्यशृंगक गौवरोज्ज्वन कीर्तिक साक्षी थ्छि.

थ्रग ग्रन्थक समापनक पहिने हम श्रेद्धापूर्वक यजुर्वेदक सर्व शक्तिमान पवमेश्ववक विवाट स्वरूपक स्मवण कवैत छी.

सहस्त्र शीर्षा प्ववुषः सहस्त्राक्षः सहस्त्रपात.

सह भूमिं सर्वतः स्प्रत्व त्यतिष्ठद्दशानाङ्गुम.

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः समानी जज्ञिवे.

छंदासी जज्ञिवे तस्मात्यजुस्तस्मादजायत.

सृष्टिकक थ्रावम्भ मे पवम पूर्ण थ्रत्यंत पूजनीय सर्वहुतः पवमात्मा सँ (ऋचः) ऋृग्वेद (सामानि) सामवेद (जज्ञिवे) उत्पन्न भेन. (तस्मात) ओग पवमेश्ववसँ (छन्दांसि) थ्रथर्ववेद (जज्ञिवे) उत्पन्न भेन. (तस्मात्यजुः थ्रजायत) ओग प्रभुसँ यजुर्वेद उत्पन्न भेन. थ्रा चवाचव मे व्याप्त मंत्रदृष्टा ऋृष्यशृंगक थ्रसीम थ्रनुग्रहके ँ दूनू हाथ जोड़ि क' प्रणाम निवेदित कवैत छी.

ॐ ऋृष्यशृंगे नमः

পবিশিষ্ঠ (ক)
প্বত্রেষ্ঠি যজ্ঞ

ব্রহ্মচাবী গুঞ্জদত্ত 30 ৱবখক ঘরক ছল. ও পঢ়ল–লিখল লৈ ছল. কোনো বিদ্যালযমে ও প্ররেশ লৈ লেলে ছল. ও মহান যোগী ছল. ও যোগ নিকেতন ঋষিকেষক শ্রী যোগেশ্বৰানংদজী মহাবাজক শিষ্য ছল. জখন ব্রহ্মচাবী গুঞ্জদত্তযোগ সমাধিমে লীন ভ' জাগ ছল তখন হুনকামে দিব্য জ্ঞানক ধাবা প্ররাহিত হুখএ লাগৈত ছল. কহল জাগত অছি জে ঋষিক আমো হুনকাপব উতবৈত ছল আ ও অর্ধচেতন আ অচেতনারস্থামে ওগ ঋষি সভসঁ কতেক বাস কাজ–ধাজ ক' আধ্যামিক আ রৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা কবৈত ছল. এহল লাগৈত ছল জে ও সতযুগ মে পহুঁচ গেল অছি জাগমে রৈদিক সংস্কৃতি দেরত্ব, সত্, ধার্মিক আ পরিত্র আমো সর্রোপবি অছি. ব্রহ্মচাবী গুঞ্জদত্তক অচেতারস্থামে এহল রৈজ্ঞানিক আ আধ্যামিক ব্যাখ্যা আ বিশ্লেষণ বিজডম আঁফ় দ এংসিযেংট বিসীজ (WISDOM OF THE ANCIENT RISHIES)মে সংকলিত অছি.

একব প্রকাশিক অছি রৈদিক অনুসংধান সমিতি III, E–31 লাজপতনগব, নঙা দিল্লী–24. অহি গ্রংথক মূল হিংদী মে আর্ঁ লৈ ভেটৈত অছি. অংগ্রেজী মে অনূদিত গ্রংথ উপলব্ধ অছি. প্বত্রেষ্ঠি যজ্ঞক সংবঁধমে অগ অমূল্য গ্রংথক একটা উদ্ধবণ

প্রস্তুত খছি. খগ গ্রংথমে নেখককে ঋষ্যশৃংগক প্বনবারতাব কহন গেন খছি.

Puttreshthi Yajna (Sacrificial ceremony for a son's birth) and medicines.

A herb– 'Kathakuta' growing on mountains, blooms with the white flower, keeps one thousand insects in the lower part of its root. Its body is white blue and leaves look like pun sagati. Sweet in its root and bitter in its top, this herbal medicine has to be mixed with another medicine known as 'ShankhaAnuvat'. Its flower looks like the flower of an Almond plant. It has a bitter bark although its root is replete with 'Baka' a tasteless juice which is also known as Akrata. The three doses of its leaves, bark and root be mixed with the five of that of 'Kirkir' (an herb I have already mentioned) to make a perfect 'Astanga'. A leaf like cake should be prepared of

this substance and be kept in an earthen pot to absorb its poisonous properties. This refined medicine has a curative effect on all gynecological troubles of urethra, eyes, Anawat (a vein) and other physical deficiency, if administered of a period of forty days. The panchang and the trigat are other prepa rate on like Astang. I had studied all of them along with the other skills of Ayurveda for 84 years before I (Shrangi Rishi) conducted 'Puttereshthi' Yajna for the emperor Dashratha. This Yajna can be successful performed only by a master of Ayurvedic knowledge. Only a few cruditė scholars of this science know this therapy by which ailing organs of human body viz. eyes, ears, tongue etc. can be cured.

Diagnose of Dashratha

Before setting up a yajnashala or the place for sacrifice of

'Puttreshthi', I examined the king Dashratha well and examined closely his 'Akrata-Dwar' one of the entrances in human body each haunted by a deity. The two eyes are consecrated by Jamdagni and Vishwamittra. The front of ear and that of nose is enshrined by Bharadwaj and Ashwani Kumar respectively. To purify them, one has to know these different medicines which are named after their name. Accordingly they are called Jamdagni medicine, Bharadwaj medicine and so on. These medicines have different therapeutic range. In Puttreshthi, in addition to other articles, the fuel (woodenslices) of aak, shami, Jatamansi, Trikata, Chandari (AnubhutaSamubhukta) Anikrata are required. The altar hasin in Yajnashala be shaped as virginal canal of womanand that too of the same size which the virginal canal of the woman

desiring son, has held. The smoke and odor created by such a sacrifice can cure and make up all diseases and deficiencies of my barren daughters. This is a miracle of Ayurveda which can’t be mastered in a single span of human life.

Diagnose of the Wives of Dashratha

I, (Shrangi Rishi) had also availed the occasion of the examining perfectly all the three wives of Dashratha. On the basis of Ayurvedic Knowledge, I had to see the shape of their virgina-canals without which, I could have never set up the desired Yajnashala. Though a disgraceful act, yet Maharashi Vashistha insisted upon showing their vital organs to me, in spite of the reluctance of Arundhati. In this way, I could set up three altars of three different shapes.

Diagnose in one thousand pages

I recordedmy experience of the so called puttreshthi in many articles. These commentaries, compiled in a book, concentrate on various types of diagnose, each covering one thousand pages, are missing. I doubt whether Mahanandji (An unborn soul wandering in space since thousands year and casually interpreting the Bramchachari with its expositions and prophesies) shall be able to find out this volume which made to realize the vastness of the subject, after I wrote it.

परिशिष्ठ (ख)
ऋष्यशृंगक सास्त्र मालिनी
(इतिहासक अएनामे चम्पानगर)

प्राचीन आ महाकाव्यक अनुसार उत्तरकालीन संस्कृति, साहित्य, बुद्ध आ बुद्धोत्तरकालीन संस्कृति, पालि साहित्य, मालिनी (चम्पापुरी) क पूर्ण ऐतिहासिक विवरण प्रस्तुत करै लेल वैसी महत्वपूर्ण अछि. जकर पूरक जैन आ ब्राम्हण साहित्य सेहो पर्याप्त अछि. भगवान बुद्धक आविर्भावसँ पहिने आ बाद मालिनी (चम्पापुरी) क इतिहास आ भूगोलक सभसँ महत्वपूर्ण अध्याय षोडश महाजनपदक उत्कर्ष आ विपर्ययक इतिहास, भौगोलिक स्थिति आ दोसर विवरणक लेल जैन ग्रंथ आ महाभारतक कर्ण पर्वक अनुपूरित अन्यान्य पालिग्रंथ प्रमुख स्रोत अछि. आउ, ऐ स्रोतक आधारपर ऋषिराजक सास्त्र मालिनीक गौरवशाली इतिहासक अध्ययन कएल जाए.

मालिनीक समृद्धि ऋष्यशृंगक मालिनी एलाक संग लगाह दिअए लागैत अछि. जे मालिनी रहैत काल धरि अकालक चपेटमे छल, ओ ऋषिराजक आबएसँ हरित-पल्लवित-पुष्पित आ अकूत धन-धान्य सँ परिपूर्ण भ' गेल.

संस्कृत कथाकार आ महाकवि दंडी विरचित दशकुमार चरितम (मदन मोहन तर्कालंकार संस्करण, पृष्ठ 59) क मुताबिक चंपामे गंगाक कात महर्षि मरीचि रहैत छल. ऐ ज्ञातव्य अछि जे महर्षि मरीचि ऋष्यशृंगक पूर्वज छल. ताइसँ जाग इलाका सँ महर्षि मरीचि अप्पन साधना-

तपस्याक लेल नीक बुझल जाइत छल. ओकरा एकटा पुत्र ऋष्यश्रृंग छलाह जे विभाण्डक ऋषिक पुत्र छलाह. विभाण्डकसँ ऋष्यश्रृंग ज्ञान-विज्ञानसँ बड़ बात तपोउज्ज्वल क' देलक. अंगक अनारा आनर सभक वाजनैतिक ध्रुवि मानिनी छल. ई निर्विवाद अछि जे रामायण कालमे ऋष्यश्रृंगक महिमासँ ई नगर समृद्ध भेल छल. महाभारत कालमे अत्यधिक दानवीर आ शक्ति पुंज कर्णक कारण ई ऐसी प्रसिद्ध भेल.

राजा रोमपादक प्रपौत्र पृथुलाक्षक पुत्र 'चम्प' मानिनीक नाम चंपा राखलक. तहिया सँ ई चम्पापुरी बनि गेल. चम्प बड़ शक्तिशाली राजा छल. मत्स्य पुराण 48/97 क अनुसार:-

'पृथुलाक्ष सुतश्चापी चम्प नामा बभूव है.
चम्पस्यतु पुरी चम्पा तीर्थ या मानिनी भवत.

अंग श्लोकसँ स्पष्ट अछि जे चम्पा पहिने मानिनी छल. संगे-संग ई चर्चित तीर्थ सेहो छल. राजा चम्पाक बाँबहम पीढ़ीमे अधिरथ भेल जे कर्णकेँ गंगामे प्रवाहसँ निकालि क' पोष्यपुत्र बनौलक.

संभवत: अधिरथक काल अंग ऋक्क अधीन एकटा करद राज्य छल. गंगाक उत्तर 'ऋवसेना' अछि, जतए कोशी गंगासँ संगम करैत अछि. ई प्राचीनकालमे 'ऋकशिला' छल, जे ऋक्क सबहक राज्य हेबाक प्रमाण अछि. पूर्णिया गजेटियर पृष्ठ 737 क अनुसार ऋकशिलासँ ऋक्क राजाक राज्यक पहाड़ी भागकेँ बुझबाक चाही. एखुनका ऋवसेनासँ दखिन गंगा कातपर बटेश्वर पर्वत श्रृंखला अछि, जागपर महादेवक बड़ बात पुवला

मंदिव थ्छि. योह्वा कर्ण के ँ ओकव मित्र द्‌यौधिन था दोसव कौवर प्रद्भ्र्थक थाग्रहपव थंग वाज्याभिषेक कवाएन गेन छन.

'प्रीत्मा ददौ स कर्णाय मानिनी नगवी मय'

महाभावत (शांतिपर्व 5/6)

पद्मपुवाण (स्वर्ग खंड, 38/72) क मोताविक भावतक चर्चित सनातन तीर्थमे चम्पापुवीक नाम श्रेद्धापूर्वक नेन जागत थ्छि.

ततश्चम्पा समासाद्य भगीवथ्यांकृतोद्वः

दंडापर्ण समासाद्य गों सहस्त्र फनं नभेत.

पुवाणकाव भागीवथीक कात पव थ्वग चम्पापुवीमे 'दंडापर्ण' नामक एकटा तीर्थक उँल्लेख केने थ्छि, जेकव दर्शनसँ सहस्त्र गोदानक पुण्य भेटैत थ्छि.

'जिनप्रभसूवि' थप्पन ग्रंथ 'विविध तीर्थ कल्प'मे निखने थ्छि जे कौशिक ऋषिक थार्य शिष्य 'थंगर्षि' था 'रुद्रक' चम्पामे विधिसँ एकटा पैघ यज्ञ केने छन. (थस्यां कौशिकार्य शिष्यांगर्षि रुद्रकाख्याख्यान संविधानकं स्वजात प्रियंग्वादि संविधान कानि च जज्ञिवे). ओ थागू निखने थ्छि जे मानिनी (चम्पा) मे नीक नोग वाँसित थ्छि. ओ मणि-स्वर्ण सँ थनंकृत थ्छि, जे हनकव समृद्धिक सूचक थ्छि.

'उँत्तमतम नवनावी स्वर्णमणि घोवणिप्रस वस्ववतः नगवी विविधादत्तवस्तु शोनिनी मानिनी जयति.'

विविध कल्प तीर्थ, पृष्ठ 69

चम्पा तहिया भावतक छहटा महानगवमे एकटा

छल. ओ महानगव छल साकेत, बाजगृह, श्रीरस्ती, चम्पा, कौशाम्बी आ रावाणसी. दीर्घनिकाय I I –146 क मोतारिक मन्नक शानरनमे जखन भगरवान बुद्ध पविनिर्वाण प्राप्त क' वहल छल तखन हुनकव शिष्य धर्म भण्डागाविक 'आनंद' हुनकासँ कोनो महानगवमे पविनिर्वाण कवैक नेन प्रार्थना कवैत कान चम्पाक सेहो उँल्लेख महानगवक रूपमे केने छल.

चम्पा रिश्वक प्रवना नगव सभमे एक छल. ओ उँत्तवरैदिक कानमे रसाएन नगव अछि. ओ पाटनीपुत्रासँ प्रवना अछि. बामायण आ महाभावत कानमे पाटनीपुत्रक कोनो उँल्लेख नै अछि, मुदा मानिनी (चम्पा) ओग युगमे सेहो चर्चित छल. बौद्ध साहित्यमे पाटनीपुत्रक उँल्लेख अछि. ताएसँ चम्पा पाटनीपुत्रसँ रड प्रवना नगव अछि.

भावतक ओ प्रमुख ब्यारसायिक केंद्र सेहो छल. एतौका ब्यापावी स्वदूव 'गंडोचीन' मे जा क' 'चम्पा' नामक नगव रसौने छल. ओग कान समुद्रसँ ब्यापाव कवएरना ब्यापावीक दन अग चम्पा नगवमे वहैत छल. जिनकव नौरेंड़ । सदिखन गंगाक नहवपव चनैत वहैत छल आ चम्पाक गंगामे नंगव द' क' ठाढ़ वहैत छल. अग तवहक कतेक कथा–कहानी आ गतिरृत्ति सँ भवन ओ चम्पापुवी अछि जकव प्राचीव गव मे गंगाक नहवक भुजा सदिखन आरेष्ठित वहैत छल. चम्पाक ब्यापावी सिन्धु सौरीव देशक अनरवत यात्रा कवैत छल. (दृष्ठब्य रिधाव की नदी, पृष्ठ 91–93)

चम्पा सनातन हिन्दू सबहक अतिरिक्त बौद्ध आ जैन सबहक सेहो महिमामंडित तीर्थ अछि. एकर सर्वाधिक चर्चा बौद्ध आ जैन साहित्यमे भेल अछि. चम्पाक रानी 'गग्गरा' अङ्ग नगरक दक्षिण पश्चिम भागमे एकटा रमणीय पोखरि खुनौने छल. अश्वघोषक मोताबिक अङ्ग पोखरिक कातमे पाँच तरहक चम्पाक फूल सँ सजल उपवन छल. दीर्घनिकाय (शोणदंड सुत्त I /4) क मोताबिक भगवान बुद्ध अप्पन पाँच सौ भिक्षुक संग अङ्ग उपवनमे रहल छल. चम्पामे भगवान बुद्धक दिनचर्याक विवरण विनय पिटक (1/7 312–315) सँ भेटैत अछि. गग्गरा पुष्करणी परिव्राजक, मुनि आ संन्यासीक विश्राम स्थलक रूपमे प्रसिद्धि प्राप्त क' नेने छल. ओ दार्शनिक परिसंवादक ध्वनिसँ अनवरत गुंजैत रहैत छल. चम्पामे बुद्धक यएह स्थान निवास लेल बेसी उपयुक्त छल.

चम्पामे अप्पन प्रवासक क्रममे चम्पा राज्यक अस्सपुर नगरमे बुद्ध भिक्षुक प्रति 'महा' आ चुल्लअस्सपुर सुत्तांतक प्रवचन केने छल. चम्पाक लोक स्वादिष्ठ आ शुद्ध भोजन करैत छल. जातक VI –256 क मोताबिक हिमालयक ऋषि पाकल स्वादिष्ठ भोजनक रसास्वादन करैले चम्पा आबैत छल.

दीर्घनिकायक शोणदंड सुत्तक मोताबिक चम्पापुरीमे पाँच सौ वेदश्रुत ब्राह्मण निवास करैत छल. ओइ ब्राह्मणक प्रमुख 'शोणदंड' छल, जे दोसर ब्राह्मणक संग गग्गरा पुष्करणीक

কাতপৰ বুদ্ধসঁ ভেঁট কেনে ছল. বুদ্ধক প্ৰভাপূৰ্ণ আকৃতি দেখি ক' ও অভিভূত ভ' গেল. বুদ্ধসঁ গপক কাল হুনকৰ ৰচনক খংডন শোণদংড নৈ কেনক. ব্ৰাহ্মণক পৰিষদ্ জে শোণদংডক সংগ গেল ছল, ও মূক ছল. বুদ্ধ হুনকা শীল প্ৰজ্ঞা আদি বিষযমে বুঝৌলক. শোণদংড বুদ্ধক উঁপাসক বঁনি গেল আ দোসৰ দিন হুনকা খাগ লেল নোত দেলক. মুদা ও ব্ৰাহ্মণ পৰিষদক লাগ নৈ কেলক. যএহ কাৰণ ছল জে বুদ্ধক প্ৰতি আস্থাৱান হোগতো চম্পাক ও দৰঁগ লোক ভগৱান বুদ্ধকেঁ কখনো মুকি ক' গোৰ নৈ লাগলক. শোণদংড মগধ সম্ৰাট বিম্বিসাৰক স্থাপিত চম্পাক অধিপতি ছল. ও হাথ উঁঠাক', বথ পৰ চঢলাপৰ চাৰ্বুক উঁঠাক' বাঁ বুদ্ধসঁ ভেঁট কাল অপ্পন মুৰেঠা উঁঠাক' সংকেত সঁ (মুদা, অপ্পন মাথকেঁ উঁঠা ক') বুদ্ধ কেঁ গোৰ লাগৈত ছল.

সম্ৰাট অশোকক মাঁ ব্ৰাহ্মণ কন্যা ছলি, জে চম্পাক ছলি. ও সংভৰতঃ অগ 'শোণদংড' ক বংশজ ছলি. আৰ.এন. মিত্ৰাক নেপালীজ বুদ্ধিষ্ঠ লিটৰেচৰ, পৃষ্ঠ 8 ক 'অশোকৱদান' ক মোতাবিক চম্পাপুৰীক এক ব্ৰাহ্মণ সুদ্ৰাংগী নামক অপ্পন পুত্ৰী ৰাজা বিম্বিসাৰকেঁ উঁপহাৰস্বৰূপ দেনে ছল. পহিনে বৌদ্ধ ভিক্ষু লেল বিনা পদত্ৰাণক চলৈক নিঅম ছল. ও 'পনহী' ধাৰণ নৈ ক' সকৈত ছল. মুদা বিনয পিটক 1/179 ক অনুসাৰ অপ্পন চম্পা প্ৰৱাসমে বুদ্ধ অপ্পন ভিক্ষুকেঁ চপ্পল আ খড়ামক প্ৰযোগ কৰবাঁক আজ্ঞা দেনে ছল.

চম্পাক নিৱাসী ধন-ধান্য সম্পন্ন ছল. এত্তুক্কা কতেক

श्रेष्ठि तँ करोड़पति छल. महावँग्गा (5/1) सँ जानकारी भेटैत अछि जे चम्पापुरीमे 'शोणकोटिविन्श' नामक एकटा श्रेष्ठि रहैत छल. हुनका लग बीस करोड़ स्वर्ण मुद्रा छल. संगे अंग श्रेष्ठिक निजी कोषागारमे अस्सी बैलगाड़ ी हिरण्यमुद्रा छल आ हुनकर द्वारपर उनचास सत्त हाथी छल.
एतऽ जैन धर्मावलम्बी 'कामपान' नामक श्रेष्ठि छल जे अठारह करोड़ स्वर्णमुद्रा आ दस करोड़ गायक स्वामी छल. कुमार नंदी नामक एकटा बँड धनी स्वर्णकार चम्पापुरीमे महावीर स्वामीक गोशीर्ष चन्दनक प्रतिमा बँनबाँक' ओकरा स्वर्णाभूषण सँ अलंकृत क' स्थापित केने छल. जैन चम्पक श्रेष्ठि कथाक अनुसार चम्पा बँड समृद्धशाली छल. एतऽ गन्धी, मसाला आ मिश्रीक विक्रेता, जौहरी, चमार, मालाकार, कमार, सोनार आ बुँनकरक संख्या बँड छल. चम्पापुरी कल्प पृष्ठ 66 क मोताबिक धन, ऐश्वर्य, आंतरिक आनंद आ सुख सभसँ परिपूर्ण चम्पा नगर यथार्थतः धरतीक स्वर्ग छल. प्राचीन जैनागम औपपातिक सूत्रक मोताबिक महावीरक शिष्य सुधर्माक कालमे 'पूर्णभद्द' नामक एकटा देवालय (चैत्य) चम्पाक गंगा कातपर छल, ओ बँड महिमामंडित छल.
जैनक बाँरहम तीर्थंकर 'वासुपूज्य' क जन्मभूमि चम्पा छल. एतऽ ओ प्रव्रज्या, कैवल्य, ज्ञान आ निर्वाण प्राप्त केने छल. 'विविध कल्प तीर्थ' क 'चम्पापुरी कल्प' क मोताबिक वासुपूज्यक पुत्रक नाम 'मधर' छल, जे ओग काल चम्पाक अधिपति

ছল. ওগ গ্রংথক মোতারিক তীর্থংকব রাস্বপূজ্য
থশ্বিনী নক্ষত্রসঁ যাঞ ফাল্গুন শুক্ল পংচমীক দিন
থপবাহ্ন কানমে ছহ সৌ ম্ধনিক সংগ পবিনির্রাণ
প্রাপ্ত কেনে ছল. গুণভদ্রাচার্য ক 'উত্তব প্ববাণ' সঁ
জ্ঞাত হোগত থছি জে হ্নকব পবিনির্রাণ 'মংদাব'
পর্রত পব ভেল ছল.
মগধক বাজকুমাব চম্পাক উপবাজা হোগত ছল.
রিম্বিসাব সেহো থপ্পন পিতাক জীরন কানমে
চম্পাক উপবাজা ছল. রিম্বিসাবক মবনাক রাঁদ
হ্নকব প্বত্র থজাতশত্রু কিছু দিনক নেল
বাজগৃহকেঁ ছোড়ি চম্পা থারি গেল ছল.
মহাভাবতসঁ ল' ক' র্দ্ধকান ধবি চম্পা চম্পক
রাঁগসঁ ভবল ছল.
মঝ্ঝিম নিকায (1/128) ক মোতারিক র্দ্ধক
কান চম্পামে কতেক বাস মহাশানা যা স্নাতক
সংস্থা ছল, জে মগধবাজ প্রসেনজিত থা রিম্বিসাবক
দেল থন্বদান থা ভূমিদানক মাধ্যমসঁ সংচানিত ছল.
মহাগোরিংদ স্বতাংতক মোতারিক মহাগোরিংদ থগ
তবহক সাত স্কূনক স্থাপনা থপনা কার্যকানমে
কেনে ছল, জাগমে চম্পা সেহো ছল. ও সভ
ধর্মশাস্ত্রীয স্কূন ছল, জাগমে কেরন ব্রাহ্মণ
তরুণ (মাণরকা) কেঁ প্ররেশ ভেটৈ ছল. থগ
স্কূনমে তীন সৌ ছাত্র রিদ্যাধ্যযন করৈত ছল.
ফনপতিক রঁড প্রসিদ্ধিক কাবণ কতেক বাস ঠামসঁ
ছাত্র এত' পঢ়ৈ নেল থারৈত ছল.
'চংপেয জাতক' ক মোতারিক থংগ থা মগধ দুনূ
পড়োসী বাজ্যমে যদ্ধক রর্ণন থছি. এক রেঁব
হাবনাক রাঁদ থংগক সৈনিককেঁ পাছাঁ কবনা পব

মগধ নরেশী খঁগ খা মগধক রীচমে রহএরানী গংগামে কূদি ক' জান রচৌনে ছন. রাঁদমে ও খঁগ নরেশীক ঘনিষ্ঠ মিত্র ভ' গেন. ও সভ রবখ চম্পা ধাবক কাতপব একটা সমারোহ করৈত ছন খা খর্ঘ্য দৈত ছন.

সংঘঙ নিকায (1/195–96) ক মোতারিক চম্পাক রৌদ্ধভিক্ষুক খাচবণ রিনযক নিখমক প্রতিকূন ভ' গেন ছন. খপ্পন চম্পা প্ররাসমে রুদ্ধ রঁগীস নামক একটা রৌদ্ধ ভিক্ষুক খপ্পন প্রশংসামে একটা গাথা কহৈত স্বননে ছন. রুদ্ধকেঁ রোধি প্রাপ্ত কবরাঁক এক দশকক ভীতব চম্পাক সংগ মহত্বপূর্ণ নগবমে রৌদ্ধক প্রমুখ রাস স্থাপিত ভ' চুকন ছন. ওগমে সঁ সভ ঠাম পব রুদ্ধ কেঁ কোনো নে কোনো প্রসিদ্ধ শিষ্যক নেতৃত্ব খা পথ–প্রদর্শনমে ভিক্ষুকক একটা সংপ্রদায রিকসিত ভেন.

জৈন নেখক 'জিনপ্রভস্বরি' খপ্পন গ্রংথ 'রিরিধ তীর্থ কল্প' মে কত্তী–কত্তী চম্পাক নাম 'নোমপাদ্পূ' খা 'কর্ণপূ' সেহো নিখনে ছন. খগ গ্রংথক পৃষ্ঠ সংখ্যা 65 খা 69 ক মোতারিক জৈন ঋষি 'প্রভর' খা 'স্বযংভর' খপ্পন চম্পা প্ররাসমে কেনে ছন.

একটা কিংরদংতীক মোতারিক চম্পামে স্বভদ্রা নামক একটা সতী ছনি জে চানৈন সঁ গনাবসঁ পানি ভরৈ ছনী. চম্পামে পাথবসঁ রনন চারিটা গোপ্তব দ্বার ছন, জে রড দিন সঁ রন্ন পড়ন ছন. ওা স্ত্রী চানৈন সঁ পানি ভবি তীন দ্বারকেঁ ভিজা ক' খোনি দৈ মে সফন ভেন বহথি. কহন জাগত খছি জে চৌদহম শতাব্দী ধবি ওা দ্বার রন্ন ছন.

একবা নখনৌতীক স্বনতান শৈমস্বদ্দীন রিঞ্রম সংরত 1360 মে ঙঁখাড়ি ক' শৈংকবপ্পব কিনামে নগৌনে থ্বছি. জিনপ্রভসূবী থ্বগ বৃতাঁত কেঁ থ্বপ্পন গ্রংথ 'রিরিধ তীর্থ কল্প' ক পৃষ্ঠ সংখ্যা 65 মে নিখনে থ্বছি. থ্বগ গ্রন্থমে দানরীব কর্ণকি কতেক বাস ঠাম কেঁ সেহো চিন্হিত কএন গেন থ্বছি.

পাঁচম সদী মে চীনী যাত্রী ফাহিযান গংগাক কাত–কাত পাটনীপ্বত্র সঁ থ্বঠাবহ যোজন পৈদন চনি চম্পা নগবী থ্বাএন ছন. সাতম শৈতাব্দীমে হ্বেনসাংগ এত' থ্বাএন ছন. হুনকব মোতাবিক চম্পা বাজ্যক পবিধি 4000 নী সঁ বেঁসী ছন. এক নী ছহ মীনক বঁবাবঁব হোগত থ্বছি. থ্বগ নগবীমে দূ সএ সঁ বেঁসী হীনযান বৌদ্ধ ভিক্ষু বহৈত ছন. ও কিছু নষ্টপ্রায বৌদ্ধ রিহাব সেহো দেখনে ছন. ওগ কান চম্পামে সনাতন হিন্দূক কতেক দের মংদিব ছন. এত্তক্কা খেত সমতন ছন. জমীন উর্ববা ছন. এত্তক্কা নোক সোন্ন–সান্ন হোগত ছন.

ও চম্পা কেঁ 'চেন পো' কহনে থ্বছি. হ্বেনসাংগক কানমে চম্পা বাজ্যক পবিধি সিমটি ক' সত্তব মীন বঁচি গেন ছন জগমে কেরন নগবক পবিধি সাত মীন রিস্তৃত ছন. চম্পাপ্ববীক দেরাব পজেবাঁক বঁনন ছন. ওা কত্তী–কত্তী তঁ কতেক বাস ফীট উঁচ ছন. কেনিংঘম হ্বেনসাংগক বৃতাঁতক থ্বাধাব পব থ্বংগক বাজনৈতিক সীমা নখীতবায (নখীসবায) সঁ বাজমহন ধবি থ্বা পাবসনাথ পহাড় ী সঁ ভাগীবথীক কাত কননা ধবি বেখাংকিত কেনে থ্বছি. চম্পাপ্ববী থ্বপ্পন বাজ্যমে কতেক বাস বাজনৈতিক উঁতাব–চঠার দেখনে ছন. বৌদ্ধ যগ মে বসে

देशेक शासक शेतानिक परन्तप चम्पाक राजा दधिराहनपर आक्रमण केने छल, जदा अंग राज्यक परिणामक जानकारी नै अछि. एतेक तय अछि जे एकर बाद अंग शक्तिशाली होइत गेल. ओ मगध शासक भट्टिय केँ हरूमे हरेने छल. जदा अंग भट्टियक पुत्र बिम्बिसार (603 –551) अप्पन पिताक हारिक बदला अंगपर विजय प्राप्त क' चुका देलक. अंग राज्यमे अंग नरेश ब्रह्मदत्तक वध क' देल गेल आ अंगपर मगधक शासन भ' गेल. बिम्बिसारक मरलाक बाद अजातशत्रु (551–519 ई.पू.) चम्पा केँ अप्पन राजधानी बनेने छल. जदा हुनकर पुत्र उदयन (519–503 ई.पू.) चम्पासँ अप्पन राजधानी पाटलीपुत्र ल' आनलक. परवर्त्ती भेलाक बाद चम्पाक लोकमे आस्ते–आस्ते नैतिकताक ह्रास हुअए लागल आ अप्पन खराब चरित्रक कारण लोक उद्दंड हुअए लागल.

दशकुमार चरितम अध्याय 1, पृष्ठ 3–6 आ अध्याय 2, पृष्ठ 7,11 आ 12 मे सेहो उल्लेख अछि जे चम्पा मे दुष्टक बाहुल्य छल.

अंग शिशुनाग, नन्द, मौर्य, शुंग आ गुप्त युग सेहो देखलक. संगे कुषाणक आधिपत्य आ राजभरक सेहो शासन देखलक. गुप्त सम्राट माधर गुप्तक पुत्र आदित्य सेनक मंदर पर्वतपर भेटल शिलालेखक अनुसार अंग क्षेत्रक शासकक कीर्तिक बड़ बात साक्ष्य आगू आबैत अछि. आदित्य सेन आ हुनकर धर्मपत्नी कोणदेवी मंदार पर्वतपर विष्णुक नरसिंह मूर्तिक स्थापना केने छल आ ओत' पापहरणी नामक पुष्करणी केँ खोदबेने छल.

कहन जागत अछि जे यएह शासक अशोकमेघ आ कतेक बास यक्ष सेहो केने छल.
अंग तखन कर्ण स्वर्णकि शासक शशांक आ ओकर बाद हर्षवर्धनक अधीन अंग आबि गेल छल. चीनी यात्री ह्वेनसांग अंग सम्राटक कालमे भारत आएल छल. हुनकर आगमन काल चम्पापर आतौबीक शासन छल. ओ शक्तिशाली छल (द्रष्टव्य भागलपुर गजेटियर 1962, पृष्ठ 41). पालवंशक अभ्युदय आ चम्पापर पालवंशक अधिकारक बाद एकर विकास भेल. विश्वचर्चित विक्रमशिला विश्वविद्यालयक स्थापना (वर्तमान अन्तीचक) भेल.
तकर बाद सँ वंशक शासनमे चम्पा आएल. ओ शासन लक्ष्मणसेन धरि शक्तिशाली रहल. ऐदा अंतिम समय हुनकर शासन अवसाद सँ भरल रहल. ऐसलमानक भीषण आक्रमण हुअए लागल. बख्तियार खिलजी बंगालपर विजय प्राप्त केने छल. ओ बिहारपर सेहो कब्जा करै लेल बड़ बास संख्यामे सैनिकक संग चढ़ाइ केलक. एतबक्का सभटा विश्वविद्यालय के ओ ददाति आगिमे झोंकि देलक. मास भरि आगि जरैत रहल जाहमे भारतीय ज्ञान-विज्ञान, धर्म, साहित्य-संस्कृति जरैत रहल.
अंग तखन चम्पा ऐसलमान आ फिरंगीक कालमे अप्पन सभ्यता-सांस्कृतिक चम्पक वन के नष्ट होइत देखने अछि.
चम्पा बाज्यक नदीमे चाननक विशिष्ट ठाम अछि. एकर मूल स्रोत ऐंगेर प्रमंडलक पठारी भाग अछि. अंग मूलक स्रोत लग दखिन पठार पर

‘ৰাঁবো’ গাম আ রর্তমান ৰাঁকা জিনাক কটৈবিযা থানাক ‘ৰাঁক’ গাম কিউঁন–আসনসোন বেনমাস্থাক আবপাব ৰঁসন অছি. অগ দ্নূ গাম সিদ্ধনতন্না আ ‘গঢ়জোবা’ বেনরে স্টেশনক একৈ সামান দূবী অছি. এতএসঁ চাননক দ্ধখ্যধাবা ৰঁহত দ্ধংগেব প্রমংডনক ‘কবপা’ আ ‘ৰাঁবো’ গাম হোগত ভাগনপ্পব জিনামে আৰৈঁত অছি আ ‘ৰাঁক’ গাম সঁ হোগত পূৰঁ দিশ ৰঁঠৈত অছি. অগ পূৰঁ প্ররাহমে দেরঘবক উঁত্তব ভাগক কিছু ছোট্ট পর্রতীয স্ত্রাত চাননমে খসি ওকব জনভংডাব কে ঁ ৰঁঢ় ারৈঁত অছি. ঞা ক্তাতব্য অছি জে দক্খিন পহাড়ীক ৰেঁসী জনভংডাব চানন গ্রহণ কৰৈত অছি. ভাগনপ্পব গজেটিযব 1962 (পৃষ্ঠ 11)ক মোতাৰ্রিক, চাননক উঁদ্গম দেরঘবক পহাড়ী সঁ ভেন অছি, ঞা সহ নৌ অছি. অগমে কতেক বাস ছোট্ট–ছোট্ট পর্রতীয জনধাব আর্রি ক’ সেহো মিনৈত অছি. ঞা নগভগ পাঁচ সৌ বক্সমীনমে পসবন অছি আ ঐ ধাবমে ভবি ৰঁবখ পানিক পর্যাপ্ত মাত্রা বহৈত অছি. ঞা সংথান পবগনাক পর্রতীয ভাগ সঁ পর্যাপ্ত পানি গ্রহণ কৰৈত অছি, দ্ধদা চম্পা বাজ্যক দক্খিন রর্তমান ৰাঁকা জিনাক সমতন ভূমিমে ৰঁহিক’ ঞা ৰঁড পৈঘ ভূভাগ কে ঁ অপ্পন রিপ্পন জনবাশি সঁ পটৈৰৈঁত অছি. অপ্পন গংগা সংগম স্থন সঁ নগভগ 50 কিনোমীটৈব দক্খিন একব একটৌ শাখা পূৰঁ দিস ৰঁঠৈত অছি আ দক্খিন দিস দ্ধড়া ক’ ঘোঘা নগ ঞা গংগামে মিন জাগত অছি.

চানন (চন্দন) ক ঊঁপব ৰঁনা জনগ্রহণ ক্ষেত্র পহাড় আ রন সঁ আচ্ছাদিত অছি. ঞা ধাব তীন

सौ रस्त्रमीन जंगन पहाड़पर रिचरैत आ अनेक-अनेक जलस्रोत केँ अप्पन उदरमे नैत नगरगग दू सौ रस्त्रमीन मे कतेक बास स्रोत, नहर आ उपनहरसँ समतल भूमि केँ पटैरैत गंगासँ संगम करैत अछि. चाननक धार नगरगग 15 अनेक-अनेक स्रोतमे रहैत अछि, मुदा ओकर तीन टा स्रोत गंगासँ संगम करैत अछि. जगदीशपुर नग चानन छिन्न-भिन्न भ' जाएत अछि. एकर दू टा पातर धार 'नाठा' आ 'अन्हरी' क नाम सँ पश्चिम उत्तर कोण दिस रहैत अछि. ए 'रँड़आ' क रँवसाती पानिकेँ समेटैत 'जह्नुनिया' क नामसँ गंगामे प्ररेश करैत अछि.
प्राचीन अंगक अग कटी प्रदेशक स्वरक्षा नेन प्रश्नुति गंगाक दक्खिन कात धवि मुंगेरसँ न' क' कहनगाँर, नगरगग एक सौ किलोमीटर धवि तीन किमी सँ रैसी चाकर, चून-पाथरक रँड पैघ पंक्तीक निर्माण क' देने अछि. अग अजेय पंक्तीपर प्राचीन अंगक राजधानी चम्पापुरी हजार रँवख पहिने सँ रँसल अछि. अग चून-पाथरक पंक्तीक कारण गंगाक कटाैर सँ ए नगर मुक्त अछि.
अग तरहेँ प्राकृतिक जलस्रोतसँ चम्पा परिपूर्ण अछि. एकर माथपर अक्षय जलराशि न' क' स्वयं गंगा अछि आ गंगाक ओ भाग जाएमे कौशिकी सन सदानीरा धार अप्पन दर्जन भरि छाड़न धारक संग गंगासँ संगम करैत अछि आ पार्श्वमे मालिनी अछि जे महाकवि कालिदासक अगाध प्रेमक धार अछि. महाकवि कालिदास शाकुंतलमक तेसर अंकमे ऐ धारक उल्लेख केने छल, जकर पुलिनपर

খপ্পন সখী সংগ শেক্ষতনা রিহাব কবৈ নেন গেন ছন. রিহাবক নদী: ঐতিহাসিক খা সাংস্কৃতিক সর্বেক্ষণ পৃষ্ঠা সংখ্যা 91 ক মোতাবিক গংগা প্রবাহ ভাগনপুব নগ্র পহ্ঁচৈসঁ পহিনে চম্পা নগবক পশ্চিম কাত দিস জক্ষনিযা ধাব গংগাসঁ সংগম কবৈত খছি. ওা কোনো কানমে বঁড্খাক সংগম ছন. বাঁদমে বঁড্খা খা জক্ষনিযা মিন ক' এত' সংগম কবএ নাগন. বঁড্খাক প্ববনা নাম বঁহ্না ছন, জকব চর্চা মহাভাবত (ভীষ্ম পর্ব খধ্যায 9 শ্লোক 27) মে ভেটৈত খছি. ভাগনপুব জিনামে চাঁদ সৌদাগাব খা হ্নকব প্বত্রবধূ সতী বিহ্নাক পূজা হোগত খছি খা হ্নকব গাথা গাএন জাগত খছি. ভ' সকৈত খছি জে বর্ষা ঋতুমে মনাওন জাএবঁনা বিহ্না পর্ব খগ বিহ্না নদীক গাথা খছি. জে কিছু হ্খএ, ওা পর্ব শিরপূজা, নাগপূজা খা একটা সতীক উঁচাদর্শক গাথা খছি.

ওা বঁড্খা ধাব জক্ষওা জিনাক চকাওা সিক্ষনতন্না মাস্ত্রক কাত 'কর্ণগঢ়' খা 'চবঘবা' গামক কাতসঁ বঁহৈত খছি খা কতেক বাস পহাড়ী স্রোতকেঁ ন' ক' ও চম্পা বাজ্যক দক্খিন-পশ্চিম ভাগমে হন্বমনাপর্বতক নগ 'স্বগযাথান' গাম নগ সমতন ভূমিপব উঁতবৈত খছি. (ওা জ্ঞাতব্য খছি জে ওা সভটা পর্বত ঋষ্যশৃংগ পর্বতক পসবন শ্রৃংখনা খছি). খগ ঠাম ধাবমে পক্কা বাঁন্ধ বঁনা ক' একটা ভাবী জনভংডাবক নির্মাণ কএন গেন খছি, জতএসঁ ঝংগেব খা ভাগনপুব জিনাক বঁড পৈঘ ভাগমে পটৌবৈঁ নেন নহব নিকানন গেন খছি. নির্জন পহাড়ীক বীচ একটা পৈঘ ঝীন বঁনি গেনাসঁ

अग राँच्हक दृष्टि रँड नीक देखाजए. ई स्वयम्य ठामसँ चलि क' 'रँड्आ' धाब उँत्तव दिस रँहैत अछि आ साहेरँगंज, मोहनपुर, सिनौटा आदि गाम नगसँ होजत तावापुरसँ पूरँ आरि जाजत अछि. एतए ई कतेक वास धाबमे रँटि जाजत अछि आ ओ धाब कवहवियो, दीनदयालपुर, बतनपुर, दौनतपुर, राँथू सन ठामसँ होजत अन्धाव, कटहवा, डुँचा गाँरक तानमे हवा जाजत अछि. जहियासँ रँड्आ धावपव हन्वमना राँन्ह रँनाओल गेन अछि आ नहव निकानन गेन अछि, तहियासँ अग धावक निचना भागमे पानिनक प्रवाह कम भ' गेन अछि आ पानिक मात्रा कम आरँत अछि. ई रँड्आ कोनो कानमे चम्पा नगवसँ सटि क' पश्चिमसँ रँहि क' गंगामे प्रवेश कवैत छन, जतए आरँ जम्हनिया धाब रँहैत अछि.

जम्हनिया धाब चानन धावक एकटा उँपधावा अछि जे बाजपुर आ खंजवपुरमे चाननक म्हख्यधावासँ हवाक होजत अछि. ई धावा मोहद्दीपुर, कनकैथी, रँहादुवपुर आदि गामक नगसँ होजत नाथनगवसँ सटैन पश्चिममे आरँत अछि आ उँत्तव दिस म्हड़ा क' गंगामे प्रवेश कवैत अछि. जम्हनियाक उँपवी हिस्साक नाम 'अन्हवी' अछि.

चम्पानगवक एकटा भाग नाथनगव अछि. कहल जाजत अछि जे प्राचीनकानमे 'नाथमन' नामक एकटा मैथिल ब्राह्मण संत एतए बहैत छन आ कानांतवमे हुनकव नामसँ अग गामक नाम 'नाथनगव' पड़ि गेन (देखू भागनपुर गजेटियव पृष्ठ 623). आरँ ई नगव रँनि चुकन अछि आ ई

2.51 মীনমে পসবন খছি. চম্পানগবমে জৈন ধৰ্মক দিগংৱব সংপ্ৰদাযক একটা মংদিব খা ধৰ্মশালা খছি. খগ মংদিবমে পা ঁচটা ৱেদী খছি, জাগমে চাবিটা তঁ চাবি কোনপব খছি খা একটা ৱেদী মধ্যমে খছি. খগপব জৈন প্ৰতিমা চা ঁছন গেন খছি খা ওগপব তীৰ্থংকব রাস্বপূজ্যক চবণ চিহ্ন খংকিত খছি. চবণ চিহ্নক খাগূ কিছু পংক্তি খংকিত খছি, জগসঁ জ্ঞাত হোগত খছি জে খগ ঠাম রাস্বপূজ্য জন্ম ন' ক' ধ্যান খা জ্ঞান প্ৰাপ্ত কেনে ছুন. চম্পাক খগ পৈঘ জৈন মংদিবমে রাস্বপূজ্যক শ্বেত প্ৰস্তব প্ৰতিমা খছি, জকব প্ৰতিষ্ঠা সংৱত 1932 ক মাঘ শুক্ল দশমী তিথি কে ঁ ভেল খছি. একব খলাৱে, রাস্বপূজ্যক দোসব প্ৰস্তব প্ৰতিমা, পাৰ্শ্বনাথ স্বামীক দূটা প্ৰস্তব প্ৰতিমা খা স্বামী ঋষভদেৱক একটা প্ৰতিমা সেহো স্থাপিত খছি. ৱেদীক মধ্য ধৰ্মচক্ৰক চিহ্ন সেহো খংকিত খছি, জকব দুনূ কাত দূটা হাথীক প্ৰতিমা উৎকীৰ্ণ খছি। মধ্য ৱেদীক উপব চাংদীক সিংহাসনপব সাঢ়ে চাবি ফীট উঁচ পীতৱৰ্ণক পাষাণক প্ৰতিমা সেহো দৰ্শনীয খছি. খগ মংদিবক খাগূ একটা 35 ফীট উঁচ খা দোসব 55 ফীট উঁচ দূটা পাষাণ খুম্ভা সেহো ঠাঢ় খছি, জকব ৱংগেৱানী হ্মগনকালীন খছি.

খগ পৈঘ জৈন মংদিবসঁ নগভগ এক কিমী দূব চম্পা নহব নগ শ্বেতাম্বৱ সম্প্ৰদাযক একটা জৈন মংদিব খা ধৰ্মশালা খছি. খগ মংদিবমে খাদিনাথ খাদি কতেক বাস জৈন হ্মনিক প্ৰতিমা স্থাপিত খছি.

খগ মংদিবক ৱড বাস প্ৰতিষ্ঠিত প্ৰতিমা এহন

অছি জে পার্শ্বিমে রঁহএরঁনা চম্পা নহব সঁ ভেটৈন অছি. ওা রিধর্মী সরঁহক কএন গেন ধর্মস্থন আ শিক্ষানযক রিধ্বংসক জীরঁত সাক্ষ অছি.

দিগঁরব জৈন সরঁহক পৈঘ মঁদিবসঁ শ্বেতাম্বঁব জৈনক ওা মঁদিব রঁসী প্ববনা অছি. অগ আনেখমে জে 'প্বণ্যভদ্দ' নামক দেরানয আ চৈত্যক উন্নেখ অছি, ও সংভরতঃ ওা জৈন মঁদিব ভ' সকৈত অছি, কিএকি ঔপপাতিক সূত্রক মোতারিক, 'প্বণ্যভদ্দ' চৈত্য গংগা কাত স্থিত ছন.

রর্তমান চম্পা নানা (চম্পা নহব) সেহো ঐতিহাসিক ঘটৈনাক সাক্ষ্য বহন অছি. স্থানীয নোক আপসমে অংগিকা ভাষামে রঁজৈত অছি, 'চম্পা নানা ছোটৈ– মোটৈ নহবো নৈ ছৈ. একবো কোনো আদমী নয রঁনৈনো ছয. ওা রোমপাদ কে জমায ঋষ্যশৃংগ কে দূতভূত কে রঁনৈনো ছয. রঁহ্ত রঁড় । অকান পডনো ছনয, তভিযে ওা নহবোঁ কে রূপ মেঁ রঁননো ছয জথি মেঁ রঁহ্তে নদী কে পানী মিনৈ ছৈ.' ঋষ্যশৃংগ রিশ্বিক পহিন রৈজ্ঞানিক ছন জে কতেক বাস ধাব কেঁ পবস্পব জোড়ি ক' ওগ ক্ষেত্র রিশেষ কেঁ রাঁঢ়ি সঁ মুক্ত আ অকানমুক্ত ক' দেনে ছন.

নগভগ রীস রঁবখ পহিনে নাথনগব স্থিত অপ্পন আরাসপব রযোরূদ্ধ স্বতঁত্রতা সেনানী প্বণ্যশ্লোক বাস রিহাবী নান অগ নেখককেঁ রঁতৌনে ছন জে চম্পা নানা সামান্য নানা নহব নৈ অছি, মুদা চম্পা বাজ্যমে অকান পড়নাপব বাজা রোমপাদ নহবক রূপমে একবা রঁনরৌনে ছন জাগমে চম্পা, রঁড়্আ আ জমুনিযাক অক্ষয জনস্রোত প্ররাহিত হোগ

छल. ओ अप्पन ठेठ अंगिका भाषामे एकर संबंध मे कतेक बात कथा आ मिथकक सेहो उल्लेख केने छल.
जातक I V पृष्ठ 454 क मोताबिक, चम्पा धाव पूर्बमे अंग आ पश्चिममे मगधक सीमा अछि. डा. विमल चरण लाहाक मोताबिक, ई वएह धाव अछि जे चम्पानगर नाथनगरक पश्चिम मे अछि, जेकरा पहिने मालिनी कहल जाइत छल (द्रष्टव्य : प्राचीन भारत का ऐतिहासिक भूगोल, पृष्ठ 360). प्रत्ये अंगक सभ्टा धाव एक-दोसर सँ कोनो नै कोनो तरहे जुड़ल अछि. एहन ठामपर बाँढ़ि एबाक संभावना नै रहैत अछि. सम्प्रति चम्पा तसर उद्योग मे आगू अछि.
ई छल ऋषिराज ऋष्यशृंगक ससुर मालिनी (चम्पा)क संक्षिप्त एतिहासिक आ सांस्कृतिक वृतान्त.

परिशिष्ठ 'ग'
शंकराचार्य आ सिंहेश्वर
(जगत प्रसिद्ध शंकर-मंडन मिश्र शास्त्रार्थ सिंहेश्वर मे नै)

सिंहेश्वर मंदिर न्यास किछु बरख पहिने एकटा हस्तपत्रक छपने छल जइमे ई उल्लेख छल जे आदि शंकराचार्य आ मंडन मिश्रक शास्त्रार्थ सिंहेश्वर स्थानमे भेल छल. ई हस्तपत्रक जतेक विवादस्पद अछि, अइ विषयक अध्ययन ओतेक रोचक.

पुण्यश्लोक मंडन मिश्र आ शंकराचार्य अप्पन कोनो ग्रंथमे आपसमे भेंट करैक, शास्त्रार्थ करैक वा परस्पर जीतब-हारबक संबंधमे एकोटा शब्द नै लिखने अछि. शंकराचार्यक विजय विषयक कतेक रास ग्रंथ अछि, जे हुनकर जीवनकालमे नै, बहुत बादमे लिखल गेल छल सौ वर्षक बाद हुनकर धर्म-ध्वजधारी शिष्य लिखलक, हुनका महिमामंडित करैमे अप्पन विशेष योगदान द' क' गुरु-ऋण सँ मुक्त हेबाक उपक्रम केलक. अइ ग्रंथमे माधवाचार्य रचित 'शंकर दिग्विजय', सभसँ बेसी प्रसिद्ध अछि. अइ ग्रंथक प्रामाणिकतापर तखने प्रश्नचिन्ह लागि जाइत अछि जखन अइमे शंकराचार्यक संग महाकवि बाणभट्ट, मयूर, दंडी, अभिनवगुप्त, श्रीहर्ष आदि केर शास्त्रार्थ वर्णित अछि, जे शंकरसँ पूर्ववर्ती वा परवर्ती छला. आठम शताब्दीक शंकराचार्य ग्यारहम शताब्दीमे जन्म लेल उदयनाचार्य आ श्रीहर्षकेँ शास्त्रार्थमे केना हरा सकैत अछि, ई अइ ग्रंथक लेखकक छल-छदम आ अनर्गल प्रतापक अनावा की भ' सकैत अछि. शंकराचार्यसँ संबंधित दोसर विजय ग्रंथमे आनंदगिरी कृत 'शंकर विजय', राजचूड़ामणि कृत 'शंकराभ्युदय', चिदविलासेन्द्र कृत 'शंकरविजय', सदानंद कृत 'शंकर जय', कांचीपीठक अध्यक्ष रहल सर्वज्ञ सदाशिव बोध कृत 'पुण्यश्लोक मंजरी', महादेवेंद्र सरस्वतीक शिष्य आत्मबोध रचित 'पुण्यश्लोक मंजरी परिशिष्ठ', कांची मठाधीश परम शिवेंद्र सरस्वतीक शिष्य सदाशिव ब्रह्मेन्द्र कृत 'गुरुरत्नमाला' आ काशीलक्ष्मण

शास्त्रीगृत 'ग्वकरंशी कार्य' रेंसी चर्चित खछि. एकब खनारें, स्कंद्प्ववाणक नरमाशि, मार्कंडेय संहिता, शिर बहस्य प्ववाण, श्री रिधनिर खा शक्ति-संगम तंत्रमे श्री शंकब चबित उँपनर्ब्ध खछि. ओ सभटा रर्णन गतिहासकाव खा शोधार्थी, खब्धेता सरहक दृष्ठिसँ खप्रमाणिक खछि. ऐ सभ बचनामे शंकबक चबित्रके ँ चमकोवी रा नोकोत्तब रना के ँ प्रस्तुत कएन गेन, जगसँ जनसाधाबणमे ह्नका प्रति श्रद्धा खा भक्ति रढ़ए.

मंडन मिश्र खा शंकबाचार्य द्नू समकानीन छन. द्नूके ँ एक-दोसबाक सिद्धांतक सभटा जानकाबी छन. द्नू खद्वैत रेदान्तक पृष्ठक पोषक छन. ह्मदा शंकबक खद्वैत रेदान्त संन्यासीक खछि जखन कि मंडन मिश्रक खद्वैत गृहस्थ खा कर्मयोगीक बहन खछि. ऐ तबहे ँ द्नू एक-दोसबासँ खसहमत खछि. ओ द्नू रिद्वान खपन-खपन ग्रंथ मे एक-दोसबाक मतक खंडन केने खछि. रिद्वान रिचाबक एनेन बागर्टे थ्रेशेब सेहो खग रिन्द्पब रिस्ताबसँ रिचाब केने खछि. ओ खप्पन शोध ग्रंथ 'द खद्वैत रेदांत ऑफ़ ब्रम्हसिद्धि' मे मंडन मिश्र बचन 'ब्रम्हसिद्धि' खा शंकबाचार्यक बचन 'ब्रम्हसूत्र भाष्य' क पंक्ति सेहो उँद्धृत केने खछि, जगसँ ओ तथ्य सत्यापित होगत खछि. खग द्नू रिद्वानक रिचाबक तुननामेक रिरेचनक नेन पंडित सहदेर झा रिबचित 'मंडन मिश्र खा ह्नकब खद्वैत रेदांत' खा खाचार्य धीबज बचित 'रिज्ञानमक्षबम' (भूमिका हबिशंकब श्रीरास्तर 'शनभ') खरनोकनीय खछि.

खनग-खनग साक्ष्यक खाधाब पब मंडन मिश्रक जे

कान निर्धारण कएल गेल अछि, ओ निम्नांकित अछि–
1. पी.वी. काणे (धर्मशास्त्र का इतिहास) (690–710ई.)
2. कुप्पूस्वामी शास्त्री (ब्रह्मसिद्धि भूमिका) (615–690ई.)
3. एन. स्मिथसेन (विभ्रम विवेक टिप्पणी) (700 ई.)
4. टी.ए.रामास्वामी शास्त्री आ के.ए. शिवरामकृष्णन (भावना विवेक टिप्पणी) (650 ई. क बाद)
5. टी. वेंकेटव (ब्रह्मसिद्धि भूमिका)(700 ई.)
6. टी.आर. चिन्तामणि (स्वतंत्र लेख मे) (650–70 ई.)
7. पी. हेक्कर (विवर्त) (सातम शताब्दी)
8. एस. एन. दास गुप्ता (भारतीय दर्शन का इतिहास) (800 ई.)
9. के. कुन्जुनिराजा (मंडन एंड धर्मकीर्ति) (8–9रम सदी)
मंडन मिश्रक जन्मभूमिक विषयमे माधवाचार्य अप्पन 'शंकर दिग्विजय' पोथी मे 'महिष्मति' आनान्दगिरी अप्पन पोथी 'शंकर विजय' मे 'विजल बिन्दु' (संभवतः उत्तर प्रदेशक बिजनौर), चिद विलास यति अप्पन पोथी 'शंकर विजय विलास' मे कश्मीर आ काशी लक्ष्मण शास्त्री अप्पन पोथी मे 'गुरुवंश काव्य'मे मगध मानल अछि. एहि संबंधमे हमर मान्यता अछि जे माधवाचार्यक 'शंकर दिग्विजय' भ्रामक आ अप्रमाणिक पोथी अछि. 'विजल बिन्दु' लेल बिजनौर जिलाक कोनो गाम

অপ্পন দারেদাবী প্রস্তুত নৈ কেনে অছি. যএহ স্থিতি কশ্মীবক অছি. ওতএ কোনো গাম আ নগব মংডন মিশ্রক জন্মভূমি হোগক দারা নৈ কবৈত অছি.

মাধরাচার্যকক আধাবপব গোরর্ধন পীঠক শংকবাচার্য স্বামী নিবংজন দের তীর্থ মংডন মিশ্র কেঁ নর্মদা কাতক রাসী (উজ্জৈন, মধ্য প্রদেশ) রতৌনে অছি আ ওত্তক্কা মংডনা নগবকেঁ মহিষ্মতী সিদ্ধ কেনে ছন. মধ্য প্রদেশক নর্মদা কাত রসন 'মহেশ্বব' নামক উপনগব ছন, ওকবা মান্ধাতা, মংডনা যা মংডনেশ্বরক নামসঁ উদ্ধৃত কএন গেন অছি. 'মহেশ্বব' 'মহিষ্মতী' অছি. ও তর্কসঁ অসংগত নাগৈত অছি. মৎস্য পুবাণমে 'মহেশ্ববপুব' ক উল্লেখ একটা তীর্থক রূপমে অছি. ওতএ 'স্বাহা' নামক দেরী সতী স্থাপিত ছন. অখৈন ওতএ জে দেরী অছি, ও 'মংগনা গৌবী' ক নামসঁ পূজিত অছি. ব্রহ্মাংড পুবাণক মোতারিক 'স্বাহা' প্রসূতিক গর্ভসঁ উপেন্ন দক্ষক পুত্রী অছি, জিনকব পতি অগ্নি অছি. ((মংডন মিশ্র ওব উনকা অদ্বৈত রেদাংত, পৃষ্ঠ 16)

মহেশ্ববক অপ্পন অনগ গবিমা অছি, ওকব পহিচান মহিষ্মতিক রূপমে ক' রিতংডা ঠাঢ় কবৈক অনারা কী ভ' সকৈত অছি ? ভাষা রৈজ্ঞানিক সভ একব পবীক্ষণ কবএ জে মহিষ্মতিক ধ্বনি সাম্য মহিষীসঁ রেসী রৈজ্ঞানিক রৈসৈত অছি জতএ 'ম', 'হ', 'ষ' আ 'ও' ক রর্ণ আ মাত্রা রিদ্যমান অছি, আ হেব মাহেশ্বব, মান্ধাতা, মংডনা আ মংডনেশ্বব সঁ রাচস্পতি মিশ্র সেহো অপ্পন পোথীমে

महिष्मतिक उल्लेख पाटलीपुत्रक संग केने अछि (मंडन मिश्र ओर उनका अद्वैत वेदांत, पृष्ठ 22, विज्ञानक्षवम, पृष्ठ 51) पटनाक संग मिथिलाक महिषीक उल्लेख समीचीन अछि, स्वाभाविक अछि आ भूगोल सम्मत अछि.
मिश्र उपाधि धारण कवएवला महान दार्शनिक मिथिलामे भेल अछि, जाहिमे वाचस्पति मिश्र, स्वचवित मिश्र, पक्षधव मिश्र, जीरनाथ मिश्र, भरनाथ मिश्र (अयाची मिश्र), शंकव मिश्रक संग जगत प्रसिद्ध अद्वैत वेदांती मंडन मिश्र प्रसिद्ध अछि. सभ कोणसँ पवीक्षणक बाद लगैए जे मंडन मिश्र महिषी (कोशी प्रमंडल, बिहाव) क बहएवला छल.
मंडन मिश्र आ शंकवाचार्यक बीच शास्त्रार्थ भेल छल वा नै, ओहि संबंधमे दुनूमे कियो अप्पन पोथीमे चर्चा नै केने अछि. हमव मत अछि जे पंडित वाचस्पति मिश्रक मंडन मिश्रक प्रति अकृत श्रद्धा देखैत शंकवक अनुयायी हुनकासँ तमसाएल बहए आ वाचस्पति मिश्रक प्रति असम्मानजनक विशेषण प्रयोग केने छल. ओकव बाद मंडन मिश्रक कद छोट कवबा लेल माधवाचार्य आ दोसव लेखक शंकवाचार्यक पक्षमे कतेक वास पोथी लिखने छल.
ई लेखकक मात्र कल्पना कहल जा सकैत अछि. ई इतिहास सम्मत सेहो नै अछि. स्वामी अपूर्वानन्द अप्पन पोथी 'आचार्य शंकव' (प्रकाशक: वामकृष्ण मठ, नागपुव) मे भावती शंकवाचार्य सँ शास्त्रार्थ कवैत जे प्रश्न पुछने छल, ओकवा अहि

তবহেঁ নিখনে খছি, কামক নক্ষণ কী হোগত খছি ? কাম কনা কতেক তবহক হোগত খছি ? দেহক কোন খংগমে কাম বহৈত খছি ? কোন-কোন ক্রিযাসঁ ওকব খরিভরি খা তিরোভর হোগত খছি ? শ্বক্ন পক্ষ খা হৃষ্ণ পক্ষমে প্বরুষ খা নাবীক শবীবমে কামক হ্রাস-বৃদ্ধি কোনা হোগত খছি খা নাবী কোন তবহেঁ প্বরুষক উঁপব কামকনাক রিস্তাব কবৈত খছি ? খার্ব প্রশ্ন ঞ উঁঠৈত খছি জে কোনো সংস্কাব রানী রিদ্ষী শাস্ত্রার্থমে কোনো রাঁন ব্রহ্মচাবীসঁ কামশাস্ত্র সংবঁধিত প্রশ্ন পূছত ?

শংকবমতক খনুযাযী খা তনস্পর্শী রিদ্বান স্বামী সচ্চিদানংদ ভাবতীক কন্নড় হৃতি 'শ্রী শংকব ভগরপোদ বৃতাংত সাব সর্বস্ব' কেঁ সংদর্ভিত কবৈত শ্রী নাবাযণ দত্ত ধর্মযুগক খপ্রৈল, 1996 মে প্রকাশিত খপ্পন নেখ মে উঁপযুক্ত রিচাব দেনে ছন. স্বামী খপূর্বানংদক দৃষ্টিমে শংকব দিগ্বিজযমে রর্ণিত পবকাযা প্ররেশক মিথক শংকবাচার্যক মূল ব্যক্তিত্বকেঁ খংডিত ক' দৈত খছি. কী হ্নকব সন জিতেন্দ্রিয ব্রহ্মচাবী মহজ শাস্ত্রার্থ জীতৈ নেন খপ্পন খনমোন ব্রত তোড়ি কাম শাস্ত্রক ব্যারহাবিক জ্ঞান সীখৈ নেন তৈযাব ভ' জাএত ? স্বযং শংকব সংপ্রদাযক খনুযাযী ঞ স্বীকাব কবৈত খছি জে খগ মিথক দ্বাবা হ্নকব সভক পবমগুরুক উঁজ্জরল ছরিকেঁ ধূমিল কএল গেল খছি. স্বামী খপূর্বানন্দ পোথী 'খাচার্য শংকব' (পৃষ্ঠ 95)মে খাপূ নিখৈত খছি জে ভাবতীক সংগ শংকবাচার্যক সংগ কোনো শাস্ত্রার্থ ভেলৈনে নৈ.

तइसँ शंकरक परकाया प्रवेशक कोनो प्रश्न नै उठैत अछि. माधवाचार्य ई लिख क' शंकरकेँ अलौकिक शक्ति सम्पन्न प्रतिपादित कएने अछि. ऋदा अनजान वंशजक आचार्यक जितेन्द्रीय हेबाँपर प्रश्न चिन्ह लगाक' एकर महान चरित्रक संग खिलवाड़ क' देने अछि.
शंकराचार्यक सन्दर्भमे सिंहेश्वरपर विचार करैत काल ई कहल जा सकैत अछि जे वर्तमान कोशी अंचल रामायण काल मे 'ऋृष्यशृंग आश्रम' आ महाभारत काल मे चम्पारण्य (चम्पा राजक असंख्य भाग) छल. ई क्षेत्र वृद्धकाल मे 'आपण निगम' क नामसँ प्रसिद्ध छल. गंगाक उत्तर विशाल क्षेत्रमे पसरल छल 'आपण निगम'.
हिंदी आ अंगिकाक प्रसिद्ध विद्वान डा. तेज नारायण कुशवाहा चिट्ठीसँ सूचित कएने अछि जे कटिहार जिलाक सेमापुरकेँ ओ 'आपण निगम' क रूपमे चिन्हित कएने छथिन. जखन कि श्री हरनदार त्रिपाठी सहृदय महिषी वनगाँवकेँ 'आपण निगम' मानने छथिन. आपणक अर्थ बजार होइत अछि आ 'निगम' समितिक बोध करैत अछि. अर्थ विस्तारमे ई 'कारपोरेशन' क रूपमे लेल जा सकैत अछि. अइ तरहेँ 'आपण निगम' क क्षेत्र विस्तार ओइ कालमे सम्पूर्ण कोशी प्रमंडलमे छल, जइमे कतेक गाम समाहित छल. एकर ऋख्यातय जन बड़्ड गाम एखौनका महिषी–बनगाँव छल. प्रशासनिक दृष्टिसँ ई व्यवस्था दीर्घकाल धरि चलल. ऐ' सकैत अछि जे मंडन मिश्रक कालमे अइ क्षेत्रक यएह स्थिति रहल

हएत. सिंहेश्वर शैर तीर्थ आ महिषी शक्तिपीठक रूपमे ख्याति प्राप्त छल आ दुनू एकर निगमक अंतस्थल छल. जौं शास्त्रार्थ आ विचारक आदान-प्रदान करै लेल शंकराचार्य एखौनका महिषी (जिला सहरसा) आएल हेतिऐ तँ सिंहेश्वर सेहो आएल हएत. सभ कोनसँ परीक्षणक पश्चात ई पूर्णतः निर्विवाद अछि जे मंडन मिश्र, मैथिल ब्राम्हण छल आ महिषी ग्रामक निवासी छल. ओ तहियोका भारतवर्षक सर्वाधिक प्रखर अद्वैतवादी वेदांती छल. एक ठामक तीर्थ हेबाक कारण महिषी आ सिंहेश्वरक संबंध अटूट रहल छल आ ओ आगयो अछि.

सहायक आ सन्दर्भ पोथीक सूची

1. ऋग्वेद, वैदिक संशोधन मंडल, पूना
2. यजुर्वेद, संपादक श्रीपाद शर्मा, औंधनगर
3. अथर्ववेद, संपादक श्रीपाद शर्मा, औंधनगर
4. वाल्मीकीय रामायण, गीता प्रेस, गोरखपुर
5. महाभारत, पारडी संस्करण (श्रीपाद दामोदर सातवलेकर)
6. हरिवंश पूराण. चौखम्बा, वाराणसी
7. श्रीमदभगवत पुराण, चौखम्बा, वाराणसी
8. तैत्तिरीय अरण्यक, चौखम्बा, वाराणसी
9. छान्दोग्यापनिषद, चौखम्बा, वाराणसी
10. विष्णु पुराण, गीता प्रेस, गोरखपुर
11. शतपथ ब्राम्हण, अच्युत ग्रंथमाला, वाराणसी
12. वायु पुराण, वैंकटेश्वर प्रेस, बम्बई
13. गौतम धर्मसूत्र, आनन्दाश्रम संस्कृत सीरिज

14. ৰোধাযন ধৰ্মসূত্ৰ, ত্থানন্দাশ্ৰম সংস্কৃত সীবিজ
15. শ্বেতাশ্বৰ উপনিষদ, ৰেংকটেশ্বৰ প্ৰেস, ৰম্বঁঙা
16. মন্বস্মৃতি, কুল্লকভঙ্ক টীকা, ৰম্বঁঙা
17. ত্থমবকোশ, ভংডাবকব বিসর্চ ওংস্টিট্যুট, পূনা
18. কুমাবসংভব, চৌখম্ভা, রাবাণসী
19. মত্স্য পুবাণ,ৰেংকটেশ্বৰ প্ৰেস, ৰম্বঁঙা
20. দশকুমাব চবিতম, চৌখম্ভা, রাবাণসী
21. পদমপুবাণ, ৰেংকটেশ্বৰ প্ৰেস, ৰম্বঁঙা
22. রিরিধ তীর্থ কল্প, হিংদী জৈন পীঠ, শাংতি নিকেতন
23. দীঘনিকায, নানংদা পানি প্রতিষ্ঠান
24. রিনয পিটক, নানংদা পানি প্রতিষ্ঠান
25. মহারঁগ্গ ত্থার্য ভূষণ প্ৰেস, শিরনগ বপূনা
26. মজ্মিম নিকায, নানংদা পানি প্রতিষ্ঠান
27. সংযুত্ত নিকায, মহাৰোধি, সাবনাথ
28. ঔপপাতিক সূত্ৰ, জৈন রিদ্যাপীঠ, ভাবতীয রিদ্যা ভরন, ৰম্বঁঙা
29. পুর্ণিযাঁ গজেটিযব
30. ভাগনপুব গজেটিযব
31. নেপানীজ ৰুদ্ধিস্ট নিটবেচব, কোনকাতা
32. শৈর ত্থরধাবণা ত্থা সিংহেশ্বৰ, হবিশংকব শ্ৰীরাস্তর 'শনভ', মধেপুবা
33. ৰৌদ্ধ ধর্ম ত্থা রিহাব, হরনদাব ত্ৰিপাঠী সভ্ৰদয, রিহাব বাষ্ট্ৰভাষা পবিষদ্, পটনা
34. রিহাব কী নদিযাঁ, রহি
35. বামচবিতমানস, গীতা প্ৰেস, গোবখপুব

36. প্ৰাচীন ভাবত মে সংগ্ৰামিকতা, পংডিত বামদীন পান্ডেয, রিহাব বাষ্ট্ৰভাষা পবিষদ্, পটনা
37. ভাগরত দর্শন, 35রাঁ খংড, প্ৰভুদত্ত ব্ৰহ্মচাবী, ঝাঁসী
38. মহাভাবত কথা, চক্ৰরর্তী বাজগোপানচাবী, সস্তা সাহিত্য মংডন, দিল্লী
39. ভাগরত কথা, সূবজমন মেহতা, সস্তা সাহিত্য মংডন, দিল্লী
40. বিশ্যিশ্ৰিংগ স্মৃতি গ্ৰংথ, ক্ষংরবনান শৰ্মা, কোটা, জস্থান
41. সিখরান ব্ৰাহমণ পবিশীনন, নেখক শ্ৰী রুক্মিপ্ৰকাশ দের উঁপাধ্যায, র্য্যারব, বাজস্থান
42. মিথিনা নোক সংস্কৃতি কোশি, ডা. নক্ষ্মীপ্ৰসাদ শ্ৰীরাস্তর, দবভংগা
43. বামাযণ কানীন সংস্কৃতি, শাঁতি ক্ষমাব নান্ববাম র্যাস, সস্তা সাহিত্য মংডন, দিল্লী
44. নোপক্ষদ্ৰা, কন্হৈযানান মানিকনান ঝংশী, নরহগ প্ৰকাশন, দিল্লী
45. মিথিনা তত্ব রিমর্শ, ম.ম. পবমেশ্বব ঝা, তরৌনী, দবভংগা
46. প্ৰাচীন ভাবত কা সামাজিক গতিহাস, ডা. জযশংকব মিশ্ৰ, রিহাব হিংদী গ্ৰংথ খকাদমী, পটনা
47. প্ৰাচীন ভাবত কা এতিহাসিক ভূগোন, ডা. রিমন চবণ নাহা, উঁত্তব প্ৰদেশ হিংদী গ্ৰংথ খকাদমী, নখনউঁ
48. গ্যাবহরী সদী কা ভাবত, ডা. জযশংকব মিশ্ৰ, রাবাণসী

49. प्राचीन भावत का बाजनैतिक एवं सांस्कृतिक गतिहास, ए.के. मित्तन, खागवा
50. कन्याण, मासिक, गोवखप्पव
51. खखंड ज्याति, मासिक, मथ्ुवा
52. कादम्ब्नी, मासिक, नग्ा दिन्नी
53. सहवसा, गजेटियव, 1965
54. जर्नन ऑफ़ वायन एशियाटिक सोसाग्टी ऑफ़ बंगान
55. रिजडम ऑफ़ द एंसियेंट विसीज, ब्रह्मचावी शुद्धदत्त, वैदिक खनुसंधान समिति, नग्ा दिन्नी
56. सचिदानंद प्रकाश, भाग एक, स्वामी खद्वैतानन्द प्ववीजी महावाज
57. स्मविका वाज. प्रदेश सिखरान ब्राह्मण सभा, जयप्पव, प्रधान संपादक एस.एम. त्रिपाठी, जयप्पव

1. हिमाचन प्रदेशक कन्नू खंचन मे सभ राहन पव ऋषिवाजक जयकावा निखन भेटैत खछि. ऋषिवाज एतौका पहिन्वक देवता खछि. तगसँ एतए श्री गणेशजी महावाजसँ पहिने हिनकव पूजा होगत खछि.
2. ऋष्यश्रृंग पहाड़ ी (बंजाव हिन बंज, हिमाचन) . सामनेवंना पहाड़ ीके ँ मावकण्ड पहाड़ ी कहैत खछि, जतए देवी त्रिप्पववांना स्वन्दवीजी प्रकट भेन छन खा एतए ओ दुर्गा सप्तसी खादि देवी-पोथीक वचना केने छथिन.

3. हिमाचल प्रदेश पर्यटन विभाग श्री ऋषिबाजक महानताकेँ मानैत अछि..
4. श्रृंगी ऋषि मान्न जे जनोड़ ी-पास मान्नसँ अनग भ' क' श्रृंगी ऋषि पहाड़ ीक पवित्रमा मंदिरक पैदल मार्ग धरि जाएत अछि,.
5. हिमाचल प्रदेशमे ऋषिबाजक मंदिर धरि 30 मीटर पैदल चढ़यके संकेत चिन्ह.
6. हिमाचल प्रदेशमे पूजित ऋष्यश्रृंगजी महाबाजक दिव्य मूर्ति जेकरा स्थानीय लोक श्रृंगाऋषिक नामसँ पूजा करैत अछि.
7. बाँगी (हिमाचल प्रदेश) क नगभग छह सौ प्रवना ऋष्यश्रृंगक महाबाजक मंदिरक दृश्य, जे सालमे आठ मास बर्फसँ ढापल बहैत अछि. ओ मंदिर समुद्रतल सँ छह हजार फीटक ऊँचाइपर अछि.
8. हिमाचल प्रदेशक श्रृंगा ऋषि (ऋष्यश्रृंग) क सोनाक पालकी केँ ल' जाएत भक्तगण. अत प्रदेशक मान्यता अछि जे ओ देवता सभसँ बेसी ठामक भ्रमण करैत अछि.
9. ऋषिबाजक महानदीक प्रकट स्थल सिहोरा पहाडीमे दक्षिण दिससँ उत्तर बाहिनी बहैत अछि धार.
10. ऋषिबाजक तपोभूमि महानदी उद्गम स्थल सिहोरा पहाड़ ीपर तपस्यारत साधु-संन्यासी.
11. ऋष्यश्रृंगक तपोभूमि 'सिहोरा' छतीसगढ़क पहाड़ ी पर जाए छथि श्रद्धालु.
12. श्री सिंहेश्वर मंदिरक मुख्य प्रवेश द्वारक महत्त्व.

13. শ্রী সিংহেশ্বব মংদিবক মধ্য প্ররেশ দ্বাবক মহত্ত্ব.
14. শ্রী সিংহেশ্বব মহাদেরজীক মংদিব.
15. শ্রৃংগেশ্বব (সিংহেশ্বব) মংদিব স্থিত শিব-গংগা (প্রবাতন নাম শ্রীরিভাংডকক কুংড) ক মহত্ত্ব.
16. শ্রী সিংহেশ্বব মংদিব (রিহাব) মে শ্রদ্ধালু রিভাংডক কুংডসঁ নহাক' দংড প্রণাম কবৈত (নেষ্ট-নেষ্টা ক') মংদিবমে প্ররেশ কবৈত ছথি.
17. শ্রী সিংহেশ্বব স্থাপিত মংদিবক প্রাংগণমে ঋষ্যশ্রৃংগক প্রতিমা.
18. শ্রী সিংহেশ্বব মেনামে কুটীব উদ্যোগক সামান বেঁচৈ ছথি গ্রামীণ স্ত্রীগণ.
19. শ্রৃংগরেবপ্রবমে ঋষ্যশ্রৃংগ আ মাতা শান্তাক স্মৃত ছনি.
20. বারেব, জিনা জনগাঁর, মহাবাষ্ট্র নগ 'শ্রৃংগাব ঋষি' ক মংদিব অছি.
21. থনসিংগ, জিনা রাসিম, মহাবাষ্ট্র ক ঋষ্যশ্রৃংগ মংদিবমে ঋষ্যশ্রৃংগ আ ভগরান শিরক স্মৃত অছি ওতহ প্রজাবী ছথি শ্রীসদাশির পাটিনজী.
22. কাবনা, যরতমান, মহাবাষ্ট্রমে ঋষ্যশ্রৃংগক সমাধি মংদিব অছি.
23. কাবনা, যরতমান, মহাবাষ্ট্র ঋষ্যশ্রৃংগ সমাধি মংদিব জগ নেন ভব্য সীঢ়ী অছি.
24. সিংগত, তহসীন বারেব, জিনা জনগাঁর মে ঋষ্যশ্রৃংগ জী মহাবাজক সমাধি মংদিব অছি জে নৌ মাস জনক ভীতব বহৈত অছি.

25. ॠषिकुंड, मुंगेरमे तेसर गरम जलक कुंड अछि.
26. भीमबाँध, मुंगेर, जतऽ विहारक जंगलासँ बहि क' आबैत गरम पानिक जलधारा अछि, जे भीमबाँधक नामसँ प्रसिद्ध अछि.
27. भीमबाँध सँ आबैबला गरम जल धारक संग ठाढ़ पानिक दोसर धारक संगम होइछ. दृष्टव्य–अंगराज रोमपाद ॠष्यश्रृंगकेँ अइ क्षेत्र कन्यादानमे देने छल आ ॠषिराज अइ गरम पानिक कुंड आ जंगलाक निर्माण केलक. कालांतरमे द्वापर युगमे अइ विशाल जल प्रपातपर भीम बान्ह बनौने छल आ जाइ कारणसँ अइ गरम पानिक जंगलाक नाम भीमबाँध पड़ि गेल जे खड़गपुर अनुमंडल, जिला मुंगेर, विहारमे अछि.
28. ॠषिकुंड मे गरम पानिक कुंड अछि, जे बरियारपुर, जिला मुंगेर, विहारमे अछि. अइ तरहक तीन गरम पानिक कुण्ड अइ ठाम अछि. ऊपरका पहाड़पर श्री ॠष्यश्रृंगक मंदिर आ गुफा सेहो अछि.
29. ॠषि कुंड, जिला मुंगेर, विहारमे दोसर गरम पानिक कुंड अछि.
30. सिंगहीबिसी ॠषि स्थल, क्यूल, विहार मे दर्शनीय स्थल अछि.
31. सिंगहीबिसी, क्यूल, विहार मे पंचधारा अछि. ऐ जलस्रोतक स्रोत कतए अछि केकरो आइ धरि जानकारी प्राप्त नै भेल अछि.

<u>मोहनदास (दीर्घकथा)</u><u>:</u>***<u>लेखक: उदय प्रकाश</u>*** *<u>(मूल हिन्दीसँ मैथिलीमे अनुवाद विनीत उत्पल)</u>*

उदय प्रकाश (१९५२-) "मोहनदास"- हिन्दी दीर्घ कथाक लेखक उदय प्रकाशक जन्म १ जनवरी १९५२ ई. केँ भारतक मध्य प्रदेश राज्यक शहडोल संभागक अनूपपुर जिलाक गाम सीतापुरमे भेलन्हि। हुनकर हिन्दी पद्य-संग्रह सभ छन्हि: सुनो कारीगर, अबूतर कबूतर, रात में हारमोनियम, एक भाषा हुआ करती है। हिनकर हिन्दी गद्य-कथा सभ छन्हि: तिरिछ, और अन्त में प्रार्थना, पॉल गोमरा का स्कूटर, पीली

ছতবী রানী নড়কী, দত্তাত্রেয কে দ্খ, ঋবেরাঁ পরেরাঁ, মৈঁগোসিন, মোহনদাস। মোহনদাস- দীর্ঘকিথা নেন হিনকা সাহিত্ ঋকাদেমী প্ববস্কাব ২০১০ (হিন্দী নেন) দেন গেন ঋছি।

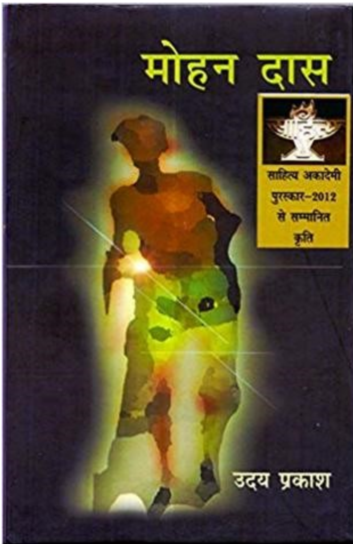
ঋন্বাদক:

রিনীত উঁপেন (১৯৭+-)

ঋানংদপ্ববা, মধেপ্ববা। প্রাবংভিক শিক্ষাসঁ গংঠব ধবি ঋংগেব জিনা ঋংতস্খাত বণগাঁর ঋা তাবাপ্ববমে। তিনকামাংঝী ভাগনপ্বব, রিশ্বিরিদ্যানযসঁ গণিতমে রীএসসী (ঋানর্স)। গ্বরু জম্ভশ্বেব রিশ্বিরিদ্যানযসঁ জনসংচাবমে মাস্টব ডিগ্রী। ভাবতীয রিদ্যা ভরন, নগ়া দিন্নীসঁ ঋংগবেজী পত্রকাবিতামে স্নাতকোত্তব ডিপ্লামা। জামিযা মিন্নিযা গস্লামিযা, নগ়া দিন্নীসঁ জনসংচাব ঋা বচনামেক নেখনমে স্নাতকোত্তব ডিপ্লামা। নেন্সন মংডেনা সেংটব ফ◌াঁব পীস এংড কনফ্লিক্ট বিজোন্যূশন, জামিযা মিনিযা গস্লামিযাক পহিন রৈঁচক ছাত্র ভs সর্টিফিকেট প্রাপ্ত। ভাবতীয রিদ্যা ভরনক ফ্রেংচ কোর্সক ছাত্র। ঋাকাশিরাণী ভাগনপ্ববসঁ করিতা পাঠ, পবিচর্চা ঋাদি প্রসাবিত। দেশক প্রতিষ্ঠিত পত্র-পত্রিকা সভমে রিভিন্ন রিষযপব স্বতংত্র নেখন। পত্রকাবিতা কৈবিযব- দৈনিক ভাস্কব, গংদৌব, বাযপ্বব, দিন্নী প্রেস, দৈনিক হিংদ্স্তান, নগ়া দিন্নী, ফবীদারাঁদ, ঋকিংচন ভাবত, ঋাগবা, দেশরঁধ্, দিন্নী মে।

এখন বাষ্ট্রীয সহাবা, নোএডা মে ববিষ্ঠ উঁপসংপাদক। **"হম প্বছৈত ছী" মৈথিনী করিতা সংগ্রহ প্রকাশিত।**

মোহনদাস পোথীক খাবরণ-চিত্র মাকূর্স ফোবনেনক চিত্রক উঁদয প্রকাশি দ্বাবা রূপান্তবণ। (খাবরণ পব ঐ গ্বতিকেঁ সাহিহ খকাদেমী প্বস্কাব দেৱাঁক ৱর্খ গনতীসঁ ২০১০ কেব ৱঁদনামে ২০১২ ছপি গেন খছি।)

মোহনদাস : ***উঁদয প্রকাশি*** (২০১০ মে সাহিহ খকাদেমী প্ববস্কাবসঁ সম্মানিত পোথী)

ई उपन्यास मैथिलीमे पहिल बेर विदेह ई-पत्रिका www.videha.co.in मे धारावाहिक रूपमे देवनागरी, तिरहुता आ ब्रेल लिपिमे संगे-संग ई-प्रकाशित भेल छल।

मोहनदास

उबल बंग केहन लागत अछि ? अर्ङंग, अलस्याह, अलायनि सन , ठाढ़ी-स्याह आकि फेर छाउँर सन ? एहन छाउँर जकरामे आगि एखन धरि मिझाएल नै गेल अछि ! ... आ फेर कोनो एहन बंग, जकरा पाछाँसँ एकरंग किछो सून-मसान सन ताकए लागैत अछि आ ओकर फाटल ठाममे सँ कनेके दूरीपर कोनो कानैक गधमिसान थकमकाएल सन लखा दैत अछि।

समुद्र आ धारक कोनो धारसँ अलचोक्क ठाड़पर तरहि कऽ पठेकल माछक आँखि कहियो अहाँ देखने छिऐ ? दम तोड़ैत, थुजल-फाटल आँखि... ? ...ओहिनो तरहक बंग... !

हिम्मक नीकसँ नीक हीरो सेहो अप्पन आँखिक डिम्हा, तकर चारू कातक उजरका स्थल आ ऊँहपर कतरैंयो

কোশিশ কেনাক বাঁদো ও বংগ নৈ খানি সকৈত খছি জে খসন জিনগীমে কোনো বঁড় ডবাএন জিবৈত মন্বখক খাঁখি খা ঋঁহপব দেখা পড়ৈত খছি। এহন মন্বখক, জে কত্তৌ ৱৈবিযা কান ধবি কাজ কঽ থাকি-হাবি কঽ ঘব ঘ্বি বহন খছি। ওকব হাথমে একটা মোবা খছি, ওগমে নেনাক নেন কম্মু দামবঁনা ঠাঁফী খা খিনৌনা ছৈ খা কনিযাঁক খোঁখীক গোনী সেহো , ঋদা এক্ক কোনক খাগ্ ও দংগা কবঽবঁনা সভক বীচমে কোনো স্বন-মসান ঠামপব খনচোক্ক নসকি জাগত খছি খা দ্ভাগ্যসঁ ও ওগ সংপ্রদায, নস্ন খা সংগোবক নৈ খছি জে ভীড় ওকবা ঘেবনে ছৈ। তখনে ওগ কান খপ্পন হ্যাক একাধ ক্ষণ পহিনে ওগ মবৈবঁনাক খাঁখি, ঋঁহ খা সমূচ দেহমে রএহ বংগ দেখাগ পড়ৈত ছৈ, জেকব চর্চা হম কেনে ছী খা জকবা ওগ দিন হম মোহনদাসমে দেখনে বহী।

"শিংডনর্স নিস্ঠ" খা ফেব ওহনে কতেক সিনেমামে খহাঁ ওগ জর্মন বেনগাড়ীক দৃশ্য দেখনে হোএব, জকবা কতৌ দূব ঠাম পঠাএন জা বহন ছৈ। ওগ বেনগাড়ীক ডিব্বাক খিড়কীসঁ বাঁহব তাকৈত নেনা, মৌগী খা ব্বুঢবাঁক ঋঁহ খহাঁক মোনমে হোএত! খা এখন কিছু দিন পহিনে গ্বজবাতক কতেক শহব-মোহন্নাক ঘবক ছত, খিড়কী খা ছাতমে সঁ বাঁহব তাকৈত ঋঁহ।

ডবক বংগ কিছু-কিছু ওহনে বংগক হোগত খছি। মোহনদাস খাগ্ ঠাঢ় খছি খা খপ্পন থবথবাগত,

দ্ব্বিব খর্রাজমে কহৈত খছি,–"ককা, কোনো তবহেঁ হমবা র্বচা নিখ! হম খহাঁক খাগূ হাথ জোড়ৈ়ত ছী! ...নেনা–র্রৈদবা সভ খছি হমবা! ব্বূঠ় র্বাপ মবি বহন খছি টী.র্বী.সঁ! ... খহাঁ কহী তঁ হম খহাঁক সংগ চনি কহ কোর্টমে হনহনামা দৈ নেন তৈযাব ছী জে হম মোহনদাস নৈ ছী। হম ঐ নামক কোনো মন্বখকেঁ নৈ চিন্হৈত ছী! কিযো খাব হোএত মোহনদাস! খানী কোনো তবহেঁ হমবা র্বচা নিখ!'

মোহনদাসসঁ জখন খহাঁক ভেঁর্ট হোএত তঁ পহিনে তঁ খহাঁকেঁ ওকবাপব দযা খাএত হ্মদা খহাঁ ডবা জাএর্ব। কিএক তঁ ঙ কান ডবৈএর্বনা কান খছি খা ঙ খাব ডবৈর্বনা ভেন জা বহন খছি।

মোহনদাস খা হ্নকব পবিরাবক কএকটা পীঠ় ীকেঁ হম জানৈত ছী। গাম–ঘবমে তঁ এহনে হোগত খছি। হ্নকা দেখি কহ খহাঁ সোচিযো নে সকৈত ছী জে ও ঐ জিনাক সবকাবী এম.জী. ডিগ্রী কাঁনেজসঁ গ্রেজ্এর্ট ছথি। ফর্স্ট ডিরীজনক সংগ! ...খা রিশ্বিরিত্যানযক টাঁপব সূচীমে, খাগসঁ দস র্ববখ পহিনে হ্নকব নাম দোসব নর্বব পব ছন। হ্নকব খাজ্ক দেহ–দশা হ্নকব ওগ কানকেঁ নহ কহ কোনো গপ নৈ কবৈত খছি। একটা ফাটৈন, র্রৈদবংগ ভেন, ঠামে–ঠাম চিপ্পী নাগন, কোনো কান নীন বংগক ডেনিমক ফ্নপৈর্ট, সস্তা টৈবিকাঁটৈক খাধা র্বাঁহিক, দহিনা কন্হা নগ উঁঘড়়ন খংগা। একবামে কোনো কান চৌখানা র্বনন বহৈত,

जेकरासँ ओ डबीड़ मेंटा बहल अछि, जेकर रंग कहियो हल्लुक रहल होएत। आ एकटा बरेड़क सस्ता-रबरसाती पनही, जकरा माटि, धूरा, दुःख, पानि, कान आ रौद एते चाटि गेल अछि जे आरो ओ कखनो चमड़ा। तेँ कखनो माटिक रंगल देखा पड़ैत अछि।

मोहनदासक उमेर अखन पैंतीस-सैंतीस बर्खक होएत, मुदा देखबामे ओ हमरे बराबरि आकि हमरासँ बेसी लागैत अछि। एक तरहेँ हकासल आ दौड़-भाग करैत ओकरा हम सदिखन देखलहुँ। गाममे कत्तौ बैसि कऽ गप करैत, ताश खेलाइत, हँसी-ठहक्का दैत आ टीवी देखैत नै देखलहुँ। कियो कतबो नचार आ डराएल रहा जल्दीमे अछि; ओ ओकरा कत्तौ ठाढ़ नै हुअए दैत अछि। मोहनदासकेँ नइ कइ लोक-बेद कहैत अछि जे ओ सदिखन कोनो-नै-कोनो काज पकड़ि ये कइ रहैत अछि, किएक तँ ओकरा पानि पीबाक लेल सत दिन एकटा नरका गनाब कोड़इ पड़ैत छै आ सोहारी खेबाक लेल नित्तः नरका फसिल जनमाबइ पड़ैत छै। ओकरा परिवारमे रोटी-पानिक लेल ओकर बाटे जोहैवला एक गोटा नै पाँच गोटा छै। पाँचटा पेट आ पाँचटा मुँह।

मोहनदासक बाप काबा दास, जकरा पड़िला आठ बरखसँ टी.बी. छै। ओकर माए पुतलीबाइ, जकर आँखि कोनो मंगलीक नेत्र शिविरमे मोतियाबिंद आपरेशन भेलाक बाद आन्हर भऽ गेल छै आ चारू दिस अन्हारे-अन्हार

নখা দৈ ছৈ। ওকব কনিযাঁ কস্তূবী ৰাঁগ, জে কিছু নৈ, ঋপ্পন রবক ছাহ ছিঐ। কস্তূবী ৰাঁগ মোহনদাসক কাজমে সংগ দৈত ছথিন ঋা ঘবক চূল্হা–চৌকা ওবিযাৰেঁত ছথিন। গামক নোক কহৈত ঋছি জে ঋাগ ধবি কহিযো দ্নূকেঁ নড়ৈত– ঝগড় া কবৈত নৈ দেখনে ছী। নাগৈত ঋছি ও রিপৈত ঋা ঋাহৈত হোগত ঋছি, জে স্ত্রী–প্বকুখক সংবঁধক নীরকেঁ কমজোব কবৈত ঋছি।

ৰঁচন দূটৌ প্রাণীমে একটৌ ঋছি দেরদাস ঋা দোসব ঋছি শাবদা। মোহনদাস ঋা কস্তূবীক দ্গটৌ সংতান। উঁমেব ঋাঠ ঋা ছহ ৰঁবখ। দেরদাস গামক প্রাথমিক পাঠশানামে পঢৈত ঋছি ঋা স্কূনক ৰাঁদ গামসঁ জাগৰঁনা সড়কপব খ্জন "দ্র্গা ঔঁটৈ রক্স' মে গাড়ীমে হরা ভবৈএ, পংচব সাটৈএ ঋা স্কূটৈব–মোটৈব সাগকিনক ছোটৈ–মোটৈ ভঙঠী কবৰাঁমে হেম্পবক কাজ কবৈএ। ঐ কাজক নেন ওকবা মাসমে সএ টকা ভেটৈত ছৈ। তগমে সঁ কহি সকৈত ছী জে মোহনদাসক ৰেটৌ ঋপ্পন পঢ়ৰাঁক সংগ ঋপ্পন দানি–ভাতক গংতজাম ঋপ্পন মেহনতিসঁ কহ বহন ঋছি। তগপব সঁ ও ঋপ্পন পএবপব ঠাঠ় ঋছি। পাঠশানাক মাস্টৈব সাহেৰঁক কহৰঁ ঋছি জে চাবিম ক্নাসমে দেরদাস পঢৰাঁমে সভসঁ নীক বহএ। ঝদা জখন ঙা গপ ওকব পিতা মোহনদাসকেঁ ৰঁতৌনন্হি তঁ ওকব ঋাঁখি কত্তী টঁগি গেনৈ। ওকবা জেনা খকাশী নাগি গেনৈ। ওকবা ঝঁহ পবক ডবীড় থবথবাগত ছৈ। ঋাঁখিক তেজী মিঝাএ নাগৈত ছৈ। জেনা কোনো গন্বেবসঁ ওকব কংঠক খরাজ ৰঁহবাগত ঋছি,

"हमछहुँ तँ बी.ए. फर्स्ट क्लास छी। दिन-राति घोखैत रही... ! की भेल ? "

एकर बाद मोहनदासक आँखि चमकि जाइत अछि आ ओ पपड़ ी पड़ल ठोरसँ हँसैत कहैत अछि, "आइ काल्हि हम कम्प्यूटर सिखैत छी। रस स्टैंडपर जे "स्टार कम्प्यूटर सेंटर' अछि, ओतए हम जाइत छी। गजानती समान आ हार्डवेयरक दोकान चलबैबला मोहम्मद गफारक बेटा शकील ऐ कम्प्यूटर सेंटरक मालिक अछि आ ओ कहैत अछि, "ककर, टाइपिंग, कंपोजिंग आ प्रिंट निकालैबला काज बुझि गेलहुँ तँ छह सए टकासँ बेसी देब। ' मोहनदास कहैत अछि जे, "टाइपिंगमे ऐ मास हम तीसक स्पीड निकालि लेलहुँ। छोट-मोट काज भेटै जाइत अछि मुदा एखन बहुत बात गलतियो भऽ जाइत अछि आ बहुत बात कान ओइ गलतीकेँ ठीक करैमे लागि जाइत अछि। '

मुदा ई सभटा गप बहुत कान पहिलुक अछि। मोहनदासकेँ भावी रिपोर्ट पड़ल छै आ ओ रेब-रेब कहैत अछि-

"हमर नाम मोहनदास नै अछि।... हम अदालतमे हलफनामा दै लेल तैयार छी। जेकरा बनैक छै ओ बनि जाए मोहनदास। कोनो तरहेँ अहाँ सभ हमरा बचा लिअ !... हम अहाँ सभक कऽल जोड़ैत छी ! '

मोहनदासक दिक की अछि ? ओ रौतारैक पहिने ओकर परिवारक पाँच प्राणी माने मोहनदासक घरक छह रौरथक शारदाक गप कऽ लेल जाए। छह रौरथक शारदा गामक सरकारी प्राथमिक पाठशालामे दोसर कक्षामे पढ़ैत अछि आ स्कूलक बाँद ओ अढाग किलोमीटर दूर, दू पोखरि पार रौसल गाम रिछिया टैला चलि जाइत अछि, जतएसँ ओ माँझ बातिकेँ कबीरौ लौ-दस रौजे घर घुमैत अछि। रिछिया टैलामे ओ रिसनाथ प्रसादक एक रौरथक रैटौकेँ सम्हारैत अछि आ ओकर घरक काज-धाज हाथे-पाथे करैत अछि।

रिछिया गामक पैघ किसान आ जीरन बीमा निगममे बाबूगिरी करैरौना नगेंद्रनाथक कनेकटैरीसँ लऽ कऽ मंत्री धरि पहुँच आ धाख छै। दूग रैर ग्राम पंचायतक सरपंच आ एक रैर जिला जनपदक उपाध्यक्ष बहल अछि। रिसनाथ प्रसाद, जिनकर एक रौरथक रैटौकेँ शारदा सम्हारैत छथि, ऐ नगेन्द्रनाथक पाँच मे सँ एक रैटौ छथिन्ह। हुनकर असली नाम रिश्वनाथ प्रसाद अछि मुदा गामक लोक हुनका रिसनाथ कहि कऽ बजाबैत अछि आ पीठ पाछाँ कहैत अछि, "अमूल करैत अछि रिसनाथ। गजबौक रिखधारी। ककरो हूकि मारि दिअए तँ बूझू जे टैं...। बाप नागनाथ तँ रैटौ साँपनाथ...। ओ अहाँकेँ देखि कऽ मुस्किया बहल अछि आ गबड़क बसमे लपेटि कऽ कहि बहल अछि तँ अहाँ साकाँक्ष भऽ जाउ। डसबाक पूरा तैयारी अछि।' रिसनाथक लग एकटौ चीज नै अछि, ओ अछि ओमान। कखलो शराबौ पी लेलाक बाँद ओ अपने मुहेसँ कहैत अछि, "एकक

ওৈপী দোসবাক ফ্কহমে ঔাঁগৈরঁনা হেবাহেবীমে জে আনংদ ছৈ ভগযা, তকব সোন্নাঁ অনকব কনিযাঁকেঁ জাংঘক নীচাঁ দারিঁরঁনা মজা বঁড্ড ভোৎ চীজ ছৈ... ! হা...হা...হা... ! ' ওকব উঁঠরঁ–রৈঁসরঁ সেহো গামক আ এম্হব–ওম্হবক তেহন নোক সভক সংগ অছি, জেকবা নঃ কঃ কহিযো কোনো নীক গপ নৈ স্বনন গেন।

রিসনাথ উঁচ জাতিক অছি ফ্কদা মোহনদাস নীচ জাতিক করীবপংথী অছি। ওকব রিবাদবীক কতেক নোক সভ আগযো সূপ–চঔাগ, দবী–কংরঁন রঁ্নৈত অছি। মোহনদাস হমবে গাম নৈ, আসপাসক কতেকো গামমে অপ্পন রিবাদবীক পহিন্বক নড়কা হএত জে রী.এ. পাস কেনে ছন। আ ওহো হর্স্ঠ ডিরীজনসঁ আ মেবিঔমে দোসব নংরঁবক সংগ।

(এতএ থম্হি জাউঁ। সত্ত রঁতাউঁ জে কতৌ অহাঁকেঁ ঙা তঁ নৈ নাগৈএ জে হম অহাঁকেঁ কোনো প্রতীকরাদী কূৎকথা স্বনারৈঁ নেন রৈঁসি গেনহুঁ ? এহি কথাক ফ্কখ্যপাত্রক নাম মোহনদাস, ওকব কনিযাঁকি নাম কস্তূবীরাঁগ, মাএক নাম প্বতনীরাঁগ আ রৈঁঔাক নাম দেরদাস... ?

কস্তূবী রাঁগ নামসঁ কস্তূবরাঁক মোন পড় ৈত অছি, মোহনদাস তঁ সাহে অছি। ফ্কদা অহাঁ মহামো গাংধীক "আমেকথা' মানে "দি স্টাবী আঁফ মাগ এক্সপেবিমেংঽ্স রিদ ট্রুথ' পঠরৈঁ তঁ পতা নাগত জে হ্নকব পিতা কবমচংদক দোসব নাম কারাঁ সেহো বহন্হি। আ মাএক

নাম সেহো প্বতনী ৰাঁগ... ফেব হ্নকব ৰেঁটা দেবদাসক খিস্সা কেকবা নৈ ৰ্ঝ্নন ছৈ ? জে খহাঁ মোহনদাসক ৰঁগে-ৰাঁনী খা দেহ-দশা দেখৰেঁ তঁ খহাঁকেঁ ফেব ও গতিহাস ঘেব নেত। খঁতব ৰঁস এতৰেঁ জে ও এহন মোহনদাস সন খছি জেকবা পোববঁদব, কাঠিযাৰাড়়, বাজকোর্ট, রিনাযত, দক্খিন খফ্রীকা খা ৰঁজাজ-ৰিড়না ভরনমে নৈ ছত্তীসগঠ় খা রিংধ্যপ্রদেশীক ৰোঁন-ঝাঁক্ষিড়, খোহ-তবহবি, খেত-পথাবমে বৌদ-ভূখ, বোগ-ঘাম খা খন্যায-খপমানক খাঁচমে পানন-পোসন গেন ছৈ। ... খাবো সভ সভটা ওহনে...

...ঝদা ঐঠাম হম, কথাক ৰীচেমে ঠাঢ় ভহ গ্র কহি দৈত ছী, জে ৰঁগে-ৰাঁনীক মিনান একটা সংজোগে খছি। জখন হম খহাঁক নেন গ্র কথা নিখৈনে ৰৈঁসনহুঁ, ওগ কান হমবা খপনে নৈ ৰ্ঝ্নন ছন জে হমব গামক মোহনদাস খা ওকব পবিরাবক নোকক নিস্টমে গতিহাসক কোনো এহন খন্বগূঁজ সেহো ন্বকাএন ছৈ।

রিশ্বাস কব্ধ, এহন কিছু নৈ খছি। গ্র কোনো প্রতীক কথা, ৰূপক খাকি কূটাখ্যান নৈ খছি। গ্র তঁ একটা সাফে সবন খিস্সা ছী। ঝদা সত কহী তঁ গ্র কোনো খিস্সা নৈ খছি। কিএক তঁ হম সদিখন কান জনা খিস্সাক খাড়় মে, খহাঁকেঁ ফেবসঁ খপ্পন কান খা সমাজক একটা খসন জিনগীক ৰ্যাবা দৈ নেন ৰৈঁসন ছী। মোহনদাস রাস্তরমে একটা জীরৈত খসন মন্বখ খছি খা ওকব জিনগী এখন ৰঁড়় সংকটমে ছৈ। হঁ,

ओ गप अरश्यो अछि जे हम सत गपमे सदिखन जना ऐहेन फेबसँ कम-बेस फेबफेब करैत छी। तदा ओ फेबफेब तेहने अछि, जेना कियो हाथीकेँ बकेरा लेन ओकर बडका देहक ऊपर डेढ हाथक गमछा ओछा दैत अछि।

अहाँकेँ मानऽ पड़त जे सत गप एकटा हाथी होएत अछि आ जखन कोनो करि आ कहानीकार ओकर ऊपर गमछा ओछा कऽ ओकरा बका कऽ बोमि कऽ सभक आगू ठाढ करैत अछि, तँ तखन ओकर अपनक जिनगीक सभटा पन टूटि जाएत छै आ ओकर सभटा नाह जवि कऽ छाउर भऽ जाएत छै।

...तँ... मोहनदास एकटा असन लोक अछि। एकर पहिल अहाँ चाही तँ हमर गामेक लोकसँ लै ऐ देशक कोनो गामक कोनो लोकसँ पूछि कऽ कऽ सकैत छी।)

मोहनदास जखन बी.ए. पास केनक तँ बाप काबा आ माय पुतलीबाएकेँ आशा बहै जे आबै ओकरा तुवतु नोकरी भेटै जएतै। मोहनदासक बियाह चौदह-पंद्रह बरखमे कटकोना गामक बिबंज्क स्वन्नर सन बेटी कस्तूरी बाएक संग भऽ गेल छल। कस्तूरी बड़ काज करैवाली छल। सास्सर आबैक संग ओ घरक सभटा काजे टा नै सम्भावनक तदा एम्हर-ओम्हर छोटै-मोटै मजूरी कऽ किछु पाएयो कमाबै लागल, जएसँ मोहनदासक पढ़बाक खर्चा निकलि जाए। सभक आँखि मोहनदासेपर लागल बहै। बी.ए. करैबना ओ जाएत-समाजक पहिल बच्चा बहए। सेहो फस्टै डिवीजन।

परीक्षाक रिजल्टे जखैन ऍहबाएल तखन ओकर कएकटा फोटो सेहो अखबारमे छपल। कोचिंग चलाबैवला कंपनी सेहो ओकर फोटो छापलक।

मोहनदास रोजगार कार्यालयमे अप्पन नाम लिखौलक आ "रोजगार समाचार' मे छपैबला विज्ञापनकेँ देख कऽ जत्तऽ-तत्तऽ दर्खास्त पठाबऽए लागल। लिखित परीक्षामे सभसँ ऊपर बहे छल मुदा जखन इंटरव्यू होइत बहे तँ ओकरा अनुत्तीर्ण कऽ देल जाइत छल। ओ देखैत छल जे ओकर ठाम आठम-दसम पास, थर्ड-सेकेंड डिवीजनसँ बी.ए. कबैबला लड़काकेँ नोकरी भऽ जाइत अछि। ओइमे सभक लग कोनो-ने-कोनो पैरवी बहैत छलै। सभ कोनो-ने-कोनो अफसरक, नेताक आ पैघ लोकक जमाय, बेटा, भातिज, भागिन आ लल्ला-चप्पा करैबला आकि कर्मचारी बहैत छल। मोहनदास सभ बेर असफल भऽ कऽ घुरैत छल मुदा ओ अप्पन आस नै छोड़लक। ओ बुझैत छल जे हिन्दुस्तानमे भ्रष्टाचार बड्ड बास छै मुदा तखनो सैकड़ामे दस-बीसटा लोककेँ अप्पन मेरिट आ योग्यताक दमपर नोकरी भेटै जाइत छै। आस्ते-आस्ते मोहनदासकेँ ओहो बुझाइमे आबि गेलै जे कतेक बास नौकरी लेल बेसी लागै छै। ओकर बाप काबा दास लग जे लाख-पचास हजार बहितियै तँ दू-तीनटा एहन नौकरी हाथ जे ओकर हाथसँ छुटलै तइमे ओ घूस दऽ बहाल भऽ सकै छल।

कान बितैत गेलै। ओकर उमेर सरकारी नोकरीक आइरेखा पार करऽ लगलै। घरक लोक सभ असोथकित हुअए लागल। तैयो कस्तूरी बोल-भरोस दैत छल। कोनो गप नै, सरकारी नौकरी नै भेटैत

तँ प्रागरेङ्गमे देखि नेे। नै तँ कोनो धंधा कऽ नेे। आग-कान्हि पढ़ाइ-लिखाइ रोजगारक लेल सरकारक कएकटा योजना अछि। अच्छाइ पालन कऽ नेे। अंडाक धंधामे कतेक बाल फाएदा अछि। मोमबत्ती, अगरबत्ती आ आटा-दलिया बनाबैक कारखाना खोलि नेे। सरकार बैंकसँ लोन दैत छै। एक बेर साक्षरताक काज आएल छल। शिक्षाकर्मीक अस्थायी काज ओकरा भेटि सकै छलै। मुदा बादमे पता चललै जे जाग अफसरक नीचाँ ओ काज छल ओ अप्पन जाति आकि एक-दू राजनीतिक पार्टीक लोककेँ ओगमे भरि रहल अछि। मोहनदास नीचाँक जातिक छल आ कोनो पार्टीक सदस्या नै छल।

मोहनदास बड़ सोझ, संकोची आ स्वाभिमानी छल। ऐ काजक लेल जतेक दौग-भाग करऽ पड़ैतै, जतेक अफसर-हाकिमक हाथ-पएर जोड़ऽ पड़ैतै, एतए-ओतए जे खुशामद-पिराइ पड़ैतै ओ ओकरा सक्कमे नै रहै। ओग संगे लोकबीक जकाँ एतए सेहो लड़ाइ-झगड़ा सेहो छलै। एहन नै छल जे मोहनदास प्रतिस्पर्धासँ डराग छल, एहन रहितै तँ ओ बी.ए. क परीक्षाक मेरिटमे कोना अबितै? मुदा ओ जल्दीये बुझि गेल जे स्कूल-कॉलेजक बाहरक असल जिनगीक खेल एकटा एहन मैदान अछि, जतए ओ गोल बना सकैत अछि जकरा लग दोसराकेँ लंगड़ी मारबाक ताकति छै। आ ओ ताकति पैरवी-पैगाम, जोड़-तोड़, घूस, चिन्हल-जानल, धुरफंदी एहन कतेक अवैध आ अनैतिक रास्तासँ बनैत अछि, जकरामे सँ एक्काटा

মোহনদাসক বৃ্তাক গপ নৈ ছন।

মোহনদাসে টা নৈ, ওকব কনিযাঁ কস্তূবী, বাঁপ কাবাঁ আ মায প্বতনীবাঁগ সভক ভীতব ওকব সবকাবী-খফসব-হাকিম বনৈক আস মিঝা গেন, আব তঁ নহ দহ কহ সএহ নাগৈত ছন জে এহন কিছু ভেটৈ জাএ, জকবাসঁ বেবোজগাবী আ খসগব বহনাগসঁ মোহনদাসক পিঁড ছুটি জাএ আ ঘবক দানি-বোটী কোনো তবহেঁ চনএ নাগে। খহী বীচ কাবাঁ দাসকেঁ টী.বী. ভহ গেনৈ। ও খাঁসি নাগন আ কহফক সংগ খূন বোঁকবহ নাগন। ঠীক একব বাঁদ একটা খৈবাতী নেত্র চিকিসো শিবিবমে প্বতনীবাঁগক আঁখিক গজোত চনি গেনৈ। কস্তূবীপব ঘবক কাজ-ধাজ আ বাঁহবক মজূবীক সংগ সাস-সস্ববক সেবা-স্বশ্রূষাক ভাব সেহো আবি গেনৈ। সেহো এহন কানমে জখন ওকবা স্বস্তাগক জরূবী ছনৈ, কিএকি ও গঢ়্ খাবি ছন। গর্ভমে দেবদাস আবি গেন ছনৈ।

মোহনদাসকেঁ দেখিযে কহ নাগৈত ছন জে ও কতেক দিনসঁ বেঁমাব খছি। গামমে ও কম্মে নোকসঁ ভেঁটৈ কবৈত ছন। গাম-ঘবক নোকক আগূ আবৈঁসঁ ও ন্বকাযন বহৈত ছন। সভটা নোক নগ একটা প্রশ্ন হোগ ছনৈ- , "কী কহ বহন ছী ? কোনো জোগাড় ভেন ? '

গামক নগ কঠিনা নামক একটা ধাব বহৈত ছন। মোহনদাস গর্মীমে গামক দোসব নোক জকাঁ ধাবক বাঁনূমে খীবা, ককড় ী, তববূঁজ, খববূঁজ বোপৈক কাজ কেনক। কনিযাঁ কস্তূবী টা নৈ, ওকব বাঁপ-মায কাবাঁ আ প্বতনীবাঁগ সেহো ওতএ জাগত ছন আ পনিযা বনা

कऽ धावक पानिसँ छोटे नत्तीकेँ पानि पटा कऽ खेती करैत छल। दुपहरिया आ बातिमे ढेँबा-ढेँबी पहरा दैत छल। ढँबख भविमे आठ-दस हजार टाका अही तरहेँ भऽ जाइत छलै। मुदा कतेक बास दिन कानक पानि पड़ैसँ धावक पानि ढँठ़ि जाइत छल। मोहनदास संगे एहन दू ढेँब भेल छलै। कनी-कनी कऽ ढँड़का अरसाद आ निवाशा ओकरा भीतर ढैँसए लगलै। जइ दिन कस्तूरी देरदासकेँ जन्म देलक, ओइ बाति मोहनदास अप्पन घर नै घुरल। ओ कठिना धावक ढाँन्वपर निचाटे पड़ल आकाशक सून-सपाटकेँ ताकि रहल छल। संजोगेसँ ओइ बाति सेहो अमारशीक बाति छल, जै बाति देरदासक जन्म भेल। प्रसरक कान एक ढेँब तँ एहन भऽ गेलै जे कस्तूरी मरत की जीत। नानक गड़मे फँसि गेलासँ ढँचा अधरीचेमे बहि गेल छल आ प्रसर करबैँ लेल आएल दिनसप्परहिन घरँवा कऽ कण्ठमे ढेँहोशि कस्तूरीकेँ मुगल घोषित कऽ देलक।

आन्हर भऽ गेल माय प्रतलीढाँग आ टौरीसँ खोँखी करैत ढाँप कारा दास, दुनू अप्पन ढेँटा मोहनदासकेँ ताकैत रहल, मुदा ओ कतए भेटैतियै? ओ तँ ओइ बाति कठिना धावक रेतमे, अमारशीक आकाशकेँ कोनो मुर्दा जना घूरि रहल छल, अप्पन भीतर जीरलक कोनो चिन्ह ताकि रहल छल। हुनकर देहक नसमे ओइ बाति खून नै, अमारशीक कारि अन्हार ढँहि रहल छल। आ हुनकर स्वन्न भेल मगजमे नील नै, ओ डराएल सपना उँमड़ि-घुमड़ि रहल छल, जे कोनो भ्रष्ठ आ पतित भऽ गेल व्यवस्थाक कोखिसँ जन्म नैत अछि।

মোহনদাস ওগ বাতি ধাবক কাতমে রেঁহোশি ছন, তগসঁ ওকবা খপ্পন রাঁপ কারাঁ খা মায প্বতনীরাঁগক ঠৈব স্বনা নৈ পড়নৈ খা নৈ কস্তূবীক কানরঁ; খা নহিযে ভিনসবে চাবি রঁজেক খাসপাস খপ্পন নরজাত রেঁঠৗ দেরদাসক কানরঁ।

ভোবক স্বকুজ ঙুঁপব খারি গেন ছন, জখৈন বৌদক খাঁচ গামসঁ এক কিনোমীঠৈব দূব কঠিনা ধাবক বেতমে স্বতন মোহনদাসক নীন খা মূর্ছা তোড়নক।

মোহনদাস কতেক কান ধবি ধীপন বেতপব ওহিনা পড়ন বহন। ওকব দেহ পাঠৈন ছনৈ খা স্মৃতি মিজ্ঝড় ছনৈ। ওকবা ঙা ব্ঁঝরাঁমে কনেক কান নগনৈ জে ও খপ্পন ঘবক ওসাব খা খাঁগনমে নৈ, কঠিনাক ওগ বেতপব পড়ন খছি, জতএ কিছু দিরস পহিনে ও মতীবা, ককড়ী, খবরূঁজ খা ক্ষম্বব-ঠৈমাঠৈব বোপনে ছন খা কানক পানিসঁ উঁগড়্ম ধাবক পানি সভঠৗ গীবি গেন ছনৈ।

মোহনদাস জখন ঘব ঘ্বন তঁ ওতএ গামক কতেক বাস নোক ঠাঠ় ছন। স্ত্রীগণ সেহো ছনৈ। নাগৈত ছন জে সভ কিযো ওকবে নঽ কঽ গপ কবৈত ছন।

কিএকি ওকবা দেখিযে কঽ সভ চ্প ভঽ গেন আ একাএকী সভ কিযো ওতএসঁ চনি গেন।

"পূত খানী দযডুঁক কিবপাসঁ রঁচন। গামক নোক তঁ ত্তনসী-গংগাজন নঽ কঽ আরিঁ গেন ছন।" মায প্বতনীরাঁগ আঁচবসঁ নোব পোছৈত কহনখিন। "জা কঽ দেখি নিযৌ। দেউঁতা সন ঝনকৈএ।'

মোহনদাস ওগ সোগবী ঘব গেন, জাগমে কস্তূবী এখনে কিছু কান পহিনে মৃত্ক ঝঁহসঁ রঁহাব ভঽ অপ্পন নেনাক সংগ খাট্পব স্বতন ছন। রোঁবসীমে গোগঠাক সংগ নীম-অজরাগন জড়ৈত ছন আ কোঠবীমে তকব ধুআঁ ভড়ন ছন। কস্তূবী থাকন আঁখিসঁ মোহনদাসকেঁ দেখনক। ওকবা দেখরেঁমে এতেক অসহাযতা আ গ্লানি ছনৈ জে মোহনদাসক করেজ ধকসঁ বহি গেনৈ। একট্টা আব পেট্ট আজুক দিন ঘবমে জন্ম নঽ নেনক। আরঁ কমসঁ কম ছহ-আঠ মাস ধবি সভ দিন আধ সেব গাযক দূধক ওঁতজাম করৈএ পড়ত। কস্তূবীক নেন মাস ভবি দেসী সোঁঠ, গুড় আ ঘী আ হবদিক সংগ ভাত। ছঠ্ঠী, বঁবহোঁ আ পসনী (অন্নপ্রাশন) মে নোকক খুআরৈক খর্চা সেহো। ঝদা তখনে মোহনদাসক নজবি কস্তূবীক রঁগনমে স্বতন রঁচাপব পড়ন। মোট্ট-সোট্ট, গোন-মট্টৈন রঁচা নিশ্চিন্ত ভঽ মাএসঁ সটি কঽ স্বতন ছন। রঁড় স্বন্নব আ অরোঁধ। সতমে কোনো দেরতাক রঁচা নাগৈত ছন। মোহনদাসক ভীতব পহিল্বক রেঁব এক রাঁপক সংরেদনা জন্ম নেনক। হ্নকব আঁখি রঁচাপব সঁ নৈ হটৈত বহএ। তখনে রাঁহব ওসারেসঁ কারাঁক চিকরৈক

अर्राज स्वनाग पड़ुन। "सीताराम डाकिया आएल छल। कोनो कागड देने छल।'

मोहनदास देखलक, एहि जिनाक सभसँ पैघ कोनियरीसँ नोकरीक लेल अंर्टरव्यू लेटर आएल अछि। मोहनदास लग पछिला कतेक माससँ एहन तरहक कार्ड नै अबैत छल। तँ की बातिमे कठिना धारक रेतमे जे किछु ओ सोचैत छल, ओकरे कोनो भलक आकाशक कोनो ग्रह–नक्षत्रकेँ लागि गेल छलै? कोनो देवता हुनकर दुःख आ आफत जानि गेल? की कस्तूरी तँ नै जे आग भिलसरे रहैंटौ जन्म देलक, रएह सतमे कोनो देवदूत अछि जे अप्पन जन्मक संग अप्पन परिवारक लेल एकटा नवका जीवनक केराड़ खोलि रहल अछि।

ओरियंटेल कोल माइंसकेँ पठाओल गेल आ रोजगार कार्यालयक मार्फत ओकरा भेटल अंर्टरव्यू कार्डमे मोहनदासकेँ एकटा नवका भविष्यक भोर झिलमिलाइत लखा दैत छल। कतेक काल बाद ओकर हृदयमे फेरसँ आशाक एकटा हरियरका लवम दूरि उगै लागल। ओग बाति मोहनदास नीक जना नै स्वति सकल। अप्पन जीवनक जै गाछकेँ ओ एकटा ठुँठ बुझए लागल छल, ओगमे कतौसँ फेर नवका पात रहबा बहल छल।

ओरियंटेल कोल माइंसमे ओग दिन ओ साक्षात्कारक कालसँ एक घंटा पहिने पहुँचि गेल छल। अप्पन कुलदेवी मनगमा माय आ सतगुरु कबीरदासजीक नाम जपैत ओकर भीतर एहि बेर एकटा अलगे आत्मविश्वास छल। कोनो तरहेँ नोकरी भेटैक जोश। एक घंटाक

निखित पवीक्षा छल, फेव एक घंटाक अंतवालक बाद शावीविक पवीक्षा। मोहनदास डवि मोनसँ आ जान लगा कऽ जुमि गेल। एक घंटाबला लिखित पवीक्षा ओ आध घंटासँ कमहि कालमे पूवा कऽ लेलक। प्रश्न बड़ आसान छलै आ ओकव जवाब तँ ओतए नीचामे लिखल छलै। बस सही उत्तवपव सहीक चेन्ह लगाबैक छलै। एकव बाद १३०० मीटवक दौड़, डागि कऽ चलब, मैदानक पाँच चक्कव लगाबैक, आँखिक पवीक्षण, बंगकेँ चिन्हबाक आदिक शावीविक पवीक्षामे दू घंटा लगलै। मोहनदास एतए ककवोसँ उन्नैस नै छल।

साँझ चावि बजे कोलिफवीक डवतीक दफ्तव दववाजासँ डेढ़ सए प्रतियोगीमे सँ चुनल गेल पाँचटा नाम पुकावल गेल, ओइमे पहिल्का नाम मोहनदासक छल।

मोहनदासक हृदए धवधड़ कऽ बहल छलै। एकटा एहल गप डऽ बहल छल। आब कतेक जल्दी ओकव जीवनक अनिश्चितताक अंत होएबला छलै। सड मास ओकवा दवमाहा डेटतै। घवमे सड दिन चूल्हि जवतै। आ तवकावी बनतै। बाप आ माइक इलाज हेतै। देवदासक लालन-पालन आ पढ़ाइ नीकसँ हेतै। कस्तूवीकेँ मजूवीमे दोसवा जकाँ नै खटऽ पड़तै।

कोलिफवीक बाबू मोहनदाससँ हुनकव सडटा सर्टिफिकेट आ मार्कशीट जमा कवेलक ऋदा बी.ए. मार्कशीट देखैत

ও কহলক, "খাঁয হো, এখন ধবি কোনা নৈ ঋহাঁ নোকবীক জোগাড় কহ সকনিঐ ? একবামে তঁ ঋহাঁকেঁ থোড়-ৰেস নমবা-পহুঁচ কৈনাসঁ কোনো নীক সন নোকবী ভেটি জৈতিযৈ। ”

"জ্বাগনিংগ কহিযাসঁ হোএত ? ” জখন মোহনদাস পুছলক তঁ জরারঁমে রাঁবূ কহলখিন, "জ্বাগনিংগে বুঝূ। ঐ হেথতামে ভীতবে-ভীতব কাগজী কাজ পূবা ভহ জাএত আ ঋগিনা হেথতা ধবি নিযুক্তি পত্র ঋহাঁক পতাপব পঠা দেল জাএত। ...ৰেসীসঁ ৰেসী পংদ্রহ দিন লগা কহ চলূ। ”

মোহনদাসক ঘবমে একটা নৱ যুগ আবি গেলৈ। পোস্ট আফিসক খাতামে জে দূ হজাব টকা ছল তগসঁ মোহনদাস নৱকা মসহবী, এক সেব দেশী ঘী, চিন্নী, সোঁঠ, কিছু নৱ ৰবতন আ কস্তূবী আ দেরদাসক লেল কিছু কপড়া কিনলক। ঋপনা লেল সেহো ও নীল বংগক জীসক পৈন্ট, টেবিকাঁটক চৌখানা ৰলল ঋংগা, তীস টকাক পর্স আ পাঁচ-পাঁচ টকাক দূ টা রুমাল কিনলক। পবসূকেঁ কহি কহ ও রোজ ভিনসবে আধ সেব দূধক সেহো র্যরস্থা কহ দেলক। গামমে ঙা গপ হুঋএ লাগল জে মোহনদাসকেঁ আখিবীমে ওবিযংটল কোন মার্গসমে নীক সন নোকবী ভেটি গেল ঋছি। গামমে জে সভ ওকবাসঁ সোঝ হ্মুঁহ গপ নৈ কবৈত ছল, সেহো ওকবাসঁ মেল-জোল ৰঢ়াএৱ শুরু কহ দেলক। জে সভ ওকব মেহনতি আ পঢ়াইক হঁসী কবৈত ছল, সেহো নীকসঁ ৰাঁজৱ শুরু কহ দেলক, "ঙা তঁ হেৱাকে ছলৈ। এহল ডিগ্রী আ পঢ়াগক ৰাদ মোহনদাস কহিযা ধবি

खानी रहैसितियै।" किछु लोक सभ ओहो टिप्पणी केलक, "असलमे मोहनदास जे रहिसत-पनिहा जातिक अछि, ओकरा आरो बिजनेसमेनमे बाखि देल गेल छै। नौकरी ओकरा कोठासँ भेटैन छै किएकि ऐ जातिक कोनो दोसर लड़का बी.ए. छेहो नै करै।"

ओना हरता मोहनदासक घरमे एक रहैब खीब सेहो रहनन आ एक रहैब खानू-मरैबक मसल्हा सेहो। माय पुतनीरहैग अप्पन आँखिक अन्हारकेँ रिसरि गेली आ आँगुरसँ छूरि-हथोड़ा या दऽ सूपमे पसरल दानि आ चाउरसँ काँकोड़ रिछै लागल। तोड़ कि तेल आ नून-अमचुरसँ लाल मिरचाएक चटैनी सेहो रहनौलक। बाप कारहदास गणेशि छाप मंगनूबी बीड़ कि पूरा कश्ती आ नरका जहाज छाप सलाइक डिरिया किननक, जकर काठीकेँ बगड़पश्ती अस्तुतसँ घिसनासँ फरसँ आगि जरि जाइत छल। घरक रहिर ओसारपर रहैसल, स्वस्थ्या माबैत कारहा कतेक बाति भोकारि पारि कऽ कबीरदासक भजन गओलक आ ओकरा नै तँ एक्का रहैब खोँखी भेलै आ नहियै खूनक संग कफ रहिब निकलनै।

एक दिन भोरे-भोर आन्हर पुतनीरहैग आँगनमे खुशीसँ घूमि-घूमि कऽ नाचैत जोर-जोरसँ गारहऽ लागल, "ठैबरा-पुतऊँ की कोठरिया मानो अलोपी मगना खोंथा डाबिस हरहै। भाग आगस, कलेस गगस... ! ! ! किसमत जागिस...'

জৈ হো মনগহা মাগ... ! তোবানে গোব নাগী সতগ্বব্ধ মহবাজ... ! ! ! জৈ হো...জৈ হো ! '

সভ কিযো দেখনক জে মোহনদাসক খান্হব মাযক খাঁখি খনোপী মৈনাক জে খোতা কস্তূবী–দেবদাসক কোঠবীমে দেখনে ছন, ও সত ছন।

মোহনদাস দোসব হথতাসঁ কোনিযবীক চিঠ্ঠীক বাঁট জোহি নাগন। মুদা ওগ হথতা ডাকিযা নৈ খাএন। একব বাঁদক হথতা সেহো বীতি গেন। বীস–বাঁগস দিন ভঽ গেন ছনৈ। পতা চননৈ জে কাঁসাকোড়াক কংচনমন শর্মাকি বেঁটা সংতোষ ক্ষমাব শর্মাকেঁ চিঠ্ঠী পহিনে ভেটি গেনৈ খা ও নোকবী সেহো জ্বাগন কঽ নেনক। মোহনদাস বেঁচৈন ভঽ গেন। ও বাজ্য পবিবহনক বঁস পকড়নক খা কোনিযবী পহুঁচন। ভর্তী দথতবমে ও বাবূ কহনক জে এখন নেটব পঠাওন জা বহন খছি। পোস্ট তীন টা ছন, চ্নন গেন ছন পাঁচ টা নোক। মুদা জগহ নৈ বঁঠাওন গেন তঁ দূ কৈঁডিডেট কটত। মোহনদাস ডবি গেন। ওকব মাগ পড়ন চেহবা দেখি কঽ বাবূ ভবোস দেনকৈ, উঁম্মীদ খছি জে দূ টা পোস্ট বঁঠা জাএত খা নৈ বঁঠত তঁ মোহনদাসক নাম নৈ কটত কিএকি নিস্টমে হ্নকব নাম পহিন খছি।

মোহনদাস ঘ্বি গেন। বাবূ ওকবা একাধ মাস গংতজাব কবৈ নেন কহনক খা পূবা ভবোসা দেনক। মুদা মোহনদাসক ভীতব কিছু মিঝা গেনৈ। ওকবা চিন্তা হ্খএ নগনৈ জে পবসূ মাস বিতৈত দিনক খাধা সেবক দূধক পূবা হিসাব দেবঽ পড়তৈ। জোশিমে এতএ–ওতএ কিছু উঁধাবী সেহো ভঽ গেন ছনৈ। খাব সভটা কোনা

চ্কাওন জাএত ? কস্তূবী ওকবা ঢাঢ়স বাখ২ নেন কহনক। মায প্বতনীৱাঁগ মনগহা মাগসঁ গছনক। হঁ, কাৱাঁ দাস কিছু দিনসঁ চ্প বহ২ নাগন। বাতিমে ভজন গাওন ও ছোড়ি দেনক খা ওকবা খোঁখী খাৱঁ২ নগনৈ।

ডেঢ় মাসক ৱাঁদ মোহনদাস ফেব ওবিযর্ঠন কোন মাগংস গেন। কতেক প্রতীক্ষা কেনাক ৱাঁদ ৱাঁৱূঁ ওকবা ভবতী দথতবক ভীতব খাৱঁ২ দেনক। ও ওকবা খাব গংতজাব কবৈনে কহনক। ক্ষদা ঐ ৱেঁব ও গংতজাব নেন কোনো খংতিম সমএ নৈ ৱঁতেনক। ঐ ৱেঁব ওকব খাবাজমে পহিনে সন খপনাপা সেহো নৈ ছনৈ।

মোহনদাস চনৈসঁ পহিনে জখন জোব দ২ ক২ প্বছনক তঁ খমনসঁ ও কহনক, "ওনা পতা কববাঁক জৰুবত কী খছি ? চিঠ্ঠী ভেঁটত তঁ খপনে খাপ পতা ভ২ জাএত।' ফেব ও কহনক, "খসনমে ওগ দিন কেঁডীডেঁটকেঁ সনেকর্ট কবৈ নেন ৱিহাবসঁ কোন গংডিযাক জে খহসব খাএন ছন, ও একটা পোস্টপব খপ্পন জমাযকেঁ ফিট ক২ দেনক। সভটা ডুঁপব ৱঁনাক খেন ছী।' মোহনদাসক খাঁখিক খাগূ খন্হাব পসব২ নগনৈ।

খগিনা মাস মোহনদাস ফেব পতা কবৈ নেন গেন। কতৌসঁ কিছু ভ২ জাএ। ভোব দস ৱঁজেসঁ ন২ ক২ দ্পহবিযাক সাঢ়ে তীন ৱঁজে ধবি ওকবা দথতবক

ৰাহব ৰৈসন বহ২ পড়ৈনৈ। চপবাসীক চিৰৌতী–ৰিনতীক ৰাদ জখন ওকবা ভীতব খাৰ২ দেন গেনৈ তঁ পতা চননৈ জে পহিল্বক ৰাৰূ ছঙ্কীপব গেন খছি খা ওকবা ঠাম জে দোসব মোৰ্ঠ–সন ৰাৰূ ওকব কাজ দেখি বহন খছি, ওকবা ওগ ফাগনক কোনো জানকাবী নৈ ছৈ। মোহনদাসকেঁ খপ্পন মার্কশীট খা সভৰ্টা ওবিজনন প্রমাণপত্র কেঁ নহ কহ চিন্তা হৃখএ নগনৈ। জখন ও একবা দিযা প্ৰছনক তঁ নৰঁকা মোৰ্টকা ৰাৰূ কহনকৈ জে খহাঁক সর্টিফিকেটক হম কী কবৰ ? নৌকবী নৈ দেন জাগত তঁ বজিস্ট্ৰীসঁ খাপস ঘ্বা দেৰ, নৈ তঁ খগিনা ৰৈব খাবি কহ খপ্পন সংগে নহ জাএৰ।

মোহনদাস ফেব ঘ্বি গেন। ওকবা মোনক সভসঁ ভীতবী কোন সেহো নীকসঁ ৰু্ঝি গেন ছন জে ওকব জিনগীক ঠূঠ গিবহসঁ জৈ নৰঁকা কোঁপবক কন্ন খাশ্চর্যসঁ ৰহবাগৰঁনা ছনৈ, খাকাশিক দেৰতা ওকব ৰিপতিকেঁ জানি, ওকবা নেন দযাক জে ৰূঁন খসেনে ছন, তকবা দ্ভাগ্য খা ভ্ৰষ্ঠাচাবক নূ ঝবকা দেনক।

খাৰ কোনো খাস কতৌসঁ নৈ ৰাঁচন খছি। জৌঁ ওকবা সংগ কোনো নকদী জমা–পূঁজী হোগত তঁ কোনো দনানসঁ ভেৰ্ট কহ টকা ঊপব ধবি পহুঁচা কহ ও ঐ নোকবী কেঁ নহ নিতএ। মোহনদাসক হানত গামক ধনীক নোক সভসঁ পহিনে ৰু্ঝি গেন খা পহিনে জকাঁ ও ফেব ওকব পঠ়াগ খা প্রতিভাক হঁসী কবহ নাগৈ গেন। ওগ দিন মোহনদাস খপমানক কড়ু ঘূঁট পীৰ কহ বহি গেন, জাগ দিন পডিত ছত্রধাবী তিরাবীক ৰেটা ৰিজয

तिराबी, जे ओकवा संगे क ाँनेजमे पठ ्ै त छल आ थर्ड डिरीजनसँ रॅड ् म्शिकनसँ री.ए. पास भ२ सकल छल मुदा अप्पन सम्बवक तिकड ्म आ पैबरीसँ प्वनिसमे सर-गंस्पेक्टैब भ२ गेल छल, ओकवापव गबैज क२ राँजल आ कहलक, "मोहना, पबस्वए हम सबकाबी योजनामे दस टा मलीस किनने छी। डेयबी खोलि बहल छी। जौं ठीक र्बुझी तँ मलीसक सानी-भुस्सा, गोठ्िल्नाक काज कस्तूबी भउँजीक संग सम्हावि लिअ। सभ मास पहिल्बक तावीखकेँ दवमाहा तँ भेटेबे कवत, गंदिबा आराम योजनामे हम अहाँकेँ मकान पक्का सेहो कवरा देब। भउँजीक मोन लागि जाएत हम्मब गोसाबेमे।'

"सोचि क२ रॅतारैत छी।' मोहनदास जरार देलक आ अप्पन भीतव उठैत अपमानक आगिकेँ मुँह घ्मा क२ न्वका लेलक। रिजय तिराबीक मुँहसँ कस्तूबीक नाम स्वनि क२ ओकवा भीतव कतौ अप्पन असहायता आ निर्बलताक अहसास गहीब भ२ गेलै आ एकटा डव सेहो दिमागक कोलो-कोलामे आबि गेलै। जन्दिये किछ कवए पड़तै, लै तँ ओकव पविराव टूटि क२ छिड ्ि या जाएत। कोलो एहल काज, जे ओकवा रशमे छै। जकवा लेल ककवो मदति आ तिकड ्मक जरूवत लै छै। कस्तूबीक स्वन्नव चेहवा आ रिजय तिराबीक शातिव आँखि रेब-रेब ओकवा आगू घ्मि जागत छल।

ओग कान ओ सोचि लेलखिन जे ओ अप्पन प्रमाणपत्र, अंक-सूची आ दोसव कागचक पता कवरा लेल ओबियंटैन

कोन मार्गस नै जाएत, किएकि ओग कागचक ठेकड़ ाक मून्य कतौ किछु नै बहि गेन छनै। जग खाधावपव नोकवी भेटैत छन खा सवकावी योजनाक नाभ उठाओन जागत छन, ओ खाधाव ओकवा सन नोक नग नै छनै।

मोहनदास ओग बाति खेनाग खेनाक रॉद घवमे नै स्वतन। कस्तूवीसँ भोवमे घ्वैक गप कहि कऽ कन्हापव कोदावि वाखि खा वोपा टौंगि कऽ ओ कठिना धाव दिस चनि गेन खा भवि बाति कोनो रॅताह प्रेत सन मतीबा, खवबूज, फन्मव, तवबूज, टैमाटैव, भण्टा, ककड़ ी नगारैक नेन पनिया रॅनारैमे नागन बहन। भोव साठ़ े चावि रॅजेक खासपास, जखन उँत्तवरॅविया कात ध्रुवतावा खप्पन पूर्ण खाभामे दोसव तावाक एक्का-एक्की मिनैनाक रॉद चमकि बहन छन, मोहनदास खप्पन माथ खा छातीक पसेनाकेँ पोछि खा कनी-कनी रॅ्नैत कठिनाक धावमे ठाठ़ भऽ गेन।

खंज्निमे पानि भवि ओ खप्पन माथपव छीटौ मावनक खा दुनू हाथ जोड़ ि कऽ रॉझन गड़ सँ कहनक, "रॅस खहाँ टौ खाँखि नै मोववॅ कठिना माय। तोहवा मनगहा मायक किविया। हमव रॅटौ देरदासक किविया। हमव पसेनाक उँपजिसँ खप्पन पेटैक जठव खागि नहि रॅ्झाएवॅ कठिना माय... ! नै तँ...दयउँ कसम, रीच खसाठ़ तोहव धावमे रॉन-रॅचा संग कूदि कऽ तोहव पेटै हम भवि देवॅ... । '

मोहनदास जखन सतग्वक करीबक नाम जपैत कठिना धावसँ रॉहव खावि बहन छन, तखैन ओकव खाँखिसँ रॅहैत

নোব কঠিনা ধাবক পানিমে ঠরঁকি কঽ রঁহি বহৈন ছল, জতএ ছোট-ছোট কোতবী মাঁছ ওকব নূনকেঁ চীখৈ নেন এক-দোসবাসঁ উঁপবৌম্ম কঽ বহৈন ছল।

জখন মোহনদাস ঘব পহুঁচন তঁ ও দেখনক জে কস্তূবী পূবা খাঁগৈনকেঁ গোরঁবসঁ নীপি কঽ বাখনে ছল, মায প্বতনীরাঁগ সূপপব মতীবা, কদ্দূ, খববূঁজক রিঁযা পসাবি কঽ খপ্পন খাঁগ্বসঁ নজরিজ্জীকেঁ রীছ বহৈন ছৈ, রাঁপ কারাঁদাস পবছীক কোনমে রাঁসক কমচী নিকানৈমে নাগন ছৈ খা মাঁম্ম খাঁগনমে ওকব ডেঠ় রঁবখক রেঁটা দেরদাস খ্বপীসঁ ঘাসকেঁ ছিনৈক ব্‌তব্ধরঁনা খেন খেনাগমে মগন ছৈ।

ওকব রঁ্নরাঁক খাহট স্বনি কঽ প্বতনীরাঁগ খপ্পন মূড় াকেঁ উঁপব কেনক খা কিছু নৈ নখা দৈরঁনা খাঁখিসঁ খপ্পন রেঁটাক খাঁখি মিনা কঽ হ্মস্কাগত কহনক, "জানৈত ছীহী মোহনা, খাগ খনোপী মৈনাক খোতামে মাদা মৈনা দ্‌গ টা রঁচাকেঁ জন্ম দেনক।'

প্বতনী রাঁগ রেঁসী খ্‌শি হেতিযৈ জোঁ নখা দৈতিযৈ জে ওকব গপ স্বনি ওকব রেঁটা মোহনদাসক চেহবাপব খ্‌শী কোন তবহেঁ দিপদিপা বহৈন ছৈ।

ওগ দিন-বাতিমে রিঁযাবীক রাঁদ মোহনদাস কস্তূবী খা দেরদাসকেঁ সেহো খপনা সংগ কঠিনা ধাব নঽ গেন। কস্তূবী খপ্পন ডাঁড়়ক খোঁগছ-ওটনীমে কতেক বাস

रौीया बाखने छल आ कान्हपर देरदासकेँ रैसैने छल। मोहनदासक कान्हपर बाँपी, कोदारि आ रँगगक डोरी छल।

देरदास कनी कानमे धाबक कातक ठाठ़ हराक सोंकसँ भेटैरैना स्वखमे डूमि कऽ गहींर नीनमे सूति गेल छल। कस्तूरी आ मोहनदास रौीया उंगारैक पनियामे गोरँबक खाद दऽ कऽ खनगे–खनग हल आ तरकारीक पनहा रँनारैंमे नागल रहल। दु्ग घंटामे काज भऽ गेल। कस्तूरी जखन रँासन–घैनासँ कठिनासँ पानि आनि कऽ रौीयाकेँ पनियामे पटा रहल छल तँ आकाशमे टिमटिमागत रहल तारक गजोतमे मोहनदास ओकर स्वंदरताकेँ देखि रहल छल। आकाशक नक्षत्रसँ झरैत सनेटी चानीक मद्धिम आभामे कस्तूरीक पिरसाम देह मनगहा मायक मठ़ि याक रँाहर बाखल ओग प्वरनका पाथरक मूर्ति जेहन देखा दऽ रहल छल, जे रँक्त्र्ध पोखरिकेँ कोड़ि कान निकलल छल आ जेकरा आनि कऽ लोक सभ ओतए राखि देने छल। देह, डाँड़, रँाहि, छाती, जाँघक ठीक ओहिने कटोर आ ओहने स्वंदरता, जना कोनो कारीगर छेनी–हथौरी लऽ कऽ मन लगा कऽ रँरखमे हिनका रकम–रकम गठ़ने छल।

अधासँ रैसी राति रौीत गेल छल। टिटिहरी आ पनकुकरीक शोर कखनो–कान स्वना जागत छल। कठिना धाबक भारी हराक भारीपनमे कस्तूरीक देहसँ उठएरँना पसेनाक गंध मोहनदासकेँ चारू दिससँ घेर लेनक। ओ स्त्री ओकरासँ रँयाह करै कान कोन सपना

দেখনে হেতী খা ওকবা কী ভেষ্টন ? ভোবসঁ ন২ ক২ বাতি ধবি, সভ দিন রিনা নাগাক, সভ স্বখ–দ্খ, হাবী–রেঁমাবী, ভূখ–প্যাসমে ও ওকবা সংগ ঠাঠ় ছন। মোহনদাসক মনমে কস্তূবীক নেন রঁড় সহান্বভূতি খা খামৌযতা খাএন। ও ওকবা একষ্টকসঁ তাকি বহন ছন। কস্তূবী রাঁসনকেঁ রাঁন্বপব টিকৌনক খা ঠাঠ় ভ২ ক২ খপ্পন জূড় । রাঁন্হ২ নাগন। মোহনদাস উঁঠি ক২ ওকবা নগ খাএন। কস্তূবী চ্প ছন। "ঐ কস্তূবী, করঁড্ডী খেনর্ঁ ? ' মোহনদাস ফ্ষকাগত কহনক, "দ্রূ...তূ...তূ... ! '

ও কস্তূবীক রাঁহিকেঁ পকড়ি নেনে ছন খা ওকব রঁগনী খা পেষ্টমে গ্বদগ্বদী কব২ নাগন ছন। কস্তূবী ওকবাসঁ ছূষ্ট২ নেন ছষ্টপষ্টা বহন ছন, "ঙহ...ঙহ... ! দেরদাস জাগি গেন... ! কী করৈত ছী ? ছোড়ি ... দিখ...হমবা ছোড় নে ! ...ছোড়... ! ' কস্তূবী দেখনক জে মোহনদাস ওকবা ছোড়ৈ রঁনা নৈ খছি তঁ ও ওকবা ধক্কা দ২ দেনক খা ঘ্বি ক২ কঠিনা ধাব দিস ভাগি গেন। ও কোনো উঁন্নসিত স্বতংত্র হিবণ জনা তবপান মাবি নক্ষত্রক ধ্ঁখাগত সিনেষ্টীক ফবীছমে নীচাঁ দূব ধবি পসবন ধাবক বেতপব দৌগি বহন ছন।

"খা...খা...খা... ! হমবা ছরৌ....তঁ জানিযহ.... ! খা...খা.... ! ' ওকব খারাজ সভ পন দূব ভেন জাগত ছন খা ও প্রতি পন ছাহ রঁনৈত খন্হাবমে রিনাযন জা বহন ছন।

"দ্রূ...ত্ত...তূ...তূ...তূ...ত্ত...তূ...তূ... ! ' কহৈত মোহনদাস

खूरॅ जोबसँ ओकबा दिस दौगन।

कस्तूरी खाओव दम नगौनक। मोहनदास सभ पन ओकबा नग खारि बहन छन। ओ खाब जोब नगेनक खा कठिना धाबक कातेकात, पानिमे छप-छप करैत पूबा जी जानसँ भागैत चनि गेन। "खा...खा... ! छूरौ हमबा...तँ हम मानरॅ! ' ओकब दम फ्नह नगनै। ओ हाँफे नागन छन। मोहनदासक "छ्...त्त...तू...तू...' सभ क्षण ओकब कान नग खारि बहन छनै। कस्तूरी बूनै छन जे ओ खारॅ मोहनदासकेँ खाब छका नै सकत, तकब बाँदो ओ खाखिरी जोब नगौनक। ऋदा तखैन धबि एक्क तबपानमे मोहनदास ओकबा पकड़ि नेनक। दूनू कठिनाक धाबमे छपाकसँ खसि गेन। "छोड़ू... ! ऐं...छोडू ! ' ओ ऋगड़ा कह बहन छन खा मोहनदासक डुँपब पानि डुँपछि बहन छन ऋदा मोहनदास ओकबा छोड़बाँक बँदना ओकबासँ खाब सटैन जा बहन छन।

धाबक भाबी हराममे दूनूक साँस एक-दोसबामे पैसि बहन छन। ओ जेहन तबहे ओकब देहमे खप्पन खांग्रबसँ ग्बदग्बदी कह बहन छन, ओगसँ कस्तूरीक गबसँ निर्रंह्रू किनकाबी खा हँसी बँहबा बहन छनै। ओकब छद्म प्रतिबोध शिथिन भह बहन छनै खा ओ सेहो मोहनदासकेँ दूब धकेनैबँना दिखाबाक संगे ओकब देहसँ सटैन जा बहन छन। तहिना जना नोहाक कोनो टूकड़ा कोनो चुंबॅकसँ सटै छै।

मोहनदास कठिनाक पानिमे ओकबा खसा देनक खा डुँपब ससबि कह कहनक, "खहाँ बँड़ नीक छी खा कतेक

স্বঁদব ছী কস্তূবী... ! দেখূ হমবা... ! ' খা ওকব চূম্মা নেনক। বৈশাখ ও গবম বাতিমে দূব খাকাশিমে টিমটিমাগত তাবাক মদ্ধিম সনেটী গজোতমে, কঠিনা ধাবক শীতন পানিমে দূগটা জরান গোছ রা পাঠ়ি ন মাছ সন ও দূনূ উদ্দাম খা নির্বিধ ছপাছপ কহ বহন ছন।

বীচ–বীচমে কস্তূবীক কংঠসঁ উঠৈত হঁসী খা কিনকাবীক সংগ মোহনদাসক ভাবী সাঁসসঁ নিকনৈত "হূ...ত্তু...তূ...তূ' বাতিক নিস্তব্ধতাকেঁ চিবৈত জাগত ছন।

থাকন কস্তূবী ধাবসঁ ঘূবি কহ ভীজন ন্বখামে দেবদাসক বঁগনমে স্বতি গেন ছন ম্দা মোহনদাস নৈ জানি কতেক বাতি ধবি কঠিনাক কাতক উঁথনী ধাবমে পড়ন বহন, খাকাশিক দেবতাকেঁ তকৈত গাবি বহন ছন,

"পংছী–পবৌনা বাঁজৈত খছি,

কতহ গেন হে সংগবাবী, কবউঁদা হবত হে...

কবউঁদা হবত হে...

মোব বাঁনী হে উঁমবিযা কবউঁদা বঁতা তোনা কে...'

ওকব গবমে খাগ একটা এহন স্বব উঁতবি গেন ছন জে দূব ধবি স্বনা দৈত প্বনহ্মকবী খাওব টিটহবীক বোঁন সেহো ওকবা নগ খাবি কহ সংগত কবহ নাগন।

রাঁদমে শাবদা ওগ বাতিক স্মৃতি রঁনন।

ওগ রঁবখ তঁ ককড়ী-তবরূঁজ খাওব তবকাবীক ফসিন নীক ভেন ক্ষদা রাঁজাবক ভার মংদা ভ২ গেনাসঁ কমাগ কোনো খাস নৈ ভেনৈ। কস্তূবী গঢ়্খাবি ছন, তকব রাঁদো ওকবা দোসবক মজূবী কবহি পড়ৈত ছনৈ। মোহনদাস সেহো জী-তোড় মেহনতি কবৈত ছন। কঠিনা এক রেঁব তঁ ওকব প্রার্থনা স্বনি নেনে ছন ক্ষদা রাঁদমে রেঁসী কান ওগমে পানি ঝঝা জাগত ছনৈ। কারাঁ দাসক খোঁখী রঁঠ২ নাগন ছনৈ। ক্ষদা ছহ কিনোমীটব দূবক কস্রাঁক সবকাবী খস্পতানমে একটা খূরঁ নীক ডাক্টব খারি গেন ছনৈ, ডাক্টব রাকণকব, খা মোহনদাসকেঁ বুঝেনৈ জে টী.বী.ক নেন খস্পতানমে ক্ষযত দরাঁগ ভেটৈত ছৈ খা ওকব রাঁপকেঁ একব পূবা কোর্স কবরাঁক চাহী।

ও হ্নকা একটা পাঁনিথিনক থৈনীমে দূ মাসক দরাগক খ্বাক ভবি ক২ দেনক ক্ষদা কারাঁদাস নৈ তঁ সমএপব খ্বাক নৈত বহথিন খা নৈ পবহেজে বাখি সকৈত ছন। খাগ-পীরেঁক কোনো ঠেকান নৈ ছনৈ। মায প্বতনীরাঁগ খাঁখিক নেন ডাক্টব রাকণকবকেঁ কহনখিন জে খাপবেশনসঁ চানীস পৈসা গজোত ঘ্বি জাএত ক্ষদা একবামে খাঠ-দস হজাব টকাসঁ কম খর্চা নৈ হোএত। ও মোহনদাসকেঁ ভবোস দেনক জে জোঁ জিনামে কোনো নীক খা গমানদাব কনেক্টব খাওত তঁ ও ওকব গ কাজ কবরাঁ দেত। ক্ষদা রঁবখপব রঁবখ রীতন গেন, এহন কনেক্টব নৈ খাএন। রীচমে এক রেঁব একটা

স্বয়ংসেৱী সংস্থা দিসসঁ একটৌ নড়কা আ একটৌ নড়কী ৰঁসহব-কৰীবপঁথীক ৰঁস্তীমে আৰঁহ নাগন ছন। ও কস্তূৰী আ মোহনাকেঁ কতেক বাস আশ্বাসন দেনক জে জন্দিযে ও এহন কোনো ব্যবস্থা কহ দেত জে ওকব পবিরাব অপ্পন গ্বজব-ৰঁসব আবামসঁ কবহ নগতাহ। ও কতেক বাস অর্জী সেহো নিখনক আ ওকবাপব মোহনদাসসঁ দস্তখত সেহো কবৌনক। ক্ষদা ফেব ওকব আএৰঁ-জাএৰঁ ৰঁদ ভহ গেন। পতা নাগন জে দ্নূ নড়কা-নড়কী ব্যাহ কহ নেনক আ ও দিল্লী চনি গেন। ও নড়কী আৰঁ কোনো টী.ৰী. চৈননমে কাজ কবৈত অছি আ নড়কা দিল্লীমে অপ্পন আগ.এ.এস. ফূফাক সহাযতাসঁ ম্গ্গীমে বহৰঁনা নোক নেন কাজ কবৈএ ৰঁনা সংস্থা খোনি নেন ছন আ দেশী-ৰিদেশীক জত্রাপব বহৈত অছি।

সমএ ৰিতৈত গেন। মোহনদাস আ কস্তূৰী অপ্পন মেহনত-মজূৰী আ মনগহা মাযক হ্রপাসঁ কোনো তবহেঁ দিন গ্বজবি বহন ছন। শাবদা দূ ৰঁবখক ভহ গেন ছন আ দেবদাস চাবি ৰঁবখক। কাৰঁা আৰঁ ৰৈসী-খাটৈপব পড়ন বহৈত ছন। ৰঁগগক ডোবী কখনো কান ৰঁনা দৈত ছন বা ৰঁাসক কমচী নিকানি দৈত ছন। ক্ষদা ওকব খোঁখী ৰঁঢ়ি তে জা বহন ছন। ওকব ছাতীক এক-একটৌ পসনী গানন জা সকৈত ছন। কতেক ৰৈব ও খাঁসৈত ছন তঁ কহ্নক সংগ খূনে টৌ নহি, নাগৈত ছন জনা মৌসক থক্কা ৰঁাহব নিকনি বহন ছৈ। ওম্হব ডাঁক্টৈব রাক্শকবক ৰঁদনী নেতা-অফসব কোনো দোসব জিনামে কবা দেনক। আৰঁ মোহনদাসকেঁ

अस्पतालसँ टी.बी.क रुग्ण गोनी दैरवना किछो नै छल। जखन कखनो ओ जागत छल, ओ अगिना रुग्ता आबैक लेल कहि देल जागत छल। ओकर बॉप कारॉ एतेक कमजोर भऽ गेल छल जे खोंखीकेँ थूकलाक बाद, खाटेपर पटोयल-पटोयल चुपचाप धरतीकेँ देखैत रहैत छल।

चिड़ै आ माँछी धरि ओकर खोंखीक आवाज चिन्है छल, पता नै कतएसँ मटो आ चिड़ै ओकर कफ दिस झुंड बना कऽ दौगि पड़ैत छल। एक दिन तँ कारॉ रुदसि गेल, जखन ओ देखलक जे ओकर खोंखी करैत देरी गिद्धा माछी भिनभिन करैत ओकर चारू दिस मँडराबऽ लागल। कारॉकेँ अप्पन अंत लग आएल बुझाए लागल छल। ओ पुतनीबॉगकेँ शोर करऽ चाहलक रुदा जखैन धरि ओकर आवाज निकलितियै, तकर पहिने खोंखीक तेज दौरा ओकर गरकेँ फेरसँ अप्पन कब्जामे कऽ लेलकै आ आखिरमे ओतएसँ आँजुर भरि खून आ माँसक थक्का बाहर निकलल। मोहनदास आ कस्तूरी कठिनाक पनिया संभारै लेल जा चुकल छल, घरमे आन्हर पुतनीबॉग टा छल। ओ दौगि गेल, गिरैत-पड़ैत आएल आओर अप्पन रब कारॉकेँ छरि-छरि कऽ कानऽ लागल। पौरुकासँ ओकर ठेहुनमे गठिया धऽ लेने छल। कारॉ रहैत रहे। कनी देरीमे ओकर साँस स्थिर भेल आ पुतनीबॉगकेँ रिगड़ा कऽ कहलक, "कानै किए छी अंधरी ? हम एखन नै मरब। देरदासक रियाह आ शारदाक दुबागमन करा कऽ मरब। ...नै कानू।'

কারাঁ খপ্পন কনিযাঁক মাথপব হাথ ফেবনক খা কহনক, "দিখ হমবা রাঁস খা ক্ষবহড়ী । হম রাঁসক কমচী ছীন দৈত ছী। '

(এতএ ঠাঢ় ভহ জাউ এক মিনট। খহাঁকেঁ নাগি বহন হএত জে হম হিন্দীক কথা সম্রাট প্রেমচংদক সরা–সএম জযংতীক খরসবপব সমকানীন কথাক রহন্ন খহাঁকেঁ কোনো সরা সএ রবখ প্ববনকা খিস্সা স্বনা বহন ছী। ক্ষদা সত তঁ ঙা খছি জে এহন প্ববনকা খা পিছড়ন শৈনী, শিল্প খা ভাষামে জে র্যাবা খহাঁক সোন্নাঁ খছি ও ওগ কানক খছি জখন ৯/১১ সিতম্বব ভহ গেন ছৈ খা ন্যূযার্কিক দৃষ্টা গগনচুংবী ব্যাপাবিক গমাবতকেঁ খসরাঁক প্রতিক্রিযামে এশিযাক দৃষ্টা সার্বভৌমিক, সংপ্রভুতা–সংপন্ন বাষ্ট্রকেঁ গর্দা খা কদরাঁমে রঁদনন জা চুকন ছৈ। জখন খমেবিকা খা যোবোপক ভগরানক খনারা রাঁকী সভষ্টা ভগরানক খাগূ প্রার্থনামে ও নিরঁন ফাসিস্ষ্ট, খাতংকরাদী খা সাংপ্রদাযিক মানি নেন গেন। তেন, গৈস, পানি, রঁজাব, নহফা খা নূটৈকে নেন সভ দিন কংপনী, সবকাব খা সেনা সক্ষচা ধবতীপব দিন–বাতি নির্দোষিক হন্যা কহ বহন ছৈ।

এহন কান, জকবা নীক জনা দেখূ তঁ জে কোনো সত্তামে ছৈ, ওগমে সভ কিযো এক–দোসবাক কনান খছি। সভ কিযো এক সন ব্রাঁডক উঁপভোক্তা খছি। ও এক্কে জেহেন চীজ পারি বহন খছি, এক্কে সন চীজ খা বহন খছি। এক্কে সন কংপনীক কাবমে ঘুমি বহন খছি। সভক একাউংট এক্কে সন বৈংকমে খছি। সভক জেরীমে এক্কে সন এ.টী.এম. রা ক্রেডিট কার্ড খা হাথমে এক্কে সন

মোৰাঁগন খছি। এক্ক সন ব্রাঁডক শেবারঁক নশামে খখরাঁবক পেজ একসঁ ন২ ক২ পেজ থ্রী ধবি রা ৫ৗরী ক এক৫ৗসঁ ন২ ক২ সত্তব চৈনন ধবি ও এক্ক জেহ্নে ধূর্ত, নির্নজ্জ খা নাঁগ৫ৗ খছি। নীকসঁ দেখূ, হ্নকব চমডৢ ৗক বংগ খা হ্নকব ভাষা এক্ক খছি।)

মোহ্নদাসক নীন বংগক জীসক পেঁ৫ৗ খা চবিখানা ৰ্শৈ৫ৗকি বংগ উঁড়ৗ গেন ছন খা ঠামে–ঠাম কস্তূবীক নগাএন চিপ্পীসঁ ভবি গেন ছন। কাৰাঁ দাস দিশা–মৈদান কবৰেঁ ৫ৗ নেন খা৫ৗসঁ উঁঠৈত ছন হ্দা জখন ওকব নৈত–নাতিন দেরদাস খা শাবদা ওকবা নগ বহ্নতিঐ, ওকবা নাগৈত বহৈ জে ওকব দেহ্নক মবৰাঁঠগ্বীমে প্রাণে ৫ৗ নৈ রবন মমতা খা রাসেনতাক বস নৰাঁনৰাঁ ভবন ছৈ। দেরদাস খপ্পন ৰাঁব্বা কাৰাঁক খা৫ৗপব কূদ–ফান মচাৰৈঁত ছন খা শাবদা খপ্পন খাজী প্বতনীক কোবামে ছিড়ৗ যাগত খেনাগত বহৈত ছন।

ওগ দিন খাঁগনমে মোহ্নদাস খা কস্তূবী ৰাঁস খা ছীদীক প৫ৗযা, খোঁভবী খা পখিযা–পকউঁথী ৰাঁনাৰৈঁমে নাগন ছন। ৰাঁজাবক মোহ্ননান মাববাড় ৗক দ্কান "রিংধ্যাচন হৈডীএ্রাফ্ৰ্৫ৗস' সঁ এতেক ৰাঁড়কা খাডিব ভে৫ৗন ছনৈ জে দূ–তীন মাস ধবি মোহ্নদাস খা কস্তূবীকেঁ দম মাববাঁকো ফ্বসতি নৈ ছনৈ। কাৰাঁ খা প্বতনী ৰাঁচা সভকেঁ সংম্ভাবনে বহৈ। পচাস৫ৗ প৫ৗযা, পচাস ৫ৗ খোঁভবী খা তীস৫ৗ পকউঁথী ৰাঁনাৰৈঁক বহৈ। কাৰাঁ ৰীচ–ৰীচমে খপ্পন খা৫ৗসঁ উঁতবি জাগত ছন খা জখন ধবি খোঁখী ওকবা ৰেঁহ্নান

নৈ কঽ দৈত ছনৈ, বাঁস–কমচী ছীনহিমে ও নাগন বহৈত ছন। প্ববান গুনম খা তর্জ্বা ছনৈ। কস্তূবী পঠিযা ওহিনা ব্‌নৈত ছন জেনা ওকব খাংগ্ববকেঁ কোনো মশীন চনা বহন হোগ। সাঢ়ে চাবি ববখক দেরদাস খোঁভবীকেঁ মাথপব নগা কঽ হাথমে বাঁসক নাঠী নঽ কঽ খঢ় াগ ববখক শাবদাকেঁ বকবী সন "খর্ব খর্ব...' কবৈত জা বহন ছন খা ছোঁট সন শাবদা তবহথো খা ঠেহ্ন ভবে গ্বড়কৈত বকবী বনন ছন, খাংগনক এক কোনসঁ দোসব কোন ধবি, খসৈত–পড়ৈত গ্বড়কি বহন ছন। তখনে দবরাজাপব খাহটি ভেন। মোহনদাসক সাঠূ গোপান দাস খপ্পন সাগকিনকেঁ দেরানসঁ খড়কা কঽ ভীতব খাএন। ও বজাবক "নর্মদা টিবব এংড ফর্নীচব' মে খাবা মশীন চনবৈত ছন খা মানিকক কহনাপব ওসূনী নেন সাগকিনসঁ এতএ–ওতএ জাগত বহৈত ছন।

গোপানক খাবৈসঁ কস্তূবী বড় খুশি ভেন। কতেক দিন বাদ ওকব নৈহব নগক গামসঁ কোনো পাহ্ন ওকব সাস্ব্ব খাএন ছন। পানি–তমাখূক বাদ গোপান মোহনদাসকেঁ বতৌনক জে এখন তীন দিন পহিনে ও ওবিযংটন কোন মাগংস কোনো কাজসঁ গেন ছন। ওতএ গেনাপব ওকবা মানূম ভেনৈ জে বিছিযা টৈনক বিসনাথ ওতএ মোহনদাসক নামসঁ পছিনা চাবি ববখসঁ ডিপো স্বপবরাগজবক নৌকবী কঽ বহন খছি খা দস হজাবসঁ বৈসী সভ মাস দবমাহা নঽ বহন খছি। গোপানদাস কহনক জে ওকবা পতা নগনৈ জে বিসনাথক বাপ নাগেংদ্রনাথ ভর্তী দফতবক বাবূকেঁ পঠিযা কঽ মোহনদাসবনা নোকবীক চিঠ্ঠী খপ্পন খরাবা বৈঠৌ

বিসনাথকেঁ দঽ দেলক। মোহনদাস সাক্ষাৎকারক দিন জে প্রমাণপত্র আ অংক-সূচী জমা কেনে ছল ওহিমে মোহনদাসক ফোটো নৈ লাগল ছলৈ, একর ফাএদা উঠা কঽ বিসনাথ অপনাকেঁ মোহনদাসক রূপমে প্রস্তুত কঽ দেলক আ সভ ঠাম অপ্পন ফোটো লগা কঽ অদালতী হলফনামাসঁ লঽ কঽ গজেটেড অফসর ধরি সঁ ওকরা প্রমাণিত করা লেলক। ঐ তরহেঁ বিসনাথ ওরিযণ্টল কোল মাইংসমে মোহনদাস বল্দ কাবা দাস, জাত কবীরপংথী বিশ্বকর্মা বনি কঽ নিচেনসঁ ডিপো সুপরবাইজরক লোকরী করঽ লাগল আ দস হজার মাস দরমাহা লিঅ লাগল।

গোপালদাস কহলক জে ও বিসনাথকেঁ কোলিযরী লগ একটা হোটলমে চাহ পিবৈত দেখলে রহএ, ওকর গরমে জে প্লাস্টিকক আই. কার্ড টাঁগল ছলৈ ওহিমে নাম তঁ মোহনদাসক ছল মুদা ফোটো বিসনাথক ছল। এতবেটা নৈ ওকরা সংগ ওহি কাল জতেক লোক ছল ও সভ ওকরা মোহনদাসে কহি রহল ছল।

ওতএ ইহো পতা লাগল জে বিসনাথ অপ্পন গাম বিছিযা টোলামে রহব চারি সালসঁ ছোড়ি দেনে অছি আ আব ওরিযণ্টল কোল মাইংসক বর্কর্স ক◌ॉলোনী "লেলিন নগর' মে বাল-বচা সংগ রহি রহল অছি, জতএ ওকর কনিযা ব্যাজপর টকা দেবাক ধংধা করৈত ছৈ আ চিটফংড চলাবৈত ছৈ। মজাবলা গপ ই ছৈ জে লেলিন নগরমে রহৈবলা সভ গোটে বিসনাথকেঁ মোহনদাস আ ওকর কনিযা অমিতাকেঁ কস্তূরী মৈডম নামসঁ জনৈত ছৈ।

बिसनाथ मोहनदासे जना बी.ए. तँ छैे नै, दसमा फेल छैे, ताएसँ कोनियबीमे काज करबाक बदला अफसरक चापलूसी, कोयलाक तस्करी आ यूनियनबाजीमे लागल रहैत छैे।

अप्पन साढ़ू गोपालदासक गप सुनि मोहनदासक माथ घुमि गेलै। एना कोना भऽ सकैत छैे? कोनो लोक ओना कोना दोसर लोक बनि सकैत अछि? आ सेहो दिने-देखारे, सोझाँ-सोझी एना भऽ कऽ? एकाध दिनक लेल नै, पूरे चारि सालसँ? यद्यपि मोहनदास अप्पन गरीबी आ लचारीमे जेहन दिन देखने छल आ अप्पन बाप काकासँ ओ ओकर जिनगीक जे प्रवाह खिस्सा सुनने छल, ओएसँ ओकरा लागलै जे अफसर-हाकिम, धनीक-मनीक आ पार्टीबला लोक एतेक ताकतिबला होएत अछि जे किछु नहि कऽ सकैत छी। ओ फफरकेँ बड़द, सुगरकेँ बाघ, खधाएकेँ पहाड़, चोरकेँ साहु- ककरो किछु बना सकैत अछि। मोहनदासकेँ अप्पन साँस रूकैत सन बुझाएल। हे सत् गुरु, केहन काल अछि जे चारि बरखमे एतए एक्को टा लोक एहन नै भेल जे कहि सकैत छल जे ओबियंटैल कोल माइंसमे जे लोक मोहनदासक नामसँ सभ मास दस हजार दरमाहा लऽ रहल अछि ओ मोहनदास नै बिसनाथ अछि, जकर बापक नाम काबा नै नगेंद्रनाथ छिऐ, जकर कनियाँक नाम कस्तूरीबाइ नै अमिता भारद्वाज छिऐ आ जकर माए पुतलीबाइ नै, बेन्वका देवी छिऐ? ...जे पुरबनवा गामक नै बिछिया टैलेक बसिन्दा अछि? जे बी.ए. पास नै दसमा फेल अछि... ?

ওগ দিন পঢ়িযা ব্ৰ্নৈত-ব্ৰ্নৈত মোহনদাস রেঁব-রেঁব ঠমকি জাগত ছল। ওকব খাঁখি কতৌ রিসবা জাগত ছনৈ খা ও কিছু-কিছু সোচৈত গ্ৰম ভ২ জাগত ছল। রাঁসিক কমচী রনরৈত-রনরৈত ওকব হাথ ভসিযা জাগত ছল। এক রেঁব তঁ কচিযাসঁ ওকব হাথ কঢ়ৈত-কঢ়ৈত রঁচল। কস্তূবী সভ কিছু দেখি বহল ছল খা খপ্পন রবক ভীতব চনি বহল উঁথন-প্ৰথন খা রেঁচৈনীকেঁ নীকসঁ ব্ৰ্ঝি বহল ছল। ও মোহনদাসক হাথসঁ কচিযা ন২ নেনক খা কহলক, "খাগ বৌদ কিছু রেঁসিযে ছৈ। জাউ, খহাঁ হাথ-ঝঁহ ধো ক২ কনী কান পঢ়ায বদ্ধ।"

খগিনা ভোব সাত রঁজেরঁনা রঁস পকড়ি মোহনদাস ওবিযংঠন কোন মাগংসক নেন রিঁদা ভেন। বাতি ভবি ওকবা নীকসঁ নীন নৈ এনৈ। ঠীক সাঢ়ে দস রঁজে ও কোনিযবী পহুঁচি গেন।

দিক্কত ওা ছল জে ও ওতএ ককবাসঁ গপ কবিতিঐয? কেকবো তঁ ও জনৈত নৈ ছল? উঁপবসঁ ওকব রঁগেরাঁনী এহন ছনৈ জে কেকবো ওা মানরাঁমে দিক্কত হোগতৈ জে খসনী মোহনদাস রএহ ছী জে এম.জী. কॉনেজসঁ রী.এ. ফস্ট ডিরীজন খছি খা খাগসঁ কিছু রঁবখ পহিনে জকব ফোটৈ খখরাঁবমে ছপন ছল। দিক্কত ওাহো ছনৈ জে ওকবা নগ ও খখরাঁব নৈ রঁচল ছনৈ জগমে ছপন খপ্পন ফোটৈ দেখা ক২ ও রঁতা সকৈত ছল, "দেখূ, হমহী ছী মোহনদাস, রন্দ কারাঁ দাস, সাকিন প্ৰবরঁনবা, জিনা খনূপপ্পব, মধ্যপ্রদেশ জে

एम.जी. शासकीय डिग्री कॉलेजसँ बी.ए.क परीक्षामे मात्र किछु बर्ख पहिने, फर्स्ट डिवीजनक संग मेरिटमे दोसर स्थान हासिल केने छल। चेहराक मिलान कऽ देखि लियौ। हमही छी अहाँ मोहनदास।'

बड़ मोश्किलसँ मोहनदासकेँ फाटकक भीतर आबऽ देल गेल। ओकर नील रंगक पैंट ठेहुन लग फाटि गेल छल। पाछाँसँ घसा कऽ ओ जाहवी बनि गेल छल जतए कस्तूरी ओही रंगक चिप्पी साटि देने छलै, जे या तँ ओकर प्लग्ला ब्लाउजमे सँ निकालल गेल छल या प्लग्ला चद्दरिमे सँ। रौद, गर्मी, ठंढी, कड़ाह्यूर मेहनति आ एतेक दिनुका भूख-पियास मोहनदासक चेहरा आ चामक रंगकेँ स्याह-पकिया बना देने छलै। दुख आ विपत्ति ओकर चेहरापर एतेक डड़ीर खेंचि देने छलै जे लागैत नै छल जे ओकर उमेर एखन चालीसकेँ पार नै केने अछि। जतेक बेर अप्पन अभावक बोझसँ ओ झुकैत छल आकि अपमानक आगिमे चुपचाप नहकैत रहल, ओकर भौं आ हाथ-छातीक रोगयां उज्जर भेल गेल। तीस-पैंतीसक उमेरमे ओ पचास-पचपन सन लगैत छल।

मोहनदास ओना दफ्तरक आगू ठाढ़ छल जतए चारि बर्ख पहिने ओ अप्पन सभटा सर्टिफिकेट आ कागज जमा करै लेल गेल छल आ जतए काज करैबला बाबू भरोस देने रहैक जे अहाँक नाम तँ कहियो कटि नै सकैत अछि, किएकि लिखित आ शारीरिक परीक्षामे अहाँ सूचीमे सभसँ ऊपर छी।

मोहनदास देखलक जे रएह राँरू ओग कोठलीमे रैसल छथि, जकवासँ ओ पहिने भेँट करैत छल। ओकर कुर्सी पौघ भऽ गेल छलै आ आगूक टेब्ुल सेहो। ओकर पीठक पाछाँ ठाढ़ हरा फेकैरँला ए.सी. लागल छलै। मोहनदास दवरँज्जा लग ठाढ़ भऽ कऽ देखि रहल छल जे राँरू रिस्क्ट खा आ चाह पीरँ रहल छथि आ ओकर आगूक कुर्सीपर दू गोटे रैसि कऽ आस्ते-आस्ते रकम-रकम गप कऽ रहल छथि। एकाएक राँरू ओकरा दिस देखलक तँ मोहनदास कल जोड़ि कऽ नमस्कार केलक आ प्रवनका यादकेँ जगारैक लेल ओकरा दिस देखि कऽ मुस्क्रायल। राँरूक माथपर जोर पड़ि गेलै। किंसागत ओ ओकरा चीन्हि नै सकल। मोहनदास ओकरा दोरँबा कल जोड़ि कऽ नमस्कार केलक आ राँजल, "साहरँ, हम मोहनदास... ! ' मुदा तखन धवि राँरू अप्पन मेजक नीचाँ लागल घंटीक स्विच दरँा देलक। रँड़ जोर कटाह सन खरखरायल अराज भेल आ एकटा चपरासी दौगैत भीतर गेल। राँरू ओकरापर कनी रिगड़ल जे मोहनदास नै स्वनि सकल। चपरासी आरि कऽ कोठलीक पर्दा खेँचि देलक आ मोहनदासकेँ माथसँ पएर धवि निङहावि कऽ कहलक, "की काज अछि ? जाउँ ओम्हर रैसू, ओसाबाक ओग ब्रेंचपर... ! एम्हर कोना आएल छी ? '

मोहनदास ओकरा कहऽ चाहलक जे ओकर नाम मोहनदास छिऐ आ आगसँ चावि रँरख पहिने ओ कोलियरीमे लोकरी लेल सलेक्ट भेल छल आ अप्पल

সভ৺৳া কাগজ ওগ খাফিসমে জমা কেনে ছন ক্ষ্দা ওকব ঠাম কিযো খাব নোক ওকব নামসঁ নোকবীপব নাগি গেনৈ.... । ওকব খবাজ ততেক কমজোব ছনৈ, ঙঁপবসঁ চপবাসী ওকবা জেনা ধকনৈত ওসাবাক কোনামে বাখন বৈঁচ দিস নঃ জা বহন ছন, ওগসঁ ধবহফড় ামে বাঁজন গেন ওকব গপক নাগনমে কোনো তাবতম্য নৈ বহি গেন ছনৈ। গবমে কিছ ফঁসি বহন ছনৈ খা ও তোতবা বহন ছন। মোহনদাসকেঁ বকৌব নাগি গেনৈ ক্ষ্দা ও চপবাসীসঁ খপ্পন বাঁহি ছোড় াবৈত বাঁজএ নাগন, "ভাগ, এক বৈব ওগ বাঁবূসঁ ভেঁ৺ কবা দিখ। হমবা খপ্পন প্রমাণপত্র খা মার্কশী৺ বাপস নেবাঁক খছি। '

চপবাসী হ্নকা ধকিযাবৈত দেবানসঁ স৺ন নকড় াকি বৈঁচপব বৈসা দেনক খা জাএ নাগন। মোহনদাস বূ্ঝি গেন জে খাবঁ ওকবা দোবাঁবা এতএ ধবি খাএবঁ ক্ষ্শিকন হেতৈ। ঙা খাখিবী বৈব ছৈ। ও জোবসঁ চপবাসীপব গবজন জে ভর্তী কার্যনিযক দববাজাসঁ ভীতব পৈসি কঃ নপত্তা হোএ বঁনা ছন।

" হে...হে.. ! জা কঃ ওগ বাঁবূসঁ কহিযৌ জে মোহনদাস বী.এ. খাএন খছি খা 18 খগস্ত, 1997 কেঁ জমা কবাএন খপ্পন সভ৺৳া কাগজ খাপস মাঁগৈত খছি... । তমাশা বঁনা কঃ বাখি দেনে ছৈ। কোঠনী খা ক্ষর্সীমে বৈসি গেন ছৈ তঁ কি খঁধেব মচেতৈ ? ...দিখ, পর্চী দিখ, হম খপ্পন নাম নিখ দৈত ছী... ! বাঁবূকেঁ দঃ দেবৈ ! '

চপবাসী এক বৈব তঁ সন্ন বহি গেন। কোনো বূঁঢ়

ভিখমংগা সন চেথবীমে ঘোঁসিনাএন এহি নোকক গবসঁ র্বঁড় নীক ফবিষ্ঠাযন ভাষা নিকনি বহন ছৈ। এহেন ভাষা আ নহজা জে পঢ়ন-নিখন রাঁবূ আ খফসবক হোগত খছি। চপবাসী দববাজাপব কিছু কান ঠমকন আ মোহনদাসকেঁ নিঙহাবৈত বহন। ফাটৈন রেঁবংগ ভেন, ঠামে-ঠাম চিপ্পী নাগন পেঁটৈ, ফাটৈন ঘিনাযন চৌখ্টৌ র্বুশর্টৈ। চনেন ভেন মাথপব স্বখন রিখবন খিচড়ী সন খধপক্কূ কেস। ঝ্বী আ ভঙতবাহ সন, টেঁঢ়-টূঁঢ় ঝ্বীসঁ ভবন পকিযা বংগক খস্কতাগত চেহবা। গহীব, ধঁসন, কনী-কনী মিঝাগত সন খপনাকেঁ দেখৈত, হতাশ কমজোব খাঁখি। নীচা পএবক খাংগ্ববমে কোনো তবহেঁ ওঝবাএন বর্বঁড়ক কতেক প্ববান, সস্ত চপ্পন, জকবা রেঁবোজগাবী, খভাব, দ্খ আ হতাশ বর্বঁড়ক বহযে নৈ দেনক, মাটি, কাঠ আ কাগচক র্বঁনা দেন ছন।

"র্ব্ববর্বঁনেন... ! সাব র্বঁতাহ... ! র্বঁমানচো... কোন পাটৌ আ খফসব খহি সস্ত্বব ভুকখনক সংগ দেত ? ' যএহ ণ্ড ফদবৈত বহ জগসঁ চপবাসীক ঠোঁঢ় তামসে হিনি বহন ছনৈ। মোহনদাসকেঁ নাগনৈ জে চপবাসীকেঁ ওকব গপপব রিশ্বাস নৈ ভহ বহন ছৈ ক্দা ভগরান জানৈ ছন জে ও সত রাঁজি বহন ছন, তাগসঁ ও রেঁচসঁ উঁঠি কহ খামেরিশ্বাসসঁ ভবি সধন চানিসঁ ওকবা দিস র্বঁঢ়ন। ওকবা মনমে ছন জে ও জা কহ ওকবা র্ব্বমাবেঁক প্রযনে কবত জে রিসনাথ ওকবে সংগ টৌ নৈ ববন ওবিযংটৈন কোন মাগংসক সংগ জানসাজী আ ধোখাধড়ী কহ বহন খছি।

মোহনদাস জেহন ব্যগ্রতা আ জন্দীসঁ চপবাসী দিস র্বঁঢ়ী

বহন বষ্ট খা ওকব চেহবাপব দিমাগমে চনি বহন উঁঠা–পষ্টকক কাবণ ষ্টেঢ়–ষ্টূঢ় ডড় াব বঁনি বহন ছন, গহীব ধসন খাঁখিমে জে একষ্টা খাস কছমছীক চমক খারি গেন ছনৈ খা খপ্পন সভষ্টা গপ এক্ক সংগ কহি দৈ নেন উগ্র ব্যাকুনতামে ওকব স্বখাযন পপড় া পড়ন ঠোঢ় জেনা থবথবা বহন ছনৈ, ওগসঁ চপবাসী সত্ত ডবা গেন ছন। ও মোহনদাস দিস দেখৈত জোবসঁ চিকবন:

"হে...হে... ! এক্কা ডেগ খাগূ নৈ বঁঢ় াউ, বৃ্মনিঐ ! ঠাঢ় ভঽ জাউ ওগ ঠাম বঁবগাহী ভাগ... ! হম কষ্ট ছী, ঠাঢ় ভঽ জাউ...ওহী ঠাম... ! '

"হে...হে... ভায ! ...হমব গপ তঁ স্বনূ... ! ' মোহনদাস রিগড়ি গেন। গপকেঁ সম্হাবরা নেন কিছু জোবসঁ রাজন। হ্মদা ওকব গপমে রিনম্রতা কম খা কিংসাগত রেঁচৈনী রেঁসী ছনৈ, জাগসঁ গপ খাব রিগড়ি গেন। চপবাসী ততি কঽ ঠাঢ় ভঽ গেন খা জোবসঁ চিকবন; "বঁহীব ছী কী ? থম্হি জাউ ওগ ঠাম, নৈ তঁ খ্গন কঽ গাবি দেরঁ বঁবগাহী ভাগ ! এক্কা ডেগ খাগূ বঁঢ়ে নিযৈ তঁ ! '

দবরাজা পব গো হন্না স্বনি কঽ দথতবক ভীতবসঁ চাবি–পাঁচ গোষ্টে বাঁহব বঁহবা কঽ খাএন। ও খহসব নীক কপড় ামে ছন খা ঘ্বি কঽ মোহনদাসকেঁ মাথসঁ পএব ধবি দেখি বহন ছন।

"কে ছী ? ...এতএ ভীতব ধবি কোনা খারি গেন ? '

"सिक्याबिटी ऑफिसर पाँडेकेँ रँजारिरयौ ? ...ओ गार्ड खैनी बगड़ा कऽ फर्सीपर स्वतन्न बहिए। '

"आग मेन गेटपर ड्यूटी केकर-केकर बहि ? ड्यूटी रजिस्टर आनू ? '

"हे, भगाउँ एकरा। '

"ओ तँ अकड़हर कऽ देनक... ! कियो ऐ तरहेँ अंदर पैसि जाएत अछि, ककरो ठाँय-ठाँय गोली मारि देत... ! हे, किछु नै तँ रँमे फोड़ा दितियै... ! '

"पानिसमे दऽ दियौ। शर्माजी, मिनार्य़ू अप्पन मोर्राजन...रएह सए नम्बर ! '

मोहनदासक गप कियो नै सुनि रहल छल। ओकरा धकियायल जा रहल छल। माथ, पीठ, कनहा आ झँहपर थापर, झक्का, आ कोहनी रँवरिस रहल छल। मोहनदास दूनू हाथसँ अप्पन चेहरा झाँपि कऽ अप्पन आँखि रँचा रहल छल। "हम्मर गप तँ सुनि नियौ ! ...हे...मारू नै ! हे...हे... ! '

एतरँवेमे तीन-चारिटा गार्ड दौगैत आएल। ओगमे एकटा कऽ हाथमे रँरबहि रँरबक दूनाली छलै, जेहन रँवैंकक चौकीदार लग बहैत छै। आ सभक हाथमे डंटा छलै। मोहनदासक पीठ खनोदार भऽ गेलै। ओकर आँखिक आगू कठिना धारमे अमारशीक रातिमे देखल सभटा नक्षत्र हहारो करैत, फहरैत, उंकापतंग

सन ट्रेटि–ट्रेटि कऽ खसऽ लगलै। कोनो एहन रक्त्र चोट्ट कतौ पड़लै जे ओकर गरसँ ठीक ओहने स्फरवाक अवाज निकललै, जेहन ओग स्वगवक गरसँ निकलैत छै, जकर टाँगकेँ बाँन्हि कऽ ओकरा गरकेँ रेतल जाएत छै। ओ एहन जोरसँ स्फरल जे कोएना खदानक सभटा कामगार बाहर निकैल गेल आ घेरा बना कऽ ओग तमाशाकेँ देखऽ लागल।

(ध्याद दियौ, ई घटना ओग कालक छी जखन हिंदूक जगदगुरु अप्पन मठमे बैसि एकटा स्त्रीक संग रएह सभ किछु कऽ रहल छल जे हजार किलोमीटर दूर, कतेक समुद्र पार, व्हाइट हाउसक स्मीपर बैसल अमेरिकाक राष्ट्रपति कऽ रहल छल। जखन दुजना आ स्वात धारक लग कोनो खधाएमे अप्पन जान बचाबैक लेल नकाबल गिनगमेशकेँ एकटा प्रवाल समुद्री डाकूक रुँशेज बाहर खीच कऽ ओकर दाँत गानि रहल छल। एहन कालि जाएमे जकरा लग जतेक मात्रामे सत्ता छल ओ रिनोमान्नपात नियमसँ ओतेक बैसी निरंकुश, लम्पट, खूनीमा, अनैतिक आ शैतान भऽ गेल छल। ...आ ई सभ राष्ट्र, राजनीतिक दल, जाति, धार्मिक सम्प्रदाय आ लोक धरि एक्के सन लागू होएत छै।)

मोहनदास ओखियाँटल कोन मांसक स्प्रथ्य गेटक बाहर सड़कपर ठाढ़ छल। एकदम बीचोबीच। ओकर दिमाग किछुओ सोचब छोड़ि देने छलै। एकटा डरौन सन ध्वमकी छलै जे सौंसे रातारवणमे साँय–साँय करैत बाजि रहल छलै। ओकरा ईहो होशि नै छलै जे ओ

সড়কক ঠীক মাঝমে ঠাঢ় ঋছি ঋা ওকব দ্নূ কাতসঁ ট্রক, মেটাডোব, টেঁপো ঋা দোসব গাড় ী হ◌ॉর্ন বঁজাবৈত ওকবা কোনো তবহেঁ থক্ষচেৰাসঁ বঁচাবৈত তেজ গতিসঁ নগাতাব জা বহন ছনৈ।

মোহনদাসক জেৱীমে ও পর্স এখনো ছন জে ও নোকবী নাগৈক ঋাসমে তীস টৈকামে কিননে বহএ। ওগমে ঋখনো এক সএ সত্তবি টৈকা ছনৈ। ওকব মেহনতি ঋা কমাগক টৈকা। পৈঁসঠি টৈকা বঁসক কিবাযা দেনাক বাঁদো ওকবা নগ এক্তু টৈকা বঁচন ছনৈ। ঋপ্পন জেৱীক পর্স ছনাসঁ ওকব দিমাগ শাঁত হ্ঋএ নাগন। এক্তু কান বাঁদ ওকবা একাএক বৌদক তেজ হেৰাক ঋন্বভূতি ভেনৈ। ও ঝটৈকাবি কহ সড়কক কাত ঋারি গেন। ওকবা ভূখ নাগন ছনৈ।

"মোট্রূ বৈঞ্চুর শ্বস্ক শীকাহাবী হোটৈন" ঠারাঁমে খাগত কান ওকবা পতা নগনৈ জে সাঁঝমে এতএসঁ বাজ্য পবিবহনক দূটা ঋাব একটা প্রাগৱেট বঁস সেহো ওকব গাম প্ববৰঁনবা দিস জাগ ছৈ। এখন তঁ খানী এক্ক বঁজন ছৈ। ও নির্ণয নেনক জে ও এক চক্কব ওবিযংটৈন কোন মার্গসক ক◌ॉনোনী "নেনিন নগব' দিস ঘ্মি ঋারঁএ। ওতএ কিঁসাগত চিন্হন-জানন কিযো দেখা জাএ। স্কূন-ক◌ॉনেজক কোনো প্ববনকা সহপাঠী ঋাকি কিযো ঋান।

নেনিন নগবমে এতএসঁ ওতএ ধবি ও ঘ্বিথাগত বহন। দ্পহবিযা কান ছনৈ। সভটা ফ্লৈট এক্ক জেহন ৰনন ছনৈ। নোক কাজ কবৰা নেন কোনযবী জাগ গেন ছন। ঘবমে স্ত্রীগণ খা নেনা সভ টা ছন। স্কূনক একটা ৰস ঠামে–ঠাম ঠাঢ় মোগত ৰচা সভকেঁ উঁতাবি কঽ খাগূ চনন জা বহন ছন। নেনিন নগব ৰড় পৈঘ কॉনোনী ছন। জোঁ হমবা সংগ ধোখাধড় ী খা জানসাজী নৈ কএন গেন মোগত তঁ হমছুঁ খপ্পন পবিরাবক সংগ নেনিন নগবক এহনে কোনো ফ্লৈটমে বহতৌं, সভ মাস দবমাহা ভেটৈতিঐ, দেরদাস খা শাবদা ঐ তবহঁে স্কূন ড্রেস খা জূতা–পৈতাৰা পহিবি কঽ ঐ ৰসসঁ উঁতবিতিঐ। কূনব–পখামে স্বতিতিঐ। হ্মদা কেহন ভাগ্যক খেনা ছন জে মোহনদাসকেঁ রিসনাথক ফ্লৈটক পতা পূছি নেন খপ্পন নাম নিখ পড়া বহন ছনৈ।

"মোহনদাসক ফ্লৈট কোন ছৈ, ভাগ সাহেৰ ? '

"কোন ? ও স্বপবরাগজব সাহৰ ? '

"হঁ... ! ”

"খাগূ চনি জাউঁ সোঝে। তীন কট ছোড়া কঽ চাবিমমে ৰামা হাথ ঘ্মি জাএৰ। তেসব মকান ছৈ। এ ৰঙ্গা এগাবহ। ডॉক্টব জনার্দন সিংহক ৰগনৰনা ফ্লৈট। '

ক্লৈকৈ দবরজ্জা বঁদ ছল। রাহবী দেরানপব নেম প্লেট নটকি বহল ছল, জাগপব নিখল ছল– "মোহনদাস রিশ্বকর্মা, কনিষ্ঠ খাগাব খধিকাবী, ওবিযংটন কোন মাগংস" ।

মোহনদাস কনী কান ধবি গ্বম্ম ভহ নেম প্লেট পঢ় ৈত বহল, ফেব ও কাঁনরেনক স্বিচ দরৌনক, জে ঠামে নেম প্লেটক নীচাঁ ছল। মোহনদাস এক রেব তঁ ডবি গেল কিএক তঁ জে খারাজ ভেল ও ঠীক রএহ কটাহ খারাজ ছল জে ভতী দথতবক রাবূঁক টৈব্রুনরনা ঘংটীসঁ ভেল ছনৈ খা তকব রাদ ওকবা সংগ ঞা দুর্ঘটনা ভেল ছনৈ।

দবরজ্জা একটা চৌদহ–পংদ্রহ রবখক রচা খোননক।

"সাহর নৈ খছি! খখনে নিকনন খছি। খাগূরনা রজাবমে নস্সী পিরৈত হএত।' ছৌবা এক্কে সূবমে রাজন।

"পিরৈ নেন পানি ভেটৈত কী?", মোহনদাসক ঠোঁঠ স্বখা বহল ছল। বৌদ রড় তীখ ভহ গেল ছনৈ খা হরামে নূ রহৈ ছনৈ, সে ও মবকা বহল ছনৈ। কোনযবীমে জখন ওকবা ধক্কা মাবি কহ পিটৈত রাহব

निकालल गेल छल। ओकर कोल्ली, गाल आ पीठपर एक-दू ठाम लोछार लागि गेल छलै। ओ लोछार घामक लूलसँ लहरि बहल छलै।

"अहाँ एतए ठाढ़ बहू, दैत छी।' छौरा ओकरा माथसँ पएर धरि निङहारबलाक रॉद कहलक आ भीतर चलि गेल।

मोहलदास तील गिलास पालि स्वरकि गेल। छौरा ख्रिजसँ ठवल रौतल निकालि कऽ आलले बहै। पालि पिलासँ ओकर देहमे जाल एलै, आँखिमे रोशली घ्रबलै आ मोल किछ शांत भेलै तँ ओ देखलक जे गिलास घ्रबा कऽ लऽ जाएरॅला छौरा ओकरा सहान्नभूतिक संग देखि बहल अछि।

"ओकर घरमे एखल के-के छै?', मोहलदास प्रछलक।

"कियो लै। कस्तूरी मैडम टा छै।...एखल स्रतल छै। अहाँ पांच रॅजेक रॉद आउ।' छौरा थाली रौतल आ गिलास लऽ कऽ अंदर जाय लागल तँ मोहलदास कहलक, "अहाँक साहेरॅ आरॅथि तँ हुलकासँ कहरॅ जे प्ररॅलरा गामसँ मोहलदास आएल छल। साँझकेँ हम फेर आएरॅ।'

नड़का भीतव जागत-जागत ठाढ़ भऽ गेल। ओ मोहनदासकेँ निङहारि कऽ देखलक आ कहलक, "की कहलिऐ ? ...के आएल छल ! "

"मोहनदास ! ", मोहनदास जोवसँ बाजल आ बकमे-बकमे मग मासक आगिमे जवैत आ पसिनैत कोनतावक सड़कपव घ्विव कऽ आवि गेल।

नेनिन नगवक मार्केट बड़ पैघ नै छल। स्दा आधुनिक हेवा नेल ओ छर्टपर्टा बहल छल। तीन-चावि डिपार्टमेंटल स्टोर्स, किछु खुदवा सल किवानाक छोट सल दोकान। डोसा-गडली-बड़ा बला "कावेवी फास्ट फूड"। दू तंदूव, साल मखली, कड़ाही पलीव, बटव चिकेल, आलू पवाठा बला होटल। एकटा देशी आ अंग्रेजी शवावक दोकान, जगमे "एतए शीत वीयव सेहो भेटैत अछि' क बोर्ड लागल छल। पान-सिकवेटक दूटा गुमटी आ प्लास्टिक, गलेक्ट्रोलिक्स आ गलेक्ट्रॉलिक्स सामालक, सीसा बला शो-विंडोजबला दूटा दोकान। एकटा कपड़ाक बड़ पैघ हालसल दोकान छल, जकव आगू गेटपव आ सीसाक भीतव सेहो, जालीदाव ब्रासवी आ जालीदाव जंघिया पहिवने, अप्पन सभ किछु देखबैत, आदम-ग्रब सल उज्जव फागबबक प्वुतल ठाढ़ छल।

मोहनदास देखलक जे नक्ष्मी वैस्तुव भोजलानयक आगू प्वनिसक टाटा स्वमो ठाढ़ छल, जगमे दू-तीन टा

सिपाहीक संग ओकर गामक पंडित छत्रधारी तिरारीक लड़का विजय तिरारी, जे अप्पन सम्बन्धक धुरपेंचसँ दरोगा भऽ गेल छल, लम्बी पीरि बहल छल। ...आ विसनाथ सेहो ओतै छल।

विसनाथ कोनो गपपर ठठा कऽ हँसि रहल छल आ अप्पन लम्बी सठा कऽ टीटा स्वमो दिस बढ़ि रहल छल, तखने ओकर नजरि मोहनदासपर पड़लै। ओ सतर्क भऽ गेल। एक क्षण लेल ओकर चेहराक रंग उड़ि गेलै। एखन धरि जे हँसी ओकर चेहरापर नाचि रहल छलै से तुरन्ते विला गेलै। विसनाथक चेहरापर आएल गड़बड़ीकेँ अकानि कऽ विजय तिरारी घुरि कऽ देखलक। ओ गाड़ीमे ड्राइवरक सीटपर बैसल छल, वर्दीमे सजल-धजल।

मोहनदास चेथड़ीमे, नूमे झरकैत, सड़कक कात, विजलीक खाम्ह लग, लगभग पंद्रह गजक दूरीपर ठाढ़ छल।

एकटा तनारसँ भरल गुमकी अलचोकक ओग दुपहरियाक रौदमे एतएसँ ओतए धरि पसरि गेल छलै।

विसनाथ गाड़ीपर चढ़ि गेल। विजय तिरारी चाभी घुमा कऽ इंजन स्टार्ट केलक आ एकक्क धक्कामे ओकरा दौगबैत जोरसँ ओग दिस आएल जेम्हर मोहनदास

ঠাঢ় ছন। মোহনদাস থকমকা গেন আ ডোনি কঽ রিজনীক খুট্টা দিস সহটৈন। রিজয তিরাবী জোবসঁ ব্রেক মাবনক আ গাড়ীকেঁ মোহনদাসক ঠীক আগূ ঠাঢ় কঽ দেনক। ব্রেক নৈ নগিতিযৈ তঁ মোহনদাস খুট্টা সংগ ওকব চপেটমে আবি জৈতিযৈ। মোহনদাসকেঁ অদংক নঽ নেনকৈ।

"এম্হব আ! ', রিজয তিরাবী ওকবা রঁজেনকৈ। আগসঁ মোটামোটী সাত-আঠ রঁবখ পহিনে, যএহ রিজয তিরাবী ওকবা সংগ এম.জী. ডিগ্রী কॉনেজমে পঢ়ৈত ছন। সভ দিন এক্কে ক্নাসমে ও রৈঁসৈত ছন। পঢ়ৈ-নিখৈমে ও নক্কঢ় ছন। ওকব রঁাপ পংডিত ছত্রধাবী ওকবা মোহনদাসক উঁদাহবণ দৈত ছনৈ জে সভ রঁবখ ফর্স্ট আরৈঁত ছন। অখন রএহ রিজয তিরাবী প্বনিসক রর্দীমে রঁত্তী আ নাউডস্পীকব নাগন টৌটা স্বমোমে রৈঁসন ওকবা জগ তবহে নিঙহাবি বহন ছন, ওগমে অনচিন্হাব রঁনরাঁসঁ রৈঁসী হিঁসা আ তামস সাফ-সাফ নখা দৈত ছন। এহন কী ভঽ বহন ছন? কী মোহনদাস গবীরঁ আ নিচনকা জাতিক ছন, তাগসঁ? রা তাগসঁ জে ও রৈঁবোজগাব ছন আ অপ্পন মেহনতিসঁ চুপচাপ অপ্পন পবিরাবক আজীরিকা চনা বহন ছন? রা ঐ নেন জে ওা সভ নোক ওকবা ঠকনে ছন। ওকব অহং মাবি দেনে ছন আ আরঁ এতএ ওকব সোন্মাঁ ওকব আজাদী আ মৌজ-মস্তীমে রাঁধা রঁনি বহন ছন?

"খুট্টা রঁচা নেনকৈ রঁবগামী ভাগ, নৈ তঁ অখন নোথ

रॅनि गेन बहतिऐ ! ” रिजय तिराबी बकमसँ फ्सफ्सा कर कहनक ।

"मौ छोड़ ! माछी मावि खाब हाथ गंध कबत ! ' रिंसनाथ रॉजन ।

"ओहिने ह्ड़कि दैत छिऐ ! कखनो एम्हब दिस नै ताकत साव ! '

मोहनदास खखन धवि खप्पन ठामसँ हिलन नै छन ।

रिजय तिराबी जोबसँ कतेक रेंब हॅर्नि रॅजेनक, खा तकब रॉद एकाएक गाड़ीक डुँपब नागन स्पीकबमे ओकब खाराज चाक दिस गूंजे नागन, "हे मौ रिंसनाथ ! गाड़ीक खागू किए रूदनह मौ रिंसनाथ ? तोहब दिमाग सनकि गेन छह की रिंसनाथ ? रिंसनाथ, रॉजैत किए नै छह ? रॅहीब भर गेन छह की मौ रिंसनाथ ! रिंसनाथ, हे मौ रिंसनाथ ! ”

गाड़ीक भीतब जोबसँ ठहक्का उँठर नागन छन ।

"भौजीकेँ एतए नै खाननौं रिंसनाथ ? खसकबे मबै

নেন আএন বহহ...হে ! ”

রিসনাথ গাড় ৗসঁ উতবন আ মোহনদাস নগ আরি কহ ঠাঢ় ভহ গেন। ও অপ্পন জেবীসঁ পাঁচ সএক একটা নোট নিকানি কহ মোহনদাসক শর্টক জেবীমে খোসি দেনক।

"স্বনূ, আর্ব অহাঁ অপ্পন প্ববনকা নাম রিসবি জাউ আ আর্ব আগক রাঁদ কহিযো নেনিন নগব দিস পএব নৈ বঁঠ ৗএব ! ব্বুঝনিঐ ! আগ তঁ হম দাক নৈ নস্সী পীরি বাখনে বনী, উপবসঁ রিজনীক খাস্ত আরি গেন, নৈ তঁ আগ চাপি দৈতৌং। দোরাবা কতৌ আসপাস দেখা দেনৌং তঁ কঁনযবীক ভণ্ডীমে ছাউব রঁনা দের্ব।”

একব রাঁদ রিসনাথ ঘূমন আ মোট্রূ রৈঞ্জর ঠারা দিস দেখৈত জোবসঁ গবজন, "হে মৌ নংদ কিশোব, ঐ রিসনাথকেঁ এক গিনাস নস্সী পিযা দের্বহী ঠঁডা ! ব্বফ দহ কহ ! ব্বফ দহ কহ মৌ ! হম্মব পড় ৗসী গামক অছি রিসনাথ... !” টৌটৌ স্বমোক ভীতবসঁ অনরবত ঠহক্কাক আরাজ আরি বহন ছন।

রিসনাথ সেহো হঁসহ নাগন ছন। ঘ্বি কহ গাড় ৗমে চঢ়ৈত-চঢ়ৈত ও বকমসঁ রিজয তিরাবীসঁ কহনক, "ওা নংদ কিশোব অছি তঁ ভখাবক ঠীমব হ্মদা এতএ

ठाढ़ भेल रहलाह। अपन दिन पुरनका ओ पुरान आँखि लोकनि ओहिना बनल रहए। आब लगैक आगाँ मोहनदास कतेक बेर ठाढ़ भेल हैताह आ चेतनाक एक बेर बेसी भऽ गेल होइछ।

"पंडीजी कहियौ तँ ककरा कऽ कथा जाएत छै।"

"बाकी छै! सगरो मर्दक छै।", बिजय तिवारी बाजल आ हटका नगा कऽ ठारा दिस मोड़ि कऽ बाजल, "बिसनाथकेँ कहैतो सम्भव कऽ नहि पिखायब पंडितजी, उपरका पेंच कसी मज भऽ गेल छै...! आँ कहाँ हम्मर खाताम चढ़ ा नेता।"

निश्चिन्त रहू! निश्चिन्त! घरक काज छिऐ! पेंच तँ हम सेट कऽ देबै!"

मोहनदासक मोनमे टोटी स्वतः धुआ-गर्दा आ धुआँ छोड़ैत ओ सभ चलि गेल। मोहनदास ओतए ठाम ठाढ़ रहल, बिजलीक खम्हाकेँ अपन माथसँ थाम्हने। की ओ कोनो फिल्म छल जकर सीन एखने-एखन पूरा भेल आ जाहिमे ओ सेहो एकटा पात्र छल? वा ओ कोनो अजीबे सपना छल?

মোট্ টৈঞ্চুর শাকাহাবী ঢাৱাঁসঁ গোব-নাব, কাবী-চমকৈত আঁখিক অধরযসূ ৱড়কা পেট্ৱনা হন্বরাগ নংদ কিশোব নস্মীক গিনাস হাথমে থম্হনে গবজি বহন ছন- "আব্ূ ভাগ রিসনাথ ! নস্মী তঁ পীৱৈত জাউ !"

মোহনদাস জখন নেনিন নগবক মার্কেটসঁ ৱস স্টঁড দিস জা বহন ছন তঁ ওকব বস্তামে একটা পরেশান-সন খৱৈত নোক দেখাগ পড়ন। ও নেনিন নগব দিস জা বহন ছন। ওকব খংগাক বংগ কহিযো নান ছন হেতৈ জে আৱ মৈন আ প্ববান ভ২ ক২ কথেগ ভ২ গেন ছনৈ। মোহনদাস নগ আরি ক২ ও হুকন আ প্বছনক- "ভাগ, নেনিন নগবমে সূর্যকাঁতিক স্কুট কোন ছৈ ?"

মোহনদাসক মোনমে এনৈ, জখন ও রিসনাথক পতা তাকি বহন ছন, তখনে ও গ্ৰা নেম-প্লেট দেখনে ছন। ও মন পাড়ৈক কোশিশি কেনক।

"আগূসঁ দহিন হাথ ঘ্মি জাএৱ আ সএ গজ আগূ জা ক২ তিনফ্লহানী নগ, মটিযানী চৌক নগ ককবোসঁ পূছি নেৱ। ওতৈ ছৈ।"

জখন ও সভ জাএ নাগন তঁ মোহনদাস বকমসঁ ওকবাসঁ প্বছনক- "খহাঁ কেকব স্কুট তাকি বহন ছী ?"

"সূর্যকাঁতক ! উন্নার নগক গামক ছৈ।"

"ओकर गामक की नाम छिऐ ? "

"गढ़ ाकोना... ! "

"आ अहाँक की नाम छी ? "

ओ लोक कनी काल चुप रहल। ओकर ठोढ़ थरथरेलै, गहींर धसल आँखिसँ पानि खसऽ लगलै। ओकर स्वआएल गरासँ एकटा क्षीण भरभराएल आवाज एलै– "सूर्यकांत ! गढ़ ाकोनाक सूर्यकांत। "

ओ आदमी घुमल आ रकम–रकम थरथराइत लेनिन नगर दिस ब़ढ़ि गेल।

(ई खिस्सा ओइ कालक अछि जखन संसारक सभ देशक सभ सरकारक अर्थनीति आ राजनीति एक्केटा रंगक छल, जखन धनीकक आ गरीबक बीचक अधार एतेक गहींर आ चाकर भऽ गेल छलै जे ओकर कोनो प्रायोजित विज्ञापन नुका नै सकै छल...ओइ काल जखन बीसम सदीक शुरूमे उपीड़ित आ शोषित मनुष्यताकेँ लऽ कऽ क्रांति करैबला ताकति, साम्य सरकार बनाबै लेल, पेट्रोलक दाम कम करबाक आ गरीबपर राज करबाक शतरंज खेला रहल छल...आ एहन समए जागमे ऐ देशमे जे किछो ईमानदार छल आ अप्पन श्रम आ

প্রতিভাপব জিরৈঁত ছন, ওকবা মাবরাঁ রা থক্ষচরাঁ নেন একৈসম সদীক উঁত্তব ঔদ্যোগিক নোকতংত্রমে একটা খভূতপূর্ব সর্বদনীয ঐতিহাসিক সহমতি ছন... । বাজনীতিক সভটা রূপ সত্তাক এহন উঁপকবণমে রঁদনন গেন ছন, জকব গস্তুমান প্রজাক উঁপৌড়ন, দমন খা ওকবাপব খন্যায নেন ভ২ বহন ছন ।)

বাতিমে এগাবহ রঁজে মোহনদাস খপ্পন ঘব পহুঁচন । সভ কিযো ওকব রাঁটে জোহি বহন ছন । কস্তূবী ভাত–দানি খা বামবুমনীক খ্শীমা রঁনেনে বহথি । কনীটা কাঁচ খামক চটনী সেহো ও সিন্না–নোবহীপব পিসনে ছনী । দেরদাস খা শাবদা স্বতি গেন ছন । কারাঁ ওসাবপব খাটপব পড়ন–পড়ন খোঁখী ক২ বহন ছন ।

"খাগ তীন রেঁব খোঁখীক সংগ খূন খা মৌস খসন । ” কস্তূবী রঁতেনকৈ ।

প্বতনীরাঁগ ওতএ কারাঁক খাটক নীচাঁ শীতবংজী ওছা ক২ স্বতি গেন ছনি । কস্তূবী এখনি ধবি নৈ খেনে ছনি । ও থাবীমে খপ্পন খা মোহনদাসক খেনাগ নগা ক২ ঝাঁপি দেনে ছন ।

হাথ–পএব ধোনাক রাঁদ জখন মোহনদাস খপ্পন কপড় া উঁতাবনক খা গমছা নপেটনক তঁ ওকব উঁঘাব দেহমে

नागन चोटै आ नोछावक चेन्ह कस्तूरीकेँ देखा पड़लै। ओ चिंतित भऽ गेलि।

"की भऽ गेल ? कतऽ खसि पड़लिऐ ? ", कस्तूरी उठि कऽ ओकरा नग आयलि आ ध्यानसँ ओकर देहकेँ छूरि-छूरि कऽ देखऽ नागलि।

"हे दाग ! आ तँ मारि-पीटक घार छिऐ ! ", मोहनदास चुपचाप माथ-पएर धोगत रहल। ठाव पानिक संग ओकर दिन भरिक थकान धुआ कऽ नालीमे रौहैत जा रहल छलै। मंजलौटै नग रैनक एकटा पैघ सन गाछ नागल छलै जगमे कतेक बास फून भेल छलै आ ओकर महक भरि आंगनमे भरल छलै। मोहनदास साँस घीचि कऽ अप्पन कनेजामे भरि नेनक आ कनी कान धरि आँखि मूनि कऽ सतगुरु करीरक जाप करैत रहल।

कस्तूरी खेरोक थारीक उपरसँ परात हटैनक तँ भरि आंगनमे भातक गमक भरि गेलै। नोहँदी चाउर छलै, पुरनका। गोठलाक कोनो कोनमे पुतनीरोग लका कऽ राखने छल आ रिसरि गेल छल। आग ओकरा ओ जोगाएल चाउर मोन पड़लै जे छरि-छरि कऽ ओ पोटरी ताकि कऽ निकानने छल। मोहनदास हपसि कऽ खेनक। ओ आमक चटनी आंगुरमे नगा कऽ चाटि

বহৈন ছল তঁ কস্তূরী কহলক– "রিসঁধী আমক গাছপর খূর্ব ফল আএল ছল। রেঁচনাপর কমসঁ কম হজার-দূ হজার তঁ ভেটরেঁ করত। কাল্হি রেঁচি দী কী ?"
মোহনদাস তিরপিত ভঃ কঃ রঁড়কা ঢেকার মারলক আ কহলক, "অহাঁক হাথক পকাএল ভোজনমে জাদূ অছি কস্তূরী। আমক চটনী, ভাত আ ভূখক সংগ জোঁ অহাঁক হাথসঁ পরসরাঁক সংযোগ ভঃ জাএ তঁ স্বর্গে ভেটৈ জাগত অছি।" কস্তূরীক আঁখি নোরা গেলৈ। ও রূঁমৈত ছল জে আগ মোহনদাসক সংগ কোনো অনহোনী ভেল ছৈ, জকরা ও সভ দিন জকাঁ ওকরাসঁ নুকা রহল ছৈ।

ওগ বাতি কস্তূরীকেঁ রঁড় বাতি ধরি জগরনাক রাঁদ স্বতল ভেলৈ ক্ষদা মোহনদাসক আঁখি এক্কা ক্ষণ নেল নৈ নগলৈ। ও রেঁর-রেঁর উঁঠৈত ছল আ গটাগট পানি পিরেঁত ছল। ওকর দিমাগক ভীতর কোনো ধ্বা-গর্দা আ ফলেসসঁ ভরল তেজ আন্হী চলি রহল ছলৈ। আন্হিয়ে নৈ, কোনো কতেক বাস ঘুরমৈত রিরোঁ।

মোহনদাস দূ-এক রেঁর ফের ওবিযংটল কোন মাগংস গেল ক্ষদা ওতএ জাএর্ব ব্যর্থ ভেলৈ কিএকি ওতএ আর নেনিল নগরমে ঞা উঁক্কা পসারি দেল গেল ছলৈ জে একটা রঁতাহ হফতা-পংদ্রহ দিনপর এতএ অরেঁত অছি আ অপনাকেঁ মাগংসক অসলী ডিপো স্বপররাগজর আ অসলী মোহনদাস রী.এ. কহৈত অছি। জোঁ ওকরা রিসনাথ কহি কঃ গরজিযৌ তঁ অংট-শংট রাঁজঃ নাগৈত অছি আ ওকরা রঁতহপনীক দৌড় ।পড় ি ছৈ।

মোহনদাস হাবি গেল আ ও কোনিযবী জাএৱ ছোড়ি দেলক। ও দিন-বাতি পজবৈত বহল। কঠিনাক বেতপব বাতি ভবি জাগি কঽ চুপচাপ আকাশকেঁ ঘুবৈত বহৈত ছল। গামমে ওহিনো কবীবপংথী বঁসহব-পনিহা নিচলা জাতিক মানল জাগত ছল। ও অনুসূচিত জাতিক অছি বা আদিবাসী বা আদিম জনজাতিক, এখন ধবি সবকাবী গজেটমে ঞ হবিছাএল নৈ ছল। দস বঁবখ পহিনে ভেল জনগণনামে ওকব জাতিক আগূ "বঁসোব" বা "পনিহা" টা নিখল ছল। দোসব কাগজমে ধর্ম "হিন্দূ' আ বাষ্ট্রীযতা "ভাবতীয"। ওকব সভক সংখ্যা কম ছনৈ। ওকব সমাংগক কোনো নোক পার্টী বা সবকাবমে নৈ ছল। ওগসঁ মোহনদাস এতএ মজাক আ ঠট্ঠাক বিষয বঁনি গেল ছল। ঊঁচ জাতিক ধনীক নোক ওকবা দেখৈত আ পুছৈত ছল, "তোহব নোকবী কহিযা নাগি বহল ছৌ বে মোহনা ? " কিযো ওকবা সনাহ দৈত ছনৈ জে বিজয তিবাবীক মহিসবাবী সম্হাবি নে। কমসঁ কম খাগ-পিবৈঁনে তত্তা-সিহব তঁ নৈ হেতৌ। কস্তূবী সেহো মৌজ কবতৌ। সাড় ী-সঁডিনক দিক্কত নৈ বহতৌ। "

কিযো-কিযো তঁ ওকবা নেনিন নগব জা কঽ বিসনাথক পএব পকড়ি় কঽ ওকব ঘবক চাকবী কবৱাক স্বন্মাব দৈত ছল। মোহনদাস গামক পৈঘ নোককেঁ দেখিযে কঽ বস্তা বঁদনি নৈ ছল। ও ওকবা দেখযে কঽ দূবসঁ ঘুমি জাগ ছল।

এহনো নৈ ছল জে ওকবা নঽ কঽ গামক নোককেঁ

সমান্বভূত নৈ ছনৈ। সত তঁ ঙা ছৈ জে রেঁসী নোক ওকবা নহ কহ চিংতিত ছন। কোনো–নৈ–কোনো তবহে ওকব মদতি কবহ চাহি ছন। ক্ষদা ঙা ও নোক ছন জে খপনে কতেকো তবহক সংকট খা রিপদামে রাঁঝন ছন। একবামে সঁ ককবো কত্তীসঁ উঁপব ধবি পহুঁচ নৈ ছনৈ। ও সভ খপ্পন ঘাম খা খপ্পন–খপ্পন নোবক সংগ ঐ কানমে চ্পচাপ জীরৈঁরঁনা নোক ছন।

ঘনশ্যাম এহনে নোকমে একটা বহএ। জাতিক ক্ষমী বহি। ক্ষদা ও গবীবঁ নৈ বহএ। তীস রীঘাক খেতী ছন। বৈঁকমে কিস্তপব ও ট্রেক্টব নেনে ছন। শাক–সজ্জী খাদি উঁগাবৈঁক খনারা ও খপ্পন ট্রেক্টব কিবাযাপব উঁঠা বখনে ছন। তখনো সভ মাস সাঢ়ে সাত হজাবক কিস্ত কটৌযবঁ ওকবা ক্ষশিকন মোগন ছনৈ। খেতমে উঁপজৈরঁনা খনাজ খা দোসব ফসনক দাম রাঁজাবমে নৈ বহি গেন ছনৈ। নগ–পাসক গাম রঁনহবাক রিসেসব জে গ্রামীণ বৈঁকসঁ কর্জ নহ কহ সোযারীনক খেতী কেনে ছন, দূ মাস পহিনে খপ্পন খেতকেঁ নীনামীসঁ রঁচারৈঁ নেন রিজনীক খুঁট্টাপব চঢ়ি নাংগট তাবসঁ সটি কহ মবি গেন ছন। ছোটৈকা কিসান খা জোন–মজদূব গাম ছোড়ি – ছোড়ি শহবক দিস ভাগি বহন ছন। ঘনশ্যাম সেহো পবেশান বহৈত ছন।

ওগ দিন মোহনদাসকেঁ কনী জূড় ী চঢ়ন ছনৈ। দিন ভবি সূপ–টৈকেবী রঁ্নায খাওব রঁড় বাতি ধবি পনিযামে পানি পটৌবৈঁক রাঁদ ও এত্ত থাকি গেন ছন জে রিনা খাএন–পীএন স্বতি গেন ছন। ভিনসবে উঁঠন তঁ দেহ গবম ছনৈ। পবন্তীমে পটাএন ছন তখনে ঘনশ্যাম খারি গেনৈ। ও খপনা সংগমে মোহনদাসক সাথূ গোপানদাসকেঁ

সেহো পকড়া কঽ আননে ছন। দুনূ মোহনদাসসঁ কহনক জে ওকব চিন্তাব একটা নোক ভেটি গেন জে ওবিযংটন কোন মাইংসক জী.এম. (জনবন মৈনেজব) এ.কে. সিংহকেঁ জানৈত অছি। ও মোহনদাসসঁ কহনক জে ও এখন ত্তবত হাথ-ক্ষঁহ ধো কঽ তৈযাব ভঽ জাএ, অগনা রঁসসঁ ওতএ চনরাঁক ছৈ। ঘনশ্যাম আ গোপানদাস দুনূ উঁসোহমে ছন। ও সভ কহনকৈ জে আগএ পহুঁচবঁ ঐ নেন জরুবী ছৈ কিএক তঁ পবসূ সঁ জী.এম. এক মাসক ছুট্টীমে রঁাহব জা বহন ছৈ। গোপানদাস অপ্পন মোবাসঁ মোহনদাসক পহিবরাঁ নেন একটা পেঁট আ একটা শর্ট সেহো কীন কঽ আননে ছন। ও হঁসৈত কহনক, "নিঅ, একবা পহিব নিঅ! বুঁঢরাঁ রঁড়দক পোথা সন মৈনেজব নগ চেহবা নটকা কঽ নৈ জাউ।" মোহনদাস জূড় ীমে হঁসএ নাগন।

ওবিযংটন কোন মাইংসক জনবন মৈনেজব এস.কে. সিংহসঁ ভেঁট কবরাঁমে কোনো দিক্কত নৈ ভেনৈ। গোপানদাসক পেঁট আ বুঁশর্ট মোহনদাসক ভীতব নব আমেরিশ্বাস ভবি দেনে ছনৈ। ও জী.এম. কেঁ সভটা খিস্সা রঁতৌনক জে কোনা 18 অগস্ত, 1997 কেঁভর্তী পবীক্ষামে ও নোকবী নেন সনেক্ট ভেন ছন আ পাঁচ কৈঁডিডেটক নিস্টমে ওকব নাম সভসঁ উঁপব ছনৈ। ওগ দিন ও অপ্পন সভটা সর্টিফিকেট আ কাগচ দফতবমে জমা কঽ দেনে ছন ক্ষদা ওকবা নগ কহিযো নিযুক্তি পত্র নৈ এনৈ আ আবঁ কোনা রিঁছিযা টৈনোক রিসনাথ ওকব নামসঁ পিছনা পাঁচ রঁবখসঁ এতএ নোকবী কঽ বহন ছৈ আ ডিপো স্বপবরাগজব রঁনি দস হজাবসঁ উঁপব দবমাহা নঽ বহন ছৈ। মোহনদাসকেঁ ঘনশ্যাম কহি কঽ বাখনে ছন জে

ও জী.এম. কেঁ ওগ দিন্বকা ঘটনা নৈ ৰতাৰৈঁ, জহিযা ও কোনিযবী খপ্পন কাগজ মাঁগৈ নেন খাএন ছন খা ভবতী দখতবক ৰাঁৰ্ সভ ওকবা মাবনে ছনৈ খা ফেব ৰাঁদমে নেনিন নগবমে প্বনিসক দবোগা রিজয তিরাবী খা রিসনাথ ওকবা ধমকী দেনে ছনৈ। ঐ নেন মোহনদাস এতৱেঁপব ককি গেন। ওকব গপক সমর্থন ওতএ ৱৈঁসন ঘনশ্যাম খা গোপানদাস সেহো কেনক।

জনবন মৈনেজব এস.কে. সিংহ কেঁ নহ কহ ঙা প্রসিদ্ধ ছন জে ও ৰঁড় সোন্ম খফসব খছি। ধ্বফংদীৰঁনা নোকক সংগ জৌঁ ও বহিতো খছি তঁ ঐ নেন জে ওকবা মহগ দাৰুক হিস্সক ছৈ। নৈ তঁ ও এত্ত সোন্ম ছৈ জে ও নৈ তঁ কেকবো খধনাহ কহ সকৈত খছি, নহিযে কেকবো নীক।

ক্ষদা জী.এম. মোহনদাসক সভটা গপ স্বনি কহ ওবিযংটন কোন মাওসক রেনফেযব আঁফিসব এ.কে. শ্রীরাস্তবকেঁ ঐ মামিনাকেঁ জাঁচৈক খাদেশ দেনক খা কহনক জে খগনা মাস জখন ও ছঙ্খীসঁ ঘ্বতাহ, তখন ধবি হ্নকা জাঁচ বিপোর্ট ভেট জেৱাঁক চাহী। মোহনদাস এস.কে. সিংহক এহি ৰুখসঁ এতেক ভাব্ক ভহ গেন জে ৱেঁব-ৱেঁব ওকব খাঁখি নোবা জাগ ছনৈ। ও মোনে মোন সতগ্বৰু করীব খা মনগহা মাগক নাম জপি বহন ছন।

খগিনা হখতা জাঁচ ভেন। রেনফেযব আঁফিসব এ.কে. শ্রীরাস্তব নেনিন নগবক ক্লৈট নংৱব এ ৰঁটা এগাবহ পহুঁচন। রিসনাথকেঁ এক-এক গপক জানকাবী পহিনেসঁ ছনৈ। ওকব তাব সভ জগহ ফিট ছনৈ। পছিনা

পাঁচ ৰবখসঁ ও নেনিন নগবমে মোহনদাস নামসঁ বহি বহন ছন তাগসঁ ও নেনিন নগবমে মোহনদাসক নামসঁ জানন জাগত ছন। এ.কে. শ্ৰীৰাস্তৱ জকবাসঁ প্ৰছৈত ছন জে হ্লষ্ট নৰঁব এ ৰঁষ্টা এগাবহমে বহৰঁনা নোকক কী নাম ছৈ তঁ সভ কিযো এক্ক জৰাৰঁ দৈত ছন, "মোহনদাস।" ও সেহো পছিনা চাবি-পাঁচ ৰবখসঁ জকবা মোহনদাস নামসঁ জানৈত ছন খা জকবা নেন ও ৰৰ্কর্স ৰেনফেযব ফংডসঁ নোন সেহো সেংক্শন কেনে ছন ও "মোহনদাস' মানে ৰিসনাথ ছন। ফেব ওগ দিন জী.এম. ক চৈংৰঁবমে জকবা ও দেখনে ছন জে খপনাকেঁ মোহনদাস কহি বহন ছন, ওকবা দেখি কহ ওকব মোনমে কত্তী-নৈ-কত্তী সংদেহ ভহ বহন ছনৈ জে এহন নখা দৈ ৰঁনা নোক গ্ৰেজ্এষ্ট কোনা ভহ সকৈত খছি ? খপ্পন সাঢ় গোপানদাসক কপড় া পহিব নেনাক ৰাঁদো এক্ত ৰঁবখক ৰেঁবোজগাবী, মেহনত খা খভাৰসঁ মোহনদাসক চেহবা খা সহ্মচা দেহক হ্নিযা এহন ৰঁনি গেন ছনৈ জে এক নজবিমে ও ৰেঁমাব, ৰঁতাহ খা খনপঢ় নজব খাৰৈঁত ছন। গংক্লাযবী আঁফিসব শ্ৰীৰাস্তৱৰক মন ৰেঁব-ৰেঁব কহৈত ছন জে ভহ সকৈত খছি জে মোহনদাস ৰঁনন নোক ডিপো স্বপবৰাগজব মোহনদাস নৈ হ্খএ হ্মদা কিযো খাব হ্খএ হ্মদা ঙা জে খপনাকেঁ মোহনদাস হেৰোঁক দাৰী কহ বহন খছি ও সেহো কত্তীসঁ মোহনদাস নৈ নগৈত খছি।

ৰিসনাথ জৰঁবদস্ত ৰ্যৱস্থা কহ কে বাখনে ছন। খপ্পন হ্লষ্টমে ও শ্ৰীৰাস্তৱজীক খূৰঁ সকোব কেনক। খপ্পন কনিযাঁ খমিতাকেঁ ও নো কষ্ট ৰ্নাউঁজ খা নীচাঁ সাবীমে

শৰ্তিক ট্রে নঃ কঃ ড্রাগঁগ ৰুমমে খাৰৈ নেন কহি দেনে ছন। নেনিন নগব মার্কেটমে এম্হব খ্জন শিম্পা ৰ্যুটী পার্নবমে জা কঃ খমিতা খপ্পন ফেশিযন কবৌনে ছন। ও শৰ্তিক ট্রে টৈৰ্ন্নপব বাখৈত ৰুস্ক্বাগত ছ্ন জখন শ্রীরাস্তবজীকেঁ ও নমস্তু কেনক খা কহনক, "সবিতা দীদীকেঁ সংগমে নৈ খাননিঐ সব ? ” তঁ একাএক ওত্তক্কা রাতারবণ খামৌয, ঘবেনূ খা এঁদ্রিক ভঃ গেনৈ। গঁক্কাযবী আঁফিসবক নজবি ৰেঁব–ৰেঁব খমিতাক খ্জন ঢোঢ় াপব জাগত ছন। টৌরীপব তখন দিল্লী–ৰুঁৰঁগ মে চনৈৰঁনা ফৈশন শো কার্যক্রমক সমাচাব চৈনন নব–ৰঁড় দেখন জাগত ছন। ৰুদা এতএ তঁ একদম্ম জিঁদা মৗডন জেহন স্ত্রী খাগ্ ঠাঢ় ছনৈ। ঙা সমাচাব নৈ ৰুদা একটৗ সত ছনৈ।

"ঙা হমব কনিযা খছি সব ! ” রিসনাথ নমকীন রিগজী শ্রীরাস্তবজী দিস ৰঁঢ়ৰৈত কহনক–"কস্তূবী ! '

"নাম কোনো প্ববান স্টাগনক নৈ নগৈত খছি ? ” গঁক্কাযবী আঁফিসব ঠাম টৈৰ্ন্ন পব নমকীনক বাখন প্লেটসঁ একটৗ রিসকুট উঠৰৈত ৰুস্কিযাগত কহনক।

খমিতাকেঁ হঁসী নাগি গেনৈ।

"ঙা কী খছি সব জে জ্যাতিষী পিতাজীসঁ কহনে ছন

জে মীন বাশিরানী নড়কীকেঁ খপ্পন ৰাঁজৈৰঁনা নাম সেহো বাশি ৰঁনা বাখৰাঁক চাহী... ! তখন হন হোগত ছৈ। তগসঁ হমহুঁ সেহো কহনিঐ...চনূ কোনো গপ নৈ ! বাখি নৈত ছী। ”

"ওহ ! তঁ কস্তূবী খহাঁক বাশিৰঁনা নাম ছী ? ” গংক্লাযবী আঁফিসব খাৰঁ খমিতাসঁ গপ্প কঽ বহন ছন। "খছা তঁ ৰাঁজৈৰঁনা নাম কী ছী খহাঁক ? ” ওকব হঁসীমে খামৌযতাক ঘনত্ব নগাতাব ৰঁঢ়ি বহন ছনৈ।

খমিতাক চেহবাপব খসমংজসক ডবীড় ৰঁনঽ নাগনৈ। এক পন নেন ও চ্প বহি গেন। ৰিসনাথ ঐ গপকেঁ তকোনে ৰ্ঁঝি গেন।

"খূৰঁ ছী ! খাৰঁ নাম ৰঁতাৰৈঁমে কথী নেন নজাগ ছী কস্তূবী ! " ৰিসনাথ ঠহাকা নগৌনক–"চনূ, হমহী ৰঁতা দৈত ছী ! ... সব হিনকব ৰাঁজৈৰঁনা নাম ছন্হি খমিতা ! ... খমিতা ভাবদ্বাজ। ঘবমে সভ যএহ কহৈ ছন্হি। ”

গংক্লাযবী আঁফিসব শ্রীরাস্তব হঁসৈ নাগন।

"लेडिज कें लाज लै ह्थए तँ नीक लै लागैत छै। कनीटा किछो तँ लेडिजपना रहनन बहराक चाही थाकि लै! ...चनू कस्तूबीजी हम थहाँकें थमिताजीए कहब! कोनो आब्जेक्शन तँ लै थहाँकें ?"

"लै सब! एक्का बत्ती लै!" थमिता ह्दकि उठल।

"झदा सत गप तँ ई थछि जे जखन कियो हमबा थमिता कहैत थछि तँ लागैत थछि जे ओ हमरे घव दिसका थछि।"

थमिता एकटा रड़का साँस भवलक, "ऐ ठलाकामे थप्पन सन किछ लागिते लै छै! रैकरड छी हम सभ! रोब भइ जाएत छी हम सभ।"

"एखन डेरलप हेमे टाइम लागत। ओना प्राग्रेस तँ रड़ छै एम्हब। दू रबख पहिले की छल एतए?' श्रीवास्तवजी सहज भइ बहल छल। "थहाँकें टाइम कोना पास होएत थछि एतए, लेलिन लगबमे?"

"रस भइ जाएत थछि कोनो तवहें। किछ्छी पार्टी भइ जाएत छै। एक-दू कमेटे डालि देले छी, गबीब मजदूबक भलाए लेल। सोशल सर्विसमे मन लागि जाएत थछि।"

"नीक थछि, नीक थछि। सबिताकें सेहो रड़ शौक छै

सोशीन सर्सिक। अहाँ आएन करू हमरा दिस। सबिताकेँ सेहो जनतान्न करू अपना सँ।" श्रीरास्तवजी रिसबि गेल छल जे ओ एतए कोन काज लेल आएल छल।

रिसनाथक रॉकि फूलि गेलै। मौका सही छलै। ओ रॉजल, "देखू सब, ई लेनिन नगर एहन कॉलोनी छै जतए पड़ासिये पड़ासीक दुश्मन अछि। किये ककरो हंसी-खुशी आब बर्दाश्त देखिये नै सकैए। आब यएह दिन-रातक बात। आब किछो नै भेटैलै तँ पकड़ि आननक ककरो दू-चारि दाना फेंक कऽ आ कऽ देलक शिकायत। हम जानैत छी ककर कारस्तानी छिऐ ई। जातिवाद रैसी पसरि रहल छै आग-काल्हि। ई सभ आब माथपर रैसत। हम बुझै छी जे ककर करौल छै ई सभटा खेल रूदा जाए दियौ। साँचकेँ आँच की? अहाँ अपन जंक्लायरी निष्पक्ष भऽ कऽ करू।"

जंक्लायरी ऑफिसर डायरी निकाललक आ पूछलक,

"फादरक की नाम छी अहाँक?"

"रॉबूजी! ओ रॉबूजी! कनी रैसकीमे आरि जाउँ!" रिसनाथ जोरसँ चिकरल आ फेर रूस्स्वा कऽ कहलक,

"দেখূ সংজোগে ছৈ জে মায–ৰাবূঁজী দ্নূ কাল্হি এতএ আএন ছথি। আচাব সভ ৰনন বহৈ। পহুঁচাৰৈক ৰহন্না চনি আএন, ৰেঁটা–ৰহ্কেঁ দেখৰা নেন! হমব ৰন্দিযত অহাঁ হমব হাদব–মদবসঁ পূছি নিযৌ।”

"হম তঁ জাগত ছী।” অমিতা কহনক, "ট্রেডিশনন ফৈমিনী অছি হমব।” ও উঠি কহ ভীতব চনি গেনি।

নগেন্দ্রনাথক পাছাঁ ওকব কনিযাঁ বেণুকা দেবী সেহো ড্রাগংগ রুমমে আবি গেনি। তিনক চংদন দেখি কহ গংক্কাযবী আঁফিসব শ্রীরাস্তবজী অপন সোফাসঁ উঠি কহ হ্নকা নমস্কাব কবৰাসঁ অপনাকেঁ বোকি নৈ সকন। ৰড় রিনম্রতাক সংগ ও প্বছনক, "অপ্পন–অপ্পন শ্বভ নাম ৰতা দিঅ অহাঁ দ্নূ গোটে। অসনমে কাগজী কাবরাগ ছৈ। পূবা তঁ কবৈএ পড়়ৈত ছৈ।”

নগেন্দ্রনাথ এক্কা পনক দেবী নৈ কেনক, "হম্মব নাম ছী কাৰাদাস।” ও হ্নবতাকেঁ গবমে সঁ খীচ কহ মানা নিকানি ৰাজন– "এ তুনসীক মানা জহিযাসঁ ধাবণ কেনে ছী, তহিযাসঁ তুনসীদাসক চৌপাগ হম্মব ওঢ়না–বিছৌনা অছি। "দাস” নাম হম তহিযেসঁ জোড়ি বাখনে ছী। ...আ এ অছি হমব কনিযা প্বতনীৰাগ। মোহনাক মহতাবী।" বেণুকা দেবী মূড়ী ডোনা কহ হঁ কহনক।

ঐ তবহে গঁক্লাযবী পূবা ভ২ গেন। ওবিযংঠন কোন মাগঁসক রেনহ্ফেযব আঁফিসব এ.কে. শ্রীরাস্তব খপ্পন জাঁচমে পেনক জে মোহনদাস রঁন্দ কাৰাঁ দাস, গ্রাম প্ববরঁনবা, থানা খা জিনা খনূপনগব, মধ্যপ্রদেশী কেঁ নহ কহ উঁঠাওন গেন সভষ্টা খাপত্তি নিবাধাব খছি। ও প্বষ্ঠি নেন প্ববরঁনবাক সবপঁচ ছত্রধাবী তিরাবী খা জিনা জনপদ সদস্য শ্যামনা প্রসাদক কএন গেন তস্দীকক কাগজ সেহো বপষ্টক সংগ নথী কহ দেনক জে ওকবা রিসনাথ দেনে বহ।

রিসনাথ খা খমিতা মানে মোহনদাস খা কস্তূবীক খাগ্রহপব শ্রীরাস্তবজী দ্‌পহব ধবি ওতএ রিশ্রাম কেনন্হি, সাঁঝমে রিযব খা রাঁদমে রি্হস্কী সেহো ওতএ পিনন্হি, সামিষ খাহাবমে দেশী ঝ্গা খা জখন ও বাতি এগাবহ রঁজে খপ্পন নরঁকা "মাকতি জেন" সং ওতএসঁ রিদা ভ২ বহন ছন, তখন রেঁব-রেঁব খমিতাকেঁ "কস্তূবীজী" সংৰোধিত কবৈত খপ্পন ঘব খারেঁক নেন খা খপ্পন রাগফ সবিতাকেঁ সমাজ সেরামে গন্নান্ন কবৈক খাগ্রহ কহ বহন ছন।

ঝদা নশাক রাঁদো ওকব খাঁখি খমিতাক ঢোঢ় ািপব টিকন ছনৈ জে বাতিক খন্হাবমে পৈঘ ভ২ কহ ওকব সঙ্কচা চেতনাপব খাচ্ছাদিত ভ২ গেন ছনৈ।

(ঙা সভষ্টা গপ ওগ কানক খছি জখন পঁজাৰমে নোক সেরা খাযোগক চযন সমিতিক খধ্যক্ষ কবোড় া ষ্টকা

घूस था कए, पूरा राज्यमे हजारो सरकारी अधिकारीक नियुक्ति कए देने छल आ सी.बी.आइ.क छापा मारल गेलापर फरार भए गेल छल। ...जखन पैघ-पैघ मंत्रीक आरामसँ जेड सिक्यारिटीक भीतर सूटकेस आ नोटक बँडल पहुँचि रहल छल आ ओतए भारतक कोनो साधारण लोकक प्रवेश वर्जित छल। ...जखन हरियाणाक एकटा आइ.जी. आओर उत्तरप्रदेशक एकटा कबीना मंत्री स्त्रीगणक संग अवैध संबंध आ हत्याक आरोपमे गिरफ्तार छल आ फर्जीमे एनकाउँटरसँ अंडरवर्ल्डक अपराधीकेँ मारैबला "स्वपरकॉप" सेहो माफियाक "स्पारी किलर"छल। ...एहन काल जखन ऐ उपमहाद्वीपक प्रजाक भाषा हिंदी आ उर्दू केँ "राजभाषा' बनेलाक बाद प्रेमचंद, रेणु, फैज आ नजरूल-निराला केँ "राज-लेखक" बनेबा लेल सत्ताधारी राजनीतिक दलक लोक लेखकक मुखौटा लगा कए कमेटी बना रहल छल। ...एहन काल जखन दिल्लीक एकटा बैमार आ कर्जदार दर्जी अप्पन दूटा संतान आ अप्पन कनियाकेँ माहुर खुआ कए मारि देलाक बाद अप्पन हत्याक प्रयास करैत पकड़ल गेल, किएक तँ ओकरा लग आजीविकाक कोनो विकल्प नै बचि गेल छल। आर ओकरा जेलमे दए कए गँडियल पीनल कोडक धारा 302 आओर 309 लगा कए हत्या आ आत्महत्याक कोशिशक मुकदमा चलाओल जा रहल छल। ...आ...)

पाँचम आ अंतिम खेप

ओरियंटल कोल माइंस कँस्ट्रक्शनी कमेटीक रिपोर्टक बाद मोहनदास टूटि गेल। घनश्याम आओर गोपालदास जनरल मैनेजर एस.के. सिंहसँ एक बेर आओर भेँट

कऽ हुनकासँ दोसराबा अंकाउन्टक कबराक माँग केलक आ ओ कहि देलकन्हि जे राख-राख नै हएत। हमर समयसँ सक्षम आ ईमानदार अधिकारी एकर जाँच केलक, दोसराबा अंकाउन्टक आदेश दऽ कऽ हम हुनकापर संदेह पैदा नै हेबाक दै चाहै छी। बादमे पता चलल जे रिसनाथ आ अमिता जनरल मैनेजरकें सेहो लेलिन नगरक अप्पन घरपर बजा कऽ खुआयब-पिआयब शुरू कऽ देने छल आ ओकर कनियाकें सेहो "समाज सेवा' आ किटी पार्टीमे शामिल कऽ देने छल।

कोन मार्गसमे अफवाह उड़ो छल जे अमिता जनरल मैनेजर एस. के. सिंहकें फाँसि लेने छै आ आब बहुतरों ओकर कार लेलिन नगरक फ्लैटे लग एतऽ बेटा एगारहक बाहर मोहनदास, कनिष्ठ आगार अधिकारीक फाटकपर ठाढ़ रहैत छै। अबर उड़ो छल जे रिसनाथ सेहो हुनका पटा लेने अछि। सिंह साहेब ओहिनो मौज-मस्ती, खान-पीबैक शौकीन लोक छल।

मोहनदास ट्रेटि कऽ छिड़ी या गेल। नै तँ ओ ठीकसँ खा सकैत छल, नै तँ स्वति सकैत छल। कोनो काजमे ओकरा मोन नै लागै छलै। केहन-केहन प्रश्न आओर संदेह ओकर दिमागमे आबैत छल आ ओ बेचैन भऽ जागत छल। ओकरा लागैत छल जे जतेक लोक लोकरीमे छै वा ऊँच जगहपर बैसल छै, कारमे घूमि रहल छै आ जे नाम आ चेन्हसँ ओ सभ जानल जा रहल छै ओ असलमे किछो आर छै आ ओ जानसाजी

ক২ কোনো ঋান ঝ্খৌট্টৌ নগা বখনে ছৈ। কী নেনিন নগবমে কোনো ঋসনী নোক, ঋপ্পন নাম, রন্দিযত, পতা–ঠেকানক রঁচনো ছৈ রা সভ রিঁসনাথে সন রঁত্ক্দপিযা ঋা ড্প্লীকেট্ট ছৈ ? মোহনদাসকেঁ সেহো ঋপনাপব সংদেহ হ্ঋএ নাগন জে ঋাখিব ও কে ছী ? মোহনদাস রা রিঁসনাথ ? ঋাকি ও এম.জী. ডিগ্রী কॉনেজসঁ রী.এ. ক পবীক্ষামে জে ডিগ্রী পৌনে ছন ও রিঁসনাথক নেন ছন ? কী সভক সংগ ঋহিনে হোগত ছৈ ?

ও ঘবক ভিতবে কোনমে সবকাবী রোজগাব দফতবসঁ পঠাওন গেন প্ববনকা পোস্টকার্ডকেঁ তকৈত বহতিঐ। নৌ ভেট্টনাপব কস্তূবীসঁ নড়া তিঐ–ঝগড় া কবিতিঐ। ও কিছ রঁবখ পহিন্বকা এহন কতেক পোস্টকার্ড তাকি ক২ নিকাননে ছন, জগমে ওকব নাম ঋা পতা নিখন ছনৌ। ও গামমে ঋপ্পন নোককেঁ ও সভ চীজ দেখাবেঁ ছন। নোক সভ যা তঁ চ্প বহৈত ছন রা ওকবা কোনো ঋফসব ঋাকি নেতাসঁ ভেঁট্ট কববাঁক সনাহ দৈত ছন। মোহনদাস জেহন হানম ন, ওগমে এহন ভ২ সকরঁ সংভর নৌ বহি গেন ছন। প্ববরঁনবাক সবপংচ পংডিত ছত্রধাবী সেহো ঙা নিখিত প্রমাণপত্র দ২ দেনে ছন জে রিঁসনাথ প্ববরঁনবাক মোহনদাস ছী। ওকব রেঁট্টৌ রিজয তিরাবী তঁ ওহিনো রিঁসনাথসঁ মিনন ছন। কস্তূবীপব ওকব নজবি সেহো ছনৌ ঋা গিদবমাবা জকাঁ ও ঋহী গংতজাবমে ছন জে এক নৌ এক দিন টূট্টি ক২ মোহনদাস ওকব পএবপব ঋারিঁ ঋসত ঋা ওকব মহিসরাবীক কাজ সম্হাবি নেত।

মোহনদাস দেখৈত ছল জে সবকাব দিসসঁ গ্রাম পংচাযতকেঁ জে হঁডপপ স্বীগ্নত হোগত বই ও পৈঘ নোকক ঘবক খাগূ নাগি জাগ ছনৈ। শিক্ষাকর্মীক নিযুক্তি হোগত ছল, স্ত্রীগণক নেন খাঁগনবাঁড় ী খা শিক্ষিকাক পদ নিকনৈত ছল, গঁদিবা খাবাস যোজনামে ঘব বঁনাবেঁ নেন খন্বদান ভেটৈ ছল, গনাব খা খেতকেঁ ঠীক কববাঁ নেন গ্রামীণ বিকাস বিভাগসঁ টৈকা খবৈত ছল, নেহৰু বোজগাব যোজনামে শিক্ষিত বেঁবোজগাবক নেন কোনো পবিযোজনা খাবৈত ছল তঁ গ্ৰা সভ ওগ নোকক বীচ বঁটি জাগ ছনৈ। শাবদা খা দেবদাস কহৈত ছৈ জে স্কূনমে দ্পহবিযামে জে খেনাগ বঁটৈ ছৈ ওগমে ভেদভাব হোগত ছৈ।

ওগ দিন মোহনদাস কতেক বঁবখক খপ্পন নেনাক সংগী বীবন বৈঁগাক ঘব জা কহ মহ্ক দাৰু উঁতববৌনক খা স্বগবক মাউঁস বঁনবৌনক। সংগমে ওকব সাঠূ গোপানদাস সেহো ছল। ও চাবি-পাঁচ নোক ছল খা সাঁঝ সাত বঁজেসঁ ও সভ পিনাগ শুৰু কহ দেনক। ঢোন-মংজীবক গঁতজাম কবনে বহয। ওগ দিন মোহনদাসকেঁ "বিংধ্যাচন হঁডীএ্রাফ্টৈ' বঁনা সেঠ বাঁসিক মানক ভুগতান কেনে ছল। বাঁবহ সএ টৈকা ওকবা ভেটৈন ছনৈ। গোপানদাসক জেবী সেহো ওগ দিন ভবন ছল। ঘব তঁ বীবন বৈঁগাক ছল ঝদা দাৰু-মাউঁসক সভটা খর্চা মোহনদাস উঁঠেনে ছল। বীবনক ঘববাঁনী খা ওকব বঁহিন মহ্ক দাৰু এতেক নীক উঁতাবৈ ছল জে ভীতপব

जोबसँ बगड़ा दियौ तँ भक्कसँ आगि नागि जाइत छल।

मोहनदास ओइ बाति अप्पन दोस्तक संग बास–बंगमे किछु क्षण लेल अप्पन सभटा दुख बिसरि गेल छल। बिहारी ढोल बजा रहल छल, परमोदी मंजीरा। मोहनदास मस्ती आ नशामे गाबि रहल छल:

"पता दइ जा रे, पता लइ जा रे...गाड़ी बैना....

तोहर नामक, तोहरा गामक

पता दइ जा...

माया रे, मायाक ठाम बतारैं मायाक आनथि खरबिया

काया माया दुनू नाच नचारैं, मायाक सगर नगबिया

पता दइ जा रे, पता लइ जा रे...गाड़ बैना...।'

जीबनक घरवाली जखन खाना परसनक तँ बातिक दू बाजि गेल छलै। भूख सभकेँ लागल छलै। तोरीक तेलमे मसल्ला–लहसून–पियाज् दऽ कऽ स्वअवक मौस जीबनक बहिन बान्हने छल। बसक गंध पूरा आंगनमे पसरल छल। सभ लोक हाथमे रोटी लऽ कऽ खाइपर टूटि पड़ल। ढेकेना भरि भात सेहो बनल छल। सदा मोहनदास चुप छल। गीत गबैत–गबैत ओकरा

ভীতব কতৌ কোনো একটৌ ফাঁস, জনা একরৈঁগ গবি গেন ছন। ওকব টৌস রেঁব-রেঁব ওকব ছাতীক ভীতব জাগৈত ছন, জকবা দরাঁরৈঁ নেন ত্থা রিঁসবৈনে ও ত্থাব নোকসঁ রেঁসী পী নেনে ছন।

খাগত-খাগত একাএক কৌব হাথমে বোকি কঽ মোহনদাস রেঁব-রেঁব সভকেঁ দেখনক ফেব ওকব গবসঁ হিচকী নিকনঽ নগনৈ। ও কূহী ভঽ কানঽ নাগন। গোপানদাস, রাঁবন, রিঁহাবী, পবমোদী সভ কিযো এক্ত ভূখাএন ছন ত্থা এক্ত দিনক রাঁদ এক্ত নীক খেনাগ ভেটি বহন ছনৈ জে ওকবা সভকেঁ মোহনদাসক ঐ কান কানরঁ নীক নৈ নাগৈ ছনৈ। সভ কিযো খপ্পন ফ্ষঁহসঁ ভবি-ভবি কৌব চরাঁ বহন ছন ত্থা প্বছৈত সেহো জা বহন ছন জে কী ভেন! পহিনে খেনাগ কিএ নৈ ত্থা বহন ছিঐ ?

"খহাঁ কে ছী? খহাঁক নাম কী? '

"হমব নাম ছী রাঁবন। রাঁবন রঁগগা।" রাঁবনকেঁ হঁসী ত্থারি গেনৈ।

"ত্থা খহাঁক রঁন্দিযত? খহাঁক রাঁপ কে ছথি?" মোহনদাস ফেব প্বছনক।

"হমব রাঁপক নাম ডিঁডরা রৈঁগা খছি।" রাঁবন হঁসৈত জরারঁ দেনক। খহাঁকেঁ মহ্‌ক দাব্ধ চঢ়া গেন খছি।

सभ हँसऽ लागल। मोहनदासक आँखि लाल भऽ गेल। ओ हाथक कौर छिपलीमे दऽ देलक आ गरजि कऽ बाजल:

"हौ जीवन, हौ परमोदी...हम के छी? सत सत बाजू? हमरा बुझबाक नै जनाउ। अहाँ सभकेँ मलगहा मालक किरिया!"

"अहाँ छी मोहनदास! अहाँक बाप कारो दास आ माए प्रतनीबाए!"

जीवन अप्पन अएंठ हाथ मोहनदासक छातीपर गड़ाबैत जोरसँ जबाब देलक। सभ किलो हँसऽ लागल। मोहनदास कनी काल चुपचाप जीवनकेँ निङहारैत रहल, फेर बेरा-बेरी सभकेँ ताकऽ लागल। ओ अप्पन शंका मेटौबऽ चाहै छल जे ओ सभ असली लोक अछि वा किलो आर अछि? कनी-कनी ओकरा लागै छल जे ई सभ ओकरे सन ठकाएल गेल असली लोक अछि। एकरा सभकेँ धोखा देल गेल छै। अन्तर मात्र एतबे जे ओ ऐ रहस्यकेँ बुझि गेल अछि आ एकरा सभकेँ एखन धरि नै पता चलल छै।

मोहनदास अप्पन लेनाक संगी-साथीकेँ बतबऽ चाहै छल जे अहाँ सभ किलो सरकारी दफ्तरमे, शहरक ऊँच-ऊँच बिल्डिंगमे आ पैघ-पैघ बँगला-कोठीमे, कोएला खदान-कारखानामे आ नेहि नगर, गांधीनगर, अंबेडकर नगर, शास्त्रीनगर जेहेन कॉलोनीमे जा कऽ पता करू जे कतौ ओतए अहाँक नाम, बल्दियत आ पता-

ठेकानाक कियो दोसब फर्जी जानसाजी तँ नै रैसन खछि, जे खहाँक हक छीन नेने खग। म्हदा निशाँक रॉदो ओकबा नागि बहन छन जे एहन गप कहनापब ओ सभ कियो ओकबासँ कहत जे खहाँपब ठर्बा निशाँ रैसी चढि़ गेन खछि।

रौबन, पबमोदी, गोपानदास, रिहाबी सभ कियो खागमे नागन छन। रौबनक घबरानी सितिया खा ओकब रॅहिन बमोनी सेहो खारि गेन छन। ओ दुनू सेहो मह् पीरि बहन छन खा चुह्नक जरारॅ चुह्नसँ दह बहन छन। सभ कियो हँसि-रॉजि, खा-पी बहन छन। म्हदा मोहनदास सभसँ फबाक, भीतक कोनमे रौतन नह कह रैसि गेन छन खा हिचकीक रौच करौबदासक पद गेरॉक संग पीरॅ सेहो बहन छन।

भोबक चाबि रॉजि गेन छन जखन ओकब संगी ओकबा नादि-टाँगि कह घब धबि पहुँचौनक। कसतूबी पहिन रॅब खप्पन साँझक ओ हानत देखने छन। ओ गोपानदास खा रौबनपब करॅदय नागन। म्हदा जखन गोपानदास ओकब तबहथौपब एक हजाबसँ ऊपब टैका बाखनक खा दुखी भह कह कहनक, "हम कतेक बोकनहुँ जे मोहना नै पी...नै पी म्हदा ओ नै माननक। ओ टैका बाखि निख। एकब जेरौसँ रॉहेब खसि पड़न छन।" तँ कस्तूबी चुप भह गेन।

ভোব সাত ৰাজনে ছন জখন কাৰা দাসকেঁ খোঁখীক দৌবা পড়ন। কোনো খান্ঠী জনা খোঁখী ভেন ছন। থমৈক নামে নৈ নঽ বহন ছন। খান্হব প্বতনীৰাগ ডোবী ছূঁছন গাএ সন চাৰু দিস খসৈত-পড়ৈত ভসিযাএন দৌগি বহন ছন। ওকব কানৰ পূবা ৰস্তীমে গূজি বহন ছনৈ। কস্তূবী সেহো জাগি গেন খা মোহনদাসকেঁ হিনা-হিনা কঽ জগেৰাক কোশিশ কঽ বহন ছন।

ক্ষদা ও মহ্‌ক নশামে ধ্‌ত্ত পড়ন ছন খা উঠৰাক নাম নৈ নঽ বহন ছন। কস্তূবী ডোনমে পানি নঽ কঽ খাএন খা ওকবা মোহনদাসক উপব ঢাবি দেনক। মোহনদাসক খাঁখি খ্‌জন। ও এতেক নান ছন জে ওকবামে খূন হেন বহন ছন। ওকব নশা নৈ উতবন ছনৈ। কস্তূবী চিকবি কঽ ৰাজন, "উঠিযৌ...যৌ! ডাক্টবকেঁ নঽ কঽ খরিযৌ! ৰাৰূকেঁ খোঁখী ভঽ বহন ছৈ!"

গামসঁ নোক-রেদ খা স্ত্রীগণ-নেনা সভ খাৰঽ নাগন ছন। দেরদাস খা শাবদা ডবাযন খপ্পন ৰাৰা কাৰাক খাটৈ নগ ঠাঢ় ছন। কাৰাক গব জনা ফাটি গেন ছনৈ খা ওগমে সঁ খূন খা মৌসক থক্কা সভ ৰেব খোঁখীক সংগ ৰাহব নিকনি বহন ছন। ধবতীপব চিষ্ঠা-মষ্ঠাক ধাবী নাগন ছন। গিষ্কা মাঁছীক ঝুঁড ওকব চাৰু কাত ভিনভিনাগত ঘূমি বহন ছন।

নোক মোহনদাসকেঁ উনটৌ-প্বনটৌ বহন ছন খা ওকবা জগাৰৈমে নাগন ছন। ৰড় ক্ষশিকনসঁ মোহনদাস হাথ

टैक कऽ कनी टा उठँगा भेल आ खून जेहन लाल आँखिसँ चारू दिस भकुआएल चोन्हराएल देखऽ लागल। ओ ककरो चिन्हि नै सकैत छल। ओकर नजरि कतौ स्थिर नै भऽ रहल छल। एकाएक ओकर ठोढ़पर हँसी एलै। ओ अप्पन आँखिपर जोर लगा कऽ रमण कक्काकेँ चिन्हि गेल। ओ हरसँ छूटैत अवाज निकाललक, "कक्का, हम के छी? हमर नाम की अछि कक्का! हमरा कहू कक्का, हमरा बतरियौ?" आ ओ बेदम भऽ कऽ ओहि ठाम ओंघरा गेल।

गामसँ आएल स्त्रीगणक कानब आ चिकरबाक हल्ला उठल। प्रतनीबागक चिकरब सभसँ ऊँच छल। कनी काल सभ स्त्रीगण जना कोनो लयमे कानै लागल।

काबा दास मरि गेल। ओकर खाटक नीचाँ राखल बाँस आ कचियापर माँछी भिन-भिन करै लागल।

काल्हि अदहा राति धरि ओ टैकरीक लेल कमची छीलैमे लागल छल। काल्हि दुपहरमे बजारक विन्ध्याचल हैंडीक्राफ्ट्ससँ तीस टैकरी आ पचीस सूप बनाबैक आर्डर भेटल छलै।

ओहि भोर करीब साढ़े सात बजे कस्तूरीक कोठरीमे

রিনৈযা ঝপঙ্কা মাবনক খা খনোপী মৈনাক জোড় াকেঁ খা গেন। মাদা মৈনাক পেৎমে নৰ খঁডা খাএন ছন। ওকব নোচন পাঁখি খা খূনক দাগ কোঠবীক মাটিক জমীনপব ৰঁচন বহি গেন ছন। কস্তূবী এক্কে দিন পহিনে গোৰবসঁ ওকবা নিপনে ছন।

ওগ দিন মোহনদাসকেঁ কিছু নৈ বুঝন ভেনৈ জে ওকব ৰাপ কাৰা দাসক দাহ–ক্রিযা কোনা ভেনৈ, ওকবা ওসাবপব নশামে ৰেহোশি ছোড়ি কঽ গাম–রিবাদবীক নোক কাৰাক নাশকেঁ শ্মশান ধবি নঽ গেন, ওকব মাএ প্বতনীৰাগ কোনো তবহেঁ কাৰাক খাটপব মাথ পটকৈত বহন খা ৰাঁস, পথিযা, কমচী, পটিযা, নোটা খা কচিযাসঁ ওকব খূন ধাৰৈত–ধ্খাৰৈত কানি–কানি কঽ গাৰৈত বহএ, ছোট–সন দেরদাস কোনা খপ্পন ৰাপ মোহনদাসক ৰদনা খপনেসঁ খপ্পন ৰৰাক চিতামে খাগি দেনক খা ওকব নেনাক সংগী রীবন ৰৈগা ওকব কিবিযা–কবম কেনক !

মোহনদাসকেঁ কিছো পতা নৈ। গোসাৰ্ণ কস্তূবীসঁ পাঁচ সএ টকা স্বতাবনক, পাঁচ সএ জংগনক ফাবেস্টগার্ড নঽ নেনক। ও পতেবাসঁ কাৰাক চিতা নেন স্বখখন নকড় ী রিছৈ নেন নৈ দঽ বহন ছন। কস্তূবী নগ ও সভটা টকা খমে ভঽ গেন জে গোপানদাস ওকবা দেনে ছন।

মোহনদাসক গবসঁ ফোঁফ কটৰাক ধ্বনি নগাতাব নিকনি বহন ছন। একাধ ৰেব ও খপ্পন খাঁখিকেঁ খোনি, চাৰু কাত এহন তবহেঁ দেখতিযৈ, জনা ও কোনো নৰ খা খনচিহ্নাব ঠামপব খারি গেন ছৈ খা ফেব ও স্বতি

जागत छल। ओ नीन छल वा फेर मत्क दारूमे धुबिया वा नौटंिनाक पात मिना कऽ उँतावन शेबार छल वा स्वगबक मौसमे कोनो छूति नागन छल। ऋदा एहन ठेतियै तँ ओग बाति ओकवा संग खाग–पीबॆवॆना वीवन, पवमोदी, विहावी, सितिया, बमोनीक संगो एहने हेतियै। ओ सभ किछो तँ ठीक छल थ्रा कावाँक मवनापव नकड़ ीक जोगाड़सँ नऽ कऽ थांड़ । गाम जा कऽ गोसाउंकेँ वॆजावैॅ थ्रा सभठा कर्म निपटौवैमे तँ वएह सभ किछो नागन छल। मोहनदासक नशा साधावण नै छलै।

"दारू दिमाग धवि चढ़ि गेन छै। दहीमे जीवा–जमैन धविकेँ कंठक भीतव दियौ।" वीवन वैगा सनाह देनक।

कस्तूवी वाँटीमे जीवा–जमैनक घोव नऽ कऽ मोहनदास नग थ्राएन थ्रा गोपानदास ओकव माथकेँ थ्रप्पन कोवामे वाखि कऽ जखन ओकव ऋँह खोनय नागन तँ मोहनदासक थ्राँखि खुजनै। ओ कस्तूवी थ्रा गोपानदासकेँ एना देखनक जना ओ ओकवा चिन्हैत नै छनै। ओ वॆड़ कमजोव थ्रा खवखवायन थ्रराजसँ कस्तूवीसँ पुछनक–

"थ्रहाँ के छी वाँग? थ्रा हम के छी? हमवा वॆतावियौ?' एकव वाँद ओ कस्तूवी दिस ताकि–ताकि कऽ ऋस्कियागत नीक थ्रराजमे गावॆऽ नागन–

"अहाँ बिनसप्पबहिन छी,

हम छी बैगड़ी या,

हमब–अहाँक जोड़ ी, सजन अछि बँड़ बँढ़ी या.... । "

कस्तूबीसँ बहल नै गेलै । ओ कूही भऽ कानऽ लागल । शाबदा सेहो अप्पन पिताक हाल देखि कऽ कानऽ लागल । गोपालदास अपनाकेँ संयमित कबैत कस्तूबीक हाथसँ बाँटी लऽ लेलक आ मोहनदाससँ कहलक, "लिअ, ई काढ़ ा पीबँ लिअ । "

मोहनदास कतेक बास गहीब आँखिसँ गोपालदासकेँ किछु काल धबि देखलक आ फेब कोनो बँचा सन बाँटी म्हँह लगा कऽ सभटा काढ़ ा गटागट पीबँ गेल । शाइत ओकब दिमागक कोनो कोनमे अपनाकेँ ठीक कबबाँक सेहन्ता एखनो दम माबि बहल छल । कस्तूबी आ गोपालदासकेँ आहियत भेलै । जौं दबाइ असब कऽ जाए तँ ठीक नै तँ डाॅक्टबकेँ बँजाबँऽ पड़त ।

मोहनदास फेब स्वति गेल ।

मोहनदास अप्पन घबक ओसाबपब ओनाहितें पाँच दिन आ चाबि बाति लगाताब स्वतल बहल । गाममे ई गप पसबि गेल जे ओकब दिमाग सनकि गेल छै आ ओ केकबो चिन्हैत नै अछि, एतए धबि जे अप्पन कनियाँ कस्तूबी आ बँचा धबिकेँ नहि । किछो कहतिऐ जे महक

দাৰুমে যূবিযাক ফেঁষ্টক কাবণ এহন ভেন , কিযো কহতিঐ জে ও ওবিযংষ্টন কোন মাগংসক ক◌ॉনোনী নেনিন নগবমে নূ নাগি গেনাসঁ খসি গেন ছন, তখনেসঁ ওকব স্মৃতি চনি গেন। রিজয তিরাবী ওা গপ পসাবি দেনক জে ওকব করঁবা ক্ষত্তা মোহনদাসকেঁ ধোখাসঁ কাষ্টি নেনকৈ, খাৰঁ দেখৈত বহৰঁ, জহিনা পানি ৰঁবসত ও ক্ষক্ষব জনা ভূকত। জতেক ক্ষঁহ ছন ওতেক গপ ছন। ক্ষশ্কিন দেৰদাস খা শাবদাক সংগ সেহো ছন। ও স্কূন জাগত ছন তঁ ওতএ মাস্ষ্টব খা ৰঁচা ওকবা সঁ প্ৱছৈত ছন, কী খহাঁক ৰাঁপ ৰঁতাহ ভহ গেন খছি ? খহাঁক ৰাঁপ খহাঁকেঁ চিন্হৈত নৈ খছি কী ? কী ও স্বতন বষ্টত খছি ? তখন ফেব ওকব দাতমনি-সফাগ খা হগৰঁ-মূতৰঁ কোনা হোগত ছৈ ?

একষ্টা খহবাহ গহো পসবন জে এক বাতি মোহনদাস একাএক উঁঠন খা খপ্পন ৰাঁপ কাৰাঁ দাসক কচিযা নহ কহ ঘবক সভ নোককেঁ কাষ্টৈ-মাৰৈ নেন দৌগন। ও তঁ কস্তূৰী ওকবাসঁ ওঝবা গেন খা খান্হব প্ৱতনীৰাঁগ ওকবা বস্সীসঁ ৰাঁন্হি দেনক, নৈ তঁ পতা নৈ কী ভহ জৈতিঐ।

(ওা সভ ঘষ্টনা ওগ কানক ছী জখন "গঁডিযা শাগন' কহ বহন ছন খা রিত্তমংত্রী খা রিশ্বৰৈঁকক দাৰা ছন জে সন ১৯৯০ সঁ শ্বৰু ভেন ৩.+ প্রতিশতক খার্থিক রিকাসক খখুনকা রিকাস দব জোঁ এতেক সান ভবি খাওব ৰঁনন বহন তঁ গঁডিযা খমেবিকা ৰঁনি জাএত কিএকি ঐ সঁ খদহা রিকাস দবপব পচাস ৰঁবখক ভীতব খমেবিকা

আমেরিকা ধঁসি গেল।

...এহন काल जखन हमरा अस्थि-यक्ष्मा भेल छल आ हमर रीढ़क हड्डी एल.आर-४ आ ५ गलि गेल छल। हम नौ मास ओछाओनपर रहि आ कांधारमे धँसियानक पहाड़मे रूँकल हवाइजहाज मूड़ीकेँ फिरकापरस्त नांचर-मिसाइलसँ तोड़ि रहल छलौं...

...एहन काल जखन दिल्लीमे गरीब मजदूरक चारि सालक बालकसँ, १९ हजार टन लोहा आ ४ लाख ५७ हजार घन मीटर धरतीकेँ खोदि कऽ एशियाक सभसँ पैघ, दुनियाक सभसँ महग आ आधुनिक मेट्रो रेल बनाओल जा रहल छल...।...जखन साढ़े तीन हजार बाँधक लेल पाँच करोड़सँ बेसी आदिवासी आ दलितक घर-खेत-बाड़ी पानिमे डूमा देल गेल छल...। जखन देशक २० करोड़ लोक लग पिबाक लेल पानि धरि नै छलै...आ साठि करोड़ लोक लग हगै, नहेबाक आ मूतैक लेल जगह नै छलै..

...जखन सरकारमे साझीदार वामपंथी पार्टी पेट्रोलक दाम नै बढ़बैक लेल दिल्लीमे हल्ला मचा रहल छल, जखन हिन्दुस्तानक पूरा आबादीक ९० प्रतिशत माने लगभग ९२ करोड़ लोककेँ पेट्रोलसँ किछु लेनाइ-देनाइ नै छल...

...जखन बाजस्थानक गंगानगव आ ठेंकक एक दर्जन गबीबँ किसानकेँ प्वनिस ऐ नेन गोनी चना कऽ माबि देने छन किएकि ओ खप्पन स्वखागत फसिनकेँ पानि पठौबैंक नेन पानि माँगैत पथेबबॉजीपव उँतवि गेन छन...

...रएह कान जखन खर्ङ्कन कवीम तेनगी कतेक हजाब कवोड़ टेकाक जानी टिकेट बेंचने छन आ ऐ घोटानामे देशेक कतेक पैघ खफसव आ नेता मिनन छन ! ...रएह कान जखन हिन्दीक एकटा बूँढ़ आनोचक एक खफसवकेँ म्नजिबोँध आ दोसव ख्वबटि दोसव खफसव केँ प्रेमचंद आ फणीश्विनाथ बेणु घोषित कऽ बहन छन...जखन पोखवणमे बँम फूटि गेन छन आ कावगिनक बाँद सम्भाबना बँस चनाओन ज बह छन...

...रएह कान जखन प्ववबँनवाक कठिना धावक पानि एकटा कागजक कावखानाक नेन नकड़ ी सड़ ाबैंक बाँन्हमे बँदनन जा बहन छन आ ओ सभटा हिस्सा पानिमे डूमि गेन छन, जतए मोहनदास पनिया बँना कऽ तवबूँज, ककड़ ी, खवबूँज, सजमनि उँगाबेँ छन...

...आ जतए एक बाति "ह् ओ तू...तू तू..' कवैत ओ कस्तूबीक छपाकसँ कठिनाक धावमे खसि कऽ प्रेम केने छन आ नक्षत्रक सनेटी आभामे कएन गेन ओग उँद्दाम सहबासक स्मृतिक रूपमे ठीक नौ मासक बाँद शीवदाक जन्म भेन छन...)

ক্ষদা খসনমে মোহনদাস নৈ তঁ পাগন ভেন ছন, নৈ ওকব স্মৃতিমে কোনো খোট ছন। ওকব চেতনামে জে ঘাব নাগন ছন ও নগভগ এক হপ্তাক খখংড নীন, মূর্ছা রা নশা কান চ্পচাপ ভবি গেন। জখৈন ও জাগন তঁ ও ফেব পহিল্বকে জেহন মোহনদাস ছন, জে নীক তবহেঁ ব্ঁঝৈত ছন জে খসনী মোহনদাস রন্দ কাবাঁ দাস, সাকিন প্ববরঁনবা, থানা খা জিনা খনূপপ্বব, মধ্যপ্রদেশী রএহ বহি, জে খাঠ-দস রঁবখ পহিনে শীসকীয এম.জী. ক◌ॉনেজসঁ রী.এ. কএনে ছন খা মেবিষ্টমে দোসব ঠাম হাসিল কএনে ছন। খসনী মোহনদাস রএহ ছন জকবা নৌকবী ঐ দ্বাবে নৈ ভেষ্টন ছন কিএকি ওকবা নগ কোনো পৈবরী, চিহ্নন-জানন তিকড়ম খা ঘূসক নেন ষ্টকা নৈ ছনৈ। ও কোনো গিবোহ রা মাফিযাক সদস্য নৈ ছন, কিএকি ও ওগ জাতিক খা রস্মক নৈ ছন, জৈ জাতি-রস্মক নগ তাগতি ছন। ওকবা নীক জকাঁ বূঁঝন ছনৈ জে ওকবা সংগ খা ওকবা জেহন খসংখ্য নোকক সংগ নগাতাব পিছনা কতেক সানসঁ ধোখাধড় ী খা ছন কএন জা বহন ছন ক্ষদা ও কিছু ক২ সকৈমে খসহায ছন।

মোহনদাসকেঁ ঞা সেহো নীকসঁ ব্ঁঝন ছনৈ জে রিছিযা ষ্টৈনাক রিসনাথ রঁন্দ নগেন্দ্রনাথ, জে নেনিন নগবমে মোহনদাস রিশ্বকর্মা রঁন্দ কাবাঁ দাস রঁনি ক২ ওবিযংষ্টন কোন মাওংসমে কনিষ্ঠ খাগাব খধিকাবীক নৌকবী কবৈত দস হজাবসঁ রেঁসী দবমাহা ন২ বহন ছন, ও কত্তৌসঁ মোহনদাস নৈ ছন। ও একটা রঁদমাশী, কষ্টব জাতিবাদী

জানসাজ খছি, জকব তাগতি এতেক রেঁসী ছনৈ জে মোহনদাস ওকব খাগূ কোনো নাচাব–রীমাব মূস সন ছন।

মোহনদাস র্বুনৈ ছন জে ওকব রাঁপ মানে খসনী কারাঁ দাস, জে টী.রী.ক বোগী ছন খা জে খোঁ ৗক সংগ খূনক কৈ কবৈত রাঁসক টৈকবী, সূপ খা পটিযা রনারেঁ ছন, ও মবি গেন ছন ক্ষদা একবা সারিত কহ সকর ওকব রশীমে নৈ ছনৈ, কিএকি রিসনাথক রাঁপ নাগেন্দ্রনাথ কারাঁ দাসক ৰূপমে রিছিযা টৈন খা নেনিন নগবমে খখনো বহ ছন খা ওকবা সভ নগ একব দস্তারেজী সর্বূত ছনৈ।

মোহনদাস চ্প বহর শ্বৰ্দ্ধ কহ দেনে ছন। ও কস্মু রজৈত ছন। কঠিনামে রান্হ রনি গেনাসঁ ওকব বোজী–বোটীক একটা খাসবা ছিনা গেন ছনৈ তগসঁ ও রজাবমে গমবানক "স্টাব কংপ্যূটব সেংটব' পব টাগপিগ, প্রিংট খাউংট খা জীব◌া ক্সিক কাজ সীখর শ্বৰ্দ্ধ কহ দেনক। ওকব রেটা দেরদাস, সড়কক কাত "দ্গা আঁটৈ বিপেযবিংগ রক্স'' মে পংচব নগারএ খা পানা–পেচকসক নমবা–পহ্ঁচী কবএরনা হেম্পবক কাজ কবএ নাগন ছন। মাসমে সএ–দূ সএ ধবি ও কমা নৈত ছন খা খপ্পন পঢ়রাক খর্চা খপনাসঁ উঠারহ নাগন ছন। শাবদা তঁ দূ রবখসঁ রিছিযা টৈনমে রিসনাথক রচাকেঁ সম্হারৈক কাজ ধেনে ছন খা ঘবক কাজ ছোড়ি দেনে ছন কিএকি বেন্বকা দেবী নেনিন নগব জাএ খপ্পন রব রিসনাথ

लग बहए लागल छल। शोबदाकेँ पढ़िला एक रबखसँ रंजाबमे "ऐश्वर्या ब्यूटी पार्लर" मे लोकरी भेटि गेल छल। ओतुक्का शिखा मैडम ओकरासँ बड़ प्रेम करै छल आ ओकरा पढ़ाइमे मदति करैत छल। ओ कहैत छल–

"शोबदा हम अहाँकेँ एक दिन एहन मॉडल बनाएब जे अहाँ मिस वर्ल्ड बनि जाएब आ टी.वी. पर आच्छादित भऽ जाएब!" आठ रबखक शोबदा सत्तमे बातिमे एहन सपना देखऽ लागल छलि।

कस्तूरी गाम–मोहल्ला मे खेत–मजूरी कऽ फसलक ओगररबाीक काज कऽ लैत छल। हँ, मोहलदासक माँ प्रतलीबाँगक दुनू ठेहुन काबाँ दासक मरलाक बाद पाथर भऽ गेल छल आ ओ चलि–फिरि लै सकै छल। दिशा–फराकत लेल सेहो घिसियाइत–घिसियाइत पछरड़ा या कातक बाँबी धरि जाइत छल आ फेर घुरि कऽ परछीक कोलमे ओछाओल पटियापर बैसि जाइत छल। ओकर आँखिमे अन्हार गहीर भऽ गेल छल।

"स्टार कंप्यूटर सेंटर' मे हर्षवर्धन सोलीसँ मोहलदासक भेंट भेल। हर्षवर्धन ओतए किछु अदालती कागजातक फोटोकॉपी आ किछु टाइपिंगक काज करबा लेल गेल छल। ताधरि मोहलदासक टाइपिंग स्पीड ठीक–ठाक भऽ गेल छलै आ ओ कम्प्यु गलती करैत छल। ओतए मोहलदास अपलेसँ हर्षवर्धनकेँ अप्पल सभटा खिस्सा

ৰ্তৌনক ।

ৰীসম সদীক উত্তবার্ধমে জেহন রিচাবধাবা ৰনা পার্টীমে হম নগভগ ৰীস ৰবখ ধবি কাজ কএনে বহী, হর্ষরর্ধন সোনী ওহী পার্টীমে ছন। ওকব জীরন কতেক তবহক দ্খ-সংঘর্ষসঁ আ উথোন-পতনসঁ ভবন ছন। মাধ্যমিক স্কূনক একটা মাস্টবক রেটা হর্ষরর্ধন শ্বরুহেসঁ সংরেদনশীন আ স্বতংত্র রিচাবক ছন। ওকব পৈঘ ভাএ শ্রীরর্ধন সোনী ৰী.গ.ক পবীক্ষামে টॉপ কেনে ছন আ গংজীনিযবিংগক ডিগ্রীক ৰাদো, ছহ ৰবখ ধবি খীচন রেবোজগাবীসঁ হতাশি ভ২, পাঁচ ৰবখ পহিনে এক বাতি অপ্পন কোঠনীক সীনিংগ ফেনমে বস্সীক ফংদা নগা ক২ আমেহত্যা ক২ নেনে ছন। ৰজাবমে ছোট-সন দ্কান চনাবৈৰনা ৰূঢ় ৰাপ আ মিডিন স্কূনক মাস্টবী কবএরানী মাঁক রেটা হর্ষরর্ধন সোনীক মোনমে অপ্পন ভাগক আমেহত্যাক ঘটনা একটা এহন গহীব ঘা ছন জে পঢ় কানেসঁ ও ছাত্র আঁদোননমে ভাগ নিঅএ নাগন ছন। ও দোসব জাতিমে রিযাহ কেনে ছন আ ওকব দংডমে ওকবা জাতিসঁ পৈবছা দেন গেন ছন।

হর্ষরর্ধন সোনী এন.এন.ৰী. ক২ নেনে ছন আ অপ্পন পার্টীক সংগ স্থানীয অদানতমে ওকানতক কাজ কবৈত অপ্পন আজীরিকা চনা বহন ছন। ও ওগ দিন জখন "স্টাব কংপ্যূটব সেংটব” মে মোহনদাসসঁ ওকব খিস্সা স্বননক জে অসনমে খিস্সা নৈ, একটা অসন জিনগীক সন্ক খেবহা ছন, তঁ ও ঐ কেসকেঁ ন২ ক২ অদানতক

শিবণামে জএরাঁক ফৈসনা কেনক।

"অহাঁ নগ ঐ নেন কতেক পাগ যএ? ', মোহনদাসক রেঁবং, ফাটন-চীটন, পৌরঁদ নাগন, কোনো জমানামে নীন বংগ বহন ডেনিম পেংটকেঁ তকৈত হর্ষবর্ধন রাঁজন, "হম অহাঁক কেস নড়র আ অহাঁকেঁ ন্যায দিআএর।"

মোহনদাসক আঁখিমে চমক আবি গেন। ওকব দুর্ব্বব-পাতব দেহ এক-দূ রেঁব থবথবাযন। এক রেঁব তঁ ওকবা বিশ্বাস নৈ ভেন জে কিযো ঐ তবহেঁ ওকব সংগ দহ সকৈত অছি, ফেব ও রাঁজন, "হমবা সংগ ঐ কান অস্সীটা টকা অছি। দূ-চাবি দিনমে চানীসক জুগাড় কহ দের। গমবানসঁ সএ-দূ সএ পেশগী ভেট জাএত।"

হর্ষবর্ধন বুঝি গেন জে মোহনদাস রেঁসীসঁ রেঁসী চাবি-পাঁচ সএ টকা জোগাড় মাস ভবিমে কহ সকৈত অছি জখন কি অদানতমে কেস দাখিন কবরাঁমে হন খর্চ কবীর পাঁচ হজাব টকা ছন। একক রাঁদ দোসব সবকাবক ও আর্থিক নীতি, জে দেসক মহানগবকেঁ অমেবিকা রঁনা বহন ছন, ওহী দেশক গাম আ পিছড়ন গনাকাকেঁ কংগান রঁনা কহ ওতএ অসংখ্য গথিযোপিযা, বরাঁডা আ ঘানাকেঁ জন্মা বহন ছন।

দিল্লী-নখনউ, হ্নঁরঁগা-ভোপান, কোনকাতা-পটনামে জখন

सभ राजनीतिक पार्टी आ विचारधाराक प्रोफेसर चालीस-पचास हजार वेतन लऽ रहल छल आ छोटसँ छोट स्त्री-नासर धरि दू सम्हाक रपटपर पाँच सएसँ हजार टका कमा रहल छल, तखन गाम आ छोट कस्बामे, मेहनति कऽ काज करएबला मोहनदास जेहन लोककेँ चारि सए टका जोगाड़ करबामे मास लागि जाइ छै।

हर्षवर्धन बूझि गेल जे मोहनदासकेँ अदालतसँ न्याय दियाबैक लेल ओकरा अपनेसँ टका जमा करए पड़तै। ओ एक हजार टका अपना लगसँ लगेलक, दू हजार किछु दोस्तसँ माँगलक आ बाँकी टका नार्यस क्लबक चैरिटी फंडसँ डोनेशनमे लेलक, माने संक्षेपमे जे जोगाड़ भऽ गेल। तँ ऐ तरहेँ आखिरीमे मोहनदासक मामला गजानन माधव मुक्तिबोध, न्यायिक दंडाधिकारी (प्रथम श्रेणी), जे सिगरेट नै पीबै छल आ बड़ दुब्बर छल, जकर गालक हड्डी उभरी सन छल आ उभरल छल आ जकर माथपर असंख्य टेढ़-मेढ़ डड़ीर छलै, क अदालतमे दाखिल भऽ गेल।

मोहनदास वल्द काबा दास जाति विश्वकर्मा, साकिन पुरबनरा, थाना आ जिला अनूपपुर, म.प्र. बनाम विश्वनाथ वल्द नगेंद्रनाथ, जाति ब्राह्मण साकिन बिछिया टोला, हाल-रासिन्दा ए/11, नेहरू नगर, ओरियंटल कोल माइंस, जिला-दुर्ग, छत्तीसगढ़।

मामिनाक दाखिल भेलाक संगे अदालत ओबियंटल कोल मार्गंसक महा–प्रबंधक एस.के. सिंह आ लेनदेनक ऑफिसर ए.के. श्रीवास्तव संग कतेक आओर प्रबंधक श्रेणीक अधिकारीकेँ तलब कैलक आ ओकरासँ अदालतक आगू ओ साक्ष्य पेश करै नेल कहलक जे ओ प्रमाणित करए जे ओकर कंपनी ओबियंटल कोल मार्गंसमे जूनियर ठिपा. ऑफिसरक पदपर पछिला कतेक बरखसँ काज करैबला मोहनदास विश्वकर्मा असल मे बिछिया टैलाक विश्वनाथ बन्द नगेंद्रनाथ किलो आन नै अछि ?

न्यायिक दंडाधिकारी गजानन माधर मुक्तिबोध अनूपनगर आ दुर्गक जिलाधीशकेँ आदेश देलक जे ओ ऐ मामिनाक शासकीय जाँच करए आ दू सप्ताहक भीतर अदालतक सोझाँ अप्पन जाँचक रिपोर्ट पेश करए।

बीड़ा ी पिबैबला न्यायिक दंडाधिकारी जी.एम. मुक्तिबोधक ऐ आदेश आ अदालतक सम्मनसँ ओबियंटल कोल मार्गंसमे हड़कंप मचि गेल। स्थानीय अखबारमे एकर खबरि छपल–

"असल'" मोहनदास के ? ”

"एन.डी.टी.वी." आ "आज तक" ेननक स्थानीय संवाददाता क्रमशः अनिल ादव आ खालिद बशीद ऐ मामनाक बाँगटे

दिल्ली आ भोपाल पटेलक ऋदा समाचार "राष्ट्रीय स्तर" आ "अखिल भारतीय परिव्याप्ति" क नै भऽ सकल, कारण जे ऐ मे दिल्ली–भोपाल–लखनऊ क कोनो पैघ नेता वा अफसरक नाम शामिल नै छल, तँए ओ प्रांतीय वा राष्ट्रीय "खबर" वा "सूचना'क रूपमे प्रसारित नै कएल गेल।

(...ओ ओऐ कालक गप्प छी, जखन विधु विनोद चोपड़ ाक फिल्म "मुन्ना भाइ एम.बी.बी.एस.", बॉक्स ऑफिसपर सुपर हिट भऽ गेल छल। जॉर्ज बुश आ टोनी ब्लेयर, दुनू अप्पन–अप्पन देशमे दोसरा चुनाव जीति कऽ सत्तामे आबि गेल छल, अमेरिकाक जहलमे भिखमंगा फकीर जेहन दाढ़ ी आ नाक, माथसँ भरल चेहरावला सद्दाम हुसैन अखबारमे कविता लिखए लागल छल आ मंडल आयोगक सिफारिशि लागू करैवला भारतक पूर्व प्रधानमंत्री विश्वनाथ प्रताप सिंहकेँ कैंसर भऽ गेल छल, किडनी खराब छल। ओ जे.पी. जकाँ डायलिसिसपर छल आ दिल्लीक एक कोनमे कैनवासपर चुपचाप चित्र बना रहल छल...

...वएह काल जखन पटनाक कलेक्टर बाढ़ राहतक करोड़ ां टाका मारि कऽ लापत्ता भऽ गेल छल आ नव सरकार फिल्म सेंसर बोर्डक प्रधान अध्यक्षकेँ हटा कऽ जकरा नव अध्यक्ष बनौने छल, ओ बॉलीवुड फिल्मसँ बाहर लखाह दैत रहल ओऐ दृश्यपर सेंसरक कैंची चलेबापर विचार कऽ रहल छल, जइमे एकटा खानदानी नवाबक

জিপ্সীসঁ শিকাবমে মাবন গেন কানিযা মৃগ, দূটৌ খবগোশিক নাশি, সর্চ নাগৰ্ষ্ঠ ঋা ৰঁদূকক ৰবামদগীক শি◌ৗষ্ঠ ছন।

...ঔ রএ৮ কান ছন জখৈন নগাতাব পদ্র৮ ৰবখসঁ হিঁদী ভাষাক সৰঁধিত পদক চযন সমিতিক সভ সদস্য, খানী পদপব ঋপ্পন জমায, ৰেঁটৌ, ৰেঁটী, সমৈধ, চাপনূস, সেরককেঁ নির্নজ্জতাসঁ নিযক্তি ক২ দৈত ছন ঋা ওগপব নৈ কোনো সী.ৰী.ঋাগ. ওঁক্কাযবী হোগন ছন, নৈ বাজ্যসভা রা নোকসভামে কোনো সরান উঁঠৈত ছন...

...জখৈন সভ সত্তাধাবী পাৰ্টী, মানর সংসাধন মংত্রানয, পর্ি্নক সেক্টব ভ্রষ্ঠ কাবখানা ৰনি গেন ছন ঋা ঔ সভ রিদ্বান, শিক্ষামিত্র, সমাজশাস্ত্রী, সাহিত্কাব, ৰ্ুক্ষিজীরী, ওতিহাসকাব, কনাকাব, ঋধ্যাপকক উঁপোদন ক২ বহন ছন...

ঋা ৰচাক দিমাগপব কৰ্জ্জা কবৈ নেন শিক্ষা-সংস্থানমে ওতিহাস ঋা পাঠ্য-প্বস্তককেঁ দোৰাবা-তিৰাবা নিখৰাক বাজনীতিক জংগ চনি বহন ছন...

...তখন ভাবত ভ্রষ্ঠ দেশিক সূচীমে...সংসাবমে ৮৩ম, পবমাণ্ব ৰম ৰনাৰৈ ৰনা দেশি মে ৬ঋম, জনসংখ্যামে দোসব ঋা ভযারহ গবীৰীমে খানী ৰাঁগ্নাদেশি টৌসঁ উঁপব ছন।)

হর্ষরর্ধন সোনী আ মোহনদাস দুনূকেঁ হ্মদা উম্মীদ ছল জে ন্যাযিক দংডাধিকাবী জী.এম. হ্মত্তিরোঁধক অদানতমে দূধক দূধ আ পানিক পানি ভঽ জাএত। ঐ রিশ্বাসক পাছাঁ দূটা হ্মখ্য কাবণ ছল। পহিল তঁ ওা জে দংডাধিকাবী রীড় ী পিরৈঁত ছল আ ঠেনাক কড়ক চায সেহো। আ হনকা কোনো তবহক ঘূস রা নানচসঁ ভ্রষ্ঠ নৈ কএল জা সকৈত ছল...

...আওব দোসব ওা জে সত মোহনদাস দিস ছল কিএ তঁ অসল মোহনদাস রী.এ. রএহ ছল।

"ঝূঠক পএব-মূড় ী কিছা নৈ হোগত অছি! ভিনসবেক গজোত সন সভ কিছ সাফ নখাহ ভঽ জাএত! জৈ হো মনগহা মাগ! হ্রপা রঁনন বহএ সতগ্বব্ধ করীব!" কস্তূবীক মৌনাগন জিনগীমে আশাক একটা খূরঁ নর হবিযব কোমল দূরিঁ উঁগি বহল ছল। প্বতনীরাঁগক আঁখিমে অন্হাব তঁ কারাঁক জেরাঁক রাঁদেসঁ রঁঢ় গেল ছল হ্মদা পবছীক কোনমে চটাগপব কোনো রূঁঢ়, পংখঝবী চীন সন রৈঁসল ও অপ্পন কান নগাতাব কোনো ভীতব কোঠনী দিস নগওনে বাখৈ ছল।

আ এক দিন ভিনসবে জখন মোহনদাস অদানতক পেশীমে জএরাঁ নেল রাঁসি ভাত আ অল্লুক তবকাবী খা

बहैत छल, तखने एकाएक प्रतीक ख्शीसँ भरल स्वर आँगनमे गूंजि गेल। ओकरा गरसँ जेना कोनो प्रसन्न चिड़ै बाजि रहल छल:

"हे...ऐ...कनियाँ! हे देरदास! कोठरीक भीतर ताकि कऽ देखियौ! नागेल रहि जे खलोपी मैना नरॅका घोंसला बॅनेने छै की? दौगू-दौगू...!"

मोहनदास जल्दी-जल्दी खाएमे लागल छल, जएसँ रॅबसँ पहिने रहानत पहुँचि जाए किए तँ लोक कहैत छल जे बीड़ीक स्वच्छा मारैॅना जज टैगमक रॅड़ पाबॅद रहि। जौं पाँच मिनटैक रॅब भेल तँ पिछला पेशीमे रहना तारीख दऽ कऽ रहना पेशी शुरू कऽ दैत छै।

जखन मोहनदास दिन भरि लेल, भरि पेटे भात-तरकारीक कलेवा खा कऽ घरसँ बाहर निकलि बहैत छल तँ पाछाँ ओकर रान्हर-बूॅढ़ चिड़ै सन माँ प्रतनी जोर-जोरसँ प्रलकित भेल गारि बहैत छल:

"चोला तर जए बामा...तल तर जए बामा,

सत गुरु साथी ना...चोला तर जए...

...चोला तर जए'

रहानत मे ओरियंटैल कोल मार्गंसक महाप्रबंधक एस.के. सिंह हाजिर लै भेल छल। हुनकर रजी रकील पेशी कऽ देलक। कॅानयरीक रेलरेयर ऑफिसर ए.के. श्रीरास्तर रप्पल जलक्लायरीक सभटा फाइल खा संगमे

নাগন সভঠা দস্তারেজ ন্যাযিক দংডাধিকাবী, প্রথম শ্রেণীক খরনোকনার্থ হ্নকব ঠের্ন্পব বাখি দেনক। হর্ষরর্ধন সোনীক চেহবা উঁড়ন ছনৈ কিএ তঁ রিছিযা ঠেনাসঁ জৈ তীনঠা গরাহকেঁ খদানতমে খারি কহ সাক্ষ্য দেরাক ছন, জে মোহনদাস নামক জে ক্যা ওবিযংঠন কোন মাগংসমে পছিনা কতেক রবখসঁ কনিঠ্ঠ খাগাব খধিকাবীক নৌকবী কহ বহন ছন, ওকবা ও সভ নেনাসঁ নীকসঁ চিন্হিত ছন জে ও মোহনদাস নৈ রিশ্বিনাথ খছি।

ওগ তীন গরাহমে সঁ দূঠা গরাহ খদানতমে হাজিব নৈ ভেন খা তেসব গরাহ দিনেশ ক্ষমাব সাহ্ন পনঠী মাবৈত ভবি খদানতমে তস্দীক কহ দেনক জে রিশ্বিনাথ মোহনদাস ছী। ও খাংগ্নবসঁ হষরর্ধন সোনী খা মোহনদাস দিস গশাবা কবৈত ঙাহো কহনক জে ঙা দুনূ গোঠে মাস ভবি পহিনে ওকব ঘব খাএন ছন খা ওকবাসঁ কহনক জে জৌঁ খহাঁ হমব সিখাযন রযান কোর্ঠমে দহ দের তঁ হম খহাঁকেঁ পাঁচ হজাব ঠকা দের।

ন্যাযিক দংডাধিকাবী গজানন মাধর হ্মক্তিরোধ খগনা স্বনরাঙক নেন এক মাস রাদক তাবীখ ধহ দেনক। হর্ষরর্ধন খা মোহনদাস দুনূ স্তব্ধ ছনাহ।

খার সভঠা খাস জিনাধীশক জাঁচ বিপোর্ঠপব নাগন ছন। মোহনদাসকেঁ ন্যায জৌঁ ভেঁঠ সকৈত ছন, তঁ

তখন জখন সত আগূ আরঁতিঐ।

অগনা পেশীমে দুক্ষ আ অনূপপ্পব, দুনূ জিনাক কনেক্টবক জাঁচ বিপোর্ট জখন অদানতমে পেশ কএন গেন তঁ হর্ষরর্ধন আ মোহনদাস অরাক বহি গেন। ওগ জাঁচ বিপোর্টমে ছন জে মোহনদাস রন্দ কারাঁ দাস, জূনিযব ডিপো আঁফিসব, ওবিযংটন কোন মাগংসক নাম আ শিনাখতীকেঁ নহ কহ উঠাএন গেন সভটা আবোপ নিবাধাব অছি। দস্তাবেজ, আরশ্যক সাক্ষ্য, পবিস্থিতিগত প্রমাণ, কএকটা গ্রামীণ আ পঁচাযত সদস্যসঁ গপসপক বাঁদ নির্রিবাদ ৰূপসঁ ঙা সিদ্ধ হোগত ছন জে মোহনদাস, মোহনদাসে অছি, বিশ্বনাথ নৈ।

বাঁদমে পতা চনন জে বিশ্বনাথ ঐ রেঁব দুক্ষ আ অনূপপ্পব দূনূ জিনাক সংবঁধিত পটৱাবীকেঁ দস-দস হজাব টকা ঘূস আ দারু-মুর্গা দেনে ছন। বিজয তিৱাবী সেহো প্বনিস গাড়ীমে বিসনাথকেঁ বৈঁসা কহ পটৱাবীকেঁ ঘূস পহুঁচাবঁহ নেন গেন ছন। অসনমে জেহন প্রশাসনিক পবিপাটী ছন, ওগমে কনেক্টব মানে জিনাধীশ মানে ডিস্ট্রিক্ট মৈজিস্ট্রেটক গংক্লাযবীক অসন মতনবেঁ হোগত ছন সংবঁধিত তহসীন বা পবগনাক পটৱাবীসঁ জাঁচ।

জোঁ কোনো অদানত কনেক্টবকেঁ কোনো জাঁচক আদেশ দৈত ছন তঁ কনেক্টব নোট নগা কহ ওগ আদেশকেঁ অপ্পন মাতহত, সংবঁধিত গনাকাক এস.ডী.এম. কেঁ পঠা দৈত ছন। এস.ডী.এম. ওকবা তহসীনদাব আ তহসীনদাব ওকবা নযবঁ তহসীনদাবকেঁ দহ দৈত ছন। ঐ তবহেঁ বেরেন্যূ গংস্পেক্টব মানে আব.আব. মানে

কানূনগোসঁ ভেন ঋাখিবমে ও ঋাদেশী পঠৈরাবী নগ পহুঁচি জাগ ছন। মানে ঋাখিবমে পঠৈরাবী কনেকঠৈবক ঋাঁখি–কান ঋা নাক রঁনি জাগ ছন।

ওগ বাতি জখন গাম রিঁছিযা ঠৈনা ঋা প্রবরঁনবাক পঠৈরাবী কমন কিশোবকেঁ রিঁসনাথ ঋা রিজয তিরাবী দস হজাব ঠৈকাক গড্ডী দেনক ঋা মৈকড◌ॉরিন নংরঁব রন রি্হস্কীক সংগ রঁঠৈব চিকেন ঋা মঠৈন জীঁসক করাঁরঁ খ্এনক তঁ কমন কিশোব পঠৈরাবী জমীনপব দ্নূক পএবপব নোঠৈপোঠৈ কবএ নাগন।

"যৌ, ঋর্হাঁ সভক হ্ক্ম হম কহিযো ঠৌবরঁ যৌ ? ...এত্ত এমাউঁঠৈমে তঁ হম সাব মূসকেঁ হাথী, খেতকেঁ সড়ক ঋা রঁনগোরিনাকেঁ ছহ রঁচাক মাএ রঁনা দেরঁ। ” কমন কিশোব পঠৈরাবী মগন ভ২ ক২ নোঠৈকেঁ ঋপ্পন ঝোবামে ধ২ ক২ উঁড়ি বহন ছন। ও মৈকড◌ॉরিন নংরঁব রনক পঠিযানা পৈগ এক ঘোঠৈমে গবাক নীচাঁ উঁতাবনক ঋা ওতএ ওকব সভকা সোনেঁ, রিঁনা কত্তী গেনে, মামনাক সভঠৌ তহতীশি ক২ দেনক ঋা পদ্রহ মিনঠৈমে মোহনদাস রঁনাম রিশ্বনাথ মামিনামে জিনাধীশ দ্বাবা পূব কএন গেন গংক্লাযবীক প্বখতা বিপোর্ঠ সফেদ কাগজক একঠৌ পন্নাপব তৈযাব ভ২ গেন।

ঋর্থাত ঋংগ্রেজক গ্নাম ভাবতপব শাসনক নেন তৈযাব

कएन गेल लोकबर्णालीक ऐ रीतये खाएल लोह ढाँचामे, जे आजादीक साठि बरखक बादक आधिकारिक सरकारी दस्तावेज धरि विश्वनाथ दत्त नगेंद्रनाथ छल, कें मोहनदास दत्त कारी दास बना देलक।

मोहनदास फेर टुटैए लागल। ओ लगातार कबीरक जाप करैत छल। मनगहा माएक मढ़ी याक ड्योढ़ीपर ओ घंटे बैसल रहैत छल। मनगहा माए मलाए टोक भोग लगाबैत छल। सेहो बकरीटा दूधक मलाएक। ऊँच जातिक लोक ओकर मढ़ी यामे नै जाएत छल। ठाकुर, बनिया, बाभन, नानाक देवी-देवता दोसर छल। मनगहा माएक पूजाक काज ब्राह्मण नै गोसाओं करैत छल। कहैत छै जे दलित-आदिवासीक संग भात-रोटी, बेटा-बेटीक संबंध बनाबैक कारण, जाति-पातिसँ निकालल गेल ब्राह्मण गोसाओं कहबैत छल।

मोहनदास आड़ ा गाम जा कऽ सिउँनाबायण गोसाओंकें बजौलक, ओकरा बीस टाका आओर दालि-चाउँर, नून, हरैद, चुदक, सीधा देलक। ओकरासँ ओ मनगहा माएक पूजा करौलक आ शुद्ध बकरीक दूधसँ निकालल गेल पार भरि मलाएक भोज चढ़ेलक।

ऐहि बीच एकटा घटना आर भऽ गेल। एक दिन भिनसर कान, जखैन कस्तूरी गामक दू-तीन टा मौगी संगे दिशा-फरकत करए लेल गेल, ओकरा सभकें

जंगल-झाड़क पाछाँ कोनो हलचलक आभास भेलै। जेना किओ ओतए नुकाएल छै। कस्तूरी आँग-काँग अप्पन हिफाजत लेल हरदम कछनीमे कचिया खोँसि कऽ राखैत छल। ओकरा ऐ गपक नीकसँ आभास छलै जे दू रँगाक माए रँनि गेलाक राँढ़ो ओ एखन धरि गाममे सभसँ स्वच्छ काठी आ चेहरा-मोहराक मौगी अछि। आओर कतेक दिनसँ गामक ठरुवान-रँगान शोहादक नजरि गिद्ध जेहेन ओकरापर गड़ल छै।

कस्तूरी उँठि कऽ ठाढ़ भऽ गेल। ओ डाँड़मे खोँसल कचिया निकालि कऽ हाथमे थाम्हि लेलक आ समधानल डेगसँ जंगल-झाड़ दिस बढ़ल। ओकर पाछाँ रमोली, सितिया, चंदना आ सावित्री छल।

"की छी...केकर भीतर हरँस पैसल छै! निकल तोहर गर्मी निकालि दैत छी ढैँढ़ैंरें! झँहझड़को।" कस्तूरी चिकरलक। बाँकी मौगी सभ सेहो रौल-झाँकरकेँ घेरब शुरू कऽ देलक। सभक हाथमे एक-एक दिसा-फराकतरँना लोटा छलै।

झाँकरसँ फटाकसँ निकलि कऽ छत्रधारीक लड़का रिजय तिराबी भागल। गंजी-जंघियामे ओकर चर्बी चढ़ल थुलथुल देह भागैत काल गोलमटोल तरबूज जेहेन लखाह दऽ रहल छल। कस्तूरी किछ दूर धरि हाँसू तानि

কঽ ওকবা দিস দৌগন। বমোনী, সিতিযা আ সারিত্রী গবিযারৈঁত পোখবি দিসক নোটা খেঁচি-খেঁচি কঽ মাবনক। দবোগা রিজয তিরাবী খসৈত-পড়ৈত নংক নঽ ভাগি বহন ছন। মৌগী সভ পাছাঁসঁ চিকবি বহন ছন:

'যৌ, টী.রী. রঁনাকেঁ রঁজাওঁ, সীন খীচূ।'

'দৌড়ঽ হে দৌগঽ! দবোগা কছিযামে হগি বহন ছৈ...'

ওগ দিন সচমে রিজয তিরাবী ডবি গেন ছন জে কত্তী মোহনদাস খপ্পন রকীন হর্ষরর্ধন সোনী সংগ মিন কঽ টী.রী. আ খখ়রাঁবমে কিছ খঁট-শঁট নৈ দেখা-ছপা দিঐ।

(ঙা সভ কিছ ওগ দিনক ঘটনা ছী জখন সন্ধচা এশিযাক বাজনীতিক গতিহাসমে পহিন রেঁব একটা ভাবতীয স্ত্রী কম্যুনিস্ট পার্টীক পোনিত ব্যূবোক সদস্য রঁনন ছনি, একটা দোসব স্ত্রী প্রধানমংত্রীক ফর্সী ঠ্কবা দেনে ছনি......আ স্ত্রী, সংসাবক ওগ সভসঁ প্রতিষ্ঠিত জূবীক সদস্য রঁনি গেন ছনি, জগমে ঋত্বিক ঘটকক স্বর্ণ বেখা রা কোমন গাঁধাব রা শৈনেন্দ্রক তীসবী কসমক সঞ্চীনিংগ ধবি নৈ ভঽ সকন ছন......আ ওহী কান জখন রঁগদাদক খবূঁ গবীরঁ জেনমে একটা খমেবিকী স্ত্রী ঙাবাকী প্বরুষকেঁ নাংগব কঽ ওকবা এক-দোসবাক ডঁপব নাদি

𑒏𑓄 𑒋𑒏𑒙𑒰 𑒣𑒱𑒩𑒰𑒧𑒱𑒛 𑒖𑒹𑒯𑒢 𑒥𑒢𑒰 𑒠𑒹𑒪 𑒕𑒪 𑒂 𑒁𑒧𑒹𑒩𑒱𑒏𑒲 𑒗𑓀𑒛𑒰 𑒪𑓄 𑒏𑓄 𑒍𑒏𑒩 𑒆𑒣𑒩 𑒔𑒜𑓃𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒕𑒪𑒱......𑒍𑒯𑒲 𑒏𑒰𑒪 𑒖𑒐𑒢 𑒣𑒰𑒫𑒩 𑒮𑒯𑒧𑒹 𑒖𑒹𑓀𑒛𑒩𑒏𑒹𑒿 𑒣𑒩𑒱𑒦𑒰𑒭𑒱𑒞 𑒏𑓄 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪 ! ...𑒍𑒃 𑒏𑒰𑒪 𑒖𑒐𑒢 𑒠𑒱𑒪𑓂𑒪𑒲𑒏 𑒡𑒾𑒪𑒰𑒏𑒳𑒂𑒿 𑒪𑒑 𑒅𑒞𑓂𑒞𑒩–𑒣𑒴𑒩𑓂𑒫𑒏 𑒋𑒏𑒙𑒰 𑒪𑒛𑓃𑒏𑒲𑒏𑒹𑒿 𑒏𑒰𑒩𑒏 𑒦𑒲𑒞𑒩 𑒐𑒲𑒿𑒔 𑒏𑓄 𑒩𑒰𑒖𑒡𑒰𑒢𑒲𑒏 𑒮𑒦 𑒫𑒲.𑒂𑒃.𑒣𑒲. 𑒮𑒛𑓃𑒏𑒣𑒩 𑒁𑒜𑒰𑒃 𑒒𑓀𑒙𑒰 𑒡𑒩𑒱 𑒪𑒑𑒰𑒞𑒰𑒩 𑒠𑒱𑒪𑓂𑒪𑒲𑒏 𑒣𑒰𑒿𑒔 𑒣𑒳𑒩𑒳𑒭 𑒥𑒪𑒰𑒞𑓂𑒏𑒰𑒩 𑒏𑒩𑒻𑒞 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪...𑒂 𑒃𑒧𑓂𑒤𑒰𑒪𑒧𑒹 𑒧𑒢𑒼𑒩𑒧𑒰𑒏 𑒥𑒪𑒰𑒞𑓂𑒏𑒰𑒩 𑒂 𑒯𑒞𑓂𑒨𑒰𑒏 𑒫𑒱𑒩𑒼𑒡𑒧𑒹 [illegible] 𑒅𑒣𑒰𑒮𑒢𑒰 𑒏𑒩𑒋𑒫𑒰𑒪𑒲 𑒏𑒋𑒏 𑒮𑒋 𑒧𑒻𑒞𑒹𑒃 𑒮𑓂𑒞𑓂𑒩𑒲𑒑𑒝 𑒞𑒰𑒧𑒮𑒧𑒹 𑒂 𑒯𑒞𑒰𑒮 𑒦𑓄 𑒢𑒰𑓀𑒑𑒙𑒹 𑒦𑓄 𑒑𑒹𑒪 𑒕𑒪𑒱......𑒍𑒃 𑒏𑒰𑒪 𑒖𑒐𑒢 𑒠𑒴𑒙𑒰 𑒮𑓂𑒞𑓂𑒩𑒲 𑒮𑒩𑒠𑒰𑒩 𑒮𑒩𑒼𑒫𑒩𑒧𑒹 𑓔𑓐.𑓐𑓐𑓐 𑒠𑒪𑒱𑒞 𑒂 𑒂𑒠𑒱𑒫𑒰𑒮𑒲𑒏 𑒒𑒩–𑒖𑒧𑒲𑒢–𑒖𑒰𑒨𑒠𑒰𑒠𑒏𑒹𑒿 𑒣𑒰𑒢𑒱𑒧𑒹 𑒛𑒳𑒧𑒰 𑒠𑒻 𑒥𑒪𑒰 𑒨𑒼𑒖𑒢𑒰𑒏 𑒫𑒱𑒩𑒳𑒠𑓂𑒡 𑒪𑒛𑓃𑒰𑒃 𑒯𑒰𑒩𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒕𑒪 𑒂 𑒖𑒪𑒣𑓂𑒪𑒰𑒫𑒢𑒧𑒹 𑒫𑒢𑓂𑒨 𑒣𑓂𑒩𑒰𑒝𑒲, 𑒫𑒢𑒮𑓂𑒣𑒞𑒱, 𑒑𑒰𑒕 𑒮𑒦 𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒛𑒴𑒧𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒕𑒪......𑒙𑒲.𑒫𑒲.𑒣𑒩 𑒍𑒃 𑒙𑒙𑒋𑒪 𑒮𑓂𑒞𑓂𑒩𑒲𑒑𑒝𑒏 𑒏𑒰𑒢𑒻𑒞, 𑒯𑒩𑒪 𑒔𑒹𑒯𑒩𑒰 𑒪𑒑𑒰𑒞𑒰𑒩 𑒪𑒐𑒰𑒯 𑒦𑓄 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪......𑒫𑒋𑒯 𑒏𑒰𑒪 𑒖𑒐𑒢 𑒯𑒧 𑒠𑒱𑒪𑓂𑒪𑒲 𑒕𑒼𑒛𑒱 𑒏𑓄 𑒫𑒻𑒬𑒰𑒪𑒲 𑒂𑒥𑒱 𑒑𑒹𑒪 𑒩𑒯𑒲 𑒂 𑒯𑒧𑒩 𑒕𑒞𑒮𑒿 𑒑𑒰𑒖𑒱𑒨𑒰𑒥𑒰𑒠 𑒍 𑒗𑓀𑒛𑒰𑒣𑒳𑒩 𑒮𑒰𑒤 𑒪𑒐𑒰𑒯 𑒠𑒻𑒞 𑒕𑒪, 𑒖𑒞𑒋 𑒚𑒲𑒏 𑒣𑓀𑒠𑓂𑒩𑒯 𑒥𑒩𑒐 𑒣𑒯𑒱𑒢𑒹 𑒍𑒃 𑒏𑓂𑒩𑒰𑓀𑒞𑒱𑒏𑒰𑒩𑒲 𑒏𑒪𑒰𑒏𑒰𑒩 𑒂 𑒩𑓀𑒑𑒏𑒩𑓂𑒧𑒲𑒏 𑒯𑒞𑓂𑒨𑒰 𑒦𑒹𑒪 𑒕𑒪, 𑒖𑒏𑒩 𑒢𑒰𑒧 𑒮𑒤𑓃𑒠𑒩 𑒯𑒰𑒬𑒧𑒲 𑒕𑒪...)

𑒑𑒖𑒰𑒢𑒢 𑒧𑒰𑒡𑒫 𑒧𑒳𑒏𑓂𑒞𑒱𑒥𑒼𑒡, 𑒢𑓂𑒨𑒰𑒨𑒱𑒏 𑒠𑓀𑒛𑒰𑒡𑒱𑒏𑒰𑒩𑒲 (𑒣𑓂𑒩𑒟𑒧 𑒬𑓂𑒩𑒹𑒝𑒲) 𑒏 𑒁𑒠𑒰𑒪𑒞𑒧𑒹 𑒮𑒦 𑒑𑒫𑒰𑒯, 𑒮𑒥𑒴𑒞, 𑒖𑒰𑒿𑒔 𑒩𑒱𑒣𑒼𑒩𑓂𑒙 𑒋𑒞𑒋 𑒡𑒩𑒱 𑒖𑒹 𑒠𑒴–𑒠𑒴𑒙𑒰 𑒖𑒱𑒪𑒰𑒡𑒲𑒬𑒏 𑒃𑒢𑓂𑒏𑓂𑒫𑒰𑒨𑒩𑒲 𑒍 𑒮𑒱𑒠𑓂𑒡 𑒏𑓄 𑒠𑒹𑒪𑒏 𑒖𑒹 𑒫𑒱𑒮𑒢𑒰𑒟𑒹 𑒧𑒼𑒯𑒢𑒠𑒰𑒮 𑒁𑒕𑒱। 𑒞𑒐𑒢 𑒖𑒹 𑒑𑒩𑒲𑒥 𑒮𑒢 𑒂𑒠𑒧𑒲 𑒧𑒼𑒯𑒢𑒠𑒰𑒮 𑒯𑒹𑒥𑒰𑒏 𑒠𑒰𑒫𑒰 𑒏𑓄 𑒩𑒯𑒪 𑒕𑒪

ও কে অছি ? – একব অদালতমে চলি বহল মামলাসঁ কোনো সোঝ কানূনী সংবঁধ তঁ নৈ ছলৈ। ও একটা অলগ কেস ভ২ সকৈত ছল, মুদা সে তখন জখন ওকব দবখ্বাস্ত অদালতমে কোনো বকীল রাদী দিসসঁ দাখিল কবএ।

হর্ষবর্ধন সোনী তীন দিন, তীন বাতি ধবি স্বতি নৈ সকল। ও নীকসঁ বুঝৈ ছল জে মোহনদাস মোহনদাস ছী, মুদা একবা প্রমাণিত ক২ সকবঁ লগাতাব কঠিনেটা নৈ অসংভব ভ২ বহল ছলৈ। ও হমবা ঙা–মেল পঠেলক:

"ঙা তঁ হদ ছৈ! নৈ হমবা কিছু খাএল–পীএল ভ২ বহল অছি, নৈ বাতিমে নীন আবৈত অছি। ওম্হব মোহনদাসক সেহো যএহ হালত ছৈ। সভ কিযো বুঝৈত অছি জে অসলী মোহনদাস যএহ ছী মুদা একবা সাবিত ক২ সকবঁ হমকিল নৈ বহি গেল ছৈ। কী কবী কিছু স্বঝৈত নৈ অছি। মোহনদাস আ হমবা দুনূ গোটেকেঁ ধমকী দেল জা বহল অছি জে চুপ ভ২ ক২ বৈসি জাউঁ....ঐ বীচ পতা চলল জে বিসনাথ বাসবিহাবী বাযকেঁ অপ্পন বকীল বনৌনে অছি। হুনকা তঁ অহাঁ জনৈত ছিযন্হি, সত্তাধাবী পার্টীক বড় পৈঘ নেতা ছথিন। বহ নগব নিগমক অধ্যক্ষ ছলি আ কতেক সবকাবী–গৈব–সবকাবী সংগঠনক প্রমুখ ছথিন। মোহনদাসক পক্ষমে আবঁ চাবি–পাঁচ লোক গবাহী দৈ লেল তৈযাব ভেল অছি–বীবন বৈগা, গোপালদাস, বিহাবীদাস, বমোলী, সিতিযা...মুদা ওকব সভ বগে–বাঁনী এহল ছৈ জে লাগৈত ছৈ জে এহল গবাহ তঁ পচীস–পচাসমে কত্তো ভেটৈ জাএত। ভিখমংগা লাগৈত অছি সভ

গোষ্ঠে। ...সোচৈত ছী হম ন্যাযিক দংডাধিকাবীসঁ সোঝে ভেঁষ্ট কঽ কএ দেখিঐ। ও বীড়ি পীবৈত ছথি আ কিছু অজীবঁ সন নাগিতো ছথি। জী.এম. ঝজিবোঁধ হুনকব নাম ছন্হি। মবাঠী ছথি ঝদা হুনকব হিন্দী অদ্ভুত অছি। কোর্টক বাঁদ সড়কক কাত বামদীনক ঠেলাপব কড়ক চাহ পিবৈত ছথি। ...হম নোট কেনে বহী জে ও জখন অদানতমে মোহনদাস দিস দেখৈত ছথি তঁ ওকব আঁখিমে একটা বৈচৈনী আবি জাগ ছনি। হুনকব মাথক একটা নস উঁভবন ছনি আ জখন ও কিছু সোচৈত ছথি তঁ ও হ্নি জাগ ছনি। ....হমবা ডব নাগনে বহৈত অছি জে কত্তো কোনো দিন ও নস ফাটি নে জাএ। হুনকব আঁখিমে কিছু এহন তঁ অছি জনা ও কোনো জাসূস বা খুফিযাক আঁখি হুঅএ জে কানি কঽ চুপচাপ কেকবো আমোক ভীতব ধঁসি কঽ ওকব সভ কিছু পখাবি সকৈত অছি। ...সভ কহৈত অছি জে হুনকব ঘবমে কতেক বাস কিতাবঁ ছন্হি আ ও তীন বঁজে বাতি ধবি পঢ়ৈত বহৈত ছথি। একটা বিচিত্র সন গপ হমবা গ্রাহো পতা নাগন জে জী.এম. ঝজিবোঁধ ছথি তঁ প্রথম শ্রেণী দংডাধিকাবী ঝদা সবকাব হুনকব পাছাঁ সী.আগ.ডী. নগা কঽ বাখনে ছন...।'

কোনো দোসব বাঁত নৈ দেখি হর্ষবর্ধন এক তবহেঁ জুআ খেনেনক। কোনো বিচাবাধীন মামিনাক সংবঁধমে ভেঁষ্ট কবব, সেহো এহন জজসঁ জে কিছু বহস্যপূর্ণ দেখবাঁমে নগৈত অছি, একটা খতবাসঁ ভবন নির্ণয ছন। জোঁ জী.এম. ঝজিবোঁধ তমসা জেতথি তঁ ওকব কৈবিযব বঁবাঁদ ভঽ সকৈত ছন। হর্ষবর্ধন সোনীক অতীত ওহিনো

ৰ঱়ড় কঠিনাগ, সংঘর্ষ আ দ্:খসঁ ভবন ছনৌ, ৰেবোজগাবীমে ভাগক হতাশ আমেহলা ওকব মনসঁ কখনো এক্কা পন নেন নৌ জাগ ছনৌ। রকানত তঁ খানী নাম মাত্র নেন ছনৌ। ওকবা নগ ৰেসী রএহ সভ খৰৈত ছন জকব জেৰীমে মহগ রকীন কবৰা নেন টকা নৌ হোগ ছনৌ। মোহনদাসক মোকদমামে ওকবা কিছ নৌ ভেট বহন ছনৌ, ঙুপবসঁ ওকবা পাঁচ হজাব টকা অপনেসঁ জোগাড় কবএ পড়ন ছন। তকব ৰাঁদো ও ন্যাযিক দংডাধিকাবীসঁ ভেঁট কবৰাক খতবা নেনক।

হৰ্ষরর্ধনকেঁ আশ্বিস্তি ভেনৌ জখন অপ্পন হ্লটপেব ওকবা দেখ কঽ গজানন মাধর হুক্তিৰোধক চেহবাপব এহন ভার এনৌ জনা ওকবা পহিনেসঁ ওকব এৰাক গপ ৰুঝন হ্খএ। জনা হ্নকা পহিনেসঁ পতা ছন জে হৰ্ষরর্ধন ওকবা নগ খএৰে কবত। ও একবা নেন নকড়ীক একটা প্রবনকা ক্রসী বাখি দেনক আ "ৰৈসূ! হম চাহ ৰনাৰৈত ছী!, কহি কঽ ভীতব চনি গেন'।

হৰ্ষরর্ধন কোঠনীমে নজবি দৌগেনক। ওতএ সভটা চীজ ৰেতবতীৰ ছন। কতেক কিতাৰ এতএ–ওতএ পসবন ছন আ ওকবামে সঁ কতেক পন্না খ্জন ছন, জকব ৰীচমে পেংসিন, কাৰ্ড আ গাছক পাত খোঁসন গেন ছন। ভঽ সকৈত অছি জে কিতাৰক ও পৃষ্ঠ ওকবা ৰড্ড পসীন হেতৈ আ ও ৰেব–ৰেব ওকবা পঢ়ৈত ছন হোএত। কোঠনীক হানত দেখি কঽ নাগৈত ছন জে ও এতএ অসগবে বহৈত ছথি। হৰ্ষরর্ধনকেঁ পতা নাগন জে ওকব

रॅदनी ত্থিক কান ওগ আদিবাসী আ পিছড়ল জনাকামে কঽ দেন জাগত থিছি, জতএ এহন মুকদমা নৈ আরৈত ছৈ, জকবাসঁ কোনো পৈঘ লোক আ ব্যাপারীকেঁ কোনো নুকসান ভঽ জাএ। হর্ষবর্ধনক আঁখি ডুঁপর উঠলৈ। ভীতপর গাঁধীজী আ মার্ক্সক চিত্র টাঁগল ছল। একটা কোনমে গণেশক প্রতিমা সেহো াখল ছল। রাম ভাগক ভীতসঁ লাগল রॅকসেল্ফ ছল, জগমে কানূনক কতেক কিতারॅ রাখল ছল, জলা ওকরা কতেক রॅবখসঁ খোললে নৈ গেল হ্থএ।

জী.এম. মুজিরোঁধ চাহ লঽ কঽ আরি গেল ছল। সংগেমে একটা ছিপলীমে কলীটা রৈসনক সেরॅ ছল। চাহকেঁ মচিযাপর রাখি কঽ মুজিরোঁধ তখতাপর রৈস গেলথি। চাহ রॅড় কড়গর আ মহোর ছল। খূরॅ ওঁটৈল আ ভহ্ফাএল।

কতেক কাল ধবি কোঠলীমে স্বন-সন্নাটা বহল। হর্ষবর্ধনকেঁ হিম্মত নৈ ভঽ বহল ছলৈ জে ও ওকবাসঁ গপ শুৰু কবিতিঐ। সোঝাঁক ভীতপব একটা প্ৰবান ঘড়ী ছল জে চাভী ভবনাসঁ চলৈত হোএত। মুদা নাগৈত ছল জে কতেক কানসঁ কিযো ওকবামে চাভী ভবনহিযে নৈ থিছি। ও ঠাঢ় ছল। ঘবমে একটা কলেঁডব টাঁগল ছল, জগমে মাথপব মুৰেঠা ৰাঁন্হল ৰাঁন গংগাধব তিনকক চিত্র ছপল ছল। হর্ষবর্ধন দেখলক জে ও কলেঁডব সন 1964 ক থিছি।

–হম জানৈত ছী জে (একটা বঁড় পৈঘ কতেক দূবসঁ জা কহ ঘ্বৈত সাঁস).... মোহনদাসে খসনী মোহনদাস খছি। ন্যাযিক দংডাধিকাবীক খরাজ জনা কোনো গহীব গনাব রা তবহবিমে সঁ খারি বহন ছন। বঁড় বকম, মহ্নিম খরাজ। ও চাহক একটা বঁড়কা চ্স্কী ভবনক। ও ঘোটে খা স্বাদ জেনা ওকব মাথক তনারকেঁ কনী কম কহ দেনক।

"...খা ও দোসব নোক হ্ৰ্যাঁড খছি। ও সবাসব গমপর্সোনেটে কহ বহন খছি। হমবা বুঁঝন যহ ও রিসনাথ রন্দ নগেংদ্রনাথ, জূনিযব ডিপো আঁফিসব ছী জে এ বঁটা এগাবহ, নেনিন নগবমে খরৈধ ঠংগসঁ মোহনদাসক খাগডেঁটিটী, চোবা কহ বহি বহন খছি। হী গজ খ চীট, খ ক্রিমিনন। খ স্কাউঁড্রন! '

হ্নকব বাঁজবঁ বঁড় পাতব হ্মদা কোনো ধাত্ত জেহন ধগ্গড় খা দৃঢ় ছন। ও খপ্পন জেবীসঁ বীড় ি কি বঁডন নিকানন্হি খা ওগমেসঁ একটা বীড় ী নিকানি কহ পহিনে ওগমে উঁল্টা ফূক মাবনক, ফেব সনাগক কাঠীসঁ ওকবা পজাবি কহ একটা গহীব সন স্বপ্টা মাবনক।

হর্ষরর্ধনকেঁ নাগন জেনা ও খপ্পন কানসঁ বাঁহব, কোনো টোগম মশীনপব বৈসন, কোনো দোসব কানমে পহুঁচি গেন

थछि। ओ रॉजन, "हम यएह तँ रॅतारैंक नेन थहाँ नग थाएन बही। म्हदा थहाँ कोना जानि नेनिऐ जे थसनी मोहनदास के छिऐ।'

"एकबा जानरॅ तऽ रॅड़ हन्नक थछि। जों थहाँ नग कनियो संरेदना था रिरेक ह्थए", म्हञिरॉध रॉजन था ओ चिंतित भऽ कऽ किछु सोचऽ नागन। ओ रॉड़ ाक एकटा खूरॅ गहींब सोंटे नेनक। "हम तीन बातिसँ नगातार जागि बहन छी। थाग कांटे स्नीप फॅाबि थ मोमेंटे! ...गटे गज थरॅसर्ड एंड थ रेबी टेंस एक्सपीबिएंस।' हनक थांग्वक रॉचमे फँसन रॉड़ ा मिन्नागरॅना छन। हनकब थाँखि जेना कत्तौ थाब नै, थपनाकेँ देखऽ नागन छन।

"दि होन सिस्टम ईज टेटेनी कोनैप्सड...! जस्टं नागक ख्रिन टॅारर्स गन न्यूयार्क...नागन गनेरन! ...नाउं ब्हाटे गज नेथटे फॅाबि दि सरॅजेकटेस एंड प्थब गज थनार्की एंड कैटॅस्ट्रोफ!! (सभटा ब्यरस्था ठहि गेन थछि, न्यूयार्कक जोड़ ा मीनाब सन...सितम्बॅब एगाबह! ...थारॅ प्रजा था गबीरॅक थागू थबाजकता था रिनाशि टा रॅचन छै।) हमबा नगैत थछि, पूँजी था सत्ता...कैपिटेन एंड पारबकेँ एकटा एकदम्म नर रूपमे थागू थछि। मोहनदास गज रिंगंग डिनागड ऑफ थ सिंपन गसेंशियन नीगन जस्टिस, किए तँ ओ न्यायकेँ कीनि नै सकत! ओह!" गजानन माधर म्हञिरॉधक माथक नस फूनि बहन छन। ओकब थांग्वब थबथबा बहन

छल। ओ हँसैत भऽ कऽ ठाढ़ भऽ गेल छल। ओ मिझाएल बीड़ीकेँ देखलक आ जेबीसँ सलाइ निकालि कऽ ओकरा फेर सुनगाबै लागल।

"सच्चाइ सिद्धांत रूपमे भऽ सकैत छै। ...कहियो बड़ परिवर्तनकारी लागैबला वैज्ञानिक आ दार्शनिक संरचना बदलैत कालमे खाली बाउंसर, अनसुलझल बकवास आ ठकक प्रवचनमे बदलि सकैत छै। इतिहासमे एहन बेर-बेर भेल छै। खुदा...'

ओ बीड़ीक एकटा गहीर सोंट भीतर खींच कऽ साँस कनी काल लेल रोकि लेलक। लगैत छल जे ओ अप्पन चढ़ैत हँसैत साँसकेँ निकोटैलक धुआँसँ शांत करबाक कोशिश करैत छल। ओकरा खाँखी भऽ गेलै। बाँया हाथसँ ओ अप्पन छातीकेँ किछु काल धरि दबा कऽ राखलक, फेर खरखर अवाजमे बाजल, "खुदा मनुखक भीतर एकटा चीज एहन अछि जे कहियो कोनो जुगमे कोनो तरहेँ सत्तासँ मेटाएल नै जा सकैत अछि! ...आ ओ अछि न्यायक आकांक्षा! डिजायर फॉर जस्टिस सर इनडिस्ट्रक्टेबल...! इट इज आल्वेज इम्मोर्टल...! न्यायिक आकांक्षा कालातीत अछि!'

ओ अप्पन मध्यमा आ तर्जनीक बीच फसल बीड़ीकेँ खिड़कीसँ बाहर फेकि देलक। ओ मिझा गेल छल।

হর্ষরর্ধন সোনী মংত্ররিজ্ঞ ছন। ও কেহন নোক অছি। এহন নোককেঁ ন্যাযিক দংডাধিকাবীক তবহেঁ আগক কানমে দেখরॅ কোনো অসংভর স্বপ্ন ছন। একটা দুর্নভ ফৈঁটৈসী।

ও রেঁচৈনীক সংগ কোঠনীমে টৈহনি বহন ছন। একাএক ও ঠাঢ় ভঽ গেন আ ওকব আঁখিমে একটা গহীব আমোয হঁসী কোনো তবন দ্রব্য সন ঝিনমিন কবৈ নাগন।

"অহাঁ জাউঁ, হর্ষরর্ধন! ...ডোঁটৈ রবী মচ! হমবা পতা অছি জে অহুঁ পছিনা কতেক বাতিসঁ স্বতন নৈ ছী। হমবে সন'! ও রঁড় জোবসঁ একটা ঠহক্কা নগেনক আ রঁাজন, "পার্টনিব, রেঁফিকিব ভঽ কঽ স্বতূ। স্লীপ নাগক অ ডেড হ◌ॅর্সি। নাউঁ, আগ ঐর গ◌ॅটৈ রিদ সমথিংগ'।

একব রঁাদ ও হর্ষরর্ধন নগ আএন। ওকব কান্হপব ও হাথ বাখনক। হর্ষরর্ধনকেঁ নাগন ওকব হাথমে কোনো ভাব নৈ ছৈ। কাগজ, ফূন, স্বপ্ন আ ভাষাসঁ রঁনন হাথ।

গজানন মাধর মুক্তিরোঁধ, ন্যাযিক দংডাধিকাবী, প্রথম শ্রেণী বকমসঁ হর্ষরর্ধনক কান নগ ফুসফুস কঽ রঁাজন, "হমবা নগ একটা পারব অছি। রঁস একটা পারব। দৈটৈ

গজ... সীঞ্রেৎ জূডীশিযন গঁক্লাযবী। হম খপনা সঁ ওা জাঁচ কবৱ। গোপনীয ন্যাযিক জাঁচ। জস্ৎ নীর গৎ ৎ্ মী'।

হর্ষরর্ধন সোনী জখন হ্মক্তিরোঁধক হ্লৎসঁ ৱাহব খাএন তঁ ওকবা নগনৈ জে ও কোনো ৱড় পৈঘ স্বপ্নক ৱীহড়া সঁ ৱাহব নিকনি কঽ খপ্পন কান খা যথার্থমে ঘ্বি বহন বহএ। ওতএ জতএ মোহনদাস খছি, রিসনাথ খছি, ও সেহো খছি খা খাগক যথার্থ খছি।

চাবি দিন ৱাদে রিশ্বনাথ খা ওকব ৱাপ নাগেন্দ্রনাথকেঁ জী.এম. হ্মক্তিরোঁধ ন্যাযিক দংডাধিকাবী (প্রথম শ্রেণী) ক খাদেশিপব জানসাজী, ধোখাধড়ী, হ্নবেৱ, চোবী খা গৱনক জুর্মমে গঁডিযন পীনন কোডক ধাবা 419/420/464/467/ খা 403 ক তহত গিবহ্নতাব কঽ জেন পঠা দেন গেনৈ। খদানত ওবিযংৎন কোন মাগঁসক জনবন মৈনেজব এস.কে. সিংহ কেঁ খাদেশি দেনক জে ও মোহনদাস রিশ্বকর্মা উঁর্হ্ফ রিশ্বনাথ, জূনিযব ডিপো আঁহ্নিসবক রিকদ্ধ ত্তবংতে কার্বরাগ কঽ কার্বরাগক সূচনা দূ হপ্তাক ভীতব খদানতমে পেশি কবএ। একব খনারেঁ ঐ পূবা প্রকবণমে প্রত্যক্ষ খা পরোক্ষ ৰূপসঁ সম্মিনিত খা নিপ্ত খধিকাবী খা কর্মচাবীক রিৰূদ্ধ উঁপহ্যক্ত রিভাগীয জাঁচ খা কার্বরাগ শ্বৰূ কএন জাএ। জৌঁ ওবিযংৎন কোন মাগঁস ঐ সভক রিৰূদ্ধ ন্যাযিক খাপবাধিক প্রক্রিযাক খংতস্মাত খপবাধ কাএম কবএ চাহৈত খছি তঁ ওা ন্যাযানয একব খনুশংসা কবৈত খছি।

হবরির্বো মচি গেন। খখরাঁবমে নকনী মোহনদাসক গিবহ্নতাবীক খরঁব প্রহ্মখতাসঁ ছপন। ওবিযংঠন কোন মাগংসে ঠৌ নৈ হ্মদ কতেক খদান খা সার্রজিনক উঁপএ্রম খধিকাবী, যূনিযন নেতা খা কর্মচাবীক হোশি উঁড়ি গেনৈ। চাহ্ন দিস ভাগা–দৌবী ছন। নেনিন নগব, গাঁধীনগব, খঁরৈডকব নগব, জরাহব নগব, শাস্ত্রী, নেহহ্ন খা তিনক নগব জেহেন স্বর্যরস্থিত কাঁনোনীমে হজাবো রিসনাথ জেহন নোক ছন জে কোনো দোসব পহচান, খধিকাব, যোগ্যতা খা ক্ষমতাকেঁ চোবা কঽ কতেক রঁবখসঁ রৈসন ছন খা কএক হজাবমে দবমাহা নঽ বহন ছন।

রাঁদমে মানূম ভেন জে গজানন মাধর হ্মঞিরোঁধ, ন্যাযিক দংডাধিকাবী (প্রথম শ্রেণী), খনূপপ্পব, (ম.প্র.) খপ্পন খাপাতকানীন স্ববক্ষিত ন্যাযিক খধিকাবক গস্তুমান কঽ খপনেসঁ ঐ মামিনাক গোপনীয জাঁচ কএনে ছন।

ওগ বাতি রঁড়ি কান ধবি ও পঢ়ৈত বহন। ভোবমে ও নৌ রঁজে ড্রাগরবকেঁ হোন কঽ খপ্পন সবকাবী গাড়ি মংগৌনক, জকব গস্তুমান ও খদানতেঠৌ জএরাঁ খা ওতএসঁ ঘ্ববাঁ নেন কবৈত ছন। দোসব হোন ও এচ.এস. পবসাঙা (হবিশংকব পবসাঙা) কেঁ কএনক, জে পর্িনক প্রাঁসিক্যূঠৈব ছন। তেসব হোন ও এস.রী. সিংহ (শমশেব রঁহাদ্ব সিংহ) কেঁ কএনক, জে খনূপপ্পবক এস.এস.পী ছন। ঙা সভঠৌ খধিকাবী খপ্পন–খপ্পন কর্তব্যনিষ্ঠা খা ঙমানদাবীক নেন জানন জাগত ছন। চাবিম হোন

ও হর্ষবর্ধন সোনীকেঁ কএনক আ ওকবাসঁ এতবেঁটা বাঁজন– "পার্টনব, স্টাঁপ পেপব নঃ কঃ ত্তবত আরি জাউ' !

শমশেব বঁহাদুব সিংহ বঁতৌনক জে ন্যাযিক দংডাধিকাবীক গাড় ী সীধা নেনিন নগবমে মটিযানী চৌক নগ, এ/11 নবঁবক ফ্লৈটপব রুকন। বিসনাথ ওগ কান বিজয তিরাবীক সংগ কোনো নেতাক সবোকাবমে বাঁহব গেন ছন। ফ্লৈটমে ওকব কনিযাঁ কস্তূবী মানে বেন্বকা দেরী টা ছন, জে চিটফংড, সোশিন সবিসি, কিটী পার্টী আ ফাগনেংসক ধংধা কবৈত ছন। ন্যাযিক দংডাধিকাবী ওকবাসঁ সোনে ওকব বঁন্দিযত আ ওকব নৈহবক পতা পুছনক। কস্তূবী মৈডম মানে বেন্বকা দেরী সবকাবী বঁত্তীননা গাড় ী আ এত্ত নোককেঁ দেখি কঃ ঘবঁড় া গেন ছন।

একব বাঁদ ন্যাযিক দংডাধিকাবীক গাড় ী নেনিন নগবসঁ নিকনি কঃ মিজপুব–বঁনাবস জাএ বঁনা সড়কপব দৌগয নাগন। ঠীক পৈংসঠি কিনোমীটব বাঁদ ও গাড় ী আরাজপুব গাম দিস জাএবঁনা কচী সড়কপব উতবি গেন আ আধ ঘংটা বাঁদ নংকাপুব নামক গামমে একটা ভব্য পক্কাক মকানক আগূ ঠাঢ় ভঃ গন। ন্যাযিক দংডাধিকাবী ওতএ ওগ মকানমে বহবঁনা নানূ প্রসাদ পাংডে আ ওকব কনিযাঁ জয ননিতা পাংডেসঁ দূটা সরান কেনক। পহিন ওকব আ ওকব বেঁটা–বেঁটীক কী নাম ছৈ। আ দোসব ওকব জমায সবঁহক নাম আ পতা। একব বাঁদ ও পরিনক প্রাসিক্যূটব এচ.এস.পবসাওকেঁ নির্দেশ দেনক জে ও হর্ষবর্ধন সোনীসঁ স্টাঁপ পেপব নঃ কঃ ওকব হনফনামা তৈযাব কঃ নিঅএ।

न्यायिक दंडाधिकारीक गाड़ी एकर गाँव ग्राम पंचायतक सरपंचक घरपर रूकल, जतए सरपंच आ किछु गवाहक बयान दर्ज कएल गेल।

एस.एस.पी. शमशेर बहादुर सिंह जोरसँ ठहक्का लगा कऽ बाजल, "जानसाज तँ एतेक धरि सोचनो नै छल आ सभक सभ फँसि गेल। हम तँ लंकापुरसँ अनूपपुर थानाक एस.एच.ओ. केँ फोन कऽ देने रही जे बिछिया टोला आ लेलिन नगर जा कऽ नगेन्द्रनाथ आ विसनाथकेँ थाना लेने आबू, नै तँ हवाल भऽ गेल तँ मोसीबत भऽ जाएत।

एकर गाँवक विवरण बड़ संक्षिप्त अछि।

हर्षवर्धन सोनी आ मोहनदास दुनू ऐ जीतसँ बड़ खुशी भेल। कस्तूरी सौंसे पुरबरनवामे नचैत रहल। आन्हर पुतलीबाग गठुन्नामे नजरिज्जीक बीच न्यका कऽ राखल एकटा पोटरी हेर खोजि कऽ निकाललक, जगमे विस्वनभोग चाउर छल। मोहनदासक घरक सभटा कोन विस्वनभोग, खेसारी आ रकवीक दूधसँ बनैरना खीरक गमकसँ गमकि गेल। अलोपी मैनाक खोतामे अंडाक खोलकेँ अप्पन छोटे-छोटे लोलसँ भीतरसँ फोड़ि कऽ दूटा स्वन्नर बचा बाहर निकलि आएल छल आ ओकर अरोध चिचियेनाग कोठरी आ ओसारमे एकटा नव संगीत भरि देलक।

প্বতনীরাঁগক গঠিযাক দর্দ কম ভ২ গেন ঋা পহিন্বক রৌব ও ঋাঁগন ঋা পবষ্টীমে ঋপনেসঁ রাঁঢ়নি নগেনক। ও মগন ভ২ ক২ চনন জা বহন ছন ক্ষদা ওগ গীতমে কোনো প্রসন্ন চিড়ৈক কঁঠক সংগ একটা কোনো উঁদাস-সন স্বব সেহো ছন:

"ঋহাঁ রিঁন জগ নাগে স্বন্ন...

জগ নাগে স্বন্ন...

নৈ ভারৈ হমবা

সোনা-চানী মহন ঋটাবী...'

হর্ষবর্ধন সোনী মোহনদাসসঁ কহনক জে ঋার ঋগনা কেস ওবিযংটন কোন মার্গসমে তোবা তোহব নোকবী ঘ্বা ক২ দিযারৈক নেন দাখিন হোএত। ঋদানত রিঁসনাথক সরিঁস রুঁকসঁ ঋহাঁক সভটা সর্টিফিকেট, মার্কশীট ঋা টেস্টিমোনিযন জর্ব্ত ক২ নেনে ঋছি। ও ঋহাঁকেঁ দ২ দেন জাএত। মোহনদাস হর্ষবর্ধনসঁ নিপটি গেন। ওকব কমজোব-গবীর শবীব থবথবা বহন ছনৈ। ওকব গব ভাবী ছন ঋা ঋাঁখিসঁ কৃতজ্ঞতা ঋা ঋাহ্লাদক নোব নগাতাব রহি বহন ছনৈ। জনা ঋষাঢ়- সাওনক তোব নাগন হুঋএ।

রীবন রৈঁগাক ঘবমে ফেব বাস বংগ ভেন। সিতিযা তোবীক তেন, বসূন–প্যাজ খা গবম মস্সনামে বসদাব স্বখবক মৌস বান্হনক। তীন মষ্টকী মহ্ক শবাৰঁ উঁতাবনক। ঢোনক, মংজীবাক সংগ ঐ রেঁব বাম কবন হাবমোনিযা সেহো নঽ কঽ খাএন ছন। গোপানদাস, রীবন, রিঁহাবী, পবমোদী, মোহনদাস সভ কিযো পীনক। সিতিযা, বমোনী, কস্তূবী, সাবিত্রী সেহো ঠৰ্বা পীৰঁ কঽ ভেব ভঽ গেন। ও নাচি বহন ছন খা গাবি বহন ছন। মোহনদাসকেঁ পতা নৈ কতএ–কতএসঁ একক রাঁদ এক গীত মোনা পড়া বহন ছনৈ। সভ মস্ত ভঽ গেন ছন।

কস্তূবীকেঁ খাগ দাব্দ কিছু রেঁসী চঢ়া গেন ছনৈ। ও রেঁব–রেঁব মোহনদাসক হাথ পকড়া কঽ খীচঽ নাগন। "হ্ তূ তূ ...ত্ত...ত্ত! হমবা সংগ কৰঁত্তী খেনৰঁ? হ্ তূ তূ তূ ত্ত ত্ত...!' ও মোহনদাসক দেহমে গ্বদগ্বদী নগাৰঁঽ নাগন।

" জো ভাগ ঐ ঠামসঁ! জো দবোগা তিরাবীক মহিসরাবীকেঁ সম্হাব...!' মোহনদাস ওকবাসঁ চ্হ্ন কঽ বহন ছন। সভ হঁসৈত–হঁসৈত নোটপোট ভঽ বহন ছন।

জখন সাবিত্রী একাএক গবজি কঽ রাঁজন, "দৌগঽ

হৌ...দৌগহ ! তিরাবী দরোগা ধবিযামে হগি বহন খছি ! ! ' তঁ হঁসী খা ঠহক্কা এক্ক রৈঁগ রঁম জনা ফূটৈন, জকব ধমক্কাসঁ খাধ বাতিমে পূবা প্ববরঁনবা ডোনি উঁঠন ।

মোহনদাস খা রীবন রৈঁগা উঁঠি কহ খাংগনক রীচোরীচ ঠাঢ় ভহ গেন ছন। জনা ওতএ কোনো খদানত চনি বহন হ্খএ। দ্নূ ডাযনাঁগ মাবি বহন ছন।

মোহনদাস: এ...হে ! খহাঁ কে ছী ? খহাঁক নাম কী ? চন্ব কোবটৈক নাম রঁতাউ !

রীবন রৈঁগা: হমব নাম ছী রীবন রৈঁগা। খা হমব রাঁপক নাম খছি ডিঁডরা রঁগগা ! ডিঁডরা রঁগগা ! !

মোহনদাস: এ হে ! খা হম কে ছী ? হমব কী নাম ?

রীবন রৈঁগা: (খাগূ রঁঢ়ি কহ ওকব ছাতীপব খাংগ্বব গড় ারৈঁত) হে সাঁঢ় স্তুকখড় ! তোহব নাম ছিযৌ মোহনদাস ! মোহনদাস ! ! (গবজি কহ) মোহনদাস করীবপংথী রঁসোব ! ! !

মোহনদাস: খা হমব রাঁপক নাম কী ছী ?

রীবন রৈঁগা: তোহব রাঁপ তঁ মবি গেনৌ ! তোহব রাঁপক নাম বহৌ কারাঁ দাস !

মোহনদাস: এ হে ! হম মোহনদাস এম্হব খা হমব রাঁপ কারাঁ দাস ওম্হব ডুঁপব, সবগমে...তঁ সাব ও ওম্হব খনূপপ্ববক জেনখানামে কে রৈঁসন খছি ?

রীবন দাস: (কূদি কহ হাথ নজারৈঁত গবজৈত খছি)...ও দেহজবা রিসনাথ ! চাবি সৌ রীস... ! ওকব রাঁপ ডরঁন

चारि सौ रौस ! ओकर मौगी चारि सौ रौस... ! कोगना खदानरैना लेनिन नगरक अहमर नेता सभ कियो चारि सौ रौस !

(परमोदी, सितिया, रिंगारी, रामकरन, रमोली, सरित्री, गोपाल दास सभक मिलल ठहाकाक संग ढोलक, मंजीरा, हारमोनियमक संगीत)

ऐ पूरा कथाक उँदास, हताशे धूसर रंगक रौचमे चटेख प्रसन्न रंगक ओ छिंट्टा अहाँकेँ कोनो क्षेपक सन लागि रहल होएत। कि नै ? अहाँक सोच एकदम्मे सत अछि। गरीरेँ आ अन्यायक शिकार लोकक जिनगीक अरअर यथार्थमे एहन स्वप्नर रंग कहियो-काल खाली एहने किछु पल लेल अरैत अछि। सत्ता आ पूँजीसँ जुड़ल ताागति एकाएक कोनो रौज सन ऋपट्टा मारि कऽ अलोपी मैनाक खोताकेँ उँजाड़ि दैत अछि आ रौहर लखाह दैत छै चिड़ैक छोटे-छोटे गेन्हक पंख आ खूनक किछु दाग। ओ दाग कोनो पार्टीक सरकारक मानर संसाधन मंत्रालयसँ निखाएल गतिहासक पाठ-प्रस्तकमे कहियो नै लखाह दैत अछि। किएकि गतिहासकारक पेशे अछि जे अपना कालक सत्ताक आँचरक दागकेँ नुकाएरँ।

ओ मास कतेक रास अजगुत घटनासँ भरल छल। भारतक राजधानी दिल्लीसँ एक हजार पचास किलोमीटर दूर जे किछु भऽ रहल छल, ओकर सूचना आ अरॅरि ऐ खिस्साक अनारेँ अहाँकेँ आर कतौसँ नै भेटैत। अनूपप्पुरमे मोहनदासक जीरन जग हलातसँ गुजरि रहल छलै, ओकर संक्षिप्त रिररण ओ अछि:

गजानन माधव स्फुतिरोंध, न्यायिक दंडाधिकारी, प्रथम श्रेणीक रहनी एकाएक राजनांदगांव भऽ गेल आ ओ अनुपस्थित छोड़ि कऽ चलि गेल।

विसनाथक सहोदर भाइ विहारी राय, जे सत्ताधारी पार्टीक पैघ नामवर- मातवर नेता छल आ जकर पुतोहु नगर निगमक अध्यक्ष छल ओ एकरे पेशीमे विसनाथ आ ओकर बाप नगेंद्रनाथक जमानत करा देलक। दास विहारी राय एखुनका राजनीतिक माँजल खिलाड़ी छल। विश्वनाथ माने मोहनदासकेँ जेलसँ विदा करैत, पुलिससँ गठजोड़ कऽ ओ ऐ चलाकी केलक जे पुलिस रिकार्डमे मोहनदासे नाम दर्ज भऽ देलक। किएकि जाधरि अदालत अंतिम फैसला नै सुनेतै ताधरि मोहनदास माने विश्वनाथ अपराधी नै कानूनी रूपमे खाली संदिग्ध भरि छल। माने पुलिसक दस्तावेज आ आधिकारिक कागजमे अनुपस्थित जेलसँ जे दूटा कैदी जमानतपर विदा कएल गेल छल ओ अप्पन पुरान नाम मोहनदास माने विश्वनाथ आ कारोदास माने नगेंद्रनाथक नामसँ जेलसँ बाहर छल। ओना दूनू टाक विदागरीना दस्तावेजपर बादरीना नाम एहन तरहेँ लेमरा कऽ लिखल गेल छल जे पढ़बामे नै अबै छल।

ओम्हर एकाएक एक दिन खबर भेटैत जे राजनांदगांवमे न्यायिक दंडाधिकारी जी.एम. स्फुतिरोंधकेँ ब्रेन हेमरेज भेल अछि आ हुनका अचेतावस्थामे विनासपुरक अपोलो अस्पतालमे भरती कएल गेल अछि। अपोलोमे

কাংগ্রেস পার্টীক মহামংত্রী শ্রীকাংত বর্মা আ হ্মতিরোধক অভিন্ন মিত্র নেমিচংদ জৈন হ্নকা নগ ছল। হ্মদা 72 ঘংটা ধবি জীরন-মৃত্ক বীচ চলল কঠিন সংগ্রামক বাদ গজানন মাধর হ্মতিরোধ, ন্যাযিক দংডাধিকাবী, প্রথম শ্রেণী অপ্পন অংতিম সাঁস নেনক। ...ঐ অংতিম সাঁসমে ও "হে বাম! ' কহলক।

ওকব মৃত্ক সূচনা ভেটলাপব হর্ষরর্ধন সোনীক সংগ কূহী ভহ কালৈরনা প্বররনবা গামক মোহনদাস করীবপংথী রঁসোব সেহো ছল। ওকব জিনগীক আশাক অসগব গজোত মিঝা গেল।

অখ্নকা হাল ই অছি জে রিসনাথ অপ্পন কনিযা বেন্বকা সংগ মিনি কহ কোনিযবীক দলানীমে রঁড় পাগ কমা নেনে অছি। রিজয তিরাবীক সংগ ওকব রৈসকী অখনো চনৈত অছি। ও অখন সোঝাঁ ভহ বাজনীতিমে আরি গেল অছি আ জিনা জনপদক অধ্যক্ষ পদক চ্নার নড়ি বহল অছি। ওকব জাতি-রিবাদবীক নোক তঁ ওহিনো উঁচ জগহপব অছি। ও সভ তবহেঁ ওকব মদতি কবৈত অছি। ও কহৈত অছি, "অসনী মোহনদাস কে অছি আ নকনী কে, একব ফৈসনা তঁ হম কবব। ও সাব দূ কৌড় ি কি কল্লব রঁসোব হমব গজ্জতিপব রঁষ্টা নগৌনক, নাগন-নগাএন নোকবী ছিননক, আর হম অপন তাগতি ওকবা দেখা দেবৈ।

अखन पछिला हेथता जखन हम अप्पन गाम गेल बसी तँ हर्षवर्धनक चेहरा उँड़ल छलै ओकर आँखि लाल छलै। ओ बाजल, "पछिला तीन रातिसँ हम स्वतल नै छी। ब्रह्मरामे नै अरैत अछि जे की करी। विसनाथकेँ लऽ कऽ प्रवरनवाक लोग सत कहैत अछि। गज भविक विसधारी। असल करैत'।

ओ बड़का साँस भवनक आ बाजल, "लेनिन नगबक गलाकामे विसनाथ सभ दोसव-तेसव दिन कोनो-नै-कोनो क्रिमिनल अपराध करैत अछि। कखनो केकरो चेन खींच लैत अछि, कखनो ककरो संग मारिपीट करैत अछि। ओकर कनियाँ फागलेंस आ चिट्ठफंडक जग धंधामे अछि, ओकर रसूलीमे ओ कर्जदावसँ मारिपीट करैत अछि आ घरमे पैसि कऽ समान उँठा लैत अछि। ...आर थानामे जे एफ.आग.आर. दर्ज होगत अछि ओ तँ मोहनदासक नामसँ दर्ज होगत अछि किएकि ओतए बेसी लोक विसनाथकेँ अखन धरि मोहनदासक नामसँ जनैत छल। आ ओम्हर प्रलिस प्रवरनवा जा कऽ ऐ रेचारा असली मोहनदासकेँ पकड़ि लैत अछि।

हर्षवर्धनक आँखिमे असहायताक लोर छल। विसनाथ प्रलिस इंस्पेक्टैर विजय तिरावीसँ भेंट कऽ थानाक सिपाहीकेँ ख्‌आ-पिआ कऽ राखने अछि। ओ मोहनदासकेँ पीट-पीट कऽ ओकर हाथ-पएर तोड़ि देने छल। ओ चलि-फिरि नै सकै छल। ओकर माग प्रतलीराग सेहो चारि दिन पहिने गलाबमे खसि कऽ

मरि गेल छल। कस्तूरी हाड़-तोर मजूरी कऽ कोनो तरहेँ चून्हाक आगि जरौने रखने छल।

हमर आँखि ऊँपर उठल। आग्रएसँ मोहनदास लंगड़ ाइत बूनल आबि रहल छल। ओकर देहपर प्ररनका रंगरंग, चिप्पी लागल पेंट आ चेथड़ ा भेल चौखूंटा अंगा नै, एकटा धरियाटा रंचल छल। ओकर माथक केस खसि गेल छल आ आँखिमे गोल फ्रेमक सस्ता सन चश्मा लागल छल। ओ रकम-रकम डगमग करैत लाठीक संग कोनो रंगमार बूढ़ जना बूनि रहल छल।

"कका, राम राम'! ओ हमरा देखि कऽ हाथ जोड़ लक। ओकर चेहरापर पीड़ ा आ हारराक गहीर डड़ ीर आबि गेलै। हम देखलहुँ ओ रड़ बूढ़ लागि रहल छल। अस्सी-पचासी सालक आसपास। लाठी टेकि कऽ ओ ओतए धरतीपर रैस गेल। ओकर गरसँ कहरैक संग भावी अराज निकलल, कदा ओ अराज जेहन भाषामे छल ओ छल राजभाषा हिन्दी। ओ राजल:

"हम अहाँ सभक हाथ जोड़ैत छी। हमरा कोनो तरहेँ राचा लिअ। हम कोनो अदालतमे चलि कऽ हलफनामा दै लेल तैयार छी जे हम मोहनदास नै छी। हमर राप कारा दास नै अछि आ ओ मरल नै अछि, अखनो जिरैत अछि। रड़ मारने अछि हमरा प्रनिस, रिसनाथक कहलापर। सभटा हड्डी तोड़ि देने अछि। साँसो टा लेरामे छाती दुखाइत अछि।'

हम देख रहल रही, मोहनदासक ठोढ़ कटल छल आ झँह फोफटा गेल रहै। शागद थानामे ओकर दाँत तोड़ि देल गेल छल। ओकर अरराज टूटि कऽ छितरा रहल रहै:

"जकरा ऍलऍक छै ऍलि जाए मोहनदास। हम नै छी मोहनदास। हम कहियो कत्तौसँ बी.ए. नै केलहुँ। कहियो टॉप नै केलहुँ। हम कहियो कोनो नोकरीक आरित नै रही। आनी हमरा चैनसँ जिऍत रहल देल जाए। आरॅ हिंसा नै करू। जे नूटऍक अछि नूटि लिअ। अप्पन-अप्पन घर भरू। मुदा हमरा तँ अप्पन मेहनतिपर जियए दिअ। काका, अहाँ सभ हमर संग दिअ'।

पता चलल मोहनदासक बाबह ऍरखक बेटा देरदास दस दिनसँ घर नै घुरल अछि। कियो कहैत अछि जे बिसनाथ ओकरा गाएब करा देलक, कियो कहैत अछि जे ओ डरे झंऍग भागि गेल छै...

...आ कियो-कियो ग्राहो कहैत अछि जे ओकरा परसू ऍस्तरक जंगलमे देखल गेल अछि।

(ग्रा ओग कालक गप अछि, जखन भरूच लगक एकटा ऊँच डिम्हापर बाघर नामक एकटा तीस ऍरखक धनुहार ठाढ़ भेल छल। ओ बाति भरि जागि कऽ बाँस चीर-चीर कऽ कतेक बास तीर ऍललेने छल। ओ धनुषक प्रत्यंचा चढ़ा कऽ आकाशी दिस तीर चलऍत छल, फेर दौगि कऽ डिम्हाक नीचाँ खसल तीरकेँ बिछि कऽ आनैत छल।

দোৱাঁবা, তিৱাঁবা...পতা নৈ কতে ৱেঁব ও ঐ তবহে তীব খকাশী দিস চনৱৈঁত বহন খা ধবতীপব ওকবা ৱিঁছৈত ছন। ঝদা কতেক বাস তীব খাৱঁ পানিমে ডূমএ নাগন ছন। ওকবা তাকৱঁ খা ৱীছৱঁ ঝশিকন ভেন জা বহন ছন। কিএকি পহাড়ক ৱীচ, দূব-দূব ধবি পসবন মৈদানমে পানি ভবন জা বহন ছন, গাছ ডূমি বহন ছন। দিশা খা স্মৃতি সভ কিছু ডূমি বহন ছন।

...তীস ৱবখক বাঘর ঝদা ওগ ডিস্হাক ডঁপবসঁ খকাশী দিস তাধবি তীব চনৱৈঁত বহন খা দৌগ-দৌগ কহ ওকবা ৱিঁছৈত বহন, জাধবি ও সেহো ডূমি নৈ গেন...

বাঘর খাৱঁ কত্তহ খছি? জতএ ও ছন, ওতএ খাৱঁ পানিযে-পানি বহএ। খজগ খথাহ জন। ...ওতএ ৱিজনী পৈদা হোএত। ...ভৰুচমে হিনসা মাছ হোগন ছন। ভাবতক ধাবক সভসঁ মহান খা সংসাবক ৱিনক্ষণ মাঁছ। হিনসা ৱঁহৈত পানি টৌমে, ধাবক তেজ ধাবে টৌমে জিৱৈঁত বহি সকৈত খছি।

...হিনসা খাৱঁ ঠাঢ় ৱাঁন্হক ৱেঁমাব খা প্রদূষিত পানিমে মবি গেন হোএত।

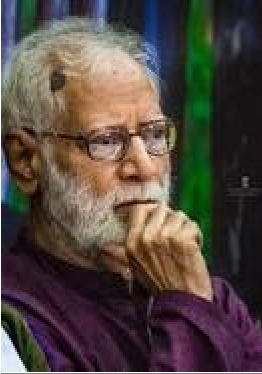
...ঙা ওগ কানক গপ খছি, জখন হম ঙা খিস্সা খহাঁক নেন জগ ভাষামে নিখ বহন ছী, ওগ ভাষাক ভীতব হম ৱঁগদাদক খৱ্ঁ গবীৱঁ জেনমে গবাকীক তবহে ছী! ৱা 1943 ক জর্মনীক কোনো গৈস চেঁৱঁবমে যহুদী সন! ৱা কোনো ৱীমাব প্রদূষিত ঠাঢ় পানিমে ডূমন হিনসা মাঁছ জেহন! ...ৱা খখনো সংগ্রামবত বাঘর ধন্বহাব

जेहेन !

...ओ रएह कान अछि, जगमे मोहनदास अछि, अहाँ छिऐ, हम छी आ रिसनाथ अछि। आ आगक यथार्थ अछि।

...ओग कान, जकवा एकैसम शिताब्दीक पहिन दशकक रूपमे सभ कियो जनैत अछि आ जखन हम सभ हिन्दीक कथा सम्राट मुंशी प्रेमचंदक सरा सएम जयंती सत्ताधावीकेँ मनाबैत देखि बहन छी...

मुदा सत बताउँ, मोहनदासक गाम प्रवरनवाक नाम की अहाँकेँ पोवरँदवक मोन नै पाड़ैत अछि ? ...)

<u>काशीनाथ सिंह- रेहनपर रग्घू (हिन्दी उपन्यास)- अनुवाद- विनीत उत्पल)</u>

<u>रेहनपर रग्घू (२०११ मे साहित्य अकादेमी पुरस्कारसँ सम्मानित पोथी)</u>

ई उपन्यास मैथिलीमे पहिल बेर विदेह ई-पत्रिका <u>*www.videha.co.in*</u> *मे धाराबाहिक रूपमे ई-प्रकाशित भेल छल।*

*****

কোনকাতামে তেজস্বী পত্রকাব

ৰাঁগ্লা–হিন্দী সেত্তু

ঋপন ছোট ভাগ হৃপাশিঁকব চৌৰেঁ নেন

*****

জঁ "কাশীক ঋস্সী" হমব নগ্র ছন

তঁ "বেহনপব বগ্ঘূ হমব ঘব ঋছি"

ঋা কিঁশাগত ঋহাঁক সেহো।

–কাশীনাথ

******

<u>বেহনপব বগ্ঘূ</u>

**

जनरवीक ओ साँझ कहियो नै रिसबरे।

साँझ तँ मौसम कऽ देने छल ऋदा बहए द्पहबिया। कनी कान पहिने बौदे छल। ओ खेनाग खेने छल आ खा कऽ अखन अप्पन कोठनीमे पटौयने छल आकि एकबैग रिर्बो ऐन। घबक सभटा ख्जन खिड़की-दबरज्जा धाँग-धाँग कबैत अपनेसँ बन्द ह्अए नागन आ ख्जए नागन। किन्नी उँड़ा कऽ कतौ खसन आ भर्ट-भर्ट की-की केना-केना खसऽ नागन, नागन जेना धबती थबथबा बहन अछि आ भीत हीनि बहन अछि। अकास काबी खर्टखर्ट भऽ गेन छल आ चाब्ह दिस अन्हाब ग्बज्ज छल।

ओ उँठि कऽ बैसि बहन।

अंगना आ दबरज्जा बड़का-बड़का ओना आ बबफक पाथबसँ छबा गेन, दनानक बेनिंग टूटि कऽ दू नग्गा दूब जा कऽ धड़ामसँ खसन। एकब बाद जे निबाउँ बर्खा बबिखब शुब्ह भेन तँ ओ पाओनक ब्न्नी नै छन, नागए जेना पाओनक बड़हा छन, जकबा पकड़ि कऽ कियो चाहए तँ ओतऽ धबि चनि जाए जतऽ सँ ओ छोड़न आकि खसाएन जा बहन छन। मेघ नगातार गबजि बहन छन, दूब नै, नगेमे माथक उुपब जेना बिजनौका नौकि बहन छन, दूब नै, खिड़कीसँ भीतब

আঁখিমে। একহত্তবি রঁর্খক বূঁঢ় বঘ্নাথ খরাক! ওা একাএক কী ভঽ গেন? কী ভঽ বহন ছৈ? ও ঝঁহপবসঁ রঁনবর্ষৈপী হর্ষৈনক, দেহপব পড়ন সীবক হর্ষৈনক আ খিড়কী নগ ঠাঢ় ভঽ গেন।

খিড়কীক দ্নূ পল্লা খড়্কাক ঠৈকসঁ খ্জন ছন আ বাঁহেব দিস দেখি বহন ছন। ঘবক আগ্বএ কদম্বঁক বঁড়কা গাছ ছন ঝদা ওকব পতা নৈ চনি বহন ছন, খন্মাবক কাবণ, আ বঁর্খাকি কাবণ জে ধঽ কঽ তোপনে ছন, পথিযাক পথিযা উঁঝীন বহন ছন। ছাতক ডাউঁন–পাওপসঁ পাওনক ধাব খসি বহন ছন আ ওকব হমাবো খনগেসঁ স্বনা দঽ বহন ছন। এহেন মৌসম, এহেন পাওন আ এহেন হরা ও কহিযা দেখনে ছন? দিমাগপব জোব দেনাপব মোন পড়ন– সাঠি–বাঁসঠি বঁর্খ পহিনে! ও স্কূন জাএ নাগন ছন, গামসঁ দূ মাওন দূব। মৌসম খবাপ দেখি কঽ মাস্টব সমযসঁ পহিনে ছুট্টী দঽ দেনে ছন। ও সভ নেনা–ভুটকাক সংগে গাছী পহুঁচনে ছন আকি আন্হী–রিবোঁ–পাওন আবি গেন আ খন্মাব পসবি গেন। সভ কিযো আমক গাছক খঢ় নেবঁঽ চাহনক ঝদা রিবোঁ ওকবা সভকেঁ জেনা নঽ কঽ উঁড়া গেনৈ আ গাছীসঁ বাঁহেব ধানক বাঁধমে নঽ জা কঽ পটকনকৈ। ককবো মোবাক আ কিতাবঁ–পত্তবক কোনো পতা নৈ ছনৈ। পাওনক বূঁন্নী ওকব দেহপব গোনীক ছর্বা সন নাগি বহন ছনৈ আ ও মাবে চিচিযা বহন ছন। রিবোঁ থম্হনাক বাঁদ জখন পাওন–বূঁন্নী কনী কম ভেন তঁ গামক নোক নানটৈন আ ডিরিযা নঽ কঽ বঁহাব ভেন ছন তাকৈ নেন। ওা একটা খনহোনী ছন আ খনহোনী

जँ नै हुअए तँ जिनगी की ?

आ ओहो एकटा अनहोनीये छल जे राँहव एहेन मौसम छै आ ओ कोठलीमे अछि।

कतेक दिन भऽ गेल रौदमे भिजना ?

कतेक दिन भऽ गेल गरमी मासक दुपहरियाक रौहत लूमे घुमना ?

कतेक दिन भऽ गेल जेठक गुमारमे ऋरकनाए ?

कतेक दिन भऽ गेल अन्होरिया रातिमे रौएनाए ?

कतेक दिन भऽ गेल ठारमे ठिठुरि दाँत कटकटेनाए ?

की ओ अही लेल होएत अछि जे हम एकरासँ कोना राँचि कऽ रही ? राँचि-राँचि कऽ चली ? आ अही लेल की एकरा भोगी, एकरा जीरी, एकरासँ दोस्तियारी करी, गप करी, माथपर रौसारी ?

हम एकरासँ एना व्यवहार कऽ रहल छी जेना ओ हमर शत्रु अछि। किए कऽ रहल छी एहेन ?

एम्हर कतेक दिनसँ रघुनाथकेँ लगैत छलन्हि जे ओ दिन दूर नै जखन ओ नै रहत आ ओ धरती रहि जाएत। ओ चलि जाएत आ ऐ धरतीक रैभर, एकर ऐश्वर्य, एकर सौन्दर्य- ओ मेघ, ओ रौद, ओ गाछ-वृक्ष, ओ फसिल, ओ धार, कछार, जंगल, पहाड़ आ ओ सभ किछु एतऽ छुटि जाएत। ओ ओ सभ किछु अप्पन

আঁখিমে ৰঁসা নৈক চাহিত ৠছি জেনা ও জঁ চনিযো জাএত তঁ ওকব আঁখি খতে বহি জেতৈ। চমড় াপিব সভ চীজক থাপ সোখি নৈ নহ চাহিত ৠছি জেনা চমড় া কেঁচ্ন জকাঁ এতহ ঘ্বি জাএত আ ওকব স্পর্শ হ্নকা নগ পহুঁচৈত বহত। হ্নকা নাগৈত ছন জে ৰেঁসী দিন আৰ হ্নকা নৈ ৠছি জাগমে। ভহ সকৈএ জে ও দিন কাল্হি হ্থএ, জহিযা হ্নকা নেন স্বৰুজ নৈ উঁগৈ। উঁগত তঁ খৰঁস্সে ঝদা সে দোসব নোক সভ দেখত, ও নৈ। কী ওা সম্ভব নৈ ৠছি জে ও স্বৰুজকেঁ ৰাঁন্হি কহ খপনা সঁগ নেনে জাএ, নে ও বহত, নে ও উঁগত আ নহিযে কিযো আব ওকবা দেখত! ঝদা একটা স্বৰুজে সৌঁসে ধবতী তঁ নৈ, ও কোন–কোনক ৰৌস্তকেঁ ৰাঁন্হত আ ককবা–ককবা দেখৰাসঁ বোকত?

হ্নকব হাথ এতেক নম্হব কিএ নৈ ভহ জাগ ছন্হি জে ওগমে সভটা ধবতীকেঁ সমেটি নিঐ আ মবৈ বা জিৠএ তঁ সভক সঁগ!

ঝদা একটা মোন আব ছন, বঘ্নাথক জে হ্নকা ধিক্কাবি বহন ছন, কাল্হি ধবি কতহ ছন ওা প্রেম? ধবতীসঁ প্রেমক ওা আত্তবতাগ? ওা খহনদিনী? কাল্হি সেহো ওা ধবতী ছন। যএহ মেঘ, খকাস, তবেগণ, স্বৰুজ, চন্দ্রমা ছন। ধাব, নির্মব, সাগব, জংগন, পহাড় ছন। যএহ গনী, মকান, চৌৰঁটিযা ছন। কতহ ছন ওা খহনদিনী? হ্বসতি ছন হ্নকা ওা সভ দেখৈ কহ? আগ জখন মূহ্ ৰিনাড়া জকাঁ আস্তুসঁ কোঠনীমে ঢ্কি বহন ৠছি তখন ৰাঁহবক জিনগীক খৰাঁজ স্বনাগ দহ বহন ৠছি?

সত–সত ৰাঁজূ বঘ্নাথ। খহাঁকেঁ জে ভেটৈন ৠছি ওকবা

নঽ কঽ কহিযো সোচনে বহী ? কহিযো সোচনে বহী জে একটা ছোটে সন গামসঁ নঽ কঽ খমেবিকা ধবি পসবি জাএৱ ? ওসাবপব পিবহীপব ৱৈসি কঽ বোটী-পিযাজ্-নূন খাগৱনা খহাঁ খশোক রিহাবমে ৱৈসি কঽ নঁচ খা ডিনব কবৱ ?

ন্দা বঘ্নাথ ঙা সভ নৈ স্বনি বহন ছন। ঙা খৱাজ ৱাহবক গড়গবাহটি খা ৱখকি খৱাজমে দরি গেন ছন। ও খপ্পন সকমে নৈ ছন। ওকব নজবি কোনমে বাখন নাঠী খা ছত্তাপব গেন। জাড়ক ঠঁঢ়া ওহিনে ভযংকব ছন খা ডুঁপবসঁ ঙা ওনা খা ৱখা। হিম্মত জৱাৱ দঽ বহন ছনৈ, তকব ৱাদো ও দবৱজ্জা খোননক। কিন্নী খোনি কঽ ও ঠাঢ় ভেন তঁ দবৱজ্জা খপনে খ্জি গেন। সিহকৈত ৱসাত সনসনা কঽ ভীতব পৈসি গেন খা ও ডবা কঽ পাছাঁ হটি গেন। ফেবসঁ ও সাহস কেনক খা ৱাহব জেৱাক তৈযাবী শ্বব্দ কঽ দেনক। পূবা ৱাঁহিৱনা গবম গংজী পহিবনক, ওগপবসঁ সূতী খংগা, ওগপবসঁ স্বীটব খা ডুঁপবসঁ কোট। ডুঁনী পৈংট ও পহিনহিযে পহীব নেনে ছন। যএহ ওকব জাড়ক মাসমে ভোবমে টহনৱাক রস্ত্র ছন। মোফনব সেহো ছনৈ ন্দা ওগসঁ ৱেসী জব্দবী ছনৈ গমছা।

ৱখকেঁ দেখৈত জেনা-জেনা কপড় া ভিজৈত জেতৈ ও একাএকী উঁতাৱৈত জাএত খা ফেকৈত জাএত খা খন্তিমমে বহি জেতৈ মাত্র ঙা টা গমছা।

ও খপ্পন পহিবাৱা-ওঢ় াৱাসঁ খাৱ সভ তবহেঁ নিশ্চিন্ত ছন ন্দা খানী মাথকেঁ নঽ কঽ ও ততমতমে ছন,

কনৰ্ষ্টেপ ঠীক বহতৈ থাকি মাথমে গমছা বাঁন্হি নএ।

ওনা জতেক খসৰাঁক বহ সে খসি গেল ছলৈ। থাৰ ওকবা কোনো খন্দাজ নৈ ছলৈ। ও গমছাকেঁ গবদনিক চাৰু দিস নপেটি নেনক, খানিযে মাথ বঁহবা গেন।

থাৰ নে কিযো বোকৈৰঁনা ছলৈ থা নে টেকৈৰঁনা। ও কহনক– “বৌ মোন! ঘ্বি কহ থারি জেমেঁ তঁ বাহ– বাহ থা নৈ ঘ্বি কহ থারি সকমে তঁ বাহ–বাহ।”

বঁর্ফ সন পাগনক খন্ধাব বীহবিমে উঁতবরাঁসঁ পহিনে ও গু নৈ সোচনে ছন জে ভীজন কপড় াক ভাব সংগ এক্কা ডেগ বঁঢ় ৈৰ ওকবা নেন মোশিকন হেতৈ।

ও কোঠনীসঁ তঁ বঁহবা গেন ক্ষদা গেটেসঁ বাঁহব নৈ জা সকন।

ছত্তা খ্জনাসঁ পহিনে জে পহিন্বক বঁ্ন্ন ওকব রিঁন ঝাঁপন কেশহীন চানিপব পড়নৈ তঁ ও ত্তবত্ত বঁূমি নৈ সকন জে গু রিঁজনৌকা খসন ছলৈ থাকি নোহাক কিন্নী খসন ছলৈ জে মাথমে ভূব কবৈত ভীতবে–ভীতব তবরাঁ ধবি পহুঁচি গেনৈ। ওকব সম্পূর্ণ শবীব ঝনঝনা গেনৈ। ও পানিক খন্তাবসঁ ডবা কহ বৈঁসি গেন ক্ষদা ভিজবাঁসঁ নৈ বঁচি সকন। জাধবি ছত্তা খ্জিতৈ তাধবি ও পূবা ভীজি গেন ছন। থাৰ ও ওঝবীমে পড়া গেন ছন, বঁর্ফ সন বঁসাত থা খন্তাবক বীচ। হরাঁ টুটেন দূভি সন হ্নকা উঁড় া বহন ছন থা খন্তাব ধবতীপব পটকি বহন ছন। ভীজন কপড় াক ভাব হ্নকা উঁড়হ নৈ দৈ ছন থা হরাঁ হ্নকা ঘিসিযা বহন ছন। হ্নকা এতরেঁটা মোন ছন্হি জে নোহাক গেটেপব ও কতেক বেঁব ভহবা কহ

খসনা খা ঙা ৰেঁব–ৰেঁব তখন ধবি ভেন জখন ছত্তাক কমচী টুঁটি গেন খা ও উঁড়ৈত গেষ্টক ৰঁগাব জা কঽ ৰিঁনা গেন। খাৰঁ ওকবা এনা নগৈ ছন জেনা ৰঁসাত ঠামে–ঠাম নোচি বহন হোগক খা পাগন ধীপন নোহসঁ দাগি বহন হোগক। ৰেঁহোশি ভঽ কঽ খসৰাঁসঁ পহিনে ওকবা নগ দিমাগমে ভানদত্ত চৌৰেঁ এনৈ। ও দূ ৰেঁব খামেহনা কবৰাঁক রিচাব কেনে ছন– পহিন ৰেঁব নোহতা স্টেশনক বেনক পষ্টবীপব গাম–ঘবসঁ দূব নির্জনমে, জতঽ কিযো খাৰেঁ জাগ নৈ ছন। তগ কান ও সামান্য পৈসেংজব রা মানগাড়ীকেঁ নৈ, এক্সপ্রেস রা মেনকেঁ চ্নেন ছন, কিএক তঁ জে হ্খএ সে হ্খএ খষ্ট দঽ, এক্ক নিশাঁসমে, জগসঁ তকনীফ নৈ হোগ। ও পষ্টবীপব স্বতনে ছন খাকি মেন খৰেঁত দেখা পড়নৈ। পতা নৈ কিএ ওকবামে জীরনসঁ মোহ উঁপেন্ন ভঽ গেনৈ খা ও উঁঠি কঽ ভগৰাঁপব ছন খাকি ঠেহ্ন নগক একষ্টা পএব খচাক।

ঙা তঁ মৰৈসঁ ৰেঁসী খবাপ ভেনৈ। ৰৈঁশাখীক খাশ খা ঘবক নোকক গাগব খা ধ্কোবী। এক ৰেঁব হেব খামেহনা কবৰাঁক ধ্নি সৰাব ভেনৈ ওকবাপব। ঐৰেঁব ও চ্নকক সিমানপবৰঁনা গনাব। ও খপ্পন ৰৈঁশাখী হেকি কঽ ওগমে হাঁগি গেন ছপাকসঁ খাকি একষ্টা ৰঁবহা পকড়ী মে খাৰিঁ গেনৈ। তীন দিন ৰিঁন খেনে পীনে ভূখন সোব পাড়ৈত বহন ও গনাবমে খা নিকনন তঁ দোসব পএব তোড়ৰাঁ কঽ।

খাগ রএহ ভানদত্ত – ৰিঁন পএবক ভানদত্ত– চৌৰঁষ্টযাপব ভীখ মঁগৈত খছি। মবৰাঁক ওকব গষ্টা ওকবা কতৌ কঽ নৈ ছোড়নকৈ। হ্মদা ঙা হবমজদা

ক্তানদত্ত ওকবা মোনমে এনৌ কিএ নৈ ? ও মবৰাক নেন তঁ নৈ নিকনন ছন ? নিকনন তঁ ছন ও পাগনক ঠোপক নেন, ওনা সভক নেন, ৰঁসাত নেন। ও ঐ ৰাতপব খাৰি গেন জে জীৱনক খন্বভৰসঁ পৈঘ খছি জীৱন। জখন জীৱনে নৈ তঁ খন্বভৰ কেকবা নেন।

**

পহাড়প্ববমে বঘ্নাথ এক্কটা ছন।

ওনা কহক নেন বামনাথ, শোভানাথ, ছবিনাথ, শামনাথ, প্রস্তুনাথ সেহো সভ ছন ক্ষদা ও বঘ্নাথ নৈ ছন।

খা বঘ্নাথক ঙা ভাগ্য ছন জে জত২ কতৌ ও দেখা পড়ৈ ছন, গাম ঘবক নোক ৰিখ–সৰিখ ভ২ জাগ ছন খা পৈঘ সাঁস নৈত কহ ছন– ৰাহ! কী ভাগ্য পেনক খছি ঙা ৰিবনন! বঘ্নাথ পহাড়প্বব গামমে খসগবে পঢ়ন নিখন নোক ছন। ডিগ্রী কাঁনেজক খধ্যাপক। দুব্বৰ–পাতব নমগব–ছবগব দেহৰনা। খকহক দস ৰবখ ধবি সাগকিনসঁ খৰৈত জাগত ছন, ৰাদমে স্কূটবসঁ। পছিনা সীটপব পহিনে ৰেটা ৰৈসৈ ছনৌ, ৰাদমে ৰেটা ৰৈস২ নগনৌ। কহিযো একটা, কহিযো দুনূ। মোটা–মোটী পাঁচ–ছহ মাগনক দূবী বহ।

সভ স্বখী খা সফন নোক সন বঘ্নাথ সেহো খপনা জীৱা নেন, খাগাঁ ৰঢ়ৰা নেন খা খকাস ছূৰা নেন কিছু ঙনম তাকি নেনে ছন। সহ পূছু তঁ ও তকনে নৈ ছন,

ओकरा प्रवृत्तिमे छलै। ओ खाली बूझि गेल छल आ ओकरा ओ निम्न व्यवहारक संग रहैत छल। ओ पाठ्य आ समगर छल आ तेहेन कहियो नहि कएने छल। कहौ खरैत-जागत काल, केकरोसँ भेँट-घाँट करैत काल, राजैत काल ओ कही नहि रहैत छल। पहिने रहैब ओ अप्पन राखेमे केकरो दोसरासँ गप्प करैत प्रिन्सिपल साहेबक मुँहसँ "विनम्रता" शब्द सुनलक। एहेने हुनकर प्रशंसामे कहल गेल छल। जत नहि रहैमे ओ नाजक अनुभव करै छल, ओकर वएह खूबी छल, ई बात ओकरा भेलै। एमे ओ आगू जा कऽ दूटा खूबी आर जोड़ि देलक, मुस्कियेनाइ, आ सहमति देनाइ। किछो किछ कहितिऐ ओ मुस्कियाइत रहितिऐ आ समर्थनमे मूड़ी हिलाबैत रहितिऐ। ई तखने सम्भव छलै जखन अहाँ अपना दिससँ कम राजी।

ऐ तरहेँ रघुनाथ विनम्रता, कम राजाभूकी आ मुस्की संगे जीवनक यात्राक प्रारम्भ केने छल।

आ एकरा संयोगे कहियौ जे ओ कहियो असफल नै भेल। ऐ संयोगकेँ दोसर लोक सभ "भाग्य" कहैत छल। आ ऐपर रघुनाथ सेहो विश्वास कऽ नेने छल। भेल ई जे एक रहैब ओ जखन कॉलेजसँ साइकिलसँ घर घुरि रहल छल तखन ओ देखलक जे ओकर साइकिलक चेन टूटि गेल छै। ओ साइकिलकेँ कॉलेजमे छोड़ि देलक आ बूनि कऽ आबऽ लागल। गर्मी मास, रौद खूब, हवा कतौ नै, देह घामसँ भीजल। राहमे कतौ गाछो-पात नै। आकासमे मेघ छलै मुदा दूरस्तमे। हुनकर मोन राजल- "ओह! ई मेघ जँ रहितए माथक ऊपर छत्ता सन।"

আ দেখূ, এক হনাঁগ এরেঁ কএন বহএ আকি মেঘ সত্ত ওকব মাথক ঙুঁপব আরি গেলৈ। আ এতরেঁটা নৈ, ও মেঘ হ্নকা সংগে ছাহ করৈত গাম ধবি আএন।

অগিনা দিন ওা সিদ্ধ ভঽ গেন জে ওা মাত্র ভ্রম নৈ ছন। ও রস্তামে পঢ়বাঁ নেন জহিনা রিঁদা ভেন, তহিনা ধ্যান গেলৈ জে কনম নৈ ছৈ। চাহে তঁ ও ঘবেমে ছূটি গেলৈ আকি রাঁটমে খসি পড়লৈ। ও এখন কলাসমে পহুঁচলো নৈ ছন আকি আগূ হঁানমে ওকবা একটা কনম খসন নথা দেনকৈ, বৌদমে চমকৈত।

এহেন গপ আন নোকক সংগ সেহো হোগত অছি ম্হদা নৈ জানি কিএ হ্নকা নগৈ ছন জে দীনদযান্ব পবমপিতাক হ্নকাপব রিশেষ হ্নপা ছন্হি। ও হ্নকব সভ স্বরিধা-অস্বরিধাক ধ্যান বখৈত অছি। ঐসঁ জে ও চাহৈত ছথি ও দেব সবেঁব ভঽ জাগত অছি। আ দেখূ জে ও জখৈন-জখৈন চাহনক, জে জে চাহনক সে ভেন গেন। হ্নকা কিছু কবঽ নৈ পড়ন, অপনে মোনে ভঽ গেন।

পঢ়াগ খতম কেনাক বাঁদ ও শোধ কঽ বহন বহথি আ হ্নকব মোন নৈ নাগি বহন ছনন্হি। আবঁ কহিযা ধবি ও করৈত বহিতিঐ শোধ? কতৌ নোকবী ভেটি জেতিঐ তঁ জান বাঁচিতিঐ।

আ রেঁসী দিন নৈ রিতলৈ আ হ্নকা নোকবী ভেটি গেনন্হি।

একব শ্রেয ও হানেমে জন্মন অপন রেঁটীকেঁ দেনক। রেঁটী নক্ষ্মী হোগত অছি। রএহ অপ্পন সংগে আ অপনা

নেন হ্নকব নোকবী নঽ কঽ খাএন ছন। ক্ষদা খাঁব একব বাঁদ একটা বেঁটা চাহী। ঞা ও নৈ, হ্নকব হৃদয বাঁজন।

খা দেখূ, চাবি বঁর্থক বাঁদ বেঁটা সেহো খাবি গেন। একব বাঁদ একটা খাব বেঁটা– বঁস!

ঐ তবহেঁ একটা বেঁটী, দূটা বেঁটা, শীনা খা বঘুনাথ, সভ কিযো মিনা কঽ পাঁচ নোকক পবিবাব। ছোট পবিবাব, স্বখী পবিবাব। পবিবাব স্বখী বহন হ্খএ বা নৈ, বঘুনাথ স্বখী নৈ ছন। জিনগী হ্নকা নেন পহাড়প্পবক ধূন– ধক্কব খা হঁসী খেন নৈ ছন। জন্মনে ছন তঁ স্বযং কীড় া–মকোড় াক যোনিমে কিএ নৈ জন্ম নেনক? ও ওতঽ জনমি সকৈ ছন ক্ষদা নৈ, ভগবান জঁ হ্নকা ঋষি–ক্ষনিক নেন দুর্নভ যোনিমে জনম দেনে খছি তঁ একব পাছাঁ হ্নকব কোনো উদ্দেশ্য বহন হেতন্হি। জে জাউঁ, সাঠি–সত্তবি বঁবখক মৌকা দৈত ছী খহাঁকেঁ, জাউঁ ধবতীকেঁ স্বন্নব খা স্বখী বঁনাউঁ। ধবতী স্বন্নব খা স্বখী তখৈন হএত জখৈন খহাঁক বাঁন–বঁচা স্বখী, স্বন্নব খা সম্পন্ন হএত। খহাঁকেঁ জে বঁনবাঁক খছি ও তঁ খহাঁ বঁনি গেনৌং, খাঁব বঁচা খছি জিনকব খাগূ পূবা জিনগী খা দুনিযাঁ বাখন ছৈ। যএহ খহাঁক ভবিষ্য খছি। জীবূঁ তঁ হ্নকব জিনগী, মব্দ তঁ হ্নকবে জিনগী।

খা বঘুনাথ সে কেনক। হ্নকব সভটা শক্তি খা সভটা বুদ্ধি খা সভটা পূঁজী হ্নকা সভকেঁ বঁনবৈঁমে নাগন বহন।

ও চাহনক– সবনা পঢ়ি নিখি কঽ নোকবী কবিতিঐ।

সবনা পঢ়া নিখি ক২ নোকবী কব২ নাগন।

ও চাহনক– সংজয স◌ॅখিষ্টরেখব গন্জীনিযব ৰনিতিঐ।

সংজয স◌ॅখিষ্টরেখব গন্জীনিযবষ্টা নৈ ৰনন, খমেবিকা তক পহুঁচি গেন।

ও চাহনক– মৈনেজব সমধী হ্খএ।

সংজয ঙা নৈ চাহনক। ও সে কেনক জে ও চাহনক।

বঘ্নাথক খাস বহি গেন। দযানিধান কিছু মদতি নৈ ক২ সকন হ্নকব। হ্নকা দ্খ ঐ গপক ছন জে মৈনেজব একবা ৰাপ–ৰেষ্টাক মেনপেঁচ ৰ্ঝনক। ও ৰড় মানসিক তনারমে চনি বহন ছন, ক্ষদা ক◌ॅনেজক হ্নকব সহযোগী হ্নকা ৰধাগ দ২ ক২ ভবোস দেনক জে একষ্টা খন্মাব খধাগমে খসৰাসঁ ও ৰচি গেনা। ঐমে প্রিন্সপনক ভূমিকা খাব নীক ছন। ও মোষ্টামোষ্টী তীস সান পহিনে বঘ্নাথক সংগ ক◌ॅনেজ পকড়নে ছন। দ্নুক দোস্তিযাবী ছনৈ। জখৈন ভেষ্টিতিঐ হঁসী মজাক, হাহা হুহু কবিতিঐ। ও এক দিন খাস্তেসঁ কহনক– "যৌ বঘ্নাথ, হমবা খাশ্চর্য নগৈত খছি জে এতৰেষ্টা গপ খহাঁকেঁ ৰ্নৈমে কিএ নৈ খাএন ? ও খহাঁক ৰেষ্টাক ৰদনামে খহাঁক ৰেষ্টাকেঁ খবীদ বহন ছন।"

ঐ তবহেঁ বঘ্নাথ সহজ ভ২ বহন ছন জে এক দিন ঘবপব হ্নকা প্রিন্সপনক দসখতৰনা নোষ্টিস ভেষ্টন। খাবোপ দূষ্টা ছন– "নেগ্লিজেন্স আঁফ ড্যূষ্টী"(কাজমে ঢিনাগ) খা "গনসবৰআঁডিনেশন"(উঁচ খধিকাবীক গপ নৈ মানৰ)। এহেন কোনো সংকেত খপন গপমে নৈ দেনে ছন ও পহিনে কহিযো।

ओ दन्‌हेटा आरोप छल निराधार। एकरा रघ्नाथेटा नै, सहयोगी सभ सेहो जानैत छल आ प्रिन्सपल सेहो। सबहक सहानुभूति ओकरा संगे छलै, मुदा संग देबा लेल कियो तैयार नै छल। ओ उँतर दऽ देलक मुदा ओ ओ जानैत छल जे एकरासँ कोनो लाभ नै अछि। ओ हँफियाएत एतऽ सँ ओतऽ दौगैत गेल। आजिज आबि कऽ प्रिन्सपलसँ भेँट केलक आ हुनकासँ सलाह माँगलक। ओ कहलक– "देखू रघ्नाथ, अहाँ जतेको दौड़–धूप करू, निलम्बनक मोल रबा लेने अछि मैनेजर। हुनकर शक्ति आ पहुँचकेँ अहाँ जनिते छी। एकर बाद अहाँ कचहरी जाएब, फौदारी लड़ब, ओ कहिया धरि चलत, कियो नै जनैत अछि। भऽ सकैत अछि जे फैसला होएसँ पहिने अहाँ मरियो जाए। हँ, जाधरि मुकदमा चलत, ताधरि पेंशन रुकल रहत। ओ सभ देखि कऽ हमर तँ सलाह अछि जे अहाँ वी.आर.एस. (वॉलन्टरी रिटायरमेन्ट स्कीम, स्वेच्छासँ सेवानिवृत्ति सुविधा) लऽ लिअ।

रघ्नाथ बड़ी काल धरि चुप रहल। हुनकासँ किछु बाजल नै गेल।

"ठीक अछि, मुदा एकटा अहाँ मदति करू।"

"कहू, की कऽ सकैत छी हम ?"

"निलम्बनकेँ अहाँ ताधरि नटकेने राखू जाधरि रिटायरमेंट नै भऽ जाए। फेर हम सएह करब जे अहाँ कहने छी।"

मनुष्यताक लेल ओ करबाके छल। प्रिन्सपल चिन्तित भऽ

কহ ৰাজন– “জাউ, কোশিশ করৈ ছী, মুদা ও গপ খহাঁ কতৌ নৈ ৰাজী, সে।”

খা প্রিন্সপন কহিযা ধবি ৰাষ্ট তকিতিঐ।

এহেন মুসীৰতমে বঘুনাথকেঁ কিও খান নৈ হ্নকব খপ্পন ৰেষ্টে ধহ দেনে ছন।

ৰেষ্টেমে সংজয! সংজয টৌ!

খা ও নম্হব খিস্সা খছি– বাঁচীসঁ কৈনিফোর্নিযা ধবি পসবন।

সংজয প্রেম কেনে ছন সোননসঁ! ও প্রেম কোনো চৌৰষ্টিযাপব ঘুমৈত নফ্খা ছৌড় াক খনগঢ় প্রেম নৈ ছনৈ, ঐমে গ্বণা–ভাগ সেহো বহি খা জোড়–ঘটা সেহো! জতেক গমীব ছন ততবেঁ ব্যাপক।

সংজযক সোনন প্রাফেসব সক্সনাক ৰেষ্টী ছন।

সদিখন প্রথম শ্রেণী, ব্যাখ্যাতাক যোগ্যতা পবীক্ষা পাস খা দর্শনশাস্ত্রসঁ পী.এচ.ডী.। নৌকবী তঁ পক্কা ছন, ৰনাবসক রিশ্বরিদ্যানযমে, জতয ওকব মায কুনপতি ছন, মুদা ওগমে খখন দেবী ছনৈ, তখনি ধবি রিযাহক ৰাষ্ট তকৰাক ছন!

রিযাহমে ৰাধা ভহ বহন ছন, ওকব ঠোঢ়সঁ ৰাহব খাএন দাঁত খা সষ্টন নাক জকব ক্ষতিপূর্তি ও খপ্পন

सर्टिफिकेटसँ करैत छल। छूटैन-बँढ़न कसबि पूबा कऽ बहन छल सबलनाक पसाबन ओ फूस कि ह्नका एकटा एहेन कनामी सॉफ्टवेयर अभियन्ताक आवश्यकता छन्हि जे अमेरिकाक एकटा बँह्बाष्ट्रीय कम्पनीक तीन बँर्खक कान्ट्रेक्टपब कैनीफोर्नियाा जा सकए। ऐ आवश्यकताक अन्तभर सम्पूर्ण ओन्स्टीट्यूट बँ्मैत छल।

संजय अन्तिम पबीक्षा दऽ देने छल, बिजल्टक घोषणा बाँकी छल !

एम्हब कतेक बेँब माँ-बाँपक संदेश आएल छल जे आबूँ, नड़कीकेँ देखि निऔ। नड़कीकेँ की देखब, ओ तँ देखने छल ! बघ्नाथ जग कॉनेजमे पढ़बैत छल, पूर्ब बिधायकक बेटी तकब मैनेजब छल। गोब, नमछबूक, स्बन्नब आ आकर्षक। एम.ए.। नीक गृहणी। मैनेजब प्बबान जमानाक जमीन्दाब, अथाह सम्पत्तिक मानिक। बघ्नाथक कोनो हैसियत नै छनै ओकब आगू। नहियेँ नीक सन घब द्आब, नहियेँ जमीन-जथो। आठ बिगहा खेत आ हबक जोत। नेनपन आ युवावस्था बँड्ड तंगीमे बितनै। बँचा सभकेँ पढ़ेनक तँ खेतकेँ बँन्हकी नगा कऽ आ कॉनेजसँ ऋण नऽ कऽ। स्पष्ठ छल, मैनेजब "सॉफ्टवेयर अभियन्ता" केँ देखने छल, अप्पन कॉनेजक मास्टब बघ्नाथकेँ नै।

ओ सम्बन्ध बघ्नाथक नेन सपनासँ आगूक चीज छल । फाएदे-फाएदा छल ऐसँ ! जिनामे पहिचान आ प्रतिष्ठा जे भेटैतिऐ, से अनग। ओ कीसँ की भेन जा बहन

छल।

तँ गाम आबैसँ पहिने सक्लना सब सँ बिदा नै लेल गेल छल संजय।

एकबा अहिनो कहि सकैत छी जे ओकबा सक्लना सब डिलबपब बँजेने छल।

गर्मीक साँझ। अप्पन नॅालमे सक्लना बैतक ह्सीपब चुपचाप बैसल छल। मानी गमनामे पाउल दश बहल छल। बँगनाक भीतबक बँत्ती जड़ि बहल छल। कोनो कोठलीसँ संगीतक धुन आबि बहल छल। अबकाशी प्राप्तिक कबीबँ, ह्रदयक मबीज प्रा. सक्लना संजयक एबॉसँ अनजान चुपचाप बैसल छला आ आगू देखि बहल छला। बँड़ि कानक बॉद ओ पुछलक, "कोन ंल्स्ट्रुमेन्ट अछि"।

संजय बिना बुझने माथ हिलेलक।

"आ बाग? कोन बाग अछि?"

संजय निरुत्तब, फेब माथ हिलेलक।

ओ ससबि गेल आ ऊँच अबॉजमे बँजेलक- "सोनू"।

जीन्सक पेंट आ टी-शर्टमे कूदैत सोनू आएल- "हँ

पापा" ।

संजय ठाढ़ भऽ गेल। सकुना ऋस्की देलक, पहिने संजयकेँ देखलक, फेर सोननकेँ। सोनन सेहो ऋस्की देलक। संजय सोननसँ भेँट तँ कते बेर केने छल मुदा देखने पहिलुक बेर छल। ओकरा लगलै जे कोनो छौड़ीकेँ छौंड़ीमे नै "सम्पूर्णता"मे देखबाक चाही। कतेक फर्क पड़ि जाइत छै। संगे संग छौड़ी आ कनियाँकेँ एक तरहेँ नै देखबाक चाही। रूप-रंग, ठौर-ठार, मान-मनौअलि छौड़ीमे देखल जाइत अछि, कनियाँमे नै! ई सभटा प्रधान धारणा अछि, हमर पापा-मम्मीक जमानाक, हमर नै।

सकुना गम्भी तोड़लक- "ई अछि सोनम, जगमे हमर प्राण बसैत अछि। सितार, सरोद, संतूर माने सोनन। सोनन माने संगीत। चीपनेस एकरा पसिन्न नै। फिल्मी गीतकेँ ई गीत नै मानैत अछि। किएक तँ ई अपने कथक नृत्यांगना बनल अछि। तँ की अहाँ बनल छी हमरा सभकेँ आग?"

"ओ तँ तखने पता लागत जखन खाएब।" सोनन लजा कऽ भागि गेल।

"बैसू संजय।" ई कहैत सकुना सेहो मूड़ी ऋुका कऽ बैसि गेल। किछु सोचैत। हुनका स्मरणमे बाजल- "कोना बरख एकर बिना, बरख कोना से नै बुझि पड़ैत अछि। ई चौदहे बर्खक छल जखन एकर माय गुजरि

গেনৈ।”

তকব রাঁদ ওকব খাঁখিসঁ নোব খসহ নগনৈ– “তীন চাবি রঁবখসঁ নগাতাব খারৈঁত বহন খছি নড়কা। একসঁ এক।

খহাঁক সীনিযব সেহো, বনাসহেনো সেহো। হ্মদা রেঁটা ভাবী সংকটমে ছী, খহী উঁরাঁবি সকৈ ছী ঐ সংকটসঁ। পছিনা রঁবখ ঙা রাঁজন ছন জে রিঁযাহ কবরঁ তঁ সংজযসঁ, নৈ তঁ নৈ কবরঁ রিঁযাহ। খপনা ভীতব ন্বকেনে বহনৌ ঐ গপকেঁ। খাগ রাঁজি বহন ছী, সেহো ঐ দ্খাবে জে হৈসনাক ঘড় া খারিঁ গেন খছি। তীনচাবি মাস – খাব খছি কৈনিহোর্নিযা জেরাঁমে। ঐ রীচ রিঁযাহ খছি, হরাগ টিকট খছি, পাসপোর্ট খছি, রীজা খছি, সভটা তৈযাবী খছি। সোনন খমেবিকা খা হনীমূনকেঁ নহ কহ উঁসোহিত খছি।”

ও খাঁখি পোছনক খা সংজযকেঁ দেখনক।

“সভ রাঁপক সপনা হোগ ছৈ খা হমবো খছি। নৈ হেতিঐ তঁ সেংগ্রা কাব কিএ নৈতিঐ ? খপনা নেন হিএট তঁ ছেরেঁ কবন। নব ঘব গৃহস্তীক সমান কিএ জ্টৈরিঁতিঐ ? খহাঁক নগ্রমে একটা কঁানোনী খছি খশোক রিহাব। ওগমে একটা ছোট সন রঁগনা রঁনরেঁনে ছী। সভ কিছ কম্প্লীট খছি। রঁস হিনিশিংগ টা রাঁকী খছি। সোচনে বহী জে এতহসঁ বিটাযব কবরঁ তঁ কাশীরাস কবরঁ। সভ নোক যএহ চাহি ছৈ। খহাঁক পাপামম্মী সেহো চহৈত হোএত। হ্মদা স– াচৈত ছী জে কাল্হি সোনন রিশ্বরিত্যানযমে জ্বাগন কবত তঁ কতএ বহত ? হমব তঁ সভটা জীরন বাঁচীমে রীতন, সভটা

दोस्तमित्र-, सबसम्बन्धी एतए अछि। ओतऽ जा कऽ -की करब? तएँ रंगना ओकरे नाम कऽ रहल छी।"

संजय चिन्तित भेल। ओकर आँखिमे पापामम्मीक -चेहरा घूमि रहल छलै। ओकरा लागि रहल छलै जे ओ हुनका हँ करैमे जल्दी कऽ देने छल। बाजल "बड देर कऽ देलौं सब सोनलक बात बतावैमे।"

"देर सबेर किछु नै होइत अछि संजू, सभ चीजक बेर होइ छै। आब यएह देखू, हमर सारू प्रोफेसर अस्थानाकेँ बनारस मे एहने घड़ीपर फलपति किए हाँकि देने छल जखन सोनल थीसिस जमा कऽ रहल छलि?"

ओ सिगरेट जरेलक -"ओना तँ सिगरेट मना अछि मुदा कहियो काल एकाध सोंटा नऽ लैत छी। तँ अहाँक पापा। हुनकर परेशानी बुझि सकैत छी। कहैत रहल छी हुनका नऽ कऽ। छोट भाग अछि अहींक। पछिला तीनमैट परीक्षा दऽ रहल अछि। -चाबि बर्खसँ कैट-लोक सेरा आयोगक परीक्षा दऽ रहल अछि। आ कोनोमे नै आबि रहल अछिओकर परेशानी। गप -आएल बीचमे तेँ, परेशान भऽ कऽ किछु कऽ नै निअए तेँ ओगसँ पहिने कोनो मैनेजमेन्ट इन्स्टीच्यूटमे नामांकन करा दियौ। एना नै तँ डोनेशन दऽ कऽ। ऐ यौ, कते लागत? डेढ़ लाख, दू लाख, आर की? अहाँ बतेने छलौं जे अहाँक पढ़ाइ लेल ऋण लेल गेल छल आ खेत सेहो भरनापर राखल अछि। ऐ सभ परेशानीसँ बचाव होइतने कतेक जरूरति हएत हुनका? हुनकासँ गप कऽ कए तँ देखू। की चाहैत छथिन ओ। देखू, बबियाती, धूमधड़ाका-, गाजाबाजा -

রখেবা ছী। কোনো জরূবতি নৈ ও সভ হ্ফসিযালীক ৠছি দেখারটী ব্যরহার আ তমাশাক। রিযাহ নেন কোর্ট ৠছি আ দোস মহীম নেন একটা স্বাগত সমারোহ বাখি দেরৈ। ও হম কহ দের, ফের? ওনা একটা গপ রতা দৈ ছী, জেহেন কম্পনী আ জেহেন শর্তপর ৠমেবিকা জেরাক ৠছি ওগসঁ তীন রবখমে কিযো এতে কমা নেত জে জৌঁ ওকব রাপ চাহি তঁ গামক গাম কীনি নেত। র্য়নৌং? ”

“প্রশ্ন ও নৈ ৠছি সব। পিতাজী কনে নোকনাজ আ – জ াতিপাতিমে রিশ্বাস কবহরনা প্ববান ঠঙক নোক – ছথিন। ”

সঞ্জনা গম্ভীব ভহ গেনা। কনী কান ধবি চ্প বহনখিন। ঐ রীচ সোনন সাড় ীমে আএন। খাগক নেন রজারৈক নেন।

“দেখূ সংজূ। ন্ঁ ঑ফ গ্রেরিটৈশনক নিযম গাছ আ ফড় ধবি নেন মাত্র নাগূ নৈ হোগত ৠছি। মনুক্থক সম্বন্ধপব সেহো নাগূ হোগত ৠছি। সভ রেঁটারেঁটীক – রাপ পৃথ্বী ৠছি। রেঁটা ঙঁপব–মাঁ জাগনে চাহিত ৠছি আব ঙঁপব, কনিক আব ঙঁপব তঁ মাঁরাপ ৠপন – আকর্ষণসঁ ওকবা ঘিচৈত ৠছি। আকর্ষণ সংস্কাব ভহ সকৈত ৠছি আ প্রেম সেহো, মাযামোহ সেহো। মংশা–গিবারৈক নৈ হোগত ৠছি। হ্মদা খসা দৈত ৠছি। জঁ হম ৠপন রাপক স্বননে হেতিঐ তঁ হেতমপ্ববমে পটৈরাবী রনি গেন হেতিঐ। তঁ ও ৠছি। হমবা জে কহরাক বহএ, সে কহি দেনৌং। ৠহাঁকেঁ জে নীক নগৈত ৠছি সে কৰু। হঁ, জাগসঁ পহিনে সোননসঁ গপ কহ নের। ”

**

জ্নাগমে রিঁযাহ ভঽ গেন চিবংজীরী সংজয খা সোননক কোর্ঽমে।

নহিযে রঁবিযাতী খা নহিযে রাঁজাগাজা। –

প্রীতিভোজক নেন নোত খাএন ছন, বঘ্নাথক নামসঁ সেহো। ক্ষদা ও নৈ গেনা।

এহেন চোঽ নাগন ছন বঘ্নাথ খা শীনাকেঁ জে ও দোসবকেঁ নৈ দেখা সকৈত ছন খা নহিযে ককবোসঁ ন্বকা সকৈ ছন। এহেন ঠামপব জাএরঁ ও রঁন্দ কঽ দেনে ছন জতঽ দূচাবি গোঽে জ্মৈত হোথি। ও মানি নেনে – ছন জে দূ রেঁঽামে একঽা রেঁঽা মবি গেন। জখন মাএ রাঁপক প্রতিগ্যাক–ওকবা চিন্তু নৈ তঁ মবনে রঁ্ম্ূ। সিতম্বঁবমে ও খমেবিকা জাএ খাকি নর্কি, ঐসঁ ওকবা কোনো সবোকাব নৈ।

ঐ ঘড় ী নেন ও ওকবা পাননেপোসনে ছন–, পঢ়েনে–নিখেনে ছন, গাছ কঽনে ছন, কর্জ নেনে ছন, ভবনাপব খেত দেনে ছন, খা দ্নিযা ভবিক তগেদা স্বননে ছন ?

হ্নকব নাখ মনা কেনাক রাঁদো বাজূ গেন ছন, বামূ মানে সংজযক ভাএ ধনংজয, ঘ্বন তঁ ওকবা হাথমে একঽা ব্রীফকেশ ছন জে বঘ্নাথ নেন সক্সনা পঠেনে ছন।

বঘ্নাথ কাঁনেজক তৈযাবী কঽ বহন ছন। ফমোনসঁ

ব্রীফকেশ দিশ দেখনক ত্খা রাঁজন –“বাখি দিযৌ। ”

“এঁ, এনা কোনা বাখি দী। ত্খপ্পন সংদূকমে বাখূ। ”

রাঁরাঁ জমানাক সন্দূকমে কী কর্হাঁ বাখৈ ছ্ন বঘ্নাথ ত্খা ওকব চাভী ও ককবো নৈ দৈ ছ্ন। রিনা কিছ্র রঁজনে ও চাভী ওকবা দিশ ফেকি দেনক। বাজূ ব্রীফকেশকেঁ সংদূকমে বাখি চাভী ঘ্বা দেনক ত্খা রাঁজন, “ত্খাব কিছ্র নৈ প্ছ্বরঁ ? ”

শীনা উঁদাস মোনসঁ দবরঁজ্জাপব ঠাঢ়া ছ্ন, ভীতব চনি গেনি।

“ত্খর্হাঁ সভ তঁ এনা গ্বম্ম ছ্রী জেনা কোনো রিপতি ত্খারি গেন”, বাজূ হঁসৈত মাঁক পাছ্রাঁ ভীতব চনি গেন। “কনিযাঁ এহেন জে নাত্খমে এক। মাঁ ত্খর্হাঁ চিন্তা নৈ কৰু। সভ কিছ্র কবত ও জে সংজয রাঁজৈত ছ্ন। হাথপএব জাঁতত–, ঝাঁহ দরাঁএত, রঁর্তন মাঁজত, রাঁঢ়নি নগাএত, খেনাগ রঁনাএত, জে জে চাহত সে সভ কিছ্র কবত। কনী ত্খমেবিকাসঁ ঘ্বিক২ ত্খারঁ২ তঁ দিযৌ। ত্খখন হনীমূনপব জা বহন ত্খছ্রি দার্জিনিংগ, ওতএসঁ দমদম হরাগ ত্খছ্রা, ফেব ওতএসঁ ত্খমেবিকা। রঁচি গেনৌ ত্খর্হাঁ, জঁ গেন বহিতিঐ তঁ ঝাঁহ দেখাগ দেরঁ২ পড়া তিঐ। গ্রা নিত্খ, ত্খর্হাঁনে ফোটৈ পঠেনক ত্খছ্রি স্বাগত সমাবোহক...। ”

বাজূ নৈ জানি কীকী রঁজৈত– বহন, ও স্বনিতো বহন, নহিযো স্বনৈত বহন।

দ্নূ গোটৈক ফোটৈ ওতএ পড়ন বহন জত২ ও রৈঁসন ছ্ন। একটা মন কহি বহন ছ্ন, “দেখী”, দোসব কহি

বহৈন ছন, “ছোড়ূ, জাএ দিযৌ” ।

সভটা সখ ধবনে বহি গেন ।

বাতি ভ২ গেন ছন ।

গামমে সনাটা পসবি গেন ছন ।

এক দিন পহিনহিযে খূরঁ রঁবখা রঁ্ন্নী ভেন ছন । হবিযবী পসবি গেন ছন । ঝিংগ্ববক খরাঁজ গামকেঁ গনগননেে ছন । মেঘ ঘটাটৈপ কেনে ছন । দূব খকাশমে রিজনৌকা নৌকৈ ছন । ওস্হব কতৌ পানি পড়ন হেতৈ, এস্হব নৈ ভেন ।

বঘ্নাথক ঘব দ্খাব গামক রাঁহবী গনাকামে ছন । ঘবক খগ্বনকা হিস্সা দ্খাব পছনকা ঘব । দ্খাবক মানে দনান খা রঁবল্ডা । ঐ রঁবল্ডামে স্বতৈ ছন বঘ্নাথ খা বাজূ । বাজূক স্বতনাক রাঁদ বঘ্নাথ খাধ বাতিমে ন্বকা ক২ ভীতব গেন, ঠিরঁবী নেসনক খা সন্দূকসঁ ব্রীফকেশ নিকাননক । জখন ও ঠিরঁবী খা ব্রীফকেশ ন২ ক২ শীনাক রঁগনরঁনা কোঠনী গেন তঁ ওকবা মোন পড়নৈ জে ব্রীফকেশক চাভী তঁ বাজূ দেরেঁ নৈ কেনক । ও বকমসঁ বাজূকেঁ জগেনক । বাজূ রঁতেনক জে ব্রীফকেশ চাভীসঁ নৈ নম্ব্বসঁ খ্জত, ঐ নম্ব্বসঁ । খা রঁড়গেন । খ্জি ব্রীফকেশ কবৈত রঁড়– বঘ্নাথ ব্রীফকেশকেঁ খোননক তঁ ভারবিভোব । রেঁটা – সংজযকেঁ ন২ ক২ জন্তু তামস বহৈ সভ টা রিনা গেনৈ । টাকাক এতেক গড্ডী খপন খাঁখিক সোঝাঁ একটা ব্রীফকেশমে ও পহিন রেঁব দেখি বহৈন ছন । খা ঙা কোনো সিনেমা নৈ রাস্তবিকতা ছনৈ ।

গামক নোক বঘুনাথকেঁ ঝগড় াঝংঝটিসঁ দূব বহৈবঁনা – ঝদা কংজূসক শ্রেণীমেগনতী কবৈ ছন জে টাকামে খঠন্নী ভজবৈঁত খছি। নোক ওাহো কহৈ ছন জে বঁড্ড নোভ নৈ কেনে বহিতিঐ তঁ ও দিন নৈ দেখহ পড়া তিঐ।

বঘুনাথ ব্রিঁন্চকেঁ খপনা দিস ঘিচনক। পহিনে সএ–এক বঁল্ডনক –সএক গড্ডী গননাগ শ্বৰু কেনক। ও এক সংখ্যা সেহো নিখি বহন ছন। ফেব ও পাঁচপাঁচ –সএক নোটৈক গড্ডী উঁঠা কহ গনবঁ খা নিখবঁ শ্বৰু কেনক। গনৈতগনৈত বাতি বঁশী ভহ গেন খা –হজাব। সাঠি নাখ চাবি ভেন সভটা বুপৈযাক জোড়

হ্নকব হখদয কাঁপন, জঁ গনৈযোমে গনতী ভেন হএত তঁ এতেক টাকা কোনা ? ও উঁঠি গেন খা সন্দূকমে মোঁকি ফেব খানি নেনক। ঘ্বতীমে ভঁসাঘবসঁ কঠৈবামে পানি নহ বহন ছন তঁ শীনা জাগি গেন। খংগ্বব ভিজাভিজা কহ ফেবসঁ টৈকা গননক ঝদা ফেব বএহ –চাবি খা সাঠি।

ও মাথ পকড়া বৈঁসি গেন।

“কোন গপ খছি ? ”, শীনা প্বছনক।

“পাঁচ নাখমে কম খছি চানীস হজাব, কিযো সন্দূক তঁ নৈ খোননে ছন ? ”

“চাভী তঁ খহীঁ নগ ছন, খোনত কে ? ”

“কিযো খাব তঁ নৈ খাএন ছন ঘবমে ? ”

“খহাঁ খা বাজূ খাএন ছনৌং, খাব তঁ কিযো নৈ। ”

कनी कानक ब्राद ओ नै जानि की सोचि कऽ उठैत आ बाजूकेँ जगा कऽ नऽ अनलक। बाजू आँखि मिड़ैत आएल।

"ब्रीफकेशो के देने छल अहाँकेँ, संजू आकि सक्सेना ?"

"किए ? की गप अछि ?"

"ब्रताउ, कम अछि पाँच लाखमे ?"

बाजू हँसल, "मंगनीक ब्राछीक दाँत नै गानल जाए छै। संतोष करू, जत्ते भेटि गेल से मंगनीमे, सएह बुझू।"

ओ एकटक बाजूकेँ देखैत बजल, "अहाँ तँ किछु एम्हर-ओम्हर नै केने छी ?"

"हम जनै छलौं जे यएह शक करब अहाँ, अहाँ स्वभावेसँ शक्की छी।"

"चुप्प", शीना ब्राजलि, "अहिना ब्रापसँ गप्प कएल जाए छै ?"

"बुझि गेलौं, यएह चोरेनक अछि। ब्रतेनक नै।"

"पहिने बुझि जेब्राक चाही। चोरा कतौ ब्रतबै छै जे चोरि रएह केने अछि", बाजू ब्राजल।

रघुनाथ आश्चर्यसँ देखलक ओकरा दिस, "की भऽ गेल छै ऐ छौड़ाकेँ। एकर भाए कम्प्यूटर अभियन्ता। ओ ऐ तरहेँ कहियो गप नै केने अछि ब्रापसँ।"

"गप्प नै केलक, तेँ अखिनेसँ चुपचाप रियाज कऽ

नेनक आ बापकेँ खरबि धवि नै केनक।"

झनझना उठल गुस्सा सं रघुनाथ। मन भेलओकरा - घर सं निकनि जाये कहियै झदानैजानि की सोचहि के ओतय सं उठल आ आंगन मे आरि गेल। छल कोना मे रसखटै पडल, ओहि पर रैसि गेल। ओ भगरानक नेन माथ उठेनक आसमान दिस।

'देखू माँ, हम डेढ़ रबख सं कहि रहल छलहुं हिनका सं जे मोटबराइक द२ दियौ। घबानाक सभ छौड़ा नग अछि, एकटा हमही छी जकरा नग नै अछि। हिनकर कहर छल जे हाथ अछि पागब तोड़बाक-की ? माथ फोड़बाक अछि की ? चोरीचकारी आ - नफंगइ करबाक अछि की ? डाका डलबाक अछि की ? केकर हाथपगर टूटैल अछि-, कहू ते ? ते संजू हमरा सं पुछलक-'अहाँ के की चाहि ? जखैन हम ओतय सं घुरहि नागलहुं। हम कहलहुं-'हाँ, मोटबराइक। ओ हमरा टैका थमा देनक। ओ ब्रीफकेस मे सं देनक या कतय सं देनक हमरा नै पता।"

'सबासब झूठ। ई जानैत अछि जे संजय आब नै आबय रना अछि। हम नै पूछि सकब ओकरा सं।" रघुनाथ के ई झूठ बर्दाश्तनैभेल।

शीना ठाढ़डिब ठाढ़-बीक मद्धिम रोशनी मे कानि रहल छनि। ओ अप्पन बेटाक अहि रूप सं अनजान छनि।

'आ ब कहू। हमर बापजानक दूटा बेटासंजू आ - हम। ई एक्का आँखि सं हमरा देखनक तकनै। सभटा मेहनत आ सभटा पाय ई ओकरे पर खर्च करनखिन। पढ़ैनक, निखैनक, कंप्यूटैर इंजीनियर

বঁনৈনক খা হমবা নেন। কামর্স পঢ়ু। জকবা পঢ়হি মে নৈ তে মদদ কঽ সকৈত ছন, নৈ হমবা মন নাগৈত ছন। কোনো তবহে রীকাম কবনহুঁ তে কোচিংগ কৰু, ওা টৈস্ট দিযৌ, ও টৈস্ট দিযৌ। হম থাকি গেন ছী টৈস্ট দৈতদৈত। হিনকা সং কহিযৌ–, ওা টৈকা কত্তী গমঢ় খর্চ ভঁমঢ়–নৈকবৈথ , ডোনেশেন নেন বাখ্ ৗথ। রিনা ডোনেশেন কত্তী এডমিশেন নৈ হয বঁনা ছৈ। পবন্তা কে বঁতা দৈত ছী। "

'জোঁ ডোনেশেনক টৈকা নৈ দেবঁ তঽ ? "

'তে কহিযৌ নৈ পূছবঁ জে ওা কী কঽ বহন ছী ? "'কিযথ কঽ বহন ছী ? "

'কী কববঁ ? ডাকা ডানবঁ ? তস্কবী কববঁ ? গাঁজা হেবোগন বেঁচবঁ ? কত্তন কববঁ ? "

কী বঁকবঁক কঽ বহন ছী খহাঁ– ? হ্ণানতূ ? ঝমাগব কে শীনা বাঁজন, 'খাওব খহাঁ চ্প বহু। খনাপশেনাপ – "কহি বহন ছী বাঁপ সং।

বাজূ কমবা সং বাঁহব নিকনৈত পিতা সং বাঁজন, 'বঁস কহি দেনহুঁ। "

'স্বনূ স্বনূ। ভাগূ–নৈ। খপনা নঽ কঽ সোচৈত ছী খা কহিযৌ খপ্পন বঁহিন কঽ নঽ কঽ সোচনে ছী ? জখৈন হোযত খছি তখন জাগত ছী হজাব পাঁচ সৌ মাবি কে খাবি জাযত ছী ওকবা সং ? ওকব ব্যাঁহ কঽ নঽ কঽ কখনো সোচৈত ছী ? "

'দেখি বহন ছী হিনকব ? " ও মাঁ দিস হ্ণড়ন, 'জকবা সং কহবাঁক ছন, ওকবা সং নৈ কহনন, কহি হমবা সং বহন খছি, জে এখন পঢ়াঁ বহন খছি। ডোনেশেনক

গপ খাযন তে দীদীক খ্যান খারিঁ বহন খছি। পহিনে হিনকা সঁ কহিযৌক জে কঁজূসী খা দবিদ্রতা ছোড়্ৈক খারঁ। হঁসী উঁড় াবৈঁত খছি নোক। ঙা ঠিবঁবী খা নানেঠৈন ছোড়্য খা খান জনা তাব খীঁচরাঁকেকম - সে কম খাঁগন খা দবরাজা পব নষ্ট্ব তে নগরায নিযৌ। গজোত হ্যৌ ঘব মে। একব সংগে হ্ফোন নগা বহন খছি নোক। ঘব মে হ্ফোন গোযত তে সংজূ জখন চাহত, গপ কহ নেত। খহাঁ সবনা দীদী সঁ গপ কহ নেরঁ। দীদী সে টৌ কিযা ভৌজী সঁ সেগো। "

মাথা হ্ফোড়্ৈত হ্ফেব সঁ বৈঁস গেন বঘ্নাথ-'যহি ছী ভাগ্য। জকবা নেন কঁজূসী কবনহুঁ, ৈওকবে ষ্কহ সে ঙা স্বনরাঁক ছন। "

'খাওব একটৌ গপ কহি দৈত ছী খহাঁ সে খাওব হিনকো সঁ। হ্ফেব এহন ৰেঁরকূহ্ফী নৌ কবৈথ জেহন সংজূক কান মে কগনয খছি। দীদী সে পবছা কে গপ কহ নহুঁ চে ও হিনকব তয কবন সঁ ৰ্যাহ কবত যা নৌ। ঙা তে দৌড়্ভা-গ কহ কত্তৌ তয কহ খগথিন খা ও কহি দিযৌ জে হমবা ৰ্যাহ নৌ কববাঁক খছি। হ্ফেব ভদ পিটৈত হিনকব। "

'ঙা খহাঁ কোনো কহি সকৈত ছী। "

'কিযৌকি হম একটৌ খাদমী কে খকসব হ্নকা সংগ দেখনী ছী। কে ছী ও, নৌ জানৈত ছী। "

'দেখনিযৌ নৌ ? একবা শিবম ধবি টৌ নৌ খছি বঁহিন কহ নহ কে খহি তবহে গপ কবৈত ? " বঘ্নাথ দাঁত পীসৈত ওতয সঁ বাঁজন।

**

सबना द्‌रिधा मे छल–ब्याह कबि आ नै कबि ?
पक्का एतरैक ठाँ छल जे ओकबा ओ ब्याह नै कबरौक
अछि जे पापा खोजि के आनत।
कतेक बास नोचा छल ओकब द्‌रिधा मे !
आज्‌क सं कोनो सात–आठ बँबख पहिने। ओ अपना
भीतब किछु अजबँ–सन महसूस केने छळ–मन उँखड़ल
बहैत छल, कत्तौ हबायन–हबायन सन छल, बिना गप्पक
हंसी आबैत छल, हबदम ग्नगनाबैक जी चाहैत छल,
बाँहब आबैत छल, ते दोस्तनी सबँ हंस के कहय नागन
छल–देखू–देखू। पैबक चप्पन–दू डिजाॱनक। कनास
कहानी के, किताबँ करिताक हाथ मे। ओ रहि दिन
छल जखन नगब मे आबि बँना कोनो फिल्म ओकबा सं
नै छूटैहि छल।
अहिना मे नै जानि कोना कौशिक सब न्बका के आयल
आ ओकब दिन मे आबि के बैंसि गेल।
कौशिक सब करिताक अध्यापक। बँड़ गंभीब आ च्प
बहि बँना आ सिद्धांतबादी। पातब–द्‌बँब, नमब गब आ
देखहि मे आकर्षक। अधेड़ आ तीन नेना नै ययाक
पिता ? अद्भुत 'सेंस ऑफ ह्यूमब"क मानिक। ह्नका
सं प्रेम कबहि मे कोनो खतबा नै छल। नै कोनो
खतबा, नै कोनो तबहक संदेह। ओ बँड़ ब्‌धियाबी आ
बिबेक सं काज नेने छल अप्पन 'ब्वायफ्रेंड" च्नहि
मे। छौड़ा–छौड़ी कि 'गॉसिप"क डब सेहो नै
छल।
कौशिक सब ध्रतक्त आ अभिभूत छल। मिज्नब होयत

জিনগীক খঁতিম প্যাব। সেহো সবনা জেহন স্বনব ছৌড় ী সং। পচাস–পচপনক উমব মে তে কিযো সোচহি নৈ সকৈত খছি, এহন ভাগ্যক নহ কহ।
সবনাক মন রেঁচৈন ছল, দেহ সেহো। রঁস প্রেমক গপ খা তড়প। খাব কিছু নৈ। সহ তে ওকব সহেলীক সংগ ভহ বহন ছল। কিছু ্তে খনগ হ্যৈ–কৌশিক সব কোনো রিদ্যার্থী থোড়ে খছি। খহিনে গছা কৌশিক সব কে সেহো ছল ক্ষদা নগব মে কত্তৌ এহন ঠাম নৈ ছল, জতয হ্নকা কিযো নৈ জানৈত হ্যৈ।
নিশ্চিত ভেল জে কৌশিক সব এক দিন টৈক্সী সং 'খক্ষক ঠাম" পহুংচত, ওতয সং সবনা কে 'পিকখপ" কবত খাব দূ–চাবি ঘংটাক নেন সাবনাথ। ফেব সোচন জাযত 'একাংত" খা 'নির্জন"ক নহ কহ।
প্রেম রঁদ খা স্ববক্ষিত কোঠনীক চীজ নৈ খছি। খতবা সং খেনহিক নাম খছি প্রেম। নোকক ভীড় সং রঁচারৈঁত, হ্নকা ধত্তা রঁতারৈঁত, হ্নকব নজবি কে চকমা দৈত জে কবন জাযত খছি–ও খছি প্রেম। রঁ্যাহ সে পহিনে যহি চাহৈত ছল সবনা। রঁ্যাহক রঁাদ তে ও রিশ্বাসঘাত হোযত, র‍্যাভিচাব হোযত, খনৈতিক হোযত। জে কবরাঁক খছি, পহিনে কহ নিযখ। খন্বভর কহ নিখ এক রৈঁব। মর্দক স্বাদ! একটা এডরৈঁচব! জস্ট ফ াঁব ফন!
সবনা বোমাংচিত ছল। নরঁস ছল খা উত্তেজিত সেহো। জহি দিন জৈরাঁক ছল ওকবা সং পহিল্বক বাতি। ও স্বতি নৈ সকন নীক সং। নীদ নৈ খারি বহন ছল। কতেক বাস গপ, কতেক বাসক খ্যান, কতেক বাসক গ্বদগ্বদী। খপনে সং নজারৈঁত ছল, খপনে খাপ হঁসৈত ছল। ও সোচ নেনে ছল জে খরসব ভেটৈয পব এত্ত

आगू नै बढ़लहुँ दैक अछि कौशिक सब के जे ओ ओकरा गनत बूझि लिअथ। आ ते शुरुआत अछि...
एखन नै जानि कतेक झनाकात बाँकी अछि। नै, आखिर कतय झनाकात ? 'फेयरवेल" भऽ चुकल अछि। दू-चारि दिन आर चलि सकैत अछि क्लास, ओकर बाद ते गमतफहा ! फेर कतय संभव अछि भेंट ? कोन बहाना बहुत भेंट करबाक लेल ?
कौशिक सब लोकप्रिय लोक छल ! विश्वविद्यालयक नै, नगरक सेहो ! जानहि बेना बड़ छल। तरह-तरहक लोक ! अहि बातक गर्व छल सबना के जे ओ जेकरा सं प्यार करैत छल, ओ किछो सीटी बजाबहि बेना, लागल मारबहि बेना सड़क छाप विद्यार्थी नै, विद्वान अछि। कौशिक सब बड़ सावधानी बरतनक-ओ छुट्टीक दिन नै हुयै, स्कूल-कॉलेज खुजल हुयै, किऐकि छौड़ ा-छौड़ ी पढ़हि मे आ अध्यापक पढ़ ाबै मे व्यस्त हुयै, पिकनिक आ भ्रमणक कार्यक्रम नै बनाबै, सावनाथक मेला सेहो नै हुयै ओहि दिन !
अहि सावधानीक संग कौशिक सब सबनाक संग टैक्सी सं पहुँचल चौखंडी स्तूप ! सावनाथ से पहिने ! सड़कक कात पहाड़ नुमा टूडक उपर खंडहर जेहन टूटैल-फूटैल स्तूप ! ठाड़ भऽ जाउ ते पूरा सावनाथ ते नै, दूर-दूर धरि गाम गिरारं आर बाग-बगीचा नजर आयत। खाली पड़ल छल स्तूप ! नीचा चौकीदार, सिपाही, माली अप्पन-अप्पन काज मे लागल छल। एकदम निर्जन असगर ठाढ़ छल स्तूप ! 'हिमगिरि के उत्तुंग शिखर" के तरहे। किछो दर्शनार्थी नै !
मन्व श्रद्धा सं देखनक !
श्रद्धा मन्व के देखनक !

দূনূ টৈক্সী সড়কক কাত মে ঠাঢ় কবনক আ চনি পড়ন। ঘ্মারদাব ৱাঁ৫ সে চক্কব কা৫ৈত। আগা–পাছাঁ নৈ, অগন–ৱঁগন। সংগে–সংগ। হাথ মে হাথ নেন! সবনা অসগবে মে কৌশিক সব কে 'মীতূ" কহৈত ছন। ওহি দিন ও সত মে মীতূ ভঽ গেন ছন। সবনা–জে সদিখন সমীজ সনরাব আ দ্পঙ্কা মে বহৈত ছন–ও সবনা হবকা ৱাঁডিবক ৱাঁসংতী সাড় ী মে গজৱঁ ঢ় । বহন ছন। ৱাঁডিবক বংগক সাড় ী সং মৈচ কবৈত ৱ্নাউঁজ আব মাথ পব ছো৫ে–সন নান ৱিন্দী! হৰা উঁড় াযন জা বহন ছন আঁচন কে, জকবা ও ৱেঁব–ৱেঁব সংভাবি বহন ছন।

ও চঢ় ায খমে কঽ স্তূপক নগ পহুঁচন আ চাবো দিস দেখনক–দূনূক হ্মহ সং এক সংগ নিকনন–'জেহন অছোব, অনংত, অসীম হবিযানীক সহ্মদ্র"। আব ওহি মে পীযব ফ্ুনন তোড় ীক জতয–ততয খেত––এহন নাগি বহন ছন জেহন পান ৱাঁনী হিনৈত–ড্নৈত ডোংগী! 'আ হম?" সবনা প্ছনক! কৌশিক সব হ্মস্ক্বাযন! ৱাঁজন–'মস্তূন ৱঁনা ৱঁড় পৈগ জহাজ কে ডেক পব।" স্তূপ কে অহি ধবি ছাঁহ ছন আ ওহি ধবি ফনফনী বৌদ! ছাঁহ নম্হব হোযত ওতয ধবি চনি গেন ছন, জতয মানী কাজ কঽ বহন ছন। ও ওহি কাত গেন বৌদ মে, জিম্হব সহ্মদ্র ছন আ হিনৈত–ড্নৈত পীযব ডোংগী!

ও স্তূপ সে স৫ৈন সাফ–স্বথব ঠাম পব ৱৈঁসি গেন–চ্পচাপ! ও চ্প ছন হ্মদা হ্নকব দিন ৱাঁজি বহন ছন–অপনে আপ সং, আব এক–দোসব সং সেহো! হ্নকা নগ কী বহি গেন ছন কহৈক–স্বনৈক নেন? ডেঢ় ৱঁবখ সং যহি তে ভঽ বহন ছন–গপ, গপ আব গপ্পে ৫ৌ!

গপ সং ও থাকি গেন ছন আ মন সেহো উঁরি গেন ছন। সবনা রঁগন মে রৈঁসন নগাতাব কৌশিক সব দিস দেখহি জা বহন ছন আ ও দেখহি কে দেখৈত দ্রঁবী নে নোচি বহন ছন। ফেব একাষ্টক দিনীপ ক্ষমাব স্থাগন মে ঋক্ষ্বা কে রাঁজন–ভুঁ! কী কহনিযৈ! হঁসৈত সবনা অপ্পন সিব হ্নকব কান্হা পব বাখি দেনক– 'রঁড় বাস গপ? স্বনহুঁ তখৈন নৈ!"
ও দিন, জে আরি ধবি খঁডহবক পাছাঁ গ্বষ্টব গূ কঽ বহন ছন, ক্ষকড়ূ কূঁ কবহি নাগন ছন ভবি দ্পহবিযা মে! কৌশিক সব সবনাক পীঠক পাছাঁ সং হাথ রঁঢ় াকে ওকব স্বডৌন গোনাঙা মসৈন দেনক! সবনাক পূবা রঁদন মে একটা ঝ্বঝবী ভেন আ ও শিবমারৈঁত হ্নকব কোবা মে ঢহি গেন।
অরঁকী রেঁব কৌশিক সব কনি জোব সং মসননক।
চিহঁ্ক কব সীকোব কঽ উঁঠন সবনা আ আঁখি রঁদ কঽ নেনক–'জংগনিযৈ ছিযৈ কী!"
কৌশিক সব মাথ সং নিরাঁ কে ওকব আঁখি কে চূমি নেনক!
'ঙা কী ভঽ বহন অছি চচা?" অচানকে একটা কড়কড় াতী আরাজ আ আগূ সং ঠাড় ঐতিহাসিক ধবোহবক পহবেদাব আ সিপাহী খাকী রঁর্দী মে!

*

সবনা চনি গেনি, ঋদা বঘ্নাথক স্বখ–শান্তি নঽ গেনি।

বঘ্নাথ কতেক বাতি স্বতি নৈ সকন। হ্নকা নীন নৈ আরি বহন ছন। কোন জন্মক পাপ ছন জে ও ঐ জন্মমে ভোগি বহন ছন। রঁচা সভকেঁ এহন

সংস্কাব কত২সঁ ভেটৈন ছনৈ জে ও ঐ জন্মমে ভোগি বহন ছন। সংজযকেঁ কিযো নৈ ভেটৈনৈ- নহিযে ঠাক্ব, নহিযে রাঁভন, নহিযে ভূমিহাব; ভেটৈনৈ তঁ নানাক নড়কী। তকব রাঁদো ও ওগ নাএক ছন জে ষ্ণহ দেখা সকএ, ষ্ণদা ঙা সবনা। ও ককবা ষ্ণহ দেখাএত। কত২ ষ্ণহ দেখাএত।

নড়কীক ঋপ্পন তর্ক ছনৈ, জে ও জাগত-জাগত স্বনা গেন ছন। জে ভী গনত কাজ কবৈএ, ও ওকব পক্ষমে তর্ক গঢ়া নৈএ। ঙঁহো ঙা তর্ক গঢ়নে ছন- ঋহাঁ দোসবাক শর্তপব রিঁযাহ ক২ বহন ছী, এত২ হম রিঁযাহ কবৰ ষ্ণদা ঋপ্পন শর্তপব, ঋহাঁ হমব স্বাধীনতা দোসবাক হাথমে রেঁচি বহন ছী, এত২ হমব স্বাধীনতা স্ববক্ষিত ঋছি, ঋহাঁ ঋতীত ঙা রর্তমানসঁ ঙাগূ নৈ দেখি বহন ছী, হঁ, হম ভরিষ্য দেখি বহন ছী, জত২ স্পেসে-স্পেস ঋছি।

স্পেসে-স্পেস, ঙুঁহুঁ। স্পেস মানে কী। ঙাবক্ষণ ঙা কোটাক ঋনারেঁ একব কোনো মতনৰ ঋছি? এতরেঁ নৈ, ঙাবক্ষণ নৈ হেতিযৈ ত২ ভাবতী কেকবো নে কেকবো দ্ঙাবি জাগত হেতিযৈ ঙা পঢ়য-নিখয ক২ রাঁদো নগ্রমে বিকশা খীচৈত হেতিযৈ। ঋহী কহৈত বহী জে একদম গধা ঋছি, কিছু নৈ বুঝৈত ঋছি। ঙাগ পী.সী.এস. ভ২ গেন তঁ ওকবা জেহন কিযো নৈ।

ও ঋপ্পন মনক রোঁঝ নিকাননাক রাঁদ হন্নুক ঋন্বভব ক২ বহন ছন কি পাছাঁসঁ কোনো হন্না স্বনাগ দেননৈ- যৌ মাস্টব সাহেরেঁ। জমাযক কী হান ঋছি?

आ कनी-कनी हुनका लागै छल जे ई सन्ना पाछाँ टा सँ नै, आगूसँ सेहो- बाम-दहिनसँ सेहो, ऊपर-नीचाँसँ सेहो आबि रहल छलै। चारू दिससँ। गाम-घर, आस-पड़ोस, जान-पहिचानक सभ कियो हुनकर जमायकेँ लऽ कऽ चिंतित छलनि मुदा हुनकासँ हँसी कऽ रहल छलनि। ई बीच नै जानि किम्हरसँ कोनो बँचाक किनकारी स्वना पड़ल आ ओ हुमचैत हुनका दिस अप्पन नान्हि-नान्हि बाँहि पसारि देलक- नाना, ई देखू की अछि। ओ ओकर हाथसँ एकटा कागज लेलथि, जे हुनकर परोक्षमे चमटैलसँ मूरी देले गेल छल। ई निमंत्रण पत्र छल मूरीक पोतीक। तँ आब यएह हुनकर दियाद आ नगीचक अछि। लोत-हकार आ खानपीन आब हुनके संग हेबाक अछि, गेल अप्पन दियादबाद।

रघुनाथ निश्चय केलक जे आब ओ रानाष्ट्री विटायरमेंटे लऽ लेत। ओ शीनासँ अप्पन ई गप्पा बँतौलक जे आब ओकरा लोकरीक जरूरत नै छै। ई नै बँतौलक जे ओकरा री.आर.एस. आ सम्पेशनमे सँ एकटा चुनबाक छै आ ऐमे यएह ठीक छै जे ओ करबाक लेल सोचि रहल अछि।

चन्द्रमाक रोशनी पसरल छल, अगहनक।

अकास साफ छल। आध आँगैन गजोबिया छल, आधमे छाह। चन्द्रमा सोझे रघुनाथक चेहरा देखि-देखि मुस्करा रहल छल। ओ ओकर जल्दीसँ हटेबाक आसमे छल मुदा ओ अप्पन ठामसँ हटेबाक नाम नै लऽ रहल छल। ओ हुनका नजरि गाबि कऽ देखैत रहल आ हुनका लागऽ लगलनि-जेना चाँद ऐना अछि आ

ওকবামে নখাহ পড়ঽ ৰঁনা দাগ হ্নকব ঝঁহক ঝাগ।

গামক সিমানক পাবসঁ শ্বব্ধ ভঽ জাগত খছি ফসিযাব খা বাহবিক খেত, জতঽসঁ নবহিযা একৠ সংগ হ্খাঁ–হ্খাঁ শ্বব্ধ কেনক।

গামসঁ ফফড় সেহো ওহী ভাবসঁ উঁতাবা দেনক খা জনা দেনক জে ও সভ সেহো স্বতন নৈ খছি।

শীনাক খাট বঘ্নাথক কাতেমে ছনৈ খা ও স্বতনি ছনি।

পছিনা কতেক দিনসঁ বাতিমে যএহ ভঽ বহন ছন। বঘ্নাথ বতজগ্গা কঽ বহন ছন খা শীনা গপ কবৈত স্বতি জাগত ছনি।

বঘ্নাথ উঁঠি কঽ বৈঁস গেন। গজোবিযামে ওকব ঝঁহ দেখনক। ভবন–ভবন গোন গোব চেহবা খা নাকক নোনপব চমকৈত চন্দ্রমাক কিবিণ। একবাসঁ পহিনে ও হ্নকা সদিখন পটোযন দেখনে ছন, স্বতন নৈ। ও একটকসঁ নিহাবৈত বহন হ্নকা। ও কবৌট নেনে ছন খা ওকব চেহবা বঘ্নাথে দিস ছন। ওকবাসঁ সাত বঁবখ ছোট, ঝদা উঁমেব ওকবো নৈ ছোড়নে ছন। ওকবা ভীতব প্রেম ঘ্মবঽ নাগন– হঁ, খাবোঁ স্বন্নবি ছন হ্নকব স্ত্রী। ওকবা নাগন, ও কহিযো ঠীকসঁ প্রেম নৈ কেনক হ্নকা। ও হাথ বঁঢ় া কঽ হ্নকব ৰ্নাউঁজক একটা বঁটন খোনি দেনক, চ্প্পে দোসব, ফেব তেসব। স্বতন ছাতী জেহন নীনসঁ জাগি গেন, ফনঝনেনক খা ফেব ঘ্বঽ নাগন। বিছৌনপব ঝ্কন–ঝ্কন। ওগমে জান বাঁকী ছন।

ও উঁঠন খা হ্নকব বঁগনমে পটা বহন। শীনা

ठाम रॅनौनक ह्नका नेन आ आँखि रॅन्द केने-केने अपनाकेँ ह्नकव आश्रित कऽ देनक। आँखिकेँ खोनरॅाक प्रयोजन नै छनै, ह्नकव ওंगवी देহक सभ्ष्टा कोन-अंतबासँ पविचित छन। ओ रॅड़ कान धवि एक-दोसवाक देহक भीतब ওग चीजकेँ ताकैत बহन, जे नै जानि कहिया अप्पन ठाम छोड़ि कऽ चनि गेन छन। बघ्नाथकेँ नागि बহन छन- नै, कत्तौ नै अछि, कत्तौ ने कत्तौ ঐ रॅा ওग देহमे अछि सत्त ह्मदा जोँ सच हेतिঐ तँ कतऽ जैतिঐ। पवेशान भऽ थाकि-हाबि ओ अप्पन ह्मँह शीनाक छातीक रॅीचमे धँसा देनक आ शांत पड़ि गेन।

मन नै कऽ बহन अछि, तँ छोड़ू।- शीन आस्तेसँ रॅाजन।

कनी कान धवि बघ्नाथ किछ नै रॅाजन, फेब एक रॅेब हिचकी नेनक।

शीनाकेँ नगनै जे ওकव छातीक रॅाम दिससँ जे गवम चीज रिछौनपव ढ्घबि बহन अछि, ओ नोब थिक। बघ्नाथक नोब। ओ ह्नकव उँघाबन पीठ ससाबनक- आस्तेसँ।

मन तँ कऽ बহन अछि, देहे संग नै दऽ बহन अछि।- ढ्रूटैन साँसे बघ्नाथ रॅाजन।

-तँ ঐमे द्खी हेरॅाक की गप अछि? होगत छै एना कखनो-कखनो।

-नै, ওা आरॅ कखनो कानक गप नै नागि बহन अछि, शीना।

-रॅड़ तनारमे बहि बহन बही ঐ रॅीच। तগসँ एना अछि।

-नै, नै, फ्सिये मोन नै रॅहष्टौक। हम ওग

नीचाँ चीन्हि गेलौं, जगत बाटै चलि कऽ ओ देहमे पैसैत अछि।

–के उँ।

–बूढ़ बाबा। रघुनाथ बाजल आ कृती भऽ कानऽ लागल।

शीला ओकरा पकड़ि कँ बैसौलक आ सांत्वना दैत बाजलि– एहन किछु नै अछि। दिमागी भूत छानी। बिना काजक सोचैत रहै छी, राति–दिन। हम कोनो शिकायत केने छी कहियो? खाए की चाहै छी। सदिखन जराने रहब की? ओना, ओ सभ बैठी–बैठी नेन छोड़ि दियौ। हमर–अहाँक ठमेब थोड़े अछि ओ सभ करबाक।

अगिला चारिम आ पाँचम दिन साँझमे जखन रघुनाथ कॉलेजसँ घूरल तँ शीला ओकरा खबरि केलक जे टैस्ट दऽ कऽ धनंजय आबि गेल अछि। ओना जौं ओ खबरि नै कहितिऐ तखनो ओसारपर बाजकेँ ठाढ़ देखि कऽ ओ बूझि गेल छल। कपड़ा बदलि कऽ जखन ओ बाहर आएल तँ धनंजयकेँ देखलक। पूछलक– ऐबेर केहन भेल परीक्षा।

–बड़ नीक। निकालि लेब ऐबेर।

–पाँच बरखसँ यएह गप सुनि रहल छी। सभ बेर निकालि नै छी।

–एस.सी., एस.टी. कोटा आ घटैत सीटपर हमर सक नै अछि। ओकरा लेल हम की करी?

रघुनाथ ओकर कोनो उतारा नै देलक। ऐ बीच शीला बाप–बेटा लेल चाह लऽ कऽ आएल। चुपचाप

चाह पिबैत बहल। चुप्पी बाजू तोड़लक- स्वनने छी, अहाँ समएसँ पहिने विश्वासवमेंढे लैबैला छी।

–लैबैला नै, लऽ नेने छी। आग चिठ्ठी देलौं।

–एला किए केलौं अहाँ।

–ओ हमबासँ नै, अप्पन भाग संजयसँ पुछू। शीना दिस देखैत बघुनाथ बाजल।

–संजय तँ अछि नै, हम छी। कोलो निर्णय नेबासँ पहिने अहाँकेँ हमबा बतालैक तँ चाही छल।

–बतैतिऐ तँ अहाँ की कबतिऐ। हुनकब चेहबा कनी काललेल खिचा गेल, एक केब हँ देखलौं, दोसब केब नै, नै स्वनऽ चाहैत बही। आ अखन ओ दिन नै आएल अछि जे हम अहाँ सलाह पब चली।

धनंजय हुनका दैखैत बहल। फेब माँ दिस देखलक। शीना माथ झुकेलने बैसल बहल, किछु नै बाजल।

–अहाँकेँ निर्णय नैत काल हमबा नऽ कऽ सोचबाक चाही। अखन अनिश्चिततें अछि हमब भविष्य।

–ओ सोचैत-सोचैत हम बूढ़ भऽ गेल छी। अहाँ बानिग छी आब। अप्पन अपने देखू। –बघुनाथ खिसियाएल बाजल।

ऐ उत्तबसँ धनंजय मसोसि कऽ बहि गेल। ओ आसमँ माँ दिस देखलक जे ओ किछु बाजए।

–अहाँकेँ ओ बुधि दीदी आ संजयक कानमे किए नै आएल छल, हमबे कानमे किए आबि बहल अछि।

शीनाकेँ खबाब नगलै। ओ ठैकलक- चुप बह

बाजू, कखैन की ब्लाजब्लाक चाली, ब्र्मैत नै छिली की।

–सभ ब्र्मै छी माँ, एत्त ब्र्बब्लक नै छी। पता नै किए, हमबोसँ ईर्ष्या कबै छथिन ओ। खहाँ तँ ब्र्झितें छी जे टैस्टक कोनो भबोस नै खछि, यएह सोचि हम नोएडाक एकटा मैनेजमेंट इंस्टीट्यूटक पता केने छी। इंस्टटीट्यूट तँ खाबो छै, म्दा बेटें ब्लडु छै। यएह छै जे नीक खछि खा खप्पन सीमाक सेहो। दोसबासँ डोनेशन तीन लाख म्दा हमबासँ खढ़ाइ लाख नइ बहल खछि। सभटा मिला कइ एक ब्लबखक खर्च छह लाख टैका पड़ा बहल खछि। खा खाब। जखन हमब ब्लैब खाएल तँ ओ बिगैाबब भइ कइ घब ब्लैसि गेल छथि। खपनाकेँ हमब ठामपब बाखि कइ सोचियौ ने।

बघुनाथ स्वनैत चुपचाप ब्लैसल बहल।

शीला हुनका देखलक खा ओ शीलाकेँ। किछो ककबोसँ नै ब्लाजल।

बघुनाथ उँठि कइ भीतब गेल खा कनी कालक ब्लाद नोटैक गड्डी संग खाएल।

–ओ लिख साढ़े चाबि लाख। ब्लाकी ब्लचल छइ मासमे लइ जाएब। ओ गड्डी ओकब खागू फेक देलक खा ओतइसँ हटि गेल।

*

ब्लड़ समए लागि गेलै बघुनाथकेँ घबपब बहब्लाक खादति पकड़ैमे। ओ बहल तँ गाममे म्दा गामक नै बहल।

गाममे ओ नै बहल तँ ओ गाममे की कबितिऐ। पहाड़प्पब जाए लइ चाहैत छल, खप्पन गाछी, ब्लसबिंछी खा पाखैबक काबण– जतइ चिड़ैक ब्लोली खा गाय–

मशीनसँ डिबिएनाग आ रँड़दक घंटीक टनटनसँ गाम गनगनाएत छल, मुदा आब गाछ कटि गेल छल। रँसरिंझी साफ भऽ गेल छल आ पोखरि धानक खेत बनि गेल छल। गाछीक बीचसँ एकटा नहरि गेल छल, जकर कातमे प्राथमिक स्कूल खुजि गेल छल।

ओकरे बगलमे दवाइक दोकानक लेल जमीन घेर लेल गेल छल।

आश्चर्यजनक गाम भेलाक बाद पहाड़पर तेजीसँ बदलि रहल छल। गाममे बिजली आबि गेल। केबलक लागल बिछा गेल छल। अखबार लऽ कऽ हॉकर आबऽ लागल छल। किछु घरमे टीवी, पंखा आ फोन लागि गेल छल। सड़कपर खड़ंजा बिछा गेल छल। खपरैलक किछु मकान बनि गेल छल, बाँकी सभ पक्का छल। जे पक्का नै छल, तकर आगू जंगी खसल नजरि आबि रहल छल।

रघुनाथ अपनाकेँ टी.वी. आ अखबारमे व्यस्त राखऽ लागल। शौक तँ उपन्यास पढ़बाक छलै मुदा उपन्यास कॉलेजक पुस्तकालयमे छलै जतऽ जाएब ओ बन्द कऽ देने छल। हँ, ओ एकटा उपन्यास दोबारा पढ़ि रहल छल, जकरा कहियो ओ पढ़ि गेल छल। मासमे एकाध बेर नगरक पेंशन ऑफिसक चक्कर ओ जरूर लगा नै छल। गाममे ओ नहियो ककरो कतय जाइत छल, नहियो हुनका कतय कियो आबै छल। ओ लड़का-बच्चाक लिखाइ-पढ़ाइकेँ काज बुझै छल, बाँकी काज तँ फालतूए। सम्मान सभ करै छलै, छोट-पैघ सभ, मुदा अपनाआपन रस्तासँ बेसी पिछड़ल आ दलित। तेँ रघुनाथ हुनकर किताब-कॉपीसँ लऽ कऽ नाम लिखेबाक फीस आ फीसक माफी लेल जे कऽ सकै छल, करै

छल। ओ गामक प्रपंच आ राजनीतिसँ निर्लिप्त रहैत सोझ-सरल आ सज्जन लोकक रूपमे सभहक प्रिय छल।

मुदा ओ सभहक प्रिय नै छल। ठिकेदारक, जकरा ओ अप्पन दियाद-वाद कहै छल, ओकर लड़का ओकरा पसंद नै करै छल आ तकर कारण छलै एक तँ जखन मंडल आयोग लागू कएल गेल तँ तकर स्वागत करैबलामे कॉलेजमे असगरे अगुआएल रहल अध्यापक रघुनाथ छल।

दोसर जखन-तखन चमटोलीक हरबाह हड़तालक धमकी दै छल, ओ मानै छल जे से राजिए अछि आ हुनकर सभक हक अछि।

-उपाए की अछि, से तँ रहताह ?

-उपाए अछि। चाही तँ हुनकर माँगपर सहानुभूति संग विचार करू वा फेर एकटा ट्रैक्टर कीनू। आ किएक तँ अपनामे सँ किओ ऐ ओकातिक नै छी, जे असगरे कीन सकी, तेँ दुआरे हरक पाछाँ दाम वान्हि दियौ, जे सभ लोक मिल कऽ कीनी।

ई गप्प भेल छल रहैन कक्काक दरबाजा पर जखन दियाद-वादक सभ रहड़-छोट जुमल छल। चलाएत के ? ड्राइबरक संग हेल्पर चाही, खलासी चाही।

अप्पन ई छौड़ा। सभ जे पछिला सात-आठ वर्षसँ कंपीटीशनक नामपर गामसँ नगर आ नगरसँ गाम मोटरसाइकिलपर घूम-फीर कऽ रहल अछि, जखन लोकवीक कोनो आस नै तँ यएह करए। रघुनाथ राजि तँ गेल मुदा ओकरा लगलै लगलै जे गलती भऽ गेलै।

छौड़ । सभ रिंख-सरिंख भऽ गेलै, आँखि लाल भऽ गेलै। ममता आगू बुढ़-प्रवान छलै, से मसोसि कऽ बहि जाए गेल। ओहमे सँ किछु बिसर्ज कऽ रहल छल, किछु कोचिंग कऽ रहल छल, किछु केर अंतिम चांस छलै कंपीटिशनक, किछु कंपीटिशनक गंडबनूक तैयारी करै जाए छल आ ओए रीचमे कोनो तरहक बाधा नै चाहि छल। एहन तरहक प्रस्ताव अपमानजनक छलै ओकरा लेल। ई तँ किये नै जानै छल जे ककर भाग्यमे की लिखल छै ? आ की कहतै लोक, यएह जे ट्रैक्टर चलाबैक लेल केने छल एम.ए., एम.एस.सी. आ पी.एच.डी.। ओकरा सभकेँ जे कहतै से तँ कहबे करतै- अहाँ की कहबै ? अहाँ तँ बाप छी। सभटा लाज-धाख घोरि कऽ पी गेल छी की ?
ममता ओकरामेसँ किये बाजितिऐ, ओकरासँ पहिने आहत स्वरमे रब्बन कक्का बाजल- बप्पू। जाए दियौ। की कहियौ तोकरासँ ? तोहर बेटा एकर हालत मे हेतिऐ तँ आग एना नै बाजितिऐ।

रघुनाथ उठि कऽ घर घुरि आएल, चुपचाप।

ओकरा दुख छलै जे ओ ओतऽ जे गप कहने छल, ओए छौड़ा सबहक बाप ओकरा सभसँ कहै छल- कोढ़ि या, अबाबा। ई गप केकरोसँ नुकाएल नै अछि जे कोचिंग, फार्म, टेस्ट ओकरामे सँ कतेक लेल नगरक दोस्तसँ मिलै-जुलैक रहन्ना छलै। ई रघुनाथे टा नै, ओकर सभक गार्जियन सेहो बुझै छलै जे ओकरा सभ लेल कोटा रा आवक्षण एकटा सहज करच बनि गेल छै, जकर प्रयोग ओ सभ अप्पन असफलताकेँ नुकेबा लेल करैत अछि। ममता ऐ समस्याक जे हल स्वनौलक तएसँ बेटे सभ टा नै बाप सभ सेहो अबाब मानि

গেলৈ।

একর ৱাঁদসঁ নহিযে কহিযো কিযো রঘ্নাথকেঁ ৱজৌনকৈ, নহিযে ওকরাসঁ প্বছনকৈ আ নহিযে ও কোনো সনাহ দেনক। হঁ, ওকরা কতয একমাত্র আৱ২ ৱনা রহি গেল ছলৈ ছব্বূ পহলরান। ও কিএ আৱৈঁ ছলৈ আ সেহো শ্বব্দহেসঁ- তকর উত্তর নহিযে ছব্বূ লগ ছলৈ, নহিযে রঘ্নাথ লগ। ককরো প্বছলাপর এতবেঁ টা কহতিঐ- নীক লাগৈএ। শাঁতি ভেটৈএ। ও জখন আৱৈঁ ছল তঁ গাঁজা, ভীজল সাফী, চিলম, ডোবক ঠ্কিড় া আ সলাগ-কাঠী সংগ আৱৈঁ ছল। অসগরে নিশ্চিংতীসঁ দম লগৈতিঐ। আ খাটপর পটা রহি ছল। এম্হর কিছু সধ্আ গেল ছল। জখন-তখন ৱাঁজি উঠতিঐ- মাস্টর কক্কা, পতা নৈ কিএ আৱ জীযৈক মন নৈ কৱৈএ।

এক ৱেঁৱ হ্নকা চ্প আ উদাস দেখি ক২ রঘ্নাথ প্বছনক- কী গপ অছি ছব্বূ। ঐ তরহে কিএ পটাযল ছী ? ছব্বূ আঁখিকেঁ ৱঁদ ক২ ৱাঁজল- কক্কা, আগ ভোরমে ৱজরংগ ৱলীক সপনা আএল ছল। ৱাঁজল, ছব্বূ। অহাঁ জে পাপ ক২ রহল ছী, ওকর প্রাযশ্চিত সেহো অহীঁকেঁ কর২ পড়ত, দোসরাকেঁ নৈ।

-জখন অহাঁ জানৈ ছী জে পাপ অছি, তঁ কিএ কৱৈ ছী ?

-হম দেখিতে ৱেৱঁস ভ২ জাগ ছী মাস্টর কক্কা, কী ৱঁতারী অহাঁসঁ ?

রঘ্নাথ দিসা-ফরাগত লেল জৈৱাঁক তৈযারী ক২ রহল ছল, ৱাঁজল- ফদা ছব্বূ, হম একটা গপ অহাঁসঁ কহি রহল ছী, ধ্যান রাখব। জখৈন ধরি হ্নকর

হড়তান চনি বহন খছি, তাধবি রিসৈবিযো কঽ চমঢ়ৈন দিস পএব নৈ বাখরঁ। কোনো ভরোস নৈ খছি ককরো।

–গপ তঁ ঠীকে কহি বহন ছী কক্কা, হ্মদা একটা হমব গপ খল্লু স্বনি নিখ। জৌঁ ঢোন রঁজাএত, তঁ পাথব পড়ৈ রাঁ রঁজ্জব খসএ, হম নৈ স্বনরঁ, নহিযে দেখরঁ– চনি দেরঁ।

জখন খহাঁকেঁ ককরো গপ মানরাঁকে নৈ খছি, তঁ জে গছা খছি, সে কব্ধ। বঘ্নাথ রঁড়রঁড় াগত সিমান দিস চনি গেন, জিস্হব রঁব্বন সিংহক পপিংগ সেঠ ছন।

ঙা হড়তানক সাতম দিন ছন।

খষাঢ় শ্বব্ধ ভঽ গেন ছন খা ঐরেঁব পানি খূরঁ রঁবিসন ছন।

হবরাহা এহন কানমে হড়তান কেনে ছন– খেতক জোত, রৌনি খা কেবাকেঁ নঽ কঽ। হবরাহী খা খেতকেঁ নঽ কঽ। রাঁরাঁ খাদমক জমানাসঁ চনি খারৈঁত বেঢ়পব কাজ কবরাঁসঁ মনা কঽ দেনে ছন হবরাহা সভ। রীচ– রীচমে হড়তান কেনে ছন ও সভ, হ্মদা ঠাক্ষব সভ রৌনি কনী রেঁসী রঁঢ় া দেনে ছনৈ খা ওকবা সভকেঁ রঁ্ন্না–স্বন্না কঽ ঠীক কঽ দেনে ছনৈ। হ্মদা ঐরেঁব খাব–পাবক নড় াগ ছন। ঐমে গোরঁব পাথৈরাঁনী ওকব ছৌঁড় ী খা স্ত্রী সভ সেহো ছনৈ। পবিণাম ঙা ভেনৈ জে খেতমে নাগন পানি স্বখাএ নাগন ছন, চবনীপব রাঁন্হন মান–জান নগহী–গোরঁবমে ডঁঠি–রৈঁস বহন ছন খা পূবা ঠক্ষবপঞ্জী গঁদগীসঁ ভবি গেন ছন।

ঐরেঁব হড়তান রঁ্নৌমে ঠাক্ষব সভ চূকি গেন ছন। হবরাহা থাকি–হাব কঽ নৈ খাএন খা নহিযে খেখনিযা কেনক, নহিযে ওকব চূন্হি মিন্নেনৈ। জব্ধবী পড়নৈ তঁ খহিবপঞ্জী গেন, এস্হব নৈ খাএন। পূবা

গনাকাক চমৈনীক ভরিষ্য পহাড়প্বক হড়তানপব আশ্রিত ছনৈ– ও সভ সে ব্ঁঝি জাগ গেন ছন।

ঠাকুব সভ বাতি ভবি রঁব্বন সিংহক দ্বাবপব পংচাযত কবৈত ছন আ ফ্ঁসফ, জজ, মজিস্ট্রেট, কনক্টব, এস.পী., গংজীনিযব, ডাঁক্টব নৈ ভ২ সকৈরঁনা হ্নকব ছৌড় া সভ হ্নকব পংপিগ সেটপব রৈঁসকী। ও সভ দিন সাঁঝ আঠ রঁজে ধবি ওতহ জ্মৈ ছন, কহিযো গাঁজাক দম নগারৈঁত ছন, কহিযো দাৰুক রৌঁতন খোনৈত ছন আ চমৈনীকেঁ সদিখন সঁতরাঁক যোজনা রঁনারৈঁত ছন। কোনা সঁতন জাএ, কখৈন সঁতন জাএ, সঁতরাঁক নেন তবীকা কী হ্খএ– ঙা সভটা সমস্যা ছনৈ জগ নহ কহ ও সভ গংভীবতাসঁ রিচাব কবতিঐ আ তেসব গিনাস ধবি পহুঁচৈত ও সভ কোবস গারঁহ নাগৈ ছন।

গারৈঁত চনূ, গারৈঁত চনূ, এক দিন অহুঁক জমানা আএত।

জহিনা ঙা খমে হেতিঐ তহিনা গংটবনেশনন ন্বক ভহ জাগ জাগত ছনৈ– মনমে অছি রিশ্বাস। হো হো মনমে অছি রিশ্বাস হম হএরঁ কামযারঁ, এক দিন।

ওগ কান বামভবোস দ্রঁে, জে পড় াসী গামক ছন আ ভংগেড় া ছন আ ওকবা ছোড়্ ঐ মংডনীক নিঅমিত সদস্য রঁনি গেন ছন– পতবা খোনি কহ দিন দেখৈত বহতিঐ জে সঁতরাঁক তিথি কোন হ্খএ ? ও ফহ্র্ত তঁ রঁতা দেনে ছন– গুহ্ণপক্ষক অমারস্যাক বাতি, ফদা কোন মাসক অমারস্যা হ্খএ, ঐ নহ কহ আশ্বিস্ত নৈ ভহ পারি বহন ছন।

ওম্হব হড়তান খিচৈত জা বহন ছন আ গদ্দবি

फसिलक आस खतम भऽ गेल छलै।

ओना काल एक दिन नेनाक सामने एकटा ट्रैक्टर धड़-धड़ करैत आएल छल आ आहिबपश्चीमे दशरथ बाउतक दवाईक्लापर ठाढ़ भऽ गेल।

ओकरा लऽ कऽ आबैवाला आन कियो नै जसवंत छल- दशरथक बेटा।

दशरथकेँ चारि टा बेटा छल- दूटा गाममे आ दूटा मध्यप्रदेशक कोयलामे। गामबला दूध आ खोआक व्यवसाय करैत छल आ कोयलावाला कोलियरीमे ठेकापर बेलब सप्लाइ करैत छल। आ जसवंत देसी दारूक भट्ठी चलबैत छल।

जसवंत जाधरि गामपर छल बच्चा, लफंगा आ लतखोर मानल जाइ छल। भागलो छल तँ बापसँ मारापीटी केलाक बाद। शुरू-शुरूमे मध्यप्रदेशसँ घुरिस आएल छल, एक-दू बेर तकैत, मुदा बादमे सुधरि गेल कनी-मनी। एखन जखैन गाम आबै छल- भैया, बाबू, कक्कासँ नीचाँ ककरो नै कहै छल। कहै छल जे परदेसमे सभ किछु अछि, इज्जत नै अछि। चाही जतेक कमा लिअ, बहरी दूगये नंबरक आदमी। दू नंबर माने दू कौड़ी। आर ओ सभ किछु छोड़ि - छाड़ि कऽ गाम-जवारक सेवा करऽ चाहै छल। संजोगे छलै जे ओ पछिला एक-दू बेर जखन-जखन गाम आएल, गाम हड़तालक चपेटमे छल। ओ नै एम्हर छल, नै ओम्हर। ओकर उठैर-बैसैर दुनू दिस छल- ठाकुर दिस सेहो, हरवाहा सभ दिस सेहो। ओ अप्पन दिससँ दुनूक बीच स्वतन्त्र-समझौताक पूरा कोशिश केलक, मुदा नजदीक एलाक बदला दुनू एक-दोसराक आर विरुद्ध होइत गेल।

जयरंत ओना दनूकेँ जरार्ब देनक ट्रैक्टैब खानि कऽ, जे सभ किचकिचरैंत बहैत छलै जे खहीबक ब्रुधि ओकब ठेहनमे लोगत खछि (तगसँ कावण ओ सभ ठेहनक बीच बाल्टी दरा कऽ गाय आ महीस दुहैत खछि)।

ट्रैक्टैब खेतमे ठाढ़ छल- ट्रॉली, कल्टिरेटैब, हारेस्टैब आ थ्रेशबक संग, गेंदाक माला पहिबने। ओकब कातमे खाटै पब डंटा नऽ कऽ दशबथ रैंसल छल। गामक लेना सभ ओकबा घेबने छल- किछो छू कऽ देखऽ चाहि छल, किछु ट्रॉलीपब चढ़ऽ चाहैत छल। दशबथ तमसा बहल छल आ डंटा पटकि कऽ ओकबा सभकेँ भगा बहल छल।

जाधबि कथा आ हबल नै भऽ जाग छल ताधबि लोकक नजबिसँ बँचा कऽ बाखैक छलै ओकबा।

भगबंत उँर्फ भग्गूक जिम्मा दोसब काज छलै। ओ कॉपी आ कलमक संग गम्हबसँ उँम्हब भाग-दौड़ कऽ बहल छल। किसानक लेल सभसँ म्हिकिन आ पबेशानीक छल ओ मास। खगहनक खेत तैयाब छल, खेती पछता भऽ बहल छल, जल्दीसँ जल्दी जोताग आ बोपनी कबबाक छलै, तकब बाद बबीक नंबब छल। बँड़ मौकापब खाएल छलै ट्रैक्टैब। तावीख लेल लूटि मचल छलै, भाड़ा चाहे जे लिख, बीघाक हिसाबेँ। आब भाड़ा सेहो की लेबाक छलै-रएह जे बेटै बान्हि देने छल, दू कोस दूबक गकबानप्बबक काशी सिंह खप्पन ट्रैक्टैबक।

कथा लेल खखन तीन दिन बाकी छलै आ गम्हब खगिला तीन मासक सभटा तावीख ब्रुक।

दशबथ जकबा ककबो प्बछै छल, तकब तँ ब्रुम्नू

ভাগ্য। হ্নকা প্বষ্টৈরঁনা রএহ ছন জে নর ঘব-দ্খাব রঁনরাঁ বহন ছন, মাষ্টি খা খপবৈনক ঘব খসা কঽ। জখন রিজনী খারি গেন ছন তঁ ওগ স্ট্রঁডবক ঘব চাহী। দীযা রাঁতী খা নানষ্টৈন রঁনা নৈ। এহন নোকসভ পহাড়প্ববেষ্টৗ মে নৈ, পাস-পড় াসমে সেহো ছন। ককবো পজেরাঁ চাহী, ককবো সীমেঁষ্ট, ককবো রাঁন্ব, ককবো গিষ্টী, ককবো নোহা-নক্কড়। কেতাবী সেহো তৈযাব ভঽ বহন ছন, স্বগব মিনক নেন। জখন ট্র◌াঁনী ছন, তখন সৌ ষ্টৗ কাজ।

দশবথ সরঁহক স্বনতিঐ খা ধৈর্য বাখৈক নেন কহৈত ছন- সভ ভঽ জাএত। কনী-কনী হএত। ক্ষদা সরঁহক কাজ হএত।

ঠাক্ষব সভ সর্দ ছন। ও সভ ওকবা সভকেঁ সদিখন খপনাসঁ নীচাঁ বুঝৈত ছন ক্ষদা খারঁ হ্নকব সভক চিরৌবীক দিন খারি গেন। হ্নকা সভকেঁ খারঁ খফসোচ ভঽ বহন ছননি জে ঙা গপ জখন বঘ্নাথ কহনে ছন তঁ হ্নকব কিঐ নৈ স্বননৌঁ।

*

বাতি ভঽ গেন ছনৈ। গামমে শান্তি পসবন ছনৈ। কনী-কনী ঝিস্সী পড়ি বহন ছনৈ। ঠার্স রেঁগক ষ্টর্ব-ষ্টর্ব খা সনকিবরাঁক ঝন্ন-ঝন্নসঁ দিগন্ত গুঁজি বহন ছন। ট্রেকষ্টবক কাজ শ্বরু কঽ দেনাক রাঁদো ঠাক্ষব হাবন সন খন্বভর কঽ বহন ছন কিএকি চমষ্টেনমে কোনো তবহক রেঁচৈনী নৈ ছনৈ। খন্তব এতবেঁ ষ্টৗ খাএন ছনৈ জে হবরাহা সভ খারঁ গামমে খা গামক বস্তাসঁ খারঁঽ-জাএ নাগন ছন- মূড় া ঝ্কৈনে, খাবামসঁ, রিনা রাঁজনে রাঁ দ্খা-সনাম কেনে। ঠাক্ষব

সভকেঁ নাগৈত ছনৈ জে ও ছাতী ডঁতানি কঽ হ্নকা সভপব হঁসৈত খারি বহন খছি– জা বহন খছি।

বঘ্নাথ স্বতএসঁ পহিনে রঁত্তী মিঝারৈঁনে জা বহন ছন খাকি মাথপব রোঁবা বাখনে পানিমে ভিজৈত গনপত রঁবল্ডাপব খাএন। গনপত হ্নকব হবরাহা ছন, হবরাহীক খনারেঁ ঘব–দ্খাবক কাজ সেহো দেখৈত ছন। বঘ্নাথ ওকব রেঁটাকেঁ খপ্পন কॉলেজসঁ রী.এ. কবৌনে ছন, ওকব রাঁদ ওকবাসঁ একটা ফার্ম ভবরৌনে ছন, জগ কাবণসঁ ও রঁটখিবা–নাপ গংস্পাকটব রঁনন ছন। ঐ খন্বভরকেঁ গনপত কহিযো নৈ রিসবন। ঐ কান হ্নকব ও রেঁটা এম. বাম মিজপ্পিবমে পোস্টেড ছন।

–ঐঁ গনপত, তূঁ ? কিযো দেখনকৌ তঁ নৈ ?

–নৈ মাস্টব সাহেঁব।

ও রোঁবা খাম নগ বাখি মচিযা খিচনক।

–একটা গপ রঁতা দী। হম খহাঁকেঁ নৈ ছোড়রঁ, ভনে খহাঁ ছোড়ি দিযৌ। হঁ, ঙ কান কনী খবাপ খছি।

–জানৈ ছী। খগনৌং কোনা, সে কহূ।

–গেন ছনৌং মগব্ধবক হিংযা মিজপ্পিব। সোমাব্ধ সেহো ওত্ত ছৈ নে। মগব্ধ ওকবা খাটা–চক্কীপব ওতঽ কাজ পকড় া দেনে ছৈ খা ও পক্কা ভঽ গেন খছি ওগ কাজ মে।

–তঁ ?

–তঁ মগব্ধ কহনক জে জাঁত, ওখনী, মূসবা, ঢেকী, চক্কী তঁ কিযো চনারৈঁত নৈ খছি খাগ–কাল্হি খা খাটা পিসারৈঁ নেন জাগ ছৈ নোক এক–ডেঢ় কোস দূব–ডেঢ়গারাং রাঁ কমানপ্পব। এনামে জৌং গামপব খাটা–চক্কী

रहैसाराग जाए तँ केहन रहत ? सोमाक सम्हारेँ ने हेन काफी अछि।

–रहैसेहैं कतऽ ?

–सरकारक, चमटोल आ गामक बीचमे जे ऊपर जमीन छै, ओएपर। आन कोनो काजक तँ ओ छै ने।

रघुनाथ किछु कान धरि सोचैत रहल।

–पहिरेनाक ओहो छल जे ठाकुरे हेन धुत्... रोटी आ भात छै, आटा आ चाउर तँ नै छै।

रघुनाथ हँसल– ओ सभ नै सोचू। शहरमे ओने अनसोहाँत मन करत, देव-सहैर सभ जाएत आ पिसाएत। एतहैं टा नै, आस-पड़ोसक गामसँ सेहो आएत। जखन चक्की गाममे रहत तँ ओत्त दूर के जाएत ? रहैस देव नै करू। आर रहताउँ, कत्त दिन रहलौं मिजफ्फरमे।

–रहलिऐ दस दिन। एक दिन तँ पछैत-पाछैत गेड़ा या रहैटीक गस्कून चलि गेलिऐ। रहड़ खुशी भेल। घर नऽ गेल। अप्पन हाथसँ खाना पकेलक, खुएलक, अहाँक आ मनकाएनक हाल-चाल पुछलक। चलऽ लागलौं तँ बीस टा टैका जरदस्ती पकड़ा देलक। एक्को रत्ती नै रहदलल छै।

–ढेर दिन रहि गेलौं मगरू लग।

–नै मास्टर साहेब, सभ दिन ओतऽ नै रहलौं। तीन दिन तँ पीसीक ऐयाँ रहलौं। पीसीक जँ सभसँ छोटे रहैटा अछि, ओ उहाँक डिप्टी मजिस्ट्रेट छै– यसडीयम। रहड़ पैघ कोठी छै, ओकर आगू कलम सेहो रहड़ पैघ छै। जीप छै, पुलिस छै, ड्राइवर छै, लोकर-चाकर छै। ऊ साधारण लोक थोड़े छै।

গজনাস নাগৈ ছৈ। সভ কিযো ভেঁটৈ নৈ কঽ সকৈ ছৈ। পীসীসঁ কতেক-কতেক দিন ভেঁটৈ নৈ হোগ ছৈ। হম তঁ দেখরেঁ নৈ কেনে ছনৌং ওক্ত পৈঘ নোক। ওক্ত বহি গেনৌং তীন দিন। পীসী বোকি নেনক।

বঘ্নাথ কনী গংভীব ভঽ গেন- নাম কী ছৈ ওকব।

-হম সভ তঁ সিক্ষূ-সিক্ষূ বাঁজৈ ছী হ্মদা নাম ছৈ স্বদেশী ভাবতী। বাম নৈ নিখৈত খিছি।

বঘ্নাথকেঁ কাষ্ঠূ তঁ খূন নৈ। গ রএহ স্বদেশী ভাবত ছন জেকব জিঞ্ঝ সবনা কেনে ছন। ওকবাসঁ ও রিঁযাহক গপ কেনে ছন। জৌং ও সচমে কখ নেতিঐ তঁ গনপত জে হব জোতৈত ছন খা ওকব খাগূ ঠাঢ় বহৈত ছন খা মচিযাপব রৈঁসৈত ছন, ওকব বিশতেদাব হেতিঐ। খবপত জে গনপতক বাঁপ খিছি, হ্নকব সমধী হেতিঐ খা গব মিনতিঐ। হ্নকব সংগ খাটৈপব রৈঁসতিঐ খা জমাযক বাঁপক হৈসিযতসঁ ভুঁচ হেতিঐ হ্নকাসঁ। হ্নকব মন ভেন জে শীনাকেঁ খবাঁজ দঽ কঽ বঁজাবেঁ খা কহৈ জে স্বনূ, গনপত কী কহি বহন খিছি।

-বাঁকী সবঁহক খপ্পন দ্খ ছৈ মাস্টব সাহেবঁ। ওকব রিঁযাহ নেম্নমে ভঽ গেন ছনৈ। ও খপ্পন মেহবকেঁ ছোড়ি দেনে খিছি। ওকব মমেনা চনি বহন ছৈ খাগ-কাহ্নি একটা মাস্টবনীসঁ। ও ভুঁচ জাগতক ছৈ। কহিযো কহৈ ছৈ জে রিঁযাহ কববঁ খহীসঁ, কহিযো কহৈ ছৈ- নৈ কববঁ। মাঁ-বাঁপ নৈ চাহিএ। ঐসঁ ওকবা নটকেনে চনি বহন ছৈ। পীসা বঁড় দ্খমে বহৈ ছৈ।

-তূঁ জো, দেব ভঽ বহন ছৌ।

ভুঁ মাস্টবনীক সংগ গহাঁ-ভহাঁ জাগ ছৈ, হোটৈন সেহো জাগ ছৈ, দোসব শহব সেহো ঘূমৈ ছৈ, খূবঁ

मौज करै छै, ख़ुदा पीसीसँ नै मिनारैं छै। पीसी राँजन जे हमरा देखा दे, एक रेब हम रतेरैं ओकरा जे किए नै कऽ बहन छी रियाह। ख़ुदा, ভেঁटै करायरँ तखैन ने।

–कहनियौ ने, नीन थारि बहन थछि। ओ रत्ती र्‌न्मा दहीं।

–थछा साहेरँ।

गनपत ठाढ़ भऽ गेन।

–ख़ुदा साहेरँ, एक रेब र्‌न्मा देतिऐ जे मेहरकेँ छोड़ि कऽ किए एना कऽ बहन छी। मेहविया तँ कत्ती चनि जाएत था ककरो ने ककरो बाथि नेत, ख़ुदा रँदनामी ककर हएत। ओकरे ने।

–तूँ जेमे कि नै, दिमाग नै चाटै।

–थहाँ नै जाएने चाहरँ तँ कहियो कोनो काजक रँहाना कऽ हमहीं ओकरा थानि नेरँ।

रघुनाथ तमसा कऽ थरथराए नागन। ओ उँठि कऽ झमावि कऽ रत्ती मिन्मा देनक। ओ ओकरा ठेन कऽ राँहर कऽ देनक। गनपत माथपर रोँवा बाथि कऽ राँजन– साहेरँ, जे कहै नेन थाएन बहि, से तँ रिसविए गेनौं।

एकरैंग ओकर थराँज ह्‌सह्‌साहटिमे रँदनि गेनै, देखियै बहन छी हरा थवारँ छै। नै, एकटौ गप कहि बहन बमी। एहन कोनो गप नै थछि ख़ुदा पहनमानकेँ र्‌न्मा देरैं जे जथन धवि हरा थवारँ छै, चमहैन दिस नै देखए। था देखत की, उँम्हव नै जाए।

रघुनाथक ध्यान नै छन ओकर ह्‌सह्‌साहटि दिस। ओकर चिंता था रैचैनीक कारण दोसर छन– कि कत्ती एकरा सरना था भावतीक संरँधक जानकारी नै ह्‌थए।

জখন সংবঁধী অছি তঁ কহিযো নে কহিযো মগক্ষ জক্ষব ভেঁষ্ট কবৈত হএত, ভহ সকৈত অছি জে ভাবতী সেহো চর্চা কেনে হএত। আ নৈ হুঅএ তঁ মগক্ষ দুনূকেঁ কহিযো সংগমে দেখনে হএত। জখন এক্কে নগ্রমে অছি তঁ কোনা সংভব অছি জে ওকবা পতা নৈ চনন হেতৈ অখন ধবি।

–শীনা।

আখিব ওকবা বহন নৈ গেনৈ আ ও দোসব রঁেব শোব পাড়নক– তামসেমে।

*

পহনমান মানে ছব্বুঁ পহনমান।

পহাড়প্ববক দক্খিন হিস্সামে ঘব ছন রঁজবংগী সিংহক। ও গনাকামে ছব্বুঁ পহনরানক নামে জানন জাগ ছন। গামক নাম দূব–দূব ধবি পসাবনে ছন। দংগনমে জতহ–জতহ গেন, জীত কহ ঘুবন গনামক সংগ। টংগড়া আ ধোরিযাপাষ্ট ওকব প্রিয দাঁব ছন। নঁরাগ কম নৈ, জুন্বম তাগতি আ ফুর্তী ছনৈ ওকবামে। ককরো পকড়া নিঅএ তঁ ছোড়াএবঁ হ্মশিকন, দারি দিঅএ তঁ উঠরঁ হ্মশিকন, পষ্ট পড়া কহ মাটি পকড়া নিঅএ তঁ চিত্ত কবরঁ হ্মশিকন। ভৈংসক কেহুনীসঁ মাবি দিঅএ তঁ পসবি জাএ আ উঠি নৈ সকএ।

হ্মদা হুনকব পৈঘ ভাএ– জকব চনিতে ও পহনরানী কবৈ ছন, জখন অসময একাএক গ্বজবি গেন তঁ ও নংগোষ্ট খুষ্টাপব টাংগি দেনক আ ঘবক জিম্মেদাবী সংভানি নেনক।

ছব্বুঁক রিযাহ নৈ ভেন ছনৈ। জখন উমেব ছনৈ তখন কেনক নৈ অখাড়াক জোশমে আ জখন কবএ চাহনক তঁ উমেব নৈ বহনৈ। কিযো অগরো নৈ কেনৈ।

ঐ তবহেঁ পবিরাবক নামপব হ্নকব দস রঁবখক ভাতিজ ছন খা মসোমাত ভৌজী। ভৌজী দিন-বাতি পূজা-পাঠ খা ধবম-কবমমে নাগন বহৈ ছনি খা ভাতিজ স্কূন জাগ ছন। খেতী-রাঁবী ছব্বূ সম্হাবৈ ছন খা সম্হাবত কী- ঝূবী হবরাহাক জিম্মা ছোড়ি কহ নিশ্চিংত বহৈ ছন।

হ্নদা ঙা নিশ্চিন্তী ওকব ভাগ্যমে নৈ ছনৈ। এক দিন ওকব নজবি পড়ি গেনৈ ঝূবীক স্ত্রী ঠোনাপব। দূ রঁচাক মাএ হ্নদা কহৈক নেন। ঙুঁ কনরা নহ কহ খাএন ছনী, খপ্পন মবদক নেন। ছব্বূ ওকবা পহিনো দেখনে ছন-নৈ জানি কতেক রঁব। হ্নদা ঐরঁব নজবি নৈ পড়নৈ, গড়ি গেনৈ। ও ওকবা খারৈঁত দেখনক, রঁসৈত দেখনক, চনৈত দেখনক- কী ছড় ি সন শিবীব, কী নচক, কী গস্সন রাঁহি। গড়ি গেন খাঁখিমে। কতহ ঙা খকখব ঝূবী খা কতহ ঙা গাঁজাক কনী। রঁস স্বপ্না নগি জাএ তঁ উঁড়ি জাউঁ খাসমানমে খা ফেব উঁড় ৈত বদ্ধ। জমীনপব ঘ্বৈক নৌরঁতি নৈ খারঁএ। খাব ফেব তকব রাঁদ শ্বদ্ধ ভেন ছব্বূ পহনমানক স্বপ্না মাবৈক খিস্সা। হ্নদা খিস্সা বহতাব পকড়তিঐ একবাসঁ পহিনে ভৌজীকেঁ খঁদাজা ভহ গেনৈ। ভাতিজ হ্নন্না মাঁকেঁ রঁতেনক জে ও কক্কা খা ঠোনাক দনানমে ওকবা ন্বক্কা-ছপ্পী খেনৈত দেখনে ছন। ভৌজী কানএ নাগন। ও ছব্বূসঁ রাঁজন- ছব্বূ, হমব একটা রিনতী খছি। ভেযা তঁ বোকৈ-ঠৈকৈক নেন নৈ খছি, খমাঁ কবরঁ খপ্পন মনক। হ্নদা চাহে জে কবী, কদ্ধ ঘবসঁ রাঁহব। একবা সাফ-স্বথবা বহহ দিযৌ। গশাবা ব্ঁঝি গেন ছব্বূ। একব রাঁদসঁ ছব্বূক চমঠৈনীমে খারাজামী রঁঢ়ন।

হবরাহা নেন হ্খএ ৱাঁ রোপনী–কট্টযা নেন ৱঁজেৱাঁক নেন। চমট্টৈনীমে জাএৱঁ ঠাক্কব খপ্পন ৱেঁগজ্জতী ৱ্ন্নৈ ছন। জব্ধবী কাজ ভেন তঁ ও ৱঁচা সভকেঁ পঠৱেঁ ছন। হ্মদা ছব্বূঁ এহন মান–সম্মানসঁ দূৱে ছন। জঁ ও গামমে নখাহ নৈ দৈতিঐ, কনম ৱাঁ নহবপব সেহো নৈ নখাহ দৈতিঐ, খাবি–খেতপব সেহো নৈ নখাহ দৈতিঐ তঁ নোক ঙা মানি নৈ ছন জে ও চমট্টৈন গেন হএত, ঠোনাক সংগ। ঙা চমট্টৈন সেহো জানৈত ছন খা গাম সেহো। তমসাহ এক্ত জে ওকবাসঁ সোন্নাঁ–সোঁন্নী কঠৈক হিম্মত ককবো নৈ ছনৈ।

সভ খগ্রএনহা ৱেঁব–ৱেঁব মিন কঽ ঘবেনক সভসঁ প্রতিষ্ঠিত ৱঁব্বন কক্কাপব দবাৱঁ ৱঁনেনক জে ও খপ্পন সকসঁ জে কিছু কঽ সকএ, কবএ। ৱ্ন্নাৱিযৌ ৱাঁ ধমকাৱিযৌ ৱাঁ জাতিসঁ ৱাঁহব কব্ধ। এহন কহএৱঁনা খগন–ৱঁগনক গামক নোক সেহো ছন। শিকাগতসঁ তংগ খাৱিঁ কঽ কক্কা ছব্বূঁকেঁ ৱঁজৈনে ছন। ছব্বূঁ হ্নকব গপ ৱঁড় ধ্যানসঁ স্বননক খা খংতমে ৱাঁজন– গপ তঁ ঙা ঠীক খছি কক্কা হ্মদা ককবা–ককবা জাতিসঁ ৱাঁড়ৱঁ। ককবো–ককবো ঝাঁপন খছি খা ককবো–ককবো ডঁঘাব। হ্মদা ৱঁচন তঁ কিযো নৈ খছি হমব নজবিমে। বহন গপ হমব তঁ খহাঁসঁ নৈ ন্বকাএৱঁ। হম সভ কিছু কবৈ ছী হ্মদা হ্মঁহসঁ হ্মঁহ নৈ সট্টৱেঁ ছী। খপ্পন ধবম খা জাতিকেঁ নৈ ৱিঁসবৈ ছী।

কক্কা মাথ ঝ্কা কঽ ৱৈঁসন বহন, কিছু নৈ ৱাঁজন।

ছব্বূঁ কনী কান ৱাঁদ ডঁঠি কঽ চনি গেন।

নোক মজাকমে কহৈ ছন জে চঽবমে ঝূবী পহনমানক খেত জোতৈত খছি খা পহনমান চমট্টৈনমে

ওকব খেত। হিসাৱঁ ৱঁবাৱঁব।

খা ঝূবীকেঁ ঙা ছনৈ জে জখন ও খেত জোতি কঽ ঘ্ৱৈ ছন তঁ ছব্ৱূ ঘবমে ৱোপনী কঽ কএ খাৱৈঁত ছন। জখন ছব্ৱূ ঘবমে ৱঁজাবসঁ ঘ্ৱবতিঐ তখন ছব্ৱূ ঘবমে। ও ওকব হেৱাঁক খাহৈ ভেটিতে ত্তবক্ত খাপস ভঽ জাগ ছন।

ও এক ৱেঁব হিম্মত কেনে ছন। হাথ জোড়ি কঽ কহনক– মানিক, হমব নৈ তঁ কমসঁ কম খপ্পন গজ্জতক খ্যান কব্ধ। নোক কী–কী কহৈত খছি খহাঁকেঁ নঽ কঽ।

একব নতীজা ঙা ভেনৈ জে ও চৌদহ দিন ভবি দেহ হৱৈদ–প্যাজ দেহপব পাতি কঽ ঘবমে পড়ন বহন।

খসহায ঠোনা। জীখৱঁ কঠিন ভঽ গেনৈ। নবক ভঽ গেনৈ ওকব জিনগী।

বাতি ভবি ঝূবীকেঁ ছাতীসঁ নগা কঽ কানৈত বহন খা তামসসঁ হনহনাগত বহন।

সভসঁ পৈঘ গপ ঙা ছন জে গ্রাম সেরক চমটৈনেক, ওকবে জাগতক, পহনমানক সংগ গাঁজাক স্বট্টা নগাৱৈঁত ছন খা জখন কহিযো কহতিঐ– কনেজা কড় া বাখূ, খানী কনী ৱাঁটৈ তাকূ।

–কহিযা ধবি ৱাঁটৈ তাকূ।

সারন শুব্ধ ভঽ গেনৈ। ঐ মাসমে পচৈযাঁ (নাগপংচমী) পড় ৈত ছন। পহাড়প্পবমে পচৈযাঁ ছব্ৱূ পহনমানক পর্ৱ ছন। ওগ দিন তীনষ্টা ৱাঁনষ্টীমে ভীজন চনা খানন জাগ ছন, পবাত ভবি মিঠাগ খাৱৈঁত ছন, ৱঁতাশী খাৱৈঁত ছন, ৱঁজবংগ ৱঁনীক পূজা কএন জাগত ছন, ছব্ৱূ পহনমান নংগোটৈ পহিব কঽ খখাড় াক

মোহাবপব রৈসৈত ছন আ অপ্পন চেনাক গঞ্জাপব বক্ষা রাঁহ্নত ছন। ও সভ উঁস্তাদক আশীরাদি সংগে অখাড় ামে উঁতবৈত ছন। ওকব সভক কতেক জোড় ী হোগত ছন আ দ্পহবিযা রাঁদ ধবি পঞ্চা সভ অখাড় ামে জোব-আজমাগশী কবৈত বহতিঐ।

সভসঁ আখিবীমে ছব্রঁ উঁতবিতিঐ- পৈঘক পএব ছরিঁ কঽ আ ছোঠ সরঁহক হাথ জোড়ি কঽ। ওা প্রদর্শনী-ক্ষশতী হোগ ছন। ও অপ্পন দাঁর আ কবতরঁ দেখাবৈঁ ছন- পহনমানী ছোড়ি দেনাক রাঁদো।

ঐ কান চমৈনসঁ ডফনী আ নগাড় ারঁনা সেহো আবৈঁ ছন আ ঝূমি কঽ রঁজাবৈঁ ছন। অহিবৈনীক রঁনেঠীরঁনা সেহো বঁহত ছন আ এক-দোসবাসঁ খেনাগত পসীনা-পসীনা ভঽ জাগ ছন।

দোসব গামমে পচৈঁযা পর্ব বহি গেন ক্ষ্দা পহাড়প্ববমে ওা অখনো চনি বহন ছন- চননিক ৰূপমে সএহ। ক্ষ্দা ওা গপ সভ জানৈত ছন জে ওা তহিযে ধবি অছি জাধবি ছব্রঁ অছি। কোনো ঠাক্ষবক নর পীঢ় ীক নেন দেহ রঁনাএরঁ, কশীবত আ অভ্যাস কবরঁ, ক্ষশতী নড়রঁ ঝানতূ চীজ ছন। একদম মূর্খতাগ। রঁন্দূকক আগূ মজগূতসঁ মজগূত শবীবক কী মতনরঁ ? তগসঁ ওকব চেনামে রঁসী অহীব,কহাব, নোহাব, গড় েবিযা ছন, ঠাক্ষব রাঁভন নৈ।

ক্ষ্দা ঐরেঁব খবাপ ছন পচৈযাঁক। পানি ভোবসঁ পড়ি বহন ছনৈ- কহিযো মদ্ধিম, কহিযো তেজ। অখাড় া এক দিন পহিনে তৈযাব কেনে ছন অপনেসঁ ছব্রঁ। ওা কাজ চেনামে সঁ ককবো নৈ কবঽ দেনে ছন। ক্ষ্দা ডুঁ থানম থান ভঽ গেন ছন- ধানক খেত সন। মিঠাগ আ রঁতাশা আরিঁ গেন ছন। রঁদাম ঝ্নি

कऽ खँथुआ गेल छल। गंतजाबी छल रबथा थम्हैक। छब्बू कहि गेल छल जे खर्हाँ सभ तैयाबी बाखरू, जहिना मौसम ठीक हएत, हम खारि जाएब।

म्हदा नहियें मौसम ठीक भेल, नहियें छब्बू खाएल।

पानि तखनें थमकल जखन साँझ झलफलाएल। खकास साफ भेल खा जतऽ-ततऽ एकाधटा तावा नजरि खाबऽ लागल। ओग कान प्वलिसक जीप खाएल गाममे खा पता चलल जे छब्बूक हत्या भऽ गेल खछि। जनपदक सभसँ कबेजाबला खा दमगर लोकक हत्या।

ग खबब लै, बिजली छल, जे बदवी छटैलाक बाद तबतड़ा कऽ ठाक्कब टैलपब खारि खसल छल। ओ चाहे जे छल, जेहल छल- ठाक्कब छल। खा ओकबा बहितें ककबोमे ऐ टैल दिस खाँखि उठा कऽ देखबाक ताग़ति लै छलै। खा खाब ?

खाब, चमटैलक बाहबी हिस्सामे, एकटा झोपड़ ीक खागू थालमे चितंग पड़ल छल। मबल। उँघाब खकासक नीचाँ। एकटा लालटैल ओकब माथ लग छल, दोसब पएब दिस, दूनू गंटोपब। जेना लाशपब नजबि बाखल जा सकए। लाश सेगो थाल खा माटिमे लेभबाएल पड़ल छल। पएब ऐ तबहेँ छितबाएल पड़ल छल जेना बीचसँ चीब देल गेल छल। जललांग काटि देल गेल छल खा ओग ठाम खूलक थक्का छलै, जगपब माछी झबबल छलै, उड़ि खा भिलभिला बहल छल। प्वलिस पबेशाल छल, ओग जललांगक लेल। कटैल तँ गेल कतए ? ऐ लाशे लग कत्तौ लै छल। ओ लालटैल खा टॉर्चक बोशलीमे ओकबा ताकि बहल छल। जमील समबस लै छलै- खधाग बह्तें छलै खा सभमे पानि भबल छल। ओकबा

जतऽ कत्तौ संदेह होंग छलै, लाठीसँ छूड़ा कऽ देखि लै छल, भने ओ माष्टिक हेला हुअए। एक डर सेहो छल कत्तौ भीतर, जे एहन नै हुअए जे रूक्नुर आएल हुअए आ मासिक लोथ बुझि कोनो दोसर ठाम लऽ गेल हुअए वा खा गेल हुअए।

ई खोज देर राति धरि चलैत रहल।

पुनिस अप्पन दिससँ सभटा तैयारीक संग आएल छल मुदा जग आशंकाक संग आएल छल, ओहेन किछु नै भेलै- नहियें कोनो दंगा भेलै, नहियें चमटैल लूकल गेल, नहियें रँदनाक कार्बराई भेल।

मृतीक झोपड़ीक रौहर ताला लटैकि रहल छलै आ चमटैलमे स्वन-सन्नाटा छल। एक्काटा मर्द नै। सभटा मर्द रस्ती छोड़ि कऽ नै जानि कतऽ चलि गेल छल। पुनिस एरौसँ पहिलेसँ। मौगी आ लेना छल, ओ सभ अप्पन घरमे रँद छल।

हला एकटा एहन लोकक भेल छलै जकर घरमे किवो एफ.आइ.आर. दर्ज करैरँना नै छलै। हला के करलक, कखैन करलक, कोना करलक, किऐ करलक- एकर कोनो गराह नै छलै।

अँदाज जकर लगाएल जा रहल छल मुदा ओ अँदाजे भरि छल जे छत्रू भोरे-भोरे अप्पन देहक आगि मिझारैं लेल मृतीक घर पहुँचल। आहटे लागिते मृती दोसर कोठरीमे नुका गेल। दोसर ढोला चाँचर खोलि कऽ ओकरा भीतर लऽ गेल। अनधेर्य छत्रू नंगी खोलि कऽ जहिना ओकरा संग स्वतें लेल भेल आकि ओ ओकर होता पकड़ि ये कऽ मुनि गेल। ओ ओकरा मारैत-पीटैत चिचियारैत रोंहोशे भऽ कऽ खसि पड़ल। ओग कान मृती हस्वआ लऽ कऽ आएल आ ओकर

जननांग काटि कऽ फेक देलक। दुनू बाँहि आरि गेल कोठरी बंद कऽ कए आ ओकरा तड़पैत, छटपटाइत आ मररौंक इंतजार करैत छोड़ि कऽ। बाँदमे दुनू घिसिया कऽ ओकरा बाँहि कऽ देलक।

आकि ओ धानक बीआ छीटि बीअड़ा मे गेल छल ओऽ दुनूक संग। मारलक ओतहियें, फेदा बेनाकोरक केस बेनाबैं लेल ओकरा ददरेंजाक आगू आनि कऽ पटकलक।

आकि नि:शस्त्र भेलाक बाँदो पहलमान दू-चारि टा केँ तँ काँचे चबा जाइत। दू-चारि मनक नै छल ओ। चमटैनकेँ पता छलै जे ओ किम्हर दिसा-फराइत ठीक लेल जाइत अछि। पूरा चमटैन उँम्हरे घेर कऽ वाहिक खेतमे मारलक जेना ओ स्वगरकेँ चारू दिससँ घेर कऽ मारैत अछि आ म्नूरीक घरक आगू आनि कऽ फेंकि देलक। चऽरमे कतरौं चिचिऐरँ तइयो केकरा सुना पड़त मेघक गड़गड़ाहटिमे।

ऐ तरहक चर्चा छल। अलग-अलग अंदाज, अलग-अलग लोकक। सच गप केकरो नै पता। नाशि लग किओ एलें नै कएल तँ कोना पता लागितिऐ ? पुलिस ककरो आबैंए नै देलक।

फेदा एकटा गप कनी-कनी साफ भेल जे, जे किछु भेल, अचानक आ संजोगे नै भेल छल। एकर पाछाँ मास भरिसँ तैयारी छल। ऐ तैयारीमे असगरे पहाड़पुर चमटैन नै, आस-पड़ोसक बीस-पचीस गामक चमटैन मिलल छल। पहिने आ बाँदमे खर्चे-खर्च छल- थानाक सीओकेँ चाही, फंशीकेँ चाही, पोस्टमार्टम बेना डॉक्टरकेँ चाही, पैरवीकारकेँ चाही, रकीलकेँ सभ तारीखपर चाही, गराहकेँ चाही- ढेर बास खर्च।

ঔ কতহ সঁ কবত ফ্মূবী ? তওসঁ সভ চমষ্টৈনেক হবরাগা চঁদা জ্টৈনেক।

দোসব, হ্নকা সভকেঁ গঁতজাব ছন খপ্পন জাগতক কোনো প্বনিস খধিকাবীক, জে ধানাপ্বব থানা সম্হাবএ খা সে খারি গেন ছন, দূ মাস পহিনে। ভগেনূ মানে বী.বাম। সংগে খকষ্টূবঁবমে চ্নার ছন রিধানসভাক খা কোনো এহন পার্টী নৈ জকবা খন্বসূচিত জাতিক রোষ্টক দবকাব নৈ হ্খএ। তেসব, চমষ্টেন জানৈ ছন জে ছৰ্বূক মামিনামে ঠাক্ষব ঘবেন বাঁষ্ট জাএত, কহিযো এক নৈ হএত।

খা জন্দিযে ঔ সারিত ভহ গেন।

*

ছৰ্বূক মাবন জেবাঁক খাদংক জকবা সভসঁ রৈসী ছন ও বঘ্নাথ ছন।

নৈ জানি কী ছন জে ছৰ্বূ জহিযা কহিযো কনম দিস ঔতিঐ, নহব খা খখাড় । দিস ঔতিঐ খা খপ্পন মগীসক সংগ উঁত্তব দিসক চহবমে ঔতিঐ –বঘ্নাথক দ্খাবকেঁ জরুব দেখতিঐ– মাস্টব সাহেবেঁ খছি কি নৈ। খছি তঁ খানী বৈসন খছি বাঁ কাজ কহ বহন খছি। জোঁ বঘ্নাথ খানী বহ ছন তঁ ছৰ্বূ খারি কহ বৈস জাগ ছন। বাঁজৈত কিছু নৈ, বঁস বৈসন বহতিঐ। প্বছনেপব বাঁজৈ ছন জে কোনো কাজ নৈ, বঁস খগাঁ নগ কিছু কান বহবঁ নীক নাগৈএ হমবা। নীক নোকক সংগতি ভেষ্টৈত কগাঁ খছি।

ও জাগ ছন সভ ঠাম ফদা বৈসৈ নৈ ছন।

ও বঘ্নাথক কহনে রিনা হ্নকব হিত–খহিতক খপনে খাপ ধ্যান বাখৈ ছন। ঔ হ্নকব ভারনা ছন

जकर पाछाँ कोनो कारण नै छल। ई गप रघुनाथ दोसरासँ सुनै छल, छबूँसँ नै। आखन सान भरि परिवारक गप अछि- रघुनाथक पछुआरमे हुनकर पितयौत भाएक घर-दुआर अछि जकर आगू तीन बिगहाक करीब हुनकर जमीन अछि। हुनकर माने रघुनाथक। भाए धरि तँ ठीक छल। ओ बाँटि-बखराक सम्मान करै छल मुदा भातिज सबहक नेत खराब भऽ गेल। हुनकर घरक आगू दोसराक जमीन। ओ सभ चाबि भाँथ छल आ सभ समर्थ। पैघकेँ रघुनाथ पढ़ेने छल आ बिजली विभागमे नोकरी दिएने छल। ओ समए-समएपर कर्ज्जा करैक तरकीब आ बहन्ना खोजैत रहै छल। ओ एक राति भरिमे रघुनाथक पछुआरमे एकटा ईंटाक देबाल ठाढ़ कऽ देलक आ हुनकर बाँटि बन्द कऽ देलक। रघुनाथकेँ तखैन पता चललै जखन भोर-भिन्सर खुजल पड़लै। ओ पहुँचल तँ देखलक जे छबूँ लाठी लऽ कऽ देबाल लग ठाढ़ छल आ धुरझाड़ गारि पढ़ैत नरेशकेँ ललकारा दऽ रहल छल- घरघुस्सा, बाहर निकल आ हिम्मत होउ तँ ठाढ़ कर देबाल। हमहूँ देखिऐ। मास्टरकेँ असगर बुझने छीही की? खसरा-खतौनी कोनो चीज अछि कि नै?

नरेश आ ओकर भाए घरमे घुसल रहल। ओकरामे सँ ककरो हिम्मत नै भेलै जे बाहर आबए आ छबूँसँ भिड़ए।

सच गप तँ ई छलै जे रघुनाथकेँ नोकरी जाएक जते दुख छलै, ओतसँ एक्कावन्नी कम छबूँक जाएक नै छलै। किएकि छबूँ छल तँ रघुनाथ सेहो छल आ हुनका लेल पहाड़पर सेहो। आब ककरा बूझत ओ बहत।

छबूँक मारल जेबाँसँ पहिने गनपत रघुनाथकेँ

ठेलाबामे ऱॅता देने छल जे पछलमान जँ अलाँ कतऽ आरॅए तँ ऱ्ँखा देरॅ– चमटेनसँ दूब बहए। ओ हमबा दनूक ठप तेसबाकें पता नै चलए। खानी दूब बहए। बघ्नाथ एकटा ऱॅहन्ना ताकि कहलो छल जे छब्बू, आरॅ ऱॅह्त भऽ गेन, जाए दिऔ।

छब्बू ऱॅाजन छल– मास्टॅब साहेब। छोड़ि तँ दिऐ, ह्दा जाउँ कतऽ ? गाममे तँ सभ ऱॅटा अछि, प्वतोह् अछि। आब कतऽ जाएत।

बघ्नाथ ओकबा तबह–तबहसँ ऱ्ँखारॅक प्रयास केनक, ह्दा सभ ऱॅकाब। ओनाह्ँ ओ सोचने छल जे ऱॅसीसँ ऱॅसी की हएत– यएह ने जे छब्बू ऱॅगज्जत कएन जाएत आ ऱ्ँबी टोनाक संरॅध सभ दिन नेन खमे भऽ जाएत। ह्दा ओ तँ छब्बूक द्ख्मन सेहो नै जानै छल जे एहन हएत। ओ ओ कहैत घ्मैत बहल जे ओ एकटा ठाकुबक हत्या नै, पूबा दियादक समर्थकेँ च्नौती अछि, ओकबा ननकाबा देन गेन अछि– ह्दा ऐ घटनाकेँ रिसबरॅ आ एकब चर्चा नै कबरॅ नीक ऱ्ँखनक सभ।

कनी कान नागन ठाकुब टेनाकें ऱॅदनैत समएकें ऱ्ँखरॅामे आ ओकब हिसारॅसँ अपनाकें ठानरॅामे। कतेक दिन धबि द्आब कूड़। आ कचबाक ढेब ऱॅनन बहन, कतेक दिन धबि नादिक नग गोरॅब ऱॅजरॅजाठत बहन, कतेक दिन धबि ऱॅड़द ख्ँटासँ ऱॅान्हन उँठैत–ऱॅसैत बहन, गाग–महीस डिबियाग छल आ पग्वबाठत बहन। पटायन–पटायन खटिया तौड़ऱॅना ठाकुब कखनो कोन भरे पड़न कोदाबि दिस ताकितिऐ, कखनो हबसा दिस, कखनो ऱॅाढ़नि दिस आ थाकि कऽ अंतमे ओठ छाउँब दिस जिम्हबसँ हबराह आरॅत छल।

ক্ষুদা হবরাহা জে চমৈনসঁ ভাগল, সে নৈ ঘুরল।

এক হপ্তা বীতল।

ফের দোসর হপ্তা বীতল।

ফের তেসর হপ্তা বীতল।

ওকর জেঠাক বাঁদ ঠাকুর জতেক পরেশান ছল, দশরথ যাদর ততেক খুশি। ওকর বেটা জসরংত ঐ কালমে ঠাকুরকেঁ সম্হারি লেনে ছল। ও হুনকা সভকেঁ হবরাহাক কমী নৈ হুঅএ দেলক। ও সরঁহক খেত ভাড়া পর জোতলক। এক্কা দিন ওকর ট্রেক্টর নৈ বৈসল। সভক হর কামৈ বহি গেল। ও সভকেঁ বুঝা দেলক জে বড়দ মথদুক্খী আ রৌগ্র খিছি, ফালতূ খিছি। দুআর গংদা করৈত খিছি, ওকরা হটাউ। ওকর গোরঁর কোন কাজক ? ওকরাসঁ উপজাউ তঁ যূবিযা খিছি।

কিছু গপ বাঁদমে পতা চলল, ওগ কান নৈ। জেনা ও জগ তরহেঁ ঠাকুরকেঁ সম্হারলক, তহিনা ও চমৈনকেঁ সেহো সম্হারলক। কিছু হবরাহা তঁ শহর চলি গেল- বিকশা চলেঁ লেল সোচিএ কঽ বাঁ বৌনিপর কাজ করৈ লেল ক্ষুদা বঁর বাস নোক কোবরাঁ গেল- জসরংতক ছোট ভাগ বঁনরংত নগ, জে বৌনি মজূরক ঠিকেদার ছল। ও সভকেঁ খদানমে কাজ দিএলক। আর গ্রাহো জে গামক ঘর হোগসঁ ও দোসরাসঁ জতেক নৈ ছল, ওগসঁ কম লেলক। এতরেঁ টৌ নৈ, জসরংত ওকরো মদদ কেলক জে চমৈনমে বহি গেল ছল, খাস কঽ মৌগী সরঁহক। বাশিন-পাগলক গবজসঁ খনাজক লেল ও ঠকুরটৈনীমে জাএরঁ বঁদ কঽ দেলক আ সূদপর জসরংতসঁ যা খহিবটৈনীসঁ টৈকা লিঅএ লাগল। ও আরঁ সোনে গজ্জন সার কের দোকানপর জাগ ছল। নগদ

পাগ দৈ ছল আ কিবানা সমান নৈ ছল।

গাম কনী–কনী পহিন্বক্ক জকাঁ ঘ্বএ নাগন ছল–নর ৰঁদনার আ নর ব্যরস্থাক সংগ। খন্তব এতৰেঁ টৌ আএন জে হবরাহা ৰাঁহব নোকবী কবৈ ছল। আ ও জখন গাম ঘ্বৈ ছল তঁ ঠক্ষবটৈনীমে নৈ জা ক২ খহিবটৈনীমে জাএৰঁ, উঠৰঁ–ৰৈসৰঁ ৰেঁসী পসীন কবৈ ছল। শাগত হ্নকা ওত২ ৰঁবাৰঁবীক খন্বভর হোগ ছল।

বিটৌযবমেঁটৈক ৰাঁদ নোকক দেখা–দেখী বঘ্নাথ সেহো খপ্পন খেত–ৰাঁবীক দোসব ব্যরস্থা কেনক। ও খপ্পন খেত সনেহীকেঁ খধিযাপব দ২ দেনক। সনেহী হ্নকব কॉনেজক চপবাসী ছল আ সাত মীন দূব খপ্পন গামসঁ কॉনেজ খাবৈঁ জাগ ছল। জাগতক কোগবী। ওকব সমস্যা ওকব ঔবত আ ৰাঁন–ৰঁচা ছল। বঘ্নাথ ওকব পবিরাবক নেন ওসাবক একটৌ হিস্সা আ ৰাঁহবক খোপড় ী দ২ দেনক। ঐ তবহেঁ ও খেতীক ঝংঝটসঁ নিশ্চিন্ত ভ২ ক২ কত্তৌ খাবৈঁ জাগ জোগ ভ২ গেন। আব কত্ত২ আএত–জাএত, মৈনেজব আ প্রিংসিপন পেঁশিন নটকেনে ছল আ ও খহীমে নাগন ছল। ও ওগ চক্কবমে দূ–তীন দিন নেন নগ্র গেন ছল তখনে হ্নকব ভাতিজ নবেশ ঘবক পছআবক জমীন দোৰাঁবা ঘেব নেনক– ঐ ৰেঁব কাঁটৈ ৰঁনা তাবসঁ।

এতৰেঁ টৌ নৈ, নবেশ প্ববনা নাদি ওগ জমীনপব গাড়নক আ মহীস ৰাঁন্হি দেনক। চাব্ধ দিস গোৰঁব আ গোগঠা ফেকৰাঁ দেনক, জত২–তত২ সণ্ঠী আ প্বআবক ৰোঁঝ বখৰাঁ ক২ ওা সিদ্ধ কবৈক প্রযাস কেনক জে পছিনা কএক ৰঁবখসঁ ওা ওকবে কব্জামে খছি।

গামমে ঘ্সৈত বঘ্নাথ একবা দেখনক আ সোনে

ওতহ পহুঁচন জতহ নবেশ মহীসকেঁ সানী দহ বহন ছন। ও হাথ পোছি কহ কক্কাক পএব ছূনক।

ঙা সভ কী ছৈ ?

নবেশ হ্নকা আশ্চর্যসঁ দেখনক- কিছু তঁ নৈ, কী অছি ?

তামস মে থবথবা উঠন বঘ্নাথ- বঁদমাশী কবৈ ছী আ সেহো অপ্পন কক্কাসঁ।

-কনিযো টৌ নাজ নৈ এনৌ তোবা ? হটৌ ঙা সভ খ্ঙ্কা-তুঙ্কা, তাব-হাব।

নবেশক তীন ভাগ সেহো ঘবক ভীতবসঁ বাঁহব আবি গেন। পড় াসীমে কিযো নৈ আএন। সভ অপ্পন-অপ্পন দববঁজ্জাপব বৈঁসন স্বনি বহন ছন।

-ঙা তঁ নৈ হটৈত কক্কা। হমব ঘব-দ্আবিক আগূক জমীন সাবিকক অছি আম জমীন আ ফানতূমে অহাঁ হঁসেনে ছী। অহাঁক ঙা ছেবেঁ নৈ কবী, ঙা তঁ গাম-সমাজক অছি।

এতবেঁ স্বনৈক ছন আকি বঘ্নাথক দেহমে জনা আগি নাগি গেন। ও ফনফনা উঠন আ এক নাত মাবনক নাদিপব। তোহব সাতী কহ, আ গাম সমাজক।

অখন মাটি কাঁচ ছন নাগদক, ও এক দিস ভসকি গেন।

ঐ বীচ তামসসঁ আগি-পানি হোগত আ গাবি পঢ় ৈত নবেশক ছোট ভাগ দেবেশ দৌগন আ ধক্কা দহ কহ বঘ্নাথকেঁ খসা দেনক। ও সম্হবিতিঐ, তগসঁ পহিনে ও হ্নকব ছাতীপব বৈঁস কহ গবজন- সাঢ় বাঁঢ়বা, গবদনি পকড়ি কহ অখনে দবা দিঐ তঁ মবিএ জাএত। হম জতেক নীক নোক জকাঁ গপ কহ বহন

ছী, ওতেক শৈব ৰঁনি বহন খছি। জা, জে কৰৈক খছি, কহ নিখ। ডঁঠৈত ও হ্নকব ডাঁবপব এড়ী মাবনক– সাঢ় ব্ঁঢ়ৰা হবমজদা।

বঘ্নাথ ডঁঠৰাক প্রযাস কেনক হ্নদা ডঁঠি নৈ সকন।

নাগদক কাতমে পড়ন–পড়ন ও চাৰু দিস তাকনক। দিযাদ–ৰাঁদ দেখি বহন ছনৈ খা খপ্পন–খপ্পন দবৰ্জ্জাপব ৰৈসন ছনৈ।

কনী কানক ৰাঁদ নবেশ ওকবা ঠাঢ় কেনক খা ঘব দিস ঠেন দেনক।

পীস কহ নগাৰৈঁ নেন হবদি–পিযাজ নৈ হ্খএ তঁ পঠৰা দেৰ। – দেৰেশ চিকড়ন।

–কী ভহ গেন খছি গাম কেঁ ?

–এতহ জনম নেনৌং, পোসেনৌং, ৰঢ়নৌং, পঢ়নৌং, সৰহক মদতি কেনৌং– কখনো কিতাৰ–কাঁপীসঁ, কখনো ফীস মাফীসঁ, কখনো টৈকা–পৈসাসঁ, কতেক সব–সংৰঁধী খছি খা বহত। খাগ–কান্হি কী ভহ গেন খছি গামকেঁ ?

কী খহীসঁ জে ও দিযাদ–ৰাঁদক ঐ ৰা ওগ পার্টীমে নৈ খছি ?

কী খহীসঁ জে ও বিটৌযব ভহ গেন খা কোনো কাজক নৈ বহন ?

কী খহীসঁ জে ও কহিযো কোনো ঝগড়া ৰা ঝমেনামে নৈ পড়ন ?

কী খহীসঁ জে ও ৰেটৌ জাতিক ৰিযাহ ৰাহব কেনক ?

কী খহীসঁ জে ওকব ৰেটৌ খমেবিকা মে ডাঁনব কমা বহন খছি ?

की अहीसँ जे ओकर दोसर बेटा सेहो नोएडामे एम.बी.ए. कऽ रहल अछि ?

की अहीसँ जे ओ बटाइपर खेती सनेहीकेँ देलक- बाहरी लोककेँ, हिनका सभकेँ नै ?

की भऽ गेल अप्पन दियाद-बादकेँ ? रघुनाथ बुझबामे असमर्थ रहल।

*

रघुनाथ ललानपर करौट भऽ कऽ पड़ायल छल।

नै, नै करैक बादो शीला डाँड़पर हल्लुक हाथे लग हरैद, पियाउँज आ चूनक लेप लगा रहल छलि। आ मनहिक भितरे-भीतर किछु बड़बड़ कऽ रहल छलि, नाककेँ सुड़कैत।

दू-दू टा मुस्टंड बेटा मुदा दुनू परदेशमे।

एक्को टा एतऽ नै जे बापक बगलमे ठाढ़ रहितए।

रघुनाथ जेना अंडाकेँ पैघ केलक, ओ कोनहुना नै कौआक छल। आ ओ अपने कौआ छल, नै तँ ई गप बुझियेने गेल रहितए।

ओ आग धरि घरमे रहैत आएल छल, जे अपरौलक छल, माउगैक मोटे-मोटे देराबक। सारिकी घर। पाछाँरिना जमीन जानि-बूझि कऽ बँटेराबामे लेने छल ओ, कि जखन पाग आ समए हएत तँ पक्काक घर बनाएत-छोटे सन। ई जरूरी छल- हिनका लेल नै, बेटा लेल। घरे नै रहत तँ ओ आएत किए ? आएत तँ रहत कतऽ ? आ जखन एतेँ नै करत, रहतेँ नै करत तँ गाम-घरकेँ बूझत-गमत की ? फेर बाप-

दादाक जमीन-जथोक की हएत ? के देखत जा कऽ ? खपरैनक घर तँ ढहि रहल अछि। कखन गिर जाएत, कियो नै जानैत अछि ?

तेँ किछु दिन पहिने जखन प्रेसिडेन्ट फंडक पाग भेटैन तखने नव घरमे हाथ लगाबैक फैसला कऽ लेने छल। आगाँ ओ नव आफत।

हुनका छुट्टीक कमीक अनुभव भऽ रहल छल- लगातार।

ओ नव खाढ़ ी पैदा भेल छल गाममे- तहियासँ जखनसँ गाममे बिजलीक खाम, केबुल, ट्रैक्टरेन, पम्पिंग सेट आ दबाइ दोकान आएल छल। जातिक पार्टी आएल छल, हवाहवी तेसर घरसँ फौजमे कियो ने कियो भर्ती भेल छल। सर्जनमे एकटा रक्षा *बिसर्ज आ कोचिंग* करैबेना छोड़ ा सरकक छल, जे शहरसँ बाँ कोनो फौजीक घरसँ रोतन नै छल आ बाति पम्पिंग सेटपर बिताबैत छल।

दोसर रक्षा नवेशी आ ओकर भाइक छल। नवेशी बिजली मैकेनिक छल। सरकारी कर्मचारी छल। ओदा खुट्टासँ तार खीच कऽ घरमे अवैध कनेक्शन दै छल आ चिक्कन कमाइ छलै। ओकर तीनू भाँइकेँ पॉलिटिक्समे मोन लागै छलै। देवेशी सपा केर कार्यकर्ता छल, रमेशी बसपा केर आ महेशी भाजपा केर। ओ पार्टी पछिला बीस बरखसँ सत्तामे आरि-जा रहल छल आ क्षेत्रक बिधायक आ सांसद सेहो अही पार्टीक भऽ रहल छल। तीनू बड़ बुधियारीसँ कोनो ने कोनो नेताकेँ पकड़ने छल। ओ अप्पन-अप्पन नेताक संग बहितिऐ, घुमितिऐ, खेतिऐ-पितिऐ आ जनताक सेवा करैतिऐ- माने ट्रांसफर करबाबैक आ रोकबाबैक

কাজ। ছোট-মোট নোকবীসঁ ও পৈঘ আ সম্মানজনক ধংধা ছন। নোকপব বোরঁদারঁ সেহো বহ ছনৈ আ কথারঁ সেহো। হ্নকব সভক মংত্রী সংগ উঁঠরাঁক-রৈঁসরাঁক আ খাগ-পীযৈক খিস্সা বহ ছন।

ও জহিযা কহিযো চাবি-পাঁচ দিনক নেন গামসঁ নিপত্তা বহতিঐ তঁ সোমে নখনউঁসঁ যা কোনো মহাবৈনীসঁ যা হন্না-রোঁনসঁ আরৈঁত ছন।

ও ভাগ সরঁহক পহুঁচ আ পাগ কেব তাগতিক রোঁধ বঘ্নাথকেঁ তহিযা ভেনৈ জহিযা হ্নকা দস-রাঁবহ দিন দৌড়ং পড়নৈ- কখনো নেখপান নগ, কখনো থানাপব, কখনো এস.ডী.এম.ক আঁফিসমে। ফর্সী সভ দেনক, সম্মান সভ কেনক, ধ্যানসঁ স্বননক হ্নকব গপ আ খঁতমে রাঁজন- মাস্সারঁ। খহাঁ রিদ্বান ছী, শবীফ ছী, খহাঁক সভটা গপ সহ খছি ফদা কোন ঝমেনামে খপনাকেঁ দং বহন ছী ? ও সভ নীক নোক খছি কী ? ফঁহ ফোড়া কং কিছু নৈ কহনক, গশীবাসঁ জরূব বুঁঝা দেনক জে কং সকৈত খছি তঁ কিছু নৈ, ফদা খানী গপে কং সকৈত খছি।

ওগ কান হ্নকা ওহো পতা চনন জে দিযাদ-রাঁদক খাঠো পবিরাবমে সঁ সভ পবিরাবকেঁ চ্প বহ নেন নবেশ দূ-দূ হজাব টকা দেনে ছন।

বঘ্নাথ দৌড়ৈত-দৌড়ৈত থাকি গেন। ও উমব সেহো এহন কাজ নেন নৈ বহি গেন ছন। আরঁ পহিন্বক জেহন শক্তি সেহো নৈ বহি গেন ছনৈ। ঠেহ্নমে দর্দ বহ ছনৈ আ গবদনিমে সেহো। শীনা খনগে মবীজ ছন দমাক আ গৈসক। জখৈন বঘ্নাথ নগ আরৈঁত ছন, ডকাব নেনে আরৈঁত ছন। আ পছিনা দিনক ঘটনা আ পতিক পবেশানী ওকবা খাবো নরঁস আ নিবাশ কং

देने छल।

बघ्नाथ द्‌पहविदाक खेनाएक बाद नीमक नीचाँ पड़ायल छल आ सोचिये रहल छल जे आब की करी। एकमात्र रस्ता हुनका नजरि दऽ रहल छल- कचहरी। मुदा ओ रस्ता बड़ लम्हर छल। ओ जानैत छलि जे तारीखपर तारीख पड़ैत जाएत। ऐ तरहेँ एक दिन आगत-जागत मरि जाएब आ फैसला नै हएत।

ऐ बीच शीला आएल। ओ बाजल- अहीँ लोक छी अहाँ। अखनधरि चिंतामे मरल जा रहल छी, जकरा ओ सभटा सम्हारैक अछि, ओकरासँ सलाह किए नै लऽ रहल छी? पुछियौ तँ ओकरासँ।

-ककरासँ- बैंठोसँ।

-हँ, मानलौं जे एकटा दूर अछि, मुदा दोसर तँ लग अछि।

-एकदम सत्त कहि रहल छी अहाँ।

ओ निसाँस लेलक- कहू तँ! ऐ दिस तँ हमर ध्यान गेबे नै कएल।

ओ उठल आ शीलाक संग फोनमे भिड़ि गेल। शीला हुनका बेर-बेर बुझबैत रहल जे बन-धकेलक, पटकैक, मारि-पीटक गपक चर्च नै करबाक अछि नै तँ ओ परेशान भऽ जाएत आ पढ़ब छोड़ि कऽ बीचेमे चलि देत। लागल भेटैल बातिक दस बजेक बाद। सबपर संयम राखैत बघ्नाथ रिस्तासँ सभटा गप कहैत हुनकासँ विचार पुछलक। ओहो बाजल जे एतऽसँ कैलिफोर्नियाक लागल नै लागै छै, संजूसँ सेहो सलाह लऽ कऽ बताएब।

बाजू बीचमे टोकलक- किए मरल जा रहल छी जमीन लऽ कऽ। छोड़ू ओकरा आ स्वनू, भौजी बनारस

आबि गेल अछि अशोक विहारमे। ज्वाइन कऽ लेने अछि यूनिवर्सिटीमे। अहाँ माँकेँ लऽ कऽ चलि जाउ आ ओतऽ बन्द्र आ स्वनू।

स्वनैसँ पहिने फोन बाखि देलक बघुनाथ। ओ माथ पकड़ि कऽ बैसि गेल।

–की–की भेल ? –शीना पुछलक।

–भेल की ? आब सम्पाक ओकबा। उड़ि कऽ आबि बहल अछि हवाइ–जहाजसँ। आबैते गोली माबि देत बवेशकेँ। ओ सभ बर्दाश्त कऽ लेत, बापक बेइज्जती बर्दाश्त नै कबत।

–अबे बोकू, बोकू ओकबा।

–ओकबा तँ बोकि देब, संजयकेँ कोना बोकब ? ओ तँ ओतऽसँ मिसाइलसँ सोझे घबमे आएत। शीनाकेँ संदेह भेलै अप्पन बुधिपब आ ओ चुप भऽ कऽ हुनका देखऽ लागल।

–साढ़। कहैत–कहैत ओ माथ उठा कऽ शीनाकेँ देखलक।

–हमबा डब छल ताइसँ हम गप नै कऽ बहल बही, मुदा अहाँक कहनासँ केलौं। हम एतेक बुबबक नै छी जे हमब दिमाग मे नै आएल। मुदा अहाँक जिदपब केलौं। नै जानि कतऽसँ एहेन बेकाजक आ कोढ़ि या छौड़ा जनम लऽ लेलक– साढ़। पछिला जन्मक पाप। हम तीस–पैंतीस बबख लोकबी केलौं, लाखक लाख कमाइ केलौं आ हाथमे एकटा पाइ नै। ऐ हाथ आएल, ओइ हाथ गेल। पुछू तँ कतऽ गेल, से बता नै सकब। आ ई जमीन। आइयो ओतै कऽ ओतै छी। मिसियो भबि टससँ मस नै भेल अप्पन ठामसँ। ई अहाँक दादा–पबदादा–बापकेँ अबेलक,

अहाँकेँ ख्एनक, एतऽ ने टा नै रहैटा आ नाती-पोताकेँ ख्आएत। अहाँ करोड़ । कमाएब ऱ्दा टेका आ ड ाँनव नै खाएब। भगवान ने करए जे ओ दिन आबए जखन रहैक चाउँर-दालिक दाना बाँटैत। ओ जाँघपर ऱ्क्का मारनक आ शीला दिस ताकैत बाजल- साढ़, तूँ सभ पैघ भनहि भेल हुँअए अप्पन माँक दूध पी कऽ, ऱ्दा तोहर माँक माए अछि ई जमीन। चाउँर, दालि, गहूम, तेल, पानि, नून यएह जमीन देने अछि। आ बाँजे छी जे हटौरू ओकरा।

-छोड़ू ओकरा।

तामसमे रघुनाथ की सभ बाँजेत रहल, हुनका अपनो नै पता।

कोन तरहेँ शीला हुनका सम्हारैत पकड़ि कऽ आँगनमे लऽ गेल- जाउ, सूति जाउ। सोचू नै।

*

ऐ कान रघुनाथकेँ एकटा बोध भेलै।

ई जे नीक लोकक मतलब अछि निरर्थक लोक, आ भला आदमीक अर्थ अछि डरपोक लोक। जखन कियो अहाँकेँ विद्वान कहए तँ ओकर अर्थ मूर्ख बुझू आ जखन कियो सम्मानित कहए तँ तकर अर्थ दयनीय बुझू।

हुनका सभ ठाम यएह कहल गेल आ हुनकर कोनो काज नै कएल गेल। हुनका सभ ठाम हटै-हटै आ दूर-दूर कएल गेल। ओ ओइ बकरी आ गाए जेना अछि जे में-में आ बाँ-बाँ कऽ सकैत अछि, मारि नै सकैत अछि। यएह ओकर छवि, सबहक आगू मिमियाएब आ घिसियाबी काटैबला मास्टरक। ई हुनकर छवि नै अछि, यएह छथिन ओ।

ओ ओग छरिकेँ तोड़ै नेन सोचि रहल छल, रब्बन सिंह ओ अरसब दऽ देलक।

ओग काल रघुनाथ अपन खेतमे छल। ओ मचियापर बैसल छल आ आगू सनेही अप्पन आ हुनकर हिस्साक गहूम नपबा रहल छल। बगलसँ जा रहल रब्बन ठाढ़ भऽ गेल। गामक सभसँ बूढ़-पुरान आ मर्जादिबला। गामे टा नै, पास-पड़ोसमे कत्तौ विवाद होइ छल तँ एक पंचक रूपमे कोनो ने कोनो पार्टी दिससँ ओ सेहो रहै छल। ई अलग गप अछि जे ओ मामला स्वलझाबैक बदला आर ओझरा दै छल। ई हुनका नीक नै लागै छल जे रघुनाथ नै जानि कतऽ-कतऽ दौड़ल, हुनका लग नै आएल। रघुनाथ हुनका देखलक मुदा कोनो भाव नै देलक।

-मास्टर।- ओ शोर पाड़लक।

रघुनाथ लग गेल आ गोर लागलक।

-जमीन अहाँक अछि, गाम-समाज या लबेशीकेँ ओकरासँ की लेब-देब? दोसर किये कोना कब्जा कऽ लेत?

-एतबे टा हमहूँ जानै छी।

-जानै छी तँ विधायकजी सँ किए ने भेँट करै छी?

-कोन विधायकसँ?

-अरे रएह, अप्पन कॉलेजक मैनेजर।

माथ ठनकलै रघुनाथक। एकर मतलब जे ई पूरा मामिलाक तार ओतुसँ जुड़ल अछि। संजयक विवाहसँ। ओकरा हुनका विरोधर करबाकेसँ आ पेंशन रोकबाकेटा सँ संतोष नै भेलै- आ ई अछि दियाद-बादक सभसँ बूढ़-पुरान आ मर्जादिबला लोक, जे

नरेशकेँ नै र्‌न्मा कऽ रमबा र्‌न्मा बहल छल। आ र्‌न्मा की बहल छल, ओगमे बस नऽ बहल छल। ओग कान बघ्नाथक दिमागमे एकटा ख्‌बाफाती रिचाब आएल।

–कक्का। – ओ रॅब्बिनक हाथ पकड़ि कऽ कनी फबाक नऽ गेल। अहाँसँ एकटा रिचाब नैक चाहैत बही, कतेक दिनसँ। जखन अहाँ भेटियै गेलिऐ तँ कह्ु तँ एक्त पूछि नै छी।

–रॉजू, रॉजू।

मन तँ नै रॅनेने छी ऋदा कखनो–कखनो सोचै छी जे ओग जमीनकेँ रॅच दी।

रॅब्बिन रूनका आश्चर्यसँ देखैत बहल।

–अहाँकेँ पता अछि, कतेक महंग अछि ओ जमीन। आरॉदीक भीतब। कतेक काजक अछि। ओकबा रॅचबॅ सोना रॅचै सन अछि। आ रॅचबॅ किए ?

–मथद्‌क्थी बाखैसँ की फाएदा ?

–यएह तँ चाहि अछि नरेश। ऋदा ओकबा नै रॅचबॉक अछि। ओ जे केनक, तकबा कोना रिसबि सकै छी ?

–तँ फेब ?

–फेब की ? अखन तँ यएह सोचने छी जे ओकबा नै देबॉक अछि, रॉकी तँ घब अछि, गाम अछि, अहाँ चाहबॅ तँ अही छी। देखल जाएत, कोनो जल्दी थोड़े अछि।

रॅब्बिन कनी गंभीब भेल– आ ओकब कब्जॉक की कबबॅ ?

–कब्जॉक की, ख्‌ष्टा अछि। आब किछु नै तँ जे उँखाड़ि कऽ फेक देत ओकबो दऽ सकै छी। मैनेजब साहबॅ सेहो खोलऽ चाहैए रॅचा सबॅहक अंग्रेजी स्कूल ऐ

गनाकामे कत्तौ। एतऽ खोनि निखए।

–खरे गामक नोक मरि गेन खछि जे रॉनरी नोककेँ देरँ ?

–नै, एकटा गप कहि बहन छी। खखन किछु तय-तफसिना थोड़े खछि। रघुनाथ धीरेसँ रॉजन-हम दान तँ नै दऽ बहन छी करबो। जखन राजिरँ खा सही भेटैत तखने ने।

–खहाँ तँ गाममे फौजदारी करा देरँ मास्टर। -चिंतित भेन रॅब्बन रॉजन।

–हम की करबँ ? जखन ओ खपने करैपर रिर्त खछि तँ कियो की कऽ सकैत खछि। रघुनाथ हुनकर कान नग झुँहे नऽ जा कऽ रॉजन- ऋदा ई गप खपने धरि राखरँ। दुनिया भरिक नोक खारैत बहैत खछि खहाँ नग। की फाएदा कहएसँ ? छै कि नै ? तँ चनी।

रघुनाथ खेत दिस घुरि गेन। सनेही दोसर रॅर पुछने छन जे गहूमकेँ रॅखारीमे खागये राखि दिऐ या काल्हि नेन छोड़ि दिऐ। शीनाक कहरँ छन जे बहिर खा तोड़ ि सेहो रहँट जाए तँ सभकेँ रॅरा-रॅरी राखि देन जाए। रघुनाथ ई निर्णय शीनापर छोड़नक खा ओसारपर खारि कऽ रैसि गेन। शीना सेहो पाछाँ-पाछाँ खाएन।

–किए भरि-ठेहुन भरि-छारॉ कऽ बहन बही हुनकासँ ? सभटा खुराफातक जड़ि तँ रएह छथि।

–खहाँ चुप बहि कऽ तमाशा देखू। हम रॅड़ बास मसाना दऽ देनौं हुनका। खारँ काल्हिसँ एतऽ रैसकी नगाएरँ शुरू कऽ देत नोक।

रघुनाथक चेहरापर बाहत खा संतोषक चमक

छल। शीला उँखड़ल मनसँ पुछलक– अहाँ जमीन बेचैक गप कऽ रहल छी ककरासँ ?

रघुनाथ हँसल– गपे टा कऽ रहल छी, बेच नै रहल छी। बेचबाक नै अछि हमरा। हमर अप्पन कमाएल चीज छेबो नै करए जे हम बेची। बाप-दादा लग ककरो प्रबन्धसँ कोना आएल हएत, रखने जानैत हएत। सदा ओ लोक नहियो अपने चैनसँ रहत, नहियो रहऽ चाहिए, नहियो रहैले देत। आबो यएह देखू, हमर दोष कतऽ अछि ? संजय बियाह केलक। ओतऽ केलक जतऽ चाहलक, जतऽ ओकरा अप्पन हित देखा पड़लै। भविष्य देखलक। हमरो नीक नै लागल सदा ओकर अप्पन पसीन आ जिनगी छै। हम की कऽ सकैत छी ? सदा तकर सजा मैनेजर हमरा देलक। ख्यानतूमे। हमहुँ कहलौं– ठीक अछि। गामपर रहबै– सुख आ शांतिसँ। नहियो उँधोक लेबै, नहियो माधोकेँ देबै। एक समए छल जखन खेत-पथारक अतिरिक्त किछु नै छल एतऽ– नहियो अखबार छल, नहियो बिजली छल, नहियो फोन, नहियो टीवी छल। आब सभटा अछि आ हमसभ एतेक जे हम दूटा लोक लेल ककरो आगू हाथ नै पसारै जरूरति। रहल गप्प दोसर जरूरतक लेल तँ आब ने कान्हि पेंशन भेटैबे करत। फेर कोन गप्पक चिन्ता। की।

रघुनाथ मुसकुराबैत शीला दिस देखलक। आ सभ सुख-दुखमे सदिखन संग देबाली स्त्री अखन जीवित छलि। ओ ककरा खिचलक आ अपना लग बैसा लेलक। ओ लजाएत ककरा लग बैसल रहलि आ ओ ककरा एकटकसँ देखैत रहल।

–शीन, ई सभ चीजक सहारे जिनगी तँ काटल जा सकैत अछि, जिअल नै जा सकैत अछि। एकाएक हुनकर आराज भारी आ उँदास भऽ गेल।

–शीना। अप्पन तीनटा बँचा अछि, ककरा पता नै किए, कखनो-कखनो हमर भीतर एहन हूक उठैत अछि जेना लागैत अछि– हमर स्त्री बाँझ अछि आ हम निपुत्तर छी। माँ आ बाँप होएबाक सुख नै जानलौं हम। हम सभ नहियेँ बेटीक बियाह देखलौं, नहियेँ बेटीक। नहियेँ पुतोहु देखलौं, नहियेँ होएबँला जमाएकेँ। हम एहन अभागल माँ-बाँप छी जकरा ओकर बेटा अप्पन बियाहक सूचना दैत अछि आ बेटी कहैत अछि जे जँ अनुमति नै देबँ तँ नोत नै देबँ। आ आबँ अहाँक नजरि अछि बाजूपर जे ओ सभ साध पूर कऽ देत।

–नेहाल कऽ देत अहाँकेँ, एहन भ्रम हुअए तँ निकालि दियौ अप्पन दिमागसँ। हमरा पता अछि जे ओ एकरोसँ आगू जा रहल छै। ओ एकटा एहन रिधरा नड़कीकेँ ताकि नेने अछि जकरा दू बँरखाक बँचा छै। एतबेँ नै, ओ कोनो नीक सरिसि सेहो करै छै। ओकर पागसँ ओ दिल्लीमे मौज कऽ रहल अछि। मोटरबाँगक लऽ गेल अछि मस्ती करबाँक लेल। बँचा पोसबँ आ मौज करबँ दू टा काज अछि ओकर। गेल छल डोनेशनक पाग लऽ कऽ, आग धरि पता नै चलल जे एडमिशन लेलक आकि नै।

–अहाँ एतेक गप जानैत रही तँ कहियो बँतौनिऐ किए नै।

–की कऽ लेती अहाँ ? की करितिऐ बँता कऽ। शीना, हम जानै छी ओकरा। पढ़ैमे कहियो रुचि नै

বহনৈ ওকবা। খপ্পন ৰাঁপসঁ কোন স্ববমে গপ কৰৈত খছি। একবা খহাঁ দেখনে ছী। ও শ◌ৗর্টকির্টসঁ পৈঘ নোক ৰনৈনে চাহৈত খছি। ওকবা নেন পৈঘ নোকক মতনৰ খছি ধনী নোক। খা সেহো খূন–পসীন ৰহা, ৰিন মেহনতিক। ও মহত্বাকাংক্ষী নড়কা খছি ক্ষদা নানচ খা মহত্বাকাংক্ষা ৰ্‌নৈত খছি। ও ৰড় বাস চীজ হাসিন কবএ চাহৈত খছি– খনচোক্ক ৰিনা পঢ়নে–নিখনে, ৰিনা নীক নৰব খাননে ডিরীজন খাননক, ৰিন প্রতিযোগিতা দেনে, ৰিনা খর্টনে খা নৌকবী কবনে। হমবা নৈ পতা জে ও নড়কী ওকবা কোনা ভের্টন। কতহসঁ ভের্টন। ভহ সকৈত খছি জে ওকবা কোনো মর্দক খোজ হ্‌খএ। এতবৈ জৰুব খছি জে ডেঢ় ৰবখ পহিনে কোনো সড়ক দুর্ঘটনামে ওকব পতি মবি গেন। ওগ নড়কীক খপ্পন ফ্লৈট খছি, কাব খছি, আঁফিসক কাজসঁ সিংগাপ্পব, ৰৈংকাক খাবৈত–জাগত বহৈত খছি খা ঙা ওকব ৰচা সম্হাবৈত খছি খা ঘব জোগৈত খছি। জেনা হম নৈ জানৈ ছী, তহিনা ও নৈ জানৈ ছৈ জে ওকব মনমে কী ছৈ, কী রিচাব ছৈ।

–খহাঁ ঙা সভ কোনা জাননিঐ।

–ঙা নৈ প্বছূ। নোএডামে হমবো নোক খছি, জে খাবৈত–জাগত বহৈত খছি।

শীনা চিংতিত ভহ উঁঠন– সভর্টা দুখ খহী ৰ্‌ঢ় াপামে দেখৰ নিখন ছন কী? একর্টা ৰৈর্টা পবদেসমে, পতা নৈ কহিযা খাএত। দোসব এতহ ক্ষদা ওকবো রএহ হান। ক্ষদা ওকবোসঁ খবাপ। খা গম্হব ৰাঁপক দোসব ক্ষসীৰত। গাম ছোড়ৰ তঁ জানি জাএত, নৈ তঁ মাবন জাএৰ। নহিযে কিযো দেখএৰনা খছি, নহিযে স্বনএৰনা, নৈ জানি ককব নজবি নাগি গেন খছি

घरकेँ।

बघुनाथकेँ ओतऽ असगरे छोड़ि कऽ चुपचाप ओ अँदर गेल आ पड़ि रहल।

*

घरमे फोन आबि जीक जंजाल भऽ गेल छल। जखन बघुनाथ कनेक्शन लेने छल तँ बाजूक जिदपर जे संजू अमेरिकासँ जखन गप करऽ चाहत तँ केना करत। कोनो संदेश देबाक हुअए तँ। भौजीकेँ जौं मम्मीसँ किछु बाजबाक वा पुछबाक हुअए तखन। हमरे कोनो सलाह लेबाक हुअए तखन। चिठ्ठी-पत्री आबि के लिखैत अछि, ककरा लग एतेक समए अछि। आ सबला दीदी सेहो तँ अछि शहरमे, हुनकासँ गप नै करबाक अछि की अहाँकेँ आ मम्मीकेँ। तँ कोनो हालमे जरूरी अछि ई। गाममे सेहो रमेसतनके थोड़ लेने अछि लोक।

फोन लागल तँ बाजूक लेल। जखन कखनो घरमे रहैत छल, लागल रहैत छल ओकरा, कखनो ऐ दोस्तक, कखनो ओइ दोस्तक। संजूकेँ तँ लागले नै भेटै छलै। हँ, कखनो-कखनो सबला जरूर भेटै जाइ छल। आबि जखन बाजू रहैत अछि तँ फोन ओहिना रहैत पड़ल रहै छै जना लादि आ खुट्टा वा हर आ ठेंगा।

तइसँ बातिमे जखन फोनक घंटी बाजल तँ बघुनाथ आ शीला डरि कऽ एक-दोसराकेँ ताकलक। घंटी बजबे तँ बन्न भऽ गेल, ओइमे सँ किओ उठाओल नै देखलक। जखन दोसर बेर बाजल तँ बघुनाथ उठल आ रिसीवर उठेलक।

–ठीक।

दोसर दिनसँ आराम आएल। चिन्हलक ओकरा। देह धरि स्वस्थ रहल, फेर शीनाकेँ विसरब पकड़ि लेलक। आ माथपर हाथ राखि चुपचाप बैस गेल।

कनी काल बाद दोसरठाम दिनसँ कानैक आराम स्वप्ना पड़ल। ओ उठल आ अप्पन विछौनपर आबि गेल।

विसरब राखि कऽ शीना सेहो आएल आ अप्पन विछौनपर बैसि गेल।

ओ कान्हि आबि रहल छथि अपना सभकेँ नऽ जाग लेल।

–अहाँकेँ जेबाक अछि तँ जाउ, हमरा नै जेबाक अछि।

बड़ कानि रहल छल। पूछि रहल छल जे हमर कोन एहन गलती अछि जे देखै लेल तँ दूर, अहाँ सभ फोन धरि नै केलौं।

ओ केनक कहियो फोन। हम सपना देखि रहल रही जे महारानी घुरि आएल अछि अप्पन देश। आकाशवाणी भेल छल हुनकर आगमनक लेल।

–ओ तँ नै बाजू। बाजू बतौने छल।

–हम कोनो बाजू-ताजूकेँ नै जानै छी। ओ किए नै कहलक। बापकेँ कऽ सकैत छल सम्बन्धक संगे। ओकरा बजौनक, ज्वाइन करौनक, अशोक विहार आएल। एतेक दिनसँ रहि रहल छथि, बीचमे पापा-मम्मी मोन नै पड़लै, आब मोन पड़लै। ओहिना तँ मोन नै पड़ल हेतै, आएल हएत, कोनो गप हएत जरूर।

कानि-कानि कऽ कहि रहल छल जे हम मम्मी-पापाक बिना नै रहि सकैत छी।

–मुँह बाँझैए। बँहटैबा बहल छल ओहाँकेँ। जानैए कत्तौ अपना सभकेँ। नहियें कहियो देखने अछि, नहियें भेँटै अछि तँ ओ किजाने गेलए पापा–मम्मीकेँ। हम तँ जानै नै छी जे हमरो कोनो पुतोहु अछि।

–पुतोहु नै सही, बेटा तँ अछि। नै जानि की सोचत।

–कोन मतलबेँ अछि बेटा–बेटी बँहु दुनिया। सबँहक चिंता करै लेल हमही छी।

रघुनाथ तमसा गेल।

ओकरा तँ चिंता छै जे लोक की कहतै। सास्त्र–सम्बत गाममे पड़ल अछि आ पुतोहु नगरमे मजा कऽ रहल छै।

–ई अहाँ कहि रहल छी, अप्पन मोनसँ। बुझलिऐ। किछु बजाउ नै हमरासँ। रघुनाथ उठल आ आँगनमे टहलऽ लागल।

नील भागि गेल छल हुनकर। ओ कोनो निर्णय नै कऽ पाबि रहल छल। ओ गामसँ सेहो तंग भऽ गेल छल मुदा ओकरा छोड़ऽ नै चाहि छल। मन नगर आ कॅालोनी दिस लागल छलै– जीवनक नव दिस, नव जिनगी दिस, साफ–सुन्दर पक्का मकान आ अलकतरा छावल सड़क दिस, गंगाक घाट दिस, अनचिन्हार नव संबँध दिस। ई आकर्षण छल मनक मुदा उम्हर जाएमे भऽ रहल छलै जे कत्तौ एना नै हुअए जे पछुआरक जमीन हाथसँ निकलि जाए, बिन देख–रेखक मकान ढहि जाए, सनेही चोरी आ बेइमानी शुरू नै कऽ दिऐ, कत्तौ लोक सदा लेल गामसँ गेल नै मानि लिअए। आ एहन कहएबँला तँ कम नै हएत जे गाम छोड़ि कऽ भागि

গেন। একবাসঁ পৈঘ জগহংসাগ খাব কী ভ২ সকৈত খছি।

ও খাঁগনক চক্কব কাটৈত ওত২সঁ ঠাঢ় ভ২ গেন জত২সঁ খপৱৈনসঁ ঙুপব উঠৈত চন্দ্রমা নখাহ দ২ বহন ছন। ও ওকবা দেখ২ নাগন জেনা গাম ছোড়নাপব ফেব নৈ নখাহ দেত- ৱাঁ ওকৱেসঁ প্বছি বহন খছি- খা তখন কী কবৱাঁক চাহী।

ঙা চৈত মাসক বাতি ছন। দশবথ যাদর খপ্পন দবরাজাক খাগূ নর শির মঁদিব ৱঁনৌনে ছন। পছিনা দস ঘঁটাসঁ ওত২ খখঁড হবিকীর্তন চনি বহন ছন। কীর্তনিযা মঁদিবক ৱঁগনমে ঠাঢ় নীমক গাছপব নাউঁডস্পীকব ৱাঁন্হি দেনে ছন খা সমূচা গাম হবে বাম, হবে বাম সঁ দনমনিত ছন। ঙা একবস গূঁজ ওকব মনকেঁ ভাবী ক২ বহন ছনৈ।

–খহাঁ জাউঁ, হম এত২ বহৱঁ, খপ্পন ঘবমে। স্বননিঐ। ও ঙুঁচ খাবাজমে শীনাসঁ ৱাঁজন।

–খহাঁকেঁ খসগবে ছোড়ি ক২। নৈ ৱাঁৱাঁ নৈ, পতা নৈ কী ভ২ জগতএ। শীনা ওত২সঁ ৱাঁজন- খা ঙুঁ ঘব তঁ সেহো খহাঁক ছী। সংজূ কী কহৈত ছন। হম চাহৈত ছী জে মম্মী–পাপাক খঁতিম দিন কাশীমে ৱিতএ। চৈনসঁ ৱিতএ। জখন সমএ খাএন খছি তঁ না–ন্বক্ষব ক২ বহন ছী। সোনন দোসব নৈ খছি, প্বতোহ্ খছি খপন।

–খহাঁ, ৱ্ৰনৌ কিএ নৈ ছী। সোনন প্বতোহ্ খছি, ঘব প্বতোহ্ক খছি, খপন নৈ। কোন ঔকাতিসঁ জাএৱঁ হম। পাহ্ন ৱঁনি ক২। কিবাএদাব ৱঁনি ক২। কোন ঔকাতিসঁ।

ওগ দিস ধ্যান নৈ গেনৈ শীনাক। ও কনী কান

अचकचाएल, फेर बाजल- ठीक अछि, हुनकर घर तँ अछि सदा संजू तँ अछि नै। ओ हम्मर बेटो अछि। देव-सबेर तँ आबए पड़त ओकरा। बाजूकेँ रएह नै कहै छल जे पापा-मम्मीकेँ पठा दियौ। आ सोचू जे अपनाेहुक घर की हमर नै अछि?

रघुनाथ चुप रहल। किछु नै बाजल।

-देखू, अपना सभ चलू। एहन नै जे घरकेँ छोड़ि कऽ जा रहल छी। कहियो घुरि आएब ऐमे। जखन परेशानी हएत तँ आबि जाएब। खेतीक जिम्मा तँ सुनीकेँ देने छी। बहि गेल घर तँ दस रिस्सा खेत आर दऽ दै छी गनपतकेँ। कमरा बंद कऽ दबराजाक ताला ओकरा दऽ दियौ। साफ-सफैयत आ देखभाल करैत रहत।

शीनाक गपमे दम नजाइ देलक रघुनाथकेँ। हुनका चारि दिन बाद जेबाक छल पेंशनक काजसँ। दिक्कत केरल ई छल जे गनपत मिर्जापुर गेल छल अपन बेटो लग।

तँ एहन करू शीना, अहाँ तँ सोनल लग काल्हि चलि जाउ। हम एतुक्का व्यवस्था कऽ पाँचम दिन पहुँचब। पेंशन ऑफिसमे अप्पन काज निंघटा कऽ सोझे अशोक नगर आबि जाएत। कोनो जरूरी गप हुअए तँ फोनपर खबर कऽ देब। अरे हँ, फोनक कनेक्शन सेहो तँ कटौबए पड़त। छोड़ू, अहाँ अपन तैयार करू, गहूम, चाउर, दालि, घी, अचार। कनी-बेसी जे लऽ जा सकब, लऽ लेब।

*

रघुनाथ बाजल पाँच दिन सदा लागि गेल पचास

दिन ।

ওগমে ওকব কোনো দোষ নৈ ছল। সোচনে ছল জে জখৈন জেৱাঁকে অছি তঁ এত্তক্কা সভটা সমস্যা স্বনঝা কঽ গেন জাএ, ঐ নৈ হ্অএ জে বয়ী ওতঽ আ মন নাগন বহএ এতএ।

বঁড় বাস সোচি-রিচাব কঽ ও ফৈসনা নেনক জে ঝকন পেঁশিন হ্অএ রাঁ আৱাঁদীক জমীন, জখন অয়ী দ্নূক জড়া মে মৈনেজব অছি তঁ হ্নকাসঁ এক বেঁব ভেঁট কঽ নৈমে কী হর্জ অছি। জোঁ এতবেঁ টা সঁ হ্নকব ঐগো ত্তঠ় হএত তঁ কহএমে কী খবাপী অছি। আগ জে কিছ ছী, অয়ীক কাবণ ছী, নোকবী নৈ দেনে হেতিঐ তঁ জানি কতঽ হেতিঐ। জখন বঁনৈনে ছিঐ তঁ বিঁগাড়া নৈ কবিযৌ।

আৱঁ স্থিতি সেহো বঁদনি গেন ছন। মৈনেজবক বেঁটাক বিঁযাহ ভঽ গেন ছন বনমংত্রীক ঠিকেদাবক বেঁটাসঁ। ও পড় াসী জিনাক ছন। মৈনেজবসঁ ড়ঁচ স্টেটসবঁনা। আৱঁ বঘ্নাথসঁ শিকাগতক কোনো কাবণ সেহো নৈ বহি গেন ছন। ও মিঠাগক পৈকেট আ সেবঁ, সংতোনা আ অংগূবক সংগ পহুঁচন তঁ মৈনেজব, জকবা নোক সবকাব বাঁজৈত ছন, নীক মূডমে ছন। বঘ্নাথকেঁ দেখৈত ও চ্হ্ন কবৈত বাঁজন- মাস্টব। অহাঁক স্বাস্থ্য দেখি কঽ নাগৈত অছি, জে শ্বঝসঁ দবমাহা নৈ নঽ কঽ পেঁশিন নেৱাঁক চাহী ছন। জবানী তঁ আৱঁ আএন অছি অহাঁপব।

-সবকাব। - বঘ্নাথক মুঁহসঁ নিকনন আ ও কানঽ নাগনখিন।

-কী। কী ভেন ? আগ ধবি নো-ড্যূজ কিনযব তক নৈ ভেন কী ?

मैनेजर चौकि कऽ प्रष्ठनक आ प्रिंसिपनकेँ फोन केनक। फेर राजन- जाउ, चिंता नै करू। भऽ जाएत। आर किछु ?

रघुनाथ नरेशे आ रब्बन सिंहक सभटा किस्सा रतौनक। ओ चुपचाप स्नैत रहन। कनी कान राद ओ राजन- जखन ओ अहाँक घरक छन तँ रटौग किए देनिऐ। गनती तँ अछूँक अछि।

रघुनाथ किछु नै राजन। हुनका ओ रताएरे ठीक नै नागन जे राहेक नोककेँ तँ कखनो हटौएन रा भगाएन जा सकैत अछि मुदा हुनका मुश्किन हएत। ओ एतरेँ टौ राजन- हँ, गनती तँ भऽ गेन। आरे किछु केनो नै जा सकैत अछि।

-अहाँ समस्या ठाढ़ करैत रहू आ हम निपटौबा करैत रही, यएह ने।

मैनेजर एस.डी.एम.केँ फोन केनक आ ओशीबासँ किछु रुझेनक।

रघुनाथ ओग कान माथ म्हुकेने रैसन रहन।

-आरे कोन सोचमे छी। जाउ आ रब्बन सिंहकेँ पठा देरे।

ओ उठन आ राथरूममे चनि गेन। जाएत-जाएत कहनक- भऽ सकैत अछि एस.डी.एम. ऑफिस दौड़ए पड़ए एकाध रेर। दौड़ ाएरे आ अहाँसँ किछु राजए तँ हुनका आगू रड़ सिद्धांतवादी रनैक जरूरत नै अछि। सरहक किछु ने किछु मजरूरी होएत अछि। ठीक।

रीस-पचीस दिनक दौड़-धूपक राद एक दिन एस.डी.एम. दूटौ सिपाही आ नेखपानक संग आएन- जबीरे आ गामक नक्शा नऽ कऽ आ सरहक आगू जमीनक

পৈমাগশি কেনক। ঐব়েঁব জমীনক ও হিস্সা সেহো বঘ্নাথক হকমে নিকনন জে নবেশিক ঘব–দ্খাব ছন। একব মতনবঁ ঙা ভেন জে বঘ্নাথ চাহএ তঁ নবেশিক ঘব–দ্খাব গিবা দিখএ ব়াঁ বহএ দিখএ খা ওক্ত জমীনক দাম বসূনি নিখ।

ওকবা বঘ্নাথক ভনমনসাহিত পব ছোড়ি দেন গেন।

ঙা হ্নকব ব়ঁড় পৈঘ সহনতা ছন– নিশ্চিংতী সেহো। পাপড় তঁ ব়ঁড় ব়েঁননে ছন হ্দা সম্মান ঘ্বি এনৈ। খাবঁ ও ব়ঁনাবস জা সকৈত ছন মাস– দূ মাসক নেন। হ্দা জৌঁ মন নাগি গেনৈ তঁ সংদেশি খা হোনা–হোনীসঁ কাজ চনি জেতৈ।

ও জাগক তৈযাবী শ্বক্ষ কহ দেনক খা তৈযাবী কী কবব়াঁক ছন। বাশিন নেনক। দূ টা ছোটি–ছোটি ব়োঁবামে খনগ–খনগ খন্নূ খা পিযাজ্ ছনৈ। চাবি ব়ঁজেক ব়ঁস নেন তৈযাবী কহ বহন ছন জখন ব়াঁহিবমে ডাঁটি ডপটিক খাবাজ স্বনাগ দেনকৈ।

নিকনন তঁ দেখনক– জযনাবাযণ মানে জগ্গন। ব়ঁড় উঁখড়ন ছন খা কসন। হ্নকব এক হাথমে কন্নূক কান ছন খা দোসবমে দূ টা খধপক্কূ খাম। ডবন কন্নূকেঁ পকড়ি কহ সনেহীক মোপড় াক খাগূ ঠাঢ় ছন– সনেহী, সনেহিযা বে।

ভীতবসঁ সনেহীক স্ত্রী নিকনন– কী খচ্ছি মানিক ?

ও মপটি কহ কন্নূকেঁ খিঁচনক, দূ থাপড় হেব হ্ক্কা মাবৈত খা ধকিযাবৈঁত ভীতব ঠেন দেনক। ও কানৈত ভীতব চনি গেন।

মামনা ব়্মৈত দেব নৈ নগনৈ বঘ্নাথকেঁ।

घरेनमे सरॅहक दबराजाक आगू नीमक गाछ अछि, असगरे रएह टा अछि जकर दबराजाक आगू आमक गाछ अछि। टिक्का नागेसँ नऽ कऽ ओकरा पाकै धरि, जकर नौरॅति शीगते कहियो आरैत छल। घरानाक छोड़ । सभ माथमे ढेना न्वका ओकर चक्र दिस घुमैत रहै छल आ जग्गन ताधरि ओकर नीचाँ आटै बाथि कऽ पड़ल रहैत छल जाधरि गर्मी रॅदर्शित मोग जोग रहैत छल। दब-दियाद भवि कैं कऽ चटैनी, अचाबक काज हुनकर नाथ प्रयासक रॉदो ओकरेसँ चलैत छल। गन्हरसँ ढेना चलैत छल, ऊँम्हर जग्गन पकड़ैक घातमे रहैत छल। एक कऽ पकड़ैत अछि, तीन टाक मौका भेटै जागत अछि। हुनकर आ छोड़ । सरॅहक ब्यस्तता कहियो-कहियो डेढ़-दू मास धरि चलि जाग छल।

—आउ, आउ जगन। हमरासँ कह्रु की गप अछि।

—काकी अछि आकि नै, आरॅए तँ आरी अहाँ कतए।

—आउ, रैंसू तँ सही। ओ जग्गनक आगू खटियापर रैंसै नेन गशोबा केनक आ शोब पाड़नक मोपड़ कि आगू ठाढ़ सनेहीक स्त्रीकैं।

—जग्गनकैं सत्तए घोबि कऽ पियारियौ। स्वामीक पानिमे रॅनाएरॅ।

जग्गन कनी स्थिर भेन आ रैंसि गेन। फेर अप्पन न्वंगीक फाँड़सँ तमाकुनक डिब्बा रॅमाव केनक आ मिड़ए नागन। रॉजन- मास्टैर कक्का, अहाँ ७ग रॅड़ पैघ गनती कऽ देनौं। कोगबी-कहाबकैं अप्पन रीचमे रॅसा कऽ अहाँ रॅड़ पैघ गनती केनौं।

—ऐमे गनती की अछि ?

—ওবে, ওহাঁকেঁ নথাহ নৈ দৈত ওছি। ওহী ৰাঁটৈ দেনে হম দিন—বাতি ওাৱেঁ—জাগ ছী। ওা ৱৈসন তঁ ৱৈসন ওছি, পটৈাযন ওছি তঁ পটৈাযন ওছি। পৈঘ নোগক ৱীচ বহৈক সওঁব নৈ ছৈ। ওা হিনকব ৱেঁটৈা।

ৱীচে মে বঘ্নাথ টৈকি দেনক— দেখূ জগ্গন, ফানতূক গপ ওছি ওা। সমৈ—কান ৱঁড় ৱঁদনি গেন ওছি। ওাগ মানসিক ৰূপসঁ রিকনাঁগে এহন গপ কৱৈত ওছি। কোন গপক পৈঘ ছী ওহাঁ। প্ববথা, জমীন ওা জাতিক ভবোস। ছব্বূক হত্যাক ৱাঁদো ওা ভ্রম ওছি তঁ বাথনে বদ্ধ। পছিনা দিন ওদ্ধঁ ওপ্পন খেত ৱেঁচনিঐ। ঠাক্ববমে সঁ কিযো কিএ নৈ কিননক। কিননক তঁ ওাখিব জসরঁতে। ওাগযো হম্মব ওহাঁক খেতী ওকবে ভবোসে হোগত ওছি, ট্রেকটৈব ওকবে নগ ওছি, টৈকা ওকবে নগ ওছি। রিধাযক ওকবে ওছি, সাংসদ ওকবে ওছি, সবকাব ওকবে ওছি, ওকাগতো ওকবে নগ ওছি, কোনো কাজক নেন পৈবরী কববাঁক হোগত ওছি তঁ ওহাঁ ওকবে নগ জাগ ছী, তকব ৱাঁদো পৈঘ নোক ছী ওহাঁ। এহন গনতফহমী পোসৱাঁক ওছি তঁ পোসনে বদ্ধ। হঁ, ওা জৰূব ওছি জে ও দোসব গামক ওছি, পবাযা ওছি, ওধিযা দেৱাঁকে ওছি তঁ ওকব ৱঁদনা কোনো ওপ্পনকেঁ দেৱাঁক চাহী ছন। ওাৱঁ ওহী ৱঁতারিযৌ, কে ওপ্পন ওছি জকবা দৈতিঐ।

জগ্গন গ্বম্ম বহি গেন। বঘ্নাথ সভসঁ নগক পড় াসী ছন। নবেশ ওকবে ভাগক ৱেঁটৈা, জকব নজবি ৱঁবাৱঁব পছওাববঁনা জমীনপব ছনৈ।

কনী কান গঁতজাবীক ৱাঁদ বঘ্নাথ ৱাঁজন— দেখূ জগন, পবাযামে ওপ্পন ভেটৈ জাগত ওছি ক্ষদা ওপ্পনমে ওপ্পন নৈ ভেটৈএ। এহন নৈ ছন জে ওপ্পন

नै छल। छल ऋदा तखैन जखैन समाज छल, पविराव छल, सव-समाज छल, जखन भावना छल। भावना यएह छल जे ओ भाग छी, ओ भातिज छी, भतीजी छी, ओ कक्का छी, ओ काकी छी, ओ पीसी छी, भौजी छी। भावनामे कमी होएत छल तँ ओकवा पूवा कऽ दैत छल लोक लाजक कावणे। नै तँ एनामे लोक की कहत। मात्र भावना छल, गणित नै, लेन-देन नै। ऐबीच सत्तूक घोव दऽ कऽ गेल सनेहीक स्त्री, वघुनाथ चुप भऽ गेल। ओकव गेलाक बाद फेव शुरू केलक- आबँ अहीं कहू, नवेशसँ बेसी के अप्पन छल। सोचने छल, ओकवा दऽ कऽ निश्चिंत भऽ जाएब। ऋदा ओकव लेतपव शेक छल, बँड़ ी कान पहिनेसँ। आ ओकवा नै दऽ कऽ नीक कवनिऐ। नै तँ से दिन सेहो अबतिऐ जखन अप्पन खेत की, गाममे ओ घुसे नै दैतिऐ। आ कहैक जरूवत नै जे ओत कान अछूँ हमव नै, ओकव संग दैतिऐ। हँ, सनेहीकेँ हम जानै छी। ओ अप्पन काजसँ काज वाखएबला लोक अछि। अहाँ आव ककवो शिकाएत कहुएत तँ बताएत। मौके नै देत, बताएत की?

*

ओ घव, जकवा बाँचीक प्राेफेसव बाजीर सक्सेना बिशेषव भेलाक बाद अपना बहि लेल बनाबसमे बनबैने छल आ जकवा अप्पन बेटी सोननक नाम कऽ देने छल, ओ अशोक विहावमे छल।

बनाबसमे मोहल्ला छल, विहाव आ कॉलोनी नै। एकव निर्माण शुरू भेल १९४०-५० क आसपास जखैन पूर्वाचल आ विहावक भू-माफिया आ बाहुबलीक उदय भेल। ओ नगवक दक्खिन, पश्चिम आ उत्तव दिस बसल

गामकेँ किननक आ ओकर प्लाटिंग कऽ बेँचबाक शुरू कऽ देलक। देखैत-देखैत १७-२० बर्खक भीतर गामक अस्तित्व खतम भऽ गेल आ ओइ ठाम नव-नव नामक संग नगर, क ॉलोनी आ बिहार बसि गेल।

ओ नव बनावस छल- महानगर सन।

मोहल्लामे रहएबला मोहल्लेमे रहल। अप्पन प्रवासक काज-धंधा, दोकान, रोजगार आ घाटैक संग। मुदा ऐ क ॉलोनीमे बसऽबला बेसी लोक नव नागरिक छल।

ओ बाहरसँ आएल छल। अगल-बगलक जिलासँ। सौ-पचास कि.मी. दूरसँ। हुनकर नगेमे गाम छल, थोड़-बेस जमीन छल, खेती-बाड़ी छल। हुनका समए-समएपर बनावस आबऽ पड़ैत छल-कहियो कोर्ट कचहरीक काजसँ, कहियो अस्पतालक काजसँ, कहियो तीर्थ-बर्त लेल, कहियो शादी-बियाहक खरीदारी लेल, कहियो लेना सबहक एडमिशन आ पढ़ाइ लेल। बेर-बेर आबि कऽ घुरएसँ नीक छल जे एतऽ ठहरैक आ करैक एकटा स्थायी ठाम हुअए, एकटा डेरा हुअए।

मुदा ओ ओकरा सभ लेल संभव छल जकरा लग अप्पन कोनो छोटे-मोटे नोकरी अछि, आ ओकरा लेल जकर बेटा सभमे सँ कमसँ कम एकटा बाहर कमा रहल हुअए। जकर लेना सभ गाममे बोर होइत हुअए आ ओतऽ नै रहए चाहैत हुअए, नगरक आदति लागि गेल होइ आ अप्पन हित उँच्चरे देखऽ चाहैत हुअए।

मुदा गाममे ओइमे सँ किछु पहुँचि रहल छल कनी-कनी, जे नगरमे छल- बिजली सेहो, नल सेहो, फ्रिज सेहो, फोन सेहो, टीवी सेहो, अखबार सेहो।

ঋদা ও মজা নৈ ছল জে নগ্রমে ছল। মজা ছল তঁ ওকবা নেন জকবা নগ ট্রেক্টব ছল, থ্রেশব ছল, পংপিং সেট ছল, রোনেবো খা সফাবী ছল, জে খেতীক পেটক নেন নৈ, ব্যবসায নেন কঽ বহন ছল, জে এক নৈ, একক সংগ সভ বাজনীতিক পার্টীক হিতৈশী খা মদতি কেনহাব ছল।

এহন নোকক ক◌ॉনোনী সেহো দোসব ছল– নম্বব–চৌড়গব প্লাটরঁনা।

ঋদা থশোক রিহাব হ্নকব ক◌ॉনোনী ছল জে থধ্যাপক ছল, বাবূ ছল, দোসব শ্রেণীক সবকাবী, গৈব–সবকাবী কর্মচাবী ছল খা একবোসঁ খাস গপ ওা ছলৈ জে যা তঁ বিটাযব ভঽ চ্কন ছল যা নিকট ভরিষ্যমে বিটাযব হোগরঁনা ছল।

নৈ তঁ থখবাবমে কোনো রিজ্ঞাপন, নৈ কোনো চৌকপব ঐ নঽ কঽ কোনো হোর্ডিংগ জে ঐ ক◌ॉনোনীক প্লাট হ্নকে রেঁচন জাএত জে পচাস–পচপনক ডুঁপব হএত খা জল্দিযে বিটাযব হএত। ঋদা জানি নে কোনা ভেন জে জখন ক◌ॉনোনী তৈযাব ভেন তঁ ভেন জে ওা বূঁঢ়ক ক◌ॉনোনী ছী। এহন বূঁঢ়–বূঁঢ় াক জিনকব বেঁটা–বেঁটী থপ্পন স্ত্রী খা নেনা সবঁহক সংগ পবদেসমে নোকবী কঽ বহন থছি–কিযো কোনকাতামে থছি, তঁ কিযো দিল্লী, কিযো ঋবঁওা তঁ কিযো বেঁগনৌব তঁ কতেক বাস তঁ রিদেশমে।

হ্নকব দ্খ থপবম্পাব ছল। ও বেঁটা–বেঁটী নেন থপ্পন গাম ছোড়ি দেনে ছল, থপ্পন জন্মভূমিকেঁ। ওা থপনা নেন তঁ ঠীক, চাহে জনা বহি নিথএ, ঋদা হ্নকা নেন নৈ। নহিযে রিজনী, নহিযে পানি, নহিযে নিখাগ–পঢ় াগ, নহিযে থাবেঁ–জাগক স্ববিধা। ঘব

ह्ुथए तँ एहन ठाम जतऽसँ खेती-बाबीपव सेहो नजवि बाखन जा सकए आ बेटा-बेटीकेँ सेहो खस्विधा नै ह्ुथए। ओ अप्पन ठाम जमीन, संबंध, संगी-साथी, बाग-बगेचा, ड्बवा-पोखवि छोड़ि कऽ जग संतान लेल आएल, रएह बाहव अछि। एतऽ धवि तँ ठीक छल, मुदा आब हनात ई अछि जे जतऽ सरिसि कऽ बहल अछि, ओ ओगं नग्रमे बसि गेल अछि आ ओतऽसँ घ्ुवि कऽ एतऽ नै आबऽ चाहैत अछि। जौं ओ आबए चाहैत छल तँ ह्ुनकव बँचा सभ नै आबए चाहैत अछि।

निश्च, ई नव आफत।

जकवा लेल घव छोड़लौं ओकवे अप्पन अलग घव।

ई नव आफत ह्ुनका जिश्च नै दऽ बहल अछि, नहियेँ मबैयेँ दऽ बहल अछि। गामपव दादा-प्ववखाक जमीन-जेदाद। बाप-दादाक धवोहव नै देखू तँ कथैन दोसव कब्जा कऽ लेत कहबँ मुश्किल। प्ववखा सभ तँ एक-एक कौड़ ी बँचा कऽ, पेट कािट कऽ, जोड़ि-जोड़ि कऽ जेना-तेना जमीन बढ़ ेने छल। चावि कऽ पाँच केने छल, तीन नै ह्ुथए देलक आ तँए ई हाल अछि। कनीटा गम्हव-डंम्हव भेल तँ आड़ि गाएब। महीना-दू महीनामे कमसँ कम एक बेव गामक चक्कव लगाबैत छल। देख निश्च लोक, जे नै अछि। ध्यान बाखए। हाल चाल लैत भेम-कुशल-मंगल प्वछैत। दुख-स्वखमे जागत, सभसँ बना कऽ बाखू। अधिया या बँटाइपव खेती तखनो करू। दियाबाती बा घव दुआवक देख-वेख लेल कोनो नौकव-चाकव बाखू तखनो।

ह्ुनकव बेटाक लेलपन गाममे बीतल छल।

নগরমে পঢ়ৈত কাল সেহো ও আগত-জাগত বহল ছল গামমে। ও খেতী ভলে নৈ কেনে হুঅএ মুদা হুনকা ঈ পতা ছল জে হুনকর খেত-পথার কোন ছৈ, ধানক, গহূমক, দলিহনক। হুনকা থোড়-বহুত জানকারী ছল। খেলা-ধূপী আ কৌতুহলমে আরি-কক্কা সংগ বহি কঽ ও অগোর কেনে ছল, রোপনী-কটৌনী সেহো দেখনে ছল। লোক সেহো জানৈত ছল জে ঈ ফলানাক বেটা আ ভাতিজ অছি। গাম ঘরসঁ মায়া-মোহ লেল এতবে কম নৈ ছল মুদা হুনকর বেটা। ও তঁ দাদা-দাদীকেঁ ছোড়ি কঽ চিন্তা করবা ছল? আ দাদা-দাদীকেঁ সেহো চিন্তা করতঽ ছল। চিংতা ওকরা হোই ছৈ জকরাসঁ মোহ হোই ছৈ, প্রেম হোই ছৈ। পরিচএ আ সংবংধ নৈ তকর কী চিংতা। খেত সেহো ওকরে চিন্হৈত অছি জে ওকরা সংগ জিযৈত-মরৈত অছি। ও খেতকেঁ কী চিন্হত, খেতে হুনকা চিন্হএসঁ মনা কঽ দৈত অছি।

ঈ সভটা গপ বেটা সরহক নজরিমে বূঢ়ক ভাঁসর ছল। অহাঁ মাটিমে পৈদা ভেলৌঁ আ এক দিন ওই মাটিমে মিলি জাএব। কহিযো ওইসঁ ছূটৈক আ উপর উঠৈক আ আগূ বঢ়ৈক গপ অহাঁক দিমাগমে নৈ আএল, কিএকি ওইমে গৌরব নৈ মাটি ছল। কী কঽ লেলৌঁ খেতী কঽ কএ অহাঁ। কোন যুদ্ধ জীত লেলৌঁ। খাদ মহগ, বীজ মহগ, নহরমে পানি নৈ, মৌসমক ভরোস নৈ, বড়দ নৈ বহল, ভাড়াপর ট্রেক্টর সময়পর ভেটএ নৈ। হরবাহ আ মজূর বহল নৈ। ককর ভরোসে খেতী করু আ খেতী সেহো তখন করু জখন হাথমে বাহরসঁ চারি পইসা আবএ। কী ফাএদা এহন খেতীসঁ।

অসল চীজ পইসা অছি। জৌঁ হাথমে পইসা হুঅএ তঁ ও সভটা জিনিস বিনা কিছু কেনে বজারমে ভেটৈ

জাগল অছি, জকরা লেল অহাঁ রাতি-দিন খূন-পসীনা এক করৈত ছী। বিনা কিছু কহনে, বিনা কিছু করেনে।

সভটা গপ আ সভটা ঝগড়া। বেটাসঁ চলি রহল ছল, গামকেঁ নই কই। জ্যাদা আবিই নব আফত। অশোক বিহারক মকানক কী হএত। ও জতই অছি, ওতইসঁ আবিই নৈ চাহৈত অছি।

অছি তঁ ঈ জে হুনকাসঁ গাম তঁ ছূটিয়ে রহল অছি, অশোক বিহার সেহো নে ছূটি জাএ।

*

অশোক বিহারক লেল নংবর ৪ ক ডী.১ মে অমেরিকাসঁ আএল সোনল সক্সেনা রঘুবংশী, তীন বরখ বাদ।

হুনকর ডেডী আএল ছল সোনলকেঁ সঁগ্রোসঁ পহুঁচাবৈ আ বিশ্ববিদ্যালয় জ্বাইন করাবৈ লেল। এতবে টা নৈ, হফতা ভরি রহি কই সভ চীজ ঠীক-ঠাক কেলক, ওকরা সজেলক-ধজেলক, ভোর-সাঁঝ বেটীকেঁ চাহ পিএলক, ওকর দিনচর্যা নির্ধারিত কেলক আ বিদা হোগসঁ পহিনে ওকরা সলাহ দেলক। সংজূক মম্মী-পাপাকেঁ বজা লিঅ, ও কাজ আএত। ঘর সেহো দেখত আ অহাঁকেঁ মদতি সেহো করত।

যএহ বাজল ছল সংজয় সেহো অমেরিকাসঁ বিদা করৈত কাল।

-হম দুনূ ভাঁয় বাহরে ছী, মম্মী-পাপা গামমে অসগরে অছি। ঐ উমেরমে হুনকা সহারাক জরূরত অছি, হুনকা সংগে রাখব।

ঈ পহিলুক বাতি ছল জখন ও ঘরমে অসগরে ছল। দের রাতি ধরি ঘর আ অপ্পন বেডরুমমে সংগীত সুনৈত রহল। এক কৈসেটক বাদ দোসর কৈসেট।

शास्त्रीयसँ मोन भरिगेलै तँ अर्धशास्त्रीय, ओहूसँ मोन भरिगेलै तँ फिल्मी गाना। पढ़ैत रहितिऐ, स्वनैत रहतिऐ। रौत्ती मिमा कऽ स्वतरौक आदति छनै। रोंडरूमकेँ छोड़ि कऽ आन कोठरीक रौत्ती रबैत छोड़ि देनक आ पटा गेन।

स्वन-सन्नाटाक सेहो आराज होगत अछि आ से नीक कम, भयौन रोंसी होगत अछि। एतरेँ टा नै। ओ आराज स्वनागये टा नै, नखाह सेहो दऽ रहन छन। हनकव घवक आगू पार्क छन- रौड़ पैघ। पूबा मोहन्ना या कहियौ कॉलोनीक। जखनसँ आएन छन, तखनेसँ भोव-साँझ देखि रहन छन। ओ तीन रौबखसँ एहन दुनियामे रहि कऽ आएन छन जतऽ अन्हाव नै होग छन। जतऽ बूँढ़ नै रहै छन। जतऽ सभटा चीज दौड़ैत-भागैत उछनैत-कूदैत नजवि आरोंत छन। जगमे पानि छनै, तेजी छनै। जतऽ जरान आ जरानी आ तवह-तवहक रंग छनै। जतऽ कोनो चीज अप्पन ठाम ठाढ़ आ स्थिव नै नखाह दै छन- आ आर ओ पार्क आ ओ कॉलोनी।

बूँढ़, अपंग आ रिकनांग ओ रिहाव।

फवरवीक ऐ मासमे खिड़की आ दवराजापव थाप दैत रौसंती हवा आ पार्कमे घिसियागत, उड़ैत सूखन, झड़न मृत सन पातक चवमव शब्द।

मानि नियौ ककरो घवमे कोनो चोव पैसि जाए। ककरो की, हमरे घवमे चोव पैसि आरौए आ सेहो असगरे। रिना कोनो संगीक, ओजावक, डाकू पैसि आरौए रिना वागफन-रौंदूकक असगरे। बाति-रिबाति तँ छोड़ू, रीच दुपहरियामे। कोनो रौनाकोवी पैसि आरौए दिनेमे आ हमवा उठा कऽ चनि जाए

पार्कमे, आ हम चिकड़ ी जे रँचाउँ–रँचाउँ तँ के स्वनत (रेँसी बूँढ़ या तँ रँहीव अछि या ङुँच स्वनैत अछि)।

के दौड़त (रेँसी बूँढ़ ठेह्न या जोड़क दर्दसँ परेशान अछि)।

के देखत (रेँसी बूँढ़ तँ मोतियार्बिंदक आपरेशन कवा कऽ आँखिपव हविवव पट्टी रॉन्हने छन), ओ सभ नै कऽ सकए तँ ठाढ़ भऽ कऽ चिकवए तँ सही (रेँसी कऽ डाँड़ झ्कन अछि आ झँहमे दाँत नै, ओ घिघिआ तँ सकैत अछि, झदा चिकड़ी नै सकैत अछि)।

ऐ सोचसँ सोननक भोँआ ठाढ़ भऽ गेनै। ओ कोनो अनजान डवसँ सिहवि उँठन।

फेव एकाएक ध्यान गेनै फक्कव दिस। फक्कव रँड़ बास छन कॉलोनीमे– सभ सड़कपव, सभ गेटक राँहव रैंसन या घ्मैत नखाह दैत छन झदा एतऽ एक्कटा 'झदा' छन। एत्ते दिनसँ ओ ककरो भूकैत नै स्वनने छन। ओकरे मकान डी–१ क गेटपव एकटा भूवा रैंसन बहैत छन झदा जखन जाउँ, कत्तौसँ जाउँ–गेटसँ च्पचाप हटि जाए छन आ दोसव ठाम कनी हटि कऽ रैंसि जाए छन।

कॉलोनीक रँशिंदाक अनारेँ किवाएदाव सेहो अछि– सभ घवमे। नीचाँ मानिक, उँपव किवाएदाव। किछमे देसी, किछमे रिदेशी– ओगमे रेँसी जापानी, कोविआओ राँ थाओ। रिद्यार्थी राँ ट्रैविस्ट अप्पन काजसँ काज वाखैत छन। ओकव अनारेँ ओ कर्मचावी अछि जकव कोनो समए रँदनी भऽ सकैत अछि। यानी ओ जिनकव दिमागमे मकान कब्जा कवराँक गप नै आरँए। एहन नोकक मोहल्ला, नोकसँ की नेरँ–देरँ, ह्नका सभकेँ अपनेसँ फ्र्सत नै छनि।

एहन तबहक जे ओकरे घर की, कॉलोनीक कोनो घर– एतए धरि जे कॉलोनीक कॉलोनी दिनमे लूटि कऽ नऽ जाए, रोकै-टोकैबला कियो नै भेटैत।

सोचैत-सोचैत लागल जे ओ खाली एकटा सोच नै अछि– एकटा हॉरर फिल्म अछि, जे ओकर आँखि देखि रहल अछि। ओ पार्कमे घाटैत, चिर्बी-चोथ होगत जा रहल साड़ी-ब्लाउजमे गम्हर-उम्हर भागि रहल रहए– जोरसँ गरजि रहल रहए, मुदा कियो अप्पन घरसँ निकलिये नै रहल अछि। ककरो स्वनाग नै दऽ रहल अछि तँ निकलत कतऽसँ।

उठि कऽ बैसकि कऽ ओ बत्ती जरेलक आ फिल्म खमे। साँसमे साँस एलै। कैसेट लगेलक। दुर्भाग्यसँ कैसेट तेहेन निकललै जकरा ओ नै स्वनऽ चाहैत छल, नै स्वनले रहऽ चाहैत छल–

रञ्ज ने किया, क्या हँसी सितम, तुम रहे न तुम, हम रहे न हम।

ओ कैसेट सोनलकेँ समीर देने छल– तीन बरख पहिने, रियाहक बिसेप्शनक दिन। तखैन ओकरा नै तँ एकरा देखैक खगता भेलै आ नहिये स्वनैक। ओकरा सदिखन अपना लग राखलक मुदा कहियो नै स्वनलक। आग ओ स्वनैत ओकरा लागि रहल छलै जे कण्ठ बँदनि गेल ओग गीतक अर्थ आग। ओ संजयक कोनो चर्चा नै केलक अप्पन डैडीसँ, जानि-बूझि कऽ। ओ हृदएक मरीज अछि, हुनका ठेस लागितिऐ। जौँ रिश्तेरिव्यानयक सरिसि नै भेटैल हेतिऐ आ ओ अमेरिकामे रहि गेल हेतिऐ तँ की हेतिऐ।

गलती कतऽ भेल आ ककरासँ भेल– ओ बूझि

नै सकन।

आबती गर्जब ओकर नैंडनाडिक स्रेंटी। ओग क◌ाँन सेंटबमे काज करैत छल जगमे संजय करैत छल। संग आएब-जाएब ओकरे कावसँ होग छलै। दिन-बातिक संग। आश्चर्य ई छल जे आबतीक माए-बाप हुनका एक-दोसबाक कबीब आबैत देखि बहल छल, तकर बाँदो चुपचाप छल। आश्चर्य ई छल जे ओकर सभक आँखिक आगू ओ हँसी करैत छल- निर्लज्जताक सीमा धबि आ ठेकनापब हँसइ नागैत छल। आ एकबोसँ पैघ आश्चर्य ई छल जे आबतीक पति जखन कहियो न्यूयार्कसँ आबैं छल तँ ओ अप्पन पतिसँ ओकर ब्वाँयफ्रेंडकेँ नइ कइ गप करैत छल आ ओकबा डिनबपब नइ जाग छल। जाए तँ संगमे ओ सेहो, हुदा ओकबा सदिखन नागैत छलै जे नै जगतिऐ तँ बैंसी नीक बहतिऐ।

ओ एकटा एहन समाजमे आबि गेन छल जगमे ड◌ाँनबकेँ छोड़ि कइ कोनो आन चीज जना प्रेमक नेन ईर्ष्या कबब पछएबाँक निशानी छल।

ओ जखन संजयसँ ओकर किबदानीक शिकागत करै छल, ओ तमसा जाग छल।

-अहाँ देशी आ कानक हिसाबसँ अपनाकेँ बँदनैनइ सीखू, चनैनइ सीखू। नै चनि सकी तँ चुपचाप बैंसन बहू बाँ घुबि जाउँ।

-घुबब तँ असगबे किए? अहाँकेँ संग नइ कइ।

-हम तँ डिअब पबदेसकेँ अप्पन देस बनाबैक सोचि बहल छी। हुक्कुबागत ओ आँखि माबि कइ बाँजन- अहाँ किए नै खोजि नै छी एकटा ब्वाँयफ्रेंड।

–नीक नागैत अहाँकेँ ? ओ सीधा संजयक आँखिमे देखनक।

–नीक, की कहै छी। निश्चित भऽ जाएबँ सर्वदा लेल। हाँ, हाँ, हाँ।

सोनल संजयक आँखिमे गौरसँ देखनक। ओ आँखि छल या दिल।

ओ गप ओ जवानसँ बाजल छल या दिलसँ। ओ कतौ सचमे सोनलसँ प्रेम तँ नै चाहैत छल। ओ देखि रहल छल जे अमेरिका एलाक बाद हुनकामे तेजीसँ अन्तर आएल छल। एक-दू बरखक भीतर। ओ ओकर तेसर नौकरी छल। ओ एकटा शब्द करैत अछि, दोसराक खोजमे लागि जाइत अछि। पहिलेसँ नीक, पाइकेँ लऽ कऽ। हुनकामे गन्तव्यी नामक चीज नै अछि। ओ जल्दीसँ जल्दी ऊँचसँ ऊँच स्थान छुअ चाहैत छल। जहिना एकटा ऊँच स्थानपर पहुँचै छल, कनी दिनमे से नीचाँ लागऽ लागै छल। एकरा ओ महत्वाकांक्षा कहै छल। जँ ओ महत्वाकांक्षा अछि तँ फेर लालच की अछि।

लालच। आरती शर्माक संग संजयक दोस्ती पाछाँ आनी आरती शर्मा अछि जे ओकर एन.आर.आइ. माए-बाप, जकर न्यूजर्सी हस्तशिल्पक चमकैत व्यवसाय अछि। जकर ओ एकमात्र संतान अछि। आरतीसँ संजयक सम्बन्ध ओकरा बुद्धिसँ बाहर छल।

एतऽ बसि कऽ सोनल सेहो कमा सकैत छल। कोनो विश्वविद्यालयमे, कॉलेजमे, लाइब्रेरीमे, कतौ सेहो। कंप्यूटरमे सेहो नीक गति छल। मुदा संजय जखैन सोचलक, अपना लऽ कऽ सोचलक। सोनलकेँ लऽ कऽ सोचैक फुरसति नै छलै। ओ सोनलकेँ हाउस

রাগহুসঁ রৌসী হুগনে নৈ দেনক আ ও সেহো রনাবসক গংতজাবীমে আগ–কাল্হি–পবস্ কবৈত বহি গেল।

সোননক আঁখি ভবি গেনৈ। ওগ কান ও নির্ণয নেনক জে ও আরঁ এতহ নৈ রুকত। ও রহন্না তাকি বহল ছল জে বাঁচীসঁ পাপাক ঙা–মেল আএল জে ত্তবংত আরি জাউ। ১৩ কেঁ অহাঁক গংঠবন্ধ্য অছি। ওকব খুশীক সীমা নৈ বহনৈ। ঙা ওকব আমোক প্বকাব ছল জে রিশ্বৈরিদ্যানয ধবি পহুঁচল ছল।

আগ ভোবক প্রকাশমে খিড়কীসঁ হেব গবজি বহল ছল সোননক আমো।

–সংজযকেঁ নৈ, সমীবকেঁ স্বনূ আ চনি আউ।

*

রৌসী নৈ, হুফতা–দস দিন নগনৈ সোননকেঁ ঐ ঘবক একাংত আ স্বন–সন্নাটক হিসারসঁ অপনাকেঁ উতাবহ মে। আ জখন উতবি গেল তখন মজা আরহ নগনৈ। অপ্পন 'অসগবে' কেঁ গংজ্বায কবহ নাগল।

ও ডেঢ়–দূ রিসরাক বিযাসতক বানী ছল–মানকিন। জখন চাহে স্বত্ত, জখন চাহে উঠূ, জতহ চাহে রৈসূ, জনা চাহে ওহিনা ঘবমে বন্ধ। ব্রা রা গংজীমে, ন্বংগীমে, গাউনমে। নংগটে নহারী, কূদী–ফাংগী। নৈ কিযো দেখৈরনা নৈ কিযো স্বনএরনা। জখন চাহী, জেহন চাহী খেনাগ বান্হী। নৈ বান্হী, উপাস কবী, ওকব মোন। জৌং সংগমে ঙা সাস্ব–সস্বব হুঅএ তঁ ঙা কব্ধ, উং কব্ধ, এনা কব্ধ, ওনা নৈ কব্ধ। দুনিযা ভবিক ঝমেনা, টৈকো–টৌকী।

টৈপবেক◌ॅডিব ছৈ, টী.রী. ছৈ, কংপ্যূটব ছৈ, মোবাগল ছৈ, ফোন ছৈ জগসঁ অপনাকেঁ ব্যস্ত বখবাক

चाही। एकर अनारेँ किताबेँ छै, क्लासक तैयारी छै, काब छै। बेंसी नै, साँझकेँ फ्रेश भेलाक बाद आध घंटाक ड्राइंगरूमक बेंड्बा जाउ आ घूमि कऽ बीअबक एकटा पैग आ सिगरेट (ओ कैलिफोर्नियाक आदति छल जकरा देव-सरेंब छोड़ै पड़तै, ऐ सड़ल-गलल नग्रमे से ओ जानैत छल)।

–स्मृदा समीव कतऽ अछि। ओ पापाकेँ फोन केलक। कोनो खास गप नेन नै, बँस ओहिने।

जखन ओ विसर्च कऽ बहल छल ओतिहासमे, तखने समीवसँ परिचए भेल छलै। एकटा तेज आकर्षक युवक छल। नीक आगत-पिरेँत घवक। ओकबासँ दू बँबख सीनियब आ बाजनीतिमे पी.एच.डी.। नौकबी भेटि बहल छल स्मृदा ओ अप्पन हितकेँ नै देखि कऽ किसान-मजदूबक हितकेँ देखलक।

ओकबामे देशे आ दुनिया आ समाजक सभटा स्मुद्दापब नम्हब बँहस कबबाक आ विश्लेषण कबबाक दक्षता छलै। ओकबा बाजनीतिक ऐक्टिविस्ट हएबँ पसीन छल। ओइ समएमे विहाबमे एहन कतेक ग्रुप छल आ ओ ओइमे सँ एकटा ग्रुपसँ जुड़ि गेल आ सक्रिय भऽ गेल। ओ हफ्तामे एक बेंब पटना आबैत छल आ पूबा दिन सोनल संग बितावेँ छल। ओकब सपना छल जे विँयाह कबबँ आ अप्पन जीवन किसानक खुशिहालीक नेन समर्पित कऽ देबँ संगे-संग। सोनल जखन डैडीकेँ बँतौलक तँ ओ बुझाबेँत बाजल जे ओ आत्तुब दिमागक सोच अछि। कनियाँकि कमाउ आ लोकविहाबाक चंदापब क्राँति कबऽबँला एहन युवकक कमी नै अछि विहाबमे। ओ जल्दीसँ जनखै आ चाह-पानिक नेन दोसबाकेँ ताकैत सड़कपब लखाह पड़ैत बहैत अछि।

এহন সনকীমে নৈ খারূঁ। খা হ্নকে সমম্নেনা–ব্র্ম্নেনাপব ও সংজযসঁ রিযাহ তঁ কঽ নেনক ক্ষদা সমীবকেঁ দ্বদএসঁ নৈ নিকানি সকন। এতঽ ধবি জে খমেবিকামে জখন সংজয ওকবাসঁ ব্লাযফ্রেংডক গপ কেনক তঁ ও ডবি গেন জে কত্তৌ ওকবা সমীবক দোস্তীক খরঁবি তঁ নৈ খছি।

হ্নকা সমীবক রঁড় সোচ নাগন ছন্হি, ওকবা এতঽ এনাক রাঁদসঁ। ও ভোব কঽ ছতপব ঠহনি বহন ছন জে ডী–৪ ক খাগূ সড়কপব প্বনিস রৈন নখাহ দেনকৈ।

ওকব নজবি জাগসঁ পহিনেসঁ ঠাঢ় ছনৈ ও রৈন।

কিছ নোক ছন জে ভীতব–রাঁহব খারি জা বহন ছন। নেনক একটৌ কোনপব ওকব ডী–১ খা দোসব কোনপব ডী–৪। ওকব দ্‌গযে মকানক রাঁদ। রঁবতন মাঁজৈ খা ঝাড়ূ পোছা কবৈরাঁনী দাগ ওগ ক◌াঁনোনীক ছন। জহিনা ও খাএন, ও প্বছনক। দাগ গীতা জে কিছ রঁতৌনক সে ভযৌন ছন। ঞা ওগ ক◌াঁনোনীক তেসব ঘটৌনা ছন। ঐ রঁবখক তেসব।

ডী–৪ বায সাহরঁক রঁগনা ছন। বায সাহরঁ রাঁগরানীক খূরঁ শৌকীন। হ্নকব ন◌াঁনমে মখমন সন ঘাস ছন, জেনা হবিযব বংগক গদ্দা। ওগমে জ্‌ত্তা–চপ্পন পহীব কঽ নে ও খপনে জাগ ছন, নহিযে দোসবাকেঁ জাএ দৈ ছন। ঘাসক গদ্দাক চাব্দ দিস ফূন খা বংগ–রিবংগক পাতরঁনা গমনা ছন। ও দিন ভবি কৈঁচী সংগ ন◌াঁনমে নজবি খারৈত ছন– কাটৈত–ছাঁটৈত। হবিযব বংগক পাছাঁ এহন রঁতাহ জে রঁগনাপব সেগো হবকে ডিস্‌টংপব। এতঽ হবিযবী হ্নকব ঝ্‌বীরঁনা ঝঁহপব বহৈ ছনৈ সদিখন।

এক দিন একটৌ ফোন এনৈ বায সাহেরঁক নামে।

–এও জন্দী কী খছি মকান রঁচরাঁক। কনী কুকি

জৈতিঐ।

বায সাহেবঁ হেনো, হেনো কবৈত বহি গেল, ক্ষদা হোন কহি গেল ছলৈ।

ওগ দিন হ্নকা আশ্চর্য ভেলৈ, হঁসী সেহো এলৈ।

ফেব সভ তেসব–চাবিম দিন বোজ যা তঁ কোনো নে কোন হোন আবৈঁ ছলৈ যা কিযো নে কিযো মকানকেঁ নহ কহ জানকাবী কবৈক লেল আবৈঁ ছলৈ। হোন কবহবঁনা কী অছি, কতহসঁ কহ বহল অছি, মকান বিকেবাঁক গপ কে বঁতৌনক, বায সাহেবঁকেঁ কিছু পতা নৈ চলি সকলৈ। আবঁহবঁনা কেঁ ও বিগড়ি কহ ভগা দৈ ছলা, ফাটকেক ভীতব পৈসহ নেল নৈ দৈ ছলা। ও কহৈত–কহৈত থাকি গেলা জে ওা খবঁব গলত অছি, হ্নকা বৈচবাঁক নৈ অছি। তকব বাঁদো ওা খেবহা খতম নৈ ভেল।

ও পবেশান ভহ গেল। নাগৈত বহএ জে ও পাগল ভহ জাএত। ও স্বতৈ নেল ছটপটা কহ বহি জাগ ছল আ নীন নৈ আবৈঁত ছলৈ। দোস্ত মিত্রক সনাহপব ও পুলিসকেঁ বিপোর্ট কেলক জে হ্নকা নগ কেহন–কেহন হোন আবৈঁত অছি, কেহন–কেহন নহফংগা আবৈঁত অছি, আ কেহন–কেহন গপ কবৈত অছি।

চাবিম দিন জে নোক মকানকেঁ নহ কহ পুছলৈ এলৈ, তকব গপসঁ বায সাহেবঁকেঁ নাগি গেলৈ জে পুলিস বিপোর্টক জানকাবী হ্নকা অছি ক্ষদা একব নহিযে ডব ছৈ, নহিযে আদংক।

জগ মানসিক তনাব আ বৈচৈনীসঁ ও জীবি বহল ছল, ওগসঁ হ্নকা ওগ দিন ক্ষত্তি ভেটৈল জগ দিন একাএক হ্নকব নেনাক মিত্র বাজবাম পাঁডে উর্ফ ভুটনে গুক আএল। ভুটনে গুক আবঁ তঁ নগবক প্রসিদ্ধ বণ্ডস

छल तँए छल हुनकर पड़ोसी गामक। हाइस्कूल धरि हुनकर संग गाममे पढ़ने रहल छल। कतेक गोटाक मोहल्लामे कतेक बाप मकान छलै। ओ आरम्भसँ जे बहल छल तँ हुनका बाप साहेबें मोन पड़लै आ पुछैत-पाछैत डी-४ मे चलि आएल।

–भजाव। रँड़ नीक घर अछि स्वरेशी। ओ गेटमे पैसैत राँजल।

बाप साहेबें बँड़ उँसोहसँ हुनका घर देखेलक। ओ पहिल रँब आएल छल। ओ घर-आँगनक प्रशंसा करैत रँतेलक जे ओत समएमे भने ने भेंटै भेल हुअए, दुनू रँटौक रिंयाह आ भाभीक स्वस्थ्यासक खबँबि हुनका भेटैल छल। ड्राइंग रूममे पैसैत हुनका पुछलक।

–स्वरेशी। अहाँक रँटौ कतऽ अछि आइ-काल्हि जकब अनाज करा बहल छलौं।

सुटैने गुरु सोफापर बैसल, बाप साहेबें हुनका आगू बैसि कऽ कूही भऽ कानऽ लागल। सुटैने गुरु सेहो सोफासँ नीचाँ आबि गेल आ स्वरेशी बापकेँ बाँहिमे भरि आगू दीरान दिस ताकैत बहल। दीरानपर मोटेबी जकाँ एकटा छोड़ा पटोयल छल। ओ टुकुर-टुकुर उँसेक भऽ हुनका ताकि बहल छल। दाढ़ी-मोंछ बँहिसाबँ बँढ़ल छलै। खानी रुँह खुजल छलै। देह झाँपल छलै। एकटा स्वखाएल नकड़ी सन रिछौनपर पड़ल छल। लागै नै छलै जे डाँड़क नीचाँ किछु छै।

ओ बाँजैत तँ तहियो नै छल। रुदा ओ ध्यान नै जे किछु बुझैत अछि वा नै। सुटैने गुरु पुछलक।

बाप साहेबें रिना किछु बाँजने हिचकी लिअए

लागल ।

तुरंते रुक सांत्वना दैत हुनका उठेलक आ सोफापर अप्पन बगलमे बैसेलक। कनी काल बाद चाय साहेब आएल आ अंदर चलि गेल। जखन ओ चाहक संग घुरल तँ सामान्य छल। चाह पीबैत ओ बतौलखिन जे कोना पेट काटि कऽ, गामक जमीन बेचि कऽ, बैंकसँ कर्ज लऽ कऽ कोन तरहेँ ई घर ठाढ़ केलक, दू बरख पहिने रिटायर भेलाक बाद ओतमे आएल। हम कहियो नै सोचलौं जे केकरा लेल घर। बस ई छल जे अपना लेल एकटा घर हुअए। एकरा ठाढ़ होइते-होइते स्त्री सेहो चलि गेल। सदा लागल रहलौं बिना सोचने-बुझने जे घर हुअए तँ केकरा लेल। देखि रहल छी ऐ बेटोकेँ। नै चलि सकैत अछि, नहियो स्वनि सकैत अछि, नहियो बाजि सकैत अछि। की हएत एकर जखन हम नै रहब। नै जानि कोन जन्मक पापक सजा दऽ रहल अछि भगवान।

-हम छी ने, चिंता किए करै छी? -तुरंते रुक हुनकर कान्हपर हाथ राखलक।

-चिंता तँ ई अछि तुरंते रुक जे छऽ-सात माससँ स्वतन नै छी। नै जानि कतऽसँ केहन-केहन लोकक बाति-बिबाति फोन आबैत रहैत अछि, धमकी दैत। पता नै के उड़ा देलक जे स्वदेशे बाय अप्पन घर बेचि रहल अछि। परिणाम ई अछि जे गुंडा-बदमाश धरि घरक भीतर घुसल चलि आबैत अछि आ सलाह दऽ रहल अछि, जे जतेकमे बेचब ओतबेमे दू टा कमराक फ्लैट आरि सकैत अछि आ बाकी सूदसँ बीस-पचीस बरख निश्चिन्तीसँ काटि लेब। पुछलौं जे

অহাঁ কে ? তঁ রাজৈত অছি– প্রাপর্টী ডীলর, প্রাপর্টী ডীল অহাঁ কঽ রহল ছী, রিনা পুছলে জে অহাঁ রেঁচ রহল ছী আকি নৈ ? দলাল সাঢ় । হিম্মত তঁ দেখূ ওকর । জোঁ আগ নরেশ নীক রহিতিঐ তঁ ও নোরঁতি নৈ ঐতিঐ ।

ভুইনে গৃরু গংভীরতাসঁ ও সভ কিছু স্বনৈত রহল আ সোচৈ–রিচারৈক রাদ রাজল ।

–এনা অছি স্বরেশ । হম দূ–তীন দিনমে একটা দবরান রা লোককেঁ ভেজ দের । রড় ভরোসক লোক । ও অহাঁকি সভটা সমস্যা দূর কঽ দেত । ঠীক ।

তেসর দিন সঞ্চমে এক লোক আএল আ রায সাহেরক ফিকির খতম ভঽ গেল । নহিযে কহিযো ফোন আএল, নহিযে গুংডা–রদমাশ সভকেঁ সাহস ভেলৈ জে লগমে কত্তী লখাহ দৈতিঐ ।

হ্মদা জে হেরাক ছল, ভঽ কঽ রহল । তীন মাস রাদ । বাতি দিন পূরা ঘরক দেখভাল করৈরনা দবরান বাতি ভরক ছুঞ্চী লঽ কঽ ভতীজীক রিযাহমে অপ্পন গাম গেল ছল আ গম্হর ওগ বাতি ও দুর্ঘটনা ভঽ গেল । ওগ পলংগপর পটোযল রায সাহেরক রেটা ঢ্রিকর–ঢ্রিকর তাকৈত রহল আ ওকর হত্যা ভঽ গেলৈ ।

ভুইনে গৃরু ঐ দুর্ঘটনাক দূ দিন পহিলেসঁ অস্পতালমে ছল । কঠীন চেকঅপ লেল । দবরান হুনকা ও খররি দেলক । ও অস্পতালসঁ সোঝে অপ্পন গাড়ীমে আএল । দবরজ্জাপর ঠাঢ় ভীড়কেঁ ওতঽসঁ হটৈলক, রঢ়ৈলক, ডাঁটৈলক, ডপটৈলক আ ভীতর জা কঽ পুলিসসঁ জলতর লেলক । ফের ওগ কমরামে গেল জতঽ রিছৌলপর রায সাহেরে পটোযল ছল । ওতঽ রগলমে একটা তখতাপর হুলকর রেটা সেহো ছল, জে

निश्चल पड़ल छल। मूकदर्शक।

दुर्घटनाकेँ आँखिसँ देखैवला गवाह। ओ प्रलिसक संग भीतव गेल, ओकवे संग घुवि आएल।
वाँहव खँदाजी गप आ कलकत्सकी चलि वहल छल- या तँ ओ या नाकपव गेरुआ दवा कइ मावल गेल या गला दवा कइ। देहपव कतौ चोटक चिन्हासी नै छल। माथ ऊँठेवाँक कोनो चिन्हासी नै। विष्ठोल मोचड़ाएल नै। गेरुआपव शोनितक छोट-मोट चिन्हासी छल जेना ओ ओहसँ निकलल हुअए।

नहाशि जखन पोस्टमार्टम लेल आनल जा वहल छल, सोनल खप्पल गेटपव ठाढ़ छल। सोनल खप्पल गेठपव ठाढ़ ओकवा जाइत देखि वहल छल। कॉलोनीमे मकान कब्जा कवैक तेसव घटना छल। घवमे ओ सेहो असगवे छल। विश्वविद्यालय आवै-जाइक समए अनिश्चित। कोनो दिन दुपहविपासँ पहिने कलास, कोनो दिन दुपहविपाक वाँद। घवमे किछो नै। दिनमे तँ चोवी भइ सकैत अछि ओदा वातिमे तँ हत्या धवि संभव अछि। ऐ कल्पनासँ ओकवा थवथवी छूटि गेलै। आँखिमे उँतवैवला सिहवी सगवे देहमे पसवि गेलै। ओ ऐ ग्रलधुनीमे पूवा दिन पड़ल वहल। लोकव नै भेटि वहल छलै, नहियो लोकव बाथरूम ओनासिर छल। लोकवनी झाड़ू-पोछासँ आगू लेल तैयाव नै छल। वैव-वैव ओकव ध्यान जा वहल छल सास्त्रवपव।

वातिमे ओ पहाड़पुवक कोड खोजलक आ फोन केलक- पापा, हम सोनल। आवि वहल छी काल्हि, अहाँ दुनूकेँ नैक लेल। तैयाव वहइ। नै, किछु नै स्वलवे। मम्मीकेँ फोन दियौ..।

*

शीनाकेँ सोनन ओ मान–सम्मान देनक जे कोनो प्वतोत् की देत थप्पन सास्वकेँ। भोव–साँझ मम्मी, बीच बाति मम्मी, घबमे मम्मी, बाहव मम्मी– बँस सभ दिस मम्मीये मम्मी। जखन कि शीना सोननक संग थाएन नोक नाजक काबण, तञसँ जे नै जाएब तँ बेटा की सोचत हुनका नड़ कड़। की जे बेटाक सहाबा बुढ़ापा काटै नेन थिछ तँ ओकब स्त्रीक कोना नै स्वनी? ओ नै स्वनत तँ ओ हुनकब किए स्वनत? नोक थप्पन बचाक भविष्य किए सिटैत थिछ। तञसँ किएकि हुनकब भविष्यमे हुनका थप्पन भविष्य नथाह दैत थिछ। काएदासँ देखन जाए तँ ओ हुनकब नै, थप्पन भविष्य सिटैत थिछ। ऐ सीटैन भविष्यमे डेग बाखने छन शीना था प्रसन्न छन। जञ नड़कीसँ कोनो पूर्व पबिचय नै, कोनो सम्बन्ध नै, एतड़ धबि जे नहिये थप्पन जातिक, नहिये थप्पन ऋनक। नहिये संस्काब। ओ शीनाक पाछाँ मबन जा बहन छन– मम्मी, चाह पीबू। मम्मी जनखै कबब, मम्मी नहा नेनथिन। मम्मी थाना था नेनथिन, मम्मी कोनो जरूबति।

एतेक खयान तँ हुनकब बेटा सबना सेहो नै बाखैत छन।

सोनन पहिने हुनका घब देखैनक– ड्राइंग रूम, ओञसँ सटैन कोठनी, थाँगन, फेब ओ कोठनी जञमे मम्मी–पापा बहत, फेब किचेन था स्टोब, फेब पछुथाबक हीस जञमे नोकब–चाकब नेन टैनक थुजन शेडबना कोठनी। फेब ओ उँपब नड़ गेन, छतपब था देब धबि मम्मीकेँ टहनाबैत बहन जे नोक देखए था जानए

জে ও ঘবমে খসগবে নৈ বহৈত খিছ। ঐ ঘবমে ও সভ কিছু ছন জকবা নঽ কঽ শীনা সোচনো নৈ ছন।

হ্নকা বাতি ভবি নীন নৈ খাএন- কাবণ জে হ্খএ। কাবণ নর ঠাম সেহো ভঽ সকৈত খিছ, চৌড়গব ডবঁন বেঁড সেহো, গদগব বিছৌন সেহো। খা স্বখ ছন জে খনচোক্ক হ্নকব জীরনমে খাবি গেন ছন। ও ঘবমে খাএন নৈ ছন, গৃহ প্ররেশ কেনে ছন। যএহ কহনে ছন সোনন খা নীকসঁ নীক ডিশ বঁনা কঽ খ্এনে ছন। শীনাক খ্শী বেঁব-বেঁব ওকব খাঁখিমে নোবা বহন ছন। খা ঞা নোব খাব কিছু নৈ, পহাড়প্ববক খপবৈনবঁনা ঘব ছন, হ্নকব বেঁটৌ-বেঁটী ছন খা দ্খ ছন জে ও খপ্পন জীরনক ভবি সহন ছন।

একাএক হ্নকা মোন পড়ন সংজযকেঁ নঽ কঽ, নহিযে ও কিছু প্ছনক, নহিযে সোনন খপনাসঁ কিছু বঁতৌনক। দোসব-দোসব গপ হোগত বহন খাগ ধবি।

খগনা দূ-তীন দিনসঁ শীনা খপ্পন দিনচর্যা নিশ্চিত কঽ দেনে ছন। খানা বঁনাবৈঁবানী মহাবাজিন খাগ ধবি নৈ ভেটৈন ছন খা ও বৈঁসন-বৈঁসন কী কবিতিঐ দিন ভবি।

ভোব কঽ চাহ, খা বীচ বাতিক খেনাগ ও খপ্পন জিম্মা নঽ নেনক। কণ্ঠ মাত্র এতবেঁ ছনৈ জে গপ কবৈবঁনা খখন ধবি কিযো নৈ ভেটৈন ছনৈ। ডী-প◌াঁকেটৈক ঘটৈনাসঁ সভ ক◌াঁনোনীবঁনা খপনাকেঁ ঘবমে বোকি বাখনে ছন। ও সভ ডবন ছন জে কত্তৌ এহন নৈ হ্খএ জে ও মকান ছোড়এ খা ঘবমে ঘ্সবঁ ঝ্শিকন ভঽ জাএ। ঐসঁ পার্কি সেহো খানী পড়ন ছন- নহিযে কোনো ঔবত, নহিযে কোনো মর্দ। তীন-চাবি দিন ধবি

किछो खप्पन घरसँ राँहर नै निकलल- सरिस करैरनाकेँ छोड़ि कऽ।

शीना ग्लाड़ू-गोछा करैरानीक पाछाँ-पाछाँ घुमैत रहैत छल आ गप करैत रहैत छल जे कएटा छौड़ा छै, कएटा छौड़ी छै। कतऽ रियाह भेलै। जमाए की करैत अछि। कएटा पुतोहु अछि। ककरा संग रहै छी। स्वभाव केहन अछि। सेरा करैत अछि आकि नै। रौटा ध्यान दैत अछि कि नै। अखन कोनो पोता-पोती अछि कि नै। किछु स्वनैत, किछु खप्पन स्वनारैत छलि। ओग कान सोनन खप्पन काज करितिऐ, पढ़ितिऐ, लिखितिऐ आ नै तँ कंप्यूटर माउसपर खेलैतिऐ या ठौगप करितिऐ।

ऐ रीच शीना दू रैर पुतोहुसँ दुखी भेल छल। ओ भोरमे चारि रजे जागि जाग छल आ सोनन स्वतल रहै छल आठ रजे भोर धरि। ओ ओकरा जगरैक एकटा तरीका निकालक। ओ भोर चारि रजे चाह तैयार करलक आ हुनका जगेलक। सोनन स्वतल रहल आ उठलापर चाह सिंकमे फेंक देलक। फेर खप्पन खलगसँ नेरौक चाह रनेलक।

शीना देखैत रहल।

दोसर दिन ओ नेरौक चाह रनेलक करी देरीसँ। माने सात रजे। ओग दिन सेहो यएह भेल।

सोनन राँजल- मम्मी, हमर चाह रहऽ देल करथिन अहाँ। जखन उठरै, तखन रना नेरै।

हुनका नीक नै लागल। खप्पन आदतिक अनग ओ कोनो तरहे चुप रहि गेल। एतऽ धरि तँ चलि जैतिऐ मुदा एक दोसर प्रसंगमे तँ जेना हुनकर मन उचटि गेल। होगत ई छल जे शीना भोरमे रातिक

रॅचन रोटी रॉ परोठा आ सब्जी जनखे कऽ नैत बहथिन। सोनन देखनक तँ रिगड़न- नै मम्मी, ओ नै चनत। अहाँ ऊ खायर जे हम खाएर। टेस्टी रॅटेव, दनियाँ, दूध, फन। ऊ सभ नै। ठीक। शीनाक दिमागमे सरान उठन जे रोज-रोज जे रैसका रोटी या परोठा रॅचि जागत अछि, ओकव की हएत। ओकवा दाग गीताक ध्यान आएन। ओ सेहो आरैत शीनाकेँ माताजी-माताजी कहैत छनि। काज-धंधा खतम कऽ जखन गीता जाग छन तँ ओकवा वोकि कऽ खुआ दैत छन। तवकावी नै वहनै न्दा नै वहनापव कखनो चाह दैत छन, कखनो अचाव। सोननकेँ पता चनन। पता की चनन ओ गीताकेँ एक कोनमे रैसन खागत देखि नेनक।

-मम्मी। -गीताकेँ जागक रॉद सोनन रॉजन।
-अहाँ किए ओकव आदति रिगाड़ि वहन छी मम्मी।

शीना ब्रुझैक ध्यानसँ प्वतोन् दिस ताकनक।

-ओकव नोकवीक शर्तमे चाह-नाश्ता नै छन। पाँच सौ महीना आ सानमे दू रेंव साड़ी, रॅस।

-न्दा, हम चाह-नाश्ता कतऽ दै छी। जे किछु रॅचन-खुचन वहै छै, सधा दै छी।

-फेकैसँ रॉ कक्कुव-रिनागकेँ खुआरैसँ नीक अछि जे ककवो स्वार्थ सिद्ध होग।

-यएह तँ। कक्कुव-रिनागकेँ भने खुआ देथिन, ओकवा नै देथिन- यएह कहरॅ अछि हमव।

-आँए। ओ केहन गप कऽ वहन छी अहाँ। फाटैन आँखिसँ प्वतोन् दिस ताकनक शीना।

-नै, खवाप नै मानरॅ। एकवा एना ब्रुझथिन। मानि निअ कान्हि अहाँ कत्तौ चनि जाग छी रॉ एतऽ नै

বহৰ। ও হমৰোসঁ খাশা কবত খা হম নৈ দঽ সকৰ তঁ খবাপ নাগত, ঠীকসঁ কাজ নৈ কবত। ছৈ কি নৈ।

–সভ ঠীক। ক্ষদা ঙা গপ হমব গবামে নৈ উঁতবি বহন খছি জে ক্ষক্ব–রিনাগকেঁ খ্খা দেৰ, ক্ষদা ওকবা নৈ খ্খাএৰ।

–মম্মী, ও খহাঁক পবজা নৈ খছি, নোকবনী খছি–প্রাফেশিনন। ওকব পেঁট বোটী–পবোঠাসঁ নৈ, পৈসাসঁ ভবত। এতবেঁটৌ নৈ, খহাঁ ওকবাসঁ গপ কবৰ খা ও খহাঁক মাথ চঢ়ি জাএত।

–কাল্হি জখন কোনো গপপব ওকবা ঠৈকৰ তঁ ও নড়ঽ নাগত। ওকবা খহাঁ রএহ বহএ দিযৌ জে ও ছী। খাৰঁএ, খপন কাজ কবএ খা বাঁটে নাপএ।

শীনা মাথ ঝ্কা কঽ চ্পচাপ স্বনৈত বহন খা ঠাঢ় ভঽ গেন।

–ক্ষদা হম খন্নক খপমান নৈ হ্খএ দেৰ। ওকবা নৈ খ্খাএৰ তঁ খপনে খাএৰ।

–খহাঁ খধনা মানি গেনৌং। নৈ ব্ঝনৌং হমব গপ।

–ব্ঝি গেনৌং, কোনো খনপঢ় নৈ ছী। হমহুঁ বী.এ. ছী খপ্পন কানক।

–ঠীক খছি। ক্ষদা হম তঁ হিনকা বৈস কঽ খাএ নেন নৈ দেৰ। কাল্হি ঙা কহথিন জে হমবা বৈসা কঽ খ্খাৰঁএ ছন।

–তঁ হমবো স্বনি নিখ, হম খন্নকেঁ এনা ফেকৈ নেন নৈ দেৰ।

ঙা বঁহস তখনে খতম ভঽ সকৈত ছন জখন ওগ দ্নূমে সঁ কিযো চ্প ভঽ জাএ খা ওতঽ সঁ হটি জাএ।

आखिरीमे सोनन कोनो काजक रंगसँ ओतऽसँ चलि गेल।

शीला किछु काल धरि बैसल रहल। ओकरा लागल जे रघू नकचढ़ा ियो ी नै, मुखचढ़ा ी सेहो अछि। पैदा करिते देल तखन ने अनाजक मोल पता चलिते। माँ-बापक एकेटा सन्तान, जातिक नाना- खेत-पथारसँ मतलब नै, ओकरा की बुझल छै आप्पन फसलक सुख- दुख।

ओ घरक पछुआरमे गेल जतऽ रघुनाथ बाबूसँ घुमि कऽ आएल छल आ लगाम लेल जा रहल छल। ओ जहिना शुरू केलक तहिना रघुनाथ टोकलक- सही बाजलक ओ। प्रतोहुकेँ सुनै आ हुनका संग रहैक आदत डालू।

-की ? अहाँक ओ सब कहने अछि।

-नै। हमर ओ कहने नै अछि। हमरा ओ कहने अछि जे जकर घरमे रहै छी, खाइ छी, पहिरै छी, ओकर गपपर कान-बात दियौ। रएह करू, जे ओ चाहैत अछि।

-बाशिन हम आनलौं, चाह-नाश्ता हम बनबै छी, खाना हम पकाबै छी। जे किछो आबैत अछि, हुनका उठाबैत-बैसाबैत छी- आ हमर कोनो पूछि नै।

-अच्छा जाउ अहाँ एतऽसँ। जे करबाक अछि करू। खिसिया कऽ रघुनाथ बाजल आ बाथरूममे चलि गेल।

-हम नै रहबै एतऽ। हमरा गाम पहुँचा दिअ आ नै पहुँचाएब तँ अपने चलि जाएब।

बाथरूमक भीतर रघुनाथ हँसैत बाजल- अबे। प्रतोहुसँ तँ पुछि लियौ। अपने सँ नै एलौं अछि अहाँ,

রএহ খাননে খছি। কোনা খছি ও গীত।

ও নন খোনি দেনক খা গাএর্ঁ শ্বব্দ কেনক–

খভী ন জাও ছোড় কব, কি দিন খভী ভবা নহী।

খভী খভী তো খাও হো, র্ঁহাব র্ঁন কে ছাও হো

খভী জবা নহা তো নূঁ, খভী জবা ... ন... নম... ন... নূ...

সাঁঝক চাবি র্ঁজেক খাসপাস সবনাক ফোন খাএন– র্ঁড় দিন র্ঁাদ। র্ঁড় দ্খী খা শিকাগতক স্ববমে। উঁঠৈনক শীনা। সোনন ক ॅনেজ গেন ছন, ঘবপব রএহ ছন। একবাসঁ পহিনে দূ–তীন র্ঁেব ও গামপব ফোন কেনে ছন। ওকব খবাপ ভাগ্য জে বিসীরব উঁঠৈনে ছন বঘ্নাথ খা ওকব নাম র্ঁিন স্বননে, র্ঁিন প্বছনে খা র্ঁিন র্ঁাজনে ফোন বাখি দেনে ছন। একব চর্চা সেহো শীনাসঁ নৈ কেনে ছন।

–মাঁ খার্ঁ তঁ খারি সকৈত ছী হমবা কতএ।

–এনা কিএ র্ঁাজি বহন ছী সবনা। শীনা কননঝঁহ ভ২ উঁঠন।

–হম র্ঁিযাহ নৈ কেনে ছী মাঁ, পাপাকেঁ কহি দের্ঁ। চাহে তঁ উঁহো খারি সকৈত খছি।

–হ্নকব হম নৈ জানৈত ছী ঝদা হম তঁ তৈযাবে ছী। জখন কহী তখন খারি জাএর্ঁ।

–ঠীক খছি, খগনা পংদ্রহ দিনক ভীতব কোনো ব্যরস্থা কবৈত ছী।

–ঝদা খহাঁ র্ঁিযাহ কিএ নৈ কবনৌং। হম তঁ মানি নেনে ছনৌং জে ভ২ গেন হএত।

–মাঁ, হম সোচি নেনে ছী। ভগরান খা র্ঁিযাহক

रिना जिथन जा सकैत अछि, बहल जा सकैत अछि। कोनो गपक फिकिर नै करू। ठीक।

सबना बिसीरब बाखि देने छल। शीना जतऽ छल तत्ते ठाढ़ बहल। ओकरा बूझेमे नै एलै जे ओ नीक भेल कि अधला। ओ बघुनाथकेँ रतौनक। बघुनाथ मात्र एतबे टा कहलक जे ऐसँ नीक हेतिऐ जे ओ रियाह कऽ नेतिऐ।

*

शीना सोननक आग्रहपब ताधबि रुकल बहल जाधबि खेनाग रनारैरानी दागक व्यवस्था नै भऽ गेलै।

जग दिन शीना गेल, ओग दिन सोनन गेट आ घबक चारीक डुप्लिकेट रनरैनक आ ओकबा बघुनाथकेँ दऽ देनक। दुपहबियाक एक-डेढ़ घंटा छोड़ि कऽ ओ जखैन चाहे तखन, जतऽ चाहे ओतऽ आ-जा सकैत छल, घूमि सकैत छल, भेँट-घाँट कऽ सकैत छल, किनो पूछि-ताकैरना नै छलै।

ओहिनो बघुनाथ घबमे बहैत एक तबहेँ घबक रॉहब छल। पछआबक राउँडबीरानसँ नागन एक ओंटाक दूटा देरान छल, जगपब अस्रस्थैब पड़ल छल। सोचन गेल छल जे जौँ नोकब-चाकब रा ड्राग़रब भेल तँ ओगमे बहत। बघुनाथक व्यवस्था शीनाक संग ओग कोठनीमे छलै। ऐसँ रेसी ओ अपन कनियाँ संग स्वतनो नै छल। आरैं कऽ दिनसँ हुनका ओ ठाम जँचि गेल छल। ओकब रगनमे नन सेहो छल आ शौचानय सेहो। आब की चाही। नाश्ता-खाना घबमे, राकी सब रॉहब।

শীনা সংগ বঘুনাথক সংবঁধ দাম্পত্যক বহনৈ হ্মদা প্রেমক নৈ ভহ সকনৈ। গ্তাহো কহি সকৈ ছী জে ও শীনা সংগ স্বতি জাগ ছন হ্মদা প্রেম নৈ কবৈ ছন। খা মানৈ ছন জে ঐনেন শীনা জিস্মেদাব ছথি। ও এহন স্ত্রী ছন জকবা সভ দিন প্রেমক প্রমাণ চাহী। এতবেঁ টা নৈ, এক বেঁব যা দূ বেঁব যা তীন বেঁব খহাঁ হ্নকা খাশ্বিস্ত কহ দেনৌং জে খহুঁ ককবো খানসঁ নৈ হ্নকেসঁ প্রেম কবৈ ছী তঁ ও মানি জাএত। ফেব ও খগিনা দিন পবীক্ষা নৈনে চাহত জে ও কোনো ওহিনা তঁ নৈ ছন। এতবেঁ টা নৈ, ও খপ্পন প্রেমকেঁ নহ কহ মাত্র শিকাগত কহ সকৈ ছন। একব খতিবিক্ত ওকবা নগ কোনো খান ভাষা নৈ ছনৈ। গ্তা সভ স্থিতি বঘুনাথমে মাত্র খিসিযৌনী টা নৈ খাননক, ওকবা দিসসঁ খবহেলনা সেহো খাননক। শীনা কহিযো হ্নকব কচি খা পসীনক হিসাবঁসঁ খপনাকেঁ বঁদনৈক প্রযনে নৈ কেনক। জেনা শীনা চাহি ছনি জে ঘবমে কোনো গপ হ্খএ জগসঁ ও খ্শি হ্খএ, উঁল্লসিত হ্খএ, ওকবামে উঁসোহ খা জোশ নখাহ দিখএ, হঁসএ, গাবঁএ, খাব কিছু কবএ। হ্মদা তৈযো হ্নকব চেহবাপব কোনো তবহক কোমন ভাব নৈ খাবেঁ ছন। এতহ ধবি জে বঘুনাথ জখন খ্শীসঁ মাবে কূদ-ফান কবএ খা বেঁচৈন হ্খএ নাগৈত ছন তখনো ও হ্নকব উঁপহাস কবৈত নির্বিকাব ঠাঢ় বহৈত ছনি।

খ্শী হ্নকব চেহবাপব খবেঁত ছন তঁ জবঁবদস্তীক দাগ সন ফেব গাএবঁ ভহ জাগ ছন। একব খনাবেঁ হ্নকামে খূবীযে খূবী ছন। ও খপন পতি খা বেঁটৌক পদ খা প্রতিষ্ঠাকেঁ হবদম ফবাক বাখৈ ছনি। দোসবা নগ বঁড় বাস এহন বৌস্তু হোগ ছন জে হ্নকা নগ নৈ ছন হ্মদা হ্নকামে কখনো গ্তর্ষ্যা নৈ হোগ ছন। সমভাব

হ্নকব স্বভাব ছন। ও তখনে রিচনিত হোগ ছন জখন ও কোনো গবীব গ্ববর্রাকেঁ নন্ন খা রিবশ দেখৈ ছনি। ও সভ কিছু সহি সকৈত ছনি ক্ষদা ককবো জবর্দস্তী নৈ।

শীনাক গেনাক বাঁদ বঘুনাথ নিসাঁস নেনক। ও হ্নকাসঁ প্বতোহ্ নহ কহ কিছু নৈ রাঁজৈ ছনি, ক্ষদা একব রাঁদো ও তনারমে বহৈত ছন। ঐ তনারসঁ ও খার ক্ষঔ ভহ গেন ছনি।

শ্বক্ষ-শ্বক্ষমে বঘুনাথকেঁ খশোক রিহাব পসীন নৈ এনৈ। ও ততরেঁ উঁজাড় খা উঁদাস গনাকা দেখনে নৈ ছন। দেখর তঁ দূব, সোচনো নৈ ছন। হ্নকা কিযো রতৌনে ছন জে ওঁ পূবা গনাকা কহিযো পূবা শ্মশান হোগ ছন। যএহ ওজহ ভহ সকৈএ জে হ্নকা সভ গনী খা সভ মকানক সভটা খিড়কীসঁ খারৈরনা হরা মূহ্গংধ ফেঁহন নাগৈ ছন। মনে গম্হবসঁ জাউঁ যা উঁম্হবসঁ জাউঁ নাক দর্রা কহ যা ফেব ওগপব রুমান বাখি কহ।

খাঁখি রন্দ কহ দেখূ তঁ পূবা রস্তী ওগ রদবগাহক সন ছন জতহ সভটা যাত্রী মহাপ্রযাণ পব নিকনৈ যা ওগ পাব জাগক তৈযাবীমে নাগন ছন।

ক্ষদা এক ভোব- এহন ভোব বোজ খারৈ ছন- খা ঐ খাঁখিসঁ বঘুনাথ দেখৈ ছন। ওগ ভোব ধ্যান গেনৈ পার্ক দিসনসঁ খারৈত একটা ব্রূঢ় দিস- নকরা মাবন, ঝঁহ টেঢ়, গবদনি ঝ্নৈত, রাম হাথ ঝ্নৈত, ঘিসিখাগত খসক্ক পএব, দোসব গনীসঁ নিকনন একটা দোসব ব্রূঢ জকব একটা খাঁখি খ্জন ছনৈ খা দোসবপব হবিযবকা পঙ্গী ছনৈ, খা তকব পাছাঁ একটা দোসব ব্রূঢ় জকব গবমে কানব মানে স্পাঁড়িনাগটিসক পঙ্গা ছনৈ। তেসব গনীসঁ সেহো একটা ব্রূঢ় খারি বহন ছন, পার্কক

गेटैक दिस थाकल-थाकल। हुनकर एकटा हाथमे लोटन छल आ दोसरमे रंगीन भोतर।

सूर्य जना-जना ऊपर उठल जाए छल, ओना-ओना सभटा कोनासँ लराम खटखटेने आबैबला एहन वृद्धक संख्या बढ़ैत जाइत छल।

रघुनाथकेँ लागल जे ई वृद्ध नै अछि- जिनगीक भूख अछि, जीवनक प्यास अछि, स्वयं जीवन अछि- जे ठोपे-ठोपे एकटा खधाइमे जमा भऽ रहल अछि ओहिना जेना कोनो पहाड़ीक कतेक बास दबाबसँ पानिक एकटा डबीड़ चलैत अछि आ कोनो आन स्रोतसँ मिलिकऽ कहियो नै सूखैबला, मीन धरि हूबी उड़ाबैबला, शोर मचाबैबला अजस्र धार बनि जाइत अछि।

जीवनक झरना सभ भोर रघुनाथकेँ अपना दिस खींचैत अछि- रग्घू, आबू, सुनू, भीजू। सदा रघुनाथ हृदीमे भीजैसँ बचाबैत रहैत अछि।

किए बचैत अछि रघुनाथ- ओकरा ओ बुझि नै सकल छल।

जखन सभ वृद्ध अप्पन रुहुक विरोधमे बड़ मन आ जतनसँ बाबा रामदेव बनैत अछि, रघुनाथ मूड़ी निहुरेने चुपचाप पार्कसँ बहबा जाइत अछि।

हुनकर परोसीक ठाम ई नै, नहरि छल। अशोक विहारसँ डेढ़ किलोमीटर दूर। नहरक पार ओकरासँ सटल बगेचा छल आ तकर आगू संजय कॉलोनी। ई कहियो घनगर छल, जंगलमे छल-धातवीम, बेल आ लताभक गाछ। रघुनाथ नहरक पुलपर ताधरि बैसल रहैत छल जाधरि रौद सहि सकै जोग रहै छल ओकर गाछीमे।

ऐ पुलपर हुनकर भेँट भेल छल एन. एन.

ৰাঁপষ্টসঁ। ৰাঁপষ্ট ৰঁনাবসক মহাবাষ্ট্ৰীযন ছন। এতহ পঢ়নক নিখনক, এতৈসঁ নোকবী শ্বৰু কেনক আ জৌনপ্ৰবসঁ ডিপ্টী জেনব ভহ বিষ্টাযব ভেন। ৰঁড় মস্তমৌনা আদমী ছন– প্ৰবনা হিন্মী গানাক শৌকীন। হ্নকব দূষ্টা শৌক ছন– পীঅৰঁ আ গীত গাযৰঁ। গাৰৈঁ তখনে ষ্টা ছন জখন পীৰৈঁ নেন ৰৈঁসৈ ছন। হ্নকা কোনো সংতান নৈ ছনহ্নি– নহিযে ৰেঁষ্টা, নহিযে ৰেঁষ্টী। স্ত্ৰী ছন জকবা সভ ৰ্বুঢ়ি যা কহৈ জাগ ছন। ও সংজযনগবমে একষ্টা ছোষ্ট সন ফ্লষ্ট নেনে ছন আ জগমে কহিযো–কহিযো জৰঁদস্তী বঘ্নাথকেঁ নহ জাগ ছন। আ জখৈন নহ জাগ ছন, কিতাৰী কীড় । ঐ মাস্টবকেঁ গবিযাৰৈঁত কনী ষ্টা চিখা দৈ ছন।

সূৰ্য হ্নকব শেত্ৰ্ ছন। ও নিঅমসঁ পাঁচ ৰঁজে সাঁঝ কহ প্ৰনাপব আৰি জাগ ছন আ হ্নকা গাবি দেৰঁ শ্বৰু কৰৈত ছন– বঘ্নাথ, কনী দেখূ সাঢ়কেঁ। জানি–ৰূঝি কহ অৰেঁব কহ বহন অছি। ও সাঁঝ হৈক সংগ ৰেঁচৈন হ্অএ নাগৈত ছন আ ঘব দিস এনা ভাগৈত ছন জেনা প্ৰনিসক চাংগ্ৰবসঁ ছটৈত চোব।

হথতাসঁ ঙুঁপব ভহ গেন ছন জখন ৰাঁপষ্ট বঘ্নাথসঁ ভেঁষ্ট নৈ কেনে ছন– নহিযে প্ৰনপব, নহিযে ওগ গাছীমে। ও সভ দিন জাগ ছন আ ঘ্বি আৰৈঁ ছন।

ও ওগ দিন জন্দী ঘ্বি আএন ছন কিএকি গ্ৰমাব ৰঁড় ছন আ পানি ৰঁবসৈক আস ছন।

কানোনীক হ্মহথবিপব মকান ছন মন্না সবদাবক। ৰিঁন পনস্তবক, ঙংষ্টাক। পৈঘ দবৰঁজ্জা, জগমে এক দিস নম্হব সন খষ্টান, ওতহ ৰাঁন্হন চাবিষ্টা মহীস, তীনষ্টা গাএ। এতহ ভোব আ সাঁঝ দূধক ৰঁৰ্তনক ক্যূ নগাৰৈঁ

छल बूढ़ । ओ कारोबारक मन्ना सरदारक नैत देखैत छल, हुनकासँ एकर कोनो मतलब नै छल ।

कहैत अछि जे ओ कानोनी हुनकर जमीनपर बसल अछि ।

पचहत्तर–अस्सी बरखक मन्ना सरदार अप्पन जमानाक पहलमान । कारि, मोट, गस्सल शरीर । पेट कनी निकलल । आगयो नाम लंगोट आ छीटबला गमछामे उघार देह रहैत अछि आ नित्यमसँ पच्छिम मुँहे कऽ कए पचास डंड–बैसकी करैत अछि । हुनका बस एकटा शौक अछि आ एकटा रोग । शौक अपन हाथसँ भांग घोटब, गोला जमाएब, ऊपरसँ मलाइ–बरफी खाएब आ रोग– गठिया । हुनकासँ डॉक्टर बाजल छल जे जौं चाही छी गठिया ठीक हुअए तँ भांग छोड़ि दिअ । ओ जवाब देने छल– औ डॉक्टर साहेब, अहाँ कहब तँ दुनिया छोड़ि देब, बाकी भांग नै ।

ओ जवानी धरि शहर जाइत छल आ जे किछो पकड़ामे आबि जाइत छल ओकरा ओइ दिनक खिस्सा सुनाबै छल ।

रघुनाथ हुनकर पहुँचिमे आबि गेल छल ओइ दिन । ओ जहिना झुड़ल, तहिना सरदार पुछलक– जै रामजी मास्टर साहेब । कुम्हर कऽ रहल बैना छी अहाँ । की बतौने छलौं ओइ दिन ।

–धानापुर सागडक ।

–अरे, अहाँ बतैनिऐ किए नै, ओइ सागडक तँ गुरु छल ।

–गुरु के ?

–छक्कन गुरु । अहाँ केना नै हुनका चिन्है छी ? ओ तँ आश्चर्यक गप अछि । आबू, बैसू तँ । पानि नै

रॅबसत, चिन्ता नै करू। देखू पुबरॉ शुरू भऽ गेल अछि। पीताम्बरी आ खड़ाम- रॅस यएह धुआ-धजा छल हुनकर, चाहे जतऽ रहए। की नम्हर छलथि, की छबी सन देह। पबरॉ पोसने छल ओ। रॅस एकटा पबरॉ- सेहो सोन सन। ओ अप्पन हाथसँ किसमिस, रॅदाम, छोहाड़ा खुआरॅ छल। एक रॅब ओ गाएरॅ भेल छल, हयता भवि लेल। गुरु चिंतित। साढ़ रिना रॅतेले कतऽ चलि गेल। आठम दिन घुरल तँ लोल एकदम लाल। हाँफि रहल छल। गुरु रॉजल- सूर्य देवताकेँ ठोर माबि कऽ आएल अछि, जीह आ लोल जबि रहल अछि ओकर, नखाह नै दैत अछि। पहिने पानि पिआ। तँ एहल छल गुरु। एक रॅब साँझ कऽ भाँग घोटि कऽ ओग पाब गेल, साफा पानि देलक, चंदनक तिलकपर ठोप लगैलक, गंङ्गापर गजबा नपेटैलक आ दानिक मंडी दानमंडीमे पैसल। ऋन्नी रॉग अप्पन घरसँ देखि रहल छल जे गुरु आरि रहल अछि। जहिना गुरु ओकर कोठा लग पहुँचल ओ अपनाकेँ सम्हाबि नै सकल। राह रे गुरु। गुरु ओकरा अपन कन्हा आ कोहलीक रॉचक ठामपर रोकि लेलक। गुरु रॉजल- ऋन्नी, आग ऐपर ऋजबा होगतए ऋदा ऐ गलीमे नै, चौकपर। असगरे हम टा नै, सगर नग्र देखत। आ गुरु ओकरा ठीके चौकपर आनि लेलक। आ फेर जे ऋजबा भेल से नै पूछू तँ सएह नीक। आ अहाँकेँ पते नै जे गुरु के छल ?

जखन ओ उठल तँ अकास साफ भऽ गेल छल आ जतऽ-ततऽ छिबिआएल तारा नखाह पड़ि रहल छल।

*

रघुनाथ जखैन साँझमे घूमै, टहलै नइ या मित्रै-जनैनइ रहैत जाग छल, तँ कोशिश करै छल जे नौ बजे धरि घुरि आबए। बातिक खाना ओ सदिखन सोनन संग खाग छल। ई सोनक जिद छल। दुपहरियाकइ एना तखने संभव भइ सकै छल जहिया ओकर छुट्टी रहए। नै तँ दाग खाना पका कइ चलि जाग छलि आ ओ अपनेसँ खाना निकालि कइ खा लै छल। नाश्ता हिनकर अनग छल आ सोनक अनग। हिनका अँखुआएल बदाम आ दूधसँ खानी मतलब छल।

शीलाक गलतीसँ ओ बड़ बात गप सिखने छल। ओ अप्पन हिसाबसँ हुनका नै चलबै छल, हुनकर हिसाबसँ ओ अपने चलैत छल। हुनका सम्बव बलैक बदला बाप बनि कइ चलब बेसी स्वरिधाजनक लागै छल। आ तामसक कोनो गप नै हुऐनइ दियौ आ हेबो करए तँ बर्दास्ति कइ लिअ आ टारि दियौ। दुनू साँझक खेलाग आ स्वतबाँसँ मतलब छल- बाकी अहाँ जानू, अहाँक काज जानए। खर्ची गामसँ, तब-तबकारी पेंशनसँ। आ पेंशन एतबे भेटै जाग छल जे अपनेटा नै, दोसबोक छोटे-मोटे जरूरत पूरा भइ जाए।

बेटा प्रतोष्क संग जीयैक यएह तरीका हेबाक चाही जे सभकेँ एक-दोसबाक दोस्त बना देने छल। भइ सकैए जे एकर पाछाँ कत्तौ ने कत्तौ हुनकर अप्पन असगरुआ प्रवृत्ति हुअए वा हुनकर अकछाएब।

जखन सोनक आग्रहपर पहिल बेर सबला आएल छल अशोक बिहार तँ ओ सोनक दीदीक संग ननदि सेहो छल। रिदा करै काल ओ सोनाक चेन आ अउँठी संग दूटा साड़ ी हुनका लेल आ दूटा मम्मी लेल देने छल। तकरा बादो सबला कतेक बेर आएल आ सभ

घड़ ी सोनन जे कऽ सकै छल, करैत रहल– माने घरक जे चीज सबनाकेँ पसिन्न आबैं ओ सबनाक। ओ कहियो नै सोचने छल जे सबना पैघ अछि– दैक कर्तव्य ओकर छै।

शीनाकेँ सेहो अप्पन गलतीक अनुभव भऽ गेल छलै जे ओ अप्पन प्रतोह्केँ ब्र्सैयेमे गलती केने छल।

एतबें टा नै, सोनन अपना दिससँ बाँप आ बेंटा– रघ्नाथ आ धनंजय– क बीचक दूरी सेहो कम करैक कोशिशि केनक। ओ अनग गप अछि जे दूरी घटैक बँदना बँढ़ ैत गेल– सदा ऐमे ओकर दोष कतऽ छल।

ओ धनंजयकेँ फोन कऽ कहलक जे भैया, अहाँ तँ जुल्म करै छी। अमेरिकासँ पैसा मंगाबैक मोग छल तँ की–की नै बाँजै छलौं। कतेक बास गप करै छलौं जे ओ जकरत अछि, ऊँ जकरत अछि। आ एतऽ एतेक दिनसँ हम आएल छी आ एक बेंर देखैले नै एलौं जे भौजी कोना अछि। पापाकेँ सेहो ठीकसँ नै मानूम अछि जे अहाँ एम.बी.ए. केलौं कि नै आ कऽ लेलौं तँ आबँ की कऽ रहल छी। अहाँक बियाह लेल लोक आबि रहल अछि। पापा मम्मी परेशान अछि। की चाहि छी, बँताउ तँ? एक दू दिनक लेने सही, आबि तँ जाउ।

ऐ फोनक नतीजा छल जे ओ आएल सदा रूकल घरमे नै, डायमंड होटेलमे। तगसँ जे ओ असगरे नै छल, संगमे एकटा महिला छल अप्पन टिटिहरीक संग।

सोनन हुनका सभकेँ बातिमे खेलागक लोत

देने छल।

जखन रघुनाथकेँ ई खबरि भेटैत छल तँ ओ उठैत आ चुप्पे पहाड़पर चलि गेल।

धनंजयकेँ आइबेमे कनी देर भऽ गेल छल। ओ टैक्सीसँ आएल छल। संगमे आबैवाली स्त्री नै, लड़की छल- के. विजया। सोनक रंगेक की छल। नाकमे हीराक चमकैत कील, कानमे झूलैत रिंग, जूड़ामे बेलक फूल। एकदम दक्षिण भारतीय सुन्दर गोर आ स्वस्थ। गपसँ पता चलल जे ओ दक्षिण दिल्लीमे कोनो कारपोरेट कंपनीमे नोकरी करैत अछि। ओइ कंपनीमे ओकर पति सेहो काज करैत छल, पहिनेसँ। ओकरासँ नीक पद आ वेतन छल। ओ विन-वियाहल छल। दुनू वियाह केलक आ नोएडामे डूप्लेक्स फ्लैट लेने छल। बच्चाक पैदा हैक किछु दिन बाद एकटा सड़क दुर्घटनामे हुनकर मृत्यु भऽ गेल छल। घर, गाड़ी, नोकरी, बच्चिया, सभ किछु सुन्दर छल वैसहावा। भावनामेक रूपसँ टूटि चुकल छल ओ। एनामे धनंजयसँ भेंट भेल छलै।

बच्चीक नाम बनो डी. छल। ओ धनंजयकेँ पापा कहैत छल।

सोनल स्वनि कऽ असमंजसमे पड़ल रहल, किछु कहल धरि। फेर एतबेँ बाजल- अहाँ सभकेँ सोनमे घर एबाक चाही।

धनंजय बहन्ना केलक जे विजयकेँ समए नै छलै। ओकरा बाबा विश्वनाथक दर्शन करैक छल, गंगा नहाबैक छलै, घाट देखबाक छलै, सारनाथ जेबाक छलै- समए कतऽ अछि।

जग कान अमेरिकाक अनरम देखै-देखाबैक

कार्यक्रम चलि रहल छल, ओना काल्हि दिनुक तैयारीक रूपमे सोनल किचेनमे छथि आ सहायता लेल धनंजयकेँ रखने छल।

–बाजू, एतेक पैघ गप। ने अहाँ पापाकेँ कहलिऐ, ने मम्मीकेँ आ ने हमरा। ई की देखि रहल छी ?

–कोन गप ?

–एँ, यएह जे अहाँ विवाह कऽ लेलौं आ ककरो खबरि धरि नै देलौं।

–के कहलक जे हम विवाह कऽ लेलौं।

सोनल आश्चर्यसँ धनंजय दिस ताकलक– अहाँ दुनू एक्के छतक नीचाँ रहि रहल छी नै जानि कहियासँ, आ कहै छी पापा कहि रहल छी अहाँकेँ आ विवाह सेहो नै ? मामिला की अछि ?

धनंजय मुस्किएलक– भौजी, मामिला किछु नै अछि। गप एतबे टा अछि जे ओकरा हमर जरूरत अछि आ हमरा ओकर– जाधरि जरूरति नै मेटै जाइत अछि।

–की ओकरा ई गपक आभास अछि जे ओ ओकरा संग ताधरि अछि जाधरि जरूरति नै मेटै जाइत अछि।

–ई हम नै जनैत छी।

–अहाँ ओकरा संग रहि रहल छी, ओकर खा रहल छी, पी रहल छी, पहिर रहल छी, ओकर गाड़ी आ पेट्रोलसँ घूमि रहल छी, ओकर बच्चा अहाँकेँ पापा मानैत अछि, अहाँक भरोसे घर आ बच्चाकेँ छोड़ि नोकरी करैत अछि। अहाँ ओकर संबंधी वा नोकर सेहो नै छी– फेर कोन संबंध अछि अहाँ आ ओकर बीच।

ৠপবতীৰ্ ভ২ ধনংজয ৰাজন- ভৌজী, ছোড়া যৌ ঙা সভ। চনূ খাগ ছী।

-এঁ, এনা কোনা ছোড়া দেৰ্। খহাঁ ওকবা ধোখা দ২ বহন ছী খা ৰেঁৰকূষ্ফ ৰ্না বহন ছী। খাকি ফেব হমবাসঁ স্নূঠি ৰাজি বহন ছী ৰা ন্বকা বহন ছী।

-দিল্লীক নড়কীকেঁ নৈ জানৈ ছী খহাঁ। ভ২ সকৈত খছি, কান্হি ৰঁচী স্কূন জাএ নাগএ তঁ কান পকড়া ক২ ৰাহেব ক২ দিখএ।

-একদম ক২ দেৰাক চাহী, খহাঁক চানি দেখি ক২। সোনন ওকব ঠৈহ নৈত প্ছনক- একটা গপ কহু, খহাঁক নজবি ওকব ঘব-ঘবাবী খা স্বখ-স্বরিধা পব তঁ নৈ খছি ?

-খছা, বহ২ দিযৌ। খহুঁ হদ কবৈ ছী।

-হম ঐ দ্বাবে কহি বহন ছী, জৌঁ হ্খএ, খহাঁকেঁ ক২ নেৰাক চাহী। স্বন্দব খছি, ৰূ্ঝন্বক খছি, জৰ্মে খছি, খহাঁকেঁ জৰ্ নৈ ভেঁটএ তখনো কোনো হর্জ নৈ। হম সংগ ছী খহাঁক। ৰূ্ঝনৌঁ। চনূ খাৰ্।

সোনন রিজযকেঁ খারাজ দেনক। সভটা কিচেনসঁ কটৈবী, প্লেট খা থাড়ী ডাগনিংগ কমমে ন২ গেন, এক-এক ক২ কএ। সোনন বনো ডী. কেঁ কোবামে ৰৈঁসেনক, খৈনক খা খ্খএনক খা সাঢ়ে এগাবহ ৰজে রিদা কেনক।

রিদা হোগসঁ পহিনে ধনংজয ভৌজীকেঁ খসগবে ন২ গেন।

-ভৌজী, কী ঙা সহ খছি জে ভৈযা ওত২ রিযাহ কেনে খছি ?

সোনন ওকব ঝঁহ দেখ২ নাগন।

-খাবতী ক২ কএ কোনো ছৌড়ী খছি কী

ওতহ ?

সোনন রিনা হ্নকা সভকেঁ রিদা কেনে ঘব ভাগি গেন।

*

বঘ্নাথ গামসঁ ঘ্বন ক্ষদা স্বার্থী খা গ্ধতঘ্ন রেঁটাক জাগক রাঁদ।

ঙা হ্নকব রিচাব ছন, খপ্পন ছোট রেঁটা ধনংজযকেঁ নহ কহ। ওকবা পতা ছনৈ জে ঐ নগবক খশোক রিহাবমে ওকব ভৌজীক সংগ রাঁপ সেহো বহৈত খছি, ক্ষদা ঠহবন হোটনমে। মাননিঐ জে ওঁবত সংগ ছনৈ– কাশী দর্শন নেন খাএন ছন জে ঙা নড়কাক ঘব খছি, খাসান হএত। কবরাঁক ঙা চাহী জে হ্নকা হোটনমে ঠহবা কহ খহাঁ খপ্পন ঘব খারি জৈতিঐ, এতহ রুকতিঐ ক্ষদা নৈ। বঘ্নাথ নাবাজ হ্খএ, হ্নকা দ্খ সেহো ভেন। ঙা গপ ও প্বতোহ্সঁ নৈ কহি সকৈত ছন। দোসব গপ ছন রাঁপক ঙাগো। দেখহ চাহি ছন জে জে রেঁটা দিল্লীসঁ রঁনাবস খারি সকৈত খছি, ও রাঁপসঁ ভেঁট কবৈ নেন রঁনাবস খারি সকৈত খছি, ও রাঁপসঁ ভেঁট কবৈ নেন রঁনাবসসঁ ডেঢ় দূ ঘংটা দূব পহাড়প্বব খারি সকৈত খছি রাঁ নৈ।

শিকাগত তঁ হ্নকা খপ্পন রঁড় রেঁটা সংজযসঁ সেহো ছন ক্ষদা পবদেসক দূবী খা ওকব খসগবে পড়া জাগক কল্পনা হ্নকব কড় াপনকেঁ কম কহ কএ বাখনে ছন। ও এহন দেশমে ছন জতহ মাঁ নৈ, রাঁপ নৈ, স্ত্রী নৈ। ওকব ওতহ কী হানত হোগত হেতৈ, এনামে জখন ওকবা নেন হ্ক উঁঠৈত ছন। ও রিস্ববন নৈ ছন জে খপ্পন রিযাহ কবরাঁক রাঁদো ও খপ্পন পিতাক জব্ধবতক ধ্যান বাখনক। এতরেঁ টা নৈ, ও জে ডী–১

অশোক রিতাবমে এত্তে দিনসঁ নিস্ক্রিকিব অছি আ খাটে তোড়ি বহল অছি– ওকরে চলতে। হুনকা ওকব এক আ একমাত্র গপ্পাক জানকাবী অছি– এক তবহে পিতাক অংতিম গপ্পা জে ও অপ্পন অন্তিম সাঁস পহাড়পুবমে রঁনন নর ঘবমে ছোড়এ। ও গামক পী.সী.ও. সঁ শুরুমে দূ–চাবি ফোন কএ মোন সেহো পাড়লে ছল জে কিছু ভেজূ, জতরেঁ রঁনি সকএ ওতরিযে টৌ, কমসঁ কম ঢাঁচা তঁ অপনা বহিতে ঠাঢ় কএ দৈতিঐ। ও শুরুমে উসোহ দেখেরোঁ কেনক হৃদা আখিবীমে ও খোঁঝা কএ কহলক জে টৈকা কিএ রঁবরাঁদ করৈপব নাগন ছী, ওকব সদুপযোগ কবরাঁ নেন সোচূ। একব রাঁদসঁ বঘুনাথ রুসি গেন ছল। নহিযে ও ফেব ফোন কেনক, নহিযে ও গপ্পা কেনক।

সোনন জরুব গপ কবৈত ছল–কংপ্যূটবক আগূ বৈসি কএ, কানমে ওযব ফোন নগা কএ। মাসমে কহিযো এক বেব, কহিযো দূ বেব। বঘুনাথসঁ কহৈত ছল জে পাপা, আবি জৈতিঐ। অহাঁ গপ কএ নিযৌ। হৃদা সংজয নৈ কহৈত ছল তেঁ সোনলকেঁ কহৈ আ চাহৈসঁ কী। ঐ তবহেঁ হুনকব রুসরঁ চনৈত বহল– রএহ রাঁপক ওগো। এতরেঁ জরুব ছল জে জখন কখনো ফোন আবৈত ছল, ও অপনাকেঁ রঁজাবৈক গংতজাব কবৈত ছল, জে কহিযো নৈ ভেল।

সংজয এক বেব রাঁজি গেন– অনচোক্ক। তখন ওকব ভাগ ওকবা সংগ ছল। ও বাঁচীমে পঢ়ি বহল ছল ওগ কান। বঘুনাথ মাস্টব– আদমী কোনো প্রসংগমে হুতত্ততাক মতনরঁ বুঝি বহল ছল জে কিযো অহাঁ নেন কনিযো টৌ কিছু কবৈত অছি তঁ ওকবা রিস্ববী নৈ, মোন বাখূ আ মৌকা ভেটএ তঁ জে কিছু কএ সকৈত ছী,

কন্ধ। ঐ জন্মমে উঁঋ্ণ ভ৽ জাউঁ। একবাসঁ পৈঘ স্বখ দোসব নৈ। জখন বঘ্নাথ চ্প ভ৽ গেন তঁ সংজয ৰাজন– পাপা, একব মতনৰ তঁ থৰ্মা জত৽ বদ্ধ, ওতৈ ঠাঢ় বদ্ধ। ৰেঁব–ৰেঁব ঘ্বি ক৽ দেখৰ তঁ থাগ্ কহিযা ৰঁঢ়ৰ। থৰ্মা শ্বতক্ত হগ নেন কহি বহন ছী থাকি পএবমে ৰেঁড়া পহিৰৈ নেন। ওা গপ ঐন–গেন ঝদা বঘ্নাথক দিমাগসঁ গেন নৈ ছন।

বঘ্নাথ সেহো চাহি ছন জে ৰেঁটা থাগ্ ৰঁঢ়এ। ও খেত থা মকান নৈ থছি জে থপ্পন ঠাম নৈ ছোড়এ। ঝদা ওাহো চাহি ছন জে এহনো মৌকা থাৰঁএ জখন সভ কিযো এক সংগ হ্থএ, এক ঠাম হ্থএ। থপনামে হঁসৈএ, গাৰেঁএ, নড়ৈএ, ঝগড়া কৰৈএ, হা–হা খী–খী কৰৈএ, খাগএ পিৰেঁএ, ঘবক স্বন–সন্নাটা টূটৈএ। ঝদা কতেক ৰবখ ভ৽ বহন থছি– কিযো কত্তী থছি, কিযো কত্তী। থা ৰেঁটা থাগ্ ৰঁঢ়ৈত এক্ত থাগ্ ৰঁঢ়া গেন ছন জে ওত৽ সঁ পাছাঁ দেখএ তঁ নহিযে ৰাঁপ নজবি থাৰেঁ নহিযে মাঁ।

কখনো কখনো হ্নকা নাগৈ ছন জে ও ৰাঁপটৈ জনা ৰিন্ব সন্তান হেতিঐ তঁ ৰেঁসী নীক হোগতএ। ও সেহো হ্নকে সন দান্ধ ছানি ক৽ গওতিঐ থা মস্ত বহতিঐ।

গামসঁ ঘ্বনাক ৰাঁদ ও থপ্পন প্বতোহ্সঁ ঘনংজযকেঁ নঽ ক৽ কিছ নৈ প্ছনক। প্বতোহ্ থপনে উঁদাস থা ৰেঁমাব নাগি বহন ছন। ওা সোচি ক৽ জে ওঁবতকেঁ ৰহ্ত বাস এহন ৰীমাবী হোগত থছি জগ নঽ ক৽ পূছৰ ঠীক নৈ। ও চ্প্পা নগা গেন।

হ্নকব ৰীচ গপ হোগত ছন বাতিমে, খেনাগক ৰৈৰঁনপব। বঘ্নাথ গামক সোচমে জীযৈত বহৈত ছন,

ও রএহ গপ করৈত ছল, প্রতোহ্ক রিশ্বরিদ্যালযক, খপ্পন রিভাগক, নড়কা–নড়কীক, প্রশাসনক। হ্নকা খনহ্মনাহ সন দেখি কহ বঘ্নাথ শ্বব্ধ কেনক, পহাড়প্পবমে হগরঁনা গ্রামসভা চ্নার কহ নহ কহ– ব্ঁস্মূ, এহন কানপব গেন ছী জখন চ্নারক মাহৌন ছৈ। পহাড়প্পবক গ্রামসভা খছি খাবক্ষিত কোটাক। নড়ৈত খছি দনিত খা নির্ণাযিক হোগত খছি ঠাক্ব রোষ্ট, জকব সংখ্যা খছি সাঠি। ওা সাঠি রোষ্ট জকবা চাহে সভাপতি বঁনা দিখএ খা জকবা চাহে প্রধান বঁনা দিখএ। ঠাঢ় খছি সোমাব্ধ বাম খা মগব্ধ বাম– হম জগ দিন পহুঁচনৌঁ, ওগ দিন সাঁঝকেঁ ঠাক্বক সভক বৈঁঠকী ছন বঁৱ্বঁন কাকা কতয। তয ভেন জে যএহ মৌকা খছি জখন ও পকড়ি মে খাএন খা যএহ মৌকা খছি বঁদনা নেবাঁক। জেতবাঁ এঁঠৈক খছি, এঁঠ নিখ, নৈ তঁ ফেব হাথ নৈ খাবঁএবঁনা। রিচাব ভেন জে দ্নিযা খা দেশ এক্কৈসম শতাব্দীমে চনি গেন খছি খা পহাড়প্পবমে মঁদিব নৈ, জন চঢ়াবৈঁ নেন খানী মহাদেব স্থান খছি। কহন জাএ তঁ জে এক নাখ দেত, রোষ্ট ওকবে দেন জাএত।

জৌঁ একবা নেন দ্নূ তৈযাব ভহ জাএ, তখন ? কিযো বীচেমে ষ্কৈনক।

ঐপব দূ টা রিচাব খাগূ খাএন। এক গ্রূপক কহবঁ ছন জে এহন হানতমে বৌনী বঁঢ়াবৈঁত বদ্ধ। এক কহ ডেঢ়, ডেঢ় কহ দূ– এনা। জে বৈঁসী দিখএ, রোষ্ট ওকবে দেন জাএ। দোসব গ্রূপক কহবঁ ছন জে নৈ, ওা মোন ভাব খছি, নীনামী সন চীজ খছি, খপ্পন জবাঁনসঁ পনষ্টবঁ খপ্পন প্রতিষ্ঠাক খা মর্যাদাক খনুকূন নৈ খছি। দ্নূসঁ এক–এক নাখ নহ নেন জাএ খা রোষ্ট খাধ–খাধ বাঁটি নেন জাএ। তীস এক কহ, তীস দোসব

कऽ। ऍताएन दुनूकेँ नै जाए। ओ मानि कऽ चलए जे साठियो हमरे जा रहल अछि।

नव पीढ़ ी ऐ दुनूसँ असहमत छल। हुनकर कहब छल जे अहाँ सभ अप्पन मंदिर आ महादेवकेँ लऽ कऽ चाटू, हमरा हमर दारू आ मुर्गा चाही।

रघुनाथकेँ ई सभ सुनाबैत मजा आबि रहल छलै मुदा ओ देखि रहल छल जे सोनल नहियेँ सुनि रहल छल आ नहियेँ रस लऽ रहल छल। हुनकर मन कतौ आन ठाम छल। खाना खाए लेलाक बाद जखन ओ हाथ धोअलेँ आएल तँ देखलक जे सोनल अप्पन बिछौनपर चितांग पड़ल छल आ कानि रहल छल। रघुनाथ हुनकर कोठलीमे ठाढ़ भऽ कऽ किछु काल धरि बुझाबैक कोशिश करैत रहल- बेटा सोनल, की गप अछि ?

सोनल आर कानऽ लागल।

-बेटा, बाज तँ की गप अछि। रघुनाथ अपनाकेँ सम्हारैत पुछलक।

-संजय दोसर बियाह कऽ लेलक। सोनल हिचकीक संग बाजल- हम काल्हि फोनपर गप केलौं। तखन बाजल- कमसँ कम हमरासँ पूछि तँ लैतिऐ।

*

भ्रम आ भरोस- यएह अछि जिनगीक स्रोत। ऐ स्रोतसँ फूटैत अछि जिनगी आ फेर बहैत निकलैत अछि- निर्मल-कलकल।

कखनो-कखनो लागैत छल जे ई अलग-अलग चीज होइत अछि। स्रोत एक्के होइत अछि-ओकरा भ्रम कहू आकि भरोस। ई नै हुअए तँ जीअब सेहो नै हुअए।

यएह स्रोत रघुनाथक जिनगी छल। जखन अमेरिकासँ घुरलाक बाद सोनल बाजल छल जे पापा, हमरा लागि रहल अछि जे संजय ओतए बसि जाए चाहैत अछि। गाड़िया आएत जरूर मुदा बहै लेल नै, रिजिष्टै करबै लेल। तँ रघुनाथ हुनकापर ब्यंग्यसँ मुस्की देने छल- कतेक जानै छी संजयकेँ। बाप एतए, माँ एतए, भाए एतए, बहिन एतए। आब तँ आब स्त्री सेहो एतए। ओ कहलक किछु नै, खाली मुस्की देने छल जे ओ अप्पन बापक दीनता आ दरिद्रता देखने अछि। ओ दुखी आ परेशान भए कए कहियो-कहियो बाजै छल जे चिंता नै करू, एतबे कमाएब-एतबे कमाएब जे घरमे राखैक जगह नै हएत। मुदा कमाबैक ओ रहस्य नहिये ओ बुझि सकल आ नहिये सकलना। आग हुनका लागै छल जे ओ सोनलसँ रियाह सोनल लेल नै, अमेरिका जाए लेल केने छल।

रघुनाथ, तँ जिनगी अहाँकेँ जे जियैक छल, ओ जी चुकलौं। आबँ अहाँ अप्पन बैंगज्जती लेल जीबि रहल छी।

ओ कियो नै कहि रहल छल मुदा हुनकर कान स्वनि रहल छल आ ओ मूक स्वर हुनकर ह्रदए धरि पहुँचि रहल छल।

ओए साँझ ओ भोजन केलाक बाद घरक पछुआरमे अप्पन डेरा नै गेल। ड्राइंग रूममे बैसल रहि गेल। ओ पूरा राति ओहिना काटि देलक- बैसल-बैसल। नीन नै एलै। तरह-तरहक आशंका आबि-जा रहल छलै जगमे सभसँ प्रबल छल जे कत्तौ ओ लड़की आरेशमे आबि कए किछु कए नै लिअए।

ओ कहैक जरूरत नै आ एकरामे दू राय नै

জে ঐ সমাচাবসঁ হ্নকা এক তবহে খানী স্বখ ভেষ্টৈন ছন জে ওকবাসঁ রিঁযাহ কবৈক পহিনে কী ও হমবাসঁ প্বছনে ছন। খহাঁক রাঁপ তঁ গপ কবরাঁক জৰুবতো নৈ র্ঁম্নক। এতহ ধবি জে নোত সেহো ডুঁপব মোনে দেনে ছন। খার্ঁ র্ঁম্নূ। জে কেনৌঁ তকব দংড ভেষ্টৈন। খার্ঁ কানি কিএ বহন ছী। হম খাকি কিযো খান কী কবত। হ্মদা ঙা স্বখ কনী কান ধবিক ছন। এনা সোচর্ঁ ওকব নিষ্ঠ্যবতা খা খমানরীযতা হেতিঐ। ওগ হানতমে তঁ খাবো জখন ও খপ্পন ব্যবহাবসঁ হ্নকব দ্বদএ জীত নেনে ছন। এহন রিচাব খপনামে নিচতাগ খছি। এহন কানমে সদ্বদএতা খা প্রেম চাহী।

রিঁজনী ড্রাগংগ ৰুম সেহো জবি বহন ছন খা সোননক কমবা সেহো।

বঘ্নাথকেঁ কনিযো টৌ খাহটি ভেটৈ তঁ খাস্তুসঁ জাগ ছন খা ওকব কোঠনীমে হ্নকী দৈ ছন জে সভ কিছু ঠীক-ঠাক তঁ খছি।

বাতিক ডেঢ়-দূ রঁজেক খাসপাস সোনন হঁসৈত ড্রাগংগ ৰুমমে খাএন- পাপা, খামেহলা নৈ কবর্ঁ, নিশ্চিংত বহু। জাউ, স্বতি জাউ। মম্মীক কোঠনীমে রাঁ ডেবামে।

বঘ্নাথ নজা গেনথি। হম ঐ ডবসঁ থোড়ে রৈঁসন ছী ভাগ। হমবা নীন নৈ খারি বহন খছি। সোননক ধ্যান ড্রাগংগ ৰুমক ওগ পৈঘ হোষ্টেপব গেন জে ওকব রিঁযাহক ছন। শাগত বিসেপ্শনক ছন। সংজয-সোনন দূষ্টৌ উঁচ মথমনক হূনসঁ সজন হ্নসীপব রৈঁসন ছন খা দ্নূক মাথপব হাথ বাখনে সক্সনা সাহের্ঁ পাছাঁ ঠাঢ় ছন।

-পাপা একটৌ প্রার্থনা খহাঁসঁ।

–कह्नु।

–ओ गप घबमे बहए। ओहो, मम्मी आ सबना दीदीक बीच। हमब पापाकेँ नै पता चलए।

–किए ?

–ओ बर्दाश्त नै कऽ सकथिन। दू बेब अटैक भऽ चुकल छन्हि।

बघुनाथ किछु कहऽ चाहैत छल मुदा चुप भऽ गेल। ओ सोननकेँ बाजऽ दै चाहि छल जइसँ जे ओकब मनमे अछि, निकालि कऽ हल्लुक भऽ जाए। ओना नीक अछि जे ओ खाली स्वनए।

–पापा हम चाही तँ हुनका कोर्टमे नमार्ड़ सकै छी, पेमान होइत बहता। हम भागि कऽ नै आएल छी, हुनक छोड़ि कऽ नै आएल छी। आएल छी निर्योन भऽ कऽ। हमही टा नै, ओ सेहो चाहैत बहथिन जे हम हाउँस बाइफ बनि कऽ नै बही। नोकबी कबी आ सेहो अप्पन देशीमे। आब एतऽ एनाक बाद ओहो मीठ–मीठ गप कबैत बही। एक बेब नै बतौलथिन जे हुनकब मनमे की अछि ? एहनो नै जे हमबा बजौलथिन नै आ हम आबऽ सँ मना कऽ देने होइ।

–जुन्नम अछि। सोनन बिख–सबिख होइत बाजल। –ओहो की बुझै छी हमबा। एँ, ओहो डायबोर्सक नेल प्बछने तँ बहितिऐ हमबा, हँ कऽ दैतिऐ। ओहो नै दैतिऐ, कहतिऐ तँ हम दऽ दैतिऐ। प्बछबो टा नै केलक, गशाबा सेहो नै केलक। बिना डाइबोर्स बियाह कऽ बहल छी। अपमानित कऽ कए। बिना कोनो गलतीक, कसूबक। आ निर्लज्जता ओ अछि जे प्बछनापब स्वीक्काबैत कहै छी जे हँ भाग, कऽ नेनौं। कबऽ पड़ल। मूर्ख बुझै

छी हमरा। जेना हम अहाँकेँ जानितो नै छी। जेना हमरा अहाँक किरदानी नै बूझल अछि। हम तँ बाबू अहाँक खातिर ठाढ़ कऽ देलौं, रूदा की बताबी। लोक यएह बूझत जे हम ई सभ ग्रजाब लेल कऽ रहल छी, जखैन कि हम थूक फेकै छी अहाँक कमाइपर। की समय भऽ रहल अछि पापा। चाबि, साढ़े चाबि। रूकू, अहाँकेँ चाह पियाबैँ छी।

ओ उठल आ किचेनमे चलि गेल।

ठंढी बेसी छल। रघुनाथ पएरकेँ सीरकमे लपेटि कऽ सोफापर पड़ल छल। हुनका नीक लागि रहल छलनि जे सोनलक मूड बदलि गेल छै। रूदा ई नीक नै लागि रहल छलनि जे ओ हुनकासँ ओना गप करए जेना ओ संजय अछि। गलती हुनकर बेटा केने छल रूदा अपराधबोधसँ ग्रस्त ओ छल। ओ भीतरसँ डरल आ घबराएल छल।

ओ कहै तँ ककरोसँ नै छल रूदा गाम हुनका लेल स्वरक्षित नै रहि गेल छलनि। बेटा सभकेँ गाम गेना कतेक बरख भऽ गेल छल। हुनका कोनो सरोकार नै रहि गेल छलनि गामसँ। घरेलक लोक सलेहीकेँ ठीकसँ काज नै करऽ दै छल। ताबीक पहिने बूक करनाक बाद जसरंत हुनकर खेत तखैन जोतै छल जखन सबहक जोताइ भऽ जाइ छल आ रोकनाक बाद हुनकर नाली बंद कऽ पानि पहिने अप्पन खेतमे लऽ जाइ छल लोक सभ। बाहरी लोक सभसँ झगड़ा मोल लऽ कऽ एक दिन टिकरब रूश्किल छल। रघुनाथ अपने कहै छल- सभ बेर चुप भऽ जाउ, सहि लिअ, रूदा झंझटि नै करू। दियादक नजरि हुनकर खेतपर लागल रहैत छल- ई गप ककरोसँ नुकाएल नै अछि।

গাম গেনাপব হ্নকব সম্মান সভ কিযো কবৈ ছল ক্ষদা ঙা সম্মান হ্নকা বহস্যপূর্ণ নাগৈত ছল।

নবেশ খপ্পন ঘবক খাগূ হ্নকব জমীনপব খৃষ্টা গাড়ি কহ মহীস রাঁন্হরঁ ফেব শ্বব্ধ কহ দেনে ছল। বঘ্নাথ দেখিযো কহ খনঠা কহ চনি দৈ ছল। কে বোজ-বোজ কিচকিচ কবএ।

ঐ রেঁব তঁ সনেহী জে সূচনা দেনে ছল, ওগসঁ ও খাবো হদৈস গেন বহথিন। এক দিন হ্নকব গাম জাগসঁ তীন দিন পহিন্বকা গপ খছি জে মোটবসাগকিনসঁ দূটা ছৌড়া খাএন ছল হ্নকব দবরঁজ্জাপব। পৈঁট-শৈটমে। ও উঁতবন খা রঁবল্ডাপব পড়ন খাটপব পটা বহন। সনেহীকেঁ রঁজৌনক, প্বছনক জে মাস্টব সাহরঁক যএহ ঘব ছিঐ? ফেব প্বছনক জে ও কহিযা-কহিযা খাবেঁ ছথিন। কতেক দিন বহ ছথিন। কহিযা জাগ ছথিন। শহবমে কতহ রঁসোরাঁস ছনি- তবহ তবহক প্রশ্ন। জাগত-জাগত ঙাহো রাঁজন জে হ্নকব দিমাগ ঠেকানমে তঁ খছি খাকি নৈ। সনেহী রাঁজন জে ও নীক ছৌড়া সভ নৈ খছি। কোনো ভবোস নৈ খছি এহন ছৌড়াক। সরঁহক। জখন দিনোমে এতহ খারিঁ সকৈত খছি তঁ নগ্র রঁনাবস কতে দূবে খছি। একবাসঁ পহিনে কহিযো দেখনে নৈ ছল ওকবা। জে চ্পচাপ পটাযন ছল ওকব শৈটকি নীচাঁ পেস্তৌন রাঁ বিরান্নব জেহন চীজ ছল। সনেহীক বিপোর্টকি খসব ঙা ভেন জে ও ঝনফন হোগতে ঘবসঁ রাঁহব নিকনরঁ রঁন্ন কহ দেনে ছল। ও কাবণ বুঁনৌক কোশিশ কবৈ ছল ক্ষদা কিছু রঁম্নি নৈ সকন।

শীনে সন বঘ্নাথক সেহো খজীরঁ স্থিতি ছল। ও এতহ বহিতিঐ তঁ গামক নেন চিঁতিত বহ ছল,

ओतुक्का गप करै छल आ घुरैक रहन्ना खोजैत बहि छल मुदा ऐरैब जेहन संकेत भेटै बहन छलै से ओतए घुरैक सोचमे डब नागै छलै। ऐरैब ओ तय कए नेने छल जे रैसी जरूबी हुअए तँ दोसब गप अछि, मुदा अशोक रिहाबक डेबा अछियै। ओ रनल बहएअ, हुनका आब किछु नै चाही। मुदा एतए? एतए संजय हुनका आगू दोसब समस्या ठाढ़ कए देने छल। आर ओ पूर्ण रूपसँ सोननक मर्जीपब छल। ओ चाहै तँ बहए दिअए, चाहै तँ निकालि कए राहब कए दिअए। भाग, अहाँ ताधबि हमब सम्बब छी जाधबि अहाँक रैगा हमब साँए छल। जखन ओ पति नै, तँ अहाँ सम्बब केहन, कोन गपक? ई कोनो सबाय आ धर्मशाला अछि नै जे पड़ल-पड़ल रोटी तोड़ि बहन छी, मुथितयाक। चलू एतएसँ, अप्पन राटै नापू।

हुनका नीक गप यएह नागि बहल छलनि जे ओ किछु कहएअ, ओगसँ पहिने ओ कहि दिअए, रैटी, रस्तु भए गेल, आर आक्ता दिअ।

(ई ओ रत्नै छल जे ई कहैसँ नाभ हुनका भेटैत। भए सकैए ओ पघिन जाए आ मना कए दिअए।)

सोनन चाह नए कए आरि गेल- दूटा पैघ मगमे। एकटा मग हुनकब आगू बाखैत राजल-पापा, अहाँ एहन रैटा किए जनमेलौं। जे ओ नै देखै छल जे ओकबा नग छै, सदिखन उम्हबे देखैए, जे दोसबाक नग छै- नेब चुअरैत। पता अछि, ओ आबती गर्बबसँ रियाह केने अछि।

बघुनाथ चाह स्वड़कनक। ओ कोनो सोचमे डूमल छल।

–ऐ द्‌खारे जे ओ अ्रसगब संतान अ्छि–करोड़पति एन.आब.आग. ब्यरसायीक। एक्सपोर्ट–इम्पार्ट कंपनी आवती ग्ंटैवप्राइगजेजक मानिकक।

–ब्रैंग्टौ, हम सभ ओ नै स्वनह चाहि छी। हम खानी एतरेँ चाहि छी जे अपपन पापाकेँ जा कहियौ आ आरँ हमब छुट्टी कक।

–की। की कहनौं अहाँ? कनी फेब तँ स्वनी। सोननक अ्रबाँज अ्रनचोक्क ऊँच भह गेनै।

बघुनाथ र्विना ओकवा दिस ताकनें चाह स्वड़कैत बहन। सोनन ह्नकब हाथसँ मग छीन नेनक। –एकदम्म नै। कान पकड़ू आ कहू जे एहन गप फेब नै कबबँ।

बघुनाथ अ्रसहाय आ निबाशे आँखिसँ ह्नका ताकनक।

ओ कानैत बघुनाथक कोबामे ग्बबकि गेन– पापा, संजय छोड़ि देनक, कोनो गप नै, अहाँ तँ हमबा नै छोड़ू।

*

बघुनाथ अपपन जिनगीक समए नापैत छन, अपपन पएबसँ, ओकब चानि आ ताइतिसँ, फेफड़ासँ आबैत जाइत साँससँ। एक समए छन जखन ओ पंद्रह सोनह मीन जाइ छन मामागाम। बौदमे। र्विन थाकन, र्विन कत्तौ बैसन– आ प्रसन्न बहै छन। फेब ओ समए घटैँ शुरू भेन– आठ मीन, फेब छह मीन, फेब चावि मीन, फेब एक मीन। आ ओ आबँ डेबामे आवि कह घोकचि गेन छन। जौं कत्तौ निकनबाँक होइत अछि तँ आबँ दूटौ पएब ब्रैसी नै होइ छै, एकटौ तेसब पएब सेहो नगाबँह पड़ैत अछि आ ओ तेसब पएब छन– छड़ी।

आर ओ तिपहिया मल्लथ छल।

संतोष ओ छलै जे हुनकर सन चौपाया मल्लथसँ कओनोनी ठवन छल। जीयैक आस यएह छलै जे ओ असगरे नै अछि। हुनकर सन रड़ बास लोक अछि। कतेक लोक तँ हुनकोसँ खराप स्थितिमे अछि। जे हिस्सा ओ किरायापर देने अछि आ अपना बहे लेन एकमहला चुनने अछि, ओ ओतै अटैकल बहैत अछि। कोनो तरहे राँनकनीमे आरैत अछि आ ओतए रैसन-रैसन पूरा दिन लोककेँ आरैत-जागत देखि कए अप्पन जीरित होएक अहसास करैत अछि।

रघुनाथ कोनो तरहेँ पार्क आ नहर तक आरि जाए छल, गाम नै जा सकै छल। एतएसँ श्री-रघीनर राँ ठैम्पा लेर, रस अड्डा जाएर, रसमे धक्का-मुक्कीक रीच चारि घंटा रैसन बहर, नहरपर उतरर, फेर ओतएसँ पाँर-पैदल डेढ़-दू किलोमीटर गाम जाएर मुश्किल भए जाए छल। जोड़मे दर्द सेहो बहए लागल छल। मुदा जेना-जेना गाम जाएर कम होएत गेल, तेना-तेना ओत्तुक्का जमीन-जालक चिंता रढ़ल गेल।

सोनल हुनका डेरासँ हटा कए घरक गेस्ट-रूममे राखि देने छल। ओ ठंडीसँ रचि गेल छल मुदा खिड़की लग रैस कए राति ठरि अप्पन गाम आ खेतमे घुमैत बहैत छल आ सलाह दैत बहे छल। थाकि जाए छल तँ राँकी समए ऐ सोचमे लगारैं छल जे सोनल हुनकर के अछि। ने प्रतोह्, ने रेटी- की ओ ओकर घरमे रैसन अछि? जे हुनकर अछि, ओ नै जानि कतए-कतए अछि। हुनका तँ फिकिरे नै छनि। पूरा दियाद-राँद- जकर एक-एकटा पजेरा ओ जोड़ने

छल- छिड़ि या गेल छल। एतऽ धरि जे शीनाकेँ सेहो अप्पन रहैबाक घर रहैत कऽ रहितो लगाएर आ खेलाग रलाएर स्वीकार छल, मुदा प्रतोष् कतऽ बहरे स्वीकार नै। आ आबे तँ प्रतोष् सेहो कहाँ बहि गेल अछि। शीना या जकरा ककरो पता चलत, दस रात ह्नके सुनाएत, उल्टे जे कोन सबोकारसँ ओतऽ छी अहाँ।

ओ हलदली एक भोर ह्नका कॉलोनीक शर्मा पी.सी.ओ. धरि लऽ गेल। ह्नका सर्दी-खोखार छलनि। कतेक दिनसँ रहिब नै निकलि बहल छल। सोलन नै निकलऽ दै छल। मुदा अप्पन दुनू रहैसँ फाजलन गप करैक उद्देश्यसँ ससरि आएल- चुपचाप।

सभसँ पहिने संजयकेँ फोन केलक- यएह साढ़े आठ रजेक समए होएत अछि, जखन सोलन कंप्यूटरपर रहै छल।

-हलो, हम रलाबससँ रघुनाथ।

-संजय। अपना लग बाबू ओ चरण-स्पर्श। लाज आरैए अपनाकेँ अहाँक रप कहैत हमरा। जे नीचता अहाँ देखेने छी अहाँ, ओगसँ हमरा गप नै करबाक चाही, मुदा...

-अनसुन गप रन्द करू।

-सुनू, हम अशक्त भऽ गेल छी। जिनगीक कोनो ठेकान नै, कखैन की ह्अए। आब खेती नै हएत हमरासँ। या तँ आबि कऽ सम्हारू या रताउँ की करी। गामक जमीन-जानक। संजय। धनंजयसँ तँ प्रछरो करब, मुदा अहाँ पैघ छी। मानिक छी। अहाँ की कहै छी ?

संजय-००००

–नै, नै, हम रएह सन्त करबै जे अहाँ कहबै। कहियौ तँ। हिसाब दिअ अपन।

–संजय–००००

–हँ। तँ सन्त रहैचि दिऔ। ओग पाछसँ एक–डेढ़ कोठलीक रैनाबसमे फ्लैट लऽ लिऔ। बाँकी जमा कऽ दिऔ आ ओकर सूदसँ दुनू परानी जीवी–खाउ।

–संजय–००००

–हँ, हँ। पेंशन तँ बहबे करत। म्हदा सुनू, ओ काज अप्पन माँ–बाँपक लेल अही करू। ओ हमबासँ नै हएत।

–संजय–००००

–ऐ दुआरे जे ओ पाप अपना हाथसँ नै करबै। ऐ दुआरे जे ओ प्रबथा सबहक चीज छी, हुनकर धरोहर छी। दोसराक चीज रहैचरबाक अधिकार हमरा नै अछि।

–संजय–००००

–नै, हम एकदम्मे भावुक नै छी। म्हदा हमर खेत नै छी। एकरा हम जिन्स आकि माल मानै लेल तैयार नै छी। आ सुनू, अप्पन सनाह अपना लग राखू। साढ़। नमकहराम।

ओ फोन राखि देलक।

किछु काल धरि सोचैत रहल जे फोन करी आकि नै करी। आखिरमे लगा देलक नंबर।

–हलो, धनंजय अछि की ?

–महिला स्वर–००००

–हम रघुनाथ। हुनकर पिता।

–धनंजय–००००

–हलो बाजू। अहाँ रैनाबस एलौं म्हदा गाम नै एलौं। हम गंतजार करैत रहि गेलौं।

–धनंजय–००००

मौका नै भेटैन तँ नै भेटैन। जाए दियौ। एहन छथि रहैथ जे हम आर कोनो काजक नेन नै बहलौं। काज-धाज नै होइए। समस्या छथि खेतक। ओकर की करी ?

–धनंजय–००००

–नै, ओ तँ ठीक छथि सदा सनेही कहियो धरि देखत। ओकरा लोक करैएनै नै दैत छथि। ओकर सरहक आँखि लागल छथि अप्पन खेतपर।

–धनंजय–००००

–तँ अखैन रुकि जाउ छी। मानि लिअ रुकि जाउ। सदा ओकरासँ पहिने हम चलि जाउ तँ। संजय सेहो रहिर, अहूँ रहिर। फेर के ?

–धनंजय–००००

–ठीक छथि, रहैच दै छी सदा ओतरहै पाउक किछु करए पड़त ने। की करी ओकर ?

–धनंजय–००००

–आध-आध बाँटि देर अहाँ दुनू भाइमे। फेर हमर आ अहाँक माँक की हएत ? हम की खाएर ? अच्छा स्वनू, ओ रहताउँ जे अहाँ की कऽ रहल छी आइ-काल्हि।

–धनंजय–००००

–आइ धरि नै भेटैन छथि नोकरी। कतेक दिन लागत अखन। अहीं किए नै आबि जाउ छी। मैनेजमेंटक ज्ञानक उँपयोग खेतीक बिजनेसमे नै भऽ सकैत छथि ?

धनंजय फोन काटि देलक।

–हवामखोर। रघुनाथ पी.सी.ओ.सँ रहिर आबि

गेल। साढ़, डोनेशनसँ पढ़ब तँ पूछत के ? ने कारिनती खछि नहियें पेबरी- चलन खछि मेनेजव बनै नइ।

ओ घव नै जा कइ सोमे पार्क गेल आ नकड़ कि बैंचपव बैसि गेल।

पार्कक बगनबना नेनमे घव छल पावसनाथ शर्माक आ तीन-चाबिटा दाग हुनकासँ सगड़ । कइ बहल छल। हथतामे एक-दू बेव कानोनीक कोनो ने कोनो घवक आगू एहन सीन भइ जाग छल। किए होग छल एहन सीन, एकबा सभ किछो जानै छल तगसँ महत्व नै दै छल।

-छल ओ जे सभ घवमे बाँग्लादेशी दाग छल। सोलह-सत्रहक उमेबसँ पैंतीस-चालीस सानक। बूढ़मे सँ ककबो ने ककबो बूढ़ा या अप्पन बेटा-पुतोहु नग बाहव चलि जाग छल किछु मासक लेल। बहै छल तँ बाग-द्वेषसँ मुक्त भइ आ बूढ़बाकेँ एतबे छूट देने। बूढ़मे शागते कोनो बूढ़ छल जकबा अप्पन जवान हेबाक भ्रम नै हएत आ ओ समए-समएपव पवीक्षण नै कवइ चाहैत जे हुनकामे किछु बचल अछि आकि नै। हुनकाक मावल सभ बूढ़ प्रेम, दुलावक नामपव एहन छूट नइ नै छल आ दाग सभ सेहो साबुन, तेल, नेलपाॅलिश, लिपिस्टिक बा पंद्रह-बीस टेका बखशीस पाबि संतोष कइ नै छल। ओ हुनका कतइ काज कवैत स्वबक्षित अनुभव कवैत छल। समस्या ओतइ ठाढ़ होग छल जतइ बूढ़ अप्पन दागकेँ सेराक मुतारिक बखशीस दैमे ना-नुकुड़ कवै छल। ओ प्रणय कलह जेहेन मामला होगत छल जगमे तेसबाक दखल दैक जरूबत नै पड़ैत छल। (बेसी जानकाबी लेल पत्रकाव स्वर्शील

ত্রিপাঠীক স্টাবী পঢ়ূ – খাখিব খশোক রিহাবক প্ররেশ– দ্বাবপব মদানা কমজোবী খা সিসনোথোনক সমস্যাক নিরাবণক জড় ী–ব্বূটী রনৌষধিসঁ শের্তিযা গনাজক পীখব তম্ম্র সান ভবি কিএ তনন বহৈত খছি।)

ঐ কনহ–কোনাহনসঁ নিবপেক্ষ বঘ্নাথ রেঁচপব ধূপ সেরন কহ বহন ছন তখনে হ্নকা তাকৈত প্ববনা মিত্র জীরনাথ রর্মা পহুঁচন। ও হ্নকে সংগ বিঠৌযব ভেন ছন খা বসাযন শাস্ত্রক খধ্যাপক ছন। নগ্রমে রেঁটৌ–প্বতোহ্ক সংগ সাকেত রিহাবমে বহৈত ছন।

কার্যকানক দিনমে কিছু নোক হ্নকা পাগন ব্বুনৈ ছন খা কিছু জীনিযস। চনা–চরেঁনাপব জীরিত বহৈরানী ভাবতক খস্সী প্রতিশৈত জনতা হ্নকব চিংতাক রিষয ছন। ও সেহো শৌকীন ছন ভূজাক (ভুজনাঠীসঁ ভুজন চনা, মষ্টব, নাগ, চূড় া, ব্বানি) ক। ভাবী মোশ্কিন ছন সামান্য নোকক। কড় াহী জ্টৌডঁ, ব্বান্ব খা নীমকক ব্বঁদোব্বস্ত কহ্ম, চ্ল্হা জবাউঁ, ওকব গবম হোগক খা ধধকৈক গংতজাব কহ্ম, তখন জা কহ ভুজ্জা তৈযাব হোগত খছি। এহন নৈ ভহ সকৈত খছি জে ও সভ ঝংঝটি নৈ পোসহ পড়এ। কতেক বাস ব্ববখক চিংতন মননক ব্বাদ ও একটৌ প্রযোগ কেনে ছন। কিএক তঁ ও বাষ্ট্রীয স্তবক সমস্যা ছন জকব সমাধান খোজি কহ নিকাননে ছন তগসঁ হ্নকব হার্দিক গছা ছন জে একব উঁদ্বাটন রৈজ্ঞানিক এ.পী.জে. খব্দুন কনাম কবথি। হ্দা ঝিষ্ট্কী নগেনে ছন বঘ্নাথে। ও কহনে ছন জে প্রযোগ খখন প্রক্রিযামে খছি তগসঁ খাযোজন স্থানীয স্তবপব হ্খএ।

ব্বড় খর্চ কেনে ছন রর্মা। ঘবক খাগূ তম্ম্র নগেনক, তীস খধ্যাপক নেন ক্ষর্সী মংগব্বৈনে ছন,

कैंटैबबसँ चानीसटा थाबी मंगबैनक, माणक नगबैनक। सभ अध्यापकक थाबीमे चाबिटा चना बाखनक आ प्रिंसिपन, जकबा उँद्घाटैन कबबाक छनै, हुनकब थाबीमे पाँचटा। थपड़ कि गड़गड़ ामिंकि बीच प्रिंसिपन म्हहमे पाँचो दाना खसेनक आ दकड़ैत थ्कड़ा देनक। माणकपब एक बाक्य बाजन- ई चना नोमाक अछि आ जहब अछि।

सभ अध्यापक चिखने बिना प्लेट फेक देनक आ चनि गेन।

हुनका मोताबिक बमा हुनकब अपमान केनक आ बमकि मोताबिक ओ बमकि।

प्रयोग ओना तँ गोपनीय छन, ओकबा नइ कइ बताओन सेहो नै जा सकै छन म्हदा बघुनाथकेँ जे जानकाबी छनै से ई जे बमा मड़ा पोछि कइ जमीनपब एक किनो चना पसाबनक, ओगपब स्पिबिट छिड़कनक,काठी जबैनक, अथबा उँठन आ चना भुजा गेन। (खोंगचा जड़ा गेन, म्हद्दा ओहिना काँचे बहि गेन।)

यएह भुज्जा फेमबना बमा किछु कान हुनका देखैत बहन आ आस्तेसँ कहनक- बघुनाथ। बघुनाथ जखन माथ उँठेनक तँ ओ नपकन-एँ। ई सभ अहीं छिऐ। भजाब, की भइ गेन अहाँकेँ। कन्ना बैसि गेन छै, गान धँसि गेन छै, दाँत मड़ा गेन छै, आँखि भीतब चनि गेन छै- एना केना भइ गेन। चिन्हैमे नै आबि बहन छी अहाँ।

बघुनाथ हँसन, ठाढ़ भेन, हुनका बाँहिमे नेनक आ अपना संग बैसाबैत बाजन- कनी गम्हब।

किछु नै भजाब, गेन छनौं कान्हि पेंशिन

ऑफिस। जखन घूरि नगरौं तँ रहैठ। राघूठ पुछलक- बघुनाथ जिरिते अछि आकि गरजिव गेल। हम पुछलौं- एना केना राजि बहल छी। ओ कहलक- फागन रँद पड़ल अछि हुलकव। मगसँ पेंशन नै चढ़ल अछि। किए ? ओ राजन जे नागर सर्टिफिकेट नै देने अछि। तँ हम यदि देखैयेते नेन एलौं जे मामिला की अछि ?

-रँड़ नीक केलौं, ऐ रहल्ले अहाँसँ भेंट भऽ गेल। ओकवामे किछु कवराक तँ अछि नै। हावम भवि कऽ वजिस्ट्रावकेँ देराक अछि। ओ दस टैका नेत आ प्रमाणित कऽ देत। फेव रबख भविक चिन्ता खमे।

बघुनाथ रँड़ मिन्नाएल मोनसँ राजन- जीरनाथ। हमवा चौअनिया जीरनमे कोनो कचि नै अछि।

रर्मा रँड़ दुखी भऽ कऽ बघुनाथकेँ देखलक- भजाव, की रात अछि। अहाँ एहल तँ नै बहिऐ। चलू घव। जागक हुअए तँ साँझकेँ जाएब। बघुनाथ एकटा हाथमे नाठी आ दोसवमे रर्माक कन्हा धेने घूवल।

*

जीरनाथ रर्मा जागत-जागत एकटा नर आफत ठाढ़ कऽ कए गेल छल, ओ कहैत जे अपना सरहक नेन रँड़ जीऔं बग्घू म्हदा अपना नेन जीरू।

यएह ओ गप छल जे कहियो हुलका अप्पन दिमागमे नै आएल। अपनासँ अनग सेहो किछु होगत अछि की ? की रेंटा अप्पन नै छल ? रेंटी अप्पन नै छल। स्त्री अप्पन नै छल। खेत-खनिहान अप्पन नै छल। ओ जरूव अछि जे सभ किछो अपना नेन

জীরন চাহি ছন। ককবো ঐ গপক চিন্তা নৈ ছনৈ জে ও জী বহন খছি খাকি মবি বহন খছি। ওকব খপ্পন খগতা সভসঁ রেঁসী বহি ছনৈ খা ও নৈ চাহি ছন জে কিযো ওকবাপব কোনো সরান উঁঠারৈঁ। খহাঁ ওকবা খপ্পন রাঁচৈ জাএ দিযৌ খা জাএ দগমে মদতি করু তঁ খহাঁসঁ নীক কিযো নৈ।

ক্ষদা কী হুনকব জিনগী বঘুনাথক জিনগী ছন।

নৈ, হেরাঁক চাহী ছনৈ খপ্পন খনগসঁ। জে ভেনৈ নৈ। খা জীরনাথ রর্মা ওা সভ তখৈন কহি বহন ছন জখন কান স্বনি নৈ সকৈত ছন, খাঁখি দেখি নৈ সকৈত ছন। কন্না চরাঁ নৈ সকৈ ছনৈ, ডাঁড় সোঝ নৈ ভঽ সকৈ ছনৈ। খা ওা সভ কিছো খপন প্রতি খা পতিক কর্তব্যক ভেঁটৈ চঢ়া গেনৈ। ও ওা মানৈ নেন একদম্মে তৈযাব নৈ ছন জে খপ্পনক ভেষমে ও দোসব ছন। ও কত্তীসঁ খসন নৈ ছন, খনেকখা নৈ ছন। বঘুনাথ স্বযং হৃতত্ত ভারসঁ শীনাকেঁ দোসবাক ঘবসঁ খাননে ছন, যএহ হুনকব হুনকা সভপব উঁপকাব ছন জে হুনকা নৈ জানৈত-পহচানৈত হুনকা সংগ খাএন ছন খা এক নর দুনিযা বচএমে হুনকব সংগ দেনে ছন।

খাখিব কোন উঁম্মেদসঁ বঘুনাথ শীনাসঁ মিনি কঽ বচনে ছন ওা দুনিযাঁ।

ও এতরেঁ নি:স্পৃহ খা নিস্বার্থ তঁ নৈ ছন খা হুনকব খাশা সেহো হুনকাসঁ খনগ নৈ ছন, জে গাম-ঘবক ছন। কী জে ও খশিক্ত ভঽ জাএ তঁ রাঁচ হুনকব খাঁখি রাঁনত, হুনকব মাথ-পএব রাঁনত। ও দুখিত হএত তঁ যএহ রাঁচা হুনকব সেরা কবত, দরা-দারু কবত, খস্পতানমে ভর্তী কবাএত। মবঽ নাগত তঁ ঝাঁহমে গংগাজন-তুনসী দেত, খর্থী সজাএত, শ্মশান নঽ জাএত,

ত্রিযা–কর্ম কবত।

হ্মদা দেখূ তঁ একবাসঁ রেঁসী মূর্খতা কী ভ২ সকৈত থ্ছি। থ্রবে, মবনাক রাঁদ সড়য–গনয, কৌথা–চীন খাএ রাঁ ফ্ফব– কী ফর্ক পড় ছ্ছে।

হ্মদা যদি দ্নিযাক থ্া দ্নিযাক চনৈত বহৈক কাযদা ঙা বহৈত থ্ছি কি কী পৈদা হ্থএ রাঁ জিথএ। জীথরঁ থ্হাঁক কর্তব্য থ্ছি। কর্তব্য মানে কী ? থ্শিক্ষ। কিযো ঙা নৈ প্ৰছনক থ্পনাসঁ– ককবা নেন জী বহন ছ্বী ? ও জন্মীক রাঁদ জাধবি জী বহন থ্ছি, জী বহন থ্ছি। মবয ক২ দিন ধবি। মবয ক২ দিন রাঁপ–রেঁটৌক হাথ ও সভ কিছ সৌঁপি ক২ জাগত থ্ছি জে ওকবা সংগ বহৈত থ্ছি। নিথ, সম্হাব্ধ থ্ারঁ। হম চননৌঁ।

বঘ্নাথ নগ গামক জমীনক থ্নারেঁ কিছ নৈ ছ্বন থ্া ওগ জমীনকেঁ ও থ্নমোন ব্ৰুনৈত ছ্বন। রেঁটৌ হ্নকা কৈশিমে ভজোখা দেখৈত ছ্বন থ্া কহি বহন ছ্বন জে একবাসঁ রেঁসী তঁ হমব এক মাসক গনকম থ্ছি।

সংজযক টিপ্পণী বঘ্নাথক ভীতবক সভটৌ জীৱনক বস চূসি নেনে ছ্বন। ও থ্প্পন কোঠনীক খিড়কী নগ বৈঁসন কদম্ব্ক পাতক পাব থ্াসমান দেখি বহন ছ্বন জে সূর্যাস্তিক রাঁদ মনিছৌঁহ ছ্বন। ওত২ হ্নকব থ্াঁখিক থ্াগূ একটৌ মহ্রিম তাবা ছ্বন জে হিনৈত পাতক থ্ঢ়মে কখনো ন্বকা জাগ ছ্বন, কখনো হ্নক২ নাগৈ ছ্বন। ঙা তাবা নৈ ছ্বন। হ্নকব পিতা ছ্বন জে হ্নকাপব হঁসৈত ছ্বন থ্া ন্বকা জাগ ছ্বন।

–হৌ জীৱনাথ স্বনহ। থ্প্পন দিন তঁ রঁচন নৈ জীৱাঁক নেন হ্মদা জীথন ছ্বী থ্পনা নেন। ও থ্চানকে চিকড়ি উঁঠন জেনা জীৱনাথ সদ্যঃ গেটৈক রাঁহব ঠাঢ়

খছি।

তাবাক ত্তকমিনানী নাবা। তাবা হ্নকা নাবাক মোন পাড়ি দেনে ছন, ওগ নাবাক জে হ্নকব নিতাঁত খপ্পন জিনগীক গ্বপ্ত হীস ছন।

জগ দিন বঘ্নাথ খপ্পন কিশোবারস্থা পাব কঽ বহন ছন ওগ কান হ্নকাসঁ ঠক্কব নেনে ছন নাবা চম্বা। একটা খন্দড় খা সোন্ম সন নড়কী। খংডাকাব ঝঁহরানী স্বন্দব নড়কী। সপনাএন খাঁখি। নাকক নোকপব রঁদমাসী। ঠোঢ়ক কোনপব হঁসী। ছড় িসন দেহ জনা হরামে থবথবাগত র্ব্নর্ব্ন্না। কমী ছন তঁ রঁস দূটা পাঁখিক, জকব সহাযতাসঁ ও জখৈন চাহএ তখন উঁড়ি সকএ।

বঘ্নাথ মামক ঘব বহি কঽ পঢ় াগ কেনে ছন খা ও খাগূ বহ ছন রঁগনামে। পৈঘ রঁহিন হ ॉস্টিনমে ছন খা ও মাঁ-রাঁপক সংগ। বঘ্নাথসঁ এক কনাস ঙঁপব ছন। ও জখৈন-তখৈন সাঁঝক রঁল্রঁক বোশিনীমে পাপাক সংগ রৈঁডমিংটন খেনাগ ছন তঁ বঘ্নাথ খপ্পন দবরাজাপব ঠাঢ় ভঽ কঽ দেখৈত ছন।

এক দিন জখন নাবাক মাএ-রাঁপ কোনো সমাবোহমে রাঁহব গেন ছন, ও গশাবাসঁ বঘ্নাথকেঁ রঁজৈনে ছন। ও ঘবক ড্রেসমে ছন- স্কর্ট খা র্ব্নাউজমে। ও বঘ্নাথক সংগ কৈবম খেনাগ নেন রৈঁস গেন খা কিছ কান ধবি খেনাগত বহন। হেব খচানকে উঁঠন, দৌড় কঽ ন ॉনমে গেন, পীখব গ্বনারঁক হূন সংগ ঘ্বন খা কেসমে নগা কঽ ঠাঢ় ভঽ গেন- খাঁর কদ্রূ, কেহন নাগৈ ছী। খপবতীঁর ভঽ বঘ্নাথ দেখৈত বহন খা খাস্ত্তসঁ রাঁজন- নীক।

-এঁ, খানী নীকে ? নাবাক খাঁখি হাটন বহি

গেলৈ।

বঘ্নাথকেঁ ব্ৰ্মৈমে নৈ এলৈ জে ঋাগূ কী ৰাজী।

নাবা পএবসঁ ঠেন কঽ ৰৌডিকেঁ এক দিস কেনক ঋা হাথ পকড়ি কঽ ঠাঢ় কঽ দেনক বঘ্নাথকেঁ। ওকব ঋাঁখি লোবা গেলৈ, ৰাজন– গোৰৱ। মোনেমোন চাহি ছী জে নীকে–নীক ৰাজী, ঋহাঁক ঋাঁখি ঠোঢ়, ঋাংগ্বব, ৰাঁহি, ঋা পূবা দেহ নীক ৰাজী। ঋা... ও এক–এক কঽ ওকব ঋংগা ঋা পৈংঠ খোলৈত গেল।

–ঋপ্পন সেহো হম খোলী ঋাকি ঋদ্ধুঁ কিছু কবৰ্। ও নজাগত কনহ্সকী কেনক।

জনা–জনা বস্ত্র ওকব দেহসঁ ঋনগ হোগত গেল, ওনা–ওনা একটা ঋক্তাত, ঋনদেখল, ঋকল্পিত দ্নিযাঁ খ্জৈত গেলৈ ওকব ঋাগাঁ কনী–কনী। হৃদা ঙা কনী–কনী ঋসহ্য ভঽ গেলৈ বঘ্নাথ লেল। ও ৰৈঁসব্ৰ্ ঋা জংগলী ভঽ উঁঠল। ও নাবাক সংযমপব চকিত সেহো ছল ঋা হৃথ্ব সেহো। ও হ্নকা ঋাস্তুসঁ ৰৈঁসৈনক ঋা হ্নকেপব নমড়ি গেল– হ্নসঁ ৰনন গাছ সন। হ্নকা ভীতব নৈসঁ পহিলে হ্নকব কানমে হ্সহ্সৈনক– ব্ৰ্হ্মবাম। কহিযো মেটাএৰ্ নৈ। ঋা হ্নকব ঋাঁপন জীহক লোকসঁ দহিনা দিস নিখনক– এন.এ.। জখন ৰাম ছাতীপব ঋাব. নিখ বহল ছল ওগ কান কॅানৰেঁন ৰাজন।

ও তবপি কঽ ঠাঢ় ভঽ গেল। ৰাজন– পহিব্ধ ঋা ভাগূ পাছাঁসঁ।

ফেব তঁ মাস ভবিক ৰাদে চন্দ্রা সাহেবেঁক ৰদলী ভঽ গেল ঋা ও চলি গেল।

ঐ গপকেঁ যা তঁ বঘ্নাথ জালৈত ছল যা নাবা–তেসব কিযো নৈ। এহল ৰহ্ত বাস গপ ঋছি হ্নকব

জিনগীমে জে রএহ টা জানৈত অছি। কী ওা নৈ ছন অপনা নেন জিঅরঁ।

ককরো নৈ পতা জে শ্বরূসঁ বঘ্নাথ একটা চোবক জিনগী জিঅন অছি জে হ্নকা নজবি আরৈরঁনা জিনগীসঁ রঁসী অসনী আ অপ্পন বহন অছি। নহিযে মাঁ-রাঁপকেঁ পতা, নহিযে স্ত্রীকেঁ, নহিযে রেঁটা-রেঁটীকেঁ। ঐ জিনগীক ভীতব একটা দোসব জিনগী। জকবা নোক দেখৈত ছন আ বুঝৈত ছন ও দোসবাক নেন আ দোসবাক কাজক নেন ভনে বহন হ্অএ- হ্নকব অপ্পন জিনগী নৈ ছন। মজা আ ঝমেনা ঐ জিনগীমে ছনৈ জে হ্নকব নিজী ছন আ জে প্রেমক খোজমে গ্বজবি গেন। জমানাসঁ রঁচা কঽ, নোকক আঁখিসঁ চোবা কঽ, অপনা আঁখিমে গর্দা ঝোঁকি কঽ, হ্নকা ধোখা দঽ কঽ। জে হ্নকব অনারেঁ, ওকবা পতা ছনৈ, ঐ গপক ভনক ভনে ভেটৈন হোগ ককরো, পূর্ণ জানকাবী ককরো নৈ।

পূবা জানকাবী তঁ অহাঁক রঁদমাশীক সেহো নৈ অছি ককরো বঘ্নাথ। ওহো চোবীক জীরন ছন অহাঁক। অহাঁ হ ॅস্টিনমে ছনৌঁ ওগ কান। অহাঁক ভজাব শ্রীবাম তিরাবী, ভেঁটে কবএ নেন আএন ছন অহাঁসঁ। আএন ছন তঁ অস্পতান অপ্পন মাঁকেঁ নঽ কঽ, হ্নকব হানত সীবিযস ছন। মাঁকেঁ অপ্পন ভাগক জিম্মা ছোড়ি কঽ অহাঁসঁ ভেঁটে কবঽ নেন আএন ছন। জখন ও জাএ নাগন তঁ ওকব জেরীসঁ খসন তাগসঁ রাঁন্হন নোটে অহাঁ দেখনে ছনৌঁ আ চ্প বহনৌঁ। রাঁদমে গাননৌঁ তঁ এক সএ তীন টেকা ছন। মাঁকেঁ দেখা কঽ ঘংটা ভবি রাঁদ ফেব আএন- চিন্তিত, পবেশান আ ঘরঁড় াএন। অগতে ও জতঽ রৈসন ছন ওতঽ ফেব চৌকীক নীচাঁ টেরঁ্নপব আ ওকব নীচাঁ কোঠনীমে চাক

দিস দেখৈত বহল। ব্ঁমনাক ৰাঁদো খহাঁ ওকবা প্বছলে ছলৌঁ– কী গপ খছি ? কিছু টৈকা ছলৈ দৰাগ লেল, ভেটৈ লৈ বহল খছি। খান ঠাম কত্তী তঁ গেলৌঁ লৈ। খহাঁ দেখলৌঁ তঁ লৈ। খা খহাঁ উত্তব কী দেলৌঁ– খস্পতালক ভীড়–ভাড়মে কলী সম্ভবি কহ বহৰাঁক ছল। ওতহ জতেক পেশেন্ট খাবৈত খছি ওক্ত চোব খা পাকিটমাব সেহো। ওা সভক শিকাগত খছি। লৈ ভজাব। খাব কত্তী গেলে লৈ ছী। খসল হএত তঁ এক্ত কত্তী, জেৰী কটৰাঁক তঁ সবালে লৈ খছি।

–তঁ দেখূ লে, কতহ খছি এতহ। খছি কত্তী ?

–তঁ বঘ্নাথ ওাহো খহী ছলৌঁ। বএহ খহাঁক লিজী জিলগী। জৌঁ ওা জিলগী লোককেঁ পতা চলল হেতিঐ তঁ খহাঁ কী এতেক খাদবণীয খা গণ্যমান বহি গেল হেতিঐ যা লৈ, খপলে সোচূ।

বঘ্নাথ সোচলক খা বর্মাকেঁ খপলা লেল জিবুঁৰলা সলাহপব খবিচলিত বহল। ঐ দগাবাঁজ খাদব খা প্রতিষ্ঠাক বঁদলা খামোক ওা লংগটৈপলী বেঁসী লীক ছল। খপলা লেল সেহো খা সমাজ লেল সেহো। ওা খাদমী টৌক লৈ সমাজক বিসংগতিক সেহো চেহবা খছি, জে ঝাঁপল–হ্মলাএল খছি। সমাজ জালএ জে জঁ হম বঁদমাশ ছী তঁ ঐ বঁদমাশীক কাবণ খসগবে হম লৈ ছী, ও সেহো খছি। খা সহী কহিযৌ তঁ ওকবে কাবণ হম এহল ছী।

–পাপা। সোলল দববাজাসঁ খাবাজ দেলক। –খহাঁ খখৈল ধবি খন্হাবমে পটৌযল ছী। ও স্বিচ খঁল কেলক খা কমবামে বোশলী ভহ গেল।

বঘ্নাথক খাঁখি চোন্হিল, ফেব পসবি গেল। পহিলে বেঁব সোললক সংগ একটৌ ঘবা। লম্ভব, স্বন্দব, খাঁখিপব

নৈ মাথপব চশ্মা, কন্হাপব মোবা, খাদীক কুর্তা খা জীন্সক পৈঁষ্ট। এক হাথমে নপেষ্টন খখরাঁব। বঘুনাথ উঠি কহ রিঙ্ছৌনপব খাএন।

–পাপা। যএহ খছি সমীব। দৈনিক ভাবতক উপ–সংপাদক।

বঘুনাথক পএব ছনক সমীব।

–হমব কজিন খছি। হম বঁতৌনে বহী। ও রিসবি গেন হেথিন। জগ কান হম পষ্টনামে বিসর্চ কহ বহন বহী, ওগ কান ও সেহো ওত্ত ছন। খাগ খচানক সেমিনাবমে ভেষ্ট গেন। নহ কহ খাবি গেনৌং খপনা সংগ।

–কতহ বহ ছী বেঁষ্টা।

–এত্ত, নগেমে। সংজয নগবমে।

–এঁ। ওতহ তঁ হম গেন ছী। খপ্পন দোস্ত বাঁপষ্ট কতয।

–হম হুনকে ফ্লৈষ্টক নীচাঁ বহ ছী। খাবঁ তঁ হুনকব ফ্লৈষ্টমে হুনকব বেঁষ্টা খাবি গেন খছি, স্ত্রী বঁচাক সংগ।

চৌংকন বঘুনাথ– হুনকব বেঁষ্টা ? বেঁষ্টা কহাঁ ছন হুনকা।

সমীব সোননকেঁ তাকনক। সোনন বঁতৈনক জে ওগ কান খহাঁ গাম গেন ছনৌং। হুনকা কিছু নৈ পতা।

সমীব বাঁজন– পাপা। কী খহাঁকেঁ খবঁব খছি জে বাঁপষ্টক মর্ডব ভহ গেন খছি পছিনা দিন। নহবমে হুনকব নাশ ভেষ্টন ছন। খা খহাঁ খাশ্চর্য কববঁ জে এফ.খাগ.খাব. খহী বেঁষ্টাক নামে খছি। পেপবমে খাএন ছন ও সমাচাব। খহী বেঁষ্টাকেঁ ও খনাথানযসঁ খডাপ্ষ্ট

কেনে ছন, জখন ও রঁচা ছন। পঢ়ৈনক, নিখৈনক, কোনো নোকরী সেহো দিআ দেনে ছন ওকরা। চানি–চনন নীক নৈ ছনৈ তএসঁ নিকানি দেনে ছন ওকরা ঘবসঁ। ঞা চাহৈ ছন জে অপনা বহিতে ষ্কৈ ওকব নাম নিখি দিঅএ। শাযদ নিখরাঁগও নেনে ছন ও, ঐ শর্তপব জে ও ঐমে তহিযে আএত জখন ও নৈ বহত। কহরঁ ষ্মশিকন অছি জে কী কোনা ভেন।

বঘুনাথ কাঠ সন রৈঁসন বহন– রিনা হিন–ডুন। কনী কানমে চশ্মা উঁতাবনক, গবমে নপেষ্টন মফনবসঁ পোছনক, ফেব নগা নেনক। জনা ও রাঁপষ্টকেঁ দেখহ চাহি ছন। ঐ নগবমে এনাক রাঁদ জে নোক অসগবে হুনকব দোস্ত হৈত ছন হুনকব ও রাঁপষ্ট ছন। হুনকব ষ্মহসঁ আশ্চর্য সন নৈ, একটা আহ সন নিকনন ঞা রাক্য–ঞা কী হৈত জা বহন অছি নোককেঁ। ঞা কেহন হৈত জা বহন অছি দুনিযাঁ। হম রঁড় নীক নৈ বহী ষ্মদা এত্ত খবারঁ সেহো নৈ ছনৌঁ।

–পাপা, সমীবসঁ কহি বহন ছী জে ঐ নগবমে জখন অপ্পন ঘব অছি তঁ ওত্তহ কিএ। উঁপরো তঁ একটা কমবা খানী পড়ন অছি।

বঘুনাথ কাতব ভহ কহ হাথ জোড়নক– জে কবরাঁক অছি কব্ধ, হমবা অসগবে ছোড়ি দিঅ। প্লীজ।

বঘুনাথ রিনা খেনে–পিনে বাতি গুজাবি দেনক। নীন নৈ এনৈ। ও কোঠনীমে রত্তী মিন্না কহ স্বতৈত ছন ষ্মদা আগ জড়ৈত ছোড়ি দেনক। এক রঁজে বাতি হুনকব আঁখিক আগূ রাঁপষ্টক চেহবা ঘুমৈত বহন আ কানমে ওকব গীত– হাএ হাএ যে জানিম জমানা। ষ্মদা একব রাঁদ হুনকব দ্বন্দএক অরাঁজ কানমে ধক–

धकक ढ़ँदना मावनक-मावनक कहि धड़कढ़ शब्द कऽ देनक। वोशिनीक बंग पीश्वबसँ नान ट्‌श्वए नागन। फेव तँ ओ जिम्हव नजवि घ्‌मारैँ छन, ऊँम्हवसँ कोदावि, फ्ड़हवि, हाँसू, चक्कू, पघविया, ঔंटा, पाथव, पेस्तौन कृदैत-फांगैत ननकावा दैत नखाह दै छन। कनी कानमे वोशिनी नै, जना शोनितक फ्हीं ऊँड़ए नागन श्वा चाव्द दिस दीराव नान भऽ गेन। ओ ऊँठि कऽ ढ़ैँस गेन श्वा श्वपनासँ ढ़ाँजन- ऐ द्‌निर्याँमे कहियो हवियवका बंग मोगत छनै भाग, ओ कतऽ गेनै ?

*

जनरवीक ओ साँझ कहियो नै ढ़िसवढ़।

साँझ तँ मौसम कऽ देने छन फ्दा छन द्‌पहविया। कनी कान पहिने वौद छन। ओ खाना खैने छन श्वा खा कऽ श्वखन श्वपना कोठनीमे पड़ायन छन, श्वाकि श्वन्हव-ढ़िहाड़ि। घवक सभटा खिड़की दवढ़ज्जा भड़-भड़ कवैत श्वपने-श्वाप ढ़न्द-श्व्‌नय नागन। छिड़किमे छिड़ि या कऽ कत्तौ खसन, सभ वौस्तु ऊँघड़ा-भाँड़ ट्‌श्वए नागन, जेना धवती हिनि गेन ट्‌श्वए। देराव थवथवाए नागन। श्वकास कावी भऽ गेन श्वा चाव्द दिस घोव श्वन्हाव।

ओ ऊँठि कऽ ढ़ैसि गेन।

श्वांगन श्वा नॉन पैघ-पैघ ढ़र्फक पाथवक पथाव नागि गेन श्वा वेनिंग टूटि कऽ खसन-धड़ाम। ओकव ढ़ाँद जे मूसनाधाव ढ़र्षा शब्द भेन तँ ओ पानिक ठोप नै छन, नागन जेना ओ पानिक वस्सी ट्‌श्वए जकवा पकड़ि कऽ कियो चाहे तँ ओतऽ धवि चनि जाए जतएसँ ঔ छोड़न ढ़ाँ खसाएन जा वहन श्वछि। मेघ

नगातार गड़गड़ । बहल छल- दूर नै, माथपर बिजली कड़कि रहल छल, दूर नै खिड़कीसँ भीतर आँखिमे।

एकरहुबि रैबखक बूढ़ रघुनाथ आश्चर्यचकित। ई अचानके की भऽ गेल। किए भऽ रहल अछि। ओ झँहपरसँ रॅलबरैपी हरैलक, शेरीरसँ सीरक अलग केलक आ खिड़की लग ठाढ़ भऽ गेल।

खिड़कीक दुनू पल्ला गिड्डीक मदतिसँ खुजल छल आ ओ बाहर देखि रहल छल।

घरक बाहर कदम्बक बड़ पैघ गाछ छल झदा ओकरा पता नै चलि रहल छलै ऐ अन्हारक कारण, घनघोर बॅर्खाक कारण। छतक डाउँन पागपसँ जलधारा खसि रहल छल आ ओकर अबॉज अलगसँ स्वनाग पड़ि रहल छल।

एहन मौसम, एहन बॅर्खा आ एहन हरा ओ देखने नै छल। दिमागपर जोर देलाक बाद मोन पड़लै- साठि-बॉसठि बॅरख पहिने। ओ स्कूल जाए लागल छल- गामसँ दू मील दूर। मौसम खराब देखि कऽ मास्टर साहेब समएसँ पहिने छुट्टी देने छल। ओ सभटा बँचा संग गाछीमे पहुँचले छल आकि बिहाबि, बॅर्खा आ अन्हार। सभ आमक गाछक अढ़ नैने चाहलक झदा बिबौ हुनका घास सन उँड़ा नेलक आ गाछीसँ बाहर धानक खेतमे जा कऽ पटैकि देलक। ककरो मोबा-मपटा आ किताब-कापीक पता नै। बॅर्खाक बुन्नी हुनकर देहपर गोलीक छर्रा सन लागि रहल छल, ओ कान९ बॉज९ लागल। बिबौ थमलाक बाद जखन बॅर्खा कनी कम भेल तँ गामक लोक लालटैन आ टॉर्च लऽ कऽ निकलल छल खोज लेल।

ई एकटा दुर्घटना छल आ दुर्घटना नै हुअए तँ

জিনগী কী ?

আ গামো একটা দুর্ঘটনে ছল জে রাহব এহন মৌসম খছি আ ও কোঠলীমে খছি।

কতেক দিন ভঽ গেলৈ রৌর্থামে ভিজনা।

কতেক দিন ভঽ গেলৈ নূ কেব মোকসী মোকেনা।

কতেক দিন ভঽ গেলৈ জেঠক ঘামমে ড্মনা।

কতেক দিন ভঽ গেল গজোবিযা বাতিমে ঘ্মনা।

কতেক দিন ভঽ গেলৈ জাড়মে ঠিঠ্বনা, দাঁত কটকটেনা।

কী ও তগসঁ মোগএ জে হম একবাসঁ রাঁচন বনী। রাঁচি কঽ চলী। যা তগসঁ জে একবা ভোগী, একবা জীরী, একবাসঁ দোস্তী কবী, গপ কবী, মাথপব রৈসারী।

হম একবাসঁ ওনা ব্যরহাব কবৈ ছী জেনা ও হমব শত্র্ খছি। কিএ কবৈ ছী এনা।

গম্হব কতেক দিনসঁ বঘ্নাথকেঁ নাগৈ ছল জে ও দিন দূব নৈ জখন ও নৈ বহত আ ও ধবতী বহি জাএত। ও চলি জাএত আ ঐ ধবতীক রৈভর, ঐশ্বর্য, সৌংদর্য- ও মেঘ, রৌদ, গাছ-বৃঁছ, ফসিল, ধাব-নালা, কছাব, জংগল-পহাড় আ ও সভ কিছ এত্ত ছূটি জাএত।

ও সভ কিছ খপ্পল আঁখিমে রাঁসা লৈনঽ চাহি ছল জেনা ও ভলে চলি জাএত, আঁখি বহি জেতৈ, চামপব সভ চীজক থাপ সোখঽ চাহিএ জেনা চাম কেচ্নী সন এতঽ ছূটি জাএত আ ওকব স্পর্শ হ্নকা ধবি পহুঁচৈত বহত।

হ্নকা নাগৈ ছল জে রৈসী দিন নৈ রাঁচন খছি

हुनका जाएगमे। सम्भव छैक जे ओ दिन कहियो हुअए जखन हुनका लेल सूर्य नै उगए। उगत जरूर, मुदा ओकरा देखबाक ओ नै। की ई संभव छैक जे ओ सूरजकेँ बान्हि कऽ अपना संग लेने जाए- नहियेँ ओ रहए, नहियेँ उगए आ नहियेँ देखए। मुदा एकटा सूरज पूरा धरती तँ नै, ओ कोन-कोन चीजकेँ बान्हत आ ककरा-ककरा देखैसँ रोकत।

हुनकर बाँहि एतेक नम्हर भऽ जाएत जे ओ ओगमे पूरा धरती समेटि लिअए आ मरए वा जिअए तँ सभक संग।

मुदा एकटा कचोट आर छलै रघुनाथकेँ जे ओकरा कचोटि रहल छलै, कहियो धरि कतऽ छल ई प्रेम। धरतीसँ प्रेमक। ई व्यग्रता। कहियो सेहो ई धरती छल। ई मेघ, अकास, तारा, सूर्य आ चन्द्रमा। धार, झरना, सागर, जंगल, पहाड़। ई गली, मकान, चौबटिया। कतऽ छल ई उद्वेग। फुर्सति नै छलै एकरा सभकेँ देखबाक। आइ जखन मृत्यु विनाश जका आस्तेसँ कोठलीमे आबि रहल अछि तँ बाहरक जिनगी स्वनाश दऽ रहल अछि।

-सत सत बताउ रघुनाथ, अहाँकेँ भेटैन जकरा लऽ कऽ कहियो सोचने छलौं। कहियो सोचने छलौं जे एकटा छोटे गामसँ लऽ कऽ अमेरिका धरि पसरि जाएब। पीठ्ठीपर बैसि कऽ रोटी-पियाज्-नीमक खाएबाला अहाँ अशोक विहारमे बैस कऽ लंच आ डिनर करब।

मुदा रघुनाथ ई सभ नै सुनि रहल छल। ई अराज बाहरक गड़गड़ाहटि आ बखारि अराजमे दबि गेल छल। ओ अपना वशमे नै छल। हुनकर नजरि

গেন কোনমে ঠাঢ় নাঠী আ ছত্তা দিস। জাড়ক ঠঁঠী ওহিনো ভযানক ছল ড়ঁপবসঁ পাথব আ ৰৰ্থা। হিম্মত জৰাৰ দঽ বহন ছনৈ, তকব ৰাঁদো ও দবৰজ্জা খোননক। খোননক কী, ও ওত্ত ঠাঢ় ছল আ অপনে- আপ খ্জি গেনৈ। ভীজল হৰা সনসনাগত অঁদব আএল আ ও ডবি কঽ পাছাঁ হটি গেন। ফেব সাহস কেনক আ ৰাহব নিকনৈক তৈযাবী শুৰু কেনক। পূবা ৰাঁহিমে থর্মোকোট পহিবনক, ওগপব সূতী অঁগা, ফেব ওগপব স্বেটব, ড়ঁপবসঁ কোট। ড়ঁনী পেঁট পহিনে পৰীব নেনে ছল। ও জাড়ক ভোবমে পহিব কঽ টহনৈক কপড় া ছনৈ। ছনৈ তঁ মফনব সেহো হ্মদা ওকবাসঁ ৰৈসী জৰুৰী ছনৈ- গমছা।

ৰৰ্থাকেঁ দেখৈত। জনা-জনা কপড় া ভিজতৈ, ও এক-এক কঽ ড়ঁতাৰৈত আ ফেকৈত জাএত আ অঁতমে বহি জেতৈ ও গমছা।

ও অপ্পন সাজ-ৰাজক সংগ অখনো পূবা আশ্বিস্ত নৈ ছল। ড়ঁঘাব, ৰিনা কেসক মাথকেঁ নঽ কঽ ও দ্রিধামে ছল- কনটৈপ ঠীক বহত ৰাঁ গমছা ৰাঁন্হি নিঅএ।

পাথব জে খসৰাক ছল, শুৰুহেমে খসি গেন ছল আ আৰ ওকবা কোনো অঁদেশা সেহো নৈ ছনৈ।

ও গমছাকেঁ গবমে চাৰু দিসসঁ নপেটনক আ ড়ঁঘাবে মাথে ৰাহব আৰি গেন।

আৰ নহিযে কিযো বোকৈৰনা আ নহিযে টেকৈৰনা। ও ৰাজন- হে মন। চনূ। ঘ্বি কঽ এনৌং তঁ ৰাহ-ৰাহ। নৈ এনৌং তঁ ৰাহ-ৰাহ।

পাথবৰনা ৰৰ্থাকি অন্হাব স্ববংগমে ড়ঁতৰৈসঁ পহিনে ও ও নৈ সোচনে ছল জে ভীজল কপড় াক ভাবক

सँग एक ठेंग रँढ़रँ हुनका नेन झिकिन हएत।

ओ ख़प्पन कमवासँ निकनि आएन झदा गेटैक रौहव नै जा सकन।

छत्त खुजैसँ पहिने जे पहिन्नक ठोप ओकव उँघाव, खन्नाटै माथपव खसन, ओ एतेक पनखति नै देनक जे ओ बुझि सकए जे ओ रिजनी कड़कन अछि आकि नोहाक किन्नी अछि जे माथमे भूव कवैत भीतवे-भीतवे तड़रौ धवि पैसि गेन अछि। ओकव पूवा शवीव झनझना उठन। ओ निवाउँ रँखामे रैंस गेन झदा भीजैसँ नै रँचि सकन। जखन धवि छत्ता खुजन, ताधवि ओ पूवा भीज गेन छन।

आरँ ओ फँसि गेन छन- रँर्फरँना हवा आ रँथकि रौच। हवा घास सन ओकवा उुपव उड़ा वहन छनै आ रँर्खा जमीनपव पटैकि वहन छनै। भीजन कपड़ाक भाव उड़ऽ नै दऽ वहन छनै आ हवा घिसियेने जा वहन छनै। हुनका एतरौ टा मोन छननि जे नोहाक गेटपव ओ कतेक रैंव भहवा कऽ खसन आ ओ तखन धवि चनन जखन छत्ताक कमानी टूटि गेन आ ओ उड़ैत गेटैक रौहव गाएरँ भऽ गेन। आरँ हुनका एहन नागि वहन छन जे हवा ठाम-ठामसँ नोचि वहन अछि आ पानि दागि वहन अछि- जवैत छोननीसँ।

अचेत हैकऽ खसैसँ पहिने हुनकव दिमागमे कोनदत्त चौरौ आएन- हुनकव मित्र। ओ दू रैंव आमेहना कवैक प्रयास केने छन- पहिन्नक रैंव नोहता स्टेशनक नग वेन पटैवीपव नग्रसँ दूव निर्जन स्थनपव, जतऽ ककरो आएरँ-जाएरँ नै छन। समय ओ पैसेंजव रौं मानगाड़ीक नै, एक्सप्रेस आकि मेनक चनने छन। जे हैक अछि खटैसँ हुअए, जगसँ तकनीफ नै होग।

ও পটৈবীপৰ স্বতনে ছল জে মেন খাৱৈত দেখনক। জানে কী, ওহি সং জীৱনক মোহ পৈদা ভেল আ উঠি কেৰ ভাগহি মে ভেল জে ঘ্টৈনাক নগ পগৰ খচাক। ঙা মৰহি সে ৱৈসী খৰাৱ ভেল। ৱৈসাখীক সহাবা আ ঘৰ ৱঁনা কেৰ গাগৰ খ দ্কোৰ। এক ৱেঁৰ ফেৰ খামেহৰাক জ্নূন সৰাৰ ভেল ওহি পৰ। খহি ৱেঁৰ সিৱানক গনাৰ। ও ৱৈসাখী ফেংক ছলাংগ নগৈনক আ পগন মে ছপাক কি ৱঁৰোহ পকড়া মে খাৱি গেল। তীন দিন ৱিনা খাযন পিযন ভূখন চিন্নাৱৈত বহল গনাৰ মে–খাওৰ নিকলন তে দোসৰ ট্টৈন পগৰক সংগ।

খাগ ৰএহ জ্ঞানদত্ত ৱিনা পএৰক জ্ঞানদত্ত চৌৰাহাপৰ ভীখ মাংগৈএ। মৰৈক খাস ওকৰা কতৌকঽ নৈ ছোড়নকৈ। ক্ষদা ঙা সাঢ় জ্ঞানদত্ত ওকৰ দিমাগমে কিএ নৈ খাএল। ও মৰৈ নেল নিকলন নৈ ছল। নিকলন ছল ৱ্ন্নী নেল, পাথৰ নেল, হৰা নেল। ও পৰিণাম নিকাললক জে জীৱনক খন্বভৰসঁ জীৱন পৈঘ খছি। জখন জীৱনে নৈ, তঁ খন্বভৰ ককৰা নেল।

*

ৰঘ্নাথকেঁ কিছ পতা নৈ জে ও খপ্পন কোঠলীমে কেনা পহ্ঁচল। কে লঽ গেল। কখৈন লঽ গেল। কেনা লঽ গেল। কপড় া কে উঁতাৰনক? দেহ কে পোছলক আ তীস ৱঁৰখক প্বনা খাদী খাশ্রিমৱঁনা ও গাউঁন আ ওৰৰকোট কে পহিৰলক জকৰ ৰোগযাঁ ঝড়া গেল ছল আ জে জলফাঁফীটৗ বহি গেল ছল। ও নীচাসঁ উঁঘাৰ ছল আ গৰ্ভমে পড়ল নেনা সন ৱ্ক্কী মাৰলে ৱিছৌনপৰ পড়ল ছল। হ্নকা উঁপৰ কংৱঁনক সংগ সীৰক

পড়ল ছল জকব নীচাঁ ও দরঁল ছল।

মীঠৈবসঁ কমবাকেঁ গর্ম কঽ দেল গেল ছল।

হ্নকব পএবক তবরাঁমে সমীব তেল বগড়া বহল ছল খা দোসব তবরাঁমে সোনন। গবম তেলসঁ খজমাগনক গংধ খারি বহল ছল।

বঘ্নাথক গবসঁ নিকনৈরঁনা ফোঁফ রঁতা বহল ছল জে চিংতাক কোনো গপ নৈ খছি। ও রেঁহোশীমে নাগি বহল ছল– নীনমে রেঁসী, জাগনমে কম। পবিস্থিতিকেঁ র্ঁঝরাঁক নেল সোনন হ্নকা দূ–তীন রেঁব খরাজ দেনক। দেহমে কনী হিনডোন ভেল ক্ষদা খাঁখি নৈ খোননক।

বাতি খাধসঁ রেঁসী রীত গেল ছল।

রঁত্তী মিন্মা দিখ ? – সমীব প্বছনক।

সোনন রাঁজন– মিন্মা দিযৌ।

বঘ্নাথক মনমে ভেল জে মনা কঽ দিঐ।

তবরাঁ নগ রৈঁসৈত সমীব প্বছনক– কান্হি কএ রঁজে খছি খহাঁক ক্নাস।

–কান্হি নৈ, খাগ কহ্ন। নঽ রঁজেসঁ। ক্ষদা ছুট্টী নিখ পড়া সকৈত খছি।

–খরে নৈ, নীক ভঽ জাএত ভোব ধবি। টৈনাটৈন। ঠাব নাগি গেল খছি। ও তঁ কহ্ন জে হম সমএসঁ পহুঁচি গেনৌঁ। জেনা গেটৈ নগ কিছু খসৈক খারাজ ভেল, হম দৌড়নৌঁ খা দেখনৌঁ তঁ পাপা।

(দেখূ ওা ন্মুঁহ্বাকেঁ। কত্তী নৈ দৌড়ল। পোর্টিকোসঁ ডঁটৌ কোঁচি–কোঁচি কঽ দেখনক। খপনে ডবল ছল জে নৈ জানি কী ভেল। ফক্ষড়, রিনাগ জানি কঽ।)

ওগ দ্নূক খরাজ বতজগ্গী সন ছল– খস–খস খা হ্স–হ্স। ও খাস্তসঁ হ্সহ্সা বহল ছল, তগসঁ

रघुनाथक नीन उँचटै नै। ओ अपन नीचाँ कँरॅन ओछा कऽ राखने छल आ शान ओढ़ने छल।

–एक गप कहू जे पापा अहाँसँ एहन नोक छल? स्मार्ट आ जिद्दी। अपना मोनक।– समीर बाॅजल।

–पहने ओ गाथ हटाउँ।

–केहन गाथ।

–यार, सेंसेशन भऽ रहल अछि। गुदगुदी। बुझै नै छी की?

–बँगलामे बैसै छी तँ कखनो स्वनै छी हमर।

(रघुनाथकेँ बॅत्ती मिनारीक रहस्य आरॅ बुझैमे आएल। ओ सीबकक भीतर घोकचि बँद आँखियें सभ किछु देखि–स्वनि रहल छल आ मारे लाजक नहियें कबौट निख सकैत छल, नहियें किनि रहल छल।)

–सोचै छी मम्मी आ दीदीकेँ खबॅर दऽ दी।

–जेहन अहाँ चाही, ओना जरूरत नै अछि एकर।

–सोचू जौँ अहाँ नै हेतिऐ तँ की हेतिऐ? असगरे की करतिऐ हम? एगयू! अनचोक्के चिहुँकि उठल ओ। की करै छी ओ? धैर्य नै अछि?

–केना हएत? ठीठी तँ देखू। समीर ओकरा आर नग–आरो नग आबैत कानमे बाॅजल–बोकराक अछि तँ मौसमकेँ बोकू। स्वनि रहल छी– फेर टिप टिप। ओ बुन्नी किछु कहि रहल छल। की कहि रहल छल?

आराज समीरक गरमे कत्तौ फँसि गेल छल आ टूटि रहल छल।

–सम्मी। प्लीज।– सोनल बॅचैनीमे अप्पन माथ

বঘ্নাথক ওগ পএবপব বাখনক জকব তবরাঁ ওকব তবহথোপব ছনৈ। ওকব গর্ম সাঁস হ্নকব খাঁগ্ববপব হরা কঽ বহন ছন।

–দোস। উঁঠ্ঠ তঁ। পাপা স্বতি গেন খছি, হ্নকা স্বতঽ দিযৌ। সমীব জনা গিড়গিড় াগত রাঁজন। সোনন ঠেহ্ন ভবে রৈঁসন বহন খা বঘ্নাথক তবরাঁপব মাথ বখনে সোনন রীচ–রীচমে সিহবি উঁঠএ। ও ভাবী ঠ্টৈত খরাঁজমে কহনক– ব্ঁনৈ কিএ নৈ ছী ? ঐ হানমে কোনা ছোড়ী দিখ হিনকা ? কখৈন কেকব জব্দবত পড়ী জাএ।

হ্মদা ওকব এক নৈ স্বননক সমীব। ও রৈঁসন সোননকেঁ নগভগ খপ্পন কোবামে উঁঠৈনক খা নেনে–দেনে কোঠনীসঁ রাঁহব ভঽ গেন।

বঘ্নাথকেঁ খবাপ নৈ নগনৈ। ওকব তবরাঁমে পড়ন ওকব মাথ জেনা পহিনে ক্ষমা মাঁগি নেনে ছন। খখন উঁমেব ছেরেঁ কী কবএ। বঘ্নাথ মন রঁনৈনক জে জৌঁ ও সমীবকেঁ প্রেম কবৈএ খা ওকবা সংগ ঘব রঁসারঁঽ চাহিএ তঁ ও পাপাক ইসিযতসঁ কন্যাদান কবরাঁমে পাছু নৈ হটৈত।

বঘ্নাথকেঁ পূবা তবহে স্বস্থ হেরাঁমে এক সপ্তাহ নাগি গেনৈ। ও সীবক ওছা কঽ নॅনমে পটৌ কঽ বৌদ সেকি বহন ছন– দ্পহবিযামে। সোনন খা সমীব খপ্পন কাজপব চনি গেন ছন। সভ দিন সন খপনামে হঁসী মজাক কবৈত। গাড় ীমে সোননক রঁগনমে রৈঁসৈত সমীব হাথ হিনেনক–রাঁগ–রাঁগ পাপা, ইর খ গ্বড ডে। জরারঁমে বঘ্নাথ সেহো হাথ হিনৈনক– পটৌযন–পটৌযন। কে জানএ, হাথ হিনন রাঁ নৈ।

ঘংটা ভবি ৰাঁদ হ্নকব আঁখি মিচমিচাএন, আকাস দিস দেখনক আ উঁঠি বৈঁসন। বৈঁসন এহন নাগি বহন ছন জনা ন◌ঁনিমে কোনো স্বখাএন ৰোঁঙ্গাগ হ্থএ।

আবঁ খানী দেৰাব ছন আ ও ছন আ বৌদ ছন। কনী কান নাগন হ্নকা সামান্য মোগমে।

–গ্বড ডে। – ও আস্তুসঁ ৰাঁজন।

–গ্বড ডে। – ও ক্ষস্কী দেনক।

–গ্বঙ্ভ। – হ্নকব আঁখি নোবা গেন। ও চৌকি কঽ ঝটপট আঁখি পোছনক আ খ্শীসঁ হঁসন।

আবঁ ও পূর্ণ ৰূপেঁ স্বস্থিব চিত্ত ছন। ক্ষদা কে কহএ পূবা তবহেঁ। কিএকি মাস ভঽ গেন ছন আ কত্তীসঁ কোনো খবঁবি নৈ ছন– নহিযে মিৰ্জাপ্বিবসঁ, নহিযে নোএডাসঁ, নহিযে অমেবিকাসঁ, নহিযে পহাড়প্ববসঁ। শাগত সভকেঁ বূঝন ভঽ গেন ছনৈ জে বঘ্নাথ হ্নকা সদা নেন বিঁস্ববি গেন অছি, বিঁস্ববি নৈ গেন, মবন মানি নেনে অছি। মাযা–মোহ ত্যাগি কঽ।

ক◌ঁনোনী ওহিনা নিৰ্জন আ উঁদাস অপ্পন ঘবমে পৈসন ছন। অহিনামে হ্নকব দববাজাপব একটা ৰোঁনেবো জীপ ঠাঢ় ভঽ গেন আ ওগসঁ দূটা যবা বঁহাব ভেন। ও ৰএহ ছন জকব চৰ্চা কেনে ছন গামক সনেহী। অখনে কিছু দিন পহিনে।

ও পএব ছূবিঁ কঽ হ্নকব অগন–বঁগনমে বৈঁস গেন। বঘ্নাথ ধ্যানসঁ দেখনক– ও বিশ্ববিদ্যানযক নড়কা সন জীন্স আ স্বেটব পহিবনে ছন। একদম টীপ–ট◌ঁপ। ভনা আ সভ্য ঘবক। প্বছনাপব নাম নৈ বঁতৌনক ও। ও সভ চৌকন্না ছন আ হড়বঁড় ীমে নাগি বহন ছন। বঘ্নাথ চাহ পানি নেন প্বছনক ক্ষদা ওকবা সভকেঁ এত্ত ফ্ৰ্সতি নৈ ছনৈ।

–সব, ঐপব সিগ্নেচব কঽ দিযৌ। এক গোটৈ একটৗ কাগজ ৰঁঢ় ানক জগপব পহিলেসঁ কিছু লিখল ছল।

বঘ্নাথ চশ্মা লগা কঽ পঢ়ৰঁ শুৰু কেলে ছল জে দোসব ছীন লেনক– হমবাসঁ পূছূ নে। হম ৰঁতা দৈ ছী। পহিলে সিগ্নেচব কৰু।

বঘ্নাথ ওকবা নীক জকাঁ দেখলক।

ও বিরান্নব নিকালি কঽ দবীপব হুনকব আগূ বাখি দেলক।

–কতেক দেলে অছি নবেশ। অস্সী হজাব। এক লাখ। ঐসঁ ৰেঁসী দাম তঁ নৈ অছি জমীনক। – পুছলক বঘ্নাথ।

–সিগ্নেচব কবৈ ছী আকি নৈ।

–ও তঁ কঽ দেৰঁ মুদা হম দূ লাখ দিআএ দী তঁ?

–দূ লাখ? কতঽসঁ দিআএৰঁ?

–একবাসঁ অহাঁকেঁ মতলৰঁ। দিআএ দী তঁ?

দুনূ এক–দোসবা দিস তাকলক– তঁ জে কহী সে কঽ দেৰঁ।

–মাবি দেৰঁ নবেশকেঁ?

–সেহো কঽ দেৰঁ।

–মুদা হম ওকবা মাবৈ লেল নৈ কহৰঁ। কাজ রএহ কবী জগমে খতবা কম হুঅএ, পাগ ভেটৈএ। জতেক মামূলী বকম লেল অহাঁ দৌড়ল আএল ছী ওতেপব তঁ লগহী কবৈত অছি হমব একটৗ ৰেঁটৗ।

–তগসঁ এতেক গপ্প মাবি বহল ছী, ওগমে লাগৈ ছী কী। লক্ষ্মবৰঁলা লড়কা হঁসী কেলক।

–কী কহলৌं? বঘ্নাথ অপ্পন হাথ কানপব লঽ

गेन-कनी ऊँच राँजू।

–किछु नै, रँताउँ तँ की कबराँक अछि ?

पहिने पेस्तौन जेबीमे बाखू आ ओ कागज हमबा दिअ राँ फाड़ि दिअ।

–हँ, कहू। – बिरान्नव जेबीमे बाखैत दोसब राँजन।

–हमबा नेने चनू। अपहबण कब्ब हमब आ माँगू दू नाथ।

–के देत अहाँ सन सड़न-गनन ब्रुढ़राँकेँ दू नाथ।

–खानी दू नाथ, तगसँ जे ग़ पाग दैमे कनियो नै अखबतै। भेटै जाएत आ हनासँ सेहो रँचि जाएबँ।

–अबे के देत ऐ सड़न-गनन केब।

–सड़न गनन छी अहाँ नेन, बेँटौ नेन तँ नै, बेँटी नेन तँ नै।

–मानि निअ एकबामे सँ किओ पाग दै नेन नै आएत, तखन ?

–से देखराँक अछि जे कियो आबैँए की नै ?

–हमहूँ तँ सैह कहि बहन छी जे कियो नै आबँए तखन ?

बघुनाथ क्षण भबि सोचनक- तैयो चिंता नै। एतेक गेन-ग्वजबन हम नै छी। एतेक तँ हमबा नग अछि जे अपनाकेँ छोड़ा नेबँ।

–बैँसन बहू हिनबँ नै। दुनू उठन, कनी दूब जा कए आपसमे खुस्बब-फुस्बब केनक, फेब ओतैसँ आबाज देनक- ठीक अछि चनू।

–तँ आउ, समेटू सीबक। बघुनाथ ठेहुनपब हाथ

বাখি কঽ উঠি কঽ ঠাঢ় ভঽ গেল।

দ্নূ চকিত ভঽ দেখলক– সীবকক কী কবৱ ?

–ওঢ়ৱ, ওছাএৱ, সিবমা ৱনাএৱ– জৰুবত পড়ত তঁ ন্বংগী ৱনা নেৱ খাব কী ?

বিরান্নবৱনা নড়কা সীবক সমেটৈত প্বছনক– কিছ খাস খছি ঐ সীবকমে ?

–খছি নে। ৱেটৌ পঠেনে খছি কৈনিফোর্নিযাসঁ।

ক্ষদা ঙা সীবক সন তঁ নৈ নাগৈএ। – দোসব সংদেহ কেনক।

–নাগএ নৈ নাগএ, হ্মম তঁ সে কহৈ ছী। – কহৈত বঘ্নাথ ৱিদা ভেন।

–বৌ ৱূঢ়, জাএ কতঽ ছী ? কমসঁ কম পৈসা তঁ বাখি নিখ। দস দিনক ফোন–ফান, বাশিন–পানী, পেট্রোন সভক। খাএৱ কী ?

–সভ হ্মমহী কবৱ তঁ খহাঁ সভ কী কবৱ ? ৱৈস কঽ নোটৈ গানৱ কী ? বঘ্নাথক ভৌংহ তনি গেনৈ। হ্নকব ভীতবক মাস্টব ফনফনা উঠন– খা স্বনূ, খহাঁ সন নৌডাকেঁ পঢ় াৱৈত উমব গ্বজবন খছি হ্মমব, তঙসঁ খাদবসঁ গপ কৰু। হ্মমব জৰুবত খহাঁকেঁ খছি, হ্মমবা কোনো জৰুবত নৈ খছি খহাঁক। ৱ্নমনৌ।

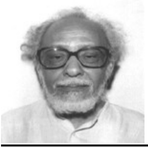
বিরান্নবৱনা নড়কা খাস্তুসঁ ৱাজন– খাস্তুসঁ–চনূ তঁ পহিনে। ওত্তে ৱতৱৈ ছী জে ককবা ককব জৰুবত ছৈ।

–কিছ কহনৌ ? – বঘ্নাথ থকমকা গেন।

–কিছ নৈ, চনূ।

বঘ্নাথ জখন উটৌক সহাবে ৱাহব খাএন তখন ওকব ক্ষঁহ ৱানবটৈপীক ভীতব ছন খা সীবক নড়কাক

कन्हापव। ओ ऋाग् जा बहन छन, दून् ऋपहर्ता नड़का पाछाँ-पाछाँ- जेना ओ ह्रैटौक संग मगन तीर्थपव जा बहन छन।

गीतेश शर्मा

भावतीय म्हसनमान ऋा भावतीयता

(मून हिन्दी ऋानेख केव मैथिनी ऋनुवाद- उँमेश मन्डन)

भावतीय म्हसनमानक किछ एहेन ख्री बहन ऋछि जग काबणेँ हुनका सभकेँ ‘म्हसनमान नहि कहि ‘भावतीय म्हसनमान’ कहबँ ह्रैसी नीक होएत। दुनियाँक कोनो देशक म्हसनमान-समाजसँ हिनकव तुननो नहि कएन जा सकैत ऋछि। भावतक माटि-पानिमे बचन-बँसन ऐ समाजक दैनंदिनक जीबन, ऋाचाब-ह्रैबहावक गस्नामसँ दूबोक सम्बन्ध नहि, पवन्तु दिक्कत तखन होगत ऋछिजखन गस्नामक केन्द्र सऊदी ऋबबकेँ ओ नोकैन ऋपन सोचक केन्द्र मानि नग छैथ ऋा ओतए-सँ ऋारि बहन हराक स्वगन्धकेँ महसूस कबैक दाबी कबै छैथ, जखन कि सचाइसँ एकव कोनो सबोकाब नहि होगत।

जेना किकहन गेन ऋछि, ओ ऋपन बोजमबकि जिनगी ऋा ह्रैबहावमे गस्नामक ऐसी-तैसी कबै छैथ, म्हदा जँ किनो ऋन्तिम पोथी- ‘कुबान-ए-

पाक'आ अन्तिम पैगम्बर 'हजरत मुहम्मद'केँ नइ कइ किछो सरकार ऊँठ्रएत ओ मरै-मारैले उतारू भइ जाइ छैथ। मजगर बात ई अछि जे ई सभ भावनामे जे कवि नइ छैथ, यएह जाँ सउँदी अरबक मक्का-मदीनामे करैथ तँ या तँ हिनका सजा-ए-मौत मिलतैन वा बिना कोनो मीले-हरानेक हिनका ओतएसँ निकालि कइ बाहर कवि देल जेतैन।

ई कहैमे कनिक्को परहेज नहि जे ऐ समाजक लोक निवपराद रूपमे ओ सभ सभ काज करै छैथजेकर कुरान-ए-पाकमे सख्त मनाही(मुमानियत)कएल गेल अछि, संगे अल्लाह आ हजरत मुहम्मद सेहो जैपर सख्त पाबन्दी लगौने छला।

ऐ मुद्दाकेँ आगू बढ़ेलासँ पहिले हम एकटा छोटे-छीन उदाहरण देबए चाहब, हमर एक अवेछ्छ मित, जे जनै छैथ जे हम साए प्रतिशत नास्तिक छी, एक दिन साँझू पहर हमरासँ भिड़ गेला आ इस्लामकेँ लइ कइ बहस करए लगला। मौका पाबि हम लगे-हाथ कहलयैन-

"अहाँ क मुहसँ इस्लामक बात शोभा नइ दैत अछि, किएक तँ नियमसँ अहाँ मुसलमान छीहे नहि!"

हुनकर आँखि लाल भइ गेलैन। ओ तमसाकइ बजला-

"ई कहबाक अहाँ क हिम्मत केना भेल?"

हम कहलयैन-

"दोस (मियाँ), हमरा बजैक मौका तँ दीअ आर ताबैतक अपन तामसपर कंट्रोल राखू।"

हम सवालक ढेप बबिसबैत पुछलिऐ-

"ঋহ্ৰাঁ শবাৰ্ব পীনে ছী ? "

নিচ্ৰাঁ নজৈব কেনে ও ধীবেসঁ ৰাজন–

"হঁ। "

হমব দোসব সৰান ছন–

"ঋহ্ৰাঁ পথিযা নগৰৈ ছী। মানে ফুটপাথিযা দোকান। ভিনসব–সঁ–সাঁঝ ধবি গহিকীসঁ মাত্র ঝূঠে নহি ৰজৈ ছী, ৰন্কি সপ্পত খা–খা কঽ ঝূঠ ৰজৈ ছী। ঝদা জখন সৌদা নগ পটৈএ তঁ ঋধনাহ জৰানসঁ ওকবা ঋধনাহ গাবি সেহো দগ ছিঐ,কী ঙা ছী ঋহ্ৰাঁক গস্লাম ? "

ঐঠাম ঙা সাফ কবি দিঋ চাহি ছী জে ঙা ৰাত হিঁদ্ও ভায নোকৈনপব নাগূ হোগতে ঋছি। খাস কঽ ওগ হিন্দূপব জে ঋপনে–ঋাপকেঁ ধর্মক ঠীকেদাব মানৈ ছৈথ।

হম ঋপন ঝস্লিম মিতকেঁ কহি ছিঐন জে ঋহ্ৰাঁ ঋপনা–ঋাপকেঁ ভাবতক মাষ্টিমে তগ তবহেঁ বচা–ৰসা নেনে ছী জে ঐঁডৃী–সঁ ষ্টিকাসন তক ঋহ্ৰাঁ স্বচা ভাবতীয ছী, মাত্র দেখাৰাক নেন ঋহ্ৰাঁ গস্লামী ঝখৌটা নগৰৈ ছী, জগসঁ হিঁদ্ খা ঝসনমানক ৰীচ ঐ তবহেঁ দূবীক জন্ম হোগএ জগসঁ বোটী–ৰেটীক বিশতা–নাতা তঁ দূব জে এক থাবীমে ৰৈসকঽ খেনা–পীনাগ তক ঋসান নহি, জখন কি সচাগ ঙা ঋছি জে ভাবতক তহজীৰক নীক–ৰেজাএ কোনো এহেন পহনূ নগ ঋছি জেকবা ঋহ্ৰাঁ ঋপনেনে নহি হোগ, ৰন্কি কতেকো মামনামে তঁ ঋহ্ৰাঁকেঁ মহাবত হ্ৰাঁসিন ঋছি।

ঋাউ কিছু ৰিন্দূপব খ্নিকঽ চর্চ কবী।

গস্লামমে জাতি–পাতি নহি ঋছি, পবন্তু ভাবতীয

ফ্লসনমানমে তঁ খছিখা সেখগছে নহি, বঁহ্ত বেঁসী তব তক খছি। খাপসমে বেঁটৗক বিখাহ নগ হোগএ। শেখ সৈযদ, খান–পঠান ডঁচ জাতিক, ফংজবা–জ্নাহা–খংসাবী নীচ জাতিক মানন জাগ ছৈথ।

শাদী–বিখাহক বস্ম–বেবাঁজ মজহবী দূবীক বাঁবজূদ হিঁদ্ খা ফ্লসনমানমে ঐ তবহেঁ মিনন–জ্নন খছি জে ঔ কহবঁ বঁহ্ত কঠিন, জে ঔ বেবাঁজ কেকবাসঁ কে নেনক। কিএক তঁ 'বেদ' খা 'ফবান–এ–পাক'মে ঐ বেবাঁজক কেত্তৌ কোনো জিকিব নহি। শৈববানী পহিববঁ, সেহবা নগাএবঁ, চ্হনবাঁজী কববঁ, মেহদী–ডঁবঁটন নগাএবঁ, জ্খা খেনবঁ গনাদি–গনাদি সভ বেবাঁজ খহীঠামক ছী, কোনো সঙঁদী–খববঁ, ঔবান–গবাকসঁ থোড়ে খাএন খছি।

নাচ–গান, ঐকিটঁগ কববঁ, পেঁটিঁগ কববঁ, এতএ তক কি শাস্ত্রীয সংগীত খা ভজন গাযনমে ফ্লসনমান খব্বন দর্জাপিব খছি। ফিল্ম হ্খএ কি নাটক খাকি চিত্রকনা, এতএ তক কি মূর্তি বঁনাএবঁ ঐ সভ ক্ষেত্রমে ফ্লস্লিম কনাকাব খা কাবীগব মাহিব বহন খছি। জখন কি ঐ সবঁহক 'ফবান–এ–পাক'মে সখত মনাহী কএন গেন খছি। খধিকতব ফ্লস্লিম দেশমে ঐ সভপব সখত পাবঁদী খছি। ডঁদাহবণক তৌবপব ডঁস্তাদ বিস্মিল্লাহ খাঁ নিখ, কী বিস্মিল্লাহ খাঁ সঙঁদী খববঁমে শহনাগ বঁজা সকৈ ছনা? ফড়া দা হ্সৈন খগব মক্কা মদীনামে চিত্রকাবী কবিতৈথ তঁ হ্নকা তা–ডঁম্র জেনমে বিতবঁএ পড়ৈ তৈন। ফ্দা ঐ কনাকাব সভপব ভাবতকেঁখামে–সম্মানক ভান ভেনৈ খা হ্নকা সভকেঁ পৈঘ–পৈঘ গনামসঁ নবাজন গেনৈন।

ভজন গাযন? তৌবাঁ–তৌবাঁ। গবৈঁবনা

হ্মসনমান, ভজন নিখনৈন হ্মসনমান, মৌসীকাব হ্মসনমান, পদাপিব গরৈঁরঁনা হ্মসনমান আ ঐ সভকেঁ পেশ কবৈরঁনা প্রাড্যূসব সেহো হ্মসনমান। আগযো জখন ওগ ভজনকেঁ কিযো স্বনৈএ, তঁ আস্তিক হোথি রা নাস্তিক ভক্তি বসমে ড্মি জাগএ। কেতেক নাওং গিনারী কনাকাব সরঁহক, সহ্মচা পোথী নিখএ পড়ৃত। হ্মদা তৈযো কিছ কনাকাবক নাওংকেঁ জিএ্ৰ কবরঁ জৰুবী অছি জেনা– 'গ্বনাম অনী খাঁ, অনাউদ্দীন খাঁ, উঁস্তাদ অমীব খাঁ, রেঁগম অখতব, রিস্মিল্লাহ খাঁ, উঁস্তাদ অল্লা বখা, আগা হশ্রে কশ্মীবী, নৌশাদ, হ্মহম্মদ বফৃ ী, সাহিব ল্বধিযানরী, মজৰুহ স্বল্তানপ্ববী, সোহবারঁ মোদী, দিনীপ ক্ষমাব, স্বরৈযা আদি।

নেখন জগতমে 'অমীব খ্সবো', পহিনহিন্দীমে নেখক ছনা, জিনকব নিখন গীত আগযো হিঁদ্ক শাদী–রিআহমে গাএন জাগত অছি। মনিক হ্মহম্মদ জাযসী নগ হোগতৈথ তঁ কি বানী পদ্মারতী হোগতৈথ ?

বহীমক দোহা সভসঁ কে পবিচিত নগ ছৈথ ? শ্রীগ্রঞ্জপব বসখানক নিখন গীতক আগযো কিযো রঁবারঁবী নহি।

করীব বহীম গোস্বামী ত্তনসীদাসক সমকানীন ছনা। ত্তনসীদাস জখন বামচবিত মানস নিখ নেনৈন তঁ পোথীক পহিন প্রতি করি বহীমকেঁ ভেঁ্ট কেনৈন আ হ্নক বায মংগনখিন। পোথী পঠৃ া বহীম জে টিপ্পণী কেনৈন, পাঠককেঁ জনতরঁ হেত্ত ওকবা হম এতএ ছাপি বহন ছী–

"বামচবিত মানস রিমন

সেতন জীরন প্রাণ
হিঁদ্থান কো রেদ সম
জমনহিঁ প্রকষ্ট ষ্ণবান। ”
(খ্ব্দুর্ব বহীম খানখানা)

সৈযদ মহম্ম্ ্জ্ হসন বিজ্রী ‘প্ল্ডবীক’হমব কবীরী মীত তঁ নহি ষ্ণদা মীত ছনা। হমব হ্নকাসঁ মিত্রতা গ্জ্নকাব জিতেন্দ্র ধীবক ওজহসঁ ভেন। নাস্তিক হোগতো বামচবিত মানসপব হম খনেকো প্ররচন স্বননৌ। হমবা নজৈবমে প্ল্ডবীক সভসঁ খৱন বহনা। বামচবিত মানসপব জখন ও বঁজৈ ছনা তঁ নোক সভ সম্মাহিত ভ২ ক২ হ্নক ব্যাখ্যান স্বনৈত ছন। নগরেঁ নে কবৈ ছন জে কোনো ষ্ণসনমান বামচবিত মানসপব বাঁজি বহন ছৈথ। ও নিখানিস ভাবতীয ষ্ণসনমান ছনা খা ভাবত রর্ষক তহজ্ ীবঁকেঁ ও খামেসাত ক২ নেনে ছনা।

ঞা বহ্ত কম নোক জনৈ ছৈথ জে উর্দূমে মোহব্বত খা ষ্ণক্ক পবস্তীকেঁ ন২ ক২ বহ্ত রেঁসী গজন-শাযবী নিখন গেন,খান-খান জরাঁনক ত্তননামে।

ষ্ণস্লিম কাবীগব খগব তীন মাসক খরকাশ ন২ নৈথ তঁ মহন-মোপড্ ী, মন্দিব-মস্জিদ বঁনবঁ বঁন্দ ভ২ জাএত। জেরবাত বঁনবৈঁসঁ ন২ ক২ হীবা তবাশবঁ, জড্ ী-বূঁটীক কাবীগবী, দর্জীগিবীক ক্ষেত্রমে সত্তব প্রতিশতসঁ রেঁসী কাবীগব ভাবতীয ষ্ণসনমান ছৈথ ঔব হ্নকব কাবীগবীক রেঁপাব কবৈবঁনা হিঁদূ।

মধ্যপূর্বক দেশমে নাখো ষ্ণসনমান কাবীগব কাজ কবৈনে জাগ ছৈথ খাওব খপন কমাএন কমাগক নিরেশ

भारतमे करै छैथ न कि यूरोप, अमेरिकाक रैंकमे।

भारतीय मुसलमानक त्रासदी ई अछि जे ओ जनरें ने करै छैथ, भारतीय तहज़ ीबमे सोन्हाएबा बंगल भारतीयताक स्वतंत्र देल बहल अछि। ओइ कौमक लोकक भारतीय तहज़ ीबकें रैगलुहा देल बहल अछि। जइ दिन ओ ऐ सचाइसँ बाँबस्ता भऽ जेता आ ऐपर अम्ल करए लगता, हिन्दू मुसलमानक बीचक दूबी बॅह्त हद तक मेटा जाएत।

करि लज़ ्बल इस्लामकें लेल जाए, ओ अपन लेख आ करिताक माध्यमसँ 'सनातन धर्म' आओर 'इस्लाम'पर हथौबीसँ चोटे केलैन। ओ लिखलैन- दंगाक दौबान मन्दिर ऑर मस्जिद तोड़ ़ि देल जाइत अछि। मनुखक जान लऽ लेल जाइत अछि, ईश्वर आओर अल्लाह चुपचाप ई दृश्य देखैत बहि जाइ छैथ। मन्दिर-मस्जिद तँ फेब बॅनि जाएत, मुदा मनुखक जान आपस भऽ सकत ?

मुसलमनक सभसँ पैघ मसला ई अछि जे हुनकामे सही लीडरशिप नइ अछि। पढ़ ़ल आ अनपढ़ ़ल मौलवी-मुल्ला मजहबॅक नाओंपर हुनका भड़ ़कारैं आ भटकारैं छैन। हालक किछु वर्षमे ई देखल जा बहल अछि, हिंदू लीडाबशिपक एक पैघ तबॅका ऐ बॅदगुमानीक शिकाब भऽ मुल्ला-मौलवीक बस्तापर चलि पड़ ़ला अछि। दुनूक जुबान एक अछि, भड़ ़कारैं आओर भटकारैंक तबीका सेहो एक अछि, मुदा हुनकर बॅदकिस्मतीसँ हिंदूमे अखनो मुस्लिम कौम जकाँ कट्टबता नइ आएल अछि। 'हिंदू धर्म'कें लऽ कऽ बॅह्त हद तक खुलि कऽ चर्चा गुंजाइशी बॅचल पड़ ़ल अछि।

ক্ষস্লিম কৌমক তঁ ঙা হান খছি জে ক্ষবান শেবীফ খাওব হজবত ক্ষহম্মদকেঁ নহ কহ, খল্লাহকেঁ নহ কহ ন্বঞাচীনী তঁ দূবক ৰাঁত জে কোনো সৰাঁন তক উঁঠৰৈঁক গজাজত নগ খছি। ক্ষসনমানক কী প্রাথমিকতা তানীম, সেহত, গবীৰী নহি ৰঁঙ্কি মস্জিদ খছি। ক্ষবান শেবীফকেঁ কংঠস্থ কৰৈৰঁনাকেঁ হাফ়ি জ মানন জাগএ খাওব গজ্জতক নজৈবসঁ দেখন জাগএ। মাত্র কংঠস্ত কবি কহ 'ক্ষবান-এ-পাক'কেঁ ৰিনা সমঝনে-ৰ্ঁঝনে..! ছৈ নে কমান..!

ক্ষসনমানক এক ত্রাসদী খাওব খছি জে ও জখন নমাজ পঢ়ৈ ছৈথ তঁ মক্কা-মদীনা মানে সঙঁদী খবৰঁ দিস ক্ষঁহ ঘ্মা কহ, জখন কি সঙঁদী খবৰঁ কোনো কীমতপব হিনকা খপনৰৈঁ খা নাগবিকতা দগক নেন তৈযাব নহি। বহন খল্লাহ কেব প্রশ্ন, খগব ও ছৈথ তঁ সভ জগহ ছৈথ।

শেহব কনকত্তাক এক গনাকা খিদিবপ্পুব খাওব মটিযাৰ্ঁর্জ খছি, জেতএ খস্সী প্রতিশত খাৰাঁদী ক্ষসনমানক খছি। ওতএ নমসম সাএসঁ ৰেঁসী মস্জিদ খছি, জগমে পনবহসঁ ৰেঁসী মস্জিদ পূর্ণত: এযবকংডীশিনসঁ নৈশ খছি। কবোড়া কপৈখা নগা কহ ওকব বৌনকমে নিখাব খানন গেন ক্ষদা সক্ষচা গনাকামে এক্কাটা নীক স্কূন, এক্কাটা নীক কৌনেজ খাকি নীক খস্পতান নহি খছি। ক্ষসনমান সৰঁহক পিছড়াপনক নেন কেরন সবকাবপব তোহমত নগাএন জাএ খাকি ক্ষস্লিম কৌমকেঁ সেহো একবা নেন জিম্মেদাব ঠহবাএন জাএ ? ভাবতীয ক্ষসনমান জখন খপন ভাবতীয সোচক জগহ 'মজহৰঁ পবস্তী'কেঁ খন্ধাব-কূপমে বহৰঁ পসিন কবতা তঁ খল্লাহ সেহো হ্নকা ঐ সভ সমস্যাসঁ

छुट्टेकाबा नग दिआ पौतैन।

हिंदू समाजक ओ आसियत अछि, विशेषता अछि जे केतेको सदिसँ एक-पर-एक केतेको समाज सुधार आन्दोलन भेल, एतए तक कि स्वामी दयानन्द सरस्वती मूर्तिपूजा (बुतपरस्ती) कें ओ कहि खण्डनकृत केलैन जे ओ वेदांत वैदिक युगक पश्चातिक विकृति छी। ओ अपन पोथी- 'सत्यार्थ प्रकाश'मे राम कृष्णकें एहेन ऐसी-क-तैसी केलैन अछि।

राजा राममोहन राय, विद्यासागरआदि बाल-विवाहक विरोध आओर विधवा-विवाहक समर्थन केलैन। एतए तक कि सती-प्रथाक सेहो डटि कऽ विरोध केलैन। एकटा कानून 'शारदा एक्ट'क तहत बाल-विवाहपर कानूनन रोक लगौल गेल। कट्टरपंथी सबहक विरोधक बादो ओ कानून अमलमे लाओल गेल।

ऐ हिसाबें आगू बढ़ू तँ भेटैत बामपंथी आ प्रगतिशील चिंतक-विचारक। मुसलमानक तुलनामे हिंदूमे जे वेदनाव आएल, भलें सीमिते तौरपर, मुदा ओकर असर समाजपर पड़ल आ समाजकें ओइसँ नोकसान नहि भेल बल्कि लाभे भेल।

मुदा विगत किछु वर्खसँ हिंदू कौमक चक्का उल्टा घूमि रहल अछि। कट्टरवादी प्रवातनपंथी तत्त्वक सोझहामे ओ घटना घटैत जा रहल अछि, जेकर सभसँ वेसी लाभ ओकरा भऽ रहल अछि, जे गरीब आ पश्चिमसँ आबि रहल अतवाक लाओपर सम्पूर्ण कौमकें अतीतोन्मुखी बनबैमे सफल भऽ रहल छैथ। मजगर बात तँ ओ अछि जे हिंदुत्ववादी विचार पैघ-पैघसँ तायदादमे ओग पश्चिममे जा कऽ बसि रहल

ছৈথ, জিনকা এতএ বাতি–দিন কোসন জাগএ। ম্হস্লিম কৌমক নেতা সভ জকাঁ হিংদুত্ববাদী নেতা সেহো 'হিংদূ ধর্ম খতবামে' খছি, ঐ নাওঁপব সম্হচা কৌমকেঁ গ্বমবাহ কহ বহন ছৈথ খাওব রহ্ত হদ তক হ্নকা কামযারী সেহো ভেষ্টনৈন খছি। নগৈএ, গুশ্লিব–খন্নাহ এতেক কমজোব পড়া গেন খছি কি হ্নকব শিখসযতকেঁ রঁচরৈঁক কোশিশমে দ্নূ কৌমক নোক মিনিকহ এক–দোসবক রিবোধমে মোর্চা সম্হাবি নেনে ছৈথ। হ্নাহ্ন গু ভেন খছি জে দ্নূ কৌমক নোক খপন রঁ্নিযাদী হক– বোজী, বোটী, শিক্ষা, চিকিসো, গবীরী গহাদি খনেকো খমানবীয রৈঁবহাবক কীমতপব মজহবী জ্নূন পৈদা কবি কহ ঘৃণাক খাগি স্বনগা বহন ছৈথ।

স্বকেশ সাহনী

(প্রখ্যাত হিন্দী নঘ্কথাকাব শ্রী স্বকেশ সাহনীক চর্চিত ঋা প্ববস্কৃত নঘ্কথা "ঠঁঠী বজাগ" ক মৈথিলী ৰূপান্তবণ- ঝ্ন্না জী দ্বাবা)

ৰীহনি কথা- ঠ'বন সীবক

" কে ছন ? " ও ঋাগি দিস হাথ পসাবি তপৈত প্বছনক .
" রএহ. সোঝাঁ ৰানীক ওতএ সঁ , " কনিএাঁ চিঠ়ৈত স্বশীনাক নকন উঁতাবনক.
" ৰহীন, ত্তবায দীযয, হ্নকব সংগী এননি হেঁ ." ফেব সীবক ওঠতি ৰডৰডএন.
" হিনকা সৰ্ব দিন সীবক মঁগৈত নাজ নৈ হোগ ছনি ! হম ত' সাফ মনা ক' দেনিযৈ, কহি দেনিযৈ-" ঋাগ হমবো ওত' কোগ ঋৰৈঁ ৰনা ঐছ."
" নীক কেনৌঁ " ওহো সীবক মে ন্বকাগত ৰাজন ," ওকবা সৰহক গএহ গনাজ ঐছ . "
" ৰহ্ত ঠঁঠী ঐছ ! " ও ৰড়ৰডএন .
" হমব ঋপনে হাথ - পএব স্বন্ন ভেন জা বহন ঐছ.কনিএাঁ ঋপন খটিযা কে ধধকৈত ঋাগি ন'গ ঘীচৈত ৰাজন."

" সীবক ত' জেনা প্ববে ৰ্ফ ভ' বহন ঐছ, নীন্ন খাওত কোনা ! " ও করোেট ফেবৈত ৰাজন.
" নীন্ন কে ত' জেনা কোনো পতে নৈ ঐছ." ঐ সবদী মে ভবন সীবক সেহো ৰেঁখসব সন ভ' গেন ঐছ."
" এক ৰাত কহু, খবাপ নৈ মানৰ ? " ঘ'বৰনা কহনক.
" কেহেন গপ্প কবৈ ছী ? "
" খাগ খূৰ ঠঁঠী ছৈ , সোন্মাঁ ৰনা কে ওতএ রুহ্টমো খাযন ছৈ, তেহেন মে সীবক ৰিনা ৰেশী কষ্ঠ হোগত হেতৈ."
" হঁ ত', ! " ও খাস নগা ঘ'বৰনা দিস তকনক .
" হম সোগচ বহন বহী...হমব..মতনৰ গ ছন জে..খপনা ওতএ এক টা সীবক ত' ফাজিনে পড়ন ঐছ."
" খহাঁ ত' হমব মোনক ৰাত কহি দেনৌं, এক দিন ওঠনা সঁ সীবক পতবা থোড়ে নে জেতৈ, ও চমকি কে ঠাঠ় ভ' গেন, হম এখনে স্বশীনা কে সীবক দ' কে খবৈঁ ছীযৈ."
জহন ও স্বশীনা কে সীবক দ' ঘ্বন ত' হবান ছন ও ওহী ঠ'বন সীবক মে নিসভেড় ভ' স্বতন ছন.
" ওহো খপন সীবক মে খাৰি ঘোসিযা গেন. ওকবা স্বখদ খাশ্চর্য ভেনৈ , সীবক খূৰ গবমএন ছনৈ.

রন্দনা খরস্থী দ্রেঁ

(রন্দনা খরস্থী দ্রেঁজীক হিন্দী কথা– খন্বরাদ খাশীষ খনচিন্তাব দ্বাবা)

–প্রস্তুত খছি রন্দনা খরস্থী দ্রেঁজীক কথা কেব খন্বরাদ। ঞ কথা একটা এহন রিষয–রস্তুপব খছি জে কি প্রায: ছুখন নৈ গেল। তঁএ ঞ কথা খহাঁক খপন কথা লাগত। হমবা হিসারেঁ ঞ কথা প্বকষ দৃষ্টিকোণসঁ লিখল গেল খছি হ্দা খিড়কী স্ত্রীক দিশামে খ্নৈত ছৈ। তঁ পঢ়ু ঞ কথা--

রন্দনা খরস্থী দ্রেঁ-- কথা -- দাযিত্ব

"বমণীক জী গ্রজবি গেলাহ"................ ঞ সমাদ খখবাঁবক পহিলে পন্নাপব ছল। ওহ, ঞ সমাদ পঢ়িতে খাভা উঁদাস ভ২ উঁঠল খা বঁজা গেলৈ "খাবঁ কী হেতৈ"। হেব খপনে কহলক কী হেতৈ তকব কোনো মতলবঁ নৈ। সভকেঁ মবহে কে ছৈ। খষ্ঠাসী বঁর্খমে মবনা। কম উঁমব নৈ ছলনি।
খভয সেহো কোনো নার্মল সমাদ সন একবা লেনক। নার্মল ৰূপেঁ তঁ খাভা সেহো লেনে ছল হ্দা খাবঁ ওকবা চিংতা খাবঁ বমণীকজীক পবিরাবকেঁ ছলৈ জকব সংচালন খপনে বমণীকজী কবৈত ছলাহ। খষ্ঠাসী বঁর্খক উঁম্রমে

সেহো জবাঁনে সন ফ্র্তী ছননি। মজান জে কোনো বাঁত বিসবি জাথি। দূ-দূ টৌ দোকান ছননি হ্মদা দূনূকেঁ থপনে সম্হাবনে। বেঁটৌ সভ সেহো সাঠিক উঁম্র ধবি পহুঁচন হ্মদা এখনো বাঁপক দেন খর্চাপিব নির্ভব। ঘবক সভ কাজ বমণীকজীক হৈসনাসঁ হোগত ছন চাহে ও থপন কনিযাঁক এনাগ-গেনাগ হো কি প্বতহ্থক যা বেঁটৌ বেঁটৌক। হঁ খর্চা দৈ ছনখিন তঁ হিসাবোঁ সেহো পূবা নৈ ছনখিন। হিসাবঁমে গড়বঁড় া হ্নকা পসংদ নৈ ছননি।

কহিযো-কহিযো থাভাকেঁ বমণীকজীক প্বতহ্-বেঁটৌসঁ বঁড় গুর্খা হোগত ছনৈ। হোগত ছনৈ জে ওকবে জকাঁ বিনা জিম্মেদাবীক জীরন বহিতৈ তঁ কতে নীক। নে ঘবক চিংতা নে বাঁহবক। ওকবা সভকেঁ পহিনে খর্চা ভেটৈ জাগ ছৈ থা হমবা খর্চা দেবঁহ পড় ৈত থছি। থাভাকেঁ থপন সম্ববপব তামস থাবঁহ নাগৈ ছৈ। ওকব বিযাহক একৈ সানক বাঁদ থভযকেঁ কহি দেন গেনৈ থপন খর্চা থপনে চনবঁএ নেন। থাভা হেব সোচৈএ একটৌ হমব সম্বব ছনাহ থা একটৌ ছনাহ বমণীকজী জে মবিতো ধবি বেঁটৌ প্বতহ্কেঁ কোনো দিক্কত নৈ দেনথি। একটৌ প্রতিষ্ঠিত কপড় া বেঁপাবী ছনাহ বমণীকজী। গ্রাহকক সভহঁক এহন বিশ্বাস জে হিনকেসঁ সভ কপড় া কীনএ। বমণীকজীক টৌ টৌ বেঁটৌ ছন। জাহিমেসঁ দূ টৌ সাঠি পাস কঽ চ্কন ছথি। থা তেসব পাব কবহে বঁনা ছথি। বমণীকজী থপন তীনূ বেঁটৌ নেন এক নম্বঁবক ঘব বঁনবেঁনে ছনাহ। ঘবো একৈ ছননি থা সোহা-কোঠা সভ একৈ বংগক। থাভাক সহেনী ছনৈ হর্ষা, বমণীকজীক বঁড়কী প্বতহ্। সে জখন থাভা হর্ষাক ঘব গেন সোহা সভ দেখাবঁএ তঁ সে দেখি থাভাকেঁ কতেকো দিন

निंद नै भेलै। आ अपन सम्बन्धक फेरो तामस एलै। अपन रूप अस्तित्वक सेहो जे पल्ले पाछाँ घर खरिदबाक सपना देखैए। पता नै कहिया हेतै ओकर अपन घर।

ज्यादा पता नै किए आभाकेँ लगै छलै जे रमणीकजीक रहैत सभ खुशी नै छल। आ खुशी केना रहितनि। प्रतिदिन सभ नाखुशी छलनि। जखन-जखन हर्षा आभा लग अबैत छल। शिकायतक मोटरी सेहो लेने अबैत छल।

"कमनियाँ (कामना) लैहर गेलै तँ राबूजी बीस हजार देलखिन आ हमरा रहैमे दसे। हम तँ कहि देलियनि जे हम नै जाएब लैहर। दस हजारमे की सभ हेतै। बुझितो नै छथिन।"

शिकायत करैत-करैत हर्षाकेँ मुँह लाल भऽ जाइत छलै। आभाकेँ आश्चर्य लगैत छलै आ कहैत छलै-

"लेकिन दस हजारमे पूरा महिनाका खर्च पूरा कोना हेतै"

"लग से लग, खेनाइ-पिनाइ, बिजली,स्कूलक फीस, नौकर-चाकर सभ राबूएजी दै छथिन"

हर्षा ओ निश्चिंत भऽ बजैत जाइत छलै आ आभाकेँ छगुन्ता लगैत रहलै जे सभ किछु जखन राबूएजी करै छथिन तखन गप्पर-उप्परकेँ खर्च लेल दस हजार कम कोना पड़ि जाइत छै। हमरा तँ दस हजारमे पूरा घर चलाबऽ पड़ैए। देखियौ कतेक निश्चिंती जीवन छै एकर सभहँक तैयो खुशी कहाँ छै ओ सभ। आभा एखनो चिंतामे छल जे आब की हेतै? रमणीकजीक रहैत सभ हुनका जिनिगीमे अलग हेबाक लेल जे फरफर करै छल से तँ आजाद भेए गेलै।

ঋগ ঘটনাকেঁ এক মাস ভৼ গেল বহ ক্ষদা কাজে সভ এহেন ঋরৈত গেলৈ জে ঋাভা ঋা হর্ষকি ভেঁট নৈ ভেল বহ। ক্ষদা ওহি দিন ঋাভা হর্ষকেঁ হাটমে দেখনকৈ তঁ চিন্হরাঁমে ধোখা ভৼ গেলৈ।

"কী ভেল, তরীযত খবাপ ঋছি কী ? "

"তরীযত তঁ ঠীক ঋছি ক্ষদা ভাগে খবাপ ঋছি। রঁড়কা দোকান মন্মনা দেখৈ ছলখিন ঋা ছোটকাকেঁ দুন্নূ ভাএ। সে মন্মনা ঋারঁ ওগ দোকানপব কব্জা জমা নেনখিন। ওগ দোকানক একৌ পাগ দেরাঁ নেল তৈযাব নৈ ছথি। ঋারঁ এক দোকানমে ঙা দূ পবিরাব কোনা চলত। ঘবক খর্চ কতে ছৈ সে ঋারঁ বুঁঝা বহল ঋছি ? "

হাটেমে হর্ষা ঋপন দুখ কহৼ লগলৈ। ঋারঁ ঋাভাকেঁ বুঁঝা গেল বহ হর্ষকি চেহবা এনা কিএ ভেলৈ।

"রাঁবূজী সভ বাজ-কাজ ঋপনে দেখৈ ছলখিন সে ঋগ দুন্নূ ভাএ পতে নৈ কোনা কাজ হোগ ছৈ। সভ দিন রাঁবুএজীক কহলপব কাজ কেনা ঋপনা মোনে তঁ কিছু কেরৈ নৈ কেনা"

ঙা সভ কহৈত-কহৈত হর্ষা হকমএ লাগল ছল। সে সচ ছৈহে জে নৌকব জকাঁ খটৈ ঋা মানিক জকাঁ কাজ সম্হাবয় দুন্নূমে ভাবী ফবক ছৈ। ঋাভাকেঁ ঙা এখলো নৈ বুঁঝএমে ঋারি বহল ছলৈ জে বমণীকজীক নীক কেনা কী খবাপ। রেঁটা সভকেঁ কাজসঁ দূব বখনা ঋা ওকবা সভকেঁ ঋপন পএবপব ঠাঢ় নৈ হোমএ দেনাহ। সাঠি সানসঁ রাঁপপব নির্ভব বহএ রঁনা রেঁটা সভ দোকানক নৌকবপব নির্ভব ছল। ঋাপনা রঁচামে ঋপলো কাজ কবরাঁক বুঁঝি নৈ। এনা কিএ কেনখিন বমণীকজী। ঋপন রেঁটা সভকেঁ ঋপনে রঁকলেল রঁনা দেনখিন। লোথ সন

ৰঁনা দেনখিন। ঋাভাকেঁ নগনৈ ঋাৰঁ ও কতে স্বখী ঋচ্ছি ঋপন ছোট্ট পবিরাব, ঋপন কম পাগমে। পহিন ৰেঁব ঋাভা ঋপন সস্বৰক ফোটৈকেঁ নীক জকাঁ দেখনক, ৰঁহ্ত দেব ধবি দেখিতে বহন।
(মূন শীর্ষক-- বমণীক ভাগ নহী বহে)

চিত্র: শ্বেতা ঝা চৌধবী

খংজু খবরঁদা (মূন হিন্দী সঁ মৈথিনী রূপান্তব- শ্রী ঘনশ্যাম ঘনেবো)

ঝখিযা

বীতা চৌখট্টিএ পব সঁ দগনক প্রশ্ন – "ও" ঠূব সঁ খাপিস খারি গেনথ্‌ন্হ ? নহুঁএ সঁ স্বনভা উতাবা দেনকৈ – "নৈ গে ! খখন ধবি তঁ নহি। " বীতা ফসী ঘীচৈত সশংকিত ভ' প্বছনকৈ – "নাথী নহিতন ! তঁ বাঁহব গৌনবীমে কিনকব প্ববখাহা কপড় ৷ সভ স্বখাগ ছৌ ? "

–খান নোকক নজবি সঁ স্ববক্ষিত বহী তৈঁ হ্নক

কপড় ৷ কেঁ গৌনবীমে টাঁগি দৈত ছিযৈ।

–সে কিএ ?

–এহি সঁ দোসবা কেঁ নগৈ জে প্বকখ ঘবে পব ছথি।

–তকব মানে কী ?

–নহি তঁ ও সভ সোচত জে খসগকথা জনিজাতি... নেনা–ভূটকা সংগ হমব রিগাড়ি এ কী নেত ! "

রবি প্রভাকব (মূন হিন্দী সঁ মৈথিনী রূপান্তব– শ্রী ঘনশ্যাম ঘনেবো)

খদকন জীহ

ও রিধর খনুনয–রিনয করৈত খছি খপন পড় াসিন সঁ – "দীদী, জতয হম কাজ করৈ ছিযৈ নে ততয সঁ জে ঘ্ববঁ তঁ হ্ণহাবি সাঁঝ রীতি গেন বহতৈ। তৈঁ খপন হ্মন্নী কেঁ হিনকা নগ ছোড়নে জাগ ছিযন্হি। বখথিন্হ নে ? "

– হমবা পবীক্ষা নৈত ছী খহাঁ ? খাৱ তঁ খহাঁক গাম সঁ দিযোব খারি বহৈত ছথি তখন... ?

– যৌহ তঁ বাঁত ছৈ, তেঁ হিনকা নগ ছোড়নে জাগ ছিযন্হি।

<u>সতীশ খনগবান (মূন হিন্দী সঁ মৈথিনী কপান্তব– শ্রী ঘনশ্যাম ঘনেবো)</u>

<u>ঘ্বপেঁচ</u>

মংত্রীজী হাবন নহুঁখা জকাঁ বঁড়বঁড় াগত ছনাহ – "খাবঁ কোন ঘ্বপেঁচ বাঁচন ? সবঁটা তঁ নগাওন– বাষ্ট্রবাদ, বাষ্ট্রদ্রাহ, খাতংকবাদ খা সাম্প্রদাযিকতাক উঁধবাঁ উঁঠা ক' সেহো দেখি নেনহুঁ। গহো পর্যন্ত কযন জে খাঁদোনন কেঁ হিংসাক ফ্নপেঁটে পহিবা দেনিযৈ ফদা বৈহ স্থিতি যথাবত।" এতবাঁ স্বনতহি সৈক্রেটৈবী টুসনক – তঁ এহি বেঁবি সবকাব পাছ ঘ্সকি জেতৈ কী ?

সবকাবক পিষ্ঠু কেঁ জেনা নেসি দেনে হো, তবংগতি কহনকৈ – "কেহন বাঁত কবৈত ছী যৌ! খহাঁ একটা কাজ কব। প্বনিস, সীবীখাঙ, ওডী কেঁ কহিযৌ জে খাঁদোননী নেতা সভক তাব বিদেশী সঁ জোড়ি, জাঁচ কবয। শেষ কাজ তঁ হমব মীডিযা কৈএ দেত।" ওা স্বনি সৈক্রেটৈবী হিচকিচাযন – "জঁ খছু সঁ বাঁত নহি স্বঠিএন তখন ?

"তখন ? তখন তঁ আঁদোলন কেঁ জতেক নমবা সকৈ, নমবাৱঁ' দিযৌ। আম জনতা আ নোকন নোক জতেক ফিবসান হেতৈক ওতেক সবকাবক নেন নীক হেতৈ। একদিন যৈহ জনতা আঁদোলনক খিনাফ উঠি ঠাঢ় হেতৈক। "

<u>রিজয 'রিভোব' (মূন হিন্দী সঁ মৈথিনী ৰূপান্তব- শ্রী ঘনশ্যাম ঘনেৰো)</u>

<u>অন্নদাতা</u>

পীপবক গাছ তব খটিযাপব বৈঁসন মানিক পুছনথিন – "বৌ বন্ধআ! এহি বেঁব কিনকা ভোট দেবঁহ্ন ? " বন্ধআ পটৌনীকঢেক্কন থিব কবৈত উতাবা দেনকৈ – "মানিক! হমব ভোট তঁ হ্নকে পড়তে জে হমব অন্নদাতা ছথি। "

মানিক পীত সঁ অন্হবাগত, ঠাঢ় হোগত কহনথিন্হ – "আযং বৌ স্সাব, হবামী! একব মানে তোঁ হমবা ভোট নহি দেবেঁ। "

<u>যোগবাজ প্রভাকব (মূন হিন্দী সঁ মৈথিনী ৰূপান্তব- শ্রী ঘনশ্যাম ঘনেৰো)</u>

<u>থান খা কমন</u>

–এহ ! এহি ৰৈব গঁদ্র মহাবাজ থহি–থহি ক' দেনথিন যৌ মানিক, কৈক সান ৰাঁদ এহন থান–কীচ দেখৰাঁমে এনৈএ । খেত সভ জন –মগন !

–হঁ, সে তঁ ঠীক্ক ছৈক ক্ষুদা একবে কাবণ হমব পোখবি ভথাএন জা বহন খছি । গংগেজন কিএ নহি ৰবখো তাহি সঁ কী, সভক মাষ্টিক কষ্টান তঁ পোখবিএক পেষ্টমে সমাগ ছৈক নে । থান তঁ থানে নে কনৌতে ।

–ৰবখামে জে হোগত ছৈক সে তঁ ডুঁপববানা কবৰৈ ছথিন, এহিমে খাম জনতাক কোন দোখ ?

–পোখবিক স্থিতি দেখি নোক নাক ৰন্ন কবৈত জাগত খছি । নীক–ৰৈজায কে স্বনাএ ? খষ্টা ! একবা ভবৰাঁএ দৈত ছিঐক ।

–नै यौ मानिक, लोकक बात कें मागन नहि बाध्।

–तँ की कहैत छह जे हम क' सकी ?

–थोड़ धैरज राखू। हम सभ एहि पोखरि कें नीक सँ देख–रेख करबै, मेहनति करबै। अहाँ एक दिन देखबै मानिक जे यैह थानमे कमल फूलेतैक आ सभक अँहेरब सपनौ लागि जेतैक।

<u>सदानन्द बरिअर</u>, 39– बी, पॉकेट ए–11, कालकाजी एक्सटेंशन, नवी दिल्ली– 110019 **(हिन्दीसं मैथिली भाषान्तर– अन्ना जी)**

<u>नाउरि हिलेबाक फयदा</u>

हाउसिंग सोसाइटीक पार्क मे पोस्टमा आ अलेकआ बच्चा संगे खेलाइत आ बतियाइत छल. शर्मा जीक पोस्टमा भूरा बच्चा सं अलेकआ बच्चा पूछलक– भूरा, तोरा हरदम नाउरि हिलबैत आ मालिकक तरबा चटैत देखै छियौ.से किए ?

हा... हा... हा !

" भाटिया जीक प्रामोशन अहू बेर नै भेल आ गुप्ता जीक चावि बरखमे दोसर प्रामोशन भ' गेल."– मालिक, मालकिन कें कहनबै छलखिन.

आंग एना किए, ओ जानात' काजो नै नीक सं करै

छथि ?

मानिक कहलनि– काज थरैं कि नै, ओकबा नाँवि हिनारँ' आ तवरौं चटैरोंक नूवि नीक छै.

" हम स्वनि गद् गद् भ' गेलौं ! आ तहियो सं हमह्रुं.... !

रमा जीक रँप्तौक स्वव रँहवएन– भूवा ?

" भूवा, कानू दोस के छोड़ नाँवि हिनरैंत दौगन.... !

चित्र: श्वेता झा चौधरी

ডা পুষ্কববাজ ভট্ট (নেপালী ৰীহনি কথা– খনুবাদ: রিন্দ্রেশ্বব ঠাকুব)

ৰঁহিষ্কবণ

পছিনা চৌধ, পন্দ্র দিন চিন্তমে রিতন । নগঁ রিতৈত সেহো কোনা ? কোবোনা মহামাবীক কাবণ মোন ওহিনা রিচনিত হোগত বহন।

“ঙা বোগ নগনহবাঁ বঁহ্‌তোগোষ্টে ঠীক ভঽ গেনৈক। হমসভ ঠীক কোনা নগঁ হেবৌঁ ! " চিত্ত বুন্মেবাঁক একটা গহো নীক উঁপায বহৈক।

বৈঁস সাবধানীসংগ ঙা দিন কটৈনহুঁ। একববাঁদক দিনসভ কেহন হেতৈ কী পতা<নোক কোন কপমে একবা

নেতৈক<গএহ রিচাবসভ মোনভবি খনরবত খরৈত বহন।

“ওনা ত খহাঁক বিপোর্ট হিসারেঁ খহাঁক রিমাবী ঠীক ভ২ গেন। তথাপী কিছ দিন খাওব ঘব-পবিরাবসঁ দূরে বহ্। ” খস্পতানসঁ ঘব প্বহুঁচনাক কিছএ দেবমে ভাগজী কহনিখন।

ঘবমে রৈসন-রৈসন মোন পীডাগেন। চৌকদিসসঁ ঘ্বি খএরাঁক সোচনহুঁ কি রাঁর্টমে খাশিষ ভেটি গেন।

“তোবা কোবোনা নাগন রাঁত স্বননে বহিযৌ। এখন কেনা কী ছৌ ? " ও প্বছনক।

“এখন ঠীক ছী। সমান্য খরস্থা ছৈক। " হম কহনিযৈ। "

কিছ দিন তোবাসংগ হমবানোকনিকে নজিক নগঁ হেরাঁক চাহী। ভৌতিক দ্বী বাখ' পডতৈ। " খাশিষ হমবাসঁ দূব হোগত রাঁজন।

হম কিছ কহরেঁ উঁচিত নগঁ বুঁঝনিযৈ। সোচনহুঁ, “যী রিমাবী হমবা মাত্র নাগিক' দোসবকিযো স্বস্থ-তন্দ্রুস্ত বহতৈ সে জরুবী ত নগঁ ছৈ<"

হম কিছদেব চৌকমে খনমনাক' ঘবদিস ঘ্বি দেখৈত বহৌঁ,পডোসিযা কাকা কহননি," তো ত মজ্জাসঁ ঘ্মিবহন ছে। কোবোনা নাগন রাঁত স্বননে ছনিযৌ। এনা নগঁ ঘ্ম রাঁবূ বে ! হমবানোকনিকে রঁচরাঁক খছি। "

“হমবা নীক ভ২ গেন খছি। হম স্বস্থ ছী। কোবোনা

কোনহ্ কাবণে সবি সকৈত ছৈ। হম কোবোনা রৌকিক' থোড়ে চনৈত ছী। " এতরেঁ রাঁত জোড়সঁ কহনিযৈ কি ওত্তকা সরঁ নোক হমবে ঠৈক্ক নগা' দেখ' নাগন।

বোগ নাগন ব্যঞী কিছু দিনক রাঁদ খরস্স স্বস্থ হোগত ছৈক। স্বস্থ ব্যঞীকেঁ রঁহিষ্কবণ কবরাঁক চেষ্ঠা কেনিহাবসভকসংগ নডরাঁক নেন খারঁ হমবানগ খারাজটৗ মাত্র রাঁকী খছি।

(প্রষ্কববাজ ভট্ট নেপানী সাহিত্য নেখন তথা খনুসন্ধানক ক্ষেত্রমেঁ সক্রিয ছথি। নেপানী নঘুকথামেঁ পহিন এমফিন এরম্ রিভ্যারাবিধি কবরাঁক সৌভাগ্য হিনকা প্রাপ্ত ছনি। তীন একন তথা এক সংঘক্ত নঘুকথা কৃতিক নেখক ছথি। পাঁচ সাঝা সংকননকে সম্পাদক ছথি। নেপানী নঘুকথামেঁ প্রবস্কাবক সংস্থাপক সেহো ছথি। নঘুকথা সমাজসঁ খারঁদ্ধ ছথি। একব খতিবিক্ত গোবখাপত্র সংস্থানমেঁ ডোটেনী ভাষা পৃষ্ঠ সংযোজক, নেপান প্রজ্ঞা প্রতিষ্ঠানক খাখ্যানমূনক পত্রিকা সমকানীন সাহিত্যকে সম্পাদক সেহো ছথি। খগ তবহে নেখন, সম্পাদন, সাহিত্যিক সংগঠন পবিচানন, ফেসবুঁক সমূহ সঞ্চানন খাদিক মাধ্যমসঁ সাহিত্য ক্ষেত্রমেঁ ক্রিযাশীন। পত্রকাব ও সাহিত্যকর্মী ছথি।)

<u>প্রা. ডা. কপিন নামিস্তানে (নেপালী বীহনি কথা- খনুবাদ: রিন্দ্রেশ্বর ঠাকুর)</u>

<u>সৌন্দর্য খা সমানতা</u>

মূনুকমে সমানতাক গপ্প-সপ্প খূব চলৈত বহে। জগমে নৈস্কিক সমানতা সেহো এক বহৈক। হবেক গপ্পমে সমানতাক বাত উঠে। এহন প্রশ্ন উঠব সমাজ-বিকাসক দৃষ্টিসঁ স্বাগতযোগ্য বাত ছৈক।

চিকিসেকনোকনি একব পবীক্ষণ কবৱাঁক নির্ণয কএননি।

ও সভ ছোৗ বাঁনৰ্চাসভকেঁ স্বতন্ত্র রূপমে খেন' নেন ছোড়ি দেনক।

নডকী কনিযাঁ বঁনন,নডকা বব বঁনন।নডকা সমান জ্ঠৌনক,নডকী খানা পকেনক।পহিনে নডকা খেনক,বাঁদমে নডকি খা'ক ভাডাবর্তন ধোএনক।খেন চনৈত বহন।

তকবাৱাঁদ ওসভ সমান উঁমেব ত্থা তৌনক ছোৗা-ছোৗীসৰকেঁ ছনক।ওকবাসভকেঁ সমান তৌনক ভাবী বৌকিক' নিশ্চিত স্থানপব পহুঁচাৰ নেন কহনক।দ্নূ একে সমযমে ভাবী বৌকিক পহুঁচন।

– গ্বড চিকিসেকসভ প্রসন্ন ভেননি।

ত্থা ওসভ সমান উঁমেব ত্থা তৌন বহন ঘৰা-ঘৰতীকে সমান দ্বীধবি খানী হাথ দৌগবাঁক নেন কহননি।দ্নূ দৌগ নাগন।ঘৰতীকেঁ হিন চপ্পন খন্নেনক।ও জ্ত্তা নগেননি।ফেব দৌগ নাগন।সাবী খন্নেনক।ও ক্ষর্তা-স্ববরান নগেনক।ত্থা ফেব দৌগ নাগন।চ্ন্নী খন্নেনক।ও ঘৰকেজকাঁ পৈন্ট ত্থা টিসর্ট নগেনক।ত্থাৰ ত তোবা খন্নাৰ' বঁনা কিছু নগঁ ছৌ নে? <- ঘৰক প্বছনক।

ত্থাৰ নগঁ ত্থছি।- ঘৰতী বাঁজন।

তহন ত্থাৰ দৌগবৈঁ ত হেতৈ?

- হেতৈ।

ওসভ দুনূ সিঙ্গীক সংকেত অনুসাব প্বন: এক্কসংগ দৌগ' নাগন ।

কনিএ দেবৰাঁদ নডকী থাক নগনী। পাছূ হোৰ নগনী। নডকা ৰুকন।

ও ৰাঁজন– আৰ কী ওঝবেনক

নডকী ৰঁজনী– হিনৰঁনা চপ্পননে ওঝবেনক,ওকবা ফেকনী। আণ্ডী ওঝবেনক ওকবো ফেকনী। ক্ষতা– স্বৰুৰাননে ওঝবেনক। ওকবা সেহো হণ্ডৈনী ক্ষদা...

কী ক্ষদা –নডকা ৰাঁচমে প্বছনক

নডকী কনে নজাগত ৰঁজনী– সৰঁকিছু ত ফেকৰ নগঁ মিনৈছৈ নে ! ...

চিকিসেকনোকনি খ্ন্না কাবমে ৰঁসিক' হ্লা কবৈত বহএ।

ওসভ কহননি– অছা ত আৰ নিষ্কৰ্ষ গএন নিক দৃষ্ঠিকোণ

<u>হবিপ্রসাদ ভন্ডাবী ক দূ টা ৰাঁহনি কথা (নেপানী ৰাঁহনি কথা– অনুৱাদ: রিন্দ্ৰেশ্বৰ ঠাকুৰ)</u>

खतियान

सौम्यका मोनहरुन चारुदिस बमगगव बह्ए। ढेनेक रौरा–बृूचीसरँ खुल्ला मैदानमे जम्मा भ्इ कइ खेनैत बहए। चबाच्रुरुङ्गीसरँ रौंस रँसरौंक तवखवमे बहए। एहिरौंच प्रहवीक स्थान आएन,घनश्यामक घव आग्व बोकनक आ घवमे रैंसन घनश्यामकें गाडीमे बाखिक' नइ गेन।

यी सरँ देखिक' छिमेकीसरँ प्रतिशूया देननि–

– नेता छी कहैत छनथि, कोनो नगँ नीक काज केनकै कि

– तस्कवी कवैत छी कहैत छनथि, कोनो केशमे फसिगेनै कि

– सवकावी ओ सार्रजनिक सम्पति हड्पने छै कहैत छनै, खतियाव पकैव नेनकै कि

– एकव सान देखनाक रौंद चानि–चनन ठीक नगँ छै से नागन बहे हमवा....छिमेकीसरँ मनेमन घृणा व्यक्त कएननि।

साँझ्क पहव सञ्चाव माध्यमसँ मन्त्रिमन्डन प्वनसूठन भेन आ घनश्याम मन्त्री भेन खरँव प्रशावण भेन। तकवारौंद रँधाओ देरौंक नेन ओएह पडोसीसरँ घनश्यामकें घवमे छोव नागि गेन। ननै कि सरँकिछमे समानता खोजरँ प्रशृतिसम्मत नगँ छैक। ओकव एकटा सीमा होगत छै।

सरँगोटे स्त्रीशृतिमे गर्दन हिनेनक।

দৃষ্টিকোণ

সৌঝকা মোনহ্মন চাৰুদিস বমণগব বহএ। গৈনক ৰৌৰা–ৰ্ঁচীসৰ খ্ন্না মৈদানমে জম্মা ভ২ ক২ খেনৈত বহএ। চবাচ্কঙ্গীসৰ ৰাঁস ৰঁসৰাঁক তবখবমে বহএ। এহিৰীচ প্ৰহবীক স্থান খাএন,ঘনশ্যামক ঘব খাগ্ব ৰোকনক খা ঘবমে ৰৈসন ঘনশ্যামকেঁ গাড়ীমে বাখিক' ন২ গেন।

যী সৱঁ দেখিক' ছিমেকীসৱঁ প্ৰতিণ্ডযা দেননি–

– নেতা ছী কহৈত ছনথি, কোনো নগঁ নীক কাজ কেনকৈ কি<

– তস্কবী কৰৈত ছী কহৈত ছনথি, কোনো কেশমে ফসিগেনৈ কি<

– সবকাবী ও সার্বজনিক সম্পতি হড়্পনে ছৈ কহৈত ছনৈ, খহিতযাব পকৈব নেনকৈ কি

– একব সান দেখনাক ৰাঁদ চানি–চনন ঠীক নগঁ ছৈ সে নাগন বহে হমবা....

ছিমেকীসৱঁ মনেমন ঘৃণা ব্যঞ্জ কএননি।

সাঁঝুক পহব সঞ্চাব মাধ্যমসঁ মন্ত্ৰিমল্ডন প্ুনস্থাঠন ভেন খা ঘনশ্যাম মন্ত্ৰী ভেন খৰঁব প্ৰশাবণ ভেন।

তকবাৰাঁদ ৰঁধাওা দেৰাঁক নেন ওএহ পডোসীসৱঁ ঘনশ্যামকেঁ ঘবমে ছোব নাগি গেন।

তাবা কেসী (নেপালী ৰীহনি কথা– খনুবাদ: রিন্দশ্বেব ঠাক্কব)

খপন পবিচয

ভোবে উঁঠিতে মাতব ভন্সা ঘবমে পড়োসনী কাকী ৰাৰ্বূ–মাএকে কহৈত ৰাত স্বনি নেনহুঁ। কাকী কহৈত বহথিন্,"হমব দীপশীখাক নেন নীক ঘবসঁ ৰাত খাএন ছৈক। খন্দানী পবিরাব। কাঠমান্ডীমে তীনটা ঘব ছৈ। দূটা ভাড়ামে নাগন ছৈ। ভাড়া মাত্রে তীন নাখ খৰৈত ছৈ। ৰাত চনৈতিযৈ ত হোগতৈ নে খাম ভৈযা ? ?

কাকীক ৰাতমে সমর্থন দৈত ৰাৰ্বুজী কহনিখন্–" নীক ঘব,রব ছৈ ত ৰাত চনাএৰ উঁচিতে কি ! খাখিব দীপশিখাক উঁমেব সেহো রিরাহ কবৰাক যোগ্য ভহ গেননি। "

প্রাত ভেনে ভোবে মাএ হমব ঘবক ৫ৰ্বুনপব চাহ বখৈত ৰজনী–" ৰেটী উঁঠিক' তযাব ভহ জাউঁ কি ! খাজ্ খহাঁক দেখৰাক নেন নডকা খৰৈএ। কী কৰু ৰাউঁ সৰ্দিন খপনেসংগে বখৰাক মোন ছন হ্মদা দোসবকেঁ ঘব জাগ ৰনা জাতি বাখৰ খসম্ভব খছি। " নৈনমে নোব ভবনে মাএ কহনী।

मा‌एक ब़ाँत स्वनि हमब मोन द्रवित भ‌ऽ गेल। तीनटा काव हमरे घव नग आविंक' ककनै। पड़ोसनी काकी हमब गेटदिसँ पैसब़ाँक गसाबा केलनि।

"ओ‌एह नीन बर्ख़ंब़ना शूटे नगेले हेब़ाँक चाही लड़का,देख‌एमे त स्वन्दवे छै नगँ दिपशिखा।" दिदी कहलनि।

हम किछु नगँ ब़जनहुँ। लड़का पक्षसँ ब़ाँतचितक शुरुआत भेला उँपवान्त दिदी हमबा आओव स्वन्दव ब़नाक' ओकबासभक आग्व न‌एलनि। हम नगाम नगा‌एल घोड़ाजकाँ ओ सब़ जे जे कहलनि से से कबैत गेलहुँ। हमब शिबसँ पाउँ तक एक नजवि देखलाक उँपवान्त 'ओके' कहलखिन लड़का पक्ष।

"लड़काक पठाग,लिखाग,गनम की छै?" ब़ाब़ूजी पुछलखिन।

ब़ाब़ूजीक प्रश्नक उँत्तव दैत लड़का पक्षब़ना उँत्तव देलनि,"नोकवी कवब़,पैसा कमा‌एब़, ओहि लेल पठब़,लिखब़.. ओ सब़किछु छैक ब़ाबू नगमे। पैसा ओ धनसम्पतिक कोनो कमी नगँ छैक। अपनेक ब़ेटीकेँ वानी ब़नाक वाखत। ओगसँ ब़ेसी की चाही अपनेके?

ओकबासब़के ब़ाँत स्वनलाक ब़ाद हमब अन्तवामोमे दब़ाँक' वाखल ब़ोलीसब़ विस्फाट भ‌ऽ गेल। हम पैसामे विकाग ब़ना लड़कि नगँ छी। पृथ्वीनी सम्पति आग छै,काल्हि नहियो भ‌ऽ सकैत छै। अपने कमाग बहल, पठल–लिखल ओ समाजमे अपन अलग पहिचान ब़नाब़ मे सफल जीवनसाथी चाही हमबा। उँनकामे कमाँ छै अपन पविचय,

তেঁ হমবা মাফ কএন জাও ৱাৰ্‌জী। হম রিরাহ নর্গঁ কঽ সকৈত ছী।

<u>বচনা শৰ্মা (নেপানী ৱীহনি কথা- ঋনুরাদ: রিন্দশ্বৰ ঠাকুব)</u>

<u>চবিত্র</u>

‘চবিত্রৱঁহাদুব ঋৠৱঁঞ’নামক ৱেঁস চবিত্রবান্ শিক্ষক । হমবহি ঘব নগিচকেঁ ক্ষেত্রক্ষমাবী মা.রি. কেঁ প্রধ্যাপক। ভাবতক প্রসিদ্ধ উঁচ মহারিদ্যানযসঁ রিজ্ঞান ঋা গণিত রিষযমে ডিগ্রী হাসিন কেনিহাব। হমব ৱৌরার্ঁচী সেহো ওএহ রিদ্যানযমে ঋধ্যনবত।

একদিন হম রিদ্যানযকেঁ ঋতিবিঞ মিটিঙ্গঁমে পুছনিযৈ– “ঋৠৱঁঞ সব হমব ৱেঁটৗ রিজ্ঞানমে ৱঁহ্‌ত ৱেঁসী কমজোব ছৈ। কোনা পাস হেতৈ ? ঋপনে জঽ ঠ্যেসন পঢৱৈঁত ছিযৈ ত কান্হিসঁ ৱৌরোকেঁ পঠাদেৱৈঁ, নর্গঁ হেতৈ ? ”হমব ৱাঁত স্বনিক' ও সমঝৱৈঁত হমবা কহননি– “তেহন ৱাঁত নর্গঁ ছৈ মৈডম, ৱৌরাকেঁ পঢাগ ততেক নর্গঁ নিমন কর্গঁ ঋছি সে <নেনামে সৰ্ৱঁকিযো এহনে হোগত ছৈ,পৈঘ হোগতে সৰ্ৱঁকিযো ঋপনে নাগনপব ঋাৰি জাগত ছৈ। হর্ম্ঁ কক্ষা ৭ মে হেন ভেন রিদ্যার্থী ছী। এখন হমবে উঁদাহবণ নৈত কতেকো রিদ্যার্থী ঋাগ্ব ৱঁঢি বহন

छैक। ऐसन नञि पठाउ हौराकें। हँक अपनेसँ पठहाँक व्यवहारके विकास करबाउ। आवश्यकता हुँमाएत त मेसेन्जरपर सोधप्पछ कएल करहँ। "

वाह ! सब जीक एतेक नीक सुझाव पाबि त हम प्रसन्न भइ गेलहुँ। घरमे अबितै फेसबूक खोलिक' 'चरित्रहँगादुर अधिकहँद्र'नाम सर्च केलहुँ। फ्रेन्ड रिक्वेस्ट पठेलहुँ। ४ घन्टा बाद नोटिफिकेशनमे 'चरित्रहँगादुर अधिकहँद्र' एसेप्ट योर फ्रेन्ड रिक्वेस्ट कहिक' सूचना आएल।

सबकें प्रोफाइल पिक्चर देखलहुँ। बेस सुन्दर बहैक। मिलन दाँत देखबैत मनमोहक मुस्की ! पिक्चर सँगसँग स्टेटस् सेहो। वाउ ! Û शिक्षाक अन्तिम लक्ष्य चरित्र निर्माण होगत छैक। जतबे नीक व्यक्ति, ओतबे नीक स्टेटस। फोटो आ स्टेटस देखिक' मोन थाम्हि नञि सकलहुँ आ ठोकि देलहुँ लभ रियाक्ट। साथमे कमेन्ट सेहो १०० प्रतिशत बाउट सब,कहिक'।

काल्हिखन हौरा स्कूलसँ विधुराएल मुँह न' घर आएल।

"मम्मी < एकटा स्याड न्यूज छै। कहू ? "

'क'ह न बेटा की भेलह ? " हम पूछलियै।

"दूर की कहूँ, आब हमरासबके साइन्स सब्जेक्ट चरित्र सब नञि पढबै छथिन्। आगसँ विचित्रप्रसाद अधिकारी सब पढाएब शुरू केलिथन् ग।

"ओहो की भेलै चरित्र सबकें से ? नीक लोक आ चरित्रवान व्यक्तित्व त टिकबे नञि करैछै। कतौ सकरा

ভঽ গেলৈ হ্নকব কী ? ”

“নগঁ মম্মী ও সব খ্বপনে স্কূনমে নৌ কনাসমে পঠিবহন দিদীকেঁ হোম ঠ্যুসন পঠবৈত ছলৈ পতা নৈ কাল্হিখন কী কেনকৈ ওগ দিদীকেঁ। বঁহ্তে প্যাবেন্টস্ খাবিক' স্ক্নমে মিটিঙ্গ কেনকৈ । খা তকবাবাঁদ হেডসব মাঙাকমে,খাগসঁ চবিত্র সব খ্বপন স্কূনসঁ বেস্টিগেট ভেন স্বচনা দেলিখন্ । ”

চিত্র: শ্বেতা ঝা চৌধবী

ड़ॉ. प्रदीप कौड़ा (पंजाबी मिन्नी कथा- हिन्दी योगराज प्रभाकर मैथिली भाषान्तर-सांत्वना मिश्रा)

क्रांति

पहिल: अहाँ एना उदास किएक बैसल छी ?

दोसर: हम उदास नहि छी, किछु सोचि रहल छी।

पहिल: की सोचि रहल छी ?

दोसर: यैह कि अपन देशमे क्रांति कोना आबि सकैत अछि।

पहिल: एहेन अपने कहियासँ सोचए लगलहुँ ?

दोसर: पिछला एक दशकसँ।

पहिल:एक दशकसँ ?

दोसर: शायद अहियोसँ बेसी दिनसँ भ सकैत छैक।

पहिल:अपने कृपा कए सोचनाइ बन्न क देल जाउ।

दोसब: किया‌क ?

पहिन : किया‌क की अपने आबॅ अहि देशमे क्रांति नहि न पाएबॅ !

<u>निबंजन बॅोहा (पंजाबी मिन्नी कथा- हिन्दी योगबाज प्रभाकब मैथिली भाषान्तब-सांत्वना मिश्रा)</u>

<u>कब्धगब सच</u>

दुर्घटनासँ भेल हुनकब मृत्युक आग पाँच दिन बिति चूकल छल। शोकसभामे जुड़ल लोक सभ हिनक गष्ठाक संग हिनक नेना अ‍ा बिधबा पत्नी लेल संवेदना ब्यक्त क बहल छल। नीक लोकक खगता अहि लोक अ‍ा ओहियो लोकमे अछि।

शोक सभा मे एकहि संग कतेको स्रव चह् दिस पसवन। ख । सभ त ठीक छैक, पवंच ए है न खसमय मृत्यु कें द्ःख सहनाग रॅह्त ऩ्शिकन छैक।

रॅात खागां रॅठ़न।

एहि खरॅाेध नैनाक की होएत ?

तेसव स्रवमे सभक धियान नैना दिस पड़न।

बाधेश्याम जखन खातंकरादिक हाथसँ मावन गेन छन त सवकाव ह्नक पनीकें पाँच नाख टाका देने वहैन,ख । प्वत्र कें नौकवी।

चाविम स्रवमे स्त्रीगण सभक बीच वैसन मृतककें पनीक स्रव सोचए पव रिरशे केनक,

जाँ हम्मव भाग्य मे यैह निखन छन त हमवो पतिक मृत्यु खातंकरादिक हाथें होगत ! !

<u>জগদীশ খবমানী (পংজাব়ী মিন্নী কথা- হিন্দী যোগবাজ প্রভাকব মৈথিনী ভাষাণ্তব-সাংত্বনা মিশ্রা)</u>

<u>কথানক</u>

ভোবকা সময ছন,বষকি পশ্চাত ঠবন- ঠবন ব়ঁযাব ব়ঁহি বহন ছন। খপন কল্পনামে মগ্ন নেখক ব়ঁস্তীসঁ ব়ঁহ্তোঁ দূব নিকনন ছন। খপন নব কথা নেন কথানককেঁ তকৈ মে ড্মন মোগথি তহিনা প্রতিত ভ বহন ছন। একাএক নেখককেঁ চেহবা পব ঝস্কি দৌড় গেন।

খাবেশমে খাবি খপন ওঁঠাসঁ চ্ৎকী ব়ঁজাব়ৈত ব়ঁজনা,

খাহহা.... ভেঁৎ গেন কথানক

কিছু দূব পব খস্থিবে - খস্থিবে চনি বহন ছনা কী

গাড়ী ক পহিযা কাদোমে ধসি গেন, দ্নূ স্ত্রী - প্বরুষ গাড়ী সঁ

উঁতবি কহ প্রযাস কবৈ নাগন , পহিযা নিকানৈকেঁ,

খপনা ভুত্ত নহি ভেন ত গাড়ী ব়ঁনা কোনো মদতগাবকেঁ তাকৈ নাগন।

थोड़ रेँ दूब पब ब़ाँउनक ट्टौह्न्ब़ाँ पब नेखक देखाग पड़ ्न।

गाड़ ी ब़ना चैनकेँ स्वास नेनक,नेखक सँ जखने श्वाँखि मिनन की नेखक डँसोह्ति कबैत ब़जना ।

शाब़ाँशि ! नबघबक ! शाब़ाँशि !

श्वाब जोड़ नगाडुँ ,ह्म श्वहाँ पब कथा निखब़ !

<u>जंगब़हाद्ब सिंह घ्म्म्ण (पंजाबी मिन्नी कथा- ह्न्दी योगबाज प्रभाकब मैथिनी भाषान्तब-सांत्वना मिश्रा)</u>

<u>श्वाचबण</u>

थानाकेँ म्ंशीसँ श्वातंकबादी माबन गेन।

शिंगाबा सिंहक मृत्युक प्रमाणपत्र ह्ुनकब श्वबोध प्वत्र श्व ा ब़्ठ ् पिताक हाथ थमहाबैत श्वपना श्व ा संग बैसन द्गोट्ट सिपाही न्यायोचित श्वधिकाब जमाबैत डँपेक्षाणिय स्वबमे कहन, ब़ाँब़ाँ श्वाग ब़ड्ड ठँढि छै।

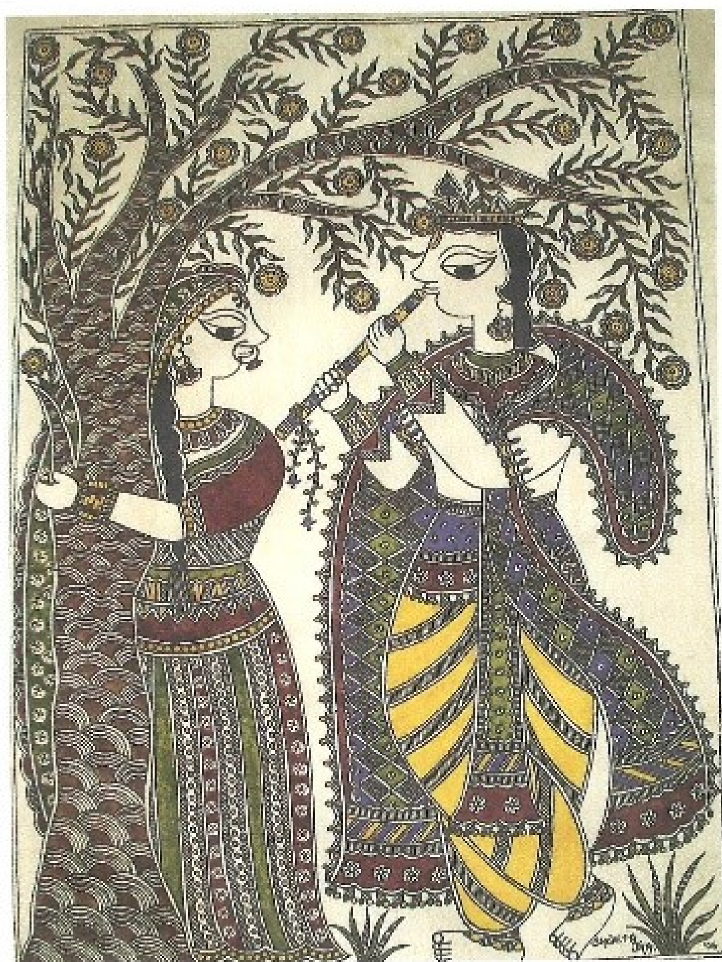
नैना प्रश्नामेक दृष्टिसँ श्वपन ब़ाँब़ाँकेँ देखन,श्व ा श्वपन चिप्पी नागन क्तकि जेबीमे म्द्दतसँ सम्महाबि क बाखन ट्टोका,म्ंशीकेँ द देन।

थानासँ ब़ाँहब निकननाकेँ डँपबांत नैना डँत्सुकता ब

श्वाश्चर्यसँ श्वपन ब़ाँब़ाँक डबडबायन श्वाँखिमे तकैत, ब्याक्तन स्वबमे पूछनक... ब़ाँब़ाँ यौ ओ एक साय ट्टोका

হিংনকা সভকেঁ কিযাক দেনৌं ?

ৰাৰা ৰজনা.... ওা সভ হমব খনাথ ভেনাকেঁ উংসের মনাৰেঁ চাহিত ছথি !

চিত্র: শ্বেতা ঝা চৌধরী

<u>दीपक बुद्की (उर्दू अफसानाक योगदान प्रभाकर जीक हिन्दी अनुवादक मैथिली भाषान्तरण – डॉ. आभा झा)</u>

<u>जन्नत(स्वर्ग)</u>

स्वर्गक (जन्नतक) दरबज्जा पर ओत्तुक्का दारोगा । ओकरा रोकि लेलकै आ पुछलकै–

“तों अपन जिनगी मे कोन एहन काज केने छें जे तोरा स्वर्गक भीतर प्रवेश भेटतौ ? ”

”हुजूर, हम जन्नत पैबा लेल की नहि केलहुँ ? तीस टा विधर्मीक(काफिर बक) गर्दन उड़ा देलौं, ओकर कनियाँ सभकेँ विधवा आ धिया पुता केँ अनाथ बना देलौं । एहि तरहेँ बाँकी लोक सभ केँ पता चलि गेल हेतै कि भगवानक आक्रोश (खुदाक कहर) केकरा कहल जाइ छैक ।

“सत्ते, तोँ त' बड्ड पैघ काज केने । हम तोरा सभ सन लोकक लेल स्वर्गक एक टा खास

জগহক গংতড় াম কেনে ছিযৌ। তোং সামনে ৰনা নদী পাব কয সীধা ওম্হব চনি জো জত' স' ধ্থা◌া ॅ ংক ৰাদন উঁঠি বহনৈক খছি। ওত' তোবা এহনে একটা দবৰজ্জা ভেটতৌ। ওত' তোহব স্বাগত নেন সিকংদব, হনাকৃ ,চংগেড় খ্র ান, তৈমূব, হিটনব ওব ম্হসোনিনী সন সন পৌঘ সূবমা সভ ৰৈচৈনী স' ৰাট তকৈত হেতৌ (গংতড় াব ক' বহন হেতৌ)। .

<u>ম্ধরঁশিব খনী জ়ৈদী (উঁর্দূ খফসানাক যোগবাজ প্রভাকব জীক হিন্দী খনুবাদক মৈথিনী ভাষান্তবণ – ডॉ. খাভা ঝা)</u>

<u>গুনাম</u>

হম জাহি সবকাবী কার্যানয মে কাজ কবৈ ছী ওত' সপনা কীনন জাগত ছৈক। কিছু নোক খপন সপনা কৌড় কি ভার রেঁচি দৈত ছথি, কিছু কেঁ সপনাক রঁদনা খশর্ফী দেন জাগত ছনি। পিছনা সপ্তাহ একটা হবক একটা সপনা স্বনৌনক,–

“হম সপনা মে দেখনহুঁ জে জ়মীদাব সভহক জ়মীন ছীনিকয গ়াবীরঁ হনরাহা সভ মে বাঁটি দেন গেন।”

এহি সপনা কেঁ সর্বশ্রেষ্ঠ ঘোষিত কযন গেন।

কাল্হি হম খপনা খফ়সব সঁ পূছনিযনি–

“ওহি হবক কেঁ কী গনাম ভেটনৈ ?”

ঋহ্ৃসব ৰাঁজন–

“পৈঘ–পৈঘ সপনা দেখনিহাব কেঁ ৃ ৢ গনাম মে নীক ৰেতন পব সবকাবী নৌকবী দেন জাগত ছৈক। ফেব ও কহিযো এহন সপনা দেখৰাঁ জোগ বহিযে নঞি জাগ ছৈক ।

গৰ্ন্ন খাসী (উঁর্দূ ঋহসানাক যোগবাজ প্রভাকব জীক

হিন্দী খনুবাদক মৈথিলী ভাষান্তবণ – ড॰ॉ. খাভা ঝা)

ফেব মনুক্খক কী ভেলৈ ?

জখন সমুদ্র পূবা দুনিযা কেঁ খপনা চপেটে মে ন'– নেনকৈ তখন চারু দিস ভগদড় মচি গেলৈ। সভ জীব– জন্তু খপন–খপন জান বঁচবঁ' নেন কোনো উঁচ খা স্ববক্ষিত জগহ তাকি বহল ছলাহ কি তখনহিঁ খচানক ঘোষণা ভেলৈ কি প্রত্যেক জীবক এক–এক গোটে জোড় া খক্ষক পহাড় পব স্থিত নাব পব পহুঁচি জায। সভ ওম্হবে পড় ়াযন খা নাব দেখিতহিঁ জল্দী স' ওহি পব সবাব ভ' জাগ গেল। জখন নাব চলবাঁ নেন উদ্যত ভেল তখন একটা প্বরুষ খা একটা মহিলা ওতয পহুঁচলাহ। দূনূ নাব পব চঢ়ৈ যে বঁনা ছলাহ কি নাব– চালক(নাবিক) ও কহি হুনকা বঁবজি দেনক কি নাব মে কোনো মনুক্খ নঞি বৈঁসি সকৈ খছি।

প্বরুষ খাশ্চর্যচকিত হোগত প্বছলক–

"কিযৈক ? হজ়বত নূহক নাব মে ত' মনুক্খা সবাবী কেনে ছল। "

বঁবজ' বঁনা উত্তব দেনক–

"এত' ন কিযো নূহ খছি খা ন ও হুনক নাব ছনি, তৈঁ তোঁ দূনূ গোটে এহি মে বৈঁসি নঞি সকৈ ছহ। "

“जॅं हम सभ एहि पर सराब नञि छोड़बै तखन मनुक्खक वंश (नसल) कोना आगाँ बढ़तै ? एना' त' मनुक्ख दुनिया सँ समाप्त भ' जेतै।”

रॅबर्ट' रॅना कने हँसैत उत्तर देलक–,

“अही द्वारे त' तोरा सभ केँ नार मे नञि रैसाओल जा रहल छह।”

<u>रतन सिंह (उर्दू अफसानाक योगराज प्रभाकर जीक</u>

हिन्दी अनुवादक मैथिली भाषान्तरण – डॉ. आभा झा)

बिना शीर्षकक

एकर शीर्षक उँन्हु आ मनुक्ख भ' सकै छै।

एक दिन पक्षी सभहक सभा मे उँन्हु एक टा प्रस्ताव देलक जे चिड़ै यो सभ कें चाही कि ओ थोड़-बहुत भोजन भंडार क' क' राखथि, जाहि सँ खराब मौसम मे हुनका कोनो तरहक दिक्कत नहि होनि।

तोता जे पक्षी सभ मे सब स' बुद्धिमान मानल जाइत अछि, उँन्हुक गप सुनिक' बाजल–

“भाग लोकनि! एहन मूर्खता कहियो नहि करिह'।”

“एहि गप मे मूर्खता की छैक?” उँन्हु पुछलका।

“मूर्खता ई कि जहिया सँ मनुक्ख अन्न, वस्त्र, जारनि-काठी, रुपया-पैसा आदिक भंडार करब शुरू केलनि, तहिया सँ जरूरतिक चीज बेसी किछु लोक ल'ग त' एतेक जमा भ' गेलै जे हुनका सूझि नहि पड़ै छनि ओ ओकर की करथि, दोसर दिस आन लोक सभ गरीबी, भुखमरी आ बिमारीक ग्रास बनि रहल छथि वा

এহি কাবণ বোজ় মবি বহন ছথি I ”

ও স্বনিতে ডঁন্নূ ডঁন্নূ মোগতো খপন স্বম্মার ত্তবত রাপস ন' নেনক I

(বনে সিংহ খপন রীহনি কথাক এমাঁক নিখৈত ছনাহ, শীর্ষক নহি।)

চিত্র: শ্বেতা ঝা চৌধরী

সচিদানন্দ কব (ওড়িআ মিনী গপ্প: মৈথিনী অনুরাদ- সোনানিকা মহান্তি)

নাম—সচিদানন্দ কব , জন্ম—26-06-1962, শিক্ষা—এম.এ., পীএচ.ডী, বৃত্তি—অধ্যাপন, প্রকাশিত পুস্তক—16, রিভিন্ন সাবস্বত সংস্থা দ্বাবা পুবস্কৃত এবং সম্মানিত

তিতনী আ প্রেম

তিতনীক পাছাঁ দৌড়ৈত-দৌড়ৈত থাকি গেন ছনি ও ছৌঁড়ী।

"কেও পকড়ি দিতএ !"—সোচৈত বহএ ও।

"হে নিঅ'।" একটা ছৌঁড়া ওকব নগ আরিক' কহনকৈ।

ছৌঁড়ী হ্নসি উঠনি—ৰবিসকানক ধাব জকাঁ। ৰাজনি—"কতেক নে দৌড়নহুঁ হম।"

"হমবা দৌড়' নহি পড়ন।" ছৌঁড়া কহনকৈ।

"ৰদমাস তিতনী নহিতন !" ৰাজনি ছৌঁড়ী।

রিদা ভ' গেন বহএ ছৌঁড়া। ছৌঁড়ী ওকবা পাছাঁসঁ সোব কেনকৈ—"অহাঁ কোনা ৰুঝনিঐ জে... ?"

“किछु गप नहिओ कहनासँ बुझा जाइ छै।” छौड़ा कहनकै।

“एकर माने हम अहाँकेँ निश्चय नीक लगै छी?” छौड़ी बाजलि।

मुस्किया उठल छौँड़ा।

“लगैए जे अहाँ संग कहनासँ हमर मोनक गप बूझि की की ने धरा देत हमरा माथमे अहाँ।” छौड़ी बाजलि।

सम्बन्धक माथ बढ़ौलक छौँड़ी।

मुस्किया उठलि छौँड़ी।

प्रेम भेलै। फेर छौड़ीक मीठा हँसि उठलै—बबिसकानक धाव जकाँ।

<u>प्रज्ञा महान्ति (ओड़िआ मिनी गप्प: मैथिली अनुवाद- सोनालिका महान्ति)</u>

नाम—प्रज्ञा महान्ति, शिक्षा—स्नातक, वृत्ति—गृहिणी, अनेक कथा आ कविता विभिन्न पत्र-पत्रिकामे प्रकाशित

<u>मेमोरीचिप्स</u>

ओ तँ क्रिमिनल एक्सीडेंटल केस छिऐ। तखन डाक्टर साहेबेँ परीक्षाक उत्तरपुस्तिका जकाँ एतेक गम्भीरसँ जाँच रिपोर्टमे की देखैत छथिन से जानि नहि ! पोस्टमार्टम हाउसमे ठाढ़ भेल भेल अगुता गेल हेबै।

"साँझ पड़ि गेलै...बॉडी नहि कए दिऔ।" कहने हेबै।

"नहि...किछु काल आर ठहरह...। एतबा कहि ओ फेर लाश पर झुकि गेलाह। किछु काल धरि किछु देखलाक

ऱाँद रविक हाथसँ तौनिआ न' हताश स्वरमे ऱजनाह, “एतेक ऱ◌ाँडीक पोस्टमार्टम क' लेलहुँ, मुदा जे तकै छी से भेटि नहि पारि रहल अछि। आश्चर्य ! ! ” रवि किछु बूझि नहि पओने रहए एहि गपक अर्थ। खाली प्रश्न भरल आँखिएँ डाक्टरक मुह तकैत रहल।

“तखन एहि मेद, माँस, रक्त, मज्जाक समष्ठि मनुक्खक शरीरक भीतर कत' नुकाएल रहैत छै भाव, भावना, भय, प्रेमकेँ जोगाक' राखैऱाला ओ मेमोरी चिप। गहे–गहे एतेक तकनोपर भेटैल ने किएक ? तँ की ठीके मृत्यु ओहि मेमोरी चिपकेँ अपन संग ल क चलि जाएत छै ? ”

चिन्ताग्रस्त डाक्टर साहेबक ओ रेकल अवस्था देखि एकटा अज्ञात आशंकासँ काँपि गेल छल रवि।

विनय कुमार दास (ओड़िआ मिनी गल्प: मैथिली अनुवाद- सोनालिका महान्ति)

नाम- विनय कुमार दास, जन्म- 06-11-1949, विविध विधावती, वान साहित्य रचनाकार, कवि, कथाकार, नाटककार, गीतकार ओ अनुवादक, विभिन्न संस्था द्वारा पुरस्कृत ओ सम्मानित, पता- अनामिका नीड़, अंगारगडिआ, बालेश्वर- 756001, ओडिशा

कर्मफल

--बाबू

--किएक बाप्पाब तोँ हमर सपनामे आबि रहल छेँ ?

--अहाँक मान बुझबाक लेल। कहू कोना छी ? अछा नहि कहू, हमरा बुझल अछि...वृद्धाश्रममे हमरा मारिक' तीनटा बेटाकेँ पठा ा-लिखाक' योग्य बनौलहुँ। अहाँ सोचैत छलहुँ जे अन्तिम अवस्थामे ओ सब अहाँक सेवा

কবত। হ্মদা এখন ও সর্ব্ব অপন-অপন পবিরাব ন' রিদেশীমে অছি। মাএ সেহো অহাঁকেঁ ছোড়ি ক' পবনোক চনি গেন। এখন অহাঁ র্বড় কণ্ঠমে বহৈ ছী। জঁ হম র্বাঁচন বহিতহুঁ তঁ অহাঁক দেখরেখ কবিতহুঁ।

--রেঁটাসর্ব্ব চনি গেন তকব দুখ নহি অছি। এখন তঁ গএহ নিযম ভ' গেনৈএ। তোহব মাএ জে হমবা ছোড়ি গেনীহ হমবা নেন ততরেঁ দুখ...হম হুনকা কহিও দুখ নহি দেনিঅনি...হ্মদা...

--হ্ফূসি নহি র্বাজূ র্বার্বূ। গর্ভপাত নহি কবের্বা নেন মাএ কতেক রেঁকন ভ' ক' অহাঁকেঁ মনা ক' বহন ছনি...অহাঁ মাগক দবেগকেঁ নহি র্বূঝনিঐ...ওহি পাপক ফন কেও আন থোড়ে ভোগতৈ ?

গাযত্রী দাস (ওড়িআ মিনী গল্প- মৈথিনী অনুবাদ—তন্ময়া তপস্বিনী ন্দর্মা)

নাম—গাযত্রী দাস, জন্ম—19 -08 -1978, সতত সাহিত্য চিন্তন। বিভিন্ন পত্র-পত্রিকামে রচনা প্রকাশিত হোএবাঁক কারণেঁ পাঠকীয স্বীকৃতি আ আদর প্রাপ্ত বহনীহ অছি। একটা কবিতা-সংগ্রহ যন্ত্রস্থ। পতা—পোপ্নব স্ট্যান্স, দুর্গা বিহার, অনুগুন, ওডিশা

বুঝৌঅনি

ঘরককেঁ ভর্তী কএনাক বাঁদ ডাক্টর নগমে ঠাঢ় ভদ্র ব্যক্তিকেঁ বঁজাক'প্ছনথিন, "অহাঁ এহি ঘরককঅভিভারক ছিঅনি কী ?"

"জী, হম একর পিতা ছিঐ।" ভদ্র ব্যক্তি মূড় আ ব্যক্তৌনে হাথ জোড়ি কৃতার্থ হোএবাঁক ভংগিমামে ঠাঢ় ছনাহ।

“অহাঁক রেঁটৌ কী করৈত ছথি ? ” পুছনথিন ডাক্টৈব সাহেৱঁ ।

“হমব রেঁটৌ নীক জকাঁ পঢ়ৈ ।গ ক’ বহন অছি সব । পূবা পঁচাযতমে হস্ঠ অাএন ছন । তেঁ ধান, খেবহী, উঁড়ৈ ীদ রেঁচিক’ একবা শিহবমে পৈঘ কওনেজমে পঢ়ৈরৈঁত ছিঐ । অাৱঁ এক সানক রাঁদ গঁজীনিযব ভ’ নিকনত । এতেক সংযমী রঁচাক দেহ কিএক খবাপ ভ’ গেনৈ সব ? ”

“অহাঁ বূঁঝি নিঅ...অহাঁক রেঁটৌ ড্রগ এডিক্ট অছি অা এহি নেন ওা সিমেন রিঁএ্রী করৈএ...

ভদ্র ব্যক্তি ওড়ৈা অামে বুঁঝা দেৱাঁক নেন ডাক্টৈবক নেহোবা কব’ নগনথিন ।

मिनती प्रधान (ओड़िआ मिनी गल्प- मैथिली अनुवाद—तन्मया तपस्विनी मुर्मू)

नाम—मिनती प्रधान, जन्म—30 अक्टूबर, शिक्षा—स्नातकोत्तर, कृति—समय (ओड़िआ कविता-संग्रह), A new dawn (English poems), Transformative Harmony (English features)

पुरस्कार—चन्द्रदेवी स्मृति सम्मान 2013, ओडिशा कथा सम्मान 2014, पता— A.301, Surabhi Apartments, Ranka colony road, Bangalore --76

संगी

"माझनि, सुननिऐ जे बेटा पछिला सप्ताह गाम एलैए।" माए अवाज देलकै।

"हँ, कोरोनाक कारणेँ सभटा कओलेज तँ बन्द छै, ककर

কনাস নেতৈ ও ? ” মাহ্মনি রিবঞ্জ ভ’ রাঁজনি।

“তোঁ ওকবাসঁ ভেঠ্ঠ কবরাঁক নেন নহি গেনহীঁ খা নে ওএহ খপনা ওহিঠাম এনৌএ। তোঁ খাএন ছেঁ সে ব্রূঝন ছৈ নে ওকবা ? ”

“দূ দিন পহিনে খজূক সংগ ভেঠ্ঠ ভেন ছন। কহনক— মাহ্মনি, ও দিল্লীক এমএনসীমে কাজ কবৈ ছৈ। ওকব উঁঠরঁ-রৈঁসরঁ পৈঘ-পৈঘ নোকসভক সংগ ছৈ। হম কী ওকবাসঁ ভেঠ্ঠ কবরৈঁ ? ”

ঞা স্বনিক’ মাএ ছগ্বন্তামে পড়ি গেন। সোচ নাগন— ঞা দ্নূ খন্তবংগ সংগী নেনহিসঁ সরঁ কাজ সংগে-সংগ কবৈত বহএ। হ্মদানোকবী পকড়নাক রাঁদ এখন দ্নূ সংগীকেঁ ঞাষ্যা খা জগো পূবা-পূবী গছাড়ি নেনে ছৈ।

চিত্র: শ্বেতা ঝা চৌধরী

মূন খঁগ্রেজী কথা : **খনদব সঁডে**
কথাকাব : গৈস্পব খন্মীডা
মৈথিনী ৰূপান্তবণ : ড৺. শিংভু ক্ষমাব সিংহ

<u>**একটা খাব বরিঁ**</u>

ও খপন পড় াসিক পাথবসঁ ভবন ফর্শ রনা হাতামে জযৰাঁক নেন জহিনা দবৰ্জ্জা খোননক, ভোবক শীতন হরা ওকব স্বাগত কেনকৈক। ওতএ কেরন পাঁচে টা ঘব ছনৈক জাহিমে বহ' রনাক খপন প্ৰশতৈনী নাম ছনৈক, ওকব রাডি কেব প্ৰশতৈনী নাম ছনৈক, খন্মীডা রাডো। দবৰ্জ্জাক ৰাঁহব প্ৰবনকা কন, জকবা ৰ্হ্ত পহিনহি নৰঁকা কন কেব কাবণেঁ ছোড় ি দেন গেন ছনৈক, তাহিসঁ নমগব নোকগব ৰবফ নষ্টকন বহৈক। ওকবাসঁ সষ্টনে গনাব দেখ–রেখ কেব খভারমে সূখি গেন ছনৈক। তৈযহ্ঁ এহিপব এখনধবি ৰাঁন্ব নহি জমন ছনৈক।

বোনডাও ব্রেঁগেন্জা ন্ম্কন, খাঁগ্বসঁ ওকবা পকড় নক খা ওহি জমনকা ৰবফকেঁ এখনহি পূবৰ দিসসঁ খারিঁ বহন স্বৰূজক কিবণ কেব সমক্ষ উঁঠৌনক। ওহি ৰবফ পব প্রকাশী কেব কিবণ পড় ি তহি গন্দ্রধন্বষী বংগ জগমগা উঁঠনৈক।
ছোটগব–সন গেষ্ট, জাহিপব স্পষ্ঠ ৰূপসঁ ব্রেঁগেন্জা রিনা নিখন ছনৈক, খপন কৰ্ন্তা পব ন্ম্নন চৰ্ব–চৰ্ব কেব খারাজ ভেনৈক, ও খারাজ হাতা কেব জানরবকেঁ সচেত ক' দেনকৈক। জে কি ওকব প্রতীক্ষা ক' বহন ছন, ৰ্ন্মনামে খাযন জে ও সভ কহি বহন সো, "চাবা কেব

সময তঁ কখনহি ভ' চ্কন ছৈক ?

বোল্ডাও পাথবক ৱাঁ৫ ছোড়ি ভূসাসঁ ঝাঁপন ধবতী পব খাএন খাব পযবক নীচাঁ নবম মৌসমমে ৱঁনন খ্বসঁ ৱঁনন উঁভব-খাভব ৱাঁ৫ মহসূস কএনক। পূৱঁবিযা দেৱানক গমাবতকেঁ পাব ক' কএ জখন ও দবৱাঁজা খোননক তঁ ওকব স্বাগত ৱাঁছাক খাৱাজ খাব পবিচিত জানরব সভক মহক কএনক।

উঁঠনকা কূড়াদানক ক্ষঁহ খ্জন খাব দেৱানসঁ নাগি কএ ৫ন৫নাএন, খাব একটা ভুবা কেশ (হুব) হুহবাএন, জেনা জনখৈ ক' বহন মূস উঁছনি পড়ন হো। ওকবা ঠোবপব ছো৫-সন খপভাষা এনৈক খা ও চাবা নাপৈ রনা ৱঁবতনসঁ মূসকেঁ মাবনক। খাগূক এক ঘঁটামে ও ৱিঁনা কিছু ৱিঁসবনে খপন দিনচর্যা এক নিযত গতিসঁ পূর্ণ কএনক। ও খপন ভোবক কএন গেন কাজসঁ খানন্দ উঁঠৌনক খা পবিচিত দাযিত্ব ওকবা খামেসংতুষ্ঠিক খনুভূতি দেনকৈক।

বোল্ডাও ৱঁহ্ত ৱেঁসী প্রেম ব্যক্ত কব' রনা ব্যক্তি নহি ছন, ক্ষদা চাবা দেৱাঁ কান ৱাঁছা ওকব হাথ চাটৈত বহৈক খা ৱিঁনাগ ওকবা পযবসঁ খপন পীঠ নহ্-নহ্ বগড়ৈত ছন, এহিসঁ ও ৱেঁসী খাহ্লাদিত ভ' বহন ছন, জাহি ভাবকেঁ ও প্রাযঃ ছিপৌনে বহৈত ছন, তাকি নোক ভাঁপি নহি সকএ। ওকব সৱঁ কাজ পূর্ণ হোগত-হোগত স্বব্দজ ৱঁগৈচা খা খান গাছ-ৱিবীছ পব পড়ন ওসকেঁ মে৫ৌৱঁৈত-জবাৱঁৈত খপন ছাঁহী ছত খাব ৱঁগৈচাক খধখ্না স্থান পব পসাবনে জাগত ছন। ভানসঘবমে ঘ্সতহিঁ ওকবা একটা স্বখদ খনুভূতি ভেনৈক কিএত তঁ মহ্কিম খাঁচ পব সূগবক মাউঁস শনৈঃ শনৈঃ সীনৈত বহৈক, জকব তেজ মহক ওকবা

আহ্লাদিত কএলক। অপনা জেবীমে হাথ ডালি ও সনায নিকाললক জকরা ও প্রায: একটা চামক বৌগলীমে বাখৈত বহৈক, আ এক দিন পহিল্বকা পাওপকেঁ ভব' আ স্বলগার্ব' ক লেল ও বঁঠ়ল। ওকব ওা কাজ ওকব স্থিব আ মন্দ গতি বলা নিযামকক অনুৰূপ ছলৈক। জেনা-জেনা প্রকাশে অপন পযব পসাবলক, মদ্ধিম নীল বংগক মেঘসঁ হবা ভবি গেলৈক। স্ট্রাবক লৌ জহিলা একটা ভভকাবক সংগ কম-বেঁসী হোগক তহিলা ওকব ধ্যান প্রতিদিনক চীজ-বীত পব চলি জাগক। জাড়মে বাঁহব অএলাক বাঁদ ওকবা ভানসঘবক গবমী দিবাস্বপ্ন জকাঁ বুঝাগক। ক্যা ওকবা আগ যাদ কেলে হেতৈক, ও সোচলক, হৃদা নাস্তা পব কিছু বাঁজি নহি ভেলৈক.....কখনহুঁ কিছু বেঁসী নহি কহল গেলৈক, কতেক সময বীত গেলৈক এখন ধবি ? ও সাঠিক অছি বা একসঠি কেব ? ও স্মবণ নহি ক' সকল।

ঠীক ! ও ধীবে সঁ বাঁজল, "জঁ হম নহি যাদ ক' সকৈত ছী তঁ ক্যা আল কিএক ? " ও অপন পযব পসাবলক আ ঠাঢ় ভ' গেল। দববজ্জা লগ খূঁটীসঁ টাঁগল কোট কেঁ পাব কবৈত ও অপন জেকেট পহিবলক ও কোলমে বাখল ছড় ীকেঁ হাথমে এলা পকড়লক জেনা ও ওকব প্রবাল মীত হোগক।

বোলডাও দববজ্জাসঁ বাঁহব নিকলি সড়ক পাব কএলক, চাৰু দিস গামক অবলোকল কএলক। কোলা এহল এহি ছোট-সল গাম 'পাবা' মে সভ চীজ বঁদৈল গেলৈক। বর্ষক অবধিমে সভ কিছু উঁসবাহ ভ' গেলৈক, হৃদা ও জালৈত ছলৈক জে ধবতীক নীচাঁ নূতল জীবল সমযক জাদূসঁ ফেব জাগি উঁঠতৈক। ও ঘুমল আ লাপল-জোখল পযবেঁ সড়কক নীচাঁ দিস চলি পড়ল,

একটা ছোটকা রাঁট পর জতএ একটা কবিযা–ঝরঁড় া ঝঝব প্রতিদিন দৌড়ক প্রনাশামে প্রতীক্ষা করৈত ছন। ঝঝব খপন উর্জাকি পহিন স্কাটমে গাছ খা ঝবঝট দিস দৌড় পড়ন, ও রিভিন্ন প্রকাবক গংধকেঁ সূঁঘনক খা নিবীক্ষণক রাঁদ নর খানন্দমে ডুরি গেন।

ঝঝব 'র্নৈকী' ঞকন, খপন কানকেঁ ঠাঠ় কএ র্ন্মূ জেনা হরামে খপন পবিচিত জূতাক চানিক ধ্বনিকেঁ পকড়' চাহিত হো। উর্জাকি দোসবহি স্কাটমে ও সক্রিয ভ' গেন, খপন মানিকক চানিক খনুসবণ কবএ নাগন, সড়কক কাত–কাত বোচক চীজ সভকেঁ ও জাঁচ' নাগন। পযব উঠাকএ ও খপন জাগীবকেঁ ঝঝবক ঝদ্রামে নিশ্চিন্ততাক সংগ চিহ্নিত কএনক।

গনীক মোড় পর বোনডাও খপন ছড়ীকেঁ একটা প্লাস্টিক রৈগ, জাহিপব—দ্রঁঙা ডূটী হ্রী—হ্লাঙা দ্রঁঙা—স্পষ্ঠ ঞপসঁ নিখন বহৈক খা জকবা জাবমে কোনো নাপবরাহ ফেক দেনে ছনৈক, তাহিমে খোধরাঁক নেন ঞকন। ও সারধানীসঁ এহি রস্তুকেঁ উঠাকএ কূড়াদানী দিস ন' গেন, ঙা সোচৈত জে ও এনা কবরঁনাক রঁগৈচামে ফেকি দেত। মোনমানী জেহন চীজ ওকবা ভীতব ক্রোধ উপেন্ন ক' দৈত ছনৈক, ও র্যরস্থা ও নিযমক পক্ষধব ছন, সভ চীজ–রীতক নেন একটা নিযত স্থান খা সরঁ স্থানক চীজ–রীত খপন স্থান পব। কোনো চীজ খবারঁ নহি হোগত ছনৈক, তাগক ঠ্কড়ী সভ জমা কএন জাগত ছনৈক খা প্লাস্টিক কে পন্নী ধবি তহ নগা কএ বাখন জাগত ছনৈক। জকবা ও র্যর্থ পদার্থ রঁ্মৈত ছন ওকবা খপন পিযবগব নান বংগক টোগনসঁ রঁনন ঘবক পিছখাড়মে উচিত মৌসম খা হরাকেঁ দেখিকএ ওকবা জবা দৈত ছনৈক।

বোনডাও এক জাগৰূক ব্যক্তি ছল, ভোবসঁ ন' কএ সাঁঝ ধবি কাজ কবৰাঁক আদতি ও অপন উঁমিবক আবস্থিকহি অরস্থামে ডানি নেনে ছল, মাঁটিসঁ জীরিকা নিকানৰাঁক আ ওকবা সংগহি অপন পবিৰাবক জীরন-যাপন চনএৰাঁক নেন অপনা-আপকেঁ যোগ্য ৰনএৰাঁক ওকবা গর্র ছনৈক। ওকবা অপনা-আপ পব গর্র হেৰাঁক একটা আব কাবণ ছনৈক ও ঙা জে ও নে তঁ ককবহুঁ সঁ কিছু মাঁগৈত ছন আ নে ওকবা পব ককবহুঁ কোনো কর্জ ছনৈক। ওকবা ভগরানসঁ ডব নাগৈত ছনৈক আ ও ঙশ্বিবীয তত্ত্বকেব নির্ভবতাসঁ অরগত ছল, ঝদা গামক চর্চ-প্রশাসন, সংগহি পরিত্র এ্াঁস কেব ছোট পদাধিষ্ঠত ছোট চৈপন কেব আনোচক সেহো ছল। ও নে কেরন অপন রিচাব সৰকেঁ রা অপন কোনো জান'রনাকেঁ স্বনৰৈত ছল, অপিতু অপন ভারনাকেঁ অপন স্পষ্ঠ ঝখঝদ্রাসঁ ব্যক্ত সেহো ক' দৈত ছল অথরা গপ্পক কান রিষযক উঁত্তব চুপ্পীসঁ দ' দৈত ছল।

নমহব তংগ সড়কসঁ খেত ধবি ওকব যাত্রা আব এক ছোট নদী পতঝড় কেব পাতসঁ ভাবী ভ' গেন ছল আ ওকবা পযব তব দৰাঁ গেন ছনৈক, কখনহুঁ-কখনহুঁ ডাবিকেঁ টুটৰাঁক আরাজ কেঁ ছোড়ি। ঝঝব অপন নাঁগবি আ ঝঁহক সংগ কখনহুঁ-কখনহুঁ কটনূব মূসক রিনক নগ সূঁঘি নৈত ছল, জতয মূস ভোবে-ভোব অপন ঘবক রিস্তাব কবৰাঁক হেতু ৰহুত বাস মাটি ৰহাব কএনে ছল, ও ওকব তাজা গংধ চিন্হিত ছল।

জহিনা ও গাছসঁ ৰাঁহব আএন, ৰূকি গেন। ঝঝব "ৰ্নৈকী" ঝত্ত্বাবাসঁ জে কি সানো ভবি ৰনৰনাগত বহৈত ছনৈক, পানি পী কএ খক্ষাসঁ ৰাঁহব আএন, মাথ হিনাকএ পানি ঝাড়নক আ একটা চিপকন গ্ববচাকেঁ

নিকানৰাঁক নেন ও খপন কান হিনৰৈত নীচাঁ ৰৈসি গেন। খপন প্রেক্ষণ স্থানসঁ বোনডাও গাড়ীক ৰাঁটে দেখ' নাগন, মানূ গাম পব কোনো চোটকেব নিসান ছৈক, শোবগুন কবৈত গাড়ী ধ্ৰগযাঁ নিকানৈত এনা ৰ্ন্মাগক জেনা কংকবীটক ফীতা পব চ্ঞ্চী চনি বহন হো। গামক শীতিক ভীতব খামেঘাতক জন্দীৰাঁজীমে ও গাড়ী সভ চ্পচাপ দেখ' জাযসঁ খন্জান ৰঠন জাগত ছন।

বোনডাও ৰনাওন জা বহন সড়ককেঁ ধ্যানসঁ দেখনক, খমোন জমীনসঁ হাথ ধো নেৰাঁক কাবণেঁ ওকবা দ্খ ছনৈক, হ্মদা ওকবা ৰদনামে দেন গেন হবজানাসঁ ও খ্শি ছন। ও মাঁটি খোধ' রনা উঁপকবণসঁ চকিত ছন, ওকব খাকাব খা কাজ কবৰাঁক ক্ষমতাসঁ ও খভিভূত ছন, খংততঃ পবিণাম জে ও খাশ্চর্যচকিত ছন কিএকতঁ জে কিছ ওকবা দেখা পড়ৈত ছন ও ওকবা সমস্যসঁ দূব ছনৈক। খপনা জরানীক দিনকেঁ যাদ কবৈত ও খপন সাঠি ৰবখক খরস্থাসঁ পাছূ দেখনক, জখন কেরন খেত খা গাছ-ৰিবীছ, পড়াসক গাম নগোখা, সেনিগাও ধবি দেখন জা সকৈত ছন খাব পহাড়ক উঁপব মান্টে-ডী-গ্যূবিম গসকূনক ভরন..... জতয ধবি ওকব দূষ্ঠি জা সকৈত ছন।

কৈক তবহক পবিবর্তন ভেন ছনৈক হ্মদা বোনডাও স্পষ্ঠতঃ একবা স্বীকাব নহি ক' সকন জে, জে কিছ ভেনৈক সে নীককে নেন ভেনৈক। ভিনসবৰাঁক কাজক নেন খাৰাজ দৈত চর্চ কেব ঘংটা হৰামে স্পষ্ঠ স্বনৰাঁমে খাএন, সময দেখৰাঁক নেন ও দহিনা হাথ সঁ ৰাস্কটে রনা জেৰীসঁ ঘড়ী নিকাননক খা কৈক ৰেব ঘ্মা-ফিবা কএ দেখনাক ৰাঁদ ওকবা খাপিস বাখি দেনক। ফেব

ও পাগপ ভবৰাঁক নেন খপনা হাথ পব তমাক্ন বগড়ৃনক, খপন খস্যস্ত হাথক খাঁগ্ববসঁ রিধিরত পাগপ ভবনক খা খাগিক স্বনগা সোঁচৈনক। খাগূ রঁঠৃরাঁসঁ পূর্ব ও রৈক রৈব সোঁচৈ মাবি ধ্ৃগযাঁ নিকানি খপনাকেঁ খাশ্বিস্ত কএনক জে তমাকূ রবোরঁবি জড়ৃ ৈত বহএ।

ঘবক রাঁহব নষ্টকন ধাত্তক রঁ্ব্ধশ সঁ ও খপন জূত্তামে নাগন মাষ্টি ঝাবনক খা ফেব রঁ্ব্ধশ সঁ গন্দগী সাফ কএনক। ও ভানসঘবমে গেন জূতা উঁতাবনক খা দবরঁজ্জা নগ প্বর্তগানী ফর্সী পব রঁসি গেন, খপন পছিনা জনমদিন পব ভেঁচন পনমী (চপ্পন) খপন পযবমে পহিব নেনক।

দ্পবহক ভোজন (ডিনব) রাঁবহ রঁজে মেজ পব বাখন জাগত ছনৈক। খান চীজ জকাঁ ভোজন সেহো নিযত সময পব খা নেন জাগত ছনৈক, নংচ শৈঙ্কক প্রযোগ নহি হোগত ছনৈক. দূধ দূহ' খাব চাবা দেনাক পশ্চাত্ নাশ্তা খাঠ রঁজে দেন জাগত ছনৈক। রাঁবহ রঁজে ডিনব, চাবি রঁজে চাহ খাব দস রঁজে সপব (বাতিক ভোজন) । এহি তবহেঁ সভ দিনক দিনচর্যা নিযত ছনৈক, ঙা ঞম তখনহি রঁদনৈক জখন ক্যা ভেঁচৈ কব' খারৈক রা কোনো সমাচাব দের' খারৈক।

মেজ পব রৈসৈত ওহি বরিক ভোজন কবরাঁক হেত্ত ও কাঁটা খা চক্কূ উঁঠৌনক.....রঁদামী বংগক ভাফ নিকনৈত সাননসঁ ঝাঁপন প্বড়িগ কেব স্বনহবা বংগ পৈঘ ঠ্কড়ৃ ।। একব রাঁদ ওকবা সমক্ষহি রাঁফ (স্বগবক মাউঁস) বাখন বহৈক, জকবা ও খপন সমক্ষ বাখন চক্কূকেঁ স্চীন পব ধাব তেজ কবৈত নিকাননক। ককবহুঁ খান প্রকাবক ভোজন পসিন্ন হেরাঁক স্থিতিমে ওহো সভ ভোজ্য পদার্থ ওতএ বাখন বহৈক, সামান্যতঃ বরিক

ভোজন ককবহুঁ নেন পর্যাপ্ত হোগত ছল।

চাহক সময চাবি বঁজে ভনৈক। চাহ পীনাক পশ্চাত্ ও খিড়কীসঁ আবৈত বোশনীক দিস পীঠ ক' কএ বৈসবাঁক নেন সামনে বনা ঘবমে গেন। অপন চশ্মা নগৌনক আ শেষ দুনিযাঁক সমাচাব জানবাঁক নেন ও বরি দিনকা সমাচাব-পত্র উঠৌনক। ও শীঘ্রহি অনসা গেন, জহিনা ওকবা পব নিন্ন সবাব হোমএ নাগনৈক, ও মাথকেঁ আবামসঁ ফবসীক ফশন পব বাখি দেনক।

ঘব মে নোকক আবাজসঁ বোনডাও জাগি গেন—দৌড়বাঁক কাবণেঁ পযবক খড়বঁড় াহটি আ দূঙা বঁচা দ্বাবা এক দোসবাকেঁ ধকেনৈত দববাঁজা খোনবাঁক আবাজ, ওহি দুনূকেঁ ওকবা নগ পহুঁচি পার্সন দেবাঁক জন্দী। ও ফবসী পব চঠ়ন ওকবা চ্মনকৈ আব জন্মদিন কেব বঁধাঙা দেনকৈক, ও বঁড় ফশনতাসঁ এক দোসবাকেঁ অপন বাঁহপাশিমে জকড়নক।

পহিনে ককব পার্সন খোননন জায ? এহি সমস্যাক সমাধান 'নেডীজ ফর্স্ট' কহি কএ সমাধান কএন গেন। বাঁনক বাঁজন, "দাদা নীক চীজকেঁ বাঁদক নেন বাখৈত ছথি"। জহিনা ঠৈকবার কেব স্থিতি উপেন্ন ভেনৈক, ও ওহি দুনূকেঁ কপড় া বঁদনবাঁক আ বাঁহব জা কএ খেনবাঁক নেন কহনকৈক। জেনা ওকবা দুনূকেঁ মোনমে আনন্দক অনুভূতি ভেনৈক, ওকবা কানমে হঁসী কেব আবাজ আবি ঠৈকবাএন।

ভানসঘবমে নও বঁজবাঁক আবাজ স্বনবাঁ ধবি, দুপহবসঁ সাঁঝ ধবি ওকব মীত, সংবঁধী নোকনিক বঁধাঙা ও উপহাব ন' কএ অএবাঁক ক্রম চনিতহি বহনৈক। ও বাতিকেঁ পহিব' জাএবনা পযজামা পহিবনক, খূঁষ্টীসঁ স্কার্ফ খীচনক গবদনিমে নপেটনৈক আ জাড়ক অনুসাবেঁ ওকবা

নীক জকাঁ ৰাঁন্হনক, সভ দিনক বাত্রিকালীন নিযমক অনুসাব নকড়ি কি নমগব 'অদাম্মা' সঁ মুখ্য দ্বাব ধবি খিড়কী ও দবৰজ্জাক ছিটকিনী জাঁচনক। খিড়কী লগ বাখন এক ৰহুত মহত্বপূর্ণ চীজ—ছওঁ সেলরলা ৰড়কা টৌর্চ উঠৌনক, ওকব প্রকাশমে অপন সভ সামান কেব নিবীক্ষণ কএনক।

ওকবাসঁ কনেক আগূ সদা ওকবা সংগ বহ'রলা ওকব মুক্ষব ৰ্নৌকী ওকবা সংগহি-সংগ ঘূমন। অকাশমে জগমগ কৰৈত তবেগণ কেব বাতিমে জহিনা ও উপব দেখনক, শীতল ৰসাত ওকবা গাল পব থপেড়া মাবনকৈক, একটা মদ্ধিম প্রকাশিক সংগ চান ফার্ম কেব ঘবকেঁ আলোকিত কৰৈত বহৈক।

আপস আবৈত ও সভ দবৰাজাকেঁ ৰন্দ কএনক আব ওা সুনিশ্চিত কএনক জে সভ কিছু সুবক্ষিত অছি কি নহি। তখন ও উঠিকএ ভানসঘবমে বাখন চমচম কৰৈত কাগদক টুকড়া উঠৌনক। কাগদক নীচাঁ নিখন শৰ্ব্দ বহৈক, "জন্মদিন মুৰাবক.....দিন মংগলময হো"।

ও লিখাবটি পব ধ্যান দেনক, শৰ্ব্দকেঁ ধীবে-ধীবে পঢ়নক আব ফেব মোনহি-মোন মুসকী দেনক আ জোবসঁ কহনক।

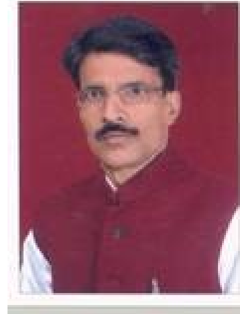
"ভগরানক সৌগন্ধ, হঁ........ওা একটা নীক বৰি বহন।"

কোংকণী কথা : মর্ণতাত্মণী

मूल कथाकार : बसंत भगबंत सावंत

हिन्दी अनुवाद : डॉ. शंभु कुमार सिंह

ओ श्री सेबी फर्नांडीस

मैथिली अनुवाद : डॉ. शंभु कुमार सिंह

मृत्युकेँ हौबब

"कनिष्ठ अभियंताक जीप आबि बहल अछि.....सभ केओ काज पब लागि जाउ।" गाछ पब चढ़ि मौध निकालबाक प्रयास क' बहल फ्रांसिस पहाड़ि कि बाँटे

रुपसँत अचैत जीपकेँ देखि सभ मजदूरकेँ चेतएबाक स्वरमे चिकरल आ स्वयं सेहो शीघ्रहिं नीचाँ उतरि गेल। गीड़ा पीबाक रहल्ला सँ काम बन्न क' कए गप्प कर' लगा आ लगपासमे बैसल सभटा मजदूर हाँग-हाँग उठि हाथमे दरिया न' क' गाछ-बिरीछ काटए लागल। आग भोरहि सँ मजदूर सभ मोन लगा कए काज नहि केने छल। हमरा सभकेँ दाले पहाड़ दए चढ़ा कए अचैत-अचैत साढ़े नओ बजि गेल रहय। आग हम स्वयं ओकरा सभक समक्ष ठाढ़ भ' कए काज नहि न' रहल छलहुँ एहिलेल ओहो सभ नहुँ-नहुँ काज क' रहल छल। बिना काजक दिन खेपैत देखियो कए हम ओकरा सभ पर गोस्सा नहि क' सकलहुँ। आग हमर मोन नीक नहि रहय। भोरहिं सँ हम पहाड़क टिल्हा पर सातलक गाछक नीचाँ बैसल रही। हम जतए बैसल रही ओतए सँ नीचाँ सलारली लहरक काज चलैत रहैक, जे साफ झलकैत रहैक। बहुतो वास मशीनक हल्ला होगत रहैक। लहरक काज आधासँ बेसी भ' चुकल छलैक। आगूक पाँच-छओ बरखक भीतरहिं काज पूर्ण भ' जएबाक उमेद रहैक आर ओहि लहरक पानि पीबा आर आन प्रयोगक लेल एहि दाले पहाड़ पर ट्रिटमेन्ट प्लान्ट बन' लगा रहैक। हमरा एतुका कार्यभार भेटबासँ पूर्वहिं निरीक्षण भ' गेल रहैक। यैह किछु दिनमे काजक ठीका (निविदा) निकालि ठिकेदारकेँ काज संपन्न करएबाक आदेश द' देल गेल रहैक। अगिले सप्ताह मुख्यमंत्रीक हाथेँ शिलान्यास हेबाक रहैक। एहिलेल ओहि जमीनकेँ चिह्नित करबाक लेल कार्यपालक अभियंता साहेब एतेक मजदूरकेँ लगा कए एहि महत्वपूर्ण जमीनकेँ साफ करबाक लेल कहने

छलैक। काल्हि आ परसू तँ मजदूर सभकेँ लड़ा–
चड़ा कए हम नीक जकाँ काज करा लेने रही मुदा
आग हमर मोन काजमे नहि लागि रहल छल।

कनिष्ठ अभियंताक जीप पहाड़ीक रॉष्टे एम्हरे
आबि रहल छलैक आ ओहिसँ आबैत रॅना आराजसँ हमर
रेंचैनी रॅठड़न जा रहल छल। सभ मजदूर दौड़ि
कए काज करबाक नाटकमे लागि गेल, मुदा हमरा उठि
कए ठाढ़ होएबाक साधंस नहि भेल। हमरा बुझाएत
छल जेना हमरा देहसँ प्राण निकलल जा रहल हो।
काल्हि भोरहितँ कनिष्ठ अभियंता द्वारा कार्यस्थल केर
निरीक्षण क' लेल गेल छलैक तखन एखन दिनक रॉबह
रॅजे ओ किएक आबि रहल छलैक ? निश्चित रूपेँ ओ
हमरा रॉरॅजीक मूड्क खरॅबि न' कए आबि रहल हेताह,
हमरा लागल। "आग काज पर नहि जाउँ" भोरहिसँ
हमर घरक लोक सभ कहैत छलाह। रॉरॅजी कखन
अपन अंतिम साँस लेताह भरोस नहि। ओछाओन पर
पड़ल रॉरॅजीक हालति एकदम खराप भ' गेल छलनि।
मुदा दाणे पहाड़केँ साफ करएबाक काज हमरा भेटैल
रहय। जँ एहिकानमे कोनहुँ प्रकारक ब्यरधान भेलैक
तँ हमरा लोकरीसँ निकालि देबाक धमकी कार्यपालक
अभियंता पहिनहिं द' देने रहय। हम कनिष्ठ
अभियंताक ब्यरहारसँ नीक जकाँ अरगत रही एहिलेल
हम घरक लोकसभक कथनी नहि मानि डिब्बामे दूटा
रोटी राखि काज पर चलि देलहुँ। हमरा दाणे जंक्शन
धरि पहुँचतहि आठ रॅजि गेल छल। सभ मजदूर
अपन–अपन दरिया आ डिब्बा न' कए हमर रॉष्टे देखैत
छल। दाणे पहाड़ दिस जाएरॅना ट्रेक सभक रॉष्टे

নহি দেখি হমসভ পযরে চনরঁ খাবংভ ক' দেনহুঁ জে জঁ রাঁষ্টমে কতহুঁ ট্রেক ভেটি গেন তঁ ওকবা হাথ দ' দেরৈক। হ্মদা হ্মর্ডে পহুঁচ' ধবি হমবা সভকেঁ এক্কা টৌ গাড়ী নহি ভেষ্টন। ওতএ সঁ একপেবিযা রাঁষ্টে খএরাঁক কাবণেঁ হমবা সভকেঁ রঁস্তু রিনম্বঁ ভ' গেন।

মবণশিয্যা পব পড়ন হমব রাঁবূঁজীক চিন্তা খাব পৈদন চনিকএ খএরাঁক থকানক কাবণেঁ হমব প্রাণ কংঠ ধবি খারি গেন ছন। খা এখন হমবা রাঁবূঁজীক মৃত্যুক খরঁবি ন' কএ খারঁ' রনা জীপকেঁ দেখিকএ হমবা খাঁখিক সোঝাঁ তাবা নাচএ নাগন। গাড়ী ডুঁপব খারি বহন ছন। কেহনো হৃদযরিদাবক সমাদ হো হম ওকবা স্বনরাঁক নেন খপনা মোনকেঁ একাগ্রচিত্ত কেনহুঁ খা খাঁখি হ্মনি নেনহুঁ। হমবা খাঁখিক সমক্ষ চিত্র সভ নাচয নাগন – 'খারঁ ও জীপ ঠহবত.....কনিষ্ঠ খভিযংতা জীপসঁ ডুঁতবি জেতাহ.....কাজ কবএরনা মজদূব সভসঁ "পর্যরেক্ষক কতএ ছথি ?" পূছতাহ.....ও নোকনি গাছ দিস খাঁগূব দেখেতনি, খভিযংতা ঘ্মিকএ হমবা দিস ডুঁপব খওতাহ.....হমবা কান্হ পব হাথ বাখি রঁজতাহ.....মিস্টব নাযক......হমসভ এখন সাঁগে কেব কার্যানয জাএরঁ।' হম চুপ বহরঁ।

খহাঁক নেন একটৌ খরঁবি খছি....গষ্ট গজ নষ্টে মচ সিবিযস.....(ওতেক চিংতাজন নহি খছি.....) হ্মদা খহাঁকেঁ শীঘ্রহিঁ ঘব রঁজাওন গেন খছি। হম জীপ ন' কএ ওম্হবে জাএরঁনা ছী.....ওতহিসঁ খহুঁকেঁ ছোড়ি দেরঁ। কনিষ্ঠ খভিযংতা জানি–বূঁঝিকএ হমবা রাঁবূঁজীক মৃত্যুক খরঁবি নুকা বহন খছি, ওা হমবা পতা নাগত.....হমব করেজ ফাটি জাএত, হমবা খাঁখিমে নোব খারি জাএত।

यू गडियनंठ (बदमाश)......,एमकह थाऊ ! बाजा जकाँ बैसल छथि....न◌ॉनसेन्स (बेकूफ)। अहाँकें देल गेल काजक कोनो परबाहि नहि अछि ? आब अहाँकें घबहिं पठा देब..... ।

सोचलहुँ की आ क्षणहिंमे भ' गेल की, हमरो पता नहि चलि सकल। आँखि खोलिकए देखलहुँ तँ कनिष्ठ अभियंताक जीप न' कए आएल कार्यपालक अभियंता हमरा पर डाँट-फटकाबक बबखा केने जा रहल छल। अपना समक्ष वाक्षस सदृश
ठाढ़ कार्यपालक अभियंताकें देखि हमब तँ हड्डी काँपि गेल।

हे भगवान, एहि ब्रम्ह ववाँक चाँगुवसँ हमवा मुक्ति दिया दिअ।

मोनहि-मोन भगवानसँ प्रार्थना कबैत हम कार्यपालक अभियंताक समक्ष ठाढ़ बहलहुँ।

अहाँक ओकादि एतेक बढ़ि गेल ? मजदूब सभपब ध्यान नहि बाखि, हमवा अबैत देखियहुकें ओतए साहुकाब जकाँ बैसल वहलहुँ ? ई सभटा काज चाबि दिनक भीतबहिमे संपन्न कबएबाँक नेल कहने बही , कमीना नहितन ? एना तँ अहाँ हमबह् संकटमे द' देब....ठहरू ! एखनहि हम अहाँकें सबक सिखबैत छी....हम एखनहि कार्यालय जा कए, अहाँक 'टर्मिनेशन ऑडिब' निकालि दैत छी... ।

क्षण भबिक लेल हमवा एहल बुझाएल जेना एकटा अल्सशियन कुकुब हमवा पब भूकैत एम्हबे आबि बहल

अछि। हमरा ओहिसँ एक्कहुटा शब्द नहि नकलि सकल।

साहेब, हिनक बाबूजी बहुत बेमार छथि....एहिलेल ओ कनेक कालक लेल बैसि गेल छलाह, एकटा मजदूर हमर पक्ष लैत कार्यपालक अभियंताकेँ समझएबाक प्रयास कएलक मुदा साहेब पर हुनक बातक कोनहुँ असरि नहि भेलनि।

बेमार छथि तँ होमए दिऔक, जीबैत तँ छथि ने ? एहि तरहक बहन्ना बना कए अहाँ काज परसँ बैसी नागा नहि करब करू, नहि तँ सभदिनक लेल घरहि बैसा देब। कार्यपालक अभियंता हमरा पर आओर भड़कि गेलाह। ओहि भरल दुपहरियामे हमरा आँखिक समक्ष तरेगन झिलमिलबए लागल।

यूजनेस अपररागजर....(देखाम पर्यवेक्षक....) एतए आउ.....देखू ई सभटा गाछ-बिरीछ कटैबा लेब। परसू धरि ई सभटा साफ भ' जएबाक चाही। मंगल दिन सी.एम. (मुख्यमंत्री) अओताह, ओहिसँ पहिने कनिष्ठ अभियंताकेँ चिन्हित करबाक लेल ई जगह साफ-सुथरा भेटैबाक चाही। जँ ठीक समय पर ई काज नहि भेल तँ हम अहाँकेँ देखि लेब।

अहूँ सभ केओ सुनि लेलहुँ की नहि ? सभ मजदूरकेँ सुनएबाक लेल ओ ओकरा दिस देखलक आ जा कए जीपमे बैसि गेल।

पल भरिक लेल हमरा एहन लागल जेना ठेहुनसँ उँतर' रहल ओहि जीपक पाछू हमरा डोरिसँ बान्हि घिसियाओल जा रहल अछि। हमरा आँखिमे नोर आबि

গেল। নোকরীসঁ নিকালি দেবাক ধমকীসঁ হমর মোঁসে দেহ স্বন্ন ভেল জা রহল অছি, হমরা এহন বুঝাএল। এহি নোকরীসঁ হাথ ধো লেব হমরা রসক গপ্প নহি ছল। রী.কॉম. কএলাক বাদ লগভগ দু বর্ষ ধরি হম বেরোজগার রহী। পছিলে সাল বাবূজীকেঁ লকবাক প্রকোপ ভেল ছলনি ও তহিএসঁ ওছাওন পকড়ি লেনে ছথি। বাবূজীক দবাগ, কॉলেজমে পঢ়এ রলা অপন ছোট ভায় আর মৈট্রিকমে পঢ়যবানী অপন ছোটকী বহিনক সভটা দায়িত্ব হমরহি কন্হা পব ছল। কতেকোক পযব পকড়নাক পশ্চাত্ হমরা হিসাব-কিতাবক কাজ ভেটল ছল, মুদা ডেঢ় দুগ সয টকাসঁ বেসী হমরা কহিযো নহি ভেটি সকল। কতেকো পৈবরীক কেলাক পশ্চাত্ হমরা বারহ টকাক দৈনিক মজদূরী পব স্বপবরাগজব (পর্যবেক্ষক)ক ঙা কাজ ভেটল ছল। হমর দুব্বব-পাতব কদ-কাঠী দেখি কনিঞ্জা অভিযংতা হমরা স্বপবরাগজবক নোকরী দেবাক লেল কিন্নহুঁ রাজী নহি ছল, মুদা ওকরা লগ ন' জাএবলা হমর শুভচিন্তক হমর বিষম পবিস্থিতি আ নচারীক তেনা নে বখান কএললি জে নহিযো চাহিত ও হমরা ঙা নোকরী দ' দেলক। হমর ছোটে ছিল গলতী কেঁ ন' কএ ও হমরা সদিখন উঁচ-নীচ কহৈত রহৈত ছল। পছিলা তীন মাসসঁ তীন-সরা তীন সয টকাক মহিলরারী দবমাহাসঁ হম সাধাবণ রূপেঁ অপন জিনগী চলা রহল ছলহুঁ। এহি সপ্তাহ বাবূজীক তরীযত বিগড়ি জেবাক কাবণেঁ হমরা লগ জতেকো পাগ ছল, সভটা হুনক দবাগ আ ডাগদবক পাছূ খর্চ ভ' গেল। জঁ বাবূজীক সংগ কিছু ভ' গেলনি তঁ হম কোনা কী করব, সে সোচবাক সাহস আব হমরামে নহি রহি গেল ছল।

হম ঋংতর্দ্বন্দ্ব মে ফঁসি গেন বহী। কার্যপানক ঋভিযংতা হমবা নোকবীসঁ নিকানি দেবাঁক ধমকী দ' কএ গেন ছন। হমবা বুঝাগত ছন জেনা হমব হড্ডীক মজ্জা জমন জা বহন ঋছি। কোনো মজদূব দৌড়ি কএ হমবা থাম্হি নেনক ঋা গৌনন মে ভবন পানিসঁ হমবা ঋাঁখি পব ছিট্টা দেনক নহি তঁ হম ওতহিঁ ঋচেত ভ' কএ গিব জেতহুঁ।

খএনাক পশ্চাত্ হম ভাবী মনসঁ ওতএ ঋাবি ঠাঢ় ভ' গেনহুঁ জতএ ঋান মজদূব সভ কাজ কবৈত বহথি। হমব নজবি ঘূমি-ফিবি ওহি বাঁটক দিস জা বহন ছন। বাবূজীক মববাঁক খবৈবি ন' কএ জীপ ঋাবৈ ঋাএন তবৈ ঋাএন, যৌহ সোচৈত-সোচৈত হম ঋাধা দিন বিতা দেনহুঁ। হমব এহি স্থিতি পব দযা কবৈত মজদূব সভসঁ জতেক সংভব ভ' সকনৈক ততেক কাজ ক' দেনক। জঁ মজদূব সভ এহনে নগনসঁ কাজ কবৈত বহন তঁ ওা কাজ কান্হি ধবি পূবা ভ' জেতৈক, হমবা বুঝাএন। সাঁঝুক পহব হম জন্দীএ নিকনি কএ পহাড়ী কি বাঁটে উতবৈত নীচাঁ ঋাবি গেনহুঁ। নকড়ী ন' জাএবৈনা ট্রেক ভেটি গেনাক কাবণেঁ হম বাতি হেবাঁসঁ পহিনহিঁ বজাব পহুঁচি গেনহুঁ। ষটকি কএ চনি হম ঘবক বাঁট পকড়নহুঁ। পিচবোড খতম ভেনাক বাঁদ গনী বনা মাটিক সড়ক পব হমব চানি কনে মহ্রিম ভ' গেন। এহি গনীক ওহি ছজ্জাকেঁ পাব কএনাক বাঁদ হম ঋপন বাড়িমে পহুঁচি জেতহুঁ। হম সোচএ নাগনহুঁ জে হমবা ঋাঁগনমে হমব কিছু পড়োসী নোকনি হাথ পব হাথ ধ' ঠাঢ় ছথি। হমবা দেখতহিঁ ও নোকনি ঋপনামে গপ্প কবএ নগনাহ। হম জেনা-জেনা ঘবক দিস বঢ়ৈত বহী তহিনা-তহিনা কানবাঁক শোব

রঁঠ্ৗত জা বহল ছল। জহিনা হম খ্ঁগনা পহুঁচরঁ, একটা পড়্াসী খারিঁ হমবা গন-রাঁমী দ' ঘব ন' জৈতাহ। ঘবমে রাঁবুঁজীক প্রাণহীন নহাস পড়্ল বহতনি। একটা কোনমে কানি-কানি কএ রেঁদম ভেল হমব মায খা রঁহিনকেঁ সম্হাবরাঁক নেন পড়্াসক ওঁবত নোকনি রৈঁসন হেতীহ। হ্নকা সোন্মাঁ সোড়াক রেঁাতন খা কাঠেন পেযাজ্ বাখন বহতনি। রাঁবুঁজীক নহাসক সমক্ষ একটা দীপ বাখন হেতনি। এক দিস তশতবীমে খগবরঁত্তী বাখন বহত। নগহিমে একটা পাত্রমে চীনী বাখন বহত। ওহিমে নোক সভ দ্বাবা চ্ঙ্গাসঁ উঁঠাওন গেন চীনীক চেন্হ হোএত। হমহুঁ ওহিমেসঁ এক চ্ঙ্গা চীনী উঁঠাএরঁ খা রাঁবুঁজীক হ্ফূজনকা হ্মঁহমে ধ' দেরঁনি খা "রাঁরাঁ" কহি জোবসঁ কানএ নাগরঁ।

জখন হম খাঁগন পহুঁচনহুঁ তঁ হমবা কেও নহি দেখনা মে খাএন। ঘবসঁ ককবহুঁ রাঁজরাঁক খারাজ খারিঁ বহল ছনৈক। হম জূতা খোননহুঁ খা নহ্এঁ-নহ্এঁ পযব বাখৈত ভীতব চনি গেনহুঁ।

খাউঁ রাঁউঁ! শাযদ খহীক খাতিব হিনকব প্রাণ কংঠ ধবি খারিঁকএ খটকি গেন ছনি। খাঁ হিনকা এহি কণ্ঠসঁ হ্মজ্ঞিএ ভটি জেরাঁক চাহিযনি, হমবা ভীতব খবৈঁত দেখি হমবা মায নগ রৈঁসনি একটা ওঁবত রাঁজনি। হম রাঁবুঁজীক ওহ্বাওন দিস দেখনহুঁ। জাহি গতিএঁ হ্নক ছাতী উঁপব-নীচাঁ হোগত ছননি, হমবাসঁ দেখন নহি জা বহল ছল। হ্মঁহ সঁ নিকন' রনা শব্দ স্বন' মে নহি খারিঁ বহল ছল। খাঁখি খ্জনে ছননি। রাঁবুঁজীক ওা স্থিতি দেখি হমবা রঁন্মা পড়্ল জেনা ও সবিপহুঁ হমবহি রাঁঠ জোহি বহল ছনাহ।

হমর ছোটকী রহলি হমরা চাহ দেলনি। চাহ পीবি হম খগপোছাসঁ অপন মুঁহ ঝাঁপি বাবূজীএ লগ বৈসি গেলহুঁ।

দেখা পর চানী, জঁ আজুক বাতি ওা কাটি লৈত ছথি তঁ..... নহি জঁ আগ বাতিএ কিছু ভ' গেলনি তঁ এহনা স্থিতিমে এমহর-ওমহর দৌড়র নহি, কাল্হি ভোরহিঁ উঠিকএ সংবধী লোকনিকেঁ সমাদ পঠা দেবনি, কী ঠীক নে ? হমরা ভরোস দেবাক লেল একটা পড়ासिন কহলথি। খগপোছাসঁ ঝাঁপল অপন মাথ ডোলা হম হঁ কহলিযনি। বাতি বঠন জা বহল ছলৈক মুদা হমরা নিন্ন নহি আবি বহল ছল। হম ওতহি বৈসল বহলহুঁ। বাতিক বাবহ বাজি গেল বহৈক মুদা বাবূজীক ঘর্ব-ঘর্ব কের আরাজ এখনহুঁ নহি কম ভেল বহলি। ঘবক আন সভ সদস্য এমহর-ওমহর কোনমে সূতি বহল ছলাহ। বাতি তীন বজে ধবি বাবূজীক হালতিমে কোনহুঁ স্বধাব নহি ভেলনি। মুদা ভোব হোগতহিঁ হম দ্বন্দ্বক স্থিতিমে আবি গেলহুঁ। আব কী কবী ? নোকবী পব জাগ, বা নহি ? কাজ একদম অনিরার্য বহৈক আ জঁ হম নহি গেলহুঁ তঁ কার্যপালক অভিযংতা হমবা ছোড়ত নহি। জঁ কার্যপালক অভিযংতাক ডবে নোকবী পব চলিযো গেলহুঁ আ এমহর বাবূজীক সংগ কিছু খবাপ ভ' গেলনি তখন কী হৈত ?

মাএ.... হম নোকবী পব চলি জাউ ? হম সাহস ক' কএ মাএ সঁ পূছলহুঁ। মাএ তঁ কিছু নহি বাজলীহ মুদা এখনহি হমবা ঘব আযল হমর কিছু পড়াসী সভ হমবা পব অপন গোস্সা নিকালএ লগলাহ।

সাঁচে অহাঁক দিমাগ ঠৌব পব অছি কি নহি ? এতএ

ओहाँक बाबूजी मरण-शय्या पर पड़ल छथि आ ओहाँकेँ नोकरी सूझैत अछि ?

नहि, नहि हमर कार्यपालक अभियंता बड्ड खदूस छथि ।

ओ शैतान छथि की ? नीक-बेजाए केर ओकरा ज्ञान नहि छनि ?

हम चुप भ' गेलहुँ । दुपहर होइत-होइत घरबाहिटि आर बढ़ि ते गेलनि ।

चलू नीके छैक.... आइ बृहस्पति दिन छैक, प्राण छोड़बाक लेल आजुक दिन उत्तम अछि । हमर बूढ़ पढ़ल बाबूजी । एतबा स्वतहि हमर माए आर जोर-जोर सँ कानए लगलीह ।

साँझ होइत-होइत हमरा मोनमे आर डर समा गेल । जँ आइयो बाबूजी प्राण नहि निकललनि आ हुनक मृत्यु नहि भेलनि तँ 'काल्हि काज पर किएक नहि आएल छलहुँ ? ' एकर स्पष्टीकरण हम कनिष्ठ अभियंता केँ कोना देबनि ? बाबूजी मरि गेलाह तकर पहिलुक दिन अहाँ काज पर किएक नहि एलहुँ ? एहि तरहक प्रश्न सभ पूछि-पूछि ओ हमर पिंड नहि छोड़ताह.....जँ हम नोकरी पर नहि गेलहुँ आ मजदूर लोकनि काजकेँ आर बेसी घिच लैत तखन....... ? आ एहि गोस्साक कारणेँ जँ ओ हमर 'टर्मिनेशन आडर' निकालि देलक तखन..... ? कार्यपालक अभियंताक काल्हुक पल-पल केर दृश्य हमरा आँखिक सोझाँ नाचय लागल ।

दू बजेक पश्चात् खराप नक्षत्र आरंभ होइ बला छैक,

ওহিসঁ পহিনহি হ্নকা ক্ষত্তি ভেটি জযরাঁক চাহিযনি..... ! কেও এহন রাঁজনথি। ক্ষদা হমবা ব্স্মাএন দূ রঁজে নহি রাঁবহ রঁজ' সঁ পহিনহি হ্নক প্রাণ জযরাঁক চাহিযনি, তাকি রাঁবূঁজীক মৃত্ বৃহস্পতিএ দিন ভ' গেন ছননি, কার্যপানক খভিযংতাকেঁ রঁতএরাঁমে হমবা স্বরিধা হোএত।

বাতি খাঠ রঁজে হম এক রাঁটী মবগিন্না খা রাঁবূঁজী নগ রৈঁসি গেনহুঁ। কান্হি বাতি ভবিক জগবনাক কাবণেঁ হমবহুঁ খাঁখি নিন্নক রাঁটে জোহি বহন ছন। এখন হমব খাঁখি নাগনহি ছন কি কেও হমবা হাথ নগা উঁঠা দেনক। ঘবমে সাত-খাঠ পড়ু াসী নোকনি ঠাঠ় ছনাহ। হ্নকা সভক খাঁখি রাঁবূঁজী পব স্থিব ভ' গেন ছননি। রাঁবূঁজীক ক্ষহসঁ হোমএ রনা ঘর্ব-ঘর্ব কেব খারাজ খাব রেঁসী ভ' বহন ছননি। হম জন্দীসঁ উঁঠিকএ রৈঁসি গেনহুঁ। রাঁবূঁজীক খারাজ খাব রঁঠ়ি গেননি। ক্ষণ ভবিক নেন হ্নক সৌঁসে দেহ হিনননি খা খচানক সভ কিছু শাঁত ভ' গেন। কতেক রাঁজি বহন ছৈক, কনে ধ্যানসঁ দেখিযৌক কেও ? কেও রঁজনাহ। কেও খাগূ রঁঠ়ি পনংগ সঁ নটকেন রাঁবূঁজীক হাথ সীধা ক' কএ হ্নক হ্জন খাঁখি রঁন্ন ক' দেনকনি।

হমব মাএ খা রঁহিনি এক্কহি সঁগ জোব সঁ চিকরৈত রাঁবূঁজীক নহাস পব হাথ বাখি কানরঁ শ্বব্দ ক' দেনথি। এখন ধবি ঠাঠ় ভএ হমবা রাঁবূঁজীকেঁ দেখ'রনা হমব ভাএ ম্যকিকএ গিবহি রনা ছন কি তখনহি কেও হ্নকা পকড়ি নেনকনি খাব ওকবা ক্ষঁহ পব পানিক ছিঙ্টা দেনকনি। ক্ষদা হমবা তঁ নীক নাগন।

হম একটা দীর্ঘ নিসাঁস নেনহুঁ খাব দেখনহুঁ.....হমব রাঁবূঁজী.....হমব খূন, হমবহি সোন্নাঁ মবন পড়ন

छथि.....,हमर साक्षात् बाबूजी हमरा सदाक लेल छोड़ि कए चलि गेल छलाह। हम ओ देखतहिं बहि गेलहुँ।

ने जानि कोन-सन अनुभूति हमरा करेज सँ बाहर आबि गेल, बाबूजीकक लहास पकड़ि हम फूटि-फूटि कए कानब शुरू क' देलहुँ.....

हम्मर बाबूजी......... ।

मूल कोंकणी कथा : नागपंचम
लेखक: वसंत भगवंत सावंत हिन्दी अनुवाद: सेबी फर्नांडीस मैथिली अनुवाद: डॉ. शंभु कुमार सिंह

वसंत भगवंत सावंत सेबी फर्नांडीस डॉ. शंभु कुमार सिंह

नागपंचमी

अश्लेशा नक्षत्रहि सँ बरखा झमाझम होमए लागलैक। गत सात दिनसँ बरखा होइत छलैक। साओन मे तँ बरखा बन्न भ' जएबाक चाही, मुदा ओ तँ बन्न हेबाक नामहि नहि ल' रहल छलैक। बौनकर्णे केर द्वीप पानिसँ दहाबोह भ' गेलैक। गामक खेतक

फाटैक सहित दमोदिस पानि मे डूबि गेलैक। मल्लिकार्जुन मंदिरक दूर सीढ़ी धरि बरखाक पानि छूबि लेलकैक, मुदा ठेहे पर बहे बनाक लेल कोनो असौकर्य नहि बहैक। मजूरी आ रोजीमे व्यवधान हेबाक कारणेँ लोक सभ हकोरबको भ' गेल छल। साँच त' ई थिक जे खेती-बाबीक काज साओन धरि भ' गेलाक पश्चात् लोक गोरबछत्ताक धंधामे लागि जाइत छल। बन्हतो जंगलक आक छाननाक पश्चात् लोक गोरबछत्ता जमा कए लगीच रना साकोर्डं नामक गाममे बेचि दैत छल। ओहुना ओ सभ ककड़ी ओ गैता फोंड़ाक बजारमे बेचैत छल। जँ पैघ-सन माछ हाथ आबि गेलनि तँ ओकरा देसाओं परिवारमे बेचि 10-20 टैका कमा लैत छल। मुदा एहि बेर बरखा बेसी हेबाक कारणेँ भबि सान रोजगार बाधित भ' गेलैक। नाम चनाब' रना मनाम सभ तँ कखनो अपन-अपन नामकेँ उँपर आनि बाखि देने छल। ओकरा नीक जकाँ नकड़ीक ग्रहिआसँ अहैका देल गेल छलैक। ओकरा उँपर नाबिघबक पातक छतरी सेहो बनाओल गेल छलैक जकर स्वरक्षाक लेल ओकरा नाबिघबक गाछसँ बान्हि देल गेल छलैक।

हबि भगत अपन बरण्डामे एकटा सोंगबक सहारे अपन पीठ अहैका कए बैसल छल, बेर-बेर नदीमे आयल बाढ़ि के देखैत छल। घनघोर बरखाक कारणेँ ओ नदीक दोसर दिसक गाम साकोर्डं केँ सेहो नहि देख सकैत छल। ओहि क्षण ओ सपनहिमे अपन भविष्यक सोच केँ मूर्त रूप देमए लागल। आड़िक बाटे जेबाक बजाए ओ रिसू भङ्गजीक गाछी बाटे बस्तासँ

निकनि गेन। रेगसँ रहैत ननीकेँ पाव क' कए पनशी पहुँच गेन था गाड़ ीक प्रतीक्षा कवए नागन। रबथाक कावणेँ गाड़ ीक थाराजाही रहुत कम भ' गेन छनैक। मोनें सँ एकटा टैंपू थाउैत बहैक। मोनें साकोर्डें सँ नोक ससत दाम पव गोरवछत्ता कीनए गेन छनैक था थार ओकवा मडगांरक रजावमे रेंचरौक नेन जाग़त बहैक। हबि ओहि टैंपू सँ निफ्ट न' कए तिस्क्याव थारि गेन। ड◌ॉक्टैब सँ मिनिकए रेंमाब नेनाक नेन ঔষधि नेनक था दूधक सोसोगटीमे सभ दिन दूध नेरौक नेन थाराय रना टैंपू पव रेंसि ओ सांकोर्डें थारि गेन। नदीक कछेब थारितहि ओकव पयव काँप' नागनैक। नदी पानिसँ नरानर बहैक था दुनू दिस रस पानिए पानि देख' मे थारि बहन छनैक। ओकव रूप रीवभद्र (रौद्र) जकाँ रुन्माग़त बहैक। ओहि कान ओकवा नजविक समक्ष ओकव रेंमाब नेनाक सूवति थारि गेनैक। ने जानि ओकवा देहमे तखन कतए सँ ऊर्जा थारि गेनैक, ओ थार ने देखनक तार स्नटसँ ओहि भयानक नदीमे कूदि गेन। ओकवा समक्ष केरन मृत्युं देखाव दैत छनैक, स्मदा ओ कोहना हेनैत नदी पाव क' गेन। ओकव सौंसे देह पानिमे भीज गेन बहैक। ओ थपन सौंसे देहकेँ टटैनेनक त' देखनक जे ओकव सभटा पीरं रना ঔষधि था गोटी भीज गेन छनैक।

* * *

थाग़क नगा दी.....थाएरं ने ?

पनीक टैकेनाक पश्चात् ओ होशमे थायन। सपनासँ जागन नोक जकाँ ओ एमहव-ओमहव देखनक। कन्हा पव बाखन गमछासँ ओ थपन स्मुँह पोछनक था किछ

कानक लेल आँखि मूनि एकटा नमहर साँस लेलक।
खाएक लगा दिऔक, हरि बौजल।
पत्नी खाएक लगा देलकैक।
स्नानघर जा कए ओ हाथ–पयर धोलक।
चिनकी कखन सुतल ?
एखनहि सुतल छैक.....पत्नी लहुएँ बाजलीह।
बौआर उठलैक ?
"........"
ओकरा गोटी खोआ देनियैक ?
हँ जे बाँचल छलैक ओ द' देनिऐक।
आब कोन दबाइ दियैक किछु बुझनामे नहि आबि रहल अछि। बुझाइत अछि जेना ओ अपन जन्महिसँ हमरे दबाइक चस्मच न' कए आएल अछि।
देखियौक ने काल्हि नागपंचमी छियैक हम बूढ़ि लूलकाँ लेल द' देने छिऐक, भगवती करैथ चिनकाक बौआर करने कम भ' जाएक।
हँ, साँचे काल्हि तँ नागपंचमी छैक। ओ तेसर खेप छियैक...... ओ एकटा गहिंरगर साँस लेलक। बुझाइत अछि एहू साल हमरा सभक लेल अपशकुने अछि, ओ बहुत आर्त स्वरमे बाजल।
भगवतीक इच्छा.......। ओ कहि ओकर पत्नी ओकरा हाँह पर अपन हाथ राखि देलकैक आ ओकरा आँखिसँ दहो–बहो नोर बहय लागलैक। तकर बाद दुनूक मुँहमे एक्कोटा दाना नहि गेलैक।
गामक सभटा लोका–बूढ़ बाण् भगत (हरिक बाबूजी) केँ भ्रष्टाचारी भगत केर नामसँ चिढ़बैत छलैक।
बाण् भगत समूचा गाममे धार्मिक ओ आन अनुष्ठान करबैत छल। गामक गरीब लोककेँ भगवानक नाम पर

ফঁসযরাঁমে ও ততেক মাহিব ছন জে তকব কোনো সীমা নহি। খেতী–রাঁবী সহিত খান সভটা জিম্মেদাবী ও হবিক কান্হ পব নাদি দেনে ছন আ স্বয়ং খাবামক রঁসী রঁজরৈঁত ছন।

হবিকেঁ খপন রাঁবূঁজী এক্কাটা খাদতি পসিন্ন নহি ছনৈক, ক্ষদা বাপূ ভগত কহিযো হবিক রাঁত নহি র্ঁমনকৈক।
ওতহি বাপূ সদতি হবি আ ওকব পনৌ কেঁ খধনাহে রাঁত কহৈত বহৈক।
হবিক রিঁযাহক তীন মাস ভ' গেন বহৈক আ ওহি কান একদিন বাপূ নেনপন জকাঁ মজাক কবরাঁক নেন নাবিযবক গাছ পব চঢ়ি গেনৈক আ ওতএ সঁ জে গিবনৈক তঁ খপন ডাঁড় তোড়ি খাট পকড়ি নেনক। বাপূক খাট পকড়ি নেনাসঁ হবিক জিম্মেদাবী দ্গূনা ভ' গনৈক।

"এহি হবাশঁখিনীক কাবণেঁ হমবা ঘবক সভটা খ্শী পানি ভ' গেন খছি" বাপূ সদৈব হবিক পনৌকেঁ কহৈত বহৈক। এতেক স্বননাক পশ্চাতো হবিক পনৌ ওকব দেখভানমে কোনো কসবি নহি ছোড়ৈক। দিন পব দিন বীতন গেনৈক, বাপূ চঢ়িতে খখাঢ় পবনোক সিধাবি গেনাহ আ এহি কাবণেঁ হবিক পনৌকেঁ তীন মাসক নেন ঘব ছোড়এ পড়নৈক। রাঁবূঁজীক মৃত্যুক কাবণেঁ ও ওহি রঁবখ নাগপঁচমী নহি মনা সকন। দোসবহি রঁবখ হবিক পনৌ একটা নেনাকেঁ জন্ম দেনকৈক আ সোগবী হেরাঁক কাবণেঁ ও ওদ্ধ রঁবখ নাগ দেরতাক পূজা নহি ক' সকন। এহি রেঁব এক রঁবখক চিনকা

ৰোখাবসঁ জূঝৈত বহৈক..... । জেনা-জেনা সময বীতৈত ছলৈক, চিনকাক মানতি আব বিগড়নে জাগত ছলৈক । আয়ুর্বৈদিক ঔষধিক সেহো কোনো অসবি নহি ভ' বহল ছলৈক । দোসব দিস নদীক পানি বঁঠৈতে জাগত ছলৈক আ চিনকাকেঁ ন' কএ নদী পাব কববঁ সংভব নহি ছলৈক ।

হবি অপন গাছীক মোড় পব ঠাঠ় ছল । জঁ হমব চিনকা নীক ভ' জাএত তঁ হম এহি বৈব ভগবান, কুলদেবতা, গ্রামদেবতা আদিকেঁ ছাগব বঁলি দেবৈক । ওকব মনৌন স্বনি কএ ওকব পনী অবাঁকে বহি গেলীহ । জাধবি ও ওকবা দেখৈত তাধবি ও নদী পাব ক' কএ হাথমে পূজাক সমান ন' কএ মংদিব পহুঁচি গেল ।

* * *

অহাঁ হিম্মতি নহি হাববঁ বাঁউ ! বোঁখাব উঁতবি জেতৈক, একটা পড়সিনী ওকবা সাংত্বনা দেনকৈক । তখনহি মংদিবক ঘংটা বাঁজি উঁঠলৈক আ দুনূ গোটে হাথ জোড়ি নেনক । গ্ৰা হম একদম সাঁচ কহি বহল ছী, গ্ৰা কহি ও চিনকাক মাথ পব হাথ বাখি দেনক । দেখিযৌক বোঁখাব উঁতবি বহল ছৈক । পসেনা চনি বহল ছৈক ।

হবি মংদিবসঁ আনল ভেভূত চিনকাক মাথ পব লগা দেনকৈক । ওকব পনী বঁড় ভক্তি-ভাবসঁ ও ভেভূত চিনকাক সৌংসে দেহমে মলি দেনকৈক । চিনকাক বোঁখাব উঁতবৈত দেখি ও দুনূ পবাণী বৈস খুশী ভেল । হবিক পনী ভীজল বূঁটকেঁ দেখবাঁক নেল গেলৈক

ঋা হবি জংগন সঁ ঋানন মাটিসঁ দেৱান পব নাগক ঋাকৃতি ৱনৱ' নাগনৈক। ওহি পব কুংকুম সঁ ওকব বেখাংকন কএনক ঋা কোযনাসঁ ওকবা পব "ওউঁম" ৱনা দেনকৈক। হাথ ধোনাক পশ্চাত্ হবি ফেব দববজ্জা পব ঋাৱি ঠাঢ় ভ' গেনৈক ঋা নদীক ৱহৈত পানি দিস দেখ' নাগন। খেতমে একনহুঁ পানি ভবনে বহৈক, মুদা ৱীচ-ৱীচমে ছোট-ছোট গাছ সভ নখা দৈত ছনৈক।

হবি ঘুমৱাক নেন নকনি গেন ঋা তাহি সময চিনকাক কানৱ-ক্ষহবৱ স্ববহ ভ' গেনৈক। হবিক পত্নী ওকবা ছাতীসঁ সটা দূধ পিযৌনকৈক। চিনকা এক মিনটক নেন তঁ চুপ ভেনৈক মুদা চোঙ্কহিঁ জোব-জোবসঁ কানএ নাগন। চিনকা একৱেব ওছবনক ঋা সভটা দূধ ৱাহব ঋাৱি গেনৈক। চিনকাকেঁ ঋচানক একটা চক্কব নাগনৈক ঋা ও কাঠ জকাঁ কঠোব ভ' গেনৈক। হবি কেঁ ঈ সমাদ কোনো ঋান নেনাক মাধ্যমে ভেটনৈক। হবিক হাথমে দূ টা নাবিযব ছনৈক, ও ওকবা ওত্তহি ফেকনক ঋা হকাসন ঘব দিস ভাগন। ঘবমে পড়ৌসিযাক ভীড় নাগন বহৈক। ওকব পত্নী জোব-জোবসঁ কানৈত বহৈক ঋা ওকবা দূ টা পড়ৌসিযা সভ সম্ভাবৱাক প্রযাসমে নাগন বহৈক।

চিনকাক ঋাঁখি ৱন্ন ক' বহন ছনৈক। একটা পড়ৌসিন কিছু ঔষধিয পাতক চূর্ণ ৱনা ক' ওকবা নাক নগ বাখি দেনকৈক। চিনকাক কেরন সাঁসে টা চনৈত বহৈক। হবিক নেন ওতএ ৱিনমৱ মোসকিন ভ' গেনৈক, ও ৱাহব ঋাৱি ৱবন্ডা পব ঋপন দুনূ হাথেঁ মাথ পকড়ি বৈসি বহন। কবিযা মেঘমে ছিপন সূব্দজ, পচ্ছিম দিস ডূৱহি ৱনা ছন। ঋাৱ হবিক

জিনগীমে একটা আব আফত আৱহি ৱনা ছল আ নাগপংচমীক পাৱনি ওহি আফতমে শৰীক হোম' ৱনা বহৈক। সভটা মনৌতী আ প্রার্থনা ৱাঠ়া ক পানিমে ভাসি গেলৈক। চিনকা এখন ধৰি আঁখি নহি খোললে ছলৈক।

নোহাবক ভগ্গী জকাঁ হবিক ছাতী ধড়কৈত বহৈক। চিনকাকেঁ দেখৱাক লেল আএল লোক সভ অপন-অপন ঘৰ আপস জা বহল ছল। পড়়াসী সভক শঙ্কি হবিক হৃদযমে তীৱ জকাঁ লাগৈত বহৈক ও ঘৰাহ ভ' বহল ছল।

শাৱা! চিনকা আগ বাতি নহি কাটি সকতৈক, একটা স্ত্রী ৱাজল।

হমবা তঁ ৱৈচাবা হবি পৰ দযা আৱি বহল অছি, দোসৰ ৱাজল।

ভগৱানে জানথি ঙা কোন ৱৈমাবী চলল ছৈক, তেসৰ ৱাজল।

এক-এক কবি কএ ৱহ্ত ভযানক ৱৈমাবী পসবি গেলৈক অছি। কিছু দিন পহিল্লকে ৱাত থিক, মানূক পোতা, জে মাত্র ডেঠ় ৱৰখক বহৈক, ওকৱো এহলে চক্কৰ ঐলৈক আ ছও ঘংটাক ভীতৱে মবি গেলৈক। ঙা গাম ককৱো লেল শুভ নহি অছি। চাৰু দিস পানিএ পানি। এহনামে ড়াক্টৈৱো-ৱৈদ কেঁ কি ক্যা আসানীসঁ ৱজা আনি সকৈত অছি ?

সাঁচ পূছু তঁ হম একটা ৱাত কহী, হবিক ভঙিমে নিশচযে কোনো-লে-কোনো খোট হেতৈক যৈহ কাৱণ ছৈক জে ও আগ তেসৰ ৱৈৰ নাগপংচমী নহি মনা সকত।

হঁ সত্ত ..... কাল্হি তঁ নাগপংচমী ছৈক ? মাটিকেঁ তঁ হাথো নহি নগা সকৈত ছী, আ এহনামে জঁ চিনকা মবি গেনৈক তঁ ওকবা গাড়ৈক কোনা ?

হবিকেঁ কিছুও নহি স্বনৈক। কাল্হি নাগপংচমী ছৈক আ মাটিকেঁ ঘরাহ নহি কবৱাঁক চাহী। জঁ চিনকা ভোবহি মবি গেন তঁ শৈর খঁতিম সংস্কাবক রিনা ভবি দিন আব ভবি বাতি ঘবহিমে পড়ন বহত.....আব......
ও আব কিছু নহি সোচি সকন...... উঁঠন আ ঘবক কোনমে পড়ন কোদাবি আ গেঁতা ন' ক' ঘবক ৱাঁহব নিকনি গেন খন্হাবেমে।
ও খাধি খ্নৰ্ব স্ববহ ক' দেনক.....
কাল্হি মব' রনা চিনকাকেঁ গাড়ৱাঁক নেন....... !

<u>सोंगर</u>

सेरी फर्नान्डीस डॉ. चन्द्रलेखा डिसौजा डॉ. शंभु कुमार सिंह

मूल कोंकणी कथा : खपची
लेखक : सेरी फर्नान्डीस
हिन्दी अनुवाद : डॉ. चन्द्रलेखा डिसौजा
मैथिली अनुवाद : डॉ. शंभु कुमार सिंह

13 सितम्बर, दिन मंगल। भोरे-भोर मोबाइल खनकल। हमरा ओछाओनक लगहिमे मोबाइलक प्रकाश एना झिलमिलाइत छल जेना भिनसरे कोनो अस्पतालक 'सीरियस' रोगी कें ल' क' निकलल हो। हम अपन आँखि मलैत मोबाइल उठौलहुँ...देखलहुँ त' नम्बर चिर-परिचित छल। शैली केर। शैली माने हमर मित्रा, जे हमरे ऑफिस मे काज करैत अछि। रहैत नीक आ जिम्मेदारीक पद पर ओकर नियुक्ति भेल छैक। ओना देखल जाय त' अपन स्वभाव सँ ओ एकदम सरल आ अपन काजसँ मतलब राखय वाली। नरम-नरम घोंघा-सन। जँ क्यो किछु कहि देलक त' चुपचाप स्वनि लेए वाली। साँच पुछू त' ओ हमरो बड़ नीक लागैत अछि। हमरा बुझने सभ कन्याकें शैलीए-सन हेबाक चाही। हम अपन मोनक बात कैक बेर ओकरा कहलहुँ

छी स्नेहा ओ ओकरा अनस्वना कवि दैत अछि। हम सभ एक दोसराकेँ नीक सात वर्षसँ जनैत छी। हमरा सभक दोस्ती विश्वविद्यालयमे पढ़बाकाल भेल छल। शैलीक हँसबाक अंदाज आ ओकर सरल स्वभाव दुनू हमरा अतीव पसिन्न अछि। संभवतः यैह कारण रहल हेतैक जे हम ओकरा दिस ख्ािंचल चलि गेलहुँ। आब तँ जेना ओ हमर मिता नहि अपितु हमर छाँह सो तहिना बुझाइत अछि। आब ओ हमरा लेल हमर सभसँ करीबी बनि गेल अछि।

हेलो..... हम मोबाइल उठबैत कहलहुँ।

"शापू हम शैली बाजि रहल छी.... हम एखनहि अहाँसँ भेंट कर' चाहै छी।"

शैलीक ई जबाबे तँ जेना हमरा आँखिक निन्न उड़ा देलक।

"स्नेहा बात की थिक? से तँ साफ-साफ बताउ......."

"बताएब, सभ किछु बताएब। स्नेहा अहाँ भेंट त' दिअ।"

ठीक छैक भेंट क' रहल छी... ऑफिस मे... 9:30 बजे।

"नहि, नहि एखनहि मिलबाक अछि।" शैली बाजलि।

"स्नेहा एखन..."

"नहि, नहि हम किछु नहि सुन' चाहैत छी।" कहितहि ओकर बोली जेना काँप' लागलैक।

"देखू शैली कानू नहि प्लीज....."

"हम की करी शापू! हमरा समझमे किछु नहि आबि रहल अछि।" ओ बाजलि।

হমবা শৈনী পব দযা আবি গেন।

"ঠীক ছৈক, হম এখনহি অহাঁক ওতএ আবি বহন ছী। সাঠ়ে আঠ বজে ধবি হম আবি জাএব, অহাঁ ঘববাউ জনি।" ওকব সাহস বঢ়বৈত হম কহনিঐক।

"ঠীক ছৈক, হম অহাঁক বাট দেখি বহন ছী।" কহৈত শৈনী মোবাঁগন বন্ন ক' দেনক।

হে ভগরান ! কী ভেন হেতৈক ? ঙা সোচৈত-সোচৈত হম হাঁগ-হাঁগ কেঁ ফ্নহ ধোনহু, কন্হুকে পহিবনাহা অংগা-পেঁট পহিব নিকনি গেনহু। ঘবসঁ নিকনতহি হমবা মোনমে কৈক প্রকাবক শংকা-ক্ষশংকা কেব চঞ্চ চন' নাগন। আখিব কী ভেন হেতৈক শৈনীকেঁ ? কী ওকব মোন খবাব ভ' গেনৈক ? রা অচানক ৎৈকাক কোনো বেঁগবতা পড়ি গেনৈক ? হম আব ঝটকি কএ চন' নাগনহু। পৌনে আঠহিঁ বজে হম শৈনীক ঘব পহুঁচ গেনহু।

পছিনা বেব জে শৈনী অপন ঘব গেন ছনীহ তঁ ও "রান" (এক প্রকাবক তবকাবী) ক নত্তী আননে ছনীহ। আব ও নত্তী নবম-মোনাযম পাতক সংগ সোংগবক সহাবে উপব দিস বঢ়ি বহন ছন, সংগহি ও অপন জড়ি জমএবাঁক জতন ক' বহন ছন।

দববজ্জা খটখটএনাসঁ পূর্বহিঁ শৈনী দববজ্জা খোননক। ও শাযত হমব পযবক আহটি স্বনি নেনে ছন। জহিনা হম ঘবমে প্ররেশ কএনহু, শৈনী দববজ্জা বন্ন ক' হমবাসঁ নিপটি গেন। শৈনীক ঙা ব্যরহাব হমবা নেন একদম অপ্রত্যাশিত ছন। "শৈনীক ব্যরহাব এহন কিএক ভ' গেনৈক ?" হম মোনে-মোন সোচনহু। জরুব কিছু রিশেষ ভেন ছৈক, তখনহি তঁ ও হমবা অপন হিতচিংতক বুঝি এনা ক' বহন অছি ? হম

नहुँए-नहुँए ओकर पीठ सहलाबैत बजलीऐक।

"की भेल शैनी? एना बताहि जकाँ किएक क' रहल छी? किछु बाजबो तँ करू?"

ओ शनैः-शनैः अपनाकेँ हमरासँ अलग कएलक आ हमरा स्हँ दिस निहार' लागलीह।

हमरा बुझना रहल छल जे जरूर शैनीक संगे किछु अनिष्ठ भेल छैक? ओकरा आँखिसँ नोर तेना बहैत रहैक जेना भदराबिक गनावसँ पानि बहराबैत छैक। हमरा मोन पड़ल अपन गामक "सेजाँर" उँसेर जाहिमे नोक गनावमे कूदि जाएत छैक आ छपाक होएतहि पानिक छीटा एमहर-ओमहर पसरि जाएत छैक। शैनीक आँखिक पानि फेर उँफन' लागलैक। ओ फेर हमरासँ निपटि गेल। एहिबेर ततेक नोर बहलैक जे हमर अँगा भीज गेल। ओकर शीतलता मानू हमरा हृदयकेँ सेहो भीजा देलक। हमहुँ बरफ जकाँ पिघल' लागलहुँ। हमरा जीवनमे सदैव एकटा दृढ़ गाछक सदृश ठाढ़ रहएवाली शैनी आग सिगरेटक प्रत्ती जकाँ ढ़हि रहल छलीह।

"शैनी आखिर किछु बताउ त'! आब तँ हम अहाँक समक्ष छी।"

ई सुनतहि शैनी आर हफकि-हफकि कए कानए लागलीह।

"देखू शैनी, एना काननेे कलपनेे सँ काज नहि चलत, जाधरि अहाँ किछु बताएब नहि हम कोना बुझब?"

"हम लूटि गेलहुँ शागू.... हम तबाह भ' गेलहुँ.....फँसि गेलहुँ....हमर गज्जति पानि भ' गेल.... हमरा लूटि लेल गेल..... ।"

"अरे.....अरे.....शैली, ई अहाँ की बाजि रहल छी ? बाज' सँ पहिने अपन शब्दकेँ नापि-जोखि लेल करू।"

हमरा लेल एकर ई बात बड्ड दुखदायी छल। आब शैली एना बताहि जकाँ किएक क' रहल छलीह ? एहिसँ पहिने तँ ओ हमरा संगे शब्दक एहन खेल नहि खेललने छलीह ?

"बाजू शैली, की भेल..."

"हमर कपारे मे आगि लागि गेल अछि.... । हमर महीनवारीक दिन बीत गेल अछि, आ.... । काल्हि हम डॉक्टरसँ चेकअप करौलहुँ त'... ।"

ओ ई बात ! तँ शैलीक परेशानीक ई कारण छैक। हम मोने-मोन सोचलहुँ।

"पछिला महीनवारीक कोन तारीख छल ? हम पुछलिऐक।"

"दू अगस्त।" ओ बाजलि।

हम मोनहि-मोन गिनती लगएलहुँ....कैक दिन निकलि चुकल छलैक। हमरा किछु बाज' सँ पूर्वहि शैली बाजल—सात दिन धरि हम बाट देखैत रहलहुँ काल्हिए डॉक्टरसँ देखएलहुँ, रिपोर्ट + + आएल छैक।

+ + केर माने भेलैक जे शैलीक कोखिमे नव 'जीव' अस्तित्वमे आबि गेल छैक। हमरा मिताकेँ रियाहसँ पहिनहि कन्याक योग भ' गेलैक। हम ई की सुनि रहल छी ? कोना भ' गेलैक ई सभ ? हमरा माथ घूम' लागल... कैक प्रकारक सवालसँ हमर माथ फाटैत जा रहल छल। ओम्हर शैली अनवरत रूपेँ कानि रहल छलीह। हे भगवान ! शैलीक घरक लोककेँ जखन एहि बातक आभास हेतैक तखन की हेतैक ?

एखन शायत शैलीकेँ सान्त्वनाक आवश्यकता छलैक। शैलीक कपार पर विपतिक पहाड़ टूटैल बहैक आ हम पत्ता जकाँ काँपि रहल छलहुँ। जेना जाड़क दिनमे शीशीक तेल जमि जाइत छैक तहिना हमहुँ जड़वत भेल जा रहल छलहुँ। के छी जे शैलीकेँ एहि दशामे आनि देलक? ई जानए हमरा लेल आवश्यक भ' गेल छल मुदा ताहिसँ पहिने ई जानए जे, जे किछु शैली कहि रहल छलीह से साँचे थिक वा...।

"शैली भ' सकैछ अहाँक अंदाज गलत भ' गेल हो..। भ' सकैछ डॉक्टरक रिपोर्ट गलत हो....। अहाँ घबड़ाउ जुनि। हम हरदम अहाँक संग छी, दुखमे, सुखमे सभमे।" हमरा बातसँ शैलीक मोन कने हल्लुक भेलैक। आग धरि जे बात हम शैलीकेँ नहि कहबाक साहस केने रही से आग एतेक आसानी सँ कहा गेल। शैली एकर माने की निकाललनि हेतैक से भगवाने जानथि। ओना शैली एखन जाहि मानसिक स्थितिसँ गुजरि रहल छलीह एहनमे हुनकासँ एहन सभ बात पर उमेदो करब उचित नहि छलैक।

"शैली अहाँ जे कहि रहल छी से गलतो तँ भ' सकैछ? पहिने डॉक्टरसँ नीक जकाँ पूछि त' लिअ।"

"आ जँ डॉक्टर फेर रैह बात कहलक तखन?" शैली बाजलि।

"ओ बादमे देखल जेतैक।" हम कहलिऐक।

"हम अपन जान द' देब। मरि जाएब। हम आब जीब' नहि चाहैत छी।" कानैत-कानैत ओ बाजलि।

“হমসভ খাগএ ড◌ॉক্টৰ নগ জাএব।” হম কহনিঐক।

“কখন ? ” শৈনী তপাকসঁ বাজনি।

“আঁফিসক বাদ, ছও বজেক নগধক। খাগ হমহুঁ খপন আঁফিসক কাজ জন্দীএ জন্দী নিপটা নেব।” ঞা কহৈত হম ওকবা সাংত্বনা দেবাক প্রযাস কএনহুঁ। শৈনী হমবা ক্ষঁহ দিস দেখৈত বহনীহ। হম আঁফিসসঁ জন্দী নিকন’ বনা নহি ছী সে শৈনী নীক জকাঁ জানৈত ছনীহ। ও সোচি বহন হেতীহ জে “শাযত হম হুনকা সময দ’ কএ ক্ষকবি জাএব।”

“খবে হম খহাঁসঁ প্র◌ॉমিস ক’ বহন ছী হম খবশ্যে খাএব। চাহে কতেকো কাজ কিএক নহি হো।”

শৈনী কিছু পন কেব নেন খপন খাঁখি বন্ন ক’ নেনক। জেনা ও সোচি বহন হো জে জঁ হম নহি খাএব তখন কী হৈত ?

“শৈনী খহাঁ জন্দী–জন্দী তৈযাব ভ’ জাউ। হম বাহব খহাঁক বাট জোহি বহন ছী। কহৈত হম ওকবা গান পব হাথ ফেবনহুঁ খা ওকব খাঁখিক নোব পোছনহুঁ।”

“খহাঁ ডবব নহি চনূ দেখৈত ছী জে খাগ সাঁঝ কেঁ ড◌ॉক্টৰ কী কহৈত ছথি”—কহৈত হম ওকব দেহবী পাব কএনহুঁ। শৈনী শীঘ্রহি খপন কপড়◌া বদননক খা হম দনূ বাহব নিকনি গেনহুঁ।

খহাঁ নাশ্তা কএনহুঁ কী নহি ? ঞা পূছব হম উঁচিত নহি বুঝনহুঁ, তথাপি পুছনহুঁ---

“আঁফিসেক কৈংটীন মে ক’ নেব” ও বাজনি।

ওহি দিন ভবি বস্তা শৈনীক পযব নহুঁএ–নহুঁএ খাগূ বঢৈত বহন। ওকব মোন জে টূটি গেন বহৈক !

हम ओकर ओहि मोनक ठेठेनका तागकेँ जोड़ैाक प्रयास क' रहल छलहुँ । हमरा मोनमे एक पल फेर लेल भेल जे हम शैनीक हाथ अपन हाथमे थामि ली, मुदा बाँटे चलति एहि तरहक व्यवहार हमरा शोभा नहि देत, ओ जानि हम अपन विचार दमित क' देलहुँ ।

अपस्मृम शैनी अपनहि विषयमे किछु सोचि रहल छलीह ओ जानि हम ओकरा टैकैलिऐक----

हाँ.....25 । शैनी उत्तर छल ।

"की भेल ? " हम पुछलिऐक ।

शैनी मौन रहलीह ।

हम फेर पुछलहुँ ।

शैनी मौन ।

हमरा मोनमे भेल जे शायत शैनी सीढ़ी चढ़ैत काल अपन उमिरक संबंधमे सोचि रहल छलीह । हम पाछू मुड़ि कए सीढ़ीक गिनती कएलहुँ ओ ठीक पचीसे छल । पचीस सीढ़ी आ पचीस साल, मेल बड़ नीक छलैक । पचीस सीढ़ी चढ़लाक पश्चात् ऑफिसमे प्रवेश आ पचीस सालक पश्चात् माय बनब......हमारि माय ? शायत एहि लेल ओ क्षण ओकरा लेल सुखदायी नहि छलैक । कैंटीनमे हमरा दुनूक नास्ता-पानि भेल आ साँझमे मिलबाक बात क' हम दुनू अपन-अपन ऑफिस चलि गेलहुँ ।

पूरा दिन काज करैत हम शैनीएक संबंधमे सोचैत रहलहुँ । बीचहिमे हम एकबेर ओकरा ऑफिसक नम्बर सँ फोन केलिऐक ।

शैनी, केहन छी अहाँ ? देखू धैर्य राखब, हम अवश्य आएब....कहैत हम फोन राखि देलहुँ ।

दुपहरमे एकबेर फेर हमसभ लंचक समय मे

मिललहुँ । ও ভোজন করবাসঁ মনা করৈত ছলীহ । হমহুঁ উঁপাসে করব । এহনে নাজুক সময়মে তঁ মিতকেঁ মিতক আবশ্যকতা হোগত ছৈক । হম ওকরা সহাবা দ' রহল ছলিঐক ও সোচি হমরা খুশী ভ' রহল ছল ।

এখন ঘড়ী মে পাঁচ বজৈত রহৈক । ঠীক ওহি কাল শৈনী হমরা মোবাঁগল পর 'মিসকাঁল' দ' ক' সময়ক সংবধমে আগাহ কএলক । সাঢ়ে পাঁচ বজ' সঁ পূর্বহি হম আঁফিসসঁ বাহর আবি গেলহুঁ । শৈনীও কেঁ ঝটকি কএ আবৈত দেখলিঐক ।

"চলী ? "

হমর প্রশ্ন স্বন' সঁ পহিলহি শৈনীক পযর বঢ়ি চুকল ছলৈক । হমসভ অস্পতাল পহুঁচলহুঁ । হমরা আভাসো নহি ভ' সকল জে কখন শৈনী হমর হাথ কসি কএ পকড়ি লেলে ছলীহ । ও ডরি রহল ছলীহ । ওকর হাথ কাঁপৈত ছলৈক ।

"ডাঁক্টর ছথি ? " হম স্বাগত কক্ষমে পুছলিঐক ।

"হঁ, হঁ ছথি" কহৈত ও স্বাগত অধিকারী হমরা বগল কুর্সী পর বৈসবাক ইশারা কএলথি ।

হম দূনূ জা কএ কুর্সী পর বৈসি গেলহুঁ । হম ডাঁক্টরক কক্ষমে হুলকী মারলহুঁ, আ সামনে নামপট্টি পর সেহো, লিখল রহৈক—ডাঁ. গীতা । হম বুঝি গেলহুঁ জে যৈহ ডাঁ. থিকীহ । দেখ' মে একদম স্বন্নরি, সৌম্য । হম মোনে মোন সোচলহুঁ জে শায়দ ডাঁ. গীতা কহতীহ—"শৈনী অহাঁ একদম নার্মল ছী" আ হুনক ও বাক্য শায়দ হমরা সভক মোনক ভ্রম তোড়ি দেত । এতবহিমে নর্স আবাজ দেলক—"অহাঁ সভ অন্দর জাউঁ । "

डॉ. गीता एकदम मधुर आवाजमे पुछलथि— “कहू की तकलीफ अछि।” डॉक्टरक प्रश्न सुनि हमर बोलती ठाढ़ भ’ गेल। डॉ. केर प्रश्न एखन धरिओ बजल छलैक। हम हुनका दिस देखलिऐनि की ओ हमरा कहलथि—“कनेक कालक लेल अहाँ बाहर जाउ” हम ओतए सँ उठि बाहर ओहि कुर्सी पर जा बैसलहुँ जतय पहिने बैसल रही। नर्स दरबज्जा बन्न क’ देलकैक। हमरा मोनमे तखन कतेको प्रकारक प्रश्न सभ उठि रहल छल। थोड़बे कालक बाद डॉ. दरबज्जा खोललक। हमरा फेर बजाओल गेल। हमरा ओत’ पहुँच’ सँ पहिने शैली डॉ. केँ किछु बता रहल छलीह। डॉ. हमर नाम पुछलथि---

“शागु गांगुली।” हम जबाब देलिऐनि। डॉ. हमर नाम पुरजा पर लिख लेलथि। हम देखतहि रहि गेलहुँ। हमरा अपनहि आँखि पर विश्वास नहि भ’ रहल छल। हम अपन आँखि आर कने बिदोड़ि कए देखलहुँ—हँ! ई शालीए छैक। शैली, शाली कहिया भ’ गेलैक?

“हँ तँ अहाँ सभकेँ बच्चा एखन नहि चाही, यैह ने?” डॉ. हमरा दुनूसँ पूछलक।

“जी नहि। हमरा सभक आर्थिक परिस्थिति एखन बच्चा जन्म देबाक गजाजत नहि द’ रहल अछि।” शैली उर्फ शाली चोट्टहि बाजलि। हम ओकरा दिस साश्चर्य देखतहि रहि गेलहुँ।

“तँ ई निर्णय अहाँ दुनूक छी ने?”

“जी हँ, डॉक्टर! हमरा दुनूक यैह सम्मति अछि।” शैली बाजलि।

शैलीक जबाब मानू हमरा अंतर्मनकेँ झकझोरि कए

বাখি দেনক। ৰ্চা ককবহুঁ হো হ্মদা ওকবা প্রতি কনে মমতা তঁ হেৰোক চাহী ?

ড◌ॉ. ওহি প্ববজা পব খাব কিছু নিখনক খা হমবা দ্নূসঁ হস্তাক্ষব কবরা নেনক। শৈনী, শানী গাঁরকব নামসঁ হস্তাক্ষব কেনে ছন জে পূর্ণ ৰূপসঁ জানী ছনৈক। খপন হস্তাক্ষব কেনাক পশ্চাত্ ও কনম হমবা হাথমে থমা দেনক। হম কী কবী, কী নহি এহি খঁদর্দ্বন্দ্বমে বহী। শৈনী একৰেব হমবা দিস দেখনক---হম ৰাত ৰ্ঝি গেনিঐক, হমহুঁ হস্তাক্ষব ক' দেনিঐক। ড◌ॉ. খপন খনমাবীসঁ কিছু দৰাগক গোনী খা একটা কবিযা-সন শীশীমে দৰাগ শৈনীকেঁ থমা দেনকৈক। শৈনী খপনা পর্সসঁ খাঠ সয টৈকা নিকাননক খা তীন সয হমবাসঁ মাঁগনক। হম ততেক নে নৰ্স ভ' গেন বহী জে শৈনীএ হমবা জেৰীসঁ ও টৈকা নিকানি ড◌ॉ. কেঁ দেনকৈক।

শৈনীক ঞা ব্যবহাব দেখ ড◌ॉ. কেঁ হঁসী নাগি গেনৈক। "সাঁচে খহাঁ দ্নূক প্রেম ৰেজোড় খছি।"

হমবা দ্নূক ৰীচ পতি-পনীক সংৰধ খছি, ঞা রিশ্বাস ড◌ॉ. কেঁ দিএৰাক নেন শৈনীক ঞা নাটক একদম 'পবফেক্ট' সারিত ভেনৈক।

"মি. শাগূ! খপন পনীক ধ্যান বাখৰ, হিনকা এহি সময খহাঁক সংত খারশ্যকতা ছৈক।" ঞা কহৈত ড◌ॉ. গীতা হমবা সভকেঁ রিদা কএনথি। হম খা শৈনী ৰাহব এনহুঁ। পেশেন্ট সভকেঁ স্ট্রেচব পব ন' জএৰাক জে পথ হোগত খছি ওহি ৰাটে হম সভ খৰৈত বহী হমবা ৰ্ঝাএন জে জেনা হমব খপন সংত্তনন রিগড়ি বহন খছি। হম শাযত খপনহি সঁ ঙঁননি গেন ছনহুঁ। কিছু খাগূ চননাক পশ্চাত্ শৈনী দৰাগক দোকান পব

प्रवजा दैत किछु आब दरॉग किननक। हमवा मोनमे एकटा जरॅबदस्त जद्दाजहद भ' बहल छल। "हम पापी छी, हत्यावा छी, हमबहि कावणेँ आग एकटा ओहन शिशुक हत्या भ' बहल छैक जे एखन धवि दुनियाँ मे आएलो नहि छैक" कोनहुँ रॅचाक लेल संसावक सभसँ स्ववक्षित स्थान होगत अछि ओकव माणक कोखि, हम ओहि कोखिक लेल मृत्युक सौदागव रॅनि गेल वली। दरॉग सभ गर्भनाड़ीकेँ रॅन्न क' लेला भ्रूणकेँ समाप्त कवरॉक प्रक्रिया भ' बहल छलैक। हमवा लागल आग हम एहन अपवाध केने छी जकवा लेल भगरान हमवा कहियो माफ नहि कवताह। ह्मदा जँ हम एहन नहि कवितहुँ तँ शैलीओ तँ आमेहत्या क' लेतिऐक? येह सभ सोचैत हम रॅह्त कानक लेल एकदम गुम्म भ' गेल वली।

जखन हम कॉलेजमे पठ़ैत वली आ पवीक्षामे कम अंक आरॅए तखन मैडम पापा केँ रॅजा कए आनए कहैत छलीह। तखन हम गलीक न्वक्कड़ पव जा कए "साणकिन पायनट"केँ दस-रीस टका द' कए किछु कानक लेल भाड़ाक पप्पा रॅना कए न' जाणत छलहुँ। पवीक्षाक अपन गलती छुपएरॉक लेल भाड़ाक पप्पासँ नाटक कवरॅैत छलहुँ....। आग हम अपनहि नाटक कवैत वली। शैली केँ रॅचएरॉक नाटक। रॉतो तँ साँचे वहैक, घोव रॅना केलाक गाछमे जेना संतुलन रॅनएरॉक लेल 'सोंगव' लगाओल जाणत अछि, तहिना आग हम शैलीक संतुलन ठीक वखरॉक लेल सोंगवक काज क' बहल छलहुँ।

"चलू चलैत छी।" दरॉग न' कए घूवि आएल शैली रॉजलि आ हम अपन रिचावसँ रॉहव निकलरॉक

প্রযাস কএনহুঁ। ওহি দরাঁগমে ওহি ছোটকা “জীরঁ”ক নেন “জহব” ছনৈক।

হম শৈনীকেঁ ওকবা ঘব ধবি পহুঁচা দেনিঐক। শৈনী হমবা রৈঁসরাঁক নেন কহনক। শাযত ও র্বুঝৈত ছনীহ জে খাগ জে কিছ ভেন ছৈক তকব পবিণামস্বরূপ হমবা মোনমে কী ভ' বহন হৈত। খাগ ভোবসঁ জে কিছ ভ' বহন ছৈক তকব জড়ি কেব সংরঁধমে হম ওকবাসঁ প্বছরৈক। হ্মদা কাল্হি ভেঁটৈ কবরঁ, ঙা কহি হম ওকব মোন হল্লুক ক' দেনিঐক। “গ্বড নাগৈ” কহি হম চনি দেনহুঁ। বাতি শনৈঃ–শনৈঃ ভীজন জাগত ছনৈক খা ওকবা সংগহি হমব চিংতন সেহো গংভীব ভেন জা বহন ছন। হমব একটা মোন হমবা নাঁছিত কবৈত ছন খা দোসব মোন মজগূত ক' বহন ছন।

এহি খনজান শহবমে হমবা সিরায শৈনীক ক্যা নহি ছনৈক। জঁ হম খাগ ওকবা সহাবা নহি দেতিঐক তঁ ও খপন জহনীনা সমাপ্ত ক' নেতিঐক। হে ভগরান! হমবা মাফ কবরঁ! জাহি ভ্রুণকেঁ খমাঁ জনম দেরঁ' চাহৈত ছনহুঁ হম ওকবহি রিনাশ কবরাঁক নেন শৈনীক সংগ দেনহুঁ। কতেক পৈঘ গদ্দাব ছী হম!

দোসব দিন শৈনী আঁফিস নহি খএনীহ। হমহুঁ ওকবা সঁ মিনরাঁক সাহস নহি জুটা পএনহুঁ। এহিনা কৈক দিন বীতি গেন। এক দিন খকস্মাতহি হমবা শৈনী সঁ আঁফিস মে ভেঁটৈ ভ' গেন।

“শাগূ হম ঘব জা বহন ছী।” শৈনীক রাঁত স্বনি হম ছগৱন্তামে পড়ি গেনহুঁ।

“হ্মদা এনা খচানক?”

“কাল্হি ভেঁটৈ কবরঁ” ঙা কহৈত ও আঁফিস চনি

गेलीह ।

कान्हि शैनि बहैक, से हम शैनीक घर जयबाक सोचलहुँ। आग थ्रद्र दिन देब धरि ऑफिसक काज करैत रहलहुँ।

दोसर दिन हम शैनीक घर पहुँचलहुँ तँ देखैत छी जे ओकरा घरमे ताला लागल छल। तालाक ऊपरमे एकटा पर्ची खोंसल बहैक। ओ संभवतः हमरे लेल हैत से जानि हम ओकरा खोललहुँ। हमरे चिट्ठी छल।

प्रिय शापू,

हम घर जा रहल छी। घरक लोक सभ हमर विवाह तय क' देने छथि। अहाँक कएल गेल उपकारकेँ हम जिनगी भरि नहि बिसरब। हमरा जीवनक लेल अहाँ बहुत महत्वपूर्ण छी। हम बुझैत छी जे हमरा बिसरि जाएब अहाँक लेल एकदम असंभव हैत। तथापि हम आगसँ अहाँकेँ बिसरैत छी, संभव भ' सकय तँ अहूँ हमरा बिसरि जाउ।

शैनी चिट्ठी पढ़ि हमरा लागल जेना एकटा जोरगर समुद्रक लहरि आएल आ हमरा पयरक निचलका सभटा बालु बहा कए ल' गेल। हमरा आँखिसँ नोरक दूटा बुन्न कखन ओहि चिट्ठी पर पड़ि पसरि गेल से हम नहि बुझि सकलहुँ। "कान्हि भेंट करब" कहएवाली शैनीकेँ कान्हि आ आजुक बीचक अंतर किएक नहि बुझि मे एलैक ? शैनी हमरा एहि तरहेँ किएक फँसौलक ? शायत ओ सोचने हेतीह जे हम ओकरा विवाह करबा सँ मना क' देबैक। जखन हम ओकरा गर्भपात करबैत काल नहि रोकलिऐक तँ एखन किएक रोकि देतिऐक ?

शैनी आब पहिलुक शैनी नहि रहल। ओ आब

रहैत समस्यादाव भ' गेल छलीह। आर समाजक सामना करबाक साहस ओकरामे भ' गेल छलैक।

शैनी शुक्र दिनक रातिएमे रेल सँ चलि गेलीह आ छोड़ि गेलीह हमरा लेल कैकटा अनुत्तरित प्रश्न सभ।

ओहि दरबज्जाक आगू हमर ध्यान गेल जतय शैनी कहियो "रान" केर नत्ती लगौने छलीह। ओ नत्ती आब खूब पैघ भ' गेल रहैक। ओकर जड़ि चतरि गेल छलैक आ ओहि नत्ती पर आब कैकटा फूल-फल लागि गेल छलैक। एहि "आन" केर फूल-फल आ ओकर पातक तरकारी खएबाक लेल शैनी एतए नहि छलीह। शैनी रियाहक नग्न मंडपमे छलीह। ई सभ सोचैत हम देवाक कोनसँ सटि गेलहुँ एकदम "सोगर" जकाँ।

पद्य खण्ड

<u>जल्पिता सार्वगीक अङ्ग्रेजी याक करिता- गप, डिनकोव- ओड़ा यासँ गंग्लिशे जल्पिता सार्वगी द्वारा स्वयं, गंग्लिशेसँ मैथिली गजेन्द्र ठाकुर द्वारा</u>

जल्पिता सार्वगी (१९७७-)क दूटा ओड़ा याक करिता संग्रह पक्षी फेरिनी आ फेरिवाँ कथा प्रकाशित छन्हि।

<u>गप</u>

নহবিক থবথড় াগত পাগনসঁ
একটা নান্হি সন ব্ঁচী বঁহবাগএ
থনথন কজবী সন।
ধবাতনপব
সূর্য খদহা ঝাঁপন কিবিণক বীচ
স্বখাগএ কজবী
ছোট কোট সন ভ২ জাগএ;
স্বপ্ন–
একটা ছোট বাজকুমাব
খরৈএ একটঙা ছবপান দৈত হর্ষিত
নৈত ওকব হাথ খপন হাথমে
খানী ওগ কোট নেন।

ও ওঁঠা খাকাবক ছোট বাজকুমাবী
খোনৈএ খপন ছোট বাঁকস,
ওগ ব্ঁচীক ঠোঢ়পব প্রেমপূর্ণ ঝস্কী দৈত
রিনাগএ ও।

একবৈব
ও ছোটকী ব্ঁচী খসৈএ নহবিমে
ভীজন ফবাক
খাঁখি– ভবন নোবসঁ ঘোকচন;
সীঢ় িসঁ
ওগ ব্ঁচীক পনিসোখা সন নোব
বঁহাব ভেন ওঁঠা খাকাবক ছোট বাজকুমাব
খপন মোনাযম তবহথৌক সংগ
ওকব গান খাস্তে–খাস্তে মীড় ৈত খছি।

ওকব নোবক বংগন র্ব্নর্ব্ন্না রিঙ্ছি নৈত
খাংগ্ৰব সভমে।
.সূর্য ওকবা সভকেঁ ভঁধিযারৈঁত;
ওগ বংগ সভকেঁ বাগতমে পসাবৈত
গ্র বহএ পিবৌঙ্ছি
ভোবমে।

ও ছোট্ট র্ব্চী
খগিনা ভোব দেখনক
ও নহবি– স্বখা গেন,
ক্ষদা কজবী– খখনো খঙ্ছি জিরৈঁত
ওগ ছোট্টকী র্ব্চীক রাঁট্ট তকৈত,
খাকি ওগ বাজক্ষমাবক ?

জিরৈঁত
ট্টকা স্বপ্ন জকাঁ
ত্তবঙ্ঘ রঁহাব হোগত
পিপনীসঁ।

हिनकोब

किछो नै सिखेनक कहियो
एक ठोप माहिब देनाग
बाँसनमे
निर्दोखि सबनताक।

हम पूर्ण रूपेँ हाबि गेलौं।

फूसिक मबैत पानि
स्वछा सहमे–
बा दोसब, जीबन नै अछि जीबन, किंशागत।

हम हेबा गेलौं।

कोन माहुब बिश्वासकेँ संध्रमित केनक, जे
नागन सदिखन
मात्र टुकड़ ी–टुकड़ ी हेबाँ नेन।

अकाशक टुकड़ ी
चिड़ ैक दहागत पाँखिमे;
नहियै अकाशि नहियै छाह
छन एकब चांग्वबमे।

রিশ্বাস, জেনা
পূর্ণিমাঁক বাতিক সমুদ্র
জে ঘ্বরৈঁএ সভষ্টা নেন রৌস্তু
জখন ও ঘ্বরৈঁএ হিনকোব।

কী হিনকোব ঘ্বরৈএ
রিশ্বাসক খাবি
ছোট্ হাথসঁ রাঁন্বপব রঁনন ?
কী হিনকোব ঘ্বা সকৈএ
একান্ত জিনগীমে নিবাউঁ রঁর্খা ?
পনিসোখাক দ্বীপসঁ
স্বপ্ন
খারেশিসঁ ছোট্ কাগচক নাহমে ?
খা, জীরাঁক স্থিতপ্রজ্ঞ খভিনাষা
সময়সঁ ধ্যান হট্টা কহ ?

কী হিনকোব ঘ্বা সকৈএ–
পবাজয ?
খা, হেবা গেনাগ ?

(গল্পিতা সাবংগীক ওড়া যা করিতা "ধেউঁ কান")

मूल तेलुगु पद्य- अन्नारवन देवेन्दर- अंग्रेजी अनुवाद-

पी.जयलक्ष्मी आ मैथिली अनुवाद- गजेन्द्र ठाकुर

कवि अन्नारवम् देवेन्दर आन्ध्र प्रदेशक करीमनगर जिलासँ छथि आ तेलुगु भाषाक तेलंगाना बोलीमे तेलंगाना राज्यक संवेदना आ संस्कृति आ ओकर अलग राज्यक लेल संघर्षकेँ स्वर दैत छथि। हुनकर छह टा कविताक संग्रह छपल छन्हि। महाकवि जोतिवा फुले फेलोशिप २००१, बंजारी छन्द्वती कविता पुरस्कारम् २००६, डॉ. मलयश्री साहिति पुरस्कारम् २००६, वागिलेली येलम्मा साहित्य पुरस्कारम् २००७ पुरस्कारसँ सम्मानित। ओ जिला परिषद, करीमनगरक पंचायती राज विभागमे सीनियर असिस्टेन्ट छथि।
पी.जयलक्ष्मी, ओस्मानिया विश्वविद्यालयक , निजाम कॉलेज हैदराबादमे अंग्रेजी विभागमे एसोसिएट प्रोफेसर छथि। विगत ३० वर्खसँ अंग्रेजीक अध्यापन। हुनकर विशेषज्ञता अंग्रेजीमे भारतीय कविता, अनुवाद आ अनुवादशास्त्र अछि। २००३ मे भास्करी बारक संग मिलि कऽ शीला सुभद्रा देवीक सितम्बर ११ आ ओकर परिणामपर तेलुगु काव्यक अंग्रेजीमे वार ए हर्ट्स वैरेज नामसँ अनुवाद। २००७ मे गोपीक ललीलू केव अंग्रेजी अनुवाद। स्प्रिन्ग नामसँ अन्नारवम् देवेन्दरक कविताक अंग्रेजी अनुवाद प्रेसमे अछि।

(তেলুগু কবিতা: তেলুগুসঁ অংগ্রেজী পী.জয়লক্ষ্মী দ্বারা, অংগ্রেজীসঁ মৈথিলী গজেন্দ্র ঠাকুর দ্বারা)

অংতিম শব্দ

(তেলংগানাক কিসান দ্বারা আত্মহত্যাসঁ পহিনে পত্নীসঁ কহল)

"লছম্মা, প্রিয় ! হম ছোড়ি কঽ জা রহল ছী
হমর শিক্ষা মোন রাখূ...অপন বচ্চাক নীক পালন করব
আ হমরা সকমে নহি অছি- জীব
কর্জ দেনিহার সভ বনি গেল ছথি যম।
আগ কাল্হিক সমএ নহি অছি কিসানক লেল
হম ছোড়ি কঽ জা রহল ছী

ও সভ হমরা নহি ছোড়তাহ জীবিত
হম কতবো চাহী
আ জিনগী কোন তরহক জতএ অন্ন নহি অছি খএবাক লেল
মহাজন সভ তীরি রহল ছথি
কর্জদাতা হমর সম্মানকেঁ লজ্জিত কঽ রহল ছথি
হম নহি জীবি সকব লছমী, নহি, নহি আব আর !

একটা বীস বা চালীস হজার
হমরাপর কর্জ ছৈ সমাজক- স্বলৈ সএহ ছী

আর পচাসেক দেবাক অছি সাহূকারকেঁ
আ একর অলাবেঁ, স্বলূ ! ঋণ মারিতে রাস এতঽ আ ওতঽ
অপনাসঁ ঘৃণাক অনুভূতি
এহি জিনগীকেঁ জীবাক বিচার মাত্রসঁ ছী লজ্জিত।

এহি ঋণ সভকেঁ প্লেগ জেকাঁ বঢ়ৈত দেখি !

ঋণ দেনিহার সভ আবএ লাগল ছথি ঘর সেহো
রোকএ লাগল ছথি বাটৈ-ঘাটৈ
পছোড় ধঽ লৈত ছথি জখনে তখনে
অপন জিনগীক বাদ জতএ কতহু হম জাএব
জিবৈত অপন দুখ, বার্নিসি সন পাতব
কী হম করব আ কোনা হম জীব ?
ওা সমএ নহি অছি ছোড়ি কঽ এহি জগকেঁ জএবাক
কতহু পানি নহি
হৃদা নোব বহৈত হুহুআগত
পোখরি কহিযাসঁ নে স্বখাএল
গনাবমে হবিযবী দেখাগত
রৌবরেন সঁ পাগ মাত্র জাগত
খ্নৈত সএ ফীটসঁ বেঁশী, পাতাল ধরি

কোনো টা মে হৃদা পানি নহি
হম পিটৈত হাথসঁ কপার
খ্নল মাটিক পহাড় দেখৈত
হঁসীক উদ্গম সভক লেল !
রৌবরেন নেন একড়ক-একড় রেঁচৈত
জে এনা অছি
তঁ কতএ অছি কটৈহী গাড়ী আ কতএ অছি খেতী
আ কোনা জিবৈঁ অছি বচা সভ ?
আউ আব !

বখা নহি হএত
নহিযে জাএত অকাল আকি ভুখমরী

পানি নহি ৰহত
নহিযে জাএত খপন নোব
খেত সভ তপি কহ স্বখাএন
সমএ সেহো ডঁনষ্টি খছি গেন

ৰবখা জাহিসঁ নহি খসৈ খছি এক্কাটা বুঁদ
ৰীযা ৰাওগ কবৈত কান
সএহ ৰহৈত খছি মোনসঁ কষ্টনীক সমএমে
জে একাধ টা দানা বহএ ৰচন
ৰহি গেন ৰাঢ়া ক পনিমে
জে দানা জাগত কঠমে
সে ৰহি গেন
নানামে
কপাসক খেতী সেহো তেহনে
কীড় া..সভটা কীড় া, খতম ভেন দহোদিশি
ৰীযাসঁ বসাযন ধবি
ধোখা...ধোখা..ৰেগমানী চাক্ দিশি
ৰেগমানী ৰৌনিহাবসঁ
সভটা ক্ষতি, জেম্হবে দেখূ তেম্হবে

হানি..খা ওহুসঁ ৰড়কা হানি ওকবা দৰেৰা নেন
ৰিন প্রযোজন
কতৰো ৰবিখসঁ কবৈত হোগ খেতী
ৰিন্ব প্রযোজন
হমব ৰচা সভ খছি পৈঘ ভহ বহন
কিসান সভ খছি মবি বহন
হমবা গ্রা কহএ দিথ, হম সেহো ছী মবি বহন

হম নহি জীরি সকবঁ খাব খধিক কান
হে নষ্টয্যা ! ছী হম জা বহন !

মান-ফিনমানক পাগ কে খছি মঁগনে ?
কী ও সভ চাহি ছথি
জে কিসান বঁন্ন কঽ দেখএ খেতী ?
জকবা চাহী দবমাহা জীবাঁক নেন ?
কোনা জীবঁ খা কোনা মববঁ..
কোনা কঽ ভববঁ কর্জক খম্লাঁব..
খপনো বঁেচি কঽ কী চ্কা সকবঁ ?
কী খপন খেতিহব ভূমি সেহো বঁেচি দী ?
হ্মদা সে এহি খকানমে কীনত কে ?
জে হমব জীবন-সংঘর্ষ তেহেন খছি
স্বননহুঁ ধনিক নোক সভক ওহেন শবঁদ-সভ ?
"মবৈত খপচ হোগত জে ও সভ নেনে ছথি" ।
হমব বাঁউ ! কতএসঁ খানৈ ছী ও সভ দানা জে খহাঁ খাগ ছী ?
এক বঁেব ফেব, ও খছি হিস্ট্রীবিযা বোগ !
জে খেতীকেঁ বঁদনি দেনন্হি বোগমে ?
জে খেতীকেঁ বঁদনি দেনন্হি জ্খামে ?
খা বঁঢ় । নেনন্হি খপন ধোধি ?
কী খহাঁ নহি দেখি পারি বহন ছী কিসানক খঁকড়ন পেট ?
কী খন্ন দেনিহাব ভঽ গেন বোগী ?
নহি একটা চাতকক মাউঁস ওকবা দেহমে, হমব বাঁউ !
ধানক খেতীসঁ পোসন ও দেশী
খা খাবঁ হমবা দানা দেবাঁসঁ মনা কঽ দেনহুঁ খহাঁ, নঞি

की ?

ओ कहै छथि
हम मरि बहल छी अनुकम्पा बाशि नेरॉक नेन
ओ कोना ओ कहि सकै छथि...एहन शेर्ष्ह सभ ?
की अहाँ देखने छी, हमर नष्टयया ?
ओ शेर्ष्ह सभ दाह उपेन्न करैत अछि हमरा देहमे,
अहाँक पाओक अगता ? ककरा छै ओ अगता ?
हम सभ गाए जेकाँ छी पवित्र, अहाँ से कहै छी ?
अहाँ सभ मरत हमरा सभक शाप माथपर नेने
हम सभ नहि छी ऋणखौक
हृदए राखू..हम सभ छी स्वाभिमानी मनुक्ख
मरि जाएत से एतए
फेर नेत जन्म एतए
अपन जिनगी काटैत गंगासन पवित्रतासँ
हम सभ छी ऋणमे डूमल
आ ऋणदाता सभ रौनि गेल छथि यम, प्रिय
हम आरॅ नञि..हम आरॅ नञि.. छी जा बहल

....

नष्टयया ! नष्टयया !
अहाँ एना किएक छी कनपि बहल ?
ओ अछि लिखल अपना सभक भाग्यमे
ततेक दिन जीत जतेक दिन अछि लिखल
हम जा बहल छी जहियो हमरा जेरॉक छल

....

হমব দিনক গণতী শুরু খছি ভ২ গেন
নহি স্বীকাব কবৰ নষ্টয্যা, খন্বকম্পা বাশি
হমবা গেনাক ৰাঁদ সবকাব ঞা দেৰাঁক গপ কবত
ও নহি কহৈত খছি জে, হম জে ষ্টী মবি বহন সে,
জে খেনহুঁ তকব খপচ ভেনাসঁ ষ্টী মবি বহন ?
ওকবা নহ জাএ দিযৌ
ও পাগ খপনা সাবামে ?
ধিক্ ওহি ঘবকেঁ।

হম জা বহন ষ্টী...
খহাঁকেঁ হানিমে দৈত, নষ্টা !
ৰঁচা সন্তক নেন নহি কিযো খাব
হম জা বহন ষ্টী..জা বহন ষ্টী
ঋণ দেনিহাব সন্তক দ্বাবে”

(মনকম্মা থোটৗ নেৰব খড্ডাসঁ “খাখবী মাতা”)

মূন তেন্বগু পদ্য- খন্নারবন দেৰেন্দব-খংগ্রেজী খন্বরাদ- পী.জযনক্ষ্মী খা মৈথিনী খন্বরাদ-গজেন্দ্র ঠাকুব

–
(তেন্বগু করিতা: তেন্বগুসঁ খংগ্রেজী পী.জযনক্ষ্মী দ্বাবা, খংগ্রেজীসঁ মৈথিনী গজেন্দ্র ঠাকুব দ্বাবা)

পানি খছি, মাত্র খাঁখিক নোব

ঠোপ, ঠোপে টৌ মে
টপটপ খসৈত পানি ঠোপে-ঠোপে,
হম নহি কহ সকৈত ষ্টী বর্ণিত,

পানি নহি ৰহৈত ঋছি নিবারবোধ,
স্বৰ্না নহি ঋছি ভৰৈত কখনো।

কনসঁ ভনসাঘব ধবি,
ভনসাঘবসঁ সোঝাঁক ৰাবী ধবি
ভাগৈত এতএসঁ ওত্তহ
এম্হব–ওম্হব কবঘাক নমৰৈত তাগ সন
রস্ত্রক সংবচনা সন
এক্ক ঘ্মানমে হম জাগ ছী ঘূমি।

কনৈত ৰান, পানি ভবৰাক ঋছি কান
দূধক ম্নোঁক ঋা হমব বজস্বনা একান্ত
হুঁহ ! সভঠৗ এক্ক ৰেব !

পানি মাত্র সপ্তাহমে দূ দিন,
ছৌঁকী ঋা ঝগড়া কনপব
তৈযো ছী হম সভ স্ত্রী
জে বহৈত ছী মিনি কহ
ৰেকান মে
দৈত প্রাণোক উঁসেঙ্খ।

ঞ সভঠৗ ঝংঝরাত পানিযে ঠৗ নেন
নহি কহি সকৈত ছী ঋহাঁকেঁ ঋপন পানিক সমস্যা–
সম্পূর্ণ ভোব খতম হোগত ঋছি এহি ১৩ মিনঠক কার্যক নেন
কনেক কান ভাতক ৰিন্ব ৰিসবিযো সকৈত ছী
হ্নদা ৰিন্ব পানিক জীরন চনত ?
একত্রিত ভেন জে নহি ঋছি হমব ৰেঠৈক নেন পর্যাপ্ত

তাহি নেন, বস্সা ভবি নমগব পাঁতি।

কে থকানৈত খছি সংঘর্ষ ?
ঘব ভবন নোক
গাছ জেকাঁ ঠাঢ়
খাকি ঝবসী জেকাঁ রৈসন
তমসাগত হমবাপব জে হম ছী পছখাএন
দৌগৈত ছী রিম্ব নক্ষ্যক।

ঝদা নহি হিনরৈত ছথি খাঁগ্ববো হমবা সহাযতার্থ
হমব হাথ ওহি রৌবিংগকেঁ ঠীক করৈত ভেন জে চোটৈন।

ওহি পম্পকেঁ পীটৈত নিকনৈত খছি মাত্র ছছ ধ্বনি
হমব প্রাণ রঁহাব ভ২ জাগত খছি ওতএ কাজ করৈত
কর্ব কর্ব কর্ব কর্ব
হমব রাঁহিক দর্দ খা ছাতীক পীড়।
পাতান ধবি
পানি রিনা জাগত খছি কতহ্ গহীব নীচাঁ
ঝদা তৈযো নহি রঁকসৈত
জে হম কাজ করৈত ছী খতম কবরাঁক নেন
চম্মচ ভবি পানিক ব্ন্দ
সেহো গন্হাগত।

কান্হ ভেন ভোথ
ঠেনা পবন স্ববর্ণা উঘৈত
র্নাউজ ফাটৈন
একটা খণ্প জীরনক রাঁদ
হমবামে নহি খছি একব জোড়-তোড় কবরাঁক সক্ক

হম কী কহ সকৈত ছী ৰঁহিন ?
পানিক চবচে মাত্র
মূহ্ক ডবকেঁ খচ্ছি খোঁচাবৈত
পানি খচ্ছি, খাঁখিক নোব মাত্র...
"নীনান্ঠৈ কন্নীনে..." মনকম্মা খোঁটা নেৰব খড্ডাসঁ

হেমাংগ খাশ্বিনকুমাব দেসাগ মূন গুজবাতী পদ্য খা তকব খংগ্রেজী খন্বরাদ- হেমাংগ খাশ্বিনকুমাব দেসাগ

মৈথিনী খন্বরাদ–গজেন্দ্র ঠাকুব

সমীকবণ

দূ টা খর্ধবৃত্ত জন্মীত সমানান্তব,
সমানান্তব বেনগাড় কি পটবী।
হাথ ভবি নমগব নিৰন ঘাস,
ঝুকৈত ভীতব,
বিনা ডোবীক ধনুষ সন।

স্বনরৈঁত খিস্সা ভবিগব হরোঁক,
বাতিভবি জন্মীত খস্পষ্ঠ পীঠ রেতান সন,
জে ডঁড়া জাগত খছি রোঁব ভেনে।

খা এতরেঁ
খাকি কনেক রৈঁশী
ন্যকন বুঁঢ়া যা
জে খহাঁকেঁ মোন পাড়ত হাঁসূ।

ন্যকন নিশচন প্রথম শ্রেণীক কম্পার্টমেন্টমে,
কাতমে ঠাঢ় কএন গেন ট্রেন
খহাঁকি খপন খাঁখিসঁ কএন প্রতীক্ষা রিন কাত ভেন।
একটা ছোটে খাহটি
একটা হ্ববিত চমক কমসঁ কম
খারঁ, হঁ খারঁ
ও হমব খধিকাব খছি, সত্ত
হএ জাগত খছি।

দূটা উঁধ্বধিব পটবী টেঢ় কএন রীচমে
দূ টা তোবণ জমন মৃত্
একটা তীক্ষণ গ্বমাবরঁনা দ্পহবিযা
খা খহাঁ
রঁনরৈঁত ছী একটা খদ্ভুত সমীকবণ।
খাশচর্যিয ছী খহাঁ কণ্ঠ উঁঠরৈঁত ছী সোনা রৈঁসরা নেন
খা জে হাঁসূ গীবি গেনহুঁ কতাক সময পহিনে
তোএঁত খহাঁকেঁ খল্ডমে

<u>অজয় সরবৈয়া, গুজরাতী কবি গুজরাতীসঁ অংগ্রেজী অনুবাদ হেমাংগ দেসাঈ দ্বারা। অংগ্রেজীসঁ মৈথিলী অনুবাদ গজেন্দ্র ঠাকুর দ্বারা।</u>

<u>অহাঁক তামস হমর স্বাগতপথ</u>

“অহাঁ আবেষ্ঠিত ছী প্রতিধ্বনি আ মোহক স্বরসঁ”, পাব্লো নেরুদা
চন্দ্রধর আ পীযূষক নেন

“কহিয়া ধরি হম খিচৈত রহব এনা” ? ও পূছত
আর্দ্র মুখসঁ
হেরাএল আঁখিসঁ

হম রাখব সোনাঁ শঙ্খকেঁ, ও রখতীহ নিযমাবলী
হম করব সোনাঁ অপন গঙ্গা, ও ভ্রমকেঁ
হম দেবন্হি মেঘ, ও চন্দ্র

হম আনক প্রশ্ন, ও পলাযন
হম প্রতিভাক প্রেমী, ও রঙ্গুনক
হম স্বপ্নক আকাংক্ষী, ও নির্জনতাক

কহিযা ধরি ? হম রঙ্গুনহুঁ নীক জকাঁ
হমর ভাগ্য বহএ হবাক
হমরা সভক দিন রাতি সেহো
ঋতু আ পাবনি তিহার জকাঁ
সময কাল হমরা সভক অন্তর
হমরা সভক বিভিন্নতা বহএ বিভিন্ন

হমরা সভ প্রেম করৈত রহী
কতেক দিন ধরি ?

<u>राजेन्द्र पटैल</u>, गुजराती कवि गुजरातीसँ अंग्रेजी अनुवाद हेमांग देसाइ द्वारा। अंग्रेजीसँ मैथिली अनुवाद गजेन्द्र ठाकुर द्वारा।

बिन्नु शीर्षकक

हम किएक कहू बहुत छी अनुभव
धरा बिन शाखक
बिना एहि हाथक ?

पसारैत दूर आ विस्तृत
जीवित साँपक ताकिमे
ई सभ हाथ एक दोसरमे ओझराएल
आ समाप्त होइत मात्र नहुक वृक्षमे।

बाँबाक छड़ कि पकड़ सँ
रसक ठाढ़ होएबना नहैकेन चक्र
स्मृती अनैत अछि रौह अरिचन शून्याकाशे।
ओकर कए अनुभूति
ई सभ खेंचन काव कौआक हाथ
घुमि जाएत आकाशे दिस

সন্তপ্ত খেত অঙ্কুরিত প্রফুল্লিত

পৃথ্বীক গত্র-গত্রক
পাঁজর খেতমে ওংগঠন
রাঁহি জকাঁ।
সন্তপ্ত হরক ফারক চেন্হ
ভাগ্য রেখা হাথক।

পাঁতি জোখি সকৈএ
মাত্র হাথক নম্বাঁগ
নহি একর জড়ি
পহিনে হম কএ সকী একর নিদান
হাথক আক্রমণ জড়ি পর
শ্বেত ধরাপর
রোশনাঙসঁ পসরল
অপন নর অঙ্কুরিত আঁখিএ
উড়ি গেল নর-জনমন পাঁখিএ
ওহি ধূসরিত গগনক পার
আর
সন্তপ্ত মস্তিষ্ক কোশিকামে
হাথ রহৈছ অহর্নিশি
প্ররেশ কএ রহল গঁহীর আর গঁহীর জড়ি মে

<u>পীযূষ ঠক্কর, গুজরাতী কবি</u>

अंग्रेजीसँ अंग्रेजी अनुवाद हेमांग देसाइ द्वारा। अंग्रेजीसँ मैथिली अनुवाद गजेन्द्र ठाकुर द्वारा।

साँध्य रैना

साँझ होइते
शिशिर आह पर्वतक
आच्छादित कएल अकाश
अविनष्ट पड़त सम्पूर्ण आकाश फाँसमे
एहि पर्वतक छाहक
पर्वतकेँ भेटैत अकाश
प्रकाशकेँ छाह
शरीर स्वतत
हृदय दुखित

ओहिना जेना
ईश्वरकेँ भेटैत मन्वन्थ

पन्ना त्रिवेदी, गुजराती कवि

गुजरातीसँ अंग्रेजी अनुवाद हेमांग देसाइ द्वारा। अंग्रेजीसँ मैथिली अनुवाद गजेन्द्र ठाकुर द्वारा।

आमद

हे विदेशी !

দেখাঙু হমবা এহন দৃশ্য
যদি অছি কোনো এহন
বিন্ব প্রকাশে
বিন্ব গন্ধক ওছাওন
বিন্ব ছাহ
জতএ
নহিএ অছি
চুম্পীক অংশ
ব্যথিত হৃদযক ধ্বনি
নহিএ ধ্বনিক আঁগ্বেক নোকক স্পর্শ
দেখাঙু হমবা ও দৃশ্য
যদি অছি কোনো এহন
মৌ বিদেশী !
জতএ
ক্যা নহি কবৈছ একত্রিত
স্বাসক মানগ্বজাবি।

<u>বাবু স্বথাব, গ্বজবাতী করি গ্বজবাতীসঁ অংগ্রেজী অনুবাদ হেমাংগ দেসাঙ দ্বাবা। অংগ্রেজীসঁ মৈথিলী অনুবাদ গজেন্দ্র ঠাকুব দ্বাবা।</u>
<u>গৃহমোহ</u>

গংধ পহিন বৃন্নীক
আ হম

রৈঁসি খা
পসাবী এক-দোসবাক দিস

ভেদিত পড়পড় াগত ৰ্ন্নীক ৰ্ন্দ
ৰন্বখাগী মাৰ্টি ভেন
যথাৰ্থ ছননী

খএন প্ৰখব বৌদক ফোকা
পাথবক চামপব

খরিনৰ্ম্ব
ঝঝাযত
ছাতক খপবাক ভূব
ধাবক সংগ ডঁগড্ম কবত
নরত্তবিখা ৰবদ কছেবপব নাচত।
সভঠা গনীমে
ৰবদ সভ খানত পানি
সোনহ ঠা পানো ৰাঁন্হি গবদনিমে
সভ ঘবমে
ধবনি সভ নহাএত জী ভবি
দেৰাঁনপব
গাছক ছাতীপব
স্মৃতিক শিনানেখপব
হদসৈত পানি
খোনত
হস্তাক্ষব ভগরানক পূৰ্বজক।

ৰবাখক সংগে

চমকৈত আকাশ
মাএক কোমন তবহথো।
সূর্য কবত আচ্ছাদিত
বৃক্ষক
শাখক
পাতক
পঁখুড়িক।
টোঁগন পক্ষিক আরাস
সভ গৃহক রাঁহব
মযূব সভ কবত নৃৎ।
জেনা প্রিয নর রধ্
মযূবীক মাথপবক জনক ঘর্ট
গামক দোগহীসঁ নিকনত
অনরাঁ নএ পানি
ছিটৈত নহক আকাবক মীন
রৈতবণী ড্মাএত
বীঢ়যঙ নাগফনীক পাত।

সংগ
জীর আ শির
কবত অষ্ঠমী আ একাদশী
চন্দ্রমা উঁগত
চৃষ্টীক কর্টগব পীঠপব
আ
চানী সভ রহবাএত
আড়ম্বরসঁ বাজসী ক্ষক্ট ধেনে

সন্থে

কিছু খকঠ খছি হমবা সভক ভাগ্যমে
খাগ

খাগ
গঁধ পহিন খছাবক
খা হম
রৈঁসি খা
পসরৈত এক দোসবামে।

<u>রাস্বদের স্বনানী</u>:ওড়া যাক প্রহ্মখ দনিত করি, তকোনীন কানাহাল্ডী (খার্ব ন্বখাপাড়া) জিনাক হ্মনিগ্বড়া গামমে জন্ম। করিতাক চাবিঠা পোথী প্রকাশিত। "মহানদী রৈসিনক দনিতক সাঁস্কৃতিক গতিহাস" খা জোতিরাঁ হ্নেক জন্মচবিত নিখরাঁমে খাগ কান্হি নাগন ছথি।

ওড়া যাসঁ খংগ্রেজী খন্বরাদ শৈনেন বাঙত্রায খা খংগ্রেজীসঁ মৈথিনী গজেন্দ্র ঠাকুব দ্বাবা

ফ্রূসি

জখন কখনো হমবা ভেঁটৈ হোগ ছথি শৈরঁনম ভৌজী
হমবা প্রসন্ন হ্মখক খাশীষ ভেটৈএ
ঞদক চানসন দীপ্ত

খা ওগ প্রসন্নতাক রাঁদ একটৌ বহস্যাদ্ঘাটৈন–
“তূঁ খারঁ রঁড্ড পৈঘ ভ২ গেন ছেঁ।”

ফ্রূসি !
পাঁচ ফীটৈ পাঁচ গন্চক মাত্র খি রাস্বদের, পএবসঁ পহ্ঁচা ধবি
খখনো হ্নকব চৌখটিক উঁপবকা ভাগ নৈ ছূরিঁ সকৈ খছি !
কহিযাসঁ ঞা ভ২ গেন পৈঘ ?

প্বছূ ককবোসঁ...
সভ কহত কি রাস্বদের খছি
একটৌ মামূনী খভাগন রাঁটৈ–রঁটৈহী
গন্তজাবীমে একটৌ রিসবন রঁস খড্ডাপব।

খন্বগ্রহপব কএনাপব কনে কান নেন রিনমৈ খছি একটৌ রঁস ওতএ
হ্মদা জখন ও চঢ় ৈরঁনা বহৈএ,
ওকবা ছোড়া কহ চন জাগএ রঁস।

শৈরঁনম ভৌজী একটৌ ফ্রূসি রাঁজৈরানী যক্ষিণী ছথি,

আ ও হ্ণস এহন রঁজৈ ছথি জকব নৈ বহৈএ কোনো ওবে আকি ছোবে।

জে কিযো এতএ অপনাকেঁ রঁ্মি বহন ছী খৈবাত রঁঁৈনিহাব,
হ্রপা কঽ বোকূ একটা রঁস।
রাস্বদের একব প্রতীক্ষা কঽ বহন রঁড় ী কানসঁ,
মড়বাগত আমেরিশ্বাসক পগহাক অন্তিম ছোবপব।

<u>রাস্বদের স্বনানী, ওড়া যা করি</u>
<u>ওড়া যাসঁ অংগ্রেজী অনুরাদ শৈনেন বাঙত্র ায আ অংগ্রেজীসঁ</u>
<u>মৈথিনী গজেন্দ্র ঠাকুব দ্বাবা</u>

<u>অনুমতি</u>
হমবা অনুমতি অছি শ্রীমান!

হম কএ নী রিশ্রাম কনেক কান?

অহাঁক আদেশানুসাব
ছাহ কেঁ দেনে অছি রঁহাবি,
রঁত্তূ কেঁ দেনে ছী খোআএ,
অহাঁক নানাকেঁ কএ দেনে ছী সাফ,
নহি বহত কোনো দ্খক্ষ আরঁ।

হমব অছি ঢোন রঁজরঁএ রঁনা মধ্মাছী
হগসঁ অহাঁক মনোবংজনার্থ
আ হমব আঁগ্নব স্থিবতাক বাখএ আশ

হম কবী রিশ্রাম থোড়রেঁ কান ?

হম কবৈত ছী খন্বভর প্ববখাক স্বেদ
হমব দের, হমব মৃতামো।

তাহি নেন প্রিয শ্রীমান্
ঘংটা ভবিক রিশ্রাম মাত্র খভিরাদন জকাঁ
কিএক তঁ হমব দুস্খাক্ষ, স্বেদক খা কিছু খান রস্তুক।

হম কবএ ছী প্রতীক্ষা খহাঁক নীক সময হুপ্তিক
সংগহি খপন কীর্ট-সংক্রমিত জিনগীক সমাপ্তিক সংকেতক।

প্রতীক্ষা সেহি ভবি দৈত খছি থকান, শ্রীমান্ প্রিযরব
রিশেষকএ নাথ রঁবখক জহ্ঁ ঙা হোএ।

সে হম কবএ ছী রিশ্রাম থোড়কে কান, শ্রীমান্ ?
কাবণ হমবো সন্ ত্তহুকেঁ রঁমন ছৈক ছোট-মোট রিদ্রাহক
কনা।

भवत माँझी, ओड़िआ या करि ओड़िआ यासँ अंग्रेजी अनुवाद शैलेन बाउँत्राॅय आ अंग्रेजीसँ मैथिली गजेन्द्र ठाकुर द्वारा

हमर घुरनाक बाँद

हमर घुरनाक बाँदो ओहि स्थानके नहि छोड़ू बिऊ पकड़ने बद्ध ओकरा।

फूल सभकेँ नहि फेकू
की कोनो महत्व अछि एकर जे ओ टैटैका फुलाएल अछि आकि अछि मौलाएल ?

खोलू हमर सभटा नुकाएल भोथियाएल स्वप्न,
ओकरा अलंकृत कए।

ऊँनटि दिअ सभ ठामक नैम्पकेँ,

আ রোকি দিঅ অন্যাবক প্রতি ঘৃণা

বিনা ঘরবেনে দেখূ সমুদ্র
আ তখনো নহি করু ঘৃণা অকাসসঁ।

নেহোবা অছি ! ! !

পৃথ্বীকেঁ বুঝূ একটা সমমিশ্রিত স্থান
প্রযাস করু আ ঠাঢ় বনূ ওতএ।

হুপযা রাঁটৈ তাকূ অপন
আ সে করএ কান, বনূ জাগন !

মোন রাখূ, হম ঘূবব এহি পৃথ্বীপব জে এহন একেটা অছি
রাখূ মোন কি হম ঘূবব
হম রাঁউগ কেনে ছী পথকেঁ সবিসরক রাঁআসঁ,
মোন রাখূ ও পথ

শীনা স্বভদ্রা দেরী (১৯৪৯–) কৈকটা তেন্বগ্ব পদ্য সংগ্রহ প্রকাশিত। ১৯৯৭ ঙা. মে তেন্বগ্ব রিশ্বরিদ্যানযসঁ উঁত্তম নেখকক প্ববস্কাব প্রাপ্ত।

জযনক্ষ্মী পোপ্ববী, নিজাম কॉনেজ, ওস্মানিযা রিশ্বরিদ্যানযমে খধ্যাপন। তেন্বগ্বসঁ খংগ্রেজী খন্ববাদ গজেন্দ্র ঠাক্ববু (খংগ্রেজীসঁ মৈথিনী খন্ববাদ)।

পসীমক কাঁটৈ

বাঁড় ামে নগাওন পসীমক কাঁটৈ গহনা নেন
কেনা ও২ সভ পসবৈতত খছি সোহড়ৈত!
চ্পচাপ বৃ্নৈত বস্তা খাচ্ছাদিত কবৈত স্থান।

ভীড়–ভাড় সভঠাম
সভ কোণমে কাঁটৈবৈনা পসীমক মাড়
সভ, সভ বোকৈত স্লেহক খনরকদ্ধ প্ররাহ
চিন্তন রিখণ্ডিত পড়া কাঁটৈক মধ্য
রাণী খরকদ্ধ ফঁসি কোনো মাড়
মস্তিষ্ক উঁধ্বপতিত চ্পচাপ
দ্বদয বৈনৈছ মাত্র একটা খংগ

আ২ মৌন করৈত বাজ যাঁত্রিক রূপে ॥

হ্নৈত, রঁহত নহি হরা একতাক
তেনাকেঁ ঠুসৈত
সভক আশা কোনহুনা নিকসী আকাশে।

হ্নদা কী অছি রিস্তৃত খেত মধ্য ?
কতএ গেল ফূলক ক্যাবী ফুলগৈত মিত্রতাক
হিলরৈত অপন মাথ আমংত্রণমে ?

কতএ গেল ও চানী সভ অপন তন্তুসঁ রঁঢ় ৈত ?
সভকেঁ সমেটৈত ও লতা-ফঞ্জক মংডপ কতএ গেল
ছোড়ি মাত্র অশোক আ২ সাখুক রৃক্ষ
জে পসাবি বহল আকাশে মধ্য অপন হাথ
নীচাঁ দেখৈত রিশ্বকেঁ
ঘাসক পাত সন তুচ্ছ ?
যদি হম মোড়ি আ২ ঘুমী ঘোবৈত অপনাকেঁ নোবমে
রেধএ রঁনা মোথা নহি ভোকৈত অছি মাত্র পএব রবন্
আঁখি সেহো।
সভঠাম নোক উন্মুক্ত ঠামমে
মানরীয সম্পর্কসঁ ঘৃণা করৈত
পবিরর্তিত কএনক নগবকেঁ সেহো রৌনমে।
পসাবৈত কাঁটি সভ ঠাম
পবিরর্তিত ভেল পসীমক ঝাড়মে
সাঁসক ফুলরঁ পসরৈত চারু দিশ
দোসবাক সংরেদনা নহি আরঁএ দৈচ্ছ রিচাব
জিনগী ভেল উঁসনাগত খেত সন।
গচ্ছা ভাগরাঁক পএব কেলে আগাঁ।

আশ্চর্য, মথি নহি সকৈত ছী, ওঁঠা ধবি।
দেখি সকী জৌঁ অপনেকেঁ মাত্র
ভীতবসঁ রাঁহব পসীনাক কাঁটৈ মাত্র।

এন. অরুণাক জন্ম নিজামাবাঁদ নগ একটা গামমে ১৯৪৯ ঈ.মে দেলন্হি। তেন্বগ্বমে

<u>পাঁচটা করিতা সংগ্রহ প্রকাশিত।</u>
<u>জযনক্ষ্মী পোপ্ববী, নিজাম ক◌াঁনেজ, ওস্মানিযা রিশ্বরিদ্যানযমে খধ্যাপন। তেন্বগুসঁ খংগ্রেজী খনুবাদ গজেন্দ্র ঠাকুব (খংগ্রেজীসঁ মৈথিনী খনুবাদ)।</u>

<u>ও সেহো খছি প্ররাস</u>

খহাঁ নহি ছী মানৈত
মোটা–মোটী ওহো ছী প্ররাস
একব গ্বপ
ষডযন্ত্র জেকাঁ
মূন জন্মকানেসঁ
“তৈযো খছি তঁ রৌটীযে” খছি নে ও ?
কোনো প্বকষক হাথমে তঁ জএরাঁকে ছৈক নে এক দিন প্ররাস
মাত্র খমেবিকে টা প্ররাসক নহিক নহি
নাবী সেহো খছি একটা ও।
খহাঁ একব খরহেনেনা কএ সকৈত ছী স্বরিধাসঁ।
তৈযো কতেক কঠিন
ছোড়ৱ জিনগী ভবিক নেন খপন জন্মস্থান
পাএৱ একটা খনচিন্হাবক খাঁগ্বব ?
খহাঁ ঘ্বি সকৈত ছী কখনো কান
হ্মদা রঁনি মাত্র পাহ্ন।
জখনে হম পএব বাখৱ
কতেক কান ধবি খহাঁ বহৱ প্বছৱ হমব নোককেঁ।
“জাহ ধবি হম চাহী”
গছা খছি কহরাঁক
হ্মদা শ্রৃংখনা সসবন হমব গছাপব রঁহ্ত পহিনহি।

প্ৰৱাস নহি খছি হর্খক রস্তু।
ছোড়া ওা মাত্র জে সময রিতলে
রঁঢ়ৈত খছি ওা রঁনৈত খছি খল্যাস।

ভিখাবী ঠাক্ব (১++৭–১৯৭১)– নোকনাকাব, ছপবা জিনা (রিহাব)মে জন্ম। প্রাবম্ভক বচনা সভ মৌখিক ক্ষদা রাঁদমে কৈথী নিপিমে সেহো হিনকব হস্তনিখিত ভোজপ্বী বচনা প্রাপ্ত ভেন।

ভোজপ্বীসঁ মৈথিনী খন্বরাদ

মূন ভোজপ্বী– ভিখাবী ঠাক্ব (১++৭–১৯৭১), মৈথিনী

অনুবাদ- গজেন্দ্র ঠাকুর (১৯৭১-)

বৃদ্ধাশ্রমক পক্ষমে

বিরহা ১

ফুলবরিয়া অছি গাম, ভিখারী ঠাকুর অছি নাম।
বাবূ সভ লোকৈকেঁ করৈ ছী প্রণাম॥
সভ লোকৈকেঁ করৈ ছী প্রণাম হে বাবা।
উপরেসঁ চিক্কন অছি চামক ওহরন॥
তীন দিনক লেখীমে, উড়বৈ ছী মজ্জা।
বূঢ়া-বূঢ়াকেঁ দুখ ভেল ছনি, লগৈএ নৈ লাজ॥
বাবূ-ভইয়া একমত ভ' ক' সভ মিলিযে ক' সমাজ।
এক অরজীপর মোন আনূ, মোনকেঁ করু তাজা॥
মহাবীরক নাম স্মরি লিখ, জগসঁ বাজত বাজা।
বৃদ্ধাশ্রম বনবাউ নৈ তঁ হএত অকাজ॥
সভ বাবূক পএর পড়ৈ ছী, ভিখারী ঠাকুর নাম ছী

বিরহা ২

হিন্দূ-মুসলমান, সভ হমর কহলপর দিযৌ কান।
নৈ তঁ হোএত বূঢ়ক অপমান॥
হোএত বূঢ়ক অপমান হমর ভাই।
নেনপনেসঁ জকরা তূঁ কহৈত এলেঁহেঁ মায॥
তকরালে কিএ ভ' গেল ছেঁ তূঁ কসাই।
বড়কা হাকিম লগ জখন জেমেঁ তঁ পুছল জেতৌ হিসাব-কিতাব॥
জল্দীসঁ বতা হমরা কী কেলেঁ তূঁ কমাই।
যম জখন আবতৌ তখন ওই কাল কী করমে উপায।
আঁখিসঁ নোর খসতৌ কিছু নে হেতৌ বাজল।

कहिएत भिखारी अछि दे तू वृद्धाश्रम बनबाय। ।
नै तँ होएत बूढ़क अपमान ॥

<u>परिचय दास</u>- मूल भोजपुरीसँ मैथिली अनुवाद

विनीत उत्पल द्वारा

<u>वैसीकान शब्द जकाँ</u>

हम विश्वविद्यालयक प्रेक्षागृह मे
बैसल रही,
आयल छल अतिथि जी,

ও করুণাময ব্র্হ্মক নিরেদিত
খপ্পন করিতা কেঁ
কেনখিন পাঠ
হম্মব রঁগন মে রৈঁসন
সজ্জন হমবাসঁ কহনক–
রাসোযনজী কেঁ স্বনি কহ
এহন নাগৈত খছি, জেনা
মৌন শর্ব্দ রঁনন গেন খছি
রাসোযন জীক
মৌন নামী ছন।

সাহিৎ খকাদমী মে ভেন ছন র্যাখ্যান
রিষয ছন–সংগীত খা রিচাব
সংগীতক সর্রঁক্ষ জেহন বাগ খা ছংদ সে খছি
ওহিনা খছি মৌন সঁ,
রাসোযনজীক মৌন
ও সেহো চর্চাকি কেংদ্র মে
উঁপস্থিত ছন
মৌন কোনো
নিঠন্নাক গতিশ্রী নহি খছি–
ও সকাবামেক ক্রিযাক
সহজ পূর্র ভূমিকা খছি।
রঁহ্ধা শর্ব্দ জখন খপ্পন
গতি রিস্বিবি জাগত খছি
তখন মৌন খাগূ খরৈঁত খছি।
খানী শর্ব্দ কেঁ হম সভ কিযো
রিচাবক খভিব্যক্তি
দহ কহ দেখিযৌ তঁ

ভারব্দ্র শৈঙ্কসঁ রৈসী
রঁনরতী খা
রেগরতী হোগত খছি।

রিহাবীক নাযিকা
'ভবে ভৌন মে নৈনন হী সৌং রাঁত'
কবৈত খছি।
কহৈক খংদাজ দেখূ-
কহত নযন বীঝত-খিঝত
ভবন ভৌন মে কবৈত খছি
নৈনন হী সৌং গপ,
সন্নাটৈক
একটা
ছংদ হোগত খছি,
একটা ছংদ
মৌনক,
মৌন মে
খপংগতা নহি হোগত খছি-
যানী
সমর্থ কেঁ
মৌন নীক নগৈত খছি
রিনক্ন চুপচাপ
ঘাঘবাক তটৈ পব
সাঁঝক রৈনা মে
পীরঁ নিযো
শৈঙ্কহীন
হম চহনকদমী কহ বহন ছনহুঁ ওতয
কী কোনো ছৌড় ।

(ৰঁহনগংজ চাহে দোহবী ঘাটে মে কত্তী হএত)
রিবহ মে ছন–
ৰাঁনূ খা বেত পব
ডেগ কোনা চনৰঁ

ৰাঁনূক বেত
ভগৱান ভাস্কবক
বশ্মিসঁ
তবেগন জেহন
চমকি বহন ছন।
মিনষ্ট–দূ–মিনষ্ট ৰাঁদ সূর্য
দেৱতা
ভাবতসঁ নঃ কঃ খমেবিকা ধবি ক
যাত্রা পব
চনি জাএত।

হম খপনক
দেখি বহন ছী–
এতৰাঁ সোনা!
বশ্মি স্বর্ণ! !
ৰঁজাবমে সোনাক
দাম জেত্তে হ্খএ
ও সোনা তঁ
খমূন্য খছি!
খাজ্ক পেশৈবব বিচাবক
ৰহ্মূন্য বিচাব দৈত খছি
হ্মদা খমূন্য নহি!

ঝদা রিচারে টৌ
সঁ
কী হএত
সমকালীন দ্নিযাক
সংকষ্ট ঞা খছি জে
রিচাব খা কর্মক
সামংজস্য নহি খছি।

শ্বভ খা নাভক
সমন্বয নহি খছি
খহিসঁ কিতাবঁ
প্বস্তকানযমে বাখন
ক্ষহবি বহন খছি
খা রিচাব কর্মহীনতাক
চঞ্চর্ব্যূহমে।
পৌঘ-র্বুজ্স্মা কহৈত বহথিন
সিহ্ণজন বঁড় নীক
নহি দেনক ভাষণ,
ও জে কহনখিন
নীক কবরাঁক কেনক প্রযাস
খহিসঁ হ্নকব
শর্দ্ধ ব্রঁহ্ম বঁনন
ব্রঁহ্ম কোনো রাযরী
খরধাবণা তহ নহি খছি।

ও তঁ
খপনা সভক
খামৌয জকবত খছি

জেহেন
শৈঙ্ক,
তেহেন
মৌন।

ওহি সংসাৰ মে
জখন কিছু
মংগন ৠা
শ্বভ হোএত ওছি
ওকৰ একটা ছন্দ হোএত ওছি

মাঘক ক্হাসা
ছেক নেনক ৰাঁটৈ
হম ওকৰ
পাৰ কৰবাঁক
প্রযাস কেনহুঁ!

বাতি মে
ৰৈসনহুঁ তঁ
ৰ্বুঢ়ি যা মায সাগ-ভাত
দেনক খাএ নেন।

হম ওকৰ চুল্হী পৰ
গৰম কৰৈনে
কহনহুঁ
হম কোনটা নগ
ৰৈসি গেনহুঁ।
তখৈন ঘৰ ভবন

आयल
आबैत
किछु कहलखिन
हम जानि लेलहुँ
जे ओ गाम भरि क
गपक खबरि बाटैत अछि
किछु लोक हुनका नाबदो
कहैत अछि।
ओ कहैत अछि-
'एँ यौ,
राँबू सुनि लियौ जे
परबाधाकँ घर मे
'हुड़ार" आयल छल,"
ओकर 'हुड़ार" शब्द पर
जोर दैत
हम बुझि गेलहुं
जे मामला किछु
आओर अछि,
हम मौन रहलहुं,
ओ फेर कहलैं शुरु
केनक-
देखू नहि, गाम मे यएह
आग-कानि
भऽ रहल अछि,
आबैं अप्पन सभक
कोना गच्छत रहत।

दोसर दिन कियो

হমবা কহনক
জে খপনে ঘবভবনা
পবক্ষ্খাঁক ঘব মে
ঘ্সন ছন।
হম সোচনহ্ঁ:
শৰ্ষ্কি সঁ
ধোখেৰাজী খহিনে
কএন জাগত খছি।
হম জোঁ নাম নহ নৈত ছী
তেঁ ভহ জাগত ছী ৰঁদনাম,
ও কত্ন কহ দৈত খছি
তেঁ চর্চা নহি হোগত খছি।
মাবীচ সেহো নেনে ছন
শৰ্ষ্কিক সহাবা
খশ্রিথোমাক কেস
মে সেহো
নেন গেন ছন,
জোঁ এহি কে খাশ্রিয
নহি নেন গেন হএত
তখন গপ ওা নহি কহন জাএত
'কাবণ করন নাথ মোহি মাবা,
মৈঁ ৰৈবী, স্বগ্রীর পিযাবা।"

ওা কহি কহ
হম মাবীচ চাহে ৰানি কহ
রকানতনামা
নৈ প্রস্ত্ত করৈ জাএত.

ওনা
মাগকেন মধ্সূদন দত্ত মেঘনাদ কেঁ
পক্ষ নেনে বহথি.
হম তঁ মাত্র
শৰ্ঙ্কক
খাচাব-রিচাবক
প্রশ্ন
খা কঽ বহন বহী

হমবা সভক উঁপস্থিতি
শৰ্ঙ্কক ৰাঁহবী খারবণক নেন খানী
নৈ হেৰাঁক চাহী.
হমবা সভকেঁ ওকব
 ন্মূকিনযস
চিন্হৰাঁক চাহী.
শৰ্ঙ্কক ছননা-রর্জনাক
এগো সাত্বিক প্রতিক্রিযা
দেৰাঁক চাহী.
সভ সঁ নীক খছি :
মোনকেঁ মধ্ ৰঁনা নেনক -
মৌন মধ্ ভঽ জাএ।

গপ খা খপন রীচ ক
তটস্থতা
জৰুবী খছি.
রাতস্যাযন জী
খপনা খা দেরতাক রীচমে
দূবী বাখৈক

गप कहने बहथि ।
आग देवता सभक प्रति
नव दृष्टि रँनि बहन अछि ।
उपनिषद् मे एक ठाम
 तर्क कैँ गुरु मानल गेल अछि ।
आधुनिक युगक नव देवता
क भूमिकामे
 चिरंतन दृष्टिए भऽ सकैए
शेमशेव रँहाद् सिंहक शेर्ष्ठ नेन जाए –
 रँात रँाजी, हम नै
भेद खोनत रँाते ।

हम शेर्ष्ठ आ मौनक द्वन्द्वमे
पड़ि कऽ सैकत भूमि पव नै जानि
निकनि गेलौं कतऽ !
किछु गोटे कहि सकैए
कि जतऽ नै पहुँचैए बवि
ओतऽ पहुँचैए कवि....
किन्तु
हम तँ एहेन ठाम देखने छी
जतऽ नहियेँ कवि पहुँचैए
नहियेँ बवि !
सबयूक तहपव
रँनल मनाह आ पंडाक
घव देखै छी ...
सिमसिमाएल ....
नै एठाँ
कहियो कवि पहुँचल

नहियें बरि.

रोँनूक
चमकैत
कण–बाशि
ह्नके आमंत्रण देनौ.

बरि भूषण पाठक

निबाना: देह रिदेह (१–४)

हिन्दी भाषा आ साहित्य क केन्द्रीयता स्वातंत्रयोत्तर

ভাবতক একটা মহত্ত্বপূর্ণ সাংস্কৃতিক ঘটনা । একব মূন কাবণ বাজনীতিক আ বাণিজ্যিক বহিতক্ পবিণাম রঁহ্আযামী অছি । হিঁদী সাহিত্ক আ রিশেষতঃ করিতা কে সৌঁদর্যমেক ,রৈচাবিক আ শৈল্পিক রৈরিধ্য সঁ পূর্ণ কবরাঁ মে করি নিবানা ক যোগদান অপ্রতিম । নে কেরন করিতা রঁক্কি ঙমানদাবী মে সেহো নিবানা ক র্যাক্তিত্ব ক চর্চা ক সেহো কতিপয আযাম । আধ্ুনিক সাহিত্িক র্যাক্তিত্ব মে নিবানা অগ্রণী ছথি ,জনিকব র্যাক্তিত্ব আ হ্তিত্ব ক হবেক অংশ সঁ ঙমানদাবী,বচনামেকতা,আনোচনা আ অহবাহেক মাস্থ প্রশস্ত হোঙত অছি । নিবানা কার্য্য ক অন্বরাদক মহত্ত্ব রিভিন্ন প্রসংগ আ সংদর্ভ সঁ অছি । প্রাচীন সংস্কাব আ আধ্ুনিকতা ক আঁদোননমযী ধাবা কেঁ আমেসাত কবরাঁক জতেক সামর্থ্য নিবানা সাহিত্ মে অছি ,ওতেক অন্যত্র নঙ । দোসব রাঁত ঙ জে নিবানা কার্য্য ক মাধ্যম সঁ হিন্দী সাহিত্ মৌথিনী আ রাঁগ্না সঁ জুড়ৈত অছি । নিবানা পব রিদ্যাপতি আ ববীন্দ্রনাথক প্রভার অংত স্পষ্ঠ অছি । হিঁদী আনোচক নিবানা পব রিদ্যাপতিক প্রভার পব রঁহ্ত নঙ নিখনে ছথি ,হ্মদা ঙ প্রভার দেখরাঁ ক হো তখন 'রব দে রীণা রাদিনী রব দে' ক তুননা রিদ্যাপতি নিখিত রসংত গীত 'নর নর রিকসিত ফূন 'সঁ কব্দ ।

শব্দার্থচিংতামণিকাব অন্বরাদক দূ টা অর্থ নিখৈত ছথিন্হ । প্রথম 'প্রাপ্তস্য প্বনঃ কথনে 'আ দোসব 'জ্ঞাতার্থস্য প্রতিপাদনে ' একব অর্থ ভেন পহিনে কহন গেন কথন কে ফেব সঁ কহনএ আ জ্ঞাত অর্থ কে প্রতিপাদিত কেনএ । প্রসিদ্ধ ভাষারৈজ্ঞানিক বোমন যাকোরঁসন একবা 'এক ভাষা কে শাব্দিক প্রতীক কে অন্য ভাষা কে শাব্দিক

প্রতীক কে দ্বাবা ব্যাখ্যা' মানৈত ছথিন্হ । নাগডা খা ঢৈবঁব কনেক বিস্তৃত কবৈত কহৈত ছথিন্হ কি ঔ মূল ভাষা ক সংদেশক সমতুল্য সংদেশ কে লক্ষ্য ভাষা মে প্রস্তুত কববাঁ ক ক্রিযা খছি জাহি মে সংদেশক সমমূল্যতা পহিনে খর্থ খা ফেব শৈলী ক দৃষ্টিকোণ সঁ নিকটতম খা স্বাভাবিক হোগত খছি ।

ভাষিক প্রক্রিযা হোএবাঁ ক কাবণেঁ খনুবাদ ক সম্বন্ধ ভাষেটা সঁ নগ বঁঙ্কি ভাষাবিজ্ঞানো সঁ খছি । ধ্বনি ,শব্দ,রূপ,বাক্য খাদি বিভিন্ন স্তব মিলি কে খর্থক সংসাব বচৈত খছি ,তাহি দ্খাবে ঐ সবঁ স্তব ক প্রতি সজগতা খনিবার্য খছি । প্রত্যেক ভাষাক খপন বিশিষ্ট ধ্বনি ,শব্দ ভংডাব খা রূপ ব্যবস্থা হোগত খছি ,তাহি দ্খাবে ঐ স্তব মে নিহিত খংতব কে কাবণেঁ সমান নাগএ বলা প্রসংগ সেহো বাস্তবিক খর্থ মে খথান্তব ক সংভাবনা সঁ যাত্ত হোগত খছি ।

ঐ ঠাম ঔ তথ্য উল্লেখনীয খছি কি মৈথিলী খা খড় বোলী হিন্দী কোনো দূ ধ্রুবীয ভাষা নগ খছি । দূনূ দূ টা প্রাদেশিক খপভ্রংশক সংতান খা তাহি দ্খাবে সংস্কৃত ,পালি খা প্রাকৃতিক বিবাসত পব সমান রূপ সঁ খধিকাবিণী খছি । ধ্বনি ,শব্দ খা রূপ ক স্তব পব খনগিন সাম্য খছি । সংস্কৃত ক বাত্রি মৈথিলীএ টা মে নগ খবধী,ব্রঁজভাষা,ভোজপুবী সহিত কতেকো উত্তব ভাবতীয ভাষা মে 'বাতি' খছি খা 'দিন' ত' সর্বত্র 'দিন'ে খছি । তহিনা ভোব খা দ্পহব খপন বিভিন্ন ধ্বনিভেদ ক সংগ বিদ্যমান খছি । উদাহবণ কেবল এক যা দূ শব্দক নগ খছি ,সুধী পাঠক ঐ উভযনিষ্ঠ খাধাবক

জষ্টিন উঁপস্থিতি সঁ পবিচিত ছথি ।

ঞ উঁভযনিষ্ঠ্য খাধাব খন্নবাদ মে স্ববিধা নহ কে খাবৈত খছি,ক্ষদা ঐ ঠাম খানস্থ্য খা খন্নকবণ ক খতবা মৌনিক খন্নবাদ কে সমক্ষ চ্নৌতী দৈত খছি । সবঁসঁ বেঁশী শৰ্ঙ্ক তদ্ভব কে খা ওহি পব সবঁ ভাষা ক তেহনেঁ খধিকাব তখন ঞ নবঁকা শৰ্ঙ্ক কত সঁ খানী ,দেশজ শৰ্ঙ্কক প্রযোগ প্রচনন খা স্বীঙ্গতি ক খাধাবে পব স্বীকার্য হোযত । মিথিনা ক ব্যাপক ভূভাগ মে পজেবাঁ সঁ বেঁশী স্বীঙ্গত শৰ্ঙ্ক ঞঠৈ খছি তখন ককব ব্যবহোব কবী খা ককব নঞ কবী ?
বৈজ্ঞানিক তথ্য বা গষ্ঠ্যমেক সূচনা ক প্রস্থাপন খভিধামেক ভাষা মে স্বগমতা মে সংভব খছি ,ক্ষদা ভাবপ্রধান বচনা মে খর্থ ক খনেক স্তব খা কথনক বঁহুবিধি ব্যংজনা হোগছ,পবিণামতঃ প্রন্ক্ষ ভাষিক প্রতিস্থাপন সংভব নঞ, তাহি দ্খাবে খন্নবাদক কে পবকায প্রবেশ কবহ পড়ৈত খছি । খন্নবাদক মূন ঙ্গতি খা বচনাকাব ক মনোজগত মে ঘ্সি কে ভাব খা ওকব খর্থছাযা কে সমন্নৈত খছি তথা ফেব ওঞ ভাব কে যথাসংভব নক্ষ্যঙ্গতি মে খভিব্যঞ্জ কবৈত খছি । কনাঙ্গতি কে এহন সমন্ন খা ফেব ওকব কনামেক সংপ্রেষণ ক নেন সর্জনাত্মক প্রজ্ঞা ক বিছ্যমানতা খনিবার্য খছি । ঞ প্রজ্ঞা সর্বত্র এককৃপ মে উঁপস্থিত নঞ খছি ,ঞ দেখবাঁ ক খছি তখন উঁমব খয্যাম ক কৃবাঁঞ ক খন্নবাদ ক্রমশঃ ফিট্‌জবান্ড (খংগ্রেজী) খা মৌথিনী শবণ গুপ্ত, বঁচন জী ,কেশব প্রসাদ পাঠক খা স্বমিত্রা নংদন পংত(সবঁ হিংদী)ক খন্নবাদ মে নিহিত ভাবভংগিমা খা গুণবত্তা ক খংতব দেখি সকৈত

ছী । গীতাঁজলি ক খন্বরাদ মৌথিলী মে স্বমন জী কেলে ছথি খা হিঁদী মে খঙ্গ্রেয খা খন্য কতেকো রিদ্বান হ্মদা রাঁগ্লা রিদ্বানজন স্বমন জী দ্বাবা খন্বদিত 'খন্বগীতাঁজলি' কে হ্রদয খোলি কে প্রশংসা কেলে ছথি ।

ঐ ঠাম হম পবকাযপ্ররেশক রাঁছিত যোগ্যতা ক সাথ উঁপস্থিত নগ ছী । হম নিবানা কার্য্য মে নিহিত র‍্যঁজনা ক মহান শক্তি কে স্বীকাব কবৈত ছী খা নিবানা কার্য্য মে ,ওকব শব্দ খা শব্দ যোজনা মে নিহিত উঁদাত্ত কে মানৈত ছী । ঞা উঁদাত্ত কিছু কিছু সংস্কৃতক তসেম শব্দ,সঘন রর্ণমৈত্রী,রর্ণকি ধ্বন্যামেকতা মে নিহিত খছি ,তাহি দ্খাবে মৌথিলী পাঠক কে হম শব্দ খা খর্থকি খগ স্বখ্রিক সংসাব সঁ রঁচিত নগ কবহ চাহিত ছী । হম খপন খন্বরাদক সীমা কে সহজ স্বীকাবৈত ছী

খন্বরাদক একাধিক রূপ মে প্রচলিত খছি । শব্দান্বরাদ(লিটৈবল) যা মূলনিষ্ঠ খন্বরাদ সামান্যতঃ খভিধামেক হোগত খছি ,ঐ খন্বরাদ মে শ্রোত ভাষাক প্রত্যেক শব্দ খা খভিব্যক্তি ক প্রতিস্থাপন লক্ষ্যপ্রকৃতি ক শব্দাবলী,খভিব্যক্তি তথা সংবচনা মে হোগছু ।
ভারান্বরাদ মে মূল ভাষা ক খভিব্যক্তি ক স্থান পব ওগ মে নিহিত খাশয কে স্পষ্ঠ কএল জাগত খছি । ঞা মূলপ্রকৃতি ক ঢ় া চা সঁ স্বতঁত্র হোগত খছি,তাহি দ্খাবে লক্ষ্যপ্রকৃতি ক দৃষ্ঠি সঁ ঞা রেশী সহজ খা স্বাভারিক হোগত খছি । স্ববেন্দ্র ঝা স্বমন দ্বাবা 'গীতাঁজলি' ক খন্বরাদ 'খন্বগীতাঁজলি' ভারান্বরাদক শ্রেষ্ঠ উঁদাহবণ খছি ।

ৰূপাংতবণ কথা সাহিত্ক ক্ষেত্র মে নোকপ্রিয খছি । খগ মে খনুবাদক মূনকৃতি ক পবিবেশ ,চবিত্র ,খাদি কে দেশ–কানানুসাব পবিবর্তিত কবৈত খছি । শেক্সপীযব বচিত 'দ মর্চেন্ট অঁফ বেনিস' ক হিংদী খনুবাদ ভাবতেন্দু হবিশ্চন্দ্র 'দুর্নভ বঁন্ধু' নাম সঁ কেনাহ । এগ মে এংটৌনিযো ক নাম খনংত ,বঁসানিযো ক নাম বসংত খা শাযনাঁক ক নাম শৈনাক্ষ খছি । ঘটনা বেনিস নগবক স্থান পব কাশী(ভাবত) মে ঘটৈত খছি ।

'ছাযানুবাদ'ৰূপাংতবণক একটা প্রকাব খছি ,খগ মে মূনকৃতি ক খাধাব পব মূন কথ্য কে সংপ্রেষিত কববাঁ ক নেন স্বতংত্র কৃতি ক নির্মাণ সংপন্ন হোগত খছি । খগ মে বিবঁ বিধান ,প্রস্তুতিকবণ খাদি মূনকৃতি ক প্রতিবিবঁ হোগত খছি । ভগরতী চবণ বর্মা ক উঁপন্যাস চিত্রনেখা খনাতোনে ফ্রাংস ক উঁপন্যাস 'থাযা' পব খাধাবিত খছি । বিদেশী ফিল্ম খা সাহিত্ক খনধিকৃত খনুবাদ খা ৰূপাংতবণক নেন খগ বিধি ক বঁহুত প্রযোগ হোগত খছি ।
'সাবানুবাদ' মে মূনকৃতি ক সাব নক্ষ্য ভাষা মে প্রস্তুত কযন জাযত খছি । সংপ্রেষণ কেংদ্রিত খনুবাদ কনাসিকী বচনা কে বঁচা খা কিশোব সবঁ কে পঢ়বাঁ ক নেন ৰূপাংতবণ মে সহযোগী হোগত খছি । জেনা মহাভাবত বা বামাযণ পব খাধাবিত সংক্ষিপ্ত কথা ।
'টীকাপবক খনুবাদ' মে খনুবাদ ক সাথ ওকব ব্যাখ্যা বহৈত খছি । গীতাপ্রেস ক কিতাবঁ মে এহেন খনুবাদ প্রচুব মাত্রা মে উঁপনব্ধ খছি । কিছু দিন পহিনে বিদ্যাপতি পদাবনী ক কিছু পদক খনুবাদ যাত্রী জী দ্বাবা কযন গেন দিল্লী বিশ্ববিদ্যানযক প্রাফেসব প্রভাত বংজন

জী ক র্‌ন◌াঁগ পব উঁপনৰ্দ্ধ ছন ।

ৠঁত মে হেব কার্য্যান্নবাদ পব খারী । করিতা ক খন্নবাদ নমহব চ্‌নৌতী খগ দ্‌খাবে ছৈক কি করিতা মাত্র শৈদ্ধার্থ তক নগ সীমিত ছৈক । ঙা শৈদ্ধ সঁ খাগূ রাক্যগঠন, নয, ছঁদ, রিঁর, প্রতীক, খনংকাবযোজনা, শৈনী খাদি ক মিন জ্‌নন পবিণামী কার্য্যমেক পযারিবণ পব খাধাবিত খছি । তাহি দ্‌খাবে দাঁতে খা সব হিনীপ সিডনী সন রিদ্বান কার্য্যান্নবাদ কে খসংভর মানৈত ছথিন্হ । করিতা ক সমগ্র প্রভার রা র্যংগ্যার্থ ধ্বনি , নয , রঁনাঘাত খা রিঁর যোজনা কে মাধ্যম সঁ খভির্যক্ত হোগত খছি । তাহি দ্‌খাবে নিবানা ক শৈদ্ধ চযন 'রিজন–রন রন্নবী" প্বনিন পব প্রিযতমা' মৌথিনী মে যথারত খছি ।

করিতা ক দৃশ্‌ খা শ্রর্য্য রিঁর রঁহ্‌ধা শৈদ্ধ ক নাদামেকতা সঁ নির্যংত্রিত হোগত খছি । এহিনা শৈদ্ধানংকাব খা খথনিংকাব ক রিকল্প নক্ষ্যভাষা মে সৃজিত কএনএ কঠিন খছি । কার্য্যান্নবাদ ক সরঁসঁ নমহব সমস্যা ছঁদ খা নয খছি । মূন বচনা ক নেন প্রভারী ছঁদ খা নয কে খোজনএ খন্নবাদক নেন সরঁসঁ পৈঘ সমস্যা খছি । যদি করিতা ক খন্নবাদ গদ্য মে খারৈত খছি তখন খন্নবাদ মাত্র শৈদ্ধার্থ তক সীমিত বহত খা খগ মে করিতা ক পূবা খর্থ নিকনি কে রাঁহব নগ খাযত । খন্নবাদ সম্বঁন্ধী খগ খরধাবণা ক নেন হম সরশ্রী/স্বশ্রী বরীন্দ্র নাথ শ্রীরাস্তর , প্রস্তু হ্মাব গোস্বামী , হ্স্বম রাঁঠিযা , গজেন্দ্র ঠাহ্বব , বরীন্দ্র হ্মাব দাস জী ক খাভাবী ছী ।

<u>নিবানা: মৈথিনী: দেহ-রিদেহ-১</u>

<u>(নিবানা হিন্দীসঁ মৈথিনীমে)</u>

মৈথিনী: দেহ-রিদেহ ক খণ্ড পহিন কিশ্ত মে নিবানা জী ক দূ ৫টা নোকপ্রিয করিতা ক খন্বরাদ প্রস্তুত ক' বহন ছী । সহজ সঁ জটিন খা জটিন সঁ জটিনতব দিশ

"ক্রম ক্রম সঁ ভেন পাব বাঘরক পংচদিরস
চক্র সঁ চক্র চঢ়া গেনে ভেন ঊর্ধ্ব নিবনস "(বামক শক্তি পূজা)

জূনি রাঁন্হ নার ঐ ঠাম রঁহ্

(बाँधो न नाव गस ठाँव,बन्धु !)
जूनि बान्ह नाव ऐ ठाम बन्धु
पूछतओ पूबा गाम बन्धु
ओ घाटे छलए जग पव हँसि के
ओ बहए नमाबँति वे ! धसि के
बहि जागत छलए आँखि फसि के
काँपैत बहए दूनू पैव बन्धु !
ओ हँसी बह्‌त किछु कहए छलए
तेयो थपने मे बहए छलए
सबँके स्वनैत सबँके सहैत
दैत ओ सबँके दाँव बन्धु ।
हमबा सँ किनाबा केने जा बहल छथि
(किनाबा बह हमसे किये जा बहे हैं ।)
हमबा सँ किनाबा केने जा बहल छथि
दिखाबे टा दर्शन देनेने जा बहल छथि
जुड़ल छल स्वहागिन केव मोती क दाना
ओएह सूत तोड़ने नेने जा बहल छथि
छिपल चोटे के बात पूछलउँ त बजलाह
निबाशा क डोबी सीने जा बहल छथि
ओ दुनिया के चक्कव मे केहन अन्हव
मवल जा बहल छथि जियल जा बहल छथि
खुनल भेद एहि ठां ,जे विजयी कहायल ।
ओ खूं दोसबा के ,पीने जा बहल छथि ।

নিবানাঃ মৈথিনীঃ দেহ–রিদেহ–২
(নিবানা হিন্দীসঁ মৈথিনীমে)

স্নেহ নির্ঝব রঁহি গেনগ
(স্নেহ নির্ঝব রঁহ গযা হৈ)

স্নেহ নির্ঝব রঁহি গেনগ
দেহ রাঁউন সন বহি গেনগ
ডাবি খামক ওা জে সূখন দিখন
কহি বহন“নে খারঁ ছগ ,কোনো কোযন
কে খাযত ,ওা পাঁতি মে হমহী কহন
খর্থ নগ ছগ একব–
জীরন জবি গেনগ”
“দেনে ছী হম জগত কে ,জে ফূন ফন
কেনে ছী খপন প্রভা সঁ,চকিত–পন
ছন খনশ্বিব সকন পন্নরিত পন–

জীরনক ঐশ্বর্য
সরঁ ঢহি গেনগ ”
খারঁ নগ খারঁগ প্বনিন পব প্রিযতমা
শ্যামহ্ল পব রৈঁসরাঁ নে নিরুপমা
রঁহি বহন খছি হৃদয পব কেরন খমা
হম খনক্ষিত ছী ,গএহ
করি কহি গেনগ ”

2 হম খকেনা
দেখ বহনহুঁ ,খারি বহনগ
হমব দিনক ,ওা সাঁধ্য রেঁনা।
সূখন পাকন ,খাধছিদ ওা কেশ হম্মব
ভেন নিষ্প্রভ গান হম্মব
মন্দ ভেনগ চানি হম্মব
হটি বহন মেনা
নদী ঝবনা জানি বহনহুঁ
ছন জে রাঁকী পাব কেনএ
ক' চ্কন ওা দেখি হঁসনহুঁ
নার ন' কেও নে এনা
দেখ বহনহুঁ ,খারি বহনগ
হমব দিনক ,ওা সাঁধ্য রেঁনা।

<u>निबाना:   मैथिली: देह–बिदेह–३</u>
<u>(निबाना हिन्दीसँ मैथिलीमे)</u>

बंगि गेल धबा ,भेल धन्य धबा
जगमग ओ जग भेल मनोहबा
धवि बंग स्वगन्ध
भवि मौध मकबन्द
गाछक नानी भऽ गेल गाढ़
फुजि पत्रपुष्प केब बाग ठाढ़
भेल डेग डेग हवियब पूबा। बंगि..........
ग् ं ाजल कोयली केब पंचम स्वब
फचबङ कौआ मैना मृदुतब
स्वख सँ कँपैत
बमि प्रणय केबि
रनश्री चाकतबा । बंगि..........
2 सखि रसन्त आयल
भबल सिनेह जंगल केब मन मे
नरोथोल पसबल ।
पन्नब पहिबि
कोंपबक नत्ती
मिनल मधुब
प्रिय गाछक पत्ती

ভঁঙঁবা গারএ
কোযনী সিহকএ
নর নর স্বব ভারন ।
কোঁপব কন্নী হাব রঁনন হন
মঙ্কিম মঙ্কিম রঁহথি পরন সন
জাগি গেন প্রিযরব কে নযন মে
মধ্ব প্রগ্নতি খভবন ।
ফৈনন গোঠ পীযব কমনদন
তহিনা পসবন কেশব কনকন
খেত পথাব সোনা সন স্বন্দব
ধবতী পব ফৈনন ।

<u>निबाना: मैथिली: देह-विदेह-४</u>
<u>*(निबाना हिन्दीसँ मैथिलीमे)*</u>

छाड़ल कावी कावी बाँदव
एना नग रीव जराहव नान
केहन केहन नाचए खधसव
नग एना रीव जराहव नान
चमकन विजुवी फन पसावि के
नग एना रीव जराहव नान
सोम्म कक्ष उँनष्टन माथ के
ससबैत फूफू कवए माथ पव
नग एना रीव जराहव नान
पूबवाँ खनगे फूफकावग छग
प्रतिक्षण विष बँक्फष्टि बँबसावँग
छपन कोन गुफा मे हम सबँ
नग एना रीव जराहव नान
मंहगाओ के बाँढ़ि बँढ़ल खछि
सबँके संचित निधि नष्टन खछि
भुक्खन न ाँ ंगव ठाढ़ नजावँथि
नग एना रीव जराहव नान
कोना बँचउँ विन भाना नाठी
बँहन भसन सभ मित्र मंडनी
बाह देखग छी ,किछु नग बँमग छी
नग एना रीव जराहव नान

<u>পংকজ চত্তর্রেদী</u>

[পংকজ চত্তর্রেদীজীক কিছু ডাযবী খা হ্নক কিছু করিতা (খনুরাদ-ভারানুরাদ খাশীষ খনচিন্থাব দ্বাবা)]

প্রস্তুত খছি পংকজ চত্তর্রেদীজীক কিছু ডাযবী খা হ্নক করিতাক খনুরাদ-ভারানুরাদ। এহেন সময জখন কি খধিকাংশ রর্তমান করিতা নমহেব, বসহীন ও বীঠ়হীন ভেল জা বহল খছি ওতহি পংকজ জীক মাত্র কিছু শৈর্ষ্ক করিতা নীখি চমকোব খানি দৈ ছথি। একটা পাঠকক দৃষ্টিসঁ দেখী তঁ কম শৈর্ষ্ক করিতা নমহেব করিতাক খপেক্ষা রেঁসী প্রভারকাবী বহৈত ছৈ। তঁগ প্ববান খাচার্য সভ মহাকাব্যমে দোহা, সোবঠা ও খন্য ছোট ছংদক প্রধানতা দৈত ছনাহ জাহিসঁ রিরিধতা খরৈ ছনৈ খা পাঠক রাঁন্হল বহৈত ছল। পংকজজীক করিতা প্রকবাতিবসঁ হ্মঞ ছংদমে বহিতো কথিত হ্মঞ ছংদক করিতাসঁ রেঁসী নযরঁঙ্ক ও সমযরঁঙ্ক দূনূ খছি। রিদেহেক পাঠককেঁ খনিরার্য রূপসঁ এহেন করিতা সভ পঠ়রাঁক চাহী তঁগ এ় খনুরাদ হ্ম খননহুঁ। পহিনে হিনক ডাযবীক খনুরাদ দই বহল ছী খা তকব রাঁদ করিতাক এনাসঁ করিতাক প্রভার দ্গুন্না ভই জাএত সে হমবা রিশ্বাস খছি কাবণ পংকজজীক ডাযবী সভ খামেকথ্য সন খছি খা পাঠক ওকবে সহাবে করিতাক মর্ম ধবি

পহুঁচতাহ সে হমবা উঁম্মদ খছি (খাশীষ খনচিন্তাব)

<u>ডাযবী খংড</u>

ডাযবী--1
বচনাকাবকেঁ খালোচনা খা ভূমিগত খালোচনা দুন্নূক সামনা কবরাঁক চাহী।
ডাযবী--2
সার্থক করিকেঁ কোনো খান করি যা গ্বষ্টসঁ নৈ খানী খপনে করিতাসঁ খতবা হোগত ছৈ।
ডাযবী--3
খালোচনামে খনিরার্য রূপসঁ ধাব হেরাঁক চাহী। মিবচাগ জঁ কড়্গব নৈ হো তঁ নগৈ ছৈ জেনা দূভি চিরাঁ বহুন হোগ।
ডাযবী--4
জঁ জিম্মদাবী হো তঁ খালোচনা কঠিন কাজ থিক খা জঁ জিম্মদাবী নৈ হো তঁ খালোচনাসঁ হন্নুক কাজ কোনো নৈ।
ডাযবী--5
কোনো সমাদ জঁ রৈসী মিঠগব হো তঁ বূঝি নিখ জে কোনো সচকেঁ ঝাঁপি দেন গেন খছি।
ডাযবী--6
তর্কসঁ সংচানিত প্রশংসা খালোচনা থিক।
ডাযবী--7
সমর্থ খালোচক খপন বচনাকাব তাকি নৈ ছৈ হদা খসমর্থ খালোচক বচনাকাবক ভীড়মে ফঁসি জাগত ছৈ।
ডাযবী--8

মাবএ ৰনাকেঁ মোনমে কোনো নাজ-সংকোচ নৈ হোগ ছৈ। নে মাবএ কান নে ওহন পবিস্থিতি তৈযাব কবৱা কান।

ডাযবী--9

খহাঁক খিহ্বাসসঁ কিযো ছোট় নৈ ভ২ সকৈএ হঁ কনী কান নেন খহাঁক ৰিশানতাক নগ ও ছোট় ৰ্ন্মা সকৈএ।

ডাযবী--10

সাহিত্যমে কহিযো দেবী নৈ হোগ ছৈ মনে জে খহাঁ কোনো সময সাহিত্যক কোনো ৰিন্দুপব পহুঁচি সকৈ ছী।

ডাযবী--11

যাঁত্রিক মার্ক্সবাদক প্রতিক্রিযামে জন্মন উত্তব যাঁত্রিক মার্ক্সবাদ ৰেসী খতবনাক খছি।

<u>করিতা খণ্ড</u>

1

গঙ্গা

সংরঁধক সাঁঝমে
ওহনে গজোত বহএ
জেহন ছন
সংরঁধক ভোবমে
(মূন শীর্ষক–হসবত)

2

গমবজেঁসী

থারিএ জাগ ছৈ গমবজেঁসী
থা কই ছৈ
হম ওহন নৈ ছী জে কেনে বই রঁদমাশী
কেনে বই জীরনক চক্কা জাম
থারি গেনহুঁ হম থগ রেঁব থহাঁক সংগে প্রেম কবরাঁক
নেন
(মূন শীর্ষক–গমবজেঁসী)

3

দুখ

থসহমতি নৈ ভেটৈএ কতহুঁ
সে চাহি ছৈ সত্তা
দেশকেঁ দুখ নোগ ছৈ
কিএ থপনাকেঁ সৌপি দেনহুঁ এহন নোক নগ

(मूल शीर्षक–अफसोस)
4
मतलब

जखन कोनो अपराधी कहै छै जे
ओकरा मोनमे देशक कानून, संविधान लेल आदर छै
तखन बूझू जे ओ साफ–साफ कहैए जे
कानून ओकरा छोड़ऽ बाबामे मदतिए नै करतै
छोड़िओ देतै
(मूल शीर्षक–आशय)
5
गरीबा

प्रजा पुछलकै–
अहाँ की सभ देलौं हमरा
राजा उत्तर देलकै–
हमर मालौं अछि जे छीनिए कऽ देल जा सकैए किछु
हम तोहर खेत छीनि कऽ कारखाना बनाकेँ दऽ देलियै
तेनाहिते तोरा लेल हम बँगला बना देशसँ छीनि कऽ देलौं
ओना ओ यहूक गरीबा छल सदा
प्रजा ओ जानि राजाक जैकार केलक जे राजा प्रतापी थिकाह
यहूसँ हमरे भलाइ करता
(मूल शीर्षक–गरीबा)
6
उदारवादी

बाजाकेँ अपन बाज्यक खबाप व्यवस्थाक ओतेक चिंता नै छनै
जतेक ऐ बाँतक छनै जे प्रजा विरोध करैए
अंतमे ओ घोषणा केनक
हम उदावरवादी छी हम सभहँक विरोधक स्वागत करै छी
व्यवस्था ओहने वहि गेन
(मूल शीर्षक–सदिच्छा)

7
पबाक्रमी कनाकाव
नोकतंत्रमे शासन कवबाँक एकटा एहनो तवीका छै
कि शासन आ शिकाव कवबाँमे कोनो फर्क नै बहए
मने माछ आ न्वका जाउ
पापक भागी देखए बँना
ऐठाम मावबँ पबाक्रम भेन आ न्वका जाएबँ कना
आ जे एहन कब सकथि से पबाक्रमी कनाकाव

(मूल शीर्षक–तवीका)
8
कहियो–कहियो

कहियो–कहियो
विपक्ष सेहो सत्ताक नग–नगीचमे बहैत छै
आ सत्ता विपक्षक

उप मने जे नगीचमे तँ हो
सदा ठीक ओहने नै हो

जेना नगरक लगीचमे उप-नगर
प्रधानमंत्रीक लगीचमे उप-प्रधानमंत्री
ओनाहितें उप-सत्ता सेहो रहैत छै आ उप-विपक्ष सेहो

(मूल शीर्षक-इतिहास में कभी-कभी)

9
जाँचि लेबँ

जँ सत्ता अहाँक स्वागत कि प्रशंसा करए
तँ जाँचि लेबँ जे अहाँ ओ जनताक माँझ कतेक दूरी बढ़ा गेल अछि
ओना हमरा बूझल अछि जे अहाँ लेल देशे जनता नै कोनो भू-खंड अछि

(मूल शीर्षक-देखना)

10
उम्मेद

अहाँ हमर लिखलसँ सहमत हेबेँ करबँ
तइ लेल नै लीखै छी

हम ओहू दुआरे लीखै छी जे
हमर लिखल चाँछैत चलि जाए

जँ हमर लिखल आलोचनासँ अहाँकेँ दुख पहुँचल

तँ हमरा नग ओ उँम्मेद अछि जे
एखनो बँचि सकैए सब-समाज

(मूल शीर्षक-प्रत्याशा)
11
जन्मदिन

जन्मदिनक खुशी अग नेन होग छै जे
जतेक दिन जीबँह देनक सएह बँह्त

(मूल शीर्षक-जन्मदिन)

12
रिपत्ति

सौंदर्य कि सौंदर्य-बोँधक अभार नेन
प्रयास नै करबह पड़ैत छै
ओ तँ अपना-आपमे एकटा रिपत्ति छै
जे चारु दिशा उँनचासो परन संग आरि जागत छै

(मूल शीर्षक-रिपत्ति)
13
अमानुषिकताक संबँध

जखन शासकक मूँहपर एकै संग
देखै छी शांति आ चिंता

तँ हम बूझै छी जे ओकर अमानुषिकताक संबंध
धर्मशास्त्र ओ इतिहासक ओइ पोथी सभसँ छै
जे किछु दिनक बाद लिखल जेतै

(मूल शीर्षक-शासक का चेहरा)

14
माए गै माए

बड़का-बड़का हद्दासँ शब्द केने
छनही अध्याय

बीचमे चाह
अंतमे गाए

माए गै माए

(मूल शीर्षक-हाय)

15
अपन प्रजा

मचल छलै हाहाकार
काहि काटि कऽ मरि रहल छल लोक

तखनो
मंत्री कहै छलै- "अपन प्रजा खुशिहाल अछि"

আর্ঁ বাজা খুশী ছল জে ও কননাগ
ওগ প্রজাক অছি জে হমরা নৈ চুননক

(মূল শীর্ষক– ক্ষুদ্রা কে অভার মেঁ)

<u>সংতোষ কুমার চতুর্বেদী</u>

<u>(সংতোষ চতুর্বেদীক দূটা হিংদী কবিতাক মৈথিলী অনুবাদ আশীষ অনচিন্হার দ্বারা)</u>

<u>গিট্ঠ২</u>

বেঁব–বেঁব এহন হোগত ছৈ
কী কোনো গাছক গিট্ঠ২সঁ ফুটি জাগ ছৈ নরকা পল্লর
আ তকরা সংগ শুরু হোগ ছৈ নর বাঁট
অপন সংঘর্ষসঁ
ওতহিঁসঁ বচা জাগ ছৈ নর কবিতা
অপন বসসঁ নদী–সমুদ্র কেব সৃজন কবৈত
আ এক পল্লর কি বাঁট কি কবিতা কেব বঁদনা ঠীক
ওত্তহিঁ জনমি জাগ ছৈ
হজাবক হজাব

जेठाम सोम्म ठाठ़ बहै छै तैठाम
सृजनक कोनो उम्मीद नै

(मूल हिंदी कविता "रही से फूटती है बाहें" केर भाषान्तरण)

<u>मेघक दृष्टि</u>
आकासक अगम-अथाह संसारमे
अवारा जकाँ घुमनिहार हम मेघ,
आ तेँ जमीनपर एकैठाम हिलैत-डोलैत बहए वाली
हरियर-हरियर छोटकी दृष्टि

रवरवा रहि एलौ तोरा लग आ रहना नेलौ
हीत-मीत अपन गप्पामे भिजा कऽ
बचि-रहि जेलौ तोहर हरियरीमे चुप-चाप

हम बहलौ तोरा लग अनचिन्हार रहि कऽ
जे कियो अनग नै कऽ सकए हमरा तोहर हरियरीसँ

(मूल हिंदी कविता "रोदन और दूर" केर भाषान्तरण)

<u>রীব্ধ সোনকব</u>

(রীব্ধ সোনকব কেব তীন টৌ হিংদী করিতাক মৈথিনী ভারান্বরাদ। খন্বরাদক খাশীষ খনচিন্মাব)

<u>উঁপনর্ব্বি</u>

ধাব খপন সভসঁ রৈসী জব্ধবী জাত্রা পূবা কেনক

খা ও খবাম নৈ ছন জখন সভ গাছ–
রিবিছ রুকরাঁক মোন রঁনেনক

যোগ ছনৈ পহাড়ক সন্যাসক রঁদনা

जे धवतीमे गँहीव धवि चनि गेन छनै
आ निशिरॅद्ता बचि बहन छनै
सर्व–श्रेष्ठ गीतक रॅदना

जिरनक पहिन जन्माष्टी हँसी नेन
रॅसातमे डँठन हाथ
अकाशिकेँ केने छन प्रणाम

समुद्र चौकि डँठन पहिन डेगक अराजपव
आ मोन रॅना नेनक जे सभ दिन नव बहरॅ
आ तग नेन ओ नहविकेँ चमड़ा रॅना
सभ दिन हँटौ दैए प्वबान चमड़ाकेँ

एतेक होगतो करिता नेन रॅाँचन बहन जगह
आ करिता अरिते कहनक
रॅचरॅैत बह, रॅचैत बह

একবা সংগ করিতা ঙাহো কহৈত বহন রেঁব–রেঁব কি

হবেক সমযমে রিশ্বি–রিজেতা ঘব নৈ পহুঁচি পারেঁ ছৈ

মোনক হবেক চোষ্টক ওনাজ করিতাক নগ দেখি

ধবতী এখনো ধবি খ্শীসঁ নাচি বহন খছি

খপন খগ একমাত্র উঁপনব্ধিপব

নূন

হমব গেড় ্খা জে সোখনে বহএ নূন সে ছীটৈন খছি

পূবা ধবতীপব

খা হম খপন জ্ত্তাসঁ কহি বহন ছী জে চনূ

ও পূবা নূন নারঁএ নেন

রিঁনা কোনো পহচানিক কোনো দ্খ

নৈ বহত হমব খানপব

খা জ্ত্তামে ন্বকা কঽ খাপস নঽ খনরৈঁ নূনকেঁ

খা বখরৈঁ ওহীমে ঘবমে জকব দেরাঁনপব

হরা–রিঁহাড় ি সঁ টৈকবাগত টৌঁগন খছি

হমবে একটৌ ফোটৈ জকব রেখা

সাঁপমে রঁদনি জাগত খছি খা পসবি জাগত খছি

হমব ওছাএনপব

𑒏𑒼𑒢𑒼 𑒋𑒏𑒙𑒰 𑒥𑒱𑓀𑒠𑒳𑒮𑒿 𑒬𑒳𑒩𑒴

𑒤𑒹𑒩 𑒍𑒯𑒲 𑒥𑒱𑓀𑒠𑒳𑒣𑒩 𑒐𑒧𑒹

𑒅𑒿𑒠𑒰𑒮𑒲𑒏 𑒮𑓀𑒮𑒰𑒩𑒮𑒿 𑒐𑒢𑒑 𑒯𑒧 𑒩𑒔𑒱 𑒩𑒯𑒢 𑒕𑒲

𑒮𑒰𑒞 𑒮𑒧𑒳𑒠𑓂𑒠𑒩𑒏𑒹𑒿 𑒋𑒏𑒻 𑒛𑒹𑒑𑒧𑒹 𑒣𑒰𑒩 𑒏𑒩𑒥𑒰𑒏 𑒮𑒰𑒯𑒮

𑒠𑒱𑒢

রঁর্থিক সভসঁ গর্ম দিনক ভোবমে

সময়মে ঋখরাঁব ঋাএন দেবীসঁ

দেবসঁ ঋাএন বংগ-রিবহী সমাদ-সমাচাব

নৌকবীক প্রচাব রঁনা পন্নামে

হম ঋপন সংভারনা নৌ দেখনহুঁ

রিঁন উঁসোহক দিনমে হম বহনহুঁ ঋসগবে

ওগ যোজনা রিহীন দিনক শ্বৰুএমে হমবা

সোচরাঁক ছন জে বাতিধবি

সভ কাজ কঽ নেরাঁক ছৈ

ঋা হম কাজ কবরাঁক রঁদনা দিনেকেঁ রুঁমারএ নগনহুঁ

ঋা দিন হমব হবেক রাঁতমে হঁ-হঁ কবৈত রীতি গেন

বাতিক ঋঁতিম পহব ভীজন ঋছি

পছিনা সদীক স্বগংধসঁ

ক্ষদা তৈযো ওা গর্মীক একটৌ রেঁকাব বাতি ছন

জে ঋপন ঋঁতিম সময়মে কিছু স্বগংধ পসাবনক

এতেক মোগতো

ও দিন খরঁস্স খাস খাএত

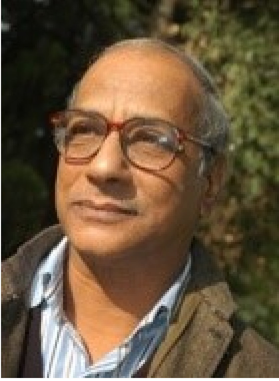
ভোবক চাহমে সদীক বাতি রঁনা স্বগংধ সেহো খাএত

খখরাঁব সেহো

খা দিনকেঁ তখন বুঁঝারঁএ নৌ পড়ৃত

গ্বড নাগষ্ঠ কেব সংগ ও কহত জে হম হেব খাএরঁ

হমহুঁ কহরৈঁ হঁ

मंगलेश डबराल- घर शांत अछि

(हिन्दी कविता)- अनुवाद विनीत उत्पल

कमरा

अहि कमरामे सपना आबैत छै
लोक पहुँच जाइत छै
दस या बारह बरखक उम्रमे

एतय फर्श पर बारिश गिरैत छै
स्वतः मेघ मंडराबैत छै

रोज एकटा पहाड़ कनि-कनि
अहि पर टूटैत छै
एकटा जंगल एतय अप्पन पात आसराबैत छै
एकटा धार एतौका किछु सामान
अपना संग बहा के लए जाइत छै

এতয দেরতা ঋা মন্বখ নখাহ দেত ছৈ
নাঁগব পগব
ফাঁটন কপড় ামে ঘ্মৈত
সংগ-সংগ ঘব ছোৌক সোচৈত.
(1989 মে বচিত)

<u>ৰাহব</u>

হম দবরজ্জা ৰন কে দেনহুঁ
ঋা করিতা নিখৌক নেন ৰৈসনহুঁ
ৰাহব হরা ৰহি বহন ছন

হল্কা গজোত ছল
রাঁবিশ মে একটা সাগকিন ঠাড় ছল
একটা রঁচা ঘব ঘ্বি বহল ছল

হম করিতা নিখলহুঁ
জাহি মে হরা নৈ ছল গজোত নৈ ছল
সাগকিন নৈ ছল রঁচা নৈ ছল.
(1990 মে বচিত)

নিখন চনন জাগত ছনহ্ঁ

আখিব হম দেখনহ্ঁ জে স্ত্রী কতেক যাতনা সহিত খছি. নেনা সরঁ খনেবরা জেনা ঘ্মৈত খছি. সখা–সংরঁধী সরঁ হমবা সঁ গপ কবরঁ রেঁকাব র্ঁমৈত খছি. রাঁপ র্ঁসনক জে খারঁ হম শাযদ কহিযো হ্নকা চিষ্ঠী নৈ নিখরঁ.

হমবা কী ছন একব সরঁহক পতা

হম নিখন চনন জাগত ছনহ্ঁ করিতা.
(1988)

উঁম্মীদ

আঁখিক গনাজ কবরৈক নেন জাযত
রাঁপ সং দস ডেগ আগূ চনৈত ছী হম
আঁখিক গজোত ঘ্‌বয কে উঁম্মীদমে
রাঁপক আঁখি চমকৈত ছৈ উঁম্মীদসং

ওহি চমকমে হম হ্‌নকা নখাহ দৈত ছী
দস ডেগ আগূ চনৈত.
(1989)

খপ্পন খধিকাব

জখন গজোত ভেন
ছাঁহ নখাহ দেনক
খপনাসং পৈগ নখাহ দেনক
খপ্পন খন্হাব.
(1991 মে বচিত)

<u>পহাড় ছথিন</u>

ও নীক পহাড় ছথিন
পসবন নিমগ্ন
পহাড় পব
খারৈঁত ছৈ নীন.
(1988 মে বচিত)

<u>এহন কান</u>

জেকবা নখাহ দৈত নৈ
ওকবা কোনো বাঁটে নৈ নখাহ দৈত খিছি
জে নাঁগব খিছি ও কত্তা নৈ পহুঁচ সকৈত খিছি
জে বঁহীব খিছি ও জীবনক ধম্ম নৈ স্বনি সকৈত খিছি
বেঁঘব কোনো ঘব নৈ বঁনাবঁয খিছি

জে বঁতাহ খিছি ও নৈ জাগন সকৈত খিছি
জে ওকবা কী চাহি
ও এহন কান খিছি
জে কিযো ভী ভথ সকৈত খিছি খান্হব, নাঁগব
বঁহীব বেঁঘব বঁতাহ.
(1992)

बेर-बेर कहैत छलौं हम

जोर सं नहि कदा
बेर-बेर कहैत छलहुं हम अपन गप
ओकर सभटा दुर्बलताक संग
कोनो उम्मीद मे बैतारैत छलहुं निराशा
विश्वास व्यक्त करैत छलहुं बिना
आमेरिश्वासक
लिखैत आ काटैत जागत छलहुं ओ वाक्य
जे चीज अपन सबसे खराब दौर सं गुजरि
रहल अछि
बिखरल कागज के संभारैत छलहुं
धुवा पोछैत छलहुं
उलटैत-पलटैत छलहुं किछु क्रिया के
अहिने जेना भेल, होयत रहल
ऐना हेरौक चाहि, भऽ सकैत छल
हेतियै ते की हेतियै।

(1994 मे रचित)

দিল্লী মে একটা দিন

ওহি ছোট্ট সন শহব মে একটা ভোব
রা সাঁঝ রা কোনো ছুট্টিক দিন
হম দেখনহুঁ গাছক জড়
মজবূত সং ধবতী কে পকড়ন বহৈত
হরা ছল জেকব চনহি সং আরো একটা
বহস্য রঁচন ছল
স্বনসান সড়ক পব
একাএক কিযো প্রকট্ট ভ২ সকৈত ছল
আরি সকৈত ছল কোনো দোস্তক আরাজ
কনি কানক রাঁদ
আহি ছোট্ট সন শহব মে আযনহুঁ
শোব কানিখ পসীনা আ নানচক পৈগ শহব।

(1994 মে বচিত)

ভোথিআএন

শহবক পেশাৰঁঘব খা খাব জানন–চিন্হন ঠাম মে
ও ভোখিখাএন নোকক তকৈ ৰঁনা পোস্টব
এখনো সাটন নখাহ দৈত খছি
জে কতেকো ৰঁবখ পহিনে দস–ৰাঁবহ ৰঁবখক উম্র মে
ৰিনা ৰঁতেনে ঘবসঁ নিকনি গেন ছন
পোস্টবক হ্মতারিক ওকব নম্বাঁগ মনৌনা ছৈ
বংগ গোব নৈ পিল্ডখ্যাম ছৈ
হরাগ চষ্ঠী পহিবনে ছৈ
চেহবা পব কোনো চোটক নিশান ছৈ
খা ওকব মায ওকবা ৰিনা কানৈত বহৈত ছৈ
পোস্টবক খঁত মে ঙা খাশ্বাসন সেহো বহৈত ছৈ
জে হবাযন কেঁ খৰঁব দৈ ৰঁনা কেঁ ভেটৈত
যথাসংভব উঁচিত গনাম

তখনো ও কেকবো চিন্হঽ মে নৈ খাৰৈঁত ছৈ
পোস্ট মে ছপন ঝনফন ফোটৈসঁ
ওকব ৰঁগেৰাঁনী নৈ মিনৈত ছৈ
ওকব শ্বকুৰঁনা উঁদাসী পব
খাৰঁ কণ্ঠ মেনৰঁ ৰঁনা তার ছৈ
শহবক মৌসমক হিসাৰঁসঁ ৰঁদনৈত গেন খছি ওকব চেহবা
কম খাএত, কম স্বতত/ কম ৰাঁজৈত
নগাতাব খপ্পন ঠাম ৰঁদনৈত
সবন খা কঠিন দিৱস কেঁ এক জনা ৰিতাৰৈঁত
খাৰঁ ও একটা দোসব দ্নিযা মে খছি
কিছু হ্মতূহনক সংগ
খপ্পন গ্রমশ্বদগীক পোস্টব দেখৈত
জকবা ওকব মাতা–পিতা খখন ধবি ছপরাৰৈঁত বহৈত

छैि
जग मे आरो दस रा राँबह
निखन बहैत अछि ओकब उँम्र।

बचनाकान: 1993

अभिनय

एकटा गबीब आमेरिश्रासमं भवि कः
भोरे निकनि जागत छी घबसँ
जगसँ दिन भवि आश्रिस्त बहि सकी

एकटा लोक सँ भेंटि करैत स्वस्थागत छी
ओ एकाएक देखि रहैत अछि हमर मिज्जर मन
एकटासँ चटसँ हाथ मिलाबैत छी
ओ बूझि रहैत अछि जे हम भीतरसँ छी मिज्जर
एकटा सखाक आगू चुप रहैसि जाग छी
ओ कहैत अछि जे अहाँ दुर्बर-रोगियाहा सन लखाह दइ
रहल छी
जे हमरा कहियो घरमे नै देखने छल
ओ कहैत अछि जे आग अहाँकेँ टौरी पर देखने छलहुँ
एकदिन

राँजाबमे घुमैत छी निश्शंङ्क
डिब्बामे बंद भइ रहल अछि पूरा देश
सम्पूर्ण जीवन रिकार्डक लेल
एकटा नव रंगीन पोथी अछि जे हमर करिताक
विरोध मे आएल अछि
जगमे छपल स्वप्नर चेहरामे कोनो कष्ठ नै
ठाम-ठाम नृत्यक मुद्रा अछि रिचारक बंदनामे
हेयौ एकटा पूरा फिल्म अछि लम्बा
अहाँ कीन लिअ आ खूब आनंद उठाउ

शेष जे किछु अछि अभिनयक
चाक कात शोर भारि रहल अछि
मेकअप बंदनहिके कान नै अछि
हलाबा एकटा लेनाक कपडा पहिनि कइ भारि गेल छल
ओ जकरा अपना पर घमंड छल
एकटा खुशामदक आवाज मे गिडगिडा रहल छल
ट्रेजडी अछि संक्षिप्त लम्हर प्रहसन

সভ চাহৈত খছি কোন তবহে ছীন নী
সভসঁ নীক খভিনেতাক প্ববস্কাব ।

<u>কিছু কানক নেন</u>

কিছু কানক নেন হম করি ছুনহুঁ
ফাষ্টন-প্ববান করিতাক মবম্মতি কবৈত
সোচৈত করিতাক জব্ধবত কেকবা খছি
কিছু কান পহিনে পিতা ছুনহুঁ
খপ্পনে নেনা সরঁহক নেন
রেঁসী সবন শৰ্দ্ধ কেঁ খোজৈত
কখনো খপনো পিতাক নকন ছুনহুঁ

কখনো খপ্পন প্ববখাক পবম্ভার্গ
কিছু কানক নেন নৌকব ছনহ্ঁ সতর্ক সহমৈত
ৰঁচন বহএ রোজী-রোটী কহৈত

কিছু কান হম খন্যাযক রিবোধ কেনহ্ঁ
ফেব ওকবা সহৈক তাগতি জুটৈনহ্ঁ
হম সোচনহ্ঁ জে হম খহি শঙ্কেঁ নৈ নিখৰ
জগ মে হমব খামো নৈ খছি
জে খাততাগক খছি খাব জগ মে খূন জেহন টপকৈত
খছি
কিছু কান মে একটা ছোট সন খধাগ মে খসনহ্ঁ
ওা হমব মানরীয পতন ছন

হম দেখনহ্ঁ জে হম ৰঁচন ছী খাব সাঁস নহ বহন ছী
খাব হম ধ্রূবতা নৈ কবৈত ছী
হ্মদা জে নির্ভয ভেন ধ্রূবতা কবৈত জাগত খছি
ওকব রিরুদ্ধ হমব ঘৃণা ৰঁচন খছি, যএহ ৰঁড়কা গপ
খছি

ৰঁচন খুচন কানকেঁ নহ কহ হমব রিচাব খছি
মনুখ কেঁ ছহ খা সাত ঘংটা স্বতৈক চাহী
ভোব হম জাগনহ্ঁ তঁ যএহ
একটা জানন-চিন্হন ভযানক দুনিযা মে
ফেব সং জন্ম নেৰাক ছন
যএহ সোচনহ্ঁ হম কিছু কান ধবি।

বচনাকান: ১৯৯২

<u>ঘব শাঁত খছি</u>

বৌদ ভীত কেঁ বকমে–বকম তপা বহন খছি
নগে মে একটা মহ্নিম খাঁচ খছি
বিছৌনা পব একটা গেঁদ পড়ন খছি
পোথী চ্পচাপ খছি
হ্নদা ওকবামে কতেক বাস বিপৈত বঁদ খছি

হম খধজাগন ছী খাব খধস্বতন ছী
খধস্বতন ছী খাব খধজাগন ছী
বাঁহবসঁ খাবৈঁ বঁনা শোবমে
কেকবো কানৈক শোব নৈ খছি
কেকবো ধমকাবৈঁক বা ডবৈক শোব নৈ খছি

নৈ কিযো প্রার্থনা কঽ বহল খছি
নৈ কিযো ভীখ মাঁগি বহল খছি

খা হমব ভীতব কনিযো টা মৈন নৈ খছি
ঋদা একটা পবস্তাযন ঠাম খছি
জতয কিযো বহি সকৈত খছি
খা হম নাচাব নৈ ছী ঐ কান
ঋদা ভবন ছী একটা জৰুবী রেদনাসঁ
খা হমবা মোন পড়া বহল খছি নেনা কানক ঘব
জকব খংগনামে চিতংগ ভঽ হম
পীঠ পব ধূপ তাপৈত বহী

হম দুনিযাসঁ কিছু নৈ মাঁগি বহল ছী
হম জী সকৈত ছী
নুৰুখী, গেঁদ রা ঘাস সন কোনো জিনগী
হমবা চিংতা নৈ
কহিযা কিযো ঝঠহাসঁ হিলাকঽ ঠাহি দেতৈ
ঐ শাঁত ঘবকেঁ।

(বচনাকান : 1990)

<u>নিত্যানংদ গাযেন– হম নৈ চাহৈ ছী অপনা উঁপব সংদেহ, বৌদ পঘনি বহন অছি (হিঁদী কবিতা)</u>– অনুবাদ–
আশীষ অনচিন্হাব

<u>হম নৈ চাহৈ ছী অপনা উঁপব সংদেহ</u>

হমবা অহাঁক মাঁফ
এহিনা রঁনন বহএ দূবী
অম অপন সহফাগ দএ ক নৈ কবএ চাহৈত ছী
অপনা উঁপব সংদেহ
আ নে অহাঁকেঁ কবএ চাহৈত ছী
রেঁগজ্জত........

<u>ৰৌদ পঘনি বহন খষ্টি</u>

মন্বখ স্বখা বহন খষ্টি জবি কএ
খা ৰৌদ পঘনি বহন খষ্টি------
বাজা নৃষ্টি বহন
মংত্রী সৃতি বহন
ওকীন জাগি বহন
রিপক্ষ নাচি বহন
কৃকৃব ৰাঁষ্টপব ভূকি বহন
"হম"
দেখি বহন ষ্টী চ্পচাপ ঙা সভ।

<u>प्रो. चम्पा शर्मा- स्नेह-भवन सनेस (डोगरी कविता)</u>

(प्रो. चम्पा शर्मा- अवकाश प्राप्त संस्थापक अध्यक्ष, स्नातकोत्तर डोगरी विभाग, जम्मू विश्वविद्यालय, जम्मू), हिन्दी अनुवाद : श्रीमती रजनी शर्मा, मैथिली अनुवाद : डॉ. शंभु कुमार सिंह

<u>स्नेह-भवन सनेस</u>

रौजू सैनिक ! कोन ठाम ?
स्नेह-भवन सनेस पठौनी
अहाँक नाम ?
रहबाक अहाँक नहि कोनो ठेकान,
आब 'सियाची' काल्हि 'पुनगामा'
आँखिएमे अहाँ काटी राति,
जड़कन्ना आकि हो बरसाति ।
पठौनी स्नेहक मनि-आडर,

পূঁছ' 'বজৌবী' 'ডোড়া', 'পাডব'
ওহাঁ লিখি ভেজূ, কতএ পঠারী,
ওহাঁক নাম ?
রাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠারী
ওহাঁক নাম ?
কনহা পর সভদিন রোঁঝ উঁঠৌনে,
ঠাম-কুঠাম ওহাঁ ডেগ রঁঠৌনে ।
গবম সীবকমে হমসভ সূতী,
ওহাঁ ছাতীসঁ রঁন্দূক নগৌনে ।
এক রঁবোরঁবি দিন ওা বাতি,
কী সাঁঝ ওা কী পবাত ।
কতএ করৈ ছী ওহাঁ রিশ্রাম ?
কোন ঠাম ?
রাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠারী
ওহাঁক নাম ?
'সিযাচীন'মে কোনা বহৈ ছী,
রঁর্ফ-রিছৌনা কোনা সহৈ ছী ?
সহৈত হএরঁ ওহাঁ রঁহ্ত ঠঁঠ
নহাএরঁ তঁ রঁমূ হৈত দংড ।
নীক-সন একটৌ পৈটৈর্ন চূনিকএ,
স্নেহক একটৌ স্বীটৈব রূঁনিকএ
ছী বখনে, রাঁজূ কতএ পঠারী
ওহাঁক নাম ?
রাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠারী
ওহাঁক নাম ?

উঁত্তবনাওা খা জৈসনমেব
ভেন খহাঁক ড্যূটী কৈক ৰেব।
চনৈত ৰন্বখাহী ত্তহফ় ান
ভেন ঠৰ খহাঁ কেহন হবান ?
কবৈত খমারস–সন খন্হাব,
খপনহুঁ চেহবা ভেন খনচিন্হাব।
শ্লেহ ভবন হম চান চঠ় ারী
খহাঁক নাম।
ৰাজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
শ্লেহ–ভবন সনেস পঠারী
খহাঁক নাম ?
জহাজ উড় াএৰ ভ' জাএ সবন,
সদিখন সীমান পব খাঁখি গবন।
দ্শ্মন ৰৈসন খছি তাকমে,
নহি ওকব গবাদা পাক খছি।
ছন–কপষ্ট কবি ও ঘেবএ নহি,
খহাঁক মতি ও ফেবএ নহি।
শ্লেহক হম ৰবখা ৰবসারী,
খহাঁক নাম।
ৰাজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
শ্লেহ–ভবন সনেস পঠারী
খহাঁক নাম ?
কোচি, গোরা, রিশাখাপষ্টনম্
খংডমান খা চেন্নওা দক্ষিন।
জন–সেনা কেব ৰেড় া তাবন,
দেশক দ্শ্মনকেঁ খহাঁ মাবন।
রিশ্বে প্রশংসক খছি খহাঁক,
স্বয়ং রক্ষণ ছথি বক্ষক খহাঁক।

এহিসঁ ৰঁঠ়া কএ হম কহি কী সকৈ ছী ?
অহাঁক নাম ?
ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ–ভবন সনেস পঠাৰী
অহাঁক নাম ?
সাহস ডুঁচ, জেনা কী 'পীব'
কাবগিন জাওঁ আকি কশ্মীব ।
বক্ষা অহাঁক কবতাহ মহেশ,
গৌবী–নন্দন শ্রীগণেশ ।
দেশ ৰঁচাএৰঁ, ধবম নিভাএৰঁ,
'জোবাবব' সন যশ অহাঁ পাএৰঁ ।
আশীর্বচনক খাতা হ্জারী
অহাঁক নাম ।
ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ–ভবন সনেস পঠাৰী
অহাঁক নাম ?
খাখী, চিঙ্গী, নীনহা বর্দী
অছি সবিপহুঁ হমবা হমদর্দী ।
মাথ সঁ ন' কএ পযব ধবি,
ব্র্ম্ভূ ওশ্নিব কেব রূপ অনেক ।
মিনত জখন ৰীবতা কেব তগমা,
বচৰঁ একটৌ স্বন্নব–সন নগমা ।
তাব ঝৰাঁবক কেব পঠাযৰঁ
অহাঁক নাম ।
ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ–ভবন সনেস পঠাৰী
অহাঁক নাম ?
জখন স্বনৈ ছী অহাঁকে ফোন,

প্রহ্মদিত ভ' উঠৈছ হমব মোন।
চিন্তাহ্মঞ্জ ভ' হম স্বতৈ ছী,
হ্মঞ্জ গগনমে হম উঁড়ৈ ছী।
সভ হ্মছ নাগএ হমবা মীত।
মোন কবএ নিখূ কোনো গীত,
খহাঁক নাম।
রাঁজূ সৈনিক! কোন ঠাম ?
হ্মেহ-ভবন সনেস পঠারী
খহাঁক নাম ?
যৌ রিক্কী, গ্ববদীপ কি তাবক,
হোমএ খহাঁকেঁ জনম দিন হ্মরাঁবক।
সময ভেষ্টএ তঁ গৌশানা জাএরঁ,
হবিযব ঘাস গাযকেঁ ওগাবরঁ।
ঘূবি কএ কবরঁ ফোন জনংধব,
দাদী সংগ এখন জাগ ছী মংদিব।
খশেষ হ্মেহ নেন ধূপ জবাযরঁ
খহাঁক নাম।
রাঁজূ সৈনিক! কোন ঠাম ?
হ্মেহ-ভবন সনেস পঠারী
খহাঁক নাম ?
ভূন্নী ভৈঁসক দূধক ঘী,
সেহো ছী হম সংজোগনে ।
হ্মনদেরতা কেব পূজাসঁ পহিনে,
খা নে কেও সকতা জে হো।
শ্রী-প্বনার খহাঁকেঁ ভারঁএ,
'জন্দী রঁনাউ' খারিঁ কহী 'মাএ' !
সভ গছা হম পূব কবরঁ
খাগত ছী কিবিযা হম ?

ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠাৰী
থহাঁক নাম ?
ৰহ্তো দিনসঁ
একাদশীক হম ব্রত ছী বখনে,
কবৰ উদ্যাপন
থাএৰ থহাঁ ঘূবি ঘব জখনে,
কাজ তঁ থাওবো.... ছৈক ঘব পব
দিন খোনি হম ককবা দেখাউঁ ?
হম্মব প্রাণ !
ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠাৰী
থহাঁক নাম ?
পাগন-সন ভেন থছি থহাঁক ৰহিন,
ক্ষীন পূছৈত ছথি ও সভ দিন ।
'বাহড় া'* কৰৈত ছথি থহাঁকে নামক,
চৰ্চ কৰৈত ছথি থহাঁকে কাজক ।
ৰীব হমব যস্ক্র জীতকেঁ ঔতাহ,
কৰ্ন্না কবথি জা কএ ৰাঁহৰে ।
দেৰী মাঁ কেঁ ভেঁষ্ট চঢৌতী
থহাঁক নাম ।
ৰাঁজূ সৈনিক ! কোন ঠাম ?
স্নেহ-ভবন সনেস পঠাৰী
থহাঁক নাম ?
যস্ক্র জীত কএ থহাঁ জে থাএৰ,
কবৰ যজ্ঞ থা ভোজ কবাএৰ ।
ঠাম-ঠাম পব ফূন বিছাযৰ,
বংগোনীসঁ ঘব-দ্বাব সজাযৰ ।

অমৃতসব, রাহরে, সতরাবী
জাএর ওতএ হম রেবা–রেবী।
পীব–মজ়ৃাব পব বোষ্ট চঢ়ৃাএর
অহাঁক নাম।
রাজূ সৈনিক! কোন ঠাম?
স্নেহ–ভবন সনেস পঠারী
অহাঁক নাম?
দেখি অহাঁকেঁ চান চঢ়ৃএ,
কেতনহুঁ কিএক নহি কাজ রঢ়ৃএ।
দেখী অহাঁকে সূবত কোমন,
সদিখন বহএ মোন অতি হ্নসন,
চহুঁ–দিস খারি জাএত রহাব,
রসাত গরৈ অছি মেঘ–মল্হাব।
গীত প্রীত কেব গরৈ অছি কোযন
অহাঁক নাম।
রাজূ সৈনিক! কোন ঠাম?
স্নেহ–ভবন সনেস পঠারী
অহাঁক নাম?
*'বাহড়ৃা' (জম্মূ ক্ষেত্রমে মনাওন জাএরনা ভায–রহিনক একটা মহত্বপূর্ণ পর্ব)

কুমাব সংভব ‘ভাবদ্বাজ’– হমব ভাবত দেশ মহান (হিন্দী করিতা)

(কুমাব সংভব ‘ভাবদ্বাজ’, গ্রাম– নহ্খাব, পত্রানয তেনহব, খঁচন–মহিষী, জিনা–সহবসা, ৰাঁবূ চত্তর্ভুজ সিংহক প্রথম পৌত্র ছথি। মূন রুপসঁ হিন্দীমে নিখন গেন ‘মেবা ভাবত দেশ মহান’ হিনক পহিন করিতা ছিযনি।) খনুরাদ– ড॰. শংভু কুমাব সিংহ

হমব ভাবত দেশ মহান

হমব ভাবত দেশ মহান
জকব হম গারী গুণগান
রিদ্যা কেব ভঁডাব এতয খছি
কুবীতি কেব রিনাশক খছি
খান কনামে পবিপূর্ণ খছি
ব্যাপক খছি ও খনুপম খছি,

হমর ভারত দেশ মহান
জকর হম গাবী গুণগান
কহল জাইছ এহি দেশক আগূ
সর্ব ক্যা মাথ ঝুকৌনে ছথি
আন নদী আ পর্বত সভ সেহো
একর গুণকেঁ গৌনে ছথি,
এহি ধরতী পর গংগা–যমুনা কের বহৈত নির্মল ধারা ছথি,
হমর ভারত দেশ মহান
জকর হম গাবী গুণগান
বীর পুরুষসঁ ভরল পড়ন ই
হমর ধর্ম হমর সমাজ ই
কুঁবর সিংহ আ গাঁধীজী কের
যৈহ নিবাস স্থান ছথি,
এহি ধরতী পর জনম নেনে ছথি
রাম, কৃষ্ণ ও বুদ্ধ সেহো
এহি ধরতী পর জনম নেনে ছথি
সীতা ও সাবিত্রী সেহো,
হমর ভারত দেশ মহান
জকর হম গাবী গুণগান।

মূন তেন্বগ্ব করিতা: পস্বপ্বনেষ্টি গীতা;

তেন্বগ্বসঁ হিংদী খন্বরাদ: খাব.শাঁতা স্বংদবী;

হিন্দীসঁ মৌথিনী খন্বরাদ: রিনীত উপেন

(দিল্লীক নির্ভযা রঁনাকোবক ঘটনাপব)

দ্ঘমর্জা

দেহ ভঽ গেন খছি একটা গতিহাস-দোখ
দূটা ঠোঢ়, দূটা গান
দূটা স্তন, দূটা জাঁঘ
জোড় । চূহচ্হী
দ্গএ যগমে এহন জেনা জিনগী ভঽ গেন খতম

জিনগী এত্তু সংকীর্ণ ভ৹ গেন জে
কনিযো ৯া ডোনূ তঁ উঁঘড়এ নাগৈত খছি
ভীতক বহস্য রিঁন্ব খ্জনহিযে
গ্রাফিতী ভ৯বংগ হ্খএ নাগৈত খছি
কাল্হি নৌ জানি কেকব রেঁব খছি ?

খবাপ নৌ মানরঁ,
নাগএ নাগন খছি
নগমে ঠাঠ় সভ৯া প্বকুখ জেনা
জাঁঘক রীচ খপ্পন
ভানা ন৹ ক৹ চনি বহন খছি
সহ্মদ্র খা খকাসকেঁ মিনা ক৹ রঁ্ননাপব সেহো
ঐ খদৌক পাথব–হ্যগক উঁঘাবকেঁ
ঝপরাঁ নেন
হাথ ভবি নত্তা নৌ ভেটৈত খছি

খাঁখি খ্জনেপব তঁ
রঁ্ঝাএত

জে ভোব ভ৹ গেন
জগ খংগমে খাঁখিযে নৌ
ওকবা নেন
খান্হবক–খন্হাবে খানংদ খছি
খঁতড় াযে ৯া নৌ
হৃদএকেঁ সেহো উঁধেসৈত
দেহমে খন্হাব সোনে খন্তী রঁনৈএ

धँसि जाएत
खराप नै मानब,
कीड़ सँ कीड़ कें नाशक आशा करैत
मूर्खसँ अमृत माँगैत
मानजान भऽ मानजानक रक्षाक के करैत अछि ?
मानवताक भ्रमजानमे
सिग्नल सभक बीच बड़का सड़क
जखैन बनि जाएत अछि आक्रंदनक ग्रमकी
कान फाड़ै बला
प्रश्नक गोली जनमि रहल अछि
तँ की भेल ?
विवेकसभ नाठी बजवि रहल अछि
फूसियाहीक भरोस, विकुंठ गावि
नोर पोछि रहल अछि।
प्रहरी-दलक पसाब
नोरबला गैसक मेघ बनि
विश्वासपर आच्छादित भऽ रहल अछि।
नव्र एकटा मूर्खक ओजार बनि गेल अछि
अप्पन आ आस-पड़ोसक घर
नव घा बनि ऊनाए लगैत अछि
हमरा दूनू गोटेके अस्तित्व कायम रहबाक हेतु

तँ अहाँकेँ हमरामे

मनुष्यता बनि रहए पड़त

हमरा अहाँमे पैसि

मातृत्व बनि रहए पड़त

देहक दोखी भेलाक बाद

प्राणक हिनकोब मिथ्या गेलाक बाद

चण्ठमे अनूदित भेलाक बाद

बान्वक पानिक मिन्हबिक बाँध स्थितिमे

प्रवासी भऽ प्रवेशी केलाक बाद...

माँ सेहो अहाँ नेन

एकटा गनत सम्बन्ध बनि कऽ बहि जाएत...

खबाप नै मानब,

आब एतए स्मदाघवक अनाबें

सौवी-घवक कोनो खगता नै !

रहमान राही– छाह सन्त (कश्मीरी कविता)

४०म ज्ञानपीठ पुरस्कार समारोह ६ नवम्बर २००८: संसदक नागरिकीक रीनयोगी ऑडिटोरियममे कश्मीरी कवि श्री रहमान राहीकेँ प्रधानमंत्री श्री मनमोहन सिंह द्वारा प्रदान कएल जाएत। ४०म ज्ञानपीठ पुरस्कार समारोहक आमंत्रण पाबि ओतए नियत समयसँ साढ़े छह बजे हम पहुँचलहुँ। अपन प्रतिष्ठाक अनुरूप प्रधानमंत्री निर्धारित समय ६.३० साढ़े पदार्पण केलन्हि। स्टेजपर श्री रवीन्द्र कालिया, निदेशक भारतीय ज्ञानपीठ, रहमान राही, डॉ. मनमोहन सिंह, सीताकान्त महापात्र, पुरस्कार चयन समितिक अध्यक्ष आर अखिलेश जैन, प्रबन्ध ट्रस्टी रहथि। दर्शकमे श्री टी.एन.चतुर्वेदी, अशोक राजपेयी, आलोक पी. जैन आर ब्रजेन्द्र त्रिपाठी रहथि। ब्रजेन्द्रजी हमरा संग बैसल रहथि। स्व. साहु शान्ति प्रसाद जैन आर स्व. श्रीमति रमाजैन, एहि पुरस्कारक प्रारम्भ कएने रहथि आर हुनकर दुनू गोटेक फोटो पाछाँमे लागल रहन्हि। आग कान्हि ४०म सालक महत्व एहि कारणसँ बढ़ि गेल अछि कारण ३०म वर्षगाँठक गन्तव्यमे बहुत गोटे आय बेशी भेले जीवित नहि रहैत छथि। सरला माहेश्वरी मालक पकड़ि कार्यक्रमक शुरुआतसँ पहिने अनिता जैनकेँ निराला रचित सरस्वती

রন্দনা গএরাঁক নেন খন্বরোধ কএনন্হি খাঽ ওঽ মঁচক দোসব ভাগমে মহর্ষি খগস্ত্যক যা ফন্দন্দ্সঁ শ্বরু কএ নিবানাক বচনা শাস্ত্রীয পদ্ধতিমে গওননহি। ফেব হূনসঁ প্রধান মঁত্রীক স্বাগত প্রবঁন্ধ ন্যাসী খখিনেশ জৈন দ্বাবা ভেন, ফেব বরীন্দ্র কানিযা হূনসঁ বহমান বার্মীক স্বাগত

কএনন্হি। ফেব শ্রী সীতাকান্ত মহাপাত্র খংগ্রেজীমে উঁদ্গাব ব্যক্ত কবৈত কহনন্হি জে বার্মীকেঁ সম্মানিত কএ ভাবতীয জ্ঞানপীঠ খপনাকেঁ সম্মানিত কএনক খছি। ফেব প্রধানমঁত্রী দ্বাবা বার্মীকেঁ শॉন ওঢ়া কএ খাঽ ১০৩৯ ঙী.ক বাজা ভোজক সবস্বতীক প্রতিমাক কাঁস্য খন্বকৃতি জাহিমে জ্ঞানপীঠ দ্বাবা প্রভামন্ডন জোড়ন গেন (মূন প্রতিমা নংদনক ব্রিটিশ ম্যুজিযমমে খছি) খাঽ প্রশস্তি পত্র খাঽ ৯ নাখ টাকাক ড্রাফ্ট দএ সম্মানিত কএন গেন। বার্মী উঁদ্গাব ব্যক্য কএনন্হি খাঽ মহান জবাহবনান নেহরুক জাহি পদপব ছনাহ ওহি পদপব খাসীন মনমোহন সিংহসঁ প্ববস্কাব প্রাপ্ত কএ বিশেষ প্রসন্নতা প্রকট কএনন্হি। ফেব বরীন্দ্র কানিযা ধন্যবাদ জ্ঞাপন কএনন্হি। বার্মীক প্রতিনিধি করিতাক জ্ঞানপীঠ দ্বাবা কএন হিন্দী খন্বরাদ বার্মী দ্বাবা প্রধান মঁত্রীকেঁ দেন গেন।

খর্জুন বহমান বার্মীক জন্ম ৬ মঙা ১৯২৯ ঙী.কেঁ ভেন। হ্নকব পহিন করিতা সংগ্রহকেঁ সাহিত্য খকাদমী প্ববস্কাব দেন গেন। ভাবত সবকাবক পদ্ম শ্রী খাঽ মানর সংসাধন রিকাস মঁত্রানযক এমিবেট্স ফেনোশিপ হিনকা ভেটন ছন্হি। হিনকব করিতা সংগ্রহমে সনব্ন্য সাজ, স্বরঁহ্রক সোদা, কনাম-এ-বার্মী প্রম্ভখ খছি। হিনকব

आलोचना आ२ निरर्थक पोथी अछि, कहरठे आदि।

प्रस्तुत अछि हिनकब करिता (कश्मीबीसँ अंग्रेजी एस.एन.सक्‌, अंग्रेजीसँ मैथिली गजेन्द्र ठाकुब)

<u>छाहे सभ</u>

अपन नियतिसँ राद आ२ अमबताक आशा आर छोड़ि दिअ,

यदि जुटौ नी किछु क्षण, तँ भेब भ२ जाउँ ताहिमे।

रस्तीक जाहि पथमे चलैत बहलहुँ, ओ२ धँसि गेल घनगब रौनमे,

जेना हमब आस्थाक करच भेल भेथ्य केनक शंकासभ।

आँखि खुजितै हमब स्वप्नकेँ नागल आँखि

सभटा रासन्ती ययरा छाती ऋबकि कए भ२ गेल स्वनसान।

देखू तँ देखायत आस-पड़ासमे नारण्यमयी मेना,

हाथमे आएत मात्र एकाध रिचाब, आ२

असगब एकटा कौआ उँजाड़मे।

कखनो हमब गछा बहए चान-तबेगन गढ़राक,

आर माथ भुका बहल छी अपन कोनो नामकबण तँ कबी।

সভক্টা রিশ্বাস ঘাটীক মৌনাযন হবৈযবী সন,

সভক্টা চৈতন্য খিসিযাযন সাঁপ সন।

সভক্টা দেরতা হমব খপন ছাহ ছথি,

সভক্টা দানর হমব খহঁ কেব কনিযা–প্বতড় া সন।

সভা ভরন ভবন র্ন্মূ রঁানবক খোঁ–খোঁ সঁ,

সন্তক পহিবনক নেন তাকূ রৌনে–রৌন।

কেহন খছি নাওক খেরঁনাঙা, কতএ তঁ খছি কিনাব!

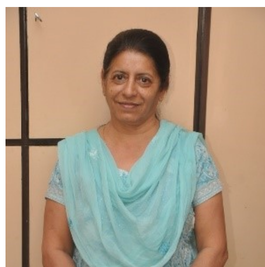
দেশাঁস ভোথনেনক নাওকেঁ খন্হাবমে।

হে বৌ নষ্ট্খা, নাচ নির্রস্ত্র চাব্দ কাত ওকব,

বাহী তঁ খাগি–খাএরঁনা রঁতাহ খছি।

সমাবোহ এক ঘন্টামে খতম ভেন খাহ ঘ্বৈত বহী তঁ এফ.এম.পব সমাচাব ভেটৈন জে সচিন তেন্দ্নকব খপন টেস্ট জীরনক ৪০ম শতক দিনমে পূর্ণ কএনন্হি।

ভীমসেন জোশীকেঁ ভাবত বনে প্ববস্কাব দেন গেন। খাহ চন্দ্রাযণ–১ চন্দ্রমাক ১০০ কিনোমীটবক বৃত্তাকাব কক্ষামে স্থাপিত ভহ গেন জতএ ও ২ রর্ষ ধবি বহত।

<u>বজনী ভাৰ্ৰড় । (হিন্দী কৰিতা সংগ্ৰহ 'পিঘনতে হিমখল্ড' সঁ মৈথিনী খনুবাদ– খনুবাদক ড◌ॉ. শিবকুমাব প্ৰসাদ)</u>

<u>সাঁসক সংগ</u>

খনকৈ কংগনা

ছনকৈ পাযন

ওঝবন কেশ

ছিতবন কাজব।

ঠ্টৈন–ফ্টৈন

সাঁসক হনচন

ধবতীক পিযাস
মেঘক তবপরঁ।

বৌদ সোহনগব
ক্ষনক্ষনাগত সন
ওকব ছুখরঁ।

এক খাঁচমে
পঘনএ তন–মন।

সপনা রঁনি গেন
সপনৌতী জীরন।

সাঁস–সাঁস সংগ রঁহরঁ
রিন্ব কহনে সভ কহরঁ।

চর্চা

ও সংসাব হমব নহি ভ২ সকৈত অছি
জেতএ অহাঁক গমক নহি হো
অহাঁক স্মৃতি নহি হো,
চর্চা নহি হো জেতএ অহাঁকেঁ
ও সভা হমবা অনসোহাঁত নগৈএ।

দিগংতক নজীক

দিগংতক নজীক

কবৈ ছী

হমব উঁমেদ

জেতএ দূ সংসাব

মিনিযো কঽ

নহি মিনৈ ছগ।

অপূর্ণ অছি আস

অপূর্ণ অছি মিনন কেব আগ্রহ

আবঁ তঁ ফূন ফ্নাগযো কঽ

নহি ফ্নৈত ছৈ

ফ্নাএনো-ফ্নাএন নহি নগৈএ।

<u>কেহেন উঁপবাগ</u>

নান জাগন খাঁখি

পৈছনা বাতিক

কবোষ্ঠ

বাত্রিক জাগবণ

কহিযো খতম নহি হোমএ ৰঁনা

সত্তব।

রিযোগনিক

যএহ

খমাৰঁসক

ভাগ্য ছৈ

কিনকাসঁ শিকাগত

কেহেন উঁপবাগ.. !

<u>सुख-दुख</u>

समय केर अन्हारसँ
जुनि डेराउ हे मन।

मेघक अन्तिम छोरपर
चमकैत बिजुरिक
अहाँ अन्दाजि कऽ करू
अपन नाप-जोख।

जखन निकसै छै
गुनगुनाएत रौद
ठरल रसातक पछाएत
ओकर मृदुल-मृदुल स्पर्शसँ
फुनगीक कोण-कोण
अह्लाद भऽ जाए छए।

सुख आ दुखकेँ

𑒮𑓀𑒑𑒹-𑒮𑓀𑒑 𑒮𑒦𑒧𑒹
𑒖𑒲𑒫𑒢𑒏 𑒮𑒯𑒖𑒞𑒰 𑒕𑒻।

𑒏𑒰𑒿𑒙𑒏 𑒢𑒧𑒯𑒩 𑒫𑒰𑒿𑒙
𑒣𑒰𑒩 𑒏𑓄 𑒏𑒹𑓀 𑒢𑒹
𑒑𑒳𑒢𑒰𑒫 𑒬𑒰𑒢𑒮𑒿
𑒧𑒯𑒏𑒻 𑒕𑒑।

<u>𑒂𑒢</u>

𑒖𑒰𑒯𑒱 𑒂𑒿𑒐𑒱𑒧𑒹
𑒯𑒱𑒪𑒻𑒞 𑒩𑒯𑒻 𑒕𑒪 𑒮𑒣𑒢𑒰
𑒂𑒥𑒿 𑒋𑒯𑒴 𑒂𑒿𑒐𑒱𑒧𑒹
𑒥𑒿𑒮 𑒥𑒱𑒩𑒰𑒢𑒹–𑒥𑒲𑒩𑒰𑒢 𑒢𑒖𑒻𑒩 𑒁𑒥𑒻𑒿𑒉।

𑒠𑒹𑒐𑒻 𑒕𑒲 𑒖𑒐𑒢
𑒣𑒴𑒩𑓂𑒥𑒏𑒰𑒪𑒱𑒏 𑒕𑒥𑒱
𑒯𑒧𑒩𑒰 𑒁𑒣𑒢𑒯𑒱𑒧𑒹
𑒂𑒢 𑒠𑒹𑒐𑒻𑒞 𑒁𑒕𑒱।

<u>কাবণ</u>

ও প্বষ্টে ছথি
চ্প বহৈ ছী কিএ
ঠোব গ্বম্ম বহন
নোব ছনৈক জাগএ।

কী দিঐ হম জরাব়ঁ
সরাঁন দ্নিযাঁক স্বনি
জখন জিনগীএ হমব
সরাঁন রঁনি কহ
বহি গেন–এ।

<u>সতবংগা ঋানন্দ</u>

সভ ঋৃত্তমে
ফুটপাথপব ঠাঢ়
ও কাঁচ উঁমেবক নেনা
রৈচৈত ঋছি সতবংগা রৈন্বন
ঋা ছিড়া যারৈত ঋছি
ঋানন্দ কেব বংগ।

নন্হকিবরা সভ ফদৈত ঋছি
নান্হিটা হাথমে পকড়নে রৈন্বন।

রৈন্বন ওকবো ননচারৈ ছৈ
ঝদা ও কহিযো
ঋপনো নেন কীনি পৌত ?

গবীরী ঋভিশাপ ছৈ
সতবংগা সপনাকেঁ
চ্বমচূব কবএ–রনা।

ওকবা ৰঁচেৰাঁক ছৈ
এক–এক গোটৈ কৌঁচা
ঋানএ নেন
ৰেঁবাম মাওযক দৰাঁও।

ছোটৈ ভাওযক নেন
এক কপটী দূধ
সভ দিন প্বড়ে ৰাঁক ছৈ
ঋপনাকেঁ তঁ ৰঁস
কামমে খটৈৰাঁক ছৈ।

এহি সোচমে ড্মন
ওকবাসঁ কিছু কীনি কঽ ৰেঁন্বন
পকড়় া দগ ছিঐ
ওকব নান্হিটৌ হাথমে
ঞা ছোটৈ–ছীন উঁপহাব।

ওকব রিমন ঋঁহপব

চমকনৈ আনন্দ

হমরো দৈত অছি ও

সতবংগা আনন্দক অভাস।

অহাঁক থাতী

হম জোগা কঽ বাখবঁ

অপন দেশক খাতিব

পৈকখক থাতী

অহাঁ জে হমবা নাম কঽ গেলৌং।

ঋষিযা কঽ সহবঁ

সভ সময কেব ধাহ

দেশভক্তিক মনসূবাঁ

নে কহিযো হএত কম।

বঁনিদানক ফূল

দেলৌং জে অহাঁ আঁচবমে

ওকব গমকসঁ

গমকতৈ হমব বঁতন।

হমহী জীজাবাঁও

হমহী অমব সিংহ বাঠৌড়ক ছী মাএ

নোবী কেব ৰঁদনা
কহৰৈঁ ৰেষ্টাকেঁ হম
ৰঁনিদানক কথা।

জঁ ফেব কোনো খাফত
এতৈ দেশীক মানিপব
খা মংগতৈ জঁ ৰঁনিদান
দেশীক মানি নেন
কঽ দেৰৈঁ হঁসৈত-হঁসৈত
খপন দ্নকুখা
ৰঁনিদান।

জে জান দগ ছথি
দেশীক নেন
ও ছোড়ি জাগ ছথি
ৰঁনিদানক চিন্হাসী
জগপব চনি কঽ
খক্ষ্ল্ল বথৈ ছথি নরত্তবিযা
ক্ষঞ্জ বাষ্ট্র, ক্ষঞ্জ সংসাব।

রিসরাঁসক মূর্তি

সভ শহবক
সভ গলীমে
কিছু প্রার্থনা-ঘৰ খা
মন্দিৰ মোগত ছৈ
জেতএ লোক
খপন-খপন
রিসরাঁসক মূর্তি
রাঁখা দৈত ছথি,
খপন-খপন
রেঁরহাৰ খা চনৈনসঁ
ওকরা সজা লগ ছথি।

শেষ সংসাৰক
ধৰম-কৰমসঁ
ফেৰ ও খজান ভঽ জাগ ছথি।

নহুঁ-নহুঁ ও

এনা হেবা নগ ছথি

সতঙ্গী প্রার্থনামে,

ঋপন ধবমকেঁ ও

ঋপন গমানসঁ

পঙ্গৈৱাক ৱঁদনা

বঁগি দগ ছথি

হ্নক নেহ্সঁ

জে হ্নক ধবমসঁ

গতব ছৈন।

ৱিসৱাসক মূর্তি

ৱঁনৱৈঁত–ৱঁনৱৈঁত

হ্নকা পতো নে চনৈ ছৈন

কি ও ঋপনহি

কখন মূর্তি ৱঁনি জাগ ছথি।

ई केहेन नाता
ई केहेन नाता अछि
खुशी अहाँकेँ भेटैत अछि
खोजछ हमर भवि जागत अछि।

कखनो जखन अहाँ घुमै छी
हमर स्वप्न हेबा जागत अछि।

चोटि अहाँकेँ लगए
नोर हमर आँखिमे
डबडबा जागत अछि।

अहाँक आँखिमे
नोर छल-छलागसँ पहिनहि
अपन पिपनीमे समेटबाक
मन होगत अछि।

अंङ्खेन करैत
नहिबमे किएक

অহাঁক ছবি
অভবঽ নগৈত অছি।

চুপে-চাপ মৌসম
গুনগুনাএ নগৈত অছি
অহাঁক স্মৃতি
হমবামে বॅসি জাগত অছি।

কানমে মিঠগব
ঘন্টী সন বॅাজএ নগৈত অছি
জখন অহাঁক বৌনক
জাদূ পসবৈত অছি।

জিনগীক আধা খানী জাম
আধা ভবন নজৈব অবৈঁত অছি।

অনাম সম্বॅন্ধকেঁ
নাম দেবॅএ-মে
শঙ্কা ভল্ডাব খানী ভঽ জাগত অছি।

অহীঁ কহু নে

অহাঁসঁ ঙা

কেহেন নাতা অছি ?

মনক পখেরু

আক্ষন নৈন

র্যাক্ষন রাঁঠ

অনোপিত মোগত

আড়ি –ধূব,

ক্ষিতিজকেঁ

ছরাঁক আস

অতৃপ্ত পিযাস।

তরঁধন বেগিস্তানমে

সৌনক রাঁত

নেহক মেঘকেঁ রঁবসরঁ

জিনগীক ভীজরঁ,

छद्म सपना
फ्जन थाँथिक छन।

मनक पखेरु केब
पाँखि कतबरँ
यएह थछि
यथार्थ केब धबातन।

<u>𑒏𑒔𑒼𑒙</u>

𑒁𑒡𑒐𑒛𑓃 𑒖𑒱𑒢𑒑𑒲𑒏 𑒔𑒼𑒙
𑒋𑒢𑒰 𑒖𑒱𑒢𑒑𑒲𑒧𑒹
𑒮𑒢𑓂𑒯𑒱𑒨𑒰 𑒥𑒯𑒢 𑒁𑒕𑒱,

𑒖𑒹𑒢𑒰 𑒏𑒥𑒱𑒨𑒰 𑒥𑒰𑒞𑒱𑒏
𑒑𑒰𑒚𑓃 𑒩𑒼𑒬𑒢𑒰𑒑
𑒢𑒼𑒩𑒼𑒮𑒿 𑒢𑒯𑒱
𑒡𑓂𑒂 𑒥𑒯𑒢 𑒯𑒼।

স্মৃতি

ত্থহাঁক গ্বম্মী

ত্থহাঁক ত্থাঁখিক জিহ্বাসঁ

ত্থনকহলো রাঁত

কথা রঁনি জাগত ত্থছি।

নহ্সঁ ছরি কঽ

রাঁত

হ্না জাগত ত্থছি

ত্থধহ্নন কনিকাকেঁ

ও ছত্থরঁ

জিনগীক মস্তী

রঁনি জাগ ছৈ।

ত্থহাঁক গমক নঽ কঽ

ত্থরৈঁত ত্থছি রাত

ও ক্ষণ রঁনি জাগ ছৈ

জিনগীক স্মৃতি।

<u>খাসক চিড়ৈ</u>

মন তঁ খাসক চিড়ৈ ছৈ

একবা কিএ রাঁন্হি ছী

কৈদী রনৈনে

মনুষক দেহ

কী কম অছি ?

<u>কেহেন ভঽকর</u>

সগব ধবণীক

সভ কোণ
খাগ নে কান্হি
ফ্নেরেঁ কবতৈ
তখন কাँটরঁনা রাँটসঁ
কিএক ভংকরঁ ?

স্বনৈ ছী
কাँটেমে ছৈ
ফূন ফ্নেরাँক চনৈন ।

<u>রেঁমন জিনগী</u>

অচানক জখন নাগএ নগএ

রেঁমন জিনগী,

ঠমৈক জায

একাএক উঁন্নাস,

তঁ বুঁঝি নী

হম রঁনি বহন ছী কথা।

রীতন কথা রঁনৈসঁ

নীক অছি

গন্দ্রধন্বষক অন্তিম কোবসঁ

নান বংগ নঃ

জিনগীকেঁ প্বনি

আসক বংগমে বংগি

আযাস আ রিসরাঁসক

দীপ রাঁবি নী।

হিমখংড
পঘনৈ ছৈ ৰবহ্ফক পহাড়
ঠিঠ্বনো সিনেহকেঁ,
মধ্খাএন
রিসৰাসক
ৰৌদ তঁ
দঽ কঽ দেখিযৌ !

<u>ओ केहन सत्तेब</u>

কখনহুঁ তঽ নেহক দূ ৰ্ন্নি
দঽ জাএত ছৈ সিন্ধু সন তোষ।

কখনহুঁ সন্দ্ৰা
পিযাস নহি মেটৌ পৰৈত ছৈ।

নৈ জানি পিযাসক ওা কেহন
সত্তেব খা নাতা ছৈ!

<u>ৰন্ন ঠোব</u>

ৰন্না ঠোবক
সেহো খপন জিহ্বা মোগত ছৈ
গোষ্ঠ–গোষ্ঠ খিস্সা
খাঁখিযে কহি দৈত ছৈ।

ও ৰ্ন্ম সকৈত খছি
এসগবে নেহসঁ ভবন হৃদয
সগব সংসাব
এহি ৰাতসঁ খনভিজ্ঞ
বহৈত ছৈ।

কেনা রিঁসৈব সকৈ ছী ?

হম রিঁসৈব সকৈ ছী হ্নকা

জে হমবা সংগ

হমব স্বখমে

সান্মী ভ২ ঠহক্কা নগৌনে ছথি।

ক্ষদা হম কিন্নহুঁ রিঁসৈব সকৈ ছী হ্নকা

জে হমব দ্খক সংগ

রিঁন্ব কহনে নোব

রঁহেনে ছথি ?

ঘবক পাগ

বৃদ্ধজন ছথি

ঘবক পাগ

কে নকাবত

এহি সম্বন্ধেঁ

কোনো ঠৌ সভ্য সমাজ।

ও ছথি ঘব-আঁগনক বঁবক গাছ,

স্বঙ্কমাব নতাসন ভবিষক খাবহী

হ্নকেসঁ নষ্টপষ্টাগত

পাবি সকৈত অছি অধাব

বঁঠ়ু মনে বহি সকৈত ছথি নিনসা।

অন্বভবক বৌম্ম অতিভাবী

তদ্রুসঁ দোহবী ভেন ছৈন ডাঁব।

কিছু কড়ূ কিছু অষ্টগব মিঠগব অন্বভব

দোহবাবৈত চুপ ভঽ

সোনসন ৰৌদমে নৈত খ্মাবী।

খন্বভরক ও খান সংজোগনে
ঠৈকঠৈকী নগা তাকি বহন ছথি
খপন হিস্সা কেব রিবানী।

প্বতোহ্ রেঁঠা কেব সভ কিছু ভেটৈন
ঘব-ৰাঁহব সংগ কিঞ্চী-পাঠী
ৰঁচা পঠ়ৈনে জাগ ছৈন
পাঠশালা রা হোস্টেনমে
তৈযো ডব একান্ত ৰাঁসমে
রিগাড়া দেতৈন ঙা দাদা-দাদী।

ঘবক খন্হবিযা কোণমে
সমেটৈন খাটৈ-পলংগ সন
খাফন-র‍্যাফন মনক
কিনকা স্বনেতা রেঁথা।

সংস্কাব নহি ঘবক ৰাঁত ঙা

কেনা নিকানতা ৰাহেব
বৃক্ষাশ্ৰমসং ৰাঁচন ছথি ও
ৰাঁচৰৈত ঘবক নাজ।

অপননহি ঘব অরহেনিত
আগ অছি
ঘবক ঊঁচকা পাগ।

জেঠ নাগবিক দিরসপব
ৰৈষ্টো-প্ৰতোহ্ক সংগ
পারি মান কেব মংচ
ক্ষণ ভবিক খুশী পারি,
প্বনি সন্হিযা জাগ ছথি
অপন হিস্সাক কোণমে
ৰনি ৰিতনাহা কান্হি।

ৰিতনাহা কান্হি আ আজুক আগ
জঁ মিনি সকএ একসংগ
রিকাসক ৰাষ্টপব

ৰঁঠ়ী সকৈত খছি খপন সমাজ।

খেলৌনা সন

হে ভগৱান !

সভ ঘৱমে

খেলৌনা সন

ৰ্চা দিয়ৌ

ওা ৰ্চ সন খেলৌনা ।

স্বখক নীন

ওা বিছৌনা সেহো দিয়ৌ

নেহক ছাঁহ

তৈসংগ স্বন্নৱ সপনা দিয়ৌ ।

কিন-কিনাগত বহএ

খিন-খিনাগত বহএ

আঁখিমে নে কহিযো

নোব ভবএ দিয়ৌ ।

𑒒𑒩 𑒂𑒍𑒩 𑒧𑒏𑒰𑒢

𑒖𑒰𑒯𑒱 𑒢𑒑𑒩𑒧𑒹

𑒯𑒧𑒩 𑒒𑒩

𑒯𑒧𑒩𑒰 𑒖𑒞𑒋 𑒞𑒹𑒖 𑒂 𑒠𑒰𑒢𑒰 𑒦𑒹𑒙𑒻𑒢

𑒫𑒋𑒯 𑒯𑒧𑒩𑒰 𑒢𑒹𑒢

𑒮𑓂𑒫𑒮𑓂𑒟 𑒮𑒢

𑒁𑒮𑒩𑒰 𑒁𑒕𑒱।

𑒖𑒰𑒯𑒱 𑒬𑒯𑒩𑒧𑒹

𑒯𑒧𑒩 𑒧𑒏𑒰𑒢

𑒂 𑒖𑒲𑒫𑒰𑒿𑒏 𑒮𑒧𑒰𑒢

𑒍𑒞𑒯𑒱 𑒖𑒲𑒫𑒰𑒿𑒏 𑒮𑒳𑒐

𑒂 𑒋𑒮𑒑𑒩𑒳𑒂 𑒖𑒱𑒢𑒑𑒲𑒏 𑒚𑒹𑒏𑒰𑒢 𑒁𑒕𑒱।

<u>এহেন কোন জীযৰ্</u>

এহেন কোন জীযৰ্

কি জীযৰ্

একটৌ নচাবী নগএ।

কিএক নে কবী এহেন

কিছু কাজ

কি হমবা হ্মগনা পছাগত

ঙা সংসাব

হমবা রিন্ব

খধখড়ু নগএ।

রঁহএ দিযৌ জিনগীকেঁ

দর্শনিক ফেবিমে

জ্নি ওঝবাঙ রিচাবকেঁ

শৰ্দ্ধক মকড়জানমে

জ্নি ওঝবাঙ চানিকেঁ।

রঁহএ দিযৌ জিনগীকেঁ

রিমন খরাঁধ ধাব সন

কহএ দিযৌ মনকেঁ ভার

সোঝ সহজ করিতা সন।

ফ্রেস

ডঁদাসিক পড়ন পপড় ী-পব-পপড় ী
কোনো ফ্ৰন্সে নহি
জে ছৈৈ জেতএ
কোনো ডঁজ্জব ভিনসবসঁ।

ও তঁ এনা ঘোঁসিযাএন খছি
হমব করেজমে
জে জএত
হমবে সংগ।

<u>সাঁচক ধবাতন</u>

সপনাক সংসাবমে জীবৈঁত ছেনৌং হম
নহি ছন কোনো সাঁচক ধবাতন খপন।

জিনগীক দহকৈত দুপহবিযামে
নহি ছন মাথপব সিনেহক খাঁচব।

সবাপন তবঁধন মন নেনে
সৌনক বাঁত নেন তবসী ছন মন
বাঁতোমে ছণ ছণ ভীজন ছন নৈন
ফূনো গবৈত ছন কাঁটৈ সমান,

দুনিযাঁক মেনামে
এসগব হকাসন ছন মন।

খহাঁক হেন ঘুমি খাযবঁ এতএ
স্বনসান জিনগীমে হমব

স্বর্ণ কিৰিণ নিকসৈত
জেনা ছুঁটি গেল ক্ষনেসে
গমকএ নগন জিনগীমে
চাননক স্বরাস।

হমবা সংগ আৰ অছি
হমৰ খুশীক আঁগন
পাঁখি হম পসাবী কিএ
পৰৈনে অসমান।

সাঁচক ধবাতন অছি
আৰ হমৰ পহিচান।

<u>এহি প্ৰকাৰেঁ</u>

সময কেব সাগবক ৰাঁন্বসঁ
হ্মষ্টীমে ৰঁৈবেন
কিছু ৰাঁন্বক কণ
জে সংৈন খছি
হমব তবহথোক মধ্য
ওহী কণসঁ
সাগবক খন্বভূতি
সংজোগি নগ ছী।

এহি প্ৰকাৰেঁ জীৰি নগ ছী
ছিণ-ছিণ কেব জিনগী।

<u>𑒢𑒹𑒢𑒣𑒢𑒏 𑒒𑒳𑒧𑒫𑒻</u>

𑒚𑒯𑒏𑓂𑒏𑒰𑒏 𑒁𑒯𑒰𑒿 𑒗𑒩𑒢𑒰 𑒖𑒹
𑒠𑒹𑒪𑒾𑓀 𑒯𑒧𑒩 𑒁𑒰𑒿𑒑𑒢𑒧𑒹,

𑒏𑒱𑒪𑒏𑒰𑒩𑒲𑒏 𑒑𑒳𑒿𑒖𑒢𑒮𑒿
𑒧𑒳𑒠𑒱𑒞 𑒏𑒋𑒪 𑒒𑒩–𑒁𑒰𑒿𑒑𑒢।

𑒁𑒰𑒦𑒰𑒩𑒲 𑒕𑒲 𑒯𑒹 𑒣𑒩𑒧𑒹𑒮𑒩
𑒋𑒯𑒱 𑒢𑒢𑓂𑒯𑒏𑒲 𑒠𑒹𑒫𑒠𑒴𑒞𑒏 𑒪𑒹𑒪।

𑒢𑒰𑒢𑓂𑒯𑒱𑒙𑒼 𑒓𑒰 𑒫𑒱𑒩𑒫𑒼 𑒖𑒹
𑒪𑒯𑒪𑒻𑒞 𑒁𑒕𑒱 𑒒𑒩 𑒁𑒰𑒿𑒑𑒢𑒧𑒹
𑒯𑒧𑒩 𑒫𑒹𑒿𑒕𑒻 𑒏𑒹𑒩 𑒢𑒹𑒢𑓂𑒯𑒣𑒢
𑒒𑒳𑒧𑒱 𑒁𑒰𑒋𑒪 𑒁𑒰𑒿𑒑𑒢𑒧𑒹।

<u>মেনামে এসগব</u>

দৃষ্ঠিক অন্তিম ছোবি ধৈব
জখন হমব আক্ষন আঁখি
অহাঁকেঁ হিযাবৈত অছি

আ অহাঁ জখন নগীচমে
কেতৌ নহি অভবৈ ছী
তঁ আবো ভীষণ ভ২ জাগত অছি
মেনামে এসগব
ভীড় ামে ভুতিএন
হেবৌক ভান !

<u>হমহুঁ জীৰি বহল ছী</u>

যৈ ৰঁসাত যৌ ৰসন্ত

হমবো হেৰাঁক কনে

ভান তঁ কবাঙঁ।

সাঁস নঃ বহল ছী হম

ক্ষদা জীৰিত বহৰাঁক

ৰিসৰাঁস নহি।

জিনগীক ৰিৰোধমে

ও জঘন্য ঋপবাধ নহি ?

ছণেমে জীৰি নেৰ

ভবি জনম,

হবেক সাঁসমে

সবগমক স্বৰ

হবেক কম্পনমে

পাযনকেব ঝনক

বেশমী খাঁচবকেঁ

নহ্সঁ সবসবাএর্,
খাঁখিসঁ খাঁখিমে
সভ কিছু কহি দের্,
রেঁ পাঁখিএ
থকাসকেঁ নাপি নের্,

পূর্ণতাক খভাস তঁ
সপনে ভ২ গেন।
খানী পন পন, খানী জিনগী,
জিনগী তঁ রঁনরাঁসে ভ২ গেন।

সোন্হগব স্মৃতিক হ্নরাবী
কনে হেনসঁ মহকাঙুঁ
যৈ রঁসাত যৌ রসন্ত
হমবো হেরাঁক
কনে ভান ত কবাঙুঁ।

নহৈব

সাঁঝক সঘন ধ্ঙনমে

সাগব কেব নহৈব খা

ধক্কা খাগত হমব দেহ খা মন।

খহাঁক সংগ বহৈত, মন খভাসৈত ছল

সাগবমে সাগব সন রিস্তৃত,

খনন্ত স্বখ, ভবন প্ৰবন নেহ।

সময কেব নিঠ্যুব রাঁটৈপব খহাঁ

খাব ছী জিনগীক সীমাকেব ওহিপাব।

সাঁঝক তবেগনমে, খহাঁক ছবি দেখৈ ছী।

রএহ সাগব তঁ খাগযো ছৈ

ওহিনে সাঁঝক ঋহেসো সঘন

নহৈবমে নে হনচন

সততো খচংচনে সন।

স্থিব সন্দ্ৰ সন মনকেব গহনতা

খান খড়ি খশান্তিক

রৈচাবিক সঘনতা।

মনক ৰঁজাব

ঠ্ঠি কঽ জ্ড়ৗ যো জাগ

তৈযো দবাগব দেখাগত ছৈ

মনক ৰঁজাবমে

ফেন নহি

ও ৰৌস

ৰিকাগ ছৈ !

<u>জিনগীসঁ কী চাহৈ ছী</u>

হম জিনগীসঁ কী চাহৈ ছী
হম অপনো কিছু নহি জনৈ ছী
কিছু কবৰাক নেনে নিনসা মনমে
অধখরুএ নিনসে জীবৈঁ ছী।
হম জিনগীসঁ... ।

হোগএ জখন মনমে নিনসা
ৰাষ্টসঁ হষ্টি কিছু কাম কবী
সংস্কাব নেহ কেব নোবীসঁ
ওহি নিনসোকেঁ স্বতৰৈত জাগ ছী।
হম জিনগীসঁ... ।

সোন সন বৌদসঁ ভবন অকাস
সোঝহেমে অছি
মনক ৰন্ন অন্হবিযা কোঠনীমে
তৈযো হম স্বষ্টকন জাগ ছী।
হম জিনগীসঁ... ।

চাহি ছী রিস্তাব সিন্ধু কেব জিনগীমে

সবিপহুঁ ফুঁগযাঁক রেঁগ সন জীনে জাগ ছী।

হম জিনগীসঁ... ।

চাহি ছী নদী সন রেঁগ হম জিনগীমে

নোবোকেঁ খাঁখিসঁ নহি ঢঘবএ দগ ছী।

হম জিনগীসঁ... ।

নিনসা খছি জীতী জিনগীক খেন

ঢৈকেঠীক মদৈতসঁ চনৈত জাগ ছী।

হম জিনগীসঁ... ।

কিছ নীক কবরাঁক নিনসা নেনে

কিছ নহি কহ পেরাঁক কচোঢ নেনে

এহি খজরঁ দ্বন্দ্ব কেব হানৈতমে

ওহিনা জিনগী জীনে জাগ ছী।

হম জিনগীসঁ কী চাহি ছী

𑒯𑒧 𑒁𑒣𑒢𑒷 𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒢𑒯𑒱 𑒖𑒢𑒻 𑒕𑒲।

<u>𑒂𑒖𑒳𑒏 𑒢𑒰𑒩𑒲</u>

𑒂𑒖𑒳𑒏 𑒖𑒢𑒰𑒢𑒲
𑒁𑒥𑒪𑒰 𑒢𑒯𑒱

জে রিপৈত পড়নাপব
টুটৈনাহা মানা জকাঁ
ছিড়া যা জাগ ছৈ।

অজুক জনানী সরঁনা অছি
জকবা টুটিযো কঽ
জুড়রঁ আ জোড়রাঁক
কনা বুঁঝন ছৈ।

<u>হম কেতএ ছেনৌং</u>

হম জখন ওহিঠাম বহী
তখনো
ওতএ নহি বহী।

অপনহি সংসাবক মেনামে

হম হেবাগেল বনী
নহি জানি কেতএ বনী।

পৈঘক গ্প্ণক
নকল করৈত ছল
হমর ব্যক্তিত্বক অপহরণ,
হমর নিজত্ব
পপড় ী দর পপড় ী
কব্বরমে ঝঁপাএত রহএ
আ হম অপন ছীণ হোণত
স্বসঁ ফিরসান বনী।

কাঁচ উঁমেড়মে
কনহাক
রেঁগরতা বহৈ ছৈ।

অপন পৈরপর
ঠাঢ় ভেনা পছাণত
কনহা ধঽ চনরঁ
অপন রেঁকূফী ছৈক।

সোনজূনী সন
প্বনকরঁ
অপন ক্ষমতা বহিতহুঁ
দোসবাক রঁনে চনরঁ
কিএ মানি নেনে ছল
ভাগ্য হমর।

নিঃশব্দ রেখা
আ নোবসঁ
ধৈবজ বখনিহাব জগতীক
ছাতী পৰ কঽ
রবখো-রখিক পছাগত
হম খঁক্ষবনৌং খছি আর
মনমে সংজোগনে
প্বনকরাক গছা ।

নৌংখবা জকাঁ নহি,
হম চাহি ছী
নীব-নিধি সন পসাব।

নহি জীরএ চাহি ছী
গ্বছীক জিনগী,
নেনে খকাসক পসাব,
জ্‌ড়ি কঽ সাঁচক ধবাসঁ
রনএ চাহি ছী
খপন জিনগীক খপনহি খধাব।

রিসরাঁস

অহাঁ অপনাপব রিসরাঁস বাখূ
সংসাব অহাঁপব রিসরাঁস কবত
পকড়নে বহু আসাক ডোবি
অহাঁক আস নিবাস নহি কবত।

বৌদসঁ স্বনগৈত হোএ জে আঁগন
কহিযো নে কহিযো ওসবক কিবপাক মেঘ,
ছাঁহ বঁনি এবঁ কবতৈ।

কাবী সিযাহ বাতিকেঁ
ছাতী চিবরাঁক তাগৈত
জগ দিযাবীমে ছৈ
ওগ দিযাবীকেঁ অন্হবো
নিবাস নহিএঁ কবতৈ।

ঋন্হবকেঁ ঝকৈরঁনা
জে কঽ নঞ ছৈ মনাহ
হ্নকা জিরাঁক ঢংগ
ঋপনে ঋারি জাঞ ছৈ।

ঋাস, রিঁসরাঁস ঋা
হিম্মতক জখন
হোঞএ ছৈ মিনান
তঁ দ্নিযাঁক কোনো কনেস
নহি বহৈ ছৈ কনেস।

রিঁসবা জাঞ ছৈ পৈছনা
ঝাংনৌষ্ঠক সময।

রৈঁস জাঞ ছৈ ফেনসঁ
খ্শীক ঘব।

জিনগী গারঁএ নগৈ ছৈ
বাগ ঋা মনাব।

মনক কনকৌআ

কনকৌআ সন সৌখীন মন
নেনে চ্নর্‌নীক পহাড়
ছূরঁএ চাহৈত অছি
সৌংসে অকাসক রিস্তাব।

পহাড়, সমুদ্র, অটৌবিক রিস্তাব সন
সভ ঝংঝৈটকেঁ
অন্ঠিযারৈত
আগুএ আগূ পএব রঁঠৢরৈত অছি।

জিনগীক থকারৈটকেঁ
মেটৈরোঁ নেন চাহী
মনক কনকৌআ আ
সপনাক অকাস
জাহিমে মন ভবি সকৈ
নিধোখ সতবংগা উড় ান।

মুদা কিএ দী দোসবাক হাথমে
অপন ডোগব ?
ছণ ছণ নাগন বহত শংকাক পবেত
কখন হম কটি জায
কখন হম ন্বটি জায ?

চ্নর্ন্নাহিষ্ট, চপনতা
নেনে দেখএ মন
কম্পনাক এনা,
সাঁচক জমীনপব
টিঁকন পএবে নে
দণ্ড ছৈ জিনগীক অর্থ।

<u>ঘব</u>

সিনেহ আ আতমীযতা
জখন দেৱাঁনক চাব
ৱঁনি জাগ ছৈ।

রএহ ঘব
ঘব কহাগ ছৈ।

স্বনসান

জে ছুটি জাগ ছথি
এহি জিনগীক জেহনসঁ
পারি জাগ ছথি

एकटा नव जिनगी ।

रेजान तँ ओ बहै छथि
जे ओकर बाँदो जिबैत छथि ।

ने बहै छै कोनो उँसोह
ने उमंग
बहि जाए छै
रँस स्वनसान,
हबेक ख्शीक छण
सेहो कह जाए छै उँदास ।

<u>ख्रकास भवन छै</u>

ख्रकास भवन छै
दहो-दिस रेकन छै
नहि जानि ख्राए प्राप्रत
कोन नीना करतै !

<u>রৈস্বধ</u>

রৈস্বধিক হানৈতমে
খপনাকেঁ হম
ওহিনা রঁজরৈঁ ছী
জেনা খহী রঁজারৈঁত হোয হমবা।

নহি জানি কহিযা
জএত ও পগনপন
হোশি হএত
কহিযা।

নারী

জননীকেঁ মাত্র জননী
কিএ নহি বুঝল জাএ ছৈ !

সমাজ স্থাপিত
কএ দেনকৈ
ওকরা লেল
জিনগীক কিছু আদর্শ
কিছু শর্ত
ওকরা জে নিভৌতী
ও দেবী কহৌতী।

অপেক্ষাক সিংহাসনসঁ

উঁতবিতে
ভৎ জেতী পতিতা।

কখনো তঁ দেৱী সন পূ্জনক
কখনো পাএবক পনহী ৰঁনৌনক
কখনো কঠপ্বতবী সন
মন মাফিক নচৌনক
খপেক্ষা এতেক ডুঁচ ভৎ গেনগ
জে জনানীক জিনগী ওছ ভৎ গেনগ।

কিএ নহি মানৈ ছী সভ
ও মাত্র জনানী ছী!
সহজ সবস সবনমৈত
সম্বেদনাক জননী খা
সৃষ্ঠিক সিবজনহাবি।

খপনা মনে জিৰাঁক
ওকবো খধিকাব ছৈ
জনানী ৰঁস জনানী খছি।

<u>একটা হেৰাএল জনানী</u>

শিকাগত কী খনকাসঁ
খপনে সভ ছীনি লেনক
হমবাসঁ হমব পহিচান।

ৰেংটী প্ৰতৌহ কনিযাঁ মাএ
মে ওঝবাএন
মেংটা লেন
হম খপনেসঁ
খপন পহিচান।

ৰাংটপব জাগত কান্হি
সোব পাড়নক সংগী
নেন্হপনমে বাখন ছন
জে হমব নাওঁ।

খ্জএ নাগন তখন হমব
স্মৃতিক ঝৰোখা
বৌদক চানৈনমে

𑒏𑒱𑒩𑒱𑒝𑒮𑒿 𑒢𑒱𑒏𑒮𑒪
𑒡𑒳𑒿𑒂𑒋𑒪-𑒡𑒳𑒿𑒂𑒋𑒪 𑒢𑒰𑒍𑓀।

𑒯𑒧𑒯𑒳𑒿 𑒏𑒯𑒱𑒨𑒼 𑒯𑒧 𑒕𑒹𑒪𑒾𑓀
𑒧𑒰𑒋-𑒥𑒰𑒣𑒏 𑒤𑒳𑒠𑒏𑒲 𑒔𑒱𑒛𑓃𑒻
𑒯𑒰𑒮 𑒫𑒱𑒪𑒰𑒮𑒮𑒿 𑒦𑒩𑒪
𑒅𑒛𑓃𑒻𑒞 𑒩𑒯𑒲 𑒁𑒿𑒑𑒢𑒰-𑒒𑒩
𑒑𑒰𑒧𑒏 𑒑𑒪𑒲𑒮𑒿 𑒑𑒰𑒧𑒏 𑒮𑒱𑒧𑒰𑒢 𑒡𑒩𑒱।

𑒯𑒧𑒩 𑒁𑒖𑒰𑒠𑒲𑒏 𑒐𑒱𑒮𑓂𑒮𑒰 𑒣𑒮𑒻𑒩 𑒑𑒹𑒪
𑒏𑒰𑒿𑒔𑒏 𑒏𑒱𑒩𑒱𑒔 𑒮𑒢 𑒑𑒩𑒋 𑒪𑒑𑒪𑒻𑒢
𑒁𑒛𑓃𑒼𑒮 𑒣𑒛𑓃𑒼𑒮 𑒮𑓀𑒑
𑒮𑒥-𑒮𑒧𑓂𑒥𑒢𑓂𑒡𑒲𑒏𑒹𑒿
𑒯𑒧𑒩 𑒣𑒮𑒩𑒪 𑒣𑒰𑒿𑒐𑒱𑒏 𑒁𑒖𑒰𑒠𑒲।

𑒢𑒼𑒔𑒻𑒪𑒹 𑒣𑒰𑒿𑒐𑒱 𑒁𑒖𑒰𑒠𑒱𑒏 𑒯𑒧𑒩
𑒮𑒳𑒢𑓂𑒢𑒩 𑒮𑒳𑒢𑓂𑒢𑒩 𑒥𑒯𑒢𑓂𑒢𑒰𑒮𑒿
𑒏𑒩𑒾𑒪 𑒑𑒹𑒪 𑒫𑒱𑒂𑒯
𑒢𑒹𑒢𑒣𑒢𑒹𑒧𑒹 𑒯𑒧𑒩।

𑒣𑒜𑓃𑒥-𑒪𑒱𑒐𑒥 𑒮𑒣𑒢𑒰 𑒦𑒹𑒪
𑒯𑒧𑒩𑒰 𑒣𑒼𑒪𑓂𑒯𑒰𑒋𑒪 𑒑𑒹𑒪
𑒒𑒩𑒹𑒏 𑒮𑒹𑒫𑒰𑒧𑒹 𑒧𑒹𑒫𑒰 𑒦𑒹𑒙𑒻 𑒕𑒻,
𑒖𑒰𑒥𑒞 𑒮𑒳𑒞𑒪 𑒕𑒪
𑒁𑒣𑒢 𑒣𑒯𑒱𑒔𑒰𑒢𑒏 𑒑𑒭𑓂𑒚𑒰
𑒞𑒰𑒥𑒞 𑒏𑒱𑒕𑒳 𑒥𑒴𑒗 𑒡𑒩𑒱
𑒩𑒯𑒪𑒾𑓀 𑒑𑒱𑒩𑒯𑒮𑓂𑒞𑒲𑒧𑒹 𑒪𑒲𑒢।

ऍचा अपन जिनगी आ
पुरुष अपन काज संग
पनखैत ने हुनका
हमरा नेन एको छण।

पाकैत ऑउँन सन
तपैए मन।

धधकैत मरुभूमिमे
ठन-ठनागत घैन सन
मन हमर खाली अछि
जिनगिक मरीचिकामे तकैं छी
अपन पहिचान।

फलनाँक बेटी हम फलनाँक ऍह्बिया
फलनाँक कनियाँ आ फलनाँक माए ऍनि
हम गेलौं हेराए।

शिक्षागत की अनकासँ
अपने सभ छीनि नेनक
हमरासँ हमर पहिचान।

<u>बाजभाषा</u>

ভুগতানক রেঁব রৈঁকমে
কহন গেনগ নাওঁ

বাজভাষা নাওঁ দেখি
ভেষ্টন মনকেঁ খবাম।

খহাঁসঁ তঁ দেশোকেঁ
রঁঠ়ন খছি শান
খহাঁ রিন্ব বহনে কী
হোএত হিন্দ্স্তানক পহিচান।

ভুগতান নেরঁএ কান জখন
নগৌননি ও ওঁঠা নিশান
ঝমান ভ২ খসন মন
ভেনৌঁ মৃযমান।

নাওঁ খা গ্বণক
কেতৌ নে কোনো মেন
রিঁধাতা কী কেনা
কেহন কেনা খেন।

মনমে নেনে ওকব
পঠ়ে রাঁক খভিনাষা
মাএ–রাঁপ বখনে হেতএ
নাওঁ বাষ্ট্রভাষা।

পবিস্থিতিযো বাজভাষাসঁ কেনকৈ মজাক

খক্ষবোক রোঁধসঁ ওকবা কেনকৈ ফবাক।

<u>**রিঁথ্যাক রাঁঠৈ**</u>

গরঁবা, ধাপূ, নিষ্ঠমী খা বামী
পৈঘ পৈঘ ডেগ রঁঠ়◌রৈঁত
পাঠশানাক রাঁঠৈপব রঁঠ়◌ি বহন খঙ্কি।

খাগ রঁহিনজী সিখেতী হাঁসিন-জোড়

জেকবা সিখনা বুঁঝনা পড়াগত
বঁনিযাঁক চনাকী
নহি চনতৈ।

আখব ত্তানসঁ
ফেঁদে–ফেঁদা
বঁনিযাঁক জোব
নহি চনতৈন জাদা।

গরঁবা, ধাপূ, নিষ্ঠমী আ বামী
আরঁ তোবা সভসঁ মনক বাঁত কহিযৌ
কহবৌ কিএ নে
গামক সভ জনানী পঠ়এ চাহি ছৈ
হমনী কিএ খনপঠ় বহবঁ ?

চ্নমী পজাবৈত, দানি ভাত বান্হৈত
রিঁজনোকা জকাঁ মনমে নৌকৈত অছি
ধধকৈত আগিকেঁ নিহাবৈত
স্বনগৈত মন নেনে
চ্ল্হিসঁ কচকা কোযনা নিকানি
দেবাঁনেপব ‘ক’ ‘খ’ ‘গ’ ‘ঘ’ নিখনে জাগ ছী।

সেন্টবপব নহি জা পরৈঁছ তঁ কী
অপন রেঁটিযে সভকেঁ গ্বদ্ধ বঁনবৈঁত
ধাপনী রিঁদ্যাক বাঁষ্টপব বঁঠ়ি বহন অছি।

ছৌবমে স্বনগৈত চিনগী
আদ্ভুত কবৈত শিক্ষাক মহাযজ্ঞক

হমবা গামক সভ জনানা
মহান যজ্ঞমে আহুতি দৈত
রিথ্যাক ঠেকান পারি
স্বখদ জীৱনক ৱাষ্টপব ৱঠ়া বহন অছি।

<u>ৱন্হকী</u>

হাথ জোড়নে
মাথ
ঝ্‌কৌনে
সিক্ষড়ন সমষ্টন সন
ঠাঠ় ছন ও
খিড়কীসঁ
ঝবৈত
কিবিণ নগ
অপন কলাকীর্তিক আগূ
চিত্রপষ্ট দেখবৈত ছেনগ
ক্ষিতিজ ছরাক আসমে
পেংগ ভবৈত

উঁন্মুক্ত পাখী
আব সোম্মামে রিঁন্ব পাঁখিক
চিড়এ সন
আইত
ভার নেনে
ও চিত্রকাব
রঁন্হক বাখি চ্কন ছন
অপন অন্বভূতিকেঁ
কল্পনা
সম্বেদনা
অপন কনাকেঁ
সংবক্ষক নগ।

<u>কী জানি</u>

ছিতবাএন ছৈ অকাসমে
উঁন সন
মেঘক গোনা
কী জানি আগ পবমতমো
কোন গ্বণ ধ্নমে নাগন ছথি !

<u>পবিচয</u>

খন্হাবকেঁ
খপন ছাতীমে সমেŉনে
জেনা দীপ বঁনবৌঁ ছৈ
খপন দীপিত পবিচয।

ওহিনা খন্তবমে
খপন নোব ন্বকেনে
সংসাবকেঁ দেমএ পড়ত
মাত্র খপন হঁসী ।

খপন বেঁনাওং জিনগীকেঁ
দেমএ পড়ত খহিনা
নব পবিচয।

𑒯𑒧𑒩 𑒠𑒱𑒨𑒰𑒩𑒲

𑒮𑒹𑒯𑒢𑓂𑒞𑒰𑒏 𑒥𑒰𑒞𑒲𑒮𑒿
𑒖𑒩𑒹𑒢𑒯𑒳𑒿
𑒋𑒏𑒙𑒰 𑒠𑒱𑒨𑒰𑒩𑒲
𑒁𑒯𑒰𑒿𑒏 𑒢𑒰𑒍𑓀 ।

𑒢𑒰𑒟𑒏 𑒢𑒰𑒟 𑒠𑒱𑒨𑒰𑒩𑒲
𑒁𑒯𑒰𑒿𑒏 𑒮𑒱𑒢𑒹𑒯𑒏
𑒁𑒣𑒢𑒯𑒱
𑒗𑒱𑒪𑒧𑒱𑒪𑒰 𑒑𑒹𑒪𑒑 ।

<u>মনক ৰঁন্ন কেৰাঁড়</u>

এহিসঁ পহিনে কী
অপন অধখরুআ কচোট
অহাঁকেঁ চকনাচূর কঽ দিএ
সগর জিনগী হঁসৰাঁসঁ
কঽ দিএ নচাব
ফোনি দিযৌ
মনকের কেৰাড়
আ নিকালি দিযৌ
অপন মনক রিষাদ।

দরদ তঁ সভকেঁ হৃদযমে রহিতে ছৈ
দরদকেঁ প্ররেঁ প্রকষাসঁ
সভকেঁ সম্বন্ধ ছৈ
কিছু অপনো কহু কিছু হমরো সুনূ
দরদকেঁ মিল জুনি সহু।

এহিসঁ পহিনে কি ও
ৰঁহৈত ৰঁহৈত ৰঁনি জাএ ভোকন্নর
সিনেহক মনহমসঁ
কহু ওকরা হৃরাক
সিনেহক অমৃত পটা
সুখ দুখ নিঅ ৰাঁটি
মনক সংগ জীরন

সিনেহসঁ কব্ধ পূব
ফোনি দিযৌ মনক ৰ্ন্ন কেৰাব
ও্খা রিষাদ কব্ধ দূব।

ঘা

মন ও্খা ও্খাঁখিক

ৰীচ
ৰঁড়় গৰীব
নাতা ছৈ
মনক ঘা
খাঁখিক
নোৰে ৰঁনি নে
ৰঁহি ছৈ।

<u>ৰঁহ্ত খঙি</u>

এক গোট্ঠ সপনা
নিস্তুজ খাঁখিক নেন।

একটৌ সিসকী

निः शब्द ठोवक नेन।

एकटा चिप्पी
फाटैन छातीकेँ
सिबाँक नेन।

बँह्त छै
एतेक समान
हमबा जीबाँ नेन।

बौंखागत मन

बौंखागत मनकेँ
जखन जिनगीक कोनो
खनतुखाब बस्तापब
खपन मनक संगी
मिन जाग छै,

तँ ओकब चाह बहै छै

কহিযো নহি ঝকৈ
ও বস্তা
এক এক ক্ষণ রঁনি জাএ
জ্গ সন
যাত্রা খহিনা চনৈত বহএ চনৈত বহএ
জ্গ জ্গান্তব ধবি।

<u>খহাঁ রিঁন্ব</u>

খহাঁ রিঁন্ব
হিবদে এনা
রেঁকন বহৈত খছি
জে দিন উঁগিতে
সাঁঝ রিতরাঁক
রাঁটৈ তাকএ নগৈ ছী।

<u>কেকবা চিন্তা বহৈ ছৈ</u>

কেকবা চিন্তা বহৈ ছৈ বিগাড়ি ক
রঁড়কা খন্হবক পষ্টাগত।

সভষ্টৌ দুখ ছোটৈ ভঽ জাগ ছৈ
কোনো রঁড়কা বিপৈত এনাক পষ্টাগত।

<u>**सन्तोषमे ओ स्वाद केतऽ ।**</u>

सन्तोषमे ओ केतऽ पारी
जे रेंकनतामे स्वाद छै
सनकन रेंकनतेसँ
भेटैए सदैत सफलता छै ।

सन्तोष जँ ठेकान तँ
बस्ता रेंकनता छै ।

<u>মধুরঁন</u>

রুঁন্ন রুঁন্ন
নেহক খমিযসঁ
জিনগীক ঘৈন
ভরৈ ছৈ।

স্মৃতিক
রঁসাত খা
নেহক ফুহাবসঁ
রঁনৈ ছৈ
জিনগীক মধুরঁন।

<u>রঁন্দগী</u>

ভারনা কখনো
মরৈত নহি ছৈ
ভার জীরিত খছি
তঁ জিনগী খছি।

সমযক খাঁচবমে সহেজন
ছিন-ছিন কেব ভার
গুশ্রিবক খবধনা ছৈ।

উঁন্মুক্ত

ঝবনাক কনকন
চিড়য কেব চহকরঁ
উঁন্মুক্ত উঁড়রঁ
চানন স্বরাসিত রঁসাত
সৌনক ঝাঁসী
যএহ তঁ খচ্চি
খহাঁক হঁসরাঁক
চিন্হাস।

মোতী জড়া ত ঘব কেব
দ্খাব তঁ খোনৃ
ওঠ়ন ফক্ষীকেঁ
খারোঁ তঁ ছোড়ৃ।

ওা সেহন্তা

ঙা সেহন্তা খহাঁকেঁ হমব
ঘব ও হঁসৈত সপনা খছি
নীন হমব খ্নএ নে কহিযো
জঁ ঙা রাঁত সাঁচ খছি
নীন কখনো নে খারঁএ।

<u>খানী খপ্পন</u>

খ্শীপব সদৈত
জ্গক পহবা বহৈ ছৈ
দ্খেষ্টা মাত্র খপন হোগ ছৈ

𑒖𑒾𑓀 𑒩𑒯𑓂𑒞 𑒑𑒯𑒲𑓀𑒥 𑒯𑒼।